E-ISSN:
2147-2971
P-ISSN:
2148-4163

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

YEAR: 14 - NUMBER: 86
AUTUMN / 2021

EDITOR
Dr. Serdar BULUT

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Academic Social Science Studies *dergisi yılda dört dönem yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.*

Academic Social Science Studies *dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları* **www.jasstudies.com**'a *aittir.*

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal Of Academic Social Science Studies, *Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir.*

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors www.jasstudies.com.

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal. Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Academic Social Science Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal.

e-ISSN: 2147-2971 / p-ISSN: 2148-4163

Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-TURKEY

28 / 09 / 2021

Number: 86 – Autumn 2021

The Journal of Academic Social Science Studies
International Journal of Social Science

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Editor
Dr. Serdar Bulut

E-mail: info@jasstudies.com
Web: http://www.jasstudies.com/
Adress: *Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-TURKEY*

ACADEMIC SOCIAL SCIENCE STUDIES
Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Academic Social Science Studie

Editör / Editor
Dr. Serdar Bulut

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ahmet AĞCA	Accounting and Finance	Dumlupinar University
Dr. Ali M. BAYRAKTAROĞLU	Photography	Trakya University
Dr. Ayça Can KIRGIZ	Product Management/Marketing	Yeditepe University
Dr. Barış TOPTAŞ	Music	Adiyaman University
Dr. Bayram TAY	Social Sciences Education	Ahi Evran University
Dr. Bulat SIBGATOV	Language and Literature	Tatarstan Academy of Sciences-Russia
Dr. Douglas KELLNER	Philosophy	University of California Los Angeles-USA
Dr. Elbrus VELIYEV	Philology	Nakhchivan State University-Azerbaijan
Dr. Erfumiye ERTEKİN	History	Mersin University
Dr. Erkan Turan DEMİREL	Business and Economics	Firat University
Dr. Fatih ÖZEK	Turkish Language and Literature	Firat University
Dr. Fatma Ebru İKİZ	Psychological Counseling and Guidance	Dokuz Eylül University
Dr. Fevzi RENÇBER	Theology	Şirnak University
Dr. Gözde EMEKLİ	Geography	Ege University
Dr. Guzalıya KHAZIEVA	Language and Literature	Tatarstan Academy of Sciences-Russia
Dr. H. Sibel ÜNALAN	History of Art	Adnan Menderes University
Dr. Hanife Nalan GENÇ	French Language and Education	Ondokuz Mayıs University
Dr. Hilal Oytun ALTUN	Turkish Studies	Jagiellonian University-Poland
Dr. İbrahim Halil ÇANKAYA	Sociology	Uşak University
Dr. İbrahim ÜNAL	Science Education	İnönü University
Dr. Işıl TANRISEVEN	Primary Education	Mersin University
Dr. Julia BARTHA	Folklore and Ethnography	University of Debrecen-Hungary
Dr. Konrad HIRSCHLER	History	Freie Universität Berlin-Germany
Dr. Kürşat Yusuf AYTAÇ	Physical Education	Adiyaman University
Dr. Lütfiye CENGİZHAN	English Language Teaching	Trakya University
Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Painting Job Training	B. A. I. Baysal University
Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU	Turkish Language Teaching	Abant I. Baysal University
Dr. Menent SHUKRIEVA	Philologia	Shumen University-Bulgaria
Dr. Mete Yusuf USTABULUT	Turkish Education	Presidency of The Republic of Turkey
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	Arab Emirates University-United Arab Emirates
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	U. Arab Emirates University
Dr. Murat SUNKAR	Geography	Firat University
Dr. Mustafa AKDAĞ	Educational Sciences	Erciyes University
Dr. Mustafa ŞENEL	Turkish Language	Kafkas University
Dr. Sabri SİDEKLİ	Education Classroom Teacher	M. Sitki Kocman University
Dr. Şebnem SOYGÜDER	Radio Television/Broadcasting	Ege University
Dr. Seda TAŞ	English Language and Literature	Trakya University
Dr. Sedat CERECİ	Radio Television/Broadcasting	Mustafa Kemal University
Dr. Selim YILMAZ	Linguistics	Marmara University
Dr. Şenay Sezgin NARTGÜN	Educational Sciences	A. Izzet Baysal University
Dr. Soyalp TAMÇELİK	International Relations	Gazi University
Dr. Süleyman KARACELİL	Religious Education	Mustafa Kemal University
Dr. Suzana CANHASI	Linguistics	Universiteti i Prishtinës-Kosovo
Dr. Türkan ERDOĞAN	Sociology	Pamukkale University
Dr. Yusuf GENÇ	Social Work	Sakarya University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ahmet BURAN	Firat University
Dr. Alexsandre KALACHE	Oxford University
Dr. Erdal ZORBA	Gazi University
Dr. Gloria GUTMAN	Simon Fraser University, Vancouver / Kanada
Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege University
Dr. Han-Woo CHOİ	Dışişleri Kore Üniversite Araştırmaları / Güney Kore
Dr. Hassan ALİ	Maldivler Ulusal University / Maldivler
Dr. Horst UNBEHAUN	Robert Gordon University, Nürnberg / Almanya
Dr. İlhan GENÇ	Düzce University
Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Dr. Jürgen NOWAK	Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University / Berlin
Dr. Kim Hyo JOUNG	Dışişleri Busan University Çalışmaları / Güney Kore
Dr. Monika DOHNANSKÁ	Teknoloji, Slovakya Dubnica Enstitut
Dr. Muammer ÇETİNGÖK	Tennessee Knoxville, ABD University of
Dr. Nurşen ADAK	Akdeniz University
Dr. Özden TEZEL	Eskişehir Osmangazi University
Dr. Remzi OTO	Dicle University
Dr. Ronald A. FELDMAN	Columbia University / ABD
Dr. Shannon MELİDEO	Marymount University, Arlington / ABD
Dr. Woo Duck CHAN	Busan University Yabancı Çalışmaları / Güney Kore

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Bülent Cercis TANRITANIR	Yuzuncu Yil University
Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Faruk ÖZTÜRK	Kilis 7 Aralik University
Dr. Mustafa ÇOLAK	Birleşik Arap Emirlikleri University
Dr. Nadir İLHAN	Ahi Evran University
Dr. Nazmi ÖZEROL	Adiyaman University
Dr. Sevil H. MEHDİYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Tarık ÖZCAN	Firat University
Dr. Yücel YÜKSEL	Istanbul University

İndeks Sorumluları / Personsfor Index Process

Dr. Mehmet BAYANSALDUZ	M. Sitki Kocman University

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Gürhan CANPOLAT	Istanbul Barosu Baro Sicili: 25490

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA	Dicle University
Lect. Özlem ALADAĞ BAYRAK	Trakya University
Lect. Alize CAN	Trakya University

Redaktörler / Redactors

Lect. Cihat BIÇAKCI	Giresun University
Lect. Mehmet Akif KARA	Giresun University
Lect. Osman ALBAYRAK	Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editor

Dr. Zafer DANIŞ	Sakarya University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Sharing Nets Principal

Ress. Assist. Hasan KIZILDAĞ	Ondokuz Mayis University

Derginin Tarandığı Dizinler / Indexes

- *Directory of Open Access Journal (DOAJ)*
- *EBSCO*
- *GIGA German Institute of Global and Area Studies*
- *SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)*
- *ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources)*
- *Base Biefeld Academic Search Engine*
- *EZB (EZB Electronic Journals Library)*
- *OpenAIRE*
- *Ulricsweb*
- *Microsoft Academic*
- *Europub*
- *ROOTINDEXING*
- *Scilit*
- *MLA Index*
- *Mendeley*
- *Index Copernicus*
- *OAJI (Open Academic Journals Index)*
- *DRJI*
- *ESJI (Eurasian Journal Index)*
- *SHERPA/ROMEO*
- *Academic Keys*
- *TEİ (Türk Eğitim İndeksi)*
- *İSAM*
- *Sparc Indexing*
- *Scientific Indexing Services*
- *Journal Index*
- *Akademik Dizin (Akademik Türk Dergileri İndeksi)*
- *MIAR (Information Matrix For The Analysis of Journals)*
- *Infobase Index*
- *Systematic Impact Factor*
- *Scholar Article Journal Index*
- *Research Bible*
- *ASOS*
- *ARASTIRMAX*
- *Journal Seek*
- *Advanced Science Index*
- *Acar İndeks*
- *Science Library Index*
- *Genamics*
- *ASI (Advanced Scientific Indexing)*
- *British Library*
- *TIB – Leibniz Information Centre for Science and Technology and University Library*
- *World Wide Science*
- *WorldCat*
- *Stanford Libraries*
- *Glasgow Caledonian University Sir Alex Ferguson Library*
- *University of Huddersfield*
- *London School of Economics and Political Science*
- *Robert Gordon University Aberdeen*
- *University of Birmingham*
- *University of York Yorsearch*
- *Royal Halloway University of London*
- *Newcastle University Library*
- *Northumbria University Library*
- *Edingburg Napier University Library*
- *Sheffield Hallam University Library Gateway*
- *University of Strathclyde Glascow Library*
- *University of Bath*
- *University of California Riverside*
- *University of College London Library*
- *Imperrial College of London*
- *University of Sheffield Star Plus*
- *University of Edinburg DiscoverEd*
- *University of Surrey Surrey Search*
- *MetSearch*
- *ExLibris*
- *The National Library of Wales*
- *London School of Hygiene and Tropikal Medicine*
- *University of Westminster Library*
- *Bangor University Library and Archives*
- *Linguistic Bibliography Online*
- *Locate*

JASS

İÇİNDEKİLER / CONTENTS
YEAR: 14 – NUMBER: 86 / AUTUMN 2021

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ, FEN BİLİMLERİ, MATEMATİK VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME / EDUCATIONAL SCIENCES, SCIENCES, MATHEMATICS AND TEACHER TRAINING

Şeyma Yıldırım, Büşra Nur Durmaz, Fatma Çiloğlan Konur, Feyza Doyran
Hybrid Education During Pandemic: Voices of University Students and Faculty Members - *Pandemi Sürecinde Hibrit Öğretim: Üniversite Öğrencilerinin ve Öğretim Elemanlarının Görüşleri* **1-20**

Emin Ersöz Yiğit, Erdem Çağlar, Beril Tekeli Yiğit
Müzik Eğitimi Bilim Dalı Lisansüstü Programlarına Öğrenci Kabul Süreçlerinin Değerlendirilmesi - *Evaluation of Student Matriculation Processes for Music Education Graduate Programs* **21-46**

Ceyda Gökdemir, Fulya Topçuoğlu Ünal
Galatımeşhur Hakkındaki Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi - *A Review on Galatimeşhur and Teacher's Opinions* **47-63**

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Hüseyin Kürşat Türkan
Hatay'ın Usta Âşıklarından Mustafa İncedil'in Şiirlerinde Tasavvuf Algısı - *The Perception of Sufism in the Poems of Mustafa Incedil, One of Hatay's Master Lovers* **65-87**

Ahmed Aldyab
Müteşabih Ayetlerin Bağlam Belağatı ve Tefsire Etkisi (السياق الفني والبلاغي في الآيات المتشابهة وأثره في التفسير) - Context *Rhetoric and Interpretation of Mutahabih Verses* **89-94**

Döne Arslan, Orhan Söylemez
Kırgız Edebiyatında Milli Ruhun Oluşum Süreci ve Kırgız Şairi Sovyetbek Baygaziyev - *The Formation Process of the National Spirit In Kirgiz Literature and The Kirgiz Poet Sovyetbek Baygaziyev* **95-118**

Abdullah Yıldırım
Yenisey Yazıtları Üzerine Fonetik Bir Değerlendirme - *A Phonetic Evaluation About Yenisei Inscription* **119-131**

Aynur Beşkonak
Anar'ın *Ak Koç, Kara Koç* Romanında Distopik Ortamın Birey ve Toplum Üzerindeki Etkisi - *An The Effect of Dystopian Environment on Society and Individuals in Ak Koch, Kara Koch Novel By Anar* **133-140**

Berna Kolot
Halk Anlatılarından Örneklerle "Cin Çarpması" Vakaları - *Cases of "Demonic Possession" With Examples From Folk Narratives* **141-157**

Büşra Tunk, Süleyman Uzkuç
Abdullah Harmancı'nın Bireysel ve Edebi Kişiliğini Şekillendiren Unsurlar ve Bunların Öykülerine Yansımaları - *The Factors Shaping Indıvıdual and Literary Personallty of Abdullah Harmanci and Their Reflections On His Stories* **159-169**

Kübra Baysal
Rewriting Herstory Through Nature: Doris Lessing's *The Cleft* - *Kadının Doğa Aracılığıyla Tarihi Yeniden Yazması: Doris Lessing'in the Cleft Romanı* **171-180**

Havva Hilal Çelikateş Tepe, Duygu İkisivri Akdemir
1830 Kolera Salgınında A.S. Puşkin: İlk Boldino Güzü - *A.S. Pushkin In The 1830 Cholera Outbreak: First Boldino Autumn* **181-191**

Kübra Şeyma Aydın
Atiq Rahimi'nin *Sabır Taşı* Romanının Oluşumsal Yapısalcı Yöntemle İncelenmesi – *Examination of Atiq Rahimi's The Stone of Patience Novel With The Formative Structuralist Method* **193-209**

İLAHİYAT / THEOLOGY

Ekrem Yücel, Cemal Ural
Hadislerin Anlaşılmasında Âyetlerin Rolü - *The Role of Qur'anic Verses in Understanding Hadith Texts* **211-233**

Nurhan Dudaklı, Nazım Bayrakdar
Lisede Öğrenim Gören Öğrencilerde Yalnızlık ve Dindarlık Kavramlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi (Mersin Örneği) - *Examining the Concepts of Loneliness and Religiosity in High School Students in Terms of Some Demographic Variables (Mersin Example)* **235-248**

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Emine Ceylan Ünal Akbulut
Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı Uygulamalarının Pozitif Psikoloji Perspektifinden Değerlendirilmesi - *Evaluation of Music Therapy and Music Medicine Applications from a Positive Psychology Perspective* **249-259**

Betül Yarar Koçer, Dilan Camızcı
Antonín Dvořák'ın "Gypsy Songs Op.55" Lied Dizisinin İncelenmesi - *A Study On* Antonín *Dvořák's "Gypsy Songs Op.55" Song Cycl* **261-280**

MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM / ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN

Hülya Yavuz Öden
Anaokulları İç Mekan Tasarımında Eğitime Yönelik Mekan İhtiyaçları ve Montessori Anaokulları - *Educational Space Requirement in Interior Design of Kindergartens and Montessori Kindergartens* **281-293**

Gökhan Uşma, Nazlı Ferah Akıncı
Konut Yapılarında Kullanıcı Memnuniyeti Üzerine Kavramsal Bir İnceleme - *A Conceptual Investigation of User Satisfaction in Residential Buildings* **295-317**

MÜHENDİSLİK / ENGINEERING

Mustafa Günaydın, Ebru Emine Şüküroğlu
Bir Maden Firmasının Yeraltı Çalışanlarının İş Tatmin Düzeylerinin İş Sağlığı ve Güvenliği İle Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi - *Examination of the Relationship Between Occupational Health and Safety and Burnout Levels of Job Satisfaction of Underground Employees of A Mining Company* **319-335**

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Ali Murat Aktemur
Kırkağaç Resul Ensezer Konağı - *Kirkagac Resul Ensezer Mansion* **337-355**

Arif Can Güngör
Türk Sineması ve Yerli Dizi İlişkisi - *Relation Between Turkish Cinema and Turkish TV Series* **357-372**

Bahattin Keleş
Sanayi Devriminin Osmanlı Ekonomisi Üzerindeki Etkisi ve Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Politikalarına Yansımaları (1876- 1938) - *The Impact of the Industrial Revolution on the Ottoman Economy and Its Reflections on the Economic Policies of the Republic Period (1876-1938)* **373-388**

Şengül Huzziyas, Feridun Nizam
Özgecan Aslan Cinayeti Sonrası Sosyal Medyada Dayanışma Olgusu - *The Phenomenon of Solidarity on Social Media After Özgecan Aslan Murder* **389-420**

Abdulvahap Yoğunlu, Yusuf Cemalettin Çopuroğlu
İllerin Yenilik Ekosistemine Dayalı AR-GE ve Yenilik Performanslarının Promethee Yöntemi İle Karşılaştırılması - *Comparison of R&D and Innovation Performances Based on the Innovation Ecosystem of the Provinces With Promethee Method* **421-438**

Fatmagül Saklavcı
Orta Çağ Dönemi Anadolu Türk Mimarisi Figürlü Çörtenlerinin Bir Değerlendirmesi - *An Assessment of the Medieval Period Figured Gutters in Anatolian Turkish Architectur* **439-465**

Irmak Karabulut
Osmanlı Mecmualarında Ormancılık Politikası (1914-1918): Görüşler, Tavsiyeler, Eleştiriler - *Forestry Policy in Ottoman Magazines (1914-1918): Opinions, Recommendations, Criticisms* **467-500**

Okan Güven
17. Yüzyılın İkinci Yarısında Bosna ve Hersek Kalelerindeki Tımarlılar - *Timar-Holders in The Fortresses of Bosnia and Herzegovina in The Second-Half of the 17th Century* **501-514**

Hasan Malik Aydıner
Uluslararası Markaların Reklamları Göstergebilimsel Yöntemle İncelenmesi ve Karma Reklam Olgusunun Ortaya Konulması - *Analysis of International Brands' Advertising Films By Semiotics Method and Put Forth of Mixed Advertising* **515-533**

Ismahan Özdemir Yazgan
Montessori Eğitim Yönteminin Rousseaucu Kökenleri - *The Rousseauian Roots of Montessori Education Method* **535-556**

Orhan Duman
Marka İletişim Aracı Olarak Reklamlarda Hikâye Anlatımının Kullanılması ve Birleşmiş Markalar Derneği Üyelerinin Reklamlarının Bu Çerçevede İncelenmesi - *Using Storytelling in Advertisements As A Brand Communication Tool and Examining The Advertisements of the Members of Birleşmiş Markalar Derneği in This Framework* **557-580**

Serkan Aycil
Posta Telgraf Teşkilatı AŞ.'de Çalışan Kadın Personellerin Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu Algısı - *The Perception of Career Barriers and Glass Ceiling Syndrome of Female Staff Working at Postage Telegraph Organization AŞ.* **581-603**

EĞİTİM BİLİMLERİ, FEN BİLİMLERİ, MATEMATİK VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME / EDUCATIONAL SCIENCES, SCIENCES, MATHEMATICS AND TEACHER TRAINING

Cihan Kılıç, Bünyamin Bavlı
Ortaöğretim Öğretmenleri Gözünden Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri: Fenomenolojik Bir Çalışma - *Social Emotional Learning Skills From Secondary Education Teachers: A Phenomenological Study* **605-628**

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Akif Çarkçı
Resul Köse, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Devletin Şefkatli Yüzü (1923-1960)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, s. 417, ISBN: 978-625-7358-96-5 **629-632**

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Berrin Demir
The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde by Robert Louis Stevenson, Longmans, Green and CO, England, 1886. Apollonian and Dionysian Dichotomy: The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde **633-637**

Editörden;

Merhaba;

The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS) dergisinin 2021 yılı Güz sayısı ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Yoğun bir makale başvurusu bulunmasına rağmen editöryel ekip ve hakemlerimizin gayretleri sonucunda makale yayın süreçlerinin çok uzamadığını düşünüyoruz.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde tüm akademisyenlere faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle…

Doç. Dr. Serdar Bulut
Editor of JASSS

From the Editor;

Hello;

We want you to know that we have the happiness of being with you with a year 2021 Autumn issue of The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS). Despite the presence of an intense article application, we think that the editorial team and the referees put great efforts to shorten the publishing processes.

We hope that the published articles will be useful to all academicians in the process of learning and teaching. I would like to thank everyone who contributed, guided, and provide perspective in the process of publishing of the journal in both electronic and printed media.

Hope to see you in a new issue…

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut
Editor of JASSS

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies),* uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Elazığ-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerektiği durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmaları yayınlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, JASSS dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Jasss'ın (The Journal of Academic Social Science Studies)* yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimeden oluşan Türkçe (özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Key Words); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği

düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı büyük adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

13. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies),* % 15'in üzerinde intihal oranına sahip olan makaleleri yazarlarına iade etmektedir.

.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 1-20, Autumn 2021

Hybrid Education During Pandemic: Voices of University Students and Faculty Members*

Lect. Seyma Yıldırım
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6678-1055
Hasan Kalyoncu University, Faculty of Education, English Language Teaching Program, Gaziantep – TURKEY

Ress. Asst. Büşra Nur Durmaz
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7080-1450
Hasan Kalyoncu University, Faculty of Education, English Language Teaching Program, Gaziantep – TURKEY

Ress. Asst. Fatma Çiloğlan Konur
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4456-3772
Hasan Kalyoncu University, Faculty of Education, English Language Teaching Program, Gaziantep – TURKEY

Prof. Dr. Feyza Doyran
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4558-9640
Hasan Kalyoncu University, Faculty of Education, English Language Teaching Program, Gaziantep – TURKEY

Article History

Submitted: 10.06.2021
Accepted: 01.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Hybrid Education
Pandemic
SWOT Analysis
Higher Education

Research Article

* Approval of the ethical committee was received from Hasan Kalyoncu University Social Sciences Ethical Committee before the onset of the study. Detailed information about the Ethics Committee Approval Information is given in the Method section and just before the Bibliography.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52357

Abstract

The aim of this study is to examine the strengths and weaknesses of hybrid education as perceived by students and faculty members at a foundation university in Turkey. This case study therefore applies a phenomenological approach aimed at analyzing the strengths, weaknesses, opportunities, and threats (SWOT) of the hybrid education delivered at a foundation university in Gaziantep, Turkey by examining the views of both students and faculty members. Semi-structured focus group interview questions were prepared by the researchers following the literature and expert views. As well as SWOT questions, further questions were added to highlight the major experiences of the participants, 22 students from three departments in the Education Faculty and six faculty members. The data was collected on the Zoom platform through focus group interviews. The meetings were recorded, and transcribed word by word. Content analysis was applied to analyze the transcribed data. The main findings reveal that the majority of students are more motivated in face-to-face classes, especially in this chaotic period, as they have the chance to get out of their home and meet their friends while attending classes. In addition, faculty members highlighted difficulties in coordinating face-to-face and online participants. The results of the research showed similarities with the studies in the literature on hybrid teaching and revealed results that will shed light on future studies.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Yıldırım, Ş.; Durmaz, B.N.; Çiloğlan Konur, F. ve Doyran, F. (2021). Hybrid Education During Pandemic: Voices of University Students and Faculty Members. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 1-20.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 1-20, Güz 2021

*Pandemi Sürecinde Hibrit Öğretim: Üniversite Öğrencilerinin ve Öğretim Elemanlarının Görüşleri**

Öğr. Gör. Şeyma Yıldırım
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Programı, Gaziantep – TÜRKİYE

Arş. Gör. Büşra Nur Durmaz
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Programı, Gaziantep – TÜRKİYE

Arş. Gör. Fatma Çiloğlan Konur
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Programı, Gaziantep – TÜRKİYE

Prof. Dr. Feyza Doyran
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Programı, Gaziantep – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.06.2021
Kabul: 01.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Hibrit Öğretim
Pandemi
SWOT Analizi
Yükseköğretim

Araştırma Makalesi

* Bu çalışmaya başlamadan once Hasan Kalyoncu Üniversitesi'nden Etik kurul onay izni alınmıştır. Etik Kurul Onay Bilgileri'yle alakalı detaylı bilgiye Yöntem kısmında ve Kaynakça'nın hemen öncesinde yer verilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52357

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de bir vakıf üniversitesindeki öğrenciler ve öğretim üyelerine göre hibrit eğitimin güçlü ve zayıf yönlerini incelemektir. Bu nedenle bu vaka çalışması, hem öğrencilerin hem de öğretim üyelerinin görüşlerini inceleyerek Türkiye'de Gaziantep ilindeki bir vakıf üniversitesinde verilen hibrit eğitimin güçlü, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditlerini (SWOT) analiz etmeyi amaçlayan fenomenolojik bir yaklaşım uygulamaktadır. Yarı yapılandırılmış odak grup görüşme soruları literatür ve uzman görüşleri doğrultusunda araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. SWOT sorularına Eğitim Fakültesindeki üç bölümden 22 öğrenci ve altı öğretim üyesinden oluşan katılımcıların önemli deneyimlerinin vurgulanması için başka sorular da eklenmiştir. Veriler, odak grup görüşmeleri yoluyla Zoom platformunda toplanmıştır. Görüşmeler kaydedilmiş ve kelimesi kelimesine yazıya dökülmüştür. Yazıya dökülen verilerin analiz etmek için içerik analizi uygulanmıştır. Başlıca bulgular, öğrencilerin büyük çoğunluğunun, özellikle bu kaotik dönemde, ev ortamından çıkma ve derslere devam ederken arkadaşlarıyla görüşme şansı bulmaları nedeniyle yüz yüze derslerde daha fazla motive olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, öğretim üyeleri yüz yüze ve çevrimiçi katılımcıların koordinasyonundaki zorlukları vurgulamışlardır. Araştırma sonuçları hibrit öğretim ile ilgili alan yazındaki çalışmalarla benzerlikler gösterdiği gibi gelecekteki çalışmalara ışık tutacak sonuçlar da ortaya çıkarmıştır.

INTRODUCTION

Hybrid education incorporates instructional components of conventional face-to-face and up-to-date online education designs (El Mansour & Mupinga, 2007). They may also be referred to as web-enhanced, blended, or mixed-mode learning. In traditional education, the teacher cultivates and conveys the content to learners in a face-to-face setting (Knowles et al., 2005). Nevertheless, traditional education has several limitations such as lack of flexibility, or the fact that it obliges the teacher and learner to be in the same place. Hybrid education on the other hand requires, in most cases, learners to first encounter new concepts, information, and techniques outside the classroom using technology. However, allowing learners to encounter new information outside the classroom means they do not make the major investments of their time as they do in face-to-face sessions (Lorenzetti, 2004).

Creating a hybrid learning environment is a difficult task. The dominant mode of collaboration when developing a face-to-face or online experience is either verbal (listening and talking) or text-based (reading and writing). In a hybrid learning environment, however, the designer is not restricted by the communication medium. Despite resource constraints, the educational designer has a wider variety of options. One possible yet difficult option for a designer is to maximize the strengths of verbal and text communication for a dynamic weaving of learning experiences and strategies from a continuum of possibilities (Garrison & Vaughan, 2008).

The ultimate aim of hybrid education is to establish a culture of inquiry in which learners are fully engaged and accountable. A hybrid education environment can not only build but also maintain a sense of community outside the face-to-face context. This involves growing the learning environment and increasing the depth of interaction over time. On the other hand, designing a hybrid education environment necessitates a front-end focus on social and cognitive problems that extends beyond choosing what subject will be addressed (Garrison & Vaughan, 2008).

If an online learning environment and classroom are mixed, the benefits of all forms of teaching are likely to be maximized. For instance, a face-to-face education class guarantees social contact in which students require feedback for learning, while an online or web-based learning environment offers the versatility and productivity that cannot be guaranteed in a classroom environment (Akkoyunlu & Yılmaz Soylu, 2006). Students feel more involved and collaborative in activity-based integration models in hybrid learning (Doering and Veletsianos, 2014) and they proved to have higher academic success compared to traditional methods (Özgür, 2019). Also, according to the study of Bodur (2019) students find online assignments complementary to in-class practices. Moreover, students need engaging, enthusiastic, and understanding instructors who demonstrate these characteristics through self-disclosure (Ramos & Yudko, 2008) and tend to be optimistic toward incorporating distance-learning methods within conventional lectures (Reupert et al., 2009). The results of the studies on hybrid education reveal several weaknesses as well. Although hybrid education provides more flexibility, accessibility, interactive classes, and motivation for students to engage in the courses more (El Mansour & Mupinga, 2007; Hall & Villareal, 2015), it may have negative aspects such as feeling lost or experiencing technical challenges (Keskin & Özer, 2020; Sarı & Nayır, 2020) or having time management problems (Napier et al., 2011).

Although the effect of hybrid education on students' performances has been the topic of studies for almost two decades now, the role of hybrid education has been amplified with the outbreak of COVİD-19 pandemic at the beginning of 2020. After the first case of COVİD-19 in Turkey on 11th May (Budak & Korkmaz, 2020) , most of the educational institutes, regardless of the level of education, have switched to online or hybrid education quite suddenly, which took us a little time to adapt at first. The problem is that this sudden change is not just a technological issue but also poses a pedagogical and instructional difficulty for all the stakeholders in education (Ali, 2020). Therefore, both educators and

students were expected to be more flexible than ever in this time of crisis (Chick et al., 2020).

The institution in which the researchers are affiliated with has adopted a different approach to hybrid education than the ones described in the literature. Because of the pandemic regulations, 60% of the courses in each department are taught face-to-face and online at the same time, hence the hybrid model, and the rest of the courses are taught fully online. Students need to decide whether they want to participate in the courses face-to-face or online at the beginning of the term before they select their courses. In other words, the instructor has to be in the classroom physically for the students who choose to participate face-to-face; while also logging in online to meet the rest of the class. This way, the instructor needs to address both the students in the classroom and the ones on the screen. Since it is a new way of instruction, both students and faculty members have different experiences regarding this process. Therefore, it is important to gain insights into hybrid education from those who experience it firsthand in the tertiary level during these times of crisis.

With this in mind, the present study aims to investigate the perceptions and opinions of students and faculty members of hybrid education to be able to build on its strengths and work on its weaknesses. To this end, a SWOT analysis was conducted, and the following research questions were asked:

1. What are the strengths, weaknesses, opportunities and threats of hybrid education as perceived by the students?
2. What are the strengths, weaknesses, opportunities and threats of hybrid education as perceived by the faculty members?

METHOD

Research Design and Ethics Committee Approval Information

To gain an in-depth understanding of students' and faculty members' opinions of hybrid education during the pandemic, the present study adopts a phenomenological design of qualitative research methods. Creswell (2007) defines phenomenological study as investigating a concept or a phenomenon from the perspective of those who experience it firsthand and in doing so revealing common ground as well as differences about that concept. In the present study, therefore, this study investigated the concept of hybrid education as it is experienced by students and faculty members. Approval of the ethical committee was received from Hasan Kalyoncu University Social Sciences Ethical Committee before the onset of the study.

Participants

The study group consisted of 22 students, aged between 18 and 23, and six faculty members, aged between 27 and 38, in the Education Faculty of a foundation university. Only one of the students was male, who studied English Language Teaching. The departments of the students were English Language Teaching (n=18), Early Childhood Education (n=2) and Primary School Teaching (n=2). The departments of the faculty members were English Language Teaching (3), Early Childhood Education (n=1), Primary School Teaching (n=1) and Measurement and Evaluation (n=1).

The participants have been taking and teaching hybrid courses since the beginning of 2020-2021 academic year. Four students choose to participate in the courses face-to-face and the rest of the students participate fully online to all of their courses. This helped us to see both sides of the hybrid education model investigated in this study.

Data Collection Tools

Phenomenological studies mostly include interviews with those who experience the

'phenomenon' - hybrid education in our case- that is investigated to have a deeper understanding (Creswell, 2007). Therefore, semi-structured focus group interviews were conducted in the present study. Some questions were prepared before conducting the interviews such as ''How was your overall experience with hybrid education?''. It is important to ask broad questions to have a general framework (Creswell, 2007). Then more detailed questions were asked in focus groups about the strengths, weaknesses, opportunities and threats of hybrid education. Focus group interview is one of the qualitative data collection methods and performed with participants in groups of 4 to 8 people (Fraenkel et al., 1993). Participants took turns to answer questions and had a chance to make comments on each other's opinion by agreeing or disagreeing or providing additional information. Faculty members formed one focus group with six participants, while students formed three groups, which included 7 or 8 participants. The interviews were made via a video call platform because of the pandemic regulations and were voice-recorded to be transcribed later.

Data Analysis

The content analysis method was used for data analysis. Content analysis is "*a technique that enables researchers to study human behavior in an indirect way*" by categorizing the data, which is referred to as 'coding' (Fraenkel et al., 1993, p.478). In the present study, the transcribed data was analyzed with the help of two of the researchers for reliability and validity purposes until the results reached saturation (Huberman & Miles, 2002). It is important to go over the data several times with at least two researchers to perform a reliable analysis for coding. Both researchers first went through the whole data and coded separately and later combined their findings. The interpretation of the data is supported by direct quotes from participants.

RESULTS

In line with the aim of the study, the transcriptions of the interviews were analyzed and there were several themes and codes that emerged. There were four predetermined categories: strengths, weaknesses, opportunities and threats and after the analyses another category 'suggestions' were added. First, we examined the strengths category, and Table 1 shows the themes and codes that emerged from students' opinions on the strength category.

Table 1. *Students' Voices in the Strengths Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Communication	Face to face interaction	S2, S3,S5,S6,S7 S8, S9, S11, S12, S16	10	"It is easy to communicate face to face"
Teaching Methods and Strategies	Flow of classes (face to face)	S8, S16, S18	3	"Face to face courses are flowing well and more effectively"
Measurement and Evaluation	Easy	S9	1	"Evaluation is easier since all of them are not tests"
	Motivation	S1, S8, S14, S16	4	"I want to participate more when the lessons are face to face"
	Saving time	S3, S10, S13	3	"We do not waste time on road

General Strengths				to school since it is so far from the city center"
	Concentration	S2, S12	2	I can concentrate on online lessons much better, but I can be distracted easily in the classroom"
	Comfort	S4	1	"It is more comfortable to attend lessons online"

In line with the first research question, students were asked about the strengths of hybrid education. As shown in Table 1, there are four themes under the Strengths category. One code emerged under Theme 1, Communication. Ten students stated that it is easy to communicate through face-to-face interaction and that hybrid education offers an opportunity to reach all students. From Theme 2, Teaching Methods and Strategies, the code that emerged is flow of classes, which 3 students referred to. One student found evaluation easier in hybrid education. Motivation, saving time, concentration, and comfort are the codes that emerged from Theme 4, General Strengths.

As a result of the interviews with the faculty members, the strengths category included three themes and various codes that are presented in Table 2.

Table 2. *Voices of the Faculty Members in the Strengths Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Strengths for Students	Increase in motivation	T4	1	"Students' motivation is higher in face-to-face courses"
	Increase in self-discipline	T5	1	"Students attending online courses believe that they are behind the other students and they want to communicate more with the professors"
	Cooperation for homework assignments	T1	1	"My students cooperate with each other"
Strength	Communication with students	T2	1	"I could easily communicate with my students when they had problems"
	Remembering students' names	T7	1	"Since the students don't turn on the cameras, we remember their names well"
	Using technology	T2, T3, T6, T7	3	"I try to make use of online platforms such as mentimeter, quizzes, kahoot, which make the lesson interactive"
	Saving time (technology-based classes)	T1	1	"I could easily explain a topic that takes a week in a 15-minute-video"
	Planning complementary	T7	1	"We can easily plan

s for Faculty members	classes easily			complementary classes even at the weekends"
	Classes being recorded	T5, T6	2	"The students can watch the videos again if they have problems"
	Professional development	T7	1	"This model helps us to develop ourselves and find alternative solutions"
	Creating alternative solutions	T6	1	"This model prompted me to find alternative ways to conduct practical courses"
	Awareness	T6	1	"Trying new solutions helped me to gain awareness"
	Self-reflection	T1	1	"Since the lessons are recorded; I watch the records again and criticize my body language or tone of voice"
General strengths	Protection from Covid-19	T1, T4	2	"We can protect ourselves from corona thanks to this model"

Table 2 presents the themes related to the voices of the faculty members in the Weakness category. Faculty members stated an increase in their students' motivation, self-discipline, and cooperation in homework assignments. Three faculty members pointed out that they started to use technology. Other strengths for faculty members are communication with students, remembering students' names, saving time, planning complementary classes easily, classes being recorded, professional development, creating alternative solutions, awareness, and self-reflection. Lastly, the decrease in catching Covid-19 is another strength for 2 faculty members in Theme 3, General Strengths.

Then we looked into the weaknesses of hybrid education as perceived by students and faculty members. Table 3 shows the themes and codes that emerged from students' opinions on the weaknesses category.

Table 3. *Students' Voices in the Weaknesses Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Technical Problems	Internet problems	S1, S2, S4, S13	4	"We can have connection problems so often"
	System problems	S4, S5, S7	3	"You can be marked as absent by the system although you have attended"
Teaching Methods and Strategies	Not effective teaching and learning	S10, S13, S18	3	"Online courses are different from the face-to-face courses; they are less effective"
	Short lesson planning	S19, S20	2	"Since the online courses last only one hour, we can cover a small part of the topic that we

				will be responsible for during the evaluation"
Classroom Management Problems	Chaotic management	S3, S12, S21	3	"Professors sometimes forget about the ones who are online, and they just focus on the ones in the classroom"
	İnteraction	S1, S5, S6, S11	4	"It is really hard to have interaction in online courses"
	Crowded classes	S2, S11	2	"Some face to face courses are very crowded and it can be dangerous"
Time Management Problems	Time consuming	S7, S9, S19	3	"We waste time because of frequent breaks in face to face courses"
Personal Problems	Bored	S1, S8	2	"Online courses are more boring than face-to-face courses"

The themes related to the students' voices in the Weakness category are Technical Problems, Teaching Methods and Strategies, Classroom Management Problems, Time Management Problems, and Personal Problems. Problems related to the internet and system in Theme 1 are the most frequently stated weaknesses of hybrid education. Three students stated that online courses are not effective, and 2 students said short lesson planning was a weakness of hybrid education. Chaotic management, interaction, and crowded classes are the codes that emerged under Theme 3, Classroom Management Problems. For 3 students, online courses are time consuming, and, similarly, 2 feel bored during online courses.

Faculty members also expressed their opinions related to the weaknesses category and six themes were revealed and presented in Table 4 with the codes.

Table 4. *Voices of the Faculty Members in the Weaknesses Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Readiness problems	Ambiguity in the beginning	T1, T2, T5, T6	4	"We didn't know what we would do in this hybrid model at the beginning"
	Not knowing what to do; how to handle problems	T1, T3, T5, T6	4	"It took 3-4 weeks to get used to the system"
	Adaptation problems	T2, T3	2	"I had difficulties orienting myself to the system at first"
Technological problems	Internet problems	T1, T2, T4, T6	4	"Students have connection problems"
	Equipment problems (projector etc.)	T1, T2, T3, T4, T5, T7	6	"The projector may not work"

	System problems	T4	1	"The system does not work sometimes"
	Voice problems	T1, T2	2	"No one could hear each other"
Teaching methods and strategies	Classes becoming more theoretical	T6	1	"Since there is less interaction, my lessons are becoming more theoretical"
	Teaching plans, syllabus changed	T6	1	"I had to change my syllabus. For example, I cannot use creative activities that I used to apply before"
	Lack of peer learning/pair-group work activities	T5, T6	2	"In group work, the interaction among students is less"
	Cameras off	T5, T6	2	"Although I insist, the students don't turn on their cameras"
	Poor interaction due to masks on faces (not knowing who is speaking)	T1	1	"I couldn't understand who was speaking because of the masks"
	Feeling like one side is ignored all the time	T1, T2, T4,	3	"I asked myself which group I had to focus on"
	Sitting while teaching online	T1, T6	2	"I hate sitting down during the lessons, but now I have to and I have difficulty in concentrating"
Time management problems	Time consuming new techniques	T3	1	"Sharing every material on the system creates difficulties in time management"
	Pandemic rules	T4	1	"We have to check where the students sat the previous week for contact tracing"
	Time for ventilation of the classroom	T3, T4, T6	3	"We spend half an hour for ventilation, so we have only an hour for lesson"
	Uncertainty for the final exams	T1	1	"I didn't know how I would evaluate the

Measurement and Evaluation Problems				students"
	Too much homework instead of exams	T1, T4	2	"Now I have more than 150 mid-term assignments to check"
	Students not knowing how to study	T1	1	"Since the assessment methods are uncertain, students do not know how to study and prepare for them."
Personal Problems	Stress (due to technical problems etc.)	T5	1	"We have time limitations, and students are waiting, and we have to solve the problem immediately, so it can be really stressful."
	Low self-esteem	T5	1	"The first weeks we didn't know what to do in hybrid courses, we didn't know if there was a camera in the classroom or… So, it affected my self-esteem during my lessons."
	Multitasking	T4	1	"I have to control the students and the slides and the ones who are online, so I become a multitasking person"
	Need extra energy	T4	1	"We have to spend too much energy"
	Anxiety (risk of catching Covid-19)	T4, T7	2	"There is the risk of corona since the students don't keep the social distance sometimes"

Themes related to the voices of the faculty members in the Weaknesses category are Readiness Problems, Technological Problems, Teaching Methods and Strategies, Time Management Problems, Measurement and Evaluation Problems, and Personal Problems. Faculty members felt a level of ambiguity at the start of hybrid education and stated that they didn't know what to do or how to handle problems. They also had adaptation problems. The most frequently stated weakness of hybrid education in Theme 2, Technological problems is equipment problems and internet problems. Faculty members also had system and voice problems and stated that classes are more theoretical. The codes that emerged under Theme 3 are teaching plans, syllabus changes, lack of peer learning/pair-group

work activities, cameras off, poor interaction due to masks (not knowing who is speaking), feeling like one side is ignored all the time, and sitting while teaching online. Time management problems encountered by faculty members are time consuming new techniques, pandemic rules, and time for ventilation. The faculty members also had measurement and evaluation problems such as uncertainty about the final exams, too much homework instead of exams, and students not knowing how to study. Moreover, they stated that they had some personal problems during hybrid education, which are stress (due to the technical problems etc.), low self-esteem, multitasking, needing extra energy, and anxiety (risk of catching Covid-19).

The third category that was investigated about hybrid education was '*opportunities'*. The data clustered around two themes, and they are presented in Table 5.

Table 5. *Students' Voices in the Opportunities Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Academic Advantages	Learning to use technology	S7,S9	2	"I got better at using technological devices efficiently thanks to online courses"
	Lessons being recorded	S1, S7	2	"We have the opportunity to watch the courses again if we wish to."
	Easy to present online	S7	1	"It's easier to present on screen than to do it in front of the whole class."
	Possibility to transfer to online class	S1	1	"We can switch to full-online mode if we want to."
	Formative assessment	S8	1	"It's better to have other forms of assessment other than exams."
Student-Teacher Interaction	Teachers more understanding	S5, S9	2	"The instructors are more understanding if we have problems with the online system"
	Teacher more flexible	S10	1	"The teachers are more flexible in cases of sicknesses; they provide us with extra time (with the assignments)"

Table 5 presents two themes related to the students' voices in the Opportunities category. In Theme 1, Academic Advantages, learning to use technology, lessons being recorded, easy to present online, possibility to transfer to online class, and formative assessment are the opportunities students pointed out. Two codes emerged under Theme 2, Student-Teacher Interaction, teachers are more understanding and teachers are more flexible.

The opinions of the faculty members were also examined in the opportunities category and the results are given in Table 6.

Table 6. *Voices of the Faculty Members in the Opportunities Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Professional Development	Technological literacy development	T4, T6	2	"I am trying to improve myself in using technology"
	New projects emerged	T1, T3	2	"We start to think about projects that we have never thought about before"
	Using and applying new technology	T2	1	"We learned how to use and apply the tools that we haven't used before"
	Learning about online tools	T3, T4, T7	3	"I didn't know what Zoom was before online courses"
	Discovering advantages of online teaching	T1, T2, T7	3	"I realized that I can improve myself thanks to online teaching"
	More practical	T7	1	"It is easier to reach someone who will give a speech online"
	Following online training-seminar	T7	1	"We can attend online training without travelling anywhere"
	Learning how to conduct more enjoyable online classes	T7	1	"We try to make lessons more enjoyable especially for the ones who are online"
Personal Development	Becoming multitasking (flying professors)	T1, T4	2	"We are in the top of being multitasking"
	Self-reflection	T1, T7	2	"I learned how to control my body language, mimics etc. watching videos"
	Becoming more flexible/understanding	T3, T4	2	"When the students say that they couldn't upload their assignment on time because of connection problems, I can easily say OK"
	Time for self	T7	1	"We can save time for ourselves no commuting or flying"
Opportunities for Students	Student-teacher interaction	T6, T7	2	"We can save more time for our students"
	Transparency in grading	T4	1	"I could watch and evaluate my students' presentation again after they objected to the grades"
	Watching the recordings	T4, T6	2	"Students can watch the

	of missed classes			recordings again and again"
Opportunities for University Administration	Infrastructure development	T5	1	"There are very few universities that conduct hybrid model"
	Transparency (recordings of sessions /reporting)	T5	1	"The recording can be proof for our way of having a lesson"

The themes related to the voices of the faculty members in the Opportunities category are presented in Table 6. The codes that emerged under Theme 1, Professional Development are technological literacy development, new projects emerged, using and applying new technology, learning about online tools, discovering advantages of online teaching, more practical, following online training-seminar, and learning how to conduct more enjoyable online classes. Faculty members stated that they had some opportunities for personal development like becoming more multitasking, self-reflection, becoming more flexible/understanding, and time for themselves. They also expressed some opportunities for students such as student-teacher interaction, transparency in grading, and watching the recordings of missed classes. Finally, faculty members pointed out infrastructure development and transparency (recordings of sessions/reporting) as opportunities for university administration.

Another category that was investigated was *'threats'*. Table 7 shows students' opinions on this category which was revealed to have three themes and six codes in total.

Table 7. *Students' Voices in the Threats Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Student-Teacher Interaction	Difficulty in taking turns to speak	S2, S7, S15	3	"I don't want to speak in online courses because I think I won't be able to get a turn to speak"
	Getting feedback from teachers	S5, S11, S13	3	"Getting feedback in online courses is not as easy as getting feedback in face-to-face courses"
Personal Problems	Risk of catching Covid-19	S9, S10, S13, S14	4	"I was afraid of catching Covid-19 in face-to-face courses, but I caught it from my family"
	Lack of physical activity	S1, S3, S9, S13	4	"It is so hard to sit in front of the computer screen; I feel sleepy"
	Accommodation problems	S9	1	"It is very dangerous to stay at the dorms in this period"
Procedural Problems	Use of cameras	S1, S13	2	"They insist on us turning on our cameras."
	Having both online and face-to-face classes on the same day	S8	1	"It is very difficult to participate in an online course in the morning and then go to the campus for a face-to-face course"

The themes related to the students' voices in the Threats category are shown in Table 7. Three

students stated that they had difficulty in taking turns to speak. Getting feedback from teachers is another threat expressed by 3 students under Theme 1, Student-Teacher Interaction. The risk of catching Covid-19 and lack of physical activity in Theme 2 are the most frequently stated threats of hybrid education. Accommodation problems is another threat mentioned by a student under Theme 2, Personal Problems. Use of cameras and having both online and face-to-face classes on the same day are the codes that emerged from Theme 3, Procedural Problems.

The opinions of the faculty members were also examined under this category and Table 8 shows the relevant results.

Table 8. *Voices of the Faculty Members in the Threats Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Measurement and Evaluation	Unfair grading	T1	1	"Unfair grading is a serious problem"
	Tendency for high grades due to pandemic	T1	1	"There is a tendency to give higher grades"
	Not using rubrics	T1	1	"The grade given to the student may not reflect the real grade when a rubric is not used"
	Objections to grades	T1	1	"There will be too many objections to the grades if holistic scoring is used for evaluating the students' assignments"
Threats for Students	Student-teacher interaction needs	T2, T6, T5	3	"I am afraid of not being able to reach all the students"
				"Students are getting more and more passive and reserved in online courses. They don't want to participate in the lessons."
	Lack of practice	T6, T7	2	"4th graders couldn't get to school for teaching practice"
Threats for Faculty Members	Classroom management	T2	1	"In online courses we can't see students' faces, so I cannot manage the classroom"
	Psychological	T5, T6, T7	3	"Our students need psychological support, but we need it as well"
	Professional	T7	1	"There is uncertainty. We cannot plan for the future"
	Health problems	T4	1	"Sitting in front of the

				screen means lack of physical activity"
	Work-Life balance	T4	1	"Since we cannot see our students at school, we always receive emails and reply to them and give feedback all the time"

Table 8 presents three themes related to the voices of faculty members in the Threats category. In Theme 1, Measurement and Evaluation, the things considered as a threat by faculty members are unfair grading, tendency for high grades due to the pandemic, not using rubrics, and objections to grades. The codes that emerged under Theme 2, Threats for Students are student-teacher interaction needs, and lack of practice. Three faculty members stated that both students and they need psychological support during hybrid education. The other threats for faculty members are classroom management, professional threats, health-problems, and work-life balance.

The last category that emerged during the course of study was '*suggestions*' which was mentioned by the faculty members. Table 9 reveals the themes and codes under this category.

Table 9. *Voices of the Faculty Members in the Suggestions Category*

Themes	*Codes*	*Participants*	*F*	*Sample Excerpts*
Measurement and Evaluation	Using rubrics for grading	T1	1	"Rubrics should be used to achieve a fair scoring of student assignments"
	Blind grading	T1	1	"Blind grading should be used for evaluating assignments if possible"
Providing Support for Students	Personal development	T5	1	"I believe additional training seminars should be provided for both psychological support and personal development of the students"
	Psychological support	T6	1	"Because of lack of interaction, students get more lonely and need psychological support in this sense."
	How to use technology Effectively	T4, T6	2	"We have to be trained in how to use technology effectively"
	Providing socializing opportunities	T6	1	"Students need more activities in terms of interaction and socializing"
	Activating student clubs	T5	1	"Student club activities have decreased and we can do nothing about it"
	Encouraging students to be	T6	1	"We should plan some

	more active			activities or trainings to get students to be more active participants"
	Planning extra-curricular activities	T6	1	"We can plan seminars for our students' personal development"
Providing Support for Faculty Members	Trainings	T6	1	"I believe we need more technology training, maybe more than the students"
	Hybrid classroom management strategies	T5	1	"Since it is a very new experience for us, we, as instructors, need support and training in terms of classroom management in hybrid education"
	Psychological support	T6	1	"I think the disadvantages can be alleviated in a great extend with psychological support and personal development training"
Improving the System for Hybrid Education	Technological infrastructure	T4, T5, T6	3	"The technological infrastructure should be improved because it is both a threat and a suggestion"

The faculty members also made some suggestions to improve hybrid education. Measurement and Evaluation, Providing Support for Students, Providing Support for Faculty Members, and Improving the System for Hybrid Education are the Themes related to the Suggestions category. One faculty member suggested using rubrics for grading and blind grading. In addition, faculty members suggested providing support for students, for example, personal development, psychological support, how to use technology effectively, providing socializing opportunities, activating student clubs, encouraging students to be more active, and planning extra-curricular activities. Similarly, faculty members made some suggestions for themselves such as training, hybrid classroom management strategies, and psychological support. Finally, in Theme 4, improving the System for Hybrid Education, 3 faculty members stated that the technological infrastructure should be improved.

DISCUSSION, CONCLUSION, AND IMPLICATIONS

Hybrid education becomes a necessity during times of crisis such as pandemics and, in response to the recent Covid-19 crisis in particular, hybrid education has had to be redefined. In Turkey, in response to student choice and with a small number of face-to-face attendees, both face-to-face and online means of instruction have been introduced in higher education. It is, therefore, necessary to examine the strengths and weaknesses in order to relate to instructional standards and the related literature since it is an unfamiliar approach for most instructors and students. This case study uses

phenomenological methodology to examine the strengths, weaknesses, opportunities, and threats (SWOT) of hybrid education, analyzing the perspectives of both students and faculty members at a foundation university in Gaziantep, Turkey.

The result of the interviews with participants revealed that there were similarities to the studies conducted so far as well as the ones that are specific to the present study. First of all, four themes emerged under the strength category. They believed that it was *easier to interact* with the instructor as there were less students who attended the courses face-to-face, and therefore they felt the instructor could reach them all in the class, which affected the '*flow of the courses'* for the better. Other than the communicative aspect, students stated that it was more '*comfortable'* to attend the courses online, which helped them to be more *'concentrated'* on the courses. Additionally, both students and faculty members stated that students who attended the courses face-to-face were more *'motivated'*, which was supported by El Mansour and Mupinga (2007) in the sense that hybrid education allows students and teachers flexibility, resulting in greater motivation.

Another point was *not wasting their time on the road* for attending classes, which is important since the location of our university is very far from the city center. In addition to the opinions of the students, faculty members mentioned that they gained *'awareness'* in terms of problem-solving skills and finding quick solutions to unforeseen problems. They also expressed that this model showed them new ways to plan complementary courses if needed. Another strength faculty members emphasized was that they could watch the recordings of courses to help them *'reflect'* the way they teach. These results support the findings of Hall and Villareal's (2015) study.

Under the category of weaknesses, classroom and time management and technical problems are the most frequent aspects, which is in line with the studies of El Mansour and Mupinga (2007) and Sarı and Nayır (2020), who emphasize the problems arising from technical challenges. Keskin and Özer (2020) also revealed that students experienced technical difficulties and that they couldn't communicate with the instructor as easily as they wanted. Professional development is another code emerging from faculty members' statements under this category, similar to Sarı and Nayır's study (2020). One theme that stands out in this study under the weaknesses category of faculty members is *'measurement and evaluation problems'*, which is crucial to underline because it mostly directs the way teaching content is prepared. Similarly, Sarı and Nayır (2020) found that measurement and evaluation problems were reported by UNESCO and OECD during the COVID-19 educational processes. This problem can be addressed by the researchers in the future studies. Another problem that was stated by both students and faculty members as a weakness was *'time management'*. Since the instructors need to present their course materials online as well as face-to-face, if a problem occurs in the online system, students who attend the courses face-to-face have to wait for the problem to be solved as well as the ones who are online. This finding is supported by the findings of Napier et al. (2011) and led us to keep reports on the problems encountered in the online system each week and share them with the IT department so that the problems would not occur again.

According to students and faculty members, there are several common opportunities in hybrid education such as lessons being recorded and learning to use technology as professional and academic development. This finding is supported by the study of Sarı and Nayır (2020), in which they find that both students and teachers developed their technological skills during the time of pandemic. Students also believed that the instructors are more *flexible* because of the possible online problems and are more understanding in terms of the assignments especially because of the health problems caused by Covid. El Mansour and Mupinga (2007) also pointed out the flexibility of the online courses as opposed to the rigid schedules of the face-to-face courses. This flexibility was expressed by the faculty members as well, claiming that it was easier for them to be more tolerant about the submission of the assignments.

Faculty members also believed that hybrid education provided '*transparency in grading*' since the instructors could refer to the recordings of the students' performances if needed.

Under the category of threats, those who chose to participate online pointed out the difficulty in taking turns, getting feedback and lack of physical activity. They also mentioned the instructors' insistence on using their cameras. Majority of the students stated that they do not feel comfortable with their cameras on because of privacy reasons, or some find it distracting to see themselves on the screen. This finding is also stated by the faculty members as they consider this as a classroom management problem in hybrid courses, which is another important contribution of the present study and can be addressed in the future studies to be able to provide a solution. In addition, students stated the difficulty in spending a great deal of time in front of the computer caused '*lack of physical activity*' and made them lose focus on the lesson after some time. This is another important result that was revealed by this study. Technical problems, lessons being more theoretical, and time management problems are some of the themes and codes. Courses such as practice teaching at the Faculty of Education were negatively affected since pre-service teachers needed to incorporate online tools of education into their practices in a short period of time. This result may fall into the category of 'learning losses' as stated in the study of Sarı and Nayır (2020).

Lastly, faculty members provided some suggestions as to the problems of hybrid education in this model but can also be used as a guide for upcoming practices and studies regarding hybrid education. They mentioned blind grading and emphasized the importance of rubrics to avoid the problems mentioned in the weaknesses category. On this point, Korucu and Kabak (2020) also suggest that evaluation methods of hybrid learning should meet the demands of all the stakeholders and provide a sense of security by fully considering the technical challenges. Also, they expressed the need for psychological and technical support for both the students and faculty members to help overcome the challenges caused by both the pandemic and the sudden change in the delivery of education. In this context, Bozkurt (2020) suggests that students should be provided with the flexibility and autonomy because of the time and setting restrictions and the online education should be designed based on the qualities of the existing infrastructure. On this note, Ali (2020) recommended that educational institutions should have the *'basic ICT Infrastructure'* for online learning to be efficient and effective along with the support for staff members' and students' needs.

This study provides insights into the opinions of both students and teachers regarding hybrid education which is implemented differently than the ones investigated so far in the literature. The study is therefore important in the sense that we can underline the needs of the students and act on the suggestions of the teachers, which can pave the way for a more productive virtual learning environment. On that note, future studies may use experimental design and focus on practices and interventions to hybrid education to minimize the drawbacks and maximize the efficiencies.

Ethics Committee Approval Information

Approval of the ethical committee was received from Hasan Kalyoncu University Social Sciences Ethical Committee before the onset of the study. Ethics Committee Approval Information is below:

Board Name: Hasan Kalyoncu University

Ethics Committee Decision Date: 29.01.2021

Decision Status: Positive

Document Issue Number: E—804.01-2101290010

Document Verification Code: cd034e6f

Document Verification Address: http://ebys.hku.edu.tr/Dogrulama/Index

REFERENCES

Akkoyunlu, B., and Yılmaz Soylu, M. (2006). A study on students' views on blended learning environment. *Turkish Online Journal of Distance Education*, *7*(3), 43-56.

Ali, W. (2020). Online and remote learning in higher education institutes: A necessity in light of COVID-19 pandemic. *Higher education studies*, *10*(3), 16-25. doi:10.5539/hes.v10n3p16

Bodur, A. G. (2019). *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi hazırlık okulu harmanlanmış öğrenme programının öğrenci ve öğretim elemanı bakış açısına dayalı değerlendirmesi [An evaluation of the blended learning program of Ankara Yildirim Beyazit University preparatory school based on students' and instructors' perspectives]* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması [Coronavirus (Covid-19) pandemic process and educational evaluations in the post-pandemic world: New normal and new education paradigm]. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi,* 6(3), 112-142.

Budak, F., and Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği [An overall evaluation for the Covıd-19 pandemic process: the case of Turkey]. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, 1, 62-79.

Chick, R. C., Clifton, G. T., Peace, K. M., Propper, B. W., Hale, D. F., Alseidi, A. A., and Vreeland, T. J. (2020). Using technology to maintain the education of residents during the COVID-19 pandemic. *Journal of Surgical Education*, 77(4), 729-732.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.

Doering, A., and Veletsianos, G. (2014). Hybrid online education: Identifying integration models using adventure learning. *Journal of Research on Technology in Education*, *41*(1), 23-41.

El Mansour, B., and Mupinga, D. M. (2007). Students' positive and negative experiences in hybrid and online classes. *College Student Journal*, *41*, 242-248.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., and Hyun, H. H. (1993). How to design and evaluate research in education (Vol. 7). McGraw-hill

Garrison, D. R., and Vaughan, N. D. (2008). *Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines*. John Wiley & Sons.

Hall, S., and Villareal, D. (2015). The hybrid advantage: Graduate student perspectives of hybrid education courses. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, *27*(1), 69-80.

Huberman, A. M., and Miles, M. B. (2002). *The qualitative researcher's companion (2nd ed.)*. Sage Publications, Inc.

Keskin, M., and Özer, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi [Evaluation of students' feedbacks on web-based distance education in the COVID-19 process]. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5(2), 59-67.

Korucu, A.T. and Kabak, K. (2020). Türkiye'de hibrit öğrenme uygulamaları ve etkileri: Bir meta analiz çalışması [Hybrid learning practices and effects in Turkey: A meta analysis study]. *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi/Journal of Information and Communication Technologies,* 2(2), 88-112.

Knowles, M. S., Holton III, E. F., and Swanson, R. A. (2005). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development* (6th ed.) Butterwroth-Heineman

Lorenzetti, J.P. (2004). For quality and cost effectiveness, build a hybrid program. *Distance Education Report*, *8(21),* 1-2, 7.

Özgür, F. F. (2019). *Meslek yüksekokullarında ağ temelleri dersinde hibrit öğrenmenin başarı ve tutuma etkisi [The effect of hybrid learning on success and attitude in network basics course in vocational schools*]

(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Napier, N. P., Dekhane, S., and Smith, S. (2011). Transitioning to blended learning: Understanding student and faculty perceptions. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, *15*(1), 20-32.

Ramos, C., and Yudko, E. (2008). "Hits"(not "discussion posts") predict student success in online courses: a double cross-validation study. *Computers & Education*, *50(4)*, 1174-1182.

Reupert, A., Maybery, D., Patrick, K., and Chittleborough, P. (2009). The importance of being human: Instructors' personal presence in distance programs. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, *21*(1), 47-56.

Sarı, T., and Nayır, F. (2020). Pandemi Dönemi Eğitim: Sorunlar ve Fırsatlar. *Electronic Turkish Studies*, *15*(4).

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86, s. 21-46, Güz 2021

Müzik Eğitimi Bilim Dalı Lisansüstü Programlarına Öğrenci Kabul Süreçlerinin Değerlendirilmesi*

Arş. Gör. Emin Ersöz Yiğit
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9808-4913
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, Samsun – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Erdem Çağlar
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3465-4515
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Samsun – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Beril Tekeli Yiğit
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6498-5564
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Samsun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 05.08.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Lisansüstü Müzik Eğitimi
Lisansüstü Öğrenci Kabul Sınavları
Uzaktan Eğitim
Acil Uzaktan Eğitim
Uzaktan Eğitim Uygulamaları

Araştırma Makalesi

* Bu çalışmaya başlamadan once Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan Etik kurul onay izni alınmıştır. Etik Kurul Onay Bilgileri'yle alakalı detaylı bilgiye Yöntem kısmında ve Kaynakça'nın hemen öncesinde yer verilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52530

Öz

Müzik eğitiminde önemli bir yere sahip olan lisansüstü müzik eğitimi, Türkiye'de üniversitelerde faaliyet gösteren enstitüler bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Müzik eğitimi alanında yüksek lisans ve doktora programları pek çok üniversitede bulunmaktadır. 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi sonrasında yaygınlaşan uzaktan eğitim-öğretim faaliyetleri lisansüstü eğitimi de kapsamaktadır. Bu programların öğrenci alım süreçleri de bu durumdan etkilenmiştir. Üniversiteler bu süreçlerde çeşitli yollar izlemektedirler. Bu araştırmada Türkiye'deki üniversiteler bünyesinde faaliyet gösteren enstitülerin öğrenci kabul süreçleri, "hizmet verdikleri program türleri, bağlı oldukları enstitüler, öğrenci kontenjanları, öğretim üyesi sayıları, başvuru şartları, ön değerlendirme süreçleri, sınav türleri, sınav içerikleri, yerleştirme durumları ile kullandıkları teknolojiler" değişkenleri bakımlarından incelenmiştir. Betimsel tarama yöntemi kullanılarak Türkiye'deki 36 üniversitede hizmet veren enstitülerin 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyılları lisansüstü öğrenci kabul süreçleri değerlendirilmiştir. Literatür tarama yöntemi ile lisansüstü müzik eğitimi programlarının uzaktan eğitiminde kullanılan uygulamalar saptanmış ve çeşitli yönleriyle irdelenmiştir. Pandemi koşullarında oluşan acil uzaktan eğitim uygulamalarıyla ilişkili olarak üniversitelerin müzik eğitimi bilim dalı lisansüstü programlarına öğrenci kabul sürecinde, enstitülerin daha çok eğitim bilimleri kapsamında olduğu, güz yarıyılında bahar yarıyılına göre daha fazla öğrenci kontenjanı ilân edildiği, başvuru şartları ve değerlendirme süreçlerinin üniversiteler arasında farklılıklar gösterdiği, bilim sınavı/mülakatlara ilişkin üniversitelerin internet sayfalarında çoğunlukla ayrıntılı bilgilere rastlanmadığı sınav süreçlerinin daha çok yüz yüze gerçekleştirildiği, sadece 2 üniversitenin teknolojik uygulamalardan yararlandığı görülmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yiğit, E. E.; Çağlar, E. ve Tekeli Yiğit, B. (2021). Müzik Eğitimi Bilim Dalı Lisansüstü Programlarına Öğrenci Kabul Süreçlerinin Değerlendirilmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 21-46.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86, p. 21-46, Autumn 2021

Evaluation of Student Matriculation Processes for Music Education Graduate Programs

Ress. Asst. Emin Ersöz Yiğit
Ondokuz Mayis University, State Conservatory, Department of Music, Samsun – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Erdem Çağlar
Ondokuz Mayis University, Faculty of Education, Department of Music Education, Samsun – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Beril Tekeli Yiğit
Ondokuz Mayis University, Faculty of Education, Department of Music Education, Samsun – TURKEY

Article History

Submitted: 05.08.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Graduate Music Education
Graduate Student Matiriculation Exams
Distance Education
Emergency Distance Education
Distance Education Applications

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52530

Abstract

Postgraduate music education, which has an essential role in music education, is carried out within the institutes operating in universities in Turkey. Master's and doctorate programs in music education are available in many universities. Distance education-teaching activities, which became widespread after the Covid-19 pandemic in 2020, also include postgraduate education. The student matriculation processes of these programs were also affected by this situation. Universities follow various paths in these processes. In this research, the student matriculation processes of the institutes operating within the universities in Turkey examined in terms of "types, types of programs they serve, student quotas, number of faculty members, application conditions, pre-evaluation processes, exam types, exam contents, placement situations and technologies they use" variables. The graduate student matriculation processes in the fall and spring semesters of the 2020-2021 academic year of the institutes operating in 36 universities of Turkey were examined using the descriptive survey method. The applications used in music education distance education were determined and examined in various aspects by literature review. It has been concluded that, in the process of matriculating students to music education graduate programs concerning the emergency distance education applications that occurred under pandemic conditions, institutes are primarily within the scope of educational sciences, more student quotas announced in the fall semester compared to the spring semester, application conditions and evaluation processes differ between universities, detailed information about science exam/interviews is mostly not found on the web pages of universities, exam processes mostly carried out face to face, and only two universities benefit from technological applications.

GİRİŞ

Var olduğu dönemin felsefi tartışmaları, coğrafik ve toplumsal yapısı, endüstriyel hedefleri ve ekonomik kaygıları temel alınarak şekillenen *eğitim* kavramı yine var olduğu dönemin yaratmış olduğu yöntem ve teknolojilerin nasıl kullanılacağına dair kaygıları barındırarak karşımıza çıkar. Gelişim ve insan kavramlarından bağımsız düşünülemeyen bu kavram koşullara göre anlamlandırılırken aynı zamanda/tıpkı canlı bir organizma gibi yaşam koşullarına uyum sağlayarak hayatta kalmaya -işlevselliği ve önemi sorgulanarak- devam eder. Yani, kendi içerisinde sistematiği olan, bireyin kendi yaşantısı yoluyla davranışlarını belirli amaçlarla bilinçli olarak istendik şekilde kurgulayan *eğitim*in (Ertürk, 1988: 13) her kademesinde, eğitimcileri/uygulayıcıları tarafından inisiyatif alıp ani ve özel koşullar altında önceden belirlenmiş olan hedef ve amaçlarına sadık kalınmaya çalışılarak normal koşullarda yaygın ya da yoğun olarak tercih edilmeyen yöntem, teknik ve modellerin uygulanmasına tanıklık edilebilir.

Kendi içerisinde sistematiği olan ve yine bireylerin müziksel yaşantıları aracılığı ile beklenen davranışları kazandırma süreci olarak tanımlanan (Uçan, 2018: 11) müzik eğitimi, herkese göreliliği (genel müzik eğitimi), müziğe hevesli olma hâlini (amatör müzik eğitimi) ve müzikte uzmanlaşmayı (profesyonel müzik eğitimi) (Uçan, 2018: 33-36) dikkate alan farklı gruplar ve koşullarla birlikte ele alınmaktadır. Üç boyutun tümünde eğitimci ve öğrenci arasında *zaman* ve *mekân* algısına son derece dikkat edilen bu eğitimin doğasında bireysel ve toplulukla yapılan teorik ve uygulamalı çalışmalar yer almaktadır. Zorunlu eğitime dâhil olmayan ve kişiye bağlı olarak tasarlanıp düzenlenerek uygulanan amatör müzik eğitimi boyutu yaygın öğretime örnek olurken; genel ve mesleki müzik eğitimi örgün eğitim türü kapsamında yer almaktadır. Genel müzik eğitimi, her yaşa ve her düzeye hitap ederken herkes için gerekli ve zorunlu eğitimi vurgular. Ancak mesleki müzik eğitiminin gerçekleşmesi için bu eğitimden faydalanacak olan bireylerin belirli müziksel ve entelektüel alt yapıya sahip olması koşulu aranarak ilgili mesleki programlara dâhil edilmesi beklenir (Uçan, 2018: 37). Dolayısıyla bireylerin mesleki müzik eğitimi veren programlara kabul edilme sürecinde amatör ve genel müzik eğitimi boyutlarından farklı olarak kendine özgü *öğrenci seçme* yöntemleri uygulanmaktadır.

*Müzik öğretmenliği lisans programları*nın öğrenci kabul süreci, müzik öğretmenliği eğitimini almaya odaklanan öğrencilerin *merkezi seçme ve yerleştirme sınavları*ndan elde etmiş oldukları (asgari puan şartlarını sağlayan) puanlar ve mezun oldukları programa ait *not ortalamalarının* değerlendirmeye alındığı *ön değerlendirme* basamağı ile başlar. İlgili program ve bağlı olduğu birim tarafından belirlenen koşullar çerçevesinde gerçekleşen ön değerlendirme sürecinin ardından başvurulan programa özgü şekilde tasarlanan ve Türkiye'deki konservatuvarlar, güzel sanatlar fakülteleri ve güzel sanatlar liselerine giriş aşamasında da uygulanan; kurumsal olarak farklı boyutları ele alsa da temelde müziksel işitme-algılama, müziksel okuma-yazma, müziksel söyleme ve müziksel çalma alt boyutlarının dikkate alındığı müzik yetenek testleri gibi ölçme araçlarının da kullanıldığı, öğrencilerin ilgili programa başlamadan önce *ön koşul* niteliğindeki zihinsel, duyuşsal ve motor becerilerini tespit etmek üzere gerçekleştirilen (Tarman, 2006: 86) *tanılayıcı (diagonistik) değerlendirme* kavramı ile sınıflanan *yetenek sınavları* ya da *mülakatlar* ile devam etmektedir. Süreç, yetenek sınavı ve mülakat sonrasında öğrencinin *yerleştirme* puanı hesaplanarak başarı sıralamasında yer alması ile son bulur. Dört yıllık lisans eğitimi sürecinde müzik alan bilgisi, müziksel davranış biçimleriyle etkin ilişki kurma, müzik öğretimi, bireysel özellikler olarak ifade edilen (Kalyoncu, 2004: 512) müzik öğretmenliği yeterlikleri ile mesleki bilgi, mesleki beceri ve tutum-değerler başlıklı (Milli Eğitim Bakanlığı, 2017) genel öğretmen yeterlik alanlarında başarı gösterdiği düşünülen müzik öğretmenliği lisans programı mezunlarının, müzik eğitimi alanında uzmanlaşmak, üniversiteler bünyesinde öğretim elemanı olarak görev yapmak, öğretmenlik kimliğini geliştirmek ve ortak mesleki ağ kurmak gibi amaçlarla lisansüstü eğitim programlarını tercih etmektedirler.

Bilim/sanat üretme ve yayma; toplumsal sorunları algılama ve sorunlara çözüm önerileri geliştirme ve üst düzey insan gücünün yetiştirilmesine katkıda bulunma işlevlerine sahip olan lisansüstü eğitim, üniversitelerin temel işlevleriyle de örtüşürken (Arıcı, 2001: 56-57; Tosun, 2001: 7 Aktaran: Eskioğlu, 2010: 988) başlı başına müzik eğitimi alanının gelişimi adına da önemli bir eğitim-öğretim basamağını ifade eder. Müzik eğitimi uzmanlığı adına Türkiye'de 1970'lerde başlayan lisansüstü eğitim programları, 1980'lerin ortalarından günümüze hızla yaygınlaşarak önemli gelişmeler göstermiştir (Uçan, 2018: 503). 2002-2003 yıllarında altı üniversitenin (Gazi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi) bünyesinde lisansüstü müzik eğitim hizmeti verilirken (Bilen, 2005: 260) günümüzde bu sayının yeni açılan lisans programlarıyla paralel olarak arttığı düşünülebilir. Bu bilgilerden hareketle lisansüstü eğitim programlarının uzun bir tarihe dayanmadığı söylenebilir. Bilen (2005: 258) aslında çok önemli bir eğitim basamağı olan lisansüstü müzik öğretmenliği programlarının:

- Ezberden uzak, meraklı, araştırıcı, kendisiyle barışık, yaratıcı müzik eğitimcileri yetiştirme,
- Müzik eğitimcilerinin lisans düzeyinde kazandığı müzik bilgi ve becerilerini lisansüstü düzeyde geliştirmelerine olanak yaratma,
- Toplumun müzik eğitimine ilişkin gereksinimlerini karşılayacak nitelikli müzik eğitimi araştırmacıları yetiştirme,
- Müzik eğitimi sorunlarını, toplumun diğer sorunlarıyla ilişkilendirebilen, toplumsal tüm olaylara karşı duyarlı olduğu gibi, müzik eğitimi sorunlarına da duyarlı ve bu sorunlara akılcı çözümler üretebilen müzik eğitimcileri yetiştirme,
- Topluma yön veren üniversitelerin daha çağdaş bir çizgi yakalamasına ortam hazırlayacak, sanat üretimine ve sanatsal gelişmeye yön verecek müzik eğitimi akademisyenleri yetiştirme işlevlerine sahip olduğunu ifade etmiştir.

Çakar (2001: 67), lisansüstü eğitimi tercih edeceği düşünülen ideal bir bilim insanının (araştırma görevlisi örneği üzerinden) kapsamlı bir bilimsel düşünceye, hayal gücüne ve araştırmacı özelliklerine sahip olması, olumlu anlamda hırslı, azimli, araştırma verilerini gerçek hayata aktarabilen ve tekrar tekrar test edebilen, birlikte çalışma becerisine sahip, umutlu, bilgi yönünden paylaşımcı, geçmişini sorgularken hatalarını tekrar etmeyen, tarafsız, anlayışlı, dikkatli ve kendisini yenileyebilen yapıda olması gerektiğini vurgularken bu kişilerin ilgili programlara ait *kabul* sınavlarında sergilenmesi beklenen özelliklerinin tam olarak ölçülemediğini hatırlatmaktadır. Hatta lisansüstü eğitimde yapılacak bilim sınavlarının dikkatle yapılması ve bu özellikleri kazanmalarına yönelik öğrencilerin motive edilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Yine müzik eğitimi alanında lisansüstü eğitimi sürdürecek potansiyel öğrencilerin yukarıda belirtilen niteliklere sahip olup olmadığı dikkate alınmadan gerçekleştirilecek bir kabul süreci ile programda görev alan eğitimciler, öğrenciler, müzik eğitimi, müzik araştırmaları, alanın diğer disiplinlerle ilişkisi ve mezuniyet sonrasında istihdam konularına yönelik her türlü uygulama olumsuz yönde etkilenebilir. Bu olumsuz sonuçların en aza indirilebilmesi için öğrencilerin başvuracağı herhangi bir müzik eğitimi bilim dalı ve ilgili enstitüsünün belirlemiş olduğu ölçütler kabul sürecini oluşturmaktadır.

Lisansüstü müzik eğitimi bilim dalı yüksek lisans programlarına başvurmak isteyen adayların *başvuru* sürecinde gerekli olan lisans diploması ile üniversitelerin senato kararı çerçevesinde artırılabilen başvuracağı programın puan türünde en az 55 almak üzere ALES[1] puanına sahip olması; doktora programına başvuracak adayların ise tezli yüksek lisans diploması ile başvuracağı programın puan türünde en az 55 almak üzere ALES ve yabancı dil sınav puanlarına sahip olması (Yükseköğretim Kurumu, 2016) beklenmektedir. Ön değerlendirme sürecinin ardından, her iki program için yazılı

[1] Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı kısaltması.

olarak yapılacak *bilimsel sınavı* ve/veya *mülakat* sonucu da değerlendirmeye dâhil edilebilmektedir (Yükseköğretim Kurumu, 2016).

Pandeminin yaşandığı eğitim-öğretim süreci öncesinde müzik eğitimi bilim dallarının lisansüstü öğrenci kabul sürecinde genellikle yüz yüze gerçekleştirilen mülâkat ve bilim sınavları ile yerleştirilen lisans programı mezunları, Covid-19 acil durumu ile program kabul sürecinin uygulayıcısı olan öğretim elemanları ve enstitüler, uzaktan eğitim ve acil uzaktan eğitim uygulamaları kapsamında yeni *ölçme-değerlendirme* ve *sınav kriterleri* belirleyerek farklı *öğrenme yönetimi sistemlerine* yönelmişlerdir. Dolayısıyla lisansüstü eğitime olan talebin karşılanmasına ara verilmediği gözlemlenmiş ancak uygulanan öğrenci kabul süreci ile ilgili lisansüstü müzik eğitimi programlarının işlevlerinin ne ölçüde desteklendiği ve niteliği sorgulanmaya başlanabilir.

Günümüz eğitim koşullarında konu edinilen, geçmişi 1700'lü yıllara dayanan ve Türkiye'de 1923-1955 yılları arasında kavramsal olarak tartışılan (Bozkurt, 2017: 87); 1956 yılında banka çalışanlarına mektupla öğretim uygulamaları (Karatepe, Küçükgençay & Peker, 2020: 1262) çerçevesinde yazışma teknikleri ile gerçekleştirilen *uzaktan eğitim modeli*, 1976-1995 yılları arasında radyo ve televizyon aracılığı ile desteklenen uzaktan eğitim uygulamaları, 1980'li ve 1990'lı yıllarda ilk ve ortaöğretim kademeleri ve yükseköğretim düzeyinde geniş öğrenci kitlelerine sunulmuş bilişim tabanlı uygulamalar (Bozkurt, 2017: 88) ile yaygın ve örgün eğitimde tercih edilmeye başlanan modellerden biri hâline gelmiştir. Açık ve uzaktan öğrenme ile de anılan, yaşam boyu öğrenme fırsatı sunması noktasında önemli rol oynayan, "öğrenen, öğreten ve öğrenme kaynakları arasındaki sınırlılıkları ortadan kaldırmaya çalışan, bunu gerçekleştirebilmek için mevcut teknolojileri pragmatist bir yaklaşımla kullanan disiplinler arası bir alan" olarak tanımlanmaktadır (Aydemir, 2018; Bozkurt, 2017: 87). Aynı zamanda önceleri örgün eğitimin yükünü hafiflettiği (Şad & Akdağ, 2010: 19), etkililiğinin, yüz yüze eğitimle benzer olduğu (Hanna vd., 2000: 26; Aktaran: Simonson, Schlosser & Orellana, 2011: 138) düşünülen uzaktan eğitim, hizmet çeşitliliği ve yükseköğretimde yeni fırsatlar sunmasının yanı sıra zaman esnekliği, mekân esnekliği ve yeni kariyer fırsatları elde etme amacıyla yükseköğretim kademesindeki öğrenciler tarafından tercih edilmiş, yakın zamanda Covid-19 nedeniyle tüm eğitim kademelerinde uygulanmaya başlanmıştır (Özalkan, 2021: 19).

"Geçmişte sadece örgün eğitime herhangi bir nedenden dolayı ulaşamayanlar için söz konusu olan uzaktan eğitim uygulamaları Covid-19 nedeniyle bugün eğitim öğretim faaliyetleri, her eğitim kademesi için uzaktan eğitim teknikleriyle yürütülmektedir. Söz konusu geçişin ani ve zorlayıcı bir durumdan kaynaklanması, tümden bir geçiş için gerekli hazırlıkların yapılmasını imkânsız kılmıştır" (Özalkan, 2021:19). Normalde etkili bir çevrimiçi uzaktan eğitimin gerçekleşmesi için Means, Bakia ve Murphy'nin (2014), yöntem, hız, öğrenci-eğitimci oranı, pedagoji, çevrimiçi eğitmen ve öğrencinin görevi, çevrimiçi iletişimin eşzamanlılığı, geri bildirim kaynaklarının yanı sıra eğitim-öğretim sürecinde öğrenci ve program çıktılarını da yansıtan ölçme değerlendirme boyutunun önemli olduğunu "Learning Online: What Research Tells Us about Whether, When and How" adlı çalışmalarında yer alan *çevrimiçi değerlendirmenin rolü* başlığı altında vurgulamaktadır. Ancak alınan kararlar ve gerçekleşen eğitim-öğretim süreci uygulamaları doğrultusunda iyi planlanmış çevrimiçi öğrenme deneyimlerinin, bir kriz ya da felâketi çözme odaklı çevrimiçi olarak sunulan derslerden anlamlı ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Pandemi sürecinde etkin rol oynayan birçok akademisyen ve alan uzmanı, bu farklılığı netleştirmek üzere "acil uzaktan eğitim" (emergency remote education) kavramını bir terim olarak sunmuş ve yüksek kalitede çevrimiçi eğitim olarak bilinen, kurum temelli, kendine has ortam ve içerik tasarımının gerçekleştiği, *öğrencinin talebi doğrultusunda yürütülen* uzaktan eğitimden ayrı düşünülmesi gerektiği fikrini öne sürmüştür (Hodges vd, 2020:3; https://www.youtube.com/watch?v=A43_9YsaCkk, 2021).

"Yüz yüze eğitimin acil uzaktan eğitim sürecinde temel referans kaynağı olması sebebiyle yüz

yüze kullanılan teknikler, çoğunlukla, aynı şekilde uzaktan eğitime uyarlanmıştır. Uzaktan eğitimin yüz yüze eğitim mantığına dayanarak yürütülmesi birçok sorunu beraberinde getirmiştir" (Özalkan, 2021: 22). Bozkurt (2020: 120), acil uzaktan eğitim sürecinde başarısı ve başarısızlığı tartışılan çok sayıda uygulamanın gerçekleştiğini ancak bu süreçte en çok eksikliği gözlenen konunun ölçme ve değerlendirme olduğunu belirtmiştir. Bu süreçle yalnızca okullar ve üniversitelerin kapalı olmasıyla öğretimin kesintiye uğramakla kalmadığına; aynı zamanda önemli değerlendirme süreçlerinde birçok ülkede gerçekleşen sınavların ertelendiğine ya da iptal edildiğine; yükseköğretim kademesinde bulunan birçok üniversite ve kolejde geleneksel sınavlar yerine çevrimiçi değerlendirme araçlarının kullanıldığına değinmiştir. Yine eğitimci ve öğrenci açısından ilk kez deneyimlenen bu durumla birlikte değerlendirme sürecinde her zamankinden çok daha büyük ölçekli hataların gözlenebileceği; hatta hazırlıksız bir şekilde gerçekleşen ölçme ve değerlendirme sürecinden doğacak hatalarla birlikte yeni mezun olacak öğrencilerin işe alım aşamalarına olumsuz etkiler yaratabileceği (d'Orville, 2020: 3) yorumlarıyla karşılaşılmaktadır. Bu çerçevede yine mezun öğrenci profilinin yüksek lisans ya da doktora programlarına başvuru aşamalarında ya da bu programların öğrenci kabul koşullarında da ölçme-değerlendirme hataları ile karşılaşıldığı/karşılaşılabileceği fikri uyanmaktadır.

> "İncelenen çalışmaların hemen hepsinde cevapları belli olan sorularla oluşturulmuş çevrim içi test ve klasik sınavlarda, bilgiye saniyeler içinde ulaşılabilmesini mümkün kılan teknolojik olanakların kopya çekilmesini de son derece kolaylaştırdığı, bu durumun bazı öğrencilere haksız menfaat sağladığı ifade edilmiştir. Ölçme ve değerlendirmede kullanılacak tekniklerin çağa ve koşullara uygun ve uyarlanabilir olmalarının yanı sıra öğrencilerde öz disiplin sağlayacak nitelikte olmaları da son derece önemlidir. Süreç odaklı ve öğrencileri alanlarına göre onları bilginin pasif alıcılarından bilgi uygulayıcılarına taşıyabilecek alternatif tekniklerin kademeli olarak kullanımı, günümüzde yaşanan pek çok sorunun üstesinden gelebilir" (Özalkan, 2021: 24)

Öğrenci merkezli eğitim uygulamalarının içselleştirilmeye çalışıldığı yüz yüze eğitimde, kağıt ve kalemle gerçekleştirilen, sonuca odaklı, tek yanıtlı soruların yer aldığı ölçme-değerlendirme stillerinden uzaklaşılmaya çalışılarak öğrencilerin değerlendirme sürecine etkin katılım gösterdikleri, araştırma yaparak tartıştıkları ve fikirlerini sundukları, inceleme ve iş birliği becerilerine odaklanılan alternatif, performansa dayalı ve tamamlayıcı ölçme-değerlendirme stillerinin (Tan, 2019; Çetin, 2019; Çıkrıkçı, 2019; Tekindal, 2017; Başol, 2015; Bahar, Nartgün, Durmuş ve Bıçak, 2015; Karip, 2012; Aktaran: Uygun & Saraç, 2020: 200) uygulanmasına odaklanılmaktadır. Bu mantık ile acil uzaktan eğitim esnasında lisansüstü müzik eğitimi programlarına öğrenci kabul sürecinde de gerçekleştirilecek ölçme-değerlendirmenin geleneksel ya da öğrenci merkezli ölçme-değerlendirme stillerinden oluşup oluşmadığı ya da hangisinin ağırlıklı olarak tercih edildiği sorularını doğurmaktadır. Bu noktada üniversitelerin doğru-ölçme değerlendirme uygulamalarını gerçekleştirebilmek için çeşitli yazılım ve uygulamalara ihtiyaç duyacağı düşünülmektedir. Athabasca University, University of Alabama at Birmingham, University of Dayton, The University of Tenesse Chattanooga, The University of Southern Mississippi, Indiana University, The University of Arizona gibi üniversitelerin eğitim-öğretim süreçlerinde çevrimiçi sınav/gözetmenlik uygulamalarından faydalanmakta oldukları görülmektedir. Dünya genelinde çevrimiçi sınav gözetmenliği yazılımlarını kullanan üniversitelerin yanında, yetenek sınavlarının geleneksel uygulanış içerisinde yer alan yazılı uygulamaları tamamen sözel uygulamalara dönüştürerek öğrenci alımı sürecini çevrimiçi olarak tamamlayan üniversiteler de bulunmaktadır. Amsterdam University of Arts'a bağlı olan Conservatorium van Amsterdam'da kabul sınavlarının geleneksel olarak yazılı yapılan birçok bölümünün sözlü sınava dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir. Aşağıda kullanımı tercih edilen bazı çevrimiçi sınav uygulamaları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Examity

Yazılım, otomatik gözetmenlik ve canlı (çevrimiçi) gözetmenlik olmak üzere iki farklı kullanım seçeneği sunmaktadır. Otomatik gözetmenlik seçeneğinde; kimlik doğrulama için, sınava giren adayın sistem tarafından kendi fotoğrafı ve kimlik kartının fotoğrafı çekilerek daha sonra kontrol edilmek üzere sisteme kaydedilmektedir. Daha sonra, adaydan bir dizi soruya cevap vererek kimlik doğrulama aşamasını tamamlaması istenmektedir. Bu aşama tamamlandıktan sonra aday sınava başlamaktadır. Sınav uygulaması esnasında yazılım tarafından adayın davranışları gözlemlenerek, şüpheli olarak değerlendirilebilecek davranışlar gerçekleştiği süre ve saat belirtilerek raporlanmakta ve sınav uygulayıcıları tarafından kontrol edilmek üzere sınavın video kaydı saklanmaktadır.

Çevrimiçi gözetmenlik seçeneğinde ise adayın kimlik doğrulaması sınava getirdiği kimlik ile başvuru belgelerinde yer alan bilgilerin ve fotoğrafın, kamerada eşzamanlı olarak görünen görüntüsü ile karşılaştırılması, sonrasında adayın bir dizi soruyu cevaplaması ile gerçekleşmektedir. Sonrasında kamera üzerinden adayın sınava gireceği odanın ve masanın 360° taraması gerçekleştirilerek risk oluşturabilecek her şeyin odadan çıkarılması sağlanmaktadır. Kimlik doğrulama aşamasından sonra sınav başlatılmaktadır. Sınavın tamamına bir gözetmen eşlik etmekte ve gerekli gördüğü anlarda sınava müdahale edebilmektedir. Sınav uygulaması esnasında yazılım ve çevrimiçi gözetmen tarafından adayın davranışları gözlemlenerek, şüpheli olarak değerlendirilebilecek davranışlar gerçekleştiği süre ve saat belirtilerek raporlanmakta ve sınav uygulayıcıları tarafından kontrol edilmek üzere sınavın video kaydı saklanmaktadır (https://www.examity.com).

ProctorU

Birçok üniversite tarafından kullanılmakta olan ProctorU yazılımı, çevrimiçi sınav uygulamaları açısından 4 farklı seçenek sunmaktadır. Record seçeneği düşük risk içeren sınavlarda, çevrimiçi gözetmen olmadan, kimlik doğrulaması gerçekleştirildikten sonra, sadece sınavın kayıt altına alınması ile gerçekleştirilmektedir. Sınavda güvenlik ihlali olarak değerlendirilebilecek şüpheli davranışların değerlendirilmesi tamamen kullanıcıya bırakılmaktadır. Record+ seçeneği, kimlik doğrulama işlemlerinden sonra sınavın kayıt altına alınması, güvenlik ihlali olarak değerlendirilebilecek şüpheli davranışların bir ProctorU uzmanı tarafından değerlendirilip raporlanmasını kapsamaktadır. Review+ seçeneği, düşük ve orta riskli sınav uygulamaları için önerilmektedir. Bu seçenekte kimlik doğrulaması işlemlerinden sonra adayın sınava gireceği ortam taranarak uygunsuz olarak nitelenecek her şeyin ortamdan çıkartılması sağlanmaktadır. Sınav esnasında şüpheli davranış olarak değerlendirilebilecek hareketler uzmanlar tarafından tespit edilip kullanıcı görüşüne sunulmaktadır. Live+ seçeneği ise yüksek risk oluşabilecek sınavlar için önerilmektedir. Diğer üç seçenekte sunulan hizmetlere ek olarak sınavın tamamı gözetmenler tarafından izlenerek şüpheli davranış olarak değerlendirilebilecek hareketler raporlanmakta ve gerekli görülen noktalarda sınava müdahale edilebilmektedir. Canvas, Blackboard, Moodle gibi platformlar ile entegre şekilde kullanılabilmektedir (https://www.proctoru.com).

Proctor Exam

Tamamen internet tabanlı olan yazılımı kullanmak için herhangi bir bilgisayara yükleme yapılması gerekmemektedir. Yazılım tamamen internet üzerinden çalışmaktadır. Kimlik doğrulama, adayın sınav esnasında yanında bulunduracağı kimlik kartı ve çevrimiçi olarak ekranda yer alan görüntüsü ile teslim ettiği evraklar üzerinden yapılmaktadır. Bu yazılımda da ProctorU ve Examity yazılımları gibi sınavın video kaydı alınarak gerçekleştirilmesinin yanında çevrimiçi gözetmenlik seçeneği de mevcuttur. Adayın sınava gireceği ortamın 360° taranmasına imkân vermenin yanında sınav esnasında adayın sınav ortamında istenen bir yere ikinci bir akıllı cihaz yerleştirmesinin sağlanması ile sınav ortamı sınav sonuna kadar adayın görüntüsü ile eş zamanlı olarak takip edilebilmektedir. İkinci kamera ile sınav ortamının gözetlenebilmesi için ücretsiz bir uygulamanın 2.

kamera olarak kullanılacak akıllı cihaza yüklenmesi gerekmektedir. Sınav sonrasında video kaydı şüpheli davranışlar ile ilgili bir rapor kullanıcıya ulaştırılmaktadır (https://proctorexam.com).

Mercer/Mettl

ProctorU yazılımı gibi Canvas, Blackboard, Moodle gibi platformlar ile entegre şekilde kullanılabilmekte olan yazılımdır. Kimlik doğrulama aşaması adayın sınav esnasında yanında bulunduracağı kimlik kartı adayın çevrimiçi görüntüsü ve teslim ettiği evraklar üzerinden yapılmaktadır. Sınav esnasında yazılım tarafından şüpheli davranışların tespit edilmesi ve video kaydı ile şüpheli davranışların kullanıcıya iletilmesi yoluyla sınav güvenliğinin sağlanabilmesinin yanında çevrimiçi gözetmenlik yapılarak sınavın tamamının gözetlenmesi de mümkündür. Yazılım, güvenli tarayıcı özelliği ile de sınav sayfası hâricinde bilgisayar kullanımını kısıtlayarak sınav güvenliğini arttırmaktadır (https://mettl.com/en-ae).

Proctorio

Proctorio yazılımında da diğer yazılımlar gibi kimlik doğrulama aşamasında adayın sınav esnasında yanında bulunduracağı kimlik kartının fotoğrafı ile adayın çevrimiçi görüntüsü sınav başlatılmadan önce yazılım tarafından otomatik olarak karşılaştırılarak doğrulanmaktadır. Diğer yazılımlarda olduğu gibi Proctorio'nun da çevrimiçi gözetmenin tüm sınavı izlemesi ile kullanılabileceği; sınavın çevrimiçi gözetmen olmadan şüpheli davranışların yazılım tarafından raporlanması ve daha sonra kullanıcı tarafından değerlendirilmesi mümkündür. Ayrıca yazılımın intihal tespiti için kullanılabilecek bir özelliği de mevcuttur (https://proctorio.com).

Respondus

Respondus yazılımı, LockDown Browser ve Respondus Monitor eklentileri ile birlikte güvenli bir sınav ortamı sunmayı hedefleyen bir yazılımdır. LockDown Browser sınav esnasında adayın bilgisayar üzerinde gerçekleştirilecek aktivitelerini sınırlayarak sınav ekranı haricinde bir erişimi engellemektedir. Respondus Monitor ise sınav esnasında adayın bilgisayar kamerasını kullanarak sınav ortamı ve adayın sınav süresince kaydedilerek, gözetmensiz sınav yapılması imkanını sağlamaktadır. Yazılımın çevrimiçi gözetmen hizmeti bulunmamaktadır. Sınavlar kayıt altına alınarak sınav sonrasında şüpheli davranışların tespiti için incelenebilmektedir (https://web.respondus.com).

Proctor Track

Blackboard, Canvas, Moodle, Sakai, Edx, Brightspace platformları ile bütünleşmiş şekilde çalışabilmekte olan uygulama, tüm online gözetmenlik uygulamaları gibi benzer özellikler taşımaktadır. Yazılım, ProctorU gibi 4 seçenek ile sunulmaktadır. Kimlik doğrulama adımları diğer uygulamalar gibi adayın yanında bulunduracağı kimlik kartının ve çevrimiçi görüntüsü karşılaştırılarak uygulanmaktadır. Adayın sınav esnasında bulunacağı odanın tamamının sınav öncesinde taranması ile risk oluşturacak unsurlar ortadan uzaklaştırılmaktadır. Yazılımın cep telefonları için üretilmiş olan uygulaması ile sınav esnasında adayın cep telefonunun kullanımının kısıtlanması, sınav ortamının görüntülenmesi ve taranması, sınav esnasında, sınav belgeleri ya da gerekli belgelerin taranması için kullanılabilmektedir. Yazılımın kullanımı için sunulan 4 seçenek; *Proctor Lock, Proctor Auto, Proctortrack QA, Proctor Live AI* sürümleri olarak sunulmaktadır. Diğer yazılımlarda olduğu gibi çevrimiçi gözetmen olmadan, sınavın kayıt altına alınıp daha sonra değerlendirilmesi ile uygulanan basit sürümler (Proctor Lock) ve güvenlik önlemlerinin çevrimiçi gözetmen ve yazılımın özelliklerinin birleşimi sayesinde arttırılması ile planlanan daha yüksek sürümler (Proctor Auto, Proctortrack QA, Proctor Live) kullanıcı hizmetine sunulmaktadır (https://www.proctortrack.com).

Examus

Examus, diğer çevrimiçi gözetmenlik uygulamalarına benzer şekilde çalışan başka bir yazılımdır. Diğer yazılımlar gibi kimlik doğrulama, yüz tanıma sistemi ile kimlik kartı ve sunulması

istenebilecek başka bir fotoğraf kullanılarak yapılabilmektedir. Uygun imkanların bulunması dahilinde başka biyometrik ölçütler kullanılarak (parmak izi vb.) kimlik doğrulama aşamasının güvenilirliği arttırılabilmektedir. Sınav esnasında adayın davranışları ve cihaz kullanımı detaylı şekilde incelenerek raporlanıp, sonraki incelemeler için kaydedilmektedir. Çevrimiçi gözetmen tarafından sınav takip edilmektedir. Şüpheli davranışlar gözetmene eş zamanlı olarak bildirilip, gözetmenin müdahale etmesini mümkün kılmaktadır. Sınav sürecinin, oluşan şüpheli davranış raporları ile birlikte kaydedilerek tekrar incelenmesi mümkün hale getirilmektedir (https://examus.net).

Pearson Vue-onVue

Yazılım, diğer çevrimiçi gözetmenlik yazılımlarına oldukça benzer şekilde çalışmaktadır. Adaydan kimlik doğrulama için bir fotoğrafını çekmesi istenerek bu fotoğraf kimlik kartı ile karşılaştırılmaktadır. Sonrasında sınav ortamının kontrolü için gerekli uyarılar çerçevesinde sınav ortamının fotoğraflarının çekilmesi istenmektedir. Sınava girilen cihazın takibi yazılım tarafından yapılarak, kullanılan uygulamalar, yazılımlar gözetlenmekte ve uygunsuz olabilecek davranışlar raporlanmaktadır. Adayın sınav esnasında takip edilmesi ise cihaz kamerası ve cihaz mikrofonu üzerinden gerçekleşmektedir. Sınav esnasında gözetmenin sohbet ekranı üzerinden veya direkt olarak konuşarak adaya müdahale etmesi mümkündür (https://home.pearsonvue.com/Test-takers/OnVUE-online-proctoring.aspx).

Honorlock

Yazılım diğer çevrimiçi gözetmenlik yazılımlarına benzer şekilde çalışmaktadır. Cihaza yapılacak bir yükleme işlemi gerektirmeden internet tabanlı olarak çalışmaktadır. Kimlik doğrulama adımı ve diğer süreçler tüm çevrimiçi gözetmenlik yazılımlarına benzer şekilde işlemekte iken, şüpheli davranış raporlama konusunda, kesme, kopyalama, yapıştırma, mouse'un sağ tuşuna basılması, yazdırma komutları, adayın sınav esnasındaki fiziksel davranışlarına ek olarak raporlanmaktadır. Diğer yazılımlardan farklı olarak sınav esnasında farklı cihazların kullanılması ve sınav soruları ile ilgili araştırma yapılmasını da engellemektedir (https://honorlock.com).

Tablo.1 Çevrimiçi sınavlarda kullanılabilecek uygulamaların özellikleri

Yazılım Adı	Examity	ProctorU	Proctor Exam	Mercer/ Mettl	Proctorio	Respondus	Proctor Track	Examus	Pearson Vue-onVue	Honorlock
Kimlik Doğrulama	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Çevrimdışı Gözetmenlik	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Çevrimiçi Gözetmenlik	X	X	X	X	X		X	X	X	X
Videolu Sınav Kaydı	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Cihaz Kullanımını Sınırlama				X		X	X		X	X
Şüpheli Davranış Raporlama	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Sınav Ortamı Kontrolü	X	X	X	X	X		X	X	X	X

İntihal Tespiti	X

Problem Durumu

Türkiye'de lisansüstü müzik eğitiminin kısa tarihi göz önünde bulundurulduğunda alanı destekleyecek olan bu basamağa öğrenci kabul süreci oldukça önemlidir. Ancak pandemi süreci ile birlikte acil lisansüstü uzaktan eğitimde alınan önemler çerçevesinde ders başarısını ölçen ölçme - değerlendirme süreçlerinin beklenen nitelik ve güvenirlikte olmadığı gerçeğinden hareketle bu programların öğrenci kabul sürecinde de aynı problemlerin yaşanacağı düşünülmektedir. Yine bu süreçte lisans programlarında yapılan ölçme-değerlendirmenin niteliğine yönelik kaygılar dikkate alındığında; bu kaygılarla yanlış değerlendirilen öğrencilerin adil olmayan puanlarla lisansüstü eğitime başvurma şansı yakalamaları ve öğrenci kabul aşamasında -ön değerlendirme, sınav sürecinde ölçme değerlendirme kriterleri/sınav güvenliği ve yerleştirme kriterleri- yaşanacak herhangi bir özensizlik sonucunda nitelikli öğrenci profiline ulaşılamaması ve uygun programa dâhil olunamaması gibi sorunları doğurabilir. Ancak bu kritik duruma rağmen pandemi, acil uzaktan eğitim ya da uzaktan eğitim kavramlarının lisansüstü müzik eğitiminde öğrenci kabul süreci ya da ölçme-değerlendirme konularına etkilerine yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Mevcut araştırmalarda lisans ve lisansüstü düzeyde müzik öğretmenliği programlarına kayıtlı öğrencilerin uzaktan eğitim sürecine yönelik görüşlerine (Sarıkaya, 2021; Can & Yungul, 2017; Sakarya & Zahal, 2020) yer verildiği; fırsat eşitsizliği ile birlikte pandemi sebebiyle müzik ve müzik eğitiminin geleceğinin ele alındığı, uzaktan eğitime yönelik konvansiyonel müzik eğitimi bakış açısının sürdürüldüğü ancak dünyada bu eğitime yönelik araştırmaların kısmen arttığı (Özmenteş; 2020: 313) ifade edilmektedir. Yine araştırmalarda Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı amatör müzik eğitimi veren müzik kurslarının uzaktan eğitimde senkron dersleri tercih ettikleri ve bu süreçle uzaktan eğitim hakkında bilgi edindikleri (Aksoy, Güçlü & Nayir, 2020: 947); müzik eğitimi sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik web tabanlı uzaktan eğitiminin tartışıldığı aynı zamanda müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen çok sayıda çalgı eğitimi odaklı uzak eğitim (Yungul, 2018: 1333); uzaktan eğitim ve teknolojinin yaşam boyu müzik eğitiminde kullanımı ve fonksiyonları (Tecimer, 2006: 4) ve çeşitli sebeplerle uzak mesafede yaşayan öğrencilerin lisansüstü eğitime erişebilmeleri noktasında internet tabanlı uzaktan eğitimin faydaları (Tecimer, 2007: 448) konularına yer verilmektedir. Ancak araştırmalarda Covid-19 sürecinde acil uzaktan eğitim ya da uzaktan eğitim çerçevesinde lisansüstü müzik eğitimi sınavları, öğrenci kabul süreçleri ya da ölçme-değerlendirme konularının yer aldığı bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Lisansüstü müzik eğitimi bilim dallarında acil uzaktan eğitim uygulamalarının güvenliğinin ve niteliğinin belirlenmesinin ve eğitim-öğretimde belirsizlik yaratan küresel salgının müzik öğretmenliği lisansüstü programlarının öğrenci kabul süreçlerine etkilerinin incelenmesinin eğitim-öğretim niteliğini artırması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple, pandemi süreci/acil uzaktan eğitim sürecinde (2020-2021 eğitim-öğretim yılı) mesleki müzik eğitimi için önem taşıyan ilgili programların kendine özgü ölçme-değerlendirme teknikleri barındıran kabul süreçlerinde hangi program türlerine hizmet verdikleri, bağlı olunan enstitüleri, öğrenci kontenjanları, öğretim üyesi sayıları, başvuru şartları, ön değerlendirme süreçleri, sınav ve yerleştirme durumları ile gerçekleştirilen sınavların türü ve kullanılan teknolojik uygulamaların tespit edilmesi ve sonucunda elde edilen bilgilerin karşılaştırılarak müzik öğretmenliği programlarının lisansüstü eğitimine katkı sağlayabilmek bu araştırmanın temel amacıdır.

Belirtilen amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi "Türkiye'deki üniversitelerde faaliyet gösteren lisansüstü enstitülerin müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul süreçleri nasıldır? şeklinde oluşturulmuştur. Araştırmanın alt problemleri ise aşağıdaki gibidir:

2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında:

1. Müzik eğitimi yüksek lisans ve doktora programları hangi enstitü türlerine bağlı olarak eğitim-öğretim hizmeti sunmaktadır?
2. Müzik eğitimi bilim dallarında yüksek lisans ve doktora programı kontenjan durumu nasıldır?
3. Müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul başvuru şartları nasıldır?
4. Müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul ön değerlendirme süreçleri nasıldır?
5. Müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul bilim sınavı/mülakat süreçleri nasıldır?
6. Müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul genel değerlendirme süreçleri nasıldır?
7. Müzik eğitimi bilim dallarının öğrenci kabul sınavlarında uzaktan eğitime uygun teknolojik uygulamaları kullanım durumları nasıldır?

1. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışma, "bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerini ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özelliklerinin belirlendiği genellikle diğer araştırmalara göre görece daha büyük örneklemler üzerinde yapılan araştırmalar" (Büyüköztürk vd, 2010: 231) arasında yer alan tarama ararştırması olup "verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlayan" (Büyüköztürk vd, 2010: 21) betimsel (descriptive) bir araştırma özelliği taşımaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki 36 lisansüstü müzik eğitimi bilim dalı oluşturmuş ve araştırma sürecinde evrenin tamamına ulaşılmıştır. Araştırmanın evrenini oluşturan üniversitelerin internet sitelerinde yapılmış olan duyurular incelenmiş, eksik bilgiler için ilgili enstitülerle telefon ve e-posta yoluyla irtibat kurulmuş, veriler tamamlanmaya çalışılmıştır. Hizmet verdikleri program türleri, bağlı oldukları enstitüler, öğrenci kontenjanları, öğretim üyesi sayıları, başvuru şartları, ön değerlendirme süreçleri, sınav türleri, sınav içerikleri, yerleştirme durumları ile kullandıkları teknolojiler değişkenleri göz önünde bulundurularak Türkiye'deki 36 üniversitede hizmet veren enstitülere bağlı lisansüstü müzik eğitimi programlarının 2020-2021 bahar ve güz yarıyıllarına ait öğrenci kabul süreçleri incelenmiş ve tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışmaya başlamadan once Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'na Etik kurul onay izni almak üzere başvuru yapılmıştır. 09.07.2021 tarihinde online olarak toplanan kurul, çalışmamızla alakalı "İkicil veriye dayalı bir araştırma olduğundan, çalışmada açık erişime dayalı verilerin toplanacak olması nedeniyle etik kurul izni gerekmemektedir." sonucuna varmıştır ve kararı tarafımıza iletmiştir.

2. BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 2. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında Müzik eğitimi yüksek lisans ve doktora programlarının eğitim-öğretim hizmeti sundukları enstitülere ilişkin tablo

Üniversite	Enstitü	Yüksek Lisans	Doktora	Öğretim Üyesi Sayısı
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	var	yok	4
Dokuz Eylül Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	8
Gazi Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	29

İnönü Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	8
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	var	var	9
Trabzon Üniversitesi	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	var	var	8
Marmara Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	13
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	yok	10
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	yok	7
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	var	var	8
Pamukkale Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	8
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	10
Bursa Uludağ Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	11
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	10
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	6
Erzurum Atatürk Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	yok	11
Balıkesir Üniversitesi	Sosyal Bilimleri Enstitüsü	var	var	7
Necmettin Erbakan Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	var	var	15
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi	Müzik ve Güzel Sanatlar Enstitüsü	var	yok	5
Trakya Üniversitesi	Sosyal Bilimleri Enstitüsü	var	yok	5
Gazi Osman Paşa Üniversitesi	Yüksek Lisans veya Doktora Programı Yok			3
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi				2
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi				6
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi				3
Aksaray Üniversitesi				5
Harran Üniversitesi				5
Kastamonu Üniversitesi				5
Akdeniz Üniversitesi				1
Amasya Üniversitesi				2
Artvin Çoruh Üniversitesi				0
Bartın Üniversitesi	Yüksek Lisans veya Doktora Programı Yok			3
Giresun Üniversitesi				4

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi			-
Doğu Akdeniz Üniversitesi (Kıbrıs)			-
Girne Amerikan Üniversitesi			1
Yakındoğu Üniversitesi			4
Toplam	36	4 L.E.E 13 E.B.E. 2 S.B.E. 1 M.G.S.E	236

Türkiye'de faaliyet gösteren 36 müzik öğretmenliği programının Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere toplam 20'sinde lisansüstü eğitim programına rastlandığı; bu programların 13'ünün eğitim bilimleri enstitüsü birimlerine, 4'ünün lisansüstü eğitim enstitüsü birimlerine, 2'sinin sosyal bilimler enstitüsü birimine bağlı olduğu ve yalnızca 1 müzik ve güzel sanatlar enstitüsü biriminin var olduğu görülmektedir. 2020-2021 eğitim-öğretim yılında 20 müzik eğitimi bilim dalının yüksek lisans programına; 14 müzik eğitimi bilim dalının doktora programına öğrenci kabul edildiği tespit edilmiştir.

Yüksek lisans ve/veya doktora programı olan müzik eğitimi bilim dallarında en yüksek öğretim üyesi sayısı olan üniversitenin 29 öğretim üyesi ile Gazi Üniversitesi, ikinci en yüksek öğretim üyesi sayısı olan üniversitenin ise 15 öğretim üyesi ile Necmettin Erbakan Üniversitesi olduğu, en düşük öğretim üyesi sayısına sahip üniversitenin ise Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (4 öğretim üyesi) olduğu anlaşılmaktadır. Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi ile Trakya Üniversitesine bağlı müzik eğitimi bilim dallarında da 5'er öğretim üyesi görev yapmaktadır. Nüfus yoğunluğu yüksek olan şehirlerimizde hizmet veren İstanbul Marmara Üniversitesi 13 öğretim üyesi ile İzmir Dokuz Eylül Üniversitesinin de 8 öğretim üyesi ile eğitim vermektedir. Lisansüstü programa sahip olmayan diğer üniversitelerden Harran Üniversitesi, Trakya, Aksaray ve Kastamonu Üniversitelerinde 5'er öğretim üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesinde ise 6 öğretim üyesi bulunmaktadır. 201 öğretim üyesi 20 lisansüstü programa sahip üniversitelerde görev yaparken, 35 öğretim üyesi 16 lisansüstü programa sahip olmayan üniversitelerde görev yapmaktadır.

Tablo 3. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında müzik eğitimi bilim dallarında yüksek lisans ve doktora programlarının kontenjan durumuna ilişkin tablo

Üniversite	Yüksek Lisans Kontenjanı	Doktora Kontenjanı	Yüksek Lisans Kontenjanı	Doktora Kontenjanı	Öğretim Üyesi Sayısı
	Güz		Bahar		
Çanakkale Onsekiz Mart	10	yok	yok	yok	4
Dokuz Eylül	7	3	yok	yok	8
Gazi	20	10	20	15	29
İnönü	5	5			8
Bolu Abant İzzet Baysal	6	3	yok	yok	9
Trabzon	6 (2 alan dışı)	yok	yok	yok	8

Marmara	10	5	ulaşılamadı	ulaşılamadı	13
Muğla Sıtkı Koçman	10	yok	ulaşılamadı	yok	10
Niğde Ömer Halisdemir	22 (2'si engelli)	yok	ulaşılamadı	yok	7
Ondokuz Mayıs	13	8	15	10	8
Pamukkale	7	3	7	3	8
Mehmet Akif Ersoy	10	7	5	5	10
Bursa Uludağ	10	5	10	5	11
Sivas Cumhuriyet	15	8	yok	yok	10
Van Yüzüncü Yıl	5	2	6	yok	6
Erzurum Atatürk	10	Program yok	12	Program yok	11
Balıkesir	5	3	yok	3	7
Necmettin Erbakan	20	7	10	5	15
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar	5	Program yok	-	-	5
Trakya	-	-	-	-	5
Toplam 20	196	69	85	46	192

Tablo 3'ten anlaşılacağı üzere Gazi Üniversitesi Müzik Eğitimi Bilim Dalı 29 öğretim üyesi sayısı ile sayısal çoğunluk bakımında birinci sırada yer alırken, lisansüstü öğrenci kontenjanı güz yarıyılında 30 iken, bahar yarıyılında 35 olarak belirlenmiştir. Ondokuz Mayıs Üniversitesi görev yapan 8 öğretim üyesi ile 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında 21 lisansüstü öğrenci, bahar yarıyılında ise 25 öğrenci kontenjan ile eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Necmettin Erbakan Üniversitesi Müzik Eğitimi Bilim Dalı 15 öğretim üyesi sayısı -öğretim üyesi sayısı bakımından bilim dalları arasında ikinci sırada- ile güz yarıyılında 27, bahar yarıyılında 15 kontenjan ile kontenjan yoğunluğu bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. 13 öğretim üyesinin görev yaptığı Marmara Üniversitesi Müzik Eğitimi Bilim Dalı'nın 2020-2021 bahar yarıyılı lisansüstü öğrenci kontenjanlarına dair herhangi bir duyurusuna rastlanmamıştır. Öğretim üyesi sayısının yeterli olmasına rağmen bahar yarıyılında öğrenci kontenjanının ilan edilmemesinin sebebinin pandemi koşulları ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Trabzon Üniversitesi'nin de bahar yarıyılında müzik eğitimi lisansüstü programları olmasına rağmen pandemi sebebiyle öğrenci kontenjanı ilan etmediği söylenebilir. Trakya Üniversitesi yüksek lisans programı olmasına rağmen pandemi sürecinde öğrenci kontenjanı ilan etmemiştir. Pamukkale Üniversitesi'nin lisansüstü programı bulunmasına rağmen güz yarıyılında kontenjan açılmamış, ancak bahar yarıyılında ilan edilmiştir. Programların güz yarıyılında öğrenci kontenjan duyurusu yapılmasına rağmen bahar yarıyılında daha az sayıda kontenjan ilan ettikleri ya da kontenjan vermedikleri görülmektedir. Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin güz yarı yılında da yüksek lisans programına öğrenci kontenjanı ilan edilirken bahar yarıyılında kontenjan sunulmamıştır.

Tablo 4. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul başvuru şartlarına ilişkin tablo

Üniversite	Başvuru Şartları					
	Yüksek Lisans			Doktora		
	ALES	Yabancı Dil	Mezuniyet Not Ortalaması	ALES	Yabancı Dil	Mezuniyet Not Ortalaması
Çanakkale Onsekiz Mart	55	yok	2/4	Program yok		
Dokuz Eylül	55	yok	yok	60	55	yok
Gazi	65	25	2,8/4	70	55	3,2/4
İnönü	55	yok	yok	70	55	yok
Bolu Abant İzzet Baysal	Güz: 55 (EA-SOZ)	40	2,5/4	Güz: 55 (EA-SOZ)	55	3/4
Trabzon	Güz: 55 (SOZ)	yok	yok	Kontenjan açılmamış		
Marmara	55	40	yok	60	55	yok
Muğla Sıtkı Koçman	55	yok	2/4	Program yok		
Niğde Ömer Halisdemir	60	yok	yok	Program yok		
Ondokuz Mayıs	55 (EA)	yok	yok	60 (EA)	55 (Güz dönemi şartlı)	yok
Pamukkale	60	yok	yok	65	55	yok
Mehmet Akif Ersoy	55	Sınava girmiş olmak	yok	55	55	yok
Bursa Uludağ	55	Güz: 40 Bahar: yok	2,25/4	55	55	2,25/4
Sivas Cumhuriyet	55	yok	55/100	60	55	yok
Van Yüzüncü Yıl	55	yok	yok	55	55	yok
Erzurum Atatürk	55 (SOZ)	yok	yok	Program yok		
Balıkesir	60	yok	yok	65	55	yok

	(SOZ-EA)					
Necmettin Erbakan	55	50	70/100	60	55	75/100
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar	55	yok	2,5/4	Program yok		

Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında lisansüstü programlar çoğunlukla yüksek lisans başvurularında 55 ALES puanı almış olma şartı, doktora başvurularında ise 55 ile 70 arasında değişen ALES puan şartını aramaktadırlar. Yine doktora programlarının 55 Yabancı Dil puanı da şartlar arasında yer almaktadır. En yüksek ALES puanı şartı arayan Gazi Üniversitesi'nde müzik eğitimi yüksek lisans programına başvurunun gerçekleştirilmesi için asgari puanın 65; doktora programına başvurunun gerçekleştirilmesi için asgari puanın 70 olması gerektiği görülmektedir. Diğer üniversitelere göre daha yüksek olan puan şartının ilgili üniversitenin sınav yapmaması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ek olarak sadece Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin, lisansüstü müzik eğitimi programlarına başvuru sürecinde ALES puan türlerinden EA (eşit ağırlık) puan türünü değerlendirmeye aldığı anlaşılmaktadır. Mezuniyet not ortalaması koşulu olarak çeşitli üniversitelerde 4 üzerinden 2 ile 3,2 arasında değişen puan ortalamalarının bulunduğu görülmektedir. En düşük mezuniyet not ortalaması isteyen üniversiteler yüksek lisans için Muğla Sıtkı Kocaman ile Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'dir (en az 2,0 puan ortalaması). En yüksek not ortalaması isteyen üniversite ise Gazi Üniversitesi'dir (en az 2,8 puan ortalaması). Bursa Uludağ Üniversitesi'nin doktora programları içinde en az mezuniyet not ortalaması (2,25) isteyen üniversite olduğu, Gazi Üniversitesi'nin ise en yüksek mezuniyet not ortalaması (3,2) isteyen üniversite olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul ön değerlendirme süreçlerine ilişkin tablo

Üniversite	Ön Değerlendirme Süreci					
	Yüksek Lisans			Doktora		
	ALES	Yabancı Dil	Mezuniyet Not Ortalaması	ALES	Yabancı Dil	Mezuniyet Not Ortalaması
Çanakkale Onsekiz Mart	Belirtilmemiş			Program yok		
Dokuz Eylül	%50	yok	%50	Belirtilmemiş		
Gazi	Güz %65 Bahar %50	Güz %20 Bahar %10	Güz %15 Bahar %40	Güz %65 Bahar %50	Güz %20 Bahar %10	Güz %15 Bahar %40
İnönü	Belirtilmemiş			Belirtilmemiş		
Bolu Abant İzzet Baysal	Belirtilmemiş			Belirtilmemiş		
Trabzon	Ön değerlendirme yok			Kontenjan yok		

Marmara	Güz %50	yok	Güz %50	Güz %50	yok	Güz %50
Muğla Sıtkı Koçman	Belirtilmemiş			Program yok		
Niğde Ömer Halisdemir	Belirtilmemiş			Program yok		
Ondokuz Mayıs	%50	%10	%40	%50	%25	%25
Pamukkale	Belirtilmemiş			Belirtilmemiş		
Mehmet Akif Ersoy	Güz %55 Bahar %50	Güz yok Bahar %10	Güz %45 Bahar %40		Belirtilmemiş	
Bursa Uludağ	%50	yok	%50	%50	yok	%50
Sivas Cumhuriyet	%50	yok	%50	%50	yok	%50
Van Yüzüncü Yıl	Belirtilmemiş			Belirtilmemiş		
Erzurum Atatürk	Belirtilmemiş			Program yok		
Balıkesir	Belirtilmemiş			Belirtilmemiş		
Necmettin Erbakan	%50	%10	%20	%50	%10	%20
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar	%50	yok	%50	Program yok		

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında ALES puan katkısının değerlendirilmesi bakımından yüksek lisans ve doktora programlarında birbirinden farklı şartlar bulunduğu, en yüksek ALES puan katkısının yüksek lisans ve doktora programlarında %65 oran ile Gazi Üniversitesi'nde olduğu, doktorada ise çoğu üniversitede ALES puanının ön değerlendirmeye %50 katkı sağladığı görülmektedir. Diğer puan türlerinin (yabancı dil, mezuniyet not ortalaması) farklı oranlarda katkı sağladığı anlaşılmaktadır. 8 üniversitenin ön değerlendirme süreçlerinin internet ortamında belirtilmediği görülmektedir. Bu durumdan bu üniversitelerde ön değerlendirme koşullarının olmadığı anlamı da çıkarılabilir. Tabloda en çok görülen ön değerlendirme oranının %50 ALES ile %50 mezuniyet not ortalaması olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin ön değerlendirme koşulları güz yarıyılında belirtilmişken bahar yarıyılına ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Gazi Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi yüksek lisans ve doktora programları için yabancı dil puanını ön değerlendirmeye dahil ederken Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde sadece yüksek lisans programı için yabancı dil puanını ön değerlendirme sürecine dahil edildiği, ancak doktora programının ön değerlendirme sürecine dair herhangi bir bilgi verilmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 6. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul bilim sınavı/mülakat süreçlerine ilişkin tablo

Üniversite	Bilim Sınavı-Mülakat Süreçleri					
	Yüksek Lisans			Doktora		
	Yazılı Değerlendirme	Sözlü Değerlendirme	Baraj	Yazılı Değerlendirme	Sözlü Değerlendirme	Baraj
Çanakkale Onsekiz Mart	Sınav yok			Program yok		
Dokuz Eylül	%60	%40	65	%60	%40	70
Gazi	Sınav yok			Sınav yok		
İnönü	Sınav içeriği belirtilmemiş			Sınav içeriği belirtilmemiş		
Bolu Abant İzzet Baysal	Sınav içeriği belirtilmemiş		50	Sınav içeriği belirtilmemiş		50
Trabzon	Sınav yok			Kontenjan yok		
Marmara	Sınav içeriği belirtilmemiş			Sınav içeriği belirtilmemiş		
Muğla Sıtkı Koçman	Sınav içeriği belirtilmemiş			Program yok		
Niğde Ömer Halisdemir	Sınav yok			Program yok		
Ondokuz Mayıs	Sınav içeriği belirtilmemiş			Sınav içeriği belirtilmemiş		
Pamukkale	Keman, Viyola, Piyano, Flüt ve Şan (ana çalgı) alanlarında Bilim sınavı ve mülakat			Keman, Viyola, Piyano, Flüt ve Şan (ana çalgı) alanlarında Bilim sınavı ve mülakat		
Mehmet Akif Ersoy	Alan bilgisi %40 MİOY %20	Müzikal Analiz %20 Çalgı Perf. %20	yok	Alan bilgisi %40	Müzikal Analiz %20 Çalgı Perf. %20	yok
Bursa Uludağ	Sınav içeriği belirtilmemiş			Sınav içeriği belirtilmemiş		
Sivas Cumhuriyet	var	Çalgı veya ses performansı	yok	var	Çalgı veya ses performansı	yok
Van Yüzüncü Yıl	var	var	yok	var	var	yok
Erzurum Atatürk	Sınav yok			Program yok		
Balıkesir	Form %10 Armoni %10 Dikte %10 Müzik eğitimi	Çalgı veya ses performansı %60 (zorunlu 1 etüt+3 eser)	yok	Form %10 Armoni %10 Müzik eğitimi %20	Çalgı veya ses performansı %60 (zorunlu 1 etüt+3 eser)	yok

	%10						
Necmettin Erbakan	5 soru %35	Dikte-solfej %30	Çalma-söyleme %35	50	5 soru %35	Çalma-söyleme %65	50
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar	%60	Çalma-söyleme %40		yok	Program yok		

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin, Balıkesir Üniversitesi'nin ve Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin mülakat süreçlerine ilişkin ayrıntılı bilgi verdiği, diğer üniversitelerin internet adreslerinde bu bilgilere ayrıntılı olarak yer vermedikleri anlaşılmaktadır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Trabzon Üniversitesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde bilim sınavı /mülakat olmaksızın öğrenci alımı yapıldığı görülmektedir. İnönü Üniversitesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Bursa Uludağ Üniversitesi'nin sınav içeriklerini belirtmedikleri anlaşılmaktadır. Sınav içeriğini bildiren üniversitelerin çalgı ve ses performansı, müzik formları, armoni, müziksel işitme, okuma ve yazma alanlarında sınav içeriği bildirdikleri anlaşılmaktadır. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi lisansüstü programlar için belirlemiş olduğu müzik eğitimi bilim sınavında belirtilen alanlara yönelik değerlendirme oranlarının sınav puanına "alan bilgisi sınavı" hariç olmak üzere eşit düzeyde katkı sağladığı; alan bilgisi sınavının ise daha yüksek oranda katkı sağladığı görülmektedir. Balıkesir Üniversitesi sınav içeriğinde yer alan çalgı/ses performansı sınavının bilim sınavı değerlendirme sürecine %60 oranında katkı sağladığı dikkat çekmektedir. Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin ise bilim sınavındaki alanların birbirine yakın oranlarda (yazılı %35, uygulama %30, performans %35) değerlendirmeye katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nin müzik eğitimi lisansüstü programının bilim sınavı içeriği belirtilmemiş ancak baraj puanının 50 olduğu ilan edilmiştir.

Tablo 7. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında müzik eğitimi bilim dallarına öğrenci kabul genel değerlendirme süreçlerine ilişkin tablo

Üniversite	Değerlendirme									
	Yüksek Lisans					Doktora				
	ALES	Mezuniyet Not Ortalaması	Yabancı Dil	Bilim Sınavı Notu	Baraj	ALES	Mezuniyet Not Ortalaması	Yabancı Dil	Bilim Sınavı Notu	Baraj
Çanakkale Onsekiz Mart	%60	%40	yok	yok	yok	Program yok				
Dokuz Eylül	%50	%25	yok	%25	yok	%50	%25	yok	%25	yok
Gazi	Sınav yok					Sınav yok				

İnönü	%50	%20	%10	%20	50	%50	%20	%10	%20	60
Bolu Abant İzzet Baysal	%50	%20	%10	%20	yok	%50	%10	%15	%15	yok
Trabzon	%65	%35	yok	yok	yok	Kontenjan açılmamış				
Marmara	Değerlendirme içeriği belirtilmemiş				60	Değerlendirme içeriği belirtilmemiş				70
Muğla Sıtkı Koçman	%50	%20	yok	%30	60	Program yok				
Niğde Ömer Halisdemir	%60	%40	yok	yok	65	Program yok				
Ondokuz Mayıs	%50	%30	yok	%20	60	%50	%25	yok	%25	65
Pamukkale	%50	%15	%10	%25	65	%50	%15	%10	%25	70
Mehmet Akif Ersoy	Güz: %55	Güz: %45	Güz: yok	Güz: yok	Güz: yok	Güz: %55	Güz: %25	Güz: yok	Güz: %20	65
	Bahar: %50	Bahar: %40	Bahar: %10	Bahar: yok	Bahar: yok	Bahar: %50	Bahar: %20	Bahar: %10	Bahar: %20	
Bursa Uludağ	%50	%20	yok	%30	65	%50	%20	yok	%30	70
Sivas Cumhuriyet	%50	%10	yok	%40	60	%50	%10	%10	%30	65
Van Yüzüncü Yıl	%50	%20	yok	%30	60	%50	%15+%15	yok	%20	65
Erzurum Atatürk	%60	%40	yok	yok	yok	Program yok				
Balıkesir	%50	%25	yok	%25	65	%50	%20	%10	%20	70
Necmettin Erbakan	%50	%20	%10	%20	60	%50	%20	%10	%20	60
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar	%50	yok	yok	%50	60	Program yok				

Tablo 7'den anlaşılacağı üzere 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında müzik eğitimi bilim dallarının yüksek lisans ve doktora programlarının öğrenci kabul sınavı değerlendirmelerinde ALES, bilim sınavı/mülakat notu, mezuniyet not ortalaması ve yabancı dil puanı kriterlerini farklı yüzdelerle değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nin bilim sınavı/mülakat yapmadan öğrenci aldıkları görülmektedir. Tablo 7'de yer alan üniversitelerin yüksek lisans programlarında ALES için değerlendirme sürecine katkı oranının

%50-%65 arasında, doktora programlarının ise %50-%55 arasında değiştiği anlaşılmaktadır.

Tablo 7'deki üniversitelerin mezuniyet not ortalamalarının değerlendirme sürecine katkı oranlarının, yüksek lisans programlarında %10-%45 arasında, doktora programlarında ise %10-%30 arasında değiştiği görülmektedir. Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin mezuniyet not ortalamasını değerlendirmeye eklemediği anlaşılmaktadır.

Bilim sınavı ve/veya mülakat için değerlendirme sürecine katkı oranlarının, yüksek lisans programlarında %20-%50 arasında, doktora programlarında %15-%30 arasında değiştiği görülmektedir.

Yabancı dil için değerlendirme sürecine katkı oranlarının, yüksek lisans programlarında %10 olduğu, doktora programlarında ise %10-%15 arasında değiştiği anlaşılmaktadır.

Sınavda başarılı sayılabilmek için istenen baraj puanlarının, yüksek lisans programlarında 50-65 puan aralığında, doktora programlarında ise 60-70 puan aralığında olması gerektiği görülmektedir.

Tablo 8. 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında müzik eğitimi bilim dallarının öğrenci kabul sınavlarında uzaktan eğitime uygun teknolojik uygulamaları kullanım durumlarına ilişkin tablo

Üniversite	Yazılımlar	
	Yüksek lisans	Doktora
Çanakkale Onsekiz Mart	Yok	Program yok
Dokuz Eylül	Yok	Yok
Gazi	Yok	Yok
İnönü	Yok	Yok
Bolu Abant İzzet Baysal	Yok	Yok
Trabzon	Yok	Kontenjan açılmamış
Marmara	Yok	Yok
Muğla Sıtkı Koçman	Yok	Program yok
Niğde Ömer Halisdemir	Yok	Program yok
Ondokuz Mayıs	Google Meet	Google Meet
Pamukkale	Yok	Yok
Mehmet Akif Ersoy	Yok	Yok
Bursa Uludağ	Yok	Yok
Sivas Cumhuriyet	Yok	Yok
Van Yüzüncü Yıl	Perculus	Perculus
Erzurum Atatürk	Yok	Program yok
Balıkesir	Yok	Yok

Necmettin Erbakan	Yok	Yok
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar	Yok	Program yok
Trakya	Yok	Program yok

Tablo 8'den anlaşılacağı üzere 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında öğrenci bilim sınavı/mülakat süreçlerinde Ondokuz Mayıs Üniversitesi Google Meet uygulamasını kullanırken; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Perculus uygulamasını tercih etmiştir. Diğer üniversitelerin öğrenci kabulünde, pandemi şartları sebebiyle sınav ya da mülakat yapmaması veya sınavlarını pandemi şartlarında da normal şartlarda olduğu gibi yüz yüze (bilim sınavı/mülakatlarla) gerçekleştirmeyi tercih etmesi sebepleri ile herhangi bir uygulama kullanmadıkları anlaşılmaktadır.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmanın bulgular ve yorumlar kısmında elde edilen verilere göre ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçlar doğrultusunda geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren 20 müzik öğretmenliği bilim dalı lisansüstü programından 13'ünün eğitim bilimleri enstitüsü içinde eğitim-öğretim hizmeti verdiği, 4'ünün lisansüstü eğitim enstitüsü birimlerine, 2'sinin sosyal bilimler enstitüsü birimine bağlı olduğu ve yalnızca 1 müzik ve güzel sanatlar enstitüsü biriminin var olduğu görülmektedir. Müzik eğitimi bilim dalları lisansüstü programlarının daha çok eğitim bilimleri enstitüsüne bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren 20 müzik eğitimi bilim dalının yüksek lisans programına; 14 müzik eğitimi bilim dalının doktora programına öğrenci kabul edildiği tespit edilmiştir. Tüm okullarda yüksek lisans kontenjanı güz yarıyılında 196, bahar döneminde 85 olarak ilan edilmiştir. Tüm okullarda doktora kontenjanı ise güz yarıyılında 69, bahar yarıyılında 46 olarak ilan edilmiştir. Müzik eğitimi bilim dalları lisansüstü programlarında yüksek lisans programlarının doktora programlarından daha fazla sayıda olduğu ve güz yarıyılında daha fazla öğrenci kontenjanı ilan edildiği anlaşılmaktadır. Yüksek lisans programına, doktora programından daha çok sayıda öğrenci kabulünün olması, yüksek lisans programlarının eğitim aşaması olarak doktora programlarından önce gelmesi ile açıklanabilir. Doktora programlarının faaliyet gösterebilmesi için daha fazla sayıda öğretim üyesi gerektirmesi ve lisansüstü eğitim-öğretimin niteliğinin olumsuz yönde etkilenmemesi ikincil sebepler olarak görülebilir.

Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren lisansüstü müzik eğitimi veren üniversiteler arasında en yüksek öğretim üyesi sayısı olan üniversitenin 29 öğretim üyesi ile Gazi Üniversitesi, ikinci en yüksek öğretim üyesi sayısı olan üniversitenin ise 15 öğretim üyesi ile Necmettin Erbakan Üniversitesi olduğu görülmektedir. Nüfus yoğunluğu yüksek olan şehirlerimizde hizmet veren İstanbul Marmara Üniversitesi'nin 13 öğretim üyesi ile İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nin de 8 öğretim üyesi ile eğitim-öğretim hizmeti vermekte olduğu, dolayısıyla üç büyük ilimizden ikisinin öğretim üyesi sayılarının, Ankara ve Konya'daki üniversitelerde hizmet veren müzik eğitimi bilim dalı lisansüstü programlarındaki öğretim üyesi sayısının gerisinde kaldığı ve bu durumun nüfus yoğunluğu ile karşılaştırıldığında şaşırtıcı olduğu söylenebilir. Türkiye'de müzik öğretmenliği programı bulunan 36 üniversitedeki 236 öğretim üyesinden 192 öğretim üyesi hem lisans hem de lisansüstü programlarda, 44 öğretim üyesi ise lisans programlarında görev yapmaktadır.

Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren müzik eğitimi bilim dalı yüksek lisans ve doktora programları için en fazla lisansüstü kontenjanını (65) Gazi Üniversitesi'nin verdiği görülmektedir. Yüksek kontenjan sayısı, bu üniversitenin öğretim üyesi sayısının (29) diğer üniversitelerin öğretim üyesi sayısından fazla olması ile (öğretim üyesi/kontenjan oranı 1/2,2)

açıklanabilir. Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin öğretim üyesi sayısı (8) göz önünde bulundurulduğunda lisansüstü kontenjanının (46) sayısı (öğretim üyesi/kontenjan oranı 1/5,7) dikkat çekmektedir. Marmara Üniversitesi, İzzet Baysal Üniversitesi, Trabzon Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi güz veya bahar yarıyıllarında kontenjan açmamıştır.

Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren müzik eğitimi bilim dalı yüksek lisans ve doktora programlarının başvuruları için ALES, not ortalaması, yabancı dil puanlarının ön şart olarak yer aldığı ve farklı puan şartlarının sağlanmasının beklendiği anlaşılmaktadır. ALES şartlarının 55 ile 70 puan arasında değiştiği, genelde bütün ALES puan türlerinin kabul edildiği, sadece Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin eşit ağırlık puan türünü kabul ettiği; lisans ve/veya yüksek lisans mezuniyet not ortalamalarının 2 ile 3,2 puanları arasında olması gerektiği görülmektedir. Doktora programları için yabancı dil puan şartı birçok üniversitede 55 olarak ilan edilmiştir.

Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren 19 üniversitenin müzik eğitimi bilim dalı yüksek lisans ve doktora programlarına kabul sürecinde 8 üniversite ön değerlendirme sürecinin puan değerlendirmesini internetten ilan etmemiştir. Ön değerlendirmede en çok görülen oranın %50 ALES ile %50 mezuniyet not ortalaması olduğu anlaşılmaktadır.

19 üniversite içinde 5 üniversitede bilim/mülakat sınavı olmaksızın öğrenci alımı yapıldığı, 6 üniversitenin sınav içeriklerini belirtmedikleri, yalnızca 3 üniversitenin bilim/mülakat sınavı için baraj puanı belirleyerek duyurduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada incelenen müzik eğitimi bilim dallarının yüksek lisans ve doktora programlarının öğrenci kabul sınavı değerlendirmesinde ALES, bilim sınavı/mülakat notu, mezuniyet not ortalaması ve yabancı dil puanı ölçütlerini farklı yüzdelerle değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. 2 üniversitenin 2020-2021 akademik yılında sınav yapmadan öğrenci aldıkları görülmektedir. 4 üniversite %60 ile %65 arasında değişen ALES katkı puanı oranı ile programa öğrenci kabul ederken, diğer üniversiteler çoğunlukla %50 katkı oranını tercih etmişlerdir. Yüksek lisans programlarında ALES için değerlendirme sürecine katkı oranının %50-%65 oranları arasında, doktora programlarında ise %50-%55 oranları arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin not ortalamalarını değerlendirmeye eklemediği anlaşılmaktadır.

Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren müzik eğitimi bilim dallarının yüksek lisans ve doktora programlarının öğrenci kabul bilim sınavı ve/veya mülakat için değerlendirme sürecine katkı oranlarının, yüksek lisans programlarında %20-%50 oranları arasında, doktora programlarında %15-%30 oranları arasında değiştiği görülmektedir.

Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren müzik eğitimi bilim dallarının yüksek lisans ve doktora programlarına kabul sürecinde yabancı dil puanının değerlendirme sürecine katkı oranlarının, yüksek lisans programlarında %10 olduğu, doktora programlarında ise %10-%15 arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Yüksek lisans öğrenci kabulünde 5 üniversitede yabancı dil puanının %10 oranında katkı sağladığı görülmektedir. Yüksek lisans programlarında Bilim sınavı/mülakatın 1 üniversitede %50 oranında, 1 üniversitede %40 oranında, diğer üniversitelerde ise %20 ile %30 arasında değişen oranlarda, doktora programlarında ise %15 ile %30 oranları arasında katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Baraj puanlarının yüksek lisans programı için 50 ile 65 puan, doktora programında ise 60 ile 70 puan arasında değiştiği görülmektedir. 6 Yüksek lisans ve 2 doktora programında baraj puanı belirtilmemiştir. Yüksek lisans programlarında 1 üniversitede mezuniyet not ortalamasının katkısı değerlendirme sürecine dahil edilmemiştir. Doktora programlarında ise %10 ile %30 arasında değişen oranlarda not ortalaması katkısı olduğu belirtilmektedir.

2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren müzik eğitimi bilim dallarının yüksek lisans ve doktora programlarına kabul sürecinde sadece 2 üniversitede çevrimiçi sınav yapılmış, diğer üniversitelerde yüz yüze sınavlar gerçekleştirilmiştir. Yapılan çevrimiçi sınavlar Perculus ve Google Meet programlarının yardımıyla uygulanmıştır.

Türkiye'de pandemi sürecinde üniversitelerin müzik eğitimi bilim dallarının çoğunlukla yüz yüze gerçekleştirilen sınavları tercih ettikleri; çevrimiçi sınav uygulamalarının tercih edilmeme sebebinin maddi

kaynakların ve alt yapıların yetersizliği, kurumsal ve bireysel olarak yeterli teknolojik okuryazarlığa sahip olmama ve yabancı dili etkin kullanamama gibi sorunlardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Öğretim üyelerinin bu uygulamalara yönelik farkındalığının oluşturulması durumunda da çevrimiçi uygulamaların kullanımının artması söz konusu olabilir. Yüksek risk unsurlarının söz konusu olabileceği ve rekabetin yoğun olarak yaşanabileceği lisansüstü müzik eğitimi giriş sınavları için çevrimiçi sınav uygulamalarının yüksek riske hizmet eden sürümleri tercih edilebilir.

2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar yarıyıllarında faaliyet gösteren müzik eğitimi bilim dallarında yüz yüze yapılan sınavların pandemi sebebiyle sağlık sorunları teşkil edebileceği, ancak sınav güvenliğinin de oldukça önemli bir konu olması sebebiyle üniversitelerin sınavsız öğrenci kabulüne (sadece merkezi sınav puanları ve not ortalaması puanları ile) başvurdukları söylenebilir. Çevrimiçi uygulamalar konusunda acil uzaktan eğitime geçiş sebebiyle çok hazırlıklı olunamadığı ve uygulamaların kullanılması bakımından sıkıntılar yaşanabileceği düşünülmektedir. Ülkemizde 2 üniversite uzaktan sınav uygulamalarını gerçekleştirmiş, ancak bu üniversiteler de daha çok çevrimiçi görüşme uygulamalarını sınavlarda kullanmayı tercih etmiştir. Sınav güvenliğinin sağlanabildiği ve bilgilerin uygun koşullarda sınanabildiği uygulamalar sayesinde uzaktan yapılacak sınavların verimliliği artırılabilecektir.

Çevrimiçi uygulamalar ile uygulanırken *sözlü* sınavların planlanması güvenlik bakımından yazılı sınavlardan daha az risk barındırabilir.

Ölçek ve dikkate alınacak kriterler, ilgili programın mevcut ihtiyaçlarına, hedef ve amaçlarına, mevcut organizasyonuna göre gerçekleşirken aynı zamanda döneminin koşullarına göre şekil almak zorunda kalabilmektedir. Bu noktada pratik çözümler sunan teknolojik unsurlar, öğretim elemanlarının kullanıma yönelik ön yargı ve altyapı yetersizliği sebebiyle tercih edilmemiş olabilir. Aynı zamanda teknoloji destekli sınavlarda olası güvenlik sorunlarını bertaraf etmek ya da yoğun başvuru koşullarında sağlık koşullarını riske sokmamak üzere yalnızca öğrencilerin mezun olduğu programa ait not ortalamaları, ALES puanları ve yabancı dil puanları ile öğrencilerin programa kabul edilmeleri söz konusu olmuştur. Ancak Demirel'in (2012: 209-210), *2023 İçin Öneriler* başlıklı çalışmasında değinmiş olduğu gibi yüksek lisans ve doktora programlarına giriş sisteminde değişiklikler yapılması gerektiğini hatırlatarak her iki program için merkezi yerleştirmenin ardından üniversitelerin yüksek lisans programlarına kabul için kendi sınavlarını uygulayarak kendi öğrenci profillerini seçme hakkına sahip olmalarını ve doktora programlarına kabul için bilim sınavlarının yapılması lisansüstü eğitimin temel işlevlerini yansıtması açısından temel düzeyde bir ölçüttür.

İlgili araştırmalarda, sıklıkla öğrenci kabul aşamasında mesleki müzik eğitimi veren ortaöğretim ve lisans programlarına yönelik ölçme ve değerlendirme süreçlerinin ele alındığı, lisansüstü düzeyde gerçekleşen öğrenci alım sürecine yönelik uygulamalara detaylı olarak değinilmediği düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışmaya başlamadan once Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'na Etik kurul onay izni almak üzere başvuru yapılmıştır. 09.07.2021 tarihinde online olarak toplanan kurul, çalışmamızla alakalı "İkicil veriye dayalı bir araştırma olduğundan, çalışmada açık erişime dayalı verilerin toplanacak olması nedeniyle etik kurul izni gerekmemektedir." sonucuna varmıştır ve kararı tarafımıza iletmiştir. Etik Kurul Onay Bilgileri aşağıdadır:

Kurul Adı: Sinop Üniversitesi

Etik Kurulu Karar Tarihi: 09.07.2021

Karar Sayısı: 2021/108

Toplantı Sayısı: 5

KAYNAKÇA

Aksoy, Y., Güçlü, O. ve Nayir, A.E. (2020). Özel müzik kurslarının pandemi sürecindeki uzaktan eğitim durumları. *Milli Eğitim Dergisi, Özel Sayı 49*(1), 947-967.

Aydemir, M. (2018). *Uzaktan Eğitim Program, Ders ve Materyal Tasarımı.* Ankara: Eğitim Yayınevi.

Bahar, M. Nartgün, Z., Durmuş, S. ve Bıçak, B. (2015). *Geleneksel-Tamamlayıcı Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri Öğretmen El Kitabı.* Ankara: Pegem Akademi.

Başol, G. (2015). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Bilen, S. (2005). Lisansüstü müzik öğretmenliği programlarının karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayı* (1), 257-263.

Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., … Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education, 15*(1), 1-126. https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *AUAd, 6*(3), 112-144.

Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırma Dergisi, 3*(2), 85-124.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Can, A.A. ve Yungul, O. (2017). Müzik eğitimi kurumlarında çalgı eğitimi alan lisansüstü öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(45), 155-168.

Çakar, Ö. (2001). *Fen Bilimleri Alanında Bilim Adamı Yetiştirme: Lisansüstü Eğitim. TÜBA Toplantı Serileri-7: Bilim Adamı Yetiştirme-Lisansüstü Eğitim*. Ankara: TÜBİTAK Matbaası.

Çıkrıkçı, N. R. (2019). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Demirel, Ö. (Ed.). (2012). *Gelecek için Eğitim-Farklı Ülkelerde Program Geliştirme Çalışmaları*. Ankara: Pegem Akademi.

D'Orville, H. (2020). COVID-19 causes unprecedented educational disruption: Is there a road towards a new normal? *Prospects* 49:11–15 https://doi.org/10.1007/s11125-020-09475-0Springer 27.03.2021 adresinden erişildi.

Ertürk, S. (1988). Türkiye'de eğitim felsefesi sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(3), 11-16.

Eskioğlu, I. (2010). YÖK'ün Lisansüstü program açma ölçütleri hakkında analitik tartışmalar ve müzik eğitimi alanı örneği. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications 11-13 Kasım 2010* içinde (s. 987-999). Türkiye: Antalya.

EXAMITY. (2021). *Protect test integrity*. https://www.examity.com/ adresinden erişildi.

EXAMUS (2021). *Online proctoring solution.* https://examus.net/ adresinden erişildi.

Gümüş, M. & Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmenin tercih edilme nedenlerinin belirlenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 2*(4), 158-168.

Kalyoncu, N. (2004). Müzik öğretmeni yeterlikleri ve güncel müzik öğretmenliği lisans programı. *1924-2004 Musıkî Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu 7-10 Nisan 2004* içinde (s.510-525). Türkiye: SDÜ, Isparta.

Karatepe, F., Küçükgençay, N. ve Peker, B. (2020). Öğretmen adayları senkron uzaktan eğitime nasıl bakıyor? Bir anket çalışması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7*(53), 1262-1274.

Karip, E. (2012). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme.* Ankara: Pegem Akademi

Tecimer, B. (2007). Müzik eğitiminde teknolojik yaklaşımlar. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS) 10-15 Eylül 2007* içinde (s. 447-454). Türkiye: Ankara.

Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Torrey, T. & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote

teaching and online learning. *EDUCAUSE review.* http://www.cetla.howard.edu/workshops/docs/The%20Difference%20Between%20Emergency%20Remote%20Teaching%20and%20Online%20Learning%20_%20EDUCAUSE%20(2).pdf adresinden erişildi.

HONORLOCK (2021). *Online exam proctoring with a human touch*. https://honorlock.com/ adresinden erişildi.

Means, B., Bakia, M. & Murphy, R. (2014). *Learning Online: What Research Tells Us About Whether, When and How*. New York: Routledge.

MEB. (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri.* http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf adresin-den erişildi.

MERCER/METTL. (2021). *The global leaders in talent assessment*. https://mettl.com/en-ae/ adresinden erişildi.

Özalkan, G.Ş. (2021). Uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme: Pandemi sürecinde sosyal bilimler eğitimini yeniden düşünmek. *IJEASS,* (4), 18-26.

Özmenteş, G. (2020). Covid-19 ve müzik: Wind of change. *STRATA: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi Covid Özel Sayı,* 301-319 Ankara: Phoenix Yayınevi.

PEARSON VUE-ONVUE (2021). *Online proctoring*. https://home.pearsonvue.com/Test-takers/OnVUE-online-proctoring.aspx adresinden erişildi.

PROCTOREXAM. (2021). *Leading online proctoring services.* https://proctorexam.com/ adresinden erişildi.

PROCTORIO. (2021). *Privacy and integrity for today's digital learning.* https://proctorio.com/ adresinden erişildi.

PROCTOR TRACK. (2021). *Trusted exam integrity.* https://www.proctortrack.com/ adresinden erişildi.

PROCTORU. (2021). *Real people secure exams*. https://www.proctoru.com/ adresinden erişildi.

RESPONDUS. (2021). *Assessment tools for learning systems*. https://web.respondus.com/ adresinden erişildi.

Sarıkaya, M. (2021). Pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin müzik eğitimi ana bilim dalı öğrencilerinin görüşleri. *GSED 27*(46), 92-100.

Sakarya, G. & Zahal, O. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan keman eğitimine ilişkin öğrenci görüşleri. *Turkish Studies, 15*(6), 795-817. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44504

Sevinç, B. (2001). Türkiye' de lisansüstü eğitim uygulamaları, sorunlar ve uygulamalar. *DEÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*(1), 25-40.

Simonson, M., Schlosser, C. & Orellana, A. (2011). Distance education research: a review of the literature. *Journal of Computing in Higher Education, 23*(2-3), 124.

Şad, S, ve Akdağ, M. (2010). Evde eğitim. *Milli Eğitim Dergisi, 40*(188), 19-31.

Şendurur, P. (2021). *OMÜ Eğitim Fakültesi Gelişim Seminerleri-I.* YouTube konuşması. https://www.youtube.com/watch?v=A43_9YsaCkk adresinden erişildi.

Tan, Ş. (2019). *Öğretimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Tarman, S. (2006). *Müzik Eğitiminin Temelleri.* Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları.

Tecimer, B. (2006). İnternet ve yaşam boyu müzik eğitimi. *Müzik Eğitimcileri Derneği,* 15, 8-9. http://muzikegitimcileri.net/bilimsel/makale/B-Tecimer_12.pdf adresinden erişildi.

Tekindal, S. (2017). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.* Ankara: Pegem Akademi.

Turan, S. ve Zıngıl, G. (2013). *Okul Değerlendirme-Teori, Araştırma ve Uygulama*. Ankara: Pegem Akademi.

Uçan, A. (2018). *Müzik Eğitimi – Temel Kavramlar, İlkeler, Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum.* Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Uygun, N. ve Saraç, E. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının ölçme ve değerlendirme tekniklerine yönelik tercihlerinin ders planları ile incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi, 3*(2), 199-212.

Yungul, O. (2018). Müzik eğitiminde web tabanlı uzaktan eğitim. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7(*2), 1333-1348.

YÖK. (2016). *Lisansüstü eğitim ve öğretim yönetmeliği.* https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=21510&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 adresinden erişildi.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 47-63, Güz 2021

Galatımeşhur Hakkındaki Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi

Ceyda Gökdemir
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8861-7587
Yüksek Lisans Öğrencisi / Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Kütahya – TÜRKİYE

Prof. Dr. Fulya Topçuoğlu Ünal
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3981-9841
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Kütahya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 14.06.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Galatımeşhur
Dil Yanlışları
Öğretmen Görüşleri
Galat
Türkiye Türkçesi

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51776

Öz

Galatımeşhur, dilin gerek kendi içerisinde geçirdiği değişim ile gerekse farklı diller ile olan etkileşiminin doğal bir sonucu olarak çeşitli sözcüklerin ya da kalıp ifadelerin dile yanlış bir biçimde yerleşmesi ve böylelikle yaygın bir kullanım alanı kazanmasıdır. Yanlış oluşlarına önem verilmeden yaygın bir şekilde kullanılan bu dil yanlışlarının dile köklü bir şekilde yerleşmiş olması onların asıl anlamlarını unutturmuş ve yanlış biçimlerinin doğru gibi algılanması sonucunu doğurmuştur.

Bu araştırmanın amacı günümüz Türkiye Türkçesindeki galatımeşhurların genel anlamda incelenmesine ve çeşitli cinsiyet, yaş, branş ve mesleki tecrübedeki öğretmenlerin galatımeşhurlara olan farkındalıklarının belirlenmesine ve değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Bu araştırmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu araştırmaya gönüllü olarak katılan Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde ve Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapmakta olan farklı branşlardaki 100 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmada öğretmenlerin galatımeşhurlara dair farkındalıklarının belirlenebilmesi amacı ile çeşitli cinsiyet, yaş, branş ve mesleki tecrübedeki öğretmenlerin meşhur galatlara yönelik görüşleri alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda öğretmenlerden yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak veri toplanmıştır. Araştırmada toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Kod ve temalar oluşturularak bulgular yorumlanmıştır. Öğretmenlerden alınan görüşler doğrultusunda galatımeşhurların dile işlediği ve dil için bir bozukluk olarak görülse bile doğru kullanımının tercih edilmediği sonucuna ve öğretmenlerin galatımeşhurlara yönelik yüksek bir farkındalığa sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gökdemir, C. ve Topçuoğlu Ünal, F. (2021). Galatımeşhur Hakkındaki Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 47-63.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 47-63, Autumn 2021

A Review on Galatimeşhur and Teacher's Opinions

Ceyda Gökdemir
Master Student / Kutahya Dumlupinar University, Institute of Educational Sciences, Department of Turkish Education, Kutahya – TURKEY

Prof. Dr. Fulya Topçuoğlu Ünal
Kutahya Dumlupinar University, Faculty of Education, Department of Turkish Education, Kutahya – TURKEY

Article History

Submitted: 14.06.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Galatımeşhur
Mistakes in the Language
Teachers' Opinions
Galat
Turkish

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51776

Abstract

"Galatımeşhur" is various words or phrases' wrongly gaining a widespread usage area as a result of the change in the language itself and as a natural result of its interaction with different languages. Mistakes in the language, which are widely used without giving importance to their being wrong, are deeply rooted in the language, have made us forget their original meanings and resulted in the wrong forms being perceived as correct.

The aim of this research is based on the general examination of the Galatımeşhur in today's Turkish and the determination and evaluation of the awareness of the teachers of various gender, age, branch, professional experience.

In this study, qualitative research methods and techniques were used. The work group of the research consists of 100 teachers from different branches, working voluntarily in the Ministry of National Education and in various provinces of Turkey. In the research, teachers' opinions about the Galatımeşhur were asked in order to determine and evaluate their awareness about the Galatımeşhur taking into account the variables such as gender, age, branch, professional experience. For this purpose, using semi-structured interview method, data have been collected. The data collected in the research have been analyzed with the content analysis method. The evidences have been interpreted by creating codes and themes. In accordance with the opinions gathered from the teachers, it was concluded that even if it is seen as a problem for the language, Galatımeşhur are not used correctly, and the teachers do not have a heightened awareness of them.

GİRİŞ

Dünya tarihinde hemen her dil gerek kendi içinde gerekse dış etkenler vesilesiyle zaman içinde çeşitli değişikliklere uğrar. Bu değişimin süreklilik arz etmesiyle dilde dönüşüm yaşanır. Diller için yaşanan bu evrim süreci dilin tabiatının bir getirisi olarak nitelendirilebilir.

Özellikle dil bilgisi bakımından yaşanan değişim biçim, ses bilgisi, sözcük dizimi, anlam bilimi gibi dil bilgisinin kollarında gerçekleşmektedir. Değişimin diğer yönü ise etkileşimde bulunulan yabancı dillerle yaşanmaktadır (Uygun, 2019: 6).

Türkçenin de tarihî seyir içinde pek çok değişime uğramış bir dil olduğu bilinen bir gerçektir. Diller arası gerçekleşen bu alışverişten Türkçe de bir hayli etkilenmiştir. Türkçe de bu değişim ve dönüşümlere adaptasyon sürecinde her dilde olduğu gibi kendi dil yapılarında bazı yeni mekanizmalar doğurmuş, etkileşimde bulunduğu dilden türettiği bu yeni oluşumların yanlış adapte edilen kısımları genel manada dil yanlışlığı olarak ifade edilmiştir.

Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlük'te *galat* maddesinin birinci anlamı "*yanlış kelime veya söz*" olarak belirtilirken ikinci anlam olarak "*yanılma*" verilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2011: 899). Galat sözcüğü dilimize Arapçadan girmiş olup "yanlış" anlamını karşılamakta, galatât sözcüğü ise çoğul anlam vererek "yanlışlar" anlamına karşılık gelmektedir. Dilsel yanlışlıklar dilin kendine özgü yapısı ile bünyesine kattığı yeni biçimler arasında doğan doğru-yanlış ikilemi olarak belirtilmiş ve dönemsel olarak süregelen bu yanlışlıklar Osmanlı Türkçesinde dönemin ileri gelenleri tarafından galat kavramıyla isimlendirilmiştir (Uygun, 2019: 6). Bununla birlikte galat, tarihî süreçte başka dillerden ana dile girerek ses, biçim ve anlam vb. yönünden değişiklik gösteren ifadeleri belirtmek için kullanılan bir terimdir (Eminoğlu, 2011: 1022). Benzer anlamlara karşılık gelen ve yine benzer kullanım alanına sahip "*galatımeşhur*" ve "*galat-ı fâhiş*" kavramları gibi başka tabirler de mevcuttur. TDK Türkçe Sözlük'te galatımeşhur, "yaygınlaştığı için yanlışlığına önem verilmeden kullanılagelen söz, deyim, terim, yaygın yanlış" olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2011: 899). Kaçalin'e (1996: 300) göre, "Yanlış olduğu hâlde herkesçe benimsenip kullanılan kelimelere galatımeşhur, hiçbir şekilde kullanımı uygun görülmeyen kelimelere de galat-ı fâhiş" denilmiştir. Şahin'e (2011: 420) göre ise toplumsal olarak gelişim gösteren dillerin, bazen dil kuralları dâhilinde bazense bireylerin dil dizgelerinin kullanımında yani sözcüklerde oluşup yaygınlaşan ve yaygınlaştığı için de yanlışlığı üzerinde durulmaksızın kullanılan çeşitli ifadeleri galatımeşhur olmuştur.

İncelemeye tabi tutulan galat unsurların daha çok yabancı dilden gelen alıntılar üzerinde yoğunluk göstermesiyle beraber her ne şekilde meydana gelmiş olursa olsun dildeki bir bozukluk olarak görülmesi araştırmacıların bir kısmının savunduğu bir görüştür. Toparlı'ya (1996: 607) göre ister ana kaynaklı ister yabancı dilden gelmiş olsun özgün hâliyle kullanılmayan her türlü sözcük ve sözcük grubu galattır. Bu görüşe karşıt söylenegelen bir deyiş ise şu şekildedir: "Galatımeşhur lugat-ı fasihten evladır." Anlamca yaygın kullanım alanı kazanmış yanlışın doğru ifade edilen sözcüklerden daha üstün geldiğini karşılamaktadır (Eminoğlu, 2011: 1022). Bir başka deyişle doğrunun yerini almış yanlışlar unutulan ve bilinmesi güç doğrulara yeğlenmelidir (Halıcı, 2018: 273).

Galatlar genel itibarıyla karmaşık bir yapı algısı sunmaktadır ve araştırma sahasında da belli başlı sınıflandırmalar altına girmiştir. Dilimize yerleşen galat sözcüklerin yapı özelliklerine bakıldığında iki farklı biçimde incelendiği görülmektedir: sözcük yapısı ve söz öbeği yapısı. Galatlar üzerine yapılan inceleme ve araştırmaların da belirtilen bu iki yapı üzerinden şekillendiği görülmektedir (Yavuz, 1989; Kaçalin 1996; Kültüral, 2008). Bahsi geçen bu yapıların hangi düzeylerde (ses bilgisel, biçim bilgisel, söz dizimsel ve anlam bilimsel) bulunduklarının yanı sıra galatların hangi kökenden (Arapça, Farsça, Türkçe veya Batı) geldikleri hususu da önem arz eden bir başka özelliktir (Uygun, 2019: 30).

Galatla ilgili çalışmaların tarih olarak 15. ve 16. yüzyıllara dayandığı bilinmekle beraber

Arapça-Farsça belirli ifadelerin galatlaştırılmasına uyarı ve tepki niteliğinde ilk risâleler 16. yüzyılda kaleme alınmıştır (Dağlar, 2008: 188). 19. yüzyıl itibarıyla galat kelimeler ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış, doğru-yanlış listeleri oluşturulmuş ve kitap, sözlük gibi eserler yayınlanmıştır (Eminoğlu, 2011: 1023). Galat sözcüklerin derlenip toplanarak bir araya getirilmesiyle bu unsura özgü sözlükler ortaya çıkmıştır. Develi (1997) bu sözlükleri "galatât defterleri" olarak adlandırırken Kaçalin (1996) ise "galat sözlükleri" olarak isimlendirmiştir. Galat sözlükler genel bir biçimde incelendiğinde birbirlerinden pek farklılık göstermemektedir. Bir önceki eserin kapsamca genişletilmesi gibi amaçlarla ele alındıklarından birbirleriyle benzerlik göstermektedirler. Ayrıca bu eserler doğru bilinen yanlışları göstermesi, dilin öz yapısını unutturmaması ve sözcüklerin ne çeşit değişikliklere uğramış olduğunu belirtmesi yönüyle önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde bu eserlerin tespit edici kaynaklar olma özelliğiyle birlikte Türk dili tarihi açısından da önemli bir yere sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Galatlar genel anlamda dil bilgisel yapılarına, kökenlerine ve galatât sözlüklerinde ele alınma durumlarına göre çeşitli açılardan değerlendirilerek incelenmiştir. Araştırmacılar galatları ele aldıkları çalışmalarında farklı sınıflandırmalar yaparak konunun sistematiğini oluşturmaya çalışmışlardır. Yapılan sınıflama çeşitlerinden bir tanesi de yanlış olduğu hâlde herkes tarafından benimsenen kelimeler (galatımeşhur) olmuştur. Bahsi geçen sözlükler ve bunlar üzerine yapılan çalışma ve incelemelerde günümüz Türkçesinde kullanılan meşhur galatlara örnekler sunabilmek için bu alanda yapılmış çeşitli çalışmalar incelenmiş ve içlerinden bir kısmı en yaygın kullanılanlarına dikkat edilerek örnek teşkil etmesi için bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Bu sınıflandırma noktasından yola çıkarak en fazla benimsenen ve kullanılanların göz önüne alınması suretiyle verilebilecek çeşitli örnekler şu şekildedir:

Farsça kökenli tekil hâli "behar" olan sözcüğün çoğul hâli ise "baharat"tır. Zaten çoğul olan bu kelimeyi günümüzde "baharatlar" olarak kullanmak galatımeşhura bir örnektir. Nakliyat, hayvanat, teslimat, hasılat, gidişat, inşaat, sakat, edebiyat, meşrubat gibi sayısı çoğaltılabilecek bu kelimeler de çokluk eki getirilmesiyle oluşan meşhur galatlara örnek verilebilir. Arapça ve Farsça kökenli bu sözcükler tekil hâlleri farklı olmasına rağmen dilimizde /*–ât*/ ekinden sonra /*–lar*/ çokluk ekini alarak galat hâline gelmiştir (Ayverdi, 2005; Toparlı, 1985; Kültüral, 2008; Halıcı, 2018). Bu değişim ve dönüşüm süreci literatürde "cem'i müennes" (/-At/) kelimelere /-lar/ çokluk eki getirilmesiyle yapılan meşhur galatlar) olarak geçmektedir.

Kökeni hem Arapça hem Farsça olabilen bu gruptaki sözcüklerin tekil hâlleri ve çoğul hâlleri farklıdır. Örneğin, Arapça kökenli ve tekil hâli "varak" olan sözcüğün çoğul hâli "evrak"tır. Günümüzde zaten çoğul olan evrak sözcüğüne çokluk eki getirerek "evraklar" şekliyle kullanmak meşhur bir galattır. Hukuk, ısrar, akraba, akran, ahbap, esnaf, eşya kelimeleri de bu değişim türüne verilebilecek örneklerdendir. Bu tür Arapça ve Farsça kökenli sözcükler bükümlenerek kırık çokluk hâline geldikten sonra dilimizde /*–lar*/ çokluk ekini alarak galata dönüşmüşlerdir (Ayverdi, 2005; Toparlı, 1985: 173-174; Halıcı, 2018). Bu yolla değişime uğramış galatlar literatürde "cem'i mükesser (kırık çokluk) kelimelere "/-lar/" çokluk eki getirilmesiyle yapılan meşhur galatlar" ismiyle yer almaktadır.

Bir başka sınıflandırma ise zaman içinde söyleyişin bozularak galatlaştığı atasözü ve deyimlerdir. "Ana gibi yâr, Bağdat gibi diyar olmaz." atasözünde geçen "ana" kelimesi aslında "ane" şeklindedir. Ane'nin ise Bağdat yakınlarında meşhur olmuş bir uçuruma verilen isim olduğu bilinmektedir (Halıcı, 2018). "Zürafanın düşkünü, beyaz giyer kış günü." olarak bilinen bu atasözümüzde ise zürafa kelimesi galattır. Doğrusu "zürefa"dır ve zürefa zarif kelimesinin çoğuludur (Arıkan, 2015).

Deyimlere baktığımızda ise "elinin körü" olarak bilinen galatın aslında "ölünün kûru" olması

dikkat çekmektedir. Buradaki kûr ise "mezar" demektir. Bir başka örnek ise "enikonu" dur. Bu galatımeşhurun doğrusu ise "önü sonu"dur (Kültüral 2008: 73-77).

Yabancı dilden alınan kelimelerin ana dile yerleşme sürecinde anlamını kaybederek başka anlamlara karşılık gelmesi bir başka galat sınıflandırmasıdır. Arapça kökenli kibar kelimesi aslında "büyükler, ulular" anlamına sahipken Türkçede "ince, nazik" anlamlarında kullanımı yaygınlık kazanmıştır (Korkmaz, 2007). "Bakkal" sözcüğü ise yine Arapça kökenli olup "yalnızca sebze satan esnaf" anlamına gelmekteyken günümüzde "yiyecek, içecek vb. maddeleri perakende olarak satan kimse" anlamını kazanmıştır (Kültüral 2008: 31). Bir başka örnek ise anlam genişlemesine uğrayarak dile yerleşen "battal" sözcüğüdür. Arapçada hükümsüz, işlemez anlamında kullanılan kelime Türkçede "kolay kullanılamayacak kadar büyük, geniş" anlamına sahip olmuştur (Özer, 2019: 212).

Farsça ve Arapça kelimelerle oluşturulan bu tamlamalar ve birleşik kelimeler zaman içinde kalıplaşarak ve ufak anlam bozulmaları geçirerek galatımeşhur olmuşlardır. Özetle bu galatlar birleşme sonucu ortaya çıkmıştır. (Toparlı 1996: 611-613; Kültüral, 2008; Halıcı, 2018). "Kazı" ve "asker" Arapça kökenli olup iki ayrı kelime iken dilimizde kazasker şeklinde kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Çadır aslen Farsça kökenli olup "çâ" ve "der" in birleşimiyle günümüze çadır olarak gelmiştir (Halıcı, 2018).

Günlük dilde sıkça karşılaşılan galatımeşhurlar Türkçenin evrim sürecinin günümüze bir yansımasıdır. Genel olarak edebiyat araştırmacılarının yoğunlaştığı bu alanda Türkçe eğitimine yönelik yapılmış bir çalışmaya rastlanmamış olması bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Gündelik hayatta yadsınamayacak düzeyde kullanılan bu galatımeşhurları genel bir bakışla incelemek ve çeşitli branşlarda görev yapan öğretmenlerin bu galatlara karşı farkındalıklarını çeşitli değişkenler açısından tespit etmek araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

1. YÖNTEM

1.1 Model

Araştırmada çeşitli branşlarda görev yapmakta olan öğretmenlerin galatımeşhurlara olan farkındalıklarının belirlenmesi amaçlanarak öğretmen görüşlerine başvurulmuştur. Çalışma nitel araştırma yöntemine göre yapılandırılmıştır. Nitel araştırma, Yıldırım ve Şimşek'e (2018: 41) göre, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmaktadır.

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu araştırmaya gönüllü olarak katılan, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapmakta olan, farklı branşlardaki 100 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcıların 57'si kadın, 43'ü erkektir. Katılımcılar 23 ile 62 yaş aralığında dağılım göstermektedirler. Katılımcılar 11 farklı branştan olup bu branşlar; Türkçe, sınıf, sosyal bilgiler, Türk dili ve edebiyatı, fen bilimleri, İngilizce, felsefe, din kültürü ve ahlâk bilgisi, rehberlik, matematik ve bilişim teknolojileri öğretmenliklerinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki tecrübeleri ise 1 yıl ile 43 yıl arasında değişmektedir.

1.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada öğretmenlerin galatımeşhurlara dair farkındalıklarının belirlenmesi ve meşhur galatlara yönelik öğretmen görüşlerinin alınması amaçlandığından yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak veri toplanmıştır. Stewart ve Cash (1985) görüşmeyi, "önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci" olarak tanımlamıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanmış olup çevrim içi ortamda Google Formlar üzerinde geliştirilen ve alan uzmanı bir akademisyen ve 5 Türkçe öğretmeninin görüşleri doğrultusunda yapılandırılan 6 adet kısa yanıtlı cevap gerektiren bir yarı yapılandırılmış görüşme

formu araştırmada kullanılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda formun başına galatımeşhurun tanımı eklenmiştir. Görüşme formu, WhatsApp, Telegram, Instagram, Gmail olmak üzere dört farklı iletişim kanalı üzerinden paylaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular aşağıda belirtilmiştir:

1. "Galatımeşhur"un ne olduğu hakkında bir bilginiz var mıydı? Varsa nasıl bir bilginiz vardı? Kısaca açıklayınız.
2. Bildiğiniz galatımeşhurlara örnekler veriniz.
3. Doğrusunu öğrendiğinizde sizi en çok şaşırtan galatımeşhurlar nelerdir?
4. Sizce galatımeşhurlar neden ve nasıl ortaya çıkmıştır?
5. Galatımeşhurlar dilimiz için bir zenginlik midir yoksa dili yozlaştıran bir bozukluk mudur? Düşüncelerinizi açıklayınız.
6. "Göz var, nizam var- zürafanın düşkünü, beyaz giyer kış günü- boylu poslu- mesire yeri- eninde sonunda- aptala malum olur- kazasker- ateş olsa cürmü kadar yer yakar- kelli felli- mütevazi" galatımeşhurlarından bildiklerinizin doğru kullanımlarını aşağıya yazınız.

1.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizi sürecinde içerik analizinden faydalanılmıştır. "İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır." (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242). İçerik analizi sürecinde güvenirliği sağlamak için araştırmacıların yaptığı analiz ile alanında uzman 2 dış değerlendiricinin yaptığı analizler karşılaştırılmış, çıkan sonuçlara göre veriler tablolaştırılarak frekans ve yüzdelikler belirlenmiş, kod ve temalar oluşturularak yorumlanmıştır.

2. BULGULAR

Araştırma sürecinde toplanan bulgular 6 başlık hâlinde sunulmuştur. Öğretmenlerin galatımeşhurlar hakkında nasıl bir bilgiye sahip oldukları, bildikleri galatımeşhurlara verebilecekleri örneklerin neler olduğu, doğrusunu öğrendiklerinde onları en çok şaşırtan galatımeşhurların hangileri olduğu, öğretmenlere göre galatımeşhurların ortaya neden ve nasıl çıktığı, galatımeşhurların dilimiz için bir zenginlik mi yoksa dili yozlaştırıcı bir bozukluk mu olduğu sorularının cevaplanması araştırmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır. Elde edilen veriler çeşitli değişkenler bağlamında (cinsiyet, yaş, branş ve mesleki tecrübe) ele alınarak yorumlanmıştır. Tablo 1'de katılımcıların demografik özellikleri belirtilmiştir:

Tablo.1 ***Katılımcılara Ait Demografik Özellikler***

Değişkenler	Kategoriler	f	%
Cinsiyet	Kadın	57	57,0
	Erkek	43	43,0
Yaş	23-33	73	73,0
	34-43	21	21,0
	44-62	6	6,0
	Türkçe	53	53,0
	Sınıf	10	10,0
	İlköğretim Matematik	8	8,0
	Sosyal Bilgiler	5	5,0

Branş	Türk Dili ve Edebiyatı	5	5,0
	Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi	5	5,0
	Fen Bilimleri	5	5,0
	İngilizce	3	3,0
	Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik	3	3,0
	Felsefe	2	2,0
	Bilişim Teknolojileri	1	1,0
Mesleki Tecrübe (Yıl)	1-10	80	80,0
	11-20	14	14,0
	21-30	3	3,0
	31-40	2	2,0
	40 yıl üzeri	1	1,0

Tablo 1'de yer alan, çalışma grubuna ait özelliklere bakıldığında katılımcıların %57'sinin kadın, %43'ünün erkek öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları 23 ile 62 arasında çeşitlilik gösterirken 23-33 yaş aralığındaki katılımcılar araştırmanın %73'ünü oluşturmaktadır. 34-43 yaş aralığındaki katılımcılar %21, 44-62 yaş aralığındaki katılımcılar ise %6'lık bir dilimi oluşturmaktadır. Araştırmaya toplamda 11 farklı branştan katılım sağlanmıştır. Bu branşlardan Türkçe öğretmenliği %53 ile en yüksek orana sahiptir. Daha sonra sırasıyla, sınıf öğretmenliği %10; ilköğretim matematik öğretmenliği %8; sosyal bilgiler, Türk dili ve edebiyatı, din kültürü ve ahlâk bilgisi ve fen bilimleri öğretmenliği %5; İngilizce ve psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmenliği %3; felsefe öğretmenliği %2; bilişim teknolojileri öğretmenliği branşı ise %1 katılım oranına sahiptir. Son olarak katılımcıların yıl bazındaki mesleki tecrübeleri 1 ile 40 yıl üzeri arasında değişiklik göstermektedir. 1-10 yıl arasında mesleki tecrübeye sahip katılımcılar araştırmanın %80'ini oluşturmaktadır. Daha sonra sırasıyla 11-20 yıl arası mesleki tecrübeye sahip katılımcılar %14; 21-30 yıl arası mesleki tecrübeye sahip katılımcılar %2; 40 yıl üzeri mesleki tecrübeye sahip katılımcılar ise araştırmanın %1'ini oluşturmaktadır.

2.1 Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlere galatımeşhurlar hakkındaki bilgilerinin ne olduğu sorulmuştur. Araştırmanın birinci alt problemini "Galatımeşhurun ne olduğu hakkında bir bilginiz var mıydı? Varsa nasıl bir bilginiz vardı? Kısaca açıklayınız." sorusu oluşturmaktadır. Alınan cevaplardan elde edilen veriler sınıflandırılmış; yüzde, frekans hâlinde ve araştırmaya katılan öğretmenlerden bazılarının yanıtları "Ö" şeklinde kodlanarak Tablo 2'de verilmiştir:

Tablo 2. ***Öğretmenlerin galatımeşhurlar hakkındaki bilgileri***

	f	%	Yanıtlar
Vardı	56	56,0	Ö.67: *"Halk arasında yanlış bilinen sözcük ya da sözcük grupları olarak bilmekteydim."* *Ö.33: "Evet vardı. Toplumda yaygın olarak kullanılan dil yanlışları olduğunu biliyordum. Öyle bir benimsenmiş ki doğrusunu garipsediğimiz kullanımlar."* Ö.78: *"Vardı. Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin ya da eklerin yanlış kullanılması. Türkçe kelimelere Farsça ek getirerek ya da Farsça Arapça sözcüklere bazı ekler getirilerek yanlış anlam doğması. Farsça ya da Arapça sözcüklerin yanlış telaffuzu."*

			Ö.75: *"Meşhur dil yanlışları yani yaygın dil yanlışları şeklinde öğrenmiştim. Örneğin: çaydanlık sözcüğündeki -dan eki aslında -lık ekinin yerine geçer. Bu nedenle yanlış bir kullanımdır."*
Kısmen	14	14,0	*Ö.47: "Terim olarak 'galatımeşhur' anlamını araştırmamıştım. Fakat anlamı bildiğim bir konuymuş. Kendim de bizzat günlük hayatta bu gibi durumlarla karşılaşıyorum."* Ö.50: *"Evet vardı ama bunlara galatımeşhur denildiğini bilmiyordum. Bazen derslerde atasözlerini işlerken üzerinde durup doğrularının ne olduğunu tartışırız."* Ö.7: *"Doğru bilinen yanlışlar olarak isimlendirmiştim ancak galatımeşhur olarak adlandırıldığını şimdi öğrendim."* Ö.76: *"Bu kelimeyi daha önce duymamıştım. Ama açıklama kısmında anlamını okuyunca aslında tanıdık olduğunu anladım."*
Yoktu	30	30,0	Ö.63: *"Bu terimi şu an öğrendim."* Ö.100: *"Galatımeşhur kelimesini bu anket ile öğrendim."* Ö.66: *"Hiçbir fikrim yoktu."* Ö.97: *"Bir bilgim yoktu."*

Tablo 2'de yer alan bulgulara göre katılımcıların %56'sı galatımeşhur hakkında daha önceden bir bilgisi olduğunu belirtirken %14'ü "kısmen" cevabını vermiştir. Katılımcıların %30'u ise galatımeşhur hakkında bir bilgisinin olmadığı yönünde görüş belirtmiştir. %56'lık kesim galatımeşhurları dil yanlışları, yanlış kullanımlar, yanlış bilinen sözcük ve sözcük grupları olarak nitelendirirken "kısmen" cevabını veren katılımcılar form başında verilen tanımdan hareketle aslında galatımeşhurun anlamını bildiklerini fakat galatımeşhur şeklinde isimlendirildiğini bilmediklerini dile getirmişlerdir. Galatımeşhur hakkında bir bilgilerinin olmadığını belirten katılımcılar ise bu terimi ilk kez duyduklarına ya da hiçbir fikir sahibi olmadıklarına yönelik yanıtlar vermişlerdir.

2.2 İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacını öğretmenlerin bildikleri galatımeşhurlara örnekler vermesi oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular Tablo 3'te belirtilmiştir:

Tablo 3. ***Öğretmenlerin galatımeşhur örnekleri***

Temalar	f	%
Ane/ana gibi yâr Bağdat gibi diyar olmaz	25	25,0
Eşek hoşaftan / hoş laftan ne anlar	21	21,0
Göz var izan/nizam var	18	18,0
Sus/su küçüğün söz büyüğün	15	15,0
Diğer	11	11,0
Bilmiyorum	10	10,0

Öğretmenlerin bildikleri galatımeşhurlara vermiş oldukları örneklerin %25'lik ve en büyük dilimini "Ane/ana gibi yâr Bağdat gibi diyar olmaz." atasözü oluşturmaktadır. Akabinde öğretmenlerin %21'inin örnek vermiş olduğu bir diğer galatımeşhur ise "Eşek hoşaftan / hoş laftan ne anlar." atasözü olmuştur. Öğretmenlerin %18'i "Göz var izan/ nizam var." örneğini, %15'i "Sus/su küçüğün söz

büyüğün." örneğini vermiştir. Bunlar dışında başka galatımeşhur örnekleri sunan öğretmenler %11'lik, bilmedikleri için örnek veremeyeceklerini belirtenler ise %10'luk bir dilimi oluşturmaktadırlar. Diğer kategorisindeki öğretmenlerin vermiş oldukları örneklere bakılacak olursa Ö.33, *"Boylu poslu (boylu boslu), eninde sonunda (önünde sonunda), 'Su uyur, düşman uyumaz.' (Sü uyur, düşman uyumaz.)"* şeklinde örnekler verirken Ö.80, *"'Boy bos' yerine 'boy pos' kullanılması. Cinnet getirmek yerine cinnet geçirmek kullanılması."* şeklinde örnekler vermiştir.

2.3 Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt amacını oluşturan **"**Doğrusunu öğrendiğinizde sizi en çok şaşırtan galatımeşhurlar nelerdir?" sorusuna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4. ***Öğretmenlerin doğrularını öğrendiklerinde en çok şaşırdıkları galatımeşhurlar***

	f	%	Yanıtlar
Yok	12	12,0	Ö.88: *"Bilemiyorum"* Ö.83: **"***Yok çok bir bilgim de yok aslında."* Ö.69: *"Aklıma gelmiyor şu an."* Ö.12: *"Yok."*
Eşek hoşaftan/ hoş laftan ne anlar	17	17,0	Ö.35: *"Eşek hoşaftan ne anlar değil eşek hoş laftan ne anlarmış."* Ö.92: *"Eşek hoşaf/ hoş laftan ne anlar."*
Ane/ana gibi yâr Bağdat gibi diyar olmaz	10	10,0	Ö.60: **"***Ana gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz aslı ane gibi yar Bağdat gibi diyar olmazdır ane yüksek dağlık yerdir yar uçurum demektir ama kullanım değişmiş."* Ö.75: *"Ana gibi yar baba gibi diyar olmaz.>Ane gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz."*
Sıhhâtler/saatler olsun	6	6,0	Ö.47: *"saatler olsun" sözünün yanlış olup doğrusunun "sıhhatler olsun" olması beni çok şaşırtmıştı. Çocukken sürekli 'saatler olsun' derdim.* Ö.45: *"Çocukken sıhhatler olsun cümlesini saatler olsun olarak biliyordum."*
Diğer	55	55,0	Ö.21: *"Baldız baldan tatlıdır değil daldız baldan tatlıdır. Güzele bakmak sevaptır değil güzel bakmak sevaptır. Gamzedeyim deva bulmamdaki gamzenin yanak çukur değil gama kedere uğramış kişi olduğunu."* Ö. 56: *"Beni en çok şaşırtan bilmediğim kelime olan Galatımeşhur kelimesinin anlamını fark etmiş olmak."* Ö.29: *"Çaydanlık, aslında sadece çaydan'mış. -dan eki farsçada -lık görevindeymiş."* Ö.79: *"Vasat orta demekken ben kötü anlamında biliyordum. Öğrenince çok şaşırdım."* Ö.13: *"Nahif, zafiri tüketmek."* Ö.55: *"Kısa kes aydın havası olsun (kısa kes aydın abası olsun)."* Ö.49: *"Evlat kelimesinin çoğul olması."* Ö.76: *"Boylu poslu olarak bildiğim tamlamanın Topluma Hizmet dersi kapsamında yaptığımız Türkçeye farkındalık projesinde boylu boslu*

olduğunu öğrenince şaşırmıştım. Ürün etiketlerini yapıştırırken Hocamızla da konuşmuştuk."

Öğretmenlerin doğrularını öğrendiklerinde onları en çok şaşırtan galatımeşhurlara birbirinden farklı örnekler sunmaları sebebiyle çoğunluk diğer kategorisi adı altında toplanmıştır. Öğretmenlerin %12'si bilmedikleri için örnek veremediklerini belirtirken %17'si "Eşek hoşaftan / hoş laftan ne anlar." örneğini vermişlerdir. Öğretmenler burada "Eşek hoşaftan ne anlar." olarak bilinen atasözünün galatımeşhur olduğunu, doğrusunun ise "Eşek hoş laftan ne anlar." şeklinde olduğunu belirtmişlerdir. TDK, Türkçe Sözlük'te ise bu atasözü "Eşek hoşaftan ne anlar." şeklinde belirtilmektedir. Galatımeşhur olarak bilinen bu atasözünün aslında galatımeşhur olmadığı göz önüne alındığında öğretmenlerin bu atasözündeki galatımeşhur farkındalığına sahip olmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin %10'u "Ane/ana gibi yâr Bağdat gibi diyar olmaz." örneğini, %6'sı ise "Sıhhâtler/saatler olsun." örneğini vermiştir.

3.4 Dördüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Dördüncü alt amaç olan "Sizce galatımeşhurlar neden ve nasıl ortaya çıkmıştır?" sorusundan elde edilen bulgular, temalar oluşturularak Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5. ***Öğretmenlere göre galatımeşhurların ortaya çıkış şekli***

Temalar	f	%	Yanıtlar
Kulaktan kulağa yayılarak	16	16,0	Ö.96: *"Halk arasında* ***kulaktan kulağa yayılırken*** *sözlü olarak sözcüklerin bozulması ve halkın yeterince Türkçeye vakıf olmaması."* Ö.75: *"****Kulaktan kulağa yayılması*** *kelimenin orijinalini kaybetmesine sebep olmuş olabilir."* Ö.42: *"****Kulaktan kulağa yayılan*** *bu sözlü ürünlerin zamanla değişiminden ortaya çıkmıştır."*
Halk arası kullanım	15	15,0	Ö.76: *"Dilin geçmişten günümüze süregelen* ***halk arasında*** *kullanımındaki genellemeler sonucunda ortaya çıktığını düşünüyorum."* Ö.60: *"****Halk arasındaki*** *kullanımlardan dolayı ortaya çıkmıştır Galat kelime anlamı olarak hata demektir zaten."* Ö.92: *Zaman içerisinde dilin* ***halk arasında kullanımı*** *ile çıkmıştır herhalde."*
Yanlış anlaşılma	12	12,0	Ö.62: *"Kelimeler* ***yanlış anlaşılıp*** *uygun ifadeler söylenmiş olabilir."* Ö.61: *"Dikkatsiz kullanımlardan ya da* ***yanlış anlaşılmalardan*** *çıkmıştır."* Ö.80: *"Halk arasında kelimelerin* ***yanlış anlaşılması*** *sonucu ortaya çıktığını düşünüyorum."*
Çeşitli farklılıklarla	12	12,0	Ö.7: *"****Farklı kültürlerin etkileşimi*** *dili de etkilemiştir. Bir dilden bir dile geçen sözcük tam anlamı yerine* ***farklı bir anlamda*** *kullanılmış ya da başat kültürün fonetiğine uymadığı için değişime uğramış olabilir."* Ö.8: *"****Şive ve yöre farklarıyla*** *ortaya çıkmıştır"* Ö.95: *"Türkçemiz* ***farklı dillerin etkisi*** *altında kalıp çeşitli milletlerin*

			dilinden bazı kelimeler almıştır. Bu kelimeler de zamanla değişikliklere uğrayarak Türkçeye yerleşmiş olup galatımeşhurlar ortaya çıkmış olabilir."
Kolaylık	11	11,0	Ö.33: *"Arapça, Farsça kelimelerin Türkçeye geçişi esnasında söylemesi **kolay** olacak şekilde evrilmiştir. Türkçe daha **pratik** bir dil. O kelimeleri de Türkçeye uyarlamaya çalışıyoruz."* Ö.100: *Dil var olduğu sürece her zaman **kolay** olanı seçer ver kullanır. Halk arasında konuşula konuşula değişim göstermesi normaldir."* Ö.34: *"Söylenmesi **kolay** olması bu nedenle yaygınlaşması."*
Değişime uğrayarak	10	10,0	Ö.49: *"Sonuçta dil yaşar. Zaman geçtikçe her şey gibi dil de **değişime uğrar**. Cümlenin bütününün anlamını bilip uygun yerde kullanırız fakat cümle içindeki bu kelimelerin anlamını sorgulamayız."* Ö.48: *"Sözlü geleneğin ürünü olan bu galatımeşhurlar olay veya kişiler için ortaya çıkmış ve zamanla **değişime uğramıştır**."* Ö.2: *"Dil canlı bir varlık olduğu için sürekli bir **değişime uğrar**. İnsanoğlunun kullandığı mahalli ağzından dolayı dilimizde galatımeşhurlar çoğaldı."*
Telaffuzla ilgili	9	9,0	Ö.84: *"Söyleniş ve **telaffuz farklılıklarından** ortaya çıkmış olabilir."* Ö.71: *"**Yanlış telaffuzdan** ve dile özen gösterilmemesinden dolayı ortaya çıkmış olabilir."* Ö.5: *"**Telaffuzdaki zorluklardan** dolayı ortaya çıkmıştır."*
Bilmiyorum	8	8,0	Ö.56: *"Hiçbir fikrim yok diyebilirim. Ama temizlikle alakalı olduğunu düşünüyorum. Dini bir çıkış noktası olabilir."* Ö.25: *"Bilmiyorum."*
Diğer	7	7,0	Ö.44: *"Toplumda kullanılan dil ile ilgili olabilir. Benzetmelerin sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir."* Ö.16: *"Dil sürçmesi ve kelimelerin anlamlarına dair bilgi eksikliği yüzünden çıkmıştır."*

Tablo 5'te yer alan bulgulara göre öğretmenlerin %16'sı galatımeşhurların kulaktan kulağa yayılarak ortaya çıktığını belirtirken %15'i zaman içinde halk arasındaki kullanımlar ile ortaya çıktığını belirtmiştir. %12'lik bir dilim galatımeşhurların yanlış anlaşılmalar sonucu ortaya çıktığını belirtirken bir başka %12'lik dilim dil ve kültür, şive ve yöre farklılıkları gibi çeşitli farklılıklar sonucunda ortaya çıktığı görüşünü bildirmişlerdir. Öğretmenlerin %11'i söylemesi kolay olan kelimelerin tercih edilmesiyle galatımeşhurların ortaya çıkmış olabileceğini belirtirken %10'u zaman içinde değişime uğrayarak, %9'u telaffuzdaki yanlış, zorluk ya da farklılıklar sonucu ortaya çıkmış olabileceğini bildirmiştir. Öğretmenlerin %8'i "bilmiyorum" yanıtını verirken %8'lik kısım ise bahsi geçen temalar dışında diğer kategorisindeki görüşleri belirtmişlerdir.

3.5 Beşinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Beşinci alt amaç olan "Galatımeşhurlar dilimiz için bir zenginlik midir yoksa dili yozlaştıran bir bozukluk mudur? Düşüncelerinizi açıklayınız." sorusundan elde edilen bulgular temalar oluşturularak

Tablo 6'da verilmiştir:

Tablo 6. ***Galatımeşhurların dildeki yeri***

Temalar	f	%	Yanıtlar
Dili yozlaştıran bir bozukluk	50	50,0	Ö.1: *"Benim için bir bozukluktur. Bu ifadeleri kullanan insanlar toplum içinde komik duruma düşebilir ya da bilgisiz, deneyimsiz olduğu izlenimi verebilir."* Ö.10: *"Dili yozlaştıran bir unsur olarak görüyorum çünkü dilin yapısını değiştirmese de sözcüğün yapısını değiştirmekte cümle anlamı olarak da farklılığa neden olmaktadır. Dilimize pelesenk olan galatımeşhurları benimsediğimiz için hep doğruymuş gibi kabul ediyoruz hâlbuki çoğu kişi gerçekte cümlenin ya da kelimenin doğrusunu bilmiyor evrimleşmiş değişmiş halini bilip kullanıyorlar."* Ö.95: *"Bence galatımeşhurlar dili yozlaştıran bir bozukluktur. Dilimizin yapısına zarar vererek anlatım bozukluklarına sebebiyet vermektedir. Bu yanlışlıkları benimsemek gelecek nesillere de aynı şekilde aktaracağımız anlamına gelmektedir. Dolayısıyla dilimizin yozlaşmaması için galatımeşhurların doğru kullanımını öğrenmek oldukça önemlidir."*
Dilimiz için bir zenginlik	37	37,0	Ö.47: *"Dillerin canlı bir varlık olduğunu düşünürsek 100 yıl önceki kullanımla bugünkü kullanımın aynı olmasını beklemek bence doğru olmaz. Dil kullanıcıları bu yönde tercih ettiyse bizim de bunu zenginlik olarak görmemiz gerekmektedir."* Ö.58: *"Açıkçası dilimize zarar verdiğini düşünmüyorum. Çok galatımeşhurun olması dilimizin ne kadar zengin olduğunu gösterir. Dili yozlaştırmaktan çok zamanla anlam kaybına uğrar."* Ö.33: *"Bir zenginlik olduğunu düşünüyorum. Kelimelerin canlı olduğunu düşünürsek değişimin olması çok normal. Hep aynı kullanımda kalamaz."*
Ne zenginlik ne de bozukluk	9	9,0	Ö.38: *"Dile yerleşti ve toplum tarafından üzerinde uzlaşılmış aynı manada kullanıldığı için zenginlik olmasa da yozlaşma değildir."* Ö.46: *"Dilimizi yozlaştırdığını düşünmüyorum. Ama bir zenginlik olarak da görmüyorum. Doğrusunu bilip kullanmak en güzeli."* Ö.16: *"Zenginlik de değildir bozukluk da değildir. Affına lüzum olmayan dil sürçmeleri olarak görülebilir."*
			Ö.49: *"Birçok söylem söylene söylene değişebiliyor. Buna karşı*

Diğer	4	4,0	*değilim. Mesela Bozüyük ilçesi aslında boz höyükten geliyormuş, zamanla Bozüyük halini almış. Yeni ifadelerle kullanılabilir fakat aslını bilmekte ve öğrenmekte fayda var diye düşünüyorum."*

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmenlerin 50'si galatımeşhurları dili yozlaştıran bir bozukluk olarak görmekteyken %37'si dil için bir zenginlik olarak görmektedir. Öğretmenlerin %9'u galatımeşhurları ne bir zenginlik ne de bir bozukluk olarak görmekteyken diğer kategorisinde yer alan %4'lük dilim ise galatımeşhurların dildeki yeri hakkında ya çekimser kalmış ya da zenginlik veya bozukluk olarak nitelendirilebilmesinin önüne bir şart koşmuşlardır.

3.6 Altıncı Alt Amaca İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt amacını araştırmaya katılan öğretmenlerin galatımeşhurlar hakkında ne kadar bilgi ve farkındalığa sahibi oldukları oluşturmaktadır. Bu bağlamda katılımcılara çeşitli galatımeşhurlar sunulmuş ve bunların içinden bildiklerinin doğrularını yazmaları istenmiştir: "Göz var, nizam var- zürafanın düşkünü beyaz giyer kış günü- boylu poslu- mesire yeri- eninde sonunda- aptala malum olur- kazasker- ateş olsa cürmü kadar yer yakar- kelli felli- mütevazi" galatımeşhurlarından bildiklerinizin doğru kullanımlarını aşağıya yazınız." Alınan cevaplar, formda verilen galatımeşhurun "Doğrusu", "Bilmiyorum" ve "Diğer" başlıkları altında Tablo 7'de belirtilmiştir:

Tablo.7 ***Öğretmenlerin galatımeşhur kelime bilgileri***

Galatımeşhurlar	f	%
Göz var, nizam var:		
Doğrusu=Göz var izan var	60	60,0
Bilmiyorum	21	21,0
Diğer	19	19,0
Zürafanın düşkünü, beyaz giyer kış günü:		
Doğrusu=Zürefanın düşkünü, beyaz giyer kış günü	44	44,0
Bilmiyorum	43	43,0
Diğer	13	13,0
Boylu poslu:		
Doğrusu=Boylu boslu	43	43,0
Bilmiyorum	57	57,0
Diğer	0	0,0
Mesire yeri:		
Doğrusu=Mesire	8	8,0
Bilmiyorum	87	87,0
Diğer	5	5,0
Eninde sonunda:		
Doğrusu=Önünde sonunda	42	42,0
Bilmiyorum	57	57,0
Diğer	1	1,0
Aptala malum olur:		
Doğrusu=Abdala malum olur	68	68,0

Bilmiyorum	29	29,0
Diğer	3	3,0
Kazasker:		
Doğrusu=Kazı+asker	0	0,0
Bilmiyorum	92	92,0
Diğer	8	8,0
Ateş olsa cürmü kadar yer yakar:		
Doğrusu=Ateş olsa cirmi kadar yer yakar	23	23,0
Bilmiyorum	67	67,0
Diğer	10	10,0
Kelli felli:		
Doğrusu=Kerli ferli	20	20,0
Bilmiyorum	78	78,0
Diğer	2	2,0
Mütevazi:		
Doğrusu=Mütevazı	34	34,0
Bilmiyorum	63	63,0
Diğer	3	3,0

Tablo 7 incelendiğinde, formda verilen 10 galatımeşhurdan yalnızca 2 tanesinin ortalamanın üzerinde bilindiği görülmektedir. "Göz var, nizam var" olarak bilinen galatımeşhurun doğru şeklini "Göz var, izan var" olarak doğru yanıtlayan öğretmenlerin sayısı %60 oranında iken; "Aptala malum olur" şeklinde bilinen galatımeşhuru "Abdala malum olur" olarak doğru yanıtlayan öğretmenlerin sayısı en yüksek oranla %68'dir. Elde edilen bulgulardan hareketle kalan galatımeşhurlar çok bilinenden az bilinene doğru sıralanmıştır. Bu sıralamaya göre "Zürefanın düşkünü, beyaz giyer kış günü." %44; "Boylu boslu" %43; "Önünde sonunda" %42; "Mütevazı" %34; "Ateş olsa cirmi kadar yer yakar." %23; "Kerli ferli" %20; "Mesire yeri" %8 oranında doğru yanıt alınan; Arapça kökenli olup iki kelimenin birleşimiyle oluşan "Kazıasker" ise öğretmenlerden hiç doğru yanıt alınamayan galatımeşhur olarak tabloda yerini almıştır.

Öğretmenlerin diğer kategorisinde yer alan cevaplarına örnek verilecek olursa, "Göz var, nizam var." galatımeşhurunun doğru şeklini Ö.8 ve Ö.69, *"Göz var hizan var."* olarak yanıtlarken Ö.30, "Göz var uzan var." şeklinde, Ö.94 ise "Göz var hiza var." şeklinde yanıtlamışlardır. "Zürafanın düşkünü beyaz giyer kış günü." olarak bilinen galatımeşhurun "Diğer" cevaplarına örnek verilecek olursa, Ö.45 ve Ö.90, *"Fukaranın düşkünü beyaz giyer kış günü."* şeklinde, Ö.48 ise *"Züreyfanın düşkünü beyaz giyer kış günü."* şeklinde yanıtlamıştır. "Eninde sonunda." galatımeşhurunu Ö.58 *"Önü sonu"* şeklinde yanıtlamıştır. "Aptala malum olur." galatımeşhurunu Ö.13 *"Apdala malum olur."* şeklinde yanıtlarken Ö.31 *"Abtala malum olurmuş."* şeklinde yanıtlamıştır. Doğrusunun bilinmediği tespit edilen galatımeşhur "kazasker" ise Ö.2 tarafından *"Kazaasker"*, Ö.5 ve Ö.28 tarafından *"Kadıasker"* şeklinde yanıtlanmıştır. "Ateş olsa cürmü kadar kadar yer yakar." galatımeşhurunu Ö.38 *"Ateş olsa cimri kadar yer yakar."*, Ö.85 *"Ateş olsa cürmük kadar yer yakar."* şeklinde yanıtlamıştır. "Kelli felli" galatımeşhurunu Ö.55 *"Kerli ferdi"* şeklinde cevaplandırmıştır. Son olarak "Mütevazi" galatımeşhurunu Ö.2 *"Mütavazi"* şeklinde, Ö.5 ise *"Mutavazı"* olarak cevaplandırmıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Galatımeşhurlar üzerine bir inceleme yapmak üzere farklı branşlarda görev yapan öğretmenlerin galatımeşhurlara yönelik görüşlerinin alındığı ve galatımeşhurlara yönelik mevcut farkındalıklarının tespit edilmeye çalışıldığı bu araştırmada öğretmen görüşleri 6 başlık altında incelenmiştir. Bu bağlamda galatımeşhurlara yönelik alınan görüşlere göre, öğretmenlerin %30'unun galatımeşhurlar hakkında bilgi sahibi olmadığı, %14'ünün galatımeşhur terimine yabancı olmasına karşın belli bir bilgiye sahip olduğu, bildiklerinin galatımeşhur olarak adlandırıldığını bilmediği, %56'sının ise galatımeşhurlar hakkında bir ön bilgiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin bildikleri galatımeşhurlara örnekler vermesine yönelik alınan görüşlerde %10'luk bir dilim bilgi sahibi olmadığını belirterek görüş bildirmemiştir. Birbirine yakın yüzdeliklere sahip örneklerden öne çıkan galatımeşhur %25 ile "Ane/ana gibi yâr Bağdat gibi diyar olmaz" olmuştur. Öğretmenlerin doğrularını öğrendiklerinde en çok şaşırdıkları galatımeşhurlara yönelik alınan görüşlerde %12'lik dilimin bilmediği için görüş bildirmediği tespit edilmiş olup alınan diğer görüşler birbirinden farklı birçok galatımeşhura işaret ettiği için bu çoğunluk %55 ile "diğer" başlığı altına alınmıştır. Ayrıca bu görüşlerden hareketle öğretmenlerin %17'sinin "eşek hoşaftan / hoş laftan ne anlar" atasözüne yönelik yeterli farkındalığa sahip olmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Öğretmenler bu atasözünün doğrusunun "eşek hoş laftan ne anlar" olduğunu belirtirken TDK Türkçe Sözlük'te bu atasözü, "eşek hoşaftan ne anlar" şeklinde belirtilmektedir. Galatımeşhurların ortaya çıkış şekline yönelik alınan görüşler birbirine yakın yüzdeliklerle farklılıklar göstermektedir. 9 farklı tema oluşturularak sınıflandırılan görüşlerde öğretmenlerin %16'sı galatımeşhurların kulaktan kulağa yayılarak ortaya çıkmış olabileceğini belirtmiştir. %15'i halk arasındaki kullanımlarla, %12'si yanlış anlaşılmalar yoluyla, %12'si çeşitli farklılıklarla (şive ve töre farkları, farklı dillerin etkisi vb.), %11'i galatımeşhurların kolay ve pratik olmasıyla, %10'u zaman içindeki değişimle, %9'u telaffuzla ortaya çıkmış olabileceğine yönelik görüş bildirmiştir. %7'si daha farklı görüşler belirtmiştir ve %8'inin ise görüş bildirmediği tespit edilmiştir. Galatımeşhurların dildeki yerine yönelik alınan görüşlerde öğretmenlerin %50'si galatımeşhurları dilimiz için bir bozukluk olarak görmektedir. %37'si ise bunların dilimiz için bir zenginlik olduğu yönünde görüş belirtirken %9'u galatımeşhurları ne bir zenginlik ne de bir bozukluk olarak görmüş ve diğer kategorisinde yer alan %4'lük dilim ise galatımeşhurların dildeki yeri hakkında ya çekimser kalmış ya da zenginlik veya bozukluk olarak nitelendirilebilmesinin önüne bir şart koşmuşlardır. Son olarak öğretmenlerin galatımeşhurlara dair ne kadar farkındalık sahibi oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerin %68'i "aptala malum olur" olarak bilinen galatımeşhurun aslında "abdala malum olur" olduğunu belirtmiştir ve bu galatımeşhurun en fazla farkındalık sahibi olunan galatımeşhur olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İkinci sırada %60 bilinme düzeyi ile "göz var izan var" yer almaktadır. "Kazasker" olarak kullanımı yaygınlık kazanmış olan galatımeşhurun aslında "kazı+asker" den geldiğini ise çalışmaya katılan hiçbir öğretmenin doğru yanıtlayamadığı tespit edilmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde galatımeşhurlar ile ilgili çalışmaların genellikle Türk dili ve edebiyatı alanına hizmet eder nitelikte olduğuna rastlanılmakla beraber çalışmaların galat sözlükler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Kültüral (1989), Şişman (1997), Epli (2000), İpek (2001), Şengül (2019), Uygun (2019), Özer'in (2020) yüksek lisans tezlerinde galat sözlükleri üzerine incelemeler yaptıkları görülmektedir. Şişman'ın (1997) Ali Seydî Bey'in Defter-i Galatât isimli eserine yönelik incelemelerde bulunduğu tez çalışmasında galat sözcüklerin orijinal biçiminde ısrarcı olunmasını eksik bir davranış olarak yorumladığı görülmektedir. Güncel çalışmalardan biri olarak Şengül (2019) 16. ve 19. yüzyıllara ait iki eserde (Galatâtü'l-Avâm -Terceme-i Galatâtü'l-Avâm) galat olarak kabul edilen ortak kelimelerin anlamlarını karşılaştırarak zaman içinde meydana gelen anlam değişmelerini ve

bunlara sebep olan anlam olaylarını ortaya koymuştur. Karşılaştırmaya dayalı bir başka çalışma ise Yüce'ye (2009) aittir ve çalışmada bu Galatât-ı Terceme Defterleri'nde önerilen çeviri normlarının, dönemin hâkim çeviri normları ile karşılaştırılmasını amaçladığı çalışmasında dilin merkeze alındığı bir çeviri eleştirisi geliştirildiği sonucuna ulaşmıştır. Çeviriye yönelik galat sözlüklerinin ele alındığı bir başka çalışma ise Semercioğlu'na (2010) aittir. Bu çalışmada Osmanlı aydınları tarafından çeviri eleştirisi olarak galatlar üzerine kaleme alınmış üç farklı eser incelenerek bu eserlerin Türkçenin gelişimine olan katkısına değinilmiştir. Uygun (2019) ise galatları dilin değişim ve dönüşüm boyutlarıyla ele almıştır. Çalışmasında Kâmûs-ı Türkî'deki galat unsurlardan hareketle Osmanlı Türkçesindeki galat oluşum modellerini ortaya koyduğu görülmektedir. Halıcı, (2018) günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan meşhur galatları ortaya koyduğu çalışmasında galatımeşhurların dil için bir zenginlik olduğu ve onları değiştirmeye çalışmanın gerekli olmadığı yorumunu getirmiştir.

Galatımeşhurlar üzerine yapılmış çalışmaların genellikle edebiyat alanına hizmet ediyor olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra çalışmalar daha çok araştırma-inceleme kapsamında yer almakta olup bunların galat sözcüklerin tespit edilmesine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Galatımeşhurların dil için zenginlik mi yoksa dili bozan yapılar mı olduğu tartışması günümüzde de canlılığını korumaktadır, çünkü galatımeşhurlar geçmişten günümüze yaşayan bir unsur olmaya devam etmektedir. Bu çalışmada günümüzde fazlaca yaygın kullanım alanına sahip galatımeşhurlara yönelik öğretmen görüşlerinin alınması ve öğretmenlerin galatımeşhurlara olan farkındalıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Alanyazında galatımeşhurlar Türkçe eğitimine adapte edilerek ve öğretmenleri de içine alarak yapılmış bir çalışmaya rastlanmamış olması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Yapılan çalışmada öğretmenlerin galatımeşhurlara yönelik yüksek bir farkındalığa sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerden alınan görüşlerden de yola çıkarak galatımeşhurların dile köklü bir şekilde yerleştiği, dil için bir bozukluk olarak görülse bile doğru kullanımının tercih edilmediği, günlük hayatta olduğu kadar okul ortamında da önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Öğretmenlerden alınan görüşler doğrultusunda galatımeşhurlar üzerine geçmişten süregelen ikiliğin günümüzde de devam ettiği, bu unsurlar üzerine ortak bir görüşün kabul görmediği ulaşılan bir başka sonuçtur. Günümüzde yaygın bir şekilde kullanılmaya devam edilen galatımeşhurları dil için bir bozukluk olarak görüp doğrularının kullanılmasına çalışmak yerine bu galatımeşhurların yalnızca doğru kullanımlarının farkında olmak beraberinde kullandığımız dilin farkında olmayı getireceği için her bir ana dili konuşuruna önemli roller düşmektedir. Yeni bir neslin temelini atma sorumluluğunu üstlenerek okullarda öğretmenlik mesleğini icra eden öğretmenlerin de galatımeşhurların farkında olması ve yetiştirdikleri yeni nesillere galatımeşhurlara yönelik farkındalık kazandırması hem dil hem de kültür mirasımız için önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Atik Arıkan, S. (7 Şubat 2015). "Galat-ı Meşhur". *Yeni Söke Gazetesi.*

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe sözlük.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Dağlar, A. (2008). Ebussuûd Efendi'nin Telaffuz-imlâ Üzerine Dikkatleri ve İki Risâlesi. *Turkish Studies, 3*(6), 187-214. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.457

Develi, H. (1997). Kemalpaşazade ve Ebüssuûd'un Galatāt Defterleri. *İlmî Araştırmalar Dergisi*, (4), 99-125.

Eminoğlu, E. (2011). Galat sözlükleri ve Mehmed Hafîd Efendi'nin Galatât Sözlüğündeki Çağatayca Sözcükler. *Electronic Turkish Studies*, *6*(1), 1021-1038. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2164

Epli, Ş. N. (2000). *Yeni Galatat Sözlüğü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Halıcı, K. H. (2018). "Günümüz Türkiye Türkçesinde Meşhur Galatlar" *I. Genç Türkologlar Çalıştayı Bildiri Kitabı (*273-285), 22-23 Mart, Ordu.

İpek, S. (2001). *Ali Himmet (Berki) Fazıl'ın Galatat Defteri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kaçalin, M. S. (1996). *"Galat"*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları.

Korkmaz, F. (2007). Alıntı Kelimelerin Türkçeleşme Sürecinde Bazı Arapça Kelimelerin Görev Değişikliğine Uğraması Üzerine. *İlmî Araştırmalar*, (23), 103-112.

Kuş, E. (2012). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Anı Yayıncılık. Ankara.

Kültüral, Z. (1989). *Galat Sözlükleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kültüral, Z. (2008). *Galatât Sözlükleri*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Özer, F. (2019). Kamûs-ı Türkî'deki Galat Sözcüklerin Biçimbirimsel ve Anlamsal Olarak İncelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (19), 209-220.

Semercioğlu, U. (2010). Osmanlı'da İlk Çeviri Eleştirileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 29-39.

Stewart, C.J. ve Cash, W.B. (1985). *Interviewing: Principles and practies* (4th ed.). Dubuque, IO: Wm. C. Brown Pub.

Şahin, E. (2011). Spor Edebiyatında Yeni Bir Ad Eylem Bağlantısı: +(y)a kaybet. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (713), 420-426.

Şengül, İ. (2019). *Sırrı Paşa'nın Galatat Adlı Eseriyle İbn-İ Kemal'in Galatatü'l-Avam Adlı Eserinin Tercümesinin Anlamsal Bakımdan Karşılaştırılması,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şişman, R. Ş. (1997). *Defter-i Galatat,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Toparlı, R. (1996). Türkçemizdeki Galat Sözler. *Türk Dili*, (540), 607-618.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. (11. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uygun, M. (2019). *Galatlar Üzerine Bir İnceleme Ve Kâmûs-İ Türkî'de Galatlar,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Yavuz, K. (1989). "Galat, galatat ve Muînî'nin Dildeki Tasarrufları". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (60), 127-148.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınları.

Yüce, B. (2009). *Galatât-I Terceme Defterleri'nde Çeviri Normları,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 65-87, Güz 2021

Hatay'ın Usta Âşıklarından Mustafa İncedil'in Şiirlerinde Tasavvuf Algısı

Doç. Dr. Hüseyin Kürşat Türkan
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6743-9056
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Hatay – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.02.2021
Kabul: 13.06.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf
Tarikat
Hatay
Mustafa İncedil
Âşıklık Geleneği
Şiir

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49347

Öz

Dünyevi bütün heves ve isteklerden vazgeçerek Allah'a yönelme olarak tanımlanabilecek tasavvuf, onuncu yüzyıldan itibaren kitleler hâlinde İslam dinine giren Türkler arasında yaygın bir anlayış hâline gelmiştir. İslam öncesi dönemde "*kam*" tipi ile İslami dönem "*veli*" tipi arasındaki benzerlik Türklerin İslamiyet'i kolaylıkla benimsemesinde etkin rol oynamıştır. Tasavvuf mensuplarının Anadolu'yu karış karış gezmeleri sonucu tasavvuf yaygınlaşmış "*Yesevilik, Bektaşilik, Kadirilik, vb.*" gibi görüş farklılığına dayalı tarikatların ve dergâhların oluşmasına vesile olmuştur. Bu tarikatlarda her ne kadar görüş farklılığı olsa da temel hedef aynıdır. Aynı köklerden beslenerek farklı mecralarda Allah ve peygamber sevgisini esasına dayalı bir edebiyat anlayışı ortaya koymaya çalışan temsilcilerin yeğane gayesi, samimiyet ve içtenlikte gösterişten ve riyadan uzak olarak tasavvuf algısı ve anlayışını halkın anlayabileceği tarzda, tür ve şekillerde icra etmeye çalışmaktır.

Âşıklık geleneği içerisinde ilk temsilcilerden başlayarak günümüze gelinceye kadar çok sayıda âşık yetişmiştir. Söz konusu âşıklar arasında saz çalıp irticalen şiir söyleyenlerin yanı sıra saz çalamayıp şiir söyleyenler de vardır. Bu bağlamda söz düzmenin yanında saz çalmanın da gelenekte ayrı bir yeri ve önemi vardır. İcra ortamında irtical özelliğin yanında saz çalmayı bilen âşıklardan birisi de Hataylı Âşık Mustafa İncedil'dir. Hatay yöresi âşıklarından Mustafa İncedil, söz konusu tarikat ve dergâhlardan etkilenerek dinî konularda da şiirler yazdığı tespit edilmiştir. Çalışmada Hataylı Âşık İncedil'in hayatı ve tasavvuf algısı hakkında kısa bilgiler verildikten sonra, âşığın tasavvuf içerikli şiirlerinden bazıları çeşitli yönlerden ele alınıp incelenecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Türkan, H. K. (2021). Hatay'ın Usta Âşıklarından Mustafa İncedil'in Şiirlerinde Tasavvuf Algısı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 65-87.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 65-87, Autumn 2021

The Perception of Sufism in the Poems of Mustafa Incedil, One of Hatay's Master Lovers

Assoc. Dr. Hüseyin Kürşat Türkan
Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Hatay – TURKEY

Article History

Submitted: 10.02.2021
Accepted: 13.06.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Sufism
Sect
Hatay
Mustafa Incedil
Minstrel Tradition
Poetry

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49347

Abstract

Sufism, which can be defined as turning towards God by giving up all worldly enthusiasm and desires, has become a common understanding among Turks who have entered the Islamic religion en masse since the tenth century. The similarity between the "*kam*" type in the pre-Islamic period and the "*guardian*" type in the Islamic period played an active role in the Turks easy adoption of Islam. Sufism became widespread as a result of the members of Sufism traveling across Anatolia, "*Yesevism, Bektashism, Kadirism, etc.*" It has been instrumental in the formation of sects and lodges based on differences of opinion such as. Although there are differences of opinion in these sects, the main goal is the same. The aim of the representatives to the nephew, who are trying to reveal a literary understanding based on the love of God and the prophet in different mediums by nourishing from the same roots, is to try to perform the perception and understanding of Sufism in a manner that the public can understand, in a way that the people can understand. Thus, under the roof to be named "Religious Sufi Literature", the principles and procedures of Islam started to be conveyed by the minstrels, who had a rich tradition and past, through the forms and forms of national poetry. These representatives, as they grew up with a master-apprentice relationship, are accustomed to writing on non-religious subjects and have also begun to write poems on religious subjects. The new acquisition of the tradition has been passed down from generation to generation and carried over to the present day through new apprentices.

Within the tradition of minstrelsy, many minstrels have been raised from the first representatives to the present day. Among the aforementioned lovers, there are also those who play saz and utter poetry, as well as those who cannot play saz and sing poems. In this context, playing the saz has a special place and importance in tradition as well as making words. Mustafa İncedil from Hatay is one of the lovers who knows how to play saz in addition to the irtical feature in the execution environment. It was determined that Mustafa İncedil, one of the lovers of Hatay region, wrote poems on religious subjects, being influenced by the aforementioned sects and lodges. In the study, after giving brief information about the life of Asaq Incedil from Hatay and his perception of tsavvuf, some of his poems with Sufism content will be examined under certain headings in order to determine the perception of Sufism in the subject.

GİRİŞ

Âşıklık geleneğinin başlangıcı Türklüğün ortaya çıktığı dönemlerde var olan ozan-baksı geleneğine dayanır. İslamiyetten sonra tasavvufi hareketlerin etkisiyle ozan baksı geleneği XV ve XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da âşıklık geleneğine dönüşmüştür (Bakırcı, 2017: 17; Bakırcı, 2010: 18). Halil Altay Göde (2009: 397), âşık şiirinin İslamiyet öncesi dönemlerde başladığını ve söz konusu geleneğin "*ozan, kam, baksı*" geleneğinin devamı olduğunu ifade eder. Âşıklar için Bülent Arı (2013: 13), "*sevgililerini aramak, şöhret sahibi olmak ve para kazanma amacıyla dolaşırlar. Gurbete çıkmak, gurbeti dolaşmak, âşık için bir zorunluluktur. Çünkü âşık bu şekilde hem geçimini sağlar hem de meslektaşlarıyla atışma fırsatı bulur.*" der. Yine bu bağlamda Cengiz Gökşen (2012: 119), "*Âşıklar, sıradan insanlar değildir. İyi bir âşık olmak için ilim irfan sahibi olmak gerekir. Kartarı'nın ifade ettiği gibi, âşık, sadece saz çalıp türkü söyleyen, nükteli sözlerle halkı eğlendiren, aşk, sevgi ve güzelliklerden bahsedip halkın, bedii his ve duygularını harekete geçiren basit bir sanatçı*" olmadıklarını dile getirir.

İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı hakkında bilebildiklerimiz kadar bilemediklerimiz vardır. Türklerin, İslâmiyet öncesi dönemlerde dinî inanışlarını yerine getirirken yaptıkları törenlerde ozanların da bulunduğunu kaydeden Köprülü, bu sanatçıların toplumda önemli bir yerleri olduğunu belirtmektedir. Fuat Köprülü, İslâmiyet öncesi Türk edebiyatını tanıtırken genel sürek avlarından ve şölenlerden sonra ozanların kahramanlık konulu destanlar okuduğunu incelemelerinde yazarak Türk edebiyatının, Türk kültürü içindeki sürekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ozanların orduda çeşitli sosyal ve kültürel etkinliklerde bulunmak gibi işlevlerinin olduğunu öğreniyoruz. Dinî-tasavvufî halk edebiyatının oluşumundan sonra da tekkelerle bağı bulunan ordu âşıklarının, ozanların görevlerini üstlendiklerini biliyoruz. Anadolu'da yeni bir kültür senteziyle oluşan Türk edebiyatı, divan edebiyatı, âşık edebiyatı, dinî-tasavvufî Türk halk edebiyatı gibi disiplinlere ayrılmasına rağmen aynı kültür kaynaklarından besleniyordu. Bunlar; Kuran ve hadisler, peygamber ve evliya menkıbeleri, tasavvuf, Şehname, Arap, Fars ve Hint edebiyatlarından aktarılan çeşitli eserler ve bunlara ek olarak yerli ve millî malzemelerdi. Bu ortak malzemenin edebiyata yansıyış biçimi Anadolu'da farklı edebiyat disiplinlerinin doğmasına neden oldu (Artun,1996: 11). Anadolu'da âşık dediğimiz halkın duygularına tercüman olan saz şairleri, İslamiyet öncesi kültürden de etkilenerek eserlerini oluşturmuşlardır. Türklerin hayatında önemli bir yer tutan din, âşıkların eserlerinde de yer tutmuştur.

Medeniyetler, yayıldıkları ve kabul edildikleri ülkelere kültürleriyle birlikte girerler. Bu sebeple Türkler, İslam medeniyetini kabul edince bu medeniyetin, akide, bilim ve tefekkür dilinden de birçok kelime Türkçeye girmeye başlamıştır. Diğer taraftan Türklerin Müslüman olmalarından sonra bu iman ve medeniyetlerini iyi tanıyabilmek ve onun ilmini ve ideolojisini anlayabilmek için; Kur'an dili Arapça ve edebiyat dili Farsçayı da öğrenmeleri gereği duyulmuştur. Arapça ve Farsçayı çok iyi öğrenmek ve İslami ilimlerde söz sahibi olacak dereceye gelmek ise, Türklerin az zamanda büyük Türk-İslam devletleri kurarak bütün İslam Dünyasına hâkim imparatorluklar vücuda getirmek yolundaki "*liderlik*" hamlelerini de kolaylaştırmıştır. Bu çağlara kadar yerli ve kavmi bir edebiyat yaparak ana yurtlarında birbirine benzer hadiselerin sözlü anlatımlarıyla; koşuk, ilâhî ve destanlar üreten Türkler, İslamiyet'ten sonra beşerî çehresi, millî çehresinden daha da zengin; sosyal ve coğrafî çizgileri eskisinden daha başka bir edebiyat vücuda getirmişlerdir (Güzel, 2003:279-282). Böylelikle "*Dini Tasavvufi Edebiyat*" olarak isimlendirilecek çatı altında daha önceden zengin bir geleneğe ve geçmişe sahip olan âşıklar tarafından İslamiyet'in usul ve esasları, millî nazım şekilleri ve biçimleri aracılığıyla aktarılmaya başlanmıştır. Söz konusu temsilciler, usta-çırak ilişkisiyle yetiştikleri için din dışı konularda yazmaya alışkın âşıklar, aynı zamanda dinî konularda da şiirler icra etmeye başlamışlardır. Geleneğin yeni kazanımı nesilden nesle aktarılarak yeni çıraklar aracılığıyla günümüze kadar taşınmıştır.

Ruh ile beden karışımından oluşan insan, kalbini canlı tutmak yaratanı ve yaratılış gayesini unutmamak adına nefsini terbiye etmek üzere yollar aramış ve tasavvufla bunu sağlamaya çalışmıştır. Cüneyd-i Bağdâdî tasavvufu, "*Allah'ın sendeki seni öldürüp kendisiyle diri kılmasıdır.*" diye tanımlar (Haldun, 1984: 144). Tasavvuf, gaybı müşahede ve irfan yoludur. İrfan ise bilgi, amel, takva ve sülûkten hâsıl olan bir ilimdir (Bilgin, 1995: 63). Tasavvuf yoluna giren talip, nihai hakikate giden yola bir kez girdi mi, ona ancak kendi iç ışığı yol gösterir. Kendisini bu dünyaya bağlayan bağlardan kurtuldukça ya da sûfilerin dediği gibi gönül aynasını parlattıkça bu ışık daha da güçlenecektir. Bunun sonucu olarak Allah ve mahlûkatının temel özdeşliğini gizleyen "*cehalet*" örtüsü kaldırılacaktır (Schimmel, 1975: 22). Tasavvuf, İslam dininin doğuşundan iki yüzyıl kadar sonra ortaya çıkmış, örgütlenme döneminin ardından tarikat ve tekkeler aracılığıyla yayılarak yüzyıllar boyunca İslam dünyasında etkisini sürdürmüş bir düşünme ve yaşama biçimidir (Artun, 2011: 1). Tasavvuf bir gönül terbiyesidir. Gönül de insanda bulunduğu için tasavvufun konusu insandır. Amacı, onun kalbî-ruhî yönünü eğiterek olgunlaştırarak kemal derecesine ulaştırmaktır. Tasavvuf, İslam kaynaklarından hareketle, dinî prensiplerin konu ile ilgili yönlerini inceleyen, derinleştiren, yaşayış hâline getiren, başkalarına da aktarma yollarını gösteren bir faaliyettir (Demirci, 2002: 490). Söz konusu aktarma yolunda tarikat ve dergâhlar her dönem önemini korumuştur. Ve dolayısıyla bu mekânlarda nev'i şahsına münhasır bir edebiyat vuku bulmuştur. Halkın anlayabileceği bir dil, biçim ve şekille İslami unsurlar, dinî kaideler de gözetilerek yine halkın zevkine uyumlu olarak icra edilmiştir.

İslamiyet öncesi Türk toplumunda önemli görevler üstlenen kam ve bahşilerle sûfi şairler arasında benzerlik vardır. Ruhani yönleri de olan kam ve bahşiler, dinî törenlerde musiki eşliğinde coşkun hâlde söyledikleri şiirler ve icra ettikleri rakslarla, bir yandan toplumu vecd atmosferine taşırken öte yandan da dini telkin ve irşad hizmetlerini de yerine getirmişlerdir (Köprülü, 1981: 67-68). Türklerin İslam uygarlığı dairesine girmeleri sosyal ve siyasî hayatlarında önemli değişim ve gelişimlere neden olmuştur. Şiirde de Türk kültür tarihi içinde zincirleme sürekliliği bulunduğu görülmektedir (Kaplan, 1981: 1). Anadolu'da Mevlana Celaleddin-i Rûmî, Sühreverdî, Ahi Evran, Muhyiddin İbnü'l-Arabi, Sadreddin Konevi gibi âlimler ve mutasavvıflar, Farsça ve Arapça yazdıkları eserlerle tasavvufi düşünceleri, okumuş çevrelerde yayarken Anadolu'ya gelen Yesevî dervişleri de aynı düşünceleri halka ulaştırmışlardır (Köprülü 1986: 184). Tasavvufi Türk Edebiyatı'nın ilk büyük temsilcisi, Yusuf Hemedani'nin müridi olan Ahmed Yesevi'dir. Nakşibendiye ile aynı manevi kökten geliyor olmasıyla Orta Asya ile Güneydoğu Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde çok güçlenecektir. Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'i, günümüz Özbekistan'ının Yesi bölgesinde konuşulan bir Türkçe'yle yazılmış bilinen ilk tasavvufi hikmetlerdir (Köprülü, 2013: 135-136; Schimmel, 1975: 346). Bunun dışında Mevlana Celaleddin-i Rumi, Yunus Emre, Süleyman Çelebi, Hacı Bektaşî Veli gibi tasavvuf konulu şiirler kaleme alan yazar ve şairler, tasavvufi düşüncenin halk arasında yayılması ve yer edinmesinde önemli rol oynamışlardır.

Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile günlük yaşamda görülen değişim değer yargılarında da görülmüştür. Anadolu'da yaşanan kültür sentezi, Türk kültür potasında eriyerek yeni bir alaşım oluşturmuştur. Türk kültürü, tarihi açıdan Anadolu'da dinsel inançlara farklı bakış açıları yeni tarikatları doğurmuştur. Anadolu sûfiliği, İslamiyet öncesi inanç sistemleri ve sosyal yaşamın etkisiyle karışmış Anadolu'ya özgü bir sentez oluşturmuştur (Artun, 2001: 17-18). Tarih boyunca birçok tarikata ev sahipliği yapan Anadolu, Kalenderi sûfiliğinin farklı adlar altında teşkilatlanmasından başka bir şey olmayan "*Yesevîlik, Haydarîlik, Kalenderîlik, Kadirîlik ve Vefaîlik*" gibi tarikatlarına mensup dervişlerin kaynaştığı yer olmuştur (Ocak, 1992: 271). Günümüzde Anadolu sahasında tasavvuf konulu şiirler kaleme alan ve mensup olduğu tarikatın öğretilerini anlatan birçok âşık, şair ve yazar bulunmaktadır. Bunlardan birisi de şüphe yoktur ki Hatay'ın usta âşıklarından

Âşık Mustafa İncedil'dir.

1. Âşık Mustafa İncedil'in Hayatı

Âşık İncedil, 1951 yılında Hatay'ın Reyhanlı ilçesine bağlı Hamamat (Arap) köyünde dünyaya gelir. Kökenleri, Horasan Türk boylarından Çalımlı Aşireti'ne dayanmaktadır. Dedeleri geçimini hayvancılıkla sağladığından dolayı göçebe hayat tarzına bağlı olarak 1800'lü yıllardan bu yana kona göçe Hatay'ın Reyhanlı ilçesine kadar gelirler. Dedesi Muhammet Efendi, ninesi Döne Hatun'dur. Âşık Mustafa İncedil, 7-8 yaşlarında iken yeni yeni kendini tanımaya başladığında, babasının köy odalarında ve düğünlerde herkesi hayran bırakarak, öyküleriyle birlikte söylediği türküleri eve geldiğinde kendi kendine tekrar ederek zihnine yerleştirir. Babasının da teşvikiyle kendisinde uyanan merak, Âşığın yaklaşık 14 yaşındayken saz almasına vesile olur. Saz çalmayı öğrendiğ sıralarda yine yörenin usta bir âşıklarından birisi olan Kırıkhanlı Âşık Kul Mustafa Kokun'la tanışır. Ondan biraz ders aldıktan sonra, şiir ve türkülerini daha iyi çalıp söylemeye başlar. Kırıkhanlı Âşık Kul Mustafa Kokun, Âşık Mustafa İncedil'in ustasıdır. Mustafa İncedil, başta İskenderun olmak üzere, Ceyhan, Adana, Mersin, Osmaniye, Maraş, Antep ve Çukurova'yı gezmiş ve bu gezileri esnasında yörenin tanınan birçok âşığı ile tanışma, söyleşme ve atışma fırsatı bulmuştur. Söz konusu yörenin bilinen, tanınıp sevilen isimlerinden Abdulvahap Kocaman, Âşık Feymanî, Âşık Hacı Karakılçık, Âşık Eyyubî, Mahmut Taşkaya, Âşık Mızarlı Mehmet, Âşık Öksüz Ozan, Âşık Rıza Çiftçi, Âşık Gül Ahmet Yiğit, Âşık Duran Bebek ve daha birçok âşık ile muhabbet ortamları olmuştur. 1976'da evlenen İncedil'in ikisi kız, dördü erkek olmak üzere 6 çocuğu vardır (Türkan. 2017: 120-121).

Âşık Mustafa İncedil, tasavvuftan çokça etkilenmiş ve bunu eserlerinde sûfiyane bir renk olarak işlemiştir. Makal'ın (2002) dediği gibi "*Halk ozanı inançlıdır.*". Türk milleti İslam dinine olan sevgisini ve bağlılığını halk âşıklarında bulabilmektedir (Makal, 2002: 29). Aşk, tabiat, felaket, olağanüstü olaylar vb. konularını işleyen âşıklar, kendilerini bunlarla sınırlı kılmamış dinî-tasavvufî konulara da eğilmişlerdir. İncedil, mensubu olduğu Kadiriye tarikatının etkisiyle şiirlerinde dinî konulara ağırlık vermiş yaradılış gayesini bu menzildeki dergâhlarda kavradığını dile getirmiştir.

2. İncedil'in Şiirlerinde Tasavvuf

"*Mümin müminin aynasıdır.*" sözü tasavvuf ehlinin toplumsal ilişkilerde kullandıkları bir hadistir. Bulundukları coğrafi bölge ile sınırlı kalmayan ilden ile bölgeden bölgeye gezerek sanatlarını icra eden ozanlar da gördüklerinin aynasıdır. Yaşadıkları sevinç ve üzüntüyü söze döken âşıklar bununla yetinmeyip toplumun yaşayış, istek ve arzularını da dile getirmektedirler. Daha on dört yaşında babasının vesilesiyle saz ve söz ile hem dem olan Âşık Mustafa İncedil, gezdiği İskenderun, Ceyhan, Adana, Mersin, Osmaniye, Maraş, Antep ve Çukurova'da âşıklarla tanışmış ve o âşıkların etkilendiği dergâhlardan etkilenmiştir. Abdulkadir Geylani'nin kurmuş olduğu Kadiriye tarikatına intisap etmesi de bu vesile ile olmuştur.

"*Derviş oldum kadiriye*

Bu yoldan dönmem geriye" dizeleri ile mensup olduğu yoldan dönmeyeceğini dile getiren âşık, tarikat ve dergâhı birçok şiirinde zikretmiştir. Yaşadığı yoğun manevi duyguyu şiirlerine aktaran İncedil, "*Allah, Kur'an, peygamberler, veliler, ölüm, nefis, vb.*" konulara şiirlerinde ağırlık vermiştir. Şiirlerinde sanat endişesi gütmeyen âşık, içinde bulunduğu hâlin dışarıya en güzel şekilde aktarılması için sembol ve mecazlardan yararlanmıştır.

2.1. Allah

Gazali, "*Nasıl düşünür ki insan, nefsini sevmiş olsun da nefsinin varlığı kendisine bağlı bulunan*

Rabb'ini sevmemiş olsun! Malumdur ki güneşin hararetiyle müptela olan bir kimse gölgeyi sevdiğinde, ister istemez gölgenin varlığını temin eden ağaçları sever. Varlık âleminde her ne varsa, Allah'ın kudretine nispet, gölgenin ağaca nispeti gibidir. Zira hepsi O'nun kudretinin eserleri... Hepsinin varlığı, O'nun varlığına tabidir. Halk tabakası zannetti ki, ışık güneşin eseridir, güneşten doğuyor, güneşle var olmuştur. Hâlbuki bu katıksız bir yanılmadır. Zira gönül adamlarınca, gözlerle görmekten daha açık bir şekilde keşfolunmuştur ki, nur Allah'ın kudretinden hâsıl olmuştur." (Gökcan, 2001:185). Tasavvufta kâinatı yaratana karşı sevgi, azalmayan gittikçe artan muhabbetle benliği unutup kâmil insan olma yolunda ilerleyen bir çizgi izler. Âşık Mustafa İncedil, şiirlerinde Allah yolundan başka hiçbir yolun hakikate ulaştıramayacağını söyleyerek yeri göğü yaratana olan aşkını dile getirmektedir. Âşığın gözünde gönül, Hakkın evidir. Bu yüzden de incitilmemesi gerekmektedir. Yunus Emre'nin de dediği gibi "*Gönül Çalab'ın tahtı / Çalab gönüle baktı / İki cihan bedbahtı / Kim gönül yıkar ise.*" yüce yaradan insanoğlunun kalbinde kurulan tahtta oturmaktadır, bundan mütevellit kimsenin kalbini kırmamalı, kalbi temizleyerek Allah'ın emirleri yerine getirilmelidir.

"*Gönül Hakkın evi incitme hatır*
Günahın çekemez dört tane katır
Allah'ın emrini yerine getir
Temizle kalbini ıslaha doğru." (1/5).

"*Tevhid Hakkı zikr etmek*
Tevhide doyum olmaz
Hakta eriyip bitmek
Tevhide doyum olmaz" (2/1).

Tevhid, Allah'ın birliğine ve varlığına inanarak bütün yetkinin onda toplandığına inanmaktır. Zikri dilinden düşürmeyen Âşık İncedil, tevhide doyum olamayacağını verilen mısralarda dile getirmektedir.

"*Gaffar ismin ile günahlar örten*
Kayyum ismin ile her yeri tutan
Güzel Muhammed'i sensin yaradan
Ben nasıl yanmayım senin aşkına" (3/1).

Âşık tarafından yerin ve göğün yegâne sahibi yüce yaratanın esmaü'l hüsnasından "*Gaffar ile Kayyum*" isimleri zikredilerek Allah aşkı dile getirilmektedir. Âşık İncedil, ele alınan şiirlerinden "*Allah'a Doğru, Tevhid, Ben Nasıl Yanmayım*" şiirlerinde Allah sevgisini ve ona olan şükrünü işlemiştir.

2.2. Peygamberler

İslam inancına göre dinin/vahyin insanla buluşması peygamberler aracılığıyla gerçekleşmiştir. İlahi irade peygamber göndermekle insana lütufta bulunduğunu beyan etmiştir (Aydın, 2019: 35). Hz. Peygamberin ve peygamberlerin Müslüman milletlerin hepsinin kültür, sanat ve edebiyatında muhakkak çok özel bir yeri vardır. Konu Türk edebiyatı olunca Hz. Muhammed'in hayatı, kişiliği, gazâları, sözleri ve mucizeleri şair için tükenmez bir ilham kaynağı olmuştur. Başlangıçta Arap edebiyatında yalnızca Hz. Peygamberin bütün hayatını ele alarak anlatan sîre, yahut siyer türü eserler varken sonradan hayatının her bir safhası için ayrı bir tür ortaya çıkmıştır (Levend, 1962: 41; Kurnaz, 1997: 278). Bu türlerden bazıları şunlardır: "*naat, miraciye, mevlid, hilye, siretü'n nebi, mucizat-ı nebi, hicretname, kırk hadis*" vb.

Peygamberler yaradılış itibari ile beşerdir. Kendilerine Allah'tan vahiy gelmektedir. En önemli görevleri, Allah'ın mesajlarını insanlara tebliğ etmektir. Mucize Allah'ın takdirindedir.

Peygamberler diğer insanlar gibi ölümlü varlıklardır. Onlar gaybı bilmezler. Sadece Allah tarafından bilgilendirildikleri kadarıyla vahye vâkıftırlar. Peygamberler de muhatap oldukları insanlar gibi vahye tâbidirler. Vahiyle yükümlüdürler. İnsanların hissettikleri gerilimi, heyecanı yaşarlar. İnsanlara en güzel örnektir. Uyarıcı ve müjdeleyicidirler. Nihai manada peygamberlerin seçimi Allah'a aittir (Aydın, 2019: 56). Peygamberler sıradan insanlar olmalarına rağmen onları insanlardan farklı kılan özellikleri vardır. Bütün peygamberlere salâtü selam olsun ki onlar erkekler arasından seçilip gönderilmişlerdir (Nahl, 43; Enbiya, 7).

Şiirlerinde peygamberlere telmihte bulunan Âşık Mustafa İncedil, özellikle şefaatine nail olmak istediği Hz. Muhammet'e olan aşkını ve ona kavuşma arzusunu dile getirerek canını bu yolda feda etmek istediğini dile getirmektedir.

"*Şefaatçim Muhammed iki cihanda*
Nolur buluşalım ulu divanda
Ümmeti ümmeti dediği anda
Ya Rabbi mahşerde kavuştur bizi" (4/3).

"*İncedil'im güldür cennetlerinle*
Yoluna fedadır canım serimle
Resulüm Muhammed peygamberimle
Ya Rabbi mahşerde kavuştur bizi" (4/5).

İslam'ın dört halifesi Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'ye dinin yayılmasında çekmiş oldukları ıstırap dolayısıyla minnetlerini sunan âşık, bunların dışında ashaptan Bilal Habeşi ve Eba Eyyub-el Ensari'yi de unutmamıştır. İslam'ın yayılması amacıyla Resul' ün izinde yürüyen Abdulkadir Geylani, Beyazid Bestami ve Hilmi Nadiri de âşığın "*İslamı Nasıl Yaymışlar*" şiirinde işlenmiştir.

"*Hz. Osman Hz. Ali*
Hakkın hakikatin yolu" (5/2).

"*Ebubekir, Hz. Ömer*
İslam'a vermişler değer" (5/3).

"*Eba Eyyubel Ensari*
Abdulkadiri Geylani
Veli Beyazid Bestami" (5/5).

Hz. Âdem, cennette kendilerine yasaklanan ağacın meyvesinden yedikten sonra cennetten yeryüzüne indirilince şöyle dua etmiştir: "*Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmetinle muamele etmezsen muhakkak ziyana uğrayacaklardan oluruz!*" (A'râf, 7/23). Allah Hz. Âdem'in duasını kabul buyurur ve onu bağışlar. Bu konuya telmihte bulunan İncedil, kendisinin de bağışlanmaya ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Yunus peygamberin balığın karnında saklanması hadisesi, Eyüp peygamberin hastalığına sabretmesi, Hz. Yusuf'un kuyuya atılması, Hz. İbrahim'in ateşten korunması, Musa peygamberin asası ile denizi ikiye ayırması ve Hz. İsa'nın göğe yükselmesi olayları âşığın "*Adem Dua Etti*" isimli şiirinde işlenmiştir.

"*Âdem dua etti kabul eyledin*
Yunus'a balığa neler söyledin
Eyyub'e dert verdin sonra emledin
Benim de derdime em ver Allah'ım" (6/2).

"Allah'ım sen güç ver nefsle savaştan
Yusuf'u kurtardın kuyudan yaştan
İbrahim'i sen korudun ataştan
Bizleri de koru din ver Allah'ım" (6/3).

"Musa'ya yol ettin sudan geçirdin
İsa peygamberi göğe uçurdun
Hacer'e Merve'de zem zem içirdin
Bize sana doğru yön ver Allah'ım" (6/4).

1.1. Tarikatlar – Dergâhlar

Dinî literatürde "*gidilecek yol, izlenecek usul, sülûk, hal, gidiş, âdet, meslek, merasim, mânevî kurum*" gibi semantik açıdan birbirini çağrıştıracak anlamlarda kullanılan tarikat kelimesi, özellikle tasavvuf kaynaklarında hem doktriner hem de kurumsal göstergelere sahip bir terimdir (Ceyhan, 2015: 27). Tarikat; aynı dinin içinde tasavvufa dayanan ve bazı ilkelerle birbirinden ayrılan Allah'a ulaşma yollarından her biridir. Mutasavvıflar yol, hal anlamına gelen tarikat kelimesine "*Allah'a kavuşturan ve Allah'a varmak için izlenen yol*" manasını vermişlerdir. Başlangıçta sadece bu dünyaya önem vermeyerek yüz çevirme, nefsi terbiye, kalbi temizleme ve zâhidane yaşayış şeklinde tanımlanan tarikat, tasavvufun sistemli bir şekil aldığı on birinci yüzyıldan sonra birbirlerinden ayrı şekilde zikreden, giyinen ve değişik tasavvuf görüşlerine sahip olan süfi kuruluşlara ad olmuştur (Cebecioğlu, 1987: 687; Tatlılıoğlu, 2009: 110). Tarikatların doğuşu iki dönem olarak ele alındığında birinci dönemde tarikat ve tasavvuf birbirleriyle tamamen iç içe olup, bir süfi aynı zamanda bir tarikatın kurucusu, bir tarikat şeyhi olarak ta görülmektedir. İkinci dönem tarikatların sosyal birer kuruluş olma yoluna girmeleri ve birtakım kimselerin, belirli kişiler "*Tarikat Şeyhleri*" etrafında toplanmaları ve bu toplanışın birtakım prensiplere bağlandığı dönemdir. İşte tarikatlar sosyal fonksiyonları itibarıyla ancak bu dönemden itibaren etkilerini her alanda göstermeye başlamışlardır (Gölpınarlı, 1969: 168). Söz konusu etki, günlük yaşamdan edebiyata kadar geniş bir yelpazeye sahip olmuştur.

Dergâh, tarikat faaliyetlerinin yapıldığı, tarikat mensuplarının ve muhibbilerinin toplandığı binalarla, bunların müştemilatına denir. Şeyhlerin ve bazı dervişlerin yatıp kalktıkları, ibadet ettikleri, tarikat mensupların ayin yaptıkları yerdir. Her tarikatın farklı niteliklerde birbirine bağlı birçok tekkesi, dergâhı vardır. Tekke ve dergâh, tarikatın geleneklerinin, emirlerinin ve sisteminin getirdiği görevlerin yapıldığı uygulandığı yerlerdir (Küçük, 1976: 116). Dergâh, barınma ve ibadetin dışında sosyal sorumluluk vazifesi de yüklenerek durumu olmayan kişilere yemek ve eşya yardımında da bulunabilmektedir.

Anadolu'da on ikinci yüzyıldan sonra "*Yesevilik, Kadirilik, Babailik, Mevlevilik, Bektaşilik, Nakşibendilik, Ahilik*" gibi çeşitli tarikatlar kurulmuştur. Abdulkadir Geylani'nin kurduğu Kadirilik, Anadolu'ya on beşinci yüzyılda Hacı Bayram-ı Veli'nin bir müridi olan Eşrefoğlu Rûmî aracılığıyla getirilmiştir (Karagöz vd., 2010: 356). Türk tasavvufu çeşitli tarikatlar ile Anadolu'da yayılmış, bu yayılışıyla birlikte Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması hız kazanmıştır. İmam Gazali'nin sistemleştirip geliştirdiği Kadirilik tarikatı da Anadolu'da pek çok çevrece kabul görmüştür (Türkan, 2017: 241). Kadiriyye'de tarikata intisap, diğer tarikatlarda olduğu gibi bey'at tarzında müritle el ele tutuşarak şeyhin müride tövbe istiğfar yaptırması suretiyle gerçekleşir. Tarikatın ayinesi "*devran*" tarzındadır. Tarikata giren mürid, bir sene sonra yeşil çuhadan on sekiz dilimli bir külâh (tac) giyer (Yılmaz, 2017: 24).

Din ve tasavvuf, âşıkların başlıca inanç, görüş ve düşünce kaynağıdır. Âşığın din

konusundaki bilgisi yüzeyseldir. Âşıklar, inançlıdır; fakat mutaassıp değillerdir. İkiyüzlülüğü, kaba sofuluğu yerler. Allah, peygamber, din ulları ve İslam ahlakı konularında şiir söylerler (Artun, 2017: 79). Âşık Mustafa İncedil'in Kadiriye tarikatına katılması, Bilâl-ı Nadir, Beyazid-i Bestami ve Hilmi Nadir (Kutlubay)'in türbelerini ve dergâhlarını görmesi özellikle Hilmi Nadir'i ile tanışmasıyla olmuştur. Tarikatın tasavvuf anlayışı aşığı etkilemiş tarikata katılmasını hızlandırmıştır. Âşığın yaşamında etkilendiği her olay, gördüğü, tanık olduğu her manzara şiirinde yer aldığından İncedil'in de şiirlerinde tasavvuf konusu sık sık işlenmiş din ulularına hemen her şiirinde değinmiştir.

"*Doğmamıştı kerameti görüldü*
Doğar doğmaz hakikate sarıldı
Ona yüksek mertebeler verildi
Beyazid-i Bestami hazretleri" (7/2).

Anne karnında iken çeşitli kerametlere sahip olduğu dile getirilen Beyazid-i Bestami, İran'ın Bistam şehrinde dünyaya gelmiştir. Allah ile hem dem olmak için bütün dünyevi zevklerden vazgeçmiştir. Bu yaşam tarzı Bayezid'in "*Kendinde Yok Olma*" hâli olarak ifade edilebilecek olan bir ruh haline bürünmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum sufilikte "*Kişinin Allah'a en yakın olduğu ruh hâli*" olan "*Fenâ Fî'Allah*" yâni Allah'ta yok olma mertebesi olarak tanımlanmaktadır. İncedil, verilen mısralarda mutasavvıf Bestami'nin dini yaşayış şekline olan hayranlığını açığa vurmaktan çekinmemiştir.

"*Anlımı dayadım yere*
Dua eyledim ha bire
Bağlandım Hilmi Nadir'e
Şakıyan Bülbül eyledi" (8/2).

Söz konusu mısralarda âşık, Nadiri dergâhına bağlandığını ve böylece şakıyan bir bülbüle dönüştüğünü ifade etmiştir. Hilmi Nadir (Kutlubay), İslâhiye kazası Nogaylar köyünde 1936 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Muhammed Bilâl-i Nadir'in yanında ve onun dizinin dibinde yetişmiştir. Hayatı boyunca babasının yolundan ve izinden ayrılmamıştır. 1999 yılında hakka kavuşan Hilmi Nadir, yaşamı boyunca bölge halkı tarafından sevilip sayılan bir kişi olmuştur.

"*Ne bilirdim tarikatı*
Günahım vardı kaç katı
Kurumuş ağaçtım zatı
Bir meyveli dal eyledi" (8/4).

Âşık, yukarıdaki dörtlükte Hilmi Nadir'i tanımadan evvel tarikat ile tanışmadığını ve onun vesilesi ile kurumuş ağacının artık meyve vermeye başladığını teşbih yoluyla anlatmaktadır. Kendisi ve birçok kişinin de Nadiri dervişi olduğunu şu mısralarla dile getirmektedir:

"*Mürşidimiz merdimiz var*
Yiğit şanlı ordumuz var
Cennet gibi yurdumuz var
Biz Nadiri dervişiyiz" (9/6).

1.2. Nefs-i Emmâre

Nefis, aslında bir tanedir. Ancak içinde bulunduğu duruma göre farklı isimlerle ifade edilmektedir. Tasavvuf ehli, Kur'an-ı Kerimde farklı ayetlerdeki isimlendirmelerden hareketle nefsi yedi mertebeye ayırmışlardır (Ayiş, 2014: 499-500). Bu mertebeler sırasıyla; "*Nefs-i Emmâre, Nefs-i Levvame, Nefs-i Mülhime, Nefs-i Mutmainne, Nefs-i Râziyye, Nefs-i Marzıyye, Nefs-i Kâmile*"dir.

Nefs-i Emmâre, asi ve fasık olan, sahibine her türlü kötülüğü yapma konusunda sıkça

emirler veren nefis demektir. Bu isimlendirme, "*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefs, aşırı şekilde kötülüğü emreder…*" (Yûsuf, 12/53) âyet-i kerimesinden gelmektedir (Yılmaz, 2007: 264). Bir başka tanım ise şöyledir; "*Kötü ve günah olan işlerin yapılmasını emreden hayvanî nefis olup, insanı çirkin şeylere, dünyevî zevklere sevk eden tabiî kuvvet yerine kullanılan bir terimdir. Sâlik bu safhada tamamıyla hayvanî ve şehvânî arzularının etkisi altındadır. Bu nefsin sıfatı, hep kötü işleri istemektir. Bunun tedavisi, samimi tövbe ve terbiyedir*" (Türer, 1995: 135). Nefs-i Emmâre mertebesinde bulunan nefis, kibirli ve kötülüğü teşvik eden bir konumdadır. Bize egemen olmaya, düşüncelerimizi ve eylemlerimizi kontrol etmeye çalışır ve maalesef genellikle de galip gelir. Bu aşamada bulunan birçok kişi zevkinin esiri olmuştur. Bu düzeyin en kötü özelliklerinden birisi, belki de en kötüsü, övülme ve dalkavukluğa bağımlılıktır. Bu düzeyde nefis, herkesin dikkatini çekmeyi ve herkesin kendi hakkında iyi şeyler düşünmesini ister. Birisinin kendisini sevmesini, seviyorsa itaat etmesini, itaat ediyorsa tapmasını ister. Nefsi emmârenin bu yönü, kendisini öne çıkarmak için insanın diğer bütün yönlerini yok eder. Bu nefis, genellikle bilinç dışında işler. Bu yüzden bizim sesimizle konuşuyormuş ve en içten gelen arzularımızı ifade ediyormuş gibi görünür. Nefsi emârenin insan üzerindeki etkisi hiçbir zaman bitmez. Bu yüzden en güzel yöntem, onu kontrol etmek, kötü huy ve alışkanlıklarımız, iyi olanlarla değiştirmektir (Frager, 2003: 73-75; Ayiş, 2019: 560). Şiirlerinde nefs-i emmâre'ye dikkat çeken Âşık İncedil, onun peşinden gidenlerin helak olacağından ve doğru ile yanlışı ayırt etme kabiliyetlerini kaybedeceğini söyler. Nefse yenik düşmemek için Kur'an'a sığınmak gerektiğini vurgulayan âşık, mala tamah etmenin boşa kürek çekmekten başka bir şey olmadığını söylemektedir. Aşığın incelemeye alınan şiirlerinde dünya hevesine kapılıp hakkı ve ebedi dünyayı unutmanın sakıncalarına yer verdiği görülmektedir.

"*Müşkilatın varsa Kur'an'da ara*
Mahşer günü olma yüzü kara
İblis tetik çeker alırsın yara
Nefsi emmârenin peşinden gitme" (10/3).

Söz konusu dörtlükte âşık, annenin evladını tanımadığı mahşer gününde yüzünü kara çıkarmak istemeyen insanoğlunun nefsinin peşinden koşmayı bırakması gerektiğini vurgulamaktadır. İncedil, nefisle aynı yolda yürüyen şeytana beklediği fırsatı vermemek için Kur'an'a başvurulmasının en sağlıklı yol olduğunun altını çizmektedir.

"*Uyan artık ayır karadan akı*
Girmesin boynuna nefsinin toku
Rabbim Kur'an salmış zahmet et oku
Okumazsan işin zor be ciğerim" (11/3).

Gaflet uykusunda olan nefis için kara ile akın birbirinden farkı yoktur. Âşık, verilen mısralarda nefsin doymak bilmez arzularından sığınmak için Kur'an'ı okuyup anlayarak hayata tatbik etmekten geçtiğini vurgulamaktadır.

"*Mevla'm görev vermiş insana kula*
Yeter be dön gayrı hakiki yola
Aldanma dünyaya ziynete pula
Bırak bu istekler bitmez tükenmez" (12/2).

Hak Teâla; "*Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar. Bunlar, Allah'ın hidayet ettikleridir. Bunlar, akıl sahiplerinin ta kendileridir.*" (39/Zümer 18). Yüce Allah'ın emirlerine uyan akıl sahiplerinin aksine nefsine uyan aklını yitirmiş insanlar hakiki yoldan ayrılmış pala pula, geçici dünya heveslerine meyletmişlerdir. İncedil, söz konusu bu heveslerin sonunun gelmeyeceğini ve tez zamanda nefsi arındırarak hak yoluna revan olmanın ehemmiyetine değinmektedir.

"*Malı çoğaltmaya planlar kurdun*
Hani neredesin nereye vardın
Boş hayaller ile zıpladın durdun
Dizin ağrır namaz kılamazdın yaa" (13/2).

"*Nerde zarar ziyan sen onu yaptın*
Ahireti unutup yolundan saptın
Kulluk görevini yapmadın koptun
Caminin yolunu bilemezdin ya" (13/4).

Nefse ağır gelen Allah'ın emirlerinden insana farz kılınan namaz kılmak, diz ağrısı, baş ağrısı, caminin bulunamaması ve daha nice bahanelerle yerine getirilmemektedir. Bu durumu İncedil, kulluk görevlerini yerine getirmeyerek gününü boş hayaller ve heveslerle geçiren kişilere "*Hani neredesin nereye vardın*" mısraıyla eleştirmektedir. Mensubu olduğu dergâhın öğretileri ile nefsini bir nebze de olsa terbiye ederek hakkı batıldan ayıran İncedil, hemen her şiirinde nefsin düşürdüğü durumlara değinmiş ve bunlardan ders alınması gerektiğini vurgulamıştır.

SONUÇ

Türklerin İslam uygarlığı dairesine girmeleri sosyal ve siyasî hayatlarında önemli değişim ve gelişimlere neden olmuştur. İslam medeniyeti, Türklerin fikrî, edebî ve düşünce tarihi üzerindeki tesirini asırlarca göstermiştir. Yani bu yeni medeniyet, Türk milletinin ilim, fikir ve edebiyat alanında bir dönüm noktası olmuştur. Türk kültürü tarihi açıdan, Anadolu'da dinsel inançlara farklı bakış açıları yeni tarikatları doğurmuştur. Tasavvuf anlayışının İslam'ın yayılışındaki rolü düşünülünce Anadolu topraklarında çeşitli tarikatların oluşması ve bu anlayışın hayatın her alanında tatbik edilmesi kaçınılmazdır. Türklerin İslâmiyet'ten önceki toplum hayatında önemli bir yere sahip olan ozan-baksı geleneği on ikinci yüzyıldan sonra tarikatların ve tasavvufî düşüncenin yaygınlaşması ile birlikte yerini âşıklık geleneğine bırakmıştır. Bulunduğu çevreyi karış karış dolaşan bazı âşıklar tarikat çevreleri ile kurdukları irtibatın da etkisiyle şiirlerinde tasavvufi konuları işleyerek tasavvufu âşıklık geleneğine taşımışlardır. Eski devirlerde olduğu gibi toplum içinde var olan ve toplumun duygularını, düşüncelerini kendi fikirleriyle harmanlayarak eserlerini oluşturan âşıklar, tasavvufi düşünceyi de eserlerinde işlemişlerdir. Bu düşünceyi halka anlatarak âşıklık geleneğini sürdürmüşlerdir.

Âşıklık geleneğinin temsilcilerinden olan Âşık Mustafa İncedil, Hatay ve çevresinde yaşayan birçok âşıkla tanışma ve söyleşme fırsatı bulmuştur. Otuzlu yaşlarından sonra Kadirî tarikatı ile tanışmış ve yörede bulunan Hilmi Nadir'in dergâhında kendini yetiştirmiştir. Çalışmaya dâhil edilen şiirlerinde âşığın tasavvufa yaklaşımı ve tasavvufu nasıl işlediği üzerinde durulmuştur. Şiirler temalarına göre; "*Allah, peygamberler, tarikatlar- dergâhlar ve nes-i emmâre*" olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Âşık Mustafa İncedil, bu temaları şiirlerinde işleyerek âşıklık geleneğini Hatay yöresinde sürdüren ve aynı zamanda tasavvufi yönü de olan usta âşıklardan birisidir.

KAYNAKÇA

Arı, B. (2013). "Adana Âşıklık Geleneğinde Bir Alevi Âşık: Hacı Ali Şen'in Şiirlerinde Nasihat". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi*, S.68, s.129-155.

Artun, E. (1996). *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymanî*. Adana: Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları. Hakan Ofset.

Artun, E. (2001). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Artun, E. (2011). *Dinî – Tasavvufî Halk Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi.

Artun, E. (2017). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Adana: Karahan Kitabevi.
Aydın, M. (2019). "Kur'an'da Peygamber Tasavvuru". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 15*, s. 35-60.
Ayiş, M. Ş. (2014). "Semennudî'de Nefis Mertebeleri". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2*, s.493-537.
Ayiş, M. Ş. (2019). "Nefis Mertebelerinin Psikolojideki Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme: Robert Frager Örneği". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.14*, s. 547-567.
Bakırcı, N. (2010). *Niğde Âşıklık Geleneği ve Niğdeli Halk Şairi İbrahim Dabak*, Niğde: Niğde Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.
Bakırcı, N. (2017). *19. Yüzyıl Âşıklarından Niğdeli Âşık Tahirî*, Konya: Kömen Yayınları.
Bilgin, A. (1995). "Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı". *İlmi Araştırmalar, S. 1*, s. 61-82.
Cebecioğlu, E. (1987), "İslam'da Tasavvuf". *A.Ü.İ.F. Dergisi*, C. 2, S. 7, s. 378-397.
Ceyhan, S. (2015). *Türkiye'de Tarikatlar*. İstanbul: İSAM Yayınları.
Demirci, M. (2002). *Müslüman Türklerde Tasavvuf (Türkler*). C. 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
Frager, R. (2003). *Kalp, Nefs ve Ruh*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
Göde, H. A. (2009). "Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Günümüzde Bu Geleneğin Sürdürülebilirliği Üzerine Düşünceler". *First International Symposium on SUSTAİNABLE Development. Burc University, Sarajevo*. s. 397-402.
Gökcan, M. (2001). "Tasavvufta A1lah Sevgisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, C. 1*, s. 181- 206.
Gölpınarlı, A. (1969). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Bereket Yayınları.
Güzel, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Haldun, İ. (1984). *Tasavvufun Mahiyeti* (tercüme Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.
Karagöz, İ.; vd (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
Köprülü, F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
Köprülü, F. (1986). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Köprülü, F. (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Kurnaz, C. (1997). *Dinî Edebiyatta Türler*. Ankara: Divan Edebiyatı Yazıları.
Küçük, H. (1976). *Tarikatlar*. İstanbul: TÜRDAV Yayınları.
Levend, A. S. (1962). *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*. Ankara:.Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
Makal, K. (2002). *Türk Halk Şiiri*. İstanbul: Toker Yayınları.
Ocak, A. Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Schimmel, A. (1975). *İslamın Mistik Boyutları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
Tatlılıoğlu, D. (2009). "Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. IX, S. 1*, s. 99-128.
Türer, O. (1995). *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat.
Türkan, H. K. (2017). *Âşık Duran Bebek*. Konya: Kömen Yayınları.
Yılmaz, A. (2017). *Türk İslam Edebiyatı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
Yılmaz, H. K. (2007). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

EKLER
Çalışmaya Konu Olan Şiirler

1. ALLAH'A DOĞRU
Nefsinin peşinde gittiğin yeter
Gel çevir yolunu Allah'a doğru
Sırattan düşersin dumanın tüter
Kur'an diyor bunu vallaha doğru

Sana görev vermiş hazreti sübhan
Aklından çıkarma sen bunu her an
Haksızın haramın sonu perişan
Uğratma yolunu günaha doğru

Arındır kalbini pas ile kinde
Ne ararsan ara gendi nefsinde
Her türlü güzellik İslam'da dinde
Aç oku kitabı billaha doğru

Kendin çek hesaba her gün her dönem
Şeytanı laine olma birganem
Münafık nemmamın yeri cehennem
Ayet var hadis var tillaha doğru

Gönül Hakk'ın evi incitme hatır
Günahın çekemez dört tane katır
Allah'ın emrini yerine getir
Temizle kalbini ıslaha doğru

Burda ölen mahşer günü dirilir
Hesap için Hak divanı kurulur
Zerreden miskale hesap sorulur
Temizle kalbini salaha doğru

Şemarat iblisi defet aradan
Sana kesin zarar gelir buradan
Sayısız nimetler vermiş yaratan
Rabbına şükür et sabaha doğru

Hesapsız işlerle uğraşma boşa
Bakarsın bir anda gelirsin tuşa
Devam et tevhide altıya beşe
Bak nasıl erersin felaha doğru

İncedil'im kara etme yüzünü
Pişman olup sonra dövme dizini
Kulak ver de dinle Hakk'ın sözünü
Yönlendir gendini mushafa doğru.

2. TEVHİD
Tevhid Hakk'ı zikretmek
Tevhide doyum olmaz
Hakta eriyip bitmek
Tevhide doyum olmaz
Mevla'mıza vardırır
Cemalim gördürür

Yüzleri nurlandırır
Tevhide doyum olmaz

Tevhid Hakk'a uymaktır
Zalim nefse kıymaktır
Tevhid baldır kaymaktır
Tevhide doyum olmaz

Rabbımızın kelamı
Cennet Firdevs selamı
Tevhid yettirir hamı
Tevhide doyum olmaz

Tevhid kalplerin dadı
Tevhid gönül muradı
Yaradanın bir adı
Tevhide doyum olmaz

İncedil yakar özü
Azaptan korur bizi
Resul'ün datlı sözü
Tevhide doyum olmaz.

3. BEN NASIL YANMAYIM

Binlerce âlemi yaratan Rabbım
Ben nasıl yanmayım senin aşkına
Sensin yaradanım sensin Allah'ım
Ben nasıl yanmayım senin aşkına.

Gaffar ismin ile günahlar örten
Kayyum ismin ile her yeri tutan
Güzel Muhammed'i sensin yaratan
Ben nasıl yanmayım senin aşkına

0l deyip dünyayı olduran sensin
Doğdurup yaşatan solduran sensin
Her şeyi indirip kaldıran sensin
Ben nasıl yanmayım senin aşkına

Azimsin hasipsin hesap soransın
Rahmansın rahimsin âlem kuransın
Rezzak-ı âlemsin rızık verensin
Ben nasıl yanmayım senin aşkına

Dünyaya gönderip bizi eğleten
Aşkı verip aşk oduna dağlatan
Sensin Mevla'm İncedil'i söyleten
Ben nasıl yanmayım senin

4. KAVUŞTUR BİZİ

Resulün aşkıyla yandım tutuştum
Ya Rabbi mahşerde kavuştur bizi
Onun sevdasından gendimden geçtim

Ya Rabbi mahşerde kavuştur bizi

Adın zikrederim hasrette özüm
Allah'ım Resule kara etme yüzüm
Dilimde salavat yaş döker gözüm
Ya Rabbi mahşerde kavuştur bizi

Şefaatçim Muhammed iki cihanda
Nolur buluşalım ulu divanda
Ümmeti ümmeti dediği anda
Ya Rabbi mahşerde kavuştur bizi

Kuran'ı okuyup anlayan için
Canını Hak yolda adayan için
Varlığın birliğin kibriyan için
Ya Rabbi mahşerde kavuştur bizi

İncedil'im güldür cennetlerinle
Yoluna fedadır canım serimle
Resulüm Muhammed peygamberimle
Ya Rabbi mahşerde kavuştur bizi.

5. İSLAMI NASIL YAYMIŞLAR

İslam'ı nasıl yaymışlar
Şu ashablar evliyalar
Seri bu yola koymuşlar
Şu ashablar evliyalar

Hz. Osman Hz. Ali
Hakkın hakikatin yolu
İlimin Kur'an'ın dili
Şu ashablar evliyalar

Ebu Bekir Hz. Ömer
İslam'a vermişler değer
Çok çile çekmişler meğer
Şu ashablar evliyalar

Ezanda Bilal Habeşi
Hak için dökmüşler yaşı
Bu yola koymuşlar başı
Şu ashablar evliyalar

Eba Eyyubel Ensari
Abdülkadiri Geylani
Veli Beyazid Bestami
Şu ashablar evliyalar

Bilal baba Hilmi baba
Bu yolda vermişler çaba
Uhudun şehidi Hamza
Şu ashablar evliyalar

Kur'an'ın dili olmuşlar
Kalplerin gülü olmuşlar

Gerçeğin yolu olmuşlar
Şu ashablar evliyalar

Dolanmışlar bu cihanı
Anlatmışlar Hak Kur'an'ı
Bu yolda vermişler canı
Şu ashablar evliyalar

İncedil'im nur yüzünde
Dünya malı yok gözünde
Resulullah'ın izinde
Şu ashaplar evliyalar.

6. ÂDEM DUA ETTİ

Şu fani dünyada şu imtihanda
Güç kuvvet ver bana dem ver Allah'ım
Bizi mesut eyle iki cihanda
Seni zikretmeye can ver Allah'ım

Âdem dua etti kabul eyledin
Yunus'a balığa neler söyledin
Eyyub'e dert verdin sonra emledin
Benim de derdime em ver Allah'ım

Allah'ım sen güç ver nefsle savaştan
Yusuf'u kurtardın kuyudan yaştan
İbrahim'i sen korudun ataştan
Bizleri de koru din ver Allah'ım

Musa'ya yol ettin sudan geçirdin
İsa peygamberi göğe uçurdun
Hacer'e Merve'de zem zem içirdin
Bize sana doğru yön ver Allah'ım

İncedil'im kara etme yüzleri
Senin aşkın ile doldur özleri
Cennetine dâhil eyle bizleri
Cennet taamından nan ver Allah'ım

7. BEYAZİD'İ BESTAMİ HZ.

Silsile-i Aliye'den gendisi
Beyazid'i Bestami Hazretleri
Hak söylerdi Muhammed'e sevgisi
Beyazid'i Bestami Hazretleri

Doğmamıştı kerameti görüldü
Doğar doğmaz hakikata sarıldı
Ona yüksek mertebeler verildi
Beyazid'i Bestami Hazretleri

Mürşit kâmillerle kemal buldu din
Hakkın has kullan veliyyül emin
Lakabıdır o sultan'ıl arifin

Beyazid'i Bestami Hazretleri

Din uğrunda çok mesafe kat etti
Papazları mağlup edip mat etti
Şehadet verdirip dine kat etti
Beyazid'i Bestami Hazretleri

Hızır'ın elinden tuttu da uçtu
Cehennemi görüp cennete geçti
Ezeliye ağacına ulaştı
Beyazid'i Bestami Hazretleri

Kırk beş haccı bir tek ekmeğe sattı
Ekmeği köpeğin önüne attı
Nefsin pay tahtını yıktı dağıttı
Beyazid'i Bestami Hazretleri

İncedil'im derki âlemler gördü
Resulü Ekrem'le murada erdi
Ayağın tozunu gözüne sürdü
Beyazid'i Bestami Hazretleri.

8. ŞÜKÜR OLSUN

Şükür olsun Yaratana
Bir mürşide kul eyledi
Mürşit bakmadı hatama
Hakikata gel eyledi

Anlımı dayadım yere
Dua eyledim ha bire
Bağlandım Hilmi Nadir'e
Şakıyan bülbül eyledi

Beni hakiki dokudu
Oldu kalbimin umudu
Şeyhim ders verdi okudu
Ağızımı bal eyledi

Ne bilirdim tarikatı
Günahım vardı kaç katı
Kurumuş ağaçtım zatı
Bir meyveli dal eyledi

Bilmezdim yöntemi yönü
Görmezdim arkamı önü
Kurban olam babam beni
Hakikata yol eyledi

Erdirdi beni rahmete
Bağladı Mahmut Ahmed'e
Âşık etti Muhammed'e
Aşkı ile del eyledi

Derviş oldum Kadiriye
Bu yoldan dönmem geriye

Geldim Hilmi Nadiri'ye
Beni ince dil eyledi.

9. NADİRİ DERİŞİYİZ

Pirimiz Gavsıl Geylani
Biz Kadiri dervişiyiz
Bu canlar yurdun kurbanı
Biz Nadiri dervişiyiz

Bu cennet yurt toprak bizim
Bülbül konan yaprak bizim
Kırmızı al bayrak bizim
Biz Nadiri dervişiyiz

Zikir meclisi kurulur
Hu deyi defler vurulur
Uyuyan kalpler dirilir
Biz Nadiri dervişiyiz

Al bayrağı tutan biziz
Biz vatanız vatan biziz
Ya Hak deyi öten biziz
Biz Nadiri dervişiyiz

Yurdumun sevgisi özde
Hep kardeşiz biz bu izde
Ayrı gayrı olmaz bizde
Biz Nadiri dervişiyiz

Mürşidimiz merdimiz var
Yiğit şanlı ordumuz var
Cennet gibi yurdumuz var
Biz Nadiri dervişiyiz

İncedil'im mertlik burda
Mevla'm bırakmasın darda
Can veririz biz bu yurda
Biz Nadiri dervişiyiz.

10. GİTME

Yalan dünya fani ömür çok kısa
Nefs-i emmarenin peşinden gitme
Aman ha kulak ver ilahi sese
Nefs-i emmarenin peşinden gitme

Dinimizi anlat mecliste otur
Günahın dökülür zikire katıl
Ziynet şöhret makam seni aldatır
Nefs-i emmarenin peşinden gitme

Müşkilatın varsa kuranda ara

Mahşer günü olma bir yüzü kara
İblis tetik çeker alırsın yara
Nefs-i emmarenin peşinden gitme

Bahri ummanlara kendini batır
Azığını çok yap ahirete götür
Seni türlü belalara uğratır
Nefs-i emmarenin peşinden gitme

Seni aldatana tavrını takın
Kalbi güzellikten ayrılma sakın
Allah'ı çok zikret olasın yakın
Nefs-i emmarenin peşinden gitme

İncedil'im sakın atma fiyaka
Gönlünü tam bağla ol yüce
Hakka nefsin tuzak kurar düşersin faka
Nefs-i emmarenin peşinden gitme.

11. CİĞERİM

Para mevki makam seni kurtarmaz
Kara toprak bir gün yer be ciğerim
Bu can emanettir teninde durmaz
Aklı ibadete ver be ciğerim

Yanlışlarda olup düşme hataya
Üç günlük ömrünü uğratma zaya
İmtihana geldin sen bu dünyaya
Gayrı hakikati gör be ciğerim

Uyan artık ayır karadan akı
Girmesin boynuna nefsinin toku
Rabbim kuran salmış zahmet et oku
Okumazsan işin zor be ciğerim

Uğramadan sele tufana kışa
Yaradanı zikret devam et beşe
Adaletli dürüst Hak yolda yaşa
Kılı kırk dilime yar be ciğerim

İncedil'im mahşer günü nidersin
Kul hakkını yeme nasıl ödersin
Yazık olur takla makla gidersin
Düşme uçuruma dur be ciğerim.

12. BİTMEZ TÜKENMEZ

Aldanma gendine çeki düzen ver
Bırak bu istekler bitmez tükenmez
Hakikata eğil muradına er
Bırak bu istekler bitmez tükenmez

Mevla'm görev vermiş insana kula

Yeter be dön gayrı hakiki yola
Aldanma dünyaya ziynete pula
Bırak bu istekler bitmez tükenmez

Ayetler hadisler eylemiş beyan
Bunlara uymazsan olursun ziyan
Vaz geç boş hesaptan Allah'a dayan
Bırak bu istekler bitmez tükenmez

İncedil'im yazık ömrüne kıyma
İbadetsiz günü gün deyi sayma
Nefsin gözü doymaz sakın ha uyma
Bırak bu istekler bitmez tükenmez.

13. BİLEMEZDİN YA

Sen ne için geldin üç günlük hana
Aklını kullanıp bilemezdin yaa
Hiç mi göz atmadın yüce Kur'an'a
Hakiki bir mümin olamazdın yaa

Malı çoğaltmaya planlar kurdun
Hani neredesin nereye vardın
Boş hayaller ile zıpladın durdun
Dizin ağrır namaz kılamazdın yaa

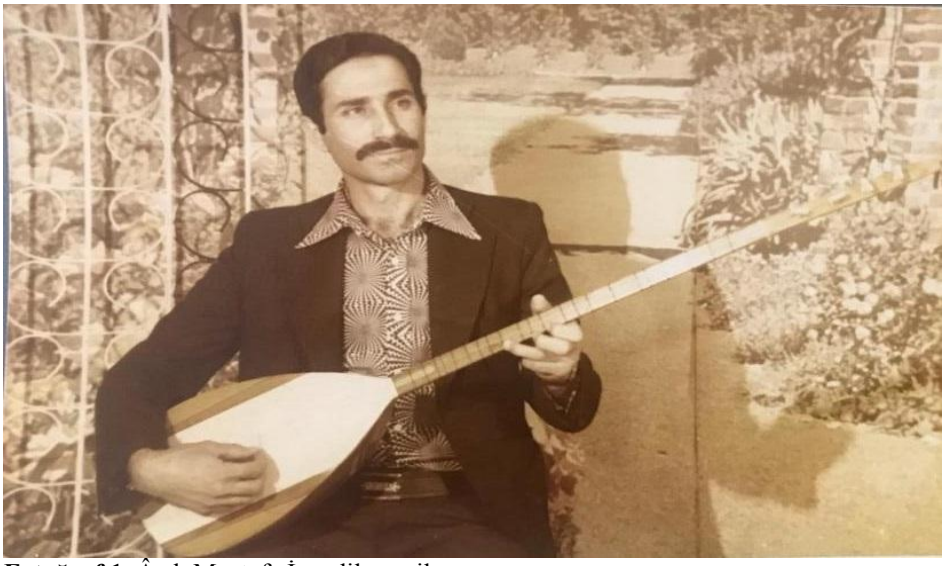
Ayet hadis oku sözü tut demiş
Zikrin ballarından yede tat demiş
Allah nimet vermiş şükür et demiş
Sovuk deyi abdest alamazdın yaa

Nerde zarar ziyan sen onu yaptın
Ahireti unutup yolundan saptın
Kulluk görevini yapmadın koptun
Caminin yolunu bilemezdin yaa

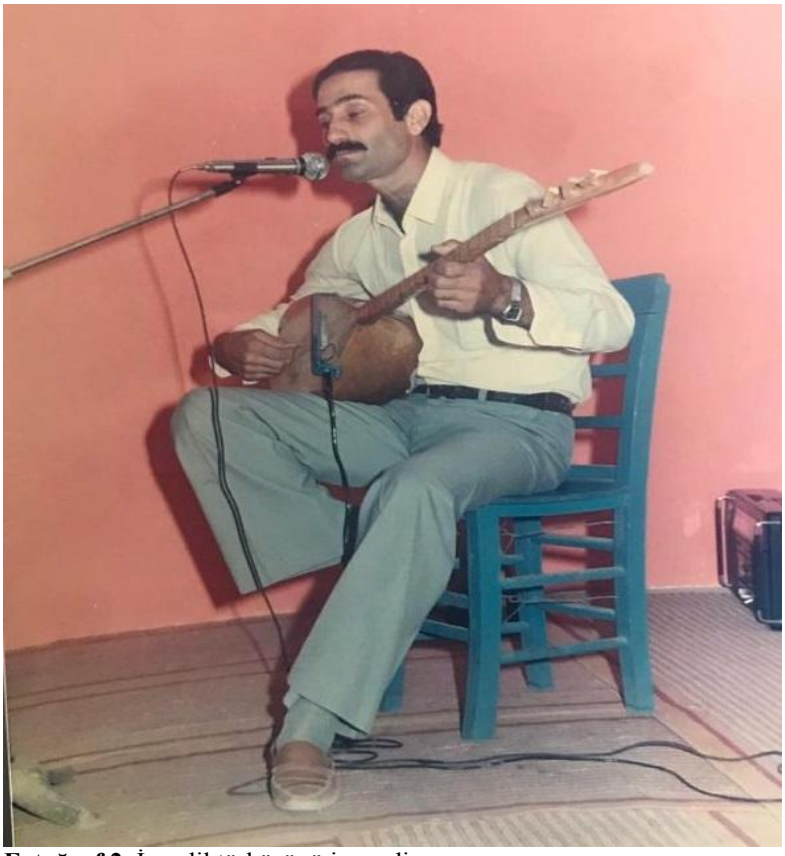
Sayısı tükenmez malların vardı
Torun ışkınların dalların vardı
Avrat çoluk çocuk döllerin vardı
Sen bunlardan ayrı kalamazdın yaa

İncedil'im yattın mola bir yanı
Kurtarabildin mi acep imanı
Sende ezraile kaptırdın canı
Sanki bu dünyada ölemezdin yaa.

Âşık Mustafa İncedil'in Fotoğrafları

Fotoğraf 1. Âşık Mustafa İncedil sazı ile…

Fotoğraf 2. İncedil türküsünü icra ediyor…

Fotoğraf 3. Mustafa İncedil eşi ile…

Fotoğraf 4. Mustafa İncedil askerde…

Fotoğraf 5. Âşık İncedil âşıklar meclisinde…

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 89-94, Güz 2021

Müteşabih Ayetlerin Bağlam Belağatı ve Tefsire Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Aldyab
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9497-9197
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.05.2021
Kabul: 15.07.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler
Belagat
Arap Dili
Tefsir
Ayet
Retorik Farklılıklar
Bağlam

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51357

Öz

Kur'an birçok araştırmada kaynak omaya devam ettiği gibi Arapça belağatında da en önemli kaynaktır. Şüphesiz ki Kur'anda şu ana kadar ortaya çıkarılmamış c evherler mecvuttur. Var olan bu cevherler Kur'anı, araştırmacıların nezdinde hep diri tutmuştur.

Alimlerin bazıları Kur'ana tefsir yönüyle bakarak Kur'anı tefsir etmeye çalışmışlardır. Bazı alimler de Ku'rana fıkıh yönüyle bakarak fıkhi hükümler çıkarmaya çalışmışlardır. Bazıları da kıraat yönüyle Kur'anı incelemiş, tefsir ve kıraat arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bazı alimler de farklı displinleri bir araya getirerek araştırma yapmışlardır.

Gelecekte de bu tür araştırmalar farklı yönlerle insanlığı aydınlatmaya devam edecektir.

Bu araştırma hem dil, hem belağat, hem de tefsir ile ilgili bir konuyu ele almaktadır. Bildiğimiz gibi kur'an-ı kerim bazı müteşabih ayetleri, terimleri ve bu konular etrafında dönen çeşitli konuları içermektedir. Bu başlık altında; kur'an kıssaları, geçmiş kavimlerin inanç, ibadet gibi ritüellerini zikredebiliriz. Kur'an daki müteşabih ayetler üzerinde bir çok araştırma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların çoğu betimseldi, yani bu çalışmalar ayetin farklılıklarından, nedenlerinden ve ayetin tesiriyle olan bağlantılarından bahsetmiyordu. Bu çalışmanın amacı buradaki eksikliği tamamlamaktır. Bu çalışmada müteşabih ayetler seçilmiş olup bu ayetler arasındaki benzerlik ve benzerliğin ayete etkisi açıklanmıştır. Bunlar retorik ve teknik anlamda ipuçları vererek ayeti, te'vil ve tefsir açısından zenginleştirir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aldyab, A. (2021). Müteşabih Ayetlerin Bağlam Belağatı ve Tefsire Etkisi (السياق الفني والبلاغي في الآيات المتشابهة وأثره في التفسير). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 89-94.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 89-94, Autumn 2021

Context Rhetoric and Interpretation of Mutahabih Verses

Asst. Prof. Dr. Ahmed Aldyab
Yildirim Beyazit University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Eastern Languages and Literatures, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 10.05.2021
Accepted: 15.07.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Rhetoric
Arabic Language
Exegesis
Verse
Rhetorical Differences
Context

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51357

Abstract

The Quran continues to be a source in many researches, as well as the most important source in Arabic rhetoric. Undoubtedly, there are evers that have not been revealed in the Quran until now. These existing cevers have always kept the Qur'an alive in the eyes of researchers.

Some of the scholars have tried to interpret the Qur'an by looking at the Quran in terms of interpretation. Some scholars have tried to make fiqh decrees by looking at the Quran in terms of fiqh. Some of them examined the Qur'an in terms of recitation and tried to reveal the relationship between tafsir and recitation. Some scholars have done research by bringing together different disciplines.

In the future, such researches will continue to enlighten humanity in different ways.

This research is both language and eloquence.

This research deals with a topic related to both language and exegesis. As we know, the Quran contains some verses, terms and various subjects revolving around these subjects. Under this title; We can mention the stories of the Quran, the rituals of the past tribes such as belief and worship. A lot of research has been done on the amulet verses in the Quran. However, most of these studies were descriptive, that is, they did not mention the differences of the verse, their reasons, and their connections to the verse's influence. The purpose of this study is to complete the deficiency here. In this study, the amulet verses were selected and the similarity and similarity between these verses were explained. These give rhetorical and technical clues and enrich the verse in terms of interpretation and interpretation.

السياق الفني والبلاغي في الآيات المتشابهة وأثره في التفسير

الملخص :
لا يزال القرآن مصدر الابحاث والبلاغة العربية، فالقرآن الملهم الأول للباحثين والدارسين على حد سواء، وكلما مرّ يوم تزداد درر القرآن لمعاناً وبرقاً، فهو مصدر علماء التفسير وعلماء البلاغة والفقه والقراءات وغيرها من الموضوعات المتنوعة، وهو مصدر لربط موضوعات مختلفة في الدراسة والبحث، وهذا الذي يجعل من القرآن معيناً ونبعاً لا ينضب من اللألئ والكنوز.
وتناول هذا البحث موضوعاً له علاقة باللغة والفسير والبلاغة معاً ، فكما نعرف أن القرآن يحوي بعض الآيات المتشابهة في الألفاظ والمعاني والتي تدور في عدة موضوعات ، منها القصص القرآني وأحوال الأمم والأقوام السابقين ومنها أمور العقيدة والعبادات وغيرها. وقد دُرِس موضوع الآيات المتشابهة في القرآن كثيراً ، لكن كانتْ معظم هذه الدراسات وصفيّة، أي أن هذه الدراسات لم تذكر الفروق والأسباب وصلتها بتفسير الآية. ويأتي هذا البحث ليستدرك هذا النقص ، فقد اختار هذا البحث الآيات المتشابهة وقام بتعليل التشابه بين الآيات وبيان أثر هذا التشابه على الآية وما تعطيه من لمحات بلاغية وفنية تُغني معنى الآية تفسيراً و تأويلاً.
الكلمات المفتاحيّة: البلاغة ، اللغة العربية ، التفسير ، الآية ، الفروق البلاغية، السياق

المقدمة

لا شك أن التعبير القرآني يمثل أرفع التعابير بلاغة وحساً، فالقرآن يراعي في اختياراته أموراً كثيرة وفي مقدمتها المعنى، فيقوم ببناء المعنى على أسس مراعاة السياق والآية والسورة، فمثلاً يمكن أن تتشابه آيتان مع اختلاف ببعض التعابير التي يقصدها القرآن آخذاً بالحسبان القيمة البلاغية للسياق والقيمة الأسلوبية للاستعمال.
وبدون شك أن القرآن كنز لا تفنى معانيه ولايمكن أن يُحاط بألفاظه، ولا شك أيضاً أن القرآن يستعمل كلماته بأدق صورة وبمنتهى البلاغة، فكل كلمة تخدم الآية معنى وبلاغة وسياقاً. فقد يراعي القرآن السياق الذي ورد فيه التعبير والسورة التي ورد فيها السياق والسياقات الأخرى التي يكون التعبير نفسه أو مقارب له.
فالتعبير القرآني يكون على سبيل الآية الواحدة وربما يكون في نفس السورة وقد يكون بين آيتين مختلفتين في السورة. وسيختار البحث أمثلة متنوعة وهذا لا يعني أنها الوحيدة في القرآن وإنما القرآن ممتلئ بهذه التعابير الفنية والبلاغية. إن مواطن التعبير الفنية تتنوع وتتلون بحسب ما يقتضيه السياق الكلامي للآية والسورة، فربما يزيد في مكان ويحذف في مكان آخر وربما يغير في حرف أو حرفين والأمثلة في ذلك كثيرة جداً في القرآن.

1- قوله تعالى (كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (22)) الحج.
وقوله تعالى (كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ (20)) السجدة
من خلال النظر إلى الآيتين نلاحظ الفروق الآتية:
جاء في سورة الحج قوله تعالى " من غم " بينما لم تأت في سورة السجدة. وجاء في سورة السجدة قوله تعالى " وقيل لهم "، بينما لم تأت في سورة الحج. ومن الفروق الأخرى قوله تعالى في سورة الحج " عذاب الحريق " وقوله تعالى في سورة السجدة " عذاب النار ". فرق آخر قوله تعالى في سورة السجدة " الذي كنتم به تكذبون "، بينما لم تأت في سورة الحج.

التعبير القرآني أحسن في تقديم هاتين الآيتين بهذه الفروق ولنبين ذلك. بالنسبة لذكر " من غم " في سورة الحج فإننا نلاحظ أنه تعالى ذكر الجزاء بتفصيلاته وتفرعاته في سياق سورة الحج وكان هذا الجزاء للمؤمنين والكافرين، فقد ذكر الله تعالى أحوال الكافرين يوم القيامة وأحوال المؤمنين، فقال تعالى (هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ (19) يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ (20) وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ (21) كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (22) إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ (23) وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ) الحج.

فنحن نرى كيف فصل الله تعالى في أحوال الكافرين وكيف فصل في أحوال المؤمنين، بينما ذكرت سورة السجدة مسألة الجزاء على سبيل الإيجاز، فقال تعالى (أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ (18) أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (19) وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ (20)) السجدة. فذكر التفصيل يناسب ذكر " من غم " والغم كما هو معروف شدة في العذاب، فهو عذاب نفسي بذاته ومن هذه الجهة أيضاً يناسب ذكر هذه العبارة، لأن العذاب المذكور في سورة الحج أشد من العذاب المذكور في سورة السجدة.

بالنسبة للفرق الآخر " وقيل لهم " في آية السجدة دون آية الحج ذلك أن العذاب في سورة السجدة قد أُخبر عنه وهذا المشهد هو غائب تماماً، فالبلاغة القرآنية ذكرت العذاب في سورة السجدة على الشكل التالي (وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا

أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ)، بينما ذُكر في سورة الحج بشكل أكثر إفصاحاً وحضوراً (هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ) فآية الحج بدأت بذكر اسم الإشارة الذي يشخص الموقف والحال ويجعله أكثر حضوراً بعكس آية السجدة التي تمثل حالة الغياب ولذلك جاء القول بصيغة المبني للمجهول. قوله تعالى في آية الحج " وذوقوا عذاب الحريق " وقوله في آية السجدة " ذوقوا عذاب النار " فإننا نلاحظ أن آية الحج قيلت في الكافرين فقد ذكر تعالى كيف أن ثياب الكافرين ستكون من نار، بينما آية السجدة قيلت في الفاسقين، فذكر الله تعالى الفاسقين بأن لهم النار.

وكما هو معروف أن الفسق يمكن أن يكون أقل من الكفر ويمكن أن يكون مساوياً للكفر. وبمقارنة الحالتين نجد أن عذاب الحريق أشد من عذاب النار، لأن الحريق هو النار الملتهبة والمشتعلة بشدة (الآلوسي : 122) وهذا يناسب أحوال الكافرين أكثر من الفاسقين.

بالنسبة لذكر التكذيب بعذاب النار في سورة السجدة وعدم ذكره في آية الحج، وذلك لأن آية السجدة في ذكر أحوال الفاسقين الذين هم صنف من الكفرة وليس من المؤمنين، فكلمة الفسق ربما تُطلق على بعض المسلمين العصاة، فلئلا يُظن أنها تعود لبعض المسلمين العصاة وإنما تعود إلى الكفرة من الفاسقين، بينما لم تذكر في آية الحج لأنها جاءت مصرّحة بالكفر لهم.(الغرناطي 1985 : 718)

2- قوله تعالى (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) سبأ.

ويقول تعالى في سورة يونس (وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) يونس

يلاحظ التشابه بين الآيتين، لكن هذا التشابه يحتوي على فروق ترفع من بلاغة الآيتين وتظهر القدرة البلاغية للقرآن، وأول هذه الفروق مجيء النفي في آية سبأ بلا، أما في آية يونس فجاء النفي بما.

كما هو معروف في اللغة العربية أن النفي بلا يفيد الاستقبال في بعض حالاته، أما النفي بما فإنه يفيد نفي الحال. (البيطار 2004 :264) وبالعودة إلى آية سبأ فالكلام على الساعة وأحوال الساعة التي ستكون في المستقبل ولذلك جاء النفي بلا، أما آية يونس فلأن الكلام على الحال ولذلك جاء النفي بما.

الفرق الآخر جاء في سورة سبا (لا يعزب عنه) وجاء في سورة يونس (وما يعزب عن ربك)، ونحن نلاحظ مجيء الاسم مرة والضمير مرة أخرى. والسبب في ذلك أنه في سورة سبأ تقدم ذكر الرب، فجاء بالضمير فيما بعد، أما في آية يونس فلم يأت ذكر الرب قبلاً، ولذلك جاء الاسم بالتصريح.

من الفروق بين الآيتين، ذُكرت " من " في آية يونس ولم تذكر في آية سبأ. والسبب في ذلك أن سياق آية يونس كان في الحديث عن إحاطة علم الله بعلم الغيب وأن الله يعلم كل شيء، والكلام في آية يونس كان ابتداءً على علم الغيب ومقدار علم الله وإحاطته بكل شيء، فجاءت " من " التي تفيد الاستغراق والتأكيد على الشمولية والإحاطة.

في آية سبأ كان الحديث ابتداءً عن الساعة وبعد ذلك جاء الحديث عن علم الغيب، يقول تعالى (وقال الذين كفروا لا تأتينا الساعة قل بلى وربي لتأتينكم عالم الغيب لا يعزب عنه مثقال ذرة.....). بالنسبة لتقديم السموات على الأرض في آية سبأ، فلأن الكلام على أحوال الساعة وذكرها، وكما هو معروف أن الساعة تبدأ بأهل السماء عندما يُنفخ في الصور.

أما تقديم الأرض على السماء في آية يونس فلأن الكلام على الناس الذين يعيشون على الأرض حيث يقول الله تعالى (وما تكون في شأن وما تتلوا منه من قرآن ولا تعملون من عمل إلا كنا عليكم شهودا إذ تفيضون فيه 61). (الجوزية 2008 :74)

وهذا ما أكده الزمخشري في تفسيره بقوله : حق السماء أن تقدم على الأرض ولكنه لما ذكر شهادته على شؤون أهل الأرض وأحوالهم وأعمالهم ووصل بذلك قوله : (لا يعزب عنه) لاءم ذلك أن قدم الأرض على السماء. (الزمخشري 2009 : 74)

3 - قوله تعالى (إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ (92) وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ (93) الأنبياء.

ويقول تعالى في سورة المؤمنين (وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ (52) فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ (53) المؤمنون.

نلاحظ الفروق التعبيرية بين الآيتين وأولها قوله تعالى في آية الأنبياء فاعبدون، وقوله تعالى في آية المؤمنين فاتقون. آية المؤمنين جاءت بعد ذكر عدة أقوام وذكر جزائهم وعصيانهم لرسلهم وقد ترافقت هذه الآية بسياق التهديد والتحذير حيث يقول الله تعالى (فذرهم في غمرتهم حتى حين

)، أما آية الأنبياء فقد جاءت بعد سياق التكريم والإنعام والتفضل والإحسان كما في قصة أيوب وزكريا ومريم.

ومن هنا كان السياق مناسباً لكلمة "فاتقون" في آية المؤمنين، فالتقوى تكون بعد التحذير والتنبيه والتخويف، وأما كلمة " فاعبدون " في آية الأنبياء فقد جاءت بعد الإحسان والتكريم وهذا يناسب للذي أنعم الله وأحسن عليه أن يأمره بالعباده. (التوحيدي 1828 : 409)

وأما قوله تعالى في آية الأنبياء " وتقطعوا " بالواو، وفي سورة المؤمنين " فتقطعوا " بالفاء. يقول الآلوسي: الفاء لترتيب عصيانهم على الأمر لزيادة تقبيح حالهم.(الآلوسي :41) فمجيء الفاء يفيد أن التقطع والافتراق قد وقع عقب الأمر بالتقوى، وهذا يدل على أنهم كانوا شديدي التعنت وعدم قبول الحق.

بينما جاءت الواو في آية الأنبياء، والواو كما هو معروف في العربية تفيد مطلق الجمع (البيطار 2004 : 193). وهذا يدل على احتمال تأخر تقطعهم عن الأمر بالعبادة.

وقد جاءت لفظة " زبرا " للتوكيد على التفرق الذي حصل ووقع، وأيضاً ذكر كلمة " حزب " يقوي هذا التفرق.

3- قوله تعالى في سورة الأعراف (قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ (109) يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (110)

ويقول الله تعالى في سورة الشعراء (قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُۥٓ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ (34) يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِۦ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (35)

لاشك إن من أكثر الآيات المتشابهة في القرآن هي تلك التي ذُكِرتْ في قصة سيدنا موسى. لكن بالنظر في تلك الآيات المتشابهة نجد بعض الدقائق البلاغية التي كشفت لنا جوانب مضيئة من هذه القصة والتي كان لها أثر في التفسير، فهذه الدقائق قد أتمت وأكملت نواقص الفهم في هذه القصة ليس هذا فحسب، بل وإننا من خلال هذه اللمحات والدقائق البلاغية نستطيع أن نتخيّل الحدث القصصي بحركته وحيثياته وأحداثه.

وإن التكرار في هذه الآيات يبدو لغير العارفين بهذه الدقائق على أنه تكرار لفظي أو تكرار في المعنى، وهؤلاء لم يلتفتوا إلى هذه التعابير الدقيقة التي قدمها القرآن لأصحاب الفهم كي يتذوقوا حلاوة البلاغة القرآنية ويتقبلوا بعقولهم الإعجاز القرآني.

ومن الملاحظات البلاغية في هذه الآيات المذكورة، ملاحظة سياقي القصة في سورة الأعراف والشعراء، ففي سياق قصة موسى في سورة الإعراف جاءتْ القصة بقسمين ، القسم الأول حكاية موسى مع بني إسرائيل والقسم الثاني حكايته مع فرعون ، أما سياق قصة موسى في سورة الشعراء فقد جاءت حكاية موسى مع فرعون فقط ، فالسياق في سورة الأعراف أوسع وأكثر شمولية ، أما سياق سورة الشعراء فالسياق كان مُركّزاً على قصة موسى مع فرعون فقط .

وبالنظر إلى الآيات السابقة مقترنة بسياقها نجد أن اتهام سيدنا موس بالسحر في سورة الأعراف كان من قبل ملأ فرعون حيث جاءت الآية (قال الملأ من قوم فرعون إن هذا لساحر عليم)109 الأعراف

بينما اتهام سيدنا موسى بالسحر في سورة الشعراء كان من قبل فرعون مباشرة (قال للملأ حوله إن هذا لساحر عليم) الشعراء.

والسؤال : كيف نفهم تأثير السياق على اختلاف الجهة القائلة في الآيتين؟

في آية الأعراف كانت المواجهة بين السحرة وبين سيدنا موسى بينما كان فرعون يقف ويسمع ويراقب دون التدخل منه في ذلك ، فقد ترك الأمر لملائه. ومن هنا كان يبدو فرعون الحاكم والمتغطرس والإله بزعمه، فهوما كان يريد أن يضع نفسه مقابل سيدنا موسى حتى لا تهتز صورته أمام الجمع والملأ، فهو كان يحاول أن يقول ويُظْهِر أن مواجهة الساحر يجب أن تتم من قبل ساحر مثله، بينما أنا الإله الذي لا يمكن أن يتنازل عن مقامه لمواجهة هذا الساحر.

فسياق الآية جاء في حكاية موسى من خلال القصة الواسعة التي لم يكن التركيز فيها على فرعون فحسب، فكانت حكاية موسى في الأعراف بالشكل العام والمجمل للقصة وكان التركيز فيها على محتويات القصة من حيث الحدث فقط ، وكأن المواجهة الحقيقية بين الحق المتمثل بسيدنا موسى والباطل المتمثل بفرعون لم تكن في سورة الأعراف.

وهذا الذي نجده في سورة الشعراء حيث كانت المواجهة بين سيدنا موسى وفرعون وجهاً لوجه وكانت حيثيات المواجهة تتمثل في حقيقة الربوبية، فنجد لفظة الرب تمر في حكاية موسى في سورة الشعراء عدة مرات قبل أن تأتي المواجهة بين سيدنا موسى وفرعون بادعاء فرعون بأن سيدنا موسى ساحر، وهذا ما نلحظه في الآيات التي سبقت المواجهة من مثل قوله تعالى (إنا رسول رب العالمين)

فوهب لي ربي حكماً) ، (قال فرعون وما ربُّ العالمين) ، (قال ربُّ السموات والأرض)، (قال ربُّكم وربُّ آبائكم)، (قال ربُّ المشرق والمغرب). وبالتالي كان لزاماً على فرعون أن يخرج عن صمته ويتجه لمواجهة سيدنا موسى بنفسه بعد أن أصاب سيدنا موسى النقطة الحساسة عند فرعون وجرّده من صفة الألوهية التي يعتز فرعون بها ولهذا تاتي الآية على لسان فرعون مباشرة (قال للملأ حوله إن هذا لساحر عليم).

ومن الأشياء الملاحظة في آية الشعراء أن فرعون نسب السحر لسيدنا موسى بلفظ السحر التي لم تكن موجودة في آية الأعراف ، فهو قال في آية الشعراء (يريد أن يخرجكم من أرضكم بسحره فماذا تأمرون)35 الشعراء

ولانجد لفظة السحر في آية الأعراف، ليس هذا فحسب ، بل إننا نلاحظ من سياق آيات الشعراء أن فرعون حاول أن يُصعّد و يواجه سيدنا موسى بمستويات عدة، منها استنهاض همم قومه والعصبيّة الدينيّة بأن موسى يحاول أن يغيّر عبادة الأجداد و التقاليد المتّبعة في العبادة آنذاك فيقول فرعون (قال لمن حوله ألا تستمعون25 قال ربكم ورب آبائكم الأولين 26) الشعراء.

وبعد ذلك حاول أن ينسب الجنون لسيدنا موسى فقال (قال إن رسولكم الذي أرسل إليكم لمجنون 27) الشعراء. وبعد أن أدرك فرعون عزم وإصرار سيدنا موسى حاول أن يهدده بالتخويف العلوي والأرضي إن صحّ التعبير بأنه هو الإله وأنه لايوجد إله آخر غيره وبأنه يملك القوة لسجن موسى حيث قال (قال لئن اتخذت إله غيري لأجعلنك من المسجونين 29) الشعراء.

فالأحداث تتسارع كما نرى قبل المواجهة، لكن فرعون يعرف حقيقة سيدنا موسى وبأنه على حق، فبعد أن عجز فرعون عن تغيير فكر سيدنا موسى لم يبق لديه إلا خيار واحد وهو أن سيدنا موسى ساحر عليم ومتمكن من سحره.

ومن هنا نجد دقة التعبير القرآني وتأثير السياق في فهم وإدراك حقيقة بلاغة القرآن.

الخاتمة:

توصلت من خلال هذا البحث إلى بعض النتائج ومنها

1- مهما بلغت الأبحاث في دراسة بلاغة القرآن الكريم فإن جواهره لا تنتهي ولا تنطفئ.

2- قليلة هي الأبحاث التي تبحث بلاغة القرآن على سبيل المفردة والركيب مقارنة بالأبحاث التي أظهرت إعجاز القرآن بشكل عام.

3- تتعاون عدة محاور في إظهار بلاغة القرآن والتعبير الفني وهذه العناصر، أولاً السياق، ثانياً : الأسلوب، ثالثاً : علوم البلاغة المختلفة.

4- الدراسات الفنية في القرآن خصبة جداً، لكننا لا نجد كتباً تختص بدراسات المفردة داخل السياق والأسلوب معاً، وإنما نجد دراسات عامة على سبيل المثال التنغيم والنبر والقصة القرآنية وغيرها.

5- الأسلوب البلاغي للقرآن أسلوب متوازن يحقق المتعة في الفهم مع رفع المعنى إلى أعلى درجة ممكنة.

6- لا يمكن لباحث التعبير البلاغي والفني في القرآن أن يتذوق هذ الفنية دون معرفته باللغة العربية وبلاغتها.

7- الإحاطة بالتعبير الفني والبلاغي في القرآن لا يمكن أن تتم بالشكل الكامل، فدائماً يبقي التعبير البلاغي الباب مفتوحاً تاركاً الطريق للباحثين الآخرين بالبحث والتنقيب.

المصادر والمراجع:

الآلوسي شهاب الدين السيد محمود، روح المعاني في تفسير القرآن الكريم ، إدارة الطباعة المنيرية، دار إحياء التراث العربي.

أمين بكري شيخ، 1973، التعبير الفني في القرآن، دار الشروق.

البيطار عاصم ، 2004، النحو والصرف، مطبعة جامعة دمشق.

التوحيدي أبو حيان حيان 1328، البحر المحيط ،مطبعة السعادة بمصر، ط1

الجوزية ابن القيم، 2008 ، بدائع الفوائد ، الطباعة المنيرية.

الزمخشري، 2009، الكشاف عن حقائق التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التنزيل، دمشق، ، دار المعرفة.

السامرائي فاضل، معاني النحو ، مطبعة التعليم العالي في الموصل، العراق.

الغرناطي أبو جعفر أحمد بن الزبير، 1985، ملاك التأويل القاطع بذي الإلحاد والتعطيل في توجيه المتشابه اللفظ من آي التنزيل ، تحقيق الدكتور محمود كامل أحمد، دار النهضة العربية للطباعة والنشر، بيروت.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 95-118, Güz 2021

Kırgız Edebiyatında Milli Ruhun Oluşum Süreci ve Kırgız Şairi Sovyetbek Baygaziyev

Dr. Öğr. Üyesi Döne Arslan
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0550-9554
Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kastamonu – TÜRKİYE

Prof. Dr. Orhan Söylemez
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8382-3173
Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kastamonu – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 18.03.2021
Kabul: 08.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Sovyetbek Baygaziyev
Kırgız Şiiri
Millî Kimlik
Kırgız Millî Kimliği

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50000

Öz

Sovyetbek Baygaziyev, 2021 itibarıyla 76 yıllık hayatına pek çok resmi ve gayrı resmi edebiyat ve siyaset ödülünü sığdırmış, gazetecilik, redaktörlük, öğretim üyeliği, yükseköğretim kurumlarında da yöneticilik yapmış bir Kırgız halk şairidir.

2007'de yayınladığı "Кишенден бошонгон рухтун ырлары" (*Zincirinden Kurtulan Ruhun Şiirleri)* başlıklı 176 sayfalık şiir antolojisini Gülçınar baskısıyla Bişkek'te yayınlamıştır. Kitapta 1991'deki bağımsızlığın ilanından sonra Kırgız toplumunda yaşanan toplumsal gelişmeleri, millî kimlik unsurları olan gelenek-göreneklerin, Kırgız tarihine ve diline, hatta dinine karşı azalan ilgiye dikkat çeken şiirler yer almıştır.

Bu çalışmada da şairin "Бүркүттүн көз жашы" (*Kartalın Göz Yaşı)* ile *"Жалгыз кайык. Ырлар" (Yalnız Kayık. Şiirler)* kitaplarında yer alan toplumdaki yozlaşmayla birlikte "millî kimlik" inşasında önemli rol oynayan vatan, ana dili, Kırgız kültürü, İslam dini, tarih gibi kavramlar etrafında oluşturulan şiirler irdelenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Sovyetbek Baygaziyev, şiirlerini milli şuurla yazmıştır. Şiirlerini yazarken milletinin ideolojiden mahrum, yolunu bulamayıp günden güne yok olmasını ağır bir şekilde eleştirerek şiirleri aracılığıyla halkında milli uyanışı gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Şiirlerinde halkının acizliğinden, yabancılar karşısındaki çaresizliğinden ve yok edilişinin habersizliğinden sıklıkla bahseder. Sovyetbek Baygaziyev; ülkesinin, halkının gerçeğini şiirlerinde ağır eleştirilerle ele alır; çünkü onun için "şiir" hayatın gerçeğidir.

Şiirlerinde vatanının doğal güzelliklerinden de bahseden şair, Manas ve Cengiz Aytmatov gibi Kırgızları Kırgız yapan önemli şahsiyetlerine de şiirlerinde yer vermeyi unutmamıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Arslan, D. ve Söylemez, O. (2021). Kırgız Edebiyatında Milli Ruhun Oluşum Süreci ve Kırgız Şairi Sovyetbek Baygaziyev. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 95-118.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 95-118, Autumn 2021

The Formation Process of the National Spirit In Kirgiz Literature and The Kirgiz Poet Sovyetbek Baygaziyev

Asst. Prof. Dr. Döne Arslan
Kastamonu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures, Kastamonu – TURKEY

Prof. Dr. Orhan Söylemez
Kastamonu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures, Kastamonu – TURKEY

Article History

Submitted: 18.03.2021
Accepted: 08.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Sovyetbek Baygaziyev
Kirgiz Poetry
National Identity
Kirgiz National Identity

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50000

Abstract

Sovyetbek Baygaziyev is a Kirgiz folk poet who has number of poems dealing with Kirgiz culture. He is awarded in literature and politics awards in Kirgizstan. Has worked as a journalist, editor, lecturer, and director of higher education institutions.

In 2007, he published his 176-page poetry anthology titled "Кишенден бошонгон рухтун ырлары" (Poems of the Soul that Survived its Chain), in Bishkek with the Gülçınar publishing house. The book contains poems that draw attention to the social developments experienced in Kirgiz society after the declaration of independence in 1991, the traditions and customs that are the elements of national identity, the decreasing interest in Kirgiz history and language and even religion.

In this work, we look into the poems selected from the poet's books "Бүркүттүн көз жашы", the Eagle's Tear and "Жалгыз кайык. Ырлар", the Lonely Boat. The poems formed around concepts such as homeland, mother tongue, Kirgiz culture, Islam religion and history which play an important role in the construction of "national identity have been analyzed and interpreted.

Sovyetbek Baygaziyev wrote his poems with national consciousness. While he was writing his poems, he heavily criticized the nation's lack of ideology and its disappearance day by day, and aimed to achieve a national awakening in his people through his poems. In his poems, he frequently mentions the helplessness of his people, his despair before foreigners, and his ignorance of his destruction. Sovyetbek Baygaziyev; deals with the reality of his country and its people with heavy criticism in his poems; because for him "poetry" is the reality of life. The poet, who also mentions the natural beauties of his homeland in his poems, did not forget to include important personalities such as Manas and Cengiz Aytmatov, who made Kyrgyz, in his poems.

1. Hayatı

Sovyetbek Baygaziyev; büyük bir yıkımın yaşandığı İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde 1945'te Kırgızistan'ın Narın bölgesinde, Cumgal ilçesinin Kayırma köyünde doğmuştur. Lise yıllarında yani 15-18 yaş aralığında Lenin adlı kolhozda postacılık yapmıştır. Gazetecilik, redaktörlük, akademisyenlik ve çeşitli kurumlarda yöneticilikler yapmış bir Kırgız halk şairidir. 76 yıllık hayatında birçok edebiyat, sanat ve siyaset ödülü almıştır.

Liseyi bitirdiği 1964'te Kırgız Milli Üniversitesinin Filoloji Fakültesini kazanmış, 1969 yılında Filoloji Fakültesi Kırgız Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nü bitirmiştir. Şair Baygaziyev, 1977-1984 arasında Kırgız SSC İlimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsünde öğretim üyesi, 1985-1993 yıllarında Pedagojik Araştırma Enstitüsünün kurucu başkanı, müdür yardımcısı olarak çalışmıştır. 1993 yılından 2001 yılına kadar İ. Arabayev Pedagoji Üniversitesi'nde akademik ve öğrenci işleri ile ilgili rektör yardımcısı olarak çalışmıştır. 2002 yılından bu zamana kadar Kırgız Eğitim Akademisinde başkan vekili olarak görev yapmaktadır.

Baygaziyev'in akademik çalışmaları da dikkate değerdir. 2002 yılında doktora tezini savunmuştur. 50'den fazla ilmî, bilimsel gazetecilik, pedagoji, edebiyata giriş, etik, şiir, düz yazı kitapları ve ders kitapları yazmıştır. Bununla da yetinmeyip toplumsal yaşamın her türlü problemleriyle ilgili 300'den fazla makale yazdı. Filoloji bilimleri doktoru, profesör, "Kıdemli Öğretim Üyeliği" derecelerine de hak kazandı. En önemlisi de Rusya'nın Uluslararası Pedagoji ve Sosyal İlimler Akademisinin asil üyeliğine seçilmiş olmasıdır. Bütün akademik ve sosyal etkinlikleri ona birçok ödül getirdi. "Kırgız Cumhuriyetinin Eğitime Destek Veren Emekçisi" (1997), "Kırgızistan Cumhuriyeti Onur Belgesi" (2007), "Manas 1000. Yıldönümü Madalyası" (1995), Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Devlet Dili Ulusal Komisyonunun "Kırgız Dili" madalyası ile ödüllendirildi. Kırgızistan Gazeteciler Birliği ödülüne iki kez layık görüldü. Genç Komünist Birliği Merkez Komitesi Belgesi, Kırgız SSC İlimler Akademisi Onur Belgesi, Eğitim Bakanlığı Onur Belgesi, Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine bağlı Fikri Mülkiyet Kurumu Onur Belgesi, Bişkek Halk Temsilcileri Meclisi Onur Belgesi ile ödüllendirildi. C. Bökönbayev, İ. Arabayev, T. Nasirdinov adlı ödülleri vardır. "Manas Ata" ödülünün sahibidir. Cumgal ilçesinin fahri vatandaşıdır. Topluma katkılarımı dikkate alarak, 2006 yılında Cumgal ilçesi milletvekillerinin kararıyla, S. Baygaziyev adı Cumgal ilçe merkezi kütüphanesine verilmiştir. Bütün bu bilgileri kendi kaleminden öğrenmek mümkündür (Baygaziyev, "https://kmb3.kloop.asia": 01.01.2021).

Üniversiteyi okuduğu ve bitirdiği yıllarda artık Sovyetler Birliği'nin Stalin dönemi baskısı ortadan kalkmıştır. Bunun iki sebebi vardır; birincisi 1953'te Stalin ölmüştür. İkincisi de 1956'da Hruşçev başkanlığında toplanan Sovyetler Birliği Yüksek İdare Kurulu toplanmış ve 1937-38'de haklarında çıkarılan "halk düşman"lığı suçlaması ile tutuklanıp sürgün edilen ve kendilerinden haber alınamayan aydınlar ve kurşuna dizilen aydınlar "aklanmıştır." Artık onlar halk düşmanı değildirler, hakları da iade edilmiştir. Lagerlerde toplanan ve toplumdan tecrit edilen aileleri de bu haktan yararlanabilmişlerdir. Kırgız halkının yetiştirdiği ve dünyaya sunduğu yazar Cengiz Aytmatov'un babası ve ailesi de bu ailelerden sadece biridir.

1. 1. Ses Getiren Kitap: Zincirinden Kurtulan Ruhun Şiirleri

Sovyetbek Baygaziyev 2007'de "Кишенден бошонгон рухтун ырлары" (Zincirinden kurtulan ruhun şiirleri) başlıklı 176 sayfalık şiir antolojisini Gülçınar baskısıyla Bişkek'te yayınlamıştır. Aradan 4 (dört) yıl geçtikten sonra eğitim bilimleri alanının bir başka akademisyeni ve yazar Süleyman Rısbayev "Кыргыз руху" (*Kırgız Ruhu)* gazetesinde 21 Ekim 2011'de basılan makalesinde bu kitapla ilgili çok ayrıntılı bilgiler vermiştir:

S. Baygaziyev'in "Zincirden Kurtulan Ruhun Şiirleri" adlı şiir antolojisini okumayan okuru bu hayata gelip, mirastan mahrum bir adam olarak düşünüyorum. Üzücü olanı, böyle bir mirastan

mahrum kalan insanların sayısı yüzlerce, binlercedir. Bizim memleketimizin başsız kurbağa, gözsüz sinek gibi, ideolojiden mahrum, yolunu bulamayıp ortalıkta gezindiği zamanlardayız. İdeolojiyi tam olarak S. Baygaziyev'in yüreğinden kopup gelen, okurun yüreğinde kendine yer bulan şiirlerinde bulabiliriz (Rısbayev: " https://kmb3.kloop.asia": 02.01.2021).

Süleyman Rısbayev'in bahsettiği ve Kırgız halkının "mahrum kaldığı" ideoloji acaba neydi veya hangi ideoloji idi? Aslında Rısbayev alıntının son cümlesinde bu soruya cevap bulmak için kitaba alınmış şiirleri işaret ediyor. Öyleyse "ideoloji" nedir? Nasıl olmalıdır? Milli bir ideoloji mi olmalıdır yoksa evrensel bir ideoloji mi olmalıdır gibi sorulara cevap aramak gerekir. Bu sorulara cevap bulabilmek için de Çarlık döneminin son yıllarına, Bolşeviklerin ihtilal hazırlıklarına, ihtilale ve sonrasında kurulan Sovyet toplumuna, Sovyet ideolojisine, ideolojinin yerleşmesi için kullanılan sanata ve özellikle edebiyata ve Sovyet sonrasında gelişen "bağımsız" edebiyata yakından bakılması gerekmektedir.

1. Türk halklarının yaşadığı toprakların işgali.
2. Bağımsızlık için isyanların yaşandığı dönem veya "İsyan edebiyatı" dönemi.
3. Milli kimliğin oluşturulması için eğitim seferberliği ve didaktik edebiyat.
4. Sovyetler birliğinin oluşturulması ve Sovyet ideolojisinin yaygınlaşması için "Sosyalist realist edebiyat" dönemi.
5. 1991 ve Bağımsızlık dönemi

2. Türk Halklarının Yaşadığı Toprakların İşgali

Bir sınır çizmek gerekirse Kırım'dan başlayıp Çin sınırına kadar olan coğrafyada yaşayan Türk halklarının bahis konusu olduğunu belirtmekte yarar vardır. Yaygın bir bilgi olarak bu coğrafyanın Rus Çarlığı tarafından işgalinin 1552'de Kırım Hanlığının yıkılması ile başladığını söylemek gerekir. 16. Yüzyılın ortasında başlayan bu işgal sürecinin 1875'te Taşkent'in Rusların eline geçmesi ile tamamlandığı malumdur. Bu son Türk kalesinin veya Özbek şehrinin düşmesi hadisesi de yine Özbek yazar Abdullah Kadiri'nin *Ötken Künler* romanında yerini alır.

Abdullah Kadiri edebiyatı bir eğitim aracı gibi kullanarak halkı aydınlatmaya, milliyetçilik ve tarih şuuru uyandırmaya çalışan ceditçi yazarlardan biridir. Özbek edebiyatının ceditçilik akımının öncülerinden olan Abdullah Kadiri, 1932'ye kadar Sovyet gazete ve dergilerinde yazdığı yazılarla halkın güvenini kazanmış, fakat sosyalist bir yazar olmamıştır (Hayit, 1971: 43). Sovyet rejimine ters düştüğü için 1937 yılında tutuklanıp "halk düşmanı" ilan edilmiş, 1939'da öldürülmüştür. 1926'da kaleme aldığı *Ötgen Künler*'in orijinalinde yer aldığı halde, SSCB döneminde yapılan baskılarında çıkartılan; aynı zamanda, belki de Abdullah Kadirî'nin öldürülmesine neden olan paragraf, romanın ana fikri olarak da gösterilebilir. Kitabın arka kapağında yazar; "Birliğin, beraberliğin ne demek olduğunu bilmeyen, sadece kendi menfaatlerini, ele geçirecekleri koltukları veya dünyalığı düşünen birkaç soysuz Türkistan'da devamlı cirit atıyorsa bizim insanlığımız nerde kaldı? diye sorarken o zaman için önemli bir sosyal gerçeğe dikkat çekmektedir.

Yazar, işgalci Ruslara karşı halkını ve özellikle genç nesli uyandırmaya çalışırken çok ağır konuşur ve "Kendi evlatlarını kendi elleriyle kâfirin eline teslim eden, onları esarete sürükleyen biz atalarına elbette Allah lanet eder oğlum! Babalarının mukaddes ruhlarının yattığı Türkistan'ı domuz ahırına çevirmek isteyen biz köpekler elbette Yaratan'ın kahrını haketmiş oluruz!" diyerek adetâ yalvarır. Yazara göre yapılması gerekeni yapmayan bu nesil, "Timur Koragânî gibi dâhileri, Mirza Babür gibi fâtihleri, Farabi, Uluğbey ve İbni Sina gibi âlimleri yetiştiren bir ülkeyi helâk olmaya sürükleyenler şüphesiz Tanrı'nın gazabına" çarpılmayı hak etmişlerdir. Halkın birbirinin eteğini kaldırmaya çalışması veya birbirini kötülemesi, birbirinin kötülüğünü istemesi yazarın en çok şikâyet ettiği sosyal bir meseledir.

Roman Özbek tarihi hakkında yazılmış ilk romandır. Romanda 19. yüzyıl Özbeklerin hayatı,

yaşayış tarzı başarılı bir şekilde gösterilmiştir. Araştırmacı şâir Muhammed Ali Ahmedov'a göre "Özbek edebiyatında henüz hiç kimse Hüdayarhan zamanını böyle canlı ve tesirli olarak göstermemiştir. Halk ise kendi tarihini öğrenmeye fazlasıyla susamıştır. Dolayısıyla *Ötgen Künler* tarihî romanı, teşne (susamış) insana hediye edilen zülâl (saf) çeşme gibidir ve her zaman da böyle kalmıştır." (Muhammed Ali: 1995, 20-23)

Ötgen Künler, Kadiri'nin kendi ifadesiyle; "Rus orduları topları ile memleket kapılarına dayanmışken, kendi tabutlarını hazırlamakla meşgul olan Türkistan Türkleri'nin iç kavgalarının belgeseli, destansı bir aşkın romanı."dır. Romanın konusu çok basit bir aşk hikâyesidir. Birbirini seven çok iyi kalpli iki gencin -Atabey ve Gümüş- mutluluğu uzun sürmez. Ailelerden birinin Mergilan'da diğerinin Taşkent'te olması bu güzel beraberliği karmaşık hâle getirir. Mergilan'daki kötü adam Hamid'in Gümüş'e göz koyması ile hile-desise de romana renk katar. Basit bir kurgu da olsa bu olaylar, devrin sosyal yapısını yansıtarak okuyucuya bilgi vermektedir.

Yine o dönemde Han'ın etrafındaki beylerin sırf kendi menfaatleri için halkın huzurunu bozmaları, onları hiçe saymaları romanın önemli kısımlarını teşkil eder. Aklı başında Hacı Yusuf'un vermeye çalıştığı "birlik-beraberlik" fikri, romanın asıl yazılış sebebidir. Yazarı temsil eden Hacı Yusuf'un yanında güvenilir kişiliği ve dürüstlüğü ile tasvir edilen Sandıkçı Mirza -Atabey'in kaynatası, Gümüş'ün babası- da vardır. Bu iki karakter romanın mesajı olan "birlik-beraberlik-uyum" fikrini temsil ederler.

Zamanın Rus tehlikesine dikkat çeken yazarın ileri görüşlülüğü açıktır. Romanda üzerinde durulabilecek konular, Özbek-Kıpçak düşmanlığı ve Kıpçak katliamı, ihanet, Taşkent'in muhasarası, Rus tehlikesi, beylerin menfaat düşkünlüğü, ticaret, kadınlar ve devrin tenkidi olarak maddeleştirilebilir.[1]

2. 1. Bağımsızlık İçin İsyanların Yaşandığı Dönem Veya "İsyan Edebiyatı" Dönemi

Abdullah Kadiri'nin romanında anlattığı gibi Türk halkları birbirleriyle uğraşırken, Taşkent'te Özbek-Kıpçak düşmanlığı körüklenirken toprakların işgal edilmesi şartların hızla değişmesine sebep olur. Nikolay İlminski ile başlayan alfabe çalışmaları ve her halk için farklı alfabe üretilmesi de halklar arasındaki ayrışmayı hızlandırır. Buna rağmen halk bağımsızlık için isyan etmeye başlar. Özbekistan'da başlayan büyük "Dükçü Eşan İsyanı"[2] kanlı bir şekilde bastırılır. İşgalin Türk halkları üzerindeki etkisi bu isyanın bastırılmasıyla yoğun bir şekilde hissedilir. Milli ve manevi olarak etki ve baskı altına girerler. Bütün Türk halkları arasında bu baskıya rağmen aydınların başını çektiği önemli "başkaldırı" girişimleri olsa da başarılı olunamaz.

En büyük isyan ise Sovyetler Birliği'nin kurulması öncesinde vuku bulur. Özbekistan'ın önemli bir kültür başkenti olan, tarihe damgasını vurmuş devlet ve ilim adamı Uluğbey'in rasathanesinin bulunduğu Semerkant'ta 1916'da başlayan "Basmacı" isyanı 1930'lu yılların başına kadar devam eder. Bütün halkların aydınları ve gönüllüleri bu ayaklanmaya iştirak ederler. Enver Paşa da Sarıkamış harekâtından sonra Orta Asya'ya geçmiş ve bu bağımsızlık hareketini ölene kadar idare etmiştir. Bundan sonraki en önemli "başkaldırı" 1986 yılının Aralık ayında Kazakistan'ın o zamanki başşehri Almatı'nın Cumhuriyet Meydanı'nda başlayan bağımsızlık hareketidir. Aralık ayında olduğu için "Jeltoksan başkaldırısı" olarak bilinen ve "Kazakistan Kazaklarındır" sloganıyla özdeşleşen bu bağımsızlık hareketi aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin sonunu getirmiştir.

Bütün "bağımsızlık" hareketleri edebiyatta da aksini bulmuştur.

---

[1] Yazıldığı dönemin hem Özbek halklarının hem de diğer Türk halklarının sosyo-kültürel yaşantıları, kadınların durumu, ihanet, tarihî olaylar ve siyasetine ayna tutacak bu eserin daha geniş incelemesi için bk. Orhan Söylemez ve Ayşe Yılmaz (2005). *Türk Dünyası Edebiyatları: Roman I*. Ankara: Akçağ. ss. 151-179.

[2] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Said Arslan (2021). Dükçü Eşan İsyanı. Ed. Orhan Söylemez ve Samet Azap. Türk Dünyasında İsyan ve Başkaldırı. ss. 353-386. İstanbul: Kesit.

2. 2. Milli Kimliğin Oluşturulması İçin Eğitim Seferberliği ve Didaktik Edebiyat

Bir taraftan Çarlık Rusyası bütün Türk coğrafyasını işgalini tamamlarken diğer yandan da Bolşevikler ihtilal hazırlıkları yapıyorlardı. Türk aydınlarını da yanlarına almayı başarmışlardı; çünkü onlara Çarlık Rusyasını devirdikten sonra kendi bağımsız devletlerini kurabilecekleri vaat edilmişti. Aydınlanma faaliyetleri başlamıştı. Kazakistan'da Abay gibi büyük bir âlim hem İslam'ın olması gerektiği gibi yaşanmasının yollarını gösteriyor hem de Kazak halkını aydınlatıyordu. Ahmet Baytursınulı, Mircakıp Duvlatov gibi aydınlar halkın eğitilmesi için çaba harcıyorlardı. Alaş Ordacı olarak tanınan aydınlar grubu bir yandan halkı eğitirken bir yandan da milli duygulara hitap eden eserler yazıyorlardı.

Bu tür etkinlikler bütün Türk halkları arasında da yayılıyordu. Kırgızistan'da, Özbekistan'da ve diğer coğrafyalarda da eğitici ve milli kimliği onarıcı, yapıcı bir edebiyat ortaya çıkmıştı. 1930'lu yılların sonlarına doğru bu milliyetçi aydınlar Stalin'in uyguladığı "Kızıl Kırgın" kurbanı olarak canlarından oldular.

2. 3. Sovyetler Birliğinin Oluşturulması ve Sovyet İdeolojisinin Yaygınlaşması İçin "Sosyalist Realist Edebiyat" Dönemi

Türk halkları 1926 Bakü Kurultayı'nda kabul edilen Latin esaslı ortak alfabeyi kabul ederek dil ve alfabe birliği konusunda önemli bir adım atmışlardı. Fakat 1930'lu yılların başında onları kollektif hayat denilen yerleşik düzene geçiriyordu Stalin'in liderliğindeki Sovyetler. Stalin katliamlarının başlangıcına işaret ediyordu bu uygulama. Milyonlarca kişinin katıldığı Basmacı direnişi de kırılmıştı. Dil ve alfabe birliğini savunan aydınlar da sahipsiz ve korunmasız kaldılar. "Sosyalist realizm" adı verilen yeni bir sanat reçetesi hazırlanıp yazar ve şairlere uyulmak üzere dikte edilmişti. Ortak dil ve alfabe birliğini isteyenler ile bu yeni sanat uygulamasına uymak istemeyenler "halk düşmanı" ve "Pan-Türkist" ilan edilerek katledildiler. Ömer Faruk Ateş'in doktora tezinde de belirttiği gibi "edebiyat" yeni kurulmakta olan acımasız Stalin rejiminin hizmetine girmiş ve "sosyalist realist" ideolojinin yayım organı olmuştu. Böylece 1991 sonuna kadar devam eden sözde "milli" özde ise "sosyalist" bir edebiyat ortaya çıktı (Ateş, 2020).

1940'lı yılların ortalarında milyonların öldüğü İkinci Dünya Savaşı sona ermişti. Ülke yeniden ayağa kalkma çabası içine girdi. Sanayileşme ile birlikte üretim politikası yürürlüğe girdi. Stalin'in demir yumruğunu hala üzerlerinde hissediyorlardı. Edebiyat da ideolojiye hizmete devam ediyordu. El sürülmemiş topraklar tarıma açılıyor, sulama kanalları kazılıyor ve hummalı bir faaliyet sürüyordu. Aytmatov bile "Ak jaan" (Çise) adlı hikâyesi ile gençleri çalışmaya gayretlendiriyordu. Genç Kırgız traktör şoförü ile onun yardımcısı genç ve güzel Kırgız kızı hem öz veriyle çalışıyor hem de ilk aşklarını yaşıyorlardı. Böyle bir edebiyat doğuyordu.

Nihayet 1953'te eli kanlı Stalin'in ölümü gerçekleşti. Azerbaycan'ın tanınmış yazarı Elçin Efendiyev "Stalin'in ölümü" hikâyesinde halkın şaşkınlığını ironik bir şekilde anlatıyordu. 72 dil bilen Stalin nasıl hastalanırdı veya nasıl ölebilirdi? Kocasını ve oğullarını Stalin'e kurban vermiş Fatma kadına bunu anlatmak zordu. Halk adeta Stockholm Sendromuna yakalanmış ve katiline âşık olmuştu. Gözyaşları içinde insanlar cadde ve sokakları doldurmuşlardı. Bu şaşkınlık üç yıl kadar sürdü.

1956'da toplanan Yüksek Sovyet Prezidyumu Stalin döneminde sürgün edilen ve kurşunlanan aydınların "aklanması" ve "haklarının iade" edilmesine karar verdi. Aydınlar ve sanatçılar rahat bir nefes aldılar. 1960-1991 yılları arasında bu rahatlama ile birlikte yazarlar tarihe, dine, dile, kültüre, sanata ve kısacası "milli kimliğe" dönme çabasını gösterdiler (Söylemez, 1995; Azap, 2017).

Bu çabalar Azerbaycan'ın edebiyat âlimi İsa Habibbeyli'nin ifadesi ile "bağımsızlığın şerefli yolu"na döşenmiş kaldırım taşlarıydı (Söylemez ve Azap, 2019).

2. 4. Bağımsızlık ve "Bağımsız Edebiyata" Giden Yol

Almatı'da 1986'daki ayaklanmadan bir yıl evvel Devlet Başkanı Gorbaçov belki de Birliğin

temeline dinamiti döşeyen "yeniden yapılanma" ve "açıklık" politikasını uygulamaya koyduğunu açıklamıştı. Bir yıl sonra gençlerin Almatı'da meydanlara çıkması ve Kazakistan'ın Kazakların olduğunu haykırması çözülmeyi hızlandırdı. 1991 yılında Ağustos ayının bitimi aynı zamanda kanla ve baskıyla birbirine tutturulmaya çalışılan üretilmiş ve ütopik Sovyet birliği de varlık yitimine uğradı. Beş büyük Türk halkı bağımsızlıklarını ilan ederek kendi bayraklarını Birleşmiş Milletler binasının önüne dikmeyi başardılar.

Son dönemde kültürel konularda önemli çalışmalara imza atan, tanınmış şair ve RFE / RL muhabiri Zayırbek Acimatov 44 yaşında (29 Nisan 2020) hayata gözlerini yummadan önce yazdığı şiirinde "satmayan ve satılmayan bir Kırgız" olduğunu vurguluyordu. "Atalarının değerlerini" koruyan şairin bu ifadeleri bağımsızlık sonrası Kırgızistan toplumu içinde tartışılan konulardan biriydi. Cengiz Aytmatov da 2008'deki ölümünden önce yayınlanan *Dağlar Devrildiğinde-Ebedi Gelin* kitabında bu konuya temas etmişti (Aytmatov, 2007). Acimatov'un "Ben – Kırgız'ım" diye haykıran şiirine bir göz atmakta fayda görüyoruz.

Мен — кыргызмын!	**Ben Kırgız'ım!**
Мен — кыргызмын, сатылбаган, сатпаган!	Ben- Kırgız'ım, satılmayan, satmayan!
Мен — кыргызмын, баба наркын сактаган!	Ben- Kırgız'ım, atalarımın değerlerini koruyan!
Ата Журтка жасасам деп бир эмгек	Ata Yurda versem deyip bir emek
Ар күн сайын «Чоң казатка» аттанам.	Her gün "Büyük sefer için" atlanırım.
Мен — кыргызмын, асман-жерге жашташмын!	Ben- Kırgız'ım, toprakla yerle yaşıtım!
Эзелкимин, келечекмин, максатмын.	Ezelîyim, ebediyim, maksadım.
Кылы дагы кыйшайганын каалабайм	Kılına bile zarar gelsin istemem
Кырчылдаган «КЫРГЫЗ» деген жакшы аттын!	"Kırgız" denen güzel adın!
Мен — кыргызмын, түгөнөөрдө түтөгөн!	Ben- Kırgız'ım, tükeneceğinde tüten!
Мен — кыргызмын жок болордо күчөгөн!	Ben- Kırgız'ım yok olacağında güçlenen!
Мен — кыргызмын, тарыхым бар, тилим бар,	Ben- Kırgız'ım, tarihim var, dilim var,
Мезгилдин да ой-чуңкурун түзөгөн.	Zamanın da düşünce dünyasını oluşturan.
Мен — кыргызмын, жөнөкөймүн, улуумун!	Ben Kırgız'ım, sadeyim, uluyum!
Мертинтпеген эчен азап, улуумун.	Bükülmeden hiçbir sıkıntıda, uluyum.
Кылымдарга улап кетер дагы да	Asırlarca yaşayıp gider daha da,
Кыргызмын мен, эр Манаска муунмун!	Kırgız'ım ben, kahraman Manas'ın torunuyum!
(Acimatov: https://kmb3.kloop.asia: 21.02.2021)	

Bu ve buna benzer yüzlerce şiir veya sanat eseri 1991'in sonunda kazanılan siyasi bağımsızlığı izleyen yıllarda kaleme alındı. Hatta komşu ve kardeş Kazakistan'da 12 Nisan 2017'de zamanın Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev bir makale yayınlayarak ülkede "Ruhani veya milli uyanış"ın reçetesini sundu. Bu bir gelecek vizyonuydu ve sadece Kazakistan için değil bütün Türk Cumhuriyetleri için de geçerli idi. Yazarlar ve diğer sanatçılar da boş durmamış satırlarında "bağımsızlık" heyecanını yaşadıkları bir edebiyat vücuda getirdiler. Bu durum çeyrek asırlık bağımsızlığın edebiyata ve sanata yansıması idi. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin akademisyen, yazar ve şairlerinden Sovyetbek Baygaziyev

2007'de yayınladığı antolojisine aldığı şiirlere "Zincirden boşanan ruhun şiirleri" adını verdi.

2. 5. Kırgızistan ve "Zincirinden Kurtulan Ruhun Şiiri"/ "Milli Kimlik"e Giden Yol

Esaret zincirinden ruhlarını kurtaran Kırgız şairler şiirlerinin satırlarına "millî ruhu" sindirdiler. Bu şiirleri bir araya getiren de Sovyetbek Baygaziyev oldu. Dilbilimci Kıyal Taciyeva, Baygaziyev'in şiir derlemesi kitabı için önemli ipuçları vermiştir. Taciyeva, hayat denilen uzun yolculukta halka rehberlik eden şiirlerin Baygaziyev'in yüreğinden kopup geldiğini yazmıştır.

Kırgızistan'ın yaslandığı büyük dağ silsilesinin bir parçası ve zirvesi yılın her vakti karlı olan Ala Too'nun Kırgız halkı için anlamı büyüktür. Ülkeye hayat veren bu yüce dağın karlı zirvesine has Caabars'ı büyük yazar Cengiz Aytmatov'un son romanına da konu olmuştur. Tıpkı zincirlerini koparan ve esarete başkaldıran Gülsarı gibi bu zavallı Caabars da yok olmanın eşiğindedir. Gülsarı'nın halkına ve kimliğine karşı sorumsuz ve duyarsız Kolhoz başkanının hayatı başarılarla dolu doru atı kısırlaştırması gibi vatan topraklarının zenginliği ve sembolü olan Caabarsların para karşılığı safari yapan zengin yabancılara peşkeş çekilmesi neslinin tükenmesine sebep olacaktır. Gülsarı gibi Caabars'ın da Kırgız halkını temsil ettiği düşünüldüğünde durumun vahameti ortaya çıkmaktadır.[3]

Sovyetbek Baygaziyev "Ala Toom menin cürögüm" (Ala Too benim yüreğim) başlıklı şiirinde Kırgızların tarihlerini Sovyet döneminde unutmasını eleştirmekte ve buna üzülmektedir. Sovyet zamanında öyle vakitler olmuştur ki Kırgız halkı Stalin yerine varlık ve bellek mekânı olan büyük ve uzun destan kahramanı Manas'ın yerine koymuştur. Halk kutsal dağ Ala Too'nun zirvelerine bakmak yerine gözlerini Moskova'ya çevirmiştir. Bu durum şair Baygaziyev'in bu şiiri ile dile getirilmiştir. Şair Sovyetler döneminde uygulanan Ruslaştırma politikasına da karşı çıkmakta ve artık bu durumun değişmesi gerektiğini düşünmektedir. Baygaziyev şiirinde Moskova üzerinden Rusya ve Rusların dostluğunun sorgulanması gerektiğini belirtir. Ayrıca önemli bir öneride de bulunur: "Kırgızların hayatın her alanında ileriye adım atabilmesi için Moskova'yı takip etmek yerine, kendi köklerine, öz benliğine bakması, önce kendini tanıması, gelişen ve değişen dünyaya ayak uydurması gerektiğini dile getirmektedir." (Aşlar, 2020: 109-134)

Ала-Тоом- менин жүрөгүм!	**Ala Too benim yüreğim**
Манас баба эстен чыгып, Сталинди ата деп, Тар заманда башы адашып, кыргыз чыны, жүдөдү. Россия бир боор энем болот мага кандайча? Ырдап жүрдүк кыргызымдын Москва деп жүрөгү. Бурадар эй, кандай гана жагдайга туш болбосун, Айныгыс шарт-түптүү калктын ар намыс деп күйөрү. Кыргызымдын энеси да, жүрөгү да - Ала-Тоо! Бирөө гана эч нерсеге алмаштырбай сүйөрү. Кең Москва-орустардын согуп турган	Manas Ata akıldan çıktı, dedik Stalin'e baba, Zorda aklı karışan Kırgızlar bıkıp usanmadı hala. Nasıl olur bu, Rusya akrabaymış bana? Şiirler yazdı Kırgız'ım Moskova, Moskova. Bak birader, her çeşit iş çıkar karşına, gelir başına... Sözünün eridir köklü halkım ar namusta hassastır, Kırgız'ımın anası da mayası da yüreği de Ala Too'dur. Hiçbir şey yerini tutamaz, sevdiği tektir, Büyük Moskova Rusların çarpan kalbidir,

[3] Ayrıntılı bilgi için bk. Cengiz Aytmatov. *Gülsarı*. Çev. Refik Özdek. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2020; Cengiz Aytmatov. *Dağlar Devrildiğinde / Ebedi Nişanlı*. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2007.

жүрөгү, Биз Русту төш айкашкан дос деп санап жүрөлү. (Baygaziyev, 2007: 87)	Biz Rusları can ciğer dostumuz zannederiz, nedendir!

3. Baygaziyev ve Kırgız Millî Kimliği

Araştırmacı akademisyen Halit Aşlar'ın değerlendirmesi ile "Kırgızistan'da özellikle son dönemlerde yetişen genç nesil edebiyatçılar vatan, bayrak, ana dil, memleket sevgisi" üzerine şiirler yazıyorlar. Baygaziyev ise şiirleriyle bu genç şairlere rehberlik görevini üstlenmiş görünüyor. Özellikle *Kartalın Gözyaşları* ve *Yalnız Kayık* kitabında topladığı şiirleri bu sorumluluğu fazlasıyla yerine getiriyor. Ülkede yükselen manevî duygular ve özellikle de millet olma yolunda yapılması gerekenler bu tecrübeli şairin dizelerinde yerini alıyor. Şiirleri genel bir tasnife tutmak bile bu söylenenleri gözler önüne serecektir. (Aşlar, 2020: 109-134)

Şair
Акын/Şair
Окурмандын бунту/Okur devrimi
Акын мүнөзү/Bir şairin karakteri
Ушундай адаммын мен.../Böyle bir insanım ben
Kimlik Sorgulama
Сен кимсин?/ Sen kimsin?
Козголоң/Ayaklanış
Vatan
О, Тууган жер!/Hey, doğduğum yer!
Ата журтум!/Ata yurdum!
Ата журтум!/Ata yurdum!
Алыстагы сагыныч/Uzaktaki özlem
Ала-Тоо жөнүндө элегия/Ala-Dağ için ağıt
Ana Dili/Kırgız Dili
Эне тилим!/Ana dilim!
Din/İslam
Ак-Талаам!/Hak Tealam!
Абийир соту/Vicdan mahkemesi
Атуулдун ыры/Halkın şiiri
Kırgız Kimliği
Кимдер айтат ушу бизди улут деп?/Kimler bize ulus der?
Кайда барам?/Nereye giderim?
Кыргыздардын ыры/Kırgızların şiiri
Ойгонгон көчмөндүн монологу/Uyanan göçmenin monoloğu
Кыргыз/Kırgız

3. 1. Şair

Sovyetbek Baygaziyev'in her şeyden önce bir akademisyen olduğunu söylemek yerinde olur. Özellikle milli eğitimde okuyan öğrenciler için hazırladığı kitaplarda Kırgız halkının kültürel değerlerini bütün Türk halklarının ortak mirası olan Orhun Yazıtlarından başlatan kitapların yazarıdır. Bunun yanında şairliği ön plana çıkar. Bu niteliğinden dolayı öncelikle şairin "şair" tanımını ve "milli duygularla coşan" ve nihayet "bağımsızlığa giden yolda zincirlerini kıran ruh"un şiirlerini yazdığını gözlemliyoruz. Onun gözünde şair olarak kendisini "azgın bir at, ayağında demir zinciri, eyerlenmeyi sevmeyen" bir karakter ile betimliyor. Hele şiirine "azgın" olarak gösterilen "at" ile başlanması önemli;

çünkü arkasından gelen "ayağında demir zinciri ve eyerlenmeyi" sevmeyen bir "at" olması Kırgız edebiyatını ve özellikle Cengiz Aytmatov'u yakından tanıyanlar için bunların bir "özgürlük" manifestosu olduğunu kabul eder. "Kartal" da tıpkı Aytmatov'un zincirlerini sevmeyen ve özgürlük için onları kıran ve Sovyet rejiminin temsilcisi olan Kolhoz başkanı tarafından sonunda "iğdiş" edilen Gülsarı gibi esarete boyun eğmeyen bir kuştur. Baygaziyev'e göre şair "kartal gibi özgür uçan istediği gibi kanat" çırpar. Mekânı yüksek dağlardır, geniş alanlardır, uzak diyarlardır tıpkı Kırgız halkı gibi. Tanrı dağlarının uzantısı Ala Too'ya yaslanmış ve onun eteklerinde yurt kurmuşlardır. Özgür ruh "harika"dır ve "derin sırlı bir bilmece" gibidir. Ruhu özgür olan ve ar-namusu ile yazan şairler Baygaziyev için kıymetlidir ve bunun aksi durumda ise şair "o gün ölür!"

Акын	**Şair**
Акын деген - азоо аргымак, тушамышты, токулганы сүйбөгөн, Акын - бүркүт эркин учкан каалагандай чабыттап.	Şair denilen, azgın bir at, ayağında demir zinciri, Eyerlenmeyi sevmeyen, Şair- kartal gibi özgür uçan istediği gibi kanat çırpan.
Жан дүйнөсү керемет бир, терең сырлуу табышмак, Мекени анын бийик тоолор, кең мейкиндер, алыс жак.	Ruhu harika, derin sırlı bir bilmece, Onun mekânı yüksek dağlar, geniş alanlar, uzak diyar.
Ырас кээ акын тотукуштай, кармап келип үйрөтсөң, Тор ичинде, айтканыңды сайраганга көнөт ал.	Doğru, bazı şairler papağan gibi, tutup getirir ne öğretsen, Pat diye içindekini, söylediğini ötmeye alışkındır.
Эркин духтан, ар намыстан бүткөн акын чыныгы, Мындай шартка туш болсо эгер, ошол күнү өлөт ал! (Baygaziyev, 2007: 52)	Özgür ruhtan, ar namuslu olan asıl şairdir, Bu şarta denk gelse eğer, o gün ölür o!

Baygaziyev genel olarak "şair"i betimledikten ve "ar-namusuyla özgürce düşüncesini söyleyen"leri tasvir ettikten sonra "bir şair karakteri" çizerken aslında kendi karakterini ortaya koymaktadır. Bir taraftan "yabani bir at" gibi esarete boyun eğmeyen, ayaklarını zincire mahkûm ettirmeyen bir karaktere sahipken belki de şartlar gereğince doğa içinde en kırılgan, en zayıf, en güçsüz ve korunmasız "serçe dilli" şair olarak görür kendisini. Buna rağmen ülkesinin, halkının gerçeğini dile getirmek için bunu göze alır; çünkü onun için "şiir" hayatın gerçeğidir. Gerçekleri dile getirmek ve hayatın eğriliğini düzeltebilmek için de içindeki sessizlik "çığlık"a dönüşüyor. Eğriyi ve doğruyu dile getirdiği için de şiirinin "yükseklerde" uçtuğunu belirtiyor.

Bir taraftan da "Okur devrimi" şiiriyle kalıplaşmış ve başkasının sözlerini tekrarlayan şiirler ve şairlerden de bıkıp usandığını belirtiyor. Şair, şiirlerin aynı konulardan bahsetmesinden, şairlerin parlak fikirlerini dile getirmesinden hoşlanmadığını vurgulamaktadır.

Окурмандын бунту	**Okur devrimi**

Кереги жок мага ырлардын,	Bana lazım değil şiirlerin,
Тарпы чыккан темалардын үстүндө,	Harap olan konuların üstünde,
Таз жорудай айланган.	Akbaba gibi döndü.
Керек эмес акын мага,	Lazım değil şiir bana,
Алкактардын кучагына жашынган.	Çerçevelerin kucağına saklanan.
Керек эмес ырлар мага,	Lazım değil şiirler bana,
сулууланган,	Güzelleşen,
жылтылдаган, жылмаланган, жышылган.	Parlak, cilalı, sararıp solmuş.
Окубайм мен ойлорунду,	Okumam ben fikirlerini,
Адабияттан адабиятка,	Edebiyattan edebiyata,
көчүп жүрүп «жыртылган».	Göçüp giden "yırtılmış".
(Baygaziyev, 2007: 64-67)	

Sovyetbek Baygaziyev "Bir Şairin Karakteri" adlı şiirinde şairin birtakım özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulayarak şairliğindeki heyecanını yabani bir ata, şiirlerinin dilinin coşkunluğunu da serçeye benzetmiştir.

Акын Мүнөзү	**Bir Şairin Karakteri**
Акынмын мен азоосундай жылкынын,	Şairim ben yabani bir at gibi,
Толкуп турган торгой тилдүү ырчымын.	Heyecanlanan serçe dilli şairim.
Тоолук журтум сага арналган «ыр чыным».	Dağlı yurdum senin için "şiir gerçeğim".
Жазамын деп бу жашоонун чындыгын,	Yazıyorum diye bu hayatın gerçeğini,
Түзөймүн деп бу турмуштун кыйшыгын,	Düzeltiyorum diye bu hayatın eğriliğini,
Жоготкомун жан дүйнөмдүн тынчтыгын.	Kaybettim ruhumun sessizliğini.
Ырдайм даңктап касиетин мыктынын,	Şiir söylüyorum yüceltip kerametin güzelliğini,
Жамандардын жалган, арам, кынтыгын	Kötülerin yalan, haram, noksanını-
(Baygaziyev, 2007: 34-35)	

Diğer taraftan da şairliğinin ötesinde nasıl bir insan olduğunu da yine şiirle dile getiriyor. Tıpkı Cervantes'in Don Kişot karakterinin yel değirmenleri ile savaşması gibi dünyayı uyarmaya çalışmasını, her adımda mezarları görmesini sorguluyor. Sanki fildişinden kule kurmakta olmasını, hayat için ilahiler yazmasını sorguluyor. Bu sorgulamanın cevabını da son dizesinde dile getiriyor ve "ölürken ölümü yeneceğine" olan inancını vurguluyor.

Ушундай Адаммын Мен...	**Böyle bir insanım ben…**
Эмне үчүн куруп жатам зор мунара,	Neden kuruyorum zor bir kule,
Эртең мен о дүйнөнү көрбөчүдөй.	Yarın o dünyayı görmeyecekmiş gibi.
Ушундай адаммын мен. Акыретке	Böyle bir insanım ben. Ahirete
Көзүм жетип турса да кетериме.	İkna olsam da gideceğime.
Курамын мунараны, ишенем мен,	Kurarım kuleyi, güveniyorum ben,
Өлүп жатып өлүмдү жеңериме!	Ölüyorken ölümü yeneceğime!
(Baygaziyev, 2007: 60)	

Şair Baygaziyev, zincirden kurtulan ruhuyla sorular sormaya ve kendisini sorgulamaya devam ediyor. Bu defa daha derin ve anlamlı sorular soruyor kendi kendine ve "sen kimsin?" diyor. Bu soru ile kendilik ve kimlik bilincine yükselişin işaretlerini veriyor.

3. 2. Kimlik Sorgulama

"Sen kimsin?" sorusunun okuyucuyu "kimliğini unutan" yani günümüz ifadesiyle "ötekileşmiş" ve Manas'ın anlatımıyla "mankurt"laşmış kişileri düşünmeye zorluyor. Nitekim son iki dörtlükte Cengiz'in "mankurt"u derken aslında Manas Destanı'ndaki "mankurt"lara sesleniyor. Eleştirinin dozunu çok artırıyor bu şiiri ile. Tarihini neden unuttuğunu soruyor; çünkü tarihini yani geçmişini unutan geleceğini de inşa edemez. Kökünü ve mensubu olduğu milleti soruyor. Başka bir dilin bayrağını dalgalandırmasını eleştirirken hem ana dilini unutmasını hem de Rusçayı bayraklaştırmasını yeriyor. Dilin kuruması dinin de kimliğinde, kültürün de kuruması anlamına gelmektedir. Şair bunun bilincinde olarak sorular sormaya devam ediyor. Bozkırda rüzgârın önünde oradan oraya sürüklenen otlar ile özdeşleştiriyor.

"Marlboro" imiş şapkanın sloganı, Çince harfler, elbisenin arkası! Göğsünde Hıristiyan sembolü, Arsız ey, nerede Kırgız namusu!" Bunlar çok ağır ithamlar ve hayatın gerçeğini yazdığını, bunu da ancak şiiri ile yapabildiğini söyleyen Baygaziyev için de ağır olsa gerektir. Muhtemelen gençlere olan itimadını ve inancını yitirmiş olmalıdır. Yoksa böyle bir dörtlüğün yazarken bile şairi çok rahatsız etmiş olacağını tahmin etmek zor değildir.

Kırgız geleneğinin kaybedilmesi de kimliksizleşme yolunda önemli bir aşamadır. Gelenekleri devam ettirecek olan Kırgız kızlarının kelime anlamında olmasa da metaforik olarak zehirlendiğini ifade ediyor.

Bulut gibi köksüzlük ve kendisini Manas ataya bağlayacak "kutsal" değerlerini kaybetmiş olduklarını söylüyor. Kendi değerini, değerlerini ve geleneğini bilmeyen "yürüyen köle"lere benzeyen "mankurt" olduğunu anlatmaya çalışıyor.

Şair Baygaziyev başkalarının fikirlerini hiç üzerinde düşünmeden kabul edenleri "bozkırdaki çalı gibi yuvarlanan" Kırgız halkının dikkatine sunuyor. Onları uyandırmak ister gibi yazdığı şiirle "Sen Kimsin?" sorusunu sorarak kim olduklarını düşünmelerini istiyor. 20. Yüzyılın başında da Kazak halkının tanınmış şairi ve reformcusu, Alaş üyesi Mircakıp Dulatulı da "Uyan Kazak!" başlıklı bir şiir yazmıştı.

Bir asır sonra da aynı tonda ve konuda şiiri Baygaziyev'de buluyoruz. Sanki Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* romanını (Aytmatov, 1991) hatırlatırcasına önemli bir soru soruyor:

Сен Кимсин?	**Sen Kimsin?**
Тарыхыңды неге сен эй, унуттуң?	Hey, sen tarihini neden unuttun?
Тегиң кайсы, кайсы сенин улутуң?	Kökün ne, hangi ulustansın?
Өзгө тилдин желбиретип байрагын,	Başka dilin dalgalandırıp bayrağını,
Өз жериңде эне тилиң куруттуң.	Kendi yurdunda ana dilini kuruttun.
Кайда тууруң, кайда сенин очогуң?	Nerede senin yurdun, nerede senin ocağın?
Карагын эй, камгак болуп кайда учтуң?	Bak ey bozkırdaki çalı olup nereye uçtun?
Темселейсиң таалай издеп чет жактан,	Geziniyorsun mutluluk arayarak yabancı ellerde,
Мекен туруп, мекениң жок байкушсуң.	Vatanın duruyor, vatanı olmayan zavallısın.
"Мальборо" экен калпагыңдын урааны,	"Marlboro" imiş şapkanın sloganı,
Кытай тамга – көйнөгүңдүн далысы!	Çince harfler, elbisenin arkası!
Көөдөнүңдө христиандар символу,	Göğsünde Hıristiyan sembolü,
Ары жок эй, кайда кыргыз намысы!	Arsız ey, nerede Kırgız namusu!
(Baygaziyev, 2020: 56-57)	

Bu şiir ile birlikte "Sen kimsin?" diye başlayan sorgulama isyana kadar gidiyor şair

Baygaziyev'in dizelerinde. Kalıplara hayatları hapsedilen "mankurtlar" kucağında "mutluluk" bulmasını eleştiren şair, özünü ve benliğini yitirmiş, ruhunu esarete teslim etmiş olanları "kendi fikri, kendi yüzü olmayan mahluk" olarak niteliyor. Kişinin kendi fikrinin olmaması, Sovyetler döneminin meşhur şiarı "sen düşünme, ye iç ve hayatını yaşa" yani "biz senin yerine düşünürüz"ün iz düşümü olarak görmek mümkündür.

Türk edebiyatında şair Orhan Veli Kanık'ın "Düşünme, Arzu et sade! Bak, böcekler de öyle yapıyor" mısralarını hatırlatmaktadır. Diğer taraftan da yüzünün olmaması yine okuyucuları Sovyetler Birliği dönemine götürmektedir. Bilindiği gibi yetmiş yıllık rejimin yaratmaya çalıştığı köksüz, tarihsiz, kimsesiz, kimliksiz yani "yüzü olmayan insan" anlamına da gelebilecek X-fert yaratma veya üretme çalışmalarını sürdürmüştür. Bu x-fert yetiştirme programı Cengiz Aytmatov'un *Kassandra Damgası* romanında ayrıntıları ile işlenmiştir (Aytmatov, 1997). İlişikteki "Ayaklanış" şiirinin ana fikri de şairin isyan eden ruhunun şiire yansıması olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır: "Sakinleşmez yeni uyanan benim ruhum, Kıracağım şimdi senin zincirini..."

Козголоң	**İsyan**
Өз ою, өз жүзү жок макулукка,	Kendi fikri, kendi yüzü olmayan mahluka,
Алдыртан акылдуулар күлмөк экен.	Uzaktan akıllılar gülecekti
Үңүлдүм бул дүйнөнүн түп жагына,	Bakıp kaldım dünyanın dip tarafına,
Түпкүрдөн көрдүм сенин боштугуңду.	Uzaktan gördüm senin boşluğunu.
Канчалар мен өңдөнүп энөө жүрүп,	Ne zamandır ben benzeyip saf yaşayıp,
Койнуңда көрүп жатат зордугуңду.	Koynunda görüyor zorluğunu.
Түшүндүм сенин бакыт дегендериң,	Anladım senin mutluluk dediklerinin,
Чынында бакыт эмес экендигин.	Gerçekte mutluluk olmadığını.
Бакытты башка жактан издөө үчүн,	Mutluluğu başka yerde aramak için,
Аттанып терендерге кетем бүгүн.	Atlanıp derinlere giderim bugün.
Калыбыңда калат деп үмүттөнбө,	Önceki gibi kalır diye ümitlenme,
Ардактайм соңку келген ишенимди.	Saygı duyarım son gelen inanca.
Тынчытпайт жаңы ойгонгон менин духум,	Sakinleşmez yeni uyanan benim ruhum,
Талкалайм эми сенин кишениңди...	Kıracağım şimdi senin zincirini...
(Baygaziyev, 2007: 60)	

Bu uyanış veya "ayaklanış" şiiri ile birlikte şairin "Kırgız millî kimliği"nin parçaları veya bütünü oluşturan unsurlarını ele alan şiirleri de dikkat çekiyor. Mesela ortak yaşam alanı olan ve kavram olarak "vatan" adı verilen toprak parçası üzerine dikkate değer şiirler yazıyor.

Şairin günlük hayatta görüp ve tecrübe ettikleri onu rahatsız eder. Bir taraftan örnek olarak verdiği Gürcü halkını, Özbek halkını, Uygur halkını ve Türkiye Türklerini kendi milletlerine bağlılıkları için överken Kırgız lokantasında "komuz" da kavala benzer millî çalgı olan "çoor"un olmadığından ve Batı müziği çalındığından dertleniyor. Özbek kafesinde halkın büyük değer verdiği devlet adamlığının yanı sıra ilim adamlığı ile de tanınan Uluğbek'in ismi yazarken Kırgız kafesinin üstünde "Monte-Karlo" yazmasından şikâyet ediyor. Bu durumda şiire başlık olarak koyduğu "Kimler bize ulus der?.." sorusunu soruyor.

Кимдер Айтат Ушу Бизди Улут Деп?..	**Kimler Bize Ulus Der?..**
Грузиндер, өзбектер, уйгурлар,	Gürcüler, Özbekler, Uygurlar,
Неге ушунча улутуна бек турат?	Neden bu kadar milletine bağlıdır?
Кафесинде музыкасы алардын.	Kafesinde müziği onların.
"Уйгур", "уйгур", "өзбек", "өзбек" деп турат.	"Uygur", "Uygur", "Özbek", "Özbek" diyedir.

Ашканасын аттап кирсең, кыргыздын, Комуз да жок, чоор да жок. Батыштын музыкасы кулак-мээни жеп турат. Бишкектеги кафесине түрк тууган, Стамбулдун атын койду улук деп. Өзбектин кафесинин үстүндө, Жазылыптыр бадырайып Улукбек. Кыргыздыкы "Монте-Карло" аталат, Кимдер айтат ушу бизди улут деп... (Baygaziyev, 2020: 58)	Restoranına girsen, Kırgız'ın, Komuz da yok, çoor[4]da yok. Batı'nın Müziği kulağı tırmalar. Bişkek'teki bir kafeye Türk akraba, İstanbul'un adını koydu harika diye. Özbek'in kafesinin üstünde, Yazılmış kocaman Ulukbek. Kırgız'ı "Monte-Karlo" diye adlandırır, Kimler der bize millet diye...

Peki bu durumda şair nereye gidecektir?.. Millî değerlerin "değersizleştirilmesi"nden rahatsızlığını dizelerine taşıyor. Masumiyeti arzuluyor, Talas tarafına mı yoksa Manas tarafına mı kaçacağına, gideceğine karar veremiyor. Fakat gidip gördüğü bu kutsal mekânların da değersizleştirildiğini söylüyor.

Кайда Барам?..	**Nereye Giderim?..**
Тумчугам нарксыздыктын туманында. Актыкты эңсеп, батамын кусалыкка. Бу көрөкчө, кетсемби Талас жакка! Качсамбы, айкөл атам Манас жакка! А бирок ал жакты да барып көргөм, Баягы нарктуулуктун заманы өткөн. Бийлик, байлык талашып, майдаланып, Пенделерде бабанын калысы өчкөн... ***	Boğuluyorum değersizliğin dumanında. Masumiyeti arzulayıp, batıyorum hasrete. Buna göre, gitsem mi Talas tarafına! Kaçsam mı, ulu atam Manas tarafına! Ama orayı da gidip gördüm, Eski değerini kaybetmiş. Güç, zenginlik tartışıp, parçalanıp, Kullarda atanın adaleti bitmiş... ***
Күн санап ыймансыздык барат күчөп, Ысык-Көлдүн ичинде шайтан сүзөт... Кайда барам, адалдыкты кайдан табам? Чын айтам, чыдай албайм мындай жерге. (Acımatov, http://www.sayasat.kg/kg/aldyn-ala-taldoolor/65385, 01.02.2021)	Gün geçtikçe edepsizlik aldı başını gitti artarak, Issık Göl'ün içinde şeytan yüzüyor... Nereye giderim, adaleti nerede bulurum? Gerçekten de dayanamıyorum böyle yere.

3. 3. Vatan

Millî kimlik oluşumunda "vatan" veya "ana vatan" önemli bir yer tutar. Kimlik oluşumu üzerine önemli çalışmaları olan Anthony Smith *Milli Kimlik* kitabında insanın doğduğu ve yaşadığı toprakları kimlik bilincinin yerleşmesinde önemli bir unsur olduğunu belirtir (Smith, 2014). Smith'e göre toplumsal veya kültürel kimliği oluşturan unsurların başında "ortak bir tarihsel toprak yahut yurt kavrayışı" gelir. "Vatan" olarak da tanımlanan ortak yurt anlayışını "ortak mitler veya tarihî bellek" takip eder. Dil, gelenek-görenek, örf-âdet, giyim kuşam gibi unsurlar ise Smith'in tanımladığı "kültür" içinde değerlendirilebilir. İlk birleştirici unsur "vatan" olduğuna göre Baygaziyev de doğduğu coğrafyadan başlayarak yurdun dört bir yanını dolaşır.

Şair *"Kurban olayım doğduğum yer, ne oldun, neden böyle gittin rengin solup"* sorusunu soruyor.

[4] çoor: Bir çeşit müzik aleti, kaval.

Bu soru ile muhtemelen şair Baygaziyev 1916 yılındaki "Ürkün" olayını hatırlatıyor; zira "kaç can gitti uzak geçitler geçip…" ifadesi bu uzak hatırayı hatırlatıyor. Menşevikler ve Bolşevikler arasında sıkışan, baskıya ve esarete başkaldıran Kırgızların bazıları yurtlarını, ana vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardı. Bunu da şairin gençlere tarihlerini ve vatanlarını unutmamaları için uyarı olarak değerlendirmek mümkündür. Öncelikle şairin doğduğu yer için yazdığı şiire bakıldığında "yerel milliyetçilik" denilebilecek betimlemelerin ve hatırlamaların olduğunu görmek mümkündür. Şairin bu başlangıç ile birlikte Kırgız halkının vatan edindiği toprak parçasına geçtiği açıkça hissedilmekte. *"Şair Kurban olayım doğduğum yer, ne oldun, Neden böyle gittin rengin solup"* dizeleriyle vatanı kişileştiriyor ve daha da kötüsü içinde bulunduğu durumu daha iyi anlatabilmek için onu "hasta" bir kişi olarak betimliyor. Hâlbuki şairin vatan toprağında veya daha kişisel olarak "doğduğu topraklar"da aradığı ise "… o toprakların hazinesini kazıp, zenginlik-mutluluk"tur. Fakat *"… Kaç can gitti uzak geçitler geçip... Vatanına tekrar dönüp gelmediler"* mısralarıyla vatanın metruk hâle geldiğini ifade ediyor. Şiirden dizeleri vermek gerekirse:

О, Туган Жер!	**Hey, Doğduğum Yer!**
Чиркин ай, күчү турса толуп-ташып, Туйтунбай тууган жердин кенчин казып, Байлык-бакыт табам деп бөтөн жактан, Канча жан кетти алыска ашууңду ашып... Тууруна кайра айланып кайтышпады - (Baygaziyev, 2007: 4)	Ah zavallı, gücü bitse dolup taşarak, Doymadan doğduğun yerin hazinesini kazıp, Zenginlik-mutluluk bulurum diye yabancı yerden, Kaç can gitti uzak geçitler geçip... Vatanına tekrar dönüp gelmediler-

Baygaziyev'in eğitimci yönünün şairliğinden önce geldiğini belirtmek gerekiyor. Hayat hikâyesinde bunu görmek mümkün. Sulayman Rısbayev'in "Millete böyle hizmet ediyor!" başlıklı makalesinde (https://kmb3.kloop.asia/2011/10/25/ulutka-ushintip-ky-zmat-ky-lat/ 02.01.2021) naklettiğine göre "Kırgız çocuğunun kişisel bilincini artırmak için pedagojik fikirlerinden de ilham alan öğretmen B. İsakov "Yüzyılın sonunu neslin sonuna anlatacak bir gazeteci, üstün nitelikli vatandaş" diyerek şaire büyük değer vermektedir.

Baygaziyev'in "Ata Yurdum!" başlıklı şiiri bestelenmiş ve çocuk korosunda seslendirilmiştir. Çocuklar için yazıldığı düşünüldüğünde onlarda bir "millî bilinç" oluşturma veya mevcut olanı da harekete geçirme niyetinin olduğu gözlemlenebilir. Aşağıda verilen şiirde de görüleceği gibi şair, Sonköl-Narın ile başlıyor, yüksek değer verdiğini "şerefim" diyerek ifade ediyor. Manas'ı da zikrederek Talas'ı kanadı olarak görüyor. Batken, Oş, Celalabad, Sarı Özön, Çüy ve nihayet Issık-Göl ile birlikte Ala Too'yu dizelerine yerleştiriyor. Kırgız halkının "vatan" dediği toprakların önemli mekânlarını şerefim, kolum-kanadım, zenginliğim, gururum, dünyam, dağım, ruhum, aydınlık gündüzüm, kutsal yerim ve çarpan yüreğim sıfatları ile tavsif ediyor. Bunlar yetişkinler için bir şey ifade etmese de çocukların bilincinde yerlerini alacağını söylemek yanlış olmaz.

Ата Журтум!	**Ata Yurdum!**
(Балдар хору)	(Çocuk Korosu)
Атактуу Соңкөл - Нарыным -	Ünlü Sonköl-Narın'ım-
Алдырбас бийик намысым!	Benim yüksek şerefim!
Жердеген айкөл Манасым,	Yaşayan güzel Manas'ım!
Таласым - менин канатым!	Talas'ım-benim kanadım!
Баткеним менин байлыгым -	Batken'im benim zenginliğim-
Бактыга бүткөн бар дүйнөм!	Mutluluğu tamamlayan var dünyam!

Ордолуу Ошум - опол тоом!	Köklü Oş'um- büyük dağım!
Жалалабат - жан биргем!	Calalabat- ruh birliğim!
Сыймыктанам, сүйөмүн,	Gurur duyuyorum, seviyorum,
Сары Өзөн Чүйүм - тирегим!	Sarı Özön Çüy'üm, direğim!
Ысыккөл сенсиң - карегим!	Isıkköl sensin- gözbebeğim!
Соолбос өмүр мүрөгүм!	Bitmez hayat ışığım!
Түндүгүм менен Түштүгүм!	Kuzeyim ile Güneyim!
Сен барда жарык күн-түнүм!	Sen varken aydınlık gündüzüm gecem!
Алатоом - ыйык түнөгүм,	Ala Too'm- kutsal yerim,
Бишкегим - соккон жүрөгүм!	Bişkek'im- çarpan yüreğim!
(Baygaziyev, 2007: 84)	

Baygaziyev için vatanının toprağının her bir parçası çok değerlidir. "Aya yurdum" adlı şiirinde Baygaziyev vatanına olan sevgisini ve bağlılığını doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine, şehir şehir dile getirmektedir. Baygaziyev bu şiirinde yetişkinlere hitap etmektedir. Celalabad, Sarı Özön ve Çüy bereketi, Arslanbab temiz yeri temsil ederken dizelerde diğer mekânlar da taşıdıkları imgesel ve simgesel değerlerle yerini alıyor. Şair şiiri Ala Too ile bitiriyor. Son *bölümde "Ata yurdum-Ala-Too'm, Beşiğim, kutsal vatanım! Sensiz yetim biriyim, senin için ateş gibi yanarım, senin için ömür sürerim, sensin çarpan yüreğim!"* derken Ala Too'ya verdiği önemi gösteriyor.

Ата журтум!	**Ata yurdum!**
Кутманым Жалал-Абадым -	Bereketim Calal-Abad'ım-
Жаныма өзүң дабасың.	Canıma sen devasın.
Арсланбабым аруу жер,	Arslanbab'ım temiz yer,
Ата журтка нур чачып,	Ata yurda ışık saçıp,
Ак жылдыз болуп жанасың.	Beyaz yıldız olup yanarsın.
***	***
Бабамдан калган белегим	Atamdan kalan hediyem
Орошон Ошум-тирегим,	Oroşon Oş'um-direğim,
Көтөргөн намыс желегин.	Kaldırdı şeref bayrağını.
Сулайман тоом - улугум	Süleyman Dağı'm- benim büyüğüm
Өзүң менен улуумун!	Seninle uluyum!
***	***
Көрсөм деп үзбөй күдөрүн,	Görsem diye kırmadan ümidini,
Баары эңсейт тоонун чүрөгүн.	Herkes özler dağın kalbini.
Ысык-Көл кыргыз бермети,	Isık-Göl Kırgızistan'ın incisi,
Өзүңдү жандай сүйөмүн,	Seni canım gibi severim,
Соолбос өмүр мүрөгүм!	Bitmez yaşama isteğim!
***	***
Ата журтум - Ала-Тоом,	Ata yurdum- Ala Too'm,
Бешигим, ыйык түнөгүм!	Beşiğim, kutsal vatanım!
Өзүңсүз жетим бирөөмүн,	Sensiz yetim biriyim,
Өзүң деп оттой күйөмүн,	Senin için ateş gibi yanarım,
Өзүң деп өмүр сүрөмүн,	Senin için ömür sürerim,
Өзүңсүң соккон жүрөгүм!	Sensin çarpan yüreğim!

Baygaziyev, 2020: 4-5)	

Şiirin son dizelerinde Ala Too'ya biçtiği değeri anlatan şair daha sonra onun için bir de "ağıt" yakıyor. Aslında şair kendisinden sonra yalnız kalacak olan Ala Too için üzülüyor. Kötü kader onları bir gün ayıracağını düşünen şair, rüyasında bile ondan ayrılsa Ala Too'nun ruhunun gelip kendisini özlemle yokladığını söylüyor.

Алыстагы Сагыныч	**Uzaktaki Özlem**
(Чет өлкөдө жүргөн кыргыздын ыры)	(Yabancı ülkede yaşayan Kırgız'ın şiiri)
Ала-Тоом оо! Алыс жашап озуңдөн,	Ey Ala Too'm! Uzak yaşayıp senden,
Жаш өйдөлөп токтолгонго карабай.	Yaş ilerleyip durdurulmaya bakmadan.
Ссн тарапгты карайм жашым кылгыртып,	Senin tarafına bakıyorum altın çağımda,
Энекесин сагынган жаш баладай.	Anacığını özleyen küçük bir çocuk gibi.
Алыс калган ак мөңгүлүү Ала-Тоом,	Uzak kalan beyaz buzlu Ala Too'm,
Түшкө кирет арчаң, аскаң, сууларың.	Düşe girer ardıcın, kayan, suların.
Жакшылыгың бсрегөр деп озуңо,	Güzelliğini göreyim diye senin,
Меп жалбарыгт теңиримден сурадым.	Yalvarıp Tanrı'dan istedim.
(Baygaziyev, 2007: 82-83)	

Vatan, vatan toprağı gibi kavramlardan sonra "milli kimlik" kavramı içerisinde "ana dil" de önemli yer tutuyor. Bir halkın "millet" olabilmesi, kimliğini oluşturabilmesi için zaman zaman "ana vatan" olarak da düşünülen "ana dil" gelmektedir. Dil, kişinin vatanıdır. Aynı zamanda da bellek mekânı olarak da düşünmek yerinde olur.

Ала-Тоо Жөнүндө Элегия	**Ala-Dağ İçin Ağıt**
...Карагай сындуу кулатып,	Köknar gibi yere serilip,
Канатты кайрыр убакыт...	Kanadı çevirir zaman...
Каларсың бир күн Алатоом,	Kalırsın bir gün Ala Too'm,
Кайтпаска мени узатып...	Geri dönülmeze beni uğurlayıp...
Алатоом сенден шум тагдыр,	Ala Too'm senden kötü kader,
Айрылтып бир күн коёбу?	Bir gün bizi ayırır mı?
Алдастап соккон жүрөгүм,	Telaşlanıp çarpan yüreğim,
Ак мөңгүң сындуу тоңобу?...	Beyaz buz gibi donar mı?...
(Baygaziyev, 2007: 81)	

Erol Sakallı "Türk dünyası şairlerinde millî kimlik simgesi olarak ana dili" başlıklı makalesinde çeşitli Türk asıllı halkların şairlerinden seçtiği "ana dili" konulu birer şiirini inceler. Sakallı "ana dili"nin önemini belirtirken "… Dil bir topluluğu millet yapan unsurdur" der (Sakallı, 2015: 180). Nitekim Abdullah Tukay da Vahabzade de Alikul Osmanov ve diğerleri de şiirlerinde bu görüşü destekleyen dizelere yer verirler ve dizelerinde ana dillerini tavsif eden güçlü sıfatlar kullanırlar. Baygaziyev de şiirlerinde "ana dili"ne hak ettiği sevgiyi ve saygıyı ziyadesiyle gösterir.

Ala Too'nun özgürlük alanı, Tanrı Dağı'nın atalar yurdu olduğunu söyleyen şair, Kırgız'ın ruhunun Ak Ordo'da yeniden canlanmasını istiyor. "Uyanan göçmenin monoloğu" adlı şiirinde de adını "fayda" yani "faydacılık-pragmatizm" olarak koyduğu Şeytan'ın yeşil taze yayları zehirlediğini, demir ile halkı ezdiğini ve daha da kötüsü "insanların ruh dünyasını" kirlettiğini iddia ediyor. Böylece

Ala Too'nun huzuru da çalınmış oluyor.

Ойгонгон Көчмөндүн Монологу	Uyanan Göçmenin Monoloğu
Акактаган алды-артына карабай,	Soluk soluğa kaldı önüne ardına bakmadan,
О прогресс, о түгөнгүр куураган.	Ah gelişme, ah kahrolası kuruttu.
Көздү жумуп, октой учуп зуулаган,	Gözü yumup, ok gibi uçup hızlıca,
ПАЙДА деген шайтан менен дуулаган.	FAYDA diye şeytanla sevindi.
Арт жагынан буркуратып түтүнүн,	Arka tarafından kıvrım kıvrım çıkartıp dumanı,
Жашыл тулаң жайлоолорду уулаган.	Yeşil taze yaylaları zehirledi.
Темир менен тепсеп адеп-ыйманды,	Demir ile ezip edep-ahlakı,
Пенделердин жан дүйнөсүн булгаган.	İnsanların ruh dünyasını kirletti.
Аңдып туруп чыга калып туурадан,	Sonra kalkıp çıkıverip doğrudan,
Алатоонун бейпилдигин уурдаган.	Ala Too'nun huzurunu çaldı.
(Baygaziyev, 2007: 36-39)	

Şair Baygaziyev "Kırgız"ı tanımlarken "Ala Too" ile eşleştiriyor; çünkü yüce "dağ"ların Kırgız'a Tanrı vergisi olduğunu düşünüyor. Dolayısıyla Kırgızlarda fikirler hem büyük hem de geniştir. Manas da hem kahraman hem de kutsallık olarak dağ gibi yüksektir.

Кыргыз	Kırgız
Алатоом катмар-катмар, мээге окшош,	Ala Too'm beyin gibi katmer katmer,
Кыргыздар ойлонушат тоо - мээ менен.	Kırgızlar düşünürler dağ-beyin ile.
Тоолор-мээ, көрдүңүзбү ошон үчүн,	Dağlar-beyindir, gördünüz bunun için,
Кыргызда ойлор бийик, ойлор кенен.	Kırgızlarda fikirler büyük, fikirler geniş.
Тоо - акылдан кыргызга теңир берген,	Dağ-Kırgız'a Tanrı'nın verdiği bilgelik,
Жаралган тоодой бийик «Манас» деген.	Oluşan dağ gibi yüksek "Manas" denen.
Бозүй да тоого окшош, мөнгү-ак калпак,	Boz üy de dağa benzer, buzlu-ak kalpak,
Кыргызым тоонун өзү көк мелжиген...	Kırgız'ım özü de dağı gibi göğe doğru...
(Baygaziyev, 2007: 61)	

Belki de "marş" olarak bestelenebilecek kadar tarihi zenginlikle dolu "Kırgızların şiiri" Baygaziyev'in Kırgız toplumuna vermek istediği bütün mesajlarını içeriyor. Türk Ata'dan gelip Kırgız Ata olarak devam ettiklerini ve bu sürekliliğin asırlardır devam ettiğini belirtiyor. Ayrıca ilim ve bilimin bereketine dikkat çekiyor.

Кыргыздардын Ыры	Kırgızların Şiiri
Уланып Түрк Атадан Кыргыз Ата	Devam edip Türk Atadan Kırgız Ata
Басканбыз узак заман, доорлорду.	Yürüyoruz uzun zamandır, asırları.
Бешик болуп Күн чыгыштын мейкиндери,	Beşik olup Güneş'in doğusunun düzlükleri,
Такшалткан Азиянын бороондору.	Zorlukları göğüsledi Asya'nın rüzgârları.
***	***
Илим куту, билим куту,	İlim bereketi, bilim bereketi,
Төгүлсүн коломтого,	Dökülsün ocağa,
Кыргыздын улуу руху,	Kırgız'ın ulu ruhu,
Гүлдөсүн Ак ордодо!	Canlansın Ak Ordo'da!
Эркиндик, тынчтык, достук, акыйкаттык,	Özgürlük, huzur, dostluk, gerçeklik,

Туубуз эч нерсеге алмаштырбас. Жасайбыз келечекке улуу жүрүш, Кан жолдо колдойт бизди ыйык Манас! (Baygaziyev, 2007: 169)	Bayrağımız hiçbir şeye değişmez. Yapacağız geleceğe büyük yürüyüş, Ana yolda destekler bizi kutsal Manas!

3. 4. Ana Dili/Kırgız Dili

"Kıymetlim anadilim-ana sütüm! Ana dilde söylenen ulu Manas, nefes verir nesillere senin gücün" dizeleriyle "ana dil"in gücünü belirtir. Ana dil ile birlikte Kırgız halkı ve kültürü için çok önemli olan çalgı "komuz" da şiirde yerini alır. Komuzun atasının Korkut Ata veya Türkiye'deki bilinen adıyla Dede Korkut olması onu kutsallaştırır. Şiirde "ana dil" bayraklaşır, tarih sayfaları onunla yazılır, yurt onunla çiçeklenir. Bütün milli kimlik üzerine yazı yazan teorisyenlerin ortak noktası olan "ana dil" üzerine şair Baygaziyev son noktayı koyar: *"Biz halkız, biz insanız, biz milletiz, Ala Toolu Kırgız'ın diliyle!"*

Эне тилим!	**Ana dilim!**
Жашоодо сен бар үчүн - жарык күнүм! Кымбатым эне тилим - эне сүтүм! Эне тилде сүйлөгөн улуу Манас - Дем берет урпактарга сенин күчүң. (Baygaziyev, 2007: 81)	Hayatta sen olduğun için, aydınlık günüm! Kıymetlim anadilim-ana sütüm! Ana dilde söylenen ulu Manas- Nefes verir nesillere senin gücün.

"Ana dilini" yitiren halkların veya milletlerin pek çok şeyini yitireceğini belirtmeye gerek yoktur. Yok olacak bir ana dil ile birlikte bir milletin dininin de yok olacağı ihtimal dâhilindedir.

3. 5. Din/İslam

"Kimlik ve giydirilmiş kimlikler" üzerine önemli bir çalışmaya imza atmış olan araştırmacı akademisyen Muhittin Aşkın 2010'da yayınladığı makalesinde kimlik ve giydirilmiş kimlik çeşitlerini geniş olarak açıklamıştır. Aşkın'ın ifadesine göre "… giydirilmiş üçüncü kimlik" kültürel kimliktir. Aşkın'a göre "… kültürel kimliğin oluşumunda en etkili faktör dindir." Bunun sebebini de şöyle açıklar:

Dinler insanlığın sadece inanç dünyasını değil, sosyo – kültürel yaşantısını biçimlendirmede de etkili olmuşlardır. Din ve beraberinde gelen kurumsal yapı, en küçük bir birim olan aileden başlayarak; hukuk, siyaset, sanat ve hatta ekonomi anlayışına kadar çok geniş bir yelpaze içinde insanı şekillendirmektedir. Kültür, insan toplulukları arasındaki farkları derinleştiren ve toplumlara kimlik kazandıran önemli bir faktör olmaktadır (Aşkın, 2010: 217).

Kültürel kimliğin parçaları arasında "din"in önemli bir yer tuttuğunu Anthony Smith Milli Kimlik adlı çalışmasında uzun zaman önce açıklamıştı. Hatta Ziya Gökalp de Türk milli ve harsî (kültürel) kimliğinin oluşumunda "din"e önemli bir yer ayırmış, "Türkleşmek, muasırlaşmak, İslamlaşmak" şiarını ortaya koymuştu. Burada da Sovyetbek Baygaziyev'in şiirlerinde Kırgız millî veya kültürel kimliğinin oluşmasında "din"in yerini görmek ve göstermek gerekmektedir (Smith, 2014; Söylemez, 1995).

Bunlardan ilki olarak alınabilecek olanı "Hak Tealam!" şiiridir. Bu şiirinde şair "anne"sini tanıdıktan hemen sonra ilk kez "Hak Teala" dediğini belirtiyor. Elifba'yı da ilk olarak ondan öğrendiğini söylüyor. Bunlar şairin iyi bir mümin, iyi bir Müslüman olduğunun göstergeleridir.

Ак-Талаам!	**Hak Tealam!**
(Алманбет А бдиевге)	(Almanbet Abdiyev'e)
Ак чабыңдан айланайын, Ак-Талаам!	Ak yamacından döneyim, Hak Tealam!

Менмин сенин койнуңда өскөн жан балаң, «Апа» деген ыйык сөздүн соңунан, Алгач ирет «Ак-Талааны» оозангам.. Алиппесин адеп менен ыймандын, Эң биринчи сенден окуп, тааныгам. (Baygaziyev, 2007: 83-84)	Benim senin koynunda yetişen çocuğun, "Anne" denen kutsal sözün sonundan, İlk kez "Hak-Teala'yı" söyledim. Elifbasını edep ile imanın, İlk olarak senden okuyup, tanıdım.

Şairin "Vicdan Mahkemesi" şiiri başlı başına bir dert yumağı. Kırgız halkının dünyaca ünlü yazarı Cengiz Aytmatov *Kıyamet* romanında "Tanrı insanoğlunun vicdanının zirvesi" diyordu (Aytmatov, 1990). Bu şiirinde de Baygaziyev kendi vicdanı ile yüzleşiyor ve o vicdanı Tanrı'nın huzuruna çıkarıp suçlarını itiraf ediyor.

Burada da açıkça görülüyor ki duyarlı bir vatandaş bilinciyle Sovyetbek Baygaziyev de dizelerinde herkesi uyarmaya çalışıyor. Şair bütün okları kendine yöneltiyor. Suçlu insan psikolojisi içinde "yüzünün bembeyaz olduğunu" söylüyor daha şiirin hemen girişinde. Belki de korkudan yüzü bembeyaz olmuştur; zira yoğun korkuya kapılan insanların yüzleri kireç gibi bembeyaz olur. "Bembeyaz benim yüzüm, Neden?" diye sorarak başlıyor vicdan mahkemesi.

Şair için için ağlıyor ve gözlerinden yaşlar süzülüyor. Çaresizlik işareti olarak görülebilecek bu durum sosyal yapıdaki çatlağın Kırgız halkının geleceği için tehlike arz ettiğini göstermektedir. İç huzursuzluğunun verdiği çaresizlik içinde *"Aniden, çorak bir vadiye dönüşen ruhumun çölünden..."* diyerek iç darlığını ruhun kurumuşluğuna bağlıyor. Huzur mekânı olması gereken şairin vatanı, doğduğu büyüdüğü yaşadığı yerler onun için bu huzursuzluk içinde labirentleşen mekâna dönüşerek onu sıkmaya başlıyor. Bunun sebebi ise kendi yolunu şaşırıp veya bırakıp kendilerine çizilen yolda gitmeyi alışkanlık hâline getirmesinde aramak gerekir. Bu durum okuyucuyu "giydirilen kimlik" konusuna götürür. "Milli kimliğin" yerini "giydirilen kimlik" aldığında farkında olsun veya olmasın ferdi "mankurt"laştırabilir. Şair kendisinden başlayarak yurdun dört köşesinde kendisine benzer "mankurt"ların çoğaldığına işaret ediyor. Çaresizlik içine düşüyor. Bu hem fert olarak kendisi için hem de içinden çıktığı mensubu olduğu Kırgız halkı için de geçerli bir durumdur. "Fırtınalara göğüs gerip, kendi yolumu inat edip aramadan, başkalarının alıştım işine, başkalarının bastığı izini yatıp öpmüşüm" diyen Baygaziyev son geldiği trajik durumu *da "Nihayetinde bugün kimim? Doğrusunu söylesem, Yeryüzünde gezip yaşayan, Canlı bir ölüyüm!"* dizeleriyle açıklıyor. "Canlı ölü" veya en çok bilinen adıyla "zombi" veya bizim bildiğimiz hâliyle "mankurt"laştığını söylüyor.

"Vicdanımı mal mülk için satmışım!" ifadesi pek çok şey ifade etmektedir. Kırgız ülkesinin yaslandığı ve kutsal saydığı Ala-Dağların zirvesinin bir başka ülkenin devlet başkanına hediye olarak - sembolik de olsa-verilmesi akla gelen ilk hadisedir. Tanrı Dağlarının kutsallığı en güzel ifadesini şair ve akademisyen Ahmet Ali Arslan'ın "Tanrı Dağı'na kar yağıyor bu gece" şiirinde görülür. Diğer taraftan Aytmatov'un yayınlanan son romanı *Dağlar Devrildiğinde. Ebedi Gelin*'de Kırgız halkınca kutsal kabul edilen ve yalnızca ülkenin dağlarına has Caabarsların zengin yabancılara para karşılığında satılması hadisesidir. Zaten nesli tükenmekte olan dağ parslarının para karşılığında avlanmasına izin verilmesi akla gelen başka bir sosyal hadisedir veya şaire göre ihanettir.

Ушундайча уркум менен о кудай ай, астыртадан мээлеп туруп, Ата журтка атыптырмын охумду!.. (Baygaziyev, 2020: 35-42)	Böylece neslimle, Ah Tanrım, Belli etmeden nişan alıp, Ata yurda Atmışım okumu!..

Bunların örneğini artırmak mümkündür. Mesela ülkenin en önemli zenginlik kaynağı altın madenlerinin başka ülkelere satılması da akla gelebilecek önemli gelişmelerdendir.

О чоң кудай,	Ey büyük Tanrı,
кантип мени кечесиң,	beni nasıl affedeceksin,
көзүм өтсө кантип кирем көрүңө.	ölsem nasıl girerim mezarına.
Кантип мени өткөрөсүң,	Nasıl beni koyarsın,
бейишиңдин төрүнө?	Cennetindeki köşeye?
А мен доңуз,	Ah ben domuzum,
өмүр боюу өзүмдү өзүм тозокко	Ömür boyu kendime kendim cehennem
даярдасам көрүнөө!..	hazırladım görünüyor!..
(Baygaziyev, 2020: 35-42)	

Şiirinin sonunda Tanrı'dan affını dilese de bunun mümkün olmadığını biliyor. Öldüğünde mezara nasıl gireceğini düşünüyor. "Mezar" metaforu yine bir başka Kırgız yazar Sultan Rayev'in *Haftanın Beşinci Günü* hikâyeler kitabındaki "Güneşi tutan çocuk" hikâyesindeki günahkâr insanları ve hayatta iken hakikati yeterince savun/a/madığı için kendisini kabul etmeyen mezarının yerine kendi mezarını kazmaya çalışan çobanı hatırlatıyor (Rayev, 2011). Cenneti de cehennemi de kendi içinde taşıyan insanoğlunun ahiret için kendi cehennemini hazırlaması kadar ağır bir durum olmasa gerektir. Şiir aslı ve çevirisi ile aşağıdadır.

Абийир Соту	**Vicdan Mahkemesi**
(монолог)	(Monolog)
Жашоо ыңгайын көздөгөнгө көнүпмүн.	Hayatın şartlarını izlemeye alışmışım.
Акырында бүгүн киммин?	Nihayetinde bugün kimim?
Чынымды айтсам,	Doğrusunu söylesem,
жер үстүндө басып жүргөн,	Yer yüzünde gezip yaşayan,
Мен бир тирүү өлүкмүн!..	Canlı bir ölüyüm!..
***	***
Кайран башты этектердин астына,	Zavallı başların altına,
колтуктарга катыпмын.	Kollarının altına girmişim.
Коңулдарда жаан тийбей,	Dağ eteklerinde yağmur değmeyen,
кургак бойдон жатыпмын.	Kurak yerde yatmışım.
О бурадар,	Ah kardeşim,
абийиримди көр оокатка сатыпмын!	Vicdanımı mal mülk için satmışım!
(Baygaziyev, 2020: 35-42)	

İnsanların doğdukları yerler, büyüdükleri ve yaşadıkları yerler "vatan" veya "yurt" kavramlarıyla açıklanır ve kişioğlu için derin anlamlar içerir, kendilik değerlerini bulduğu ve yaşattığı yer olarak değerlendirilir. Bir Kırgız için de Ala-Dağların yurt tutulan mekân olduğunu ve onlar için kutsallığını tartışmak bile mümkün değildir. "Halkın şiiri"nde de Baygaziyev;

Атуулдун Ыры	**Halkın Şiiri**
Экөө менен дем алам,	İkisiyle nefes alırım,
Экөө деп жашап жүрөмүн.	İkisi der yaşarım.
Экөө үчүн өмүр сүрөмүн.	İkisi için ömür sürerim.
Экөөндө ойноп-күлөмүн.	İkisinde düşünür gülerim.
Алатоом - мекен түнөгүм.	Ala Too'm memleketim.

Айылым - соккон жүрөгүм!	Köyüm- çarpan yüreğim!

İkisiyle nefes alıyor, illa ki ikisi diyerek yaşıyor, ikisi için yaşıyor, ikisini de düşünüp gülüyor. Ala Too memleketi, köyü ise çarpan yüreği. Bir insanı memleketinden de yüreğinin çarptığı yerden de koparmak demek hayat damarlarını koparmak demektir. Baygaziyev de yurdundan yuvasından koparıldığında içine düşeceği durumu "Susuz kalan balığım" diyerek açıklıyor.

Атуулдун Ыры	**Halkın Şiiri**
Эң кымбат эки кенчим бар,	En değerli iki hazinem var,
Экөөнө бирдей карызмын.	İkisine de borçluyum.
Мен киммин туулган айлымсыз -	Ben kimim doğan çaresiz
Канаты жок карыпмын.	Kanatsız kalmışım.
Алатоом - Ата журтумсуз,	Ala Too'm-Ata yurdumuz,
Суусуз калган балыкмын.	Susuz kalan balığım.
***	***
Экөө менен дем алам,	İkisiyle nefes alırım,
Экөө деп жашап жүрөмүн.	İkisi der yaşarım.
Экөө үчүн өмүр сүрөмүн.	İkisi için ömür sürerim.
Экөөндө ойноп-күлөмүн.	İkisinde düşünür gülerim.
Алатоом - мекен түнөгүм.	Ala Too'm memleketim.
Айылым - соккон жүрөгүм!	Köyüm- çarpan yüreğim!
(Baygaziyev, 2007: 84-85)	

4. Sonuç

Buraya kadar seçilerek alınan ve üzerinde durulan şiirlerin ışığında şair Sovyetbek Baygaziyev'in şiirlerinde genellikle "millî bilinci" oluşturabilmek için Kırgız halkının çocuklar ve gençlerden başlayarak "yıpranmaya" veya "tamamen" yok olmaya yüz tutmuş önemli kimlik unsurlarını şiir satırlarına getiriyor. Zaten pek çok kez kendisinin de ifade ettiği gibi şiir yazmaktaki asıl amacının yeni yetişenleri kimlik parçalarına sahip çıkmaya, onlara karşı farkındalık oluşturmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Şairin en çok öfkelendiği ise "mankurtlaşmış" Kırgızlardır.[5] Özellikle "ana dili" konusunda son derece rahatsız ve huzursuz olan şair "Kimler bize ulus der?.." başlıklı şiirinde kendi halkını diğerleri ile karşılaştırır.

Kırgız halkında artan manevî duygular ve özellikle de millet olma yolunda yapılması gerekenler Baygaziyev'in dizelerinde yerini alıyor. Şairin şiirlerinin konularını ana hatlarıyla şöyle sınıflandırabiliriz:

Şair
Акын/Şair
Окурмандын бунту/Okur devrimi
Акын мүнөзү/Bir şairin karakteri
Ушундай адаммын мен.../Böyle bir insanım ben
Kimlik Sorgulama
Сен кимсин?/ Sen kimsin?
Козголоң/Ayaklanış
Vatan

[5] "Mankurt" kavramı için bk. Samet Azap, "Kurtlar ve Mankurtlar", TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı 2/1, 2013, s. 279-287.

О, Тууган жер!/Hey, doğduğum yer!
Ата журтум!/Ata yurdum!
Ата журтум!/Ata yurdum!
Алыстагы сагыныч/Uzaktaki özlem
Ала-Тоо жөнүндө элегия/Ala-Dağ için ağıt
Ana Dili/Kırgız Dili
Эне тилим!/Ana dilim!
Din/İslam
Ак-Талаам!/Hak Tealam!
Абийир соту/Vicdan mahkemesi
Атуулдун ыры/Halkın şiiri
Kırgız Kimliği
Кимдер айтат ушу бизди улут деп?/Kimler bize ulus der?
Кайда барам?/Nereye giderim?
Кыргыздардын ыры/Kırgızların şiiri
Ойгонгон көчмөндүн монологу/Uyanan göçmenin monoloğu
Кыргыз/Kırgız

Kırgızların birbirlerine ateş açmalarına öfkelenen şair, Tanrı Dağları'nın kucağında huzur bulacağını düşünüyor. Kartalların yüksekten uçmayı terkedip yerlerde fare aramasından rahatsız oluyor. Isık-Göl'ün içinde "şeytan"ın yüzdüğünü, dolayısıyla kutsallığını yitirdiğini, yaşanacak veya sığınılacak yer olmaktan çıktığını belirtiyor. En iyisi ta buzullara, kayaları gökyüzüne değen Han Temir Dağı'na gitmeye karar veriyor; çünkü oradaki saflık onu cezbediyor, kendine çekiyor.

Baygaziyev vatanınına olan bağlılığını şiirlerinin dizelerinde sık sık dile getirmiştir. Şiirlerinde ülkenin doğal güzelliklerini çok iyi bir şekilde tasvir etmiştir. Sık sık Ala Too'dan bahsederek Ala Too'nun Kırgız halkı için yüceliğini ve kutsallığını vurgulamıştır.

Şair ve gazeteci Cuma Mambetov, *Hafta Gazetesi*,'nin 27 Mart 2009'inci sayısında çıkan yazısında Baygaziyev'in "Millet ve Ata yurt" konulu şiirlerini "… bugünkü hayatın melodisiyle birleşip, şu an Kırgız halkının başından geçirdiği ağır şartları farklı açılardan ele alan ve farklı olaylarla kapanan maskeyi sıyırıp, acı gerçeği ortaya çıkarak şiirler" olarak değerlendiriyor. Bunların haklı yorumlar olduğu yukarıda verilen örneklerde de gösterilmişti.

Bir başka şair Barçınbek Bugubayev de 15 Temmuz 2011 tarihinde *Aykın Sayaset* gazetesinde çıkan yorumunda onun şiirlerinde "… kartalın şakımasını, dağların gürlemesini, ormanın uğuldamasını, hayatın zorluğunu kendine has bir şekilde anlayıp, kendine has bir şekilde davranıp, işte onu okurlara ne kadar hassas ne kadar felsefi fevkalade bir dil ile ulaştırabildiğini" söylüyor.

"Güleriz ağlanacak hâlimize" deyimine uygun olarak şair Karbalas Bakirov da *Erkin-Too* Gazetesi'nin 18 Mart 2008'deki yazısında Baygaziyev'in kitabının yayınlanması üzerine "Kitabı okuyunca yüreğim mutlulukla dolup taştı, mutlu oldum, sevindim. Maalesef, kaygıya kayıtsızlığım karşısında acı bir şekilde ağladım. Ondaki şiirler herkesi böyle duygulara, fikirlere sokar. Aslında her şiir felsefi derin fikir, anlam-içerikle yoğurulmuştur" diyerek bir gerçeği vurgulamış oluyor.[6] Şiirler sevindiriyor; zira içinde Kırgız millî kimliğine ve kültürüne ait ne varsa içeriyor. Şiirler ağlatıyor; zira içinde son dönemde yaşayan "kimlik kaybını" mercek altına yatıran tespitler içeriyor.

KAYNAKÇA

Arslan, Mustafa Said (2021). Dükçü Eşan İsyanı. Ed. Orhan Söylemez ve Samet Azap. Türk Dünyasında

[6] Bu üç yorum için de bk. https://kmb3.kloop.asia/2011/08/09/kishenden-boshongon-ruxtun-yrlary/ (02.01.2021).

İsyan ve Başkaldırı. ss. 353-386. İstanbul: Kesit.
Aşkın, M. (2010). "Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 10/2.
Aşlar, H. (2020). "Modern Kırgız Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış ve Bir Tasnif Denemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 71, s. 12-33.
Ateş, Ö. F. (2020). "Edebiyat ve İdeoloji. 1917 sonrası Sovyet Edebiyatında Kimlik Yozlaşması. Azerbaycan Edebiyatı Örneği". Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
Aytmatov, C. (1990). Dişi Kurdun Rüyaları (Çev. Refik Özdek). Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul.
Aytmatov, C. (1991). Gün Olur Asra Bedel. Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul.
Aytmatov, C. (1997). Kassandra Damgası (Çev. Ali Pirverdioğlu). Ötüken Neşriyat A. Ş. İstanbul.
Aytmatov, C. (2007). Dağlar Devrildiğinde Ebedi Nişanlı. Ufuk Yayınları. İstanbul.
Aytmatov, C. (2020). Gülsarı. (Çev. Refik Özdek). Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul.
Azap, S. (2013). "Kurtlar ve Mankurtlar", *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 2/1, s. 279-287.
Azap, S. (2017). Tölögön Kasımbekov İnsan ve Eser. Bengü Yayınları. Ankara.
Azap, S. (2017). "Közkaman/lık: İhanet Ve Kimlik Sorunsalı", *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 41, s. 104-117.
Baygaziyev, S. (2007). Kartalın Göz Yaşı. Gülçınar Matbaası.
Baygaziyev, S. (2020). Yalnız Kayık. Irlar. Altın Tamga Matbaası.
Hayit, B. (1971). Türkistan'da Öldürülen Türk Şairleri. Kardeş Matbaası. Ankara.
Muhammed Ali, "Milli duygu yollarında" (Yay. Haz. Orhan Söylemez), *Erciyes*, Sayı 207, Mart-Nisan 1995, s. 20-23.
Rayev, S. (2011). Haftanın Beşinci Günü (Çev. Orhan Söylemez- Kemal Göz- Halit Aşlar). Bengü Yayınları. Ankara.
Smith, A.D. (2014). Milli Kimlik (Çev. Bahadır Sina Şener). İletişim Yayınları. İstanbul.
Söylemez, O. (1995). "1980 Sonrasında Kazak Kültürel Kimliğinin Muhafazası" Basılmamış Doktora Tezi. New York: Columbia Üniversitesi.
Söylemez, O., Yılmaz, A. (2005). Türk Dünyası Edebiyatları: Roman I. Akçağ Yayınları. Ankara. s. 151-179.
Söylemez, O, Ateş, Ö. F. (2020). Türk Dünyasında Çeyrek Asırlık Edebî Tecrübe: Millî Ruh ve Edebiyata Yansıması. Bengü Yayınları. Ankara.

İnternet Kaynakları

http://www.sayasat.kg/kg/aldyn-ala-taldoolor/65385-kolomto%D2%A3do-yjyk-tutkan-jemne%D2%A3-bar-jemne%D2%A3-menen-atuulusu%D2%A3-uluttun.html (01.02.2021)
https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136450 (06.03.2021) s. 180
https://kmb3.kloop.asia/2011/08/09/kishenden-boshongon-ruxtun-yrlary/ (02.01.2021)
https://kmb3.kloop.asia/2011/10/25/ulutka-ushintip-ky-zmat-ky-lat/ (02.01.2021)
https://kmb3.kloop.asia/2015/02/19/sovetbek-bajgaziev/ (01.01.2021)

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 119-131, Güz 2021

Yenisey Yazıtları Üzerine Fonetik Bir Değerlendirme

Dr. Abdullah Yıldırım
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2111-9874
Milli Eğitim Bakanlığı / Şehit Kemal Özalper Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Malatya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 14.05.2021
Kabul: 10.07.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Eski Türkçe
Yenisey Yazıtları
Fonetik Özellikler
Ses Olayları
Noktalama İşaretleri

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma "Yenisey Yazıtları Grameri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51404

Öz

Canlı bir varlık olan dil, doğası gereği zaman içerisinde değişen ve gelişen bir yapıya sahiptir. Dilin temel yapı taşı olan sözcükler de bu süreçte semantik ve fonetik açıdan bazı değişimlere uğrar. Bir dildeki fonetik değişiklikler genellikle dilin kendi iç dinamik yapısıyla ilgilidir. Bu çalışmada; 8 ile 10. yüzyıllar arasında dikildiği tahmin edilen Yenisey yazıtları, ses bilgisi açısından değerlendirilerek bunların fonetik özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Makalede, Erhan Aydın tarafından yazılan ve Yenisey yazıtları üzerine şu ana kadar yapılmış en kapsamlı çalışma olarak sayılan "Yenisey Yazıtları" adlı kitap esas alınmıştır. Yenisey bölgesindeki E 1- E 154 arasında numaralandırılması yapılan yazıtlar ile numarası bulunmayan Lisiç'ya I-II, Knışi Köyünden Bronz Ayna Starı, Kök Haya, Beyskoye Köyünden Gümüş Kama, Kamenka Köyünden Bronz Para, Bronz Para-Krasnoyarsk, Devlet Ermitajı'ndan Gümüş Kap, Kunya Dağı Kaya Yazıtı, Kulplu Sedyarski Maşrapası, Kulplu Gümüş Maşrapa, Adrianov Koleksiyonundan Bir Yazıt, Sargol, Ozernaya II, Çinge ve Edegey I-VI yazıtları da çalışmaya dâhil edilmiştir. Söz konusu yazıtların tamamı taranmış olup sınıflandırma yöntemiyle alt başlıklara ayrılmıştır. Fonetik açıdan dikkat çeken önemli ayrıntılara ve noktalama işaretlerinin kullanımı ile ilgili bazı özel detaylara yer verilmiştir. Yenisey yazıtlarının genel olarak Orhon Türkçesinin dil özelliklerini yansıttığı görülmüştür. Eldeki çalışma yazıldığı dönemin fonetik özelliklerini yansıttığından bundan sonra yapılacak benzer çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldırm, A. (2021). Yenisey Yazıtları Üzerine Fonetik Bir Değerlendirme. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 119-131.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 119-131, Autumn 2021

A Phonetic Evaluation About Yenisei Inscription

Dr. Abdullah Yıldırım
Ministry of National Education / Şehit Kemal Ozalper Vocational and Technical Anatolian High School, Malatya – TURKEY

Article History

Submitted: 14.05.2021
Accepted: 10.07.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Old Turkish
Yenisei Inscription
Phonetic Properties
Sound Events
Punctuation

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51404

Abstract

Language, a living entity has a structure that changes and develops in time due to its nature. Words, which are the basic structure of the language, change semantically and phonetically in this process. Phonetic changes in a language are usually related to the internal dynamic structure of the language itself. In this study, the phonetic properties of Yenisei inscriptions, which are thought to have been estimated between the 8th and 10th centuries, were evaluated in terms of phonetic knowledge. The article is based on the book "Yenisei Inscriptions" written by Erhan Aydın and it is considered as the most comprehensive study ever made on Yenisei inscriptions. The inscriptions numbered between E 1 –E 154 in the Yenisei region and inscriptions that were not numbered (Lisiç'ya I-II, Knışi Köyünden Bronz Ayna Starı, Kök Haya, Beyskoye Köyünden Gümüş Kama, Kamenka Köyünden Bronz Para, Bronz Para-Krasnoyarsk, Devlet Ermitajı'ndan Gümüş Kap, Kunya Dağı Kaya Yazıtı, Kulplu Sedyarski Maşrapası, Kulplu Gümüş Maşrapa, Adrianov Koleksiyonundan Bir Yazıt, Sargol, Ozernaya II, Çinge ve Edegey I-VI) were also included in the study. All of the mentioned inscriptions have been scanned and divided into subheadings by the method of classification. It is included phonetically remarkable details and some specific details about the use of punctuation marks. It has been observed that the Yenisei inscriptions generally reflect the linguistic features of Orkhon Turkish. The current study reflects the phonetic characteristics of the period in which it was written, so it is thought that it will be a source for similar studies to be done from now on.

GİRİŞ

Yenisey yazıtları, Türk dilinin en eski yazılı dil yadigârlarından olup Sayan-Altay bölgesinde yaşamış önemli bazı şahsiyetler için dikilmiş mezar taşlarıdır. Bu yazıtlarda, Moğolistan bölgesi yazıtlarındaki lirizm ve anlatım zenginliği bulunmayıp bu yazıtlar daha çok özlü sözleri andırmaktadır (Yıldırım, 2019: 4). Yenisey yazıtları ifadesi ile daha çok, bugünkü Tuva ve Hakasya sınırları içerisinde ele geçmiş yazıtlar anlaşılmaktadır (Aydın, 2015: 13). Yenisey yazıtları, ilk bulunan yazıtlar olmasına rağmen Moğolistan'daki büyük kağanlık yazıtlarının gölgesinde kalmıştır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri II. Türk Kağanlığı ve Uygur Kağanlığı yazıtlarının Yenisey yazıtlarından hacimli olmasıdır (Aydın, 2015: 13). Yenisey yazıtları ile ilgili ilk tarihi bilgi, Romen asıllı Nicolaie Milescu'nun 1675 yılında tuttuğu kayıtlarda bulunmaktadır. Milescu, bu kayıtlarda Yenisey Nehri'nin yukarı kısmında bazı taş abideler bulunduğu belirtmektedir (Aydın, 2014: 27).

Eski Türk yazıtlarındaki runik harfli yazım sistemi, alfabetik yazım sistemi ile hece yazım sisteminin karışımından oluşmaktadır. Belirli kurallara bağlı bu yazım sisteminde ünlü harflerin kullanımı oldukça sınırlıdır (Tekin, 2016: 29). Alfabede; dört büyük yazıtta dört ünlü işareti (a/e, ı/i, o/u ve ö/ü) varken çalışma konumuz olan Yenisey yazıtlarında kapalı e (ė) (E) ile birlikte toplam 5 işaret bulunmaktadır. Yenisey yazıtlarında kapalı e sesi farklı bir işaret ile (E) gösterilmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Kapalı e sesini taşıyan sözcüklerin çoğunda bu işaret kullanılmıştır. Kapalı /ė/ (E) dışındaki ünlüler sistematik bir biçimde birbirlerine karşıtlık oluştururlar (Tekin, 2016: 47).

Art ünlüler (a, ı, o, u) ↔ Ön ünlüler (e, i, ö, ü)
Alçak ünlüler (a, e, o, ö) ↔ Yüksek Ünlüler (ı, i, u, ü)
Düz ünlüler (a, e, ı, i) ↔ Yuvarlak Ünlüler (o, ö, u, ü)

Türk runik alfabesinde /b/, /d/, /g/, /k/, /l/, /n/, /r/, /s/, /t/, /y/ ünsüzlerini karşılayan ikişer harf mevcuttur. Bunlardan biri art ünlülü seslerin yazımı için kullanılırken diğeri ise ön ünlülü seslerin yazımı için kullanılır. Buna örnek teşkil edecek bazı sözcükler aşağıda verilmiştir:

/BGm/ *bagım* 'birleşik boyum' Oya (E 27) 7) --- /bgm/ *begim* 'beyim' (Uybat III (E 32) 10)
/BRDm/ *bardım* 'gittim' Uybat III (E 32) 6) --- /brdm/ *bėrdim* 'verdim' (Adr./3)
/KLp/ *kalıp* 'kalıp' Köjeelig-Hovu (E 45) 2) --- /klp/ *kelip* 'gelip' (Ak-Yüs I (E 38) 1)
/TAG/ *tag* 'dağ, yaban' Abakan (E 48) 4) --- /tg/ *teg* 'gibi' (Oçurı (E 26) 7)

Dil, bir toplumun düşünce yapısını gösteren, toplumu toplum yapan, insan ile toplum arasındaki bağı sağlayan en güçlü kültür öğesidir (Türk, 2017: 786). Dil, yaşamın bütün alanlarında, günlük yaşamın en sade olaylarında, bilimin ana formlarında, gelenek-görenek ve törelerde, inançlarda ortaya çıkar (Türk, 2020: 323). Dil, bir yandan bünyesinde birçok unsuru barındırırken bir yandan da zaman içerisinde değişen ve gelişen bir yapıya sahiptir. Dilin temel yapı taşı olan sözcükler de bu süreçte semantik ve fonetik açıdan bazı değişimlere uğrar. Bu çalışmada da Yenisey yazıtlarındaki fonetik olaylar; ünlü olayları, ünsüz olayları ve noktalama işaretlerinin kullanımı şeklinde alt başlıklara ayrılarak verildi. Daha sonra Yenisey yazıtlarında tespit edilen ses olayları ve noktalama işaretleri ile ilgili örneklere yer verildi. Örnekler; yazıt sırasına göre verilmiş olup iç parantezdeki sayı yazıt numarasını, sağındaki sayı ise satır numarasını göstermektedir. Tek satırlı yazıtlarda sadece yazıt numarası verilmiştir.

1. Ünlü Olayları

1.1. Artdamaksıllaşma

Artdamaksıllaşma, bir sözcükteki ön ünlü veya ünlülerin bazı seslik nedenlerle art ünlüye veya ünlülere dönüşmesidir (Eker, 2011: 289). Orhon Türkçesinde artdamaksıllaşma örneği sadece Çinceden dilimize geçmiş olan *seŋün* 'general' sözcüğünde görülür. Orhon yazıtlarında ön ünlülü olan bu sözcük Yenisey yazıtları ile Dunhuang yazmalarında genellikle *saŋun* biçiminde geçer (Tekin, 2016: 60).

bayça saŋun "General Bayça" (Barık III (E 7) 1)
çoçı böri saŋun "General Çoçı Böri" (Aldıı-Bel I (E 12) 1)
bilge saŋun "General Bilge" (Haya-Baji (E 24) 5)
körtle saŋun "General Körtle" (Elegest II (E 52) 1)
buyruk alp saŋun "General Buyruk Alp" (Podkuninskaya (E 71) 4)
saŋun totok "General Totok" (Demir-Sug (E 92) 2)

1.2. Ünlü Benzeşmeleri

Benzeşme; sözcük içindeki bir sesin, boğumlanma noktası veya niteliği bakımından yan yana veya aralıklı duran bir başka sesle benzer veya eş duruma getirilmesi olayıdır. (Korkmaz, 2019: 90).

1.2.1. İlerleyici Ünlü Benzeşmesi

Yenisey yazıtlarında hem yakın hem de uzak ünlü benzeşmeleri için örnekler vardır. Bu örnekler aşağıda gösterilmiştir.

1.2.1.1. Yakın Benzeşme

1.2.1.1.1. 3. Tekil Kişi İyelik +I

ugrın 'uğru' (Elegest I (E 10) 8) < **ugur-in* (Tekin, 2016: 61).
yasın 'yasında' (Oçurı (E 26) 5) < **yas-in*
taşın 'taşını' (Bay-Bulun II (E 49) 4) < **taş-in*

1.2.1.1.2. 1. Tekil Kişi İyelik Eki +im

adaşım 'yoldaşım' (Begre (E 11) 8) < **adaş-im*
yaşım 'yaşım' (Çaa-Höl III (E 15) 3) < **yaş-im*
ataçım 'babacığım' (Uybat III (E 32) 14) < **ataç-im*
atlarım 'atlarım' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 4) < **atlar-im*
tañım 'tayım' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 5) < **tañ-im*

1.2.1.2. Uzak Benzeşme

Yenisey yazıtlarında ilerleyici ünlü benzeşmesi sadece bir örnekte görülmüştür.
andag 'öyle, onun gibi' (Altın-Köl II (E 29) 8) < *anı teg* 'onun gibi'

1.2.2. Gerileyici Ünlü Benzeşmesi

İlk ve orta hecelerin düz-dar ünlüsü, izleyen hecenin ya da sözcüğün yuvarlak ünlüsünün etkisi ile yuvarlaklaşır (Tekin, 2016: 62). Yenisey yazıtlarında gerileyici ünlü benzeşmesi tek örnekte tespit edilmiştir.
/ı-u/ > /u-u/
Ulga<d>turu umadım- 'büyütmeye muktedir olamadım' (Herbis-Baarı (E 59) 2) < *ulugadt(**ı**)ru uma-*

1.3. Ünlü Düşmesi

Çeşitli seslik olaylar nedeniyle sözcüklerin iç ve son seslerindeki bazı ünlüler düşüme uğrar (Korkmaz, 2019: 240). Yenisey yazıtlarında bir örnek dışında diğer bütün ünlü düşmesi içseste meydana gelmiştir.

1.3.1. İçseste Ünlü Düşmesi

Yenisey yazıtlarında içseste ünlü düşmesine uğrayan sözcükler şunlardır:
oglanım 'oğullar, evlatlar' (Uyuk-Tarlak (E 1) 1) < **og**ı**l+an***
altmış 'altmış' (Uyuk-Tarlak (E 1) 1) < alt**ı**+mış*
adrıltım 'ayrıldım' (Uyuk-Turan (E 3) 1) < *ad**ı**r-ı-l-tım*
ulgatım 'büyüdüm' (Barık III (E 7) 2) < *ul+l**u**g+a-tım*
egnin 'omuza, sırta' (Elegest I (E 10) 5) < *eg**i**n+in*
ugrınta 'uğruna' (Elegest I (E 10) 8) < *ug**u**r+ınta*
oglıt 'oğullar, evlatlar' (Oçurı (E 26) 2) <ogıl+ıt
yetmiş 'yetmiş' (Oçurı (E 26) 10) < yet**i**+miş*

seçlinme 'seçilme' (Altın-Köl I (E 28) 6) < *seç-**il**-in-me*
tegzindim 'dolaştım' (Altın-Köl II (E 29) 2) < *teg-**i**z-in-dim*
balbal 'balbal' (Tuba II (E 36) 3) <**barmal* < Mo. *barimal* 'heykel' (Tekin, 2016: 62)
aşnu 'önceki, eski' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 2) < *aşın-u*
egri 'eğri' (Telee (E 46) 3) < *egir-i*
yalŋuz 'yalnız, kişi adı' (El-Bajı (E 68) 7) < *yalıŋ+öz*[1]

1.3.2. Sonseste Ünlü Düşmesi

Yenisey yazıtlarında sonseste ünlü düşmesi sadece bir örnekte görülmüştür.

küç köl totok 'Küç Köl Totok' (Oznaçennaya I (25) 2) < kül**i** çor (Tekin, 2016: 63)

1.4. Ünlü Türemesi

Sözcüğün özgün biçiminde bulunmayan bir ünlünün sonradan türlü seslik nedenlerle ortaya çıkmasıdır (Eker, 2011: 287). Yenisey yazıtlarında sadece bir örnekte ünlü türemesi görülmüştür.

buŋusuz 'sıkıntısız' (Barık II (E 6) 3) ~ *buŋsuz* 'sıkıntısız' (Oçurı (E 26) 7)

1.5. Büzülme

Büzülme bir sözcükte, bazen ünlülerden birinin, bazen de ünlülerle birlikte, yanlarında bulunan güçsüz ünsüzlerin kaybolmasıdır. (Eker, 2011: 288). Yenisey yazıtlarında sadece bir örnekte büzülme tespit edilmiştir.

andag 'öyle, onun gibi' (Altın-Köl II (E 29) 8) < *anı teg* 'onun gibi'

1.6. Damak Uyumu

Damak uyumunda bir sözcüğün bütün ünlülerin ya art ünlülü ya da ön ünlülü olma koşulu vardır. Başka bir ifadeyle bir sözcüğün ilk hecesindeki ünlü art ünlü ise diğer hecelerin de art ünlülü olması; ilk hecesindeki ünlü ön ünlülü ise diğer hecelerdeki ünlülerin de ön ünlülü olması gerekir.

Damak uyumu kuralının işlemediği durumlar da vardır. Bazı sözcükler ilk hecelerindeki art ünlülerin komşu ünsüzler nedeniyle öndamaksıllaşması sonucu ünlü uyumundan çıkmıştır. Ayrıca, belli bazı eklerin ön ünlülü tek biçimi vardır ve bu nedenle ünlü uyumu kuralına uymaz (Tekin, 2016: 53). Bu ekler art ünlülü sözcüklere gelince uyum bozulur.

1.6.1. Öndamaksıllaşma Sonucu Uyumdan Çıkma

Yenisey yazıtlarında herhangi bir hecede düz-dar olan art ünlü öndamaksıllaşarak uyumdan çıkmıştır. Öndamaksıllaşma sonucu uyumdan çıkan sözcükler aşağıda verilmiştir.

/LTUNlg/ *altunlig* 'altınlı' (Uyuk-Turan (E 3) 2)
/YRldm/ *yırildim* 'ayrıldım' (Haya-Baji (E 24) 5)
/SRIg/ *sarig* 'sarı' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 5)

Tekin'e göre Orhon yazıtlarında 1. kişi istek-emir eki *(-ayin)* almış sözcükler öndamaksıllaşma sonucu uyumdan çıkar (2016: 53). Yenisey yazıtlarında ise istek-emir eki almış sözcükler uyumdan çıkmamıştır.

adrılay(ı)n 'ayrılayım' (Elegest I (E 10) 9)
kal<a>y(ı)n 'kalayım' (Elegest I (E 10) 9)
[ya]lıkay(ı)n 'yalnız başıma kalayım' (Elegest I (E 10) 9)

1.6.2. Damak Uyumuna Girmeyen Ekler

Orhon yazıtlarında damak uyumuna girmeyen ekler şunlardır: **1.** 3. kişi iyelik eki "+(s)i", **2.** 1. ve 2. kişi tekil iyelik almış sözcüklere eklenen belirtme durumu eki /+ın/, **3.** Sıfat-fiil eki "-mış" (Tekin,

[1] Bu sözcük Yenisey yazıtlarında hem *yalŋus* hem de *yalŋuz* biçiminde geçmektedir. Erdal sözcüğün *yalıŋ* ve *us* sözcüklerinin birleşimi olarak görür (1991: 338). Tekin sözcüğün Yenisey yazıtlarında z'li biçimlerinin var olduğunu söyleyerek **yalıŋ öz* biçiminde olduğunu ileri sürer (1994: 263). Aydın *yalŋus* ve *yalŋız* biçimlerinde yazılmış sözcüğün *yalaŋ* 'yalın, çıplak' sözcüğünün anlamsal olarak mümkün görmektedir. Fakat sözcüğün sonunda bulunan *s* ve *z* seslerinin Türkçe bir ek olma ihtimalinin yanında ilk sözcüğünün ünlüsünün yuvarlak olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtir (2015: 65). Bu sözcük etimolojilerine dair ayrıntılı bilgi için bk. (Aydın: 2015: 65).

2016: 54).

1.6.2.1. 3. Kişi İyelik Eki +(s)i

3. kişi iyelik eki Orhon yazıtlarında genellikle /+i/ ve /+si/ biçiminde ön ünlülüdür. Bu durum yazımdan anlaşılmaktadır: Bu eki almış art ünlülü sözcüklere eklenen belirtme durumu eki /+n/ genellikle ön /n/ harfi ile, iyelik ekinin /+si/ türünü almış art ünlülü sözcüklerdeki /s/ ünsüzü de genellikle ön /s/ harfi ile yazılır (Tekin, 2016: 54). Yenisey yazıtlarında bazen uyuma devam edilirken bazen de uyumdan çıkılmıştır.

ugr(ı)nta 'uğrunda' (Elegest I (E 10) 8)
ogl(ı)n 'çocuğu (ile)' (Uybat II (E 31) 5)
yas(ı)nta 'yasında, mateminde' (Oçurı (E 26) 5)
taş(i)n 'taşını' (Bay-Bulun II (E 49) 4)
uç(i)n 'ucuyla' (Alaş I (E 153) 3)

1.6.2.2. Belirtme Durumu Eki +In

Tekil 1. ve 2. kişi iyelik ekli sözcüklere eklenen belirtme durumu eki /+In/ de bazı yazıtlarda (Orhon yazıtları, Süci yazıtı ve Irk Bitig'de) genellikle ön /n/ harfi ile yazılmıştır (Tekin, 2016: 55). Yenisey yazıtlarında bu duruma örnek olabilecek iki sözcük vardır. Bunlardan biri ön /n/ harfi ile yazılmışken diğeri art /n/ harfi ile yazılmıştır.

ogulum(i)n 'oğlumu' (Uyuk-Turan (E 3) 5)
ogulanım(ı)n 'oğullarımı, evlatlarımı' (Herbis-Baarı (E 59) 1)

1.7. Dudak Uyumu

Dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık uyumu) iki kurala göre belirlenir. Bunlardan birincisi bir sözcüğün ilk hecesinde yuvarlak bir ünlü varsa diğer hecesindeki ünlü ya yuvarlak olmalı ya da düz-geniş ünlülü olmalıdır. İkincisi ise bir sözcüğün ilk hecesinde düz ünlü varsa diğer hecenin de düz ünlülü olması gerekir.

Orhon Türkçesinde ise dudak ya da düzlük-yuvarlaklık uyumu henüz ilk gelişme aşamasındadır. Başka bir ifadeyle, Orhon Türkçesinde sadece bağlama ünlüleri ve "Konsonant-Vokal-Konsonant" biçimindeki ekler dudak uyumu kuralına uyar (Tekin, 2016: 56).

1.7.1. Bağlama Ünlüleri

Yuvarlak ünlülü gövde ve hecelerden sonra gelen bağlama ünlüleri Yenisey yazıtlarında dudak uyumuna girmektedir.

kunçuy+u+m 'eşim' (Uyuk-Tarlak (E 1) 1)
erdem+i+g 'kahramanlığı' (Barık I (E 5) 1)
bodun+u+g 'halkı' (Altın-Köl II (E 29) 4)
kan+ı+n 'hanın' (Abakan (E 48) 2)
er+i+g 'askeri' (El-Bajı (E 68) 20)

1.7.2. Dudak Uyumuna Giren Ekler

Yenisey yazıtlarında dudak uyumuna giren "Konsonant-Vokal-Konsonant" biçimindeki ekler şunlardır: Sıfat yapan "+lXg, +lXk" ekleri, 1. ve 2. kişi tekil ve çoğul belirli geçmiş zaman ekleridir.

1.7.2.1. +lXg

/LTUNlg/ *altunlig* 'altınlı' (Uyuk-Turan (E 3) 2)
/dklg/ *adaklıg* 'ayaklı' (Begre (E 11) 3)
/rklg/ *erklig* 'güçlü' (Altın-Köl I (E 28) 8)
/ZGLG/ *azıglıg* 'azılı, vahşi' (Uybat VI (E 98) 3)
/bdzlg/ *bedizlig* 'resimli, yazılı' (Tepsey I (E 111))
/KUTLUG/ *kutlug* 'kutlu' (Tepsey V (E 115))

1.7.2.2. +lık

/Üzlk/ *özlük* 'has' (Altın-Köl I (E 28) 6)
/YRLK/ *yarlıka-* 'lütfetmek' (Uyubat III (E 32) 5)
/bglIk/ *beglik* 'beylik' (Kopön Altın Küp I (E 81))

1.7.2.3. Teklik ve Çokluk 1./2. Kişi Kesin Geçmiş Zaman Eki

/LMDŋ/ *almadıŋ* 'almadın' (Altın-Köl I (E 28) 6)
/klmdŋz/ *kelmediŋiz* 'gelmediniz' (Uybat I (E 30) 5)
/ALTM/ *altım* 'aldım' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 10)
/DRLDM/ *adrıldım* 'ayrıldım' (Tuva B (E 50) 3)
/brtmz/ *bėrtimiz* 'verdik' (Kopön Altın Küp I (E 81))

1.7.3. Dudak Uyumuna Girmeyen Ekler

Yenisey yazıtlarında dudak uyumuna girmeyen ekler şunlardır: Belirli geçmiş zaman eki "-DI", aitlik eki "+GI" ve geçmiş zaman sıfat-fiil eki "-mIş".

1.7.3.1. Kişi Belirli Geçmiş Zaman Eki (-DI)

/BULTI/ *boltı* 'oldu' (Köjeelig-Hovu (E 45) 9)
/kÜrtI/ *körti* 'gördü' (Şanci III (E 152) 1)

1.7.3.2. Aitlik Eki (+KI)

/ŞNUKI/ *aşnukı* 'önceki, eskisi' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 2)

1.7.3.3. Geçmiş Zaman Sıfat-fiil Eki "+mIş"

/Ülrmşm/ *ölürmişim* 'öldürdüğüm' (Uyuk-Oorzak I (E 108) 2)
/Ülms/ *ölmiş* 'ölmüş' (Tugutüp I (E 120) 1)

1.8. Öndamaksıllaşma

Öndamaksıllaşma, bir sözcükteki art ünlü veya ünlülerin bazı seslik nedenlerle ön ünlüye veya ünlülere dönüşmesidir.

bıŋ 'bin, sayısız' (Çaa-Höl IV (E 16) 2) ~ biŋ 'bin, sayısız' (Oçurı (E 26) 9)
altunlıg 'altınlı' (Elegest I (E 10) 5) ~ altunlig 'altınlı' (Uyuk-Turan (E 3) 2)

1.9. Kapalı /e/ (E) Ünlüsü (ė)

Orhon yazıtlarında kapalı /e/ ünlüsünü gösteren özel bir işaret olmamasına rağmen Yenisey yazıtlarında bu ses için özel bir işaret (E) vardır. Yenisey yazıtlarında tespit edilen kapalı /e/ (E) ünlüsü ile yazılmış bazı sözcükler aşağıda verilmiştir.

/et/ *ėt-* 'etmek, yapmak' (Uyuk-Arjan (E 2) 2)
/kes/ *kės* 'okluk, sadak' (Oznaçennaya I (25) 3)
/bes/ *bės* 'beş' (Köjeelig-Hovu (E 45) 2)
/el/ *ėl* 'yurt, vatan' (Tuva D (E 51) 2)
/eCi/ *ėç<i>* 'ağabey' (Tuva D (E 51) 3)
/ber/ *bėr-* 'vermek' (El-Bajı (E 68) 5)
/te/ tė- 'demek' (El-Bajı (E 68) 8)

2. Ünsüz Olayları

2.1. Ünsüz Değişmeleri

Bir ünsüzün yerini kendisine yakın başka bir ünsüze bırakmasıdır (Korkmaz, 2019: 242).

2.1.1. k>g Değişimi

gėyik 'yaban hayvanı' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 7) < *kėyik* (Kızıl-Çıraa II (E 44) 2)[2]
gaşga 'alnı akıtmalı at' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 11) < *kaşga*
gadaş 'akraba' (Malinovka (E 56) 1) < *kadaş* (Yeerbek II (E 149) 5)[3]

[2] *gėyik, gaşga, gut, gadaş* sözcüklerindeki ünsüz değişmelerine dair ayrıntılı bilgi için bk. (Aydın, 2018: 172-176).

totog 'askerî vali' (El-Bajı (E 68) 13) < *totok* (Abakan (E 48) 8)
gut 'baht, talih; kişi adı' (Malinovka (E 56) 2) < *kut* (Tepsey VII (E 117))

2.1.2. z>s Değişimi

as 'kakım' (Uybat VI (E 98) 6), < *az* (Tepsey VIII (E 123))
yalŋus 'yalnız' (Tugutüp I (E 120) 1) < *yalŋuz* (El-Bajı (E 68) 7)
esis "ne yazık!, ne acı!" (Novosyolovo (E 144) 1) < *esiz* (Köjeelig-Hovu (E 45) 9)

2.1.3. l>ş Değişimi

kış- 'yapmak, etmek' (El-Bajı (E 68) 14) < *kıl-* (Uybat VI (E 98) 2)

2.1.4. t>d Değişimi

ėşid- 'işitmek' (Kara-Yüs (E 39) 4) < *ėşit-* (Kara-Yüs (E 39) 6)

2.1.5. t>ç Değişimi

biçig 'yazıt' (Tuba III (E 37) 3) < *bitig* (Ust-Kulog (E 135) 3)[4]

2.1.6. ş>ç Değişimi

çad 'bir unvan' (Bay-Bulun I (E 42) 6) < *şad*
çigçi 'bir unvan' (Tepsey III (E 113)) < *çigşi* (Çaa-Höl VII (E 19) 1)

2.2. Genizsilleşme

Söz başındaki /b/ ünsüzü, söz içinde kendisini izleyen genizsil bir ünsüzün etkisi ile genizsilleşerek /m/ye dönüşür (Tekin, 2016: 70).

men 'ben' (Elegest I (E 10) 12) ~ *ben* 'ben' (El-Bajı (E 68) 3)
meŋgü 'ebedî (taş)' (Adrianov Koleksiyonundan Bir Yazıt/1) ~ *beŋgü* (Uybat IV (E 33) 3)
meŋkü 'ebedî (taş)' (Kara-Yüs (E 39) 5) ~ *beŋgü* (Altın-Köl I (E 28) 9)

2.3. Ünsüz Benzeşmesi

Ünsüz benzeşmesi, iç seste yan yana iki ünsüz bulunan yerlerde veya söyleniş bakımından aynı durumda bulunan komşu sözcüklerin son ve ön sesleri arasında, bazen iki ünsüzden birinin kendisine yakın boğumlanma niteliği taşıyan öteki tarafından büsbütün veya kısmen benzeştirilmesi olayıdır (Korkmaz, 2019: 242).

2.3.1. İlerleyici Ünsüz Benzeşmesi

2.3.1.1. Yakın Benzeşme

Yenisey yazıtlarında tespit ettiğimiz ilerleyici yakın benzeşme örnekleri şunlardır: /bk/ > /bg/, /gş/ > /gç/, /mk/ > /mg/, /nk/ > /ng/, /rk/ > /rg/.

2.3.1.1.1. /bk/ > /bg/

awga 'ava' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 4) < *awka*

2.3.1.1.2. /gş/ > /gç/

çigçi 'bir unvan' (Tepsey III (E 113)) < *çigşi* (Çaa-Höl VII (E 19) 1)

2.3.1.1.3. /mk/ > /mg/

agılımga 'ağılımda' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 9)
artımga 'arkama' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 10)
yaşımga 'yaşımda' (Köjeelig-Hovu (E 45) 5)
kunçuyumga 'eşimden' (Barık II (E 6) 4)

---

[3] Yenisey yazıtlarında çok sık kullanılan *kadaş* sözcüğü Malinovka (E 56) yazıtında *gadaş* biçiminde geçmektedir. Aydın söz başında k->-g ötümleşmesi, yazıcının diyalektinde bu ötümleşmenin başlamış olabileceğini ihtiyatla öne sürmektedir (Aydın, 2018: 173).

[4] *bitig* sözcüğü Tuba III (E 37) yazıtında ve Kök Haya yazıtında *biçig* olarak geçmektedir. Aydın, Yenisey bölgesindeki bu iki yazıttaki ç'li biçim, her iki yazıtın yazıcısının dilinde -t->-ç- ünsüz değişimi olduğunu düşünmektedir (Aydın, 2018: 177). Sözcük ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Aydın, 2018: 176-177).

2.3.1.1.4. /nk/ > /ng/

künge 'güneşe' (Köjeelig-Hovu (E 45) 5)
kanga 'hana' (Begre (E 11) 9)

2.3.1.1.5. /rk/ > /rg/

arguy 'siper' (Bay-Bulun I (E 42) 4) < *arkuy* (Tonyukuk Yazıtı 53.satır)

2.3.1.2. Uzak Benzeşme

Yenisey yazıtlarında uzak benzeşmeye örnek teşkil edecek sadece bir sözcük tespit edilmiştir.

/b-m/ > /b-b/

balbal 'balbal' (Uybat III (E 32) 10) < **barbal* < **barmal* < *Mo. barimal* 'heykel' (Tekin, 2016: 73).

2.3.2. Gerileyici Benzeşme

2.3.2.1. Uzak Benzeşme

Yenisey yazıtlarında gerileyici uzak benzeşmeye örnek teşkil edecek sadece bir sözcük tespit edilmiştir.

/r-l/ > /l-l/

balbal 'balbal' (Uybat III (E 32) 10) < **barbal* < **barmal* < Mo. *barimal* 'heykel' (Tekin, 2016: 74).

2.4. Aykırılaşma

Bir sözcükteki aynı ya da benzer seslerden birisinin değişikliğe uğramasıdır.

meŋkü 'ebedî (taş)' (Kara-Yüs (E 39)5) ~ *beŋgü* (Altın-Köl I (E 28) 9)
beŋkü 'ebedî (taş)' (Uyuk-Oorzak I (E 108) 4) ~ *beŋgü* (Tuba II (E 36) 3)
edkü 'iyi' (E 40) < *edgü* (Oçurı (E 26) 10)

2.5. Ötümsüzleşme

Ötümsüzleşme, bazı fonetik nedenlerle sözcükteki ötümlü ünsüzlerin ötümsüz ünsüzlere dönüşmesidir (Eker, 2011: 296). Orhon Türkçesinde, ötümlü /l, n, r, z, m/ ünsüzlerinden sonra gelen bazı ötümlü ünsüzler, kendilerini korumaları beklenirken, tam tersine, ötümsüzleşirler (Tekin, 2016: 74) Yenisey yazıtlarında tespit ettiğimiz ötümsüzleşmeler şunlardır: /ld/ > /lt/, /nd/ > /nt/, /rd/ > /rt/, /kd/ > /kt/, /md/ > /mt/, /şd/> /şt/.

2.5.1. /ld/ > /lt/

yılta 'yılında' (Elegest I (E 10) 9) < *yılda*
ölti 'öldü' (Oçurı (E 26) 5) < *öldi*
boltı 'oldu' (Altın-Köl I (E 28) 1) < *boldı*
kaltı 'kaldı' (Abakan (E 48) 5) < *kaldı*

2.5.2. /nd/ > /nt/

bodunta 'halkta' (Uyuk-Tarlak (E 1) 2) < *bodunda*
anta 'onda, orada' (Begre (E 11) 3) < *anda*
yasınta 'yasında' (Oçurı (E 26) 5) < *yasında*
tegzinti 'dolaştı' (Uybat II (E 31) 4) < *tegzindi*
kanta 'nerede' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 8) < *kanda*
bunta 'bunda, burada' (Bay-Bulun II (E 49) 4) < *bunda*
içinte 'içinde' (Podkuninskaya (E 71) 1) < *içinde*

2.5.3. /rd/ > /rt/

kara seŋirte 'Kara Sengirde' (Haya-Baji (E 24) 2) < *kara seŋirde*
kelürti 'getirdi' (Altın-Köl I (E 28) 1) < *kelürdi*
adırtı 'ayrıldı' (Altın-Köl I (E 28) 8) < *adırdı*
tike bėrti 'dikiverdi' (Altın-Köl I (E 28) 9) < *tike bėrdi*
ölürti 'öldürdü' (Abakan (E 48) 3) < *ölürdi*
körmez ertiŋiz 'körmediniz' (Oçurı (E 26) 11) < *erdiŋiz*

körti 'gördü' (Şanci III (E 152) 1) < *kördi*

2.5.4. /kd/ > /kt/

tikti 'dikti' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 2) < *tikdi*

2.5.5. /md/ > /mt/

bėlimte 'belimde' (Uyuk-Turan (E 3) 2) < *bėlimde*
ėlimte 'yurdumdan' (Uyuk-Turan (E 3) 3) < *ėlimde*
yaşımta 'yaşımda' (Uybat III (E 32) 16) < *yaşımda*

2.5.6. /şd/> /şt/

yaşta 'yaşında' (Hemçik-Bom II (E 96) 1)

2.6. Yer Değiştirme

Yenisey yazıtlarında yer değiştirme örneği bir defa tanıklanmıştır. Bu örnekte *alkış* sözcüğündeki /l/ ünsüzü ile *erdem* sözcüğündeki /r/ ünsüzü yer değiştirmiştir.
arkkış eldem 'övgü ve erdem' (Bay-Bulun II (E 49) 4) < **alkış erdem* (Tekin, 2016: 76).

2.7. Kaynaşma

Kaynaşma, söz içinde yan yana bulunan iki ünsüzün zamanla birleşip tek fonem hâline gelmesidir. Yenisey yazıtlarında /ng/ > /ŋ/ ünsüz çiftinde kaynaşma örneği görülür.

/ng/ > /ŋ/

utışıŋa 'uğruna' (Elegest I (E 10) 9) < **utuş+ın+ga*
baŋa 'bana' (Elegest I (E 10) 10) < **ben+ge*
kanıŋa 'hanına' (Çaa-Höl I (E 13) 4) < **kan+ın+ga*
bodunıŋa 'halkına' (Uybat III (E 32) 7) < **bodun+ın+ga*
ėliŋe 'yurduna' (Uybat III (E 32) 8) < **ėl+in+ge*
oglıŋa 'oğluna' (Uybat III (E 32) 9) < **ogıl+ın+ga*
eşiŋe 'eşine' (Abakan (E 48) 8) < **eş+in+ge*
begiŋe 'beyine' (Herbis-Baarı (E 59) 3) < **beg+in+ge*
aŋar 'ona' (Demir-Sug (E 92) 2) < **an+gar*

2.8. Ünsüz Düşmesi

Ünsüz düşmesi, sözcük içinde bir ünsüzden önce, sözcük sonunda veya kaynaşma olayı ile iç seste *r, n, l, f,* gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüzlerin kaybolması olayıdır (Korkmaz, 2019: 242). Yenisey yazıtlarında söz sonundaki */n/* ünsüzü birkaç sözcüğün yalın durumunda düşmüş ise de bazı söz gruplarında kendini korumuştur:
ėki 'iki' (Kızıl-Çıraa I (E 43) 6) < **ekin*
yagı 'düşman' (Tugutüp I (E 120) 1) < **yagın* < Mo. *dayin* 'düşman; savaş' < **dagın* (Tekin, 2016: 77).

2.9. İkiz Ünsüzler

Yenisey yazıtlarında söz içindeki ikiz ünsüzlerden biri genellikle gösterilmez.

/K/ = k(k)

/YRLKDI/ *yarlık<k>adı* 'lütfetti' (Uybat III (E 32) 5) < yar+lık+ka-dı

/t/ , /d/ = t<d> ~ <d>t

/yÜtm/ *yü<d>tüm* 'sırtladım' (Elegest I (E 10) 5) < yüd-tü-m
/AltI/ *ėlet<d>i* 'taşıdı' (Altın-Köl II (E 29) 1) < /AltdI/ ėletdi (Altın-Köl I (E 28) 1)
/RTM/ *art<d>ım* 'artırdım' (Bay-Bulun I (E 42) 4) < art-dı-m
/TUTUM/ *tut<d>um* 'savundum' (Köjeelig-Hovu (E 45) 4) < tut-du-m
/ULGTUR/ *ulga<d>tur-* 'büyütmek' (Herbis-Baarı (E 59) 1) < ulug+ad-tur-
/YURTI/ *yorıt<d>ı* 'yürüttü' (Şanci III (E 152) 1) < yorı-t-dı

/L/, /l/ = l(l)

/ėldm/ *ėl<l>edim* 'yurt sahibi yaptım' (Köjeelig-Hovu (E 45) 4) < ėl-le-di-m

3. Noktalama İşaretlerinin Kullanımı

Yenisey yazıtlarında sözcükleri ayırmak için iki nokta (:) ve nokta (.) işareti kullanılmıştır. Bu noktalama işaretleri ile ilgili bazı tespitlerimiz maddeler hâlinde aşağıda verilmiştir:

1. Normal uzunluktaki sözcükler birbirinden iki nokta (:) işareti ile birbirinden ayrılır:

esizim e : yıta : bökmedim : adrıltım : kinim : kadaşım : yıta : adrıltım "Ne yazık! Eyvah! Doymadım, ayrıldım. Akrabalarım, eyvah! (Sizlerden) ayrıldım." (Uyuk-Turan (E 3) 1)

kadaşım : adrıldım : ıyu : kuyda : kunçuyum : adrıldım : "Akrabalarımdan ayrıldım, yazık! Obada eşimden ayrıldım." (Çaa-Höl I (E 13) 2)

yalawaç : barıpan : kelmediŋiz : begimiz e "Elçi (olarak) gidip gelmediniz beyimiz." (Uybat I (E 30) 5)

bodunum a : oglum a : yutuzum a "(Ey) halkım! Çocuklarım! Eşim! (Kızıl-Çıraa I (E 43) 1)

2. Tek heceli sözcükler genellikle önceki veya sonraki sözcükle birlikte yazılır:

üç yaşımda : 'üç yaşımda' (Barık II (E 6) 1)

ben öltüm "Ben öldüm." (Tuba III (E 37) 3)

er erdemim : 'erkeklik kahramanlığım' (Hemçik-Çırgakı (E 41) 1)

yüz kadaşım a : 'yüz akrabam' (Bay-Bulun II (E 49) 1)

3. Birleşik sözcükler ve söz grupları genellikle birlikte yazılır:

kök teŋride : 'mavi gökte' (Elegest I (E 10) 3)

uyur kadınım <ü>çün : "kudretli kaynım için" (Çaa-Höl V (E 17) 2)

külüg apa : "Külüg Apa (kişi adı)" (Çaa-Höl VIII (E 20) 2)

kadır yagıda : 'güçlü düşmanın' (Oya (E 27) 6)

sekiz kırk : 'otuz sekiz' (Ak-Yüs I (E 38) 6)

4. Bazen bir sözcük noktalama işareti ile ikiye ayrılır:

kunçuy : um a 'eşim' (Uyuk-Tarlak (E 1) 1)

um : ugdaş 'kutlu, aziz' (Çaa-Höl I (E 13) 1)

bulga : k 'karışık' (Çaa-Höl III (E 15) 1)

kunçuyum : ka 'eşime' (Çaa-Höl X (E 22) 1)

yėr : ig 'yeri' (Ayna III (E 84) 1)

5. Bazı satırlarda noktalama işareti kullanılmamıştır:

ėşim <u>rım azışdım "Eşimden, çocuklarımdan ayrıldım." (Uyuk-Arjan (E 2) 1)

tokuz kırk yaşımda ėlim üçün "Otuz dokuz yaşımda yurdum için" (Çaa-Höl XI (E 23) 1)

tört kadaşım a <esi>z e adrıldım "Dört akrabamdan, ne yazık! Ayrıldım." (Tuva B (E 50) 3)

6. Bazen iki nokta yerine tek nokta (.) konduğu da olur:

yėti: böri . ölürdüm e barsıg . kökmekig ölürmedim e "Yedi kurt öldürdüm, pars ve Sibirya leoparı öldür(e)medim." (Begre (E 11) 10)

suw yėr . kem katun : tarlak "Su ve yer, Kem (ve) Katun (ırmakları)" (Aldıı-Bel I (E 12) 4)

<…> ı/i . esizim e : buŋum a : kuyda : kunçuyum a : bökişmedim " <…> ne yazık! Ne sıkıntı! Obada eşime doyamadım." (Herbis-Baarı (E 59) 2)

beglik . kümüş bėrtimiz "Beylik (için) gümüş verdik" (Kopön Altın Küp I (E 81))

özde : oglum a . esiz e alp erdemimdakı "Vadide çocuklarım, ne yazık! Kahraman erdemimdeki(?)" (Lisiç'ya I)

7. Bazı satır başları iki nokta ile başlar:

: alt<ı> otuz yaşım a erti "Yirmi altı yaşındayım." (Tuba III (E 37) 2)

: erdem : anar : at : edkü : ėlge tagı : bar altun "Kahramanlık Anar? adın iyisi? yurda dağı? var. Altın" (Taşeba (E 40))

8. Bazı satır sonları iki nokta ile biter:
bo kan : ėki : ėlig yaşı : esizim e : "Bu han, kırk iki yaşı(nda idi). Ne yazık!" (Kızıl-Çıraa I (E 43) 6)
arslan külüg : tirig : oglı ben : külüg togan : ben : "(Ben) Arslan Külüg Tirig('in) oğluyum. (Adım) Külüg Togan'dır." (Kızıl-Çıraa II (E 44) 6)
bıŋ : bodrak : yunt : esizim e : "Bin kahverengi atım, ne yazık!" (Köjeelig-Hovu (E 45) 8)
kadaşım a yıta : esizim ebökmedim yıta : "Akrabalarım, eyvah! Ne yazık! Doymadım, eyvah!" (Yeerbek II (E 149) 5)
9. Satır sonu nokta (.) ile biten bir örnek tespit edilmiştir:
toŋa külüg : tarkan : beg m[en] **.** "(Ben) Tonga Külüg Tarkan Bey'im." (Yeerbek II (E 149) 1)

SONUÇ

Büyük kağanlık yazıtlarında kapalı "e" sesini gösteren özel bir işaret yokken; Yenisey yazıtlarında kapalı "e" (E) sesini gösteren özel bir işaret vardır. Bu yönüyle Yenisey yazıtlarının Türk dilinde ayrı bir yeri bulunmaktadır. Yenisey yazıtlarında kapalı "e" (E) sesi ile yazılmış bazı sözcükler şunlardır: *ėt-*, *kėş*, tė-, *ėl* , *ėçi*, *bėr-*, *bėş…*

İncelenen yazıtlarda karşılaşılan ünsüz değişmeleri şunlardır: *k>g, z>s, l>ş, t>d, t>ç, ş>ç.*
Tespit edilen benzeşme hadiseleri ise şunlardır: /bk/ > /bg/, /gş/ > /gç/, /mk/ > /mg/, /ng/ > /nk/, /rk/ > /rg/, /b-m/ > /b-b/, /r-l/ > /l-l/.

Yenisey yazıtlarında Tekil 3. kişi iyelik eki *+(s)i* ve belirtme durumu eki *+In* damak uyumunu bazen bozmuştur.

Yenisey yazıtlarında sıfat yapan *"+lXg, +lXk"* ekleri, teklik ve çokluk 1. ve 2. kişi belirli geçmiş zaman ekleri ve bağlama ünlüleri dudak uyumuna girerken belirli geçmiş zaman eki *"-DI"* ve aitlik eki *"+GI"* dudak uyumuna girmemektedir.

Yenisey yazıtlarında tespit edilen ötümsüzleşme hadiseleri şu ses çiftlerinde meydana gelmiştir: /ld/ > /lt/, /nd/ > /nt/, /rd/ > /rt/, /kd/ > /kt/, /md/ > /mt/, /şd/> /şt/.

Yenisey yazıtlarında söz içindeki ikiz ünsüzlerden biri genellikle gösterilmez.

Yenisey yazıtlarında noktalama işaretlerinin kullanımı ile ilgili tespitler şunlardır:
1) Normal uzunluktaki sözcükler birbirinden iki nokta (:) işareti ile birbirinden ayrılır.
2) Tek heceli sözcükler genellikle önceki veya sonraki sözcükle birlikte yazılır.
3) Birleşik sözcükler ve söz grupları genellikle birlikte yazılır.
4) Bazen bir sözcük noktalama işareti ile ikiye ayrılır.
5) Bazı satırlarda noktalama işareti hiç kullanılmamıştır.
6) Bazen iki nokta yerine tek nokta (.) konduğu da olur.
7) Bazı satır başları iki nokta ile başlar.
8) Bazı satır sonları iki nokta ile biterken satır sonu nokta (.) ile biten bir örnek "*toŋa külüg : tarkan : beg m[en]***.**" tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aydın, E. (2009). S. Gerard Clauson'un Etimolojik Sözlüğünde Yenisey Yazıtlarıyla İlgili Veriler. *Turkish Studies*, (4/4): 93-118.

Aydın, E. (2011). Yenisey Yazıtlarında Geçen Türk Boyları Üzerine Notlar. *Turkish Studies,* (6/1): 390–398.

Aydın, E. (2012). Yenisey Yazıtları Nasıl Tarihlendirilebilir? *Turkish Studies*, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (7/2) (Prof. Dr. Coşkun Ak Armağanı): 161–168.

Aydın, E. (2013). Yenisey Yazıtlarındaki Tek Örnekler. *Türkbilig*, (26): 37-49.
Aydın, E. (2014). *Orhon Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
Aydın, E. (2017). *Türk Runik Bibliyografyası*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
Aydın, E. (2018). "Eski Türk Yazıtlarında Erken Ünsüz Değişmeleri", X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 17-19 Ekim, Eskişehir.
Clauson, S. G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-CenturyTurkish. Oxford: Clarendon.
Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, A functional approach to the lexicon*. Wiesbaden.
Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili.* Ankara: Grafiker Yayınları.
Korkmaz, Z. (2019). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
Kormuşin, İ. V. (2017). *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları. Ankara*: Türk Dil Kurumu.
Tekin, T. (1994). Notes on Old Turkic Word Formation. *CAJ*, 38: 244-281.
Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
Türk, O. (2017). Türkçe Öğretmenlerinin Konuşma İlgileri Ve Sınıf İçinde Kullandıkları Konuşma Dili Üzerine Bir Araştırma. *Turkish studies*, 12(6), 783-798.
Türk, O. (2020). Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 11 (44), (320-334).
Yıldırım, A. (2019). *Yenisey Yazıtları Grameri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 133-140, Güz 2021

Anar'ın *Ak Koç, Kara Koç* Romanında Distopik Ortamın Birey ve Toplum Üzerindeki Etkisi

Dr. Aynur Beşkonak
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1605-0278
Azerbaycan Diller Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Merkezi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Bakü – AZERBAYCAN

Makale Geçmişi

Geliş: 11.03.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Anar
Roman
Distopya
Bilinç Yitimi
Çürümüş Yaşamlar

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49897

Öz

Anar Rzayev, Azerbaycan millî edebiyatının önemli isimlerindendir. Hem Sovyet döneminde hem de bağımsız Azerbaycan Devleti kurulduktan sonra yazdığı eserlerinde halkın millî-manevi değerlerine hizmet etmeği amaçlayan yazar, eserlerinde Azerbaycan'ın klasik ve çağdaş medeniyetini, edebiyatını tarihî bir yaklaşımın yanı sıra modern bir bakış açısıyla da ele almıştır. Yazarlığı yanında aynı zamanda sosyal, politik hayatta da önemli yeri olan Anar, eserlerinde çağının en güncel problemlerine değinmiş, millî ve manevî değerleri korumaya çalışmıştır.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatına büyük hizmetler sunan Anar Rzayev'in *Ak Koç, Kara Koç* eseri ütopik ve distopik özellikli bir romandır. Yaratıcılığında folklordan, özellikle masallardan bolca yararlanan Anar'ın *Ak Koç, Kara Koç* eseri Azerbaycan halk masalı "Melikmemmed"den esinlenerek yazılmış ve bu bakımdan metinlerarasılık örneği olan bir romandır.

Ütopik ve distopik masallardan oluşan iki bölümden ibaret olan eserde arzu edilen ve edilmeyen olayları tasvir eden yazar, hayalî bir cennet ülke tasarımı ile anti-hayalî bir ülke tasvirini vermiştir. Distopik karakterli ikinci bölümde yazarın birinci ütopik bölümde hayal ettiği cemiyetin tam tersi bir cemiyetten söz edilerek durumun vahimlik boyutu çarpıcı bir şekilde anlatılır. Karanlıklarla dolu bu bölümde durum trajiktir. Burada üç bölgeye bölünmüş, arzu edilmeyen bir Azerbaycan tasviri vardır.

Distopik anlatılar toplumsal bir eleştiri aracı olduğu için yazar burada halkına mesaj verir. Her iki geleceğin olabileceğine, iyiyle kötünün ayırt edilmesi gerektiğine ve bu seçimin halkın elinde olduğuna gönderme yapar.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Beşkonak, A. (2021). Anar'ın *Ak Koç, Kara Koç* Romanında Distopik Ortamın Birey ve Toplum Üzerindeki Etkisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 133-140.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 133-140, Autumn 2021

The Effect of Dystopian Environment on Society and Individuals in Ak Koch, Kara Koch Novel By Anar

Dr. Aynur Beşkonak
Azerbaijan University of Languages, Center of Turkish Studies, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures, Baku – AZERBAIJAN

Article History

Submitted: 11.03.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Anar
Novel
Dystopia
Unconscious
Rotten Lives

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49897

Abstract

Anar Rzayev is one of the main figures of Azerbaijani national literature.The author, who aimed to serve the national and spiritual values of the people in his works written both during the Soviet period and after the establishment of the independent Azerbaijan State, discussed the classical and contemporary civilization and literature of Azerbaijan in a modern perspective as well as a historical approach. Anar as a wrıter and as a person who has an important place in social and political life, touched on the most current problems in his works and tried to protect national and spiritual values.

The novel written by Anar Rzayev Ak Koch, Kara Koch is one of the best novels witten on utopia and dystopia and is a great sample of contemporary Azerbaijani literature. Famous Azerbaijani folktale "Malikmammad" inspired the author, who likes to refer fairy tales in his works, to write this novel of Ak Koch, Kara Koch (White Ram, Black Ram) and it is a good example of intertextuality.

The story is depicted as an undesirable and desirable event and author again presented an image of an unrealistic country. In the second chapter (dystopian chapter), totally different society model was mentioned compare to the first part of the novel and the seriousness of the situation was revealed. The situation in this part is tragic. There is an undesirable image of Azerbaijan divided into three parts.

Since dystopian narratives are one of the tools of social criticism, the author here gives a message to society. He refers to the possibility of both futures, people must learn to distinguish the good from the bad, and that the choice is in your hands.

GİRİŞ

Anar'ın sosyal ve siyasi konuları ele aldığı, Azerbaycan halk masalı "Melikmemmed"den esinlenerek yazdığı *Ak Koç, Kara Koç* eseri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki dönemde yazılmış ütopik ve distopik içerikli romandır (Beşkonak, 2020: 76). Eserde hayalî ve anti hayalî masallar, arzu edilen ve edilmeyen olayları tasvir eder. İki bölümden oluşan romanda Ak Koç yaşanacak ak günlerin, Kara Koç ise yaşanması muhtemel olan kara günlerin habercisidir (Bayram, 2011: 586). Romanın birinci ütopik bölümünde Ak Koç'un sırtında varılan ülkede hayalî ülke anlayışı vardır. Bu anlayışa esasen Anar, gerçek Azerbaycan'ı değil, arzuladığı, görmek istediği Azerbaycan'ı tasvir eder. Azerbaycan, büyük Türk Dünyasının ayrılmaz parçasıdır. Milliliği koruma, köke dönüş, millî değerlere saygı ilkeleri esastır (Beşkonak, 2020: 79). Distopik karakterli ikinci bölümdeyse yazarın birinci ütopik bölümde hayal ettiği cemiyetin tam tersi bir cemiyetten söz edilerek durumun vahimlik boyutu çarpıcı bir şekilde anlatılır.

Yunanca "dus" – "zor", "topos" – "yer" sözcüklerinden türetilen "distopya" terimi "zor/zorlu-yer" anlamında kullanılır (Sarcey, Bouchet ve Picon, 2003: 149). Zaman ve mekânı çoğu zaman kurgusal olan distopyalar günümüzde yaşanılan olumsuz bir düzeni işaret edebildiği gibi gelecekte yaşanması muhtemel karanlık bir dönemle ilgili de uyarıcı bir rol üstlenebilir. "Kötü yer" anlamını ifade eden (Ülger, 2018: 12) distopyalara genellikle çaresizlik, umutsuzluk atmosferi hâkimdir. Ütopik toplum tezinin antitezi olan distopyalar, içinde bulunulan ortama, dünyaya bir itirazdır, ütopyaların "mükemmelliğine", kapalılığına bir tepkidir. (Zamyatin, 2011: 12) Totaliter devlet yapılanması, manipüle edilmiş ideolojiler, psikolojik baskılar, denetim mekanizmalarının bireyi kuşatacak düzeyde olması ve kültürel erozyon gibi konular distopik anlatıların tematik örgüsü içinde yer alır.

Baskıcı toplumun ifadesi olan distopya, düzene karşı bir itaat şeklidir, otoriter ve baskıcı bir sistemin ifadesidir. Bireyselliğin yok olduğu bu ortamda özgür iradeyi temsil eden hiçbir şey yoktur. Karamsar gelecek tasavvuru olan uyarı niteliğindeki bu eserlerin özelliği, olumsuz geleceği anlatmaktır. Anar, topluma mesaj mahiyetinde olan *Ak Koç, Kara Koç* romanı ile toplumu gelecekteki muhtemel tehlikelere karşı uyarır. Yazar, eseri yazdığı dönemde ülkesinin bağımsız olmasına rağmen cemiyette birçok aksaklıklar olduğunu fark etmiş ve bu aksaklıkların ne gibi vahim sonuçlar doğurabileceğine romanın distopik bölümündeki örneklerle dikkat çekmiştir.

Ak Koç, Kara Koç romanının karamsarlık üzerine kurgulanan distopik bölümü çeşitli yönetimler tarafından üçe bölünmüş ve terörün, yolsuzluğun, baskının, iç çatışmaların hüküm sürdüğü parçalanmış Azerbaycan'ın durumunu dramatize eder. Distopik karakterli ikinci bölüm de ütopik bölümde olduğu gibi "Melikmemmed" masalından getirilmiş ve bütün hikâyeyi özetleyecek mahiyette olan bir epigraf ile başlar: "Bir de gördü ki, ağ qoçla qara qoç budu döyüşe-döyüşe gelir. Melikmemmed o saat sıçrayıb ağ qoçun beline mindi. Amma ağ qoç bunu qara qoçun beline tulladı. Qara qoç da Melikmemmedi götürüb qaranlıq dünyaya apardı."[1] (Anar, 2003: 69) Birinci bölümde Melik Memmedli, güne Devlet Marşının sedaları altında uyanırken, ikinci bölümde Kara Koç'un sırtında varılan karanlık Bakü'de ezan sesiyle uyanır. Dini yanlış yorumlayarak baskı düzeni kuran kişilerin yönettiği bir toplumu anlatan bu bölüm, korkularla dolu bir kâbusu andırır.

> "Birinci masal, Melik Memmedli'yi ışıklı dünyaya, ikinci masal ise karanlık dünyaya çıkarıyor. Birinci masalda dünyanın muhtelif ülkelerinde yaşayan kadının, erkeğin, evladın mutluluğu ile ikinci masalda ise bölgelere ayrılmış Bakü'deki ideolojik, siyasi ve ekonomik açmazı karşılaştırılır. Özellikle ikinci masal, her toplumda olabildiği gibi Azerbaycan halkı için de geçerli olan birlik-bütünlük içinde yaşama ile parçalanıp ayrı ayrı yaşama münasebetlerine ışık tutuyor" (Söylemez, 2008: 86).

[1] Anar (2003). *Ağ Qoç, Qara Qoç*. Bakı: Azerneşr. (Alıntılar ve sayfa numaraları bu baskıya aittir).

Distopik bölümde üçe ayrılmış ve farklı yönetimlerin elinde olan Bakü, tüm ülkenin vahim durumunun sembolüdür. Tarih boyunca Azerbaycan'ın verimli topraklarında, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinde gözü olan işgalci kuvveler iç savaştan faydalanarak ülkeyi üç bölgeye bölmüştür. Bu bölgelerin kendi arasında ve dış dünyayla olan iletişimi kesilmiştir. Üç bölgeye ayrılmış, üç ayrı devletin kurulduğu Bakü'de dinciler Behişt-i Bad-ı Kube'yi, komünistler Bakü Komünü'nü, demokratlar Baku Siti'yi yönetmektedirler. Bu bölgelerde Farsça, Rusça, İngilizce'nin yanında Azerbaycan Türkçesi kullanılmaktadır.

> "Yazarın ikinci bölümde anlattığı distopyayı aslında Azerbaycan toplumu iki asırdır yaşamaktadır. Eserde, İran'ın esaretinde kalan Güney Azerbaycan'da, Sovyet baskısıyla inleyen Sovyet Azerbaycan'ında ve bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyetinde yaşayan bazı insanların yaşamı, özellikle genç neslin Avrupa'ya körü körüne meyletmesi, toplumdaki aksaklıklar, ahlaki çöküş başarılı bir şekilde anlatılmıştır" (Bayram, 2011: 588).

Bir zamanlar ülkenin bilinçli bir aydını olan ve mutlu bir aile saadeti olan Melik Memmedli'nin aile fertleri iç savaştan faydalanan işgalci kuvvelerin üç bölgeye böldüğü farklı ülkelerin yönetiminde olan ayrı ayrı bölgelerde birbirlerinden habersiz şekilde yaşamaktadırlar. Tüm bu olaylar Melik'in bir araştırma için Türkiye'ye gittiği sırada baş vermiş, bu yaşananlardan sonra Melik ülkesine dönememiş ve yıllarca ailesinin akıbetinden habersiz kalmıştır. Hatta aile fertleri birbirilerinin yaşayıp yaşamadıklarından bile habersizdirler çünkü aralarındaki her türlü iletişim kesilmiştir.

Yıllar önce Azerbaycan'da beraber çalıştıkları Erhan adlı arkadaşı bir gün ansızın Melik'in yanına gelir. Erhan, Melik'in ailesinin sağ oldukları müjdesini getirmiştir. Bu haber yıllardır ailesinden haber alamayan Melik'i hadsiz mutlu etmiştir. Şimdi Melik'in tek bir arzusu vardır – hiç olmazsa hayatının sonunda bir kere de olsa karısını, evlatlarını görmek. Erhan'ın yardımıyla Melik bu arzusuna kavuşacaktır. Melik, haber yapma gerekçesiyle özel izin ve belgeler sayesinde her üç bölgeye girebilecek ve böylece ailesini görebilecektir. Fakat hiçbir şey Melik'in düşündüğü gibi olmaz; yıllardır kavuşma arzusunda olduğu ailesini bulması onu oldukça meyus eder.

Çürümüş Yaşamlar

Olay örgüsü asıl dinamizmini, Melik'in ailesini görmek için geldiği Bakü'de hayal kırıklığına uğramasından alır. Distopya bölümündeki Bakü tanınmaz haldedir. Bu bölümdeki Bakü ürkütücü, boğucu bir mekân olarak tasvir edilir. Üçe ayrılmış ve farklı yönetimlerin elinde olan Bakü'nün her bölgesi içler acıtıcı haldedir. Caddelerin, sokakların isimleri değiştirilmiş, eski tarihî yapılar yerle bir edilmiştir. Elyazmaları binasının içindeki bütün tarihî yazılarla birlikte yanıp dağılması, Filarmoniya binasının Cuma Mescitine dönüştürülmesi, doğu mimarisiyle yapılmış Nizami Müzesi'nin farklı şekilde kullanılması, İçeri Şehrin dağılmış sokakları Melik'in ruhunu daraltır. Melik Memmedli'nin doğup büyüdüğü, gezmeye, görmeğe doyamadığı Bakü, şimdi Melik'in duyguları gibi, paramparçadır.

Yıllar sonra çok zorluklarla bir şans eseri gelebildiği Bakü'yü şimdi üç bölgeye bölünmüş ve darmadağın olarak görmek Melik Memmedli'yi oldukça üzer. Üçe bölünüp parçalanan sadece doğulduğu, büyüdüğü, sevdiği şehir değildir. Melik'in aile fertleri de dağılmış, her biri farklı bölgelerde birbirinden habersiz yaşamaktadırlar. Karısı Ayperi, oğlu Beyrek, kızı Burla, isimleri değişmiş olarak, sahip oldukları millî kültürel değerlerden soyutlanmış bir şekilde, bulundukları bölgenin şartlarına uygun şekilde yaşarlar. Her biri bu şartlara isteyerek veya istemeyerek uymuşlardır.

Eşi Ayperi, ismi Mahruh olarak dini kendi çıkarları için kullanan despotların yönettiği Behişt-i Bad-ı Kube'de yaşamaktadır. Önceleri tiyatro ressamı olan Ayperi, ressamlığın günah olduğunun düşünüldüğü bu rejimde Kur'an öğrencilerine hattatlık dersi verir. Ayperi evliliğini, çocuklarını, mesleğini gençliğin bir hatası olarak görmektedir. Siyah çarşafa bürünmüş Ayperi'nin hayatı da o çarşaf

gibi siyahtır. Baskıyla yönetilen bu bölgede insanların arzu ve istekleri, dine dayandığı iddia edilen fakat aslında baskıcı yöneticilerin çıkarlarını korumaya yarayan kurallara göre şekillenmektedir. Korkunç bir baskı altında yaşadıkları, çarşaf içindeki Ayperi'nin – Mahruh'un her halinden bellidir.

Hiçbir özgürlüğe sahip olamayan Ayperi, yıllar sonra kocasıyla rahat konuşmaktan kaçınır çünkü burada insan doğasına aykırı olan bir kuşatma söz konusudur. Her adımlarını, her konuştuklarını devlet tarafından görevlendirilen İmamgulu izlemektedir. Yazar İmamgulu'nun aslında bir emir kulu olduğunu, onun da ne zamansa insan olduğunu söylemekle, o toplumda yaşayan insanların rejimin baskısıyla zamanla değişime uğradıklarını ima eder. "Onun durduğunu görüb İmamqulu da yanaşdı. Ayperinin gözünden süzülen bir damla yaşı yeqin o da gördü ve başını aşağı saldı. Belke yazacağı hesabatda bu göz yaşını qeyd etmeyecekdi. Axı haçansa o da insan olmuşdu" (106).

Ayperi, kocasıyla imam nikâhı kıyılmadığından dolayı şimdi ona bir yabancı gibi davranmak mecburiyetindedir. Neye uğradığını şaşıran Melik gördükleri ve duydukları karşısında donup kalır. Ayrılırken karısına onu buralardan kurtaracağını söyleyen Melik, aldığı cevap karşısında söyleyecek söz bulamaz. Ayperi: "Men seni ölmüş bilirdim, sen de bundan sonra meni ölmüş bil" (106) diyerek gözyaşları içinde arkasına bakmadan ondan ayrılır.

Melik büyük hüsran içinde ayrıldığı Behişt-i Bad-ı Kube'den sonra komünist Rus yanlılarının yönettiği Bakü Komünü'ne gider ve oğlunu bulur. Komiserlikte çalışan Beyrek'in adı değişerek Boris olmuştur. Diktatörlüğün hüküm sürdüğü Bakü Komünü'nde insanlar Rusların mankurtlaştırma siyaseti sonucunda cahil, itaatkâr bir topluma dönüşmüştür. Çünkü mitik dönemde, bilinç köreltme aracı olarak kullanılan şirinin işlevini, burada kitlesel yalıtımlar ve yapay cennet tasarımları için merkezce üretilmiş sloganlar üstlenmiştir (Korkmaz, 2014: 72). Bilim, sanat, din gibi toplum hayatını şekillendiren unsurların yozlaştığı, insanlara siyasi ve kültürel olarak düşünme hakkı vermeyen bu yönetimde insanlar sefalet içinde yaşamaktadırlar.

Komünizm ideolojisinin başarılı olabilme koşulu, bu ideolojinin kurallarını topluma empoze etmektir. Bu amaçla Komünizm ulaşabildiği her yerde kendi ideolojisini yaymış, karşı çıkanları ise yok etmiştir. Nitekim Komünistlerin yönetiminde olan Bakü Komünü'nde tek bir ideoloji bilinçsizce savunulmaktadır. Burada bireysel düşünceye yer yoktur. O bölgede yaşayan Beyrek bazı değerleri, düşünceleri içinde barındırmasına rağmen, o ideolojiye zoraki bir şekilde hizmet etmektedir. Başka çaresi de yoktur.

Baskıcı bir sistemde yaşamasına, çalışmasına rağmen Beyrek babasıyla saf Azerbaycan dilinde konuşur, konuşmasında Rusça sözler kullanmaz. Her ne kadar umursamaz tavırlar sergilese de o da gelinen son durumdan dolayı üzülmekte, içinde bulunduğu ortamdan nefret etmektedir. Ama yapabileceği bir şey de yoktur çünkü bu toplulukta başkaldırmak isteyen etkisiz hale getirilmektedir. Babası Beyrek'e buradan kaçıp kurtulmasını söyler. Beyrek bunun mümkün olmadığını, buradan kurtulmanın tek çıkış yolunun ölüm olduğunu söyler. "Burdan quş quşluğuyla uçub qurtara bilmez. Kommunanın divarlarını görmedin? Keçen il birisi bu divarı dırmaşıb aşmaq istedi, ele yerindece gülleyle vurub torpağa serdiler. Heç kes heç adını da bilmedi. Bura şeher deyil – divarlarla dövrelenmiş konslagerdir. Burdan birce çıxış yolu var – qebiristanlığa, o dünyaya – gülümsündü" (136).

Ayrılırken Beyrek babasına Türkiye'de insanların nasıl yaşadıklarını sorar. Melik "İnsan kimi" (142) yanıtını verir. Melik'in iki kelimeyle kast ettiği şey, burada gördüğü ürkütücü yaşamın tam tersidir; insanların özgürce düşünme, fikir beyan etme, konuşma hakları olduğu, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan memnun kaldıkları, insanın hakkı olan yaşamdır.

Vedalaşırken Melik, oğlunun gözlerini görebilmesi için gözlüklerini çıkarmasını ister. Beyrek gözlüğünü çıkarır. Oğlunun gözlerinin bomboş olduğunu, onlarda hiçbir ifade olmadığını gören Melik bir ruhsal çöküntü daha yaşar ve derin bir hüzünle oğlundan ayrılır.

Oğlunu gördükten sonra bir hayal kırıklığı daha yaşayan Melik Memmedli'nin geldiği son durak Baku Siti'dir. Kızı Burla'yı görmek için demokratların yönetimindeki Baku Siti'ye gelen Melik için burada da durum aynıdır. Melik'in burada gördüğü yozlaşmış toplum, kaybedilmiş millî değerler ve ahlaki değerlerin yerle bir oluşu onu bir daha derinden sarsar.

Burla'nın dünyasını sığdırdığı penceresiz odası, kumandayla saniyeler içinde değişen yapay gökyüzü, güneş, yıldızlar, hava, manzara, eski güzel günlerine şahitlik etmiş evlerinin yerinde yapılmış üç katlı ev, tahrip olmuş tarihî mekânlar Melik Memmedli'nin yaşadığı sayısız hayal kırıklıklarından sadece birkaçıdır. Ayrıca Burla adını değiştirerek Bura yapmış ve ünlü bir dansöz olmuştur. Yozlaşmış bir toplumun parçasına dönüşmüş Bura'nın lüks bir yaşama sahip olması, icra ettiği bir sanatının olması, arkadaşları, çevresi onun yalnızlığına çare değildir. Her şeye rağmen o yalnızdır. Çürümüş yaşamın bir parçasına dönüşen Burla'nın hayatı, yozlaşmış bir toplumdaki mantıksızlığı, boşluğu, yüzeyselliği ve yalnızlığı kendinde barındırır. Burla, değer yitimine uğradığı süreçte kendilik değerlerinden ödün vermiştir.

Mahruh, Boris ve Bura'nın yaşam tarzı, düşünceleri, dünyaya bakış açıları aynı zamanda, aynı şehirde mevcut olan üç ayrı sistemin aynası niteliğindedir. Cehaletin, terörün, iç çatışmaların, yozlaşmanın olduğu bu mekânlarda çürümüş yaşamlar, baskı, yolsuzluk, yoksulluk, düşmanlık üzerine kurulmuş üç acı son söz konusudur. Ayrı ayrı bölgede bir birinden habersiz yaşayan eski mutlu aile fertleri dipsiz bir kuyunun karanlığında yaşam mücadelesi vermektedirler. Melik şimdi hiçbir zaman olmadığı kadar yalnızdır. Onun yalnızlığı memleketinden ve sevdiklerinden ayrı kalan insanın hissettiği bir varoluş durumudur (Deveci, 2012: 319).

Yıllar sonra ailesini bulup onlara kavuşma umuduyla gelen Melik için bundan sonrası yoktur. Her şey bitmiştir. O da artık darmadağın olan çürümüş yaşamın bir parçasıdır. Kendini bu ortamdan zorlukla dışarı atan Melik, bir dilencinin yardımıyla deniz kıyısına gider. Nereye gittiğini bilmeden bu pis kokulu sahilden uzaklaşmaya çalışır. Ülkesi, ailesi, geçmişi – artık hiçbir şeyi yoktur. Şimdi istediği tek şey ölmektir. Melik bu ruh hali içindeyken aniden Erhan'ı yanında görür. Erhan, Melik'e uzakta dövüşen iki koçu gösterir. Bunlar Ak Koç, Kara Koçlardır. Erhan, Melik'in Ak Koç'un sırtına binerek tutunmayı başarırsa hâlâ kurtulmak için şansı olduğunu söyler. Bu sözlerden etkilenen Melik Memmedli, zorlukla da olsa yerinden kalkar ve düşe kalka Ak Koç'a doğru ilerler. Biraz daha hızlanırsa Ak Koç'un sırtına binmeyi başaracaktır. Romanın bu yerinde yazar ne olursa olsun umutların tükenmemesi gerektiğini, ak günlere çıkmak için insanın aklını ve gücünü doğru yöne harcaması gerektiği mesajını verir. Çünkü umut, büyük bir uyarıcıdır, acı çekenlerin bir umut yoluyla ayakta durmaları gerekir (Nietzsche, 2008: 27).

Bilinç Yitimi

Parçalanmış Azerbaycan'ın durumunu dramatize eden distopik bölümdeki Azerbaycan'da çeşitli yönetimler tarafından üçe bölünmüş ve mankurtlaşmış halk, kendilik bilincinden, millî değerlerden, tarihsel birikimlerden soyutlanmış durumdadır. Behişt-i Bad-ı Kube dincilerin sahte cennet vaatleri, anlamsız yasakları altında idare olunmakta; tek bir ideolojinin saplantısı haline gelmiş Bakü Komünü komünistlerin yok edici, dikta rejimi ile yönetilmekte; Bakü Siti'deki yönetimin sonucu ise yanlış Batılaşmanın toplum üzerindeki travmatik etkileri ahlaki yönden çöküntü, yozlaşma şeklinde kendini göstermektedir. Burada insani özü ve kendilik bilincini tahrip eden yozlaşma, bireysel olduğu kadar toplumsal değerlerin de yok edici sebebidir. (Deveci, 2013: 295)

Halkın kültürel belleğini tahrip eden birbirinden farklı bu üç yönetimin ortak özelliği, toplumu kendilik bilincinden koparma, kendilik çağrışımını silme, gelenekle bağları koparma, dili, tarihi ve kültürel kaynakları tahrip etmesidir. Oysa "insan, dünyayı, kendini anadili ve kültürüyle algılar" (Durali, 2011: 14).

Ütopik masaldaki durumun tam tersine distopik masalda insanların ekonomik durumları, sosyal statüleri, özgürlük hukuku gasp edilmiş, özellikle Behişt-i Bad-ı Kube ve Bakü Komünün'de baskıcı rejimin dikta yönetimi toplumun düşünme yetisini elinden almış itaat, kendine ait bir kimliğin yitimine neden olmuştur (Gruen, 2005: 173). İnsanlar burada insan haklarının hiçe sayıldığı, özgürlükten, adaletten habersiz bir ortamda yaşamaktadırlar. Ayperi de, Beyrek de oldukları değerlerin dışında bir yaşama zorlanmıştır. Belki onlar kendi içinde hâlâ millî değerlere sadıktır ama yönetimin baskıcı siyasetinden dolayı boyun eğmek zorundadırlar. Çünkü herkes kendini güçsüz ve aciz görmektedir.

İstikrar ve güven içinde özgürce, manevi değerlerini rahatlıkla yaşayabilen ütopik bölümdeki Ayperi, Beyrek ve Burla'dan farklı olarak maneviyat avcılarının yönettiği Behişt-i Bad-ı Kube'de birçok etki ve tesir altında kalan, inançla kör edilerek teslim alınmış Mahruh; Rus yönetiminin itaatkâr bir topluma dönüştürdüğü Bakü Komünün'de içindeki onca itiraza ve acıya rağmen tek bir ideolojinin kölesi haline getirilmiş Boris ve demokratların değer yitimine uğrattığı Baku Siti'de kendilik değerlerinden ödün vererek hayata tutunmak zorunda bırakılmış Bura, manevi değerlerden yoksun, huzurdan mahrum, hayatlarını ideal bir hedefe doğru yönlendiremeyen insanlardır. Ruhu köreltilen bu insanlar manevi bir boşluktadırlar. İnsanı bütünleyen, hayatına anlam katan, onu değerli kılan maneviyattan yoksun bırakılmış bu insanlar, huzurlu bir hayata ve mutlu olma imkânına sahip değildir ve olamayacaklardır.

İnsan ve onun maneviyatı Anar'ın eserlerinin ana konusudur. Anar, *Ak Koç, Kara Koç* romanında bireyi, sosyal ve politik sorun içinde anlatarak ütopik ve distopik ortamın birey ve toplum üzerindeki etkisine dikkat çeker. Özgürlükten korkuya, ütopyadan distopyaya geçişin insan maneviyatında açtığı hasarı dinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan baskı ve korkunun hâkim olduğu Behişt-i Bad-ı Kubede'ki Mahruh'nun yaşantısıyla; baskıcı düzene boyun eğerek yaşamak zorunda kalınan Bakü Komünündeki Boris'in yaşantısıyla; millî değerlerden yoksun yozlaşmış bir toplumun ifadesi olan Baku Siti'deki Bura'nın yapay yaşantısıyla gözler önüne serer. Politik olayların insan üzerindeki etkisini ortaya koyan yazar, romanın distopik bölümündeki kurmaca toplum düzeni aracılığıyla halkı uyarmaya çalışmaktadır. Romanın ütopik bölümündeki mutluluklar dünyasının aksine bu bölüm kâbustan oluşmaktadır ve tasvir edilen bu kâbusun asıl amacı toplumu uyandırmaktır.

Sonuç

Azerbaycan edebiyatında bireyin ruhsal yapısını anlatan yazarların başında gelen Anar'ın eserlerinde eylemlerden daha çok, kişilerin iç dünyaları ön plandadır. Yazar eserlerinde kişilerin olaylar karşısında tepkileri, düşünceleri ve olayların sonucunda ruhları üzerinde meydana gelen etkileri yansıtır. Yazarın *Ak Koç, Kara Koç* romanı da sosyal ve politik ortamın bireyin ruhsal yapısı üzerindeki değişime/dönüşüme dikkat çeken bir eserdir. Eser topluma mesaj mahiyetindedir. Bir toplumu yok etmek için, milleti ayakta tutan değerler sistemini yok etmek gerekir. Yazar tarihselliği sağlayan bellek mekânlarına tutunması, kültürü oluşturan çeşitli öğelere sahip çıkılması, gelenekle bağların koparılmaması, toplumun kendilik bilincini yitirmemesi durumunda arzu edilen bir ülkenin vatandaşı olunabileceği, aksi durumdaysa zorunlu ve bilinçli bir yabancılaştırma sonucu kendi toprağında modern mankurt olarak ömür çürüteceğini söyler. Bu iki farklı yaşam arasındaki seçim hakkını halkın iradesine bırakır.

Romanda var olan sorunları eleştirip, olması mümkün sorunlara dikkat çeken yazar, Azerbaycan halkının hem ütopik hem de distopik yaşamını tasvir etmekle her iki geleceğin mümkün olabileceğine ve halkın dikkatli, bilinçli bir seçim yapması gerektiğine dikkat çeker. Yazarın amacının içinde bulunduğu ortamı eleştirmekten ziyade ideal bir devlet düzeni tasarımıyla geleceğe dair farkındalık yaratma çabası olduğu sezilir.

KAYNAKÇA

Anar (2003). Ağ Qoç, Qara Qoç. Bakı: Azerneşr.

Bayram, P. (2011). "Anar'ın Ak Koç Kara Koç Adlı Eserinde Bir Azerbaycan ve Türk Dünyası Ütopyası." Turkish Studies, 6/3: 585-600.

Beşkonak, A. (2020). "Anar'ın Ak Koç, Kara Koç Romanında Türk Dünyasının Geleneğinin İnşası." Türük, 21/8: 74-82.

Deveci, M. (2012). Varoluş ve Bireyselleşme Açısından Ferid Edgü Anlatılarında Yapı ve İzlek. Ankara: Akçay Yayınları.

Deveci, M. (2013). Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykülerinde Yapı ve İzlek. Elazığ: Grafikkent.

Durali, Y. (2011). Roman Sanatı ve Toplum, İstanbul: Kesit Yayınları.

Gruen, A. (2005). İçimizdeki Yabancı. Çev. İlknur İgan, İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Korkmaz, R. (2014). Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri. Ankara: Grafiker Yayınları.

Nietzsche, F. (2008). Deccal: Hristiyanlığa Lanet. Çev. Ayça Kaya. İstanbul: Say Yayınları.

Sarcey, M.R.; Bouchet, T. ve Picon, A. (2003). Ütopyalar Sözlüğü. Çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Sel Yayınları.

Söylemez, O. (2008). "Anar'ın Türkiye'de Yayımlanan Romanlarına Genel Bakış." Kardeş Kalemler, 17: 87.

Ülger, G. (2018). Distopya Hayal İle Gerçek Arasında. İstanbul: Aya Kitap.

Zamyatin, Y. (2011). Biz. Çev. Füsun Dilek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 141-157, Güz 2021

Halk Anlatılarından Örneklerle *"Cin Çarpması"* Vakaları*

Dr. Berna Kolot
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4573-7682
Türk Halk Bilimi, Trabzon– TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 26.07.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Anadolu
Anlatı
İnanış
Cinler
Cin Çarpması

Araştırma Makalesi

* Bu makalenin Özet'i, "Cin Çarpmasına Dair Anlatıların Anadolu Efsanelerindeki Yansımaları" başlığı ile 2018 Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve yayımlanmıştır.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52150

Öz

Korku, insanların dış dünyaya karşı bir tehdit algıladığında ortaya çıkan ve endişe veren bir duygudur. Her insanda çeşitli sebeplerden ötürü meydana gelen korku, insanların göremediği, dokunamadığı ancak tehdit olarak algıladığı tabiatüstü varlıklar karşısında da ortaya çıkar. Genellikle kötü ruhlar olarak kabul edilen bu varlıklardan insanlar korkmuş ve kendilerini onlardan korumaya çalışmıştır. Bu kötü ruhlardan korunmak isteyen insanlar, İslamiyet öncesi dönemde şamanlara başvururken, İslamiyet'in kabulünden sonra hoca, cinci, üfürükçü gibi kişilere başvurmuştur. Cinlerin de kendi yaşadıkları dünyada gezdiğini düşünen insanlar, adlarını andıklarında onların her an yanına geleceklerine inanırlar. Bu yüzden cin adını anmak yerine *üçler, iyi saatte olsunlar, dışarşerli* gibi çeşitli takma adlar kullanarak bu durumu engellemeye çalışır. Bunun yanı sıra insani vasıflar taşıdığı düşünülen cinlerin bu dünyada mezarlıklar, harabeler, ıssız yer gibi bazı yerleri sahiplendiğine de inanılır. Cinlerin sahibi olduğuna inanılan bu mekânlarsa *tekinsiz mekân* olarak nitelendirilir. İnsanlar bu tekinsiz mekânlardan geçmemeye, oralarda bulunmamaya özen gösterir. Ayrıca insanların bilerek veya bilmeyerek cinlere zarar verdiğinde (yakmak, ezmek vb.) bunun cinleri kızdıracağına ve kızan cinlerin insanları cezalandırmak isteyeceğine inanılır. Halk anlatılarında ve inanışlarında cinlerle temas ettiği düşünülen insanlarda görülen fiziksel ya da ruhsal değişikliklerin *cin çarpması* olarak adlandırıldığı görülür. Bu çalışmada Anadolu sahası halk anlatıları içerisinden örneklem yöntemiyle seçilen metinler aracılığıyla cinlerin, insanları neden ve nasıl çarptığı açıklanması amaçlanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kolot, B. (2021). Halk Anlatılarından Örneklerle "Cin Çarpması" Vakaları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 141-157.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 141-157, Autumn 2021

Cases of "Demonic Possession" With Examples From Folk Narratives

Dr. Berna Kolot
Turkish Folklore, Trabzon – TURKEY

Article History

Submitted: 26.07.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Anatolian
Narrative
Belief
Jinn's
Demonic Possession

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52150

Abstract

Fear is an emotion that occurs when people perceive threats from the outside world and experience anxiety. Fear that arises in every person for different reasons can also arise in front of supernatural beings that people cannot see, touch, but perceive as a threat. People were afraid of these creatures, which are often considered evil spirits, and tried to protect themselves from them. In that way, people turned to shamans in the pre-Islamic period, while after the adoption of Islam they turned to people like khoja, spiritualists, exorcists for protecting. People who think that jinn also travels around their world believe that jinn can come to where people live at any moment. Therefore, instead of mentioning jinn's name, people try to prevent this situation by using various nicknames, such as "üçler, iyi saatte olsunlar, dışarşerli". In addition, it is believed that the jinn owns some places in the world, such as "cemeteries, ruins, deserted places". These supposed genie habitats qualify as "uncanny places". People elaborate not to pass through them or do not stay there for a long time. Also, when people consciously or unconsciously harm the jinn (somehow to burn or crush them, etc.), it is believed that this will anger the jinn, and they will want to punish people. The physical or spiritual changes observed in people who allegedly come into contact with jinn in folk narratives and beliefs are called "demonic possession". This study is intended to explain why and how the jinn multiplies people, through sources selected from Anatolian folk narratives.

GİRİŞ

İnsanoğlunun yeryüzünde doğa ve kendi varlığı dışındaki varlıklarla kurduğu "karşılıklı-koruyucu" ilişkisinin korku ile kaplı bir saygı kültürü çerçevesinde "inanma" merkezli anlatılar ortaya çıkar. Bu bakımdan kültürle bir uzlaşma sağlanır ve insan merkezli çevre-insan ilişkisi düzenlenmeye çalışılır. Dolayısı ile insanoğlu, yaratıcı gücün somut göstergesi olan doğaya ait unsurların bozulmasını/kirletilmesini, yaşamın daha ileri boyutunda varoluş haznelerinin tükenmesi ve varlığın geleceğe akan yaşamsal yönüne ağır bir tehdit olarak görüp söz konusu ilişkileri bu tür anlatılar aracılığı ile düzenlemeye çalışır. Hatta bu tür anlatılar aracılığıyla çözümler üretilerek yaratılan sorunun ortadan kaldırılması sağlanmaya çalışılır.

Halk muhayyilesinde yaratılarak geliştirilen inanma merkezli anlatılarda birbiriyle bağlantılı ya da birbirinden ayrı olağanüstü varlıklara rastlanmaktadır. Bu olağanüstü varlıklardan bir tanesi, adlandırılmasında yöreden yöreye farklılık görülmesine rağmen genellikle "cin" adıyla bilinen tabiatüstü varlıklardır. Terim olarak bakıldığında cin, "*duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kafir gruplarından oluşan varlık türü*" (Şahin, 1993: 5) anlamına gelmektedir. İnsanlar, adlarını andıkları anda yanlarına geleceğine ya da kendilerine musallat olacağına inandıkları cinler için farklı adlandırmalardan yararlanarak cin adının kullanılmasından kaçınmışlardır. Anadolu sahasında adı anılmaktan korkulan cinler için halk arasında "*andık, concolos, geçkin, gezer, ıbrık kalfa, ifrit, ibliz, ili, iliyertemi, ismi lazım değiller, keruş, korkut, orak, sayıp, tarlagazan, uçuk, umacı*" (Çelik, 2011: 73-74) gibi adların kullanıldığı görülmektedir. İnanma merkezli anlatılardan biri olan Anadolu sahası efsanelerinde de yer alan bu varlıklar genellikle *cin* adıyla geçerken bunun yanı sıra "*ecinni, cin karısı, bizden iyiler, iyi saatte olsunlar, Arap, Gaipdenler, Çarşamba Karısı, Zurnacı*" (Sarpkaya, 2017: 161-162) şeklinde çeşitli kullanımlarının olduğu görülmektedir.

İnsanlar farklı ortamlarda ve farklı zamanlarda cinlerle karşılaşabilir, onları habersizce kızdırabilir ya da bilinçsizce onlara zarar verebilir. Bu gibi durumların sonucunda cinler, insanları cezalandırmak ister. "*Cin Çarpması*" adıyla anılan bu hadise, cinlerin kendilerine zarar veren ve onları kızdıran insanları cezalandırmak, onlardan öç almak istemelerinden kaynaklanmaktadır. İnanmaların geneline bakıldığında cezalandırma bilhassa öç alma isteğinin cinlerin özelliklerinden yalnızca bir tanesi olduğu görülür. Bu özellikse cinlerin kin güden/tutan varlıklar olduğunu düşündürmektedir. Toplumun bünyesinde var olan ve yaşandığına inanılan cin çarpması olgusunun anlatılara da yansıdığı görülmektedir. Bununla birlikte cinlerle ilgili cin düğünleri, cinlerle karşılaşan hatta evlenen insanlar, cin çarpması olayları ve çarpmalara bağlı geliştirilen tedavi yöntemleri bu yansımaların başında gelmektedir.

1. Metafizik Açısından Cinler

Metafizik, genel anlamda bakıldığında duyularla kavranamayan, doğasal ya da doğaüstü varlıkların bilgisi olarak düşünülmektedir. Metafiziksel açıdan bakıldığında cinler, inanış ve anlatmalarda maddi yapıda insanların karşısına çıkabilme özelliği (bunu daha çok kılık değiştirerek gerçekleştirmektedirler) gösterseler bile var olan manevi dünyanın ya da semanın varlıkları olarak kabul edilmekte; gizli, örtük, bilinmeyen ama varlığına inanılan ruhani varlıklar olarak bilinmektedir denilebilir. İnsanlar, çeşitli kılıklara girerek karşılarına çıkabileceklerini düşündüğü bu ruhani varlıklara inanmış ve onları birbirinden farklı şekillerde tasvir etmişlerdir. Zaman zaman cinleri algılamada yetersiz kalan insanoğlu, onları bazen ölmüş kişilerin ruhları olarak kabul etmiş bazen korkmaları gereken varlıklar olarak nitelendirmişlerdir. Hatta son zamanlarda halk tarafından ne olduğu bir türlü anlaşılamayan ve bilimsel açıdan gerçekliği ortaya koyulamayan uzaylılarla ilişkili tanımlamalarda dahi cinlerin yer aldığı görülmektedir.

2. Kitabi Dinlerde Cinler

İnanma merkezli anlatılarda sıklıkla karşılaşılan cinler, kitabi dinlerin kutsal kitaplarında da

yer almaktadır. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de yer alan surelerde cinlerle ilgili ayetler bulunmakta hatta doğrudan cin adını taşıyan bir sure olduğu görülmektedir. Cinlerin yaratılmasındaki madde ve yaratılmasının nedenlerine dair soruların yanıtları Hicr[1] ve Zâriyât[2] surelerinde cevaplanmaktadır. Doğrudan cin adını taşıyan Cin[3] suresinde ise insanlarla cinlerin ilişki içerisinde olduğu, birbiriyle etkileşime geçebildiği hatta insanların cinlere ayak uydurmasından dolayı ahlaki özelliklerinde kötüleşmeler görüldüğü kutsal kitap aracılığıyla insanlara duyurulduğu görülmektedir[4].

Yahudi inancı ve kutsal kitapları Tevrat'ta da cinler hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Yahudi inanışlarına bakıldığında cinlerin halk muhayyilesinde önemli izler taşıdığı görülmektedir. Yahudi inanışlarında cinler, yaratılan melekler ve insanlar arasında kalmış ara varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Yahudilere göre cinler hızlıdır, kısa sürede çok yol kat edebilir, dünya hakkında her şeyi bilir ve duyarlar, ayrıca yeme-içme, cinsel hayat vb. gibi insani özellikler de taşırlar. Bunların yanı sıra cinler, insanlarla da cinsel bir birliktelik yaşayabilir (Zbinden, 1994: 148-149). İslam inancının kutsal kitabında Allah'ın cinleri dumansız ateşten yarattığı bilgisi Yahudi öğretisinde Âdem'e ve Lilit'e dayandırılmaktadır. Yahudi inanışlarındaki bazı teorilere göre cinler, Âdem ve onun ilk eşi olarak kabul edilen Lilit'in birlikteliğinden meydana gelmiştir (Zbinden, 1994: 149).

Hristiyan öğretisi ve İncil'e bakıldığında da cinlerin varlığına rastlandığı görülmektedir. Süreyya Şahin'e göre "Hıristiyanlık'ta cin anlayışı Yahudilik, Maniheizm, gnostisizm, Greko-Romen düşüncesi, yahudi apokrif ve apokaliptik geleneklerinin bir karışımıdır." (1993: 7).[5] Hristiyan öğretisinin kutsal kitabı kabul edilen İncil'de cinlere kurban kesildiği hatta tapınıldığı aktarılmaktadır[6]. Cinler gibi çeşitli tabiatüstü varlıkların mekânı olarak bilinen tekinsiz, terk edilmiş yerler, harabeler Hrisyanlık anlayışında da görülmektedir. Hatta cin çarpma hadiseleri, çarpılan kişilerin tedavileri gibi konuların da diğer kutsal kitaplara oranla Hristiyan kutsal kitaplarında daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu konuda bilhassa Hz. İsa'nın, çarpılma hadisesi yüzünden görme, konuşma gibi yetilerini kaybeden kişileri iyileştirdiğine dair anlatılara rastlanmaktadır[7].

3. Cin İnancı ve Türk Halk Kültüründeki Varlığı

Türk halk inanışlarına bakıldığında hem sözlü anlatmalarda hem de yazılı metinlerde cinlerin; görülmeyen, dokunulmayan ancak varlığına inanılan, gizli güçleri bulunan güçlü, bazen tehlikeli bazen de işe yarayabilir varlıklar olduğuna inanıldığı görülmektedir. Genel tabirle *tabiatüstü varlıklar* olarak

---

[1] Hicr (15/27) suresinde *"Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık."*, (Altuntaş ve Şahin, 2011: 282) ayetinden, İslam inancında bu tabiatüstü varlıkların dumansız ateşten yaratıldığı iletilmektedir.

[2] Zâriyât (51/56) suresinde *"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."* (Altuntaş ve Şahin, 2011: 581) ayetiyle Allah'ın cinleri neden yarattığı ve onları ne ile görevlendirdiği sorusuna yanıt alınmaktadır.

[3] Cin (72/6) suresi *"Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı da, cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı."* (Altuntaş ve Şahin, 2011: 649).

[4] Kur'an'da geçen cinlerin varlıkları, varlıklarına dair deliller, özellikleri, yaşayış tarzları vb. gibi pek çok sorunun cevabı hakkında detaylı bilgi için bakınız (Ateş, 1979: 35-50; Hulûsi, 1990: 81-91; Tunçer, 2015: 39-171; Zbinden, 1994: 102-109; 111-115).

[5] M. Süreyya Şahin, Cin adını taşıyan bu yazısında farklı milletlerde ve dinî anlayışlarda/inanışlarda görülen cin, cinler üzerinde durmuştur. Detaylı bilgi için bakınız (Şahin, 1993: 5-8).

[6] Pavlus'tan Korintliler'e Birinci Mektup (10/20), *"Hayır, yok! Dediğim şu: Putperestler kurbanlarını Tanrı'ya değil, cinlere sunuyorlar. Cinlerle paydaş olmanızı istemem."* (Kutsal Kitap, 2016: 1227); Vahiy (9/20), *"Geriye kalan insanlar, yani bu belalardan ölmemiş olanlar, kendi elleriyle yaptıkları putlardan dönüp tövbe etmediler. Cinlere ve göremeyen, işitemeyen, yürüyemeyen altın, gümüş, tunç, taş, tahta putlara tapmaktan vazgeçmediler."* (Kutsal Kitap, 2016: 1339-1340).

[7] Matta (4/24), *"Ünü bütün Suriye'ye yayılmıştı. Türlü hastalıklara yakalanmış bütün hastaları, acı çekenleri, cinlileri, saralıları, felçlileri O'na getirdiler; hepsini iyileştirdi."* Matta (9/32-33), *"Adamlar çıkarken İsa'ya dilsiz bir cinli getirdiler. Cin kovulunca adamın dili çözüldü. Halk hayret içinde, "İsrail'de böylesi hiç görülmemiştir"* diyordu." ; Matta (12/22), *"Daha sonra İsa'ya kör ve dilsiz bir cinli getirdiler. İsa adamı iyileştirdi. Adam konuşmaya, görmeye başladı."* (Kutsal Kitap, 2016: 1013; 1020; 1024). Konu ve örnekler hakkında daha detaylı bilgiler için bakınız (Tunçer, 2015: 20-23).

nitelendirilen bu varlıklar içerisinde *"üç harfliler, iyi saatte olsunlar"* vb. adlandırmalarla anılan cinler de yer almaktadır. Cinler, Müslüman ve kâfir olarak iki gruba ayrılırken hem iyi hem de kötü özellikler taşımaları açısından da karakter olarak farklı olan cinler mevcuttur. Kötü cinler genellikle şeytan olarak adlandırılmakta ve bunlar inkârcı cinler olarak kabul edilmektedir (Ateş, 1979: 36). İnsanlarla benzer özellikler gösteren cinler insanlara göre daha zayıf karakterdedir ve tüm amaçları insanları yoldan çıkartmak, onları kandırarak istediklerini yaptırmaktır. Ayrıca cinler, insanlar gibi ölümlü varlıklardır. Yaşam şartları ve örtük özellikleri dikkate alındığında cinlerin altmış, yetmiş senelik ömürleri olduğu düşünülür ancak bu insan ömrüyle kıyaslandığında bin senelik bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Bu durumun sebebi, onların yaşam hızlarının insanlara göre oldukça fazla olmasından kaynaklanmaktadır (Hulûsi, 1990: 77-78). Aynı zamanda insanlar âleminde var olduğuna inanılan öldükten sonra mahşer meydanı, hesap verme gibi inanışların cinler âleminde de geçerli olduğu söylenmekte ve bunlar dini açıdan ayetlerle desteklenmektedir[8] (Ateş, 1979: 46). Cin, peri, ruh gibi varlıklar hakkında ortaya sürülen bu bilgilerin Türk halk kültüründeki inanışlarda yer alan cinlerin özellikleri arasında da olduğu görülmektedir. Türk halk inanışları içerisinde yer alan cinler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki İslam inancını benimsediğine inanılan ve Müslümanlara zarar vermeyen hatta bazen yardım eden cinler; diğeri ise İslam'a inanmayıp onu inkâr eden, genelde şeytan olarak adlandırılan ve insanları korkutma, çarpma, cezalandırma, kandırma ve yoldan çıkarma gibi özellikler gösteren cinlerdir[9] (Çobanoğlu, 2015: 93). Cinlerin göze çarpan önemli özelliklerinden bir diğeri de çok hızlı hareket edebilmeleri, bir anda ortaya çıkıp aniden gözden kaybolabilmeleridir[10]. İnsanların evlerine her yerden (anahtar deliği, kapı altları, bacalar) girebilecek kadar zeki ve bilgilidirler. İnsanlar gibi hastalanabilir, sakat kalabilir hatta ölebilirler. İnanışlar içerisinde cinlerin ölülerini gömdüklerine dair izlere de rastlanmaktadır. Onlar ölülerini genellikle çöplüklere, tuvalet kenarlarına vb. pis ve kir içerisinde olan yerlere gömerler, buraları ise mezarlıkları olarak kabul ederler (Duvarcı, 2005: 132). İslamiyet öncesi dönemden bu güne değin Türk halk kültürü içerisinde yer alan cinlere dair inanışlar, İslam dininin kabul edilmesiyle birlikte dinin kutsal kitabı sayılan Kur'an'ı Kerim'de yer alan cinlerle ilgili ayetler, bu inanışlara dini bir dayanak sağlamıştır (Duvarcı, 2005: 137). Ancak Türk toplumunda cinlerin var olduğuna inanan insanlar kadar olmadığına inanan insanlar da mevcuttur. Cinlerin varlığına inanmayan bazı insanlar "Cinlerle karşılaştım.", "Cin gördüm." diyen insanları beyinlerinde belirli bozuklukları olan kişiler olarak algılar ve gördükleri şeyleri ise yalnızca halüsinasyon olarak değerlendirirler (Hulûsi, 1990: 13).

4. Halk Anlatılarından Örneklerle Cin Çarpması Vakası ve Nedenleri

Halk anlatılarında cin ve cin taifesine özgü oldukça inanışa rastlanmaktadır. Cinlerin yer aldığı bazı anlatmalarda ise kişilerin cinler tarafından korkutulduğu ve korkutulma neticesinde cin çarpması olayı vuku bulduğu görülmektedir. Cin çarpması, cin veya benzeri varlıkların insanlara musallat olup, insanların psikolojik ve ruhsal sağlığının bozulmasına hatta fizyolojik olarak da vücudunda eğrilme, yamulma benzeri özelliklerin sebep olması hadisesidir. Cin çarpması hadisesine kadim dönemlerdeki

[8] Hûd (11/119) suresinde geçen *"Rabbin dileseydi, insanları (aynı inanca bağlı) tek bir ümmet yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa devam edeceklerdir. Zaten onları bunun için yarattı. Rabbinin, "Andolsun ki cehennemi hem cinlerden, hem insanlardan (suçlularla) dolduracağım" sözü kesinleşti."* (Altuntaş ve Şahin, 2011: 253) ayetinden hareketle cinlerin de insanlar gibi öldükten sonra hesap vereceği ve cehennem ateşinin cinleri de yakacağı bilgisi aktarılmaktadır.

[9] Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları* adlı eserinde cinlerle ilgili 14 ayrı memorat tipi tespit etmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: (Çobanoğlu, 2015: 91-92).

[10] Cinlerin çok hızlı hareket ettiklerini aktaran bir rivayet şöyledir: Belkıs tahtını isteyen Hz. Süleyman'ın yanına bir gün kötü bir cin gelir ve ona şöyle söyler: *"Ben (Belkıs tahtını) sen makamından kalkmadan önce sana getirebilirim, bunu yapmaya gücüm yeter, bundan emin olabilirsin."* (Ateş, 1979: 45). Bu rivayetten cinler arasında kötü olanların varlığı, cinlerin insanlarla iş birliği yapma ve istediklerinde onlara görünebilme özellikleri ve en önemlisi de cinlerin bir yerden başka bir yere çok hızlı gidip gelebildikleri hakkında inanışları içerisinde barındırmaktadır.

bazı Türk boylarının arasında rastlandığı görülmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un aktardığına göre bazı Türk boyları cinler için *çıwı*[11] kelimesini kullanırken cin çarpması vakaları için de *kovuç*[12], *kovuz*[13] gibi kelimeleri kullanmaktaydı. Kadim dönemlerde rastlanan bu kelimeler, yüzyıllar öncesinde dahi bu tarz paranormal olaylara inanıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra kâhinlerin/kamların da cin çarpmasını tedavi ederken kullandığı büyülü sözlerin *arwaş*[14] kelimesiyle kullanılması, o dönemlerde cin çarpması hadiselerinin olduğunu ve bu çarpılma durumlarında kendilerine özgü güçleri olduğuna inanılan kâhinlere/kamlara başvurulduğunu göstermektedir.

Parapsikologlara göre cin çarpması *obsesyon* olarak adlandırılmakta ve onlara göre bu durum "geri seviyeden bedensiz varlıkların bedenlileri egemenlikleri altına almalarıdır. Çünkü düşük seviyeli bu varlıklar, bedenden ayrıldıkları için ıstırap çekmektedirler. Ruhani dünyada vicdani kurallarla yaşamak zorunlu ve onlarda gelişmemiş olduğundan, sürekli vicdanlarının sesini bastırabilecekleri fizik dünyaya dönmek istemektedirler."[15] (Tunçer, 2015: 141). Bu yüzden cinlerin, insanların fiziksel veya psikolojik yönden en zayıf olduğu anları kullanarak insanları kolayca hükümranlığı altına aldıkları düşünülür (Tunçer, 2015: 146). Halk anlatılarına bakıldığında ise cin çarpması hadisesinin insanların cinleri kızdırması sonucu cinlerin öfkelenerek insanları çarpması, bir bakıma onları cezalandırması olarak algılanmaktadır. Çarpılma olayının sonrasında insanlarda görülen belirtileri; kötürüm ya da beyinsel özürlü kalma, yüz felci/felç geçirme (Yeloğlu, 2009: 407,443), ağzın yüzün büzülüp eğilmesi (Yeloğlu, 2009: 443; Balcıoğlu 1952: 555), inme inmesi ve konuşamaz hâle gelme (Yakın, 2017: 144) dil tutulması, kolun çolak olması, kendini kaybedip çırpınma, sayıklama, yürürken dengeyi kaybetme, ayakların aniden tutmaması, kirli, pis, saçlı sakallı dolaşma isteği, mevsime uymayan kıyafetler giyme (Hulusi, 1972: 94), eklem kasılması ve delilik (Boratav, 2012: 49) şeklinde sıralamak mümkündür.

Halk anlatılarında rastlanılan cin çarpması vakasının çeşitli sebepleri olduğu görülmektedir. Bu sebeplerden en başta geleni cinlere zarar vermek, onların canını yakmak ve herhangi bir şekilde onlara saygısızlık etmektedir. Bunların yanı sıra cin taifesinin "bizim" diye sahiplendiği ve tekinsiz mekânlar olarak nitelendirilen bazı yerlerde cinlerle karşılaşmak, akşam vakitlerinde hayvanlara sataşmak ve cin düğünlerine denk gelmek gibi birçok neden sıralamak mümkündür[16]. Aşağıda yer verilen incelemesi yapılmış metinlerde çarpılma hadisesine dair bilgiler doğrudan verilmektedir. Ancak cinlerle temas ettikten sonra kişilerin vücudunda görülen fizyolojik değişimler, ansızın ruh hâlinde görülen dengesizlikler, korkma, kasılma vb. durumların meydana geldiği anlatmalar da cin çarpması şeklinde düşünülerek değerlendirmeye tabii tutulmuştur.

4.1. Akşam Vakitlerinde Tekinsiz Mekânlarda Gezmek

Türk toplumundaki kötü ruh algısına bakıldığında bu ruhların genellikle geceleri dışarı çıktığı düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir (Serbest, 2020: 9). Bu düşünce, gece vakitlerinde insanların bazı mekânlarda bulunmaktan kaçınmasına ya da o mekânlardan geçmekten korkmasına sebep olmaktadır. Kötü ruhlar arasında zikredilen cinlerin de geceleri çıktığı düşünülmekte[17], bazı anlatıların da bu düşünce doğrultusunda yaratıldığı görülmektedir. Anlatılarda gece dışarı çıkma zamanı geldiği

[11] **Çıwı:** "*Cin, cin grubu*" (Kaşgarlı Mahmud, 2015: 445)

[12] **Kovuç:** "*Herhangi bir cin çarpması izi. Buna yakalanan, yüzüne soğuk su çarparak tedavi edilir. Sonra da kovuç kovuç denir ve üzerlik ve öd ağacı ile tütsülenir. Sanıyorum ki bu, "kaç ve firar et ey cin" anlamındaki kaç kaç sözlerinden alınmıştır*." (s.415)

[13] **Kovuz:** "*Kovucun bir şekli. Oğuz lehçesi*." (Kaşgarlı Mahmud, 2015: 415)

[14] **Arwaş-:** "*Kahinler, kamlar birtakım sözler mırıldanarak büyülü dualar etmek, cin çarpmasını tedavi ederken büyülü sözler söylemek*." (Kaşgarlı Mahmud, 2015: 110).

[15] Cin çarpması hadisesinin farklı milletlerde ve farklı dinlerdeki yeri hakkında detaylı bilgi için bakınız: (Tunçer, 2015: 141-151).

[16] İncelenen halk anlatıları içerisinde tespit edilemeyen diğer cinler tarafından çarpılma nedenleri için bakınız: (Eyuboğlu, 2014: 156-160).

[17] Anlatı örnekleri için bakınız: (Balaban, 2014: 416; Çelik, 1998: 36; Çobanoğlu, 2015: 120; Sarıkaya, 2017: 85).

düşünülen cinlerin genellikle akşam ezanından sabah ezanına; akşam ezanından hemen önce; sabah ezanından hemen sonra gün ağarmadan evvelki vakitlerde insanların karşısına çıktığına inanılmaktadır. Ancak, genellikle karanlık/gece vakitlerinde ortaya çıktığı düşünülen bu varlıklarla gündüz karşılaşıldığını aktaran anlatmalar da mevcuttur[18].

İnsanlar, geceleri dışarı çıkan cinlerin bazı mekânları sahiplendiğini ve bu yüzden orada bulunan, oradan geçen insanları cezalandırıp çarptığını düşünmektedir. Cinlerin sahiplendiği ve insanların korktuğu bu mekânlar ise genellikle tekinsiz mekân olarak adlandırılmaktadır[19]. Anlatı ve inanışlara bakıldığında cinlerin kendilerine mesken tuttuğu mekânlar arasında dere ve pınar kenarları, kuyu başları, dere yatakları, denizlerin kirli bölgeleri, göl kenarları, bataklıklar, çeşme önleri, saçak altları, lavabolar, bulaşık sularının birikintileri, mağaralar, değirmenler, izbe/harabe/ürkütücü/korkunç yerler, mezarlıklar, ıssız küllükler, büyük terkedilmiş evler, köşkler, kale ve saray harabeleri, hamamlar, samanlıklar, ahırlar, evlerin eşikleri, ıssız yer, yol ve yol kenarları, kırsal kesimde bağ bahçe, tarla sınırları, lohusa kadınların yanı, açıktaki tuvaletler, çöplükler, ağaçlar, ulu ağaçların dipleri, ormanlar, ekmek kırıntılarının döküldüğü yerler, tuvalet ve banyolar, kapı eşikleri gibi pek çok yerin olduğu görülmektedir[20].

Akşam vakti bilhassa geceleri sahiplendiği mekânlarda insanları korkuttuğuna inanılan cinlerin iyi birer kamuflaj ustası oldukları da göze çarpmaktadır. Her ne kadar cinler, bazen ayakları ters, anormal derecede büyük ya da küçük veyahut oldukça çirkin yaratıklar olarak insanların karşısına çıksa da olağanüstü şekil değiştirebilme yetenekleri sayesinde insanları aldatabilirler. Şekil değiştirebilen cinlerin en çok hayvan kılığına girdiği düşünülürken bu hayvanların güvercin, keklik, kedi, köpek, köpek yavrusu, keçi, oğlak, keçi-tavşan karışımı, eşek, yılan, horoz, hindi, tavşan, civciv, deve, tavşan, tay, tilki, böcek, örümcek, kurbağa gibi hayvanlar olduğu ve görülmektedir. Bunun yanı sıra cinlerin, kefenli ölü, arap, gelin, uzun saçlı beyaz sakallı bir yaşlı evliya, sakallı dede, küçücük-minik insanlar, çocuk, minare, yer ve yükseklik değiştiren bir ağaç, dağ, beze sarılmış bir çocuk, kırmızı koltuk, kırmızı köz gibi insan, insanla hayvan arası bir yaratık ya da nesnelerin kılığına girebildiği anlatma örneklerine de rastlanmaktadır[21].

İncelenen halk anlatılarından hareketle geceleri mezarlarda ya da mezarlık yakınlarında gezen kişileri cinlerin çarpacağına inanıldığı görülmektedir. Bu tekinsiz yerlerde gezen insanların ses duyma, garip bir yaratıkla karşılaşma gibi olaylarda cinler tarafından çarpıldığı, bu çarpılma neticesinde dil tutulması, akli dengenin bozulması hatta ölüm gibi durumların ortaya çıktığı görülmektedir[22].

Dağlar, dağ başları genellikle kimsenin olmadığı, sessiz ve tekin olmayan yerler arasındadır. Bilhassa akşam vakitlerinde tehlikeli olan dağ başlarında da cinlerin insanları çarpacağına

[18] Bk.: (Kolot, 2019: 263, 266).

[19] Tekinsiz mekân algısı konusunda detaylı bir araştırma yapan Mustafa Açа'ya göre "Halk inanışlarındaki tekinsiz mekânın, zaman, özne ve nesne ilişkisi bağlamında bütüncül bir yapıda kurgulandığı görülmektedir. Karşılaşma sahnelerinin çoğu zaman tekinsiz gece karanlığında, nesnenin yine çoğu zaman tek başına olduğu, kolektif inanışta özellikleri bilinen öznenin nesneye yönelişi bu bütüncüllüğün göstergeleridir. Anlatı kompozisyonunda tekinsizlik etrafında gerilim giderek artması ve korku faktörü merkezinde karşılaşılan varlığın tasvir edilmesi, modern gerilim/korku eserlerindeki sahnelerden farklı değildir. Tekinsiz mekânlar, insanlar dünyası (Orta Dünya) ile metafizik varlıkların dünyası (Alt ve Üst Dünya) arasındaki kesişme noktalarıdır. Mekânların bu yönüyle bir tür eşik/âraf görevi görmeleri, onların tekinsizliklerini besler niteliktedir. Zira eşik özelliği gösteren her türden mekân, nesne durumunda olan insan üzerinde olumsuz etkiler oluşturma potansiyeline sahiptir." (2018: 18).

[20] Kaynak ve anlatı örnekleri için bakınız: (Akçay, 2018: 53-54; Balcıoğlu, 1952: 555; Boratav, 2012: 50; Çobanoğlu, 2015: 98; Duvarcı, 2005: 132; Dündar, 2021: 103; Erol, 2012: 165; Gökşen, 1999: 184; Güzel, 2016: 175, 176, 177, 178; Türkmen, 2017: 138; Yeloğlu, 2009: 443, 452, 507).

[21] Kaynak ve anlatılar için bakınız: (Akkuş, 2018: 51; Balaban, 2015: 554; Boratav, 2012: 50; Çal, Demirci, Şişman, 2019: 164; Çelik, 2020: 530; Çobanoğlu, 2015: 98, 116; Duvarcı, 2005: 132; Dündar, 2021: 107; Gökşen, 1999: 179; Karadeniz 1986'dan akt. Duvarcı, 2005: 132; Kızıldağ, 2014: 43; Kolot, 2019: 264; Oral, 2016: 192, 195; Sönmez, 1994: 394; Türkmen, 2017: 76, 84; Ünlü, 2019: 233).

[22] Anlatılar için bakınız: (Yavuz, 2013: 73-74; Abdurezzak, 2021: 105).

inanılmaktadır. Anlatmalara bakıldığında akşam vakitlerinde avlanmak için bu tarz mekânlara giden avcıların, sürülerinden kayıp hayvanı bulmak için giden çobanların, hazine bulmak için dağlara keşif yapmaya giden kişilerin ya da farklı kişilerin cinler tarafından çarpılması sonrasında bayılma, el ayak tutmaması, felç geçirme gibi hastalıklara yakalandığı görülmektedir[23].

Çeşmeler ve çeşme başları da cinlerin sahiplendikleri tekinsiz mekânlar arasında sayılmaktadır. İncelenen örneklerden bir tanesinde çeşme başına giden kadının iri yarı, dağınık saçlı, kocaman memeleri olan bir cinle karşılaştığı ve cinin kendisine saldırması sonucunda kadının korkudan dilinin tutulduğu görülmektedir. Halka göre kadında meydana gelen dil tutulmasının sebebi bu garip görüntüdeki cinin onu çarpmış olmasıdır[24]. Bir başka anlatıda ise gece vakti çeşmenin arkasından çıkan biriyle konuşan adamın, bu konuşma sonrasında ağzının burnunun yamularak öyle kaldığı görülmektedir. Adamın bu hâle gelmesinin sebebi de yine konuştuğu kişinin insan değil bir cin olduğu ve cinin onu çarpması şeklinde açıklanmaktadır[25].

Mezarlıklar, ıssız yollar, dağlar ve dağ etekleri, çeşme, pınar, akarsu başları gibi yerlerin yanı sıra ev içerisinde yer alan tuvalet, banyo gibi temel ihtiyaçların karşılandığı odalarda da cinlerin yaşadığına ve bu yerlerde insanları çarpacağına inanıldığı anlatmalarda görülmektedir. Bu anlatmalarda insanların gece on ikiden sonra banyoya girip duş almaması, banyoda eşiyle cinsel ilişkiye girmemesi, banyosuz-cenabet gezmemesi, banyo esnasında göğsünü ve avret bölgesini bir örtüyle örtmesi gerektiği aksi takdirde cinler tarafından çarpılacağına inanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda soğan, sarımsak gibi cinlerin parası olduğu düşünülen nesnelerle tuvalet, banyoya girmenin sonucunda da kişilerin çarpılacağına inanılmaktadır. Bunların yanında tuvalet ve banyoya girerken destur demek ya da besmele çekmek oralarda yaşadığına inanılan cinlerden korunma yöntemlerinin başında gelmektedir[26].

Yukarıda yer verilen akşam vakitlerinde tekinsiz mekânlarda kişilerin cinler tarafından çarpılması örneklerinin yanı sıra yine akşam vakitlerinde ve tekinsiz yerlerde bazı hayvanlarla karşılaşılması sonucu çarpılma hadisesinin gerçekleştiği örnekler mevcuttur. Issız bir yolda, kimsenin olmadığı bir dağda kedi, eşek, köpek gibi hayvanlarla karşılaşan insanlar bir süre sonra bu hayvanların konuştuğunu ve şekilden şekle girdiğini görerek korkar. Bu korkma neticesinde bazı insanlar üç ayda kendilerine gelirken bazılarının kırk gün içerisinde öldüğü görülmektedir. İnsanlar, cinlerle temas eden bu kişilerin ölmelerini ya da yatağa bağlı hâlde komada kalmalarının sebebini akşam vakti, ıssız yerlerde karşılaştıkları bu hayvan görünümlü cinlerin onları çarpmasına bağladığı görülmektedir[27].

Cinler tarafından çarpılma hadisesinin görüldüğü diğer yerler ise akan sular, dere kenarları ya da pis suların biriktiği yerlerdir. Anlatılarda, kişilerin bu vb. yerlerde çeşitli sesler duyması ya da kendilerine taş atılıyormuş hissine kapılması neticesinde el ve yüzlerinde görülen değişmelerin cin çarpması vakasına bağlandığı görülmektedir[28]. Ayrıca incir ağacının altından geçerken besmele çekilmediği takdirde ağaçta yaşayan cinlerin kişileri çarpacağına inanılmaktadır. Bu minvalde örnekler arasında cinin bulunduğu ağaçtaki meyveyi yiyen kişinin çarpılması ya da cinlerin yuva yaptığı düşünülen bir ağacın kesilmeye çalışılması sonucunda kişilerin cinler tarafından çarpıldığına,

[23] Bk.: (Alptekin, 1993: 134; Göde, 2010: 345; Türkmen, 2017: 138, 163-164).
[24] Bk.: (Sancak, 2008: 86-87)
[25] Bk.: (Türkmen, 2017: 145).
[26] Bk.: (Çal vd. 2019: 166; Görkem, 2006: 223; Sönmez, 1994: 394; Yeloğlu, 2009: 408, 443, 444, 454, 477, 507, 521).
[27] Anlatı örnekleri için bakınız: (Akkuş, 2018: 124-125; Karadavut, 1992: 237; Sancak, 2008: 89; Yeloğlu, 2009: 456-457; Yüksel, 2011: 199).
[28] Bk.: (Çobanoğlu, 2015: 116; Yeloğlu, 2009: 402, 443).

sakatlandığına veyahut öldüğüne dair anlatılara da rastlanmaktadır[29].

4.2. Cinlere Zarar Vermek

İncelenen anlatılardan hareketle cin çarpması hadisesinin gerçekleşme nedenlerinden bir diğeri insanların cinlere zarar vermeleri (yakma, bir yerlerini kırma, sakat bırakma, sofralarını bozma vs.) yüzünden cinlerin intikam almak istemesi ve kendilerine yapılan bu saygısızlığı cezalandırmak istemeleridir. Anlatıların pek çoğunda cinlere zarar verdiği düşünülen kişilerin pek çoğunun bu eylemi bilinçli bir şekilde gerçekleştirmediği görülür. Ancak habersiz ve istenmeden yapılıyor olması cinlerin insanları çarpmasını engellememektedir. Anlatılarda varlığına rastlanılan cin çarpması hadiselerinin genellikle yemek yapıldığı sırada ocağın üstüne bir şey taşırmak, akşam vakti sinibezi/örtü/sofrabezi vb. silkelemek, dışarıya su ya da kül dökmek, uygunsuz yerlerde tuvalet ihtiyacını gidermek gibi davranışların neticesinde gerçekleştiğine inanıldığı görülmektedir. Yine anlatılardan hareketle eğer bu vb. eylemlerin gerçekleştirilmesi zorunlu bir durum ise eylemi gerçekleştirmeden önce besmele çekmek ya da destur demek cinlerin vereceği zararlardan korunma yöntemleri arasında sayılmaktadır.

Çarpılmanın yaşandığı anlatılarda en sık karşılaşılan sebebin dökülen su/suların cinlerin oldukları yere denk gelmesi üzerine gerçekleşmektedir. İnsanların yere, dışarıya, lavaboya, banyoya sıcak su döktükten sonra bedenlerinde görülen değişiklikler, anlık bir şok hâli gibi durumlar kişinin cinler tarafından çarpıldığını gösteren belirtilerdir. Anlatılarda aktarılan bu olayların genellikle akşam vakitlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Çarpılma hadisesinin gerçekleştiği olaylarda dökülen sularınsa çoğunlukla bulaşık suyu olduğu görülmekte, ancak bunun yanı sıra sıcak su, çay suyu, yemek suyu (makarna, dolma), çamaşır makinesinden çıkan sıcak su gibi sıvıların dökülmesiyle de çarpılmaların gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Cinlerin yaşadığı mekânlar arasında sayılan pis suların, tuvalet ve banyo gibi yerlere dökülen suların cinlere denk geleceğine, onlara zarar vereceğine hâliyle canı yanan cinlerin bunun intikamını almak için o insanı çarpacağına inanılmaktadır. Bu konuda anlatılarda dikkat çeken bir diğer nokta ise su dökerken destur denmediği ya da besmele çekilmediği için kişilerin cinler tarafından çarpıldığına inanılıyor olmasıdır. İnanışlara göre eğer bu tarz yerlere su (özellikle sıcak su) dökülecek olursa destur denmeli ya da besmele çekilmelidir[30]. Bu önlemler alındığı takdirde cinler insanlara zarar veremez ve insanları cezalandıramazlar. Sıcak su dökülmesi ile gerçekleşen çarpılma hadiselerinde kişilerde; ellerin tutulup kalması, felç geçirme ya da cinlerin hangi bölgesine zarar verildiyse kişinin de aynı yerinde yanma, kopma gibi hastalıkların/sakatlıkların olduğu görülmektedir. Aynı zamanda cinlerin üzerine dökülen sıcak su yüzünden ölümlerin gerçekleştiğine de inanılmaktadır[31].

[29] Türk kültür ve mitolojisinde ağaçlar kutsal kabul edilip önem arz eden unsurlar arasında yer almaktadır. Ormanların ve ağaçların sahiplerinin/koruyucu iyelerinin olduğu da inanışlar arasında mevcuttur. Ağacı koruduğuna inanılan bu iyeler, ağaca zarar gelmesini engelleyen ve onu sahiplenen varlıklardır. Ancak bu iyelerin zamanla koruyuculuk fonksiyonlarının değişip demonik varlık olarak adlandırılan ve insanlara zarar veren varlıklara dönüştüğü görülür. Örneğin, Azerbaycan'da *Vurgun* adlı demonik varlık incir ağacının altında durur, ağaca kimseyi yaklaştırmaz ve ağacı kesmeye kalkanı çarpar (Bayat, 2015: 284). Anadolu sahasında yer alan anlatılardaki ağaçta yaşadığına inanılan ve ağaca zarar verilmesini engellediği düşünülen cinlerin varlığı, Azerbaycan inanışlarında rastlanan Vurgun'la benzerlik göstermektedir. Yani, hem ağacın kutsal kabul edilmesi hem de ağaçları koruyan varlıklara karşı hissedilen korku, insanoğlunda ağaca zarar vermeyi önleyen önemli bir etken gibi gözükmektedir. Anlatılar için bakınız: (Güzel, 2016: 176; Polat, 2020: 164; Yeloğlu, 2009: 443; Yıldırım, 2021: 76; Yüksel, 2011: 197).

[30] Anlatılar için bakınız: (Acar, 2013: 207; Çelik, 1998: 36; Çıblak, 1995: 214; Çobanoğlu, 2015: 113; Dündar, 2021: 102, 103, 109, 111; Özdemir, 2003: 152; Polat, 2020: 111, 127, 145, 146, 164, 169, 198, 209, 223; Sancak, 2008: 87; Yeloğlu, 2009: 402, 443, 526, 535).

[31] İncelenen örnekler arasında ölümle sonuçlanan bir anlatının kısa özeti şu şekildedir: Koçyiğit köyünde herkes cinlerden korkarken gece gündüz at üstünde gezen, cinlerden hiç korkmayan bir adam varmış. Bir gün at üstündeyken atı sanki üzerinde çok yük varmış gibi yorulmuş. Bu duruma anlam veremeyen adam evine gelmiş ve kendine bir çay yapmış. Eli yanlışlıkla çaydanlığa değince yanmış, o acıyla su yere dökülmüş. Dökülen su o sırada orada olan bir cinin üzerine denk gelmiş. Adam bir hafta boyunca her gece bu olayı rüyasında görür olmuş. Bir gün banyoya girmiş. Cinler onu orada dövmüşler, adam çırılçıplak

Halk anlatıları içerisinde karşılaşılan bir diğer çarpılma külün dışarıya, çöp kovasına ya da benzeri yerlere dökülmesiyle gerçekleşmektedir. Anlatılardaki inanışlara göre kül boşaltılırken, küllük yerlerde iş yapılırken besmele çekilmesi gerekir. Aksi takdirde külü çöpe, küllükteki herhangi bir yere döken kişiler cinlerin yanmasına sebep olacağı için cinler tarafından çarpılır. Bu çarpılma neticesinde de ağızda eğilme, ellerin tutmaz hâle gelmesi, yüzün yamulur gibi garip bir şekil alması, ellerin donup kalması vb. tehlikeli durumlar ortaya çıkmaktadır. Böyle bir olay meydana geldiğinde ise kişilerin hocalara, cinci hocalara, üfürükçülere götürülerek tedavi ettirilmeye çalışıldığı görülmektedir[32].

Cinlere zarar vermenin sonucunda gerçekleştiğine inanılan çarpılma hadisesinde bir başka sebep, kişinin idrarını herhangi bir yere yapması ve idrarını yaptığı anda orada bulunan bir cine ya da cin grubuna denk gelmesi neticesinde gerçekleşmektedir. Anlatılara bakıldığında insanların küvete, duvar dibine, ormanlık[33] alanda herhangi bir yere ya da kül üzerine idrarını yaptığı için çarpılmalar gerçekleşmektedir. Çarpılmanın neticesinde ise çarpılan kişide titreme, konuşamaz hâle gelme, inme inmesi, bayılma gibi belirtilerin yaşandığı görülmektedir[34].

Anlatılar içerisinde yer alan çarpılma nedenlerinden bir tanesi de kişilerin ekmek kırıntıları üzerine basması ya da ekmek kırıntısı olan yere bebek bezi vb. pis şeylerin atılmasıdır. Türk halk kültüründe ekmek manevi anlamda kutsal kabul edilen yiyeceklerden bir tanesidir ve ekmeğin yere düşürülmemesine, üstüne basılmamasına özen gösterilir. Anlatılarda ekmek kırıntısı üzerinde uyuyakalan ya da ekmek kırıntısının bulunduğu yerlere pis şeyler koyan insanların cinler tarafından tokatlandığı veyahut çarpıldığı görülmektedir[35].. Genellikle pis ve tekinsiz yerleri kendilerine mesken edinen cinlerin ekmek gibi bir nimetin üzerinde/etrafında yaşıyor olması dikkat çekicidir. Ancak anlatılarda çarpılmanın esas sebebi insanların ekmek kırıntısı üzerine yatması ya da pis şeyler atması değil, atılan bu şeylerin cinlerin yemek yeme anlarına ya da sofrada oldukları bir zaman diline denk gelmesinden dolayı rahatsız olmalarından ötürü olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu sebeplerin yanında örneklerine az rastlanılan çeşitli çarpılma nedenlerinin olduğu da görülmektedir. Örneğin, bulaşık yıkarken kullanılan keskin şeylere dikkat edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bulaşık suyunu kendine mesken edinmiş bir cine denk gelinebilir ve cinin zarar görmesi neticesinde kişi, o cin tarafından çarpılabilir (Polat, 2020: 115-116). Ekmek kırıntısı üzerine yattığı için felç geçiren ya da bağlanmış olduğunu hisseden kişilerin yer aldığı anlatmaların yanında unun üzerine yatan kişileri cinlerin çarpacağına dair inanışın yer aldığı anlatmalar da mevcuttur (Balaban, 2014: 553). Çarpılma sebeplerine verilebilecek bir başka örnek ise gece yolda giden adamın cinleri arabasıyla ezmesi sonucunda cinlerin adamdan intikam alması ve onu çarpmasıdır (Polat, 2020: 112; Türkmen,

sırtında kamçı izleriyle banyoda kalakalmış. Ama cinler adamı yine rahat bırakmamış, en sonunda uykusunda öldürmüşler. Adam baltayla vurulmuş gibi yatağında kanlar içinde bulunmuş (Sancak, 2008: 87).

Anlatılar arasında yer alan yakma olaylarının yaşandığı bazı metinlerde su dökme ile cinleri yakmalardan ziyade farklı şekillerde yanmaların olduğu görülmektedir. Örneğin bir metinde anne-baba, ayet okuyup besmele çekerek bir cini yakar. Ancak cin, intikamını kendisini yakan anne babadan değil çocuklarından alır. Anlatı metni için bakınız: (Çelik, 2020: 521-526).

Yakmanın gerçekleştiği bir başka anlatıda ise ahırına musallat olan cinden kurtulmak isteyen bir kişi cinin kendisini taklit edeceğini düşünerek önce üzerini yağ ile kaplar. Cin de adamın yaptığını taklit eder ve kendini yağ ile kaplar, ardından adam ocaktan bir ateş alır ve kendisini yakacak gibi yapar. Cin, adamın bu hareketine kanar ve ocaktan ateş alıp üstüne tutar, böylelikle cin yanar, adam da kurtulur (Ekmekçi, 2020: 77).

[32] Anlatılar için bakınız: (Çobanoğlu, 2015: 113; Özdemir, 2003: 153; Yeloğlu, 2009: 402, 466, 521, 528, 580).

[33] Orman, Türk kültüründe iyi çağrışımlar yapmayan unsurlardan bir tanesidir. Çokluğun, kargaşa, kaos ve kötülüğün sembolü olarak kabul edilen ormanlar, kötü ruhların yaşadığı, tekin olmayan mekânlar arasında sayılmaktadır. Bu durum ormanların Türkler tarafından *iyi ruhların yaşadığı aydınlık-ışıklı ormanlar* ile *kötü ruhların yaşadığı karanlık ormanlar* şeklinde ikili bir ayrımın yapılmasına neden olmuştur (Ergun, 2010: 114).

[34] Anlatılar için bakınız: (Akkuş, 2018: 126; Dündar, 2021: 107-108; Polat, 2020: 177; Osan, 2006: 117; Yakın, 2017: 144; Yeloğlu, 2009: 408, 466).

[35] Anlatı örnekleri için bakınız: (Çobanoğlu, 2015: 113; Yeloğlu, 2009: 416, 521, 539).

2017: 139).

4.3. Cin Düğünlerine Denk Gelmek

Toplu hâlde def, darbuka, zurna vb. müzikal aletler eşliğinde şarkılar söyleyip dans ederek eğlenmeyi çok seven (Duvarcı, 2005: 133) cinlerin düğünleri de anlatılarda sıklıkla karşılaşılan inanışlardan bir tanesidir. *Cin düğünleri* insanların haberdar olduğu ya da farklı ortamlarda farklı şekillerde maruz kaldığı bir durumdur. Genellikle gece vakitlerinde gerçekleştirilen bu düğünlerin "değirmenler, hamamlar, terk edilmiş, tekin olmayan evler (özellikle büyük, eski konaklar), örenler, mezarlıklar, hanlar, köy odaları, büyük ağaçların altı…" (Boratav, 1994: 75) gibi yerlerde yapıldığı görülmektedir. Anlatılar içerisinde gece vakti tek başına bu mekânlarda gezen insanlar ansızın davul zurna sesleri duymaya başlar ve merakına yenik düşerek bir anda kendilerini cin düğünlerinin içerisinde bulurlar. Bazı anlatılarda ise cinlerin insanları zorla alıkoyarak düğünlerine getirdiği[36] ve düğün bitene kadar insanları alıkoyduğu görülmektedir. Cin düğünlerine denk gelen insanlar eğlenen ve dans eden kişilerin ayaklarının ters olduğunu gördüğü vakit onların cin olduğunu anlar. İçine düştüğü bu tehlikeli durumun farkına varan kişi, cinlere karşı ters bir hareket yapmamaya, onların dans davetini geri çevirmemeye dikkat eder, aksi takdirde istediği şeyi gerçekleştiremeyen cinler öfkelenir ve bu öfkelenme neticesinde insanları cezalandırıp çarpabilirler[37]. Anlatılara bakıldığında cin düğünlerinin akşam namazından sonra başlayıp sabah ezanına kadar hiç durmadan devam ettiği ve bu düğünlerin ortasında kalan kişilerin besmele çekmezse, dualar okumazsa cinler tarafından çarpılacağına inanıldığı görülmektedir[38]. Bu durum, insani özellikler taşıdığı düşünülen cinler için düğünlerin ve eğlenmenin ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Cin düğünlerine denk gelen kişilerde görülen hastalanma, delirme vb. değişiklikler halk anlatılarında cin çarpması vakasına bağlanırken bazı hastalıklara sahip olan kişilerinse cin düğünlerine denk geldikten sonra bu hastalıklardan kurtulduğu görülmektedir. Bu durum, genellikle kambur insanların kamburlarının cinler tarafından düzeltildiğine dair inanışların yer aldığı örneklerde rastlanmaktadır[39]. Ancak bu örneklerin bazılarında kamburu düzeltilen kişinin, cinlerin yaptığı bu iyiliği başkalarına anlatarak ifşa etmesi sonucunda cinleri kızdırdığı ve cinlerin onu eski hâline getirdiği de görülmektedir. Cin düğünlerine denk gelinmesi neticesinde bazı kişilerin çarpıldığına inanılırken bazılarının da hastalıklarından kurtulması durumu cinlerin yalnızca kötücül, insanlara zarar veren ve çarpan varlıklar olmasının yanında insanlara yardım ederek onları iyileştiren, yardım eden dair ikili bir inanışın varlığını göstermektedir.

4.4. Diğer Nedenler

Anlatılarda varlığına rastlanan cin çarpması hadisesinde yukarıda sıralanan sebeplerin yanında örneğine az rastlanan ilginç anlatılar da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi cinlerle insanların evlenmesi üzerinedir. Cinlerin insanlar gibi sosyal hayatları olduğu ve evlenip çocuk sahibi oldukları öne sürülmekte, bu olgu İslami açıdan bazı Kur'an ayetleri ile desteklenmektedir (Tunçer, 2015: 89-90). Anlatılarda ise cinler, evlenmeyi istedikleri insanları seçebilir, evlenip onlardan çocuk sahibi olabilir, ancak isteklerinin aksi bir durum teşkil ettiğinde evlenmeyi düşündükleri bu kişileri cezalandırabilirler (Çobanoğlu, 2015: 117-121). Bu olguya rastlanan bir anlatıda cin, bir adam âşık olur ve onunla evlenmek ister ancak adam bunu reddeder. İstediğini alamayan cin bu duruma çok kızar, adamı çarpar ve onu

[36] Halk inanışlarına göre grup hâlinde gezen cinler, insanlar arasından bir kişiyi alıp istediği yere götürebilir ardından serbest bırakabilir (akt. Erol, 2012: 165).

[37] Çarpılma hadisesinin yaşanmadığı ancak cinlerin, eğlencelerine katılmayan kişiye kızmalarından dolayı adamın harman yerini darmadağın ettiği anlatı için bakınız: (Dündar, 2021: 106).

[38] Bk.: (Akkuş, 2018: 51-52; Çıblak, 1995: 213-214; Gökşen, 1999: 184; Işık, 1998: 120; Polat, 2020: 95; Sancak, 2008: 83; Sönmez, 1994: 392; Türktaş, 2013: 221-222; Yakın, 2017: 146; Yavuz, 2013: 72-73).

[39] Anlatı örnekleri için bakınız: (Işık, 1998: 120; Yakın, 2017: 146; Yavuz, 2013: 72-73).

terk eder[40].

Halk anlatılarında görülen bir diğer çarpılma nedeni ise soğan, sarımsak kabuklarıyla ilgilidir. Anlatılarda rastlanan inanışlara göre soğan ve sarımsak kabukları cinler için maddi değer taşıyan bir para birimidir ve cinler bunları para olarak kullanmaktadır. Cinlerin, doğum yaptıran kişilere bu iyilikleri karşılığında ya da farklı mekân ve zamanlarda karşılaştıkları insanlara soğan, sarımsak kabuğu verdiği, aradan zaman geçtikten sonra bu kabukların altına dönüştüğüne inanılmaktadır. Cinler için bu denli önemli olduğuna inanılan soğan sarımsak kabuklarına basmak, onlarla tuvalet-banyo gibi yerlere girmek veyahut onları yakmak cinlerin kızmasına ve insanları çarpmasına neden olmaktadır[41].

İnsanların cinlerle arasında geçen olayları başka insanlara anlatması neticesinde de çarpılmanın gerçekleştiği görülmektedir[42]. Örneğine çok sık rastlanmamakla birlikte kadınların uyumak için yatağa yattıklarında başlarına ya da üzerlerine bir tülbent örtmesi gerektiği veyahut banyoya girdiklerinde göğüslerini ve avret yerlerini bir örtü ile gizli tutması gerektiği, bunlar yapılmadığı takdirde cinlerin insanları çarpacağına inanılmaktadır[43].

5. Cin Çarpmasına Karşı Korunma ve Tedavi Yöntemleri

Cinlerin, yukarıda sıralanan nedenlerden ötürü insanlara kızıp onları cezalandırmak istemesi sonucu gerçekleştiğine inanılan cin çarpmasına karşı insanların çeşitli korunma ve tedavi yöntemleri geliştirdiği görülmektedir. Cinlerin insanları çarpmaması için geliştirilen yöntemler arasında "onları uzaklaştırmak için yalvarma-yakarma cümlelerini tekrarlamak, adlarını söylemekten kaçınmak ve duruma göre onlara güzel sözlerle hitap etmek, geceleri sık sık bulundukları ortamlardan özellikle uzak durmak ve onları harekete geçirebilecek davranışlardan sakınmak" (Boratav, 2012: 50) gibi eylemleri sıralamak mümkündür. Bunların yanı sıra cinlerle karşılaşıldığı düşünüldüğü anda insanların dualara sarıldığı görülmektedir. İnsanların başvurduğu bu dualar arasında Yasin ve Fatiha sureleri başta gelmektedir. Aynı zamanda besmele çekmek hem koruyucu, önleyici hem de tedavi amaçlı kullanılan en etkili yöntem olarak düşünülmektedir. Bunlara ek olarak halk inanışlarında cinlerin Kur'an okuyan kişilerin yanına yaklaşamayacaklarına hatta gece vakti Kur'an okunduğunda cinlerin o saatlerde rahatça gezmelerinin engelleneceğine de inanılmaktadır[44]. Ayrıca cinlerin sahiplendiği düşünülen yerlerden geçerken Fatiha ve Amme (Sarıkaya, 2017: 85) ile Felak, Nas, Ayetel Kürsi (Akkuş, 2018: 51) gibi duaların okunması da cinlerden korunma yöntemleri arasında yer almaktadır.

Dua etmenin, Kur'an okumanın yanında cinlerin çarpması sonucunda kişide meydana gelen rahatsızlıkları düzeltmek için en sık kullanılan diğer yöntem, bu kişilerin cinci hocalara, cinci ocaklara, velilere ya da hocalara götürülmesidir. İnanışlara göre cinlerin Müslüman olabileceği gibi kâfir/gâvur olanına da rastlanmaktadır. Halk tahayyülü bunu dahi düşünerek çarpılan kişinin tedavisinde ikili bir yöntem geliştirmiş, kişi Müslümansa hocaya, kâfirse/gâvursa papaza götürülmüştür (Çelik, 1998: 36). Çarpılan kişilerin hocalara götürüldüğünde hocaların bu kişileri Felak, Nas, Yasin ve Cin suresi okuyarak tedavi etmeye çalıştığı görülmektedir. Dua yardımıyla çarpılan kişiyi okuyarak tedavi etmenin yanında hacı, hoca, veli gibi muhterem kabul edilen kişilerin uyguladığı yöntemler arasında ipe iki yüz düğüm atılarak düğümleri Felak, Nas, İhlas ve Âyet-el Kürsî okuyup çözme (Yeloğlu, 2009: 581); çarpılan kişiyi süpürge vb. materyallerle döverek cinlerden kurtarma (Polat, 2020: 88, 165); meste tükürüp tükürülen mestle kişiyi dövme (Yeloğlu, 2009: 459); cinin su bardağının içine getirilerek bardağın içinde cini kesip çarpılan kişiyi kurtarma (Çal vd. 2019: 164-165); öğütülen arpa unundan

[40] Bk.: (Çobanoğlu, 2015: 120).
[41] Bk.: (Alptekin, 1993: 135-136; Çobanoğlu, 2015: 125; Yeloğlu, 2009: 444, 470).
[42] Bk.: (Çal vd. 2019: 164-165).
[43] Bk.: (Yeloğlu 2009 459, 470).
[44] Anlatı örnekleri için bakınız: (Balcıoğlu, 1952: 556; Çobanoğlu, 2015: 98; Duvarcı, 2005: 133; Yeloğlu, 2009: 407, 411, 537).

yapılan ekmeği yedirme (Göde, 2010: 345); doğrudan cinlerle etkileşime geçerek onlara mektup ya da kâğıt gönderme[45]; çarpılan kişinin kolları üzerinde elleri gezdirme (Özdemir, 2003: 153) ve son olarak da suyu okuyup okunan bu suyu kişiye içirme (Osan, 2006: 117) gibi çeşitli tedavilerin uygulandığı görülmektedir. Ayrıca doğrudan cinlerden kurtarmaya yönelik tedavi yöntemleri geliştiren ve bu niteliklerle anılan hacılara/hocalara da başvurulduğu görülmektedir. Bunlara, Adana'da şifa veren Hasan Dede'yi (Okuşluk, 1994: 31), Bingöl'de cinden kurtaran Sıdık Hoca'yı (Bazancir, 2010: 78-79) Erzurum'da cinlerden kurtaran Hoca'yı (Seyidoğlu, 2016: 208) örnek vermek mümkündür. Bir anlatıda ise içme ve temizlenme suyunun kaynağı olan bir yerin cinler tarafından mesken edilmesi ve cinlerin, oraya gelen kişileri çarparak onlara zarar vermesinden dolayı kaynağın üzerine cami inşa edilmiş, yapılan bu camiden sonra ise cinlerin oradan kaybolduğu ve bir daha kimseyi rahatsız etmediğine inanılmaktadır (Sönmez, 1994: 393). Bunların yanında evin içerisinde ve eşyalarda cin olduğu düşüncesiyle evin yakılması da halk anlatıları içerisinde rastlanan cinlerden kurtulma yöntemleri arasındadır (Güzel, 2016: 178).

Bazı halk anlatılarında cinler, insanlar için bizzat kendileri bir kurtarıcı ya da tedavi edici rolde yer almaktadır. Örneğin, Diyarbakır'da yer alan Çalık Mağarası'nda cinlerin yaşadığına ve ruhsal hastalıkları olan insanların burada bir gece kaldıklarında cinlerin onları tedavi edeceklerine inanılmaktadır. Genellikle burada geceleyen insanlar iyileşir ve kişi kadınsa tavuk, erkekse horoz keser (Yavuz, 2013: 220). Diyarbakır'da yer alan bir başka cinli mağaraya ise sara hastalığı ile ruhsal hastalıkları olanlar getirilir ve aynı şekilde bir gece yatırılarak hastanın orada iyileşeceğine inanılır (Yavuz, 2013: 224). Şanlıurfa'da ise Cinli Kuyu adı verilen bir kuyudan kekeme çocukların su içtiklerinde dillerinin açılacağına inanılırken (Kurtoğlu, 2005: 178), Kanlı Kuyu adı verilen bir başka kuyuya da ateşli hastalıkları olan çocuklar getirilir ve buradaki sudan başlarına dökülür (Kurtoğlu, 2005: 178). Mardin'in bir mağarasında kambur ve cüce cinlerin yaşadığına, akıl hastalarının o mağarada bir gece yatarsa cinlerin onları o gece iyileştireceğine inanılmaktadır (Sancak, 2008: 88).

SONUÇ

Kadim dönemlerden bu güne değin Türk halk kültüründe bölgeden bölgeye değişiklikler gösteren birbirinden farklı anlatma ve inanmalar mevcuttur. Bu anlatma ve inanmaların içerisinde elle tutulamayan, gözle görülemeyen ancak var olduğuna inanılan çeşitli ruhani varlıklar yer almaktadır. Genel itibarıyla tabiatüstü varlıklar olarak adlandırılan bu ruhani varlıkların kötü, insanlara zarar veren ve onları yoldan çıkartmaya çalışan hatta cezalandırıp hasta ederek sakat bırakabilen varlıklar cin taifesi olarak değerlendirilmektedir. Türk halk kültüründe uzun bir yaşam sürecine sahip olan bu kötücül ruhani varlıklar, toplum hafızasında kendine önemli bir yer edinmiş ve insanlar, bu

[45]Anlatıların özeti kısaca şöyledir: Karısını cin çarpan bir adam Cinli Ocaklı'nın dediği yere gider ve orada etrafına bir daire çizer. Ezan okunana kadar bu dairenin dışına kesinlikle çıkmamalıdır. Sonra cinler atlarıyla birlikte gelirler. Cinli Ocaklı, adama bir kâğıt yazmıştır. Adam bu kâğıdı cinlerin beyine verir. Sonra ezan okunur ve dairenin dışına çıkarak evine gelir. Eve geldiğinde eline bir süpürge alır ve karısının üstüne bağırarak yürür. Karısı bu durum karşısında korkar sonrasında da iyileşir (Göde, 2010: 348).

Ayağı birden topal kalan kadının kocası ne yaptıysa çare bulamamış. En son cinlerle konuştuğuna inanılan bir hocaya gitmiş. Hoca adama: "Şu mektubu alacaksın falan zaman falan yerden cinlerin topluluğu geçecek. Bu mektubu cinlerin komutanına vereceksin. Ama mektubu verirken hiç konuşmayacaksın" demiş. Adam, hocanın verdiği mektubu almış ve söylediği yere giderek mektubu cinlerin komutanına vermiş. Komutan mektuba bakmış ve topal cini yanına çağırmalarını söylemiş. Komutan, topal cine: "Bu adamın karısını topal etmişsin. Neden?" diye sormuş. Topal cin: "O kadın bana öyle bir şey yaptı ki o yüzden topal ettim. Ben bir gün mutfağa girmiştim, lavaboda idim. Kadın da geldi sıcak suyu ayağıma döktü. Ayağım yanınca topal kaldım. Ben topal kalınca onu da topal bıraktım" demiş. Komutan, yanlış zamanda yanlış yerde olduğu için topal cini haksız bulmuş. Kadının tekrar iyileştirilmesini söylemiş. Adam yaşadıklarının etkisiyle eve geldiğinde kapıyı adamın karısı sağlığına kavuşmuş bir şekilde açmış (Acar, 2013: 207).

varlıklardan korkarak onlara karşı kendilerini korumaya çalışmış, çeşitli yöntemler geliştirerek onların kötü şerlerinden arınmak için mücadele etmişlerdir. Doğayı, doğada birlikte yaşamaya çalıştığı her türlü nesneyi anlamlandırmaya çalışan insan görmediği, dokunamadığı ancak bir ruha sahip olduğunu düşünüp iyi ve kötü şeklinde ayırdığı ruhani varlıklarla başlarına gelen türlü münasebetlere bir neden bulmaya çalışmıştır. Bu arayış, insanların iyi olan ruhani varlıklara karşı bir sempati besleyip onlardan medet ummasını sağlarken kötü olan ruhani varlıklardan korkmasına sebep olmuş ve yapılacak herhangi bir olumsuz harekette bu varlıklardan zarar görüleceği inancını ortaya çıkarmıştır.

Halk inanışlarında insanların, kötücül varlıklardan olan cinlerin yeme-içme, evlenme, cinsel hayat, çocuk sahibi olma vb. insani nitelikler taşıdığına inandığı görülmektedir. Ayrıca cinlerin kendi dünyaları olmasının yanında insanoğlunun yaşadığı dünyaya belirli zaman dilimlerinde geldiğine ve bazı mekânları mesken edindiğine inanılmaktadır. Anlatı ve inanışlara bakıldığında özellikle akşam vakitlerinde gezmeye çıkan cinlerin kendilerine mesken tuttuğu yerler tekinsiz mekânlar (mezarlıklar, harabeler, kirli ve pis yerler vs.) olarak adlandırılmaktadır. Halk anlatılarında rastlanılan cin çarpması vakalarının sebeplerinden bir tanesi de ve insanların bu tekinsiz mekânlarda gezmesi, oralardan geçmesidir. Anlatılarda bu vb. yerlerden geçen, bu yerlerde geceleyen kişilerin cinlerle temas edeceğine ve bu temas neticesinde cinlerin kızarak kişiyi cezalandıracağına inanıldığı görülmektedir. Cin çarpmasına neden olan bir diğer sebebin ise bilerek ya da bilmeyerek insanların cinlere zarar vermesi, onların canını yakması ve herhangi bir şekilde onlara saygısızlık etmesidir. Anlatılarda rastlanılan cin çarpması vakalarının çoğunluğunun ise onlara zarar verme yüzünden gerçekleştiği görülmektedir. Cin çarpmasının nedenleri arasında karşımıza çıkan bir diğer sebep toplu hâlde eğlenmeyi, dans etmeyi sevdiği düşünülen cinlerin düğünlerine denk gelmektir. Kişilerin bu düğünlere denk gelmesi sonrasında cinlerle eğlenmemesi, onların isteklerini reddetmesi ve kurtaracağına inanılan bazı duaların edilmemesi cinler tarafından çarpılmaya neden olmaktadır. Cin çarpılması vakalarında sıralanan bu nedenlerin yanında örneğine az rastlanan ilginç sebeplerin olduğu da görülmüştür. İnsana âşık olanın cinin, o kişi tarafından istenmemesi üzerine adamın çarpılması; soğan sarımsak kabuklarını yakmak, onlarla tuvalet, banyoya girmek; insanlarla cin arasında geçen diyalogların kişioğulları tarafından başka insanlara anlatılarak cinlerin ifşa edilmesi gibi nedenler halk anlatılarında çarpılma nedenleri arasında sayılmaktadır.

Cinlerle temas eden kişilerin bedenlerinde ve ruhsal durumlarında meydana gelen rahatsızlıklar cinlerin bu kişileri çarptığı düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Kötürüm ya da beyinsel özürlü kalma, yüz felci/felç geçirme, ağzın yüzün büzülüp, eğilmesi, inme ve konuşamaz hâle gelme, dil tutulması, el, kol ve ayakların tutmaması, kendini kaybetme, sayıklama, yürürken dengeyi kaybetme, eklem kasılması, delilik gibi belirtiler, temaslı kişileri cinlerin çarptığını gösteren deliller olarak sayılmaktadır. Halk tahayyülü, cinlerden ve cinlerin çarpmasından korunmanın çaresini arayarak farklı yöntemler geliştirmiştir. Cinlerin çarptığı düşünülen kişiler, İslamiyet öncesi dönemde kendi özgü güçleri olduğu düşünülen kamlara götürülerek tedavi ettirilirken İslamiyet sonrası dönemde kamların yerini hocaların, cin çıkarıcıların ve üfürükçülerin aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra insanların cinlerle karşılaşacağını düşündükleri mekân ve zamanlarda ya da karşılaştıkları anlarda besmele çekmek, destur demek, Amme, Fatiha, Yasin, Felak, Nas gibi Kur'an'da yer alan sureleri okumak gibi önleyici tedbirler aldığı görülmektedir.

Doğayla iç içe yaşam süren Türkler, başlarına gelen sıkıntı, hastalık, ölüm gibi olumsuz durumların altında bir sebep aramıştır. Dağların, ormanların, evlerin, sayılabilecek her şeyin bir sahibi/iyesi/ruhu olduğuna inanan insanlar, başlarına gelen çeşitli musibetlerin nedenleri arasında tabiatüstü varlıkların da olduğunu düşünmüşlerdir. İyi ve kötü şeklinde ayırdıkları bu varlıkların gönüllerini hoş tutmaya çalışarak onlardan bir zarar görmemek için uğraşmışlardır. Kötücül varlıkların içerisinde olduğuna inanılan cinler için de aynı tedbirlerin alındığı görülmektedir. İnsanlar, cinleri

kızdırmaktan, onlara zarar vermekten ve onların sahiplendiğini düşündükleri yerlerden uzak durarak cinlerin gazaplarından korunmaya çalışmışlardır. Anlatılarda rastlanan cin çarpması vakalarının da cinlerin kızdırılması, rahatsız edilmesi gibi eylemlerin gerçekleştirildiği durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Buna bağlı olarak insanların, kişilerde ansızın meydana gelen bazı sağlık sorunlarının sebebini cinlerle temas etmeye bağladığı ve buna uygun çözümler üretmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

ABDURREZZAK, A. O. (2020). *Mitolojik Boyutu ve Çeşitli Yönleriyle Kara İye Kızık Boyu Halk İnançlarında Kara İye İnancı*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

ACAR, H. (2013). *Burdur Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

AÇA, M. (2018). Türk Halk İnanışlarında Tekinsiz Mekân Algısı ve Doğu Karadeniz Bölgesi Memoratlarına Yansımaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C/S. 11 (55): 5-20.

AKÇAY, A. (2018). *Samsun Efsaneleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.

AKKUŞ, E. (2018). *Ordu Efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

ALPTEKİN, A.B. (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler).* Antakya/Hatay: Kültür Ofset Basımevi.

ALTUNTAŞ, H. ve M. ŞAHİN (haz) (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

ATEŞ, S. (1979). *İnsan ve İnsanüstü Ruh, Melek, Cin, İnsan*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

BALABAN, Tuğrul (2014). *Amasya Efsane, Menkıbe ve Memoratları Derleme-İnceleme-Metin.* Amasya: Amasya Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları.

BALCIOĞLU, N. (1952). Anadoluda Cinler, Periler ve Devlere Dair İnanışlar. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, C.2: 35-36.

BAYAT, F. (2015). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi, Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler, İyeler ve Demonoloji).* İstanbul: Ötüken Yayınları.

BAZANCİR, R. (2010). *Bingöl Efsaneleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

BORATAV, P. N. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar).* İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BORATAV, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi.* Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

ÇAL, G. Y., Demirci, E. Ş. ve Şişman, G. (2019). *Rize Halk Kültürü Derlemeleri – I (Mani, Halk Şiiri, Atma Türkü, Ağıt, Menkıbe, Memorat, Efsane ve Halk İnanışı)* (ed. Elif Şebnem Demirci). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Matbaası.

ÇELİK, A. (1998).Trabzon Yöresinde Bazı İnanmalar. *Millî Folklor*, Yıl 10, S. 39: 35-37.

ÇELİK, C. (2011). *Türkiye Türkçesinde Örtmece ve Tabu Kelimeler,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Kıbrıs.

ÇELİK, T. (2020). *Uşak'tan Derlenen Efsaneler Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak.

ÇIBLAK, N. (1995). *İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ÇOBANOĞLU, Ö. (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

DUVARCI, A. (2005). Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar. *bilig*, S. 32: 125-144.

DÜNDAR, F. K. (2021). *Osmaniye Yöresinde Efsane ve Memoratlar,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.

EKMEKÇİ, D. N. (2020). *Muş Efsaneleri (İnceleme- Metin),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

EMİROĞLU, Seyit (1993). *Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ERGUN, P. (2010). Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü. *Millî Folklor,* Yıl 22, S. 87: 113-121.

EROL, Ş.S. (2012). Makedonya Türklerinde Gökyüzü ile İlgili İnançlar. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 10, S. 1: 162-171.

EYUBOĞLU, İ.Z. (2014). *Cinci Büyüleri Yıldızname*. İstanbul: Der Yayınları.

GÖDE, H. A. (2010). *Isparta Efsaneleri.* Isparta: Fakülte Kitapevi.

GÖKŞEN, C. (1999). *Giresun Efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

GÖRKEM, İ. (2006). *Elazığ Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Elazığ: Manas Yayıncılık.

GÜZEL, C. (2016). *Kırşehir'den Derlenen Efsanelerin Retorik Analizi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

HULÛSİ, A. (1990). *Dîn-Bilim Işığında Ruh İnsan Cin.* İstanbul: Ulus Yayınları.

IŞIK, N. (1998). *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

KARADAVUT, Z. (1992). *Yozgat Efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

KAŞGARLI MAHMUD, *Dîvânu Lugâti't-Türk* (2015). (haz. A. B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

KIZILOĞLU, M. (2014). Tortum'da Derlenen Örnek Memorat Metinleri. *Bizim Ahıska*, s.42-44.

KOLOT, B. (2019). "Demirci Köyü (Trabzon/Akçaabat) Örneğinden Hareketle Dışarşerliler (Cinler) Etrafında Şekillenen İnançlar", II. Uluslararası Develi - Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi-Türk Kültürü Bildirileri, C. 3: 262-267.

KURTOĞLU, Mehmet (2005). *Urfa Efsaneleri.* İstanbul: Kent Yayınları.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil) (2016). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

OKUŞLUK, R. (1994). *Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ORAL, Ş. (2016). Kayseri Yöresi Efsaneleri (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

OSAN, M. (2006). *Kuzeydoğu Denizli Yöresinde Anlatılan Efsaneler,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale.

ÖZDEMİR, Y. (2033). *Gazi Antep Efsaneleri İnceleme-Metin,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

POLAT, İrfan (2020). *Memorat Yapı, Tasavvur ve Metinler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

SANCAK, N. (2008). *Mardin Efsaneleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

SARIKAYA, D. (2017). *Ardahan Efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.

SARPKAYA, S. (2017). *Türklerin Şeytani Masalları Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*. Ankara: Karakum Yayınevi.

SERBEST, K. (2020). Uygurlarda Kötü Ruhlar ve Kötü Ruhlardan Korunmaya Yönelik Uygulamalar.

Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi, 1(1); 07-12.
SEYİDOĞLU, B. (2016). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
SÖNMEZ, B. (1994). *Niğde Efsâneleri (Tahlil ve Metinler)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
ŞAHİN, M. S. (1993). Cin. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 5-8) İçinde. İstanbul: TDV Vakıf Yayınları.
TUNÇER, M. (2015). *Kur'an'da Cin ve Şeytan*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
TÜRKMEN, O. (2017). *Alaşehir Yöresindeki Efsane ve Memoratlar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
TÜRKTAŞ, M. M. (2013). *Denizli Efsaneleri.* Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları.
ÜNLÜ, O. (2019). Bir memorat örneği olarak Cinânî'nin cinleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Ö6): 229-239.
YAKIN, S. (2017). *Kütahya Efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
YAVUZ, M. (2013). *Diyarbakır Efsaneleri*. Ankara: Eğiten Kitap.
YELOĞLU, N. (2009). *Kütahya ve Çevresinde Memorat Tasarımı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
YILDIRIM, Y. (2021). *Karabük Yöresi Efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
YÜKSEL, G. (2011). *Kastamonu Efsaneleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
ZBİNDEN, E. (1994). *İslam'da ve Eski Ortadoğuda Cin ve Ruh İnançları (çev. Ekrem Sarıkçıoğlu)*. Samsun: Yeni Ufuklar Neşriyat.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 159-169, Güz 2021

Abdullah Harmancı'nın Bireysel ve Edebi Kişiliğini Şekillendiren Unsurlar ve Bunların Öykülerine Yansımaları

Büşra Tunk
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2650-2407
Yüksek Lisans Öğrencisi / Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Uzkuç
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7921-1203
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 18.02.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Abdullah Harmancı
Bireysel Kişilik
Edebi Kişilik
Türk Öyküsü
Öykü Kahramanları

Araştırma Makalesi

* Bu makale, 1. yazar Büşra Tunk'un Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda 2. yazar Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Uzkuç tarafından yönetilmekte olan "Abdullah Harmancı'nın Edebi Kişiliği ve Öykücülüğü" adlı yüksek lisans tezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49508

Öz

Abdullah Harmancı, edebiyatımızda öykü türünde verdiği eserlerle tanınmaktadır. Yazı hayatına şiirle başlayan roman denemelerinden sonra öyküde karar kılan Harmancı, bu alanda Türk öykücülüğü için önemli eserler vermiştir. *Muhteris*, *Ertesi Dünya*, *Yerlere Göklere*, *Seni Ne İhtiyarlattı*, *Melek Kayıtları*, *Behçet Bey Neden Gülümsedi?*, *Baltan Taşa Değecek* isimli yedi öykü kitabı bulunan yazar öykülerinde aşk, yalnızlık, yazarların ve dergi yayıncılığının sorunları, akademisyenlerin problemleri, taşra-merkez çatışması, karı-koca ilişkileri, ölüm, ahiret yaşamı gibi konuları işlemiştir. Harmancı'nın İslamî anlamda ağırlık kazanan dünya görüşü öykülerinin temelini oluşturur. Yazar yaşamı ve dünya görüşü ile sanat anlayışını dengede tutmaya çalışır. Bu bağlamda yazı hayatına aktif olarak devam eden Abdullah Harmancı'nın öykülerinde hayatından ve kişisel özelliklerinden izler bulmak mümkündür. O, çevresinden beslenen bir yazar olmakla beraber daima yeni bir biçim arayışı içinde olmuştur. Kısa ve küçürek öyküler kaleme alan Harmancı bu türün başarılı ve tanınan bir temsilcisi haline gelmiştir. Bu makalede Abdullah Harmancı'nın edebî kişiliğini şekillendiren unsurlar üzerinde durulmuş, ailesi, tahsili, okumaları, yaşadığı coğrafyalar ve dinî kaygılarının kendi kişiliğinin oluşmasına etkileri ve bu etkilerin Harmancı'nın öyküleri üzerindeki yansımaları ifade edilmeye çalışılmıştır. Yazar kendisiyle yapılan söyleşilerde hem hayatı hem de kişisel özellikleri hakkında pek çok bilgi vermektedir. Bu bilgiler sanatçının ailesi, kişiliği, tahsil hayatı, okumaları ve yaşadığı coğrafyaların öykülerine nasıl yansıdığını göstermektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tunk, B. ve Uzkuç, S. (2021). Abdullah Harmancı'nın Bireysel ve Edebi Kişiliğini Şekillendiren Unsurlar ve Bunların Öykülerine Yansımaları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 159-169.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 159-169, Autumn 2021

The Factors Shaping Indıvıdual and Literary Personallty of Abdullah Harmanci and Their Reflections On His Stories

Büşra Tunk
Master Student / Selcuk University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Konya – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Süleyman Uzkuç
Selcuk University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature, Konya – TURKEY

Article History

Submitted: 18.02.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Abdullah Haramanci
Individual Personality
Literary Personality
Turkish Story
Story Heroes

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49508

Abstract

Abdullah Harmancı is known in our literature with his works in the story genre. Having started his writing career with poetry, Harmancı, who decided on the story after his novel trials, produced important works for Turkish short storytelling in this field. *Muhteris*, *Ertesi Dünya*, *Yerlere Göklere*, *Seni Ne İhtiyarlattı*, *Melek Kayıtları*, *Behçet Bey Neden Gülümsedi?*, *Baltan Taşa Değecek* the author, who has seven storybooks titled, has covered topics such as love, loneliness, problems of authors and magazine publishing, problems of academics, provincial-center conflict, husband-wife relations, death and afterlife. Harmancı's worldview, which gains weight in the Islamic sense, forms the basis of his stories. The writer tries to balance his life and worldview with his understanding of art. In this context, it is possible to find traces from the stories of Abdullah Harmancı, who actively continues his writing life, from his life and personal characteristics. Also, he is a writer who feeds on his environment, he has always been in search of a new form. Harmancı, who wrote short and short-short stories, became a successful and well-known representative of this genre. In this article, the elements that shape the literary personality of Abdullah Harmancı are emphasized, the effects of his family, education, reading, geographies and religious concerns on the formation of his own personality and the reflections of these effects on Harmancı's stories are tried to be expressed. The author gives a lot of information about both his life and his personal characteristics in the interviews with him. This information shows how the artist's family, personality, education life, readings and the geographies he lived in reflect on his stories.

GİRİŞ

Roman ve öykü gibi kurmacaya dayalı metinlerde yazar ile anlattıkları arasında bir mesafe bulunur. Bu mesafe eserin kurmaca yönünü oluşturur. Bazı yazarlar tamamen kurmaca bir şekilde eserlerini meydana getirirken bazı yazarlar ise yaşanmışlıkların etkisi altında kalarak eserlerini meydana getirirler. İşte bu yüzden bir edebî eserin tam olarak anlaşılabilmesi için yazıldığı dönemin şartları ve yazarı hakkında birtakım bilgilere sahip olmak gerekir. Çünkü ortaya konulan eser bu iki faktörden az veya çok etkilenir. Bundan dolayı eser, yazarından bağımsız olarak ele alındığında mutlaka bir yönü eksik kalır.

Abdullah Harmancı *Muhteris* isimli kitabından *Baltan Taşa Değecek* isimli kitabına kadar yazdığı öykülerde anlattıklarıyla kendi yaşamı arasındaki mesafeyi dengeli bir şekilde tutmaya çalışır. Öyküleri incelendiğinde yaşamından izlerle karşılamak mümkündür. İşte bu noktada yazarın hayatı hakkında ulaştığımız bilgiler onun oluşturduğu kurmaca metinlerin yapısını çözümlememizde bize kolaylık sağlar.

Abdullah Harmancı'nın edebî kişiliğinin oluşumunda etkili olan unsurların ve bu unsurların onun öykülerine nasıl yansıdığını ortaya koymadan önce yazarın yaşamı hakkında bilgi yer vermek gerekir.

Abdullah Harmancı 12 Mayıs 1974 doğumludur. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olan babası Hüseyin Harmancı ve ev hanımı olan annesi Dürdane Harmancı, Konya'nın Derbent Kasabasındandır (Düz, 2012: 29). 1971 doğumlu olan abisi Mehmet Harmancı ve 1982 doğumlu olan kardeşi Hasan Harmancı yazar gibi akademisyen ve öykücüdürler (A. Harmancı ile kişisel görüşme, 25 Aralık, 2019).

Babasının edebiyat öğretmeni olması ve abisinin de okumaya düşkünlüğünden etkilenerek Harmancı küçük yaşlarda kitaplarla haşır neşir olur. Tahsil hayatına devam eden yazar önce şiir, ardından roman ve sonunda ise bugün başarılı eserler verdiği öykü türünde karar kılar. Diğer edebî türlerle meşgul olduktan sonra öyküye yönelmesi de eserlerine etki eder.

Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünde tamamlayan Harmancı "*Edebiyat olmasaydı hayatım bir çöl olurdu. Bunun yerine neyi ikame ederdim? Doğrusu bunu kendime çok sordum. Sanırım yazmak ve okumak dışında hayatımda pek bir şey yok…"* (A. Harmancı ile kişisel iletişim, 25 Aralık 2019) diyerek bu alana olan ilgisini ifade eder.

Harmancı 1996 yılında Aksaray'ın Eşmekaya kasabasındaki Eşmekaya Anadolu Lisesi'ne atanarak öğretmenlik görevine başlar ve 1999 yılında eşi Ayşe Nemli ile evlenir. Bütün bu süreçlerde öykü yazmaya devam eden yazar, 2011 yılında Yrd. Doç. Dr. unvanıyla Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde akademik hayatta yerini alır *(Mahalle Mektebi*, 2016: 57-58).

Abdullah Harmancı 2002 yılında *Muhteris,* 2003 yılında *Ertesi Dünya*, 2007 yılında *Yerlere Göklere*, 2011 yılında *Seni Ne İhtiyarlattı*, 2016 yılında *Melek Kayıtları*, 2019 yılında *Behçet Bey Neden Gülümsedi?* ve 2021 yılında ise *Hışırtı Avcısı, Aynalı Baba ile Raci, Baltan Taşa Değecek, Ötücü Kuşlar Festivali* isimli öykü kitaplarını yayımlar. Bu eserler dışında 2013 yılında *Kurmacanın Büyülü Sureti* ve 2015 yılında yayımlanan *Yazının Yükü* isimli eleştiri kitapları ile Mehmet Kahraman ile birlikte 2017 yılında kaleme aldıkları *Yirmi Sekiz* isimli öykü antolojisi bulunur.

1- Ailesinin Etkisi

Harmancı'nın bireysel ve edebî kişiliğinin meydana gelmesinde ailesinin etkisi vardır. Yazarın babası yukarıda da belirttiğimiz gibi Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenidir. Bu yüzden evlerinde birçok kitap bulunan yazar küçük yaşlardan itibaren bu kitaplarla haşır neşir olur. O, bu durumdan şöyle bahseder:

"Babamız Türk dili ve edebiyatı öğretmeni. Evde haliyle kitap bulunuyor. Babam çok içli, hüzünlü şiirler okuyor. Evimize Diyanet dergi geliyor. Birtakım kitaplar geliyor. Abim Mehmet Harmancı'nın Sivas'ta 1980'lerin başlangıcına denk gelen senelerde, yani ilkokul talebesi iken bir öykü yazdığını hatırlıyorum. Ben

hemen akabinde şiirler yazdım." [1]

Hem A. Harmacı'nın hem de abisinin babalarından etkilenerek edebiyatın şiir ve öykü türleriyle ilgilendikleri görülür. Ayrıca yazarın ilk olarak şiirle uğraşmasına bakılırsa babasının okuduğu "içli ve hüzünlü" şiirlerden etkilendiği sonucu çıkarılabilir. O, babasının kendisi üzerindeki etkisini şu şekilde anlatır:

"Babam ortalığı toplardı. Evet. Buna şahidim. Aile içinde onun bu tavrından sitayişle bahsedilirdi. Sanırım bu bende de var. Ama ben babamdan en çok tebessüm etmeyi öğrendim. İyimser olmayı. İnsanlara güzel bakmayı. (*Nihayet*, 2017: 12).

Şiirle ilgilenen yazarın bugün oldukça başarılı eserler verdiği öyküye yönelmesinde abisi Mehmet Harmancı'nın rolü çok büyüktür. Abdullah Harmancı öyküye yönelme sebebini *Dergâh* dergisinin kendisiyle yaptığı söyleşide açıklar:

"…bir gün abimin (Mehmet Harmancı'nın) elinde bir hikâye kitabı gördüm… Parantezi kapatacak olursak, abimin elinde gördüğüm hikâye kitabı bende garip bir etki doğurdu. Kitapta yepyeni bir şey vardı ve ben henüz yapılabilecek yeni şeylerin olduğunu, öyküye sıkıca sarılmam gerektiğini düşündüm. Bir başlama gücü buldum ruhumda…" (*Dergâh*, 2003: 12).

Belya Düz, Harmancı'nın abisinin elinde gördüğü kitabın Halime Toros'un *Tanımsız* isimli öykü kitabı olduğunu belirtir (Düz, 2011: 30).

Harmancı'nın edebî kişiliğinin şekillenmesinde erken yaşta kaybettiği dayısının da etkisi olur. O, dayısından etkilenerek oluşturduğu öykü kahramanlarını şöyle ifade eder:

"…Şimdi benim rahmetli dayım elli dört yaşında ani bir kalp krizi ile öldü. Bu olay bende büyük bir travmaya sebep oldu… Dayım sürekli daha iyi bir hayat yaşamak gayretindeydi. Ama çok dindar biri değildi. Ne demek istediğimi anlatabiliyor muyum? Benim insan tipim tam da bu işte. İçinde ne rüzgârlar esiyor. Ne acılar çekiyor. Ne hayaller kuruyor. Ne planlar yapıyor. Ama dışarıdan bakıldığında hayatını normal olarak yaşamaya devam ediyor… Dayım zaman zaman sakal bırakırdı. Namaza başlardı. Arkadaşlarını dini sohbetlere çağırırdı. Sonra yavaş yavaş gene eski normal hayatına dönerdi..." (Yıldız, 2017: 105-106)

Harmancı'nın dayısından etkilenerek oluşturduğu öykü kahramanlarına örnek olarak *Ertesi Dünya* kitabında yer alan "Ermiş" öyküsünden bahsetmek gerekir. Bu öykünün kahramanı olan Hidayet öğretmen altmış dört defa iyi bir insan olmak için karar verip planlar yapar fakat sonunda yine eski hayatına döner.

"Yine Akşam. Yine Kararlar: Günden yirmi sayfa Kur'an okusam her ay bir hatim. Her vaktitten sonra bir namaz kaza etsem üç seneye varmaz bitiririm bütün borçlarımı. Her gün bir hadis ezberlesem, yüz sayfa kitap okusam, her Perşembe oruç tutsam, her hafta çocuklara birer kıssa anlatsam, her çocuğa bir ödev…" (s.29)

Yine bu etkiye örnek olarak *Melek Kayıtları* kitabında yer alan "Ritm Bozukluğu" öyküsü göze çarpar. Bu öykünün kadın kahramanı her defasında aldığı kararı bozduğu için hayatının ritmini yakalamaya çalışır.

"Gıybet cetveli. Teheccüt cetveli. Hadis ezberleme cetveli. Ayet tefsir fıkıh cetveli. Selam cetveli. Yardımlaşma cetveli. Ezber cetveli. Sosyal medya kullanım süresi cetveli. Excel'in hücrelerine birer birer yerleştirdim." (s.38)

Bu etki *Behçet Bey Neden Gülümsedi?* kitabında yer alan "Çağrı" öyküsünde geçen şu cümlelerde de açıkça görülür:

"Amcası Şahin'in ani ve erken ölümü onu değiştirdi: Belki de amcası yaşasaydı, birdenbire hayatını değiştirecek, onun yaptıklarını yapmak isteyecekti: Tövbe etti. Birayı bıraktı. Namaza başladı. Umreye gitti. Sakal koydu… Ama hayat böyle bir şey değildi ki. Sonra namazı yeniden bıraktı. Biraya yeniden başladı…" (s.47)

Bütün bu bilgilere bakıldığında ailesinin hem Harmancı hem de öyküleri üzerinde etkisi olduğu

[1] (https://www.yenisafak.com/hayat/uc-kitap-uc-kardes-3466475, 2021)

görülebilir. Bu bilgiler Harmancı'nın öykücülüğünü anlamamızda katkı sağlar.

2- Tabiatının Etkisi

Bir sanatçının kişilik özelliklerini bilmek de o sanatkârın sanat özelliklerini yorumlamada önemli bir etken olacaktır. Öykülerine kendisinin birçok özelliğini yansıtan Harmancı'nın söyleşilerinden ve hakkında yazılanlardan yola çıkarak mizacı hakkında yalnızlık, içe kapanıklık, insanlara mesafeli olma, huzursuzluk, yenilik arayışı ve çevreye karşı duyarlılık özellikleri tespit edilir.

2.1. Yalnızlığı, İçe Kapanıklığı, İnsanlara Mesafeli Oluşu

Abdullah Harmancı kendisiyle yapılan söyleşilerde yalnız, içe kapanık ve insanlara mesafeli olduğunu dile getirmekten çekinmez.

"Abdullah Harmancı sade bir adamdır. Yalnız bir adamdır. Sessiz bir adamdır… Ben kendi başına bir adamım. On beş senedir girip çıktığım kitapçılar var, oradakiler adımı zor çıkarırlar…" (Taşkesen, 2005: 4).

Harmancı hem tanınmış bir öykücü hem de bir akademisyen olduğu için çevresinde birçok insan bulunur. Fakat bu kalabalık insan grubu içerisinde yalnızlığı ve insanlardan uzak kalmayı tercih eder.

"Öncelikle şunu söyleyeyim, uzlet tam bana göre. Sessiz, sakin, yalnız…Uzlette zorlanmazdım. Ben toplum içinde zorlanıyorum. Toplum içinde olmak benim için çok zor ve yorucu… Ama bendeniz konuşmak ile pek arası olmayan biriyim. Her ne kadar sınıfta konuşarak hayatımı kazanıyorsam da, sosyal hayat içinde pek fazla konuşmam…" (*Nihayet*, 2017: 12).

Onun, bir akademisyen olarak saatlerce öğrencilerinin karşısında ders anlatmasına ve bir yazar olarak çeşitli etkinliklerde kalabalık insan toplukları önünde konuşmalar gerçekleştirmesine rağmen bir söyleşide kurduğu şu cümleler dikkat çeker:

"…Sosyal hayatta da böyleyim sanırım. Konuşmayı pek beceremiyorum…" [2]

Harmancı'nın yalnız, içe kapanık ve insanlara mesafeli oluşu öykü kahramanlarını da etkilemiştir. "Emekli Öğretmen Suphi Durup Dururken Elini Masaya Neden Vurdu?" öyküsünün kahramanı insanlara tahammülü kalmayan ve yalnızlaşan aydın tipinin bir örneği olarak karşımıza çıkar. "Fenomen" öyküsünün profesör kahramanı da giderek yalnızlaşmaya başlayarak insanlara yabancı bir hâle gelir. "Derbent Yeşili"nin kahramanı da gittiği kalabalık düğün evinde insanlar içinde kendini yalnız hisseder. "Yansı"da peygamber Âdem ve senatör Edım ne kadar yalnız olduklarını söylerler. Yazarın öyküleri incelendiğinde bunlar gibi birçok örnekle karşılaşılır.

Yalçınova da bir yazısında Harmancı'nın çekingen yani içe kapanık kişiliğine değinmektedir. Onun bu özelliğinin sebebini şu şekilde açıklar:

"…Çekinik gibi durur, fakat bu Konyalıların genel bir özelliğidir. Ondaki mesafeyi ve ciddiyeti aşmanın yolu, sanırım Konya ağızıyla konuşmayı denemektir..." (Yalçınova, 2016: 103).

Örneklerde de görüldüğü üzere Abdullah Harmancı'nın içe kapanık, yalnız ve insanlara mesafeli duran bir karaktere sahip olduğu ve bunun aynı zamanda yazarın kendi tercihi olduğu ve dışardan bakıldığında da diğer insanlar tarafından fark edildiği anlaşılır. Böyle bir kişiliğe sahip olması çoğu öykü kahramanının da yalnız, içe kapanık ve insanlara mesafeli olmasına sebep olur. Öykülerinin genelinde kahramanlar yalnızlık duygusunu derinden hissederler. Bu durum onların aynı Harmancı gibi içe kapanık bir kişilik geliştirmelerine sebep olur.

2.2. Huzursuzluğu

Harmancı çevresindekiler tarafından her zaman sakin bir kişi olarak tanımlanır. Lakin o, göründüğü gibi sakin olmadığını ve bu durumdan da rahatsız olduğunu açıkça ifade eder:

"…Birkaç genel görünüme bakıp bana "sakin" diyen ve kırk senedir bunu yineleyen kişiler sizce ne kadar

[2] (https://www.dunyabizim.com/soylesi/abdullah-harmanci-benim-mizacimla-kucurek-oykunun-mizaci-birlesti-h25640.html, 2021)

haklı olabilir?… Bana "sakin" derler. Hazzetmem ama öyle derler." [3]

Yazarın öykülerinde yer alan kahramanlara bakıldığında çoğunlukla huzursuz oldukları görülür. Örneğin "Ritm Bozukluğu" öyküsünün kahramanı Yasemin hayatının ritmini bulamadığından dolayı içinde hep huzursuzluk hisseder. "Kargışlarla" öyküsünün kahramanı katıldığı akşam sohbetlerinde eğlenceli vakit geçirse de içinde hep bir huzursuzluk yatar. "Uzun Yassı Eşmekaya"nın öğretmen kahramanı arkadaşının evindeki bir akşam oturmasında akşam namazını kılmadığını, Bakara suresini okumadığını hatırlayarak oynadıkları oyun boyunca huzursuzluk hisseder.

Sakin gibi görünen bu kahramanların hayat ve diğer insanlar karşısında içten içe yaptıkları sorgulamalar ele alındığında Harmancı'nın sakin görünümünün altında aslında huzursuz bir kişiliğin yattığı ve bu kişiliğin öykülerine yansıdığı çok net bir biçimde ortaya çıkar. O, bir başka söyleşide bu konu hakkında kendisine dair şu bilgileri verir:

"…Abdullah Harmancı tedirgin bir adamdır. Huzursuzdur. Görünümü bunu yalanlasa da. Sakindir ama huzurlu değildir. Ya da aslında sakinlik de bir görüntüdür." (Taşkesen, 2005: 4).

"…Ben kendimi çalışarak "uyuşturuyorum." Çalışmasam ne yapacağım? Dünyanın ıssızlığı ürkütücü (Kahraman, 2017: 30) diyen yazarın huzursuz kişiliğinden kurtulmak ve sakin kalmak için kendisini çalışmaya verdiği görülür.

Yukarıda da değinildiği gibi aslında yalnızlığı seven yazar bir yandan da bu durumdan ürker. Eserlerinde yer verdiği kahramanları da kendisi gibi huzursuz bir kişilik sergilerler.

2.3. Yenilik Arayışı

Yazarın altı öykü kitabı incelendiğinde dil ve üslup açısından farklılar göze çarpar. Kaya'nın kendisiyle yaptığı söyleşide bu farklıların sebebini yenilik arayışına bağlar:

"…Bir yerde durmak, bir noktada karar kılmak, sürekli aynı yerden bakmak bana göre değil. Sıkılıyorum. Bu arayışın sebebi tamamen bu sıkılma duygusu. İnsanların hep aynı şekilde yazmakta olduğumu düşünmelerinden korkarım…" (Kaya, 2017: 47).

Bu sözlerine bakıldığında Harmancı'nın yenilik arayışının onun üzerinde olumlu etki oluşturduğu anlaşılır. Yazar bu sayede hep aynı şekilde öyküler yazmayıp hem konu hem de dil ve üslup açısından farklı yönlere eğilim göstererek iyi bir öykücü olduğunu ispatlar ayrıca Türk öykücülüğünün çeşitli yönlerde gelişmesine de katkı sağlar.

"…Esasında dünyadan çok sıkılıyorum ve bambaşka dünyaları özlüyorum…" (Çelik, 2017: 27). diyen yazar

Aralık'ın kendisiyle yaptığı söyleşide en çok eleştirdiği yönünü şu şekilde açıklar:

"Bir şey üzerine doğmuş heyecanımın süreklilik arz etmemesi."[4] Yazarın yenilik arayışının kendisi üzerinde ki olumlu etkisinin yanı sıra onun bu açıklaması ele alındığında bu özelliğinin olumsuz bir etki de oluşturduğu görülür ve yazarın da bundan şikayet ettiği ortaya çıkar.

2.4. Çevresine Duyarlılığı

Harmancı'nın öykülerinde çevremizde şahit olduğumuz veya yaşadığımız olayların işlenmesi ve öykü kahramanlarının bu şekilde çeşitli ve canlı olması yazarın çevresini iyi gözlemlediğini gösterirken onun şu sözleri çevresine duyarlı bir kişiliği olduğunu kanıtlar niteliktedir:

"2007'nin son cuma günüydü galiba. Eski bir öğrencimin kendini astığını öğrendim… Bu olay beni çok sarstı. Ben çok sayıda "namus" öyküsü yazdım… Simit satan bir öğrencim kalbimi burdu. Onu yazdım… Yanımızdaki apartmanın önüne koskocaman bir market diktiler, adamın evi zindana döndü…Onların öyküsünü yazdım… Başlarını örttükleri için akademik hayatları sönen Müslüman entelektüellerin durumları içimi yaktı.

[3] (http://www.izdiham.com/abdullah-harmanci-sorularimizi-yanitladi/, 2021)
[4] (http://www.lacivertdergi.com/kultur/kitap/2016/12/06/melek-kayitlari, 2021)

Onları yazdım." [5]

Bu sözleri söyleyen yazar simit satan öğrencisini *Seni Ne İhtiyarlattı* kitabında bulunan "Beni Almaya Gelen Bulut" öyküsünde, apartmanının önüne kocaman market dikilen adamı aynı kitapta bulunan "Pencere" öyküsünde ve başörtüleri yüzünden eğitim hayatları solanları ise aynı kitapta yer alan "Kitaplar ve Çiçekler" öyküsünde anlatır.

Birçok öyküsünde kendisinden izler bulunan Harmancı'nın çevresine duyarlı kişiliği sadece gördüklerini yazmasında değil aynı zamanda yaşadıklarını da yazmasında etkili olur.

"…Annelerimizle, babalarımızla, işyeri arkadaşlarımızla -gerçekten- paylaştığımız hemen hiçbir şey yok. Onlarla beraberken "normal insan" rolü yapmaktan bir hal oluyorum. Tabiatıyla bu durum yazdıklarıma da yansıdı. Bence yansımasaydı o zaman garip olurdu. Çünkü ben böyle bir hikâyeciyim. Yaşadıklarım çarçabuk girer yazdıklarıma…" (*Dergâh*, 2003: 12).

Harmancı çevresine duyarlı kişiliği sayesinde yalnızca gözlemleyerek ve yaşayarak öyküleri için malzeme toplamanın yanında, gerçekten etrafında bulunan insanlarla ilgilenir. Onun bu özelliğini çevresinde bulunanlar şu şekilde anlatırlar:

"Onun, talebelerine değer verme meselesi bizimle sınırlı olan bir durum değildi. Bu değer, sokağa, mahalleye, şehre de yansırdı. Her anıyla hayatın içinde yaşardı." (Yağız, 2016: 102).

"…Sürekli kendisini geliştirmek ve öğrencilerine, dostlarına, etrafında ihtiyacı olan kim varsa ona yardım etmek ister…" (Ok, 2016: 100).

Görüldüğü gibi Abdullah Harmancı her ne kadar içe kapanık ve insanlara mesafeli bir karaktere sahip olsa da aslında o çevresine oldukça duyarlı bir insandır. Bir yazarın iyi eserler verebilmek için sahip olması gereken gözlem yeteneği onda çevresine duyarlılık şeklinde ortaya çıkar.

3- Yaşadığı Coğrafyaların Etkisi

Harmancı hem babasının hem de kendisinin öğretmenliği dolayısıyla farklı yerleşim bölgelerinde yaşamıştır. Bu yaşantılar onda birtakım izler bırakır. Harmancı'nın öykülerinde bu izleri açık ve kapalı şekillerde görmek mümkündür. 1996 yılında Aksaray'ın Eşmekaya İlçesi'nde bir lisede öğretmenlik yapmaya başlar. İşte bu yaşantının etkisi *Muhteris* kitabında yer alan "Uzun Yassı Eşmekaya" ve "Taşra Lisesi" öykülerinde görülür. Bu iki öykü de Aksaray'ın Eşmekaya İlçesi'nde geçer. Yazar bu öykülerinde yaşadığı taşra hayatının sıkıcılığından ve yöre halkından bahseder. Harmancı 1999 yılında ise Rize'nin Güneysu İlçesi'nde bir ilkokulda öğretmenlik vazifesini yerine getirmiştir. *Muhteris* kitabında yer alan "Umur Bey Öyküleri" başlığı altında bulunan dört öykünün de Rize'de geçmesi bu bakımından dikkat çeker. Harmancı bu dört öyküsünde de Rize'de geçirdiği monoton günlerinden söz eder.

2001 yılından itibaren Konya'da yaşamaya başlayan yazarın öykülerinin birçoğunun bu şehirde geçtiği görülür. Aynı zamanda Konyalı olan Harmancı, yaşadığı yerlerin kendisi ve eserleri üzerindeki etkisinin farkındadır ve bundan rahatsızlık duymaz. Konya'ya ayrı bir önem veren yazar bu durumu şu şekilde açıklar:

"…Yani Konya'nın Meram'ından, Kayalı Park'ından, Alaaddin Tepesi'nden, İnce Minare'sinden bahsetmek hoşuma gidiyor. Fakat o kelimelerin yerine Türkiye'nin herhangi bir şehrinin herhangi bir caddesini de koyabilirsiniz. Hiçbir şey değişmez…" (*Dergâh*, 2003: 13).

Yazarın altı öykü kitabında bulunan Meleğim Benim, Yaşam Bir Iska ve Asâ gibi yirmiden fazla öyküsünün Konya'da geçmesi bu etkiyi çok açık bir şekilde ortaya koyar.

4- Tahsilinin Etkisi

Abdullah Harmancı Tepebaşı İlkokulu, Şeker İlkokulu, Yazyurdu Bucağı İlkokulu, Mümine Hatun İlkokulu, Karaman İmam Hatip Ortaokulu, Konya İmam Hatip Lisesi ve Selçuk Üniversitesi

[5] (http://www.edebistan.com/index.php/duran-cetin/abdullah-harmanciyla-soylesi/2008/05/, 2019)

Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünde okumuştur. Özellikle Sivas'ta geçirdiği ilkokul yılları ile Konya'da geçirdiği lise yılları onun üzerinde önemli etkiye sahiptir. Yazı hayatına ilkokulda başlayan Harmancı, bu durumun kendisi üzerindeki etkisini bir söyleşide şöyle açıklar:

"…Hayatı boyunca yazdığı tek satırı bile yakmamış biri olarak, eski dökümanlarıma da eğildiğimde görüyorum ki, bana "yazmak" zevkini veren ilk şey, ilk okuldaki kompozisyon dersleri olmuş..." (Emre, 1996: 8).

Harmancı'nın çoğu öyküsünde dinî meselelerden bahsetmesi dikkat çeker. Onun öykücülüğünün önemli bir yanını oluşturan bu konu tesadüfi bir şekilde ortaya çıkmaz. Sanatçı, İmam Hatip lisesi mezunu olduğu için dinî meselelere öykülerinde yer verdiğini ve bunu soğukkanlı bir şekilde yaptığını ayrıca bu durumun hayatını barlarda geçiren bir öykü yazarının eserlerinde barları anlatması kadar doğal bir durum olduğunu belirtir. (Küpçük, 2017: 30).

Öyküleri incelendiğinde, genellikle iç muhakeme öyküleri yazdığını tespit ettiğimiz yazar yukarıda belirttiğimiz gibi bunun sebebini tahsilinin etkisine bağlar. Harmancı, kişiliğinin gelişimi ve edebî eserleri üzerinde büyük etkiye sahip olduğunu anladığımız İmam Hatip lisesinden mezun olmasını ve bunun sonucunu kendisiyle yaptığımız söyleşide şöyle dile getirir:

"…İmam Hatipli olmak sanırım benim gibi birinde, öncelikle yoğun bir sorgulama ama iç sorgulama özelliği doğurdu. Sürekli kendine eleştiren, sürekli kendini hatalı gören bir bakış açısı kazandırdı. İyi ya da kötü. Ama böyle. Çağdaş dünyada yaşadığımız bazı çelişkileri daha derinden hissettik. Bu da yazdığımız metinlerimize yansıdı. Dolayısıyla İmam Hatipli olmak bizim üzerimizde büyük sonuçlar doğurdu ve bunlar metinlere yansıdı." (A. Harmancı ile kişisel iletişim, 25 Aralık 2019).

5- Okumalarının Etkisi

Bir yazarın kendini geliştirebilmesini sağlayan kaynaklardan diğeri de okumalarıdır. Abdullah Harmancı'da yazarlık serüvenini aynı zamanda iyi bir okuyucu olarak sürdürür. Yeni Türk Edebiyatı kürsüsünde akademisyen olan yazar hem akademik çalışmaları nedeniyle hem de verdiği dersler dolayısıyla birçok kitapla haşır neşir olur. Çeşitli dergilerde yayımlanan eleştiri yazıları da iyi bir okuyucuyu olduğunu gösterir.

Sivas'ın Yazyurdu Köyü'nde bulunduğu ilkokul yıllarında okumaya ilgisi başlayan Harmancı o günlerde öykü veya romandan ziyade okumalarını şu yönde gerçekleştirir:

"Bizde de Hayat Ansiklopedisi var ve ne zaman canımız sıkılsa, evimizin küçücük odasının ortasına boydan boya uzanır ve yere serdiğimiz ansiklopediyi karıştırmaya başlarız!... Evimizde bir de atlas var. Atlas benim favori kitabım. Ne zaman canım sıkılsa odanın ortasına serilirim ve atlasın haritaları arasında kaybolur giderim…" (Harmancı, 2020: 73).

Küçük yaşlardan itibaren kitap okumaya başlayan Abdullah Harmancı'nın öykülerinde geçen yazar ve kitap isimlerine bakıldığında Cahit Zarifoğlu, Ziya Paşa, Selim İleri gibi pek çok isimle karşılaşılır. O, bu yaşlardaki okumalarından bir tanesini ve kendisi üzerindeki etkisini açıkça ifade eder:

"Çok küçük yaşlarda Cenab Şahabeddin'in "Tiryaki Sözleri" kitabını okumuştum. Senelerce bu kitabın cümlelerini içimde gezdirdim… Sanırım bu kitabın etkisiyle ben de çok sonraları "sözler" yazmaya başladım…" (Siyah, 2003: 33).

Harmancı, Taşkesen'in kendisiyle yaptığı bir söyleşide okuma ve yazma serüveninde kendisini etkileyen yazarlar hakkında şöyle bir açıklama yapar:

"Metinler var: Yazarlardan ziyade. Yourcenar'ın "Wang-Fo Nasıl Kurtarıldı?"sı var. Bachmann'ın "Otuzuncu Yaş"ı var. Kutlu'nun "Dürbünlü Çiçek"i var. Füruzan'ın "Gecenin Öteki Yüzü" var. Cortazar'ın "Öğle Yemeğinden Sonra"sı var. Yalsızuçanlar'ın "Neco"su var. Hüseyin Su'nun "Yanağımda Dedemin Sakal İzleri" var. Mehmet Harmancı'nın "Katmerli Bir Yılan Hikayesi" var. Selçuk Orhan'ın "Çocukkaçıran"ı var. Cihan Aktaş'ın "Uzun Cümle"si var. Tanpınar'ın kahramanı benim adaşım olan bir hikayesi var..." (Taşkesen, 2005: 4).

Harmancı öykü alanında ilerlerken bir yandan da birçok kaynaktan beslenir. Tomris Uyar'dan Yourcenar'a kadar oldukça çeşitli bir okuma yelpazesine sahip olan yazar okumalarının kendisine kazandırdıklarından ve bunların kendisi üzerindeki etkilerinden söz eder:

"…Tomris Uyar'dan bir metnin okuyucu için bırakması gereken boşluklar olduğunu öğrendim. Parça parça yazıp da bir bütüne ulaşmayı...Tarık Buğra adeta kalbini çıkartıp da yazıyordu. Samimiyet...onda olan buydu. Rasim Özdenören bir şeyi doğrudan doğruya söylemeyip sanat eserinin çok fazla gereksindiğini düşündüğüm derinliği, yoğunluğu başarıyla yakalıyordu; bu benim için önemliydi… Mustafa Kutlu kelimeleri, nesneleri, bitkileri, çiçekleri sıralarken bir şiire ulaşıyordu… Birkaç kelime söyleyip gerçek bir atmosfer oluşturuyordu… Yourcenar'ı okuduğum zamansa yaşadığım tam bir şoktu. Düzyazı ile şiire ulaşmak bu olsa gerekti…Sadık Yalsızuçanlar da karşıma çıkan menzillerden biriydi. Çarpıcıydı. Özellikle ilk kitaplarındaki "gergin cümleli" metinlerini defalarca okudum ve sindirmeye çalıştım… (*Dergâh*, 2003: 12).

Bütün bunlar göz önüne alındığında Harmancı'nın çok çeşitli bir okuma eylemi gerçekleştirdiği ve bu okumaların kendisinin ve edebi kişiliğinin oluşumu üzerinde azımsanamayacak ölçüde bir etkiye sahip olduğu belirlenir.

6- Dini Kaygılarının Etkisi

Abdullah Harmancı'nın dinî sorumluluklarını yerine getirmesi bakımından hassas bir kişiliğe sahip olması öykü kahramanlarına etki eder. Yazarın *Muhteris* kitabından *Yerlere Göklere* kitabına doğru karakterlerin giderek daha sorgulayıcı, olumsuz düşüncelere daha yatkın ve içinde bulundukları durumdan çıkamaz hâle geldikleri görülür. Harmancı bu durumu şu şekilde değerlendirir:

"…Tematik açıdan baktığımız zaman, öykülerimin giderek kararduğını ve kırmızılaştığını görüyoruz. Kan kırmızısı bu. İşte tam da bu noktada bir kırılma oldu sanki. Kırılmanın sebebi benim dini endişelerimdi… Yazdıklarımızdan sorumluyuz. Alabildiğine kara, karanlık, acıtıcı, şiddetli, hesapsız, çılgın, umursamaz şeyler yazamayız. Buna her şeyden önce inancımız engel. Beni yazdıklarım rahatsız etti… Yazmak bir oyun değil. Yazmak bir fantezimiz değil. Yazmak konusunda alabildiğine özgür olduğumuzu düşünemeyiz… Temiz yazmalıyız… Umutsuzluk küfürdür. Biz buna inanırız. O halde umutsuzluğun değil de, umudun öyküsünü yazmamız lazım." (Ertuğrul, 2011: 106-107).

"…Ama giderek yazdıklarımdan Allah'ın razı olup olmayacağı sorusunu kendime daha çok sormaya başladım." (Yıldız, 2017: 104) diyen yazarın yukarıda da belirttiğimiz gibi kahramanlarının daha sorgulayıcı bir tavır içine girdikleri görülür. İşte bu noktada Harmancı dinî kaygılarının kaleme aldığı öykü kahramanları üzerinde nasıl etkili olduklarına açıklık getirir:

"…Gençtik. Asiydik. Asi olup da sanki ne yaptık, diye soruyorum şimdi kendime. Ama gene de yaşamam gereken biçimde yaşayamadığım, daha da kötüsü yaşamadığım gibi bir duyguya sahibim. Bu duygu bana sanırım sorgulama öyküleri yazdırıyor…" (Yıldız, 2017: 105).

"…Kötülüğü doludizgin öyküleştiremezsiniz. Sınırlarınız var. İnancınız var. Dahası: sanıldığının aksine, bu bir avantajdır, dezavantaj değil…" (Akbaş, 2012: 34) diyen Harmancı dinî kaygılarının etkisinde öykülerini meydana getirmekten çekinmez ve bunu edebiyatın önünde bir engel olarak görmediğini şöyle ifade eder:

"…Kutsal şeylere karşı hürmetsizlik dışında her şeyi yazabiliriz. Bunu kıvamında yazmalıyız elbette. Tutup da cinselliği bütün kabalığıyla veremeyiz. Ben dindar oluşumuzun bir engel değil bir avantaj olduğunu düşünüyorum. Kimi engel görünen durumların bize özgü bir estetik yaratmamızı sağladığını düşünüyorum…" (Kahraman, 2017: 30).

Görüldüğü gibi Harmancı eserlerini dinî kaygılarının etkisinde oluşturur. Yedi öykü kitabındaki kahramanlar incelendiğinde onların kendi kendilerine yaptıkları dinî sorgulamalardan bu durum açıkça ortaya çıkar.

SONUÇ

Abdullah Harmancı'nın küçük yaşta okuma alışkanlığı kazanmasında babasının önemli bir rolü vardır. Babası edebiyat öğretmeni olduğundan dolayı evlerinde kitaplar bulunur ve babasının okuduğu şiirler onu etkiler. Ayrıca abisi de kitaplarla ilgilenerek Harmancı'yı olumlu yönde etkiler. Yazarın, abisinin elinde gördüğü öykü kitabından etkilenerek öykü türünde yazmaya başlaması bunun bir sonucudur. Bunlarla beraber erken yaşta kaybettiği dayısı da sanatçıyı derinden üzmüş, böylece öykülerinde dayısı gibi sürekli iyi insan olmak için uğraşan her defasında tekrar başa dönen tipleri anlatır. Abdullah Harmancı'nın yalnız, içe kapanık, insanlara mesafeli, huzursuz ve yenilik arayışına sahip kişiliği öykü kahramanları üzerinde etkisini gösterir. Eserlerinde oluşturduğu kahramanlar da ona benzer kişilik özellikleri sergilerler. Bundan dolayı bazı öykülerde anlatıcıyla yazarın aynı kişi olduğu kanısı oluşur. Harmancı çevresine duyarlı bir kişi olduğu için kendisine iyi bir gözlem alanı bulur. Bu sebeple öykülerinde işlediği konular da günlük hayatta karşımıza çıkabilecek, çoğumuzun aşina olduğu durumlardır. Eserlerinde dikkat çeken konulardan birisi olan taşra-merkez çatışması da onun yaşadığı coğrafyaların etkisi altında kalmasının bir örneğidir. Yazar hem taşra da hem de merkezde yaşamını sürdürmüştür. Bu birbirine zıt iki mekânın da zorluk ve kolaylıklarını iyi bir şekilde bilir. Özellikle öykülerine mekân olarak Konya'yı seçmesi yazarın uzun yıllar bu şehirde yaşamasından kaynaklanır. Bunun haricinde Harmancı'nın Konya'yı sevmesi ve bu şehri anlatmaktan hoşlanması eserlerine yansır. Abdullah Harmancı hem yazar hem de akademisyen kişiliğinden dolayı kitaplarla haşır neşir olduğundan geniş bir etkilenme alanına sahip olur. Bu yüzden öykülerinde çok çeşitli isimlere rastlamak mümkündür. Yazar İmam Hatip lisesinden mezun olduğu için öykülerinde dinî meselelere doğal olarak yer verir. Ayrıca dinî kaygılarının etkisiyle de kendisi gibi iç sorgulamalar yapan kahramanlar meydana getirir.

Görüldüğü üzere bir yazarın yaşamının ve kişilik özelliklerinin bilinmesi onun eserlerinin anlaşılmasını kolaylaştırır. Abdullah Harmancı söyleşilerinde kendisi hakkında pek çok bilgiye yer verir. Bu bilgilerin onun öykülerinin anlaşılmasında hem okurlar hem de araştırmacılar açısından fayda sağlayacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Akbaş, C. A. (2012). Kötülüğü Doludizgin Öyküleştiremezsiniz. *Fayrap*, S. 51, 32-34.

Akbulut, H. E. (2017). *Abdullah Harmancı: Benim Mizacımla Küçürek Öykünün Mizacı Birleşti.* https://www.dunyabizim.com/soylesi/abdullah-harmanci-benim-mizacimla-kucurek-oykunun-mizaci-birlesti-h25640.html adresinden 09.02.2021 tarihinde erişildi.

Aralık, A. E. (2016). *Melek Kayıtları.* http://www.lacivertdergi.com/kultur/kitap/2016/12/06/melek-kayitlari adresinden 09.02.2021 tarihinde erişildi.

Çelik, G. T. (2017). Abdullah Harmancı ile Söyleşi. *Nordik*, S. 11, 24-28.

Çetin, D. (2008). *Abdullah Harmancıyla Söyleşi.* http://www.edebistan.com/index.php/duran-cetin/abdullah-harmanciyla-soylesi/2008/05/ adresinden 10.09.2019 tarihinde erişildi.

Dergâh (2003). Orta Sayfa Sohbeti. S. 161, 12-14.

Düz, B. (2012). Abdullah Harmancı Biyografisi. *Fayrap*, S. 51, 29-31.

Emre, A. (1996). Günah İzleği Öykümün Dinamiği. *Âşiyan*, S. 5, 8-9.

Ertuğrul, A. (2011). Abdullah Harmancı ile Söyleşi. *Aşkar*, S. 20, 104-110.

Füzün, Z. K. (2018). *Abdullah Harmancı Sorularımızı Yanıtladı.* http://www.izdiham.com/abdullah-harmanci-sorularimizi-yanitladi/ adresinden 09.02.2021 tarihinde erişildi.

Harmancı, A. (2020). Yazyurdu'nda Yazın Heyecanı. *Diyanet*, S. 350, 72/73.

Kahraman, M. (2017). Söyleşi: Abdullah Harmancı. *Ayraç*, S. 88, 27-30.

Kaya, A. H. (2017). Öncelikle, İnsanlık İçin Atan Bir Kalbimiz Olmalı. *Temmuz*, S. 6, 46-52.

Küpçük, S. (2017). Bir İç Hesaplaşma Öyküsü Yazıyorum. *Yolcu*, S. 82, 30.
Mahalle Mektebi (2012). Tarihçe-i Hayat. S. 27, 56-58.
Nihayet (2017). Selamlık. S. 27, 12.
Ok, B. (2016), Kendi Kendine Akan Nehir. *Mahalle Mektebi*, S. 27, 100.
Olgun, A. (2019). *Üç Kitap Üç Kardeş*. https://www.yenisafak.com/hayat/uc-kitap-uc-kardes-3466475 adresinden 09.02.2021 tarihinde erişildi.
Siyah, Y. (28 Kasım-4 Aralık 2003). "Hayat, Edebiyat Kadar Cömert Değildir." *Gerçek Hayat Gazetesi*. 33.
Süngü, G. (2019). Kıyıcı Olana Koşuyoruz. *Muhayyel*, S. 13, 32-36.
Taşkesen, Ü. (11 Aralık 2005). "Kendi Başına Huzursuz Sıkılgan." *Hakimiyet Gazetesi*. 4.
Yağız, V. (2016). Modern Gençlik İçin Bir Define: Abdullah Harmancı. *Mahalle Mektebi*, S. 27, 101-102.
Yalçınova, Ö. (2016). Kendisi Olan Bir Şahsiyet. *Mahalle Mektebi*, S. 27, 103-104.
Yıldız, H. A. (2017). Melek Kayıtları Üzerine Söyleşi. *Hece Öykü*, S. 79, 103-107.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86, p. 171-180, Autumn 2021

Rewriting Herstory Through Nature: Doris Lessing's *The Cleft*

Lect. Dr. Kübra Baysal
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0476-4887
Ankara Yildirim Beyazit University, School of Foreign Languages, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 10.06.2021
Accepted: 01.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

the Anthropocene
Ecofeminism
Nature
Humankind
Doris Lessing

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51718

Abstract

A ground-breaking novel by Doris Lessing, *The Cleft* (2007) dwells on environmental matters under the context of ecofeminism and depicts the beginnings of the first human civilisation paving the way for the Anthropocene, or in other words, the human age, reflecting the geological transformation of the Earth by human impact. In the novel, a separate creation of men and women is pictured with a new type of society where women are the first humans pursuing an eco-friendly philosophy of life while men come to being later as intruders to the women's rule. The women object to the abrupt appearance of men violently while men similarly resort to violence and commit several crimes against women in retaliation, which lays the foundations of the first anthropocentric society. However, reconciling despite their differences, the women and the men eventually form the first unified human society leaving their permanent anthropocentric print on nature. Realising their mistakes and learning from them, this budding society endeavours to pursue an environmental-friendly way of life both for humanity and the nonhuman environment, which are indeed interdependent. This study aims to analyse *The Cleft* as a narrative of the twenty-first century accentuating the vitality of the nonhuman environment and the critical role of human beings in the ongoing process of becoming. In this sense, the novel sets a valuable example for the readers in catching the gist of the new world reality at present, the Anthropocene, and finding their intricate role in the impasse of anthropogenic environmental transformations.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Baysal, K. (2021). Rewriting Herstory Through Nature: Doris Lessing's *The Cleft*. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 171-180.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86, s. 171-180, Güz 2021

Kadının Doğa Aracılığıyla Tarihi Yeniden Yazması: Doris Lessing'in the Cleft Romanı

Öğr. Gör. Dr. Kübra Baysal
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.06.2021
Kabul: 01.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Antroposen
Ekofeminizm
Doğa
İnsanlık
Doris Lessing

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51718

Öz

Doris Lessing'in çığır açan romanı *The Cleft* (2007), ekofeminizm bağlamında çevresel meseleleri ele alırken, insan etkisiyle dünyanın jeolojik dönüşümünü ifade eden ve diğer bir adı insan çağı olan Antroposen'e sebebiyet vermiş ilk insan uygarlığının başlangıcını ele almaktadır. Romanda, kadınların çevre dostu yaşam felsefesiyle ilk insanlar olduğu ve erkeklerin daha sonra dünyaya gelerek kadın düzenine davetsiz olarak katıldığı yeni bir toplum türü ile kadın ve erkeklerin farklı yaradılışı tasvir edilmiştir. Kadınlar, erkeklerin aniden ortaya çıkmasına şiddetle karşı çıkarken, erkekler de benzer şekilde şiddete başvurup, öfkeyle onlara karşı çeşitli suçlar işlemişlerdir, ki böylece ilk insan-merkezci toplumun temelleri atılmış olur. Yine de, kadın ve erkekler, sonunda farklılıklarına rağmen uzlaşmaya varıp, kalıcı insan izlerini doğa üzerinde bırakan birlik ve bütünlük içerisindeki ilk insan toplumunu oluştururlar. Hatalarının farkına varan ve onlardan ders alan bu yeni toplum, aslında birbirine bağlı olan insanlık ve doğanın iyiliği için çevre dostu bir hayat sürmeye gayret ederler. Bu çalışma, insan dışındaki doğanın canlılığını ve insan türünün dünyada devam eden oluşum sürecindeki kritik rolünü vurgulayan bir yirmi birinci yüzyıl anlatısı olarak *The Cleft* romanını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda roman, okuyucunun mevcut yeni dünya gerçekliğinin özü olan Antroposen'i ve antropojen çevresel dönüşümlerinin çıkmazında kendi karmaşık rolünü anlaması açısından değerli bir örnek teşkil etmektedir

INTRODUCTION

Grown up outside Europe and Britain and nurtured by various cultures, Doris Lessing (1919-2013) is a well-known British novelist. Due to social and political tension during her childhood and teenage years extending from World War I to World War II, Lessing adopts a distinct style in her works, which marks her success as a writer. As a feminist, socialist, ex-Marxist and eco-conscious person, Lessing is regarded marginal for expressing her opinion on the matters she finds injustice. It is rather significant that there are always "the same problems that plague Lessing's characters in her […] novels, in whatever time or continent they are situated" (Frankova, 2013: 240) since they tend to represent the unvoiced and the suppressed. As an ardent reader of the world agenda, Lessing prospers in her literary, political, and historical knowledge starting from her childhood. Hence, her writing career begins with *The Grass is Singing* (1949) and continues with her famous *The Golden Notebook* (1962) marking her strong position as a writer in terms of postcolonial, feminist, and environmental issues. She stands sides with the people of colour, women, and nature. With this, as one of her final works, *The Cleft* can be regarded as a sum of her general philosophy of life emphasising her feminist and eco-friendly stance.

The Cleft is a unique novel for re-interpreting the creation myth in favour of women and giving them their voice back in the history. The main story in the novel is accounted through the anonymous perspective of a Roman historian, who drafts the general history of humankind since the creation. Subverting the patriarchal history with the creation of women before men, the novel indeed empowers women along with nature in the face of anthropocentric oppression and power struggle which will be introduced to the island with the arrival of the Squirts, the men. The plot takes place in the prehistoric times which refers to the first ancestors of the *homo sapiens*. Through the old documents the narrator has preserved, it is assumed that the main story has prehistoric origins even though the time is not indicated in the novel. It is the responsibility of the women called Memories to preserve the origin of everything as the representatives of the oral female history (Lessing, 2007: 136[1]), recalling Lessing's post-apocalypse novel, *Mara and Dann: An Adventure* (1999). In the same manner, not much is known about the setting of *The Cleft* other than the fact that it is an island that could be Italy or Greece for the weather is generally warm throughout the year, as the narrator speculates (171).

The Cleft as a New Creation Story Signalling the Anthropocene

Rewriting the creation story of humankind, *The Cleft* represents women as the first human beings. Naming themselves the Clefts after the large rock on their island which looks like a cleft, the women are initially empowered with parthenogenesis whereas men are born later, which complicates women's harmonious nature. In women's terms, the birth of the first male introduces the concept of conflict into their lives as both sides display hostility towards one another. In the same manner, once the men and women come together, the culture as separated from nature is settled around sexual distinctions, dogmas and prejudices, and projects the way of how *anthropos* societies originally evolve. Representing the traditional humanism which relies heavily on anthropocentrism, speciesism, sexism and ontological as well as epistemological dualities such as body/mind or nature/culture (Clarke, 2003: 16), men cause disturbance in women's natural lifestyle and the nonhuman environment surrounding them. In the further passages of the novel, however, Lessing reunites the women and men in their mutual respect for their bodily natures as well as the body of the environment *per se* through a green perspective and draws attention to their indispensability in the process of life-making, the future of

[1] From this point on, references to *The Cleft* in this article will be made only with page numbers.

humanity and sustainability of the Earth, which is constantly intra-active[2].

Likewise, the Clefts are called the ancestors of humankind by Maire, the female narrator, as an anonymous group with no individual names or family names, only categorised by their tasks. Through this, it can be interpreted that the Clefts have no greed for power nor property as opposed to the anthropocentric patriarchal discourse based on ownership and greed which shall be brought to the island by men soon (*The Cleft* Introduction). It can be deduced from human history that "material greed [always] leads to environmental crisis" (Çetiner, 2020: 35). So, anthropocentrism appears to be the origin of patriarchal dominance, racism, sexism, binary oppositions, reductionism of the nonhuman nature as well as women as follows:

> Environmental philosophers have not only blamed anthropocentrism for the problems of the environment. Feminists have understood the problems of the environment to be caused by the aggressive dominance of the male. They believe that a more female caring approach to nature would solve the problems. Other philosophers view the cause of the problems to come from religious beliefs or from scientific approaches of objectivism and reductionism towards nature. (Barnard, 2006: 5)

With this, religious dogma, and the Cartesian duality of human and nature deeply rooted in the Enlightenment philosophy of Descartes that influenced the whole European idea of civilization and advancement, which triggered the Anthropocene[3], or the human age, cannot be considered separate from anthropocentrism. The seventh epoch in the human history, the Anthropocene, is the human age as denoted from the etymology of the word and follows "the Holocene, [which] lasted from 11,700 years ago until, perhaps, two generations ago" (Davies, 2016: 140). Named as a geological epoch based on stratigraphic data provided through Earth sciences, the Anthropocene is also a method of literary reading by "looking at the stratigraphic and the social, the ecological and the aesthetic […] which reveals a body of Anthropocene literature" (Reno, 2020: 7). In this regard, Lessing's *The Cleft* can obviously be read as an early Anthropocene narrative pointing the birth of the first men as the pioneers of patriarchal rule and the whole anthropocentric idea of civilisation that shall change the face of the Earth in the following centuries. Changing the notion of nature from the perspective of the *anthropos*, in other words, the powerful and influential individuals or organisations since the dawn of humanity, and especially after the late eighteenth century, when the effects of the Anthropocene were clearly observed (Crutzen, 2002: 23), Eurocentrism and anthropocentrism brought about the irreversible transformation of the Earth.

Nevertheless, in the novel, women represent the philosophy of deep ecology and ecofeminism with their nature-friendly way of life. There are certain groups among the Clefts divided according to their responsibilities such as the Cleft Watchers, Fish Catchers, Net Makers, Fish Skin Curers, and the Seaweed Collectors. In this respect, women lead a simple life of green philosophy embracing the nonhuman environment (10, 11). The Clefts are the protectors of the nonhuman nature and the guides for green thinking as they show the men the simple way of living. The nature, or Mother Earth, turns the Clefts into mothers giving birth to both girls and boys and later, the Squirts into fathers once they come together with women. Through this union, the cycle of life is filled with vital variety (88). By the

[2] Coined by Karen Barad, "intra-action" depicts the interaction of humans with everything and anyone the universe (2003: 817). With this, "intra-action" is thought to be a more comprehensive term than "interaction" for depicting the inward and outward bodily relations with humans and the nonhuman as part of the phenomena of life.

[3] About the historical emergence of the Anthropocene, the prevalent idea points three phases: from late eighteenth or nineteenth century to 1945 as the first phase, from 1945 to 2015 the second phase and from 2015 on as the third phase (Steffen et al., 2007: 618).

time Maire gives birth to the first baby of humanity, she takes the baby to its father's island a short while later, which is to the amazement of the men as they realise the facial resemblance between the father and the baby. They are made aware of their paternal qualities when the father grows protective and affectionate towards the baby, which is a milestone incident in the history of humanity as the concrete system of family. Therefore, the female and male members of nature contribute to life on Earth and the creativity of both sides are brought together by natural law of creation (98).

However, when the first human society emerges, it brings along anthropocentric problems such as violence and social conflict among human beings and enmity against the nonhuman environment. As *anthropos* or anthropocentric human societies are mostly associated with destructive action, violence is inevitably one of the primary and determining qualities of being human, yet the definition of human is often limited to 'man' due to androcentrism and the patriarchal oppression in social, economic, and political spheres of life (Plumwood, 2002: 100). Patriarchal system has the main purpose of dominating women along with the nonhuman environment as the weaker parties and undermining them for centuries through literal and discursive violence including the distortion and transformation of knowledge (Shiva, 1994: 17). For example, in *The Cleft*, the Squirts handle the right of producing or taking advantage of knowledge because important decisions about the group are mostly made by men depicting the onto-epistemological oppression of women by the patriarchy. Besides, women and nature are symbolically regarded as "one" for their resemblance and treated as such, in a carefree and insensitive manner by the males (Warren, 2000: 29, 33). At this point, both a movement and a theory, ecofeminism calls out to end all kind of restrictions, that is, it equates the social, political, and cultural oppressions with the oppression of nature and asserts that the only way of women's liberation is through that of nature's (Gaard, 1993: 1-2). In this respect, the strong relation between women and nature and their reproductivity along with high awareness about preserving the integrity of the nonhuman environment reflect their ecofeminist status. The women, who are oppressed in the early phases of the first human settlement, are to mentor the men about the natural way of life towards the end of the novel.

In *the Cleft*, there are two accounts reciting the marginal version of the Biblical creation myth. One of them is produced by Maire as the mouthpiece of the female society and the other is by the old Roman historian, who lives in the period of Nero. Indeed, Maire's account is presented as embedded within the historian's narration which is expected to "silence and repress" her side of the history (Cox and Reynolds, 1993: 139). With this, what invites attention is the preservation and the presentation of their narration. At first, Maire speaks as a female member of a female community providing information about both the good and the bad aspects of her people. However, she mostly has a defensive tone because she knows that the patriarchal history stigmatises and undermines female accounts (9, 10) and how "the defeated [and the weak] go down in history and disappear" (Barker 2018). She is a 'Memory' of the female society and called the protector and mouthpiece of the oral female history. At this point, oral history by women evokes several connections because it implies the natural and harmonious way of living which is not yet corrupted by culture or the already-biased (patriarchal) written history. In other words, women's community is clear from the process of knowledge transformation yet, which takes place in the patriarchal societies almost naturally since the real "natural" is already silenced or altered (Gaard, 1993: 96- 97). It calls forth the tradition, culture, and literature of the indigenous people of Africa, America, and Asia, where so-called primitive societies were enslaved and ruled by the white settlers claiming to be superior for having the written literature and history, thus finding the right to erase them from the history as if they never existed (Cox and Reynolds, 1993: 285).

As the narration proceeds, Maire provides more about the Clefts and mentions once more that

this story has never been heard because it was ignored and underestimated by the canonised history as part of the process of knowledge elimination and transformation (23). Then, the Roman historian tells the story from the patriarchal perspective and openly expresses that the original myth of creation is longer and a lot more different than the popular account. The patriarchal creation myth is shorter yet has so much importance that it is turned almost into a taboo in the society that can hardly be challenged (21). The historian reflects the background of the male account of history, yet he sides with the Clefts in the original story of creation most of the time as an outstanding historian figure of the patriarchal system. Hence, he reminds the discursive quality of knowledge and history when he mentions the subversion of the facts at the beginning of his narration (24). Then, he boldly explains the process of this transformation which contains the destruction and elimination of the original knowledge. Finally, he takes sides with the feminine version of history:

> The method used by the females, the careful repetition, word by word, and then the handing down to the next generation, every word compared and checked, by a method of parallel Lines of Memories is a very efficient preserver of history… You would be surprised at the mass of material in our – I jokingly called them prisons. Yes, this, I am afraid is the joke used by us official warders of the forbidden truth. (26)

As such, the female knowledge goes under harsh restrictions as one part of the diminished marginal history and even kept under control for centuries so that it should be considered epistemologically non-existent. Thus, another history can be created by the central authority without any obstacles. In this last phase of knowledge procession, those who benefit from the hidden knowledge are destroyed or stigmatised which pushes them into the marginal and periphery space distanced from producing or propagating knowledge. In this vein, the Roman historian later adds to his account when he uncovers the creation stories produced by the patriarchal history as that the males came into being when the eagles' eggs hatched. It is much easier for the patriarchal society to accept that they are the descendants of symbolical animals like eagles or deer, though, not of females because it diminishes their dignity (142-3).

All the same, with the union of females and males, the society in the *The Cleft* becomes a scene of violence for the Clefts and the Squirts. It is an indispensable part of the society as seen first with the incident of the male babies. The Clefts are ruled by the old ones who are the only authority in their community and bear similar characteristics with the male authority in that they propagate violence when the first baby boy is born. Since the male babies depict 'the other' within the female society, the old ones feel afraid of the babies and want to kill them as soon as they first see them. In this respect, the old Clefts represent bigotry which resembles to the "prejudice" of the patriarchy towards the other, the women, the people of colour and the nonhuman nature (Kaufman, 1987: 255). Thus, the old ones command the young women to leave their baby boys to their death on the cliff or to throw them into the sea to protect their society from the threat of the unknown (18, 19, 83). As more male babies are born, the old women grow more violent and try experiments on the babies by examining their bodies and observing the adolescent males secretly from a distance. The young women, on the other hand, respect the old Clefts' words and do as they desire at first. Nevertheless, they fight with the eagles which indeed protect and carry their children to the other males after some time as they do not want to let their babies die by leaving them unprotected (28). Afterwards, the young Clefts side with the Monsters/Squirts and protect the new-born from experimentation and death, which awakens the old Clefts' wrath. Finally, the old ones crave to take the men's lives.

On the other side of the Island Cleft, the males called "Monsters" or "Squirts" commit the crime of rape, which marks the first rape in the history of humanity and one of the first murders alongside the

old Clefts' previous killing of babies. Seeing a dead person for the first time, the Monsters dispose the raped woman's body into the river clumsily which flows through the forest they inhabit. They have followed their sexual urges and killed her unknowingly. Later, the same males are plotted to death by the old ones. They are lured into the endless pit in the Cleft, where the Clefts make their monthly sacrifice. The void inside the Cleft fumes with deadly gases while the Cleft itself embodies a deep hole both of which can easily kill anyone. So, the men are cheated by the attractive girls and brought to the Cleft, where they will either be poisoned or be pushed down to smash inside the rock (126, 127). They step into the cave trusting the young women. However, just as they are about to die by gas poisoning, Maire interferes to save them. Thus, other women support her and protect the men from the wrath of the old ones. Leaving the Cleft altogether with no casualties, the two groups stare one another in relief when the old ones attack the men. At that moment, a Squirt who was to die a moment ago by poisoning crushes the head of an old Cleft and adds to the list of violence in human history (129). These incidents find reflection in history with the state of the oppressed who paradoxically call on violence to free themselves from their oppressors, who similarly practice violent methods on them (Freire, 1970: 41-42). It proves that violence only brings more violence. Afterwards, the society is rid of the dictation of the old Clefts, but destructive anthropocentric mind-set is already budding in the first society of human history.

In this vein, it is observed that the Monsters become the representatives of the anthropocentrism that triggers the whole chain of the Anthropocene up to the twenty-first century as they want to control and dominate nature: the land, river, animals, and the island wholly because the nonhuman nature puts obstacles into their path of progression. With this, as opposed to Cartesian dualism, from an onto-epistemological perspective both nature and human beings are porous and equally important in the face of anthropogenic changes and transformed nature. The Anthropocene, which officially started with the Industrial Revolution, but indeed begins with the first human settlement in history, shows its intense and dramatic effects on the nonhuman nature up to present time since humankind has become a major geological force and is at the threshold of facing the "sixth major extinction event in Earth history" (Savenije et al., 2014: 319). Therefore, the new society that is built by patriarchal dominance in *The Cleft* is a clear example for the *anthropos* societies altering the geology of the Earth through agriculture, the taming of animals and settlement and causing a drastic environmental change leading to the progress of the Anthropocene.

Similarly, the men seem unaware of a land ethics, which advises the humans to treat nature in a virtuous and friendly manner (Warren, 2000: 37). Nonetheless, they hunt animals and destroy the trees for making a space for themselves when they build huts and fight against the elements of more-than-human nature. They also keep a messy lifestyle, polluting the system of nature and disturbing the aura of the forest. There is a time when the number of people on the island doubles and the present space is insufficient, which results in great violence among human beings and major destruction of the forest along with its inhabitants, the nonhuman animals (172). Accordingly, the males treat nature as their inferior when they take the island around the Cleft rock and masculinise it over time calling it theirs. They exploit the forest and the animals along with the Clefts who are born of nature. Towards the end of the novel, the men plan to run away from the women, whom they are physically attracted to but rationally distanced from, to set out on a journey of discovery. They want to possess other lands and settle in far-away countries as seen through Horsa's anthropocentric dream for the future:

> 'Horsa longed for his "other land', that people coming so many ages later would not know what they meant by 'longing', 'wanting', 'dreaming'.
>
> Perhaps, if he could hear me, he might say, 'No, you don't understand. You see, I know everything there is to know about our land, every tree, plant,

> bird, animal. But that other shore I saw there, gleaming like a dawn. I know nothing about that place. I have to know – don't you understand that?' (251)

It can be clearly noted that Horsa's way of thinking is the reflection of the colonial mind which prevails in anthropocentric societies.

The whole concept of male progression becomes apparent when the patriarchal leader, Horsa, scouts to see the other lands surrounding their island because he is so tired of her partner, Maronna's complaints and feels imprisoned in the limited piece of land, which includes the women's shore, Killing Rock, the Cleft, and their forest. Fuelled by his ambition for dominating the world, Horsa is determined to carry out his project. With an obvious colonial mind, he sets on to discover and possess new parts of nature, disturb the untouched lands, destroy, and pollute them (197). At this point, Horsa represents the *anthropos* of the twenty-first century that incline towards complacency and arrogance about the current state of the Earth and their part in it because "through the infancy of this new and extraordinary phase of our planet's history", human beings ignore the long-term consequences of the human-induced transformations (Zalasiewicz, 2017: 129). Hence, during his adventure, Horsa constantly tries to dominate the forces of nature, but fails each time, to his anger. He wants to pass through the forest, yet the trees are so thick and there are such fierce beasts that they do not allow Horsa's group to leave. Then, he sees an island at the far end of the land and decides to sail there with his best friend because the shiny beauty of the island fascinates him and tickles his colonial ambitions. Still, they are slammed by the ferocious waves of the sea and soon shipwreck, which causes his friend's death and leaves him crippled (203). In other words, Horsa risks losing people on the way and gets wounded during his colonial expedition. Then, he hits the land back in a pathetic state to the point where he started his brief journey. He morbidly recognises his fault that he cannot possibly dominate the nonhuman nature because it is immensely powerful and intra-active. Thus, Horsa sees the angry, destructive face of nature. Furthermore, he attempts to dominate his group of men and a few women most of whom do not pay heed to him after he is crippled. His rule has passed to another young and strong male in his group, which shows the great competition among males unlike the female society. Therefore, at the end of this failed discovery, the group gives up and sets back to their island around the Cleft. They are confused and shaken by the forces of nature, because they get continuously lost in a helpless state (248-9). At that point, they realise the extent of the influence women have on them. They come to appreciate the domestic side of some females and miss their roles in raising their babies as fathers. So, they decide to return at once to their Clefts and the island in pitiful remorse (216, 245). In the end, they reunite with the women and give way to the thought of discovery, at least for a while. Even though they have been insistent upon establishing power on nature and women at the beginning of the novel, they come to adopt more wisdom and consideration towards women and the nonhuman nature through the end, which is the first step into adopting an ecofeminist philosophy in life.

Thus situated, it is obvious in the main story of the novel that the patriarchal mind-set and its representatives carrying out destruction and inciting violence are deliberately eliminated at the course of the events, when especially the old ones are considered the origin of the evil and ruthlessness on the Island Cleft. Therefore, the novel once again reminds the amicable side of the ecofeminist principle and criticises all acts of violence and harassment committed by either men or women. However, because most of the men and women in *The Cleft* are unaware of discursive patriarchal power relationships at the beginning, it is the old ones who are the first practitioners and creators of the havoc amongst the two groups of people. In the end, it is them again who are destroyed with the part of men and the interference of the nonhuman nature that keeps its way with the reunification of men and women as partners and the collaborators of life. Similarly, with his colonial ambition, Horsa and his group of men recognise the power of nature and come to respect it after their bitter experiences.

Furthermore, through the perspective of material feminisms, the novel puts forth the wrath of nature (the revenge of Gaia) against the destructive attitudes of humankind defending itself as human beings commence with their anthropocentric way of living. Introduced in the 1970s by James Lovelock, Gaia revenge theory explains that Gaia takes revenge from the humans by creating inhospitable conditions on Earth for them through natural disasters, harsh weather conditions or illnesses until the point that the humanity realises their grave mistakes and take action to respect and protect the nonhuman nature (Lovelock, 2006: 7-9) along with its human counterparts. In the instance of the Noise, the nonhuman nature captures and leaves everything in pieces in an endless fury as if to give an unforgettable lesson to the Squirts, who treat women and nature as if they were possessions. It destroys animals and plants and changes the visible topography of the island, meanwhile scaring the groups of people to death and even driving some of them mad. Hence, human beings are reminded of their humanity and insignificance in the face of the giant Earth system[4]. They are shocked by the instant defence of nature which they have generally considered to be their greatest ally:

> The 'Noise' was in fact a wind, coming from what must have been the east, one so strong, so irresistible, that they all believed at first in all kinds of supernatural intervention […] The suddenness and the surprise of the Noise changed them all. Of course, bad things had happened before, a death, a drowning, the unfortunate beginnings of the males, but when had a murderous attack from nature, surely their friend, happened before? 'What has happened may happen again.' The Noise, the wind had taught them all how helpless they were. (138, 140)

After much struggle and violence, and lessons learned in nature, women and men settle together and form the first human community, so harmony is achieved out of discord (Mikluc, 2016: 211).

Conclusion

To sum up, projecting the story of the Clefts and Squirts as the first human civilisation, *The Cleft* depicts how a society can possibly evolve forward. In this alternate origin story, The Clefts, the women, are the first ancestors of humanity from whom the first men and other people originate. They are the matriarchal figures and the first examples of goddesses in history with their maternal qualities. They give birth to female babies at the beginning and keep a green way of life in nature, still later they bear baby boys and help increase the human population. Although they cast out all males from their female community naming them others, they atone for their faults years later and embrace the males through sensitivity and wisdom which originates from their innate connection with nature. Maire and Maronna counsel the Squirts and become potent matriarchal figures in the first society of the human history, where women guide the men and write their own history despite the patriarchal ignorance and oppression some men attempt to force on them. They remind the men the ways of pursuing a tranquil and amicable life for protecting their children, being sensitive towards women and preserving the integrity of the nonhuman nature. Despite Horsa's headiness and faulty decisions like his colonial journey resulting from his weariness of the Clefts, women finally manage to convince men to adopt a more indulgent, eco-friendly, and non-anthropocentric way of living. Eventually, the men and women cluster under the umbrella of humanity and contribute to the protection of the nonhuman environment. Thus, it can be evidently gathered from Lessing's *The Cleft* that a human society can correct its errors

[4] Earth System is a geological term which refers to the group of complicated and interrelated physical, biological, and chemical cycles that actively procure the hospitable conditions and life on Earth (Steffen et al., 2004: 8).

and move forward adopting a green philosophy conscious of the interconnected thread of everything in life.

REFERENCES

PRIMARY SOURCE

Lessing, D. (2007). *The Cleft*. London: Harper Perennial.

SECONDARY SOURCES

Barker, P. (2018). *The Silence of the Girls: A Novel*. London: Penguin.

Barad, K. (2003). "Posthumanist Performativity: Towards an Understanding of How Matter Comes to Matter" *Signs: Women in Culture and Society*, Vol. 28, No. 3: 801-831.

Barnard, H. (2006). "Nature, Human Nature and Value: A Study in Environmental Philosophy" PhD Dissertation. University of Wales, Cardiff.

Clarke, D. (2003). *Descartes's Theory of Mind*. Oxford: Oxford University Press.

Cox, J. and Reynolds, L. (1993). *New Historical Literary Study: Essays on Reproducing Texts, Representing History*. Princeton: Princeton University Press.

Crutzen, P. J. (2002). "Geology of Mankind: The Anthropocene" *Nature*, Vol. 415: 23.

Çetiner, N. (2020). "Landscapes of the Anthropocene in *The Lorax* by Dr. Seuss" *The Journal of International Social Research*, Vol. 13, No. 74: 33-41.

Davies, J. (2016). *The Birth of the Anthropocene*. California: The University of California Press.

Frankova, M. (2013). "Dystopian Transformations: Post-Cold War Dystopian Writing by Women" *Brno Studies in English*, Vol. 39, No. 1: 212-226.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. London: Herder and Herder.

Gaard, G. (1993). *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*. Philadelphia: Temple University Press.

Kaufman, M. (1987). *Beyond Patriarchy: Essays by Men on Pleasure, Power, and Change*. Oxford: Oxford University Press.

Lovelock, J. (2006). *The Revenge of Gaia*. New York: Basic Press.

Mikluc, V. (2016). "Feminism of Reconciliation and Social Change: Psychoanalysis, Marxism and Sufism in the Works of Doris Lessing" *Linguistics and Literature* Vol. 14, No 2: 209-219.

Plumwood, V. (2002). *Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason*. London: Routledge.

Reno, S. T. (2020). *Early Anthropocene Literature in Britain, 1750-1884*. London: Palgrave Macmillan.

Savenije, H. H. G. et al. (2014). "Evolving water science in the Anthropocene" *Hydrology and Earth System Sciences*, 18. www.hydrol-earth-syst-sci.net/18/319/2014/ doi:10.5194/hess-18-319-2014.

Shiva, V. (1994). *Staying Alive: Women, Ecology and Development*. London: Zed Books.

Steffen, W. et al. (2004). *Global Change and the Earth System: A Planet under Pressure*. Berlin: Springer-Verlag.

--------. (2007). "The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature" *Ambio: A Journal of the Human Environment*, Vol. 36 No. 8: 614-621.

Warren, K. (2000). *Ecofeminist Philosophy: A Western Perspective on What It Is and Why It Matters*. New York: Rowman & Littlefield.

Zalasiewicz, J. (2017). "The Extraordinary Strata of the Anthropocene" *Environmental Humanities* (eds. Serpil Oppermann and Serenella Iovino) London: Rowman & Littlefield: 115-132.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 181-191, Güz 2021

1830 Kolera Salgınında A.S. Puşkin: İlk Boldino Güzü

Havva Hilal Çelikateş Tepe
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9297-2146
Doktora Öğrencisi / İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Doktora Programı, İstanbul – TÜRKİYE

Arş. Gör. Duygu İkisivri Akdemir
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7630-4199
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 04.06.2021
Kabul: 31.08.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Rus Edebiyatı
Puşkin
Karantina
Salgın
Kolera

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51654

Öz

Tarih boyunca salgın hastalıklar toplumun her kesimini etkilemiş, bireylerin yeni yaşam biçimlerine ayak uydurmasını gerekli kılmıştır. Salgın hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla uygulanan karantina zorunluluğu, özellikle kimi sanatçı şahsiyetler için oldukça verimli bir dönemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Karantina süreci pek çok sanatçıya içsel yolculuğa çıkma fırsatı sunmakla birlikte, yeteneğini gerçekleştirmek için ihtiyacı olan koşulları elde etme imkânı vermiştir. Yalnızlık, topluluktan uzak olma hâli, edebî çalışmalar için yeterince boş vaktin olması gibi etkenler karantina sürecini verimli bir sanatsal döneme dönüştürebilmektedir. Bunun önde gelen örneklerinden biri Rusya'da 1830 yılında yaşanan kolera salgını sırasında Puşkin'in Boldino'da geçirmek zorunda kaldığı karantina sürecidir. 1830 yılının güzünde yaklaşık üç ay Moskova'ya dönemeyen Puşkin o dönemde nişanlısından, ailesinden ve arkadaşlarından uzakta yalnız yaşamaktadır. Sevdikleriyle tek iletişim yolu mektuplaşmadır. Bunun yanı sıra güz; en sevdiği, en üretken olduğu mevsimdir. Nitekim Boldino birçok eserini kaleme aldığı yer olmuş ve Rus edebiyatı tarihine "İlk Boldino Güzü" (Boldinskaya Osen') olarak geçmiştir. Puşkin'in yaratıcılığının doruk noktası olarak kabul edilen Boldino Güzü döneminin beslendiği karantina sürecinin verimliliği, günümüzde "her karantina Boldino Güzüne dönüşebilir" sözleriyle vurgulanmaktadır. Söz konusu dönemde Puşkin'in nasıl bir yaşam sürdüğünün üzerinde durulacak, ardından yazarın karantina üzerine düşünceleri mektupları üzerinden saptanarak karantina sürecinin sanatsal yaşamına etkisi incelenecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çelikateş Tepe, H. H. ve İkisivri Akdemir, D. (2021). 1830 Kolera Salgınında A.S. Puşkin: İlk Boldino Güzü. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 181-191.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 181-191, Autumn 2021

A.S. Pushkin In The 1830 Cholera Outbreak: First Boldino Autumn

Havva Hilal Çelikateş Tepe
Ph.D. Student / Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Russian Language and Literature, Istanbul – TURKEY

Ress. Asst. Duygu İkisivri Akdemir
Karadeniz Technical University, Faculty of Letters, Department of Russian Language and Literature, Trabzon – TURKEY

Article History

Submitted: 04.06.2021
Accepted: 31.08.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Russian Literature
Pushkin
Quarantine
Epidemic
Cholera

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51654

Abstract

Throughout history, epidemics have affected every segment of society and made it necessary for individuals to adapt to new life styles. The obligation of quarantine, which is applied to prevent the spread of epidemics, has created a very productive period, especially for some artistic personages. The quarantine period has given many artists the opportunity to go on an inner journey, as well as to obtain the conditions they need to realize their talent. Factors such as loneliness, being away from the community, having enough free time for literary works can turn the quarantine process into a productive art period. One of the leading examples of this is the quarantine process that Pushkin had to undergo in Boldino during the cholera epidemic in Russia in 1830. Pushkin, who could not return to Moscow for about three months in the fall of 1830, lived alone away from his fiance, family and friends at that time. The only way of communication with his beloveds was correspondence. Moreover, autumn was his favourite and most productive season. Indeed, Boldino was the place where he wrote many of his works and therefore was accepted as "First Boldino Autumn" (Boldinskaya Osen') in the history of Russian literature. The efficiency of the quarantine process, which is fed by the Boldino Autumn period, a period that is accepted as the culmination of Pushkin's creativity, is emphasized today with the words "Any quarantine may result in a Boldino Autumn". This study will firstly deal with the life style of Pushkin during the period concerned, and then analyse the effect of the quarantine process on his art life by means of elaborating on the writer's thoughts about quarantine through his letters.

"Gece yarısından sonra yaz ve uyu öğleden sonra
Mutlu ol ve mırıldan rüyanda!
Şükürler olsun Tanrı'ya -Özgürsün-
Rusya'da, Boldino'da, karantinada…"

David Samoylov
(Samoylov, 2010: 173).

GİRİŞ

Tarihte dünyayı pek çok kez tehdit eden ölümcül salgın hastalıklardan olan kolera pandemilerinden[1] biri 1826-1837 yılları arasında yaşanır. Başlangıcı 1826 kabul edilen salgın Hindistan'da ortaya çıkar, 1827'de Afganistan'a geçer, kervan yolları aracılığıyla Buhara ve Hive'ye kadar ulaşır. Hastalık kuzey ve kuzeybatıya doğru yayılarak 1828'de Kırgız göçebe topluluklarına sızar ve 1829 yılının Ağustos ayında Orenburg'da görülür (Vasil'yev ve Segal, 1960: 253). Rusya sınırları içinde ilk olarak Volga bölgesinde bulunan Orenburg'da görülen hastalık, ülkenin diğer noktalarına da yayılarak çok sayıda insanın ölümüne neden olur. Örneğin 1830-1831 Rusya-Polonya savaşı sırasında kolera salgınının Rus ordusuna da bulaşması sonucu on iki bin insan hayatını kaybeder (Vasil'yev ve Segal, 1960: 248). Salgın Rusya sınırlarına girdikten sonra Moskova'ya da yayılır. Kolera günlerine tanıklık eden Pavel Vistengof salgın zamanındaki Moskova'yı anılarında şu şekilde betimler:

"Eylül ayının ilk günlerinde, Moskova yakınlarında ölümcül kolera patlak verdi. Herkes panik içindeydi. Kurbanlar aniden kitleler hâlinde yaşamını yitiriyordu. Hastalık korkunç bir boyuta ulaşmıştı. Üniversiteler, tüm eğitim kurumları, halka açık yerler kapatılmış, eğlenceler yasaklanmış, ticaret durdurulmuştu. Moskova sıkı bir askeri kordonla çevrilmiş ve karantina altına alınmıştı. Başarabilenler şehirden kaçıyordu. O zamanki hazin ve sıkıntılı yaşantımızı şimdi ruhumuzda acıyla hatırlıyoruz. Moskova; gürültülü, neşeli bir kentten aniden ıssız, tenha bir şehre dönüşmüştü. Polis karpuzları, kavunları, meyveleri, yemişleri dükkânlardan ve zahirecilerden zorla alıyor ve onları (şehir dışında) özel olarak kireçle doldurulmuş çukurlara atıyordu. Geriye kalan sakinler kendilerini evlerine kilitlemişlerdi. Birbirleriyle iletişim kurmaktan kaçınıyor, çok gerekmedikçe dışarı çıkmıyorlardı. Moskova sokaklarının bu iç karartan ölümcül sessizliği, geçici olarak kurulmuş kolera revirlerinden birine hafif tırıs giden bir çift sıska atın çektiği büyük, dört kişilik kupa arabalarının ağır, boğuk tekerlek sesiyle zaman zaman bozuluyordu. Arabaların içinde ya can çekişen biri ya da artık suretini kaybetmiş bir ceset yatıyordu. Bu talihsiz arabaların arka kısmına gösteriş olsun diye o dönem "budoçnik" diye adlandırılan iki askeri polis koyuluyordu" (Vistengof, 1884: 330).

Salgının yayılmaya başlamasından itibaren hastalıkla mücadele için çok emek sarf edilir. Birkaç gün içinde varlıklı insanların finanse ettiği on iki hastane kurulur. Moskova Üniversitesi Tıp Fakültesi tam kapasite çalışır, hocaları ve öğrencileri gece gündüz demeden kolerayla mücadele eder. Polislerin eşlik ettiği kupa arabaları sokaklarda yavaşça hareket ederek hastaları hastanelere taşır. Bunun yanı sıra söz konusu dönemde günde iki kez tıp bülteni çıkarılır (Granik, Kontsevaya, Dinerşteyn ve Mironova, 2012: 32).

Tüm çabalara rağmen kolera binlerce insanı yaşamdan koparır, sokaklardan ölü bedenler toplanır. Şehrin sakinleri bulundukları yerleri terk ederler. Salgının ağır seyrettiği dönemde Çar I. Nikolay (1796-1855) Moskova'yı ziyaret ederek Moskovalılar için dua eder (Şkol'nik, 2010: 64). 29 Eylül

[1] Geçmişte; 1817-1823, 1826-1837, 1846-1862, 1864-1872, 1883-1896, 1901-1926 yılları arasında olmak üzere altı büyük kolera pandemisi kaydedilmiştir (Vasil'yev ve Segal, 1960: 247).

– 7 Ekim arasında Moskova'da bulunan I. Nikolay'ın şehre geliş amacı 1771 yılında veba salgını sırasında çıkan halk isyanına benzer bir isyanın önüne geçmektir. Uspenski Katedrali'nde metropolit Filaret, Çar I. Nikolay'a bir konuşma yapar. Konuşmasında salgının yayıldığı şehri ziyaret eden çarın yüce gönüllülüğüne vurgu yapar. *"Zorluklara karşı galip gelmek, halkınla tehlikeyi paylaşmak için kahramanca davranışların çarı olarak aramızdasın. (…) Göklerin hâkimi kalbinin fedakârlığını görür"* (Aktaran: Mihaylova, 2003: 90).

Pek çok kişinin hayatına mâl olan salgın geçtiğinde ardında birçok öksüz de bırakır. Salgın nedeniyle öksüz kalan çocukların eğitimleri için I. Nikolay'ın annesi Mariya Fyodorovna'nın emriyle inşa edilen bina bünyesinde Aleksandr Enstitüsü kurulur (Şkol'nik, 2010: 64). 1830 yılında 31 farklı bölgeye yayılan hastalık 68.091 kişiye bulaşır ve 37.595 kişinin ölümüne neden olur (Vasilyev ve Segal, 1960: 250).[2]

Rusya'da 1830 kolera salgını[3] toplumsal yaşamı derinden etkilemekle birlikte yazar ve şairlerin yaşamında da değişikliklere neden olur. Yılın son çeyreğini kapsayan dönem özellikle Puşkin'in sanat yaşamında yeni sayfalar açar.

1. 1830 Kolera Salgınında Rus Yazarlar

1830 kolera salgını her kesimi olduğu gibi edebî çevreyi de etkiler. Karantinada kalan dönemin yazarları ve şairleri edebî çalışmalarına devam ederler. 1826'dan 1841'e kadar taht varislerinin eğitimcisi olan Vasili Andreyeviç Jukovski (1783-1852) salgın sırasında başkenttedir. 1830 yılında edebî çalışmaları genel olarak sınırlıdır. Bununla birlikte 1830-31 yıllarında tek ve iki cilt olmak üzere *Baladları ve Öyküleri* yayımlanır.

Pyotr Andreyeviç Vyazemski (1792-1878) salgın sırasında Ostafyevo'da kalır. Ailesi ve köylüler için gerekli tüm önlemleri alır. Edebî çalışmalarına Ostafyevo'da devam eder. *1830 Yılı Güzü* (Osen' 1830 goda) şiirini kaleme alır. Lirik çalışmalarının yanı sıra tarihsel-edebî eseri olan *Fonvizin* üzerine çalışır.[4]

Fyodor İvanoviç Tütçev (1803-1873) o dönem Almanya'da diplomatlık görevini sürdürmektedir. 1830 yılının Mayıs ayında eşiyle birlikte Rusya'ya tatile giden Tütçev 1830 güzünde şiir yazmaya devam eder. 13 Ekim'de Peterburg'dan Münih'e doğru yola çıkar ve yoldayken sonradan yayımlanacak olan birkaç şiir kaleme alır. Ekim 1830'da kaleme aldığı *Güz Akşamı* (Osenniy veçer), eylül ve ekimde kaleme aldığı *Yapraklar* (List'ya) bu döneme ait şiirlerindendir. Tütçev 1830 yılında ünlü bir şair değildir, kendini şair olarak da görmemektedir ancak şiir yazmaya devam etmektedir.

Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852) kolera salgını patlak verdiği sırada henüz yaratıcılığının başında genç bir yazardır. 1830 yılında *Anavatan Notları* (Oteçestvennıye zapiski) dergisinde isimsiz olarak *İvan Kupalo Gecesi* (Bisavryuk, ili Veçer nakanune İvana Kupala) adlı uzun öyküsü yayımlanır.

Rus edebiyatı tarihinde eleştirel çalışmalarıyla tanınan Vissarion Grigoryeviç Belinski (1811-1848) 1830 güzünde, kolera salgını sırasında Moskova'da üniversiteden arkadaşlarıyla birlikte yaklaşık üç ay karantinada kalır. Bu dönemde dersler askıya alınır. Belinski trajedisi *Dimitri Kalinin* üzerine çalışır.

Aleksandr İvanoviç Hertsen (1812-1870) kolera salgını başlamadan önce Moskova Üniversitesinde öğrenim görmektedir. Salgın yayıldığında *Geçmiş ve Düşünceler* (Bıloye i dumı) adlı

[2] Kolera 19. yüzyıl boyunca Rusya'yı sekiz kez tehdit eder (1823, 1829, 1830, 1837, 1847, 1852,1865 ve 1892) (Vasil'yev ve Segal, 1960: 249). 4.837.236 kişiye bulaşan hastalık 1.948.049 hastanın ölümüne neden olur (Vasil'yev ve Segal, 1960: 250).

[3] Kolera salgını Rusya'da 1831 yılında da devam etmiştir. Çalışmada 1830 güzüne denk gelen ve Puşkin'in sanatsal yaratıcılığında İlk Boldino Güzü olarak adlandırılan dönem incelenmiştir.

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yegereva T. A., **Ostaf'yevskaya osen' knyazya P.A. Vyazemskogo 1830 goda: holernıy karantin i tvorçeskiy podyöm** // u istokov rossiyskoy gosudarstvennosti. İssledovaniya, materialı. Materialı XIII Mejdunarodnoy nauçno-praktiçeskopy konferentsii. Ser. "Kalujskiye stranitsı" Kaluga, 2020, s. 145-151.

eserinde de belirttiği üzere eğitimine ara verir. Üniversite salgın nedeniyle bütün bir dönem olmak üzere kapanır (Gertsen, 1956: 123). Üniversite üyelerinin salgınla mücadelesi başlar. Hertsen, salgın mücadelesine dair izlenimlerini adı geçen eserinde şu şekilde aktarır: "*Üniversite geri kalmadı. Tüm tıp fakültesi, öğrenciler ve hekimler tam kadro olarak kolera komitesinin emrine amade oldu. Onları hastanelere gönderdiler ve onlar içinden çıkılmaz bir haldeyken enfeksiyonun sonu gelene kadar orada kaldılar. Üç ya da dört ay boyunca bu harika gençler hastanelerde özel durumlarda tıbbi müdahalede bulunmak için yatılı kalan doktor, sağlık memuru, hastabakıcı, kançılarya işleri yapan görevliler olarak yaşamlarını geçirdiler ve onların hepsi herhangi bir ücret almadan, üstelik enfeksiyondan çok korktukları bir zamanda bunu yaptılar*" (Gertsen, 1956: 132). Bununla birlikte Hertsen, yakın çevresinde bulunan arkadaşlarından koleraya yakalananlara ve ölenlere şahit olur.

1830 yılında henüz on altı yaşındaki, sonradan Rus edebiyatının "isyankâr dâhisi" olarak nitelendirilen Mihail Yuryeviç Lermontov (1814-1841) eylül ayında sınavını vererek Moskova Devlet Üniversitesi etik-siyaset bölümüne girer, ancak kısa bir süre sonra edebiyat bölümüne geçer. Lermontov'un üniversite hayatı Moskova'ya yayılan kolera salgını nedeniyle kötü bir şekilde başlar. Lermontov söz konusu dönemi anneannesi ile birlikte Moskova'da geçirir (Granik vd., 2012: 32-33).

2. Puşkin Karantinada: İlk Boldino Güzü[5]

1830 yılında salgın patlak verdiğinde Puşkin pek çok edebî eser kaleme almış, farklı tür ve akımlarda başarılara imza atmış, yazdıkları nedeniyle sürgünlere gönderilmiş bir yazar olarak edebî çalışmalarına devam etmektedir. Bunun yanı sıra evlilik planları yapmaktadır.

Yazar 1828 yılının sonunda Moskova'da bir baloda tanışıp sonrasında evlilik teklifi ettiği ancak olumsuz yanıt aldığı Natalya Gonçarova'ya 1830 yılının mayıs ayında teklifini yineler. Puşkin bu sefer olumlu yanıt alır, nişan yapılır ve düğün hazırlıkları başlar. Babasının Moskova'dan beş yüz verst[6] uzaklıktaki Boldino yakınlarında bulunan Kistenovo köyünün bir kısmını evlilik hediyesi olarak ayırması üzerine Puşkin gerekli işlemleri yerine getirmek için 31 Ağustos 1830 tarihinde Boldino yoluna koyulur. Puşkin'in kısa süreliğine Moskova'dan ayrıldığı dönem, Rusya sınırlarında ilk olarak Volga'da patlak veren kolera salgınının ülkenin pek çok noktasına yayıldığı zamana denk gelir. 1830 kolera salgını Boldino'ya kadar ulaşarak yazarın karantinada kalmasına neden olur.

Puşkin, 31 Ağustos 1830 tarihinde, Boldino yoluna koyulduğu gün, arkadaşı ve yayımcısı Pyotr A. Pletnyov'a yazdığı mektubunda güz mevsimini edebî yaratıcılığı için verimli bir dönem olarak gördüğünü ifade ederek Boldino'da zamanını nasıl geçireceğine dair endişe ve öngörülerini dile getirir: "*Güz geliyor. Bu, benim en sevdiğim zamandır. Sağlığım genellikle daha da güçleniyor. Edebî çalışmalarımın vakti gelmiş olacak; ben ise çeyiz ve ne zaman yapacağımızı Tanrı'nın bildiği düğün işleriyle uğraşmak zorundayım. Bütün bunlar çok da teselli verici şeyler değil. Köye gidiyorum, orada çalışmak için zamanımın ve gönül rahatlığımın olup olmayacağını Tanrı bilir ki bu olmadan Kaçenovski'ye epigramlar haricinde hiçbir şey yapamayacaksın*" (Puşkin, 1962: 351). Mektubundaki satırlardan anlaşılacağı üzere Puşkin, güzün kendini daha iyi hisseder, ilhamla dolar ve edebî çalışmaları açısından verimli bir dönem geçirir.[7]

Yola çıkışından üç gün sonra, en sevdiği mevsimin ilk günlerinden birinde Puşkin Boldino'ya varır. Edebiyat bilimci Vasiliy İ. Kuleşov Boldino'yu şu şekilde betimler: "*Boldino, Arzamas'ın yakınlarında (Nijegorod vilayetinde) humuslu topraklar üzerindeydi: Yukarıdan bakılınca her yerde tarlalar,*

[5] Puşkin, 1830, 1833 ve 1834 yıllarında olmak üzere üç güz döneminde farklı sürecek zaman dilimlerinde Boldino'da kalır.

[6] Verst: 1,06 kilometre karşılığına denk gelen Rus uzunluk ölçüsü birimi.

[7] Şairin sonradan, 1833 yılında yazdığı *Güz* (Osen') adlı şiirinde de güz mevsimini olumlu düşüncelerle karşıladığı ve kendisi için yararlı bir zaman dilimi olarak nitelediği açıkça görülmektedir: "*Ben her sonbaharda yeniden canlanırım;/ Rus soğuğu sağlığıma yararlıdır;/ Yeniden sevgi duyarım alışkanlıklarına hayatın;/ Uykum vaktinde açılır, karnım vaktinde acıkır;/ Yürekte hafif ve neşeyle oynar kanım,/ Mutluyum, yeniden delikanlıyım, arzularım kıpır kıpır,/ Yaşamla doluyum yeniden- organizmam böyle benim/ (Şu gereksiz nesir için affınızı dilerim)*" (Puşkin, 2010: 103).

uğultu ve az sayıda ağaç görünürdü. Yağmurda geçilmez çamurlar olurdu. XVIII. yüzyıldan kalma, bahçesinde mezarlık bulunan Uspenye Bogoroditsa taş kilisesi, muhtemelen, şairin dedesi Lev Aleksandroviç Puşkin'in vasiyeti üzerine yaptırılmıştı. Kilisenin karşısında beyin evi vardı. Evin arka tarafında da göllerin ve küçük köprülerin olduğu bir bahçe vardı" (Kuleşov, 2000: 199). Puşkinlerin bu topraklarda bulunan yurtlukları ise bakımsızdır, uzun süredir girilmeyen evleri pis ve yarısı boştur (Tırkova-Vilyams, 1998: 275).

Baba Sergey Lvoviç'in Kistenevo köyünde beş yüz canı[8] vardır ve bunlardan iki yüzünü oğlu Aleksandr Puşkin'e ayırır. Kendisine ayrılan mülkü üzerine alma işlemleri için birkaç kez 40 verst uzaklıktaki Lukovyanov kazasına gitmek zorunda kalan Puşkin, işlemlerini ancak 16 Eylül'de tamamlayabilir. Bundan sonra bir an önce Moskova'ya dönmeyi ve Noel orucu başlamadan evlenmeyi planlanmaktadır. Ancak kolera salgını planlarını bozar (Tırkova-Vilyams, 1998: 275).

Puşkin Boldino için yola koyulduğunda kolera salgını Volga'dan yukarılara doğru yayılmaktadır. 3 Eylül 1830 tarihinde Boldino'ya ayak bastığı sırada ise babasının köyü ve çevre köyler karantina altına alınır ve her noktada karantina merkezleri kurulur (Veresayev, 2011: 139-140). Karantinaların kurulması nedeniyle Puşkin devir işlemlerini gerçekleştirmiş olsa da Boldino'da kalmaya devam eder.

Puşkin'in Boldino'daki günlük yaşamı şu şekilde anlatılır: "*Puşkin her zamanki gibi, erken kalkıyordu ve kahve içiyordu. Saat üçe kadar uzanarak yazmayı severdi. Daha sonra at üzerinde stepte geziniyor, Luçinnik, Kistenevo'ya gidiyordu. Patates ve buğday lapasından öğle yemeğini yiyordu. Günler böyle geçiyordu*" (Kuleşov, 2000: 199). Puşkin'in edebî çalışmaları için hayalini kurduğu vakit böylelikle gelmiş olur.

Edebî çalışmaları için odaklanma fırsatı yakalayan Puşkin'i Boldino'da yalnızlığından kurtaran faaliyet nişanlısı, yakın arkadaşları ve edebî çevresiyle mektuplaşmasıdır. Bu dönemde mektuplaşmak onun için dışarıyla bağlantı kurmasının tek yolu olur. Aynı zamanda bu dönem yazdığı mektuplar hem iç dünyasını hem çalışmalarını hem de kolera salgınını anlatan birer belge olma niteliğini taşır. Puşkin söz konusu dönemde Pyotr Pletnyov, Natalya Gonçarova, Anton Delvig, Mihail Pogodin, Pyotr Vyazemski, Praskoviya Osipova, Aleksey Verstovski ile mektuplaşır. Günümüze farklı mektup arkadaşlarına yazılmış on dokuz mektup ulaşmıştır (Vizel, 2020: 11). Bu mektuplardan biri 9 Eylül 1830 tarihinde Peterburg'da bulunan Pletnyov'a yazılır. Puşkin mektubunda kolera salgınının Boldino'ya kadar gelmek üzere olduğunu haber vererek hastalık üzerine korkularını şöyle dile getirir: "*Köye geldim, dinleniyorum. Yanı başımda Cholera Morbus. Bu canavarın ne olduğunu biliyor musun? Boldino'ya doğru da koşuyor, gelmek üzere. Hepimizden de bir ısırık alacak. Vasili*[9] *amcanın yanına gitmem yakındır. Sen de yaşam öykümü yazarsın*" (Puşkin, 1962: 353). Ancak şair bu düşüncelere rağmen şiir yazmaya vakit bulduğu için mutludur. Boldino'yu "*Nişanlıdan kaçmanın ve tabii ki de şiir yazmaya kapanmanın*" mekânı olarak görür. Bu imkânları sağladığı için buranın ona oldukça "eğlenceli" geldiğini ifade eder (Puşkin, 1962: 353). Mektubunda köye dair şu övgüleri dizer: "*Ne güzel buradaki köy! Göz alabildiğine uzanıp giden bozkır; tek bir komşu bile yok; istediğin kadar ata bin; evde canının istediği kadar yaz; hiç kimse karışmayacaktır. Artık sana hem düzyazı hem de şiir türünde şeyler hazırlayacağım*" (Puşkin, 1962: 353). Edebî çalışmaları için aradığı ortamı yakalayan Puşkin, Pletnyov'a birçok çalışma içerisinde bulunacağının haberini de verir. Pletnyov, Puşkin'in yayınlarının maddi getirisini takip eder ve ona sık sık bunun önemini hatırlatır. Puşkin'in para kazanması için çalışması gerekmektedir. Onun kendine yetecek geliri elde etmesi; kimseye hizmet etmeden yaşama olanağı, aile yaşamındaki mutluluk ve tabii ki bağımsızlığını kazanması anlamına gelmektedir. Bu gereklilik Boldino koşullarında Puşkin'i edebî çalışmaları üzerinde yoğunlaşmaya sevk eder (Lotman, 1995: 141). Edebî çalışmalarına odaklanan Puşkin

[8] Can (Rusçası: duşa): Toplumsal düzeni toprak köleliğine dayanan dönemin Rusya'sında yaşayan toprak kölesi için kullanılan ifade.

[9] Puşkin Boldino'ya gitmeden önce, 20 Ağustos 1830 tarihinde amcası Vasiliy Lvoviç vefat etmiştir.

gündemden ve edebî gelişmelerden bihaberdir. Pletnyov'a yazdığı 29 Eylül 1830 tarihli mektubunda Boldino'da bir ayını doldurduğunu ifade ederek karantina günlerine dair değerlendirmelerde bulunur, gündemden habersiz bir şekilde yaşadığını belirtir: "*Bir aydır burada tek bir can görmeden, dergi okumadan yaşadım. Bu yüzden Philippe'in ne yaptığını ve Polignac'ın sağlıklı olup olmadığını bilmiyorum. Buradaki köylülere kolera hakkında verdiğim vaazı sana göndermek isterdim. Gülmekten ölürdün; ama sen bu hediyeye değmezsin*" (Puşkin, 1962: 354). Söz konusu vaazında Puşkin köylülere şu şekilde seslenmektedir: *"Kardeşlerim, kolera size obroklarınızı*[10] *ödemediğiniz ve sürekli olarak içtiğiniz için gönderildi. Eğer böyle yapmaya devam ederseniz sizi kırbaçlayacaklar. Amin!"* (Aktaran: Vizel, 2020: 50).

Puşkin Boldino'da en çok nişanlısı Natalya Gonçarova'ya mektup yazar. 30 Eylül 1830 tarihli mektubunda yola çıkma hazırlıklarını tamamladığını açıklar, ancak şairin bu girişimi başarısız olacaktır. Karantina döneminde kaldığı yeri nişanlısına şu şekilde anlatır: "*Çamur, veba*[11] *ve yangınların bu tuhaf diyarına gitmek için sizinle ayrılmaya karar verdiğim o saate lanet olsun! Burada başka bir şey gördüğümüz yok*" (Puşkin, 1962: 356). Şair mektubuna düğününe dair ümitsizliklerini dile getirerek devam eder: "*Düğünümüz kesinlikle benden kaçıyor ve karantinalarıyla birlikte bu veba, kaderin edeceği alayın en iğrenci değil mi?*" (Puşkin, 1962: 356). Yine Natalya Gonçarova'ya yazdığı 11 Ekim 1830 tarihli mektubunda nişanlısına salgına karşı önlem alma uyarısında bulunur: "*Kendini bulaşma tehlikesine gönüllü olarak maruz bırakmak bağışlanamaz. Kurban sayısını ve yıkımın tablosunu her daim abarttıklarını biliyorum. Bir zamanlar Konstantinopolisli genç bir kadın bana sadece sıradan halkın vebadan öldüğünü söylemişti. Tüm bunlar iyi hoş, ama yine de dürüst insanlar da önlem almalıdırlar. Çünkü esas olarak bu kurtaracaktır onları, zariflik ve görgüleri değil*" (Puşkin, 1962: 358). Puşkin aynı mektubunda Boldino'yu bir adaya benzetir: "*Boldino, kayalarla çevrili bir adaya benziyor. Ne bir komşu ne de bir kitap var. Berbat bir havası var. Kâğıt karalamakla ve öfkelenmekle vakit geçiriyorum*" (Puşkin, 1962: 358).

Puşkin, Pletnyov'a 29 Ekim 1830 tarihinde yazdığı varsayılan mektubunda kolerayla ilgili düşüncelerini dile getirmeye devam ederek hastalığın tehlikesini şu şekilde vurgular: "*Koleranın Türklerle ateş teatisinden, uzaklıktan ve belirsizlikten daha az tehlikeli olmadığını biliyorum. Acı veren şey de bu işte*" (Puşkin, 1962: 359). Aynı tarihlerde Natalya Gonçarova'ya yazdığı mektubunda salgın döneminin istisnai ve olağanüstü bir dönem olduğunun altını çizerek salgından dolayı alınan hijyen önlemlerinden biri olan delikli mektuba da yer verir. Kolera salgınıyla bağlantılı olarak dezenfekte edilen mektuplardan bahseder: "*Veba döneminde işler farklıdır. Delinmiş mektuba sevindim. En azından hayatta olduğunu biliyorsun ve bu iyi bir şey"* (Puşkin, 1962: 360).

Puşkin Boldino'ya yönelik ada benzetmesini, okul arkadaşı ve şair Anton A. Delvig'e (1798-1831) yazdığı 4 Kasım 1830 tarihli mektubunda yineler. Böylelikle çevresinden yalıtılmışlığını bir kez daha vurgulamış olur: "*Karantinalarla çevrili ada gibi bir köyde yaşıyorum. Evlenmek ve Peterburg'a varmak için havaları bekliyorum. Ancak henüz bunu düşünmeye bile cesaret edemiyorum*" (Puşkin, 1962: 362). Mihail P. Pogodin'e (1800-1875) yaklaşık olarak 1830 yılının kasım ayının başında yazdığı mektubunda ise "adacık" olarak nitelediği Boldino'dan iki kere çıkmaya çalıştığını ifade eder: "*İki kere size gelmeye çabaladım, ama karantinalar beni yine bu kahrı çekilmez adacığıma geri attı"* (Puşkin, 1962: 363). Boldino'dan ayrılma girişimlerinde bulunan Puşkin, her seferinde kendi tabiriyle "adacığına" geri dönmek zorunda kalır.

Puşkin yakın arkadaşı Praskovya A. Osipova'ya (1781-1859) 5 Kasım 1830 tarihinde yazdığı varsayılan mektubunda arkadaşlarıyla olan iletişiminin değerini belirtir. Bu değeri hakkıyla verebilmek için Boldino'da karantinada yaşadığı yalnızlığı deneyimlemek gerektiğini şu şekilde ifade eder: "*Benim*

[10] Obrok: Toprak köleliği sisteminde köylülerin işlediği toprak için devlete ya da efendilerine kira bedeli ödeyerek diğer hizmetlerden muaf tutulmasıdır.

[11] Salgın anlamında kullanılmıştır.

gibi, dostane bir sese ve bizce değerli olan bir varlığın karaladığı birkaç satıra hakkıyla değer biçmek için tam anlamıyla yalnızlığı tatmak gerekiyordu" (Puşkin, 1962: 366). Yalnızlığı tam anlamıyla Boldino'da tadan Puşkin, karantina sürecinde dostluğun değerini de anladığını dile getirmiş olur.

Puşkin, I. Nikolay'ın Moskova ziyaretini, metropolit Filaret'in çara yaptığı konuşmasını *Moskova Haberleri* (Moskovskiye vedemosti) gazetesinden okur. Bu konuşma; Puşkin'in Boldino'da karantinadayken kaleme aldığı *Kahraman* (Geroy) adlı şiirinde yankısını bulur (Mihaylova, 2003: 91). Şiir, bir şair ve arkadaşının konuşmalarından oluşur. Puşkin Filaret'in konuşmasında dile getirdiği çarın kalbinin fedakârlığını şiirinde şu şekilde işler: *"Benim için alçak hakikatlerin karanlığından daha değerli / Bizi yükselten yalan dolan… / Bırak kalsın kalbi kahramana! Hem ne / Olacak ki kalpsiz bir kahraman? Bir tiran…"* (Puşkin, 1998: 177)

Geçirdiği üç ayın ardından Puşkin, kasım ayının sonunda Boldino'dan ayrılır. Natalya Gonçarova'ya Voronej Oblastı'nda kırsal bir yerleşim yeri olan Platava'dan yazdığı 2 Aralık 1830 tarihli mektubunda karantina sürecinde yaşadıklarını ve izlenimlerini şu şekilde anlatır: "*Bu salgın yüzünden yaşadığım bütün tatsızlıkları bir bilseydiniz beni affederdiniz. Yola çıkmak istediğim dakika, ekimin başında, beni çevre gözcüsü olarak atıyorlar; aynı zamanda Moskova'da olan kolerayı bilmeseydim kesinlikle kabul edeceğim bir görev. Bu atamadan kurtulmak için büyük zorluklar çektim. Ardından Moskova'nın kordon altına alındığı ve girişin yasaklandığı haberi geliyor. Sonrasını kurtulmak için bulunduğum talihsiz girişimler takip ediyor. Daha sonra sizin Moskova'dan ayrılmadığınız haberi geliyor"* (Puşkin, 1962: 374).

Yaşadığı kötü koşulları Natalya Gonçarova'ya anlatan Puşkin Platava'dadır ve bu kez Moskova'ya girebilecektir. Pletnyov'a yazdığı 9 Aralık 1830 tarihli mektubunda 5 Aralık'tan itibaren artık Moskova'da olduğu haberini verir. Boldino'dan iki kez çıktığını, ancak karantinaları geçemeyip geri gönderildiğini anlatır. Orada geçirdiği süre boyunca yaptığı çalışmaları Pletnyov'a şu şekilde sıralar:

"*Boldino'da, uzun zamandır yazmadığım kadar çok yazdım. İşte buraya getirdiklerim: "Onegin"in son iki bölümü; sekiz ve dokuzuncu bölümler baskı için tamamen hazır. Anonim olarak verilecek oktavlarla*[12] *yazılmış bir uzun öykü (dört yüz dize). Birkaç dramatik sahne ya da küçük tragedyalar, onlar da şöyle: "Cimri Şövalye" (Skupoy rıtsar), "Mozart ve Salieri", "Veba Sırasında Şölen" (Pir vo vremya çumi) ve "Don Juan". Üstelik yaklaşık olarak otuz küçük şiir yazdım. İyi mi? Henüz hepsi bu kadar da değil (çok gizli). 1). Aralarında Baratınski'nin kahkahalara boğulup debelendiği düzyazı şeklinde beş uzun öykü yazdım. Onları da anonim olarak yayımlayacağız. Benim adımla yapmamız mümkün değil. Çünkü Bulgarin azarlamaya başlar*" (Puşkin, 1962: 375).

Puşkin Boldino'ya giderken *Milman, Bowles, Wilson ve Barry Cornwall'un Manzum Eserleri* (The Poetical Works of Milman, Bowles, Wilson and Barry Cornwall), *Coleridge, Shelley ve Keats'in Manzum Eserleri* (The Poetical Works of Coleridge, Shelley and Keats), Nikolay Polevoy'un *Rus Halkının Tarihi* (İstoriya russkogo naroda)'nin ikinci cildi ve Yuri Nikitiç Bartenyev tarafından kendisine hediye edilen *Jean-Paul'un Düşünceleri* (Pensées de Jean Paul) gibi birkaç kitabı yanına almıştır. Bu kitapların hepsi Boldino'daki yaratıcılık dönemlerinde, özellikle İlk Boldino Güzü'nde yankılanmış, kendi yaratıcılığını etkilemiştir (Fomiçev, 2013: 16). Örneğin *Veba Sırasında Şölen* adlı tragedyanın ana fikri 1816 yılında İngiliz şair John Wilson'un *Vebalı Şehir* adıyla çıkan dramatik şiirinin birinci perdesinin dördüncü sahnesinden alınmıştır (Güney ve Peltek, 1946: XVI). Söz konusu tragedya veba salgını etrafında şekillense de Puşkin'in o dönem yaşadıklarıyla bağlantılı olması açısından dikkat çekmektedir.[13]

[12] Oktav: Sekiz mısradan oluşan ve abababvv olarak uyaklanan bir kıta türü.

[13] 1829 yılında Rus ordusuyla birlikte Erzurum'a giden Puşkin veba salgınına tanıklık eder. Erzurum'da üç haftadan fazla kalan Puşkin veba salgını başladığı için oradan ayrılmaya karar verir (Veresayev, 2011: s. 129-131). Anı şeklinde kaleme aldığı eserinde o günleri şu şekilde betimler: "*Saraya döndüğümde, nöbet yerindeki Konovnitsın'dan Erzurum'da veba görüldüğünü öğrendim, aklıma hemen karantinanın korkunçluğu geldi ve o günden tezi yok ordudan ayrılmaya karar verdim. Veba düşüncesi tatsız, alışılmadık bir duygu*

Tragedyanın başkahramanı Mary, veba sırasında yaşadığı çevrenin nasıl bir hâl aldığını söylediği türküsüyle dile getirir: *"Eskiden güzel ülkemiz/ Rahat rahat yaşıyordu:/ Pazar günleri kilisemiz/ Dolup dolup taşıyordu./ Okulumuz uğuldardı,/ Çocukların şarkısiyle/ Tarlalarımız çınlardı/ Orak, tırpan sesleriyle./ Kilise bomboştur bugün,/ Okul, yazık ki kapandı./ Kapkara tarlalarda bütün/ Ekinler kavruldu, yandı./ Köyümüz de yıkık, yanık./ Bir ev gibi duruyor./ Çıt yok, bir mezar uyanık, Yalnız o doymak bilmiyor./ Topraklara seriliyor,/ Her gün nice nice insan./ Halk yalvarıyor, inliyor,/ Bir şey bekliyor Tanrıdan./ Yeni yeni çukurlar,/ Bulmak gerek, açmak gerek./ Bir sürü gibi mezarlar/ Sıkışıyor sanki ürkerek"* (Puşkin, 1946: 56-57). Mary'nin türküsünde veba salgını sırasında yaşananlar dile getirilse de kolera salgınının yaşattıkları da farklı değildir. Aynı şekilde kolera salgını sırasında da ortak yaşam alanlarının boşaltılması, üretimin durması, yalıtılmışlık ve yalnızlık duygusunun artması, birçok insanın ölümü gibi benzer olaylar yaşanır. Puşkin söz konusu eseriyle içinde bulunduğu ortamı betimlemiştir.

Puşkin aynı dönem yazdığı şiiri *Al Yanaklı Eleştirmenim*'de (Rumyanıy kritik moy) kim olduğu bilinmeyen bir eleştirmenle kurduğu diyalogla okuyucunun karşısına çıkar. Şair Kafkasya sürgününe atıfta bulunarak karantina ve sürgün arasında bir bağ kurar. "*Al yanaklı eleştirmenim, koca göbekli alaycı,/ Hazırsın alay etmeye süzgün esin perimizle, / Gel hele, otur azıcık şurada benimle./ (…) Hayrola, nereye? – Moskova'ya, isim günü balosunu beylerin/ burada kalıp kaçıramam. –Dur, karantina var, gidemezsin!/ Bilmiyor musun salgın hastalık olduğunu bölgemizde./ Bir zamanlar sadık kulun, asık yüzlü Kafkas'ın kapısında/ Nasıl beklediyse, sen de şimdi otur ve bekle burada;/ Ne o kardeş? Alay etmiyorsun artık-neşen kaçtı, ha!*" (Puşkin, 2010: 90-91).

Boldino'da kaldığı dönemde Puşkin'in edebî eserlerinde karantina ve salgın hastalığı konu etmesi yaşadıklarıyla birebir bağlantılı olması açısından söz konusu dönemi diğer yaratıcılık dönemlerinden ayıran özelliklerden biridir. Dönemi önemli kılan bir diğer özellik ise yazarın başladığı birçok eserini İlk Boldino Güzü'nde tamamlaması ve birçok yeni eser kaleme almasıdır. Puşkin kısa karantina dönemini olabilecek en verimli şekilde geçirmiştir. Bundan da öte Puşkin tür ve biçim yönünden de yeniliklere imza atarak sanatsal yolculuğuna farklı bir ivme kazandırmıştır. Boldino'da bulunduğu üç aylık süre içerisinde mektubunda açıkça belirtmediği *Tabutçu* (Grobovşçik), *Menzil Bekçisi* (Stantsionnıy smotritel), *Köylü Genç Bayan* (Barışnya krestyanka), *Atış* (Vıstrel), *Tipi* (Metel) öykülerinden oluşan *Merhum İvan Petroviç Byelkin'in Öyküleri* (Povesti pokoynogo İvana Petroviça Byelkina) adlı eserini, *Goryuhino Köyünün Tarihi* (İstoriya sela Goryuhino) öyküsünü, *Papaz ile Yardımcısı Balda* (Skazka o pope i o rabotnike yego Balde) masalını, *Kolomna'daki Evceğiz* (Domik v Kolomne) adlı poemasını da kaleme alır. Görüldüğü üzere Puşkin'in İlk Boldino Güzünde yazdığı eserler tür bakımından birbirlerinden farklı özellikler taşımaktadır; şiir, masal, öykü, tragedya, masal gibi pek çok türde esere imza atar. Söz konusu dönemde özellikle epik ve dramatik olmak üzere iki tür birbiriyle zıtlık oluşturur. "*Bunlar, 1830 güzünün üç ayı içerisinde yazılmış, ardından gelecek olan diğer eserlerinin de eğilim gösterdiği yaratıcılığının iki kutbudur*" (Olcay, 2011: 87). Kuşkusuz bu türler gerçekçiliğin göstergesidir. Nitekim öykülerinde sıradan insana, günlük yaşama yer veren Puşkin gerçekçi eğilimini yeni temalarla açıkça gösterir. Bununla birlikte kaleme aldığı öykülerde edebî dilin sadeliği konusunda da büyük başarılara imza atarak edebî eserleri herkes için anlaşılabilir kılar. Böylelikle toplumun alt kesimini eserlerine taşıyan Puşkin, aynı zamanda söz konusu eserleri onlar için de ulaşılabilir hale getirir.

Puşkin Boldino'da sadece edebî eserler değil aynı zamanda edebî ve kültürel konular üzerine inceleme yazıları da kaleme alır. Boldino'ya götürdüğü kitapları okumakla kalmaz, *Polevoy'un Rus*

uyandırıyor insanın içinde. Bu izlenimi silmek amacıyla pazar yerinde dolaşmaya çıktım" (Puşkin, 2001: 80).

Halkının Tarihi'nin İkinci Cildi Üzerine (O vtorom tome istoriya russkogo naroda Polevogo) adlı bir eleştiri yazar. Döndükten sonra ise *Kolera Üzerine Not* (Zametka o holere) adlı kısa bir yazı kaleme alır. Söz konusu yazı ilk kez Puşkin uzmanı (Puşkinist) Pavel V. Annenkov tarafından 1855 yılında yayımlanan *A.S. Puşkin'in Biyografisi için Materyaller* (Materialı dlya biografii A.S. Puşkina) adlı kitapta yer almıştır. Yazarın kendi el yazısıyla kaleme aldığı taslakları korunabilmiş, daha sonraki baskılarda da bu taslaklara sadık kalınmıştır. *Kolera Üzerine Not* adlı kısa metnin 1831 yılında yazıldığı varsayılmaktadır (Puşkin, 1996: 472).

Salgın dolayısıyla zorunlu bir karantina süreci geçirmiş olsa da Puşkin'in edebî dünyasında özgür olduğu görülmektedir. Nitekim edebiyat bilimci Yuri Lotman (1922-1993) Puşkin'in Boldino'da kendisini hiç olmadığı kadar özgür hissettiğine dair bir değerlendirmede bulunur. Paradoksal olarak Puşkin'in Moskova'ya gidiş yolunu on dört karantina bölgesi kapatmış olsa da tüm bunlar onu babasının velayetinden ve Jandarma Şefi Aleksandr Benkendorf'un öğütlerinden, başkalarının merakından, çetrefilli gönül işlerinden, sosyete eğlencelerinin anlamsızlığından uzakta ayrı bir yerde olmasını sağlar. Özgürlük onun için her zaman yaşamın dolu dolu oluşu, zenginliği ve çeşitliliği olur. Lotman'a göre Boldino yaratıcılığı Puşkin'in edebî yaşamında özgürlüğüyle; tasarımlarının, temalarının ve imgelerinin çeşitliliğiyle dikkatleri çekmektedir (Lotman, 1995: 145). Puşkin tüm bu imkânları karantina sayesinde yakalamıştır.

Görüldüğü üzere Puşkin Boldino'da pek çok eser ve yeniliğe imza atarak sanatsal yolculuğunun en verimli dönemini geçirmiştir. Araştırmacı Ariadna Tırkova-Vilyams, Puşkin'in Boldino öncesi ve Boldino sonrası dönemde hiçbir şey yazmamış olsa dahi, sadece Boldino eserleriyle birinci sınıf bir şair, dramaturg, öykü yazarı, romancı ve hatta gazeteci unvanını kazanabileceğini ifade eder (Tırkova Vilyams, 1998: 281). Tırkova-Vilyams'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere Puşkin Boldino'da çok yönlü bir yazar olarak varlık göstermiştir.

SONUÇ

1830 yılında Rusya'ya da yayılan kolera salgını nedeniyle Boldino'da kalmak zorunda olan Puşkin, burada geçirdiği süreçte edebî yaşamına farklı bir yön verir. Boldino'dayken karantina nedeniyle sevdikleriyle ve yakınlarıyla tek iletişim yolu mektuplaşma olan Puşkin'in o dönemki mektuplaşmalarına bakıldığında her mektup arkadaşıyla farklı bir diyalog kurduğu göze çarpmaktadır. İlk günlerde yayımcısı Pletnyov'a edebî yaratıcılığı için verimli bir yer olarak gördüğü Boldino'yu beğenerek anlatırken, nişanlısı Natalya Gonçarova'ya ondan ayrı düşmenin yeri olarak gördüğü Boldino'yu olumsuz bir şekilde betimler. Zaman geçtikçe karantinadan sıkılan yazar, Boldino'yu hem arkadaşlarına hem de nişanlısına kaçmak istediği bir "adacık" olarak tanımlar. Ancak Puşkin olumsuz düşünce ve hislerine rağmen yazmaya devam eder, sanatını zirveye çıkarır.

Karantina sürecinin en sevdiği mevsim olan güze denk gelmesi dolayısıyla ilhamın yanı başında olması, evlilik öncesi maddi anlamda bağımsızlık kazanma isteği, edebî çalışmalarına ayıracak yeterince boş vaktinin kalması, kalabalıktan zorunlu uzaklık hâli; "İlk Boldino Güzü" olarak adlandırılan söz konusu dönemi Puşkin'in sanatının en verimli dönemi olmasını sağlayan etkenlerdir. Tüm bu etkenlerin tetiklediği yeteneğiyle Puşkin yoğun bir çalışma temposuna girerek hem tür bakımından hem de edebî dilin sadeliği bakımından yeniliklere imza atar. Toplumun alt kesimini eserlerine konu ederken eserlerini onlar için de anlaşılır kılar. Puşkin'in söz konusu dönemdeki sanatsal yaratıcılığının; yeteneğin ve kültürel birikimin yanı sıra yalnızlık, hayata tutunma çabası, maddi ve manevi ihtiyaçları karşılama gayesi gibi farklı kaynaklardan beslendiği söylenebilir. Böylelikle yazarın mektuplarında yayımcısı Pletnyov'a verdiği sözü tutup birçok eser kaleme alarak İlk Boldino Güzü'nü tamamladığı görülmektedir.

Puşkin, paradoksal olarak karantina nedeniyle fiziki anlamda özgür olmasa da edebî yaratıcılığı

bakımından uygun koşullarda bulunmasından dolayı düşünsel anlamda özgür olur. Bu da "İlk Boldino Güzü" dönemini Puşkin'in sanatının doruk noktası yapmıştır. Puşkin, Boldino'dan sonra kalan kısa ömründe kendini pek çok akımda ve türde kanıtlamış bir yazar olarak edebî yoluna devam edecektir.

KAYNAKÇA

Fomiçev, S.A. (2013). "Vstupitelnaya statya S.A. Fomiçyova", Yay. Haz. Krasnoborodko, T.İ. Fedotova, S.B., *A. S. Puşkin. Boldinskiye rukopisi 1830 goda: v 3 t*. Redaktör: S. A. Fomiçev. T.1, Sankt-Peterburg: Alfaret.

Gertsen, A.İ. (1956). *Sobraniye soçineniy v tridtsati tomah: tom vosmoy bıloe i dumı 1852-1868 çasti I- III*, Moskva: Akademiya nauk SSSR.

Granik, G.G. Kontsevaya L.A., Dinerşteyn E.E., Mironova K.V. (2012). *Ya – Drugoy. M.Yu. Lermontov*. Moskva: İleksa.

Güney, E. ve Peltek, O. (1946). "Önsöz", *A. S. Puşkin Küçük Tragedyalar* (çev. Erol Güney ve Oğuz Peltek). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kuleşov, V.İ. (2000). *Puşkin Yaşamı ve Sanatı* (çev. Birsen Karaca). İstanbul: Multilingual.

Lotman, Yu.M. (1995). *Puşkin: biografiya pisatelya statyi i zametki. 1960-1990 "Yevgeni Onegin". Kommentari*. Sankt-Peterburg: İskusstvo-SPB.

Mihaylova, N.İ. (Sostavitel') (2003). Puşkin i Filaret, mitropolit moskovskiy i kolomenskiy. Moskva: OAO Moskovskiye uçebniki i Kartolitografiya.

Olcay, T. (2011). *Russkaya literatura pervoy polovını XIX veka*. Stambul: Çantay.

Puşkin, A. S. (1998). *Soçineniya,* Moskva: Moskovskiy pisatel.

Puşkin, A.S. (1946). *Küçük Tragedyalar* (çev. Erol Güney ve Oğuz Peltek). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Puşkin, A.S. (1962). *Sobraniye soçineniy v desyati tomah. tom devyatıy pisma 1815-1830*, Moskva: Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturı.

Puşkin, A.S. (1996). *Polnoye sobraniye soçineniy v semnadtsati tomah. tom dvenadtsatıy kritika avtobiografiya* (Yay. Haz. S. Bogaçev). Moskva: Voskreseniye.

Puşkin, A.S. (2001). *Erzurum Yolculuğu* (çev. Ataol Behramoğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Puşkin, A.S. (2010). *Seviyordum Sizi Seçme Şiirler (Rusça Türkçe)* (çev. Ataol Behramoğlu). 2. bsk, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Şkol'nik, Yu.K. (2010). *Stolitsa Rossii istoriya i sovremennost*, Moskva: Eksmo.

Tırkova-Vilyams, A. (1998). *Jizn Puşkin tom vtoroy 1824-1837*, Moskva: Molodaya gvardiya.

Vasil'yev, K.G ve Segal, A.Ye (1960). *İstoriya epidemiy v rossii, (materialı i oçerki)* pod. red. A. İ. Metalkina, Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo meditsinskoy literaturı.

Veresayev, V.V. (2011). *Yaşamın İçinden Puşkin*, (çev. Aydın Süer), Ankara: Etkin Yayınevi.

Vistengof, P.F. (1884). "İz moih vospominaniy" *İstoriçeskiy vestnik*, Cilt XVI, S. Peterburg. s. 329-353.

Vizel, M.Ya. (2020). *Puşkin. Boldino. Karantin. Hronika Samoizolyatsiyi 1830 goda*, Moskva: Boslen.

Yegereva T. A. (2020). "Ostaf'yevskaya osen' knyazya P.A. Vyazemskogo 1830 goda: holernıy karantin i tvorçeskiy podyöm" // u istokov rossiyskoy gosudarstvennosti. İssledovaniya, materialı. Kaluga: Materialı XIII Mejdunarodnoy nauçno-praktiçeskopy konferentsii. Ser. "Kalujskiye stranitsı", s. 145-151.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 193-209, Güz 2021

Atiq Rahimi'nin *Sabır Taşı* Romanının Oluşumsal Yapısalcı Yöntemle İncelenmesi

Kübra Şeyma Aydın
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1394-8709
Yüksek Lisans Öğrencisi / Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Kastamonu – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.06.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Kadın
Oluşumsal Yapısalcılık
Öz Benlik
Simgesel Çözümleme
Tao

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51706

Öz

Ataerkil toplumlarda kadına yönelik baskı ve hüküm sürme yetisi daha fazladır. İnsan neslinin tek taraflı bakış açısıyla üremesi, yaşamsal sistemin dengesini bozmaktadır. Denge, yalnızca iletişimde değil cinsiyetler üzerinde de sağlandığında anlamlı hale gelir. Bu durum bireylerin karakteristik yapısını da eyleme döker. Tek taraflı fikirler, insan neslinin üremesi üzerinde bir otorite kurduğunda eylem bozulduğu gibi bireylerin nesiller boyu karakteristik yapısını bozmakta, kültürel süreçlerini, olumlu aktarımlarını sekteye uğratmaktadır. Sabır Taşı, yozlaşmış ahlaki ve geleneksel yaşam tarzlarının yol açtığı olumsuz sonuçları ifade etmesi ve bu sistemin yeniden yapılanmasına dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Roman, Lucien Goldmann' ın oluşumsal yapısalcı yöntemi üzere incelenmiştir. Oluşumsal yapısalcı yöntem içinde bulunan geriye dönüş tekniği, montaj tekniği, diyalog tekniği, iç diyalog tekniği, dinsel düzel, kültürel düzey, ekonomik düzey ve simgesel çözümleme başlıklarına yer verilmiştir. Eserde bulunan imgelerin evrensel gerçeklerine yer verilmiş ve eseri evrensel boyuta taşıyan yönleri üzerinde durulmuştur. Toplumsal yozlaşmaların nedenlerine dair varoluşsal tespitler yapılmıştır. Bu tespitler Tao, Kuran ve bilinçaltına dair bilimsel verilere dayandırılarak açıklanmıştır. Eserin bu şekilde çok yönlü olarak algılanması sağlanmıştır. Doğu toplumlarındaki kadın kavramının konumu üzerinden eserdeki simgeler geniş bir şekilde açıklanmış ve kadın kavramına bakış açısı kadını evrensel olarak anlama düzeyine çekilmiştir.

Bu çalışma, toplumda ahlaka dayandırılan yanlış yapılanmaların neticelerindeki temel sebepleri ortaya koymak, kadın-erkek eşitlik anlayışının gerekliliğini ontolojik açıdan vurgulamak amacıyla yazılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aydın, K. Ş. (2021). Atiq Rahimi'nin *Sabır Taşı* Romanının Oluşumsal Yapısalcı Yöntemle İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 193-209.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 193-209, Autumn 2021

Examination of Atiq Rahimi's The Stone of Patience Novel With The Formative Structuralist Method

Kübra Şeyma Aydın
Master Student / Kastamonu University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures, Kastamonu – TURKEY

Article History

Submitted: 09.06.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Woman
Formative Structuralism
Self
Symbolic Analysis
Tao

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51706

Abstract

The purpose of this research is to examine the effect of individual musical instrument study habits of Fine Arts High School cello students on musical instrument performance self-efficacy belief. In this research descriptive general survey model was used. The sample of the research is comprised of 128 cello students studying at 1st, 2nd, 3rd, 4th grades of 14 Fine Arts High School chosen with maximum variation sampling method of purposive sampling methods from several provinces located in 7 regions of Turkey.As data collection tool, firstly, "Personal Information Form" was used to obtain information about students demographic characteristics. In order to determine musical instrument study habits related to individual musical instrument subject,"Individual Musical Instrument Study Habits Scale" developed by Küçükosmanoğlu, Babacan, Babacan and Yüksel (2016) in 2014-2015 Academic Year and in order to determine musical instrument performance self-efficacy levels, "Musical Instrument Performance Self-Efficacy Belief Scale" dveloped by Girgin (2015) were used. The effect of individual musical instrument study habits of cello students participating in the research on musical instrument performance self-efficacy belief was examined in terms of several variables. It was determined that the effect of individual musical instrument study habits of Fine Arts High School cello students on musical instrument performance self-efficacy belief was positve. When we examined the effect of individual musical instrument study habits of Fine Arts High School cello students on musical instrument performance self-efficacy belief according to the variables, it was determined that there were significant differences in gender and study time variables and no differentiation in the variables of their class levels and the region they study in.

GİRİŞ

Edebi yapıtlar, içinde bulunduğu toplumun kucağına doğar. Yapıtlar, oluşum süreçleri içinde bulunduğu topluma ayna görevi görür. Edebiyat eserlerinin toplumdan ayrı düşünülememesi durumu edebiyat sosyolojisini alana kazandırmıştır.

Edebi yapıtların incelenmesinde sosyolojinin önemiyle reel olarak karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda yapılacak eleştiriler, edebiyat alanında sınırlı kalmaz ve eleştiri gücünü sosyolojiye de dayandırır. Goldmann oluşumsal yapısalcılık eleştiri yöntemini bu merkezde tutarak eleştiri alanını yazarın dışına taşırmıştır. "Goldmann birçok eleştiri yönteminin yaptığı gibi, yazarın yaşam öyküsünden ve toplumsal etkilerden hareketle yapıtın çözümlemesinin doğru ve olumlu sonuçlar vermeyeceğini söyleyerek yazarı temel eksene oturtan çözümleme biçimini reddeder" (Atalay, 2016: 8). Toplumu, toplumun kültürünü, ekonomisini, tarihini bir bütün içinde değerlendirir. Bireyin kendiliğine aktarımı, toplum ve onun getirileriyle bağlantılıdır.

Goldmann, salt bireyi değil, bireyi bulunduğu ana getiren şartları da göz önünde bulundurarak incelemekten yanadır. Böylece kişiler, yazar ve edebi yapıtlar karşılıklı olarak bireylerin ve toplumun ilişkisinde etkileşim içinde çözümlenerek daha gerçekçi bir düzleme oturtulur.

1. Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)

1.1. Bakış Açısı

Bakış açısı, varlığın yönünü en baştan belirleyen önemli bir unsurdur. "Sanatçının 'eşya' karşısındaki konumu, eşyaya bakış tarzı, nihayet eşyayı yorumlayış ve sunuş biçimi, sanat olayını doğurur" (Tekin, 2011: 46). Bakış açısı olay örgüsünün gidişatında belirlemeler yapar, okuyucuyu kendi içinde fikir beyan etmeye yönlendirir. Tekin'e göre bakış açısı "…sanatçının önemliyle önemsiz, can alıcı ile geçici öğeler arasında geçiş yapmasını sağlar" (Tekin, 2011: 46). Roman, hâkim bakış açısıyla yazılmıştır. Bu yüzden okur başlangıçta yazarın kahramanlara dair seyriyle karşılaşır. "Kadın güzel. Tam sol gözünün köşesindeki küçük bir yara izi gözkapağını hafifçe büzerken bakışlarına garip bir endişe katıyor" (Rahimi, 2010: 14). Yazar, romanın akışına tamamen müdahale etmiş olarak bulunmaz. Asıl vermek istediği içeriği kahramanı vasıtasıyla yapar. Hâkim bakış açısını yalnızca romanın akışını sağlamak adına kullanmıştır. Bu durumda ortaya ikinci kişili anlatıcı ve bakış açısı çıkar. Meral Demiryürek'e göre "ikinci kişili anlatıcı ve bakış açısında ortak özellik anlatıcı "sen" in sıradan biri olmamasıdır. Gözlem, dil ve tasvirdeki başarı "sen" i entelektüel bir kişilik içinde algılamayı gerektirmektedir" (2013: 136). Eserde, kadın kahramanın eşiyle olan karşılıksız konuşması ve eşi nezdinde erkeklerin geneline "siz" diye hitap etmesi ikinci kişili anlatımı göstermektedir. "Bu hikâye çok doğru. Ah siz erkekler! Elinize silah geçtiğinde kadınlarınızı unutursunuz" (Rahimi, 2010: 50). Burada hâkim bakış açısı yerini ikinci kişili bakış açısına bırakmıştır. Yazar vermek istediği mesajını kadın kahraman vasıtasıyla okuyucuya "siz" diye hitap ederek bizzat okuyucuyu kahramanın söylediklerine muhatap tutmuştur. Eserin akışı çoğunlukla kadın kahramanın sorumluluğuna bırakılmış olsa da sonuç yine hâkim bakış açısıyla tamamlanmıştır. İki ayrı bakış açısına yer verilmiş olması okuyucuyu çift yönlü düşünmeye sevk eder. Hâkim bakış açısı yazarın fikirlerini ortaya koymak için çıkarımlar yapmayı sağlarken, ikincil bakış açısı yazar iradesinin egemenliğini arkaya iter ve yazarın kendisinden de daha geniş perspektifle esere bakılmasını sağlar.

1.2. Geriye Dönüş Tekniği

Romanın yapı taşlarından geriye dönüş tekniğine anlamsal açıdan olaylar arasında bağlantı kurmak için yer verilir. Olayların birbiri arasındaki zincirsel bağını koruyan geriye dönüş tekniğidir. "Romanda yer alan her şeyin; insanın, çevrenin, zamanın eşya ve düşüncenin. . .bir mazisi vardır. Romancı bu elemanlara ruh ve can vermek için fırsat buldukça geçmişe döner" (Tekin, 2011: 234). Eserde kadın kahraman eşine kendinden bahsederken geriye döner. Eşiyle evliliklerini en baştan şu anki durumuna kadar sorgularken evlendikleri güne kadar geriye dönüş yapar. "Gözleri zamanı delip

geçiyor ve her şeyi yeniden görüyor... Annen kocaman göğüsleriyle küçük kız kardeşimi istemeye gelmişti" (Rahimi, 2010: 48). İçini dökmek istediği yerlerde anılarından yararlanır ve geriye döner. Eşinin babasıyla aralarında geçen konuşmaları geriye dönüş tekniği ile eşine anlatır.

1.3 Özetleme Tekniği

Özetleme tekniği, okuyucuyu sıkmamak ve romana hâkimiyeti sarsmamak için kullanılan bir yöntemdir. "Böylece sen olmadan seninle evlenmek zorunda kaldım. Tören sırasında senin yerine yanıma resmini ve o lanet olası hançeri koydular. Ve üç yıl daha seni beklemek zorunda kaldım. Üç yıl! Ve üç yıl boyunca kız arkadaşlarımı, ailemi görmeme izin verilmedi" (Rahimi, 2010: 49). Alıntıda geriye dönüş tekniğinin içinde özetleme tekniği de bulunmaktadır. İletişimsizlik üzere geçen üç yıl gibi bir zaman dilimi bir kaç cümle ile okuyucuya aktarılmış, kahramanın daha sonra yaşayacağı duygusal oluşumlara temel hazırlamıştır.

1.4. Leitmotiv Tekniği

Bu teknikte, kahramanlar okuyucunun zihninde belli davranış, söz ve mimiklerle hatırlatılır. Bu şekilde kahramanın, anlatı boyunca belli bir ritimle zihinde yer etmesi sağlanır. Leitmotiv tekniğinde aynı şeyin sık sık tekrarlanması söz konusudur. Kahramanlar hakkında belirli bir şema, harita çizer. Kişi ya da durum hakkında verilmek istenen mesaj okuyucunun zihnine resimsel olarak adapte edilir. "Leyli leyli leyli, can, can, can, yüreğimi dağladın" türküsüne romanın belli başlı yerlerinde tekrarlanarak yer verilmiştir. Romana ahenk katmakla birlikte şarkının sözleriyle ulaşılmak istenen bir mesaj da vardır. "Leyli" kelimesi Kamus-i Türki'de "*geceye mensup ve müteallak*" (Sami, 2010: 1250) anlamında geçer. Şarkı 1970'li yıllarda Afgan halkı arasında yayılmış bir şarkıdır. Leitmotiv tekniği, okuyucuya bazen yazarın da, kahramanların da sustuğu ve gerçek yaşamın kendisinin konuştuğu bir anlamı direkt olarak sunar. Burada devreye giren duygusal birikimler, tecrübelerdir.

Leyli yani geceye mensup olan, bu durumda kendilik ve rahim duruşundan taviz veren kadın olarak algılanabilir. Rahimi karakterinden ayırarak geceye bürüyen komşu kadın motifi, eşinin öldürülmesiyle sığınacak bir şeyinin kalmadığı ve bu durumda aklını yitirmeye başladığının ifade edilmesi, şarkıda da geçtiği gibi kadının kendisinin bir "veranda" ya dönüşmesine sebep olur. Komşu kadın "Ekmeğin hepsini krala verdim" der (Rahimi, 2010: 43). Kadının akıl feraseti rahmiyle başlar. Bu durumda ekmek kadının rahmidir. Ekmek gibi nimet olan rahimdir. Bunu layıkıyla sağlayamadığında aklını yitirecek boyutlara varması muhtemeldir. Zira öz benlik, özellikle kadındaki öz benlik, eşi dahi olsa bir başkasına satılamaz, aktarılamaz. Yaşam sistemi yalnızca bu noktada varoluşçu bir durağanlık sergiler.

"Bir parça ekmek, bir dilim soğan" (Rahimi, 2010: 75) cümlesi de leitmotiv tekniği olarak eserde yerini bulmuştur. Kadınlığıyla sınanmış halanın kral ve ailesi temalı hikâyesi esnasında yazar hâkim bakış açısıyla devreye girerek "bir parça ekmek bir dilim soğan" ifadesiyle okuyucunun zihninde oluşturduğu şemayı hikâye bitinceye kadar resmetmeye çalışmıştır. Bundan hareketle, ekmek yukarıda da bahsedildiği gibi rahimdir, nimettir. Hikâyede geçen toplum kurallarına, ahlak anlayışına ters düşen izler kişileri ontolojik açıdan sorgulamaya iter. Bu sofra soğan ekmek sofrası, bu sofra yokluk sofrasıdır. Hikâyenin akıllara getirdiği ise Habil ile Kabil' in nasıl çoğalmaya devam ettikleridir. Varlığın oluştuğu süreçlerde ahlaki güdümler söz konusu değil iken kral ve ailesinin hikâyesinde insanın asırlardır süregelen devinimi yeniden ele alınır, sorgulanır. Ama yazar, bu sistemin sorgulanmasını kendi benliğini arayan kadının vasıtasıyla yaparken, sistemi değiştirecek kadar yetkin olunmadığını, yine varoluşsal yönden eksik kalındığını kitaptaki en bilge kişi olan "Sengü Sabır" ın babasının ağzıyla verir.

1.5. Diyalog Tekniği:

Diyalog tekniği, romanın temel unsurlarından biridir. Romanın akıcılığını sağlaması bakımından önemlidir. Diyalog tekniği "…romanın edebi ve düşünsel dokusunu zenginleştirmektedir. Diyalogun temel işlevi, gizli olanı 'aşikâr' kılmak, soyut olanı somutlaştırmaktır" (Tekin, 2011: 255).

Diyalog tekniği olay örgüsü ve kahramanların iletişimi konusunda esere bir güçlülük katar ve anlatının geçişlerini kolay kılar. Romanda kadın kahraman ve eşinin babası ile arasında geçen konuşmalar diyalog tekniğine örnek verilebilir. Ayrıca eve giren asker ile aralarında şu konuşma geçer:

> "Ne iş yapıyorsun?"
> Kadın dosdoğru adamın gözlerinin içine bakarak darbesini indiriyor: "Paramı bedenimin teriyle kazanıyorum."
> "Nasıl?" diye soruyor adam, kafası karışmış bir halde. Kadın hiç sıkılma belirtisi göstermeden karşılık veriyor: "Etimi satıyorum."

"Bu rezillik de neyin nesi?"
"Tıpkı sizin kanınızı sattığınız gibi, ben de etimi satıyorum" (Rahimi, 2010: 66).
Diyalog tekniğinin romanın akışına farklı bir yön verdiği görülmektedir. İkinci kişi bakış açısına eserde ağırlıkla yer verildiği için kadın kahramanın iç dünyasının dışa vurumundan diyalog tekniği ile dışarı çıkılır. Bu aradaki bağlamı sağlayan da yine hâkim bakış açısıdır.

1.6. İç Diyalog Tekniği

Kahramanın içinde bulunduğu psikolojik duruma göre kendi kendisiyle konuşuyor olmasıdır. "Ama bana yine neler oluyor? Neler söylüyorum. Niçin? Niçin? Bu normal değil, hiç normal değil... " (Rahimi, 2010: 88) cümlesinde olduğu gibi kadın kendisiyle konuşur ve kendinde olan biteni bu yöntemle sorgular. Yazar, kahramanı kendisiyle baş başa bırakır. Kadının iradesindeki benlik arayışı bu teknik ile daha çok ortaya çıkar.

1.7. Montaj Tekniği

Anlatılarda, başka eserlerden alınabilen şiirler, cümleler, atasözleri gibi belli başlı unsurların yer verilmesiyle yani olduğu gibi alınıp anlatıya montaj yapılır. Montaj tekniği, simgesel açıdan çözümlenebilecek kavramlara kolaylık sağladığı gibi anlatıların kendisini de güçlendirir. Anlatılara renk katar. "Montaj tekniği, bir romancının genel kültür bağlamında bir değer ifade eden anonim, bireysel ve hatta ilahi nitelikli bir metni, bir söz veya yazıyı, "kalıp halinde" eserinin terkibine belirli bir amaçla katması, kullanması demektir" (Tekin, 2011: 265). Romanın girişinde Antonin Artaud'a ait olan bir söze yer verilmiştir: "Bedenden beden aracılığıyla bedenle bedenden ve bedene kadar" (Rahimi, 2010: 9). Tanrının yeryüzündeki yansıması içinde evreni barındıran insandır. Yani Tanrıdan bedene, bedenden bedene ve bedenden Tanrıya tekrar bir öz dönüşüm eserin vermek istediği asıl mesajı içerir. Yazar, farkındalığın Tanrıdan yine Tanrıya olduğunun mesajını vererek romanın başında okuyucunun perspektifini olandan daha geniş tutarak romanın anlamlandırılmasını üst düzeyde tutar.

Romanda, mollanın vaazında Muhammed'in sözlerine yer verilmiş, "bugün Firavun'un ve halkının boğulduğu, Peygamber Salih'in, Ad ve Semud kavimlerinin yok edildiği bir felaket günü' dür..." (Rahimi, 2010: 30) cümlesiyle bir montaj tekniği daha uygulanmıştır. "Âd kavmi, Nûh Tûfânı'ndan sonra putperestliğe dönen ilk kavimdir" (www.islamveihsan.com, 2019). Mollanın savaştan dolayı felaket günü ilan etmesi dışardaki savaşın durumunu ortaya koyarken ikinci bir yorum da kadın kahraman açısından yapılabilir. "Günü yakalayamayan, tarihi değerlendiremez; tarihi bilmeyen bugünü anlayamaz" (Önal, 2010: 159). Kurandaki kıssalar günümüze ışık tutan tarihsel nitelikli kıssalardır. Ezelden beridir savaş celal ile cemalin, pozitif ile negatifin, rahman ile rahimin savaşıdır. Kadının savaşı hem kendi içinde hem eşine karşıdır. Eşine karşılık kendinde verdiği savaş putların savaşıdır. O eşine sırlarını anlatmaya başladığında içindeki putları yıkmaya başlamıştır. "Ruh gelişiyor; güç, yaralanarak kendini onarıyor. Dirilişin bir diğer şekli, en azından benim açımdan fazlasıyla önemli olan bir diğer şekli "putları açığa çıkartmak ve onların ağzını aramaktır..." (Nietzsche, 2015: 14). Kadın kahraman hem dışardaki hem de içine sızan bu putları her sırrını ifşa ettiğinde yıkar.

2.Anlatı Yerlemleri

2.1. Zaman

Varoluşun kabulü zaman ile başlar. Zaman, kişi ve olayları anlatılarda yönlendiren temel unsurdur. Zaman, edebi eserleri doğal düzlemine oturtur.

> "…bir romanda zaman kavramını araştırmak, romancının metafizik kavramlarını, psikoloji anlayışını ve ustalığını araştırmak demektir. Bu aynı zamanda romancıyı, onun içinde yaşadığı tecrübe dünyasını, yarattığı roman dünyasını, aynı devirde yaşayan okuyucuları, o günden bugüne kadar romana yazarın düşünce ve hesaplarının dışında kalan bir zaman mesafesinden yaklaşan okuyucuları içine alan ilişkiler ağını incelemek demektir. Anlatını zihinlere en kolay taşınan ve okuyucuyu anlatıya yakın kılan hikâye, daha öncede vurguladığımız üzere, olayların 'zaman sırasına göre' anlatılmasıdır" (Tekin, 2011: 122).

Romanda zaman belirtilmemiştir. Ancak yazarın hayatından ve eserdeki komşu kahramanın söylediği ve Leitmotiv tekniği olarak yer verdiği "leyli leyli leyli, can, can, can, yüreğimi dağladın" şarkısının yayıldığı dönemlere bakarak romanın 1970 ve 1980'li yıllara tekabül ettiği tespitinde bulunmak mümkündür.

2.2. Mekân

Romanda, mekânların varlığı kurguyu tamamlayan temel unsurlardan biridir. Romanda mekân kahramanın iç dünyasına dair verilecek bilgilerin yansıtıldığı yerdir. Okuyucunun zihninde kahramanın psikolojisinin resminin çizildiği yerdir. "Anlatılarda mekân, kahramanların ruhsal ve fiziksel olarak aidiyet duygusuyla varoluşsal boşluklarını tamamladıkları bir zemindir"(Azap, 2017: 108). Yazar, kitabın girişinde Afgan şair bir kadının hayatını anlattığından bahseder. Daha sonra "Afganistan' da ya da başka bir yerlerde" diyerek romanın yaşanmış hikâyesinin Afganistan'da olduğunu okura aktarırken aynı zamanda dünyanın başka yerlerinde de benzer durumun yaşandığından ve yaşanacağından emin olarak mekânı Afganistan'ın dışına taşırmıştır. Bundan hareketle mekân, romanın konusunun evrensel bir bütünlük ile ele alınmasını sağlar. Bu şekilde mekânı da bütün bir evrene taşır.

2.3. Kişiler

Roman kahramanları, yazarın kendisini soyutladığı kişiler olabilirken, kendisinden izler de taşıyabilir. Ya da yazar bunların dışında kendisinin olmasını istediği karakteri de bir kahramana dönüştürebilir. Bazen de yazar tamamen kendini bırakıp kahraman olmayı yeğler. Tüm bunlar için de o kahramanlara hükmetmek zorundadır. Yazar, kahramanların yöneticisi konumundadır. "Roman karakterleri, çağrıldıkları zaman hizmete hazırdırlar, fakat hemen elimizin altından kaçmaları da mümkündür. Çünkü onlar da, bizim gibi insanlara benzerler, kendi hayatlarını yaşatmaya çalışırlar ve bunun sonucu olarak ekseriya romanın esas planına karşı isyan halindedirler" (Stevick, 2004: 163). Romanda kahramanların isimleri yoktur. Savaşta eşi yaralanmış bir kadın, eşi, eşinin ailesi ve kadının halası, semtin mollası ve savaşa dâhil olan askerlere kahraman olarak yer verilmiştir. Kadın kahraman, romanın başkahramanıdır ve yazarın kendisini en çok emanet ettiği kişidir. Olaylar, genellikle kadının eylemleri üzerinden devam eder. Kadının eşi ise savaşta yaralanmış ama hiç bir şekilde hareket edemeyen, savunmasız biri olarak romanda yerini alır. Onun savunmasızlığı başkahraman olan kadına cesaret verir ve kadının 'kendi' olmasını sağlar. Bu durumda eylemsizlik, eylemi doğurur. Kadının kayın atası olan kişi ise, bilgelik yönüyle eserde yerini alır. Kadının çevresinde bulunan bütün karakterlere karşılık bu bilge ata, başkahramanın kendisini bulması yönünde ona fikirler veren kişi olarak eserde can bulmuştur.

Kadının halası da kadının kendisine, başka bir dünyanın olduğunu, herkes gibi olmanın

dışında da bir takım güzelliklere ulaşabilmenin mümkün olduğunu gösteren kişidir. Kadına bu bakış açısını hissi olarak da verir. Aynı zamanda halası gibi olmanın getireceği sonuçlar da kadının karşısında bir tehdit unsuru olarak da verilir. Ancak kadın 'olan' ın dışına çıkarak bunu kendilik bilincine çevirmeyi başarır. Halasını tehdit olarak algılamaktan ziyade sevginin "verici" kaynağı olarak görür. Hatta bu verici kaynaktan o kadar emindir ki çocuklarını bile ona emanet edebilmiştir.

Kadının evine giren erkek çocuk da esere başka bir açı katar. Hatta kadının nezdinde bilinçleri zorlayan bir görev üstlenir. Henüz öz bilincine erişmemiş bir çocuk, kendini toplumun kısır döngüsü içinde savrulurken bulur. Burada kadın, onun kendini bulmasına olanak sağlayan bir mekân gibidir. Kadın, erkek çocuğa diğer askerin yaptığı taciz içeren fiilleri bilir ve onu kendi enerjisine sevk ederek çocuğu bu kısır döngüden kurtarmaya çalışır.

> "Bir insan başka birine ne verir? Kendisinden verir; sahip olduğu en değerli şeyden, yaşamından verir. Bu o kişinin yaşamını diğer insan için feda ettiği anlamına gelmez aksine kendi içinde yaşattıklarından veriyordur; sevinçlerinden, ilgi duyduğu şeylerden, anlayışından, bilgisinden, mizahından, üzüntüsünden, içinde canlı olan her şeyden. Diğerine yaşamından bu şekilde bir şeyler verirken, onu zenginleştirir, ondaki canlılık duygusunu yükseltir ve bu yolla kendi içindeki canlılık duygusunu da güçlendirir" (Fromm, 2003: 35).

Kadın, kendi içinde var olan sevgiyi iradeli bir şekilde aktarmıştır. Toplumun egosu, bu durumu bastırmaya çalışsa da kadın öylesine rahimdir ki onu merhametiyle kucaklar. Bu durumu ahlakın, egonun, yozlaşmanın içinden çekip alır.

3. Toplumsal Yapı ve İlişkiler

Romanda, toplumun genel geçer gerçekleri mevcuttur. Sorgulanan temel unsur toplumun egosudur. Egonun da yaratım gereği bir amacı vardır.

> "Amacı, beynin tamamını ele geçirmek ve yönetmektir. Kişiyi ele geçirene kadar müşfik bir koruyucu gibidir. Oysa ki rekabetçi, ihtiraslı, kurnaz, hilekar, düzenbazdır. Toplumun kendisini var etme şeklidir. Yani bireyler üstü bir programdır. Ve her toplumsal tasarımda bireyi kendi yapısına uygun hale getirmeye ve şekillendirmeye çalışır. Bireyin hangi kılıkta ve hangi kumaşta olacağının onun için hiç bir önemi yoktur. Bugün faşisttir, yarın liberal, diğer gün tasavvufçu veya spiritüalist..." (Acarsoy, 2016: 45).

Toplumdaki genel geçer ahlaki anlayışa ait olma duygusu, kişileri bu egoya kurban eder ve öz benliklerinden uzaklaştırır. Bilinçsiz olan kimseler, bu egoya teslim olarak yüceldiklerine inanırlar. Toplumun bütün değerlerini yerine getirmeyip aksi işler yapmaktan geri durmasalar da kendilerini bu egoya öylesine biçtirmişlerdir ki başka bir dünyanın, düzenin, ahlakın, görüşün, ideanın olacağına da imkân vermezler. Romanda, kadının kayınvalidesinin kendisini isteme süreçleri ve eşinin askerde iken kayınvalidesinin kadını korumaya çalışması, kısır olan erkek kahraman olmasına rağmen kadının kısır muamelesi görmesi ve sırf bu toplumsal benliğe ait olamama endişesi yüzünden hocaya gitme örneği de toplumsal düzeyde ele alınacak yozlaşma biçimleridir.

Utanç, korku ve üzüntünün sonucudur. Eserde geçen "Yüzünü elleriyle gizliyor. Utançtan ya da çaydanlığı devirdiği sırada kendisiyle alay ettiğini düşündüğü kaynanasının hayalini uzaklaştırmak arzusuyla" (Rahimi, 2010: 48) cümlesiyle, düzenine ahlak denilen olgunun kendi kendini zehirlemesi yetmediği gibi kişilerin yaşamlarına da enjekte edildiği anlatılmıştır. İnsan, hatta kadın ahlak kavramını taşıması gereken bir obje iken, ahlakın en başta yok ettiği bir makine halini almıştır.

Kadının kayın atasıyla konuşmasına kayınvalidesi izin vermez ve bu durumdan huzursuz olur. Ahlak kavramı akrep gibidir. İnsana ulaşamazsa kendi kendini zehirler. Kadın gelinini korumak üzere

sürekli hareket ederken bu durumun ilk önce evinden, kendi ailesinden başlayacağının korkusunu dahi çekmekte ve zehrini kendine akıtmaktadır. Bu durumda, kadın kahramanın nezdinde toplumsal egonun yitimi açığa çıkmaktadır.

3.1. Dinsel Düzey

Din, toplumun bir arada olmasını sağlayan temel olgulardan biridir. Din, bazen birey için bir kaçış iken bazen kurtuluş olabilir. Sanat eserinde bireyi birey yapan bu olgu, insanın hayatında yer eden gerçeklerin detaylandırılmasına yardımcı olur. Roman da dini temel alarak, dinden kaçmadan ama dinin de yanlış getirilerinden hatta dinin egosundan kesitler sunar. Kitabın başlarında kadın elinde tesbihi ile yaratıcısından medet ummaktadır. Bu haliyle bakıldığında şekildeki İslam ön plandadır. Ancak yazar, romanın sonlarına doğru şekildeki İslam'dan çıkar ve hakikatte yaşanan İslam ile devam eder. Romanda kadının çektiği esmalara yer verilir. Eserde esmalarla oluşturulan kendilik örgüsüne sırasıyla yer verilmiştir. Bunlardan ilki "El Kahhar" dır. Müminun suresi 17. ayet "Biz sizin üzerinizde yedi yol (yörünge) yarattık" (http://kuran.diyanet.gov.tr/, 2019) der. Bu ayetten hareketle idrak edilen Kuran-ı Kerim'in hakiki manada yedi ayrı anlamının var olduğudur. Esmaların tecellileri insanın bedenine nüfuz ettiği kadar manevi yaşama da tecellileri idrak etme şeklindedir. Kahhar ismi celali bir esmadır. Celal, evrenin sisteminde negatifi temsil eder. Kahhar'ın kahır anlamı bilinen celali yorumudur. Ancak Vahit oluşunun sonucunu yaşatarak izafi-göresel benliklerin asla var olmadığını seyrettiren anlamına gelen El Kahhar, esmanın idrak edilen boyutudur. Romanda her iki anlama da bir gönderge yapıldığı aşikârdır. Bir felaketle başlayan roman Kahhar ismini kadının kahrıyla birleştirir ve bu zikri onun ağzından zikrettirir. Çünkü kadın bütün sırlarını içinde taşıyan, kendi kimliği bastırılmış bütün kadınlar adına kahır timsalidir ve kahrı zikreder. Diğer bir mesaj ise benlik duygusunun yaşamda kendini ortaya çıkarması ve bütün çatışmaların benlik kavramından kaynaklandığıdır. Romanın başında bu esmanın verilmesi tesadüfi değildir. Yazar, kitabın en başından itibaren benlik duygusundan sıyrılarak ve izafi her şeyden uzak kalarak romanın okunmasını sağlamaya çalışmıştır. Zira bütün değer yargıları, hassas olması hasebiyle toplumun uzak durduğu ama kaçınamadığı gerçekler romanda kadın kahraman vasıtasıyla ortaya konur ve sorgulanır. Romanın devamında verilen esma El-Muahhir'dir. El Muahhir "Yarattığında açığa çıkacak olanı Hâkim isminin gereğince erteleyen" anlamındadır ve yine kadın kahraman tarafından çekilir.

> "Hareketsiz yatan erkeğine 'Seni yere mıhlayan, o lanet ruhun, seng-i sabur'um!' Güç topluyor "Ve bugün beni koruyan, senin o beş para etmez ruhun değil. Çocukları o beslemiyor." Perdeyi açıyor. "Ruhunun şu an ne halde olduğunu biliyor musun? Nerede olduğunu? İşte orada, tam üzerinde asılı duruyor." Eliyle serum torbasını işaret ediyor. "Evet, orada, o şekerli tuzlu suyun içinde, başka hiçbir yerde değil." Göğsünü şişiriyor: "Bana onurumu kazandıran, kendi ruhum; ruhumu koruyan da kendi onurum" (Rahimi, 2010: 87).

Kadın bu cümledeki ifadeleriyle haddi aşarak eşitlik ilkesine aykırı giderek kendisini daha üstün görür. Buna karşılık, adamın sessizliği rahim duruşuna karşı ebedi sessizlik ve kesin bir devrim içerir. Yalnız hisseden, hissettirilen ve bu uğurda benliklerinin okşanması için yaşayan erkeklerin karşısında daima yalnız kalan ve bir nefese sığdırılan hayatlara karşılık adamın susuşu ebedi nitelikte bu zulme karşı rahman olarak bir direniştir. Bu yüzden kadın, benliğine aykırı hareket ettiğinin farkına varır ve söylediklerinden pişman olarak El Muahhir esmasını çekmeye başlar. Kadının kendi benliğine "olduruluş" zamanı başka, başka kadınların yahut başka erkeklerin ya da kadının canlı cenaze gibi yatan kocasının "olduruluşu" elbette ki başka zamanlar dâhilinde gerçekleşebilir. Bu da El Muahhir olanın hükmü ile ilgilidir. Kadın bunun idrakindedir ve pişmanlığını dile getirir.

Kadın kahramanın zikrettiği diğer iki esma "El Cebbar" ve "Er Rahim" dir. Kadın kahraman,

artık farkındalığa erişmeye başlamıştır. Hatta kendisinin farkındalığa erişmesi gaipten duyduğu sesler ile başlar. Bu durumdan korkmaya başlar. Endişe eder. Kendi şuuruna varıp idrak boyutu açıldığı için kendine peygamberane bir yücelik yükler. Ancak kendini tam olarak gerçekleştiremediği için kendisi ve öz benliği arasında çaresiz bir sancı çekmektedir. Bu bilinci yazar, genelevde çalışan halasının iradesiyle açığa çıkarıp tasdik ettirir. Bu durum aynı zamanda zıtlıkların birliğini çağrıştırır. El Cabbar "Hükmü zorunlu olarak uygulamada olandır. Kadının kendinde var olan rahîm sıfatı açığa çıkar ve eşiyle yaşadığı temastan sonra bu idraki dışa vurur. Er Rahim esmasının açıklaması şöyledir:

> "Rahman'daki sayısız özellikleri yoktan var kılan Rahim özelliğidir! Potansiyeldeki özelliklerin seyrini oluşturma özelliğidir! Âlem sûretleri ile kendini seyir edendir! Bilinçli varlıkları, hakikatlerine erdirmek suretiyle; seyretmekte ve Esmâ'sı özellikleriyle yaşatmakta olanın, kendisi olduğu farkındalığıyla yaşatandır. "Ve kâne bil mu'miniyne Rahıyma = Hakikatine iman etmişlere Rahıym'dir" (33.Ahzâb: 43).

Rahim, tecelliyatta rahmanı kucaklayan bir niteliğe sahiptir. Kadındaki merhamet bundan ötürü meydana gelir. Eve gelen çocukla ilişkisinde kadın rahim duygusuyla hareket eder. Çocuğu merhametiyle karşılar. Hatta çocuğa diğer askerin uyguladığı taciz durumu karşısında dahi çocuğun yerine acı çekmekten kendini alamaz. Rahim sıfatıyla her türlü ahlaki yapılanmayı ayaklarının altında tutarak kendindeki özü açığa çıkarmayı başarır. Kendi hakikatini yaşayarak benliğinde yokluk bilincine varır ve " Er Rahim ve El Cabbar benim" (Rahimi, 2010: 99) der. Burada konuşan hakikatin kendisidir. Dinsel düzeyde Havva ve Âdem imgesine de atıf yapılır:

> "Seni cezalandırmak istiyor, diyeceksin. Başını hayır anlamında sallayıp daha duru bir sesle devam ediyor: "Bu yanılgıdan vazgeç! Belki de seni cezalandırmak istiyor! Benim sana neler yapabileceğimi göresin diye hayatta kalmanı sağlıyor. Benden bir iblis yaratmakla meşgul... Senin için, sana karşı! Evet, ben senin iblisinim! Ete kemiğe bürünmüş haliyle!" (Rahimi, 2010: 55).

Erkeğin hikâyesi kadının olgunluğuyla, erkeğin olgunluğu kadının dik duruşuyla başlar. Bu hikâye hiç değişmemiştir. Kadının özüne, var olan yanlışlarını kullanarak varması imkânsızdır. Havva yenildi diye kadın da yenilecek değildir. Ama eline bu imkân ezelden verilmiştir. Bu yüzden şeri söylemlerde kadının şeytan olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Bu da kadının kendine ihanetidir. Varoluşunu gerektiği gibi açığa çıkaramaması, rahim duruşunun suyunu başka şeytani fikirlerle akıtarak çamura bulamaması gerekir. Havva'nın şeytani yaklaşımları kadının metcezirleri arasındadır. "Sen cephedeydin. Özgürlük adına, Allah adına savaşıyordun! Ve bu da her şeyi haklı kılıyordu" (Rahimi, 2010: 48). Taviz özden olmamalıdır. Allah adına yapılması gereken yalnızca kılıç güdüsü değildir. Hakk, insanın kendisidir. Yaşamın 'bir' sistemi kadın ve erkeğin bütünlükten birliğe gidişini ortaya koyar. O yüzden keşfedilmesi gereken ve eş mahiyetinde ulaşılması gereken ve adına Allah denen asıl, kadın ve erkeğin 'bir' oluşunda ortaya çıkar. Kişi birlik icrasını yerine getirdiğinde zaten yokluk bilincine ulaştığı için âlemlerin seferini de seyre dalabilmesi mümkündür ve bunun için kılıç kuşanmaya da gerek yoktur. Birlik ideasında kılıç en fazla savunmak maksatlı olabilir.

Romanda, erkeğin Hacerül Esved taşı ile bağlantısı kurulurken, kadının kocası olan adamın da taş niteliğinde olması okuyucuya bırakılmıştır. Kadın taş gibi olan bir adama bütün sıkıntısını rahatlıkla anlatabiliyor. Taş adamla yani gerçek bir "Âdem olan" ile özdeşleştiriliyor. Erkek böyle olduğunda hakiki anlamda kutsallık taşır. Kadın, "Sen benim seng-i saburumsun" (Rahimi, 2010: 62) diyerek erkeğin Rahmaniyet görevini kendisine yeniden iade eder.

3.2. Kültürel Düzey

Toplumları bir arada tutan ve birlikte yaşama kuvvesini idame ettiren unsur kültürdür. Kültür, toplumda var olan ortak değerlerin bütününü kapsar. "Halk kültürünün ezgili ve sözlü ifadesi olan türküler, sayfalar dolusu yazıyı veya dakikalar sürecek bir konuşmayı bir mısrada ifade edivererek hem

halkın kültürünü hem de dil zevkini gösteren değerlerdir" (Kefeli, 2011: 164). Leitmotiv tekniğinde yer verilmiş "Leyli leyli leyli, can, can, can" türküsü dönem hakkında bilgiler verecek niteliktedir. Kefeli'nin de dediği gibi sayfalarca açıklama yapılması gereken bir husus, bir türküyle aktarılmış ve sevgi kavramının niteliksel ve niceliksel yönüne vurgu yapılmıştır.

Romanda, gelenekle karışık öğelere de yer verilerek bunların sorgulanması da sağlanmıştır. Geleneklerdeki aşırılığın kişileri baskı altına alarak onları doğru şekilde yaşama biçiminden uzaklaştırmasına yer verilmiştir. "Üç yıl! Ve üç yıl boyunca kız arkadaşlarımı, ailemi görmeme izin verilmedi... Evli genç bir bakirenin diğer evli kadınlarla görüşmesi caiz değildi. Zırvalık!" (Rahimi, 2010: 49). Kadının kayınvalidesinin koyduğu kural gelenek adı altında sığlaştırılmıştır. Bu kısır döngünün dışa vurumu neticesinde kadının kayın atasıyla dahi tek başına kalmasına izin verilmemiştir. Bu, kültürel yozlaşmanın bir neticesi olarak nitelendirilir. Kadın kahraman tarafından da "zırvalık" diye atfedilir.

3.3. Ekonomik Düzey

Romanda, yaşanan bir savaş vardır. Savaştan dolayı imkânlar kısıtlıdır. Kadın kahraman, kocasına ilaç alacak durumda olmadığı için onu şekerli su ile beslemektedir.

4. Açıklama Aşaması(Aşkın Çözümleme)

4.1 Anlatının Kaynağı

Ele alınan her anlatı yaşamdan izler taşır. Her bir anlatıyı ortaya çıkaran bir kaynak, oluşum mevcuttur. Yazar, romanı "Kocası tarafından vahşice öldürülen Afgan kadın şair N.A.'nın anısına" kaleme almıştır. Dolayısıyla kurgunun gerçek bir boyutu vardır. Bu Afgan kadın 2005 yılında şiir yazdığı için kocası tarafından dövülerek öldürülen Nadia Anjuman'dır. Kendisi Herat Edebiyat Fakültesinde eğitim görmekteydi. Yazarın ilham kaynağı, Nadia Anjuman nezdinde şiddete, namus cinayetlerine kurban giden bütün kadınlardır. Nadia Anjuman'ın yazdığı şiirlerden birine yer vermek, incelenen romanın gerçek bir psikolojik temele dayandırılmasının önemini okura layıkıyla anlatacaktır:

"bertaraf edildim her yanda, ruhumdaki şiirli fısıltı öldü
içimde neşenin anlamını aramayın, bütün neşe öldü
eğer gözlerimde yıldızları arıyorsanız,
onlar artık var olmayan bir masaldan ibarettir.

gece ve bu sözcükler bana gelir
sesimin çağrısıyla sözcükler bana gelir
hangi ateş içimde yanan, hangi suya sahibim
bedenimden, ruhumun rayihası bana gelir

bu engin sözcükler nerden gelir bilmiyorum
meltem yalnızlığımı benden uzaklara taşır
bulutların ışığından gelir bu ışık
başka hiçbir arzu yoktur bana gelen

yüreğimin çığlığı bir yıldız gibi parıldar
uçuşumun kuşu göğe dokunur
çılgınlığım bu kitapta bulunabilir,
söyleme, pirim, bana bir kez bak
sanki hesap günü gibi
kıyamet günü gibi sessizliğim bana gelir

mutluyum ki bağışlayan bana ipek verir
ve gece boyu, bu mısralar bana gelir" (Körük, S. (2018, 26 Mayıs). Nadia Anjuman (Blog yazısı). Erişim adresi: http://sevdenurkoruk.blogspot.com/2018/05/nadia-anjuman.html).

4.2. Tarihsel Çerçeve

Bir esere tarihi zevk katan şey, tarihi olayların direk alınması değil, edebi bir çerçeve etrafında olay örgüsüne uyarlanmasıdır. Tarihsel gerçeklere yer vermek, esere aynı zamanda realist bir boyut kazandırır. Bu gerçeklere eserde yer verilmesi, çıplak kalmış bir gerçeğin, okuyucuya farklı boyutlarıyla algılatılarak giydirilmesini de sağlar. 2005 yılındaki bir gazete haberinde aşağıdaki metine yer verilmiştir:

> "1996-2001 arasındaki Taliban yönetimi sırasında genellikle okumaları ve tek başlarına evden çıkmaları mümkün olmayan kadınların durumu, Taliban'ın devrilmesinden sonra bir nebze iyileşmişti. Bununla birlikte, BM'ye göre özellikle kırsal kesimde kadınlar ev içi şiddete, kötü muameleye maruz kalmaya ve namus cinayetlerine kurban gitmeye devam ediyor" (www.internethaber.com, 2019).

Bu somut verilerin insan yapısındaki soyut yönüne hitap eder. Buna dayanarak Taliban yönetimi yıllarından itibaren Afgan kadınlarının yaşadıkları cinsiyet temelli mağduriyetler gözler önüne serilir. Roman da bundan hareketle tarihsel gerçekler üzerine kurgulanmıştır. Ancak eserin giriş kısmında "Afganistan' da ya da başka bir yerlerde" diye geçen ileti, kitabın temasını salt bir kültürde ve mekânda bırakmaz ve eseri evrensel bir boyuta taşır.

4.3.Simgesel Çözümleme

Simgeler, anlatılarda derinlik saklayan unsurlar olarak nitelendirilebilir. Kurguya edebi olarak anlamsal güzellik sağlar ve okuyucuyu düşünmeye sevk eder. Berna Moran, "…gerçekliği yansıtmak değil edebiyat eserinin yaptığı, onu değişik bir biçimde algılatmak" (2010, 179) der. Edebi eserleri değişik biçimde algılamayı, yorumlamayı da simgeler sağlar. "Bir okuyucunun sembolden anladığı şey, sadece yazarın kastettiği şey değil, aynı zamanda okuyucunun kendi duyarlılığına ve bunun sonucu olarak sembolü kavrayışına bağlıdır" (Stevick, 2004: 290). Romanın adı olan "Sabır Taşı" simgesel bir motiftir. Bilge kayın ata tarafından romanda Hacerül Esved taşı ile erkeğin sabır ve benlik noktası özdeşleştirilir. Kadın kahraman da bunu kendi eşiyle özdeşleştirir ve ona ''Sengü Sabırım'' diye hitap eder. Kadın kahraman, burada eşine benlik ve öz benliği arasında hüküm oyunu oynatan taş olma görevini ve sorumluluğunu yükler. Bu şekilde sırlarını, bildiklerini onunla paylaşmaya başlar. Taş niteliğinde olan eşine kendinden demeçler sunarken kendisi de benlik ve öz benliği arasında metcezirler yaşar. Bu açıdan roman, kadın ve erkek kavramının Hacerül Esved üzerinden varoluşsal olgunluğuna işaret eder.

Simge olarak eserde yerini almış bir diğer unsur, savaş ve silâh motifidir. Gerçek düzlemde yaşanan bir savaş vardır ve kadının eşi bu savaşın parçasıdır. Ancak asıl savaş kadın ve erkek arasındadır. Bu savaş evrende daima var olan savaşın karşı görümüdür. Pozitif ile negatifin, celal ile cemalin, rahman ile rahimin varoluştan beri süregelen savaşıdır.

> "Silahlar sizin her şeyiniz olur... Şu hikâyeyi biliyor olmalısın, bir subayın acemi askerlere silahın önemini göstermeye çalıştığı bir karargâhta geçiyor hani. Subay genç bir askere, Benam'a sorar: Omzunda asılı duranın ne olduğunu biliyor musun? Benam yanıt verir: Evet, komutanım, tüfeğim! Su-bay kükrer: Hayır, ahmak! O senin anan, bacın, namusun! Sonra başka bir askere aynı şeyi sorar. Asker yanıtlar: Evet, komutanım, Benam'ın anası, bacısı, namusu!" Kadın hala gülüyor. "Bu hikâye çok doğru. Ah siz erkekler! Elinize silah geçtiğinde kadınlarınızı unutursunuz" (Rahimi, 2010: 50).

Silah erkeğin benliğini okşar. Gururuna dokunur. Varlık duygusunun tamamen bir dışa vurumunun temsilidir, tek bir maddede toplanmış halidir. Bu durumda, silahın namus sayılması erkeği kadınından ayırır. Gerçek birliğin olduğu kadın, vatanın kendisidir. Bu durumda iç içe geçmiş bir vatan kavramı ortaya çıkar. Özdeki vatan kadının kendisi iken, varlıktaki vatan silahtır. Bu bir yansımanın yanılgısı varlığın kurmacasıdır. Aidiyet tükenmeyendedir, maddede değil. Bu durumda ihanet gerçek vatanadır, kadınadır. Kadın halası için "Halam, sevişmeyi bilmeyenler savaşır derken haksız değilmiş" (Rahimi, 2010: 83) der. Kadının eşinin silaha bağlılığının sebebi olarak eşiyle arasındaki sevgisiz cinselliği gösterir. "Taocu yaklaşıma göre yeryüzündeki tüm 'fenalıkların' kökeninde, sevgisizlik ve seks açlığı vardır" (Acarsoy, 2016: 40). Genelevde çalışmış halanın ağzından verilen tespiti de kadın kahraman yaşayarak tasdik eder ve bunu rahim bakışıyla fark eder.

Doğa ve dışarda olan değişimler kadının ruh hali ile anlatı boyunca anlamsal örüntü ve bütünlük şeklinde verilmiştir:

> "Asılı olan tüpten, şekerli tuzlu su damla damla adamın alnına akıyor. Kırışıklıklarının çukurlarında birikerek burnun üst kısmına yöneliyor, oradan göz çukuruna yayılıyor, çatlamış yanağa akıyor, nihayet gür bıyıkların arasında kayboluyor. Güneş batıyor. Silahlar uyanıyor. Bu gece de her yeri yakıp yıkıyorlar. Bu gece de öldürüyorlar. Sabah. Yağmur yağıyor. Şehrin ve yıkıntılarının üzerine yağmur yağıyor. Cesetlerin ve yaralarının üzerine yağmur yağıyor" (Rahimi, 2010: 54).

Savaş yine kadının rahimi üzerinedir. Yağan yağmur kadının acıları ve çilesi üzerine yağar. Kadın öyle rahimdir ki çilesinden ab-ı hayatlar süzerek yeni nesillere aktarır. Neslinin devamını ruh üzere sağlar. Neslin devamı da yeryüzünde gerçekleşir. Kuran'da geçen yeryüzü kelimesi kadının rahmini temsil eder. "Sema, "yukarıdaki" anlamını da taşıdığından, beyni de temsil eder" (Yalçınkaya, 2009: 10). Erkeğin fiziki enerji üretim sistemi beyni ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla sema erkeği de temsil eder. Yağmur ve adamın sürekli yüzüne çizgilerine, yaralarına damlatılan su yine rahim kavramında birleşir. Bu durumda adamın çizgileri kadının çilesi iken o yine dik duruşuyla ve merhametiyle bunları diriltmeye, ölüye can vermeye devam eder. Semadan gelen yağmur motifi de kadının yaratma özelliğiyle özdeşleştirilmiş, sema görevini üstlenen erkek beyni ise eserde etkisiz ve vasıfsız bırakılmıştır. Taocu yaşamda ense, "cennet yastığı, göksel sütun" (http://acupunctureschoolonline.com/bl-10-heavenly-pillar-tianzhu-acupuncture-points.html, 2019) olarak nitelendirilir. İnsan enerjisi kuyruk sokumundan başlayarak enseden yukarı doğru çıkarılır. Kurşunun erkek kahramanın ensesinde kalması da bu açıdan düşündürücüdür. O yaşamsal enerjisini yani cennet yastığını tadabilecek kadar özgür olmayıp, putlarından arınmamıştır. Taş olabilir ancak rahmani iradesini ortaya koymadığı sürece kurşun daima ensesinde kalacak ve ruhsal yükselişe yahut öz benliğine varamayacaktır.

Eserdeki bir diğer motif, tavus tüyüdür.

> "Çocukların, mahallenin çocuklarının sesleri yükseliyor. Molozların arasında çılgınca eğleniyorlar:

"Hacının keyfi yerine geldi mi?"
"Geldi mi?"
"Suyu kim seçiyor? Ateşi kim seçiyor?"

> Kadın pencereye doğru ilerliyor, perdeleri açarak çocuklara sesleniyor: "Birilerinin eve girdiğini gördünüz mü?" Çocuklar hep bir ağızdan yanıt veriyorlar: "Hayır!" Ve oyunlarına devam ediyorlar: "Ben ateşi seçiyorum! " (Rahimi, 2010: 46).

Romana ilham olan kadın şair Nadia Anjuman'ın şiirine ateş ve su kelimeleriyle gönderge vardır.

> "gece ve bu sözcükler bana gelir
> sesimin çağrısıyla sözcükler bana gelir

hangi ateş içimde yanan, hangi suya sahibim
bedenimden, ruhumun rayihası bana gelir"

Taocu yaşamda yin ve yang dengesi vardır. "Yin-Kadın-Su, Yang-Erkek-Ateş'tir Tao öğretisinde" (Acarsoy, 2016: 40). Burada verilen sembolik bir mesaj vardır. Seçim şu anda ateştir. Savaşın varlığı kadın-erkek eşitsizliğinin savaşı iken, ateşi seçmek kadın için kendisine ayrıca rahman görevi yükleyip mücadelesine devam etmek demektir. Kadın kahraman, önce içinde tutamadığı ve acziyet hissettiği durumu eşine anlatır. Eşinin kardeşleri için "Beni gözetliyorlardı... Üç yıllık yokluğun boyunca her zaman... Ben yıkanırken hamamın küçük penceresinden beni gözetliyor ve kendilerini tatmin ediyorlardı. Geceleri ikimizi de gözetliyorlardı… Reziller! İt herifler!.." (Rahimi, 2010: 47) der. Yazar anlatının sonraki satırlarına bilinç akışına benzer bir resim çizmeye çalışır. "Artık molozların arasında oynayan çocukların sesleri de duyulmuyor. Sonunda çekip gitmişler" (Rahimi, 2010: 47). Bu durumda kadın ateş olur. Ateş öfkedir. Bir erkeğin yaptığını yaparcasına ateşini atar ve çocukların sesi de kesilir. Burada ateş ile kadının öfkesi içinde tutamayışları ve sabırsızlığı arasında bir bağdaşım kurulmuştur.

"Bana özgürlükten söz ediyordu. Senden ve kardeşlerinden nefret etmeye özgürlüğün kazanılmasından sonra başladı, sizler artık sadece iktidar uğruna savaşmaya başladığınızda." Molozların arasından çocukların haykırışları duyuluyor yeniden. Avluya ve evin içine yayılıyor. Kadın susuyor. Yeniden oynamaya başlayan çocuklara kulak kabartıyor:

"'Hacının keyfi yerine geldi mi?"
"Geldi mi?"
"Ayağı kim seçiyor? Başı kim seçiyor?"
"Ben ayağı seçiyorum.''
Bir kez daha sokağa dağılıyorlar " (Rahimi, 2010: 49).

Yazar, çocukların sokakta oynadıkları oyunu, kahramansız ve konuşma biçimiyle kadının fikirlerine yansıtarak doğal ve bütünsel bir kurgu oluşturmuştur. Aynı oyunun önceki kısmında ateş ve su arasında kadın kahramanın ruh haline göre seçim yapılmışken, oyunun ikinci kısmında iktidar hırsı ayakla özdeşleştirilmiştir. Aşağı olarak gösterilmiştir.

Romanda soğan-ekmek de simgesel bir resim çizer. Kadın, kayın atasının anlattığı hikâyeyi hazmeden bir şuur haline döner. Soğan-ekmek yemesi bu hazmı gerçekleştirmesi adına verilen bir simgedir. Kadın halasının kaderindeki yaşadığı olumsuz durumu kendi bilincine kaydetmiş ve bunu kendi dünyasında resmedeceğini sanarak bir boşluğa düşmüştür. Tam da bu sırada rahmandaki bilge şuur kayın ata, bilinciyle bu kaydı ortadan kaldırmış ve bunu sonsuz bir sevgiye çevirmeyi başarmıştır. Bilge şuur, hakikidir ve soğan ekmeğin yalın lezzetini karşı tarafa geçirebilmiştir. Kadının bilincinin bunu kabul etmesi soğan ekmekle özdeşleştirilmiştir.

Kadının, babasının hayaliyle karşılaşıp bıldırcının ona yaşadığını söylemesi ile kadın kahramanın kendisi bir anlam bağlantısı kurar. Bu anlama eklenebilecek olan, bıldırcını çocukluğunda bir uzuv gibi algılaması hatta erkeğin baskın yanına karşı durmak için onu ortadan kaldırması ve öfkesini bıldırcından çıkarıp onu kediye yem etmesidir. Burada küçük bilinçlerde oluşan baba ya da anne profilini açıkça görüldüğü kadar, küçük bir kız çocuğu da olsa yaratılıştan kendisinde var olan rahim duygusunun hiç bir şekilde bastırılamadığını ve hatta bastırılmaya kalkışılırsa rahim iradesinin şeytani yahut yanlışa iten bir iradeye sürüklediği görülmektedir. Bu, toplumda yerini kaybeden, aşağı yahut ahlaksız gözle bakılan bütün kadınları haklı çıkaracak nitelikte bir durumdur. Dolayısıyla rahim duygusu bastırılamaz. Ancak akışa gerektiği gibi teslim edilirse rahman ve rahim arasındaki denge de sağlanmış olur.

Romanda kadının çocukken babasının Kaf Bahçesi'ne gittiğine yer verilir. Tasavvufta Kaf harfinin manasına bakıldığında, simgesel bir unsura rastlanır. Kaf harfi "İnsan Zâtının üç mertebesi

olan Ahadiyet, Eniyet ve Hüviyet tecellilerinden ilk açığa çıkış olan eniyet = ene = ego = BEN noktasına işaret eder. Kaf Dağı, Benlik dağı olarak tasavvufta sembolleştirilir". Dolayısıyla baba, burada benlik kavramının taşıyıcısı olarak eserde yerini alır. Babanın hayalini görmeye başlayan kadının önemsediği bir de tavus tüyü vardır. Tavus tüyü de eserde imgesel olarak kullanılmıştır.

> "İkonografik açıklamasına bakıldığında Tavus kuşunun çoğu kültürlerde ölümsüzlüğün, yeniden doğuşun ve karşıtların birleşmesinin sembolü olduğu görülmektedir. Anavatanı Hindistan olan tavusun Mezopotamya'ya gelmesi MÖ 8. yüzyılda olmuştur, güzelliği ve sembolik anlamı nedeniyle gerek İran, gerek Mezopotamya gerekse Yunan ve Roma sanatında çok sevilerek kullanılan bir motif hâline gelmiştir. Fars ikonografisinde genellikle hayat ağacının iki yanında bir çift olarak resmedilmekte ve insan doğasının düalizmini temsil etmektedir"(Açıkyıldız, 2014: 15).

Kadının benliği ve özbenliği arasında sürekli metcezirler yaşadığından bahsedilmişti. Bu metcezirleri yaşadığı esnada Kuran'ın içine yerleştirilen tavus tüyü imgesi tesadüf değildir. Kadın, tavus tüyünü bazen kaybeder, bazen bulur. Buna paralel olarak bazen eşine "Ben senin İblisinim" (Rahimi, 2010: 55) der, bazen ona verdiği şekerli suyla, sevgisiyle, ona dokunarak hayat vermeye çalışır. "Tavus aynı zamanda renkli görüntüsü ile çirkin ayakları ve korkunç sesi arasındaki çelişki nedeniyle insanların karanlık tarafını sembolize etmekte ve bu nedenle tavus uğursuz olaylarla ilişkilendirilmektedir" (Açıkyıldız, 2014: 16). Baba, baskının, egonun resmidir. Babasını görüp kendisine tavus kuşunun kaybolmasından ötürü kızması kadını ikileme düşürür ve baskı altına alır. Tavus kuşu benliğin anahtarıdır. Kadın benliğin yitimine uğradığında kendi gerçekliğiyle karşılaşmaktan memnun olmasına rağmen, alışkanlıktan ötürü kendini çıplak hisseder.

Kadın, *sengi sabur*uyla konuşurken ona içini fırsat bulduğu bu süreçte dökerken çocuklarını unutur. Kendini tamamlayamamış bir rahim, gelecek nesile mutlu, umutlu, korkusuz bir hayat bırakamaz. Bu olayın devamında halası için "vericiydi" der. Tam olarak anlatılmak istenen, kadının gelecek nesillere evlatlarına verici konumunda olmasıdır. Ama vereceği şey umutsuzluk, namussuzluk, ahlak, gelenek, görenek değil yalnızca kendi şehrinde duruşunu ve bunun neticesinde gereken huzuru sağlayabilmektir. Öyle ki kadın kahraman annesinden bu enerjiyi alamadığı için verici konumda olan halasını annesinden daha çok sevmektedir. Uzm. Psikolog Sibel Dinç'in yüksek lisans tezi olarak yaptığı araştırmaya göre "Orgazm olan kadınlar anneleriyle daha az sıklıkta iletişim kuruyor, annelerinden daha uzakta oturuyor ama annelerini orgazm olamayan kadınlara göre daha olumlu tanımlıyorlardı" (Doğan, 2014: 30). Buna göre kadın kahramanın annesinden çok halasını sevmesini, onun kendindeki programları sağlıklı bir şekilde kullanamadığını ancak bu programları keşfetmek ve bunu özümsemek için uğraştığı söylenebilir.

Kadın ve erkeğin gereken şekilde "bir" olamayışından ötürü kadın kahraman kendinde eksiklik duygusu hissetmeye ve güven problemi yaşamaya başlar. Eserde bu duyguları "Yolunu gözlüyordum. Yokluğun, kısa süreliğine de olsa, beni garip bir ruh haline sokuyordu. Bir eksiklik duygusuna kapılıyordum. Evde değil, içimde... İçimde bir boşluk hissediyordum. O zaman, mutfakta ne varsa yemeye başlıyordum" (Rahimi, 2010: 56) cümleleriyle ifade eder. Sürekli bir şeyler yemeye başlaması spritüel yaşamda kendini korumaya alma güdüsünden kaynaklanması şeklinde anlamlandırılır. "Cinsel haz ve cinsel doyumun sorunsuzca yaşandığı bir yaşam, başka şeylere olan ilgiyi azaltır" (Doğan, 2014: 33). Birlik duygusundan yoksun kalan erkek tatminiyeti silahta yani dışardaki vatanda aramaya başlar. "Dünyamızda olan budur, çünkü arzuyu tatmin eden haz, anında arzuyu etkisiz bırakır. Daha fazla arzu olmayınca, zevk hissetmeye son veririz. Bu durum, bizi boşluk hissiyle bırakır ve hayat devam ederken, bu boşluk giderek daha büyür." (Acarsoy, 2016: 44) Kadın içteki özün tatminiyetini sağlayamayıp öz benliğine ulaşamadığı için sevgiden yoksun kalır ve

yaratılıştan kendisine verilen sevgiden kendisini mahrum bırakır ve kadının nezdinde erkek "kendini beğenmiş, küstah, zorba birine" (Rahimi, 2010: 57) dönüşür. Aslında zorba bir karakter halini alması dahi kahramanın gerçek sevgiye ulaşma yollarından biri olduğunun ispatıdır. Ancak kahraman bu arayışın izini sürmez.

Eserde geçen tecavüzler mevcuttur. Erkeğin kadına dair yaptığı hüküm savaşı özellikle yozlaşmış toplumlarda her zaman galip gelir. Ama kadın bu hükümlere karşı koyduğunda yönergeler ve çıkarımlar hep kadının üzerinden yönetilir. Kadınların yaşadığı tecavüzlere toplumun acıma hissi ile bakması bile kadının toplumda eksik ve yetersiz hatta kirli olarak bakılmasının en net ifadesidir. Kadın şekle konulamaz, kadına acınamaz. Kadına değer biçilemez. Oysa erkek rahman iradesini sağlamak zorundadır. Evliliklerde dahi rahman iradesini sağlayamayan erkek kadınla arasına ayrık otlarını sokar. Gücünü birlikten alamayan rahman ve rahim iradeleri karşı cinslerinden ziyade kendi özlerine, kendiliklerine ihanet ederler. Bu kısır döngü de ahlakın yozlaşmasını doğurur ve ahlak kavramına iradeleri teslim eder. Toplumu yönetenleri yöneten üst akıllar da bu birliği bozmaya çalışır. Rahim kendini toparlamazsa ve gerektiği gibi dik duramazsa başta tecavüz olmak üzere her türlü zorbalığa hazır hale gelir. Bu yüzden ahlak en başta yıkılması gereken olgu ve yaşayış biçimidir. Bundan sonraki süreçte rahman ve rahim iradesinin kendiliğini layıkıyla sağlayabilmesi adına gereken bilincin oluşturulmasına bakılmalıdır. Öyle anlaşılmaktadır ki bu iradenin oluşması için şu anda toplumda ahlakın nefessiz kaldığı görülmektedir. Sancısız doğumun olmadığı gibi bu süreçler de hakikatin gerektiği şekilde ortaya çıkması için gereklidir.

Sistemi baştan çözümlemek gerekirse, toplumun yozlaşması halinin nasıl bu günlere kadar geldiğinin sebepleri arasında elbette yine kadın ve erkek kavramının varlığına şahit olunmaktadır. Anne ve babadan alınan enerji kavramı vardır. Anneden yahut babadan gerekli enerjiyi alamayan çocuk büyüdüğünde ya kız gibi erkek oluyor yahut erkek gibi kız oluyor. Bunun sebebi anne ya da babadan herhangi birinin iletişim süreçlerinde baskın olması ve çocukları bu baskınlık üzerine yetiştiriyor olmalarıdır. Hatta eş cinsellik oluşumunun sebeplerinden birisi de bu enerjinin gerektiği gibi sağlanamamasıdır. Yetersiz hisseden anne çocukta eksiklik, güçsüzlük olarak meydana çıkar ve çocuk daima güçlü olana yönelir. Ebeveyni kabul, çocuk için yaşamın dönüm noktasıdır. Ancak özellikle Müslüman toplumlarda bu bilincin yetersizliği oldukça fazladır.

> "…hangi nedenle olursa olsun, dünyaya gelen bebek istenilmediğinin farkındadır. Bebeklerin anne karnına düştüğü andan itibaren annenin hissettiği duyguları algıladığı ve buna tepki verdiği artık bilinmektedir. İstenilmediklerini bildiklerinden de hem ailede, hem de yaşamda az yer kaplarlar. Bu istenilememe, kendi bilinçaltı programını fark edip kendilerince olmayı öğrenene kadar, çekirdek inançları aracılığıyla buna uygun yaşam hikâyelerini yaşamlarına çekmeye devam edeceklerdir. Doğal olarak bir çocuk olarak aynı cinsten olan ebeveynle doğru ilişki kurulmadığında, onunla sorunlar yaşanır. Bir yanda istenilmemek, bir yanda da geldiğimiz bu dünyaya tutunma çabamızla; öfke, kızgınlık, nefret gibi duygularımız çoğalır. Bu duyguları hem ebeveynimiz, hem kendimiz, hem de hayat için hissetmeye başlarız. Aynı cinsten olduğumuz ebeveynimiz, aynı zamanda da bizim aynamız gibidir. Onun tarafından istenilmeyişimiz, aynı şekilde bizim de onu istemeyişimize neden olur. Erkeksek erkek gibi olmayı, kadınsak kadın gibi olmayı ilk defa onda görürüz. Ancak bir çocuk baştan bu ilişkide kopukluk yaşadığında bu aynalaşmayı yapamaz. Bu da kendini kabul edip sevme sorunlarını ortaya çıkartır. Bence olayın tam da özü bu noktadır" (Şahin ve Sönmez, 2017: 112).

Ortaya çıkan yeni kimlikler suçlandığında bunun sebebinin en başta anne ve babada olduğu görülmelidir. Bu bir suçlama değil, sorumluluk bilincinin oluşması gerektiğinin ifadesidir. Rahim

burada rahimdir. Çocuk rahme düştüğü andan itibaren bir damla olduğu andan itibaren anne ve baba sorumluluk alır. Ama bir sorumluluğu olduğunun farkında bile değildir ve maalesef gaflettedir. Anne karnında iken, anne çocuğu istemezse çocuk, bir kere de olsa bir kaç saniye de olsa bunu hisseder, çocuk bilincinde buna yer açar. Doğduğunda "çekirdek inançları" olan kendini her yerde fazlalık gibi hisseden, çekingen çocuk koduyla doğar ve yaşama böyle devam eder. Cengiz Aytmatov' un *Kassandra Damgası* adlı eserinde bahsettiği de bilimsel bir gerçektir. Hatta *Kassandra Damgası'*nın halk arasında yayılmış söylemleri mevcuttur. Halk alında çıkan bu lekeyi günah olarak nitelendirmiştir. Oysa günahı ananın kendisi işlemiştir. Bir kez dünyaya gelmesi kader hükmüne bağlanan bir çocuğun mükemmel kaderi, bir kaç saniyelik bebeğe dair sitemi, istenmeyişi onu Kassandra embriyosu yapar. Kimi zalim bir lider, kimi tecavüzcü, kimi saldırgan olur. Bu durumda sorumluluk kimindir? Rahme düştüğü andan itibaren kendiliğinin farkında olmayan annededir. Bir kaç saniyelik istenmeyiş insanı kötü bir kadere itebilir. Kadın yeryüzüdür, yani rahimdir, topraktır. Bu toprağa her ne ekilirse o biçilir. En ufak kendilik şuurundan ayrı kalış embriyoya kader olur. Rahim bu yüzden kutsaldır. Yalnızca insan oluşumunu sağlamaz, kaderin veya gen aktarımının sistem içinde sağlıklı niteliklerle oluşumunu da sağlar, sağlamak zorundadır. Kötü kavramının altına sığdırılabilecek bütün eylemlerin temelinde aslında sevgisizlik yatar. Sisteme karşı duruş yatar. Oysa kadın karşı duruşunu kendisinin de yaratıldığı sisteme değil, bu sistemi bozmaya çalışanlara göstermelidir. Bu durum, Sabır Taşı eserinde evrenselleşmiş bu kadının, evine giren askere karşı duruşuyla açıkça yansıtılmıştır.

Kadının erkek çocuk ile yaşadıkları, kadına eşiyle ilk gecelerini hatırlatır. Yaşanan cinsellikte bile daima erkeği tatmin etme gibi kadının kendini aşan bir fedakârlık gösterdiği görülür. Bu fedakârlık sevgisizliği de doğurduğu için kadının kiminle birlikte olduğunun bir önemi de kalmamaktadır. Erkek çocuğa da kendini aşan bu fedakârlığı tıpkı eşine olduğu gibi göstermeye çalışır. Ortada yine bir sevgi yoktur. Eşiyle sağlıklı olduğundaki birlikteliği ile canlı cenaze olarak yaşadığı birliktelik arasında da hiç bir fark yoktur. Var olan, kadının kendini sorgulayışları ve eşinin karşısında açıkça ilan edilen gerçekler ve erkeğin tahammül sınırıdır. Romanın sonunda bu sabır taşı çatlar. Bir erkeğin çatlaması, onun gururuna, benliğine dokunacak şeyler yapmakla gerçekleşebilir. Kadın ve erkek arasında çatışan hakikat burada açığa çıkar. Yukarıda da belirtildiği gibi bu bir savaştır. Dışarıdaki savaş kadın erkek arasındaki savaşa döner. Sonunda birbirini tüketen, yok eden bir hal alır. Kılıç, en fazla savunmak maksatlı olabilir diye yukarıda ifade edildiği gibi kadın da son anlarında elindeki bıçağı savunmak maksatlı eşine karşı kullanmıştır. Kadın, kendini arayışı uğruna bütün değer yargılarını ayaklarının altına alarak öz benliğine ulaşırken, benliğinde yitip giden erkek benlik rolünün gereğini yerine getirmiş ve kadını öldürmüştür. Öldürdüğü aslında kendisidir. Kadın artık özgürdür, eşine olduğu gibi davranır:

> "özgürlüğüne kavuşan böyle bir ruh, böyle bir zihin, böyle bir kişi, yalnızca ayrı, ayrıştırılan, bütünden kopartılan, münferit hale getirilen şeyin reddedilebileceğine, bütün içinde her şeyin saygıyla karşılanabileceğine ve yüceltilerek tasvip edilebileceğine inanan, dolayısıyla hiçbir şeyi inkâr etmeyen, yok saymayan coşku dolu, güven verici bir kader inancıyla kendisini kâinatın ortasında görebilen asil bir insana artık dönüşmüştür. İşte bu inanç, bütün inançların en yükseği, en yücesi olan bir inançtır" (Nietzsche, 2015: 208).

Göçmen kuşun kadının üzerinde gezinmesi onun gerçek özgürlüğüne kavuşması demektir. "Ayıplar, günahlar ve yasaklar olduğu sürece ruhunuzun özgürce birleşmesi mümkün değildir. Seviştiğiniz beden bir insan olabilir ama gerçekte seviştiğiniz, bütünleştiğiniz Yaradan'ın ışığıdır. O ışıkla bütünleşmektir manevi hazzın gerçek anlamı..." (Acarsoy, 2016: 44). Kadın, bedensel zorunluluklarından aydınlık içeren anlamlara kavuşarak, anlamlarından özgürleşerek Yaradan' ın ışığıyla özdeşleşmeyi başarabilmiş ve bir kuşun varlığıyla bütünleştirilmiştir.

Sonuç olarak, varoluşsal açıdan bakıldığında kadın ve erkek arasında fıtrat iadesinin artık gerekli bir hal aldığı romanda açık bir şekilde ifade edilmiştir. Birlik dengesinin layıkıyla gerçekleştirilmesi, insan yaşamının genlere aktarılarak sağlıklı toplumlar halinde idamesinin devamını sağlar. Bundan hareketle kadının daima kendilik bilinciyle hareket etmesi onun bu idame açısından en önemli sorumluluğudur. Erkek bilince ise kadın şuurunu anlamak ve onu niteliklerinden uzaklaştırmadan, baskı altına almadan, hükmetmeye çalışmadan kendi bilincini oluşturmakla yükümlüdür. Romanda, asırlardır süregelen kadın-erkek anlayışının ahlak kavramı ile birleştiğinde çok daha büyük ve geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açtığına yer verilmiştir. Kitapta yer verilen her bir imgenin varoluşsal kaynağı vardır. Bu enerjisel yaratılış sisteminin varoluşsallıktan uzak kaldığı her bir boşluk, toplumları yozlaştırmakta daha fazla çekim gücüne sahip olur. Bu zulmü kendisine yine insan yapar. Bu çarpık düzen içinde insan kendini keşfedinceye kadar, bütün tabuları, yasakları sorgulaması, varoluşsallığı merkeze alarak yeniden ve yeniden yaratması gerekir.

KAYNAKÇA

Acarsoy, F. (2016). *Cinsel Kimya*. İstanbul: Mona Yayınları.

Açıkyıldız Şengül, B. (2014). Ezidilik Dininde Melek Tavus İnancı ve İkonografisi. *Kürt Tarihi Dergisi*, s.15, 10-17.

Atalay, İ. (2016). Yapıt Çözümlemesinde Toplum Eleştiri, Yazın Toplumbilimi Yöntemleri ve Lucien Goldmann'ın Oluşumsal Yapısalcılığı. *Humanitas*. s. 4 (8), 387-412.

Azap, S. (2017). *Tölögön Kasımbekov İnsan ve Eser*. Ankara: Bengü Yayınları.

Demiryürek, M. (2013). Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 0 (2) , 119-139.

Doğan, Ş. (2014). Orgazm ve Özgürlük Arasında Bir Bağlantı mı Var?. *Psikeart Dergisi* s. 32, 30.

Erich, F. (2003). *Sevme Sanatı (Çev. Özden Saatçi Karadana).* İzmir: İlya Yayınları.

http: //kuran.diyanet.gov.tr/

http://acupunctureschoolonline.com

Kefeli, E. (2011). *Bellek-İnsan-Eser: Cengiz Dağcı.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Körük, S. (2018, 26 Mayıs). Nadia Anjuman (Blog yazısı) Erişim adresi: *http://sevdenurkoruk.blogspot.com/2018/05/nadia-anjuman.html*.

Moran, B. (2010). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Nietzsche, F. (2015). *Putların Alacakaranlığı. (Çev.* Ankara: Nilüfer Yayınları.

Önal, M. (2010). *Edebiyat ve İletişim*. Ankara: Özbay Ofset Matbaacılık.

Rahimi, A. (2010). *Sabır Taşı (Çev. Volkan Yalçıntoklu)*. İstanbul: Can Yayınları.

Sami, S. (2010). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Stevick, S. (2004). *Roman Teorisi (Çev. Sevim Kantarcıoğlu)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Şahin, Ö. ve Sönmez, A. (2018). *Çekirdek İnanç*. Ankara: 72 Tasarım.

Tekin, M. (2011). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

www.internethaber.com

www.islamveihsan.com

Yalçınkaya, F.H. (2009). *Ankebut Kuran-ı Kerim'in Issız Derinliği ve Sembolik Analizi*. İstanbul: Şira Yayınları.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 211-233, Güz 2021

Hadislerin Anlaşılmasında Âyetlerin Rolü

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Yücel
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2548-6743
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Elazığ – TÜRKİYE

Arş. Gör. Cemal Ural
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5225-4211
Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Elazığ – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.02.2021
Kabul: 25.07.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Hadis
Kur'an
Şerh
İstişhad
Anlam Tesebbütü

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49308

Öz

Kur'an ile hadis/sünnet İslam'ın iki temel kaynağı olup aralarında birçok yönden güçlü bir bağ bulunmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'ın anlaşılmasında hadislerden, hadislerin sübûtunu belirlemede Kur'an'dan istifade edildiği izahtan varestedir. Bu araştırmada yaygın kullanımın aksine hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasında âyetlerin rolü üzerinde durulmuştur. Bu vesileyle hem mezkûr yöntemi gündeme getirmek hem de hadislerin doğru anlaşılmasına bir nebze katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Nitekim bunun örnekleri klasik hadis kaynaklarında hiç de azımsanmayacak kadar fazladır. Bazı hadislerden sonra Hz. Peygamber'in veya râvinin, hadis metniyle bir âyeti iki farklı şekilde ilişkilendirdikleri müşahede edilmektedir. Bunlardan ilki, hadisin akabinde dile getirilen "Bu hadisin mânâsı/mikyası, Allah'ın şu sözüdür." tarzındaki ifadelerden sonra bir âyete işaret edilerek aralarında anlam bağının kurulmasıdır. İkinci formu ise hadisten sonra okunan âyetlerdir. Söz konusu iki durumda da hadis ile âyet arasında bir irtibat kurulmakta ve metnin anlam alanı Kur'an çerçevesinde belirlenmiş olmaktadır. Bu yöntemin hadisin doğru anlaşılmasına ve merfû' mânânın tesebbütüne katkı sağlayacağı aşikâr olmakla birlikte, biricik ilke olmadığı ve diğer metotlarla birlikte değerlendirildiğinde daha iyi sonuçlar doğuracağı vurgulanmalıdır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yücel, E. ve Ural, C. (2021). Hadislerin Anlaşılmasında Âyetlerin Rolü. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 211-233.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 211-233, Autumn 2021

The Role of Qur'anic Verses in Understanding Hadith Texts

Asst. Prof. Dr. Ekrem Yücel
Firat University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Elazig – TURKEY

Ress. Asst. Cemal Ural
Firat University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Elazig – TURKEY

Article History

Submitted: 09.02.2021
Accepted: 25.07.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Hadith
Qur'an
Commentary on a Hadith Collection
Istishhad
Fixation of the Meaning

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49308

Abstract

The Qur'an and hadith/sunnah are the two main sources of Islam and they have a close connection from many perspectives. In this context, it is clear that the hadith is used for in understanding the Quran and it is benefited from the Quran for the determining the origin of the hadiths. Contrary to its common usage in this study, the role of the Quran/verses in understanding and interpreting hadiths has been emphasized. On this occasion, it is aimed to both the reviving mentioned method and to contribute a little to the correct understanding of the hadiths. Thus, there are many examples of this method in classical hadith sources no less. After some hadith texts, it is seen that the Prophet or the transmitter associated the hadith text with a verse in two different ways. The first form of these, it is said that "The meaning/criterion of this hadith is the following word of God" after it is transmitted hadith text. Then they are estahlished link of meaning between the hadith and a verse by pointing out it. The second form is the verses that it is read after the hadith. In both cases, it is a connection is established between the hadith and the verse and the Quran determines the meaning area of the hadith text. Although it is obvious that this method will contribute to the correct understanding of the hadith and fixation of the raised hadith meaning, it should be emphasized that it is not the only principle and will yield better results when used together with other methods.

GİRİŞ

İslam'ın mukaddes kitabı Kur'an, insanlığı doğru yola iletmek için hidayet ve rahmet olarak gönderilirken bu dinin Peygamberi Hz. Muhammed de rasûl ve nebi vasfıyla, nâzil olan âyetleri insanlara tebliğ[1] ve tebyîn[2] etmekle mesul kılınmıştır. Allah'ın indirdiği âyetleri insanlara okumuş, onları tezkiye etmiş, kitab ve hikmeti öğretmiş,[3] ayrıca bir takım hükümler (teşrî') ortaya koymuştur.[4] Böylece Kur'an tarafından kendisine verilen görev ve yetkiye binaen Kur'an'ı söz ve fiilleriyle açıklamıştır. Nitekim mücmel olarak zikredilen bir ifadeyi mufassalan beyân ettiği gibi, mutlak bir lafzı takyid veya umum olanı tahsis etmiştir.

Tebyîn görevinin icabı olan hadis/sünnet,[5] Kur'an'ın açıklaması mesabesinde olduğundan Hz. Peygamber'in ilk ve en yetkin müfessir olduğunun altı çizilmelidir. Bu yönüyle Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için hadis/sünnet son derece önemli bir konumdadır. Bunun bir sonucu olarak hadis kaynaklarındaki "Kitâbu't-Tefsir"lerden müstakil rivayet tefsirlerine, usul eserlerinin hadis/sünnetin vahiy karşısındaki konumuna dair bahislerinden, bağımsız çalışmalara kadar geniş bir yelpazede konu üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

Hadis-Kur'an ilişkisinin bir başka boyutu ise gerek hadisin sıhhatini belirlemede gerekse doğru anlaşılması ve yorumlanmasında Kur'an'dan istifade edilmesidir. Zira hadis ilminin farklı güncel problemleri olmakla birlikte sübût ve delâlet sorununun hala güncelliğini koruduğu söylenebilir.[6] Hadisin sübûtunu tespitte Kur'an'dan istifade edilmesi, genellikle hadis metinlerinin Kur'an'a arzı şeklinde gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle hadis metin tenkit kriteri olarak Kur'an'ın, hadis metinlerinin sıhhatini belirlemede hakem kılınması, tarihi süreçte birçok kişi ve ekol tarafından kabul edilmiş bir düsturdur. Sahâbe asrından itibaren başlayan bu uygulamada özellikle Hz. Âişe'nin temayüz ederek bazı hadisleri Kur'an'a arz ettiği bilinmektedir.[7] Hanefi mezhebi de aynı prensibi benimseyerek bunu, haber-i vâhidin kabul şartları arasında zikretmiştir.[8]

Hadiste metin tenkit kriterlerinin en önemlisi diyebileceğimiz Kur'an'a arzın, uygulamada bazı eksiklik ve sorunlarının olduğu, iyi bir netice alabilmek için bir takım kurallara riayet edilmesi gerektiği de belirtilmelidir.[9] Örneğin arz metodu uygulanırken her şeyden önce parçacı yaklaşımdan kaçınarak Kur'an'ın bütünü dikkate alınmalı, hadisin anlamı, bağlam ve sünnet bütünlüğü içinde değerlendirilmelidir. Ayrıca hadis ile âyet arasında görülen teâruzun sebebinin anlama ve yorumlamadan kaynaklanmadığından emin olunması gerekmektedir.[10] Her ne kadar bünyesinde bazı

1 5/Mâide, 67.
2 16/Nahl, 44.
3 3/Âl-i İmrân, 164.
4 7/A'râf, 157.
5 Çalışmamızda, aralarında ıstılahî, tarihî, epistemolojik ve normatif olmak bakımından farklılıklar barındıran bu iki terimi birlikte; "Hadis/Sünnet" şeklinde vermemizin sebebi, Hz. Peygamber'in sözlü ve fiilî tasarruflarından örnek verirken normatif olup olmamasına bakmadığımız; sadece bize kadar nakledilegelmiş olan Nebevî bilginin âyetlerle anlam tesebbütü ve tayininin yapılmış olanlarını dikkate almamızdır. Bu yüzden âyetler vasıtasıyla hadisteki "Merfû'" anlamın doğrulamasıyla ilgilenilmiştir. Bu ibârenin, teknik hadis terimi olarak sahip olduğu nüansa gidilmemiştir. Bu münasebetle ele aldığımız rivâyet "Hadis" hüviyetinde olduğu gibi "Sünnet" değerinde de olabilir.
6 Bünyamin Erul, "Hadis ve Sünnetle İlgili Temel Problemler", **Kur'an ve Hadis İlimleri**, Ankuzem Yayınları, Ankara 2009, s. 348.
7 Bkz. Zerkeşî, Ebu Abdullah Bedrüddin Muhammed b. Abdullah (ö. 745/1344), **Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler**, Trc. Bünyamin Erul, Otto Yayınları, Ankara 2010, 33-52.
8 İsmail Hakkı Ünal, **İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu**, DİB Yayınları, Ankara 2001, s. 172.
9 Kamil Çakın, "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXXIV, Ankara 1993, ss. 237-262, s. 522.
10 Salahattin Polat, **Metin Tenkidi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2010, 308.

sakıncaları barındırsa da keyfilikten uzak, sınırlılıklarının farkında olarak ve ilmî bir tarzda uygulandığında bu metodun faydadan hali olmadığı belirtilmelidir. Bununla birlikte hadisin Kur'an'a arzı prensibinin, hadislerin delâletinden çok sübût meselesiyle ilgili ele alındığı görülmektedir. Bundan dolayı konunun detaylarını, ileride ele alınmayı bekleyen müstakil ve münhasır çalışmalara havale etmek daha uygun olacaktır. Çünkü bu çalışmada, hadislerin sübûtundan ziyade delâletinde, daha sarih bir ifadeyle sıhhatinden çok doğru anlaşılması ve yorumlanmasında Kur'an'ın rolü üzerinde yoğunlaşmak hedeflenmiştir. Özet olarak bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız yöntem denemesi, bir bakıma "merfû' mânânın tesebbütü" veya "hadislerin anlaşılmasında âyetlerden istidlâl" şeklinde isimlendirebileceğimiz bir metodun detaylandırılmasıdır.

Hadis ilminin önemli problemlerinden birinin, delâlet sorunu olduğu daha önce zikredilmişti. Bunun için merviyyâtın doğru anlaşılması ve yorumlanması üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'e nispet edilen hadisin/sünnetin, O'nun kasıt ve muradına uygun olarak anlaşılması ve yorumlanması sahâbeden günümüze birçok kişinin gündemi olmuş,[11] bunu temin için tarihî süreçte bazı ilim dalları vücut bulmuştur. Hadis ilmi içerisinde gelişen fıkhu'l-hadis, dirâyetü'l-hadis, muhtelifu'l-hadis, garîbu'l-hadis, nâsihu'l-hadis ve mensuhuhu, esbâb-ı vurûdi'l-hadis gibi ilim dalları[12] ile hicri dördüncü asırdan itibaren başlayan şerh çalışmaları da[13] metni anlamaya yönelik çabalardan bazılarıdır.

Tarihî süreçte, üzerinde yoğun olarak durulan hadis metinlerinin doğru anlaşılması ve yorumlanması konusu, günümüz akademik dünyasında da gittikçe artan nitelik ve nicelikte işlenmektedir. Hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasının "doğruluğu" kriteri olarak ortaya konulan ve uyulması gereken mikyasları belirleyen, günümüz akademisyenlerinin "hadisleri anlamada yöntem" veya üzerinde uzlaşı sağlanmış bir metodoloji arayışı diyebileceğimiz çalışmalarından bazıları şunlardır: Mehmet Görmez'in *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*,[14] *Sünnet ve Hadisi Anlama Üzerine*;[15] Yusuf el-Karadâvî'nin *Sünneti Anlamada Yöntem*;[16] Enbiya Yıldırım'ın *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*;[17] Yavuz Köktaş'ın *Hadis ve Yorum*;[18] Osman Bodur'un *Müteşâbih Hadislerin Yorumu*,[19] *Hadisleri Anlama Üzerine*;[20] Nihat Yatkın'ın *Hadisi Anlamada Yöntem*;[21] Selçuk Çoşkun'un *Hadise Bütüncül Bakış*;[22] Nurullah Agitoğlu'nun *Hadis ve Bağlam*;[23] Talat Sakallı'nın *Ayni ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi*;[24] Zişan Türcan'ın *Hadis Şerh Geleneği*.[25] Bunlara ilave olarak hadislerin anlaşılmasında farklı faktörlerin etkisi de akademik çalışmalara konu edilmiştir. Örneğin hadislerin anlaşılmasında rivâyet-dirâyet bütünlüğü,[26] hadisin diğer hadislerle birlikte ele alınması,[27] zaman, mekân, şahıs ve şartlar,[28]

11 Zekeriya Güler, **Hadis Tetkikleri**, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, s. 23.

12 Mehmet Görmez, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 134.

13 Görmez, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, s. 112.

14 Otto Yayınları tarafından Ankara'da 2014 yılında yayımlanmıştır.

15 Otto Yayınları tarafından Ankara'da 2020'de yayımlanmıştır.

16 Nida Yayıncılık tarafından Bünyamin Erul'un çevirisiyle 3. Baskısı İstanbul'da 2011'de yayımlanmıştır.

17 Ensar Yayınları tarafından 3. Baskısı İstanbul'da 2019'da gerçekleştirilmiştir.

18 İnsan Yayınları tarafından İstanbul'da 2011 yılında neşredilmiştir.

19 Rağbet Yayınları tarafından İstanbul'da 2016'da yayımlanmıştır.

20 Litera Yayıncılık tarafından İstanbul'da 2019 yılında yayımlanmıştır.

21 İfav Yayınları tarafından İstanbul'da 2013 yılında neşredilmiştir.

22 İfav Yayınları tarafından 2. Baskısı İstanbul'da 2014'te yayımlanmıştır.

23 Kitâbî Yayınları tarafından İstanbul'da 2015 yılında yayımlanmıştır.

24 Nobel Yayıncılık tarafından Ankara'da 2013 yılında neşredilmiştir.

25 TDV Yayınları tarafından 2. Baskısı Ankara'da 2020'de gerçekleştirilmiştir.

26 Güler, **Hadis Tetkikleri**, s. 23 vd.

27 Bkz. Abdurrahman Ece, "Hadislerin Hadislerle Anlaşılması", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2018, C. XVII, S.

bağlam,[29] hâdiselerin arka planını okuma,[30] belâgat ilmi,[31] mecâz[32] ve eğitsel yorumun önemi[33] gibi konular üzerine yapılan çalışmalar, bu cümleden olarak zikredilebilir.

Nebevî sünnetin tesbiti için elimizde en önemli materyalimiz olan hadislerin, doğru anlaşılmasına dair ancak bir kısmını verebildiğimiz muasır çalışmaların tamamına bakılırsa, tanımı, sınırlılıkları, imkânı, kendine mahsus terminolojisi, literatürü ve gayesi itibariyle "Hadisi Anlama ve Yorumlama" problemimizin olduğu ortadadır. Yapılan çalışmalar, yeterli sayıya ve yetkinliğe kavuştuğu takdirde, akademisyenlerin uzlaştığı ortak bir metodolojiye yakın olduğumuzun işaretini verecektir.

Hadislerin anlam ve yorumunu doğru tespitte yararlanabileceğimiz kaynakların başında, Kur'an âyetlerinin yer alması gerektiği şüphesizdir. Buna rağmen hadislerin anlaşılmasında âyetlerin rolü yeterince makes bulmamış ve konuyla ilgili çalışmalar oldukça sınırlı sayıda[34] ve satır aralarında kalmıştır. Örneğin müteşâbih âyetlerin yorumunda, bunların muhkem âyetlere irca edilmesi nasıl temel bir prensip olarak kabul ediliyorsa, aynı şekilde müteşâbih hadislerin anlam ve yorumunda ister muhkem olsun isterse müteşâbih olsun Kur'an âyetlerine müracaat etmek temel bir ilke olarak kabul edilmesine[35] rağmen, ne geçmişte ne de günümüzde konu üzerinde yapılmış müstakil bir çalışma tespit edilememiştir.

Hadislerin yorumunda âyetlerden faydalanma, bir başka tanımla hadislerde mânâ ve maksadın tesbitinde Kur'an'la istidlâl konusuna konuyu ele alan kitapların içinde kullanılan başlıklarda temas edildiği halde, içeriğin sadece Kur'an'a arz örnekleriyle sınırlı kaldığı görülmektedir. Örneğin Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem* adıyla tercüme edilmiş olan eserinde "Sünnetin Kur'an'ın ışığında anlaşılması" şeklinde müstakil bir başlık açmasına rağmen hadisin Kur'an'a arzı tarzındaki misallerle yetinmekte, verdiği başlığın anlamını ise sünnetin Kur'an'la çelişmemesi olarak açıklamaktadır.[36] Benzer bir durum Muhammed Gazalî'nin eserinde de görülmektedir. Nitekim o da hadis metninin doğruluğuna hükmetmek için Kur'an'ı iyi anlamanın, uzak ve yakın delâletlerini ihata etmenin gerekliliğinden bahsetmekle birlikte, onun verdiği misaller de hadisin Kur'an'a arzı bağlamında

34, ss. 163-189.

28 Bkz. Nuri Topaloğlu, "Hadislerin Anlaşılmasında Zaman, Mekan, Şahıs ve Şartların Önemi", **Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu**, (14-15 Ekim 1993), 1993, ss. 211-214.

29 Bkz. Nurullah Agitoğlu, **Hadis ve Bağlam**, Kitâbî Yayınları, İstanbul 2015; Kemal Özcan, "Hadislerin Anlaşılmasında Bağlamın Önemi", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, C. XIV, S. 2, ss. 169-190.

30 Bkz. Ramazan Özmen, "Hudeybiye Barış Antlaşması ve Hadislerin Anlaşılmasında Hâdiselerin Arka Planını Okumanın Sunacağı İmkanlar Üzerine Bir Deneme", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2018, S. 40, ss. 277-298.

31 Bkz. Yavuz Köktaş, "Hadislerin Anlaşılmasında Belâgat İlminin Önemi", **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 2002, C. IV, S. 12, ss. 125-144.

32 Bkz. Fahri Hoşab, "Hadîslerin Doğru Anlaşılmasında Mecâzın Önemi ve Tokalaşmaya Dair Bir Hadîsin Tahlîli", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, C. XII, S. 24, ss. 71-87.

33 Bkz. Muhiddin Okumuşlar, "Hadislerin Anlaşılmasında Eğitsel Yorumun Önemi", **Hadis Tetkikleri Dergisi**, 2007, C. V, S. 2, ss. 123-134.

34 Nitekim ismi konumuzla doğrudan ilgili olan sadece bir çalışma tespit edilmiştir. Zikredeceğimiz çalışmanın alan dışından yapılmış olması hadis ve hadis terimleri hakkında bir takım hatalı kullanımlara sebebiyet verse de konuyu gündeme getiren ilk çalışma olması hasebiyle burada kaydedilmelidir. Bkz. Gıyasettin Arslan, **Hadis'in Kur'an ile Tefsiri (Umdetü'l-Kari Örneği)**, Grafikkent Baskı Merkezi, Elazığ ts.

35 **İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-İsfahânî en-Nîsâbûrî (ö. 406/1015), Müşkilu'l-Hadîs ve Beyânuh, Âlemu'l-Kütüb, (thk. Musa Muhammed Ali, II. Bsk.), Beyrut, 1405/1985, s. 40; Osman Bodur, Müteşabih Hadislerin Yorumu, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s. 160.**

36 Yusuf el-Karadâvî, **Sünneti Anlamada Yöntem**, Trc. Bünyamin Erul, Nida Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 211.

zikredilen örneklerle sınırlı kalmaktadır.[37] Ülkemizde yapılan bir çalışmada da buna benzer bir durum görülmektedir. Nitekim Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin hadis tercih ve tefsirinde dikkate aldıkları unsurlar arasında zikredilen "Kur'an'a uygunluk" başlığı altında, bir metin tenkit kriteri olarak Kur'an'a arz meselesi ele alınmıştır.[38]

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi, hadis/sünnetin doğru anlaşılması ve yorumlanması için Kur'an âyetlerinden yararlanmak, prensip olarak kabul edilmekle birlikte, sadece Kur'an'ın zahirine muhalefet eden hadislerin reddedilmesinde yani Kur'an'a arz prensibi olarak işletilmiştir. Ancak bu yaklaşım, sadedinde olduğumuz, nebevî maksadın doğru tesbiti ameliyesinde Kur'an'dan istifade etme, maksadımızı gerçekleştirmede yetersiz kalmıştır. Mezkûr meselenin ele alınışında gördüğümüz genel manzara, muhaddislerce sahih olarak kabul edilmesine rağmen, te'vil yoluyla Kur'an'daki bir hükme aykırı görülen bir hadisin, sahih olmadığına hükmetmekle yetinilmesi; sahih bir rivâyetin, vahiy cihetinden meskûtun anh bir hususta müstakil "teşrî'" konumunda olabileceği değerlendirmesine gidilmemiş olmasıdır. Ayrıca Kur'an'ın açık bir hükmüne aykırı olan bir hadisin, sahih olmadığını belirlemek, sahih olan hadisin doğru anlam ve yorumunu belirleme ameliyesini kapsamamaktadır. Bunun için hadisin anlaşılmasında Kur'an'dan istifade etmenin, Kur'an'a arzı aşan bir başka boyutu vardır. Daha açık bir ifadeyle bu ilke, sadece hadisin sıhhatini tespit için kullanılan bir metin tenkit metodu olarak değil aynı zamanda hadisi doğru anlamak ve yorumlamak için uygulanmalıdır. Özellikle "metin tenkidi"nde başvurulması zaruri görülen kriterlere dâhil edilerek hadis yorum faaliyetlerinde tatbik edilmelidir.

Hadis eserlerindeki örneklerde, Hz. Peygamber bir konu hakkında açıklamada bulunduğunda veya hüküm verdiğinde, O'nun sözlerini tasdik ve tekit için bazen âyet nâzil olduğu görülmektedir. Nitekim bazı hadislerden sonra, فَأَنْزَلَ اللَّهُ ذَلِكَ تَصْدِيقًا لَهُ / *fe-enzelallahu zalike tasdîkan lehu* "Allah Hz. Peygamberi tasdik etmek için bu âyeti indirdi."[39], وَنَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ / *ve nezelet hazihi'l-âyetü tasdîkan li-kavli Rasûlillahi* "Bu âyet, Rasûlullah'ın (s.a.v) sözünü tasdik için nâzil oldu."[40] vb. ibareler yer almaktadır. Örneğin Rasûlullah (s.a.v), bir şahsın, Müslümanın malını gasp etmek kastıyla haksız yere yemin etmesi durumunda Allah'ın gazabıyla karşılaşacağını belirtmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber'i tasdik etmek için Allah'a verilen ahitlerini ve yeminlerini az bir karşılığa satanların ahirette bir paylarının olmayacağını bildiren âyet[41] nâzil olmuştur.[42] Böylece hadisin anlamı Kur'an âyetiyle pekiştirilmiş ve sözün anlam alanı âyetle belirlenmiştir.

Hadis metinlerinin sahih anlamını ve yorumunu tespitte Kur'an âyetlerinden yararlanmanın bir başka yolu ise hadis metinlerinde yer alan garîb kelimelerin, Kur'an'da yer alan aynı kelimenin aslı veya nezâirinin anlamıyla açıklanmasıdır. Bu yöntem, Kur'an sünnet bütünlüğünü sağlamanın yanında, hadisin vermek istediği mesajı, Kur'an lafzının delâletiyle ortaya koyması bakımında önemlidir. Hadis kaynaklarında, bizzat musannıf tarafından sergilenen bu tür anlama ve yorumlama örneklerinin kemiyet itibariyle fazla olması sebebiyle, tarafımızca bir başka çalışmaya konu edileceğinden, burada üzerinde daha fazla durulmayacaktır.[43]

---

37 Muhammed Gazalî, **Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevî Sünnet**, Trc. Ali Özek, İslami Araştırmalar, İstanbul 1992, s. 28-29.

38 Bkz. Ünal, **İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu**, s. 83-88.

39 Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim (ö. 256/870), **el-Câmiu's-Sahîh**, Dâru Tavkı'n-Necât, (I-IX, I. Bsk.), Beyrut, 1422, Musakât, 4, H. No: 2356.

40 Buhârî, Tefsir, 25/2, H. No: 4761.

41 3/Âl-i İmrân, 77.

42 Buhârî, Musakât, 4, H. No: 2356.

43 Hadislerdeki "Merfû' mânânın tesebbütü (Mânânın Resûlullah'a aidiyeti)" konusunda âyetlerden faydalanıldığını gösteren bu tür örnekler "Buhârî'nin Hadisteki Garîb Kelimeleri Âyetle Açıklaması" ismiyle, eş zamanlı olarak kaleme alınmıştır. Bu sebeple "Merfû' mânânın tesebbütü" söz konusu makalemizde de vurgulanmıştır.

"Hadislerin Anlaşılmasında Âyetlerin Rolü" adlı bu çalışmamız, bir sıhhat araştırması olmayıp hadis metinlerini doğru anlama ve yorumlamada Kur'an'dan faydalanmanın gerekliliğini vurgulamayı amaçlamaktadır. Zira anlama ve yorumlamaya konu olan bir merfû' hadis metnindeki nebevî maksat, kendisiyle anlam bakımından irtibatlı olan bir âyetle ilişkilendirilerek onun istikametinde anlaşılabilir. Nitekim bunun örnekleri klasik hadis kaynaklarımızda mevcuttur. Eldeki veriler bu bağlamda incelendiğinde, mevcut malzemeyi iki grupta toplamanın mümkün olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, hadisten sonra "Bu (hadisin anlamı), Allah Teâlâ'nın şu kelamıdır." mealindeki ibarelerin bulunduğu rivayetlerdir. Nitekim birçok hadis metninden sonra فَذَلِكَ قَوْلُهُ / *fe-zâlike kavluhu* "Bu, Allah'ın şu sözüdür." ve فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى / *fe-zâlike kavluhu Teâlâ* "Bu, Allah Teâlâ'nın şu sözdür." gibi ibareler yer almaktadır. Bu tür ifade kalıplarıyla, hadisin anlamı bir bütün olarak ilgili âyetle şerh edilmiş olmaktadır. Bu tarz ibarelerin geçtiği hadis metinleri, çalışmanın amacına ve meramı anlatmaya uygun olduğundan üzerinde daha fazla durulacak ve yeterince örnek zikredilecektir.

Anlama ve yorumlamaya konu olan bir hadis metninin, kendisiyle anlam bakımından irtibatlı olan bir âyetle ilişkilendirildiği ikinci grup ise hadisin akabinde bazen Hz. Peygamber bazen de râviler tarafından okunan âyetlerdir. Kanaatimizce, bu örneklerde önemli olan âyetin kim tarafından okunduğu değil, hadis ile akabinde okunan âyet arasında kurulan anlam bağıdır. Çünkü metnin bir âyetle irtibatlandırılması, doğru anlam ve yorumun tespitinde ilgili âyetin delâletinden faydalanmayı gerekli kılmaktadır. Buna dair örnekler de ileride zikredilecektir.

Hadislerin doğru anlaşılmasında ve yorumlanmasında Kur'an'dan iki cihetle istifade etmenin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, hadis metinlerindeki garîb bir kelimenin anlamını Kur'an vasıtasıyla tespit etmek. İkincisi ise aynı zamanda bu çalışmanın esasını oluşturan, bir bütün halinde hadisin anlamını, bir âyetle irtibatlandırarak açıklamaktır. Bu, bir bütün halinde hadis metninin anlamının Allah Teâlâ'nın bir kelamıyla ilişkilendirilmesi şeklinde olabileceği gibi, hadislerden sonra okunan bir âyetle irtibatlandırılması tarzında da tezahür edebilmektedir.

1. Hadisin Anlamının Âyetle Açıklanması

Yukarıda da örnek olarak verdiğimiz gibi özel ifade kalıplarıyla işaret edilen durumda hadis metinlerinden sonra bazen Hz. Peygamber, bazen de hadisi nakleden râvi hadisin anlamını فَذَلِكَ قَوْلُهُ / *fe-zâlike kavluhu* "Bu, Allah'ın şu sözüdür." فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى / *fe-zâlike kavluhu Teâlâ* "Bu, Allah Teâlâ'nın şu sözdür." فَإِنْ لَمْ تُصَدِّقُونِي فَاقْرَءُوا بَيْنِي / *fe-in lem tusaddikûnî fe'kraû beynî* "Eğer bana inanmazsanız şu âyeti okuyun." وبَينكم كتابُ الله / *beynî ve beynekum kitâbullahi* "Benimle sizin aranızda Allah'ın kitabı vardır." gibi ibareler kullanarak ilgili âyetlerle ilişkilendirmektedirler. Bu tarz bir üslupla nakledilen hadis metni aynı zamanda ilgili âyetle açıklanmış olmaktadır.

Bu tür ifadeler, bir bütün halinde hadisin anlamının, bir âyetle irtibatlandırılarak açıklandığını ve o çerçevesinde anlaşılması gerektiğini göstermesi bakımından son derece mühimdir. Bundan dolayı hadisin, kaynağına ait olarak sahih anlamının tespiti ve bu çerçevede yorumlanması ilmî bir zorunluluktur. Bu tür ifadelerin, daha önce bahsi geçen ve hadislerden sonra âyet okunduğunu belirten rivayetlerden ayrı olarak ele alınmasının sebebi, burada hadisin anlamının doğrudan âyete referansla açıklanmasıdır. Örneğin Hz. Peygamber, bir Müslümanın kabirde sorguya çekildiğinde Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın rasûlü olduğuna şehadet edeceğini haber vermiştir. Akabinde ise فَذَلِكَ قَوْلُهُ / *fe-zâlike kavluhu* "Bu, Allah'ın şu kavlidir." diyerek Allah'ın iman edenlere her iki dünyada da sabit bir kelamla sebât ihsan edeceğini bildiren âyeti[44] zikretmiştir.[45]

[44] 14/İbrahim, 27.

[45] Buhârî, Tefsîr, 14, 2, H. No: 4699; Cenaiz, 86, H. No: 1369; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), **es-Sünen**, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye (I-VII, thk. Şu'ayb el-Arnaût, ve dğr.) Beyrut, 1430/2009, Sünnet, 27, H. No: 4750.

Hadisin tariklerinin farklılaşmasından kaynaklı olarak; kabirde sorguya çekilen Müslüman'a sorulan sorular ile bu sorulara verilen cevaplar değişiklik arz edebilmektedir. Nitekim onlardan birinde "Rabbin kim?" diye sorulunca, "Rabbim Allah, Peygamberim Muhammed'dir (s.a.v)."[46] veya "Dinim Muhammed'in (s.a.v) dinidir." şeklinde cevap verecektir.[47] Bir başka vecihte ise, "Rabbin kimdir? Peygamberin kimdir? Dinin nedir?" gibi[48] ifadeler yer almaktadır.

Hz. Peygamber, bir Müslümanın kabirdeki sorguda, kendisine yöneltilen soruya vereceği cevabın kelime-i şehadet olduğunu (veya farklı tariklerde farklı sorulara cevap verdiğini) belirttikten sonra, "Bu, Allah'ın şu kavlidir." diyerek kendi söylediği bu sözü âyetle açıklama cihetine gitmiştir. Söz konusu âyette Allah'ın iman edenlere iki dünyada da sabit ve sağlam bir sözle sebât vereceği vaat edilmektedir. Bu durumda hadiste ifade edilen kelime-i şehadet veya muhtelif sorulara verilecek doğru cevaplar, âyetteki sabit ve sağlam sözle açıklanmış olmaktadır. Nitekim İmam Mâtürîdî ilgili âyetin tefsirinde sabit ve sağlam sözden kastın farklı anlamlara gelme ihtimalinden bahsetmektedir. Sabit/sağlam sözden kastın Kur'an olduğunu söyleyenler olduğu gibi tevhit ve iman olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Bu durumda müminler imanı kendi ihtiyarlarıyla seçtikleri için Allah dünyada onları iman üzere, ahirette ise Münker ve Nekîr meleklerinin sorularına cevap vermede sabit ve sağlam tutarak doğru cevap vermelerini mümkün kılar.[49] Hassaten dikkat çekmek istediğimiz bir ayrıntı olarak, bu ve sonra serdedeceğimiz örneklerde görüleceği gibi üzerinde olduğumuz; hadislerin anlaşılmasında âyetlerin kullanılması yönteminin bizzat mübelliğ ve mübeyyin olan Allah Rasûlü'nce tatbik edilmiş olmasıdır.[50] Konuyla ilgili hadis kaynaklarında tespit edilen diğer örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Hz. Peygamber, Ebû Zerr'e güneşin battığında nereye gittiğini sorduğunda o, en iyi Allah ve Rasûlü'nün bileceğini söylemiş, Nebi (s.a.v) de "Güneş gider ve tâ ki arşın altında secde eder." buyurmuştur. Akabinde فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى / *fe-zâlike kavluhu Teâlâ* "Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlidir." diyerek güneşin kendi yörüngesinde (karargâhında) akıp gittiğini bildiren âyete[51] işaret etmiştir.[52]

Mezkûr âyette yer alan لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا / *li-müstekarrin lehâ* ifadesindeki *müstekarr* kelimesinin mimli mastar, ism-i zaman veya ism-i mekân olarak kullanılması, ayrıca *lam* harfinin bazı farklı mânâlara gelmesi, âyetin birkaç şekilde yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. Bunlardan **birincisine** göre güneş "kendisi için takdir edilmiş" istikrar sebebiyle "tesadüfi değil düzenli bir kanun çerçevesinde" akıp gitmektedir. **İkincisine** göre "istikrar için hareket etmektedir" ki bunu "kendi âleminde bir karar ve ölçü oluşturmak" maksadıyla yapar. **Üçüncüsüne** göre, müstekarr sözcüğü "ism-i zaman" olarak kabul edildiğinde, "istikrar zamanı için" duracağı ana kadar akıp gitmektedir. **Dördüncüsünde** ise "ism-i mekân" olarak kabul edildiğinde "kendi ekseninde" dönmesini ifade etmektedir. Birinci *lam* harfi, *ilâ* mânâsında olursa, bu durumda güneşin bir başka merkeze doğru harekete geçtiği anlaşılmaktadır.[53]

Bu âyete göre güneş kendi hedefine doğru gitmektedir. Ancak hedefin ne olduğu tartışmalıdır.

---

46 Müslim, Cennet, 73, H. No: 2871; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), **es-Sünen**, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, (I-V, thk. Şu'ayb el-Arnaût, ve dğr. , I. Bsk.), Beyrut, 1430/2009, Zühd, 32, H. No: 4269.

47 Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), **Sünenü'n-Nesâî,** Mektebetu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, (I-IX,) Haleb, 1414/1994, Cenâiz, 114, H. No: 2057.

48 Konuyla ilgili oldukça geniş bir anlatım bulunmaktadır. Bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 27, H. No: 4753.

49 Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 333/944) **Te'vîlâtu'l-Kur'ân,** (Ed. Bekir Topaloğlu), Dâru'l-Mîzân, İstanbul, 2006, VII, 495.

50 Hadislerin anlam tahdidinin ve tesbitinin âyetlerle yapılmasında ilk işaretini Hz. Peygamber'in verdiği yönteme, "usulünü, bizzat Rasûlullah'ın koyduğu bir yöntemdir" desek yanlış olmayacaktır. Aynı nebevî usulü, sahabenin de takip ettiği müşahede edilmektedir.

51 36/Yâsîn, 38

52 Buhârî, Tefsir, 36, 1, H. No: 4802; Buhârî, Bedü'l-Halk, 4, H. No: 3199.

53 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Umut Matbaası, İstanbul, ts, VI, 416-417.

Bu konuda muhtelif görüşler olmakla birlikte, hadisle bağlantılı olan bir yoruma göre ilgili hedef, rivayetlerde belirtildiği şekliyle, güneşin battıktan sonra gökyüzünün yedinci katına yükseltilmesi, arşın altında Allah'a secde etmesi ve tekrar doğması için kendine izin verilmesidir.[54]

Rasûlullah (s.a.v) bir başka hadiste, Hz. Mûsâ'dan bahsederken onun çok hayâlı olduğunu, bundan dolayı çok iyi örtündüğünü ve vücudundan hiçbir yerin görünmediğini haber vermiştir. İsrâiloğulları'ndan ona eziyet edenler ise Mûsâ'nın (a.s.), ya vücudundaki bir alacalıktan ya da kasık fıtığından dolayı böyle giyindiğini söylemişler, Allah da Hz. Mûsâ'nın bunlardan berî olduğunu göstermek istemiştir. Mûsâ (a.s.), bir gün yalnızken yıkanmak için soyunup elbisesini taşın üzerine koymuştur. Yıkandıktan sonra elbisesini almak için vardığında, taş elbiselerle birlikte yuvarlanıp gitmiş, Mûsâ (a.s.) asasını alıp taşa doğru yürümüş: "Ey taş elbisemi ver." diyerek arkasından koşmaya başlamıştır. Nihayet bu şekilde İsrâiloğulları'nın yanına varmış, onlar da Mûsâ'yı (a.s.) Allah'ın yarattığı en güzel şekilde görmüşlerdir. Bununla Allah, Mûsâ'nın (a.s.) söylenenlerden berî olduğunu göstermiştir.

Hz. Peygamber, Mûsâ (a.s.) ile ilgili bu kıssayı anlattıktan sonra, فَذَلِكَ قَوْلُهُ / *fe-zâlike kavluhu* "Bu, Allah'ın şu kavlidir." diyerek iman edenlerin, Mûsâ'yı (a.s.) incitenler gibi olmaması gerektiğini, nitekim Allah'ın Mûsâ'yı (a.s.) İsrâiloğulları'nın söylediklerinden temize çıkardığını ve onun Allah katında itibar sahibi olduğunu bildiren[55] âyeti okumuştur.[56] Buhârî'de geçen başka bir varyantta yaşanan bu olayların öncesiyle ilişkili olarak İsrâiloğulları'nın çıplak yıkandığı ve birbirlerine baktıkları; Mûsâ'nın (a.s.) ise yalnız başına yıkandığı ifade edilmektedir.[57]

Mûsâ (a.s.) kıssasında görüldüğü üzere, İsrâiloğulları kendi peygamberlerinde, fiziken bulunmayan noksanlığı ona isnat ederek hakkında su-i zanda bulunmuşlardır. Bu cihetle kendi peygamberlerine hem eza etmişler hem de iftira atmışlardır. Bunun akabinde Allah Teâlâ Mûsâ'yı (a.s.) tezkiye etmiştir. Hz. Peygamber, anlattığı bu kıssadan sonra okuduğu âyetle iman edenlerin Mûsâ'yı (a.s.) incitenler gibi olmamasını öğütlemiş ve nihayetinde Allah'ın onu temize çıkardığını vurgulanmıştır. Böylece Müslümanların kendi peygamberleri hakkında eza verecek davranışlardan ve sözlerden uzak durmaları, su-i zandan kaçınmaları, olmayan kusur ve ayıpları ona isnat etmemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim âyetin nüzul sebebinin, Hz. Peygamber'in Zeyneb bnt. Cahş ile evlenmesi üzerine yaşanan olaylar veya ifk hadisesi olduğu belirtilmektedir.[58]

Ahiret hayatında gerçekleşecek bir olayı Rasûlullah (s.a.v) şöyle anlatmaktadır. Nûh (a.s)'a tebliğ vazifesini yerine getirip getirmediği sorulacak, o da tebliğ ettiğini bildirecektir. Ancak aynı konu Nuh'un ümmetine sorulunca onlar kendilerine bir uyarıcının gelmediğini söyleyeceklerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Nuh'a kendisine kimin şahitlik edeceğini soracak, o da: Muhammed ve ümmeti, diyecektir. Sonra ümmet-i Muhammed Nuh'un tebliğ ettiğine, Rasûl de size (ümmetine) şahitlik edecektir. Hz. Peygamber bu olayı anlattıktan sonra فَذَلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ / *fe-zâlike kavluhu celle zikruhu* "Bu, zikri ulu olan Allah'ın şu sözüdür." buyurmuş ve Ümmet-i Muhammed'in, insanlara şahitler olmaları ve Peygamberin de onlara şahit olması için orta bir ümmet kılındığını bildiren âyeti[59] zikretmiştir.[60]

---

54 Mâtürîdî, **Te'vîlât**, XII, 82.

55 33/Ahzâb, 69.

56 Buhârî, Ehâdîsu'l-Enbiyâ, 28, H. No: 3404; Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (ö. 279/892), **el-Câmiu'l-Kebîr,** Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, (I-VI, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I. Bsk.), Beyrut, 1996, Tefsiru'l-Kur'ân, 33, H. No: 3221. Rivâyetin daha muhtasar bir tariki için bkz. Buhârî, Tefsir, 33, 11, H. No: 4799.

57 Buhârî, Gusül, 20, H. No: 278. Mâtürîdî'nin bu olayla alakalı görüşleri için bkz. Mâtürîdî, **Te'vîlât**, XI, 391-392. İlgili rivayet hakkında bir değerlendirme için bkz. Fatih Muhammet Yüksel, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân Bağlamında Mâtürîdî'de Hadis Yorumu (Kelâmî Hadisler Örneği)**, Elazığ, 2019, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 46-47.

58 Elmalılı, **Hak Dini**, VI, 341.

59 2/Bakara, 143.

60 Buhârî, Tefsîr, 2/13, H. No: 4487; Buhârî, Ehâdîsu'l-Enbiyâ, 3, H. No: 3339; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 2, H. No: 29.

Hz. Peygamber, ahirette Nuh'un kavminin onun tebliğ vazifesini yerine getirmediğini söyleyeceklerini, bunun üzerine kendi ümmetinin Nuh'a, kendisinin de ümmetine şahitlik edeceğini haber vermiştir. Kendi sözünü ise akabinde okuduğu âyetle açıklamıştır. Nitekim İbn Battâl, hadiste âyeti okuyanın Hz. Peygamber olduğunu sarahaten ifade etmiştir.[61] Âyetteki *vasat* kelimesine, Buhârî tarafından *âdil* anlamı verilmiştir.[62] Zira *insanlara şahitler olasınız* ibaresi bunu desteklemektedir. Âdil, "Şahitlik yapma hakkına sahip ve şahitliği kabul edilen" demektir. Bu aynı zamanda Ümmet-i Muhammedin icmaının hüccet olmasına delildir. Çünkü Allah bu âyette ümmeti âdil sıfatıyla nitelemiş ve şahitliği kabul edilenler zümresinden saymıştır.[63]

Hz. Âişe vakfeyle ilgili şöyle bir bilgi nakletmektedir. Cahiliye döneminde Kureyş ve kendi dinlerine tabi olanlar -ki bunlara hums denilirdi- Müzdelife'de, sair Araplar ise Arafat'ta vakfe yaparlardı. İslam'la birlikte Allah Teâlâ, Hz. Nebi'ye Arafat'a gitmesini, vakfeyi orada yapmasını ve dönmesini emretti. Hz. Âişe vakfeye dair bu bilgiyi aktardıktan sonra فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى / *fe-zâlike kavluhu Teâlâ* "Bu, Allah Teâlâ'nın şu sözüdür." demiş ve "Sonra, insanların döndüğü yerden siz de dönün."[64] âyetini okumuştur.[65]

Hz. Âişe vakfe hakkında hem cahiliye dönemindeki müşriklerin tatbikatını hem de İslam'la birlikte değişen uygulamayı anlattıktan sonra kendi naklini, zikrettiği âyetle şerh etmiştir. Çünkü okuduğu âyet anlattıklarını açıklamaktadır. Vakfe İslam'ın beş esasından biri olan hac ibadetini ifa eden kişinin, belli bir zaman belli yerlerde bir müddet durmasıdır. Hacda biri Arafat'ta diğeri Müzdelife'de olan toplam iki vakfe bulunmaktadır. Mezkûr iki vakfe cahiliye dönemi Araplarında da mevcuttu. Kureyş ve kendilerine tabi olan Kinâne ve Huzaa kabileleri ayrıcalıklarını ve sosyal statülerini göstermek[66] için kendilerinin Allah'ın dostu ve haremin hizmetçileri olduklarını söyleyerek Arafat'a çıkmadan sadece Müzdelife'de dururlardı. Sair insanlardan üstün olmayı istediklerinden vakfedeki eşitliğe razı olmazlardı.[67]

Mûsâ (a.s) ile Hızır'ın (a.s.) buluşmalarının anlatıldığı uzunca bir hadiste, Sa'îd b. Cubeyr, İbn Abbâs'a gelerek Kûfe'de halka vaaz ve hikâye anlatan Nevf (el-Bikâlî) adında birinin Hızır'ın arkadaşı Mûsâ'nın, İsrâiloğulları'na Peygamber olarak gönderilen Mûsâ (a.s.) olmadığını iddia ediyor, demiştir. Bunun üzerine İbn Abbâs, Ubeyy b. Ka'b tarikiyle Rasûlullah'tan (s.a.v) şunu rivayet etmiştir. Bir gün Mûsâ (a.s), kendi kavmine vaaz etmiş, bunun tesiriyle insanların kalpleri ürpermiş gözleri yaşarmıştır. Mûsâ (a.s) eski haline dönünce, bir şahıs gelerek yeryüzünde ondan daha âlim birinin olup olmadığını sormuş, o da bulunmadığını söylemiştir. Mûsâ (a.s), âlimliği Allah'a nispet etmediği için Allah onu azarlamış ve kendinden daha âlim birinin olduğunu bildirmiştir. Mûsâ (a.s), bu kulun nerede olduğunu sorunca Allah Teâlâ, iki denizin birleştiği yerde bulunduğunu haber vermiştir. Mûsâ (a.s), onu tanımak için bir alamet isteyince Allah, balığın kendinden ayrıldığı yeri işaret ederek kendisine ruh üfürülecek ölü bir balık almasını emretmiştir. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) bir balık almış, zembilin içine koymuş ve yanındaki gence "Seni sadece bu balığın senden ayrılacağı yeri bana bildirmenle sorumlu tutuyorum." demiştir. O genç de: "Beni fazla bir şeyle sorumlu tutmadın.", şeklinde karşılık vermiştir. Hz. Peygamber bundan sonra فَذَلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ / *fe-zâlike kavluhu celle zikruhu* "Bu, zikri ulu olan Allah Teâlâ'nın şu sözüdür." buyurarak, Mûsâ'nın (a.s.) yanındaki gence iki denizin birleştiği yere varıncaya

---

61 İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), **Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Mektebetu'r-Rüşd, (I-X, II. Bsk.), Riyad, 1423/2003, X/379.

62 Buhârî, Tefsîr, 2/13, H. No: 4487.

63 Mâtürîdî, **Te'vîlât**, I, 260.

64 2/Bakara, 199.

65 Buhârî, Tefsir, 2/35, H. No: 4520; Müslim, Hac, 151, H. No: 1219**;** Ebû Dâvûd, Menâsik, 57, H. No: 1910.

66 Menderes Gürkan, "Vakfe", **DİA**, İstanbul, 2012, c. XLII, s. 463.

67 Elmalılı, **Hak Dini**, II, 57.

kadar durmayacağını söylediği âyeti[68] okumuştur.[69]

Hızır'ın arkadaşı Mûsâ'nın (a.s), İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderilen Hz. Mûsâ olduğu hususu hadiste *ve* وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ / *iz kâle Mûsâ li-fetâhu* "Mûsâ (a.s), yanındaki gence dediğinde" âyetiyle vurgulanmıştır. Rivayette Mûsâ (a.s.) ile yanındaki genç arasında geçen diyalog, aynı zamanda âyette mevcut olup içerikleri de birbiriyle örtüşmektedir.

Hz. Âişe, bir kadının kocasının kendine kötü davranması veya yüz çevirmesinden korkmasıyla ilgili âyet[70] hakkında şöyle demiştir: Âyette sözü edilen, kendisiyle konuşmayı ve beraber olmayı istemeyen hatta boşamayı ve bir başka kadınla evlenmeyi arzulayan birinin hanımıdır. Nitekim kadın kocasına, kendini boşamayarak nikâhında tutmasını, hatta başka biriyle evlenebileceğini, vereceği nafaka ve nöbet taksiminden muaf olduğunu ve hakkını helal ettiğini söyler. Hz. Âişe âyet hakkında bu yorumu yaptıktan sonra فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى / *fe-zâlike kavluhu Teâlâ* "Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlidir." diyerek aynı âyetin devamındaki, karı ile kocanın aralarını sulhla düzeltmekte ikisine de günah olmadığını zira sulhun daha hayırlı olduğunu bildiren[71] kısmı okumuştur.[72]

Nisa sûresi yüz yirmi sekizinci âyetin baş tarafında belirtilen, kocasının kendine kötü davranmasından veya yüz çevirmesinden korkan bir kadın hakkındaki tefsirini "Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlidir." diyerek aynı âyetin sonundaki فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ / *felâ cunâha aleyhima en-yuslihâ beynehumâ sulhan ve's-sulhu hayrun* "Aralarında sulha varmalarında bir sakınca/günah yoktur. Sulha daha hayırlıdır." ibaresiyle açıklamıştır. Böylece Hz. Âişe'nin, ayet hakkında yaptığı yorumunu, aynı ayetin devamıyla izah etme cihetine gittiği görülmektedir.

Kufe'nin Kinde mevkiinde hadis rivayet eden bir şahıs, Duhân sûresinde zikredilen dumanın kıyamet gününde geleceğini, münafıkların kulaklarını sağır, gözlerini kör edeceğini, müminleri ise sadece nezle yapacağını söylemiştir. Bunu duyan Mesrûk, korkarak İbn Mes'ûd'un yanına gelmiş ve duyduklarını ona anlatmıştır. İbn Mes'ûd öfkelenerek sadece bilen kişilerin konuşması, bilmeyenlerin ise "Allah en iyi bilendir." demeleri gerektiğini ifade etmiş, ardından şu olayı nakletmiştir. Kureyşliler, İslam'ı kabulde geri kalmışlardı. Bunun üzerine Nebi (s.a.v), Yusuf'un kavmine verdiği yedi yıllık kıtlığı Kureyş'e de vererek kendine yardım etmesini Allah'tan niyaz etmişti. Binaenaleyh Kureyş kıtlığa maruz kalmış, içlerinden bazıları helak olmuş, bazıları leş ve kemikleri yemek zorunda kalmıştı. Aç olan kişi yerle gök arasını duman gibi görüyordu. Yaşananlardan sonra Ebû Süfyân'ın, kıtlığın kaldırılması için Hz. Peygamber'den dua etmesini istemesi üzerine, O dua etmiş ve kıtlık sona ermişti.

İbn Mes'ûd'un bu olayı anlatmasının sebebi âyetteki duhânı kıyamet alameti olarak değil, bilakis Kureyş'in yaşadığı kıtlık yıllarında açlıktan dolayı yerle gök arasını duman gibi görmeleri şeklinde yorumlamasıdır. Yani ona göre âyet gelecekle ilgili bir olayı değil geçmişte yaşanan bir durumu anlatmaktadır. Çünkü bundan sonra Duhân sûresi on ila on beşinci âyetleri okumuş ve ahiret azabının bir kere geldikten sonra kaldırılmayacağını, onların ise tekrar küfürlerine döndüklerini söylemiştir. Bu düşüncesini ise فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى / *fe-zâlike kavluhu Teâlâ* "Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlidir." diyerek "Çok büyük bir şiddetle kendilerini yakalayacağımız gün, muhakkak biz (onlardan) intikam alıcılarız"[73] âyetini okuyarak açıklamıştır. Ona göre âyetteki intikam gününden kasıt Bedir Savaşıdır.[74] Mâtürîdî'ye göre de âyette sözü edilen duman mecâzi anlamda olup açlığın ve kıtlığın şiddetini ifade

68 18/Kehf, 60.
69 Buhârî, Tefsir, 18/3, H. No: 4726.
70 4/Nisa, 128.
71 4/Nisa, 128.
72 Buhârî, Nikâh, 95, H. No: 5206.
73 44/Duhân, 16.
74 Buhârî, Tefsir, 30/1, H. No: 4774. Ayrıca bkz. Buhârî, Tefsir, 44/3, H. No: 4822; İstiskâ, 13, H. No: 1020.

etmek için kullanılmıştır.[75] Nitekim Araplar genele yayılan kötü durumları duhân/duman ile ifade ederler. Bu anlamda "Aramızda tozu dumana katan bir olay gerçekleşti." dediklerinde meydana gelen hâdisenin büyüklüğüne işaret ederler. Bunun sebebi de insanın korkusu veya zayıflığı ağır bastığında gözünün ferinin gitmesi ve etrafını sanki duman varmış gibi bulanık görmesidir[76].

Rûm sûresi 1-5. âyetleri hakkında İbn Abbâs şöyle demiştir. Müşrikler, İranlıların da puta tapmalarından dolayı onların Rumları yenmesini, Müslümanlar ise Ehl-i Kitab olmaları hasebiyle onların İranlılara galip gelmesini isterlerdi. Müşrikler bunu Hz. Ebû Bekir'e anlattılar. O da Rasûlullah'a (s.a.v) bildirdi. Hz. Peygamber, Rumların yeneceğini haber verince Hz. Ebû Bekir durumu müşriklere anlattı. Bunu duyan müşrikler, Hz. Ebû Bekir'e aralarında bir zaman dilimi tayin etmesini, eğer bu iddiada kendileri galip gelirse şunlar şunlar kendilerinin, eğer Müslümanlar kazanırsa onların olacağını söyleyerek bahse girdiler. Hz. Ebû Bekir beş yıllık bir süre belirledi. Ancak bu zaman zarfında Rumlar kazanamadılar. Durumu Rasûlullah'a (s.a.v.) anlattıklarında, O, mühleti on yıla kadar uzatmaları halinde kazanacaklarını söyledi. Ebû Sa'îd hadisteki بضع / *bıd'* kelimesinin "ona kadar olan sayıları" kapsadığını söylemiştir. İbn Abbâs, ondan sonra Rumların galip geldiğini söylemiş ve فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى / *fe-zâlike kavluhu Teâlâ* "Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlidir." diyerek Rum sûresi 1-5 âyetlerle irtibatlandırmıştır. Süfyân ise Rumların, İranlıları Bedir günü yendiklerini rivayet etmiştir.[77]

Mâtürîdî âyette ifade edilen müminlerin sevinme sebebinin, Rumların Farslara karşı mücerret galibiyetlerinden değil, onların Allah'ın kitabına müntesip kimseler olması hasebiyle Müslümanlarla bu noktada müşterek olmalarından kaynaklandığını söylemiştir.[78] Müminlerin sevinme sebebini, Rumların İranlıları yendiği aynı günde Müslümanların Bedir zaferini kazanmaları olarak yorumlamak da mümkündür.[79]

Zir b. Hubeyş, Safvân b. Assâl'a ilim öğrenmek maksadıyla gittiğinde, Safvân ona ilim öğrenmek isteyen kişinin fazileti, mest üzerine mesh ve sevgi hakkında hadis tahdis etmiştir. Sonra Allah'ın batıda kullarının tevbe etmeleri için genişliği yetmiş senelik yol olan bir kapı yarattığını, güneş batıdan doğuncaya dek kapatılmayacağını söylemiş ve فَذَلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ / *fe-zâlike kavluhu celle zikruhu* "Bu, zikri ulu Allah'ın şu kavlidir." diyerek "Daha önceden iman etmemiş hiçbir kimseye imanının bir yarar sağlamayacağı zamandır."[80] âyetini okumuştur.[81] Benzer bir hadisi Ebû Hureyra da rivayet etmiştir. Bu varyantta da güneş batıdan doğmadığı sürece kıyametin kopmayacağı, yeryüzünde bulunan insanların onu gördüklerinde iman edecekleri, zikredilen haberdeki söz konusu günün bu âyette bildirilen gün olduğu belirtilmiş ve akabinde aynı âyet okunmuştur.[82]

Bu rivayette güneşin batıdan doğması ile herkesin iman edeceği ancak bunun daha önce inanmayan kişilere bir fayda sağlamayacağı, zikredilen âyetle açıklanmıştır. Âyetin öncesinde meleklerin, Allah'ın ya da bazı mucizelerin gelmesini bekleyen inkârcılardan bahsedilmektedir. Bu mucizeler geldiği zaman iman etmenin onlara fayda sağlamayacağı gibi güneşin batıdan doğması sebebiyle gerçekleşecek imanları da geçersiz sayılacaktır. Ayrıca ilgili âyette zikredilen *bazı âyetler* ifadesinin mazmununa, güneşin batıdan doğmasının da dâhil olduğu kimi şârihlerce dile getirilmiştir.[83]

---

75 Mâtürîdî, **Te'vîlât**, XII, 296.

76 Râzi, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et Taberistânî (ö. 606/1210), **Mefâtîhu'l-Ğayb**, Dâru'l-Fikr, (I. Bsk.), Beyrut, 1401/1981, XXVII/243.

77 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 30, H. No: 3193-3194.

78 Mâtürîdî, **Te'vîlât**, XI, 151-152.

79 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, Dâru Hecer, (I-XXVI, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, I. Bsk), Kahire, 1422/2001, XVIII/447; Elmalılı, **Hak Dini**, VI, 238.

80 6/En'âm, 158.

81 Tirmizî, Deavât, 98, H. No: 3536.

82 Buhârî, Tefsîr, 6/10, H. No: 4635.

83 'Aynî, **'Umdetu'l-Kârî,** XXIII/92.

Abdullah b. Abbâs, Hz. Peygamber'in diyeti on iki bin dirhem (gümüş) olarak belirlediğini söyledikten sonra وَذَلِكَ قَوْلُهُ / *ve-zâlike kavluhu* "Bu, Allah'ın şu kavlidir" diyerek "Allah ve Rasûlü'nün lütfundan onları zenginleştirdiği için intikam almaya kalktılar"[84] âyetini zikretmiş ve sözü edilenlerin diyet almakla zenginleştiklerini belirtmiştir.[85]

İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in diyeti on iki bin dirhem yapmasıyla, bazı kişilerin zenginleştiklerini ve bundan dolayı intikam almaya kalkıştıklarını düşündüğü için bunu âyetle açıklamıştır. Çünkü âyette onların intikam almaya kalkışmalarının sebebi olarak Allah ve Rasûlü'nün lütfuyla onları zenginleştirmesi gösterilmektedir.

Câbir b. Abdullah'ın naklettiğine göre Rasûlullah, cennet ehlinin nimet içindeyken kendilerine bir nur zuhur edeceğini, başlarını kaldırdıklarında Allah'ın onları gözetlediğini fark edeceklerini ve Allah'ın, cennet ehline "Selam sizin üzerinize olsun." diyeceğini haber vermiştir. Hz. Peygamber bundan sonra وَذَلِكَ قَولُ اللهِ سبحانه / *ve zâlike kavlullahi subhânehu* "Bu, şanı yüce Allah'ın şu kavlidir" diyerek سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ / *selâmun kavlen min rabbin rahîm* "Rahim olan Rab'dan söz olarak kendilerine selam vardır."[86] âyetini okumuştur. Devamında ise: Allah Teâlâ onlara, onlar da Allah'a bakarlar. Allah kendilerinden perdeleninceye kadar, nimetlerden hiçbir şeye iltifat etmeden Allah'a bakmaya devam ederler. Nuru ve bereketi onların diyarlarında baki kalır, buyurmuştur.[87] Hz. Peygamber, Allah'ın cennet ehline görülmesini, onlarla konuşmasını ve onlara selam vermesini سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ / *selâmun kavlen min rabbin rahîm* âyetiyle açıklamıştır.

Hz. Peygamber, cennet ehline bir münadinin gelerek onlara, ebediyen hastalığı olmayan bir sıhhat, ölümsüz bir hayat, ihtiyarlaması olmayan bir gençlik, dara düşülmeyecek bir bolluk olacağını haber vereceğini bildirmiştir. Akabinde فذلك قوله عز و جل / *fe-zâlike kavluhu azze ve celle* "Bu, aziz ve ulu olan Allah'ın şu kavlidir." diyerek وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ / *ve nûdû en tilkumu'l-cennetu ûristumûhâ bimâ kuntum ta'melûn* "Onlara, işte yaptıklarınızdan dolayı vâris kılındığınız cennet diye nida edilir."[88] âyetini okumuştur.[89] Münadinin cennet ehline duyuracağı nimetlerin neler olduğunu ifade eden hadisin anlamı, Hz. Peygamber tarafından okunan ilgili âyetle pekiştirilmiştir.

Rasûlullah (s.a.v), her bir kişinin biri cennette diğeri cehennemde olan iki menzilinin olduğunu, bir kişi ölüp cehenneme girdiğinde onun menziline cennet ehlinin vâris olacağını haber vermiştir. Sonra فذلك قوله عز و جل / *fe-zâlike kavluhu azze ve celle* "Bu, aziz ve ulu olan Allah'ın şu kavlidir." diyerek أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ / *ulâike humu'l-vârisûn* "İşte onlar vârislerin ta kendileridir." âyetini[90] zikretmiştir.[91] Hadiste zikredilen cehenneme girecek herhangi birinin cennetteki menziline, cennet ehlinden birinin vâris olacağı, Hz. Peygamber tarafından okunan âyetle hem tekit edilmiş hem de açıklanmıştır.

Vahiy Hadisi olarak bilinen rivâyete göre, Allah bir konuda hükmettiğinde melekler, bu hükmü kabul ettiklerini göstermek için kanatlarını çırparlar. Kalplerindeki korku izale edilince Rabbiniz ne söyledi derler. Buna karşılık onlar, hakkı söyledi diye cevap verirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. Bu sözü şeytanlar işitir. Bunu atılan ateşten kurtulanlar, kâhin ve sihirbazlara ulaştırırlar. Onlar da bir doğrunun üzerine yüz yalan katarlar. Gökten işitilen o kelime tasdik edilir.[92] Hz. Peygamber, kaynaklarda vahiy hadisi olarak zikredilen sözünden sonra فذلك قوله / *fe-zâlike kavluhu*

---

84 9/Tevbe, 74.
85 İbn Mâce, Diyât, 6, H. No: 2632.
86 36/Yâsîn, 58.
87 İbn Mâce, Mukaddime, 13, H. No: 184.
88 7/A'râf, 43.
89 Müslim, Cennet, 22, H. No: 2837; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 39/10, H. No: 3246.
90 23/Mü'minûn, 10.
91 İbn Mâce, Zühd, 39, H. No: 4341.
92 İbn Mâce, Sünnet, 13, H. No: 194.

"Bu, Allah'ın şu sözüdür." buyurmuş, sonra حَتَّى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ / *hattâ izâ fuzzia an kulûbihim* "Kalplerinden korku giderilince" âyetini[93] okumuştur.[94]

Ebû Talha, Uhud Savaşında etrafına baktığında herkesin kalkanını kafasına siper yaparak uyukladığını nakletmiştir. Bunun ise ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا / *sümme enzele aleykum min ba'di'l-gammi emeneten nu'âsen* "O kederin ardından üzerinize bir emniyet duygusu ve uyuklama hali indirdi." âyetinde[95] tasvir edilen durum olduğunu söylemiştir.[96] Âyette ifade edilen uyuklama hali sadece müminler için olup münafıklar kalplerindeki korku yüzünden bu emniyet hissinden mahrum bırakılmışlardır.[97]

Rasûlullah'tan (s.a.v) nakledildiğine göre O, her müminin birinden amelinin yükseldiği, diğerinden rızkının indiği iki kapısı bulunduğunu ve kişi öldüğü zaman bu iki kapının kendisi için ağlayacağını bildirmiştir. Devamında ise فذلك قوله عز و جل / *fe-zâlike kavluhu azze ve celle* "Bu, aziz ve ulu olan Allah'ın şu kavlidir." buyurarak فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ / *femâ beket aleyhimu's-semâu ve'l-ard* "Gökyüzü ve yeryüzü onlara ağlamadı" âyetini[98] okumuştur.[99]

Hadiste zikredilen müminin amelinin yükseldiği kapıdan kastın yeryüzü, rızkının indiği kapıdan kastın ise sema olduğu söylenebilir. Bu durumda ölen mümin için bu kapıların yani yeryüzü ile semanın ağlamasından bahsedilmektedir. Yeryüzü ile semanın ağlamasının mümkün olup olmadığı konusunun, muhatabın zihninde bir soru oluşturmaması için Rasûlullah (s.a.v) bunu yukarıda okuduğu zikredilen âyetle açıklamıştır. Her ne kadar âyette semanın ve yerin Firavun ve tabileri için ağlamadığından bahsediliyor olsa da, bunlara ağlama fiilinin nispet edilmesi, künhüne vâkıf olunamasa dahi ağlamalarının mümkün olduğuna işaret etmektedir.

Nebi (s.a.v.)'den nakledildiği üzere Allah, bir kulunu sevdiğinde, Cebrail'e falan kişiyi sevdiğini haber vererek onun da sevmesini irade buyurduğunu, Cebrail'in bunu sema ehline söylediğini, sonra o kişinin sevgisinin insanların kalbine indirildiğini haber vermiştir. Akabinde فَذَلِكَ قَوْلُ الله / *fe-zâlike kavlullah* "Bu, Allah'ın şu kavlidir" buyurarak إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا / *innellezîne âmenû ve amilu's-sâlihâti se-yec'alu lehumu'r-Rahmânu vudden* "İman edip salih amel işleyenler için Rahman kalplere bir sevgi yerleştirecektir." âyetini[100] okumuştur. Devamında, Allah bir kulundan hoşlanmadığında ise Cebrail'e "Ben falana kızdım." diye nida ettiğini, Cebrail'in bunu sema ehline bildirdiğini, neticede o kişiye karşı hissedilen buğzun insanların kalbine yerleştiğini haber vermiştir.[101]

Hadiste, Allah'ın sevdiği veya buğz ettiği kimselerin hallerini Cebrail vasıtasıyla önce sema ehline ardından insanlara bildirdiği, bundan dolayı insanlarda da aynı durumun tecelli ettiği belirtilmektedir. Hadisin anlamı, iman edip iyi amel işleyenlere Rahman'ın kalplerde bir sevgi yerleştireceğini ifade eden âyetle açıklanmıştır. Mâtürîdî'ye göre âyetin muhtemel anlamlarından biri de hadiste zikredilen bu mânâdır.[102]

Kıyamet ahvaline dair Hz. Peygamber'den nakledilen bir rivayette, kalbinde zerre miktarı iman bulunan kişilerin cehennemden çıkarılacakları ifade edilmektedir. Bundan sonra râvi Ebû Sa'îd el-Hudrî فَإِنْ لَمْ تُصَدِّقُونِي / *fe-in lem tusaddikûnî* "Eğer bana inanmazsanız." şunu okuyun diyerek "Allah zerre

93 34/Sebe, 23.
94 Ebû Dâvûd, Kitabu'l-Hurûf, H. No: 3989.
95 3/Âl-i İmrân, 154.
96 Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 3, H. No: 3007.
97 Mâtürîdî, **Te'vîlât**, II, 452.
98 44/Duhân, 29.
99 Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 44, H. No: 3255.
100 19/Meryem, 96.
101 Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 19, H. No: 3161.
102 Mâtürîdî, **Te'vîlât**, IX, 172.

kadar zulüm yapmaz, bir hasene bile olsa onun mükâfatını kat kat verir."[103] âyetini zikretmiştir. [104] Hadiste zikredilen cehennemden çıkarılma ile âyette geçen Allah'ın "bir hasene bile olsa onun mükâfatını kat kat vermesi" arasında bir bağlantı kurulduğu söylenebilir.

Mervân, Fâtıma bnt. Kays'a boşanan kadının nafakasını sormuş o da kocası Ebû Hafsın kendisini boşadığını bunun üzerine Hz. Peygamber'in yanına varıp durumu anlatınca, hamile olmadığı takdirde kendisine nafaka tayin edilmeyeceği cevabını aldığını söylemiştir. Bunun üzerine Mervân, bu hadisi sadece bir kadından duyduk. Biz insanlar arasında yaygın olan sağlam görüşü esas alacağız demiş, Fâtıma bunu duyunca بَيْنِي وبَينكم كتابُ الله / *beynî ve beynekum kitâbullahi* "Benimle sizin aranızda (hakem olarak) Allah'ın kitabı var." diyerek "Onları iddetlerine dikkat ederek boşayın… Belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır."[105] âyetini okumuştur. Akabinde "Üç talaktan sonra hangi durum ortaya çıkabilir ki"[106] diyerek âyette kastedilenin ric'î talakla boşanmış kadınlar olduğunu, dolayısıyla bâin talakla boşananların nafaka ve süknâ hakkının bulunmadığıyla ilgili naklettiği hadisi, okuduğu bu âyetle açıklamıştır.

2. Hadisten Sonra Âyet Okunması

Hadislerden sonra Hz. Peygamber veya sahâbe başta olmak üzere seneddeki bir râvi tarafından, metinle yakından ilgili olan bazı âyetlerin okunduğu müşahede edilmektedir. Mezkûr âyetleri kimin okuduğu bazen sarih bir şekilde ifade edilirken bazen açıkça belirtilmemektedir. Âyetleri okuyan açıkça belirtilmişse kendisine, hakkında açıklama bulunmayanlar ise en yakın şahsa veya zamire irca edilmiştir. Söz konusu durumda âyeti okuyanın kimliği hususunda bazı farklı yaklaşımlar olsa da, konumuz açısından aslolan bu âyetleri kimin okuduğu değil, nakledilen hadisle, okunan âyet arasında bir anlam bağının kurulmasıdır. Çünkü okunan âyetle, hadisin anlamı pekiştirilmiş, izah edilmiş ve anlam alanı tespit edilmiş olmaktadır.

Bize göre garip bir yaklaşım olarak; hadisten sonra ilgili âyeti okuyan Hz. Peygamber olduğu halde bunu "Hadisin Kur'ân'a arzı" olarak ele alanlar olduğu gibi, ilgili hadisi âyetin tefsiri olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.[107] Ancak galip kanaatin aksine biz, bu istidlâl veya istişhâd yönteminin, Kur'an'a arz veya hadisin âyeti tefsir etmesinden ziyade, hadisin anlamını âyetle pekiştirmek ve hadisi âyetle şerh etmek olduğunu nazar-ı itibara sunmak istiyoruz. Nitekim örneklerde de görüleceği üzere bu durumda okunan âyetlerin ibareleri daha açıktır. Ashabın âyetlere daha aşina oldukları göz önüne alınırsa Hz. Peygamber'in muradını âyetin delâletiyle açıkladığı, muhtemel yanlış anlaşılmaların önüne geçmek istediği söylenebilir. Bu bağlamda, hadisten sonra Hz. Peygamber'in veya râvilerin okuduğu âyetleri farklı başlıklar altında inceleyeceğiz.

2.1. Hadisten Sonra Hz. Peygamber'in Âyet Okuması

Cerîr b. Abdullah'ın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber, ayın on dördünde (bedr gecesi) aya baktıktan sonra, insanların dolunayı şu halde gördükleri gibi Allah'ı da göreceklerini bildirmiş ve onların, güç yetirmeleri halinde güneşin doğmasından ve batmasında önceki namazlara devam etmelerini istemiştir. Akabinde güneşin doğması ve batmasından evvel, Allah'ın hamd ile tesbih edilmesi[108] gerektiğini bildiren âyeti okumuştur.[109] Hz. Peygamber'in irad ettiği hadis ile sonrasında okuduğu âyetin metinlerindeki benzerlik dikkate alındığında, hadisin âyetle şerh edildiği söylenebilir.

---

103 4/Nisa, 40.
104 Buhârî, Tevhîd, 24, H. No: 7439.
105 65/Talâk, 1.
106 Ebû Dâvûd, Talâk, 39, H. No: 2290.
107 Çakın, "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi", s. 240-243.
108 50/Kâf, 39.
109 Buhârî, Mevâkîtu's-Salât, 16, H. No: 554.

Hz. Ali'nin naklettiğine göre o, Bakî'u'l-Ğarkad mezarlığında Rasûlullah ile birlikte bir cenazedeyken Hz. Peygamber, herkesin cennetteki veya cehennemdeki yerlerinin yazılmış olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine ashâb, bu durumda kendilerinin bu yazgıya dayanıp güvenmelerinin mümkün olup olmadığını sormuşlar, Rasûlullah (s.a.v) da, amel etmelerini zira her kim ne için yaratılmışsa, o amelin ona kolaylaştırılacağını bildirmiştir. Ardından, infak eden, sakınan ve o en güzeli de tasdik edenlerin, en kolay olana suhuletle iletileceğini, cimrilik eden, kendini Allah'tan müstağni gören ve o en güzeli yalanlayanların ise en zor olana iletileceğini[110] bildiren âyetleri okumuştur.[111] Mezkûr rivayetteki "Amel edin, herkes ne için yaratılmışsa, kişiyi ona götüren amel de kolaylaştırılmıştır." ifadeleri âyetteki فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى / *fe-se-nüyessiruhu li'l-usrâ* ve فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى / *fe-se-nüyessiruhu li'l-yusrâ* ifadeleriyle ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

İbn Abbâs'ın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber, bir hutbe irâd ederek insanların Allah'ın huzurunda yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak toplanacaklarını haber vermiş, akabinde de Allah'ın ilk yaratmaya nasıl başladıysa, üzerine hak bir vaat olarak, yine onu geri döndüreceğini ve gerçekte fâilin kendisi olduğunu bildiren[112] âyeti okumuştur.[113] Kıyamet gününde Allah'ın huzurunda, insanların yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olmalarının keyfiyeti Allah'ın ilk yaratmaya nasıl başladıysa onu geri döndüreceğini bildiren âyete atfen açıklanmıştır. Çünkü insanların annelerinden doğdukları ilk halde nasıl yadırganacak bir durum yoksa ve hayatın tabi şartları çerçevesinde cereyan ediyorsa, aynı şekilde insanların ahiret hayatında da ilk yaratıldıkları halde olacakları bildirilmektedir.

İnsan kıyamet gününde ne yanına bir şey alabilecek ne de ondan bir şey kaybolacaktır.[114] İnsanların mahşerde bedenen nasıl dirileceklerini konu edinen rivayet gökyüzünün kıyamette ilk yaratılışına döndürüleceğini ifade eden âyetle açıklanmıştır. Gökyüzüyle insan bedeni, her şeyin aslına rücu edeceği gerçeğinden hareketle aralarında bir bağlantı kurularak açıklanmıştır.

Rasûlullah (s.a.v), Allah'ın zalime belli bir süre mühlet vereceğini ancak onu yakaladığı zaman bir daha bırakmayacağını bildirmiş, ardından Allah'ın zalim olan memleketlerin halkını yakaladığında, O'nun yakalamasının işte böyle, çok elem verici ve şiddetli olduğunu ifade eden[115] âyeti okumuştur.[116] Allah zalime mühlet verir ancak onu ansızın yakaladığı zaman da yakalaması çok elem verici ve şiddetli olur. Zira hadiste Allah'ın zalimi yakalayacağı ifade edildikten sonra okunan âyette bu yakalamanın şiddetli ve acıklı olacağı bildirilmektedir. Bu durumda hadiste ifade edilen yakalamanın mahiyeti âyetle beyân edilmekte, şiddetli ve elem verici olarak şerh edilmektedir.

Hz. Peygamber, Allah'ın kendine mal verdiği halde zekât vermeyen kişinin sahip olduğu bu malın, kıyamet günü, iki dişli zehirli bir yılana dönüşeceğini, sahibine dolanıp onu ısırarak "Ben senin malınım. Ben senin hazinenim." diyeceğini haber vermiştir. Akabinde, Allah Teâla'nın kendilerine lütfundan bahşettiği şeylerde cimrilik edenlerin yaptıkları işin kendileri için iyi değil bilakis kötü olduğunu ve cimrilik ettikleri malın kendi boyunlarına dolanacağını ifade eden[117] âyeti okumuştur.[118]

Hadiste geçen, yılanın kişinin boynuna dolanması ifadesi âyetteki سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ / *se-yutavvekûne mâ bahilû bihi yevme'ş-kıyâmeti* "Cimrilik ettikleri malın kıyamet gününde kendi boyunlarına dolanacağını" anlatan kısımla ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

---

110 92/Leyl, 5-10

111 Buhârî, Tefsîr, 92/3, H. No: 4945; Tefsîr, 92/5, H. No: 4947; Cenâiz, 82, H. No: 1362.

112 21/Enbiyâ, 104

113 Buhârî, Tefsîr, 5/14, H. No: 4625; Ehâdisu'l-Enbiyâ, 8, H. No: 3349.

114 Kirmânî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî (ö. 786/1384), **el-Kevâkibu'd-Derârî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, (I-XXV, II. Bsk.) Beyrut, 1401/1981, XIV/11.

115 11/Hud, 102.

116 Buhârî, Tefsir, 11/5, H. No: 4686.

117 3/Âl-i İmrân, 180.

118 Buhârî, Tefsîr, 3/14, H. No: 4565; Zekât, 3, H. No: 1403.

Nebi (s.a.v), gerçek miskini, bir-iki hurma veya bir-iki lokmanın geri çevirdiği kişi değil bilakis insanlardan bir şey istemekten sakınan kimse olarak tarif etmiştir. Akabinde ise "Dilerseniz şu âyeti okuyunuz." diyerek onların insanlardan ısrarla bir şey istemeyenler olduğunu ifade eden[119] âyeti okumuştur.[120] Rivayetteki يَتَعَفَّفُ / *yeteaffefu* "İnsanlardan bir şey istemekten sakınmak" kelimesi, âyetteki لاَ يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا / *lâ yes'elûne ilhâfen* "Onlar insanlardan ısrarla bir şey istemezler" lafzıyla şerh edilmiştir.

Ebû Hureyra'dan nakledildiğine göre, Ehl-i Kitâb olanlar Tevrat'ı İbranice okuyup, Müslümanlara Arap dilinde açıklarlardı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v), Ehl-i Kitâb'ı tasdik etmediğiniz gibi tekzîb de etmeyin buyurmuş ve bizim sadece, Allah'a, bize indirilene, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Ya'kûb ve torunlarına indirilenlere, Mûsâ'ya, İsa'ya ve bütün peygamberlere Rabb'leri tarafından verilenlere iman ettiğimizi ve onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmediğimizi ifade eden[121] âyetteki gibi söylememizi istemiştir.[122]

Hadiste ifade edilen Ehl-i Kitâb'ın ne tasdik ne de tekzib edilmesi hususu devamında okunan âyetle açıklanmıştır. Onların tasdik veya tekzîb edilmemesi, hem doğru hem de yanlış olma ihtimali bulunan bilgilerle alakalıdır. Zira bunlar İslam'a muhalif bir haber zikrettikleri zaman yalanlanabilirler veya şeriata uygun bir söz söylediklerinde doğrulanabilirler.[123] Âyet ve hadiste ortaklaşa vurgulanan husus önceki peygamberlere indirilen kitapların aslına iman etmemiz gerektiği, bununla birlikte tarihi süreçte yaşanan tahriften dolayı Ehl-i Kitâb'ın söylediklerinin arasında bu bilgilerin de olması ihtimalinden dolayı ne müspet ne de menfi bir tavır takınılmamasıdır. Bu temkin sayesinde var olan aslın reddini ve tahrifin onayını yani hakkın reddini veya bâtılın ve kizbin (tahrifin) ikrar edilme ihtimalini engellemek için böyle bir tutum sergilendiği düşünülebilir.

Ebû Hureyra'dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber, kıyamet gününde iri ve şişman bir şahsın geleceğini ancak onun Allah katında sivrisineğin kanadı kadar değer taşımayacağını belirttikten sonra, Allah'ın kıyamet gününde onlara hiçbir değer vermeyeceğini ifade eden[124] âyeti okumalarını emretmiştir.[125]

Âyete, "Biz onlar için tartı kurmayız." anlamı da verilebilir ancak yukarıdaki hadisle uyumlu olması açısından "Değer vermeyiz" şeklindeki birinci meal daha isabetli gözükmektedir. Nitekim Buhârî şârihlerinden Kastallânî'nin "Biz onlara değer vermeyiz ve itibar etmeyiz." şeklinde bir açıklama yapması tercihimizi desteklemektedir[126]. Nitekim hadiste iri cüsseli şişman birine Allah'ın bir değer vermeyeceğini anlatırken âyetteki فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا / *felâ nukîmu lehum yevme'l-kıyâmeti veznen* ifadesinden istifade edildiği görülmektedir. Âyetin bağlamı ile hadis birlikte değerlendirildiğinde kıyamet gününde asıl olanın fiziki büyüklük değil, bilakis iman ve buna bağlı yapılan ameller olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hadiste umum olarak zikredilen الرَّجُلُ العَظِيمُ السَّمِينُ / *er-raculu'l-azîmu's-semîn* "iri-

119 2/Bakara, 273.

120 Buhârî, Tefsîr, 2/48, H. No: 4539.

121 2/Bakara, 136.

122 Buhârî, Tefsîr, 2/11, H. No: 4485.

123 İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî (ö. 852/1448), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Dâru'l-Ma'rife, (I-XIII), Beyrut, ts, VIII/170.

124 18/Kehf, 105.

125 Buhârî, Tefsîr, 18/6, H. No: 4729. Ayeti okuyan kişinin sahâbî râvi olma ihtimali bulunmakla birlikte hadisin devamı olup merfû' olması da muhtemeldir. Bkz. 'Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451), **'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Dâru'l-Fikr, (I-XXV), yy., ts**,** XIX/49. Nitekim bazı Türkçe tercümelerde de ayeti okuyanın Ebu Hureyra olduğu belirtilmiştir. Bkz. Kâmil Miras, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, Gaye Matbaacılık, Ankara, 1980, XI/132.

126 Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Hatîb (ö. 923/1517), **İrşâdu's-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, (I-X, VI. Bsk.), Bulak, 1305, VII/231.

şişman kişi" ibaresinin âyetle tahsis edildiğini dolayısıyla buradaki şahsın inanmayanlardan olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir.

Rasûlullah (s.a.v), kıyamet gününde gerçekleşecek bir olayı şöyle tasvir etmiştir. Ölüm, kıyamet gününde alaca bir koç suretinde getirilecek, ardından bir münadi önce cennet ehline, sonra da cehennem ehline seslenerek bunu tanıyıp tanımadıklarını soracaktır. İki zümre de onu tanıdıklarını ve onun ölüm olduğunu söyledikten sonra, ölüm boğazlanacaktır. Akabinde münadi her iki gruba da artık sonsuza dek yaşayacaklarını zira bundan böyle ölümün olmadığını söyleyecektir. Hz. Peygamber bu olayı anlattıktan sonra, onları gaflet içinde bulunup iman etmezlerse, ilâhî emrin gerçekleştiği hasret günü ile korkutmasını emreden[127] âyeti okumuştur. Bu esnada onların gaflette olan dünya ehli olduğunu ve iman etmediklerini söylemiştir.[128]

Bu rivayette cehennem ehlinin artık orada ebedi kalacaklarını anladıkları zamanın âyette ifade edilen يَوْمَ الحَسْرَةِ / *yevme'l-hasreti* "hasret/pişmanlık günü" olduğu ilgili âyetin hadisten sonra serdedilmesinden anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, kendisinin tüm müminlere dünya ve ahirette insanların en yakını olduğunu söylemiştir. Akabinde, dilemeleri halinde Peygamber'in, müminlere kendi nefislerinden daha yakın olduğunu ifade eden âyeti[129] okumalarını tavsiye etmiştir. Devamında, bir müminin öldükten sonra ardında mal bırakması halinde, bu mala akrabalarının vâris olacağını, borç veya bakıma muhtaç birini bıraktıkları takdirde ise kendisine gelmelerini çünkü kendisinin onun velisi olduğunu bildirmiştir.[130]

Son Elçi (s.a.v), kendisinin tüm müminlere dünya ve ahirette insanların en yakını olduğunu söyledikten sonra النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ / *en-nebiyyu evlâ bi'l-muminîne min enfusihim* "Peygamber, müminlere kendi nefislerinden daha yakındır" âyetini okuyarak bu sözüyle ne kastettiğini anlatmaktadır. Buradaki yakınlığın mirası etkileyecek bir yakınlık olmadığını ancak sıkıntılı durumlarda inananların velisi olduğunu açıklamıştır.

Cennette bulunan bir ağaçtan bahsederken Hz. Peygamber, bir atlının onun gölgesinde yüz sene gitse, yine de bitiremeyeceğini belirtmiş, dilerseniz "ve uzatılmış bir gölge içindedirler"[131] âyetini okuyunuz buyurmuştur.[132] Bu hadiste zikredilen cennetteki bir ağacın gölgesi ile âyette ifade edilen ظِلٍّ مَمْدُودٍ / *zıllin memdûdin* "uzatılmış gölge" arasında bir bağ kurularak açıklama yoluna gidilmiştir. Çünkü muhatapların zihninde belirmesi muhtemel, atlının gölgesinde yüz sene gideceği büyüklükteki bir ağacın olup olmaması sorusuna karşılık, kastının âyetteki uzatılmış gölge olduğunu belirterek cevap vermiş ve kendi sözünü âyetle açıklamıştır.

2.2. Hadisten Sonra Râvilerin Âyet Okuması

Hz. Peygamber, her çocuğun fıtrat üzere doğduğunu, sonrasında ebeveyninin onu, Yahudi, Nasrânî veya Mecûsî yaptığını bildirmiş ve bunu bir hayvanın yavrusunu kusursuz doğurmasına benzeterek açıklamıştır. Ebû Hureyra hadisi naklettikten sonra, Allah'ın insanları üzerine yarattığı fıtrata sımsıkı tutunulması gerektiğini zira Allah'ın yaratmasında bir değişme olmadığını bildiren[133] âyeti okumuştur.[134]

---

127 19/Meryem, 39.

128 Buhârî, Tefsîr, 19/1, H. No: 4730. Ayeti okuyanın sahâbî râvi Ebû Sa'îd el-Hudrî olabileceği de kaydedilmektedir. Bkz. Kastallânî, **İrşâdu's-Sârî**, VII/233. Bazı tercümelere göre ise ayeti okuyan münadidir. Bkz. Kâmil Miras, **Tecrîd-i Sarîh,** XI/133.

129 33/Ahzâb, 6.

130 Buhârî, Tefsîr, 33/1, H. No: 4781.

131 56/Vâkı'a, 30.

132 Buhârî, Tefsîr, 56/1, H. No: 4881.

133 30/Rûm, 30.

134 Buhârî, Cenaiz, 79, H. No: 1358; Tefsîr, 30/1, H. No: 4775.

Hadiste çocukların fıtrat[135] üzere doğmaları hayvanların tastamam yaratılmalarına benzetilerek ilk yaratılışta değişikliğin olmadığı hususu belirtilmiştir. Ayrıca fıtrat gereği bütün çocukların batıl inançlardan uzak bir şekilde doğdukları, çünkü ilk yaratılmanın aslında safiyet ve kusursuzluk olduğu, bozulmanın sonradan meydana geldiği belirtilmiştir. Nitekim akabinde okunan لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ / *lâ tebdile li-halkillah* "Allah'ın yaratmasında bir değişiklik yoktur" âyetindeki vurgu bu durumu ifade etmektedir.

Kutsi bir hadiste Allah (c.c), ahiret hayatında salih kullarına hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir insanın gönlüne düşmemiş bazı nimetler hazırladığını bildirmiştir. Ebû Hureyra hadisi naklettikten sonra dilerseniz "Onlar için saklanan, göz aydınlığı nimetleri kimse bilemez"[136] âyetini okuyunuz, demiştir.[137] Hadisin sahâbî râvisi Ebû Hureyra kutsi hadiste zikredilen nimetleri, âyette ifade edilen *göz aydınlığı olacak nimetler* olarak anladığını, rivâyetin peşinden okuduğu bu âyetle tavzih etmiştir.

Hz. Peygamber, dünyaya gelen her çocuğa, doğarken mutlaka şeytanın dokunduğunu, bundan dolayı çocuğun çığlık atarak ağladığını ancak Meryem ile oğlu İsa'nın şeytanın bu dokunmasından müstesna olduklarını haber vermiştir. Hadisi nakleden Ebû Hureyra akabinde dilerseniz "Ben onu ve soyunu o kovulmuş şeytandan sana sakındırırım" âyetini[138] okuyunuz demiştir.[139]

Ebû Hureyra hadisteki Meryem ile oğlu İsa'nın şeytanın dokunmasından istisna edilmesini, âyette geçen *şeytandan sakındırma* ifadesi ile açıklama cihetine gitmiştir. Hadisin zahirine göre çocuklar doğduğunda şeytan onlara dokunur ancak bu Allah'ın muhlis kullarına bir zarar vermez. Meryem ve oğlu İsa ise şeytanın bu dokunma teşebbüsünden korunmuşlardır.[140]

Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Peygamberle birlikte bir sefere çıktıklarını, yanlarında kadınlar bulunmadığı için kendilerini hadım etmeyi düşündüklerini ancak Rasûlullah'ın (s.a.v) bunu nehyettiğini ve elbise karşılığında evlenmeye ruhsat verdiğini rivayet etmiştir. Akabinde Allah'ın iman edenlere hitaben indirdiği, kendilerine helal kılınan temiz şeyleri kendi kendilerine haram kılmayı ve haddi aşmayı yasaklayan âyeti[141] okumuştur.[142]

Hadiste Rasûlullah'ın (s.a.v), sahâbîlerin hadım olma isteklerini geri çevirmesinin İbn Mes'ûd tarafından, ilgili âyetteki *Allah'ın helal kıldığı şeyin yasaklanmaması* bağlamında değerlendirildiği ve onların bu fiilden men edildiklerini rivayetin âyetle açıklanması olarak düşünebiliriz. Çünkü Müslim'in naklettiği hadiste âyeti okuyanın İbn Mes'ûd olduğu açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca evlenmenin belirli bir süreyle yapılabileceği kaydı da bulunmaktadır.[143] Nevevî, bu rivayette İbn Mes'ûd'un mut'ayı helal saydığına dair bir işaret olduğunu ancak onun da İbn Abbâs gibi mut'anın neshedildiğinden habersiz olabileceğini nakletmektedir.[144]

---

135 Fıtrat lügatte yaratmayı başlatmak anlamına gelir. "Hamd gökleri ve yeri yoktan var edene mahsustur. (Fâtır, 35/1)" ayetindeki "fâtır" bu anlamda kullanılmıştır. Araplar "فطر ناب البعير" ifadesini devenin ilk dişinin çıktığını belirtmek için kullanırlar. İbn Abbâs " فاطر السماوات" ibaresinin anlamını bir kuyu için tartışan iki bedevîden öğrendiğini söyler. Bunlardan bir " انا فطرتها" diyerek kuyuyu ilk defa kendisinin kazdığını iddia etmiş. Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), **A'lâmu'l-Hadîs fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,** Câmiatu Ummu'l-Kurâ Me'hedu'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, (I-IV, thk. Muhammed b. Saîd, I. Bsk.), Mekke, 1409/1988, I/713-714.

136 32/Secde, 17.

137 Buhârî, Tefsîr, 32/1, H. No: 4779.

138 3/Âl-i İmrân, 36.

139 Buhârî, Tefsîr, 3/2, H. No: 4548.

140 İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, VIII/212.

141 5/Mâide, 87.

142 Buhârî, Tefsîr, 5/9, H. No: 4615.

143 Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbûrî (ö. 261/875), **el-Câmi'u's-Sahîh**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I. Bsk.), Beyrut, 1412/1991, Nikâh, 11, II/1022, H. No: 1404.

144 Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), **el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc** (Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i ile birlikte), el-Matbaatu'l-Mısriyye, (I-XVIII, I. Bsk.), yy., 1347/1929, IX/182.

Rasûlullah'tan (s.a.v) rivayet edildiğine göre, Allah, mahlûkatı yarattıktan sonra sıla-i rahime, akrabalık bağlarını devam ettirene mükâfat vermeyi sürdüreceğini, onunla bağını koparana ise mükâfat vermeyi bırakacağını söylemiştir. Hadisin ardından râvi Ebû Hureyra isterseniz "Demek yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık ilişkilerinizi keseceksiniz ha!" âyetini[145] okuyun demiştir.[146] Ebû Hureyra hadiste yer alan akrabalık bağının kesilmesi ile âyette geçen sıla-i rahimin terk edilmesi ifadelerini irtibatlandırmak suretiyle hadisi açıklamıştır.

SONUÇ

Kur'an ile hadis arasında farklı açılardan karşılıklı olarak bir ilişki ağı bulunmaktadır. Özellikle Hz. Peygamberle ilgili zikredilen, itaat, ittiba, üsve-i hasene, hikmet gibi kavramların işlendiği âyetlerin yanında O'nun tebliğ, tebyîn, tezkiye ve teşrî' görevlerine atıfta bulunan âyetler, Kur'an ile hadis/sünnet arasındaki ilişkinin boyutlarını ve yönünü belirlemede etkili olmuştur. Kur'an, hadis/sünnetin sübût ve delâletini saptamada başat faktör olurken, hadis/sünnet Kur'an'ın anlaşılmasında ve tefsirinde, mücmelinin tafsilinde, mutlakının takyidinde, umumunun tahsisinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Nitekim tarihi süreçte oluşan hadis ve tefsir literatüründe bunun izleri açıkça görülmektedir.

Hadis/sünnet ile Kur'an arasındaki bu bağlardan biri, hadis ilminin güncel problemleri arasında zikredildiği gibi; rivayetin sübût ve delâleti konusunda âyetlerden istifade edilmesidir. Hadisin sübûtunu tespitte Kur'an'a arz, prensip olarak kabul edilmiş, birçok kişi veya ekol tarafından uygulanmış ve muhtelif çalışmalara konu edilmiştir. Ancak bu metodun, hadisin anlam alanını belirmede ve doğru yorumunu yapmada istenildiği düzeyde uygulandığını söylemek oldukça güçtür. Nitekim bu konuda yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olması bunu göstermektedir. Hadislerin Kur'ân'a arzı yönteminin bir yandan eksikliğini de belirtmemiz gerekmektedir. Çalışmamız esnasında bazı örneklerini serdettiğimiz gibi, hadis/sünnette izaha muhtaç; muhteva veya lâfızlara rastlanılmaktadır. Bu anlam tespit ve tayinini yapmanın en doğru yöntemi de vahiyden destek almaktır. Bu sebeple olsa gerek, bizzat Hz. Peygamber, âyetlerden istidlal ve istişhad ederek sözlü veya fiilî tasarruflarını açıklamış, aynı Nebevî yöntemi sahâbe de yol ittihaz etmiştir.

Hadislerin Kur'ân'a arzı yöntemindeki eksikliklere binaen bu çalışmada, hadisleri anlama ve yorumlamada âyetlerden faydalanma konusu ele alınmış, mânâ sübûtunun tespiti için kullanılması öngörülen ilke ve prensiplere temas edilmemiştir. Zira bu araştırmada bizim önceliğimiz, bir metodolojik teklif değil, çok bilindik bir yöntem olan "Hadislerin veya Sünnetin Kur'ân'a arzı" dışında, "Hadisin/Sünnetin Anlaşılmasında Âyetlerin Rolü" yöntemini, uzmanların dikkatine sunmaktır. Bizzat Rasûlullah ve selef tarafından tatbik edildiği halde günümüzde pek de tanınmayan bir yöntemin tespiti ve gündeme taşınması hedeflenmiştir. Buna göre hadisin sahih anlam ve yorumunda Kur'an âyetlerinden ve âyetlerin delâletlerinden nasıl istifade edileceği, Kur'an çerçevesinde nasıl anlaşılacağı hadis kaynaklarındaki örneklerle incelenmiştir.

Hadisin âyetler ışığında anlaşılması, yorumlanması ve şerh edilmesini daha da önemlisi bunun bir ilke olarak belirlenmesini sağlayacak miktardaki örnekler klasik hadis kaynaklarımızda mevcuttur. Bununla birlikte, yukarıda bir nebze bahsettiğimiz gibi, sonraki asırlarda konunun gerekli ilgiliyi gördüğünü söylemek oldukça güçtür.

Hadis kaynaklarımızdaki ilgili rivayetler incelendiğinde, âyetlerin hadisin anlam ve yorumunu belirlemede iki temel noktada yoğunlaştığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, hadis metinlerindeki garîb kelimelerin âyetlerde geçen bir lafızla açıklanmasıdır. Bu daha çok garîbu'l-hadisin Kur'an ışığında anlaşılması olarak ifade edilebilir. İkincisi ise anlamı kapalı garîb kelimelerin izahından ziyade, "Merfû'

[145] 47/Muhammed, 22.

[146] Buhârî, Tefsîr, 47/1, H. No: 4830.

mânânın tesebbütü"nü yani maksâd-ı Nebî'nin tespitini sağlayacak olan hadis metninin bir bütün halinde, Kur'an'ın bir âyetiyle anlam bakımından irtibatını kuran ve âyetin mânâsı çerçevesinde anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlayan misallerdir. Her iki gruptaki örnekler de hadislerin anlaşılmasında âyetlerin rolünü göstermesi bakımından câlib-i dikkattir. Ancak tarafımızdan başka bir çalışmaya konu edildiği için, bu çalışmada garîb kelimelerin âyetle izahından sarf-ı nazar edilerek burada sadece bütünüyle hadis metninin âyetle ilişkilendirildiği örnekler üzerinde durulmakla yetinilmiştir. Şunu belirtmemiz gerekir ki hadis kaynaklarındaki örnekler, araştırmada zikrettiklerimizle sınırlı değildir. Makale hacmini aşmadan, konunun anlaşılmasını sağlayacak miktarla iktifa edilmiştir. Ayrıca mezkûr misaller her ne kadar hadisin sahih anlam ve yorumu üzerine yoğunluk arz etse de aynı zamanda bu durum, "Mânânın Merfûluğu" bakımından metnin sıhhatine ve sahih bir aslının olduğuna da delâlet etmektedir.

İlk örneklerini bizzat Hz. Peygamberin uygulamasıyla gördüğümüz, sonrasında sahâbe ve diğer râvilerin riâyet ettiği üzere hadisin anlamının âyetle ilişkilendirilmesi yöntemi ya hadis metinlerinden sonra âyet okunarak ya da hadisten sonra "Bu, Allah Teâla'nın şu âyetidir." şeklindeki bir ibareyle sağlanmaktadır. Böylece, hadis metni nakledildiğinde muhatabın zihninde belirecek muhtemel sorulara veya yanlış anlama ihtimaline karşılık, âyetle irtibat kurarak hadisin doğru anlam ve yorumunun, bu çerçevede olması gerektiğine işaret edilmektedir.

Bilhassa günümüzde giderek artan ilgi ve çalışmalara konu olan "Hadis veya Sünnet'in Anlaşılması ve Yorumlanması" çalışmalarında görülen aksaklıklar, özellikle uzmanların üzerinde ittifak edeceği bir anlama metodolojisi, sınırlılıkları, kapsamı, imkânı, esasları, terimleri ve bu alanın vazgeçilmez klasik literatürü gibi hususların berraklık kazanması bir zarurettir. Bu duruma ek olarak ve kısmen bir teklif maksadıyla diyebiliriz ki, hadislerin anlaşılmasında Kur'an âyetlerinden istifade edilmesini, bu çalışmadaki veya hadis kaynaklarındaki örneklerle sınırlandırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kanaatimizce hadisin anlaşılması ve yorumlanmasına dair yapılacak çalışmalarda, Kur'an'dan istifade edilmesi bir ilke olarak kabul edilmeli ve çalışmaya konu olan hadis veya hadislerle irtibatlı olan âyetler birlikte değerlendirilmelidir. Böylece ilgili hadis, aralarında anlam bağı kurulan âyet veya âyet grubu çerçevesinde yorumlanmalıdır. Ancak diğer tüm ilkeler gibi, bunun da yegâne bir yöntem olmadığı, tek başına kullanıldığı takdirde aksayan yönlerinin bulunacağı, bundan dolayı anlama ve yorumlamaya dair diğer ilkelerle birlikte ve bu ilkeyle uyumlu metinlerde uygulanması gerektiği belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

AGİTOĞLU, Nurullah, **Hadis ve Bağlam**, Kitâbî Yayınları, İstanbul 2015.

ARSLAN, Gıyasettin, **Hadis'in Kur'an ile Tefsiri (Umdetü'l-Kari Örneği)**, Grafikkent Baskı Merkezi, Elazığ ts.

'AYNÎ, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451), **'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Dâru'l-Fikr, (I-XXV), yy. , ts.

BODUR, Osman, Müteşâbih Hadislerin Yorumu, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim (ö. 256/870), **el-Câmiu's-Sahîh**, Dâru Tavkı'n-Necât, (I-IX, I. Bsk.), Beyrut, 1422.

ÇAKIN, Kamil, "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XXXIV, Ankara 1993, ss. 237-262.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), **es-Sünen**, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye (I-VII, thk. Şu'ayb el-Arnaût, ve dğr.) Beyrut, 1430/2009.

ECE, Abdurrahman, "Hadislerin Hadislerle Anlaşılması", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2018, C. XVII, S. 34, ss. 163-189.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Umut Matbaası, İstanbul, ts.

ERUL, Bünyamin, "Hadis ve Sünnetle İlgili Temel Problemler", **Kur'an ve Hadis İlimleri**, Ankuzem Yayınları, Ankara 2009.

ERUL, Bünyamin, "Hadis ve Sünnetle İlgili Temel Problemler", **Kur'an ve Hadis İlimleri**, Ankuzem Yayınları, Ankara 2009.

GAZALÎ, Muhammed, **Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevî Sünnet**, Trc. Ali Özek, İslami Araştırmalar, İstanbul 1992.

GÖRMEZ, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Otto Yayınları, Ankara 2014.

GÜLER, Zekeriya, **Hadis Tetkikleri**, İFAV Yayınları, İstanbul 2015.

GÜRKAN, Menderes, Vakfe, **DİA**, İstanbul, 2012, c. XLII, s.s. 463-465.

HATTÂBÎ, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998), **A'lâmu'l-Hadîs fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,** Câmiatu Ummu'l-Kurâ Me'hedu'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, (I-IV, thk. Muhammed b. Saîd, I. Bsk.), Mekke, 1409/1988.

HOŞAB, Fahri, "Hadîslerin Doğru Anlaşılmasında Mecâzın Önemi ve Tokalaşmaya Dair Bir Hadîsin Tahlîli", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, C. XII, S. 24, ss. 71-87.

İBN BATTÂL, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), **Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Mektebetu'r-Rüşd, (I-X, II. Bsk.), Riyad, 1423/2003.

İBN FÛREK, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-İsfahânî en-Nîsâbûrî (ö. 406/1015), **Müşkilu'l-Hadîs ve Beyânuh**, Âlemu'l-Kütüb, (thk. Mûsâ Muhammed Ali, II. Bsk.), Beyrut, 1405/1985.

İBN HACER, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî (ö. 852/1448), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Dâru'l-Ma'rife, (I-XIII), Beyrut, ts.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), **es-Sünen**, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, (I-V, thk. Şu'ayb el-Arnaût, ve dğr. , I. Bsk.), Beyrut, 1430/2009.

KARADÂVÎ, Yusuf, **Sünneti Anlamada Yöntem**, Trc. Bünyamin Erul, Nida Yayıncılık, İstanbul 2009.

KASTALLÂNÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Hatîb (ö. 923/1517), **İrşâdu's-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emîriyye, (I-X, VI. Bsk.), Bulak, 1305.

KİRMÂNÎ, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî (ö. 786/1384), **el-Kevâkibu'd-Derârî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, (I-XXV, II. Bsk.) Beyrut, 1401/1981.

KÖKTAŞ, Yavuz, "Hadislerin Anlaşılmasında Belâgat İlminin Önemi", **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 2002, C. IV, S. 12, ss. 125-144.

MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 333/944) (Ed. Bekir Topaloğlu, I-XVIII), **Te'vîlâtu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Mîzân, İstanbul, 2005-2007.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbûrî (ö. 261/875), **el-Câmi'u's-Sahîh**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I. Bsk.), Beyrut, 1412/1991.

NAİM, Ahmed; MİRAS, Kâmil, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, Gaye Matbaacılık, Ankara, 1976-1980.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), **Sünenü'n-Nesâî,** Mektebetu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, (I-IX,) Haleb, 1414/1994.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), **el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc** (Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'i ile birlikte), el-Matbaatu'l-Mısriyye, (I-XVIII, I. Bsk.), yy., 1347/1929.

OKUMUŞLAR, Muhiddin, "Hadislerin Anlaşılmasında Eğitsel Yorumun Önemi", **Hadis Tetkikleri Dergisi**, 2007, C. V, S. 2, ss. 123-134.

ÖZCAN, Kemal, "Hadislerin Anlaşılmasında Bağlamın Önemi", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, C. XIV, S. 2, ss. 169-190.

ÖZMEN, Ramazan, "Hudeybiye Barış Antlaşması ve Hadislerin Anlaşılmasında Hâdiselerin Arka Planını Okumanın Sunacağı İmkanlar Üzerine Bir Deneme", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2018, S. 40, ss. 277-298.

POLAT, Salahattin, **Metin Tenkidi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2010.

RÂZİ, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî et Taberistânî (ö. 606/1210), **Mefâtîhu'l-Ğayb**, Dâru'l-Fikr, (I. Bsk.), Beyrut, 1401/1981.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, Dâru Hecer, (I-XXVI, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, I. Bsk), Kahire, 1422/2001.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (ö. 279/892), **el-Câmiu'l-Kebîr,** Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, (I-VI, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I. Bsk.), Beyrut, 1996.

TOPALOĞLU, Nuri, "Hadislerin Anlaşılmasında Zaman, Mekan, Şahıs ve Şartların Önemi", **Hadisin Dünü- Bugünü ve Geleceği Sempozyumu**, (14-15 Ekim 1993), 1993, ss. 211-214.

ÜNAL, İsmail Hakkı, **İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu**, DİB Yayınları, Ankara 2001.

YÜKSEL, Fatih Muhammet, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân Bağlamında Mâtürîdî'de Hadis Yorumu (Kelâmî Hadisler Örneği)**, Elazığ, 2019, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ZERKEŞÎ, Ebû Abdullah Bedrüddin Muhammed b. Abdullah (ö. 745/1344), **Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler**, Trc. Bünyamin Erul, Otto Yayınları, Ankara 2010.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 235-248, Güz 2021

Sabırla İlgili Ayetlerin Eğitsel Açıdan Değerlendirilmesi*

Nurhan Dudaklı
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3687-7141
Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı, Doğubeyazıt Savcı Hakan Kılıç Ortaokulu, Ağrı – TÜRKİYE

Doç. Dr. Nazım Bayrakdar
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5500-5170
Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Uşak – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.05.2021
Kabul: 20.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi
Kur'an
Sabır
Sabır Ayetleri
Analiz

Araştırma Makalesi

Öz

İslam inancına göre Kur'an-ı Kerim insanlığa gönderilen son ilahi kitap olup aynı zamanda insanlar için bir hidayet rehberidir. İnsanların yaratılış amaçları istikametinde, huzur, mutluluk ve barış içerisinde, ilkeli ve onurlu bir şekilde yaşamalarının yolu Kur'an'da gayet açık bir şekilde gösterilmiştir. Kurtuluşa/felaha götüren bu yolu fark etmeleri, değerini takdir edip ona yönelmeleri için Kur'an'da yer alan ayetler vasıtasıyla insanlar sürekli düşünmeye sevk edilmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'e bir bütün olarak bakılırsa bu yolun birtakım esaslarının olduğu rahatlıkla görülecektir. Ahlaki değerler, bu esaslardan birini teşkil etmektedir. Bu değerlerin Kur'an'da nasıl ele alındığı ve bunun eğitsel açıdan taşıdığı değerin ne olduğu araştırmaya muhtaç bir meseledir. Kur'an-ı Kerim'de ele alınan ve insanlar tarafından kazanılması istenen en temel değerlerden biri "sabır" erdemidir. Bu araştırmada, sabırla ilgili ayetler analiz edilerek eğitsel açıdan birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırmada, "sabırla ilgili ayetlerin eğitsel açıdan taşıdığı değer nedir?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada veriler, doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. Elde edilen veriler ışığında araştırma değerlendirmeler yapılarak sonlandırılmıştır. Araştırma sonucunda, Kur'an-ı Kerim'de sabırla ilgili ayet sayısının oldukça fazla olduğuna ulaşılmış ve bu ayetlerin, insanların dikkatlerini sabır değeri üzerine yoğunlaştırmalarını, sabır değerini çeşitli yönleriyle tanımalarını ve anlamalarını, onu kazanmaya ve onunla uyumlu bir şekilde yaşamaya motive olmalarını ve nihayetinde bu değeri benimsemelerini sağlayacak unsurlar içerdiği tespit edilmiştir.

* Bu çalışma 1. yazarın Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51446

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dudaklı, N. ve Bayrakdar, N. (2021). Sabırla İlgili Ayetlerin Eğitsel Açıdan Değerlendirilmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 235-248.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 235-248, Autumn 2021

*Educational Evaluation of the Verses About Patience**

Nurhan Dudaklı
Teacher / Ministry of Education, Dogubeyazit Savci Hakan Kilic Secondary School, Agri – TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nazım Bayrakdar
Usak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Usak – TURKEY

Article History

Submitted: 19.05.2021
Accepted: 20.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Religious Education
The Quran
Patience
Verses of Patience
Analysis

Research Article

* This study was produced from the Master's thesis of the 1st author.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51446

Abstract

According to the Islamic belief, the Qur'an is the last divine book that was sent to humanity and is a guide on the true path for people. The way for people to live in peace, joy and harmony, in a principled and honorable way in line with the purposes of creation is clearly shown in the Qur'an. In the Qur'an, with the help of verses in it, people are constantly encouraged to think so that they realize this path which leads to salvation / welfare, appreciate its value and turn to it. If we take a look at the Qur'an as a whole, it will be easily seen that this road has some principles. Moral values constitute one of these principles. How these values are handled in the Qur'an and what their educational value is a matter that needs research. One of the most fundamental values that is presented and wanted to be learned by people within Qur'an is "patience". In this study, some educational evaluations were made by analyzing verses about patience. In the research, the question "What is the educational value of the verses about patience?" was sought answer. The data in the study were collected by the method of document analysis. The study was concluded in the light of evaluations made. As a result of the research, it was determined that the number of verses about patience in the Qur'an is found to be quite high and that these verses contain elements that will enable people to focus their attention on the value of patience, to recognize the value of patience in various aspects therefore understand it, to gain it and to be motivated to live in harmony with it.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, insanlık için hidayet rehberi olarak gönderilmiş bir kitaptır (Bakara, 2/2). Kur'an-ı Kerim'de, insanlar kritik bazı konularda bilgilendirilmekte ve uyarılmaktadırlar. Kur'an'da bazı özellikleri taşıyan ya da bazı amellerde bulunan insanların müjdelendiği ayet-i kerimler de vardır. Bilgilendirme, uyarı ve müjde içeren Kur'an ayetlerinde yüce Allah'ın "Rab" sıfatının yansımalarını net bir şekilde görmek mümkündür. Rab, Yüce Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'de kendini tanıtmak üzere en çok kullandığı sıfatlardan biridir.[1] Rab kelimesi, "bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek" şeklinde tanımlanmaktadır (Topaloğlu, 2007: 372). Rab, anlam sahası oldukça geniş olan bir sıfattır. Yüce Allah'ın canlı varlıklara şefkat göstermesi, merhamet etmesi, onları ıslah etmesi, geliştirerek yaşatması Rab sıfatının birer yansımasıdır (Topaloğlu, 2007: 372)

İnsan, fiziki yapısıyla olduğu gibi manevi yönüyle de gelişmeye açık ve muhtaç bir varlık olarak yaratılmıştır. İnsanın gerek maddi gerekse manevi gelişiminin sağlıklı şekilde gerçekleşmesi, yaratılış gayesi ile uyumlu bir hayat yaşamayı başarması açısından son derece önemlidir. Bu nedenledir ki Yüce Allah "Rab" sıfatının bir gereği olarak insanların maddi gelişimleri için gerekli olan nimetleri yaratırken diğer yandan ise manevi gelişimlerinin sağlıklı şekilde gerçekleşmesinin yollarını göstermek üzere onlara peygamber göndermiş ve kutsal kitap indirmiştir. İslam inancına göre bu kitapların sonuncusu Kur'an-ı Kerim'dir.

Kur'an-ı Kerim hak ile batılı birbirinden ayıran, insanları sürekli hakka yöneltip batıldan men ederek insanlara istikamet çizen bir kitaptır (Bakara, 2/185). Kur'an'ı baştan sona anlayarak okuyan her insan şu hususu net bir şekilde fark edecektir ki, yüce Allah'ın insanlardan kazanmalarını istediği bazı özellikler, yerine getirmelerini istediği bazı sorumluluklar vardır; bu özellikleri kazanmalarına ve bu sorumlulukları en iyi şekilde yerine getirmelerine destek olmak üzere Yüce Allah onlara yerine göre müjdeler vermekte, uyarılarda bulunmakta ve hatta tehdit etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de insanlara ayrıca birtakım inançlar, değerler ve ilkeler sunulmaktadır. Bunların nasıl anlaşılması ve hayata nasıl tatbik edilmesi gerektiği onlara kıssalar yoluyla somut örnekler üzerinden öğretilmektedir. Bütün bunlar esasen Kur'an'ın eğitsel açıdan taşıdığı değeri göstermektedir.

Kur'an'da çok sık tekrar edilen merkezi kavramlar vardır. Bu kavramların anlam sahalarının netliğe kavuşturulması Kur'an'ın doğru şekilde anlaşılması ve eğitsel işlevini yerine getirmesi bakımından oldukça mühimdir.

Kur'an'ın merkezi kavramlarından biri "sabır" dır. Sabır kelimesi ve onunla aynı köke sahip kelimelerin geçtiği ayet sayısı yüz civarındadır (Karadâvî, 2017: 13). Bu ayetlerde genellikle sabrın önemi üzerinde durulmakta, sabredenler övülmekte ve onlara verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır (Çağırıcı, 2008: 337). Sabır, Kur'an'da peygamberlerin ve diğer mü'minlerin temel ahlaki özellikleri arasında gösterilmektedir aynı zamanda (Sad, 38/44).

Kur'an'da sabır erdemi üzerinde çokça durulması çeşitli hikmetlere mebni olabilir. İnsanın yaradılışı gereği aceleci bir yapıya sahip olması (İsra, 17/11) ve bunun yol açabileceği olumsuzluklar bu hikmetlerden biri olabilir. Dünya hayatının insan için bir imtihan olması ve bu imtihanın önemli bir parçasını maruz kalınan musibetlere göğüs germenin teşkil etmesi de söz konusu hikmetler arasında zikredilebilir. Sadece Allah'a kulluk etmesi için yaratılan insanın, üzerine yüklenen kulluk vazifelerinden her biri esasen sabır değeri ile yakından ilişkilidir. Bundan dolayı hadis-i şeriflerde sabrın "imanın yarısı" (Hadislerle İslam, 2013: 205) olarak nitelendirilmiş olması oldukça anlamlıdır.

Sabır hayatın her alanında olduğu gibi eğitim alanı için de vazgeçilmez bir değerdir. Sabır eğitim sürecinde bireylere kazandırılması gereken temel değerlerden biri olmasının yanı sıra eğitimcilerde bulunması gereken temel özelliklerden biridir. Bu değeri içselleştirmemiş eğitimcilerden

[1] Kur'an-ı Kerim'de "Rab" kelimesi 962 farklı yerde yüce Allah'ı tanıtmak üzere kullanılmıştır.

muhataplarına nitelikli bir eğitim hizmeti vermeleri beklenmez. Zira eğitim, doğası gereği zorlukları bünyesinde barındıran bir faaliyettir. Bu zorluklar eğitim hizmeti verilen kişilerden kaynaklanabileceği gibi eğitim hizmeti verilen ortamın özelliklerinden ve hatta eğitimle kazandırılmak istenen davranışların mahiyetinden de kaynaklanabilir. Eğitimci konumunda bulunan kişilerin söz konusu zorlukların üstesinden ancak sabırla gelebilecekleri açıktır. Kur'an-ı Kerim'de, insanların en büyük öğretmenleri olarak nitelendirebileceğimiz peygamberler tanıtılırken sabır değerine sıkça vurgu yapılması da kanaatimizce bundan kaynaklanmaktadır.

Yüce Allah'ın, insanları birçok ayette sabra teşvik etmesi eğitsel açıdan kuşkusuz oldukça değerlidir. Ancak bu değerin daha iyi anlaşılması için söz konusu ayetlerin analiz edilerek eğitim bilimlerinin verilerinden yararlanılarak değerlendirilmesi de bir gerekliliktir. Bu düşünceden hareketle yapılan bu araştırmada, "sabırla ilgili ayetlerin eğitsel açıdan taşıdığı değer nedir?" sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmada, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma konusu ile ilgili yazılı belgelerin titizlikle ve sistematik olarak analiz edilmesi esasına dayanan nitel bir araştırma yöntemidir (Wach, 2013: 1). Bu çerçevede araştırmada sabır değerine vurgu yapılan Kur'an ayetleri ile sabır kavramı ile alakalı bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Sabırla ilgili ayetler analiz edilirken tefsir kitaplarından da faydalanılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen verilerin, eğitim alanıyla ilgili bilimsel veriler ışığında yorumlanmasına özen gösterilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçların eğitim faaliyetlerinin planlanması ve uygulanması sürecinde sabır değerine gereken önemin verilmesinin gerekliliğinin fark edilmesi açısından ehemmiyet arz ettiği değerlendirilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Sabır Kelimesinin Lügat ve Istılah Manası

Arapça da 's-b-r' kökünden mastar olarak türeyen sabır kelimesi lügatte "engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak" anlamlarında kullanılan bir ahlak terimidir (TDV İslam Ansiklopedisi, 2008: 337). Yine bu kavram sözlükte "acıya katlanma, karşılaşılan sıkıntılara göğüs germe, olumsuzluklar karşısında mukavemet etmek, direnç ve dayanıklılık gösterme, sızlanmamak" (Uludağ, 1996: 446) "şikâyetlenmemek, kendini acındırmamak, orta yolu ve teenni halini muhafaza etmek, kolayca vazgeçip pes etmemek" (Izutsu, 2010: 146) "ağrı ve acı karşısında dişini sıkmak, edebi bozmamak, her şeye rağmen yaşamak, sıkıntı ve belalara sızlanmayı terk etmek" (Yılmaz, 1994: 179), "olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen dayanma gücü (TDV İslam Ansiklopedisi, 2008: 337)gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Türkçede kelime karşılığı "acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında sesini çıkarmadan, bu durumların geçmesini bekleme erdemi ve dayanç olan sabır, ayrıca olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme" olarak da tanımlanmaktadır (TDK Türkçe Sözlük, 1998: 1236).

Sabır kelimesi bir ahlak terimi olarak, uğursuzluk, bela ve sıkıntıyla karşılaşan insanların ah vah etmeyip dayanma gücü göstermesi (Yüksel, 2006: 10), "aklın ve dinin gösterdiği yolda sebat etmesi, sosyal hayattan veya insani münasebetlerden doğabilecek birçok zorluğa ve olumsuzluğa direnç göstermesidir" (Doğan, 2016: 58-59). "İnsanın kendi gücü ve iradesi dışında, maddi-manevi yönleriyle değişik türde tezahür eden sıkıntı, bela, musibet, güçlük ve meşakkatlere karşı heyecana ve paniğe kapılmadan, tedirgin olmadan, şikâyet etmeden soğukkanlılıkla mukavemet etmesi, zor ve nefse ağır gelen durumlar karşısında dayanıklı olmasıdır" (Seyyar, 2003: 343).

Müfessirler ve mutasavvıflar tarafından da birçok tanımı yapılan sabır kelimesi ıstılahta 'Allah'a güvenip yine O'na dayanmak, Allah'tan beklemek, nefsi, alıkonması gereken şeylerden uzaklaştırıp alıkoymak anlamlarında kullanılmaktadır (Yüksel, 2006: 11). Gazali ise sabrı "Rahmanî ve şeytani duyguların karşılaşması anında Rahmanî duyguların galip gelmesi, şehvete zorlayan kuvvet

karşısında, dinin gereklerini yerine getirmekte gösterilen sebat ve nefsin arzularını ve tembelliği terk ederek dininin gereklerini yerine getirmek" şeklinde tanımlamıştır (Yüksel, 2006: 11)

Sabır; musibetlerle karşılaşınca sızlanmamak, bunlardan dolayı şikâyet etmemek, isyana yönelmemek, Allah'a sığınıp tevekkül ederek bunların üstesinden gelmeye çalışmaktır. Sabır, güçlükler karşısında tepkisiz kalmak, hiçbir şey yapmadan eli kolu bağlı şekilde beklemek değildir. Sabır, güçlüklerin üstesinden dini/ahlaki ilke ve değerlerden taviz vermeksizin gelmeye çalışmaktır. Bu yönüyle sabır, içerisinde mücadeleyi/cehdi de barındıran bir kavramdır. Sabırlı kişiden beklenen; hem maruz kaldığı güçlüklerle hem de nefsiyle başarılı bir mücadele vermek ve bu mücadeleyi istikrarlı şekilde devam ettirmektir.

Sözlük ve terim anlamları dikkate alınırsa sabrın, insanın iki yönü üzerinden (ruh ve beden) açıklanabilen ve birçok alanı kapsayan bir kavram olduğu görülecektir. İnsan, nefsinin arzu ve isteklerine; bedeninde, iradesi dâhilinde ve iradesi dışında meydana gelen durumlara sabretmesi gereken bir varlıktır. Buradan hareketle sabır kavramı; insanın hayatta karşılaştığı her türlü güçlüğe içsel ya da dışsal baskılara boyun eğmeden rıza-ı ilahiye mutabık tepkiler vermesi şeklinde tanımlanabilir.

1.2.Eğitim Sabır İlişkisi

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişiklikler meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Ertürk, 1975: 12). İnsan yaratılışı gereği eğitilmeye muhtaç bir varlıktır. Zira o, hayatta kendisine gerekli olan bilgi ve becerileri eğitim sürecinde kazanmaktadır.

Eğitim hayat boyu devam eden, uzun soluklu bir süreçtir (Bilgin, 1981: 471). Nasıl ki tarlaya ekilen bir tohum yahut bahçeye dikilen bir fidan hemen ürün vermiyor ve çiftçiyi, bahçıvanı bekletiyorsa eğitim de bir anda sonuç vermeyip uzun bir süreç sonucunda meyvesini verebilmektedir (Yılmaz, 2019: 49).

Eğitim sürecinde gerek eğitimci gerek öğrenci gerekse bu sürece bir şekilde dâhil olan diğer kişiler birçok sıkıntı ile karşılaşabilmektedirler. Bu sıkıntıların, eğitim hizmetlerinin amacına ulaşması açısından risk teşkil ettiği açıktır. Bu durum esasen eğitim ile sabır arasındaki ilişkinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir (Sarıbaş, 2006: 78). Zira söz konusu sıkıntıların üstesinden gelmek sabır gerektirmektedir. İnsanlara nitelikli bir eğitim hizmeti ancak her türlü zorluğa göğüs gererek ve bu süreçte azimli ve kararlı bir tavır sergileyerek verilebilir (Kasapoğlu, 2006: 92).

Sabır, öğretmenlerin sahip olmaları gereken en temel erdemlerden birisidir (Kaya, 2018). Öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkiler incelendiği zaman sabrın önemi daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Zira öğrenciler doğaları gereği son derece meraklı ve hareketlidirler. Onların hayal güçleri de oldukça kuvvetlidir. Onlar öğretmenlerinden ilgi ve sevgi beklerler; bu beklentilerine karşılık bulamadıklarında ise olumsuz birtakım davranışlara yönelebilmektedirler. Onlar duygusal açıdan kırılgan bir yapıya sahip olmalarının yanı sıra öfke kontrolünü sağlamakta da yetersiz kalabilmektedirler. Öğrenme hızı ve kişilik özellikleri bakımından da onlar birbirinden önemli ölçüde farklılaşabilmektedirler. Bütün bu etmenler öğretmenler için ciddi güçlükleri beraberinde getirmektedir. Öğretmenlerin bu güçlükler karşısında yılgınlık göstermemeleri için sabırlı olmayı, kişiliklerinin önemli bir parçası haline getirmeleri şarttır (Yılmaz, 2019: 50).

Peygamberlerin hayat hikâyeleri, sabır ile eğitim arasındaki ilişkiyi gösteren örneklerle doludur. Zira her peygamber bir eğitimcidir ve muhataplarını hakka davet ederken çetin güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. "Ben ancak muallim olarak gönderildim" (İbn Mace, Sünnet: 1) buyuran Hz. Peygamber de tebliğ görevini yerine getirirken çeşitli zorluklarla karşılaşmış ve bu zorluklar karşısında sabrederek 23 yıl gibi oldukça kısa denebilecek bir sürede toplumda büyük bir inkılâp gerçekleştirmiştir

(Kaya, 2018: 42).

Sabır, eğitim hizmeti verenler kadar bu hizmetlerden yararlanma konumunda bulunanlar için de önemli bir değerdir. Zira öğretmenlik gibi öğrenciliğin de çeşitli zorlukları vardır. Öğrenme için gerekli olan okuma, dinleme, araştırma yapma, gözlemleme, düşünme gibi etkinliklerin her biri sabır gerektirir. Bu nedenle sabır değerini içselleştirmemiş öğrencilerin kendilerine sunulan eğitim hizmetlerinden arzu edilen ölçüde yararlanmaları beklenmez.

Taşın oğlu lakaplı İslam âlimi İbn-i Hacer sabırlı ve kararlı bir duruş sergilemenin hedeflere ulaşma yolunda ne kadar önemli olduğunu bizzat göstermiştir. O, öğrencilik döneminin ilk yıllarında dersleri anlamayışı yüzünden çoğunlukla başarısız olduğu ve bundan dolayı da ümitsizliğe kapıldığı bir dönemde bir mağaranın tavanından su damlalarının düşerek taşın üzerinde derin çukurlar oluşturduğunu görmüş ve bu durumdan yola çıkarak kendini sorgulamaya başlamıştır. Tıpkı su damlalarının taş üzerinde iz bırakması gibi çalıştığı derslerin de kendi kafasında izler bırakması gerektiği kanısına varmıştır. Su damlalarının durmaksızın düşmesi gibi bıkmadan çalışmaya karar verip her şeye rağmen öğrenmeye devam etmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bunun üzerine derslerine tekrar yönelmiş ve hedeflerine ulaşabilmek için sabırla çalışmaya başlamıştır. Nihayetinde ise büyük ve meşhur bir âlim olarak tarihteki yerini almıştır. Görüldüğü üzere kişi zafer ve başarıyı ancak sabır erdemini özümseyip hayatına uyguladığı zaman elde etmektedir (Cevziyye, 2017: 9).

Din gibi soyut ve hassas bir olgunun öğretimi söz konusu olduğunda sabrın önemi daha da artmaktadır. Zira eğitimcilerin, din eğitimi sürecinde sabırsızlık göstermeleri öğrencilerin hem ruh hem de inanç dünyalarında derin sarsıntılar meydana getirebilir. Sabırlı olmayan din eğitimcilerinin, muhataplarının gönlüne girmeleri mümkün olmadığı gibi verdikleri mesajın muhataplarının gönlünde olumlu yankı bulması da oldukça düşük bir ihtimaldir.

2. SABRA TEŞVİK EDEN AYETLERİN EĞİTSEL AÇIDAN TAHLİLİ

Kur'an-ı Kerim'de sabır kelimesi hem Mekkî hem de Medenî olmak üzere kırk beş surede yetmişe yakın ayette, bazı kaynaklara göre ise bütün türevleriyle birlikte yüz küsur yerde yaklaşık doksan konuda ele alınmıştır (Karadâvî, 2017: 13). Aşağıdaki tabloda Kur'an-ı Kerim'de sabır kavramını ele alan sureler gösterilmiştir.

Sabır Kavramının Vurgulandığı Sureler	Sabır Kavramının Vurgulandığı Ayet Sayısı	Sabır Kavramının Vurgulandığı Sureler	Sabır Kavramının Vurgulandığı Ayet Sayısı	Sabır Kavramının Vurgulandığı Sureler	Sabır Kavramının Vurgulandığı Ayet Sayısı
Al-i İmran	9	Hucurât	2	Müzemmil	1
Ahzâb	1	İbrahim	3	Nahl	7
Ahkaf	1	İnsan	2	Nisâ	1
Ankebût	2	Kaf	1	Ra'd	3
A'râf	5	Kalem	1	Rûm	1
Asr	2	Kamer	1	Sâd	2
Bakara	9	Kasas	2	Sâffât	1
Beled	1	Kehf	9	Sebe'	1
En'âm	1	Lokman	2	Secde	2

Enfal	2	Meâric	1	Şûrâ	3
Enbiyâ	1	Meryem	2	Tâ-Hâ	2
Furkan	2	Muhammed	1	Tûr	2
Fussilet	2	Müdessir	1	Yûnus	1
Hac	2	Mü'min	2	Yusuf	3
Hûd	6	Mü'minûn	4	Zümer	1

Tablo1: Sabır Değerinin Vurgulandığı Sureler ve Ayet Sayıları

Sabır değerine vurgu içeren ayet-i kerimelerde sabrın mü'minlerin temel özelliklerinden biri olması gerektiğine vurgu yapılmış, nelere sabredilmesi gerektiği ve sabrın nasıl gösterilmesi gerektiği meselesi açıklığa kavuşturulmuş, sabır konusunda model şahsiyetler ön plana çıkarılmış, sabreden kişilere verilecek mükâfatlar belirtilerek mü'minler sabra teşvik edilmişlerdir. Sabır değerinin Kur'an'da çeşitli yönleriyle ele alınmış olması kuşkusuz sabrın ehemmiyetinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenledir ki söz konusu ayetler mü'minlerin sabır değerine dikkatlerinin çekilmesini, onu kazanmaya ve hayatlarını onunla uyumlu şekilde yaşamaya motive olmalarını sağlayacak unsurlar içermektedir. Bu unsurlar söz konusu ayetlerin eğitsel açıdan taşıdığı değeri göstermektedir. Bu unsurların neler olduğu aşağıda ayrı ayrı açıklanmıştır.

Sabra teşvik eden ayetler eğitsel açıdan analiz edilirken öncelikle, "Kur'an-ı Kerim'de mü'minlerin dikkatleri sabır değerine nasıl çekilmiştir?" sorusuna cevap aranması gerekir. Sabır değerine vurgu yapılan ayet sayısının oldukça fazla olması mü'minlerin dikkatlerinin sabır değeri üzerine yoğunlaşması için aslında yeterli bir durumdur. Buna rağmen Kur'an'da, sabır değerine dikkat çekmek üzere farklı yollar da kullanılmıştır. Sabır değerinin çarpıcı ifadeler eşliğinde vurgulanması bu yollardan birini teşkil etmektedir. *Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır"* (Bakara, 2/250; A'raf, 7/126), *"Sabredenleri müjdele"* (Bakara, 2/155), *"Yoksa siz, Allah içinizden cihâd edenleri ve davası uğrunda sabredenleri ortaya çıkarmadan kolayca cennete girivereceğinizi mi sandınız?"* (Al-i İmran, 3/142), *"Sabırda yarışın"* (Al-i İmran, 3/200), *"İşte onlara, sabırlarından dolayı, ecirleri iki defa verilir"* (Kasas, 28/54) ve *"Sen şimdi güzel bir sabırla sabret"* (Mearic, 70/5) mealindeki ayetler buna örnek olarak verilebilir.

Bazı ayetlerde sabrın önemine doğrudan vurgu yapılmış olması da mü'minlerin dikkatlerinin sabır değeri üzerine yoğunlaşması açısından ehemmiyet arz etmektedir. Hz. Lokman'ın (as) oğluna öğüt verirken musibetlere sabretmesi gerektiğini belirttikten sonra bunun azmedilmeye değer bir iş/davranış olduğunu belirtmesi (Lokman, 31/17) bunun en çarpıcı örneğini teşkil etmektedir. "*Bu güzel haslete (kötülüğe iyilikle karşılık verme) ancak sabredenler kavuşturulur."* (Fussilet, 41/35) ayetinde ise sabrın, diğer güzel hasletlerin kazanılmasına zemin teşkil eden temel değerlerden biri olduğu belirtilmiş ve böylelikle mü'minlerin dikkati sabır değerine çekilmiştir. Gerek kitabi gerekse kevni ayetlerden gerekli dersleri çıkarmanın ancak sabırla mümkün olacağının vurgulandığı ayetler için de aynı şey söylenebilir. Bu ayetlerin mealleri şu şekildedir:

"*Onlar ise, "Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır"* (Sebe, 34/19).

"*Andolsun Musa'yı: "Kavmini karanlıklardan nura çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat" diye ayetlerimizle göndermiştik. Şüphesiz bunda çokça sabreden ve şükreden herkes için gerçekten ayetler vardır"* (İbrahim, 14/5).

"O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır" (Şura, 42/33).

Mü'minlerin dikkatlerinin sabır değeri üzerine yoğunlaştırmalarını ve sabretmenin önemini fark etmelerini sağlamak üzere Kur'an-ı Kerim'de kullanılan bir başka yol ise sabrın, insan-Allah ilişkisi bağlamında ele alınmasıdır. Nitekim Yüce Allah'ın sabredenlerle beraber olduğunu (Bakara, 2/153) ve sabredenleri sevdiğini (Al-i İmran, 3/146) belirten ayetler buna işaret etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de sabrın, Allah'tan yardım isteme aracı olduğunun belirtilmiş olması (Bakara, 2/153) da dikkatleri sabır değeri üzerine yoğunlaştırma noktasında değer ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de sabrın hangi durumlarda gösterilmesi gerektiği meselesine ışık tutan ayetler de bulunmaktadır. Bu tür durumları ifade etmek üzere bazı ayetlerde oldukça soyut ve genel ifadeler kullanılmıştır. Ancak diğer bazı ayetlerde somut durumlara yer verilerek söz konusu soyutluktan kaynaklanan kapalılık giderilmiştir. Örneğin, "Allah'ın hükmüne sabret" (Tûr, 52/48; İnsan, 76/24; Yûnus, 10/109) mealindeki ayetlerde soyutluktan kaynaklı bir kapalılık söz konusudur. "*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele."* (Bakara, 2/155) ayetinde ise bu kapalılık büyük ölçüde giderilmiştir. Bununla birlikte Kur'an'da sabırla karşılanması gereken farklı güçlükler de belirtilmiştir. İnsanların eza veren sözlerine (Sad, 38/17; Kaf, 50/39) ve işkencelerine (İbrahim, 14/12; En'am, 6/34) maruz kalmak, cihad esnasında düşmanın yoğun baskısıyla karşı karşıya kalmak (Bakara, 2/177) bu güçlüklerden birkaçını oluşturmaktadır.

Kur'an'da, sabır gösterilmemesi gereken durumların da altı çizilmiştir. *"Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin (sabredin), sizden istenilen şüphesiz budur"* (Sad, 38/6) ayetinde kendi putlarına ibadet ve saygıda sabır gösteren kâfirlerin göstermiş olduğu sabır kınanmıştır. *"Onlar, doğru yol karşılığında sapıklığı, mağfirete bedel olarak da azabı satın almış kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar (sabırlıdırlar)!"* (Bakara, 2/175) ayetinde ise kâfirlerin yaptıkları kötülüklerden dolayı başlarına gelecekleri ciddiye almamaları eleştirilmiştir. Bütün bunlar göstermektedir ki; kötülüğe katlanmak, her türlü alçalma ve aşağılanmaya boyun eğmek, küfre saplanıp kalmak, hayırlı olmayan ve ilahi rızaya uymayan işlere rıza göstermek, tembellik, acizlik, miskinlik gibi durumları barındıran sabır anlayışı Kur'an'da tasvip edilmemektedir (Karaman, Dönmez, Çağırıcı ve Gümüş, 2020: 237-238).

Kur'an-ı Kerim'de sabrın nasıl ve hangi maksatla gösterilmesi gerektiği meselesi de aydınlığa kavuşturulmuştur. *"Rabbinin rızasına ermek için sabret!"* (Müddessir, 74/7) ayetinde sabretmenin sadece yüce Allah'ın rızasını kazanmak için yapılması gereken bir amel olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur. *"Sen sabret; sabır göstermen de Allah'ın ihsanı sayesinde olacaktır. Onlardan dolayı üzülme, kurdukları tuzaklardan kaygı duyma"* (Nahl, 16/127) mealindeki ayette ise maruz kalınan zorlukları sabırla göğüslemenin ancak yüce Allah'ın yardımı ile mümkün olacağı belirtilerek mü'minler, sabır değeriyle uyumlu yaşamayı başarmaları için Allah'a sığınmaya ve dua etmeye yöneltilmişlerdir. Bu husus, İslam'ın temelini oluşturan tevhid akidesinin gönüllere yerleşmesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de sabretme, imtihan gerçeğiyle ilişkilendirilmiş ve böylelikle mü'minlere, musibete maruz kalma imtihanını başarıyla vermelerinin sabırla mümkün olacağı mesajı verilmiştir. *"…Ey insanlar! Biz, sizi birbirinizle imtihan ediyoruz; bakalım sabredebilecek misiniz? Rabbin zâten her şeyi hakkiyle görmektedir"* (Furkan, 25/20) ile *"Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz"* (Muhammed, 47/31) mealindeki ayetler buna örnek olarak verilebilir. Kur'an-ı Kerim'de sabretmenin, dünya hayatında yani imtihan henüz devam ederken sergilenmesi gereken bir davranış olduğu belirtilmiştir (İbrahim, 14/21). Böylelikle sabretmenin Allah katında değer ifade eden ve kişinin maksadına ulaşmasına katkı sağlayan bir eylem olmasında zamanlama unsurunun arz ettiği ehemmiyetin altı çizilmiştir. Hz. Peygamber de "*Gerçek sabır, musibetle ilk karşılaşma anında gösterilendir*" (Buhari, Cenaiz: 43) buyurarak sabrın ne zaman gösterilmesi gerektiği

meselesini netliğe kavuşturmuştur.

Kur'an'da sabır değeri ile imtihan gerçeği arasında bağ kurulmuş olmasının, mü'minlerin sabır değerine bütüncül şekilde bakmalarına ve onun değerini idrak etmelerine sağlayacağı katkı yadsınamaz. Kur'an-ı Kerim'de sabır değerinin iman, takva ve tevekkül gibi duyuşsal yönü ağır basan özelliklerle ilişkili şekilde ve birtakım sâlih amellerle birlikte ele alınmış olması da bu anlamda oldukça kıymetlidir. Buna örnek teşkil eden ayetlerden bir kısmının mealleri şu şekildedir:

"Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a takva sahibi olursanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir" (Al-i İmran, 3/186).

"Allah, bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye O'na tevekkül etmeyelim? Bize yaptığınız eziyete elbette sabredeceğiz. Tevekkül edenler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler" (İbrahim, 14/12).

"Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir" (Nahl, 16/42).

"Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihad edenlerin yardımcısıdır. Bütün bunlardan sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek esirgeyendir" (Nahl, 16/110).

"Onlar, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, başlarına gelen musibetlere sabreden, namazı dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayan kimselerdir" (Hacc, 22/35).

Yukarıdaki ayetlerde iman, takva ve tevekkül sahibi olmak ile güçlükleri sabırla göğüsleyebilme arasında güçlü bir ilişki olduğuna işaret edilmektedir. Yukarıdaki ayetlerden sabretmenin cihad, namaz, zekât gibi ibadetlerle de yakından ilişkili bir eylem olduğu anlaşılmaktadır. Sabretmenin dinin inanç ve ibadet boyutları ile ilişkilendirilerek ele alınmış olması mü'minlerin iç dünyaları ile dışa yansıyan eylemleri arasındaki tutarlılık açısından son derece önemlidir. Günümüzde mü'minlerin en büyük sorunlarından birini inanç-eylem tutarsızlığının oluşturduğu (Denizer, Saygılı, Avcı ve Bayrakdar, 2018) düşünülürse bunun eğitsel açıdan taşıdığı değer daha iyi anlaşılacaktır.

Dünya hayatında insanların sabır gerektiren çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmaları esasen son derece doğal bir durumdur. Bu güçlüklere sabretme elbette insanların kolaylıkla üstesinden gelebilecekleri bir mesele değildir. Bu konuda başarı sağlamaları için onların öncelikle söz konusu güçlüklere doğru anlamlar yüklemeleri gerekmektedir. *"İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin ki?"* (Kehf, 18/68) mealindeki ayette de esasen bu duruma işaret edilmektedir. Bu bakımdan Kur'an'da, dünya hayatında maruz kalınan musibetlerin hikmetini/nasıl anlamlandırılması gerektiğini ortaya koyan ayetlerin bulunması son derece önemlidir.

Kur'an-ı Kerim'de sabır değerinin eylemlere nasıl yansıması gerektiği meselesi de açıklığa kavuşturulmuştur. Bunu sağlamak üzere Kur'an'da çeşitli yollar kullanılmıştır. Bu yollardan birincisi, maruz kalınan musibete ilk anda verilmesi gereken tepkinin ne olması gerektiğinin doğrudan ortaya konulmasıdır. *"O sabreden mü'minler ki, kendilerine bir musibet dokunduğu zaman: "Bizim bütün varlığımız Allah'ındır ve biz ancak O'na dönüyoruz" derler"* (Bakara, 2/156). Bu ayetten anlaşılmaktadır ki, musibetler Yüce Allah'ın zikrine vesile olmalıdır; musibete maruz kalan mü'minlerin, bütün varlıklarıyla Yüce Allah'a ait olduklarını ve bir gün yine O'na döndürüleceklerini hatırlamaları ve acziyetlerini fark ederek Yüce Allah'a sığınmaları gerekmektedir. Bu mesajlar, mü'minlerin maruz kaldıkları musibetleri sabırla göğüsleyebilmeleri açısından oldukça değerlidir. Zira kainattaki her hadise gibi musibetlerin de Allah'ın bilgisi ve iradesiyle gerçekleştiğinin ve O'nun idaresinde bulunduğunun idrak edilmesi, musibetler karşısında kontrolün kaybedilmesine engel olacak, istikametin muhafaza edilmesine katkı sağlayacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de sabır değerinin pratiğe nasıl yansıması gerektiği hususunu netliğe kavuşturmak üzere kullanılan ikinci yol, sabır değerini somut bazı olaylar ya da sorunlar ile ilişki kurarak ele almaktır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber, tebliğ görevini açıktan yapmaya başladığı dönemde ona inananlarla birlikte yoğun bir baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu baskılar zamanla

işkenceye ve ardından da tecride dönüşmüş; böylelikle müşrikler, Müslümanların sayısının artmasını engellemeye çalışmışlardır. Müslümanların belirli bir dönem maruz kaldıkları bu baskıları sabırla göğüslemeleri gerekmiştir. Bu nedenledir ki Mekkî ayetlerde Hz. Peygamberden ve ona inananlardan karşılaştıkları sıkıntılara sabretmeleri ve Allah'a tevekkül etmeleri istenmiştir (Müzzemmil, 73/10; Ankebut, 29/59).

Kur'an-ı Kerim'de sabır değerinin davranışlara nasıl yansıması gerektiği hususunu açıklığa kavuşturmak üzere peygamber kıssalarından da yararlanılmıştır. Bu kıssalarda sabrıyla ön plana çıkmış olan peygamberler, mü'minlere model olarak sunulmuştur. Böylelikle mü'minler sabrın anlamı ve değeri üzerinde düşünmeye sevk edilmiş, en büyük zorluklar karşısında dahi sabır değeri ile uyumlu davranmayı nasıl başarabilecekleri konusunda onlara yol gösterilmiştir. Bir ayet-i kerimede konuyla ilgili olarak şöyle buyrulmuştur: "*İsmâil'i, İdrîs'i ve Zülkifl'i de yâdet. Hepsi de sabreden kimselerdendi*" (Enbiya, 21/85). Kur'an'da peygamberlerin hangi hususlarda nasıl sabrettikleri de belirtilmiştir. Buna örnek olarak Hz. Yakub'un, oğlu ile ilgili düzmece sözlerine ve oğlundan uzunca bir süre ayrı yaşamak zorunda kalmasına sabretmesi (Yusuf, 12/18), Hz. İsmail'in kurban edilişine sabretmesi (Sâffât, 37/102), Hz. İdrîs'in ilim ve hikmete ulaşmak gayesiyle nefsini terbiye ederek bu uğurda çaba gösterip sabretmesi (Meryem, 19/56-58) verilebilir. Sabır sahibi kimselerden bahsedildiği zaman inananlara bu noktada en güzel rol model olacak kişi şüphesiz ki Hz. Eyyûb'dur. Hz. Eyyûb adeta sabırla özdeşleşmiştir. Bundan dolayı insanlar arasında "Eyyûb sabrı" ifadesi meşhur olmuştur (Karadâvî, 2017: 101). Ayetlerde bildirildiği üzere Hz. Eyyûb'un bedeninde bir hastalık ortaya çıkmış, aile bireylerini ve servetini kaybetmiş ama bunların hepsini sabırla karşılamıştır. En sonunda da yüce Allah, onun nefsinin ihtiyaç ve zayıflığını dile getirerek yapmış olduğu yakarışa icabet etmiş ve göstermiş olduğu sabra bir mükâfat olarak onun bütün dert ve sıkıntılarını kaldırmıştır (Enbiya, 21/83-84). Hz. Eyyûb'un sabrı ve sabrına karşılık mükâfatı ile ilgili olarak bir başka ayette şöyle buyrulmuştur: "*Kulumuz Eyyûb'u da an. O, rabbine, "Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir" diye seslenmişti. "Ayağını yere vur (dedik), işte yıkanılacak ve içilecek serin bir su!" Tarafımızdan bir rahmet ve akıl iz'an sahipleri için de anılacak bir örnek olmak üzere ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha bağışladık. (Bir yemini vardı.) "Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol" (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü*" (Sad, 38/41-44). Bu ayetlerde Eyyûb peygambere yüce Allah'ın ne kadar değer verdiği açıkça görülmektedir. Nitekim ayetlerde geçen "*Eyyûb'u da an*" mealindeki ifade açık bir övgüdür. Ayette yer alan "*Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü*" mealindeki ifadede de aynı durum söz konusudur. Bu ifadelerle Eyyûb peygamberin sabrı Hz. Muhammed (s.a.v) ve ümmetine örnek olarak gösterilmiştir (Karaman vd., 2020). Nitekim Yüce Allah *"(Ey Muhammed!) Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret*" (Ahkaf, 46/35) ile "*Rasûlüm! Onlar ne derse desinler sen sabret ve güçlü kuvvetli kulumuz Dâvûd'u hatırla. O, tam bir teslimiyet ve samimiyetle sürekli Allah'a yönelen bir kimseydi*" mealindeki ayetlerde bu durum net bir şekilde ortaya konulmuştur.

Sabra vurgu yapılan peygamber kıssaları net bir şekilde göstermektedir ki, din eğitimi sabır gerektiren bir faaliyettir. Sabırlı olmayı kişiliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirmeyi başaramamış kimselerin din eğitimcisi olarak başarıya ulaşmaları mümkün değildir. Zira her peygamber bir eğitimcidir; tebliğ sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşmayan ve bu zorlukları sabırla göğüslemeyen bir peygamber yoktur ve sabır gerektiren durumlar din eğitimi hizmetlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Din eğitimi hizmetlerinde görev alacak kişiler seçilirken ve bu kişilere yönelik hizmet öncesi eğitim hizmetleri planlanırken bu husus göz ardı edilmemelidir.

Kur'an-ı Kerim'de sabreden kimselere verilecek mükâfatlara da tekrar tekrar vurgu yapılmıştır. Böylelikle mü'minler sabır değerini anlamlandırmaya, içselleştirmeye ve bu değerle uyumlu bir hayat yaşamaya motive edilmişlerdir. Bazı ayetlerde sabredenlere mükâfat verileceği belirtilmiş ama bu

mükâfatların neler olduğu netliğe kavuşturulmamıştır. Bu ayetlerden bir kısmı şu şekildedir:

"İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir" (Kasas, 28/54).

"Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, "Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur" dediler (Kasas, 28/80).

"Sabret; çünkü Allah iyi davranan ve işini güzel yapanların ecrini zâyi etmez" (Hûd, 11/115).

"Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır. Elbette sabredenlere, yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz" (Nahl, 16/96).

Diğer bazı ayetlerde ise sabreden mü'minlere verilecek mükâfatların neler olacağı açıkça belirtilmiştir. Bu kapsamda onların özellikle de ahrette nail olacakları nimetler ön plana çıkarılmıştır. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

"İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir! Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir" (Ankebut, 29/58-59).

"İşte bunlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makam ve köşkleriyle mükâfatlandırılacak, oraya selâm ve hürmetle buyur edileceklerdir" (Furkan, 25/75).

"Sabretmelerine karşılık da onları cennet ve ipek(ten giysiler) ile mükâfatlandırır" (İnsan, 76/12).

Kur'an-ı Kerim'de sabreden mü'minlerin dünyada da birtakım güzelliklere nail olacakları vaad edilmiştir. Aşağıdaki ayetlerde bu durum net şekilde görülmektedir:

"Allah'a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler (ırmağı geçenler) ise şu cevabı verdiler: "Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir" (Bakara, 2/249).

"Her şeye rağmen siz sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hîle ve tuzakları size hiçbir zarar veremez. Şüphesiz ki Allah, onların tüm yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır" (Al-i İmran, 3/120).

"Evet yeter. Eğer siz sabredip Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, o anda düşmanlarınız ansızın üstünüze geliverseler bile, Rabbiniz özel nişanlı, formalı beş bin melekle size yardım edecektir" (Al-i İmran, 3/125).

"Şimdi ise, Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah, sabredenlerle beraberdir" (Enfal, 8/66).

Sabredenler için ayetlerde Allah'ın mağfireti, rahmeti, hidayet etmesi, yardımı, zaferi, ahirette kurtuluş, cennette meleklerin selamı ve türlü cennet nimetleri mükâfat olarak vaad edilmiştir (Karagöz, 2010: 97). Bu müjdelerin eğitsel açıdan taşıdığı değer oldukça büyüktür. Zira insanların, sahip oldukları takdirde kârlı çıkmayacakları bir değere kıymet vermeleri; bu değeri kazanmak ve onunla uyumlu bir hayat yaşamak üzere motive olmaları oldukça güçtür. Kur'an'da sabredenlere verilecek mükâfatın cennet nimetleriyle sınırlı olmadığının, sabretmenin dünya hayatında da çok önemli kazanımlara vesile olacağının belirtilmiş olması da son derece önemlidir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere insan, tabiatı gereği aceleci bir varlıktır. Böyle bir tabiata sahip olan insanın sâlih amellere sadece cennet nimetleriyle motive edilmesinin kolay olmadığı açıktır.

Sabretme, yaşama ümitle tutunma ile yakından alakalı bir eylemdir (Gözütok, 2017: 19). Zira umut, hayatı anlamlı kılar ve bu nedenle de insanın dayanma gücünü arttırır (Ege, 2013: 76). Bu nedenledir ki iman, sabrı kolaylaştıran temel etkenlerden biridir. Çünkü hayatı anlamlı ve değerli kılma ve umudun sürekli canlı kalmasını sağlama konusunda imanın yeri hiçbir şeyle doldurulamaz. Bu nedenledir ki Yüce Allah'a gerçekten inanan kişilerden ümitsizliğe ve karamsarlığa düşmeleri beklenmez. Kur'an'da, sabreden kişilere vaad edilen mükâfatlara bu açıdan bakılmasında da fayda vardır.

Kur'an-ı Kerim'de sabırsızlık gösterenler kınanmışlardır. Böylelikle sabrın değerinin müminler

tarafından daha iyi kavranmasına zemin oluşturulmuştur. *"İnsan aceleci olarak yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim. Bunu benden acele istemeyin"* (Enbiya, 21/37) buyrularak acelecilik zafiyetinin üstesinden sabırla gelinebileceğine işaret edilmiştir. Hz. Peygamberden, *"Sen rabbinin hükmüne sabret; balığın yuttuğu (Yûnus) gibi olma. Hani o, öfkeli bir halde bağırıp çağırmıştı"* (Kalem, 68/48) buyrularak İslam dinini tebliğ sürecinde muhataplarının tepkileri karşısında sabırlı olması, görevini sabırla yerine getirmesi/aceleci davranmaması istenmiştir (Karaman vd., 2020).

SONUÇ

İslam inancına göre Kur'an-ı Kerim son ilahi kitap olup insanlar için bir hidayet rehberidir. İnsanların yaratılış amaçları istikametinde, huzur ve barış içerisinde, ilkeli ve onurlu şekilde yaşamalarının yolu Kur'an'da gayet açık bir şekilde gösterilmiştir. Kurtuluşa/felaha götüren bu yolu fark etmeleri, değerini takdir edip ona yönelmeleri için Kur'an'da insanlar sürekli düşünmeye sevk edilmişlerdir. Kur'an'a bütün olarak bakılırsa bu yolun birtakım esasları olduğu rahatlıkla görülecektir. Ahlaki değerler, bu esaslardan birini teşkil etmektedir. Bu değerler Kur'an'da basit şekilde ele alınmamıştır. Bu değerlerin mü'minler tarafından fark edilmesi, anlamlandırılması, içselleştirilmesi, benimsenmesi ve kişiliğin bir parçası haline getirilmesine zemin oluşturulması Kur'an-ı Kerim'de eğitsel açıdan değer ifade eden birtakım yollarla sağlanmıştır. Bunların bilimsel araştırmalara konu edilmesi, değer öğretimi hizmetlerinin daha nitelikli hale getirilmesi açısından ehemmiyet arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, insanlar tarafından kazanılması istenen temel değerlerden biri "sabır" dır. Bu araştırmada, sabırla ilgili ayetler analiz edilerek eğitsel açıdan birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırmada, "sabırla ilgili ayetlerin eğitsel açıdan taşıdığı değer nedir?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada veriler, doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar şunlar olmuştur:

1. Kur'an-ı Kerim'de sabır değerine vurgu yapılan ayet sayısının oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun "sabretmenin, basit bir eylem olarak görülmemesi gerektiği gerçeğinin mü'minler tarafından fark edilmesi açısından ehemmiyet arz ettiği değerlendirilmektedir. Sabretmenin Kur'an'da azim gerektiren ve ancak Allah'ın yardımıyla yerine getirilebilecek bir davranış olarak nitelendirilmiş olması da sabrın değerinin fark edilmesine sağlayacağı katkı bakımından dikkate şayan bir durumdur.
2. Kur'an-ı Kerim'de sabır değerinin imtihan gerçeğiyle ve iman, tevekkül, takva, cihad gibi İslam'da büyük ehemmiyet arz eden diğer kavramlarla ilişkili şekilde ele alındığı tespit edilmiştir. Bu durumun mü'minlerin iç dünyaları ile dışa yansıyan eylemleri arasında bütünlüğün sağlanması açısından ehemmiyet arz ettiği değerlendirilmektedir. Söz konusu durum, sabır değerini içselleştirmenin ve musibetleri sabırla göğüsleyebilmenin ciddi ve sürekli bir düşünsel çaba gerektirdiğini de göstermektedir. Çünkü zihinsel çaba olmaksızın sabır değerinin iman, takva, tevekkül, cihad gibi kavramlarla ilişkisinin fark edilmesi mümkün değildir.
3. İnsanların dikkatlerini sabır değerine çekmek ve sabrın ehemmiyetinin onlar tarafından fark edilmesini sağlamak üzere Kur'an'da çeşitli yolların kullanıldığı tespit edilmiştir. Sabır değerinin çarpıcı ifadeler eşliğinde sunulması; sabretme eyleminin, insan-Allah ilişkisi boyutuna dair dikkat çekici bilgiler verilmesi, bazı güzel hasletlerin kazanılmasında sabrın rolüne vurgu yapılmış olması, kitabi ve kevni ayetlerden gerekli dersleri çıkarmanın ancak sabırla mümkün olacağının bildirilmiş olması bu yollardan birkaçını oluşturmaktadır.

4. Kur'an-ı Kerim'de sabır değerinin pratiğe nasıl yansıması gerektiği meselesine ışık tutar nitelikte ayetler bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamdaki ayetlerle sabır değerine örnek teşkil eden durumlar ile aykırılık teşkil eden durumların neler olduğu ortaya konulmuş ve böylelikle mü'minlerin söz konusu meselede yaşamaları muhtemel kafa karışıklığına çözüm üretilmiştir.

5. Kur'an-ı Kerim'de sabır değerinin somut hadiseler ve sorunlarla ilişkili şekilde ele alındığı tespit edilmiştir. Bunun, sabır değerinin ehemmiyetinin anlaşılması ve gereklerinin yerine getirilmesi bakımından ehemmiyet arz ettiği değerlendirilmektedir.

6. Kur'an-ı Kerim'de sabır değerinin peygamber kıssaları içerisinde ele alınmış olması, eğitsel açıdan dikkat çekici bulunmuştur. Zira bu kıssalarda sabır konusunda model teşkil eden şahsiyetler övgü içeren ifadeler kullanılarak ön plana çıkarılmış ve böylelikle, maruz kalınan musibetlere nasıl tepki verilmesi gerektiği hususunun zihinlerde netliğe kavuşmasına zemin oluşturulmuştur. Söz konusu kıssalar sabrın, eğitimcilerde bulunması gereken temel özelliklerden biri olduğunu da göstermektedir. Zira her peygamber tebliğ görevi ile yükümlüdür ve tebliğ kapsamında yürütülen her faaliyet eğitim kapsamında değerlendirilmektedir.

7. Kur'an-ı Kerim'de, sabreden kişilere verilecek mükâfatlara vurgu yapan ayet-i kerimelerin sayısının da oldukça fazla olduğu görülmüştür. Bu mükâfatların ahirette verileceklerle sınırlı olmadığı; sabretmenin, dünya hayatında da önemli kazanımlara vesile olabilecek bir eylem olduğunun ayet-i kerimelerle ortaya konulduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamdaki ayetlerin, mü'minlerin sabır değerini anlamaya ve bu değerle uyumlu bir hayat yaşamaya motive olmaları bakımından ehemmiyet arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bütün bunlar göstermektedir ki, Kur'an-ı Kerim'deki sabırla ilgili ayetlerin eğitsel açıdan taşıdığı değer oldukça büyüktür. Değer öğretimi sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlara dair söz konusu ayetlerden çıkarılabilecek sonuçlar şunlardır:

- Değer öğretimi sürecinde muhatapların dikkatinin öğretilmek istenen değer üzerine toplanması için gerekli tedbirlerin mutlaka alınması gerekir.

- Muhatapların, öğretime konu edilen değerin, diğer değerlerle ve hatta inanç esasları ve ibadetlerle ilişkisini kurabilmeleri için gerekli tedbirler mutlaka alınmalıdır.

- Öğretime konu edilen değerin davranışlara nasıl yansıması gerektiği, somut örnekler üzerinden muhataplara mutlaka gösterilmelidir.

- Öğretime konu edilen değerle uyumlu bir hayat yaşamaları durumunda bunun kısa ve uzun vadede hangi olumlu sonuçlara vesile olacağının muhataplar tarafından fark edilmesine rehberlik yapılmalıdır.

- Öğretime konu edilen değerle uyumlu yaşamayı güçleştiren unsurlar değer öğretimi sürecinde gündeme getirilmeli ve bunların üstesinden nasıl gelinebileceği hususunda muhataplara rehberlik yapılmalıdır.

- Öğretime konu edilen değerle ilgili olarak muhataplara model teşkil edecek şahsiyetler değer öğretimi sürecinde mutlaka gündeme getirilmelidir.

- Öğretime konu edilen değerin somut hadiseler ve güncel sorunlarla ilişkisi mutlaka kurulmalıdır.

- Değer öğretimi sürecinde karşılaşılan güçlükler sabırla göğüslenmeli ve böylelikle öğrencilere iyi bir rol model olunmalıdır.

KAYNAKÇA

Bilgin, B. (1981). Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(24), 469-483.

Çağırıcı, M. (2008). Sabır. DİA içinde, *Türk İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35, s. 337). İstanbul: Türkiye Dİyanet Vakfı Yayınları.

Denizer, N., Saygılı, S., Avcı , M., & Bayrakdar, N. (2018). *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç-Eylem Tutarlılığı.* Konya: Çizgi Yayınevi.

Doğan, M. (2016). *Sabır Psikolojisi* (1. b.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Ege, R. (2013). Anlam Alanı İçinde Sabrı Bir Tutum Olarak Yeniden Düşünmek. *Dini Araştırmalar Dergisi*, *16*(43), 67-86.

El-Cevziyye, İ. K. (2017). *Sabredenler ve Şükredenler* (18. b.). (Z. Tatlıoğlu, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.

El-Karadâvî, Y. (2017). *Kur'an'da Sabır.* (F. Tok, Çev.) İstanbul: Nida Yayınları.

Ertürk, S. (1975). *Eğitimde Program Geliştirme.* Ankara: Yelkentepe Yayınları.

Gözütok, Ş. (2017). Özdenetimde Din Eğitiminin Etkisi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 21*(2), 1035-1060.

Hadislerle İslam (Cilt 3). (2013). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Izutsu, T. (2010). *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar.* İstanbul: Pınar Yayınları.

Karagöz, İ. (2010). *Kur'an'da Dört Kavram: Sıdk, İstikamet, Sabır,Şükür.* Ankara: Kar Yayıncılık.

Karaman, H., Dönmez, İ., Çağırıcı, M., & Gümüş, S. (2020). *Kur'an Yolu Tefsiri.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kasapoğlu, A. (2006). İnkar ve Acelecilik Karakteri. *Kelam Araştırmaları, 4*(1), 91-112.

Kaya, R. (2018). Kur'an-ı Kerim'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 1*(1), 20-56.

Sarıbaş, H. (2006). *Kur'an ve Sünnettte Sabır İman İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi).* Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seyyar, A. (2003). *Ahlak Terimleri(Ansiklopedik Sözlük).* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

TDK Türkçe Sözlük (8. b.). (1998). Ankara: TDK Yayınları.

TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 35). (2008). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Topaloğlu, B. (2007). Rab. DİA içinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s. 372). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1996). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (2. b.). İstanbul: Marifet Yayınları.

Wach, E. (2013). *Learning about Qualitative Document Analysis.* IDS Practice Papers in Brief.

Yılmaz, H. K. (1994). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar.* İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları.

Yılmaz, S. (2019). *Kur'an-ı Kerim'de Sabır ve Dua Mefhumlarına Genel Bir Bakış(Yüksek Lisans Tezi).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Yüksel, Y. (2006). *Tasavvufta Sabır ve Şükür Anlayışı (Yüksek Lisans Tezi).* Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 249-259, Güz 2021

Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı Uygulamalarının Pozitif Psikoloji Perspektifinden Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Emine Ceylan Ünal Akbulut
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5108-7386
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.05.2021
Kabul: 16.08.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Tedavi
Müzik Terapi
Müzik Tıbbı
Pozitif Psikoloji
İyi Oluş

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51565

Öz

Müzik yüzyıllardır vazgeçilmez bir parçamız olarak hayatımızda yer almaktadır. Kimi zaman sözel iletişimin yerine geçen bir araç olarak kullanılmıştır. Enstrümanlar ya da şarkı söyleme yoluyla ve notalar aracılığı ile seslerle aktarılan duygular vücudumuzda hasta olan bölgelerimize etki yapabilmektedir. İnsanları zihinsel, psikolojik ve fizyolojik olarak etkilediği yapılan çalışmalarla gün be gün ortaya çıkarılmaktadır. Özellikle klinik ortamlarda yapılan uygulamalar müziğin etkisini ispatlar niteliktedir. Son yıllarda Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı alanında yapılan çalışmalar artmaktadır. Pozitif psikoloji de aynı oranda yaşamımızda gerek yüz yüze gerekse dijital platformlarda gerçekleşen sunumlarla karşımıza çıkmaktadır. İnsanların her zaman kendilerini iyi hissetme ihtiyacı olacaktır. Bu çalışmada alanda son üç yılda yapılmış ve indeksli dergilerde basılmış beş çalışmaya yer verilmiştir. Hemşirelik okuyan öğrencilerin sınav kaygısı, yeni doğum yapmış annelerin bebeklerinin ağlaması, kemoterapi tedavisi gören hastaların uygulama esnasında yaşadığı rahatsızlık, ruhsal rahatsızlık geçiren bireylerin öfke durumları, kasık fıtığı ameliyatı olan hastaların endişelerinin giderilmesi için müziğin terapi başlığında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar gerçek anlamda terapötik bir süreçte ilerletildiği gibi sadece müzik dinleme ile müziğin ilaç gibi kullanıldığı da görülmüştür. Sonuç olarak öğrencilikten, hastalığa, anneliğe ve zaman zaman rahatsızlıklara uzanan yaşam yolculuğunda müzik, terapi amaçlı ya da anlık esenlik sağlama nedeniyle kullanılmaktadır. Müziğin kolay erişilebilir olması ve uzmanlarınca terapötik olarak sağaltımı ile daha birçok alanda çalışmalar yapılacağı düşünülmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ünal Akbulut, E. C. (2021). Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı Uygulamalarının Pozitif Psikoloji Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 249-259.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 249-259, Autumn 2021

Evaluation of Music Therapy and Music Medicine Applications from a Positive Psychology Perspective

Assoc. Prof. Dr. Emine Ceylan Ünal Akbulut
Yildiz Technical University, Fculty of Art and Design, Department of Performing Arts, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 28.05.2021
Accepted: 16.08.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Healing
Music Therapy
Music Medicine
Positive Psychology
Well Being

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51565

Abstract

Music has been an indispensable part of our lives for centuries. It has sometimes been used as a substitute for verbal communication. Emotions conveyed through instruments or singing and with sounds through musical notes can have an effect on the sick parts of our body. It is revealed day by day that it affects people mentally, psychologically and physiologically. Especially the applications made in clinical settings prove the effect of music. In recent years, studies in the field of Music Therapy and Music Medicine have been increasing. Positive psychology also appears in our lives with presentations made face-to-face and on digital platforms. People will always need to feel good. This study includes five studies in the field in the last three years and published in indexed journals. Studies under the title of music therapy were examined. The exam anxiety of nursing students, crying of babies of mothers who have recently given birth, discomfort experienced by patients receiving chemotherapy treatment during application, anger of individuals with mental illness, and elimination the anxiety of patients with inguinal hernia surgery are the topics. These studies were not only progressed in a therapeutic process, but it was also seen that music was used just for listening as a medicine. As a result, music is used for therapeutic purposes or for providing instant well-being in the life journey. The field covers from being a student to illness, motherhood and occasional discomfort. It is thought that many studies will be carried out in many areas, with music being easily accessible and therapeutic treatment by its experts.

GİRİŞ

Müzik, çağlardan beri bebeklere ninni söylemek, çocuklara ve gençlere eğitim vermek, düğünlerde eğlenmek, cenazelerde ağıt yakmak, sosyal ya da evrensel kültürü tanıma amaçlı konsere gitmek ve günlük hayatta boş vakit değerlendirmek nedeni ile hayatımızın büyük bir çoğunluğunda yer almaktadır. Bu nedenle keyif verici ve yorgunluğu giderici özellikleri nedeni ile tedavi amaçlı olarak sıklıkla kullanıldığı yapılan araştırmalar ışığında ortaya çıkmıştır.

Yüzyıllar öncesinden başlayarak müziğin insan psikolojisi üzerindeki etkileri üzerinde hekimler ve bilim adamları tarafından çalışmalar yapılmıştır. Özellikle akıl sağlığı için su sesi yanında müziğin de kullanıldığı "Asklepion" olarak adlandırılan şifa merkezlerinin varlığı bilinmektedir.

Tıbbın babası olarak adlandırılan Hipokrat da, tedavi için bazı hastaları ilahiler eşliğinde tapınağa götürürdü (Turabi, 2015:134)

Selçuklu ve Osmanlı imparatorluklarında açılan şifahanelerde de hem akıl sağlığı hem de fiziksel rahatsızlıklar için günün çeşitli saatlerinde çeşitli hastalıklar için makamsal öneriler yapılmıştır. Bunlardan en bilineni Farabi'nin olduğu ileri sürülen detaylı makam listesidir.

Esch ve arkadaşlarının Commonalities in the central nervous system's involvement with complementary medical therapies: limbic morphinergic processes isimli makalesinde "Munro ve Mount müzikle tedaviyi, müziğin kontrollü biçimde hastalık ya da yetersizliğin tedavisi süresince, insanın fizyolojik, psikolojik, emosyonel bütünlüğünün sağlanması amacıyla kullanılması olarak tanımlamışlardır" (2004; Aktaran: Tağtekin Sezer, B; Sezer, Ö; Toprak, D., 2015: 168).

Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere müzik yolu ile tedavi bedensel, duygusal ve zihinsel olarak kişilerde etki yapabilmektedir.

Budak, terapiyi "Yunanca hizmette bulunmak, hastayla ilgilenmek, çare bulmak anlamına gelmektedir. Terapi, hastalıkların iyileştirilmesi veya önlenmesine yarayan içerisinde hem tıbbi hem de psikolojik uygulamayı barındıran bir yöntemdir" şeklinde açıklamıştır(2017; Aktaran: Can, K., Yılmaz, B.,2019:796).

Terapi, tedavisi uzun sürecek rahatsızlıklarda iyileşme sürecinin olmazsa olmaz bir parçasıdır ve hasta ya da danışanlarla bire bir ilgi sonucu çözüme ulaşılmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Müzik Terapi

Müzik Terapi kavramı sırası ile tanım, içerik, uygulama alanları, yöntemleri ve uygulama süresi olarak açıklanmıştır.

Pahl ve Koch -Temming, (2008) *Musiktherapie mit kindern grundlagen - Methoden – Praxisfelder* isimli çalışmalarında "Müzik terapi, kişinin bedensel, ruhsal ve zihinsel sağlığını korumada ve iyileştirmede, terapötik ilişki içerisinde müziğin bilinçli kullanımıdır" şeklinde açıklama getirmişlerdir (Orlowski, D.D; Can, Ü. K; Bağcı, H.,2021: 33).

Müzik terapi kesinlikle müzik dinletmek değildir. Hasta/danışan ile hedef belirleyerek çalışılacak konu üzerinde terapötik sürece girmektir. Aktif ve pasif(reseptif) olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Aktif müzik terapide müziğe ses, şarkı, çalgı yoluyla dahil olma söz konusudur. Pasif (reseptif)müzik terapide ise terapistin danışanın ihtiyaçlarına göre seçtiği müzik üzerinden gidilen bir terapi seansıdır. Bu müzikler sözlü ya da enstrümantal olabilir. Bunun yanında özellikle belirli bir müzik türü dinletmek yerine hasta/danışan müzik geçmişine göre dinletilecek parçalar seçilir.

Kişinin ilk müzik dinlediği yer anne karnıdır. Annenin fizyolojik sesleri de bir nevi müziktir gelişen bebeğe. Gene annenin dinlediği tüm müzikler bebeğin müzik zevkinin oluşmasında etkendir. Bu bağlamda bebek annenin karnında iken dinlediği şarkı, türkü ya da ninniyi kesinlikle unutmaz. Dünyaya geldikte sonra dinletildiğinde de mutlaka hatırlar. Yıllar geçtikçe yaşadığı ortamda, okulda, sokakta tüm çevresinde kendi bilerek seçtiği ya da maruz kaldığı müzikler aynı bireyin kelime haznesi

gibi müzik listesini de oluşturur.

Dünyadaki her bireyde mutlaka olan kendi müzik listesi üzerinden ve terapistin o müzik listesinde var olmayan benzer ya da zıt parçalardan oluşturduğu seçimler ile müzik terapi seansları gerçekleşir. Müzik yanında beden, nefes, ritim üzerine de çalışılmaktadır. Bazı müzik terapi yöntemlerinde boya kalemleri ya da renksiz kalemlerle kağıt üzerinde duygu aktarımı yapıldığı da olur.

Müzik terapinin bir diğer özelliği grup ya da bireysel seanslar yoluyla yapılmasıdır. Bazen Biray hem grup hem de bireysel seansa alınabilir. Bu seanslarda müzikal, ya da şarkı sözleri değiştirme veya tamamen yeni bir beste yapma üzerine doğaçlama çalışmalar da yapılmaktadır.

Müzik terapide esas ilk etapta kelimelerle ifade edilemeyen duyguları enstrümanlar ya da hazır seçilmiş müzikler veya terapistle birlikte kendi sesimizi kullanarak yansıtabilmemizdir.

Müzik terapi yeni doğan ünitelerinden başlayarak, yaşlı bakım merkezleri dahil her yaştan bireye uygulanabilen klinik bir alan olup, çeşitli hastalıklarda tedavinin yanında destekleyici terapi olarak yaşam kalitesini arttırmaya yönelik uygulanmaktadır.

Terapiler grup seansı şeklinde ise minimum 4 hafta, bireysel seans ise aylarca sürebilmektedir.

1.2. Müzik Tıbbı

Müzik Tıbbı kavramı sırası ile tanım, içerik, uygulama alanları, uygulama süresi olarak açıklanmıştır.

Müzik Tıbbı terimi tıbbi uygulamaları desteklemek amaçlı hekim, hemşire vb. sağlık personeli tarafından etik kurallara uygun olarak klinik ortamlarda hasta ile terapötik ilişki gerektirmeyen önceden hazırlanmış müziklerin reseptif yolla dinletilerek kalp hızı, kan basıncı, solunum ritmi gibi fizyolojik etkileri bir hedef ve uygulama protokolü çerçevesinde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Spingte ve Dorah bu terimi ilk kez kullanan kişilerdir (Torun, 2020:15-16).

Keyif almak, eğlenmek, hüzünlenmek, anıları hatırlamak için müzik dinlemek Müzik Tıbbı değildir. Her ortamda istemli ya da istemsiz duyabileceğimiz müziğin hayatımızda olması da değildir.

Müzik Tıbbı esas olarak hastanelerde, okullarda, kliniklerde hastaları, öğrencileri, danışanları maruz kaldıkları tıbbi, eğitimsel ya da psikolojik uygulamaları daha rahat geçirmelerini sağlayan bir planlı müzik dinletme sürecidir.

Bu dinleme süreçleri, günlük programlı uygulamalar öncesi kısa süreli ya da belirli bir süre içerisinde gerçekleştirilir. Düzenli, devamlı bir müzik dinleyişi olmaktan ziyade yapılacak tıbbi işlem öncesi uygulanıp, işlem öncesi ve sonrası psikolojik durumu ya da fiziksel fonksiyonları ölçmeye dayalı çalışmalardır.

1.3. Pozitif Psikoloji

Sheldo ve King' e göre Pozitif Psikoloji insanlarda neyin işe yaradığını, neyin doğru olduğunu ve neyin iyileştiğini ortaya çıkarmak için "ortalama bir insanı" yeniden ziyaret etmektir (Çev.,Arslan, 2020:124).

Pozitif Psikoloji, insanların iyi oluş, esenlik hallerini yaşamaya yönelik yapılan uygulamalar olup, kişiler arası farklılıklar gösterebilmektedir. Pozitif psikolojiyi korumak adına yüzyıllardır çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Hem Doğu hem Batı kültüründe, gerek görsel, gerekse işitsel sanatlar ve fiziksel aktiviteler başta olmak üzere insanların kendilerini feraha ulaştırmak için yaptığı etkinliklerdir. Gündelik yaşamda rahatlamak amaçlı yemek yapmaktan, kafa dağıtmaya yönelik kitap okumaya çok sıradan olduğu halde bir o kadar da gereksinim duyulan ihtiyaçların giderilmesi "Pozitif Psikoloji" alanına girebilmektedir.

Günümüzde teknolojik gelişmelerin bu kadar hızı olduğu bir çağda bir de Covid-19 Pandemi sürecinde zorunlu yaşanan dijital ortamlarda Pozitif Psikolojiyi oluşturmak elbette farklı bir deneyim olmaktadır.

2.İ lgili Araştırmalar

Çifdalöz'ün 2020 yılında yazdığı Music Therapy in Turkey: Historical background and current perspectives on dementia and end-of-life care isimi makalesinde yaşlı bakım evlerinde hemşirelerin özellikle makamsal müzik dinleterek pasif müzik terapi uyguladıklarını ifade eden yüksek lisans tezleri olduğundan bahsetmektedir. İleri yaştaki insanlarda bir çeşit hemşirelik müdahalesi olarak yalnızlık duygusu, uyku düzeni ve iyi yaşam kalitesi başlıklarında pozitif etkiye neden olduğu gerekçesiyle belirli periyodik zamanlarda müzik dinletilmesinin müzik terapi olarak adlandırılamayacağı da vurgulanmıştır.

Musical Communication and Epidemic: The Role of Music in the Covid-19 Epidemic isimli makalede açık ve kapalı uçlu sorularla yarı yapılandırılmış uzaktan görüşme ile 30 kişiye niteliksel araştırma yöntemi ile bir çalışma yapılmıştır. 9 tane soru sorulan çalışmanın hipotezi Covid-19 pandemi sürecinde müziğin insanların psikolojik durumu üzerinde pozitif etki yapacağı yönündedir. 18- 60 yaş aralığında üniversite mezunları kişilerle yapılan çalışmanın sonucunda insanların pandemide müzik dinlemesinin arttığının, genel olarak cep telefonları aracılığı ile dinlediklerinin tespiti yapılmıştır. Genel ruh durumlarında kendi seçtikleri müzik türüne göre pozitif yönde düzelme olduğunu belirtmişlerdir. Dinlenilen müzikle iletişimde olmak insanlarda kaygı ve endişeyi azaltıp, rahatlama ve gevşemeye neden olduğu sonucuna değinilmiştir (Tanyıldızı, İ.,2020)

Bir başka makalede, 20 günlük eğitimi kapsayan bir çalışmada çocukları iki ayrı gruba ayırmışlardır. İlk grup görsel sanatlar, ikinci grup uygulamalı sanatlara dağıtılmıştır. İki grup randomize kontrollü bir çalışma içerisinde incelenmiştir. Bunun sonucunda müzik grubundaki öğrencilerin sözel zeka bakımından daha iyi performansta bulunduğu tespit edilmiştir (Zülkar,Y; Söyünmez, S; T.Gürhopur, Dilek,F.,2020:207).

İlahiyat Fakültesi ikinci sınıf öğrencilerinden ara sınavlarda notları en düşük olan 28 kişiden oluşan bir sınıfa sınav öncesi sözleri ile mizah yönü yüksek önceden hazırlanmış olan kısa parçalar dinletilmiş. 2011-2012 eğitim-öğretim güz dönemi final sınavlarında bu uygulama yapılmıştır. Yüzlerinde gülümse olduğu gözlemlenen öğrencilere sınav çıkışında duyguları sorulmuş ve "mutlu" olarak kendilerini ifade etmişlerdir. Sonrasında notlarına bakınca başarısız son sınıftan başarılı 2. Sınıf düzeyine geçtiklerinin tespiti yapılmıştır (Arslan,2015:123).

2015 yılında "Klasik Türk Müziğinin Ağrı ve Kaygı Düzeyine Etkisi: Girişimsel Kardiyolojide Randomize Kontrollü Bir Çalışma" başlığı ile yürütülen araştırma, 2013 yılında bir ay süre ile bir devlet hastanesinin koroner anjiyografi ünitesinde yürütülmüştür. Random yöntemi ile 30 denek 30 kontrol grubundan oluşan ilk kez intrakroner stent uygulanacak toplam 60 hastanın kaygı düzeyleri ve ağrı algılarının istatistiksel olarak farklarına bakılmıştır. Araştırma verileri, Veri Fomu, Durumluluk-Süreklilik Kaygı Envanteri ve VAS Ağrı Ölçeği ile toplanmıştır. Kontrol grubuna Uşşak makamı Klasik Türk Müziği eseri C.D. aracılığıyla kulaklıkla dinletilmiştir. Veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Kaygı düzeyleri $p=0.034$, ağrı düzeyleri $p= 0.047$ fark olmak üzere, istatistiksel olarak %95 güven aralığında, $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde olup, denek grubunun kontrol grubuna göre daha düşük kaygıya eriştiği değerlendirmeler sonucunda tespit edilmiştir. Yazarlara göre müzik terapisi kaygıyı ve ağrıyı azaltmada ilk kez intrakroner stent uygulanacak hastalarda etkilidir (Çınar, D., Olgun, N., Duran, S.,Arat, S.).

3. Problemin Tanımı

Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı çalışmalarının bazı hastalıkların tedavisi için kullanılan ilaçların uygulamasında, psikolojik rahatsızlıklardan kaynaklanan olumsuz duygusal durumların giderilmesinde, anne-bebek ilişkisinin ilk alışma sürecinde sınava dayalı kaygının düşürülmesinde, ameliyat stresinin azaltılmasında pozitif etki yaratmakta mıdır fikrinden yola çıkılarak araştırma oluşturulmuştur.

4. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, 2019-2021 yılları arasında müzik ile terapi alanında yayınlanmış ulusal ve uluslararası akademik çalışmalarda elde edilen sonuçları inceleyip karşılaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Böylelikle son üç yılda gerçekleşmiş Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı klinik uygulamalardan farklı alanlarda olanların seçilip sunulması ve alanda aktif rol alan kişi ve kuruluşların belirlenmesi amaçlanmıştır.

5. Araştırma Modeli

Araştırma, taşıdığı amaç ve bu amaca uygun olarak izlenen yöntem ve toplanan verilerin niteliği açısından durum saptamaya yönelik betimsel bir çalışma olup, belgesel tarama modeline uygun özellikler taşımaktadır. Tarama modeli; bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışma araştırmasıdır (Büyüköztürk vd., 2018: 15; Aktaran: Orlowski ve ark.; 2021:271).

6. Sınırlılıklar

Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı Uygulamalarının Pozitif Psikoloji Perspektifinden Değerlendirilmesi isimli çalışmada danışan ya da hasta ile terapötik etkileşim unsurları bulunduran çalışmalarla beraber salt müzik dinletmeye dayalı çalışmalara da yer verilmiştir. Bu durumda çalışmalar Müzik Tıbbı niteliğinde olsa da başlıkta Müzik Terapi denmesi incelenecek makaleler için bir engel teşkil etmemiştir. Ayrıca 2019-2021 arasında tamamlanmış beş farklı alandan "Müzik Terapi" başlığında taranan çalışmalar araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

7. Verilerin toplanması ve Analizi

"Müzik Terapi" başlığı ile tüm araştırmalar taranmış, veriler bu şekilde toplanmıştır. Veriler analiz edilirken belirli tıbbı ya da psikolojik rahatsızlık nedeniyle klinik olarak uygulanmış ve sonuçlandırılmış müzik terapi ve müzik tıbbı araştırmaları seçilmiştir. Analizlerde Müzik Terapi ve Müzik Terapi arasındaki farklılıklar değerlendirilmiştir.

8. Bulgular

Araştırmanın problem tanımına uygun olarak bulunan beş çalışma aşağıda sıralanmıştır. Her bir çalışmaya ait kullanılan ölçekler, kontrol ve denek grupları, yapılan uygulamalar ve araştırmanın sonuçları özet olarak açıklanmıştır.

2020 yılında tamamlanan Comparing the effects of geranium aromatherapy and music therapy on the anxiety level of patients undergoing inguinal hernia surgery: A clinical trial isimli makalede kasık fıtığı ameliyatı sonrası kaygıdan bahsedilmiş, bu sebeple cerrahi işlem öncesi kaygıyı azaltmaya ve ameliyat sonrası beklenmeyen sonuçları ortadan kaldırmaya yönelik hastalara "Turnagagası" bitkisi aroma ve müzik terapi çalışmaları uygulanmıştır. Bu iki terapinin sonuçlarını karşılaştırmak araştırmanın amacını oluşturmuştur. İran, İmam Eğitim Hastanesinde yapılan çalışmada 150 hasta random yöntemiyle seçilmiş, kontrol ve denek grupları oluşturulmuştur. The Spielberger Sürekli Durum Kaygı Ölçeği uygulama öncesi ve sonrası hastalara uygulanmış SPSS 25.0 versiyonu ile veriler analiz edilmiştir. Hastaların demografik bilgisi ile önceki hastane ve ameliyat deneyimleri de veri olarak toplanmıştır. Denek grubuna uygulama ameliyattan 1saat önce 30 dakika uygulama şeklinle olmuştur. Aromaterapide "Turnagagası" bitkisi esansı koklatılmış, müzik terapide Kitaro'dan rahatlatıcı enstrümental müzik kulaklıkla dinletilmiştir. Kontrol grubuna ise ameliyattan 1 saat önce standart servis bakımı yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda istatistiksel olarak p=0.011 anlamlılık düzeyinde aromaterapi ve müzik terapi alan hastalarda kaygı azalması gözlemlenmiştir. Ameliyat öncesi hiçbir yan etkisi olmayan bu iki uygulamadan aromaterapi müzik terapiye göre daha iyi sonuç vermiştir. Araştırmacılar, güvenli ve maliyetsiz buldukları bu terapilerin kısa ameliyatlar öncesi kullanılmasının hastaların ameliyat öncesi ve sonrası kaygı düzeylerine olumlu etkileri olacağını

belirtmişlerdir(Goli, R; Arad, M; M-Q, Mohsen; P. N.).

Effect of music therapy on nursing students' first objective structured clinical exams, anxiety: levels and vital signs: A randomized controlled study (2021) isimli çalışmada Ankara Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü öğrencilerine sınav başarısı ile ilgili kaygı düzeylerini gidermek amacıyla kontrol ve denek grupları oluşturulmuştur. Girecekleri sınavın adı "Objektif Yapılandırılmış Klinik Muayene"dir. 61 denek 64 kontrol grubunu ile toplam 125 kişi üzerinde çalışılmıştır. Denek grubuna Müzik Terapi uygulaması yapılmıştır. Çalışmada "Hayati Bulgular" tabir edilen nabız, tansiyon, vücut ısısı, nefes alıp verme durumları da ölçülmüştür. Araştırmalar 2018 yılı Şubat-Haziran aylarında sınavdan iki hafta önce beş seans şeklinde toplamda 64 katılımcı ile gerçekleşmiştir. Kişisel Bilgi Formu, Sürekli Durum Kaygı Ölçeği, Hayati Bulgular Formu, Beceri Kontrol Listesi ve Görüşme Formu araştırmada veri toplamak amacıyla doldurulmuştur. Dört seans Müzik terapi haftada iki birer saat, bir seans müzik terapi ise sınav öncesi uygulanmıştır. 22 kişi ile de ayrıca 30-35 dakika süren üç oturumlu görüşme yapılmıştır. Müzik terapi çalışmaları şarkı yazma, grupla oyun oynama, nefes egzersizleri şeklinde gerçekleşmiştir. SPSS 23.0 versiyonu ile veriler analiz edilmiştir. Uygulamalar sonucunda elde edilen verilere göre müzik terapi çalışması kaygılarını azaltmamıştır. Bunun yanında hayati bulgular ölçümlerinde denek grubu kontrol grubuna göre $p<0.05$ istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermiştir. Müzik terapi çalışmalarının farklı öğrenci grupları ile yapılan çalışmalarla daha farklı sonuç vereceği düşüncesi eklenmiştir (Eyüboglu; G; Baykara, G. Z;Çalışkan, N; Eyikara, E; Dogan, N; Aydogan, S; Uçaner Ç, B; Ozyıldız, A; Su, G; Ceyda, E; Banu, C; Sucu Çakmak, N. C; Istek, N.).

İçel ve Başoğul (2021) Effects of progressive muscle relaxation training with music therapy on sleep and anger of patients at Community Mental Health Center isimli makalede 18-29 yaş aralığı ağırlıkta olmak üzere, 18-59 yaşları arasında DSM-V kriterlerine göre kronik şizofreni ve bipolar psikiyatri hastalarında müzik terapi yoluyla öfke kontrolü ve uyku kalitesi üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu hastaların bir ila dokuz yıldır klinikte tedavi görmekte oldukları belirtilmiştir. Durum Öfke/Öfke İfade ölçeği envanteri kullanılmıştır. 1989 yılında Buysse tarafından geliştirilen Pittsburg Uyku Kalite İndeksi ile de veriler toplanmıştır. 32 kontrol 34 denek olmak üzere toplam 66 hasta ile üç ay boyunca haftada iki 24 seans kasları rahatlatıcı çalışmalar müzik terapi ile birlikte yürütülmüştür. Uykusuzluk gerginliğini ve uykusuzlukla mücadele düşüncelerini azaltmak için kas gevşetici egzersiz ve diyafram nefesi 15'er dakika, buselik, rast, hicaz, ırak makamları ve ney TÜMATA C.D.sinden 45 dakika dinletilmiştir. Denek grupları kendi içlerinde üçe bölünmüş birer saatlik çalışmalar bu şekilde organize edilmiştir. Çalışma sonucunda düzeyde öfke kontrolü sağlama ve uyku kalitesinde artış istatistiksel olarak $p \leq .001$ değerinde anlamlı bulunmuştur. Çalışmanın rutin hemşirelik uygulamaları esnasında da yapılması önerilmiştir.

The Effects of Clinical Music Therapy on Resiliency in Adults Undergoing Infusion: A Randomized, Controlled Trial(2020) adlı çalışmada yeni teşhis konmuş göğüs, mide ve akciğer kanseri hastalarının kemoterapi seansında hastaların dayanıklılığını ölçmek için 78 denek, 89 kişi kontrol grubu ile seçilmiştir. 45 hastaya şarkı 44 hastaya enstrüman olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Müzik terapi seanslarında terapist eşliğinde ısınma, şarkı yazma ya da enstrüman çalma ile hastalar manipüle edilmişlerdir. Çalışmanın sonlandıran denek grubu şarkıdan 23, enstrümandan 20 kişi olmak üzere toplam 43, kontrol grubundan da 44 kişi kalmıştır. Dayanıklılık Ölçeği (RS), Hastane Kaygısı ve Depresyon Ölçeği (HADS), Görsel Analog ve Yüz Ölçeği (VAS), Renk Analiz Ölçeği(CAS) öntest-sontest olarak çalışmaya katılan hastalara uygulanmıştır. 28-82 yaş aralığında olan çoğunluğu kadın hastalarla 2011-2017 yılları arasında yapılan çalışma sonucunda Resilience, HADS ve Pain analizi üzerine Ölçekler müzik terapisinin hasta direncini ve ağrısını olumlu yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Şarkı söyleyen grubun enstrüman çalan gruba göre daha az depresyon puanı aldığı belirtilmiştir (Mondanaro, J. F.; Sara, G. A.; Thachil, R; Pranjic, M; Rossetti, A; Sim, G. H; Canga, B; Harrison, I. B;

Loewy, J.V.)

Robertson ve Detmer (2019)The Effects of Contingent Lullaby Music on Parent-Infant Interaction and Amount of Infant Crying in the First Six Weeks of Life isimli makalede 66 sağlıklı doğum yapmış annelerin söylemesi için araştırmacı bizzat yeni bir ninni bestelemiştir. 2016-2017 yılları arasında iki ayrı hastanede kontrol ve denek grupları oluşturulmuştur. 37 hafta ve üstü olan, normal doğum ile dünyaya gelen 18 yaş üstü annelerin bebekleri random yoluyla seçilmiştir. Denek grubundaki anneler için kısa, sözleri kolay ve söylemesi basit yeni bir ninni bestelenmiştir. Ancak kullanılacak ninniyi ağlamaya başlayınca değil sadece bebek sessiz ve sakinken ya da nefes almak için susunca ve durunca söylemeleri istenmiştir. Kontrol grubundaki annelere ise bebeklerinin ağlama miktarını ve ninni söyledikleri zamanları not etmeleri istenmiştir. Kendilerinin de ninni uydurabileceği ya da alışık oldukları şarkıları söyleyebilecekleri veya yeni söz yazabilecekleri söylenmiştir. 6 hafta süren çalışmada haftada bir denek ve kontrol grubu ile iletişime geçilmiştir. Araştırmacılar Anne-Çocuk Etkileşim Kod Ölçeğindeki "Bakış, Dokunuş, Konuşma, Gülümse" durumlarını 4 dakikalık video kayıtları ile test etmişleridir. Müzik Değeri Ölçeği annelere 6. Hafta ziyaretlerinde uygulanmıştır. Aynı zamanda Edinburg Doğum Sonrası Depresyon Ölçeği de uygulanmıştır. 21 denek, 21 kontrol grubu ile çalışmalar tamamlanmıştır. Annelerin gelir düzeylerinin de tespit edildiği çalışmada daha önce yapılan çalışmaların aksine düşük gelirli ailelerin bebeklerinin daha az ağladığı tespit edilmiştir. İki grubun depresyon seviyelerinde çalışma sonrası bir farklılık görülmemiştir. Çalışmaya başlama aşamasında sadece iki kişide sınırda depresyon olduğu anlaşılmıştır. Yeni anne olma stresi, bebeğin uykusu ve ağlama oranının azaldığı belirtilen çalışma yeni doğan bebekler için yapılacak farklı müzik terapi yöntemlerine ışık tutacak bir çalışma olduğu eklenmiştir.

Tablo1.Makalelerin İsimleri, Müzik Terapi/ Müzik Tıbbı Çalışma Durumları, Basım Yılı

	Comparing the effects of geranium aromatherapy and music therapy on the anxiety level of patients undergoing inguinal hernia surgery: A clinical trial	Effect of music therapy on nursing students' first objective structured clinical exams, anxiety levels and vital signs: A randomized controlled study	Effects of progressive muscle relaxation training with music therapy on sleep and anger of patients at Community Mental Health Center	The Effects of Clinical Music Therapy on Resiliency in Adults Undergoing Infusion: A Randomized, Controlled Trial	The Effects of Contingent Lullaby Music on Parent-Infant Interaction and Amount of Infant Crying in the First Six Weeks of Life
Basım Yılı	2020	2021	2021	2020	2019
Müzik Terapi	-	x	-	x	x
Müzik Tıbbı	x	-	x	-	-

1.Tablodan da görüldüğü üzere bir çalışma 2019, iki çalışma 2020, iki çalışma da 2021 yıllarında yayınlanmıştır. Çalışmalar "Müzik Terapi" başlığı taşısalar da iki tanesi "Müzik Tıbbı" uygulamalarıdır.

Tablo 2. Müzik Tıbbında Kullanılan Müzikler

	Comparing the effects of geranium aromatherapy and music therapy on the anxiety level of patients undergoing inguinal hernia surgery: A clinical trial	Effects of progressive muscle relaxation training with music therapy on sleep and anger of patients at Community Mental Health Center
Kullanılan Müzik	Kitaro enstrümantal müzik	Makam müziği ve ney

2. Tabloya göre, her iki çalışmada farklı türde müzik kullanılmıştır. İkisi de enstrümantal ancak biri popüler diğeri geleneksel tarzda müziktir.

Tablo3.Müzik Terapide Kullanılan Teknikler

	Effect of music therapy on nursing students' first objective structured clinical exams, anxiety levels and vital signs: A randomized controlled study	The Effects of Clinical Music Therapy on Resiliency in Adults Undergoing Infusion: A Randomized, Controlled Trial	The Effects of Contingent Lullaby Music on Parent-Infant Interaction and Amount of Infant Crying in the First Six Weeks of Life
Kullanılan Teknikler	Isınma/Emprovizasyon (Aktif)	Ses(Şarkı)/ Enstrüman Çalma (Aktif)	Yeni beste yapma/ Var olan müziğe yeni söz yazma (Aktif)

3. Tablodan anlaşıldığı üzere her üç çalışmada da denek gruplarının aktif olarak katıldığı yöntemler uygulanmıştır.

9. Sonuç ve Tartışma

Müzik her zaman duyguların aktarımını sağlamada hem dinleyici hem yorumcu açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Müzik sadece insanın içinde kalp ritmi ile değil, doğadaki hayvanlarda, kuşlarda, denizlerde duyabileceğimiz ses cümbüşüdür.

Müziğin farklı bir yönünün keşfedilmesi ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Hem eski medeniyetler hem de günümüz insanı müziğin bir şifa aracı olduğunun farkında olmuşlardır. Şifalanmak insan için pozitif duygular yaratan, kendini için "iyi" hissettiği durumlardır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yüzyıllardır kullanılan müzikle tedavi tüm dünyada artık klinik çalışmalarla değerlendirilmektedir. Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı başlığında iki ayrı uygulama alanları ile birçok hastalığın semptomlarının giderilmesinde ya da hastalığa dair yapılan ilaç tedavilerinin yan etkilerini azaltmak üzere çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır.

Ancak hali hazırda Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı tanımlarını tam olarak net değerlendirilmeden yapılan çalışmalar da olmaktadır. 2015 yılında Çınar ve arkadaşları tarafından "Klasik Türk Müziğinin Ağrı ve Kaygı Düzeyine Etkisi: Girişimsel Kardiyolojide Randomize Kontrollü Bir Çalışma" başlığı ile yürütülen araştırmadan anlaşıldığı üzere, hastalara sadece müzik dinletilmiş, herhangi bir terapötik sürece girilmemiştir. Bu nedenle bu verimli çalışmanın Müzik Tıbbı olarak adlandırılması uygun olacaktır.

Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı Uygulamalarının Pozitif Psikoloji Perspektifinden

Değerlendirilmesi isimli çalışmada Müzik Terapi 2019-2021 yılları arasında "Müzik Terapi" başlığı ile yürütülmüş beş çalışma incelenmiştir. Bu çalışmaların her biri farklı alanlarda uygulanmıştır. Bir ortak yön bulunmayan konular sırası ile sınav kaygısı, bebeklerinin ağlaması, damardan uygulama gören hastaların endişesi, ruhsal rahatsızlık geçiren bireylerin öfke durumları, kasık fıtığı ameliyatı olan hastaların ameliyata dair huzursuzluklarıdır.

Müzik Terapi ve Müzik Tıbbı çalışmalarının bazı hastalıkların tedavisi için kullanılan ilaçların uygulamasında, psikolojik rahatsızlıklardan kaynaklanan olumsuz duygusal durumların giderilmesinde, sınava dayalı kaygının düşürülmesinde, anne-bebek ilişkisinin ilk alışma sürecinde, ameliyat stresinin azaltılmasında pozitif etki yaratmaktadır.

Bu çalışma ile beş makalenin sadece üçünün "Müzik Terapi" olarak adlandırılabileceği tespit edilmiştir. Diğer iki çalışma ise "Müzik Tıbbı" olarak ifadelendirilmelidir. Müzik Tıbbı çalışmalarında enstrümantal müzik dinletilmiştir. Bunlardan biri popüler diğeri makamsal tarzda müzikler olmuştur. Müzik Terapi yapılan çalışmalarda emprovizasyon, ısınma, ses/şarkı-enstrüman çalma, yeni söz yazma ve beste yapma teknikleri kullanılmıştır.

İnsanların pozitif psikoloji kazanımları için günümüzde alternatif terapi yöntemleri her geçen gün artmaktadır. Sanat terapi, Masal terapi, Biblioterapi vb. uygulamalar sadece psikolojik rahatsızlıklar ya da belirli hastalıkların tedavisinde değil bireylere esenlik sağlama amaçlı da kullanılmaktadır.

Müziği bir tedavi aracı kullanırken dikkat edilmesi gereken yapılan çalışmalarda doğru tanımlamaların yapılması ihtiyacı ve gerekliliğidir. Ancak bu şekilde terims ve tanım olarak belirli bir standart oluşturulacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, H. (2015). Müzik Terapi ve Dini Müzik, Düşünce –*Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* C.8 (16).103-127.

Can, K., Yılmaz, B. (2019). Türkiye'de Müzik Terapi Alanında Oluşturulmuş Bilimsel Yayınların İncelenmesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C12, (27).794-812.

Çınar, D., Olgun, N., Duran, S.,Arat, S. (2015). Klasik Türk Müziğinin Ağrı ve Kaygı Düzeyine Etkisi: Girişimsel Kardiyolojide Randomize Kontrollü Bir Çalışma, *Türkiye Klinikleri J Nurs Sci*, 8(2).140-5

Çifdalöz, U.B.(2020). Music therapy in Turkey: Historical background and current perspectives on dementia and end-of-life care. *Approaches: An Interdisciplinary Journal of Music Therapy*,1-9.

Eyüboglu; G; Baykara, G. Z; Çalışkan, N; Eyikara, E; Dogan, N; Aydogan, S; Uçaner Ç, B; Ozyıldız, A; Su, G; Ceyda, E; Banu, C; Sucu Çakmak, N. C; Istek, N. (2021). Effect of music therapy on nursing students' first objective structured clinical exams, anxiety levels and vital signs: A randomized controlled study.*Nurse Education Today*,(97).1-7.

Goli, R; Arad, M; M-Q, Mohsen; P. N. (2020). Comparing the effects of geranium and music aromatherapy and therapy on the anxiety level of patients undergoing inguinal hernia surgery: A clinical trial. *Explore,* (000).1-7.

Içel, S; Başogul, C. (2021) Effects of progressive muscle relaxation training with music therapy on sleep and anger of patients at Community Mental Health Center. *Complementary Therapies in Clinical Practice,* (43). 1-7.

Mondanaro, J. F.; Sara, G. A.; Thachil, R; Pranjic, M; Rossetti, A; Sim, G. H; Canga, B; Harrison, I. B; Loewy, J.V. (2020).The Effects of Clinical Music Therapy on Resiliency in Adults Undergoing Infusion: A Randomized, Controlled Trial. *Journal of Pain and Symptom Management*,1-10.

Orlowski, D.D; Can, Ü. K; Bağcı, H. (2021)Almanya'da Müzik Terapi Alanında Gerçekleştirilen Bilimsel Yayınların İncelenmesi. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*.C14, (33), 266-286.

Robertson, A; Detmer, M. R. (2019) The Effects of Contingent Lullaby Music on Parent-Infant Interaction and Amount of Infant Crying in the First Six Weeks of Life. *Journal of Pediatric Nursing*, (46). 33–38

Sheldo, K.,King, L.(2020) Pozitif Psikoloji Neden Gereklidir?(Çev. Arslan,Yusuf). *Uluslar arası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*,C4(1).124-126

Tağtekin Sezer, B; Sezer, Ö; Toprak, D. (2015). Müzikoterapi Hakkında Ne Biliyoruz? Konuralp Tıp Dergisi. 7(3).167-171.

Tanyıldızı, İ, N. (2020). Musical Communication and Epidemic: The Role of Music in the Covid-19 Epidemic.*Inonu University Journal of Culture and Art*.C6 (2).35-44.

Torun, Ş. (2020). Sağlık Alanında Müzik Temelli Uygulamalar: Müzik Terapi, Müzik Tıbbı ve Diğerleri. *Türkiye Klinikleri Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp-Özel Konular*. 1. Baskı, 9-19.Ankara.

Turabi, A.H. (2015). *Gevrekzade Müzikle Tedavi Amasya Darüşşifa Örneği.* Amasya: Belediyesi Kültür Yayınları.

Zülkar, Y; Söyünmez, S; T.Gürhopur, Dilek,F. (2020). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Müzik Etkinliklerinin Sosyal ve Bilişsel Gelişim Üzerine Etkilerinin Nörofizyolojik Kurama Temellendirilerek İncelenmesi. *Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi,* (3):2.203-210.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 261-280, Güz 2021

Antonín Dvořák'ın "Gypsy Songs Op.55" Lied Dizisinin İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Betül Yarar Koçer
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0890-5985
Mersin Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, Mersin – TÜRKİYE

Dilan Camızcı
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7332-7344
Yüksek Lisans Öğrencisi / Mersin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Anasanat Dalı, Mersin – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 18.02.2021
Kabul: 22.08.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Antonin Dvořák
Lied
Çingene Melodileri
Gypsy Songs Op.55
Romantik Dönem

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49514

Öz

Bu çalışmada Romantik Dönem bestecilerinden Antonin Dvořák'ın (1841-1904) Gypsy Songs Op.55 lied dizisi incelenmiştir. Çek Cumhuriyeti'nde doğan Antonin Dvořák, geleneksel Batı Avrupa besteleme stilini Çek ulusal müziği ile harmanlayarak, bohem dans ritimlerini ve ulusal enstrümanları kullanmış, kendi tarzını yaratmıştır. Bestecinin 1880 yılında yazdığı Op. 55 Çingene Şarkıları, Dvořák'ın lied türünde yapmış olduğu en önemli bestelerinden biridir. Dvořák lied dizisini, Bohemyalı romantik şair Adolf Heyduk'un orijinal metinleri Almanca olan yedi şiiri üzerine, o dönemde Viyana'da tanınmış tenor olan Gustav Walter'ın seslendirmesi için bestelemiştir. Gerçek Çingene melodilerinin yer almadığı lied dizisi, dans ritimlerinin tutkulu ve neşeli ritmi, hareketli vokal çizgisi ve canlı piyano eşlikleriyle Çek ulusal müziğinin renklerini ve Çingenelerin özgür yaşam tarzını etkili bir şekilde ifade etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, Antonin Dvořák''ın yaşadığı Romantik Dönem'in genel hatları çizilmiş, Dvořák'ın hayatı ve müzikal kimliği anlatılmış ve Romantik Dönem'de lied türündeki oluşumlar aktarılmıştır. Ardından dizide yer alan her bir şarkı; anlam ve yorumlayıcı öneme sahip müzikal özellikler açısından incelenerek ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Öncelikle orijinal şiirlerin çevirilerine yer verilmiş ve eşlik ile bağlantıları ve müziksel ifadeler gözden geçirilmiştir. Betimsel bir yöntemle yürütülen araştırmada tarama yoluyla elde edilen veriler geniş bir şekilde sunulmuş, eserlerin metin çözümlemeleri ve seslendirilme özellikleri ele alınmıştır.

Bu çalışma A. Dvořák'ın "Gypsy Songs Op.55" Lied dizisini incelemek ve öğrenmek isteyen öğrenci ve sanatçıların esere yaklaşımını kolaylaştırma ve icralarına katkıda bulunabilecek belli detayları ortaya çıkarma ve literatüre katkıda bulunma amacını taşımaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yarar Koçer, B. ve Camızcı, D. (2021). Antonín Dvořák'ın "Gypsy Songs Op.55" Lied Dizisinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 261-280.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 261-280, Autumn 2021

A Study On Antonín *Dvořák's "Gypsy Songs Op.55" Song Cycle*

Asst. Prof. Dr. Betül Yarar Koçer
Mersin University, State Conservatory, Department of Music, Mersin – TURKEY

Dilan Camızcı
Master Student / Mersin University, Fine Art Institude, Department of Music, Mersin – TÜRKİYE

Artcile History

Submitted: 18.02.2021
Accepted: 22.08.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Antonin Dvořák
Lied
Gypsy Songs Op.55
Cigánské Melodie
Romantic Period

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49514

Abstract

Gypsy Songs Op.55 lied series by one of the Romantic Period composers Antonin Dvořák (1841-1904) was analysed in this study. Antonin Dvořák, who was born in the Czech Republic, had created his own style by blending traditional Western European composition style with the Czech national music by using bohemian rhythms and national instruments. Written by the composer in 1880, "Gypsy Songs Op.55" is the most essential composition of Dvořák in the area of lied. Dvořák composed his lied series on seven poems of the Bohemian romantic poet Adolf Heyduk for the well-known former tenor in Vienna Gustav Walter to vocalize it. The lied series, which does not include the real gypsy melodies, effectively expresses the soul of Czech national music and the independent lifestyle of the Gypsies with its passionate and cheerful dance rhythms, vibrant vocal lines, and lively piano accompaniment. Firstly, the Romantic Period in which Dvořák lived is outlined, his life and music are explained, and the lied formations in the Romantic Period are conveyed in this study. Each song in the series was examined in terms of its meaning, and musical features with interpretative significance. Translations of the poems originally in German are included, and their connections with accompaniment and musical expressions are reviewed. In the research conducted with a descriptive method, the data obtained through scanning are presented and discussed in a wide range, including the text analysis of the works and vocalization features. This study aims to facilitate students and artists who want to study and learn A. Dvořák's "Gypsy Songs Op.55" Lied Series by revealing specific details that can contribute to their works as well as the literature.

GİRİŞ

19. yüzyılın tamamını kapsayan, Ludwig van Beethoven'ın öncülük ettiği Romantik Dönem; Klasik Dönem'den hemen sonra gelen, sanatçının tamamen iç dünyasını yansıttığı, hissettiği sevgiyi ya da öfkeyi net bir şekilde ifade ettiği bir dönemdir. 18. yüzyılın sonunda eşitlik ve özgürlük temasıyla ortaya çıkan Fransız Devrimi (1789-99) sanatın her alanını etkilemiştir. Fransız Devrimi'nin sonucunda sanatçılar, saray ve kilisenin baskıcı tutumundan kurtularak özgürleşmiş ve bireyin önemi ön plana çıkmıştır. Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin ardından, orta sınıfın yükselişi kültür, sanat, müzik ve eğlence için daha fazla harcama yapılmasına yol açmış ve artan talebi karşılamak için çeşitli oda müziği performansları ve salon konserleri düzenlenmiş, 19. yüzyıl müziği daha popüler hale gelmiştir. Romantik dönemde küçük ölçekli salon müziği ve ev müziği gelişimi Alman liedinin yükselişini beraberinde getirmiştir.

Romantik dönem müziğinin en önemli özellikleri, uzun soluklu ve duygu yoğunluklu müzik cümleleri, uyumlu armonik ve melodik yapılar, çalgılamanın çeşitlenmesi, biçimsel ve ritimsel özgürlüğe yönelim ve nüansların önem kazanması olarak özetlenebilir. Romantik dönemde müzikte yerel yönelimler gerçekleşmiştir. Besteciler eserlerinde ulusal motifleri kullanarak anlatımı zenginleştirmiş, bunun sonucunda 19. yüzyılın ortalarından itibaren yerel müzikler ulusal müziğin doğmasına zemin hazırlamıştır.

"Ulusal müzik bir ulusa ait tüm tarihsel ve kültürel özellikleri içinde barındıran evrensel bir müzik olarak şekillenerek, doğa, coğrafya, üretim, iklim, dil, din, gelenek, farklı tapınışlar ve kültürel farklılıkların yerelliği üzerinde var olmuştur." (Kaygısız, 2009: 242). Halk müziğinin geleneksel biçimi çağın gelişine uygun olarak geliştirilmiş yeni müzikal biçimlere kaynaklık etmiştir. Vaughan Williams ve Sibelius'un yanı sıra, Çekoslavakya'dan Leoš Janáček, Macaristan'dan Béla Bartók, ABD'den Roy Harris, Aaron Copland, George Gershwin ve Virgil Thomson, İspanya'dan Manuel de Falla, Sovyetler Birliği'nden Sergey Prokofyev ve Aram Haçaturyan, Brezilya'dan Heitor Villa-Lobos ve Meksika'dan Carlos Chávez müzik anlayışını bu temel üzerinde şekillendiren besteciler olmuşlardır. (Finkelstein, 1995: 20).

Çekoslovakya'da müzik, Avusturya'da, özellikle Viyana'da baskın olan stilin etkisinde kalmış olmasına rağmen yerel müziğin kendine has havası, neşesi ve pırıltılı çizgisiyle direnmiş, varlığını korumuştur. Çek müziğine ulusal kişiliğini kazandıran besteci Bedrich Smetana da (1824-1884) dans ritimleri ve zarif melodilerle dolu liedler yazmıştır. Antonin Dvořák'la karşılaştırıldığında bu bestecilerin liede ayırdıkları zamanın pek fazla olmadığı görülmektedir. (Sabar, 2013: 548). Lied'ler, şiir üzerine yazılmış, piyano eşlikli olarak seslendirilen şarkılardır. Liedler geçmiş dönemlerde genelde tek bir şarkıcı ve piyano için uyarlanmış, sadece evlerin salonlarında yapılan dinletilerde seslendirilmişlerdir. Birçok ülkede görülen bu şarkı formu, o ülkenin kültürünü anlamak için önemli bir basamaktır.

Romantik Dönem bestecisi olan Antonin Dvořák, kendi ulusal müziğine ilgi duymuş, hayatı boyunca Çek ulusal müzik hareketinin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Yeni Dünya Senfonisi, Slav Dansları, Stabat Mater, Moravya Düetleri, Russalka ve Armida Operaları, Amerikan Quartet gibi ünlü eserlerinin yanı sıra, aynı dönem şairi olan Adolf Heyduk'un şiirleri üzerine yedi eserlik Çingene Şarkılarını bestelemiştir.

Dvořák'ın 1880 yılında bestelediği Opus. 55 Çingene Şarkıları, lied türünde bestelemiş olduğu en önemli eserlerinden biridir. 19. yüzyıl lied repertuvarının en önemli eserlerinden biri olan dizi, çingene yaşam tarzını ve kültürünü betimleyerek; aşk, doğa, müzik ve dans gibi çingene yaşamına özgü unsurlara vurgu yapmaktadır. Dünyanın dört bir yanına dağılmış yaşamlarından dolayı çeşitlilik gösteren Çingene müziğinin en önemli ortak özellikleri; çeşitli dans ritimlerinin kullanımı, çeşitli süslemeler ve dekoratif nota kullanımı, doğaçlama, dinamiklerin kontrastı, Çingene müziğine özgü

minör gamlar, tekrarlayan basit kompozisyonlar ve alçalan melodi çizgisidir.

Dvořák'ın Çek Cumhuriyeti'nin Bohemya bölgesinde doğduğu düşünüldüğünde, müziğinin birçok besteciden çok daha fazla Çingene etkisi içerdiği görülmektedir. Eserlerini oldukça basit bir yapıda yazan Dvořák, eşliklerde değişiklik yaparak şarkılarının bir varyasyon gibi duyulmasını sağlamıştır. Çingene enstrümanlarını arpej ve süslü melodilerin kullanımıyla temsil ederken, Çingene müziğinin ritmini senkoplar ve poliritimle göstermiştir. Ayrıca eserleri, kromatik ilerleyiş, armonilerde değişiklik ve belirsiz armonilerin kullanımıyla romantik stili ve çingene müzik unsurlarını iyi bir şekilde birleştirmiştir. Bu araştırmada, Adolf Heyduk'un orijinali Almanca olan şiirlerinden bestelenen Opus. 55 Çingene Şarkıları lied albümündeki yedi lied, kendi içinde müzikal özellikleri ve şiir müzik ilişkisi bağlamında incelenerek yorumlanmıştır.

Romantik Dönemde Müzik ve Ulusalcılık Akımı

18. yüzyılın sonunda eşitlik, özgürlük, kardeşlik söylemiyle ortaya çıkan Fransız Devrimi'nin (1789-99) yarattığı toplumsal dönüşümler, sanatta da etkilerini göstermiştir. Devrim ile birlikte sanatçıların, saray ve kilisenin baskıcı tutumundan kurtularak özgürleştiği ve kişinin bireysel bilince ulaştığı yeni bir dönem, yani romantik dönem başlamıştır (Kaygısız, 2004: 185-186). 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan dönemde sanatçılar kendi duygu ve düşüncelerini, iç dünyasının karmaşasını, hayallerini ve doğayı anlatmışlardır.

Romantik dönem müziğinin başlıca özellikleri, uzun, duygulu müzik cümlelerinin anlatımcı niteliği, uyumlu aralıklara dayalı geniş atlamalar, renkli bir armoniye ve çalgılama yapısına önem verme, biçimde katı kalıplardan temizlenme, ses nüansının farklılığını duyurabilmek için yeni çalgılar yaratmaya kadar giden arayışlar, ritimde özgürlük ve tonalitenin müziğin temel düzeni olarak yayılması olarak özetlenebilir. Romantik müziğin sonoritesindeki özellik, katıksız, saf sese yöneliştir. Sonoritede tatlı ve huzurlu bir ses yoğunluğu yaratma çabası, bestecileri çalgı ve insan sesinde yeni tını arayışlarına götürmüştür. (İlyasoğlu, 2003: 81-82).

Romantizm akımı ile birlikte müzikte ulusal unsurlara yönelimler gerçekleşmiştir. Besteciler eserlerinde yerel renkleri ve motifleri kullanarak anlatımı zenginleştirmiş, böylelikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren yerel müzikler ulusal müziğin doğmasına olanak sağlamıştır. "Alfred Einstein'a göre, 19. yüzyıl bestecilerinin toprağa, öze geri dönmesi, basit insanlara yönelimi, sanatın klasik dönemde göz ardı edilen tarafının yani ulusal müziğin gelişmesine neden olmuştur. 18. yüzyılın evrensel müziğini temsil eden Fransız, İtalyan ve Almanların yanında, herhangi bir etkisi olmamış ikincil müzikal halkları da akıma dahil etmiştir" (Finkelstein, 1995: 20-21).

"Ulusal müzik bir ulusa ait tüm tarihsel ve kültürel özellikleri içinde barındıran evrensel bir müzik olarak şekillenmiştir. Ulusal müzik, bir ulusa özgü özellikler; doğa, coğrafya, üretim, iklim, dil, din, gelenek, farklı tapınma biçimleri ve kültürel farklılıkların yerelliği üzerinde var olmuştur. Kendisini ezgi, ritim ve biçem olarak dışa vurumuyla karakterize olmuş, yerel tınılarla evrensel bir anlatım yaratma amacında olmuştur" (Kaygısız, 2009: 242).

Halk müziği doğrudan alıntılanmamış, aksine müziğin içinde var olan halk müziğinin folklorik canlı özünün yaratıcı özelliğinden yararlanılmıştır. Halk müziğinin geleneksel biçimi çağın gelişine uygun olarak geliştirilmiş yeni müzikal biçimlere kaynaklık etmiştir. Vaughan Williams ve Sibelius'un yanı sıra, Çekoslavakya'dan Leoš Janáček, Macaristan'dan Béla Bartók, ABD'den Roy Harris, Aaron Copland, George Gershwin ve Virgil Thomson, İspanya'dan Manuel de Falla, Sovyetler Birliği'nden Sergey Prokofyev ve Aram Haçaturyan, Brezilya'dan Heitor Villa-Lobos ve Meksika'dan Carlos Chávez müzik anlayışını bu temel üzerinde şekillendiren besteciler olmuşlardır. (Finkelstein, 1995: 20).

Çekoslovakya'da müzik özellikle Viyana'da baskın olan klasik stilin etkisinde kalmış olmasına rağmen yerel müzik unsurlarını kaybetmemiştir. Çekoslovakya denilince birkaç besteci öne

çıkmaktadır. Bunlardan bazıları; önemli ozanların dizelerini müziklendirmiş olan Macaristan doğumlu Josef Rösler (1773-1813), duygu dolu ve etkileyici bir anlatımla romantizmi liedlerinde yansıtmış olan Jan Vaclav Vorisek (1773-1813), Çek müziğine ulusal kişiliğini kazandırmış, dans ritimleri ve zarif melodilerle dolu liedler yazmış olan besteci Bedrich Smetana'dır (1824-1884). Tüm bu besteciler arasında en çok Antonin Dvořák'ın lied türünde eserler verdiği görülmektedir. (Sabar, 2013: 548).

19. yüzyılda Çekoslovakya'daki bağımsızlık hareketleri ile birlikte Çek halkı ulus bilinci kazanmış, Smetana ve Dvořák gibi bestecilerin katkısıyla Bohemya ulusal müziği doğmuştur. Dvořák'ın; Çingene Şarkıları Lied dizisi gibi birçok eser 19. yüzyılda Avrupa'yı etkisi altına alan ulusalcılık akımının etkisinin ve popülerliğinin doğrudan bir sonucudur. Özgürlük, müzik ve danstan zevk alan Çingeneler, birçok Romantik dönem müzisyenine ilham kaynağı olmuştur. Pek çok Çingenenin hayatını müzik ve dansla sağlaması, muhtemelen bestecilerin onlara sempati duymasını kolaylaştırmıştır. Çingene müziği, çeşitli coğrafi özellikleri, alt sınıf insanlar olmanın üzüntüsünü ve çingenelerin tutkulu doğalarını yansıtmaktadır. Çingeneler birçok besteci tarafından Alman sanat şarkılarının temalarından biri olarak ele alınmıştır.

Antonin Dvořák ve Besteci Kişiliği

Dvořák (1841-1094) Prag'ın kuzeyindeki küçük bir köyde doğmuştu. Önce kasap çıraklığı, daha sonra Almanca öğrenimi ve müzik çalışmaları 16 yaşına kadar sürmüş, babası onu 16 yaşında Prag org okuluna göndermişti. Wagner, Schumann gibi bestecilerin eserlerini tanıyıp olabildiğince konserlere katılarak geçirdiği iki sıkı öğrenim yılından sonra orkestraya kabul edilmiş, 30 yaşına gelince orkestrayı bırakmış ve tüm vaktini beste yapmaya ayırmıştı. Ritmiyle, renkli orkestrasyonuyla etkileyici eserler yazmış, uluslararası büyük ün kazanmıştır. (Sabar, 2013: 548).

Slav Dansları adlı eseriyle dikkati çekmiş, Bülow, Liszt, Joachim ve bilhassa Brahms'ın gayretleri sayesinde şöhreti kısa zamanda bütün Avrupa'ya yayılmıştır. 1892'de Uluslararası Müzik Konservatuvarı'na direktör olmak üzere New York'a gitmiş, üç sene bu vazifede kalmış ve büyük eserlerinin bir kısmını bu devrede yazmıştır. Prag'a dönüşünde Prag Konservatuvarı direktörlüğüne tayin edilmiştir. Eserlerinin çoğunda halk melodilerini işlemiştir. Kalpten gelen ve kalbe hitap eden sade ve samimi bir ifade tarzı vardır. (Sözer, 1964: 114).

Honolka'nın belirttiği üzere, Dvořák döneminin müziğini üç ana eğilim etkilemiştir. İlki Wagner'in "Bitmeyen Melodisi"nin Alman etkisi altındaki merkez bölgede oluşturduğu antitez, ikincisi Hanslick'in "programlı" ve "mutlak" müzik diyalektiği için nüanslar ve "hareketlenen formlar"la oluşturduğu estetik ve üçüncüsü de klasik Avrupa müzik kültüründen (Chopin ve Glinka'dan, Smetana ve Mussorgski'ye kadar) bazı genç yeteneklerin, o güne kadar Slav halk müziğinin derinliklerinde yatan renkler, biçimler ve öyküleri ortaya çıkarmaları olmuştur. Yaratıcı gücünü Beethoven ve Wagner ile kıyaslamaktan çekinen besteci, eserlerini yaratıcılığının temelindeki doğallık açısından bu büyük ustaların eserlerine yakın gördüğünü belirtmiştir. (Honolka, 1998:108).

Antonin Dvořák pek çok eser yazmış fakat bu eserlerin birçoğunu çekmecesinde saklamış ya da imha etmiştir. Bu durum Dvořák için hayal kırıklığı olmuş olsa da hiçbir zaman beste yapmayı bırakmayarak eserlerinin sahnelenme şansı olsun ya da olmasın yazmayı sürdürmüştür. 1873 yılında yazdığı "Hymnus" adlı koro eserinin başarısı Dvořák'ı kayıtsızlıktan koparmış ve adeta onun için bir dönüm noktası olmuştur. 300 kişilik Hlahol korosunun konserinde yorumlanan eser vatanseverlik duygularını coşturan güftesi tanınmamış bir bestecinin eserinin yüceltilmesinde büyük rol oynamıştır. Çek nazım sanatının kurucularından Vitezslav Hálek'in (1835-74) etkileyici şiiri üzerine yazılan eser, 1620'de Habsburg'lara yenilgiye uğrayan Çeklerin, vatanlarına ve ulusal değerlerine sahip çıkmaları için bir çağrıdır. (Honolka, 1998: 31-32).

Bir sanatçının, ülkesinde saygın bir konuma gelmesinin temel koşulu uluslararası ün kazanması

olmuştur. Bu noktada Brahms'ın Avusturya Devlet Komisyonu tarafından verilen burs için önayak olması ve Berlin'deki yayımcısı Simrock'a Dvořák'ın Moravya Düetleri'ni göndermesi bu yolda atılan ilk adım olmuştur. (Finkelstein, 1995: 246-247). 1875-1881 yılları arasında bestelenmiş olan Moravya düetleri piyano eşlikli iki ses için yazılmıştır. Dizi 23 Moravya halk şiirinden oluşmuş üç cilt olarak basılmıştır. Moravya Düetlerine olan yoğun ilgi, Dvořák'ı uluslararası üne kavuşturmuş ve sonraki çalışmaların başlangıcı olmuştur. Dvořák'ın ününü arttıran "Stabat Mater" adlı ikinci vokal eserinin mükemmeliyetinin sebebi Latince metinlerin üstünlüğü ve bestecinin bireysel çabasıyla eserin özüne hayat vermesine bağlanmıştır. Dvořák bu eseri 1876 yılında kızı Josefa'nın ölümü üzerine bestelemiştir. Bir buçuk yıl kadar sonra iki çocuğunu daha kaybeden ve Katolik olan Dvořák, bu dönemde dine yönelmiş ve eski Latince metinleri incelemiştir. "Stabat Mater" koro, solo ve orkestra için bestelenmiş olan ve bir buçuk saat süren eser Dvořák'ın vokal yaratıcılığının ilk doruk noktasını oluşturmaktadır. (Honolka, 1998: 39-40).

Dvořák'ın kaderindeki bu ani değişim dönemi, müzik tarzında kesin bir değişiklik, güçlü bir ulusal tavrın benimsenmesi ve ülkesinin halk danslarının ritimlerini ve ruhunu her zamankinden çok daha fazla kullanması ile aynı zamana denk gelmiştir. Bu faktör, müziğinin yurtdışında kabul edilmesini kolaylaştırmış görünmektedir. Dvořák'ın müziği, melankolik ya da hayat dolu olduğu gibi, hem melodik hem de renkli bir yapıya sahiptir. Her şeyden önce dinleyicilerin alışık olduğundan farklı ve anında çekici bir etki yaratan müziktir. (Clapham, 1966: 86).

Dvořák, esas olarak bir senfoni bestecisi olarak bilinse de yaşamı boyunca yetmişin üzerinde şarkı bestelemiştir (Kimball, 2005:532). Dvořák, Çek sanat şarkısının babası olarak kabul edilmiştir. Vokal şarkıların toplam beste sayısındaki küçük katkısına rağmen, tutarlı ve sürekli olarak Çek metinlerle şarkı yazan ilk besteci olmuştur (Adams, 2003:1). Dvořák'ın başlıca eserleri arasında; La minör keman konçertosu, Karnaval uvertürü, Slav Dansları (op. 46 ve op. 72), Slav rapsodileri (op. 45), Yeni Dünya Senfonisi, Humoresque'ler (piyano için) ve çeşitli dini müzik, oda müziği eserleri, Russalka Operası ve dokuz senfonisi yer almaktadır. Dvořák, birçok müziksel biçimde ve farklı formlarda Çek halk müziğinin ifade aracı olarak kullanabileceğini kanıtlamış, Çek kültürünün ve halk mirasının uluslararası düzeyde bilinirliğini arttırmak için emek vermiştir.

Lied Sanatı ve Gelişimi

Lied sözcüğü Almancadır ve dilimizde türkü veya şarkı anlamına gelir. Söz ve müziğin anlamsal birleşimi, müziklendirilmiş bir şiir; şiirsel bir melodidir. Son derece belirli Alman özelliklerini kapsadığı için 19.yüzyıl başından bu yana sözcük çevirisi yapılmaksızın başlı başına bir ekol olarak kabul edilen liedi, müzik dünyası "şan için bestelenmiş lirik şiir, duygulara hitap eden şiir" diye de açıklamaktadır (Sabar, 2013: 11). Lied, teknik bakımdan diğer ses müziği türlerinden (romans, kantat vs.) daha güçtür. Almanya'da doğmuş ve bütün Avrupa'ya yayılmıştır. En güzel örneklerini Schumann, Mendelssohn ve Shubert vermiştir. Liedde şarkının metni en az müzik kadar önem taşır. Metin müzikle ifade kazanır ve kuvvetlenir. Kısaca lied, söz ve müziğin güç bir teknikle kaynaşmasından meydana gelen şarkılardır (Sözer, 1964: 246).

Önceleri lavta ve çembalo gibi çalgıların eşlik ettiği liedlerin eşlik çalgılarına 19. yüzyılda piyano eklendi. Romantik liedler genellikle piyano eşlikli insan sesi için düşünülmüştü. Piyano partisi oldukça zor ve zaman zaman virtüözlük gerektiren bir örgüye sahipti ve en az liedin ezgisi kadar önemliydi (Büyüksaraç, 2001: 7).

Sabar (2013:90), lied bestelemenin merkez noktasının şiir olduğuna vurgu yapmıştır. Sabar'a göre; "Besteci şiiri müziklendirirken müzik söz açısından bağımsız değildir, önünde başka bir sanatçı ruhun yarattığı, bir ortamı, bir duygu yoğunluğunu ve akışını anlatan dizeler yer almaktadır, bestecinin hayal dünyasını ve duygularını etkileyen bu dizeler sonunda müzikal, ritmik ve ölçülü birleşimde yeniden var olacaktır. Bu anlamda besteci dizeleri algıladığı, içselleştirdiği oranda bir kaynaşma ve

bütünleşme gerçekleşirken aşağı yukarı şöyle bir yol izlendiği görülür: Sözlerin yapısal ve şiirsel tınısı ağırlıklı olarak melodiyi şekillendirir, sözlerin anlamı armoniyi, şiirin içindeki tansiyon da ritmi yönlendirir. Bu kaynaşma ve bütünleşme ne kadar güçlü olursa sonuçta o oranda mükemmele ulaşacaktır. Lied yaratmanın özündeki gelişim bu şekilde özetlenebilir."

Lied bestecileri eserlerini yaratırken edebiyat-müzik ilişkisi bağlamında pek çok edebiyatçıdan etkilenmişlerdi. Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), Heinrich Heine (1764-1821) ve Johann Michael Rückert (1749-1832) bu şairlerin başta gelenleriydi. Şiir sanatı da liedlere koşut olarak müzikle birlikte daha farklı anlatım olanaklarına kavuştu. Bu dönemde şiirin müzikle ifade edildiğinde önemli bir katkı getirdiğine ve etkisini güçlendirdiğine inanılıyordu. 1809 tarihli bir mektubunda Goethe "müziğe uyarlanmadıkça hiçbir lirik şiirin bir bütün olamayacağını" belirtmişti. Böylece söz ve müzik ilişkisi estetik uyum içinde, birbirinin diğerini bastırmadığı birliktelikleriyle 19. yüzyılın lied sanatını oluşturdu (Kolçak, 1998: 181).

Lied biçimi çalgısal müzik alanına girer. Klasik sonatın, senfoninin, konçertonun özellikle ağır bölümlerine uygulanır. Lied biçimi aria da capo'ya benzetilebilir. Bu biçimin yapısındaki özellik üç bölümün de kendi içinde üçe ayrılmasıdır:

I (A) a: Güçlü tonuna doğru giden bir müzik cümlesi

b: Ton değiştirimli bir bölme: bu da güçlüye doğru gider. a'nın tekrarı. Yalnız bu kez kalış ana tondadır.

II (B) Ton değişimleri olan bir orta bölme. Bu da a b a'ya ayrılır.

III (A) Yazı değişiklikleriyle (I'in tekrarı) (Hodeir, 2002: 48).

Müzikal olarak, Çek sanat şarkısı on dokuzuncu yüzyıl sanat şarkısıyla yakından ilişkilidir. Almanya, Avrupa'nın geneli üzerinde güçlü bir kültürel etki bırakmış, Çekoslovakya da bu özelliklerin çoğunu özümsemiştir. Alman Romantik şiirinin yükselişi, aynı estetik düşünceyle yazmaya başlayan Çek yazarları etkilemiştir. Franz Schubert gibi besteciler tarafından pekiştirilen şarkı formu, Çek bestecileri de etkilemiş, şiir ve müziğin birleşmesi birçok sanat şarkısının yaratılmasına yol açmıştır. Çek besteciler, Avrupa ve Alman Romantik okulunda başlayan armonik dilin etkisini hissetmiş ve kompozisyonun bu yönünü özümsemiştir. (Hartman, 2019:42).

Gypsy Songs Op.55 Lied Dizisi

Antonin Dvořák, Romantik Dönem boyunca Çek milliyetçi hareketinin temel taşlarından biri olmuş, lied dizilerinde Çek halk şarkılarını ve şiirini kullanmıştır. Dvořák'ın yazdığı 100'den fazla solo şarkı, düet ve vokal eserlerin melodileri şiirsel ritimlerle yakından bağlantılıdır. Dvořák'ın vokal besteleri, çok zorlu olmayan vokal hattına ve dramatik bir atmosfere sahiptir. Sabar'ın belirttiği gibi "Dvořák'ın on üç adet opus sayısı belirli lied seti ve setlerin her birinde 4 veya daha fazla lied vardır. Dvořák bu liedleri, ayrıca lied dizisi ve düetleri ile diğer lied bestecilerinin yanında çok daha iyi bir yerde değerlendirilmeyi hak etmiştir" (Sabar, 2013: 548).

Dvořák, yurttaşı Johannes Brahms'ın aksine Hugo Wolf gibi şiirle birleştirilmiş şarkı setleri bestelemiştir. Her şeyden önce Dvořák, her yeni parçayla ilerlemeye ve dünya üzerinde kalıcı bir izlenim bırakacak parçalar yaratmaya kendini adamış bir zanaatkardı. (Döge,2001). Dvořák, 1880 yılında bestelediği "Çingene Şarkıları" Op. 55 ile şarkı yazarı olarak en yüksek zirveye ulaşmıştır. Halk kaynaklarına dayanan Heyduk'un şiirlerinin atmosferi ve özgür ruhu besteciyi derinden etkilemiştir. (Robertson, 1943: 85).

Tenor ses için yazılan "Çingene Şarkıları", sözlerini Adolf Heyduk'un Almanca metinleri üzerine yazmıştır. Dvořák eseri o dönemde Viyana'da tanınmış şarkıcı ve Dvořák'ın hayranı tenor Gustav Walter için bestelemiş, o da şarkıları kendi çevirisiyle Almanca söylemiştir. Set, doğal renkli ve hareketli ses partisi, canlı, çekici piyano eşliğiyle yedi şarkıdan oluşur. Sette gerçek çingene melodiler

yer almaz ancak her parça Dvořák'ın usta ellerinde ve özgün stiliyle yoğurulup çingene müziğini çağrıştıran melodilerle süslenmiş olduğu için dizinin adı Çingene Şarkıları olmuştur (Sabar, 2013: 549).

Çingene şarkıları, erkek veya kadın şarkıcıların seslendirmesi için de uygundur. Çoğu, melodik bir çizgiye sahip strofik bir forma sahiptir. Eşlik, vokal desteğin yanı sıra harmonik renk ve ilgi sağlar. Bu şarkılar, bir döngünün parçası olmalarına rağmen, bireysel parçalar olarak kolayca icra edilebilir. Bu parçaların tadı, Dvořák'ın diğer birçok eseriyle, özellikle ritmik enerji, gür ve ahenkli melodiler içeren Slav Dansları ile eşleşmektedir. (Hartman, 2019:29).

Çingene şarkıları, halk müziğini içinde barındıran ulusal temaların çok ötesinde geniş anlatım yelpazesi sunar. Çingene şarkıları dans ritimlerine sahip olmasının yanı sıra, zaman zaman kemanın eşlik ettiği özlem dolu ya da mutlu melodiler de içermektedir. Piyano eşliklerinde güçlü ve tutkulu bir çingene atmosferi yaratılırken, Als die Alte Mutter gibi bir şarkıda dinginliğiyle ninni ve özlemi andıran melankolik bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Çingene melodilerinin genel karakteristiği, dans benzeri ritimler, kromatik yapılarla alçalan ve yükselen çizgiler, majör-minör tonlar arasındaki değişikliklerdir.

Mein lied Ertönt'de Dvořák, aşığın şarkısını ormanda cesurca seslendirerek piyano eşliğinde kaybolup dolaşan sevgiliyi temsil eder. Rings ist der Wald'de, şarkıcının melodi hattında iç çeken kalbi duyurulurken, piyano eşliğinde rüzgarın ormandaki ıslık ve esintisi hissedilir. Als die alte Mutter; Dvořák'ın en tanınmış ve yürek burkan eseridir. Yaşlı bir kadının perspektifinden anlatılan hikaye annesinin ölümünden yıllar sonra kendisine öğrettiği şarkıları hatırlayarak kendi çocuklarına da aynı şarkıları öğretmesini konu almaktadır. Son olarak, Darf des Falken Schwinge; çingene döngüsünü tamamlamaktadır. Bu metin, doğanın zincirlenmemiş güzelliğine ve çingene yaşamının sağladığı özgürlüğe doğrudan değinmektedir.

1. **Má píseň zas mi láskou zní (Mein lied ertönt) Şarkım Yankılanıyor**

Mein Lied ertönt, ein Liebespsalm,
beginnt der Tag zu sinken,
und wenn das Moos, der welke Halm
Tauperlen heimlich trinken.

Mein Lied ertönt voll Wanderlust,
ingrünen Waldeshallen,
und auf der Pussta weitem Plan
lass frohen Sang ich schallen.

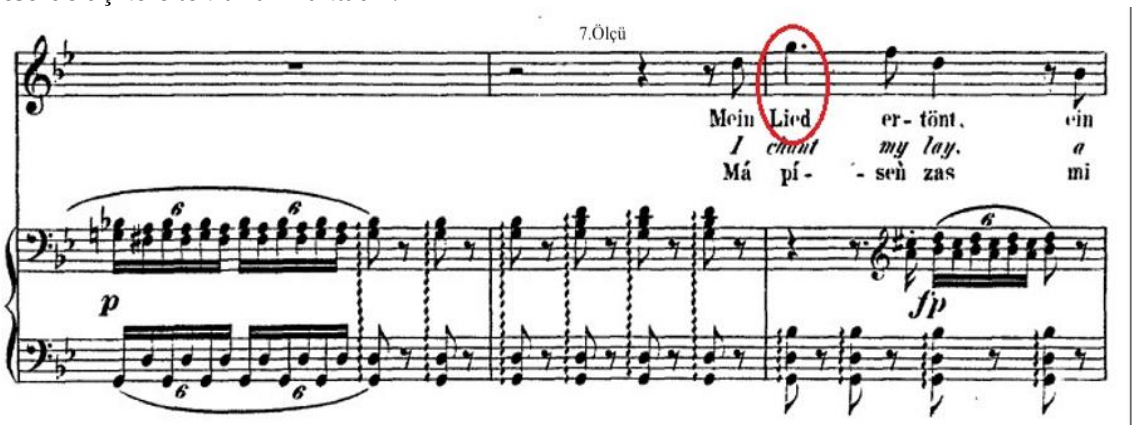
Mein Lied ertönt voll Liebe auch,
wenn Heidestürme toben;
wenn sich zum letzten Lebenshauch
des Bruders Brust gehoben.

- Şarkım aşka övgülerle yayılıyor, gün batmaya başlarken; doğadaki solgun bitkiler çiy damlalarını yavaşça içip sindirirken.
- Şarkım gezme aşkıyla çınlıyor, yeşil ormanın boşluklarında, neşeli şarkım ta uzaklara kadar ulaşıp yansıyor.
- Şarkım aşkla dolu çınlıyor, fırtınalar her yeri dağıtsa da, kardeşin son yaşam nefesini akıtsa da! (Sabar, 2013: 549).

Birinci lied'in ana teması, Çingenelerin yaşamındaki özgürlük fikri ve yüzleşmeleri gereken

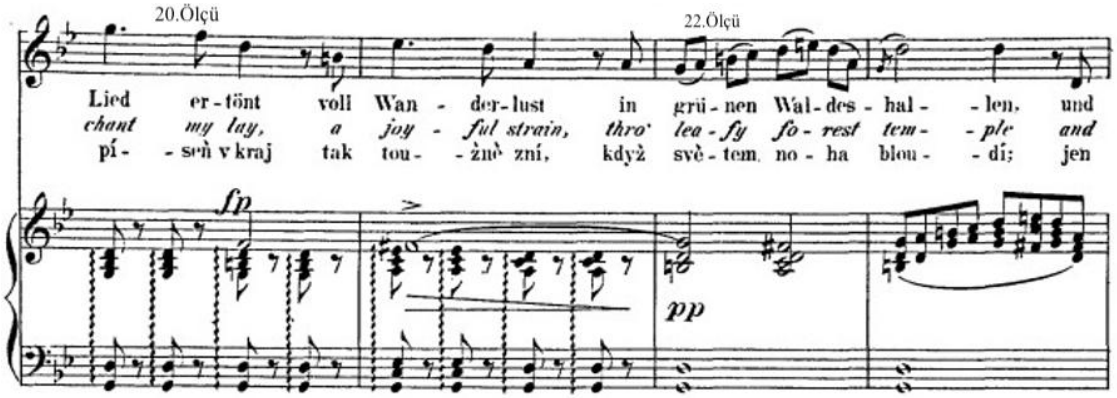
tüm zorluklar etrafında gelişmektedir. Şiir aşktan, üzüntüden, yaşamdan, ölümden, vatanseverlikten ve özlemden bahseder. Müzik materyali, tekrarlanan melodiler ve genellikle Çingeneler tarafından çalınan müzik enstrümanları cimbalom ve kemanı taklit eden bir eşlik ile karakterize edilmektedir. Şarkı üç kıta olarak yazılmıştır. (Sevdanska, 2017:13). Mısraları birbirine bağlamak için dansa benzer bir açılış ritmi kullanarak ve ses ile eşlik arasında mükemmel bir denge yakalamıştır. (Robertson, 1943:85).

Eserin orijinal tonu Sol minördür. Şan partisi aralığı Re-Sol'dür. Buna göre; tenor sesler için yazılmış olsa da soprano sesler de söyleyebilmektedir. Tempo ise Moderato (orta hızda) olarak belirlenmiştir. Lied 4/4'lük ölçüde tek bölümlü şarkı formundadır. Bu bölüm aynı melodik yapı ile eserde üç kere tekrarlanmaktadır.

Şekil 1: Mein Lied Ertönt. 7.Ölçü.

Giriş müziğinde alçalan bir yapıda olan ritmik motif, birleştirici bir unsur olarak oldukça başarılı bir şekilde kullanılmaktadır. İkinci dizede melodi değiştirilmiş ve ana tema majörleştirilerek yazılmıştır. Sol majör'e geçiş yapılmış ve son dizede tekrar minör tona dönülmüştür. Sol minör hüzünlü, sol majör ise sevgi ve umut duyguları ile ilişkilidir. Tonalite geçişleri çingenelerin değişken duygularını temsil etmektedir, ayrıca bu geçişlerle eserdeki monotonluk kırılmış ve yoruma renk katılmıştır. Eserde her ne kadar giriş, gelişme, sonuç bölümü olsa da ana fikirden hiç çıkılmamış olup, duygular şiddetlenerek artmaya devam etmiştir.

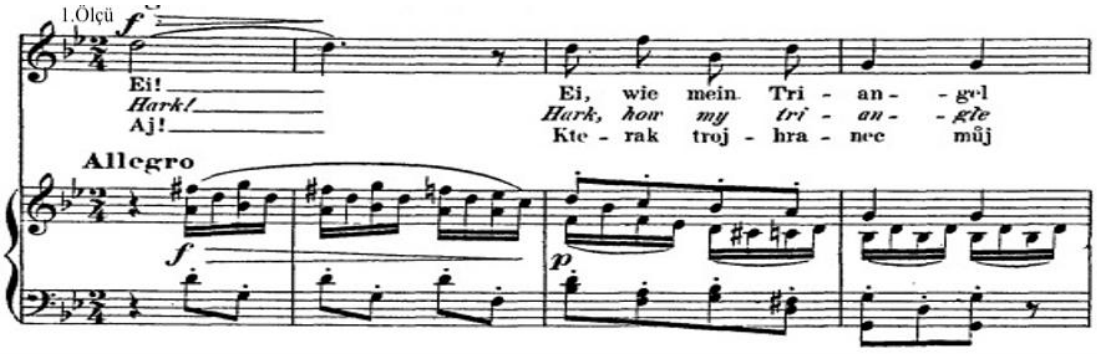

Şekil 2: Mein Lied Ertönt. 20. ve 22. Ölçü.

2. **Aj! Kterak trojhranec můj přerozkošně zvoní (Ei, wie mein Triangel) Triangelim Ne Harika Tınıyor**
   Ei, wie mein Triangel wunderherrlich täutet
   Leicht bei solchen Klängen in den Tod man schreitet
   beim Triangelschallen
   Lieder, Reigen, Liebe, Lebewohl dem Allen.

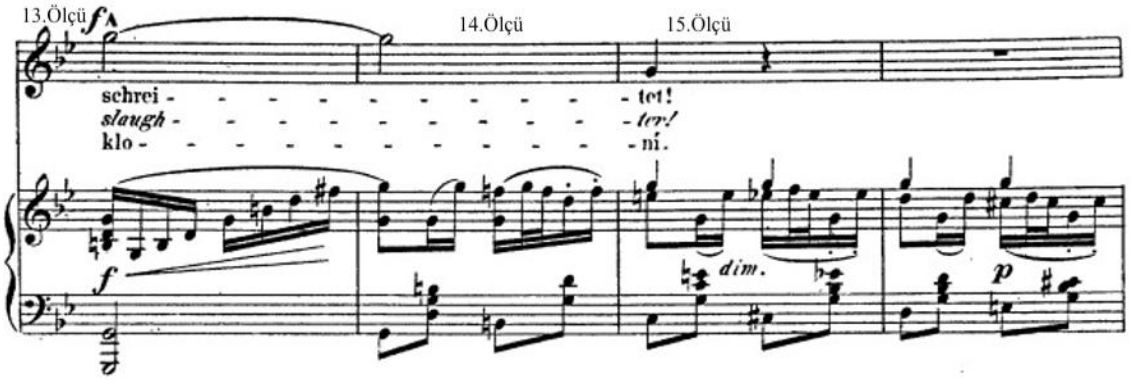
- Triangel'imden ne harika sesler çıkıyor, bu seslerle ölüme yürümek de kolaydır. Triangel çınılarıyla ölüme yürünür. Şarkılar, danslar ve aşk, hepsine elveda. (Son cümleler tekrar.) (Sabar, 2013: 549)

Dizinin ikinci şarkısı yaşam ve ölüm fikrini temsil etmektedir. Hayat, şarkılar ve danslarla ifade edilen özgürlükle ve bunların hepsi sona erdiğinde ölümle ilişkilendirilir. Bu lied, vokal ve piyano eşliği arasındaki oyunun harika bir örneğidir. Vokal melodisi, aşağıya düşen ve sonra tekrar yükselen bir kalıp ortaya çıkarır ve bize hayatın bir girdap olduğunu hatırlatır. Piyano solosu da benzer şekilde kromatik figürler oluşturur. Her iki bölümdeki birçok küçük ayrıntı ve tekrar, şiirsel metnin anlamını ortaya çıkarır. Çingeneler, bedeli ne olursa olsun, dünyadaki son günlerini yaşıyorlarmış gibi dans ve şarkılarla özgürlüklerinin tadını çıkarırlar. (Sevdanska, 2017:18). Eserin orijinal tonu Sol minördür. Şan partisi aralığı Sol-La'dır. Tempo Allegro (hızlı) olarak belirlenmiştir. Lied 2/4'lük ölçüde tek bölümlü şarkı formundadır.

Şekil 1: Ei, Wie Mein Triangel. 1.Ölçü.

Dvořák, setteki diğer liedlerinin aksine bu liedinde piyano giriş müziği kullanmamıştır. Almancadaki 'Ei' kelimesi 'Ah!' nidasındadır. 1. Ölçüde direk haykırışla şarkıya giriş yapmaktadır. Bu söyleme stili ulusal müziklerde yaygın olarak kullanılmakta, bir bakıma yakarış ve çağrı duygusu vermektedir. Bu ifadeyi güçlendirmek için nefes alırken pozisyon hemen hazırlanmalı ve forte (güçlü) başlanmalıdır. (Şekil 3)

Şekil 4: Ei, Wie Mein Triangel. 13, 14 ve 15. Ölçü.

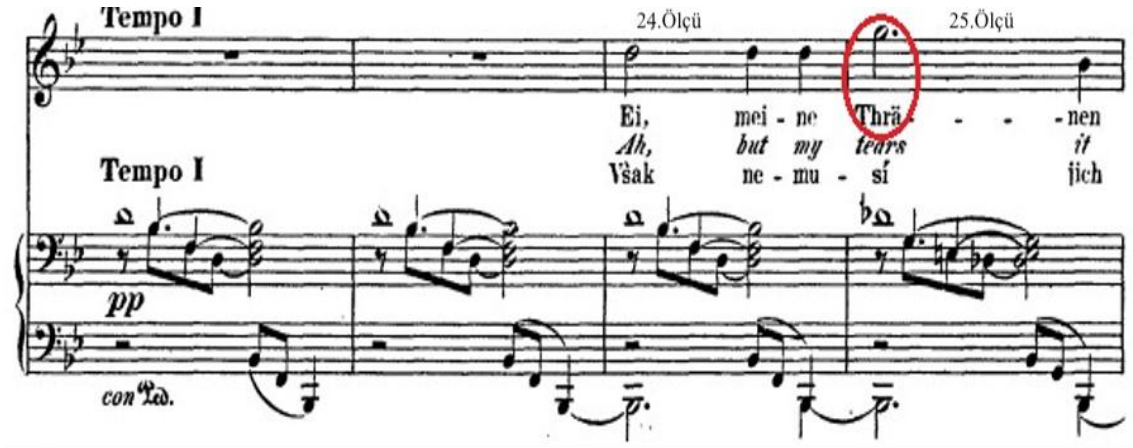
Şekil 4'te gösterilmiş olan 13-14-15. ölçülerde piyano eşliğinde alçalıp yükselen bir kromatizm görülmektedir. Burada "Tod man schreitet" (ölüm yürüyüşü) sözleriyle ölüme giden yol betimlenmiş ve kromatizm kullanımıyla ölüm hissine vurgu yapılmıştır. Liedin sonunda ise sol minör tonaliteden sol majöre geçiş yapılarak umut dolu bir atmosferle bitiriş sağlanmıştır.

3. **A les je tichý kolem kol (Rings ist der Wald) Orman Ne Sessiz ve Sakin**
   Rings ist der Wald so stumm und still
   das Herz schlägt mir so bange
   der schwarze Rauch sinkt tiefer stets
   und trocknet meine Wange

   Ei, meine Tränen trocknen nicht
   Must andre Wangen suchen
   Wer nurden Schmerz besingen kann
   wird nicht dem To de fluchen

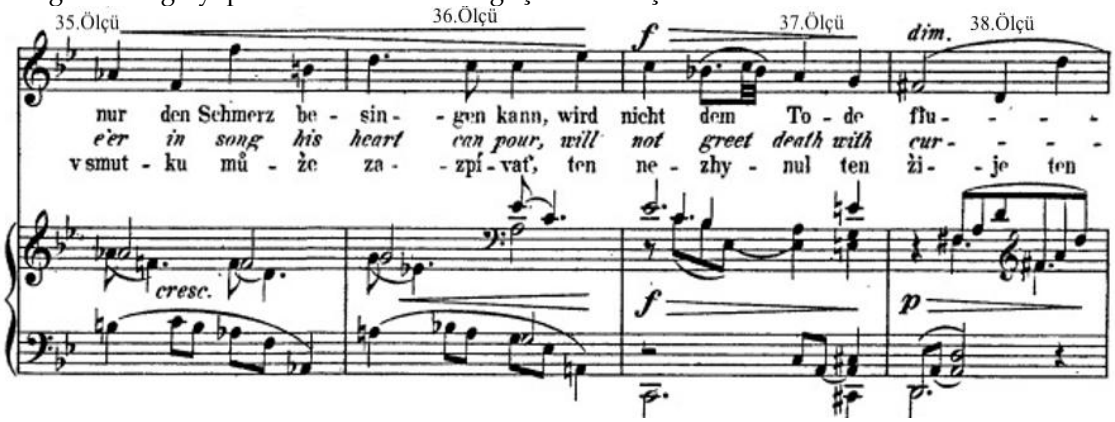
- Burada orman ne sessiz ve sakin, kalbim korkuyla çarpıyor. Siyah bir duman, bir pus çökerken yanaklarım kupkuru oluyor.
- Ay, gözyaşlarımsa kurumaz, başka yanaklar arayıp bulamasın. Acının şarkısını söyleyebilen ölüme lanet okumayacaktır. (Sabar, 2013: 549)

Yedi şarkılık dizinin üçüncü şarkısıdır. Şarkıcının melodi hattında iç çeken kalbi duyurulurken, piyano eşliğinde rüzgarın ormandaki ıslık ve esintisi hissedilir. Metinde; yalnız kalma korkusu ve umutsuz ruh hali apaçık ifade edilmiştir. Ancak hayat acılarla dolu olsa da şarkı söylemeye devam ettiklerinde yaşamın devam edeceğine vurgu yapılmıştır. Konser programlarının da favori eserlerinden biridir. Önceki şarkılardan daha lirik bir melodisi vardır. Yumuşak bir tını ve duygu dolu bir sunum istemektedir. Lied, 4/4'lük ölçüde yazılmış, ritmi Moderato (orta hızda) olarak belirlenmiştir. Şan partisi aralığı Re-Sol'dür. Tek bölümlü şarkı formundadır. Şarkının tonu Si♭(bemol) Majördür.

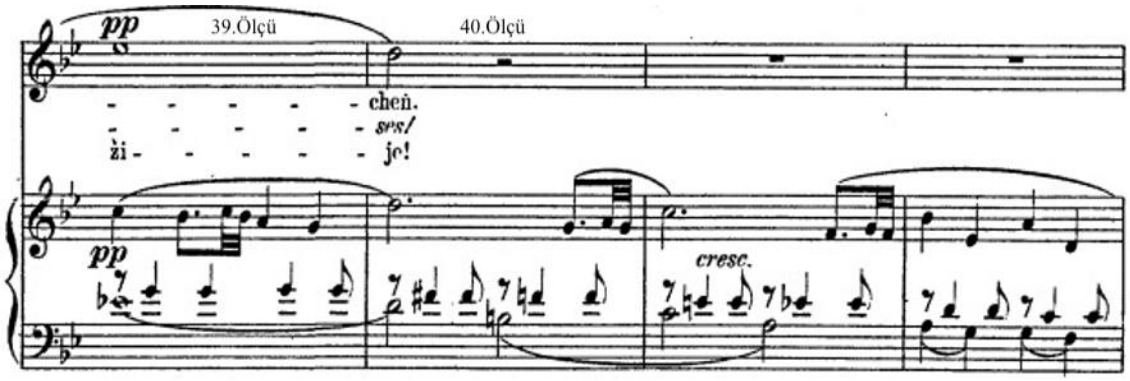

Şekil 5: Rings ist der Wald. 24 ve 25. Ölçü.

Bu liedde 25. ölçünün (Şekil 6) ince sol notasındaki "Thrä" hecesinin vurucu notalardan biri olduğu ve vokal çizginin yükseldiği görülmektedir. "Acıyı hissetmenin ve acıyla kucaklaşmanın gerekliliğine" vurgu yapılarak hüzünlü ifade güçlendirilmiştir.

Şekil 6: Rings Ist Der Wald 35, 36, 37 ve 38. Ölçü.

Şekil 7: Rings Ist Der Wald. 39 ve 40. Ölçü.

Dvořák bu şarkıda kelimelerin değişen havasına o kadar duyarlıdır ki, ikinci mısrada piyano eşliğini değiştirmemiş, kelimelerin yükselen heyecanını vokal kısmını değiştirerek ifade etmeye özen

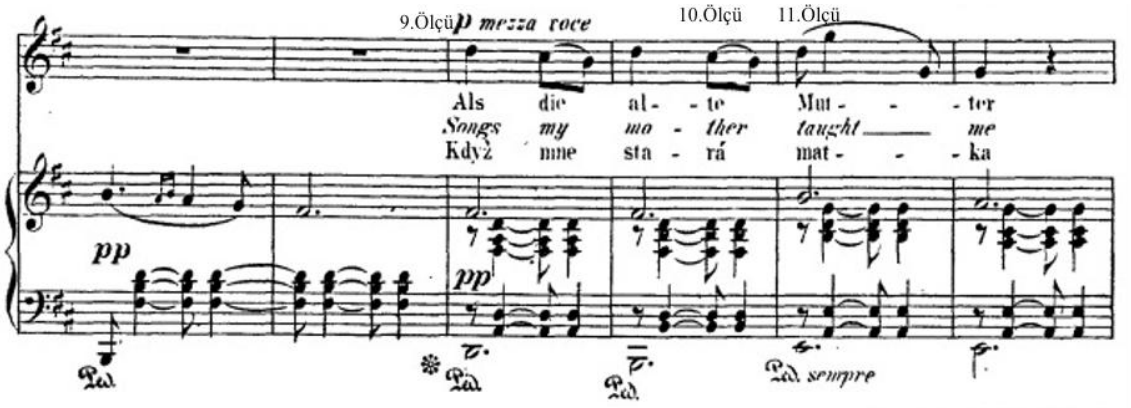
göstermiştir. Her mısranın sonunda yükselen bir olağanüstü güzellikte bir kadans bulunmaktadır. (Robertson. 1943:85). Dvořák, her iki mısrada da aynı piyano eşliğini sürdürür, ancak anlatmak istediği duyguyu ve metindeki değişikliği ifade etmek için melodik çizgiyi değiştirir. İki ölçülü giriş, majör akorlarla başlayıp, sol minör kadansla sona erer. Vokal çizgide ise melodik yapının yanı sıra kromatik inen sesler kullanıldığı görülmektedir.

4. **Když mne stará matka zpívat, zpívat učívala (Als die alte Mutter) Yaşlı Annem**
   Als die alte Mutter mich noch lehrte singen
   Tränen in den Wimpern, gar so aft ihr hingen
   Jetzt wo ich die Kleinen sel ber üb' im Sange
   rieselt's oft von der braunen Wange.

   - Yaşlı annem bana şarkı söylemeyi öğretirken hep gözyaşları kirpiklerinden aşağıya süzülürdü. Ben şimdi küçüğüme şarkı öğretirken gözlerimden yanaklarıma yaşlar boşanıyor. (Sabar, 2013: 550).

Dizinin dördüncü şarkısıdır. Pek çok ünlü yorumcunun repertuvarında olan ve en çok bilinen ve yürek burkan eseridir. Bir kadının perspektifinden anlatılan hikaye, annesinin ölümünden yıllar sonra kendisine öğrettiği şarkıları hatırlayarak kendi çocuklarına da aynı şarkıları öğretmesini konu almaktadır. Anılarını hatırlayan kadın kaybettiği annesi ile empati kurarak, annesinin yaşadığı hüznü ve mutluluğu hissederek büyük bir duygusal yoğunluk yaşamaktadır. Bir annenin tüm duygularını betimleyen şarkı boyunca sakin ve büyülü bir atmosfer hakimdir.

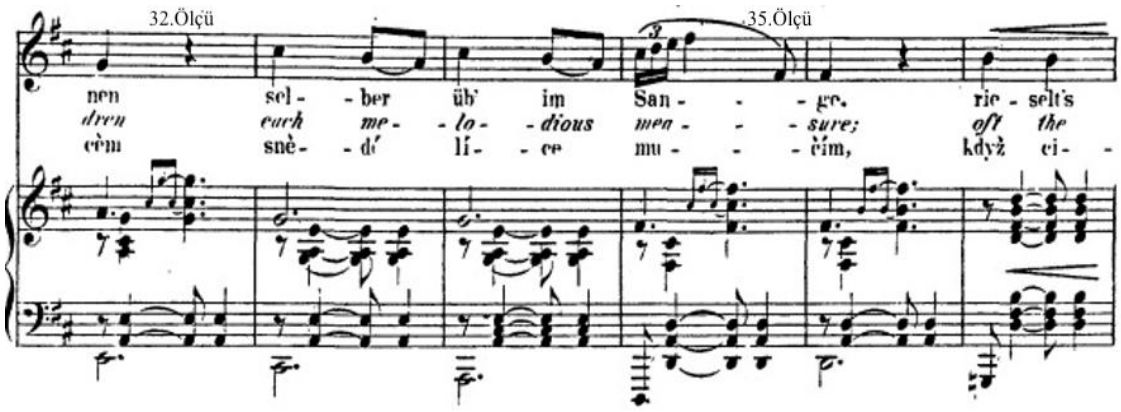
"Als die alte Mutter", gerçekten ilham verici müzik, mükemmel bir küçük sanat eseri ve çok hareketli bir bestedir. Ses ve piyano arasındaki evlilik en mutlu türdendir ve vokal melodiye karşı hassas bir şekilde çarpışan eşlik (6/8 2/4'lük tempoya karşı) güzel bir şekilde tasarlanmıştır. Şarkı, unutulmaz güzellikteki bir cümleyle ikinci mısrasında doruğa ulaşır.(Robertson, 1943:85).

Şekil 8: Als Die Alte Mutter. 9 ve 11. Ölçü.

Liedin giriş müziği 6/8'lik, 6 ölçüden sonra 2/4'lük ölçüde poliritmik yazılmıştır. Ritmi Andante con moto (yürüyüş hızında ve hareketli) olarak belirlenmiştir. Tek bölümlü şarkı formundadır. Tonu Re Majördür. Şan partisi Fa#(diyez)-Sol aralığındadır. 8 ölçü dokunaklı piyano girişinin ardından başlayan bu lied, 9. Ölçüde, şarkı boyunca sürecek bir atmosferi belirleyen hafif bir piyano (p) dinamiği ile başlar. Vokal ezgi, girişteki piyano melodisinin neredeyse tekrarıdır. Anne kelimesi (mutter) üzerinde bir

oktav yükselip alçalan sol notası ile bir annenin çocuğuna olan sevgisi temsil edilir. (Şekil 8).

Şekil 9: Als Die Alte Mutter. 35. Ölçü.

Liedin ikinci bölümünün üçlemelerle (Şekil 9) süslendiği görülmektedir. Çocuklarından coşkuyla bahsetmeye başlamış ved uygularının anlatımı doruk noktasına ulaşmıştır. Çocuğuna söylediği şarkının önemini "Sange" (ölçü 35) kelimesinin ilk hecesinde yaptığı üçlemedeki yükselişinde açıkça ifade etmiştir. Çocuğuna ninni söyleyen bir annenin bu harikulade temsili Dvořák'ın vokal müzikteki ustalığının göstergesidir. Lied son dizelerin ardından gelen ve tüm şarkının melodik özetini sunan bir postlude ezgisi ile son bulmaktadır.

5. Struna naladěna, hochu, toč se v kole (Reingestimmt die Saiten) Çalgıların Akordları Yapıldı

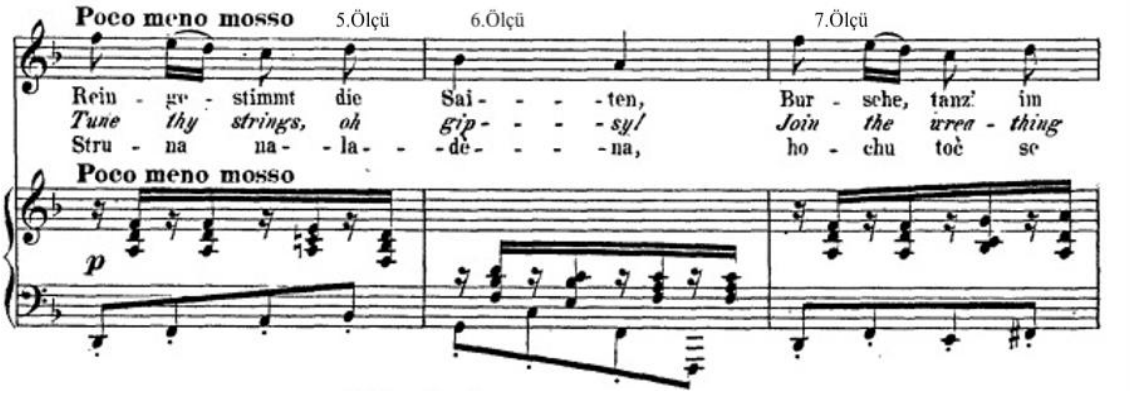
Reingestimmt die Saiten!
Bursche, tanz' im Kreise!
Haute froh, und morgen?
Trüb' nach alter Weise!
Nächster Tag' am Nile an der Vater Tische
Reingestimmt die Saiten
In den Tnz dich mische
Bursche, tanz' im Kreise!

- Çalgıların akordu yapıldı! Delikanlı, haydi dansa katıl! Bugün neşeli, ya yarın? Dertli, eskiden olduğu gibi dertli!
- Ertesi gün Nil kenarında, baba sofrasında çalgıların akordu tamam, haydi dansa, katıl dansa!
- Akordları yap! Haydi delikanlı katıl dansa! (Sabar, 2013: 550)

Dizinin tek bölmeli, beşinci şarkısıdır. Bu lied çingenelerin neşe içinde toplanıp saatlerce dans ettiği bir eğlenceyi betimlemektedir. Eserin orijinal tonu Re minördür. 2/4'lük ölçüde yazılmıştır. Ritmi sırasıyla: Allegretto (allegrodan daha yavaş), Poco meno mosso (biraz yavaşlayarak) Piu animato (biraz coşkuyla), Un poco piu mosso (biraz daha yavaş), Poco meno mosso ve Piu animato'dur. Serinin önceki şarkılarından farklı bir döngüsel hareketlilik görülmektedir.

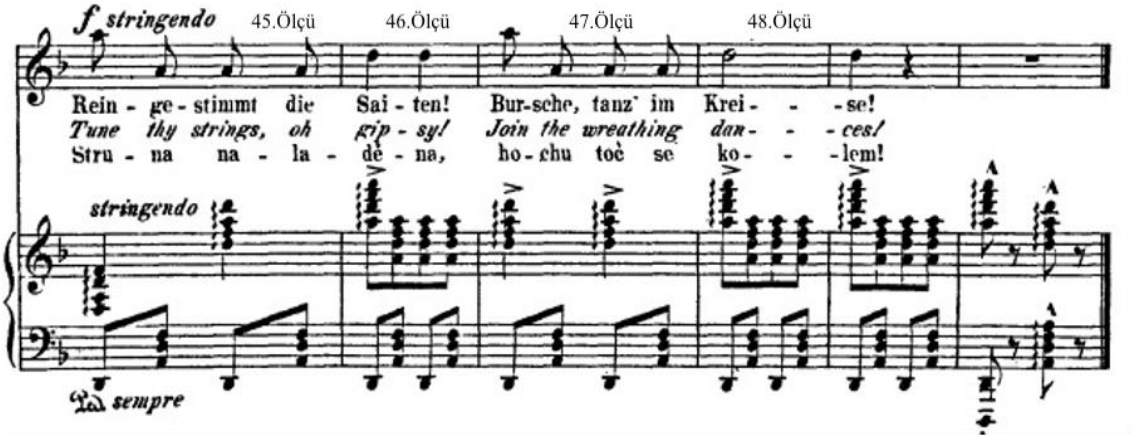
Bu liedin şan partisi ağırlıklı olarak La4-La5 aralığında ve üst registerda yazıldığı için lirik léger seslerin söylemesi daha uygun olacaktır. Yalçın'a (2006:38) göre: Lirik sopranonun karakteristik özelliklerinden olan güçlü ifade becerisi, yumuşaklığı, legato ve sostenuto söyleyebilme yeteneğine

sahip olmanın yanında; sesinde taşıdığı léger unsuru, tiz tonların parlaklığından ve yeterli ajilite kapasitesinden kaynaklanır.

Şekil 10: Reingestimmt Die Saiten. 5, 6 ve 7. Ölçü.

Bu lied ana temayı tanıtan bir piyano açılışı ile başlamaktadır. Giriş müziğinde çalınan melodi ardından gelen vokal çizgide tekrarlanır. Ana ezginin kemanın çaldığı bir ezginin temsili olduğu görülmektedir. Melodinin parlaklığına ek olarak burada kullanılan tessitura hem vokal hem de keman aralığında mükemmel bir şekilde oturmasıyla dikkat çekmektedir. Piyano eşliğinde üçgen zil ve kanun gibi diğer enstrümanların taklitleri de kullanılmıştır. (Sevdanska, 2017:31).

Şekil 11: Reingestimmt Die Saiten. 45-49. Ölçü.

45. ölçü ile başlayan liedin son cümlesinde şiddetli bir davet vardır. Hem metin hem de müzik danslara ve kutlamalara yapılan bir çağrıyı açıkça temsil etmektedir. Çingene müziğinin kendine has özelliklerini temsil eden re minör tonalitenin tüm şarkı boyunca hakimiyetinin yanı sıra önceki liedlerde görülen minör-majör ton değişikliklerinin bu şarkıda da kullanıldığı görülmektedir.

6. **Široké rukávy a široké gatě (In dem weiten, breiten, luft'gen Leinenkleide) Büyük, Geniş, Ferah Keten Giysiler İçinde**
   In dem weiten, breiten
   Luft'gen Leinen kleide
   Freier der Zigeuner

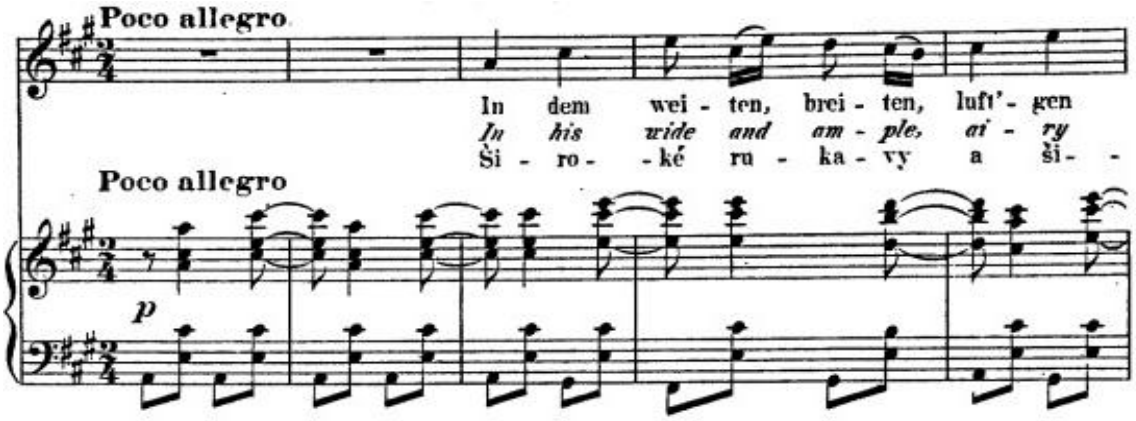
Als in Gold und seide

Jaj! der gold'ne Dolman
Schnürt die Brust so enge
Hemmt des freien Liedes
Wanderfrohe Klänge

Und wer Freude findet
An der Lieder Schallen
Lässt das Gold das schnöde
In die Hölle fallen!

- Büyük, geniş, ferah keten giysiler içinde çingene özgürdür, altın ve ipek giysiler içinde olmaktan daha özgür.
- Hay, bu korsaj göğsü iyice sıkıştırıyor, şarkının şen tınılarını engelliyor.
- Şarkılardan kim keyif alırsa işte o altını/parayı, alçakça davranışları cehenneme yolcu eder! (Sabar, 2013: 550).

Dizinin iki bölmeli, altıncı şarkısıdır ve "ABA" formundadır. Eserin ilk bölümü La Majör ile başlamış, ilgili minörünün (Fa minör) majörleştirilmesiyle ikinci bölüm Fa # (diyez) Majör olarak bitmiştir. 2/4'lük ölçüde yazılmış, ritmi Poco Allegro (biraz hızlı) olarak belirlenmiştir. Şan parti aralığı Mi-Sol'dür. İkinci mısrada melodinin değiştiği görülmektedir. Yapı ve atmosfer yönünden ikinci ve beşinci lied'e oldukça benzemektedir.

Şekil 12: In Dem Weiten, Breiten, Luft'gen Leinenkleide.

İki ölçü giriş müziği olan bu lied, şan partisine de neşeli bir şekilde başlar. Çingenelerin mutluluğunu ve neşesini tanımlar. Rahatlığın ve özgürlüğün çingeneler için her şeyden önce geldiğini ifade eden bu lied; paranın, güzel görünmek için konfordan vazgeçmenin, ganimet hırsıyla iyiye olan eğilimden vazgeçmenin ve hayatı keyifle geçirememenin kötü sonuçlar doğuracağından bahseder.

7. **Dejte klec jestřábu ze zlata ryzého (Darf des Falken Schwinge) Şahin Göklerde Tatra'nın Yüksekliğine Ulaşabilirse**
   Darf des Falken Schwinge

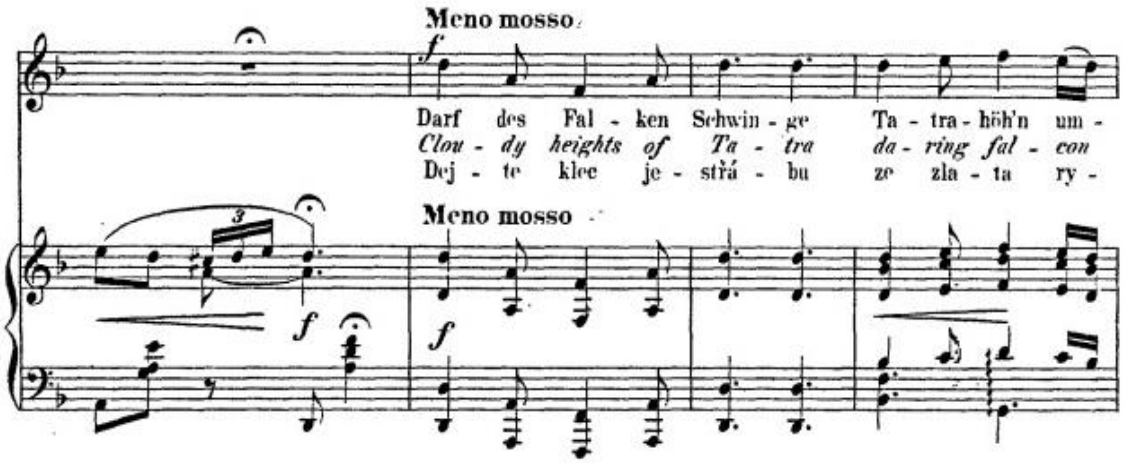
Tatrahöh'n um rauschen
wird das Felsennest er
mit dem Käfig tauschen

Kann das wilde Fohlen
Ja gen durch die Heide
wird's am Zaum und
Zügel finden seine Freude

Hat Natur, Zigeuner
et was dir gegeben?
Jaj! zur Freiheir schuf
sie mir das ganze Leben

Şahin göklerde Tatra'nın yüksekliğine ulaşabilirse, dağdaki yuvayı kafesle değişir mi? Vahşi tay düzlükte/ovada avlanabilirse gem ve dizginle neşesini bulabilir mi? Ey çingene, doğa sana bir şey verdi mi? Evet, her şeyi, tüm yaşamı özgürlüğüm için yarattı. (Sabar, 2013: 551).

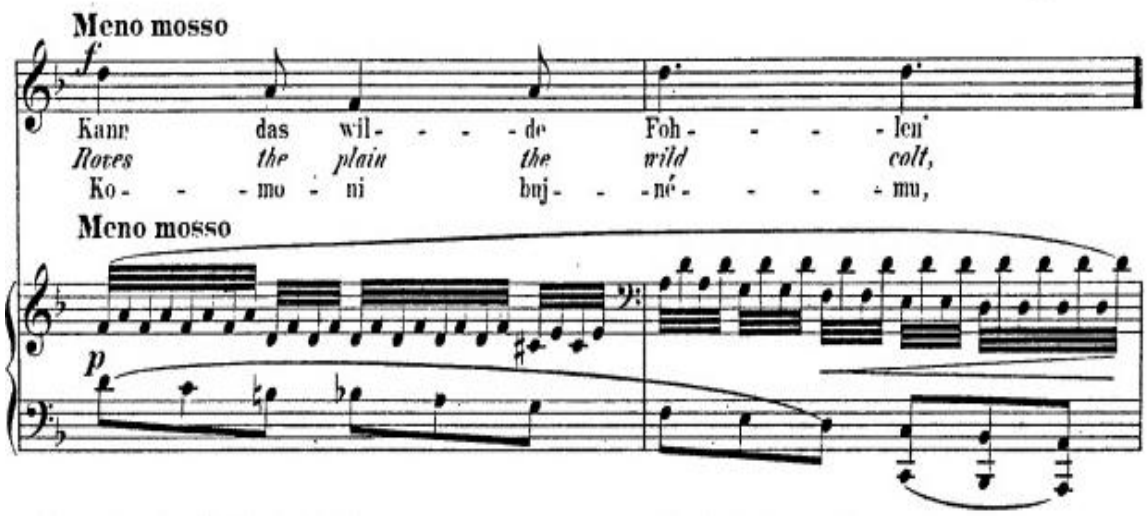
Dizinin son şarkısıdır. İki bölmeli yazılmış bu eserin orijinal tonu Re minördür. İki bölümü de aynı tonda yazılmış eserin ölçüsü 6/8'liktir. Şarkının girişi, Çingenelerin varoluşunun en önemli unsuru olan özgürlük duygusuna vurgu yapmaktadır. Öyle ki, bu özgürlüğü ifade etmek için Doğu Avrupa'nın en yüksek dağını örnek vermiştir. Vokal hattı net bir söylemi ve ifadeyi içeren bir melodiyle başlar. Bu bildirimin önemini desteklemek için piyano eşliğinde ses oktavlar halinde ikiye katlanır. (Şekil:13)

Şekil 13: Darf des Falken Schwinge.

İlk dize, bir Çingene ile bir şahin arasında bir karşılaştırmayı anlatmaktadır. Kuş, tıpkı Çingeneler gibi, özgürlüğünü asla altına takas etmeyecektir. Bunun yerine, özgür yaşamın getirebileceği tüm sınavları göze alacaktır. İkinci kıtayı birinciye bağlamak, şarkının başlangıcının tam bir tekrarıdır. Bu kez ikinci mısra, Çingene'yi asla zapt edilemeyen, bunun yerine her zaman vahşi doğada özgürce koşan vahşi bir atla ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. (Şekil:14) Ses çizgisi bir öncekiyle aynı kalır, ancak bu canlı hayvanın görüntüsü eşlikte yansıtılır. (Sevdanska, 2017:38). Bütün piyano solo yerleri Allegro (hızlı), şan partileri ise Meno mosso (pek canlı değil) olarak belirlenmiştir. Piyanonun

hızlı bölümleri koşan vahşi atların seslerinin temsilidir.

Şekil 14: Piyano eşliği.

Şarkının vokal bitirişi şarkıcının registerına göre iki şekilde bestelenmiştir. "ganze Leben" (tüm hayatım) motifinde bir haykırış mevcuttur. İfadeyi güçlendirmek açısından allegro temposuna geçmeden önce, bir ölçü 9/8'lik ölçü yazılmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmada; Antonin Dvořák'ın 1880 yılında Adolf Heyduk'un şiirlerinden bestelediği yedi şarkıdan oluşan Gypsy Songs Op.55 lied dizisine yönelik bir inceleme yapılmıştır. Antonin Dvořák'ın müzikal stilinin yanı sıra, serinin içindeki her bir şarkı, kendi içinde müziksel özellik, şarkıların duygusal ifadeleri ve performans özellikleri bağlamında incelenmiş ve yorumlanmıştır. Şarkıların tonaliteleri, metin çevirileri, metin ve müzik arasındaki ilişki şiir ve müzik ilişkisi bağlamında betimlenmiştir. Çalışmada, dinleyici üzerinde daha büyük bir duygusal etki sağlayacak müzikal materyalin anlaşılması ve performanslara ışık tutulması amaçlanmıştır.

Ritimsel açıdan, lied dizisinin geniş bir dans yelpazesi sunduğu, piyano eşlik bölümlerinde, keman, simbalom, üçgen zil ve kanun gibi Çingene enstrümanların yansıtıldığı görülmüştür. Çek Cumhuriyeti'nin Bohemya bölgesinde doğmuş olan Dvořák'ın müziğinin Çingene etkisi içerdiği görülmüştür. Dvořák basit formlarda yazmış olduğu liedlerinin eşlik yapılarını değiştirerek şarkılarının bir varyasyon gibi duyulmasını sağlamış, Çingene enstrümanlarını arpej ve süslü melodilerin kullanımıyla temsil ederken, Çingene müziğinin ritmini senkoplar, tekrarlar, sekanslar ve poliritimle göstermiştir. Ayrıca eserleri, kromatik ilerleyiş, armonilerde birçok değişiklik ve belirsiz armonilerin kullanımıyla romantik stili ve çingene müzik unsurlarını iyi bir şekilde birleştirmiştir.

Bu lied dizisinde Dvořák, sözlerin anlamını sadece müziğiyle ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda armoni ve tonalitesinin kalitesiyle tamamen büyülü bir atmosfer yaratmıştır. Yedi şarkılık set, etkileyici bir duygu yelpazesi ile çingene yaşam tarzı ve kültüründe özgürlüğü, sevgiyi ve müziğe olan güçlü eğilimi vurgulamaktadır. Bununla birlikte topluluk, aşk, doğa, müzik ve dans gibi çingene yaşamının farklı yönlerine odaklanmaktadır. Bu şarkı dizisi minimalist stil ile yazılmış ve çok az söz içermektedir. Seride hem sanatçı hem de dinleyici empati kurabilmekte ve dünyadaki çingene yolculuğunun bir parçası olmaktadırlar.

"*Mein Lied Ertönt*", çingenelerin özgürlüğünü simgeleyen tutkulu bir şarkıdır, bu nedenle tonun

canlı ve güçlü bir şekilde ifade edilmesi gerekir. Ayrıca şarkıcı, melodiyi hayata geçirmeli, sözlerin anlamını açıkça vurgulamalıdır.

"Ei, Wie Mein Triangel" yaşam ve ölüm temasına vurgu yapan aynı melodinin birçok tekrarına sahiptir, bu nedenle dinamikleri her tekrar için vurgulanmalıdır. Özellikle üçgen zil hissi yaratılırken, şarkıcının kısa staccato'ları andıran notalardan kaçınması gerekmektedir.

"Rings Ist Der Wald", Dvořák'ın şarkılarının en hassas ve duygusal olanıdır. Parçanın tamamı (*p*) olarak çalınmalı ve hüzünlü bir ifade oluşturabilmek için notaların akışında kesinti olmadan seslendirmelidir. Ayrıca vibrato kullanımından ziyade nefes kontrol edilmeli, melodinin, duygusal ifadeleri gölgede bırakmasına izin verilmemelidir.

"*Als Die alte Mutter"*, Gypsy Songs Op. 55. Dizisinde en çok seslendirilen şarkıdır. Şarkıcı, etkileyici bir yorum için cümleler arası geçişlere ve tonlamaya dikkat etmelidir. Bu eserde özellikle eşlik ve melodi 6/8 ve 2/4'lük yazılmıştır, bu nedenle şarkının ritme dikkat edilerek seslendirilmesi gereklidir.

"Reingestimmt Die Saiten" çingenelerin hüzün ve melankoliden neşeli ve canlı bir şekilde dans edişlerini sembolize etmektedir. Tempo değişiklikleriyle hızlanarak tepe noktasına ulaşır ve şarkı sona erer. Tempodaki her değişimde ton uygun şekilde değiştirilmeli, ayrıca diksiyonun net ve anlaşılır olmasına dikkat edilmelidir.

"In Dem Weiten, Breiten, Luft'gen Leinenkleide" çingenelerin özgürlük ve mutluluklarından duydukları gururu ifade etmekte, canlı ve ahenkli melodiler içermektedir. Tonlama canlı ve parlak, artikülasyon net olmalıdır.

"Darf Des Falken Schwinge Tatrahöh'n", Çingenelerin özgürlüğünü öven tutku dolu bir şarkıdır. Eşliğin ve melodinin tempo değişikliklerine dikkat edilmeli, tekrar eden melodinin kesintisiz sürmesi için tonlamaya ve nefes desteğine özen gösterilmelidir. Parçanın doruk noktasında zengin ve güçlü bir tonla özgürlük, mutluluk ve gurur duyguları tutkuyla ifade edilmelidir.

Bu döngü, içinde birçok güzel, tutkulu ve büyülü anlar barındıran gerçek bir sanat eseridir. Ancak bu özel anları ortaya çıkarmak şarkıcının görevidir. Bu nedenle şarkıcıların, söyledikleri her şarkının armoni, ritim, diksiyon, metnin anlamı ve eserin tarihsel arka planını ayrıntılı olarak incelemesi gerekmektedir. Doğru bir teknik ve artikülasyonun birleşiminin yanı sıra, söylenilen eserin metninin, içeriğinin ve anlatılmak istenenin bilinmesi, eserin yorumlanmasında duygu ve düşüncelerin yoğun ve etkili bir biçimde ifade edilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Şarkıların Çekçe yazılmış olan versiyonları, Çingene atmosferini ve ruhunu ifade etmede daha etkili olması ve Almanca versiyonuna göre kısa olması nedeniyle daha akıcı bir şekilde icra edilmektedir. Antonin Dvořák hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin bilmesi gereken önemli bir lied bestecisidir. Vokal çalışmaları, Çek dilini ve stilini öğrenmek isteyenler için harika bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Şarkı dizisindeki eserler aslen tenor ses için bestelenmiş olmasına rağmen kadın vokallerin de kolaylıkla repertuvarlarında yer verebileceği özelliktedir. Set yedi şarkıdan oluşmasına rağmen şarkıların her biri ayrı olarak konserlerde seslendirilebilir. Antonin Dvořák tarafından bestelenmiş olan Gypsy Songs Op. 55 Lied dizisi 19. yüzyıl lied repertuvarının en önemli eserlerinden biri olmuştur. Günümüzde halen solist repertuvarlarının baş sıralarında yer alması bunun en açık göstergesidir.

KAYNAKÇA

Adams, D. (2003). The Song and Duet Texts of Antonín Dvořák, New York: Leyerle Publications.

Büyüksaraç, A. (2001). Alman Lied'inde Şiir ve Müzik İlişkisi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Clapham, J. (1966). *Antonín Dvorák: Musician and Craftsman.* New York, St. Martin's Press.

Döge, K. (2001). Dvořák, Antonín. *Grove Music Online.* Retrieved 20 Jun. 2021, from https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000051222.

Dvořák, A. (1909). *Zigeunermelodien =: Gipsy songs = Cigánské melodie, op. 55*. London: N. Simrock.

Hartman, L. E. (2019). *Beyond the standard singing languages: Incorporating czech art song repertoire into the collegiate voice studio* (Order No. 13864379). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2238183043). Retrieved from https://www.proquest.com/dissertations-theses/beyond-standard-singing-languages-incorporating/docview/2238183043/se-2?accountid=12398

Hodeir, A. (2002). Müzikte Türler ve Biçimler. (Çev. İlhan Usmanbaş), İstanbul: Pan Yayıncılık.

Honolka, K. (1998). Antonin Dvořák, (Çev. Emel Tezcan-Ülkü Akçar), İstanbul: Pan Yayıncılık.

İlyasoğlu, E. (2013). Zaman İçinde Müzik. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Finkelstein, S. (1995). Besteci ve Ulus – Müzikte Halk Mirası, (Çev. M. Halim Spatar), İstanbul: Pencere Yayınları.

Kaygısız, M. (2004). Müzik Tarihi – Başlangıcından Günümüze Müziğin Evrimi, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kimball, C. (2005). Song: A Guide to Art Song Style and Literature, Milwaukee, WI: Hal Leonard Corporation.

Kolçak, O. (1998). Ses Eğitimi ve Şarkı Sanatı. İstanbul: Esin Yayınevi.

Robertson, A. (1943). Dvorak's Songs. *Music & Letters, 24*(2), 82-89. Retrieved June 18, 2021, from http://www.jstor.org/stable/728194

Sabar, G. (2013). Liedler ve Ozanlar. İstanbul: Pan Yayınları.

Sevdanska, M.Y. (2017). A Study on Dvořák's Song Cycles "Cigánské Melodie" Op.55 (№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) and "Biblické Písně" Op. 99 (№ 5, 6, 7, 9, 10), Güney Kore: Graduate School of Music Seoul National University.

Sözer, V. (1964). Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.

Yalçın, M. (2006). Soprano Sesinin Özellikleri ve Eğitimi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 281-293, Güz 2021

Anaokulları İç Mekan Tasarımında Eğitime Yönelik Mekan İhtiyaçları ve Montessori Anaokulları

Dr. Öğr. Üyesi Hülya Yavuz Öden
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5598-8162
Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Yalova – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 30.07.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Mekan
Tasarım
Montessori
Anaokulu

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52208

Öz

Anaokulları okul öncesi çocukların bilgi ve becerilerini destekleyen eğitim kurumlarıdır. Farklı eğitim sistemlerini benimsemiş olan anaokullarında aktivitelere göre alanlar oluşturulmaktadır. Algının ve çevrenin öneminin büyük olduğu bu dönemde çocukların hayal güçlerine ilham verecek mekanlar tasarlanmalıdır. Çocukların sözlü beceriden önce öğrenilen görsel dil ile yaratıcılıkları desteklenmektedir. Bunun yanında mekanda bulunan güvenli ve ulaşılabilir mobilyalar da çocukların özgürce hareket etmelerini ve sorumluluk bilinci kazanmalarını sağlamaktadır. Anadilin yanında farklı bir dilin de okul öncesi dönemde öğrenilmesi için mekanda kullanılan görseller ve bunları destekleyici yabancı dilde kelimeler ile görsel hafıza da yer etmesi sağlanabilmektedir. Bu sayede öğrenilen yabancı dildeki kelimeler ile hafızadaki ilişki kuvvetlenerek hatırlanması kolaylaşmaktadır. Bu makalenin amacı Montessori anaokullarında kullanılan mekan ihtiyaçlarını ve günümüz okullarında oluşturulan modern tasarımları araştırmaktadır. Sonuç olarak mekanda kullanılan eğrisel formlar ve donatı elemanlarının boyutlarının çocuklara göre tasarlanması ile çocuğun özgürce hareket edebileceği mekanlar eldeilmektedir. Bu mekanlar bir bütünlük içerisinde estetik bir uyum ile tasarlanmalıdır. Bir düzen içerisinde organize edilmiş az ve yeterli sayıda renk ve obje ile daha huzurlu bir mekan oluşturulmaktadır. Tasarımda ana unsuru yetişkinler ve çocuklar arasındaki olumlu ilişkiler oluşturmaktadır. Mekan tasarımı da bu ilişkiyi desteklemektedir. Doğal aydınlatma, uygun boyutta askılıklar, depolama alanlarının yeterli ve güvenli olması, dolaşım alanlarının yeterli olması da gerekmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yavuz Öden, H. (2021). Anaokulları İç Mekan Tasarımında Eğitime Yönelik Mekan İhtiyaçları ve Montessori Anaokulları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 281-293.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 281-293, Autumn 2021

Educational Space Requirement in Interior Design of Kindergartens and Montessori Kindergartens

Asst. Prof. Dr. Hülya Yavuz Öden
Yalova University, Faculty of Arts and Design, Department of Interior Architecture, Yalova – TURKEY

Article History

Submitted: 30.07.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Space
Design
Montessori
Kindergarten

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52208

Abstract

Kindergartens are educational institutions that support the knowledge and skills of preschool children. In kindergartens in different education systems, areas are created according to the types of activities. In this period when perception and the environment are of great importance, spaces that will inspire children's imaginations should be designed. Children's creativity is supported by the visual language learned before verbal skills. In addition, safe furniture in the space allows children to move freely and gain a sense of responsibility. In addition to the mother tongue, it is possible to learn foreign languages in the pre-school period. Therefore, it can be ensured that the language is embedded in the memory with the visuals used in the space and the words in the foreign language supporting them. In this way, the relationship in the memory with the words in the learned foreign language is strengthened and the recall of the word becomes easier. This article aims to explore the space needs found in Montessori kindergartens and the modern designs created in today's schools. As a result, designing the dimensions of the furniture used in the space according to children ensures that children can move freely, implement their own decisions and receive an education without encountering obstacles. The kindergarten interior should be designed with an aesthetic harmony within a unity. Overmuch colors and toys cause a distraction for children. A more peaceful space is created with a sufficient number of colors and objects organized in order.

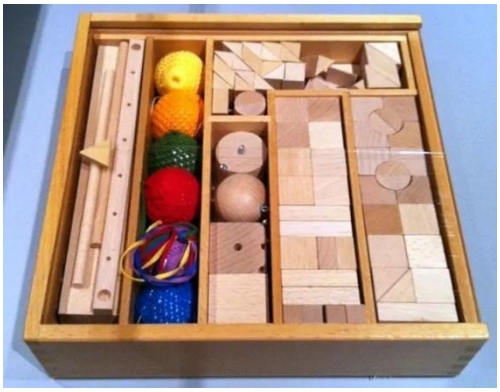
GİRİŞ

Anaokulu, öğrenim çağına henüz gelmemiş 2-6 yaş arasındaki çocukları okul düzenine hazırlayan eğitim kuruluşu olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). 1837 yılında ilk çocuk bahçesini kurmuş olan eğitimci Friedrich Wilhelm August Fröbel, doğanın ve insanlığın keskin bir gözlemcisi olarak insan eğitimine hem biyolojik hem de ruhsal bir perspektiften yaklaşmıştır. Froebel, beyin gelişiminin etkileri nedeniyle doğum ile üç yaş arasında eğitime başlamanın önemini fark etmiştir. Froebel'in araştırması yoluyla öncülük ettiği yeniliklerin sayısı oldukça fazladır ve çoklu zeka (farklı öğrenme stilleri), oyun temelli, çocuk merkezli, bütünsel eğitim, ebeveyn katılımı/eğitimi, eğitici kağıt katlama, müzik, oyun ve hareket kullanımını içermektedir.

Froebel, oyunun boş bir davranış olmadığı, işlerin nasıl devam ettiğini keşfetmek için biyolojik bir zorunluluk olduğu sonucuna varmıştır. Oyun, zevkli bir aktivite olmanın yanında biyolojik amaçlıdır. Froebel, bu dürtüden yararlanmaya ve bir çocuğun oyun enerjisini, deneyimlerinden anlam yaratmaya yönlendirmek için tasarlanmış belirli etkinliklere odaklamaya çalışmıştır.

Küçük yaş grubu çocuklarda algının gelişimi için çevrenin önemi büyüktür. Çocukların hayal güçlerine ilham vermek amaçlı 1800'lü yıllarda Friedrich Froebel onlara rehberlik etmek amacıyla bir mekan tasarlamıştır. Froebel okul öncesi eğitim kurumuna 1817'de başlamış, ancak bugün gördüğümüz sisteme yaklaşık 1837'ye kadar ulaşılmamıştır. Froebel hayatını çocukları eğitmeye ve insan potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için yöntemler geliştirmeye adamıştır (Provezzio, 2009).

Felsefi temellere dayandırdığı eğitim sisteminde Froebel, Alman filozoflar olan Rousseau ve Fichte'nin yanı sıra, Antik Yunan düşünürlerinin çalışmalarından büyük ölçüde etkilenmiş ve Budist öğretilerini de incelemiştir. 19. yüzyıl Almanya'sında tartışmalı bir uygulama olan kızları ve erkekleri (ve zengin/fakir) tek bir grup olarak eğitmiştir. Bir doğa bilimci, filozof ve araştırmacı Froebel, biliminin geliştirilmesine yardımcı olmuş, evrene bilimsel olarak yaklaştı ve fiziksel dünyanın geometrisini ve modellerini göstermek için materyallerini geliştirmiştir (Provezzio, 2009).

Görsel 1: Anaokulu eğitim seti.

Froebel'in anaokulu sistemi uluslararası bir eğitim sistemi olarak gelişmiş ve Amerikan eğitim sistemi dahil olmak üzere tüm dünyada kendine yer bulmuştur (Asha, 2015:8). Froebel teorisinin eğitim ve pedagojik süreçlerinin birçok ülkede uygulanmaktadır. Froebel'in erken çocuklukla ilgili teorisi, etkinlikleri ve görüşleri, modern okul öncesi kurumların temel ilkelerine dönüşmüştür (Provezzio, 2009).

Froebel ayrıca, yaşamın ilk üç yılında beyin gelişiminin oldukça hızlı olduğunu keşfetmiş ve çocukların öğrenme ve gelişimini en üst düzeye çıkarmak için erken eğitimin önemini vurgulamıştır (Boss, 2014). Günümüzde erken çocukluk eğitiminin en önemli hedeflerinden biri olan sosyalleşme,

Froebel tarafından temel bir eğitim ilkesi olarak benimsenmiştir (Kibor, 2004:190). Bugün okul öncesi öğretmenleri sosyalleşmeyi ve öğrenmeye hazır olmayı vurgulamaya devam etmektedir (Asha, 2015:8) (Ildiz ve Ahmetoğlu, 2008:358).

1.Okul Öncesi eğitim

Froebel'in yöntemi, onun fikirlerini benimseyen ve materyallerini kendi çalışmalarına göre uyarlayan Maria Montessori, Rudolf Steiner ve diğerlerinin çalışmalarına da ilham ve bilgi vermiştir. Friedrich Froebel'in sisteminden önce çok küçük çocuklar eğitim görmemiştir. Froebel, doğum ve 3 yaş arasında önemli beyin gelişiminin gerçekleştiğini ilk fark eden kişi olmuştur. Erken çocukluk eğitimi geniş çapta benimsendikten sonra, onu takip eden yenilikler için doğal bir başlangıç noktası olmuştur.

1.1.Anaokulunda Kadınların Rolü

Eğitimin bebeklik döneminde başladığını kabul ettiği için Froebel, anneleri insanlığın ideal ilk öğretmenleri olarak görmüştür. Kadınların çocukları yetiştirmek için en uygun öğretmenler olacağına inanmıştır. Bu nedenle, Froebel anaokulunu, kadınlar için ev dışındaki kariyerleri olarak sunmuştur. O dönemlerde, kadınların profesyonel olarak çalışması beklenmemekte olmasına rağmen anaokulu, ileri eğitim almış ve kendi işlerini geliştirmiş, kadınların ilgisini çekmiştir. Froebel'in bu amacını geliştiren kadınlar arasında Helen Keller, Kate Douglas Wiggin, Elizabeth Peabody, Phoebe Hearst, Leland Stanford, Grover Cleveland, Elizabeth Harrison bulunmaktadır. Ancak Froebel, erkeklerin, özellikle babaların, bir çocuğun eğitiminin temel bir parçası olduğuna da inanmaktaydı. Froebel için eğitim bir aile etkinliği olarak tanımlanmaktadır.

1.2.Modern Sanat ve Tasarıma Etkisi

Tasarımcılar da anaokulundaki öğretilerden etkilenmiştir. Buckminster Fuller, ilk jeodezik kubbesini anaokulu için geliştirmiştir. Anaokulu, yaratıcılık için bir fırsattan çok, Wright ve Fuller'a tasarım için temel bir felsefe sunarak onların doğa, örüntü ve birlik hakkındaki görüşlerini şekillendirmiştir. Bauhaus sanatçıları Gifts & Occupations'ı kullanarak modern sanatın yeni dilini oluşturmuştur. Paul Klee, Vassily Kandinsky, Piet Mondrian ve diğerleri çocukken anaokulunda eğitim görmüştür. Bu eğitimde gördükleri malzemeleri kullanmış ve bu felsefeyi Bauhaus tasarım okullarına uyarlamışlardır. Bugün dahi anaokulu çocukları, sözlü becerilerini geliştirmeden önce görsel dil öğrenerek, ileri düzeyinde bir 2 ve 3 boyutlu tasarım müfredatı görmektedir.

1.3.Oyuncak ve Okul Tedarik Piyasalarına Etkisi

Anaokullarının kurulması ile oyuncak tasarımları ve oyun alanı tasarımları da oluşmaya başlamıştır. Oyuncaklar eğitici içerikleri pazarlanmış ve daha yaratıcı oyunlar için yeni oyun alanları tasarlanmaya başlamıştır. Milton Bradley ilk büyük oyuncak üreticilerindendir.

Görsel 2: Hands Down , Milton Bradley Company,1987, Tasarımcı: Marvin Glass Associates

Milton Bradley, Amerika Birleşik Devletleri'nde hediyeler ve meslek malzemelerini üreten ilk büyük oyuncak üreticisi olmuştur. Bu sadece okul tedarik pazarının hızla genişlemesine yol açmamış, aynı zamanda genel olarak oyuncakların tasarımını da etkilemiştir. Anaokulunun yayılmasını takip eden yıllarda, oyuncaklar eğitici içerikleri için pazarlanmış ve yaratıcı ifade için daha fazla potansiyel sergilemiştir. Çocuklar keşfettikçe heyecanlanmakta , daha fazlası için istek ve heves duymaktadır. Öğrenmeyi teşvik etmek için grup oyunu ve bireysel oyun için geniş bir alan sağlamak gerekmektedir. Oyun tüm mekanlarda güçlü temel oluşturmaktadır.

2. Anaokulu ve Mekânsal İhtiyaçlar

Yaşadığımız çevre bizi doğrudan etkilemektedir. Çocuklar için bu ortam özellikle güvenli ve erişilebilir olmalı, aynı zamanda da uyarıcı olmalıdır, böylece fiziksel güvenliklerini tehlikeye atmadan özgürce hareket edip gelişebilirler. Oyun alanları, aktivite alanları, yabancı dil eğitim alanı, depolama ve sergileme alanları bu çevrede ihtiyaç duyulan alanlardır.

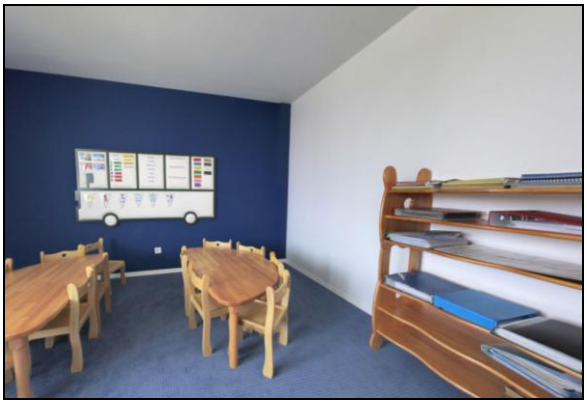
Okul öncesi mekanında sosyalleşme ve bireysel çalışma için bölümlerin olması gerekmektedir. Bunun yanında odanın içerisindeki hareketin akısının mobilya organizasyonları ile teşvik edilmesi gerekmektedir. Anaokulu sınıfı tasarımı renk bakımından da önemlidir. Mekanda veya mobilyalarda kullanılan renklerin farklı etkileri olabilmektedir. kırmızı (aktif, güçlü, dikkat); sarı (yüksek görünür, neşeli); yeşil (doğal, rahatlatıcı, sessiz, dikkat çekici) ve mavi (konfor, dikkat ve güvenlik) gibi anlamlara gelmektedir. (Mustafa, 2018). Anaokullarının tasarımında mekan önemli bir faktör olmakla birlikte oyun için gerekli alana ve aktiviteler için yeterli alan gerekmektedir.

2.1. Oyun Alanı Tasarımları

İç mekanlarda oyun alanlarında çocuklar için etkileşimli, yaratıcı ve eğlenceli iç mekanlar yaratmak için ahşabın sıcaklığını ve çok yönlülüğünü kullanan tasarımlar bulunmaktadır. Ahşap malzemenin kullanıldığı projeler, ister konut ister ortak mekan olsun, çocuk ortamları tasarlayan tasarımcılar için oldukça kullanışlıdır, çünkü çocukların ilgisini çekecek açıklıklar ve girintiler oluşturulmasına olanak tanımaktadır. Ahşapla, özel mobilya veya oyunların yanı sıra saklanma noktaları, rampalar ve tırmanma duvarları içeren minyatür bir ev ve ya da bir ağaç ev oluşturmak mümkündür. Ayrıca ahşap yapı elemanlarından yararlanılarak çocukların hayal güçlerini harekete geçirilebilmektedir.

2.2.Yabancı dil eğitim alanları

Yabancı dilde eğitim için ayrılan mekânsal çözümlemelerin yanında bazı durumlarda yalnızca belirli konseptteki(mevsim, uzay, hayvanlar, teknoloji) gibi konularda eğitim verilen yabancı dilde grafikler ile kelimelerin birlikte kullanıldığı alanlar tasarlanmaktadır. Bu alanlar bir yabancı dil sokağı izleniminde koridor olabildiği gibi bir sınıfın köşesi olarak da tasarlanabilmektedir. Bu köşeler oluşturulduğunda mekan içerisinde yabancı dilde kelimelerin görsellerle desteklenerek devamlı olarak görülmesi ile görsel hafızada yer edinmesi ile bu kelimeler ile ilişki kuvvetlenmekte ve gerektiğinde hatırlamayı kolaylaştırmaktadır.

Görsel 3. Sihirli Bahçe Montessori Anaokulu, Yabancı dil sınıfı, Ankara

Yabancı dil sınıfında kullanılan panolar ve sergileme alanlarında da kelime hafızasını güçlendirmek amaçlı hatırlatıcı görseller ve kelimeler yer almaktadır (Görsel 3).

2.3.Depolama ve sergileme alanları

Çocuklar yeni beceriler öğrendikçe onlara bunları uygulayarak pratik yapma fırsatı verilmektedir. Öğrendiklerini farklı durumlarda çalışarak yansıtmak, paylaşmak için sergileme alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Çocukların gelişimleri için yaptıkları çalışmalara saygı duyularak özgünlüğü yönünden değer verilerek teşvik edilmesi gerekmektedir.

Görsel 4. Sihirli Bahçe Montessori anaokulu depolama ve çalışma mobilyaları, Ankara.

Depolama alanları da oyun malzemeleri, sanat gereçleri, çalışmaların arşivlenmesi, giysiler, kitaplar , boyalar gibi elemanlar için iyi organize edilmelidir. Tasarım aşamasında personel ve çocukların ihtiyaçlarına göre düzenlendiğinde kullanıcıyı da destekler nitelikte depolama tasarlanabilecektir. Estetik açıdan doğru olan, güvenli ve fonksiyonel, çocukların erişebilmesi için elverişli depolama ürünleri tasarlanmalıdır. Bu depolama elemanlarından bazıları kilitlenebilir olmalıdır. Bazı raflar ise çocukların ulaşabileceği ve kendi kişisel eşyalarını da depolayacağı türden kendi isimlerinin yazılı olduğu ve resimleri ile kişiselleştirilmiş dolaplar olabilmektedir. Hareketli dolaplar, yükseklikleri değiştirilebilir raflar farklı ihtiyaçlar için avantaj sağlamaktadır. Çocuklar için de estetik değerler ileride yaratıcılığının gelişmesi bakımından önemlidir bu sebeple mekan ve mobilya tasarımında kitaplarında bulunduğu bölümler tasarlanmalıdır.

Görsel 5. Askı ve depolama elemanı.

Sergileme için panolar, üç boyutlu çalışmaların sergilenmesi için de raflar kullanılmalıdır. Çocukların güveninin oluşmasına destek olmak için zaman zaman değiştirerek yaptıkları çalışmalar bu raf ve panolarda sergilenmelidir. Bu sergileme alanları çocukların yıl içerisinde yaptığı çalışmaları onurlandırmak motivasyonlarının artması amacı ile kullanılmaktadır.

Okul öncesi dönem çocukları için mekan tasarımında çocukların sayısı ve yaslarındaki değişkenlikler, personelin farklı tercih ve ihtiyaçları, dönemsel temalar, değişen işlevlere göre yeniden tasarlanabilir özellikle olmalıdır. Alanın eşyalarla dolu olması kas gelişimlerini henüz tamamlamadığından sürekli hareket alanına ihtiyaç duyan çocukların kontrolü bakımından olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu sebeple alanda az eşya ile mekanın genelinden daha fazla yararlanmak gerekmektedir. Bu durumda çok fonksiyonlu ve modüler mobilyalar bu alanda daha çok tercih edilmelidir. Gerektiğinde masa üzerinde aktivitelerin yapılabildiği fakat oyun saatinde ise masaların ve sandalyelerin hareket ettirilmesi ile mekanda daha geniş alan sağlanarak hareket alanının arttırılması sağlanabilmektedir. Öğretmenin de çocukları kontrol edebilmesi için gizli alanlardan çok açık alanların bulunması ve utun çocukları aynı anda kontrol edebilmesini sağlamaktadır.

Görsel 6. İnciraltı Montessori Anaokulu, İzmir.

Sandalyelerde 20 cm. olarak sandalye oturma yeri ile masa arasındaki mesafe sağlanmalıdır. Küçük yaş gruplarında kolçakların olması ek güvenlik sağlayabilmektedir. Çocuklar iyi organize edilmiş depolama alanları ile neyi nerede bulabileceklerini bilebilir ve işi bitince nereye iade edeceklerini de bilebilmektedir. Bu durum da güven ve aidiyet duygusu için önemlidir. Bunun yanında

ses faktörü de mekan içerisinde stres durumuna etkilidir. Yüksek tavanlı ve sert yüzeylerin olduğu mekanlarda çocuklar için gürültü yorucu bir etki oluşturmaktadır. Kumaş, perde, ahşap gibi malzemelerle bu durum dengelenebilmektedir.

Görsel 7. Açık raflardan oluşan depolama elemanı

Yetişkinler de çocukken sıklıkla oynadıkları ve mutlu oldukları yerleri hatırladıklarında masanın altı, küçük dolabın içi veya karton kutu gibi küçük alanlarda oynadıkları oyunlardan bahsetmektedir. Çocuklar sarılmayı ve kendi boyutlarında küçük sağlam alanlarda bulunmayı güvenli bulmaktadır. Mekânda bulunan eğrisellikler sarılmayı çağrıştırmakta, çocuklar kendilerine ait özel alan oluşturduklarında öğrenme süreçlerini etkilemektedir.

Mobilyalar da çocukların kendi ölçülerinde olduğu zaman çocuklar bu mekanın kendisi için olduğunu hissetmekte ve daha çok aidiyet hissetmektedir. Çocukların uzun saatler geçirdiği kreş gibi okul öncesi mekanlarda rahat ve evdeki gibi bir atmosferin olması önemlidir. Duyguları olumlu yönde etkilenen çocuklar mutlu ve aileleri de huzurlu olabilecektir.

Bunun yanında aydınlatma, doğal ışık, ortamın ısısı ve akustiği de çocuğun yeteneğini etkilemektedir. Çocukların kendi islerini yapabildikleri, kendi paltolarını astığı, musluğa erişebildikleri, ve kesif yapabildikleri mekanlar sağlanmalıdır. Çocukların çevresi onların öğrenmesine , oyun oynamasına ve keşfetmesine yardımcı olmalıdır. Mekânın planı çizildikten sonra ıslak hacimlerin belirlenmesi, aktivite ve dinlenme alanlarının belirlenmesi gerekmektedir.

2.4.Aktivite alanları

Çocuklukta fiziksel hareketsizliğin etkili olduğu bulunmuştur. ergenliğe (Pate ve diğerleri, 1999) ve ergenlikten yetişkinliğe geçişte yetişkinler arasında fiziksel hareketsizlik birbiriyle bağlantılıdır. Hareketsizlik aşırı kilo ve obezite gelişimi gibi kronik sağlık sorununa yol açmaktadır. Bu nedenle çocuklukta fiziksel hareketsizlik düzeylerinin azaltılması önemli bir halk sağlığı stratejisidir. Hareketli aktivitelerin yapılacağı oyun alanları da önemlidir (Hume vd.,2005:10).

Çocukların bir aktiviteden diğerine geçebilecekleri yolların olması aktivite alanlarının arasından gecen şekilde olmalıdır. Varış noktasındaki aktivitenin de çocuğun bakış açısından rahatlıkla görülebilmesi gereklidir. Bu faaliyet alanlarının sınırlara ihtiyacı vardır. Bazen bir halı veya benzer bir görsel sınır bir alanı tanımlayabilir, ancak rehberlik etmek için fiziksel bölücüler de kullanılmalıdır. Aktivite alanları arasında akış sağlanması ve çocuk odaklı güvenlik sağlamak için bölme, depolama amaçlı bölücü mobilyalar da kullanılabilmektedir. bu sınırların sabit olabileceği gibi gerektiğinde harekete ettirilebilir türden de olabilmektedir. Aktivite alanlarında plastik esaslı malzeme ile üretilen ürünlerin kurulumunun kolay olmasının yanında okul öncesi mekanlarda hijyenin sağlanmasını kolaylaştırır.

2.5.Donatı elemanları

Nesnelerin ölçüleri çocuk için çoğunlukla büyük kalmaktadır. Donatı elemanlarının çocukların

boyutlarına göre tasarlanmasıyla kullanım kolaylığı ve aidiyet hissi oluşmaktadır. Kendi ulaşabildiği raflar ile oyuncağını, yapbozunu veya kitabını kendisi seçebilmekte ve inceleyebilmektedir. İncelemek için aldığı kitabı ya da oyunu tekrar kendisi yerine yerleştirebilmektedir. Bu durum da sorumluluk duygusunun oluşmasına etki etmektedir. Mekâna dair aidiyet hissi oluşan çocuklarda burada daha mutlu zaman geçirebilecektir (Yavuz Öden, 2021:96).

Görsel 8.Özel Yetkin Anaokulu, İstanbul

Montessori, Waldorf ve Reggio Emilia yaklaşımında olan okullarda eğitim çevresinin düzenlemesinin eğitim felsefesi ile birlikte ilerlediğini göstermektedir. Burada benimsenen eğitim yaklaşımına göre tasarlanan mobilyalar ile eğitim çevresinde ortak dil oluşturulabilmektedir. Mekânda yaşadığı deneyim ile çocuk zihinsel işlemlerden hatırlama aşamasına geçmektedir. Uyaranlar ve yaşanan deneyimler zihinsel işlemlerden hatırlama aşamasına geçmektedir. Bu durum için verilen örnek ise şu şekildedir: bütün dolapların aynı ahşap tonunda olduğu derslikte kırmızı dolabın işlevi ve deneyimi çocuk için daha akılda kalıcı olmaktadır şeklindedir (Soyupak ve Proto, 2018).

3.Montessori Yöntemi Ve Mekan Tasarımı

Maria Montessori, Montessori eğitim yöntemini 20. yüzyılın başında geliştirmeye başlamıştır. Bu yöntem, çocukların beyinlerinin gelişimine olumlu katkıda bulunan, bireyselliklerine saygı duyan ve özerkliklerini, öz saygılarını ve özgüvenlerini teşvik eden bir eğitimi teşvik eden bilimsel bir pedagoji yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Çocukların eğitim alanları için mimariye giderek daha fazla uygulanmakta, çocukların öğrenme ve gelişimlerinin kalitesini artırmakta ve onlara gelecekteki yaşamları için daha iyi araçlar sunmaktadır. Yöntemin çocukların gelişimine getirebileceği beceri ve faydalar arasında konsantrasyon, yaratıcılık, merak, adalet duygusu ve duygusal zeka sayılabilir.

Montessori yönteminde, bilinçli yetişkinler , hazırlanan ortam her zaman birlikte ve bağlantılı olmalıdır. Yöntemi etkili bir şekilde uygulamak için, çocuk gelişimini anlayan bilinçli bir yetişkine ihtiyaç vardır, çünkü çocuğa sakin, huzurlu, sabırlı, misafirperver, uyumlu ve saygılı bir duygusal atmosfer sunmadan fiziksel çevreyi dönüştürmek anlamsızdır. Maria Montessori 1898 yılında, çocukların öğrenme ve davranışlarındaki gecikmelerin temel nedeninin, çevrelerinin gelişimleri için uygun uyaranları içermemesi olduğunu belirttiği bir tezi savunarak, hazırlanan çevrenin önemi üzerine çalışmalarına başlamıştır. Özel ihtiyaçları olan çocukları gözlemlerken önemli keşifler yapmaya başlamıştır. Maria Montessori; Bu mekanların çocuklar için şu şekilde algılanmasını istemiştir: "çocukların yetişkinlerin baskısından uzaklaştıkları, hayata gerçekten hazırlanabilecekleri bir ortam oluşturmuştur. Okul, fırtınaya karşı bir sığınak veya çölün ortasında bir vaha, çocuğun ruhu için

güvenli bir sığınak gibi hissetmelidir. "(Migliani, 2019).

Montessori yönteminde donatıl elemanlarına bakıldığında, depolama elemanlarında farklı hava şartlarına ve durumlara uyum sağlamak için iki veya üç kıyafet değişikliği sağlamaktadır. Bu uygulamanın ana noktası, günlük olarak küçük kararlar alma, yeteneklerini teşvik etmek ve "eğitmektir". Bu, gelecekte daha önemli kararlar vermeleri gerektiğinde onlara çok yardımcı olacaktır. Oyuncakları ve diğer eğlence ürünlerini saklamak için alçak raflar bulundurulmaktadır. Aktivite masası ve sandalyesi, yüksek düzeyde konsantrasyonun gerekli olduğu tek kişilik aktiviteler için idealdir.

Genellikle duvarlara asılan resim, fotoğraf ve illüstrasyonlar sanata ilgi uyandırdığı için yararlıdır. Ancak bu rolü çocuğun görebileceği bir yüksekliğe asılırsa yerine getirirler. Hayvanlar, meyveler, yerler ve insanlar gibi gerçeğe uygun illüstrasyonlar seçilmesi uygun olacaktır. Askılar ve raflar ise organizasyonu kolaylaştırmakta, duvarlarda doğru yükseklikte bulunan askı ve raflar çocukların sırt çantası, mont ve şemsiye asmasına olanak tanımaktadır.

Görsel 9: Montessori Kindergarten Beijing

Montessori eğitimi Beijing'te uygulanan proje ile mimariyle bütünleştirilmiştir. Bu mekanda tasarımcılar çocukların büyümesi için daha uygun bir alan ve güvenli bir ortam yaratmayı, onların özgürce ve mutlu bir şekilde oynamalarını ve öğrenmelerini sağlamayı hedeflemiştir. Projede çocukların fiziksel oranlarına göre boşluk yaratmak amaçlanmıştır. Tasarımda, çocuklara sahiplik ve güvenlik hissi veren birçok küçük ev eklenmiştir. Sınıfın tasarımı basit bir evi andırmaktadır. Kütüphane, bir kasabanın meydanı gibi, ortasına dikilmiş bir ağaçla açık bir alana dönüşmüştür.

Mekanda koridorlar, çocukların özgürce hareket ettiği ve oynadığı çok işlevli bir açık alan haline gelmekte ve öğretmenlerin aynı anda çocukları denetlemesi kolaylaşmaktadır. Bazı koridorlar, çocukların mevsimsel değişiklikleri deneyimledikleri ve dolaştıkları alanlar olarak tasvir edilmiştir. Büyük mavi bir merdiven, her katı bir kanal gibi birbirine bağlamaktadır. Montessori anaokulu, çocukların ve yetişkinlerin etkileşime girdiği, öğrendiği ve deneyimden zevk aldığı bir topluluk olarak hizmet etmektedir. Pencerelerin geniş kullanımı, öğretmenlerin çocukların aktivitelerini gözlemlemelerine olanak tanır. Serbest ve açık alan oluşturulmasıyla çocuklar kendi isteklerine göre ders çalışabilecek ve oynayabilecek ve yeteneklerini kendi başlarına geliştirebileceklerdir. Bu sayede çocuklar bağımsız olmayı ve kendi kararlarını vermeyi öğrenirler ki bu da gelecekteki çalışmalarında ve yaşamlarında önemli bir rol oynayacaktır.

Görsel 10.EcoKid Anaokulu, Vietnam.

Bir diğer anaokulu projesinde ise mekânın kolonları ve tavanında farklı eğrisellikler kullanılarak çocuklara yönelik bir mekan oluşturulmuştur. Vietnam'daki LAVA mimarları tarafından tasarlanan "EcoKid" anaokulu, farklı bir ortam yaratarak binanın yapısal unsurlarını daha ilginç hale getirmek için ahşabın çok yönlülüğünden nasıl yararlanılacağını göstermektedir.

Görsel 11: Ecokid Kindergarten.

EcoKid okulu, köprülerle birbirine bağlanan, yarım daire formunda 3 ayrı binadan oluşmaktadır. LAVA direktörü Chris Bosse tasarım hakkında söyle belirtmiştir: "Tasarım dili organik şekiller, basit mimari çizgiler, ana renkler, yaşa göre kodlanmış farklı cepheler, pencereler tamamen büyüme ile ilgili mekânsal çözümleri oluşturmuştur. Mekanda çocukça olmadan çocuk dostu mekan tasarlanmıştır. "Gelecek nesiller için bir eğitim projesi, öğretme ve öğrenme yollarımızı sorgulamamıza neden olmaktadır. Önünde bir öğretmenin ve sıralarda çocukların dinlediği bir kutu yerine, çocukların bütünsel gelişimini desteklemek için keşif, merak, doğa ile etkileşim ve aktiviteye dayalı öğrenmenin teşvik edildiği bir öğrenme ortamı yaratmak istemişlerdir." Doğaya dayalı bir tasarım dili ve dünyanın eğlenceli bir şekilde keşfedilmesine ilham vermektedir. Binanın formundaki kavisli şekiller, kapalı alanları farklı odaklanmış avluların her birine bağlayarak çocuklarda oyun alanlarını keşfetme merakını arttırmaktadır. Bu kapalı ve açık oyun alanları, bir spor merkezi ve sağlıklı bir yaşam tarzını teşvik eden bir yüzme havuzu ile fiziksel gelişim de desteklenmektedir. Yaratıcılık da sanat dersleri, müzik odası, kütüphane ile desteklenmektedir. Tavanlar akıcı formlara sahiptir. Bosse tasarımla ilgili şunları söylemiştir: "Modern tasarımı erken yaşlardan itibaren deneyimlemek, yaratıcılığın temellerini beslerken mekansal farkındalık yaratarak unutulmaz bir etki bırakmıştır. Giriş katında, farklı yaş gruplarının ihtiyaçlarını yansıtmaları için farklı yükseklik ve boyutlara sahip, koyu ana renklerle çerçevelenmiş çok sayıda dairesel kesme pencere ve organik şekilli pencereler bulunur. Beyaz zemin

üzerine parlak pencere çerçeve renkleri, çocuklar için dikkat çekici mekânlar oluşturuyor.

SONUÇ

Sonuç olarak çocukların zamanlarının büyük çoğunluğunu geçirdiği mekanlarda öğrenmenin olumlu etkilenmesi ve çocuğun kendini mutlu hissetmesi sosyal iletişimin yanında çevre ile olan iletişimi ile de bağlantılıdır.

-Hareket eden çocuklar aynı zamanda sağlıklı bireyler olma yolunda olduğundan, mekanın hareket kabiliyetini engellememesi ve dolaşım alanları ile harekete destek olması gerekmektedir.

-Aktivite alanlarının da belirli sınırlarla bölünerek hangi amaca hizmet ettiğinin ayrımının çocuk tarafından yapılabilmesi gerekmektedir.

-Okul öncesi donemde yabancı dilde eğitimin de önemi büyük olduğu için bu tür kurumlarda yabancı dilde eğitim verilerek erken yaşta farklı dillere olan kabiliyetinin de gelişmesi desteklenmektedir. Mekan da aynı zamanda kullanılan görseller ve bu eğitim için ayrılan mekanlarla özelleştirilmektedir. Yabancı dil sokağı, mevsimler köşesi ya da uzay kösesi gibi belirli alanlarda kullanılan yabancı dil destekli görsel elemanlarla çocukların görsel hafızasına yönelik çalışmalar yapılabilmektedir.

-Tüm çevre ilgiyi teşvik etmeli ve merak etmeyi teşvik etmelidir. Ancak aşırı uyarıcı içeren unsurlar da dikkat dağılmasına neden olacağı için dengeli biçimler, renkler ve dokular kullanılmalıdır.

-Rengin çocukların mekanlarında önemli bir faktör olmasıyla birlikte parlak renklerin kullanılması genellikle tercih edilmiştir. Perde, halı, duvar gibi yüzeylerde ve mobilyalarda canlı renkler kullanılmıştır. Ancak çocuklar için bu canlı renkler konsantre olmasını ve rahatlamasını zorlaştırmaktadır. Çocuklar evlerinde parlak renklerde plastik mobilyalar olmadığı için aslında çocuklar için tasarlanan bu mekanlarda da rahatlatıcı renkler ve doğal dokular kullanılmalıdır.

-Doğada bulunan sakin renklerin genel alanda kullanılması canlı, dikkat çeken renklerin ise daha küçük vurgulanmak istenen alanlarda kullanılması gerekmektedir. Parlaklık bu tür mekanlarda çocukların tasarımları ile de sağlanabilir. Mekanın genelinde sakin renkler barışçıl ortam sağlarken bu objelere daha dikkat çekici hale gelecektir.

-Mekan bir bütün içinde estetik bir uyum içerisinde tasarlanmalıdır. Çok fazla oyuncak seçeneği de çocuklar için dikkat dağınıklığına neden olmaktadır. Bir düzen içerisinde organize edilmiş az ve yeterli sayıda oyuncak ile daha huzurlu bir izlenim oluşturulmaktadır.

Bununla birlikte tasarımda kilit unsuru oluşturan yetişkinler ve çocuklar arasındaki sıcak ilişkisidir ve çevre de bunu destekleyebilir. Bu destekleyiciler doğal aydınlatma, uygun boyutta askılıklar, depolama alanlarının yeterli ve güvenli olması, mobilyada ahşap sıcaklığı ve canlı bitkilerdir.

KAYNAKÇA

Asha, A. (2015). Kindergarten Philosophy-A General Summary. Lokavishkar International E-Journal, 4 (2),6-9.

Boss, M. A. (2014). Child Development and Early Stimulation and Learning Resources, 1-23.

Hume, C., Salmon, J., Ball, K. (2005). Children's Perceptions Of Their Home And Neighborhood Environments, And Their Association With Objectively Measured Physical Activity: A Qualitative And Quantitative Study. Health Education Research, 20(1), 1-13.

Ildiz, G.I. ; Ahmetoğlu, E., (2018). The Friedrich Froebel Approach, Recent Researches in Education. Cambridge: Scholars Publishing.

Kibor, E. J. (2004). The Impact of Friedrich Froebel on Education Through 19th and 20th Centuries, Africa Journal of Evangelical Theology, 187-198.

Mustafa, H. A. F. (2018). Kindergarten Design Considerations: a Case Study on Ankara International

Preschool and Kindergarten Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Soyupak, İ., ve Proto, M. E. (2018). Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim Mekânlarına Yönelik Bilişsel Gelişimi Destekleyici Mobilya Önermeleri. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 8(17) :82-100.

Yavuz Öden, H., Çocuk Kütüphanesi İç Mekân Tasarımında Çok Fonksiyonlu Mobilyaların Kullanımı. Online Jurnal of Art and Design, 9(3):92-103.

Migliani, A.(2019). Guia Para Um Verdadeiro Quarto Montessoriano. Erişim tarihi: 20.06.2021, How to Stimulate Children's Autonomy Through Architecture and the Montessori Method | ArchDaily

Şekil listesi

Görsel 1: Anaokulu eğitim seti. Erişim tarihi: 19.06.2021 Friedrich Froebel (Fröbel) – infed.org:game: Hands Down Game - Milton Bradley Company — Google Arts & Culture

Görsel 2:Oyun: Hands Down ,Milton Bradley Company,1987, Tasarımcı: Marvin Glass Associates.

Görsel 3. Sihirli Bahçe Montessori anaokulu, Yabancı dil sınıfı ,Ankara. Erişim tarihi: 15.06.2021. Okulumuz « Sihirli Bahce Montessori Okulu

Görsel 4.Sihirli Bahçe Montessori anaokulu, Ankara .

Görsel 5. Askılık ve depolama elemanı . How to Stimulate Children's Autonomy Through Architecture and the Montessori Method | ArchDaily

Görsel 6. İnciraltı Montessori Anaokulu. Erişim tarihi: 11.06.2021 İzmir İnciraltı Montessori Anaokulu | Kendim Yapabilmem İçin Yardım Et (inciraltianaokulu.com)

Görsel 7.Özel Yetkin Anaokulu, İstanbul Montessori Eğitimi Veren Kadıköy Anaokulları

Görsel 8. Açık raflardan oluşan Depolama elemanı, Erişim tarihi: 20.06.2021. Ceviz Ağacı Montessori Anaokulu (cevizagacimontessori.com)

Görsel 9: Montessori Kindergarten Beijing. Montessori Kindergarten Beijing de ArkA design | Consultorios / bufetes (architonic.com)

Görsel 10.EcoKid Anaokulu, Vietnam. Erişim tarihi: 11.07.2021. Wooden Architecture for Children: Designing Warm and Playful Spaces | ArchDaily

Görsel 11: Ecokid Kindergarten Fotoğraf: Hiroyuki Oki Ecokid Kindergarten de LAVA Architects | Guarderías/Jardín de Infancia (architonic.com)

Görsel 12: Ecokid Kindergarten, Hiroyuki Oki; Nguyen Thai Thach, ECOKID KINDERGARTEN » LAVA (l-a-v-a.net)

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 295-317, Güz 2021

Konut Yapılarında Kullanıcı Memnuniyeti Üzerine Kavramsal Bir İnceleme

Arş. Gör. Gökhan Uşma
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7293-123X
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Adana – TÜRKİYE

Prof. Dr. Nazlı Ferah Akıncı
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3628-3132
Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.05.2021
Kabul: 20.07.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Kullanıcı Memnuniyeti
Konut
Konut Kalite Standartları
Sertifikalandırma Sistemleri
Kalite

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, Prof. Dr. Nazlı Ferah Akıncı danışmanlığında Birinci Yazar Arş. Gör. Gökhan Uşma tarafından hazırlanan "Enerji Etkin Konutlarda Kullanıcı Memnuniyetinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Geliştirilmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51396

Öz

Genel tanımıyla kullanıcının bir sistem, ürün veya hizmet kullanımından kaynaklanan fiziksel, bilişsel ve duygusal tepkilerinin, kullanıcının ihtiyaç ve beklentilerini ne ölçüde karşıladığı durumu olarak tanımlanan kullanıcı memnuniyeti kavramı, konut yapılarında da büyük bir öneme sahiptir. Çevresel ve fiziksel koşullardan memnuniyetsizlik durumu, kullanıcıların sağlığı, konforu ve mutluluğunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle kullanıcıların zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri konut yapılarında, kaliteyi ve memnuniyeti neyin oluşturduğuna detaylı bir şekilde bakılması gerekmektedir. Mimari tasarım sürecinde en önemli faktörlerden biri olan kullanıcı memnuniyeti özelinde çok daha geniş bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı da konut yapılarında kullanıcı memnuniyetinin detaylı bir şekilde değerlendirilmesi ve memnuniyet göstergelerinin bir bütün olarak ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktır. Çalışma kapsamında öncelikle konutlarda kullanıcı memnuniyeti üzerine yapılmış olan mevcut akademik çalışmalardaki memnuniyet göstergeleri ele alınmış ve farklı görüşler değerlendirilmiştir. Konutlarda memnuniyete dayalı kalite değerlendirmelerinin yapılabilmesi için geliştirilmiş konut kalite değerlendirme araçları ele alınmış, bu araçların memnuniyet göstergeleri karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir. Son olarak kullanıcıları için sağlıklı ve verimli çevreleri sağlayan binalar olarak tanımlanan sertifikalı binaların değerlendirme kriterleri ele alınmış, sertifikalandırma sistemlerinin memnuniyet göstergeleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alınan ve değerlendirmeleri yapılan memnuniyet göstergelerinin, mevcut konutların kullanıcı memnuniyeti bağlamında iyileştirilmesi konusunda ve gelecekte yapılacak olan konut tasarımları sürecinde faydalı olacağı öngörülmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Uşma, G. ve Akıncı, N. F. (2021). Konut Yapılarında Kullanıcı Memnuniyeti Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 295-317.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 295-317, Autumn 2021

A Conceptual Investigation of User Satisfaction in Residential Buildings

Ress. Asst. Gökhan Uşma
Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, Adana – TURKEY

Prof. Dr. Nazlı Ferah Akıncı
Yildiz Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, İstanbul – TURKEY

Artcile History

Submitted: 13.05.2021
Accepted: 20.07.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

User Satisfaction
Residential Buildings
House Quality Standards
Certification Systems
Quality

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51396

Abstract

Dissatisfaction with environmental and physical conditions negatively affects the health, comfort and happiness of the users. For this reason, it is necessary to examine in detail what constitutes quality and satisfaction in the residential buildings where the users spend most of their time. There is a need for a much wider assessment in terms of user satisfaction, which is one of the most important factors in the architectural design process. The aim of this study is to determine the detailed determination of user satisfaction in residential buildings and to reveal the necessity of considering satisfaction indicators as a whole. Within the scope of the study, satisfaction indicators in existing academic studies on user satisfaction in residences were discussed and different opinions were evaluated. In addition, housing quality assessment tools developed in order to make satisfaction-based quality evaluations in houses were considered, and the satisfaction indicators of these tools were evaluated comparatively. Finally, the evaluation criteria of certified buildings, which are defined as buildings that provide healthy and productive environments for their users, were discussed, and the satisfaction indicators of certification systems were evaluated comparatively. It is anticipated that the satisfaction indicators discussed and evaluated in the study will be useful in improving the existing houses in the context of user satisfaction and in the future housing design process.

GİRİŞ

Uluslararası Standartlar Teşkilatı'nın (ISO- International Organization of Standardization) 9241-11 numaralı raporunun insan ve sistem etkileşimlerinin anlatıldığı bölümündeki standart tanımına göre kullanıcı memnuniyeti; kullanıcının bir sistem, ürün veya hizmet kullanımından kaynaklanan fiziksel, bilişsel ve duygusal tepkilerinin, kullanıcının ihtiyaç ve beklentilerini ne ölçüde karşıladığı durumudur. Kullanıcı memnuniyeti, gerçek kullanımdan kaynaklanan kullanıcı deneyiminin kullanıcının ihtiyaç ve beklentilerini ne ölçüde karşıladığını içermektedir (ISO 9241-11, 2018). Kullanımdan kaynaklanan sağlık, güvenlik, finans veya çevre ile ilgili olumsuz sonuçlar, kullanıcı veya diğer paydaşlar üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle kullanıcının bir sistemin, ürünün veya hizmetin kullanımı veya öngörülen kullanımından kaynaklanan algıları ve geri bildirimleri, kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesinde önemlidir. 9241 sayılı raporun 220. Bölümünde; kullanılabilirlik, erişilebilirlik, kullanıcı deneyimi ve kullanımdan zarar görmekten kaçınma gereksinimlerinin ne ölçüde karşılandığı durumlarını ifade eden "insan odaklı kalite" kavramının önemi de vurgulanmaktadır (ISO 9241-220, 2019). Bu tanımlar ışığında, kullanıcıların zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri konut yapılarında da kullanıcı deneyimi ve deneyimler sonucunda ortaya çıkan memnuniyet/memnuniyetsizlik durumunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda makalenin ikinci bölümünde, konutlarda kullanıcı memnuniyeti üzerine yapılmış olan mevcut akademik çalışmalardaki memnuniyet göstergeleri ele alınmış ve farklı görüşler değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde konutlarda memnuniyete dayalı kalite değerlendirmelerinin yapılabilmesi için geliştirilmiş konut kalite değerlendirme araçları ele alınmış, bu araçların memnuniyet göstergeleri karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde, kullanıcıları için sağlıklı ve verimli çevreleri sağlayan binalar olarak tanımlanan sertifikalı binaların değerlendirme kriterleri ele alınmış, sertifikalandırma sistemlerinin memnuniyet göstergeleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde ise çalışmanın sonucuna yer verilmiştir.

1. Literatürde Konutlarda Kullanıcı Memnuniyeti Kavramı

Hartson ve Pyla (2012), "Process and Guidelines for Ensuring a Quality User Experience" başlıklı kitaplarında; teknoloji ve tasarım ikilisinin, sadece üretkenliği artıran araçlar olmaktan çıkıp, yaşamımızın daha kişisel, sosyal ve samimi yönlerine etki eden araçlara dönüştüğünü söylemektedir. Bu nedenle tasarımlarda kaliteyi neyin oluşturduğuna bakılması gerekmekte ve tasarımların asıl başladığı nokta olan kullanıcı deneyiminde, kalitenin çok daha geniş bir tanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu fikirler ışığında araştırmacılar, kullanıcı memnuniyetinin, kullanıcıların kullanışlılığı nasıl deneyimlediklerinin bir sonucu olduğundan bahsetmektedirler. Magalhaes (2008), genel olarak "kullanıcı memnuniyeti" kavramı için farklı yaklaşımlara dayanan iki tür tanım olduğundan bahseder. Bunlardan ilki olan süreç odaklı yaklaşım, kullanıcı memnuniyetini, beklenen memnuniyet ile elde edilen memnuniyet arasındaki fark olarak kabul ederken; sonuç odaklı yaklaşım ise kullanıcı memnuniyetini, kullanımdan sonra bir sistem, ürün veya hizmetten çıkarılan bir özellik olarak görmektedir.

Konutta kullanıcı memnuniyeti, konut ortamına bağımlı bir tutum olarak tanımlanmaktadır. Rosenberg ve Hovland'ın önerdiği gibi, farklı tutum bileşenleri (bilgi, duygusal ve davranışsal) göz önüne alındığında, bazı araştırmacılar konutta kullanıcı memnuniyetini tanımlamak için duygusal bileşenler tanımını tercih ederken, diğerleri algıya dayalı tanımları tercih etmektedir (Rosenberg ve Hovland 1960; Aktaran: Amerigo, 2002). Duygusal bir bileşenin anlamlı olduğu tanımlarda; konutta kullanıcı memnuniyeti, bu duyguları da oluşturan konuta, memnuniyet ve mutluluk duygularını yansıtmak anlamına gelmektedir (Gold, 1980; Weidemann ve Anderson, 1985). Bilgilendirici bir bileşenin önemli olduğu tanımlarda ise; konutta kullanıcı memnuniyeti, kullanıcıların mevcut koşulları

ile bekledikleri ve talep ettikleri standartlar arasındaki faktörlerden oluşmaktadır (Campbell vd., 1976; Marans ve Rodgers, 1975; Wiesenfeld, 1992). Bilgilendirici yaklaşımda Bardo ve Hughey (1984), Canter ve Rees (1982), Morrissy ve Handal (1981), mevcut durum ile talepler ve ihtiyaçlar arasındaki farkın azalmasıyla, konutta kullanıcı memnuniyetinin arttığını öne sürmüştür.

Rapoport (1980), insanların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarına uygun ortamlarda bulunmayı tercih ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda konut seçimi de birçok özellikten etkilenir: hane halkı, ev tipi, büyüklüğü, yaşam döngüsündeki aşama, yapı, sosyal sınıf, eğitim ve mevcut meslek, hane geliri, mahalle/konum ve konut harcamalarına ilişkin normlar (Marans, 2003). Yaşam standartlarının, kalitenin iyileştirilmesinin ve sosyal performansın, hane halkı isteklerine uygun olması gerektiği ifade edilmektedir (Alfaqih, 2009). Bireysel refahın bir göstergesi olarak kullanıcı memnuniyeti, yaşam kalitesinde önemli bir yere sahiptir (Marans ve Gocmen, 2005). Memnuniyet, kullanıcıları kalmaya teşvik ederken, diğer bireyleri de içeri girmeye teşvik eder. Düşük memnuniyet ise kullanıcıları uzaklaşmaya ve yeni mekân arayışlarına iter (Marans ve Rodgers, 1975; Hur ve Morrow-Jones, 2008).

Mahalle/çevre özelliklerinden (fiziksel, sosyal ve ekonomik boyut) memnuniyet, farklı memnuniyet alanlarını etkiler. Özellikle, fiziksel özelliklerden memnuniyet hem mahalle hem de konut memnuniyetinde etkilidir. Mahalle memnuniyeti toplum memnuniyetinde, konut memnuniyeti ise hane halkı memnuniyeti üzerinde etkiye sahiptir. Hem toplum memnuniyeti hem de hane halkı memnuniyetiyse yaşam memnuniyeti üzerinde etkilidir (Marans ve Gocmen, 2005; Hur ve Morrow-Jones, 2008; Sirgy, 2002).

Morris ve Winter (1978) konutta kullanıcı memnuniyetini "mevcut konut koşullarından memnun olma durumu" olarak açıklamaktadır. Francescato (1997) ise, memnuniyet durumunun, insanların yaşadıkları çevreye verdikleri tepkileri yansıttığını söyler. 'Çevre' terimi sadece konut ve mahalleden oluşan fiziksel bileşenlerle değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik koşullarla da ilgilidir. Ayrıca Francescato (1997), veri toplama ve analizinde uygun teknikler kullanılırsa, konut alanındaki kullanıcı memnuniyeti düzeyini belirleyen fiziksel, sosyal ve yönetimsel/idari faktörleri ölçmenin mümkün olabileceğini belirtmektedir.

İlk örneklerden biri olan Francescato ve arkadaşlarının (1974) modeli, konuttaki kullanıcı memnuniyetinin fiziksel özelliklerin yanı sıra kullanıcı beklentilerinden oluştuğunu göstermiştir. Modelde; fiziksel özellikler, kullanıcılar, yönetim ve topluluklar olmak üzere dört ana kategori bulunmaktadır. "Fiziksel özellikler" kategorisi, konut projesinin hem site yerleşimi hem de konut birimleri açısından fiziksel özelliklerini; "kullanıcılar" kategorisi, konut sakinlerinin algı ve davranışları ile demografik özelliklerini; "yönetim" kategorisi, yönetimlerin algıları, politikaları ve düzenlemelerini ve "topluluklar" kategorisi ise konut projesi ve çevresindeki topluluklar arasındaki ilişkileri ifade etmektedir. Dört ana kategorideki değişkenler kavramsal olarak on beş açıdan kümelenmiştir:

- Fiziksel özellikler kategorisi kavramsal olarak, estetik / görünüm, konum / topluluğa erişim, tesisler, güvenlik, yoğunluk / kalabalık ve arkadaşlara erişim göstergeleri etrafında,
- kullanıcılar kategorisi, kişilik özellikleri, kişisel özgürlük / gizlilik ve demografik özellikler göstergeleri etrafında,
- Yönetim kategorisi, yönetim politikası, maliyet ve bakım göstergeleri etrafında,
- topluluklar kategorisi ise topluluk algısı, komşu algısı ve topluluk duygusu göstergeleri etrafında kümelenmiştir (Francescato ve ark., 1974).

Eichner'ın, 1986 yılında hazırlamış olduğu modelde konutlarda kullanıcı memnuniyetini temsil eden on bir değişken yer almaktadır: Arazi büyüklüğü; oda sayısı, yatak odası sayısı, kat planı, iç mekân koşulları, iç mekân görünümü, konutun tümü, konutun konumu, yakın çevredeki konutlar, komşular ve konutun bulunduğu çevrenin tümü.

Eyüce (1991), kullanıcı memnuniyetini, fiziksel kullanıcı gereksinimleri (mekân, sağlık, fiziksel

çevre şartları ve güvenlik olmak üzere) ve psiko-sosyal kullanıcı gereksinimleri (gizlilikle ilgili, davranışsal, estetik ve toplumsal) olarak iki başlıkta inceler.

İmamoğlu'nun (1993), Ankara'da bulunan toplu konut bölgelerinde "insan, konut ve çevre" parametrelerini değerlendirdiği bir çalışmada;

– Hane halkının ve konutun genel özellikleri,
– Görüşülen kişinin evi, fiziki çevresi, komşuları ve mahallesine ilişkin algı ve değerlendirmeleri,
– Kent yaşamı, konut ve çevreye ilişkin genel tutum ve yargıları

konuları kullanıcı memnuniyetinin değerlendirmesinde temel başlıklar olarak belirlenmiştir.

Sirgy (2002), fiziksel özellikler olarak yoğunluk ve gürültü düzeyi, aydınlatma, çevre kalitesi ve manzarayı; sosyal özellikler olarak ise komşularla iletişim, mekânlar, insanlarla ilişkiler ve hane mahremiyetinin dikkate alınabileceğini belirtmektedir. Ekonomik özellikleri ise, mahalledeki konut değeri, yaşam maliyeti ve mahalledeki sosyo-ekonomik durum olarak sıralamaktadır.

Kellekçi ve Berköz (2006), araştırmacıların çeşitli istatistiksel teknikleri kullanarak, memnuniyet modellerini elde edebilmek için aşağıdaki kategori değişkenlerini kullandıklarını belirtmektedir:

1. Konut kullanıcılarının demografik özelliklerinin değişkenleri
2. Fiziksel yerleşim yerinden elde edilen parametreler
3. Konut kullanıcılarının takip eden unsurları değerlendirdiklerini gösteren parametreler: algı, mahalle/çevre koşulları, yönetimsel özellikler, komşuluk ilişkileri, güvenlik, erişilebilirlik ve konut çevresinin görünümü.

Gür ve Dostoğlu (2010), memnuniyet ölçütlerini; sosyal donatılar ve açık alanlar, çevresel nitelikler, konutun fiziksel özellikleri, erişilebilirlik ve ulaşım, güvenlik, konutun iklimsel kontrolü ve komşuluk ilişkileri olarak belirlemiştir.

Forte ve Russo (2017), çalışmalarında konutlarda kullanıcı memnuniyeti üzerine belirli konuların önemini tespit etmek için, ağırlıklı olarak yaşam kalitesini etkileyen faktörleri belirleyen üç farklı grup oluşturmuştur. Konut modülünün dış kolektif alanlarının kalitesini değerlendirmeyi amaçlayan "Açık alanların kalitesi" başlıklı ilk grupta:

– hırsızlığa ve izinsiz girişlere karşı koruma
– donanımlı yeşil alan
– binaya erişim
– toplu taşıma verimliliği
– yayaların güvenliği
– gizlilik sistemleri

göstergelerine yer verilmiştir. Konut modülünün ortak alanlarının kalitesinin değerlendirilmesi ile ilgili olarak hazırlanan, "iç ortak alanların kalitesi" başlıklı ikinci grupta:

– lobi ekipmanı ve durumu
– engelli kullanıcıların erişimine uygunluk
– düz çatı ekipmanları ve uygunluğu
– engelli kullanıcıların yeşil alanlara erişimi
– otopark alanlarının sayısı ve tanımlanması
– yapay aydınlatma

göstergeleri yer almaktadır. Konut modülünün birimlerinin kalitesinin değerlendirilmesi ile ilgili olan "Konut birimi kalitesi" başlıklı üçüncü grupta ise:

– ses yalıtımı
– yaşama alanları
– uyuma alanları

– servis alanları
– özel açık alanlar
– bina içindeki topluluk alanları göstergeleri bulunmaktadır.

Al-Homoud ve ark. (2019), yaptığı çalışmada konutlarda kullanıcı memnuniyetinin konutun konumu, konut birimi tasarımı, proje tasarımı ile finansal, altyapısal, çevresel ve sosyal konulardan etkilendiğini belirtmekte ve göstergeleri yedi başlık altında toplamaktadır:

1. Konutun konumu (işe gidiş geliş, okullar, sağlık merkezi, ticari hizmetler, dini yapılar, akrabalar ve arkadaşlar)
2. konut tasarımı (oda alanı, iç kaplama, doğal aydınlatma, doğal havalandırma, banyo havalandırma, ısı yalıtımı, nem yalıtımı, konut ünitesi alanı, yatak odası sayısı)
3. Bina/site tasarımı (yoğunluk, taban alanı oranı, açık alan, yeşil alan ve binada yaşanan problemler)
4. Mali konular (kullanıcının mali kapasitesi/hane halkı aylık geliri ve finansman engelleri: satın alma türü, kredi kaynağı, kredi dönemi, peşinat, peşinat kaynağı ve aylık ödemeler)
5. Altyapı sorunları (su döngüsü, kanalizasyon bertaraf türü, yağmur suyu drenajı, atık yönetimi, erişilebilirlik, sokağın durumu, aydınlatma yeterliliği, otopark ve güvenlik)
6. Çevresel konular (çevrenin yeşil alan durumu, gürültü, tozlu rüzgarlar, fabrika dumanı ve kötü kokuların varlığı ve kontrolü)
7. Sosyal konular (Proje düzeyindeki sosyal konular: mahremiyet algısı, komşular ve konut sakinleri arasındaki sosyal etkileşim, homojenlik ve proje imajı. Kişisel düzeyde sosyal özellikler: cinsiyet, medeni durum, kullanıcı yaşı, hane halkı büyüklüğü, yaşam döngüsü aşaması, eğitim düzeyi, meslek).

Barutçular ve Dostoğlu, 2019 yılında yaptıkları çalışmada kullanıcı memnuniyeti faktörlerini;

– Lokasyon,
– Manzara,
– Site Avantajı,
– Bahçe (Yeşil Alan),
– Komşuluk ve
– Aile Birlikteliği olmak üzere altı maddede sıralamışlardır.

Gündoğdu ve ark. (2019) konutlarda kullanıcı memnuniyeti üzerine yaptıkları çalışmada, konuyu konut memnuniyeti ve konut çevresi memnuniyeti olmak üzere iki başlıkta ele almışlardır:

– Konut memnuniyetini; konum, büyüklük, konut içi mekân yerleşimi, işlevsellik, kullanışlılık, iç mekân konfor koşulları, mekânların güneş ışığı alması, havalandırılması, yalıtım, dış görünüm, manzara başlıkları altında sorgulamışlardır.
– Konut çevresi memnuniyetini ise; binalar arasındaki mesafe, sokak genişlikleri, mahremiyet, binaların güneş alışı, yeşil alan, çocuk oyun alanı, araç park yerlerinin varlığı, araç güvenliği, insan ve konut güvenliği, komşuluk ilişkileri, merkeze erişim, eğitim alanlarına, sağlık alanlarına, açık alanlara, eğlence alanlarına, alışveriş alanlarına ve toplu-taşıma duraklarına erişim başlıkları altında incelemişlerdir.

Literatürde konutlarda kullanıcı memnuniyeti üzerine gerçekleştirilmiş 35 adet çalışma/kaynak bu bölümde ele alınmıştır. Bu çalışmalar arasında, konutlarda kullanıcı memnuniyeti üzerine göstergelerin yer aldığı çalışmalar Tablo 1'de ana kategoriler ve alt göstergeleri ile birlikte sunulmuştur. Bahsi geçen kaynaklar incelendiğinde, genel olarak konut ve çevresinin bir arada ele alındığı ve değişkenlerin bu iki kavram çerçevesinde belirlendiği görülmektedir. Konut ve konut çevresi kullanıcı memnuniyeti; kullanıcı özellikleri, konut kullanım özellikleri, konut çevresi fiziksel özellikleri, konut çevresi iklimsel konfor özellikleri gibi etkenlerin ve değişkenlerin birbiri ile etkileşiminde alt göstergeler

boyutunda farklılaşma gösterebilmektedir. Bununla birlikte konut biriminin görünümü, büyüklüğü, plan düzeni, iç mekân konfor koşulları (görsel, ısısal, işitsel, mekânsal koşullar ve hava kalitesi), konum, ulaşım, tesislere erişim, erişilebilirlik, sosyal donatılar, açık ve yeşil alanlar, çevre / mahalle kalitesi, manzara, yoğunluk /kalabalık, topluluk içindeki ilişkiler /komşuluk ilişkileri, mahremiyet, güvenlik, bina bakımı, maliyetler ve yönetimsel özellikler değişkenlerinin öne çıktığı görülmektedir. Kullanıcıların demografik özelliklerinin de konutlarda kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesinde etkili olduğu ve farklı sonuçlar doğurabileceği anlaşılmaktadır.

Tablo 1. İncelenen çalışmaların konutlarda kullanıcı memnuiyeti göstergeleri

Çalışma	Ana kategoriler	Alt göstergeler
Francescato ve ark. (1974)	Fiziksel özellikler	• estetik / görünüm • konum / topluluğa erişim • tesisler • güvenlik • yoğunluk / kalabalık • arkadaşlara erişim
	Kullanıcılar	• kişilik özellikleri • kişisel özgürlük / gizlilik • demografik özellikler
	Yönetim	• yönetim politikası • maliyet • bakım
	Topluluklar	• topluluk algısı • komşu algısı • topluluk duygusu
Eichner (1986)	Arazi büyüklüğü	
	Oda sayısı	
	Yatak odası sayısı	
	Kat planı	
	İç mekân koşulları	
	İç mekân görünümü	
	Konutun tümü	
	Konutun konumu	
	Yakın çevredeki konutlar	
	Komşular	
	Konutun bulunduğu çevrenin tümü	
Eyüce (1991)	Fiziksel kullanıcı gereksinimleri	• mekân • sağlık • fiziksel çevre şartları • güvenlik
	Psiko-sosyal kullanıcı gereksinimleri	• gizlilikle ilgili • davranışsal • estetik

		• toplumsal
İmamoğlu (1993)	Hane halkının ve konutun genel özellikleri	
	Görüşülen kişinin evi, fiziki çevresi, komşuları ve mahallesine ilişkin algı ve değerlendirmeleri	
	Kent yaşamı, konut ve çevreye ilişkin genel tutum ve yargıları	
Sirgy (2002)	Fiziksel özellikler	• yoğunluk ve gürültü düzeyi • aydınlatma • çevre kalitesi • manzara
	Sosyal özellikler	• komşularla iletişim • mekânlar • insanlarla ilişkiler • hane mahremiyeti
	Ekonomik özellikler	• mahalledeki konut değeri • yaşam maliyeti • mahalledeki sosyo-ekonomik durum
Kellekçi ve Berköz (2006)	Konut kullanıcılarının demografik özelliklerinin değişkenleri	
	Fiziksel yerleşim yerinden elde edilen parametreler	
	Konut kullanıcılarının takip eden unsurları değerlendirdiklerini gösteren parametreler:	• algı • mahalle/çevre koşulları • yönetimsel özellikler • komşuluk ilişkileri • güvenlik • erişilebilirlik • konut çevresinin görünümü
Gür ve Dostoğlu (2010)	Sosyal donatılar ve açık alanlar	
	Çevresel nitelikler	
	Konutun fiziksel özellikleri	
	Erişilebilirlik ve ulaşım	
	Güvenlik	
	Konutun iklimsel kontrolü	
	Komşuluk ilişkileri	

Forte ve Russo (2017)	Açık alanların kalitesi	• hırsızlığa ve izinsiz girişlere karşı koruma • donanımlı yeşil alan • binaya erişim • toplu taşıma verimliliği • yayaların güvenliği • gizlilik sistemleri
	İç ortak alanların kalitesi	• lobi ekipmanı ve durumu • engelli kullanıcıların erişimine uygunluk • düz çatı ekipmanları ve uygunluğu • engelli kullanıcıların yeşil alanlara erişimi • otopark alanlarının sayısı ve tanımlanması • yapay aydınlatma
	Konut birimi kalitesi	• ses yalıtımı • yaşama alanları • uyuma alanları • servis alanları • özel açık alanlar • bina içindeki topluluk alanları
Al-Homoud ve ark. (2019)	Konutun konumu	• işe gidiş geliş • okullar • sağlık merkezi • ticari hizmetler • dini yapılar • akrabalar ve arkadaşlar
	konut tasarımı	• oda alanı • iç kaplama • doğal aydınlatma • doğal havalandırma • banyo havalandırma • ısı yalıtımı • nem yalıtımı • konut ünitesi alanı • yatak odası sayısı
	Bina/site tasarımı	• Yoğunluk • taban alanı oranı • açık alan • yeşil alan • binada yaşanan problemler
	Mali konular	• satın alma türü

		• kredi kaynağı, kredi dönemi • peşinat, peşinat kaynağı • aylık ödemeler
	Altyapı sorunları	• su döngüsü • kanalizasyon bertaraf türü • yağmur suyu drenajı • atık yönetimi • erişilebilirlik • sokağın durumu • aydınlatma yeterliliği • otopark • güvenlik
	Çevresel konular	• çevrenin yeşil alan durumu • gürültü • tozlu rüzgarlar • fabrika dumanı, kötü kokuların varlığı ve kontrolü
	Sosyal konular	Proje düzeyindeki sosyal konular: • mahremiyet algısı • komşular ve konut sakinleri arasındaki sosyal etkileşim • homojenlik ve proje imajı
		Kişisel düzeyde sosyal özellikler: • Cinsiyet • medeni durum • kullanıcı yaşı • hane halkı büyüklüğü • yaşam döngüsü aşaması • eğitim düzeyi • meslek
Barutçular ve Dostoğlu (2019)	Lokasyon	
	Manzara	
	Site Avantajı	
	Bahçe (Yeşil Alan)	
	Komşuluk	
	Aile Birlikteliği	
Gündoğdu ve ark. (2019)	Konut memnuniyeti	• Konum • Büyüklük • konut içi mekân yerleşimi • işlevsellik • kullanışlılık • iç mekân konfor koşulları • mekânların güneş ışığı

		alması, • havalandırılma • yalıtım • dış görünüm • manzara
	Konut çevresi memnuniyeti	• binalar arasındaki mesafe • sokak genişlikleri • mahremiyet • binaların güneş alışı • yeşil alan • çocuk oyun alanı • araç park yerlerinin varlığı araç güvenliği • insan ve konut güvenliği • komşuluk ilişkileri • merkeze erişim • eğitim alanlarına, sağlık alanlarına, açık alanlara, eğlence alanlarına, alışveriş alanlarına ve toplu-taşıma duraklarına erişim

2. Konut Kalite Değerlendirme Araçlarının Kullanıcı Memnuniyeti ile İlgili Ölçütlerinin Karşılaştırılması

Konutta memnuniyet, çevresel ve yaşamsal kalitenin bir göstergesidir. Bir konut kalite değerlendirmesi, konut stokunun mevcut durumu, gelecekteki projeler için bir girdi olarak önemli bilgiler ve kullanıcılarının mevcut istek ve ihtiyaçları hakkında bilgi sağlar (Yıldız ve Ulusoy, 2014; Demirbağ ve Urfalıoğlu, 2021). Konut kalitesi üzerine yapılan çalışmaların büyük bir bölümü kullanıcı memnuniyetine dayanmaktadır. Kullanıcı memnuniyeti bağlamında ele alınan konut kalitesi birçok yönü kapsayan ve hem nesnel hem de öznel bir boyuta sahip geniş bir terimdir. Nesnel boyut, özel öneme sahip birçok yönden oluşur; örnekler arasında konut tipi, oda sayısı, sosyal tesislerin varlığı ve konutun durumu bulunmaktadır. Öznel boyut, belirli ihtiyaçlara, arzulara ve beklentilere yol açan kullanıcı özelliklerini içerir. Özetle, konut kalitesi kriterleri, fiziksel bir çevrenin özellikleri ile kullanıcılarının özellikleri gibi konut koşullarını içerir (Elsinga ve Hoekstra, 2005; Brkanić, 2017). Bu kapsamda konutlarda kullanıcı memnuniyeti odaklı konut kalite değerlendirme araçları geliştirilmiştir. Uluslararası ölçekte bilinirliği olan Housing Quality Indicators (Konut Kalite Göstergeleri- HQI) ve The Housing Quality Standards (Konut Kalite Standartları- HQS) değerlendirme araçları çalışma kapsamında ele alınmıştır.

2.1 Konut Kalite Standartları (HQS)

Konut Kalite Standartları (HQS) denetim sistemi, ABD İskân ve Kentsel Kalkınma Bakanlığı (HUD) tarafından bir konut programı olan "Housing Choice Voucher" programı için oluşturulmuştur. Konut Kalite Standartları (HQS), kullanıcı sağlığı ve güvenliği için gerekli minimum kalite kriterlerini belirleyerek, bu hedefe ulaşmaya yardımcı olma amacı taşımaktadır (HUD, 2020).

Konut Kalite Standartları (HQS) değerlendirme aracının, konutun performans gereklilikleri ve kabul edilebilirliğinin ifade edildiği 13 temel kriteri bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Konut Kalite Standartları (HQS) Değerlendirme Aracının Temel Kriterleri (HUD, 2020).

	Göstergeler
1.	Sıhhi Birimler
2.	Gıda Hazırlama ve Atık Bertarafı
3.	Mekân ve Güvenlik
4.	Termal Ortam
5.	Aydınlatma ve Elektrik
6.	Yapı ve Malzemeler
7.	İç Hava Kalitesi
8.	Su Temini
9.	Kurşun Bazlı Boya
10.	Erişilebilirlik
11.	Çevre ve Mahalle
12.	Sağlık Şartları
13.	Duman Dedektörleri

Konutun, değerlendirme aracına göre uygun görülmesi için konuttaki tüm birimlerin konut kalite standartlarını karşılaması gerekmektedir. Denetçiler tarafından gereksinimlerin karşılanması için birçok denetim türü gerçekleştirilir. Gerçekleştirilen denetim türleri:

- İlk,
- Yıllık,
- Başarısız (Takip),
- Kalite Kontrol ve Özel Durumlar (Doluluk Kontrolü, Şikâyet, Kritik Öneme Sahip Durum) olarak sıralanmaktadır (HUD, 2020).

Denetim sonrası, konut biriminin Konut Kalite Standartları'nı (HQS) karşılamamasına neden olan tüm eksiklikleri belirlenir. Bu eksikliklerin bir listesi kiracıya ve ev sahibine verilir. Konut biriminin 12'den fazla HQS kriter eksikliğine sahip olması durumunda ise denetime devam edilmez ve ilk denetimler sona erdirilir. Bu durumlarda, kiracıya veya mal sahibine bir eksiklik listesi verilmez (HUD, 2020). Ev sahipleri, Konut Kalite Standartları (HQS) sisteminin minimum standartlarının üzerinde değerler sağlamaları için teşvik edilir. Destek koordinatörleri, bireylerin evlerindeki yüz yüze ziyaretler ile bireylerin yaşam birimlerinin HQS ile uyumlu kalmalarını sağlamalarına yardımcı olabilmektedir. Konut biriminin HQS gerekliliklerini yerine getirememesine neden olacak sorunları varsa, destek koordinatörleri bireylerin bu sorunları doğrudan bina yönetimine rapor etmelerine yardımcı olabilmekte veya hizmet sağlayıcıları sorunlar hakkında bilgilendirebilmekte ve bireye nasıl yapılacağını öğretmelerini sağlayabilmektedir (Housing Choice Voucher Program Guidebook, 2001).

2.2 Konut Kalite Göstergeleri (HQI)

Birleşik Krallık Ulusal Ekonomik Konut Programı (NAHP) tarafından 1999 yılında oluşturulan Konut Kalite Göstergeleri (HQI) sistemi, konutları maliyetten ziyade kalite temelinde değerlendirmek için geliştirilmiş bir ölçüm ve değerlendirme aracıdır. HQI sistemi, genel kitle (genel ihtiyaçlar) için konutu değerlendirmek üzere tasarlanmıştır. Konut tipi fark etmemektedir. Konut Kalite Göstergeleri (HQI) sisteminin ana gövdesi, kaliteyi ölçen 10 gösterge / bölüm hakkında bilgi içerir (Tablo 3). Her Gösterge, bir dizi soru içerir (Housing Quality Indicators [HQI], 2011).

Tablo 3. Konut Kalite Göstergeleri (HQI) Sisteminin Temel Göstergeleri (Housing Quality Indicators [HQI], 2011).

	Göstergeler
1.	Konum
2.	Çevre- Görsel etki, plan/düzen ve peyzaj
3.	Çevre- Açık alan
4.	Çevre- Rotalar ve hareket
5.	Birim- Boyut
6.	Birim- Düzen
7.	Birim- Gürültü, ışık, hizmetler ve uyarlanabilirlik
8.	Birim- Birim içindeki erişilebilirlik
9.	Birim- Sürdürülebilirlik
10.	Dış Çevre- Yaşam İçin Bina

Değerlendirme aracına göre konut tasarımını, kullanıcıların yaşamak istedikleri şekilde ve evlerinin yerleştirildiği bağlamla ilişkilendirmek önemlidir. Bu nedenle, göstergeler konut birimini ve tasarımını ayrıntılı olarak ele alırken (5-9 arası göstergeler), aynı zamanda bağlam ve çevreyi de (1-4 arası ve 10. göstergeler) kontrol etmektedir (Tablo 3). Öte yandan sistemdeki on temel gösterge kendi içinde alt göstergeler barındırmaktadır (Tablo 4) (Housing Quality Indicators [HQI], 2011; NAHP, 2008).

Tablo 4. Konut Kalite Göstergeleri (HQI) Sisteminin Alt Göstergeleri (NAHP, 2008 kaynağından elde edilen veriler ile hazırlanmıştır).

Temel Gösterge	Alt Göstergeler	Değer
Konum	• Tesisler • Yükümlülükler (tehlike arz eden alanlara yakınlık) • Gürültü Kaynakları	%10
Çevre- Görsel Etki, Plan/Düzen ve Peyzaj	• Görsel Etki • Plan/Düzen • Peyzaj	%10
Çevre- Açık Alan	• Paylaşılan Açık Alan • Site Güvenliği • Çocuk Oyun Alanları • Birim İçi Paylaşılan Alanlar • Özel Açık Alan • Otopark • Ziyaretçi Araç Park Alanı	%10
Çevre- Rotalar ve Hareket	• Rotalar ve Hareket (-Taşıt, -Yaya) • Konut Birimine Erişim	%10
Birim- Boyut	• Alanlarına Göre Birim Türü • Yaşam Alanlarına Göre Birimler	%10
Birim- Düzen	• Mobilya • Yaşam Alanı • Yemek Alanı • Yatak Odası • Mutfak • Banyo • Ek Özellikler • Sirkülasyon ve Depolama • Güvenlik	%10
Birim- Gürültü, Işık, Hizmetler ve Uyarlanabilirlik	• Gürültü Kontrolü • Aydınlatma Kalitesi • Hizmetler • Ek Özellikler -Hizmetler • Adapte Olabilirlik	%10
Birim- Birim İçindeki Erişilebilirlik	• Kapsayıcı Ortam • Asansörler • Tekerlekli Sandalye Tasarım Üniteleri • Ömür Boyu Evlerin (Lifetime Homes) Gereksinimleri (16 Tasarım Kriterine Uygunluk)	%10
Birim- Sürdürülebilirlik	• Sürdürülebilir Evler •Eko-ev • Rehabilitasyon (Enerji, Aydınlatma, Su)	%10

	• Diğer	
Dış Çevre- Yaşam İçin Bina	• Karakter • Yollar, Park Alanları ve Yayalaştırma • Tasarım ve İnşa • Çevre ve Toplum	%10

Konut Kalite Göstergeleri (HQI) değerlendirme aracı ile, çeşitli geleneksel ve yenilikçi kalkınma programlarında konut kalitesinin gerçek kullanıcı deneyimi ile ilişkilendirilmesine özel bir vurgu yapılmaktadır.

İncelenen Konut Kalite Standartları (HQS) ve Konut Kalite Göstergerleri (HQS) değerlendirme araçlarında, kullanıcı memnuniyeti bağlamında birçok yönü kapsayan hem nesnel hem de öznel boyutlarda girdilerin göstergeler arasında olduğu anlaşılmaktadır. Genel çerçevede, bu sistemlerde konut ve çevresinin bir arada ele alındığı görülmektedir.

2.3 Konut Kalite Değerlendirme Ölçütlerinin Karşılaştırılması

Çalışmanın bu aşamasında kullanıcı memnuniyeti bağlamında ele alınan konut kalitesi değerlendirme araçları olan HQI ve HQS araçlarının ölçütleri karşılaştırılmıştır. Hem literatürde yer alan kullanıcı memnuniyeti üzerine yapılmış çalışmalar ve bu çalışmalardaki göstergelerin dikkate alınması hem de değerlendirme sistemlerinin ölçütlere getirdiği tanımlamalar ve ölçme şekillerinin incelenmesi sonucunda, kullanıcı memnuniyeti odaklı ölçütler tespit edilmiş ve bu ölçütler Tablo 5'te mor ile vurgulanmıştır.

Tablo 5. Konut Kalite Değerlendirme Ölçütlerinin Karşılaştırılması

Değerlendirme Ölçütleri	HQI	HQS
Konum	✓	✓
Açık Alanlar	✓	✓
Sağlık Koşulları	-	✓
Mekân / Plan Düzeni	✓	✓
Rotalar ve Hareket Alanları	✓	-
Güvenlik	-	✓
Gıda Hazırlama ve Atık Bertarafı	-	✓
Sıhhi Birimler	-	✓
Sürdürülebilirlik	✓	-
İç Hava Kalitesi	-	✓
Aydınlatma	✓	✓
Elektrik	-	✓
Termal Ortam	-	✓
Duman Detektörleri	-	✓
Boyutlar	✓	-
Yapı ve Malzemeler	-	✓
Erişilebilirlik	✓	✓
Gürültü Kontrolü	✓	✓

Bölgenin Hava Kirliliği	-	✓
Su Temini	-	✓
Kurşun Bazlı Boya	-	✓
Görsel etki, çevre peyzaj düzeni	✓	-
Teknik Özellikler / Hizmet Özellikleri	✓	-
Dış Çevre	✓	-

Konut kalite değerlendirme ölçütlerinden kullanıcı memnuniyeti odaklı olan ölçütleri karşılaştırmalı olarak ele alındığında; konum, açık alanlar, mekân/plan düzeni (mekânsal kalite), aydınlatma, erişilebilirlik ve gürültü kontrolü (işitsel konfor) göstergelerinin öne çıktığı görülmektedir.

3. Bina Sertifikalandırma Sistemlerinin Kullanıcı Memnuniyeti ile İlgili Ölçütlerinin Karşılaştırılması

Bina sertifikalandırma sistemlerinin genel hedefleri su ve enerji kullanımının, yapıdan kaynaklanan sağlık sorunlarının, bakım ve onarım giderlerinin, atık ve kirliliğin daha düşük düzeylere çekilmesi iken, aynı zamanda yapıda kullanılan malzeme seçimi, kullanıcı konforu, bina ve bileşenlerinin dayanıklılık düzeyi ve esnekliğinin yukarı çekilmesidir (Gültekin ve Bulut, 2015; Aktuna, 2007). Yapıların/projelerin sertifikalandırılabilmesi için bazı ölçütler belirlenmiş ve sertifika sistemleri ortaya çıkarılmıştır. Bu sistemler, farklı disiplinlerden insanların görüşleri doğrultusunda tasarlanmış ve hayata geçirilmiştir (Erten, 2011). Dünya'nın farklı bölgelerinde farklı bina sertifikalandırma sistemleri kullanılmaktadır. Bunlardan en yaygın kullanılanları olan Amerika kökenli LEED ve İngiltere kökenli BREEAM sertifikalandırma sistemleri Bölüm 4.1 ve 4.2'de açıklanmıştır. Bölüm 4.3'te ise sertifikalandırma sistemlerinin özellikle konutlar üzerine hazırlamış oldukları ölçütleri karşılaştırılmış ve kullanıcı memnuniyeti ile ilişkili ölçütleri değerlendirilmiştir.

3.1. LEED Sertifikalandırma Sistemi

LEED Değerlendirme Sistemi, Yeşil Bina Konseyi (USGBC) tarafından ilk olarak 2000'de geliştirilen bir kriterler dizinidir. LEED sertifikalandırma sistemi ilk geliştirilen sistem olmamasına rağmen, Dünya'da en çok kullanılan sistemdir (Erten 2011). LEED sertifika sistemi tasarım, uygulama ve işletme süreçlerinde enerji ve su tasarrufunu artırmayı, kullanıcıları için daha sağlıklı ve konforlu ortamları sağlamayı amaçlamaktadır. Sistem belirli aralıklarla yenilenmektedir. LEED V_3 versiyonu 2009'da geliştirilmiş ve 2016'ya kadar V_3 versiyonu kriterleri kullanılmıştır. 2016 sonrası kullanılmaya başlanan kriterler ise LEED V_4 versiyonu olarak adlandırılmaktadır (USGBC, t.y.).

Yapıların sertifikalandırılmaya hak kazanabilmesi için, çeşitli değerlendirme ölçütleri üzerinden puanlar elde etmesi gerekmektedir. LEED V_3'ün puanlaması 7 başlık altında yapılmaktadır: Sürdürülebilir arazi, enerji ve atmosfer, inovasyon, malzeme ve kaynaklar, su verimliliği, bölgesel öncelik ve iç ortam kalitesi (Tablo 6). LEED V_4'ün puanlaması ise 9 başlık altında yapılmaktadır: Bütünleşik süreç yönetimi, sürdürülebilir arazi, iç ortam kalitesi, su verimliliği, enerji ve atmosfer, konum ve ulaşım, malzeme ve kaynaklar bölgesel öncelik ve inovasyondur (Tablo 6) (USGBC, t.y.).

Tablo 6. LEED V3/V4 Sertifikalandırma Kriterleri
[(USGBC, t.y.) verileri baz alınarak oluşturulmuştur]

Değerlendirme Kriterleri	LEED V3	LEED V4
Bölgesel Öncelik	4 puan	4 puan
Bütünleşik Süreç Yönetimi	-	1 puan
Enerji ve Atmosfer	35 puan	33 puan
İç Ortam Kalitesi	15 puan	16 puan
İnovasyon	6 puan	6 puan
Konum ve Ulaşım	-	16 puan
Malzeme ve Kaynaklar	14 puan	13 puan
Su Verimliliği	10 puan	11 puan
Sürdürülebilir Arazi	26 puan	10 puan
Toplam Puan	110 puan	110 puan

Projeler elde ettikleri puanlar doğrultusunda; Sertifikalı, Gümüş, Altın ya da Platin seviyelerinden birine sahip olmaktadır: Sertifikalı (Certified): 40-49 Puan, Gümüş (Silver): 50-59 Puan, Altın (Gold): 60-79 Puan, Platin (Platinum): 80+ Puan (USGBC, t.y.).

3.2. BREEAM Sertifikalandırma Sistemi

BREEAM, ilk olarak İngiliz Building Research Establishment (BRE) tarafından 1990 yılında İngiltere'de kullanılan, daha sonra dünyanın birçok ülkesinde benimsenmiş bir sertifikalandırma sistemidir. Bir yapının çevreye olan olumsuz etkilerini ekonomik bir şekilde azaltabilmek ve kullanıcılarına konforlu ve sağlıklı ortamlar oluşturmayı sağlamak için geliştirilip, çok kapsamlı ve detaylı bir metot haline gelmiştir. BREEAM sertifikalandırma sisteminde puanlama 10 ana başlık üzerinden yapılmaktadır. Bu ana başlıkların etki oranları, ülkelerin veya ülkelerin bulunduğu coğrafyanın şartlarına göre farklılaşmaktadır (Tablo 7) (BREEAM, t.y.).

Tablo 7. BREEAM Sertifika Sistemi Değerlendirme Ölçütleri (Avrupa) (BREEAM, t.y.)

Değerlendirme Ölçütleri	Etki Oranı
Arazi Kullanımı ve Ekoloji	%10
Atıklar	%7,5
Bina Yönetimi	%12
Enerji	%19
İnovasyon	%10
Kirlilik	%10
Malzeme	%12,5
Sağlık ve İyi Hal	%15
Su	%6
Ulaşım	%8

Binalar, BREEAM sertifikalandırma sisteminden elde ettikleri puanlara göre farklı seviyelerde sertifikalara sahip olabilmektedir: Pass (geçer), Good (iyi), Very Good (çok iyi), Excellent (mükemmel), Outstanding (sıra dışı) (BREEAM, t.y.).

3.3. Bina Sertifikalandırma Ölçütlerinin Karşılaştırılması

Çalışmanın bu bölümünde kullanıcıları için sağlıklı ve verimli çevreleri sağlayan binalar olarak tanımlanan sertifikalı binaların değerlendirme ölçütleri ele alınmış, sertifikalandırma sistemlerinin memnuniyet göstergeleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Sertifikalandırma sistemlerinden Almanya menşeli Pasif Ev (Passivhous), Amerika kökenli LEED, İngiltere kökenli BREEAM, Avustralya'dan GREEN STAR, Almanya'dan DGNB, Japonya'dan CASBEE, Kanada'dan SBTool, Uluslararası Finans Kurumu'nun (IFC) geliştirdiği sertifika sistemi EDGE' in değerlendirme kriterleri ile Türkiye'den Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği'nin birçok üniversite ve kuruluşun desteğini alarak hazırladığı sertifikalandırma sistemi B.E.S.T' in değerlendirme ölçütleri incelenmiştir. Sertifikalandırma sistemlerinin konut yapıları için oluşturulmuş kriterleri dikkate alınmıştır. Hem literatürde yer alan kullanıcı memnuniyeti üzerine yapılmış çalışmalar ve bu çalışmalardaki göstergelerin dikkate alınması hem de sertifikalandırma sistemlerinin ölçütlere getirdiği tanımlamalar ve ölçme şekillerinin incelenmesi sonucunda, kullanıcı memnuniyeti odaklı ölçütler tespit edilmiş ve bu ölçütler Tablo 8'de mor ile vurgulanmıştır.

Tablo 8. Sertifika Sistemleri Değerlendirme Ölçütlerinin Karşılaştırılması

Değerlendirme Ölçütleri	**LEED V3**	**LEED V4**	**BREEAM**	**Pasif Ev**	**GREEN STAR**	**DGNB**	**CASBEE**	**SBTool**	**EDGE**	**B.E.S.T**
Enerji	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Su	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Malzeme	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sağlık / İyi Hal	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	✓
Konum	-	✓	-	-	-	✓	-	✓	-	✓
Ulaşım	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	-	✓
Bütünleşik Süreç Yönetimi /Ön Planlama	-	✓	-	✓	✓	✓	-	-	-	✓
Sürdürülebilir Arazi / Ekoloji	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	✓
İç Ortam Kalitesi	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓
Kirlilik / Salımlar (Çevre)	✓	✓	✓	-	✓	-	-	✓	-	-
İnşa Süreci Atıklar	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-	✓

Bina Yönetimi (Kullanıcı Odaklı)	-	-	✓	-	✓	-	-	-	-	-
Bölgesel Öncelik	✓	✓	-	-	-	-	✓	-	-	-
Ekolojik İnovasyon	✓	✓	✓	-	✓	-	-	-	-	✓
Sosyo-Kültürel Durum / Yaşam	-	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓
İnşa Süreci Ekonomisi	-	-	-	-	-	✓	-	✓	-	-
Teknik / Servis Kalitesi	-	-	-	-	-	✓	-	✓	-	-
Hava geçirmezlik	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-
Yerleşim Dışı Çevre	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-

Sertifikalandırma sistemlerinin değerlendirme ölçütleri incelendiğinde kullanıcı memnuniyeti odaklı ölçütler olarak, BREEAM ve B.E.S.T sistemlerinde "Sağlık / İyi Hal" kriterinin; LEED V4, DGNB, SBTool ve B.E.S.T sistemlerinde "Konum" kriterinin; LEED V3, LEED V4, BREEAM, GREEN STAR, DGNB, SBTool ve B.E.S.T sistemlerinde "Ulaşım" kriterinin; LEED V3, LEED V4, GREEN STAR, DGNB, CASBEE, SBTool ve B.E.S.T sistemlerinde "İç Ortam Kalitesi" kriterinin; BREEAM ve GREEN STAR sistemlerinde "Bina Yönetimi" kriterinin; DGNB, SBTool ve B.E.S.T sistemlerinde "Sosyo-kültürel Durum / Yaşam" kriterinin; DGNB ve SBTool sistemlerinde "Teknik / Servis Kalitesi" ölçütünün yer aldığı görülmüştür. Bu ölçütlerin tanımlarına Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9. Sertifika Sistemlerinin Kullanıcı Memnuniyeti ile İlişkili Ölçütleri ve Tanımları

Değerlendirme Ölçütleri	**Tanım ve Kapsamlar**
Sağlık / İyi Hal	Bu kategori, bina kullanıcılarının artan sağlık, esenlik ve güvenliğini teşvik eder. Bu kategorideki konular, sağlıklı, güvenli ve rahat bir iç ve dış ortam sağlayan durumları içerir.
Konum	Projenin mevcut caddeleri ve kaldırımları olan ve aynı zamanda bisiklet kullanımına olanak tanıyan bir alanda yapılması, tesislere (eğitim, sağlık vb. yapılar), parklara yakınlığı, gürültü kaynaklarının rahatsiz edici boyutta olmaması, tehlikeli alanlardan uzaklığı vb. durumlar dikkate alınır.

Ulaşım	Bu kategori, yerel olanaklara ve ulaşım araçlarına, yani toplu taşıma ve bina kullanıcıları için diğer alternatif ulaşım çözümlerine erişimin sağlanmasını ve iyileştirilmesini teşvik eder.
İç Ortam Kalitesi	Bina kullanıcılarının maruz kaldığı iç hava kalitesinin, ışık kullanımlarının ve akustik performanslarının değerlendirildiği ölçüttür.
Bina Yönetimi (Kullanıcı Odaklı)	Bu kategori devir ve kullanım sonrası bakım ile bağlantılı olarak sürdürülebilir yönetim uygulamalarının benimsenmesini teşvik eder. Binanın tasarım amacına uygun olarak ve bina sakinlerinin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde çalışmasını sağlama konularını ele alır.
Sosyo-Kültürel Durum / Yaşam	Bu kategoride, site/bina özellikleri, kamu erişimi, görsel mahremiyet, engelli erişilebilirliği, açık alan kalitesi, konut sakinlerinin yönetim ile ilişkisi, kültürel ve sosyal değerlere uyumluluk gibi durumlar dikkate alınır.
Teknik / Servis Kalitesi	Emniyet ve güvenlik, işlevsellik ve verimlilik, kontrol edilebilirlik, esneklik ve uyarlanabilirlik, işletim performansının optimizasyonu ve bakımı durumlarına dikkat edilmektedir.

SONUÇ

Yapılan incelemeler ve değerlendirmeler sonucunda literatürde, konutlarda kullanıcı memnuniyeti durumunun özellikle gerçek kullanıcı deneyimi ile ilişkilendirilmesine özel bir vurgu yapıldığı görülmektedir. İncelenen çalışmalarda kullanıcı memnuniyeti bağlamında fiziksel ve sosyal birçok yönü kapsayan hem nesnel hem de öznel boyutlarda girdilerin göstergeler arasında olduğu anlaşılmaktadır. Konut yapılarında tercih edilen sistemler, sistem kontrol mekanizmaları, bina ve mekân tasarımı, kullanılan malzemeler ve armatürler (su, aydınlatma elemanları vd.) gibi fiziksel boyutlara bağlı olarak değişen göstergeler olan görsel, ısısal, işitsel ve mekânsal konfor koşulları ile hava kalitesinin öne çıkan göstergeler olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bina yönetimi, güvenlik, erişilebilirlik, atık yönetimi ve yapının teknik özellikleri de konut yapısındaki sistemsel/yönetimsel göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Konut yapısının bulunduğu çevre ile kurduğu ilişki ve konut/site içindeki topluluk ilişkileri de konut yapılarındaki kullanıcı memnuniyeti üzerinde etkili olan durumlardır. Bu durumları ifade eden göstergeler konum, ulaşım, tesislere erişim, erişilebilirlik, sosyal donatılar ve açık/yeşil alanlar, mahalle kalitesi ve manzara, yoğunluk göstergeleri ile birlikte sosyal boyutlar olarak sıralanabilecek yaşam biçimine uygunluk, topluluk içindeki ilişkiler ve komşuluk ilişkileridir. Konutlarda tercih edilen sistemler ve sistemsel özelliklere bağlı olarak gelişen sağlık ile ilgili durumlar da kullanıcı memnuniyetinde etkili göstergelerdir. Çalışmada ele alınan konut kalite değerlendirme ölçütlerinde (HQI ve HQS) konum, açık alanlar, mekân/plan düzeni (mekânsal kalite), aydınlatma, erişilebilirlik ve gürültü kontrolü (işitsel konfor) göstergelerinin öne çıktığı görülmektedir. Sertifikalandırma sistemlerinin (LEED V[3], LEED V[4], BREEAM, Pasif Ev, GREEN STAR, DGNB,

CASBEE, SBTOOL, EDGE ve BEST) değerlendirme ölçütleri incelendiğinde ise kullanıcı memnuniyeti odaklı ölçütler olarak; sağlık/iyi hal, konum, ulaşım, iç ortam kalitesi, bina yönetimi, sosyo-kültürel durum/yaşam ve teknik/servis kalitesi göstergelerinin yer aldığı görülmüştür.

Literatürde konu ile ilgili olan çalışmalara, konut kalite değerlendirme ölçütlerine (HQI ve HQS) ve sertifikalandırma sistemlerine (LEED V[3], LEED V[4], BREEAM, Pasif Ev, GREEN STAR, DGNB, CASBEE, SBTOOL, EDGE ve BEST) bakıldığında, genel çerçevede konut ve çevresinin, kullanıcı memnuniyeti değerlendirmelerinde bir arada ele alınması gerektiği görülmektedir. Konutlarda memnuniyet / memnuniyetsizlik düzeyi üzerinde; konut sakinlerinin sosyo-demografik nitelikleri de dahil olmak üzere konut ve çevresine ait fiziksel, sosyal, ekonomik boyutlarda bir dizi değişken önemli etkilere sahiptir. Bununla birlikte memnuniyet düzeyinin kültürle ve değerlerle de ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum; konut memnuniyeti/memnuniyetsizliği üzerine yapılan çalışmaların, kullanıcı deneyimi ve geri bildirimi aracılığı ile değerlendirilmesinin önemini de ortaya çıkarmaktadır. Çalışmada ele alınan ve değerlendirmeleri yapılan memnuniyet göstergelerinin, mevcut konutların kullanıcı memnuniyeti bağlamında iyileştirilmesi konusunda ve gelecekte yapılacak olan konut tasarımları sürecinde faydalı olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Aktuna, M. (2007). *Geleneksel Mimaride Binaların Sürdürülebilir Tasarım Kriterleri Bağlamında Değerlendirilmesi Antalya Kaleiçi Evleri Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Alfaqih, S. (2009). *Urban Cultural Revival in Amman- A City in Transition*. Amman: Publication of Deanship of Academic Research, University of Jordan.

Al-Homoud, M. ve Is–haqat, H. (2019). "Exploring the Appropriateness of the Royal Initiative for Housing for The Low-Income Group in Jordan", IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 471(7): 1-12. IOP Publishing.

Amerigo, M. (2002). A Psychological Approach to the Study of Residential Satisfaction. J. I. Aragones, G. Francescato ve T. Garling (Ed.), Residential Environments: Choice, Satisfaction, and Behavior (s. 81–99). Westport: Bergin & Garvey.

Bardo, J.W. ve Hughey, J. B. (1984). The Structure of Community Satisfaction in A British and An American Community. *The Journal of Social Psychology*, 124: 151–157.

Barutçular, T. ve Dostoğlu, N. (2019). An Analysis of User Satisfaction in Relation with Sense of Belonging in High Income Housing: Ataköy Case. *Megaron*, C/S. 14(1): 39-52.

BREEAM. (t.y.). BRE Environmental Assessment Methodology. Erişim tarihi: 10 Mart 2019, https://www.breeam.com/

Brkanić, I. (2017). Housing Quality Assessment Criteria. *e-GFOS*, 8: 37-47.

Campbell, A., Converse, P. E. ve Rodgers, W. L. (1976). *The Quality of American Life.* New York: Russell Sage Foundation.

Canter, D. ve Rees, K. (1982). A Multivariate Model of Housing Satisfaction. *International Review of Applied Psychology*, 31: 185–208.

Demirbağ, U. ve Urfalıoğlu, N. (2021). The Decoration in Traditional Houses Anatolian in 19th Century: The Example of Çankırı, *History Studies*, 13 (1): 265 – 283.

Eichner, M. M. (1986). *A Model of Household Housing Adjustment: Confronting Analytical Issues.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Iowa State University Family Environment, Iowa, USA.

Elsinga, M. ve Hoekstra, J. (2005). Homeownership and Housing Satisfaction. *Journal of Housing and the Built Environment*, 20: 401-424. https://doi.org/10.1007/S10901-005-9023-4

Erten, D. (2011). *Yeşil Binalar, Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yayınları,* Ankara: Çevre ve Şehircilik

Bakanlığı.

Eyüce, Ö. (1991) *Toplu Konut; Sorunlar ve Nedenleri, Konut Çevrelerinin Mekânsal Gerekliliklerine Bireyin Tatmini Açısından Psikolojik Bir Yaklaşım*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Forte, F. ve Russo, Y. (2017). "Evaluation of User Satisfaction in Public Residential Housing- A Case Study in the Outskirts of Naples, Italy", World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium (WMCAUS). 12-16 Haziran, Prague, Czech Republic.

Francescato, G. (1997). Residential Satisfaction. In *Encyclopedia of Housing* (pp. 484-486). London: Sage.

Francescato, G. Weidemann, S., Anderson, J. ve Chenoweth, R. (1974). "Evaluating Residents' Satisfaction in Housing, for Low and Moderate Income Families: A Multimethod Approach", EDRA 5: Environmental Design Research Association Annual Conference, 3(5): 285-294.

Gold, J. R. (1980). *An Introduction to Behavioral Geography*. Oxford: University Press.

Gültekin, A. B. ve Bulut, B. (2015). "Green Building Certification Systems: Suggestion of a System for Turkey", 2nd International Sustainable Buildings Symposium, Ankara.

Gündoğdu, M., Kuru, A., Korhan, M. K., Yeler, G. ve Erşan, Ş. (2019). Interaction Between Built Environmental Characteristics and Housing-Housing Environment User Satisfaction: The Case of Kırklareli City Centre. *Megaron*. C/S. 14 (4): 579-597.

Gür, M. A. ve Dostoğlu, N. T. (2010). TOKİ Konutlarında Kullanıcı Memnuniyeti: Fırsatlar ve Sorumluluklar. *Mimarlık*, 355: 32-36.

Hartson, R. ve Pyla, P. (2012). *Process and Guidelines for Ensuring a Quality User Experience*. Burlington: Morgan Kaufmann.

Housing Choice Voucher Program Guidebook (2001). U.S. Department of Housing and Urban Development. Erişim Tarihi: 14 Haziran 2021, https://www.nhlp.org/wp-content/uploads/HUD-Housing-Choice-Voucher-Guidebook-7420.10G-Apr.-2001-4.pdf

Housing Quality Indicators [HQI]. (2011). Housing quality indicators measure the quality of housing schemes funded by the homes and communities agency. Erişim tarihi: 14 Mart 2020, https://www.gov.uk/guidance/housing-quality-indicators

HUD (2020). Housing quality standards (HQS) – frequently asked questions. Erişim tarihi 19 Haziran 2020, https://www.hud.gov/sites/documents/DOC_9143.PDF.

Hur, M. ve Morrow-Jones, H. (2008). Factors that Influence Residents' Satisfaction with Neighborhoods. *Environment and Behavior*, 40: 619- 635.

ISO 9241-11 (2018). Ergonomics of human-system interaction — Part 11: Usability: Definitions and concepts.

ISO 9241-220 (2019). Ergonomics of human-system interaction — Part 220: Processes for enabling, executing and assessing human-centred design within organizations.

İmamoğlu, V. (1993). "İnsan, Evi ve Çevresi Araştırma Projesi; Mimari Bazı Gözlemler", Konut Araştırmaları Sempozyumu, 1-2 Temmuz 1993, Ankara.

Kellekçi, Ö. L. ve Berköz, L. (2006). Mass Housing: User Satisfaction in Housing and Its Environment in Istanbul, Turkey. *European Journal of Housing Policy*, 6(1): 77–99.

Magalhaes de Sá, D. (2008). Improving User Satisfaction in VO through Systems Usability. *In Encyclopedia of Networked and Virtual Organizations* (pp. 694-697. Pennsylvania: IGI Global.

Marans, R. W., Asli Gocmen, Z. (2005). "Assessing the Quality of Community Life in Metro Detroit Life Detroit: DAS and GIS", OVPR-CARAT Seminar, 10th of February.

Marans, R.W. (2003). "Understanding Environmental Quality through Quality of Life Studies: the 2001 DAS and its Use of Subjective and Objective Indicators", Landscape and Urban Planning Vol.

65, pp. 73-83.

Marans, R.W. ve Rodgers, S.W. (1975). Toward an understanding of community satisfaction, in: A. Hawley ve V. Rock (Eds), Metropolitan America in contemporary perspective (New York: Halstead Press), 299–352.

Morris, E. W. ve Winter, M. (1978). *Housing. Family, and Society*. New York: Wiley and Sons.

Morrissy, E. ve Handal, P. J. (1981). Characteristics of the Residential Environment Scale: Reliability and Differential Relationship to Neighborhood Satisfaction in Divergent Neighborhoods. *Journal of Community Psychology*, 9: 125–132.

NAHP. (2008). 721 Housing quality ındicators (HQI) form. The National Affordable Homes Agency. Erişim tarihi: 10 Mart 2021, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/366634/721_hqi_form_4_apr_08_update_20080820153028.pdf

Rapoport, A. (1980). Environmental Preferences, Habitat Selection and Urban Housing. *Journal of Social Issues,* Vol. 36 (3): 118-134.

Rosenberg, M. J. ve Hovland, C. I. (1960). Cognitive, Affective and Behavioural Components of Attitudes. In: C. I. Hovland, M. J. Rosenberg (Ed.), Attitude, Organization and Change (s. 1-14)., New Haven, CT: Yale University Press.

Sirgy, M. J. (2002). How Neighbourhood Features Affect Quality of Life. *Social Indicators Research*, 59: 79-114.

USGBC. (t.y.). LEED rating system. Erişim tarihi: 8 Ocak 2019, https://www.usgbc.org/leed

Weidemannn, S. ve Anderson, J. (1985). A Conceptual Framework for Residential Satisfaction. In: I. Altmann ve C. Werner (Eds), Home Environments (pp. 153–182). New York: Plenum Press.

Wiesenfeld, E. (1992). Public Housing Evaluation in Venezuela: A Case Study. *Journal of Environmental Psychology*, 12(3): 213–223. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80136-7

Yıldız, E. ve Ulusoy M. (2014) Yeni Konutlaşma Eğilimi Olan Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinde Kullanıcı Memnuniyeti Analizi: Konya Örneği. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Bilim ve Teknoloji Dergisi,* 2 (3): 1-12.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 319-335, Güz 2021

Bir Maden Firmasının Yeraltı Çalışanlarının İş Tatmin Düzeylerinin İş Sağlığı ve Güvenliği İle Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi*

Öğr. Gör. Mustafa Günaydın
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7753-8541
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Araklı Ali Cevat Özyurt Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Trabzon – TÜRKİYE

Doç. Dr. Ebru Emine Şüküroğlu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8638-5471
Gümüşhane Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Gümüşhane – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 12.07.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

İş Sağlığı ve Güvenliği
İş Tatmini
Tükenmişlik
Yeraltı Madencilik

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma 1. yazarın *"Gümüşhane İlinde Faaliyet Gösteren Bir Maden Firmasında Yeraltı Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından İncelenmesi"* başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52085

Öz

Yeraltı maden faaliyetlerinin yürütüldüğü çalışma koşullarında sağlık ve güvenlikle ilgili ciddi riskler yaşanmaktadır. Bunların önlenebilmesi için çalışanlara ait spesifik çalışmalar yapmak gerekir. Çalışma koşullarındaki ağır stres koşullarını azaltmak, iş güveliği uygulamalarını etkin bir şekilde yapmak ve ödüllendirme sistemi gibi düzenlemeleri yaparak iş tatmin düzeyini artırmak oluşabilecek riskleri azaltacaktır. Dolayısıyla çalışanların iş yaşam dengeleri arasında pozitif yönde bir bağlantı sağlanmış olacaktır. Bu doğrultuda çalışmamızın amacı, yeraltı maden çalışanlarının genel iş tatmini, içsel tatmin ve dışsal tatmin durumlarının iş güvenliği ve sağlığına etkisini araştırmaktır. Bunların yanı sıra tükenmişlik düzeyleriyle ilgili karşılaştırmalar yapılmıştır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, çocuğunun olup olmaması, sigara kullanımı, işi ile ilgili özel eğitim alma ve işini isteyerek yapma kriterlerinden oluşmaktadır. Araştırmamızda Minnesota iş tatmin ölçeği kullanılmıştır. Ölçek iç ve dış tatmini ölçülmesi maksadıyla 20 maddeden oluşmaktadır. Gümüşhane ilinde faaliyet gösteren bir maden firmasının yeraltında çalışan sayısı 162 kişi olup bu çalışanların tamamı çalışmaya dâhil edilmiş ve 121 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Veriler 2018 yılı içerisinde toplanmıştır. Grubun genel tatmin düzeyi normal dağılım göstermemektedir ($p=0,048$; $p<0,05$). Çalışma grubunun iş tatmin düzeyleri azalırken tükenmişlik düzeyleri artmaktadır ($r=-0,353$). Aynı şekilde katılımcıların içsel ve dışsal iş tatmini düzeyleri azalırken tükenmişlik durumları artmaktadır (sırasıyla $r=-0,356$ ve $r=-0,133$). Sonuç olarak, iş tatmin düzeylerinin azalması iş sağlığı ve güvenliği açısından ciddi riskler oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışanların tükenmişlik yaşamalarına ve iş yaşam dengelerinin bozulmasına neden olmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Günaydın, M. ve Şüküroğlu, E. E. (2021). Bir Maden Firmasının Yeraltı Çalışanlarının İş Tatmin Düzeylerinin İş Sağlığı ve Güvenliği İle Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 319-335.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 319-335, Autumn 2021

Examination of the Relationship Between Occupational Health and Safety and Burnout Levels of Job Satisfaction of Underground Employees of A Mining Company

Lect. Mustafa Günaydın
Karadeniz Technical University, Arakli Ali Cevat Ozyurt Vocational School, Department of Property Protection and Security Division, Trabzon – TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Ebru Emine Sukuroglu
Gumushane University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Mechanical Engineering, Gumushane – TURKEY

Article History

Submitted: 12.07.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Occupational Health and Safety
Job Satisfaction
Burnout
Underground mining

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52085

Abstract

There are serious risks related to health and safety in the working conditions where underground mining activities are carried out. In order to prevent these, it is necessary to carry out specific studies of the employees. Heavy working conditions, reduce stress, and work safety practices effectively increase the level of job satisfaction by making such arrangements with the reward system will reduce the risks that may occur. Therefore, a positive connection will be provided between the work-life balance of the employees. The aim of our work in this direction is to investigate the effect of general job satisfaction, internal satisfaction and external satisfaction of underground mine workers on Occupational Safety and health. In addition to these, comparisons were made about burnout levels. It consists of the criteria of participants' age, gender, marital status, whether you have a child, smoking, getting special training about their job and doing their job willingly. In our research Minnesota job satisfaction scale has been used. The scale consists of 20 items to measure internal and external satisfaction. The number of underground workers in a mining company operating in Gümüşhane is 162, and all of these employees were included in the study and 121 of them were evaluated. Data were collected in 2018. The general satisfaction level of the group does not show a normal distribution ($p=0.048$; $p<0.05$). While the job satisfaction levels of the study group decreased, their burnout levels increased ($r=-0.353$). Likewise, while the internal and external job satisfaction levels of the participants decrease, their burnout increases ($r=-0.356$ and $r=-0.133$, respectively). As a result, the decrease in job satisfaction levels creates serious risks in terms of occupational safety and health. Therefore, it causes employees to experience burnout and disrupt their work-life balance.

GİRİŞ

Tarih öncesine bakıldığında ateşim keşfiyle beraber, insanların doğada buldukları işlenmemiş cevherleri ateşi kullanarak madenleştirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla insanlar buldukları ve işleyebilecekleri her cevheri kendi amaçlarında kullanabilecekleri hale getirerek madene karşı olan ilgiyi sağlamıştır. Fakat bunun yanında işlenmemiş olan cevherin çıkarılmasının zorlukları ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu zorluklar karşısında iş kazaları, meslek hastalıkları ve ölümler meydan gelmiştir (Şahin ve Şimşek, 2021: 75-94).

Giderek artan insan gereksinimleri ve ihtiyaçları madenleri işleyerek etkili bir şekilde kullanmayı ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında çalışan güvenliğinin sağlanması ve çalışanın korunması için gerekli tedbirlerin alınması ihtiyacı doğmuştur. Bu bakımdan dünyada ilk mineraloji bilgini olan Georgius Agricola madenlerde ortaya çıkabilecek hastalıkları tanımlamış ve bunlara karşı koruma tedbirlerini açıklamıştır (Çiçek ve Öçal, 2016: 106-129). Pnömokonyozlar, Raynaud sendromu, depresyon, iş stresi ve kas iskelet sistemi hastalıkları sıklıkla görülenler arasında yer alır (Erol, 2020: 860-864).

Sanayi devriminin ortaya çıkmasıyla birlikte çalışma koşullarının getirdiği zorluklar çalışanların korunmasız kalması iş kazalarını ve meslek hastalıklarını beraberinde getirmiştir. Teknolojinin gelişmeye başlaması koruyucu tedbirlerin ortaya çıkmasını ve güvenli çalışma ortamı oluşmasını sağlarken, diğer taraftan çalışanların iş güvenliği ve sağlığını tehlikeye atacak yeni riskler oluşturmuştur (Cerev ve Köseoğlu, 2018: 14-20; Kılkış, 2018).

Madencilik zorlu ve stresli koşullar altında sürekli sıkı çalışma gerektirir çünkü risk seviyesi yüksek meslek grubu olarak kabul edilir. Bu risklerin çoğu, bireylerin hem fizyolojik hem de psikolojik anlamda refahını bozabilir (Manic ve ark., 2016: 45-52). Madencilik uygulama örnekleri üzerinde yapılan bazı çalışmalarda ruh sağlığı hastalıklarının olduğu bildirilmiştir. Yeraltı kömür madencileri arasında depresif semptomların yüksek prevalansının olup olmadığı hala bilinmemektedir. Eğer öyleyse, yeraltı çalışma ortamında çeşitli olumsuz etkilere neden olur. Bu durumlar iş kazalarının meydana gelme olasılığını artırmıştır (Carta ve ark., 1991: 1061–1071; Dang ve ark., 2008: 457-460; Fushimi ve ark., 2013: 236–242). İş kazalarının ve meslek hastalıklarının meydana gelmesi ve artması iş güvenliğine olan ilgiyi artırmıştır. Bunun yanı sıra çalışanların üzerinde yaptıkları iş ile ilgili iş tatminsizlikleri ve tükenmişlik gibi durumlarında ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu iki durum da çalışanların daha fazla iş kazası yaşamasına sebep olmaktadır. Bu bakımdan madencilik ve alt çalışma kolu olan yeraltı madencilikte yapılacak olan iş sağlığı ve güvenliği çalışmaları içerisine mutlaka işi yapacak olan çalışanlarında katılması gerekir.

Yeraltı madencilik sektörüne bakıldığında çeşitli sağlık ve güvenlik sorunları olduğu görülmektedir. Yangınlar, tozlar, zararlı gazlar, termal konfor, sular, tasman, göçük, seyrelme, gürültü ve titreşim bu sorunlardan bazılarıdır. Üretim aşamalarında ve belli bir süre ara verilen çalışmalardan sonra yapılan çalışmalarda ortaya çıkan bu sorunların nedenlerinin araştırılması ve bunlara yönelik proaktif ve reaktif çalışmaların yapılması iş güvenliği ve sağlığı açısından son derece önemlidir (Aydın ve Karakurt, 2021: 1-12). Bu sorunların önlenmesi çalışanların iş tatminlerin artmasına, tükenmişlik durumlarının azalmasına neden olacaktır. Çalışanların iş tatminlerinin yüksek olması işe odaklanmayı daha fazla sağlayacağından oluşabilecek iş kazası ve meslek hastalıklarının da önüne geçilmiş olacaktır.

İş güvenliği ve sağlığı hem fiziksel hem de psikolojik olarak çalışanların iyilik hallerinin korunmasını sağlamaktır. İnsan yapısı gereği her durumdan çok kolay etkilenebildiği için çalışma psikolojisinin sağlıklı yürütülmesi esastır (Tatlıcan ve Çögenli, 2020: 183). İş güvenliği ve sağlığı alanında iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı çalışanların korunması için yasal düzenlemeler 19.yy son çeyreğinde yapılmaya başlanılmıştır. Sanayinin gelişmesiyle beraber, meslek hastalıklarının ve iş kazalarının arttığı görülmüştür. Bununla birlikte çalışma alanlarının zorluğu ve doğurduğu

riskleri beraberinde gelmiştir (Narter, 2015: 7-8; Tatlıcan ve Çögenli, 2020: 183). İşyerlerinde iş güvenliği ve sağlığının iyi yürütülmesi çalışanların iş güvenliği ve sağlığı çalışmalarına katılması iş kazalarının azalmasını sağlayacaktır. İş kazalarının azalması da çalışanların iş tatminlerinin artmasına neden olacaktır. Bunların sağlanamaması durumda iş tatminlerinin azalması tükenmişliğin artması çok yüksek risklerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

İş tatmini, çalışanların işyerleri ile kendileri arasındaki uyum olarak tanımlanır. Çalışanların yaptıkları işe sahip çıkmaları kendilerini çalıştıkları işyerine ait hissetmeleri kendileri üzerinde memnuniyet duygusunu ortaya çıkarır (Tatlıcan ve Çögenli, 2020: 184; Ugboro, 2000: 247-250). Başka bir ifadeyle çalışanların çalıştıkları yerlerde var olan vardiya arkadaşları, idareciler, iş organizasyonları ve kendisinde bulmaya çalıştığı yatıştırıcı ve rahatlatıcı his olması durumudur (Karaduman, 2002: 70).

Son dönemlerde yapılan çalışmalar ile iş tatmini önemi gittikçe artmaktadır. İş tatmininin öneminin artması sadece çalışanlar açısından değil çalışma yaptıkları işletmeler için de önemlidir. İş gücünün artması, iş kazası ve maliyetlerin azalması işletmelerin için son derece önem arz etmektedir (Kılıç, 2012: 39-40; Terzi, 2013: 43-69). Bu bağlamda iş tatmini boyutlarını, yapılan işin niteliği, çalışanların aldıkları ücret, işyerindeki sosyal ilişkiler, işyeri çalışma koşulları ve işyerinde yükselme olarak sıralayabiliriz (İşcan, 2010: 195-200-216; Sabuncuoğlu, 2013: 40-49; Bingöl, 2014: 450-460).

Tehlike sınıfları tebliğine bakıldığında madencilik faaliyetleri çok tehlikeli sınıf içerisinde yer almaktadır. Madenciliğin çok tehlikeli olması ise kendine ait zorlukların bulunması, yapılan ön çalışmalara rağmen bilinmeyenleri ortaya çıkması ve yapılan çalışmalar nedeniyle çalışma alanlarının devamlı olarak değişmesidir. Dolayısıyla diğer sektörlerle yapılan kıyaslamada yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıklarına bakıldığında yaklaşık olarak %10'una karşılık gelmektedir. Meydana gelen iş kazalarını ve meslek hastalıklarının ülkemizdeki durumuna bakıldığında, 2007-2012 yılları arasında ülke olarak iyi bir durumda olmadığımızı görmekteyiz. Türkiye genelinde yapmış olduğumuz araştırmalara göre 2007-2012 yılları içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verileri incelenmiş ve madencilikte iş kazası oranı %13,5 olarak görülmüş ve bu iş kazaların yaklaşık %80'i kömür madenlerinde gerçekleşmiştir (Yaşar ve ark., 2015: 25-37). Dolayısıyla çok tehlikeli bir çalışma ortamı içerisinde iş güveliği ve sağlığının amacı, çalışanların ruhsal, sosyal ve fiziksel iyilik hallerinin en yüksek seviyeye getirmektir. Bunun içinde proaktif çalışmaları uygulamak, çalışanları psikolojik, fiziksel ve yeteneklerine göre uygun çalışma ortamlarında istihdam edilmelidir. Bu şekilde çalışanlara verilen önem iş tatmin durumlarının artmasına ve tükenmişlik durumlarının azalmasına neden olacaktır. Çalışılan yere ve yaptıkları işlere aidiyet duyguları gelişecektir. Bu durum da hem çalışanlar hem de çalışanların aile fertleri kendilerini sosyal ve ekonomik olarak güvende hissedeceklerdir (Umutlu ve Karcıoğlu, 2021: 66-67).

Çalışmamızda çok tehlikeli bir alanda yer alan yeraltı maden çalışanlarının, çalışma koşullarının ve yaptıkları işlerin zorlukları karşısında iş güvenliği ve sağlığının iş tatmin durumlarına yansıması incelenmiştir. Yapılan literatür incelemelerinde iş tatmin düzeyleri ile ilgili birçok çalışma olmasına karşın yeraltı maden çalışanları ile ilgili az çalışmaya rastlanılmıştır. Yeraltı maden çalışanlarında; iş tatmini, iş sağlığı ve güvenliği ve tükenmişlik kavramlarını bir arada kullanarak alana özgü bir çalışma yapılmıştır. Bunun yanı sıra genel iş tatmin düzeyleri ve alt boyutlarından almış oldukları toplam puanların genel tükenmişlik ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında da kıyaslama yapılması çalışmamıza başka bir boyut daha katmıştır.

1. MATERYAL VE METOD

Çalışmada evren olarak Türkiye'de bulunan maden iş yerlerine ait yeraltı maden çalışanları olarak belirlenmiştir. Örneklem ise Gümüşhane ilinde bulunan bir maden firmasının yeraltı madenlerinde çalışan ve random yöntemi ile seçilen 121 kişiden oluşmuşmaktadır. Oransız küme

örnekleme yolu ile ölçme ve değerlendirme araçları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan yazılı izin (95674917-108.99-E.35465) ve ilgili maden firmasından yazılı izinler alınmıştır. Veri toplama sırasında katılımcılardan sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

Veri toplama yöntemi olarak, Minnesota iş tatmini ölçeği, Maslach tükenmişlik ölçeği ve literatür taramaları sonucunda oluşturduğumuz demografik bilgiler, çalışma ortamı ve iş sağlığı ve güvenliğini içeren sorular kullanılmıştır. Veriler yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak toplanılmıştır.

1.1. Minnesota İş Tatmini Ölçeği

Weis ve arkadaşları tarafından 1967 yılında geliştirilen ve orijinal formu 100 maddeden oluşan ölçeğin Türkçeye yönelik olarak yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında Baycan (1985) Alpha değerini 0,77 iken, güvenirliliğini ise Özdayı (1990) 0,87 olarak bulmuştur. Ölçeğin Türkçe'ye çevirisi Hacettepe Üniversitesinden Güliz ve Deniz Gökçora tarafından yapılmış ve ölçek iç ve dış tatmini ölçmesi maksadıyla 20 madde ile sınırlandırılmıştır. Ölçekte bulunan 20 sorunun 12 tanesi iç faktör, 8 tanesi ise dış faktör olarak değerlendirilmiştir. Likert tipi ölçekte sorular "Hiç memnun değilim, Memnun değilim, Kararsızım, Memnunum ve Çok memnunum" şeklinde 5 aşamalı değerlendirme yapılmıştır. Ölçekten alınacak puanlar her soru için 1-5 arasında değişmekte ölçeğin genelinden 20-100; iç tatmin boyutundan 12-60 ve dış tatmin boyutundan 8-40 arasında puan alınmaktadır. Alınan puanlar yükseldikçe bireyin tatmin düzeyinin arttığı, azaldıkça tatmin düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşılacaktır.

1.2. Araştırmada Kullanılan Veri Analizi Teknikleri

Araştırma kapsamında yer alan örneklem grubundan alınan veriler SPSS 16.00 programında analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında uygulanan ölçme araçlarından elde edilen verilere yönelik uygulanan basıklık çarpıklık katsayılarının tespiti ve "*Kolmogorov Smirnov Testi*", sonuçlarında elde edilen değerlerin Non-Parametrik değerler içermesi durumunda "*U Testi*", "*H Testi*", ölçülebilen veriler olması durumunda "*Bağımsız Örneklem t testi*" ve "*OWA*" yani "*Tek Yönlü Varyans Analizi*" analiz yöntemi kullanılmıştır. Değerlendirilen varyans analizinde değerlerin anlamlı çıkması durumunda bu anlamlılığın hangi boyutlar arasında olduğunu belirlemek için "LSD Çoklu Karşılaştırma" testi uygulanmıştır. Bunların dışında alt boyutları ve ölçekler arasında nasıl bir ilişki (+ ya da -) olduğunu bulmak için Pearson Momentler Korelasyon Katsayısına bakılmıştır. Örneklem grubuna yönelik uygulanan ölçme araçlarının normallik varsayımının sınanması sonucu (Tablo 1'de) grubun genel tükenmişlik düzeyi normal dağılmakta, grubun genel tatmin düzeyi ise normal dağılım göstermemektedir.

2. BULGULAR

Çalışmamızın bu kısmında; veriler üzerinde yapılan istatistiksel analiz sonuçlarına dayalı bulguları içermektedir.

Örneklem grubuna yönelik uygulanan ölçme araçlarının normallik varsayımının sınanması sonucu (Tablo 1'de) grubun genel tatmin düzeyi normal dağılım göstermemektedir ($p=0,048$; $p<0,05$). Grubun genel tükenmişlik düzeyi ise normal dağılmakta ($p=0,200$; $p>0,05$) göstermektedir.

Tablo 1. Araştırmadaki Ölçme Araçları Verilerinin Normallik Varsayımı Bulguları

	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	p
Genel Tatmin Düzeyi	0,082	120	0,048
Genel Tükenmişlik Düzeyi	0,069	120	0,200*

***p>0,05**

2.1. Araştırmaya Katılan Çalışanların Demografik Özellikleri

Katılımcılara ilişkin demografik değişkenler incelenmiş ve analizi sonucunda oluşan sayısal değerler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmadaki Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

DEĞİŞKENLER		**N**	**%**	**TOPLAM**
Yaş	19 - 30 yaş arası	39	32,2	121
	31 – 40 yaş arası	67	55,4	
	41 yaş ve üzeri	15	12,4	
Cinsiyet	Erkek	120	99,2	121
	Kadın	1*	0,8	
Medeni durum	Evli	48	39,7	121
	Bekar	73	60,3	
Çocuk sahibi olma	Hayır	48	39,7	121
	Evet	69	57,0	
Eğitim durumu	Yükseköğretim	36	29,8	121
	Ortaöğretim	45	37,2	
	Temel Eğitim	39	32,2	
Sigara kullanımı	Hayır	49	40,5	121
	Evet	72	59,5	

* Yeraltı maden çalışanlarının tüm idari işlemlerinin gerçekleştirilmesinde (yeraltı maden çalışanlarının grubu içerisinde yer aldığından dolayı) görevli olduğu için çalışmaya dâhil edilmiştir.

Araştırma kapsamında yer alan örneklem grubunun yaş düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde 19-30 yaş arası %32,2; 31-40 yaş arası %55,4; 41 yaş ve üzeri ise %12,4 olarak dağılmıştır. Örneklem grubunun cinsiyet durumlarına göre dağılımı incelendiğinde erkek katılımcılar %99,2; kadın katılımcılar ise %0,8 olarak dağılmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan örneklem grubunun medeni durumu değişkenine göre dağılımı incelendiğinde evli katılımcılar %39,7; bekâr katılımcılar ise %60,3 olarak dağılmıştır. Örneklem grubunun çocuk sahibi olma değişkenine göre dağılımı incelendiğinde çocuk sahibi olan katılımcılar %39,7; çocuk sahibi olmayan katılımcılar ise %57 olarak dağılmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan örneklem grubunun eğitim düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde yükseköğretim mezunu olanlar %29,8; ortaöğretim mezunu olanlar %32,2; temel eğitim mezunu olanlar ise %32,2 olarak dağılmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan örneklem grubunun sigara kullanma değişkenine göre dağılımı incelendiğinde sigara kullanan katılımcılar %59,5; sigara kullanmayan katılımcılar ise %40,5 olarak dağılmıştır.

2.2. Araştırmanın örneklem grubunun demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Minnesota iş tatmini ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması

Katılımcıların demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Minnesota İş Tatmini ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması Tablo 3'te verişmiştir.

Tablo 3. Araştırmanın Örneklem Grubunun Demografik ve Çalışma Ortam Özellikleri ile Minnesota İş Tatmini Ölçeğinden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Demografik ve Çalışma Özellikleri	**Ortalama ± SD**	**Minimum ve Maksimum**	**U / χ^2**	**p**
Yaş				
30 yaş ve altı	67,76±12,81	23/91	1,328	0,515
31-40 yaş arası	65,01±14,49	19/90		
41 yaş ve üzeri	64,93±13,99	40/86		
Medeni durum				
Evli	69,91±11,05	50/91	1288,500	0,018
Bekar	63,22±14,92	19/88		
Çocuk olup olmama				
Yok	70,14±10,30	50/91	1203,5	0,016
Var	63,32±15,25	19/88		
Eğitim durumu				
Yükseköğretim	69,33±11,89	45/91	4,127	0,127
Ortaöğretim	66,37±13,45	19/88		
Temel Eğitim - İlköğretim	62,31±15,53	20/90		
Sigara kullanımı				
Hayır	60,95±14,08	19/91	1085,50	0,000
Evet	69,30±12,71	23/90		
İşini isteyerek yapma				
Hayır	62,73±15,36	19/86	804,50	0,265
Evet	66,49±13,55	20/91		

İşi ile ilgili özel eğitim alma				
Hayır	61,10±14,83	19/86	971,50	0,046
Evet	67,12±13,20	20/91		

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan bireylerin Minnesota İş Tatmini Ölçeğinden sırasıyla "Yaş ve Eğitim durumu" değişkenlerine bağlı olarak aldıkları puanlar arası farklılık "Kruskal Wallis H Testi" ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılıkları anlamlı bulunmamıştır [sırasıyla [$\chi 2(2) = 1,328$; $p=0,515$; $p>0,05$], [$\chi 2(2) = 4,127$; $p=0,127$; $p>0,05$]]. Sonuçlar neticesin aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey iş tatmini puanı 30 yaş ve altında olan bireylerde bulunmuştur. En düşük düzey iş tatmini puanı ise 41 yaş ve üzeri katılımcılarda görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumu arttıkça genel iş tatmin düzeyleri de artmaktadır. Sonuçlar neticesinde en yüksek iş tatmini yükseköğretim; en düşük temel eğitim mezunlarında görülmüştür.

Örneklem grubunu oluşturan bireylerin Minnesota İş Tatmini Ölçeğinden sırasıyla "Medeni durum, Çocuğun olup olmaması ve Sigara kullanımı" değişkenlerine bağlı aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grubun arasındaki puanların farklılıkları anlamlı bulunmuştur [sırasıyla ($U=1288,500$; $p=0,018$; $p<0,05$), ($U=1203,50$; $p=0,016$; $p<0,05$) ve ($U=1085,50$; $p=0,000$; $p<0,05$)]. Sonuçlar neticesinde evli, çocuk sahibi olan ve sigara kullanan katılımcıların genel iş tatmin düzeyleri bekâr, çocuk sahibi olmayan ve sigara kullanmayanlara göre anlamlı biçimde daha yüksek çıkmıştır.

Katılımcıların Minnesota İş Tatmini Ölçeğinden "İşini isteyerek yapma" değişkenine bağlı olarak alınan puanlar arası farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır ($U=804,50$; $p=0,265$; $p>0,05$). Verilerin sonuçları neticesinde işini isteyerek yapan katılımcıların genel iş tatmin düzeyleri işini isteyerek yapmayan katılımcılara göre aritmetik ortalama olarak çok fazla düzeydedir.

Çalışmamızın örneklem kümesini oluşturan çalışanların Minnesota İş Tatmini Ölçeğinden Aldıkları Puanlar arasındaki farklılık "İş ile ilgili özel eğitim alma" değişkenine bağlı olarak "Mann Whitney U Testi" ile incelenmiştir. İki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur ($U=971,50$; $p=0,046$; $p<0,05$). Elde edilen değerlerinde İş ile ilgili özel eğitim alan bireylerin İş ile ilgili özel eğitim almayan bireylere göre genel iş tatmin düzeyleri anlamlı biçimde daha yüksek düzeydedir.

2.3. Demografik ve Çalışma Ortam Özellikleri ile Minnesota İş Tatmini Ölçeği İçsel Tatmin Alt Boyutlarının Puanları Karşılaştırılması

Katılımcı grubun demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Minnesota İş Tatmini ölçeği içsel tatmin alt boyutlarından aldıkları puanların karşılaştırılması Tablo 4'te verişmiştir.

Tablo 4. Araştırmanın Örneklem Grubunun Demografik ve Çalışma Özellikleri ile Minnesota İş Tatmini Ölçeği ***İçsel Tatmin*** Alt Boyutundan Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Demografik ve Çalışma Özellikleri	**Ortalama± SD**	**Minimum ve Maksimum**	**U / χ^2**	**p**
Yaş				
30 yaş ve altı	43,35±8,06	16/59	1,005	0,605
31 – 40 yaş arası	41,59±9,44	12/58		
41 yaş ve üzeri	41,46±11,03	20/58		
Medeni durum				
Evli	44,64±7,06	30/59	1352,000	0,034
Bekar	40,50±10,07	12/58		
Çocuk olup olmama				
Yok	44,70±6,58	30/59	1284,500	0,039
Var	40,76±10,21	12/58		
Eğitim durumu				
Yükseköğretim	45,11±7,41	29/59	6,434	0,040
Ortaöğretim	42,17±9,14	12/58		
Temel Eğitim - İlköğretim	39,53±10,15	13/58		
Sigara kullanımı				
Hayır	39,22±9,17	12/59	1166,500	0,002
Evet	44,13±8,71	16/58		
İşini isteyerek yapma				
Hayır	41,15±10,18	12/57	887,500	0,581
Evet	42,33±9,04	13/59		
İşi ile ilgili özel eğitim alma				
Hayır	38,79±10,07	12/57	984,500	0,047
Evet	43,04±8,69	13/59		

Örneklem grubunu oluşturan bireylerin Minnesota İş Tatmini Ölçeği İçsel Tatmin Alt Boyutundan "Yaş" değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Kruskal Wallis H

Testi" ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [$\chi 2(2) = 1{,}005$; $p=0{,}605$; $p>0{,}05$]. Sonuçlar neticesinde aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey içsel iş tatmini puanı 30 yaş ve altında olan bireylerde bulunmuştur. En düşük düzey içsel iş tatmini puanı ise 41 yaş ve üzeri katılımcılarda görülmüştür.

Katılımcıların Minnesota İş Tatmini Ölçeği İçsel Tatmin Alt Boyutundan "Medeni durum" değişkenine bağlı aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($U=1352{,}000$; $p=0{,}034$; $p<0{,}05$). Veri sonuçlarına göre evli katılımcıların içsel iş tatmin düzeyleri bekâr olanlara göre anlamlı biçimde daha yüksek çıkmıştır.

Minnesota İş Tatmini Ölçeği İçsel Tatmin Alt Boyutundan "Çocuğun olup olmaması" değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($U=1284{,}500$; $p=0{,}039$; $p<0{,}05$). Veri sonuçlarına göre çocuk sahibi olan katılımcıların içsel iş tatmin düzeyleri çocuk sahibi olmayanlara göre anlamlı biçimde daha yüksek çıkmıştır.

Katılımcıların Minnesota İş Tatmini Ölçeği İçsel Tatmin Alt Boyutundan "Eğitim durumu" değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Kruskal Wallis H Testi" ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur [$\chi 2(2) = 6{,}434$ $p=0{,}040$; $p<0{,}05$]. Veri sonuçlarına göre anlamlı biçimde bireylerin eğitim durumu arttıkça içsel iş tatmin düzeyleri farklılaşmaktadır.

Katılımcıların Minnesota İş Tatmini Ölçeği İçsel Tatmin Alt Boyutundan "Sigara kullanımı" değişkenine bağlı alınan puanlar arası farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur ($U=1166{,}500$; $p=0{,}002$; $p<0{,}05$). Veri sonuçlarına göre sigara kullanımı olan katılımcıların içsel iş tatmin düzeyleri sigara kullanımı olmayan katılımcılara göre anlamlı biçimde daha yüksek düzeyde çıkmıştır.

İçsel Tatmin Alt Boyutundan "İşini isteyerek yapma" değişkenine bağlı olarak alınan puanlar arası farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır ($U=887{,}500$; $p=0{,}581$; $p>0{,}05$). Veri sonuçları neticesinde işini isteyerek yapan katılımcıların içsel iş tatmin düzeyleri işini isteyerek yapmayan katılımcılara göre aritmetik ortalama olarak daha yüksek düzeydedir.

Minnesota İş Tatmini Ölçeği İçsel Tatmin Alt Boyutundan "İş ile ilgili özel eğitim alma" değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($U=984{,}500$; $p=0{,}047$; $p<0{,}05$). Elde edilen değerlerinde İş ile ilgili özel eğitim alan bireylerin İş ile ilgili özel eğitim almayan bireylere göre içsel iş tatmin düzeyleri anlamlı biçimde daha yüksek düzeydedir.

2.4. Demografik ve Çalışma Ortam Özellikleri ile Minnesota İş Tatmini Ölçeği Dışsal Tatmin Alt Boyutları

Katılımcıların oluşturduğu grubun demografik ve çalışma ortam özellikleri ile Minnesota İş Tatmini ölçeği dışsal tatmin alt boyutlarından aldıkları puanların karşılaştırılması Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Araştırmanın Örneklem Grubunun Demografik ve Çalışma Ortam Özellikleri ile Minnesota İş Tatmini Ölçeği ***Dışsal Tatmin*** Alt Boyutundan Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Demografik ve Çalışma Özellikleri	**Ortalama± SD**	**Minimum ve Maksimum**	**U / χ^2**	**p**
Yaş				
30 yaş ve altı	24,41±5,77	7/33	1,742	0,418
31-40 yaş arası	23,39±5,60	7/35		
41 yaş ve üzeri	23,46±4,79	13/31		
Medeni durum				
Evli	25,27±4,88	10/35	1279,500	0,016
Bekar	22,70±5,75	7/35		
Çocuk olup olmama				
Yok	25,43±4,63	10/35	1137,000	0,005
Var	22,54±5,83	7/35		
Eğitim durumu				
Yükseköğretim	24,22±5,41	10/33	1,960	0,375
Ortaöğretim	24,20±5,34	7/33		
Temel Eğitim - İlköğretim	22,78±5,96	7/35		
Sigara kullanımı				
Hayır	21,73±5,78	7/33	1117,000	0,001
Evet	25,11±4,96	7/35		
İşini isteyerek yapma				
Hayır	21,57±5,76	7/29	705,500	0,067
Evet	24,13±5,43	7/35		
İşi ile ilgili özel eğitim alma				
Hayır	22,31±5,45	7/29	1059,000	0,147
Evet	24,04±5,49	7/35		

Örneklem grubunu oluşturan bireylerin Minnesota İş Tatmini Ölçeği Dışsal Tatmin Alt Boyutundan "Yaş" değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Kruskal Wallis H

Testi" ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [χ2(2) =1,742; p=0,418; p> 0,05]. Sonuçlar neticesinde aritmetik ortalama değerlerinde en yüksek düzey dışsal iş tatmini puanı 30 yaş ve altında olan bireylerde bulunmuştur. En düşük düzey dışsal iş tatmini puanı ise 31-40 yaş arası katılımcılarda görülmüştür.

Katılımcıların Minnesota İş Tatmini Ölçeği Dışsal Tatmin Alt Boyutundan "Medeni durum" parametresine bağlı aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (U= 1279,500; p= 0,016; p<0,05). Veri sonuçlarına göre evli katılımcıların dışsal iş tatmin düzeyleri bekâr olanlara göre anlamlı biçimde daha yüksek çıkmıştır.

Minnesota İş Tatmini Ölçeği Dışsal Tatmin Alt Boyutundan "Çocuğun olup olmaması" değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur (U=1137,000; p=0,005; p<0,05). Veri sonuçlarına göre çocuk sahibi olan katılımcıların dışsal iş tatmin düzeyleri çocuk sahibi olmayanlara göre anlamlı biçimde daha yüksek çıkmıştır.

Katılımcıların Minnesota İş Tatmini Ölçeği Dışsal Tatmin Alt Boyutundan "Eğitim durumu" değişkenine bağlı olarak aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Kruskal Wallis H Testi" ile hesaplanmıştır ve üç grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır [χ2(2) =1,960 p=0,375; p>0,05]. Sonuçlar neticesinde anlamlı biçimde bireylerin eğitim durumu arttıkça dışsal iş tatmin düzeyleri farklılaşmamaktadır. Elde edilen aritmetik ortalama değerlerine göre en yüksek iş tatmini yükseköğretim; en düşük temel eğitim mezunlarında görülmüştür.

Örneklem grubunu oluşturan bireylerin Minnesota İş Tatmini Ölçeği Dışsal Tatmin Alt Boyutundan "Sigara kullanımı" değişkenine bağlı aldıkları puanlar arasındaki farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmuştur (U=1117,00; p=,001; p<0.05). Sonuçlar neticesinde sigara kullanımı olan katılımcıların dışsal iş tatmin düzeyleri sigara kullanımı olmayan katılımcılara göre anlamlı biçimde daha yüksek düzeyde çıkmıştır.

"İşini isteyerek yapma" değişkenine bağlı olarak Minnesota İş Tatmini Ölçeği Dışsal Tatmin Alt Boyutundan alınan puanlar arası farklılık "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arasındaki puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır (U=705,500; p=0,067; p> 0,05). Sonuçlara göre işini isteyerek yapan katılımcıların dışsal iş tatmin düzeyleri işini isteyerek yapmayan katılımcılara göre aritmetik ortalama olarak daha yüksek düzeydedir.

"İş ile ilgili özel eğitim alma" değişkenine bağlı olarak Dışsal Tatmin Alt Boyutundan alınan puanlar arası farklılığa bağlı olarak "Mann Whitney U Testi" ile hesaplanmıştır ve iki grup arası puanların farklılığı anlamlı bulunmamıştır (U=1059,000; p=0,147; p>0,05). Sonuçlar neticesinde iş ile ilgili özel eğitim alan bireylerin İş ile ilgili özel eğitim almayan bireylere göre dışsal iş tatmin düzeyleri aritmetik ortalama olarak daha yüksek düzeydedir.

2.5. Minnesota İş Tatmini Ölçeğinin Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

Araştırmanın çalışma grubunda yer alan bireylere ilişkin grubun Minnesota iş tatmini ölçeğinin Maslach tükenmişlik ölçeği ve alt boyutları arasındaki korelasyonların karşılaştırılması Tablo 6'de verilmiştir.

Tablo 6. Minnesota İş Tatmini Ölçeğinin Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

	Genel Tükenmişlik	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarı	Genel İş Tatmini	İçsel İş Tatmini	Dışsal İş Tatmini
Genel Tükenmişlik	1						
Duygusal Tükenme	0,805**	1					
Duyarsızlaşma	0,757**	0,759**	1				
Kişisel Başarı	-0,352**	0,215*	0,193*	1			
Genel İş Tatmini	-0,353**	-0,133	-0,149	0,367**	1		
İçsel İş Tatmini	-0,314**	-0,104	-0,082	0,385**	0,963**	1	
Dışsal İş Tatmini	-0,356**	-0,162	-0,239**	0,278**	0,895**	0,742**	1

*** p<0,05, ** p< 0,01**

Tablo 6'da araştırmanın çalışma grubunu oluşturan bireylerin Minnesota İş Tatmini Ölçeğinin Maslach Tükenmişlik Ölçeğinden aldıkları puanlar ve bunların alt boyutlarından aldıkları puanlar arası korelasyon değerleri Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmıştır.

Minnesota İş Tatmini Ölçeği ile Maslach Tükenmişlik Ölçeği arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların tükenmişlik düzeyleri artarken iş tatmin düzeyleri azalmaktadır. Korelâsyon katsayısı r=-0,353 bulunmuştur.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği ile Minnesota İş Tatmini Ölçeğinin "İçsel İş Tatmini" arasında negatif bir ilişki görülmüştür. Katılımcıların tükenmişlik düzeyi artarken içsel iş tatmin düzeyleri azalmaktadır. Korelasyon katsayısı r=-0,314 bulunmuştur.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği ile Minnesota İş Tatmini Ölçeğinin "Dışsal İş Tatmini" arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Katılımcıların tükenmişlik düzeyi artarken dışsal iş tatmin düzeyleri azalmaktadır. Korelasyon katsayısı r=-0,356 bulunmuştur.

Minnesota İş Tatmini Ölçeği ile Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin "duygusal tükenme" arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların duygusal tükenmişlik düzeyleri artarken iş tatmin düzeyleri azalmaktadır. Korelasyon katsayısı r=-0,133 bulunmuştur.

Minnesota İş Tatmini Ölçeği ile Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin "duyarsızlaşma" arasında negatif bir ilişki görülmüştür. Katılımcıların duyarsızlaşma düzeyleri artarken iş tatmin düzeyleri azalmaktadır. Korelasyon katsayısı r=-0,149 bulunmuştur.

Minnesota İş Tatmini Ölçeği ile Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin "Kişisel Başarı" arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Katılımcıların kişisel başarı düzeyleri artarken iş tatmin düzeyleri de artmaktadır. Korelasyon katsayısı r=0,367 bulunmuştur.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Teknolojinin sürekli yenilenmesi, çalışanların bu hızlı yenilenme karşısında oluşabilecek riskleri karşılayamaması çalışma alanı içerisinde olumsuz durumlar oluşturmaktadır. Maden sektörünün ülkemizde sürekli gelişmesi ve artan maden yataklarının işlenmeye çalışılması hem teknoloji hem de çalışanların bir uyum içerisinde olmasını gerektirir. Yeraltı madenler kendi içerisinde barındırdıkları tehlikelerin yanında diğer sektörlere göre çok daha fazla psiko-sosyal risk faktörlerini içermektedir. Bu risk faktörlerinin fazla değerlendirilmemesi iş kazalarına ve sonucunda çalışanlar arasında iş tatminsizliğine ve tükenmişliğe yol açar. Ayrıca iş tatmini ile iş yaşam dengesi arasında pozitif bir ilişki vardır. İş yaşam dengesinin iş tatmininde önemli bir rol oyanamaktadır (Tshivhase and Vilakazi, 2018: 24).

Bu bakımdan yapmış olduğumuz bu çalışma önem arz etmektedir. Madencilik sektörüne ait yeraltı madeninde çalışanlara yapmış olduğumuz bu çalışma 121 çalışanın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan literatür incelemeleri sonucunda iş tatmin, iş güvenliği ve tükenmişliğin yeraltı madenlerde çalışanlara etkileriyle ilgili çalışmalara az rastlanılmıştır. Bu bakımdan çalışmamız madencilik sektörüne ait iş tatmin düzeylerinin araştırılmasında önemli bir kaynak niteliği taşıyacaktır.

Çalışmamızda katılımcıların en yoğun olduğu aralık 31-40 yaş aralığı olarak görülmüştür. Yaş grupları arasında hem genel iş tatmin hem içsel iş tatmin hem de dışsal iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Genel, içsel ve dışsal tatmin düzeylerinde en yüksek iş tatmin 30 yaş ve altı çalışanlarda görülürken, en düşük tatmin düzeyleri genel ve içsel iş tatmin durumlarında 41 yaş ve üzeri çalışanlarda, dışsal iş tatminde ise 31-40 yaş arası çalışanlarda görülmüştür. Maden alanlarında yapılan bir çalışmada en yüksek iş tatmin düzeyleri 31-40 yaş arasında olduğu belirtilmiş. Bunu da en verimli yaş grubu olduğu nedeninin ise yeterli iş tecrübesine (5-10 yıl) sahip olmalarını olduğunu belirtilmiştir (Usman vd., 2018: 29).

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, genel iş tatmin ve dışsal iş tatmin düzeylerinde puanlar arası farklılaşma anlamlı olmadığı görülmüş, içsel iş tatmininde ise farklılık anlamlı bulunmuştur. Genel iş tatmin düzeylerinde eğitim seviyesi arttıkça çalışanların genel iş tatmin düzeyleri artmış, içsel iş tatmin düzeylerinde farklılaşmalar meydana gelmiş fakat dışsal iş tatmin düzeylerinde farklılaşma olmamıştır. Usman vd. (2018: 29-33) yaptığı çalışmada ise iş tatmin düzeyi lise mezunu çalışanlarda görülmüş. Bu durumu ise çalışanların çoğunun teknik becerilerine güvendiğini ve şirketin operasyonel ve teknik yönleri üzerinde çalıştıklarına bağlamıştır. Ayrıca eğitim seviyesinin artmasının iş tatmini üzerine olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Özüpek (2019: 83) yapmış olduğu çalışmada lisansüstü eğitim görenlerin diğer alt eğitim seviyelerine göre iş tatmin düzeylerinin daha yüksek olduğu, temel seviyede eğitim alanların ise en düşük içsel iş tatmin ve genel iş tatmin durumlarının olduğu görülmüştür. Başka bir çalışmada ise eğitim durumlarının artması iş tatmin düzeylerinde olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür (Dağdeviren ve Mirza, 2017: 699).

Araştırmamıza katılanların medeni durumları ve çocuk sahibi olmaları incelendiğinde, genel iş tatmin, içsel tatmin ve dışsal tatmin düzeylerinin puanları arasında farklılıklar anlamlı bulunmuştur. Evli ve çocuk sahibi olanların bekar ve çocuk sahibi olmayanlara göre anlamlı bir şekilde yüksek çıkmıştır. Özüpek (2019: 80) yaptığı çalışmada ise iş tatmin puanları arasında anlamlı fark bulunmadığı rapor edilmiştir.

Avşaroğlu ve ark. (2005: 166-129) yaptıkları çalışmada cinsiyetin iş tatminine etkisinin bulunmadığı, bizim çalışmamızda ise katılımcının tek bir kadın katılımcı olması nedeniyle

değerlendirmeye alınmasının doğru olmayacağı düşünülmüştür. Ayrıca akademisyenler üzerinde yapılan bir çalışmada iş tatmini düzeyleri incelenmiş ve araştırma neticesinde iş tatmini ve cinsiyet arasında ciddi bir ilişki bulunulmuştur. Ve bunun sonucunda erkek akademisyen personelin kadın akademisyen personele daha az iş tatminine sahip oldukları görülmüştür (Oshagbemi, 1997: 354-359).

Demografik özellikler içerisinde yer alan sigara kullanım durumuna bakıldığında içsel ve dışsal tatmin alt boyutlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sigara kullananların sigara kullanmayan katılımcılara göre anlamlı biçimde daha yüksek düzeyde çıkmıştır. Araştırmalar neticesinde bununla ilgili veriye rastlanılmamıştır. Fakat sadece Durşen, (2016) yılında yaptığı çalışmada yeraltı kömür çalışanlarının psikososyal risk etmenlerinin değerlendirmesinde tükenmişlik durumlarının sigara kullanımında anlamlı farklılık bulunmadığı görülmüştür. Diğer başka bir çalışmada Tüzün ve ark., (2015:22-30) toplu ulaşım araçlarını sürücülerin kullanması sırasında daha fazla tükenmeye maruz kaldığı tespiti yapılmıştır. Dolayısıyla tükenmişlik seviyesinin artması iş tatmin düzeylerinin azalmasına neden olacaktır yorumunu çıkarabiliriz.

Minnesota iş tatmini ile Maslach tükenmişlik ölçeği ölçeği ve bunların alt boyutları toplam puanları arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya katılanların tükenmişlik düzeyleri artarken içsel iş tatmini, dışsal iş tatmini, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeyleri azalmaktadır ve sırasıyla korelasyon katsayıları r=-0,314, -0,356, -0,133, -0,149 olarak belirlenmiştir. Maslach tükenmişlik ölçeği kişisel başarı alt boyu ile Minnesota iş tatmini ölçeği toplam puanları arasında ise pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiş ve diğer alt boyutlara göre zıt yönde olduğu görülmüştür. Kişisel başarı artarken iş tatmin düzeyleri de artmaktadır (r=0,367). Yapılan çalışmalara bakıldığında, öğretmelerin tükenmişlik ve iş tatmin düzeyleri arasında çalışmalar yapılmış ve negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüş ve bu da bizim çalışmamızda bulduğumuz sonuçlara benzerlik göstermektedir (Ertürk ve Keçecioğlu, 2012: 39-52). Öğretmenler üzerinde yapılan diğer bir çalışmada tükenmişlik, iş tatmini ve bunların alt boyutları arasında çalışmamızdaki gibi negatif bir ilişki görülmüştür (Gençer, 2002).

Sonuç olarak çalışma yaşamı içerisinde çalışma alanının tehlikeli olması çalışanlar üzerinde baskı oluşturabilir. Oluşan baskı ile dikkatsiz durumlar ve yapılan işe konsantre olmama gibi durumlar ortaya çıkar. Bunların sonucunda çalışanlar, yapılan işe karşı kendini ait hissetmeme durumu oluşur. Bu durumlar iş güveliği ve sağlığı açısından iş kazalarına ve meslek hastalıklarına neden olur. Dolayısıyla çalışanlar yaptıkları işle aralarında iş tatminsizliği ve tükenmişlik meydana gelir. Tüm bunların önlenebilmesi için kurum içerisinde ve çalışma alanlarında yapılacak çalışmalara çalışanlar kesinlikle katılımı sağlanmalı ve fikirlerine önem verilmelidir. İşletme yönetimi ve çalışanlarla birlikte proaktif çalışmaları belirleyerek oluşabilecek riskleri minimize edilmesi gerekir. İş kazalarının oluşmasında Heinrich piramit teorisine göre 300.000 bin riskli davranış (ramak kala olay) bir ölüm, uzuv kaybı veya ciddi yaralanma ile sonuçlanır. Ayrıca iş kazalarının oluşmasında %88'lik bir oran tehlikeli hareketlerden (çalışanlardan) ve %10'u ise tehlikeli durumlardan (çalışma ortamından, dış çevre etkileri) kaynaklanır. O halde tehlikeli hareketlere sebebiyet verecek olan çalışanların eğitilmesi, iş doyumlarının sağlanması ve tükenmişliklerinin azaltması için gerekli tüm çalışmaların yapılması elzemdir.

Yapılan tüm ölçeklendirme çalışmaları neticesinde iş güvenliği ve sağlığının, iş tatminin çalışma yapılan sektör hangisi olursa olsun hem iş yaşam dengesine hem de çalışanların ve kurumun verimliliğine etkileri çok fazladır. İş yaşam dengesinin sağlanması çalışan açısından son derece önemlidir. Sadece çalışana değil çalışanın ailesine ve etrafındakilere, çalışmış olduğu kuruma ve ülkeye katkıları çok fazladır. İş güvenliği ve sağlığının çalışma alanında etkili bir şekilde yürütülmesi çalışanların kendilerini işyerine ve yaptıkları işe ait hissetmeleri yapılan işe konsantrasyonu arttırması iş tatminin yükselmesine, tükenmişliğin azalmasına, iş kazalarının sıfıra yaklaşmasına, meslek

hastalıklarının önlenmesine ve iş yaşam dengesinin sağlanmasına neden olur. Yeraltı maden çalışma alanları gibi çok tehlikeli yerlerde bahsettiğimiz kavramların altı doldurularak güvenlik kültürü ve güvenlik politikası oluşturulmalıdır. Aksi durumda çalışanlar iş kazası ve meslek hastalıklarına, işveren ise iş gücü ve maddi kayıplarla karşı karşıya kalacaktır. Bu doğrultuda yapılan iş ve tehlike sınıfı ne olursa olsun iş yaşam dengesinin sağlanması hem çalışanlar hem işveren hem de ülkemiz açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Avşaroğlu, S., Deniz, M. E. ve Kahraman A. (2005). Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu, İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. *SÜ SBE. Dergisi*. 14, 116-129.

Aydın G., Karakurt İ. (2021). Yeraltı Maden İşletmeciliğinde Sağlık ve Güvenlik Sorunları. *Teknik Bilimleri Dergisi*. Cilt 11, Sayı 1, 1-12.

Bingöl, D. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık. 691 s.

Carta, M. G., Carpiniello, B., Morosini, P. L. ve Rudas, N. (1991). Prevalence of Mental Disorders in Sardinia: A community study in an İnland Mining District. *Psychological Medicine*. 21(4),1061–1071.

Çiçek Ö., ve Öçal M. (2016). Dünyada ve Türkiye'de İş Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi. *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 11, 106-129.

Cerev G., ve Köseoğlu Y. (2018). *İş Sağlığı ve Güvenliği*. Bursa: Dora. 224 s.

Dağdeviren İ. E., Mirza Ş. (2017). Meslek Yüksekokulları Personelinin İş Tatmin Düzeylerinin Belirlenmesi: Uşak Üniversitesi Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(4), 691-707.

Dang, W. M., Ma, W.J. ve Wang S. (2008). Investigation on Mental Health of Residents Living in A Mineral Area in Hubei Province. *Chinese Journal of Industrial Hygiene and Occupational Diseases*. 26(8): 457-460.

Durşen, M. (2016). *Yeraltı Kömür İşletmelerinde Çalışanların Psikososyal Risklerinin Değerlendirilmesi.* İş Güvenliği Uzmanlık Tezi, T.C. ÇSGB-İSGGM, Ankara.

Erol, İ. (2020). Ülkemiz Madencilik Sektöründe Görülen Meslek Hastalıklarının İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 35(4), ss. 859-872.

Ertürk, E. ve Keçecioğlu, T. (2012). Çalışanların İş Doyumları İle Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler: Öğretmenler Üzerine Örnek Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. 12(1), 39-52.

Fushimi, M., Saito, S. ve Shimizu, T. (2013). Prevalence of Depressive Symptoms and Related Factors in Japanese Employees as Measured by the Center for Epidemiologic Studies Depression Scale (CES-D). *Community Mental Health Journal*. 49(2), 236–242.

Gençer, A. (2002). *Öğretmenlerin İş Doyumu İle Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

İşcan, Ö. F. (2010). Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 24(4), 195-216.

Karaduman, A. (2002). Ekip Çalışmasında, Liderin İş Tatmini Üzerindeki Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum. 125 s.

Kılıç A. (2012). *İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunda Çalışanların Algılarının İş Tatminleri İle İlişkisi (Metal İşletmesinde Bir Araştırma).* Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Kılkış İ. (2018). *İş Sağlığı ve Güvenliği.* Bursa: Dora Basın Yayın. 249 s.

Manić, S., Janjić, V., Dejanović, S. D., Aleksić, A., Aleksić, Z., Jaredić, B. and Krkić, M. (2016). Burnout, Depression and Proactive Coping in Underground Coal Miners in Serbia-Pilot Project. *Ser J Exp*

Clin Res. Vol., 7 (4): 1-1, 45-52.

Narter, S. (2015). *İş Kazası ve Meslek Hastalığında Hukuki ve Cezai Sorumluluk.* Ankara: Adalet Yayınevi.1400 s.

Oshagbemi, T. (1997). Job Satisfaction and Dissatisfaction in Higher Education. *Education & Training*. 39(9), 354–359.

Özüpek A. A. (2019). İnşaat Sektörü Çalışanlarının İş Tatmini ve Örgütsel Sessizlik Algılarının İncelenmesi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(1), 74-86.

Sabuncuoğlu, Z. & Tokol, T. (2013). *İşletme.* Bursa: Beta Basım Yayınevi. 379 s.

Şahin M., Şimşek T. (2021). Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 7(2), 75-94.

Tatlıcan M., Çögenli M. Z. (2020). İş Sağlığı ve Güvenliği Performans Değerlendirme Uygulamalarının İş Tatmini Üzerine Etkisi: Endüstri İşletmesi Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 13, Sayı 1, 181 – 194.

Terzi M. (2013). *İş Sağlığı ve Güvenliği Politikası İle İş Tatmini Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Ankara Sincan Organize Sanayi Bölgesindeki İşletmelere Yönelik Araştırma.* Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya.

Tshivhase, T. & Vilakazi, L. (2018). İş Memnuniyeti: Kömür Madenciliği Endüstrisindeki hangi faktörler Daha Yüksek Memnuniyete yol açacaktır? *International Journal of Management Science and Business Administration*. 4(6), 17-25.

Tüzün, S., Uzuner, A., Öztürk, A. ve Akman, M. (2015). Toplu Taşıma Araçlarını Kullanan Sürücülerde Tükenmişlik Durumu: Kesitsel Bir Çalışma. *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*. Cilt: 19, Sayı: 1, Sayfa :22-30.

Umutlu S., Karcıoğlu F. (2021). İş Sağlığı ve Güvenliği İle İş Tatmini İlişkisi: Çimento Sektöründe Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.26, S.1, s.65-81.

Usman I., Maupa H., Haerani S. and Taba M. I. (2018). The Factors That Influence Job Satısfactıon: A Study of Mınıng Companıes. *Scientific Research Journal (SCIRJ)*. Volume VI, Issue XI. 27-31.

Yaşar S., İnal S. ve Kaya S. (2015). *Statistical İnvestigation of Mine Accidents Occurred İn Turkey,* Maden İşletmelerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu, 21-22 Aralık, Adana, Türkiye, s.25-37.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 337-355, Güz 2021

Kırkağaç Resul Ensezer Konağı

Prof. Dr. Ali Murat Aktemur
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2619-9017
Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Erzurum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.02.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Sanat Tarihi
Kırkağaç
Mimari
Antik
Resul Ensezer Konağı

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49560

Öz

Manisa'nın Kırkağaç İlçesi ilk çağlardan beri yerleşime sahne olmuş, tarihi süreç içerisinde farklı ırk ve inanca sahip toplumların oluşturduğu kozmopolit yaşam biçimi, çok renkli bir kültürel zenginliği de beraberinde getirmiştir. Bu zenginlik konut mimarisine de yansımıştır. Kökleri antik Yunan ve Roma mimarisine kadar uzanan antik gelenekli mimari unsurlar, yerli mimari unsurlarla kaynaşarak son derece zengin çeşitlilik ve özgünlük yansıtan bir konut mimari anlayışını ortaya çıkarmıştır. Rum evlerinin Neo-Klasik ve Neo-Barok mimari anlayıştaki cephe düzenleri, yöredeki Türk evlerini de görsel açıdan etkilemiş, aynı dönem Türk evlerinde Rum evlerinden esinlenilerek yapılan görsel uygulamalar görülmüştür. Bu etki Resul Ensezer Konağı'nda olduğu gibi, planda değil daha çok cephe mimarisinde hissedilmektedir. Genellikle giriş alınlık kemeri kilit taşında, giriş eyvan kemeri kilit taşında, bahçe kapısı lentosunda ya da kemer kilit taşında, bazen de giriş eyvanı ile çatı saçağı arasında kalan kısımda, ancak her halükarda konut girişlerinde yaygın şekilde kuş figürlerine yer verildiği görülmektedir. Resul Ensezer Konağı'nda da görüldüğü şekilde rölyef karakterinde işlenmiş kuş figürlerinin kırlangıç ve güvercin figürleri olduğu anlaşılmaktadır. Hem Türk hem Rum konutlarında karşımıza çıkan kırlangıç ve güvercin figürleri bereket, umut ve müjde sembolü olarak işlenmişlerdir. Zira, hem eski Türk inançlarında hem de Antik Yunan inançlarında kuş, "bereket, müjde, umut, dostluk, barış, sevgi" kavramlarını sembolize etmektedir. Plan, mimari ve süsleme özellikleri açısından büyük bir zenginlik ve çeşitlilik gösteren Kırkağaç konakları ve evleri, kökeni antik Yunan ve Roma mimarisine kadar uzanan mimari geleneklerle, Türk mimari geleneklerinin tarihi süreçte yerli ve çok renkli demografik yapıyla beslenmesi ve farklı kültürlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkmış, zenginlik ve çeşitlilik arz eden özgün bir mimari karakteri temsil etmektedir. Kırkağaç konaklarındaki bu özgün mimari karakterin önemli bir temsilcisi de Resul Ensezer Konağı'dır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aktemur, A. M. (2021). Kırkağaç Resul Ensezer Konağı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 337-355.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 337-355, Autumn 2021

Kirkagac Resul Ensezer Mansion

Prof. Dr. Ali Murat Aktemur
Ataturk University, Faculty of Fine Arts, Department of Basic Education, Erzurum – TURKEY

Article History

Submitted: 20.02.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

History of Art
Kırkağaç
Architectural
Antique
Resul Ensezer Mansion

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49560

Abstract

Kırkağaç District of Manisa has been the scene of settlement since the early ages and the cosmopolitan lifestyle created by societies with different races and beliefs in the historical process brought along a multicolored cultural richness. This wealth is also reflected in housing and home architecture. The architectural elements of ancient traditions, whose roots date back to Ancient Greek and Roman architecture, have been combined with local architectural elements to create a residential architectural understanding that reflects an extremely rich variety and originality. The Neo-Classical and Neo-Baroque façade arrangements of Greek houses in an architectural understanding also affected the Turkish houses in the region visually and visual applications inspired by Greek houses were seen in Turkish houses during the same period. This effect is felt more in the facade architecture, not in the plan, as in Resul Ensezer Mansion.It is seen that bird figures are commonly used in the entrance pediment arch keystone, entrance iwan arch keystone, garden door lintel or arch keystone, sometimes in the part between the entrance iwan and roof canopy, but in any case at the house entrances. As seen in Resul Ensezer Mansion, it is understood that the bird figures embroidered in relief character are swallow and dove figures and the swallow and dove figures, which we encounter in both Turkish and Greek houses, are processed as symbols of fertility, hope and good news. The bird symbolizes the concepts of "fertility, good news, hope, friendship, peace, love" in both ancient Turkish and ancient Greek beliefs. Kırkağaç mansions and houses, which show a great richness and diversity in terms of plan, architecture and decoration, emerged as a result of the architectural traditions that date back to Ancient Greek and Roman architecture and the interaction of Turkish architectural traditions with local and multicolored demographic structure and interaction with different cultures. It represents a diverse unique architectural character. Resul Ensezer Mansion is an important representative of this unique architectural character in Kırkağaç mansions.

GİRİŞ

Medeniyetler beşiği Anadolumuz ve güzel Türkiyemizin tarihi ve kültürel zenginliğinin önemli bir temsilcisi ve yaşayan kültür hazinesi niteliğindeki Kırkağaç, başta konakları ve evleri olmak üzere tüm tarihi eserleriyle ve kent dokusuyla korunması ve yaşatılması gereken önemli bir yurt köşemizdir. Kırkağaç'ın tarihi ve kültürel varlıklarının tespiti, analizi, tanıtılması, korunması ve yaşatılması amacıyla 2019 yılı temmuz ayı itibari ile başlattığımız ve halen devam eden çalışmalarımız kapsamında, yörenin zengin bir kültür ve turizm potansiyelini barındırdığı görülmüştür.

Özellikle tarihi konak ve ev mimarisi bakımından büyük bir zenginlik ve üslup çeşitliliği dikkat çekmektedir.

Kırkağaç ilk çağlardan beri yerleşime sahne olmuş, tarihi süreç içerisinde farklı ırk ve inanca sahip toplumların oluşturduğu kozmopolit yaşam biçimi, çok renkli bir kültürel zenginliği de beraberinde getirmiştir. Bu zenginlik konak ve ev mimarisine de yansımıştır.

Kırkağaç'ta bugün mevcut olan konak ve evlerin çoğu XIX. yüzyılın ikinci yarısından ve XIX. yüzyılın son çeyreğinden kalmadır. Ayrıca XX. yüzyıl başlarından kalma örnekler de mevcuttur.

Plan, mimari ve süsleme açısından büyük bir zenginlik ve çeşitlilik gösteren Kırkağaç konakları ve evleri, kökeni antik Yunan ve Roma mimarisine kadar uzanan mimari geleneklerle, Türk mimari geleneklerinin tarihi süreçte yerli ve çok renkli demografik yapıyla beslenmesi ve farklı kültürlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkmış, zenginlik ve çeşitlilik arz eden özgün bir mimari karakteri temsil etmektedir.

Tarihi Kırkağaç konaklarının mimari karakterini temsil eden önemli örneklerden biri de makalemizin konusunu teşkil eden **Resul Ensezer Konağı**'dır.

1. Resul Ensezer Konağı'nın Tarihi

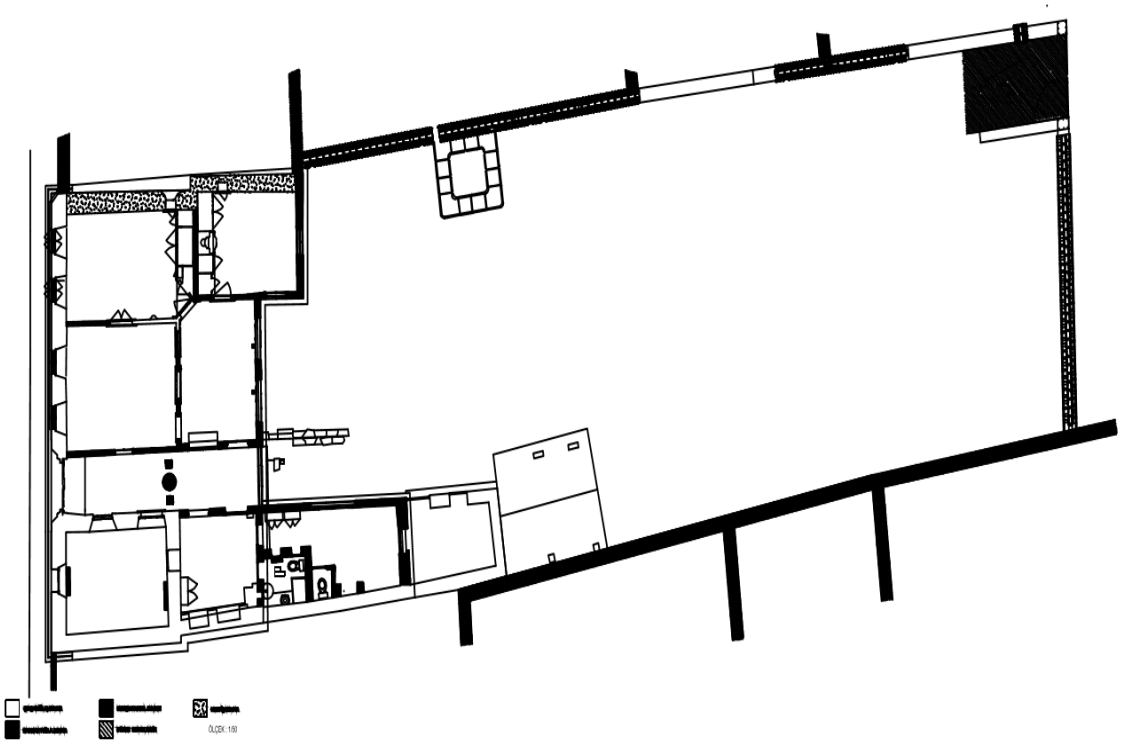
Manisa'nın Kırkağaç İlçesi'nin Zor Ağa Mahallesi'nde yer alan Resul Ensezer Konağı'nın (Fotoğraf:1) kesin inşa tarihine ilişkin herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak mimari özellikleri XIX. yüzyıl sonlarına (1885-1890 yılları arası bir tarih uygundur) işaret etmektedir.

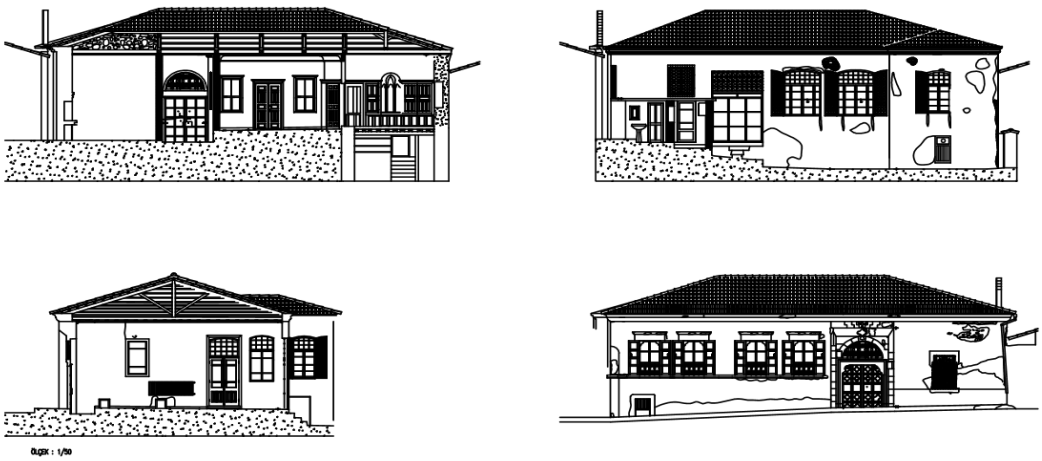
Fotoğraf:1- Resul Ensezer Konağı.

2. Resul Ensezer Konağı'nın Plan Özellikleri

Konak iç sofalı plan tasarımında inşa edilmiş olup, zamanla yapılan değişiklik ve ilaveler orijinal plan tipolojisine etki etmese de, daha karmaşık bir düzen almasına vesile olmuştur. Fazla derin tutulmamış eyvan tarzı girişten geçtikten sonra uzun dikdörtgen tasarımlı sofaya ulaşılır. Sofanın sağına ve soluna konak birimleri sıralanmıştır(Çizim:1).

Çizim:1- Resul Ensezer Konağı Rölöve Planı.

Çizim:2- Resul Ensezer Konağı Kesit Görünüşleri ve Ön Cephe Görünüşü.

Mevcut izlerden sağda yer alan birimlerin planında sonradan değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır. İç sofanın solundaki birimlere, iç sofanın kuzeydoğusuna yerleştirilmiş dikdörtgen tasarımlı köşe sofasıyla ulaşılmaktadır. İç sofa ve köşe sofanın birleşmesiyle " L" biçimli bir sofa düzeni ortaya çıkmaktadır.

Köşe sofadan geçildikten sonra ulaşılan kareye yakın dikdörtgen tasarımlı üç odadan kuzeydoğu köşede yer alan ve bahçeye de cephesi bulunan oda tavan ve dolap işçiliği bakımından görselliğine en fazla önem verilen oda olarak dikkati çeker. Bu oda konağın başodası olarak tasarlanmıştır (Fotoğraf:10,11; Çizim:3). Başodanın batısındaki odaya köşe sofadan, verev şekilde yerleştirilmiş kapı ile ulaşılır(Fotoğraf:9). Bu oda bir kapı ile bitişiğindeki odaya geçit verir. Konağın bahçesine iç sofanın doğusundaki kapı ile ulaşılır. Konağın doğusunda yer alan bahçede su kuyusu, su kuyusundan temin edilen suların biriktirilerek dinlendirilmesi, soğuk muhafaza edilmesi ve ihtiyaç duyuldukça kullanılması amacıyla yapılmış çeşme formunda kurun bulunmaktadır. Ayrıca ocak, tandır gibi açık mutfak unsurlarının kalıntıları ve izleri mevcuttur(Fotoğraf:15-16).

Fotoğraf:2-Resul Ensezer Konağı Girişi.

3. Resul Ensezer Konağı'nın Mimari Özellikleri

Konak cephesi kapı, pencere açıklıkları, profil kuşağı, alınlık, konsol ve kırlangıç figürü gibi

görsel unsurlarla hareket kazanmış ve dikkat çekici bir görünüme kavuşmuştur. Yapının cephedeki en dikkat çekici mimari öğesi giriş kapısıdır (Fotoğraf:2). Yöredeki eyvan tarzı giriş geleneğini devam ettiren konağın girişi, diğer örneklere göre fazla derin tutulmamıştır. Kapı söveleri iç-içe kalın profil kuşaklarıyla hem hareket hem de belirginlik kazanmıştır. Kapının düz atkı taşı diğer adıyla lentosu köşelerden volüt formlu konsollara oturmaktadır (Fotoğraf: 3). Giriş alınlığı düzgün kesme taşlardan yuvarlak kemer formunda tasarlanmış, alınlık tablası ise pencere açıklığı şeklinde değerlendirilmiştir. Alınlık kemeri kilit taşı ekseninde yer alan, çerçeve sınırları ince profille belirlenmiş sade kartuş cepheye görsel hareket kazandıran unsurlardan biridir (Fotoğraf:6). Yöredeki diğer örneklerde bu tarz kartuşlar içerisine usta monogramı ve inşa tarihi kaydedilmiştir. Ancak buradaki kartuşun sade olması tarih ve monogramın aşınmasından kaynaklanmaktadır.

Giriş alınlık kemeri kilit taşının ve kartuşun tam eksenine denk gelen yerde, çatı saçağı yatay profil kuşağına geçişte kırlangıç rölyefi işlenmiştir(Fotoğraf:7).

Hem eski Türk inançlarında hem de antik Yunan inançlarında kuş, "bereket, müjde, umut, dostluk, barış, sevgi" kavramlarını sembolize etmektedir (Çoruhlu, 1999: 174-178).

Ayrıca eski Türk inançlarında ve Hristiyanlıkta özellikle güvercinin kutsal ruhu temsil ettiğine ve ilahi sembol olduğuna inanılır (Ögel, 1995: 549-560).

İnsanoğlu geçmişte inandığı tanrıların büyük bir kısmını göklerde aramıştır. Göklerde aradıkları tanrılarına, yine göklere yükselen kuşlarla ulaşmayı düşünmüşlerdir. Hem Türk hem de Yunan mitolojisinde birçok simgesel kuş söz konusudur. Bunlar daha sonra başka kültürleri de etkilemiştir (Çoruhlu, 1999: 178).

Resul Ensezer Konağı girişinde yer alan kuş figürünün de kuyruk, baş, kanat ve gövde kısmıyla tam bir kırlangıça benzemesi, kırlangıç kuşunun da bereket, müjde ve umut getirdiğine inanılması hususları dikkate alındığında, buradaki kuş figürünün bereket ve müjde sembolü olarak eve bereket ve müjde getirmesi inancı ile işlenmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Zira; kırlangıç ve güvercinlerin genelde evlerin kapı ve pencerelerinin üstüne yuva yapmaları nedeniyle, evlere (yuvalara) bereket getirdiğine inanılmaktadır (Çoruhlu, 1999: 176.)

Dikdörtgen formlu, düzgün kesme taş söveli ve dıştan metal şebekeli ve metal kepenkli pencerelerin üstten ince yatay profil kuşakları ile taçlandırıldığı anlaşılmaktadır. Çatı saçağına geçişte kalın tutulmuş oluk ve oyuk profillerin oluşturduğu, ikili yatay profil kuşağı cepheyi boydan boya kuşatmaktadır.

Girişin sağında yer alan pencerenin de orijinalde girişin solunda yer alan dört pencere ile aynı formda ve düzgün kesme taş söveli, metal kepenkli ve taç kısmı ince profillerle hareketlendirilmiş bir mimari tarza sahip olduğu, ancak sonradan müdahale ve değişiklik yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum konağın girişe göre sol kanadında sonradan değişiklik yapıldığına, hatta bu değişikliğin plana da yansıdığına işaret etmektedir.

Konağın çift kanatlı ve metal kaplamalı kapısındaki kapı tokmakları, yöre konut mimarisinin Türk-İslam konut mimari geleneğinden ve yerli mimari geleneklerden aldığı ve genelde iki adet olmak üzere biri erkek biri kadın misafirler için uygulanan ve mahremiyet anlayışının mimarideki tezahürü olan unsurlar olarak dikkati çekmektedir (Fotoğraf:5). Bu tarz kapı tokmağı uygulamalarını Anadolu'nun pek çok yerindeki tarihi konak ve evlerde bulmak mümkündür. Örneğin Zile, Safranbolu, Amasya, Tokat, Niksar, Bayburt, Erzurum ve çevrelerindeki tarihi konak ve evlerin kapılarında bu tarz kapı tokmağı örnekleri ile karşılaşılır (Aktemur, 2013: 282-284; Karpuz, 1993: 176).

Buradaki kapı tokmağının kenger yapraklarından oluşan çelenk formundaki işlenişi, Neo-Klasik ve Neo-Barok mimari üsluplarında görülen karakteristik özelliklerdendir.

Fotoğraf:3- Resul Ensezer Konağı Giriş Lentosunun Oturduğu Volüt Formlu Konsol.

Fotoğraf:4-Resul Ensezer Konağı Girişinden.

Fotoğraf:5- Resul Ensezer Konağı Kapı Tokmağı.

Fotoğraf:6- Resul Ensezer Konağı Girişinden.

Fotoğraf:7- Resul Ensezer Konağı'nda Kırlangıç Rölyefi.

Fotoğraf: 8- Resul Ensezer Konağı İç Sofa.

Girişten geçtikten sonra ulaşılan iç sofanın döşemesindeki fayanslar son onarımlara ait olup, mimari açıdan tarihi değer taşımamaktadır (Fotoğraf: 8). Uzun dikdörtgen tasarımlı iç sofanın tavanı ahşaptır. Buradan doğuya açılan kapı bahçeye geçit vermektedir. Sofanın sağ ve solundaki birimlere ahşap kanatlı kapılarla ulaşılmaktadır. İç sofanın solundan çift kanatlı ahşap kapıyla (Fotoğraf: 13), köşe sofaya ulaşılmaktadır (Fotoğraf: 9). Sonradan yıldız motifli fayanslarla döşenen, ahşap tavanlı köşe sofanın kuzey doğusuna, kuzey batısına ve batısına kareye yakın dikdörtgen tasarımlı odalar inşa edilmiştir.

Fotoğraf: 9- Resul Ensezer Konağı Köşe Sofa.

Fotoğraf:10- Resul Ensezer Konağı Başoda Tavanı.

Fotoğraf:11-Resul Ensezer Konağı Başodada Dolap ve Kandillik.

Köşe sofanın kuzey doğusundaki başoda ahşap dolap, yüklük ve kandilliyi ile dikkati çeker.

Odanın döşeme ve tavanı ahşaptır. Tavan, sınırları ince profillerle belirlenmiş bordürle kuşatılmış olup, geometrik motifli bir dekorasyona sahiptir. Ahşaptan özenle kesilmiş ince profillerin tavana verev düzende çakılmasıyla, iç-içe karelerden oluşan geometrik bir bezeme ortaya çıkmıştır (Fotoğraf: 10-11). Başoda dolap kapakları da oyma-kabartma yöntemi ile oluşturulmuş dikdörtgen pano formundaki süsleme unsurları ile görsel bir karakter kazanmıştır. Ahşap dolabın merkezinde profilleri, kemerli nişleri ve kaburgalı-dilimli kubbe formunda nihayetlenen taç kısmı ile köşk biçiminde kandillik yer almaktadır (Çizim: 3). Köşk biçimli kandillikler geleneksel Türk konut mimarisinde başoda ya da selamlıklarda karakteristik bir unsur olarak yaygın bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Köşe sofanın kuzey batısındaki verev yerleştirilmiş kapı ile kuzey batıdaki, dikdörtgen tasarımlı, ahşap döşemeli ve ahşap tavanlı odaya ulaşılmaktadır. Burada da ahşap dolap ve yüklük yer almaktadır. Dolap kapakları oyma-kabartma geometrik panolarla dekore edilmiştir.

Çizim: 3- Resul Ensezer Konağı Dolap Detay,Görünüş ve Kesiti.

Fotoğraf: 12- Resul Ensezer Konağı'ndan.

Fotoğraf: 13- Resul Ensezer Konağı İç Sofadan Köşe Sofaya Geçiş.

Girişten geçtikten sonra iç sofanın sağındaki ilk oda kare tasarımlı olup, aynalı tonoz örtüsü ile dikkati çeker. Tonozun ayna kısmı, iç-içe profillerle çerçevelenmiş kare formunda tasarlanmış, göbek kısmına da yüzeyden aşırı kabarık ve plastik şekilde çiçek motifi işlenmiştir (Fotoğraf: 14, 18).

İç sofanın sağındaki ikinci mekanın sonradan değişikliğe uğradığı ve mutfak haline getirildiği anlaşılmaktadır. Oda ve sofa duvarlarında alçıdan kandillikler yer alır (Fotoğraf: 17).

Konağın bahçesinde ocak ve tandır gibi açık mutfak unsurlarının kalıntıları bulunmaktadır (Fotoğraf: 15, 16). Ayrıca yöre konaklarının ve evlerinin genelinde olduğu gibi su kuyusu ve kurun bulunmaktadır. Hakkı Öktem Konağı bahçesindeki kuruna benzer şekilde düzgün kesme taş malzemeli, kare tasarımlı taş kurunun üzeri içten beşik tonoz dıştan iki yana eğimli kırma çatı şeklinde örtülüdür. Kurun çatısının orta kısmındaki açılır-kapanır şekildeki taş kapak, su kuyusundan alınan suyun kovalarla kuruna aktarılmasını sağlar. Bu su, ihtiyaç duyuldukça kurun musluğundan akıtılmak suretiyle kullanılmaktaydı. XIX. yüzyıl Osmanlı çeşmesi formundaki kurun, kuyudan alınan suların soğuk şekilde muhafaza edilmesini, dinlendirilmesini ve ihtiyaç duyulduğunda da kolaylıkla kullanılmasını sağlamaktadır.

Fotoğraf: 14- Resul Ensezer Konağı'nda Aynalı Tonoz Örtü.

Fotoğraf: 15- Resul Ensezer Konağı Bahçesinden.

Fotoğraf: 16- Resul Ensezer Konağı Bahçesinden.

Fotoğraf: 17- Resul Ensezer Konağı'nda Duvar Kandilliği.

Fotoğraf: 18- Resul Ensezer Konağı Aynalı Tonoz Örtünün Ayna Kısmında Çiçek Motifi.

Fotoğraf: 19- Resul Ensezer Konağı Çatı Kurgusu.

4.Resul Ensezer Konağı'nın Süsleme Özellikleri

Konağın süsleme açısından en dikkat çekici öğesi eyvan türü giriştir. Giriş lentosunun oturduğu volüt formlu konsollar ve kapı tokmağının kenger yapraklarıyla süslü çelenk formunda işlenişi antik Yunan ve Roma mimari geleneklerinin XIX. yüzyıldaki yansımalarına ve yerli mimari unsurlarla kaynaşarak kullanımına işaret eder. Kırlangıç rölyefi bereket sembolü olarak işlenmiştir. İç sofanın sağındaki odanın aynalı tonoz örtüsünün ince profillerle sınırlandırılmış kare formlu ayna kısmında işlenmiş aşırı plastik çiçek motifi, konak girişindeki volüt formlu konsollar ve kapı tokmağının kenger yapraklarıyla çelenk formunda işlenişi ile aynı tarz mimari üslubu, yani XIX. yüzyıl Neo-Barok mimari üslubunu yansıtır. Odaların dolap ve yüklük gibi ahşap unsurlarının kapaklarında oyma-kabartma yöntemiyle işlenmiş geometrik panolar, konak dekorasyonuna katkı sağlamaktadır. Başoda tavanındaki çakma yöntemiyle oluşturulmuş iç-içe kare motiflerinin oluşturduğu geometrik dekorasyon, başodaya görsellik açısından hususiyet kazandırmıştır. Baş odada ahşap dolabın merkezinde profilleri, kemerli nişleri ve kaburgalı-dilimli kubbe formunda nihayetlenen taç kısmı ile köşk biçiminde kandillik yer almaktadır. Köşk biçimli kandillikler geleneksel Türk konut mimarisinde başoda ya da selamlıklarda karakteristik bir unsur olarak yaygın bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. İç sofa ve köşe sofa döşemesindeki süslemeli fayanslar sonradan uygulanmış olup, tarihi özgünlük taşımamaktadırlar.

5. Malzeme

Konak, düzgün kesme taş, kaba yonu taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Yer yer alçı malzemenin de kullanıldığı görülür.

6. Tartışma ve Sonuç

Kırkağaç ilk çağlardan beri yerleşime sahne olmuş, tarihi süreç içerisinde farklı ırk ve inanca sahip toplumların oluşturduğu kozmopolit yaşam biçimi, çok renkli bir kültürel zenginliği de beraberinde getirmiştir. Bu zenginlik konut mimarisine de yansımıştır.

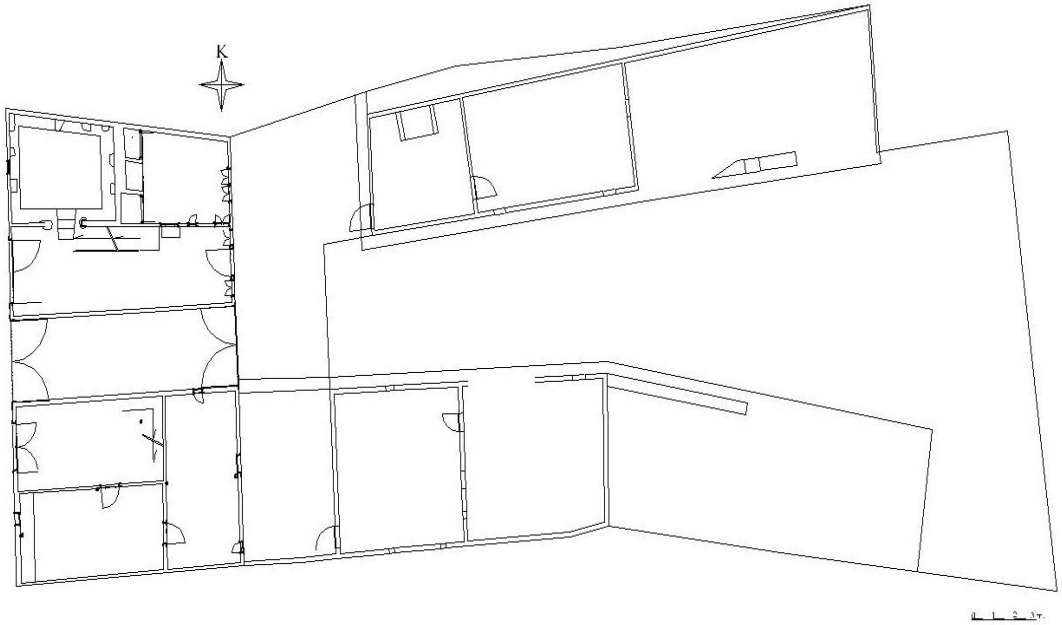
Kırkağaç'ta bugün mevcut olan konak ve evlerin çoğu XIX. yüzyılın ikinci yarısından ve XIX. yüzyılın son çeyreğinden kalmadır. Ayrıca XX. yüzyıl başlarından kalma örnekler de mevcuttur.

Konak ve evlerin arazi, yol ve sokak durumuna göre kurgulanması sonucu, tek tip plan düzeninde ve bitişik nizamda sıra evler şeklinde inşa edilen örneklerinin yanı sıra, aynı sokak üzerinde farklı plan düzeninde kurgulanmış konutların yan yana ya da karşı karşıya inşa edilmesi sonucu ortak mahalle ve yaşam kültürünün de oluşturulduğu görülmektedir.

Kırkağaç'taki Türk evlerinde, aile mahremiyetinin getirdiği içe dönük mimari tasarım anlayışı dikkati çeker. Rum evleri ise dışa dönük bir tasarım anlayışı gösterir. Plan kurguları ve cephe mimarisi bakımından birbirine çok benzeyen bu yapılar, **tek katlı, bodrum üzeri tek katlı**, **bodrum üzeri iki katlı, zemin kat ve üst kattan müteşekkil iki katlı** olmak üzere inşa edilmişlerdir.

Kırkağaç'taki Rum evlerinde en yaygın plan tipinin kenar sofalı plan tipi olduğu anlaşılmaktadır. Bu konutlarda yoldan birkaç basamaklı merdivenle ulaşılan basık kemerli eyvan tarzı girişler, cephenin sağ ya da sol kenarına yerleştirilmiştir. Plan bakımından ikinci sırayı iç sofalı plan tipi almaktadır. Bu konutlarda cephenin ortasında yer alan girişin iki yanında simetrik düzende pencerelere yer verilmiştir.

Kırkağaç'taki tarihi Türk evleri plan tipolojisi bakımından Kula, Uşak, Manisa, İzmir ve Sivrihisar gibi tarihi kent dokularına sahip yöre Türk evleriyle büyük benzerlikler göstermektedirler (Erpi, 1987; Sayan,1997; Eldem,1963; Esmer,1992). Ayrıca hem plan hem mimari unsurlar bakımından Safranbolu, Zile, Amasya, Bayburt ve Erzurum gibi Anadolu'nun pek çok yerindeki tarihi Türk evleriyle benzerlikler tespit etmek mümkündür (Günay,2000; Karpuz,1993; Aktemur,2013; Sayan,1997).

Çizim:4- Zile Ali Yetişkin Evi Planı (Aktemur,2013: 69).

Fotoğraf: 20- Zile Gaydaroğlu Konağı Tavan Süslemesi.

Fotoğraf: 21- Zile Kadıoğlu Konağı Başoda.

Kırkağaç'ta tarihi süreç ile birlikte, demografik yapıdaki çeşitliliğin getirdiği kültürel zenginlik mimaride de kendisini göstermiş, bu zenginlik ve çeşitlilik konut mimarisine de sirayet etmiştir. Kökleri antik Yunan ve Roma mimarisine kadar uzanan antik gelenekli mimari unsurlar, yerli mimari unsurlarla kaynaşarak son derece zengin çeşitlilik ve özgünlük yansıtan bir konut mimari anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Rum evlerinin Neo-Klasik ve Neo-Barok mimari anlayıştaki cephe düzenleri, yöredeki Türk evlerini de görsel açıdan etkilemiş, aynı dönem Türk evlerinde Rum evlerinden esinlenilerek yapılan görsel uygulamalar görülmüştür. Bu etki planda değil daha çok cephe mimarisinde hissedilmektedir.

Genellikle kare kesitli düzgün kesme taş sövelerin profilli başlıklarına oturan düz lentolu ve profilli yuvarlak kemer alınlıklı giriş kapılarının çift kanatlı ve işlemeli demir kapıları dikkat çekicidir.

Makalemizin konusunu teşkil eden Resul Ensezer Konağı'nda olduğu gibi genellikle giriş alınlık kemeri kilit taşında, giriş eyvan kemeri kilit taşında, bahçe kapısı lentosunda ya da kemer kilit taşında, bazen de giriş eyvanı ile çatı saçağı arasında kalan kısımda, ancak her halükarda konut girişlerinde yaygın şekilde kuş figürlerine yer verildiği görülmektedir (Fotoğraf: 22, 23, 24). Rölyef karakterinde işlenmiş kuş figürlerinin kırlangıç ve güvercin figürleri olduğu, hem Türk hem Rum konutlarında karşımıza çıkan kırlangıç ve güvercin figürlerinin bereket, umut ve müjde sembolü olarak işlendikleri anlaşılmaktadır. Zira, Hem eski Türk inançlarında hem de Antik Yunan inançlarında kuş, "bereket, müjde, umut, dostluk, barış, sevgi" kavramlarını sembolize etmektedir (Çoruhlu, 1999:174-178; Ögel, 1995: 549-560).

Fotoğraf: 22- Kırkağaç Hamdi Nart Konağı Giriş Alınlığı Kemer Kilit Noktasında Kuş Figürü.

Fotoğraf :23-Kırkağaç Kadriye Tör Evi Giriş Lentosunda Kuş Figürü.

Fotoğraf: 24-Kırkağaç Ahmet Dalgıç Konağı Bahçe Girişi Kemer Kilit Taşında Kuş Figürü.

Tarihi Kırkağaç konaklarında döşeme ve tavanların ahşap malzemeli oluşu, odalarda ahşap dolap ve yüklüklerin varlığı, katlar arası bağlantıyı sağlayan ahşap merdiven uygulaması, sıcak iklim nedeniyle bahçenin varlığı, bahçede açık mutfak unsurları olan ocak ve tandır ile su kuyusu, taş kurun ya da çeşme görünümlü kapalı kurun gibi öğeler karakteristiktir.

Kırkağaç'taki hem Türklerden kalma hem de Rumlardan kalma Neo-Barok tarz işçilik gösteren konakların başodalarının tavanlarında, ahşap karkas üzerine uygulanan kenger yaprağı ve çiçek motiflerinden oluşan alçı tavan göbeği ve köşe süslemeleri ile alçı duvar kandilliyi süslemeleri dikkat çekicidir. Ayrıca askı çelenk, çelenk, rozet ve kartuş gibi bezeme unsurları da yaygın şekilde karşımıza çıkar. Türk evlerindeki bu uygulamaların komşu Rum kültüründen etkilenme sonucu ya da inşaatta çalışan Rum asıllı usta ve ekibin etkisiyle gelen uygulamalar olduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü bu iki farklı demografik yapı ve iki farklı kültür yörede özellikle mimaride ve sanatta birbirini azami ölçüde etkileyen kültürler olarak dikkati çekmektedir.

İstisnai örnekler hariç, Kırkağaç konaklarında girişlerin genellikle zeminden basamaklarla ulaşılan sahanlığa sahip, basık kemerli ya da yuvarlak kemerli eyvan tarzı girişler olduğu görülür. Rum evlerinin bu karakteristik özelliği, aynı dönem Türk evlerini de ya komşu kültürden esinlenme sonucu ya da Rum asıllı ustaların ve ekibin inşaatta çalışması sonucu etkilemiş, böylece bu tarz eyvan türü giriş aynı dönem Türk evlerinde de kültürel etkileşim sonucu yaygın biçimde kullanılmıştır.

Düzgün kesme taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen, üst kat bölücü(ara) duvarlarında ahşap karkas arasına kerpiç dolgu uygulanan, bazı örneklerde alçı tavan uygulamaları görülen tarihi Kırkağaç konakları ve evleri, kapı kanatları ve pencere kepenklerinde kullanılan işlemeli demir malzeme ile de dikkat çekmektedirler.

Özetle plan, mimari ve süsleme açısından büyük bir zenginlik ve çeşitlilik gösteren Kırkağaç konakları ve evleri, kökeni antik Yunan ve Roma mimarisine kadar uzanan mimari geleneklerle, Türk mimari geleneklerinin tarihi süreçte yerli ve çok renkli demografik yapıyla beslenmesi ve farklı kültürlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkmış, zenginlik ve çeşitlilik arz eden özgün bir mimari karakteri temsil etmektedir.

Tarihi Kırkağaç konaklarının mimari karakterini temsil eden önemli örneklerden biri de Resul Ensezer Konağı'dır. Tarihi Türk konut mimarisinin iç sofalı plan tipolojisinde inşa edilen Resul Ensezer Konağı'nın, Antik geleneklerden beslenen yerli mimari unsurlar ile XIX. yüzyıl sonlarında Türk mimarisinde etkileri hissedilen Neo-Klasik ve Neo-Barok mimari unsurlarını bünyesinde barındırdığı

görülmektedir.

Medeniyetler beşiği Anadolumuz ve güzel Türkiyemizin tarihi ve kültürel zenginliğinin önemli bir temsilcisi ve yaşayan kültür hazinesi niteliğindeki Kırkağaç, başta konakları ve evleri olmak üzere tüm tarihi eserleriyle ve kent dokusuyla korunması ve yaşatılması gereken önemli bir yurt köşemizdir.

KAYNAKÇA

Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları.* Türk Tarih Kurumu Yayını.
Akın, N. (2001). *Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Konutları*. Literatür Yayıncılık.
Akşit, O. (1983). *Manisa Tarihi.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Aktemur, A.M. (2013). *Tarihi Zile Konakları ve Evleri.* Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık.
Aktemur, A. M. (2009). *Batı Etkisinin Türk Mimarisine Yansıyış Süreci ve İstanbul Karaköy'deki Avrupa Tarzı Sivil Mimari.* Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık.
Aktemur, A. M. (2016), *Bakü'deki Avrupa Tarzı Sivil Mimarlık Örneklerinde Cephe Düzeni.* Zafer Ofset Yayıncılık.
Aslanoğlu, İ. (1980). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938)*. ODTÜ Yayınları.
Aslanapa, O. (1993). *Türk Sanatı*. Remzi Kitabevi.
Bozer, R. (1987). *Kula Evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
Cezar, M. (1978). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Çoruhlu, Y. (1995). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. Seyran Yayınları.
Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si.* Kabalcı Yayınevi.
Eldem, S.H. (1963). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
Emecen, F. M. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Erpi, F. (1987). *Buca'da Konut Mimarisi (1838-1934)*, ODTÜ Yayınları.
Esmer, M.A. (1992). *Avanos'un Eski Türk Evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
Günay, R. (2000). *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*. YEM Yayınları.
Karpuz, H. (1993). *Türk-İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
Nauman, R. (1998). *Eski Anadolu Mimarlığı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi.* C.II. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Sayan, Y. (1997). *Uşak Evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
Sayan, Y. (2009). *Sivrihisar Evleri*. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
Sözen, M. ve Tapan, M. (1973). *50 Yılın Türk Mimarisi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. Milliyet Yayınları.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 357-372, Güz 2021

Türk Sineması ve Yerli Dizi İlişkisi

Prof. Arif Can Güngör
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9254-0244
İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Çizgi Film ve Animasyon Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 04.01.2020
Kabul: 20.08.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Sinema
Türk Sineması
Dizi
Televizyon
İzleyici
Seyirci

Araştırma Makalesi

* Bu makale, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema Televizyon Anasanat Dalı'nda gerçekleştirilmiş olan Sanatta Yeterlik tezinden üretilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48746

Öz

1960-1975 yılları arasındaki süreç Türk sinemasının yapısal, teknik, estetik, ekonomik, düşünsel ve seyirci ilişkileri açısından en karakteristik dönemidir. Bu verimli dönem Türk sinemasının Altın Çağ'ı olarak adlandırılmaktadır. Türk sinemasının ve Türk seyircisinin karakteristiğini oluşturan bu dönem hem Türk sineması ile ilgili çalışmalarda hem de televizyon dizileri üzerine yapılacak araştırmalarda belirleyici bir öneme sahiptir.

Bu makalenin ilk bölümlerinde 1960-1975 döneminde Türk sinemasının "seyirci merkezli" üretim yapısı ve bu yapının filmlerde içeriğe olan etkisi ortaya konulmuştur. Sonra 1975 yılından itibaren televizyon kanallarında yerli dizi yapımına ve anlatısına olan etkisi; üretim, seyirci ilişkisi ve bu ilişkinin içeriğe yansıması bağlamında ele alınmıştır. Araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılmış, konuyla ilgili yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

İnceleme sonucunda, yerli dizilerle 1960-1975 dönemi Türk sineması arasında benzerlikler ve karşıtlıklar olduğu saptanmıştır. Benzerlikler seyircinin ortak bilincinde yer alan geleneksel kültür ve seyir geleneğinden kaynaklanan özelliklerdir. Farklılıkların ise 1980 sonrasında ülkemizde yaşanan toplumsal, kültürel, teknik ve estetik değişimin yeni bir seyirci modeli yaratmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Özellikle "tüketim kültürü" bağlamında oluşan içerikler yerli dizilerde en önemli motif haline gelmiştir. Fakat gene de Türk insanının derin yaşam kültüründen, Doğulu, geleneksel anonim anlatım şeklinden ve zihniyetinden gelen seyir geleneği gelecekte kendisine en yabancı biçimlerde bile yansımasını gösterecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Güngör, A. C. (2021). Türk Sineması ve Yerli Dizi İlişkisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 357-372.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 357-372, Autumn 2021

Relation Between Turkish Cinema and Turkish TV Series

Prof. Arif Can Güngör
Istanbul Aydin University, Faculty of Fine Arts, Department of Cartoon and Animation, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 04.01.2021
Accepted: 20.08.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Cinema
Turkish Movie
Turkish Cinema
Serial
Television
Audience

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48746

Abstract

The period between 1960 and 1975 was the most characteristic period of Turkish cinema in terms of structural, technical, aesthetic, economic, intellectual and audience relations. This fruitful period is called the Golden Age of Turkish cinema. This period, which is characteristic of Turkish cinema and Turkish audience, has a decisive importance both in studies on Turkish cinema and in researches on television series.

In the first parts of this article, the "audience-centered" production structure of Turkish cinema in the period 1960-1975 and the effect of this structure on the content of the films are presented. Then, its impact on the production and narrative of domestic serials in television channels since 1975; production is discussed in the context of the audience relationship and the reflection of this relationship on the content. Literature review method was used in the research and written sources related to the subject were used.

As a result of the analysis, it has been determined that there are similarities and contrasts between Turkish TV series and Turkish cinema between 1960-1975. The similarities are the traits arising from the traditional culture and cruise tradition that are in the common consciousness of the audience. It has been determined that the differences are due to the social, cultural, technical and aesthetic change experienced in our country after 1980, creating a new audience model. Especially the contents formed in the context of " consumption culture" have become the most important motif in domestic TV series. Nevertheless, the tradition of navigating the Turkish people's deep life culture, oriental, traditional anonymous way of expression and mentality will show its reflection in the most foreign ways in the future.

Giriş

Türk kültürü geçmişi çok uzun yıllara dayanan ve çok farklı coğrafyalarda gelişmiş oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geçen zaman içerisinde oluşan kültürel birikim bugün yaşamın her alanına olduğu gibi Türk sinema sanatına da etki ederek varlığını sürdürmüştür. Çünkü Türk sinemasını izleyen insanlar bu tarihsel birikimin yarattığı insanlar yani sinema seyircisidir. Bu seyircinin beğenileri doğrultusunda var olan Türk sineması ise Türk kültürünün özelliklerini ve yansımalarını üzerinde taşımaktadır. Masalları, türküleri, meddah hikayeleri seyirlik oyunları bir milletin sanat yaratılarını besleyip güçlendirecek onlara "milli" niteliklerini kazandıracak belgeler olarak değerlendirilmelidir.

Sinema bir sanat iken televizyon bir kitle iletişim aracıdır. Yani sinema ve televizyon birbirinden estetik olarak ve işlev olarak iki farklı mecradır. Fakat zaman içerisindeki teknolojik ve toplumsal gelişmeler iki mecranın kullandığı öğeleri birbirine yaklaştırmıştır. Televizyon, sinema seyirci ilişkilerinde önemli bir rol oynar hale gelmiştir. Özellikle sinema seyircisini televizyondaki yerli dramaların izleyicisi haline dönüştürmüştür. Bu sebeple Türk sineması üzerine yapılacak her bilimsel çalışmada televizyona da başvurulması gerekecektir. Fakat ister televizyondaki yerli dizilerle ilgili isterse sinema alanında olsun Türk sinemasının 1960-1975 dönemi bu araştırmaların merkezinde olmalıdır. Çünkü bu dönemin sinemasının Türk kültürünün özelliklerini filmlerine ulusal bir nitelik kazandıracak şekilde yansıttığı görülmektedir.

Makalenin amacı, 1960-1975 dönemi Türk sineması ile 1990'dan sonra kurulan özel televizyon kanallarından sonra yayınlanan yerli diziler arasındaki "seyirci merkezli" ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılacaktır. Türk sinemasının başlangıcından günümüze en özel dönemlerinden biri olan 1960-1975 döneminin film üretim şekli ve seyirci ilişkisi incelenecektir. Bu incelemeden sonra Türk sinemasına ait tespit edilen özelliklerin özel televizyon kanallarında yayınlanan yerli dizilere etkisi üzerinde çalışılacaktır.

Türk sinemasında 1960-1975 arası dönem

1950'lerden itibaren özellikle de 1960-1975 yılları arasında Türk sinemasına bazı eleştirmen ve yazarlar tarafından küçümseme amaçlı "Yeşilçam" denilmiştir. Yeşilçam adı iki değişik anlamda kullanılmaktadır. "1- (Türkiye'de) Beyoğlu'nda (İstanbul) yapımevleri ve ortaklıkların çoğunun, iş yerlerinin topluca bulunduğu sokağın adından alınıp, değişmece (mecaz) olarak Türk sineması, yerli sinema. 2- (Kötüleyici anlamda) Salt kazanç ereğiyle çok kısa sürede, en kestirme yoldan, belirli kalıplara uyularak gerçekleştirilmiş, ve izleyiciyi sömürmeye dayanan filmler üreten sinema"(Özön, 2000 : 818). Yeşilçam her biri diğerine benzeyen, kalıplaşmış, seyirciyi sömüren bir sinema olarak görülmüş, Türk sinemasının yükselişi Yeşilçam'dan kurtulmasına bağlanmıştır. Oysa Yeşilçam seyircinin, Türk insanının kendi tarih ve kültüründen gelen içgüdüleriyle var ettiği, ne sermayeden ne de Devletten destek görebilmiş bir sinemadır. Niteliği tartışılır olmakla birlikte özgün ve yerli bir sinemadır. Anlatı yapısıyla döneminin ve günümüzün sinemasını ve televizyonunu da yakından etkilemiştir.

Türk sinemasının film üretimi ve seyirci sayısı açısından en verimli olduğu 1960-1975 yılları arasını kapsayan dönemde temel teknik ve estetik özelliklerini kazanmasında film üretim tarzı ve ekonomik yapının üretim sistemi üzerindeki etkisi belirleyici olmuştur. Bu dönem sinemasının film üretimindeki esas kaynağı Türk sinemasına en ufak bir katkısı olmayan devlet ve büyük sermaye değil seyirci olmuştur. "...İster edebiyattan ister folklordan ister yakın ya da uzak tarihten, güncel olaylardan alınmış olsunlar, konular, tasarılar ve kaynakların büyük kısmı yerlidir" (Scognamillo, 1998:140). Tüm bu özellikler seyircinin Türk sinemasının oluşmasında ne denli etkin olduğunu gösteren delilerdendir. "Bir tek seyircinin konumu belirgindir, nettir. Bir tek seyirci ne istediğini bilmektedir. Dolaysıyla

sinemamızın nasıl olması gerektiğinde tayin edici olur" (Ayça, 1998: 6).

Türk sinemasının oluşum basamakları içerisinde en önemli etkenlerden biri de askeri ihtilallerdir. Yeşilçam sinemasının sinemasal açıdan en üretken olduğu dönem önemli bir ihtilalle 27 Mayıs 1960 inkılabıyla başlamaktadır. 1961 yılında gerçekleştirilen anayasa yeni ve özgür toplum yapısı Türk sinemasında yeni akımların çıkmasına, tartışmalara, örgütlenmelere olanak tanımış dolayısıyla sinema dilinin gelişimine katkıda bulunmuştur. "Türk sinemasının üretim biçimi, seyircisiyle, ülke aydınlarıyla, devletle ilişkileri, sanatsal düzeyi bu yıllarda belirginleşmiştir"(Korkmaz, 1997: 68). Devlet batı kökenli pek çok sanata destek verirken sinemayı göz ardı etmiştir. Buna karşın halkın en önemli eğlence aracı olan sinema gene halkın beklentileri ve talepleri doğrultusunda var olan Türk sinemasını oluşturmuştur. "Türk sineması yabancı sermaye tarafından kurulmadığı için emperyalizm sineması, milli kapitalizm tarafından kurulmadığı için bir burjuva sineması, devlet tarafından kurulmadığı için de devlet sineması değildir... Türk sineması doğrudan doğruya Türk halkının film seyretme ihtiyacından doğan ve sermayeye değil emeğe dayanan bir sinema olduğu için Halk Sinemasıdır"(Refiğ,1971: 87-88). 1960-1975 yılları arasında göç olgusunun etkisiyle İstanbul nüfusu gitgide artmıştır. 1960 yılında İstanbul'da sinema seyirci sayısı 25.246.000 iken 1967 yılında 50.603.000 kişiye ulaşmış seyircinin Türk sinemasına en çok ilgi gösterdiği yıllar içerisinde olan 1970 yılında bilet sayısı Türkiye nüfusunun yaklaşık yedi katına ulaşmıştır "Sinema Salon Sayısı: 2424 Seyirci Sayısı: 246.662.310" (Devlet İstatistik Enstitüsü: 1970). Bu durum da Türkiye'de sinemaya giden seyirci sayısında genel bir artış olduğunun göstergesidir. Seyirci artışına paralel olarak 1961 yılından itibaren yıllık yerli film üretim sayısı üç haneli rakamlara ulaşmıştır. Yerli filmlerin düşük maliyetle seri ve ucuz üretimine gidilmiştir. Bu durum da seyirci merkezli üretimin sürmesi açısından önemli bir faktördür olmuştur.

Türk sinemasında film üretimi ve içerik

Dünyanın en çok film üreten ülkelerinden biri olarak Devletten destek görmeyen Türk sineması seyirci merkezli bir film üretim tarzı ile ayakta kalmayı başarmıştı. "Yapımcılar", "Bölge İşletmecileri", "Dağıtımcılar", "Salon Sahipleri" ve "Tefeciler" arasındaki ekonomik ilişkinin meydana getirdiği bir seri üretim ortaya çıkmıştır. Kısa zamanda talepleri karşılama çabası ile birbirine benzer filmler, aynı şablonlar, aynı ekip ve oyuncularla yapılmıştır. 1950'lerde başlayan bu özgün üretim sistemi 1980'e kadar devam etmiştir. Bu seyirci merkezli ekonomik sistem 1960-1975 döneminde Türk sinemasında film içeriğine de önemli ölçüde etki etmiştir. Filmlerin içerikleri de Türk seyircisinin davranış ve duyarlılığına uygun biçimde oluşmuştur. Ulusal Türk sinemasının en belirgin şekilde var olduğu 1960-1975 dönemi filmlerini ele alırsak, bunlarda genel olarak "yerli karakterlerin Türkiye'de geçebilecek, Türk insanının içinde bulunabileceği bir dramı yaşadıklarını, sınıfsal konumları, kültürel durumları vs. ne olursa olsun Türk insanı gibi davrandıklarını görürüz. Konuşmalar Türkçedir, hareketler, vücut dili, daha da önemlisi tavırlar ve tepkiler Türk insanına özgüdür. Yönetmenler arasında kişilik farklılıkları olmasına rağmen filmlerin ritmi genel olarak yine bize has; Avrupa sinemasından hızlı, daha çok Amerikan sinemasını andırır bir tempodadır" (Korkmaz, 1997: 68).

Türk filmleri anlatım olarak yalın bir üslup kullanmıştır. Seyirci hiçbir şekilde zorlanmaz. Görselliğin sözle desteklenmesi beklenir. Mutlu son ise pek çok filmin vazgeçilmez unsurudur. İyiler ödüllendirilir. Kötüler cezalandırılır. Dönemin Türk sinemasının anlatımsal açıdan melodram özelliği sunduğu görülmektedir. Melodram 1960-1975 dönemi Türk filmleri için ana tür olarak değerlendirilebilir. Fakat türleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmak doğru değildir. Yani türler zamanla değişim geçirebilir ya da başka türlerle karışabilirler. 1960-1975 döneminde macera, melodram ve güldürü unsurlarının bir arada kullanıldığı olmuştur. Güldürü kendi başına bir tür olarak ayrılmakla birlikte güldürü unsurları Türk sinemasında diğer türlerin içerisinde de kullanılmıştır.

Kadın izleyici Türk sinemasında daha etkin hale gelmeye başlayınca gerek alt ve orta sosyal gruplardan, gerekse üst sınıftan kadınlar özellikle gündüz matinelerine gelerek Türk sinemasının bu

döneminde filmlerin içeriğinde kadın duyarlılığının hakim olmasına neden olmuşlardır. Dağılan yuvalar, yuva yıkan kadınlar, iftiraya uğrayan namuslu kadınlar, kader kurbanı kadınlar, kimsesiz çocuklar, sıkıntı çeken fakat yılmayan fedakar kadınlar özellikle melodramın ağırlıklı olduğu filmler içinde en çok kullanılan içerikler olmuştur. Televizyonun olmadığı bir dönemde, sosyal bir etkinlik olarak hemcinsleriyle bir arada bulunmanın rahatlığı içerisinde her toplumsal yapıdan kadın Türk filmi izlemiştir. Aile içerisindeki en önemli görevi çocuk bakmak olan kadın sinemaya giderken de onları yanında götürmektedir. Anne çocuk ilişkisini konu alan çocuk oyunculu filmlerle kadın seyircilerin beğenisi kazanılmıştır. Dolaysıyla filmlerde konu ve temaların belirlenmesinde, oyuncu seçiminde kadın seyircinin etkisi olmuştur. 1960-1975 yılları arasındaki dönemde Türk sinemasında işlenen filmlerin türleri genelde melodram, komedi ve bunların değişik şekillerde karışımına dayanır.

Türk sinemasında kişi

Sinemasal bir öykünün içeriği kişiler, mekan ve temadan oluşmaktadır. Türk sinemasındaki kişiler genelde seyircinin kolektif bilinçaltından doğan geleneksel anlatılarının özelliklerini taşıyan kahramanlar masalsı-mitik tiplerdir. Gölge oyunu ve Orta oyunu, güldürü ağırlıklı 'tip'ler üzerine dayanırlar. Baş kişiler yani Hacivat, Karagöz, Pişekar, Kavuklu gibi tipler herkesin kendisiyle özdeşleştirebileceği genel ve yüzeysel tiplerdir. Diğerleri çeşitli toplum kesimlerindeki, farklılaşmış kişilikleri yansıtan daha somut tiplerdir. "Yeşilçam'ın kullandığı kişi yapısını kukla tiyatrosu kullanmıştır. Yeşilçam'da bulunan üç esas baş kişi: Kadın Kahraman, Erkek Kahraman, Komik Erkek Kahraman gölge ve orta oyununda yoktur ama kukla gösterisinde vardır. Karakter tipler ise tüm geleneksel oyunlarda aynı şekilde mevcuttur"(Ayça,1996:138-139). "Türk sinemasında ikinci ve üçüncü derecedeki kişiliklerin hemen hiçbir zaman psikolojik bir şekilde yorumlanmaları söz konusu değildir. Bir başka deyişle içinde bulundukları ortama oranla fonksiyonları (kişilik açısından) belirgin değildirler. Aynen masallardaki belirsiz kişilikler gibidirler. Hem oradadırlar hem değildirler" (Adanır, 1994 : 139).

> Yerli melodramlarda (Yeşilçam Filmleri) olay genelde tüm çatışmaların ortasında yer alan biri erkek diğeri kadın iki ana kişilik ve onların yardımcısı olarak yan karakterler arasında gelişir. Bu karakterler hakkındaki bilgiler ise filmin başında verilir. Bir karakterin iyi, kötü, zengin, fakir, kültürlü ya da cahil olduğu daha filmin başında seyirci tarafından onaylanır ve oyuncuların bu konumu film sonuna dek böyle sürer. Karakterin sosyo kültürel yapısı değişebilmesine karşın kişilik özelliği sabittir. Bu sayede seyircinin kafa karışıklığı da önlemiş olur... Yerli melodramlarda iyiler iyi kötüler hep kötüdür. Bu şekilde iyilerin ödüllendirilmesi ve kötülerin cezalandırılmasıyla da seyirci doyuma ulaştırılacaktır (Kaya,1998:61-67).

Geleneksel anlatıların oyuncu Yeşilçam'da oyuncu kalıplarını yaratması ve bu kalıpların belirginleşmesi neredeyse baş kadın ve erkek oyuncuların tipleriyle özdeşleşmesi, geleneksel halk kahramanlarıyla bütünleşmiş starların ve yıldız oyuncuların ortaya çıkmasına neden olur. Filme yıldız oyuncular için gidilir. Üzerlerine yapışmış olan karakterin dışına çıkamazlar. Çıkarlarsa tepki alırlar. Kahramanlar filmin başından sonuna kadar iyi ya da kötüdürler. Kadınlar hep namuslu, ahlaklı, ailesini düşünen, eşinin her zaman yanında tiplerken erkekler, ailesi için ekmeğinin peşinde, gururlu, güçlü ve fedakardır.

Türk sinemasında mekan

Seyirci genellikle masalsı, geleneksel bir anlatı yapısını tercih etmiştir. Filmlerde zaman genellikle belirsizdir herhangi bir zamanda geçen olaylar anlatılmış, kalıp mekanlar kullanılmıştır. Türk sinemasında dış mekanlar genellikle kent, kasaba ve köy olmuştur. Filmlerde kullanılan kırsal alan köydür. Kötü gücü temsil eden köy ağası, iyi ve kahraman ise fakir ve mazlum köylüdür. Yardımcı ve dışarıdan gelen kişiler ise genelde devleti temsil eden asker, doktor ve öğretmen gibi resmi kişilerdir. Kasaba köyle kent arasında, nüfusu az olmasına karşın insan çeşitliliği olan bir yerleşim yeridir. Mahallelerden oluşmuştur. Herkesin birbirini tanıdığı küçük bir taşradır. Orada yaşayanlar genelde

kasaba eşrafı denen geçmişi eskiye dayanan aileler ve sonradan çeşitli nedenlerle gelmiş insanlardan oluşmaktadır. Esnaf ve memurlar kasabaların başlıca kişilikleridirler. Taşranın sıkıcılığı, tekdüzeliği, tutuculuğu bireylerin üzerinde baskı unsuru oluşturmaktadır. Kasaba filmlerinde çevre özelliklerinin kahramanın kişiliği ve davranışları üzerindeki etkisinin vurgulandığı görülebilir. Kent genelde kalıp olarak İstanbul'dur çünkü göç olgusu ile İstanbul Türk seyircisi için önemli bir yer olmuştur. Zenginler ve yoksullar, iyiler ve kötülerin çarpıştığı mekan İstanbul olarak tasarlanmıştır. İstanbul demografik yapısıyla Türkiye'nin minimal bir kopyası haline getirilmiştir. "Türk sinemasının kenti İstanbul'dur. Kentli olmak demek İstanbul'da olmak demektire varabilecek bir yargı oluşturabilir. Çok az film İstanbul dışında çekilmiştir. İnsanlar hiç görmedikleri İstanbul hakkında filmsel sözde bilgilerle bir fikir sahibi olmaktadır. Ayrıca İstanbul Batılılığı temsil etmesiyle de zaman zaman yozlaşmış ilişkilerin kenti olarak aktarılmaktadır"(Kırel, 2010: 101). Bu küçük Türkiye modelinin en küçük yerleşim birimi ise mahalle olmuştur. 1960'larda başlayan köyden kente göçle birlikte kentin kenar mahallelerinde yaşam değişmeye başlamış, yoksul insanların yabancılaşması, gelenek ve kültürlerini taşıması kökleri eskiye dayanan mahalle olgusunu değiştirmiştir. İstanbul ve mahalleleri Türk sinemasında çok kullanılan çevre olmuştur. Bunun önemli bir nedeni batıdaki örneklerde olduğu gibi donanımlı stüdyoların bulunmaması ve dekor hazırlanması aşamasının ek bir maliyet getirmesidir. Mahalle kavramı içerisinde mahalle sakinleri ve esnaf yer almaktadır. Mahallelerde yaşayan insanlar, genellikle orta veya alt sınıftan kişilerdir. Aralarında çeşitli çatışmalar yaşasalar bile, mahalle sakinleri, aynı mahallede oturuyor olmanın verdiği birlik ve beraberlik duygusuyla hareket etmekte, zor durumlarda dayanışma örneği sergilemektedirler. Genel olarak Türk sineması, kenar mahalle halkının dostluk, yardımlaşma, dürüstlük ve insancıl değerlerini yansıtmıştır. Yoksul ve kendi halinde insanların yaşadığı bu mahalleler az ile yetinebilen mutlu insanların bulunduğu mekanlar olarak sunulmuştur. Sinemadaki mahalle Türk insanının yakından tanıdığı bir mahalledir. Böyle bir mahallede yaşamıştır ya da yaşamanın özlemini duymaktadır.

Türk sinemasında tema

Türk sinemasının 1960-1975 döneminde göç temasının altında kız kaçırma, su ve toprak paylaşımı, kan davası, ağanın yarattığı sorunlar, töreler, vb. konular işlenmiştir. Sınıf atlama teması altında fakir-zengin kız / erkek ilişkileri, evlilik, yasa dışı işler yapma, piyango kazanma, vb. Aile teması içinde ise yardımlaşma, çatışmalar, büyüklere saygı, sevgi, dayanışma, erdemli olma vb. birçok özellik kullanılmıştır. Bir sınıflandırma yapmak gerekirse 1960-1975 dönemi filmlerinde yoğun olarak işlenen ana temalar; göç, sınıf atlama ve aile'dir. İşlenen konular genellikle bu üç temel başlık altından çıkmaktadır.

Türk sineması ve televizyon ilişkisi

Dizi sektörü ile ilgili ilk girişimler, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun 1970'li yıllarda gerçekleştirdiği televizyon dizileriyle ortaya çıkmıştır. Önceleri sinema ve reklam sektörlerine hizmet veren kimi kuruluş ve ihtiyaç duyulduğunda oluşan prodüksiyon ekipleri, TRT kurumu tarafından gerçekleştirilen televizyon dizileri ile bu alanda da hizmet vermeye başlamış; 1980'li yıllarda TRT'nin kendi içinde gerçekleştirdiği kimi yapımları kurum dışına sipariş etmesi ile de sadece televizyon dizisi üreten yapımevleri birbirinin ardı sıra kurulmaya başlamıştır. 1989 yılından itibaren yaşamımıza giren özel televizyon kuruluşları ile bu oluşum hızlanarak çoğalmış, bugün "dizi sektörü" olarak adlandırdığımız yeni bir sektör ortaya çıkmıştır.

Özel televizyonlar öncesi yerli diziler: TRT

Televizyonun etkili olmadığı yıllarda Türk sineması Türk halkının seyirlik eğlencesi olmuştur. Türkiye'de kamusal yayıncılık adına TRT televizyonu yayını devralıncaya kadar ilk televizyon çalışmaları 24 Ocak 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 100 W'lık bir verici kurulmasıyla başlamıştır. 9 Temmuz 1952'de yayına geçilmiş, 15 Mayıs 1974'ten itibaren TRT haftada yedi gün yayın

yapmaya başlamıştır (Dikmen, 1995: 48-49). TV tarihimizin ilk draması, ilk tiyatrosu "Şair Evlenmesi" idi. Genel yayın 31 Ocak 1968'de başlamış daha sonra TRT yapımcıları "Yağmur Sıkıntısı", "Hülleci", "Bir Cinayet Oyunu", "Köşebaşı", "Mikado'nun Çöpleri", "Cengiz Han'ın Bisikleti", "Çorak Toprak", "Dolap Beygiri", "Villada Cinayet", "İbiş'in Rüyası", "Dallar Yeşil Olmalı", "Tırpan", "Yılkı At", "4. Murat", "Asya", "Yürümek" gibi yerli uyarlamaları gerçekleştirmişlerdir (Kale, 2019, s.129-130).

1974 yılında İsmail Cem TRT Genel Müdür'ü olmuş yabancı program, dizi ve filmlerle birlikte yerli yapımlara da önem vermeyi kendisine ve TRT'ye hedef olarak koymuştur. İsmail Cem bu girişimi yaparken TRT yönetmenlerinin yanı sıra Yeşilçam'ın da o dönem çok önemli yönetmenleri olan "ulusal sinema" anlayışı etrafında toplanmış Halit Refiğ, Ömer Lütfi Akad ve Metin Erksan'a Türk edebiyat klasiklerinden uyarlamalar yapmak üzere davette bulunmuştur. Halit Refiğ, "*Aşk-ı Memnu*"yu dizi olarak çekerken, Metin Erksan "*Hanende Melek, Sazlık, Müthiş Bir Tren, Eski Zaman Elbiseleri, Bir İntihar*" filmlerini TRT adına gerçekleştirmiş, Lütfi Akad'da Ömer Seyfettin'in "*Pembe İncili Kaftan, Diyet, Topuz, Ferman*" adlı öykülerini televizyona uyarlamıştır. 1975-1980 yılları arasında TRT'de yayınlanan birçok yerli / yabancı dizi ve film sinemadan terör, seks filmleri furyası, sıkıyönetim, sokağa çıkma yasakları gibi nedenlerle uzaklaşan seyircinin film izleme ihtiyacını gidermiştir. Özellikle dizi filmler insanların günlük yaşamının bir parçası haline gelmiş, televizyonda gösterilen diziler Türk insanının en sevdiği eğlence türleri olarak Türk filmlerinin önüne geçtiler. Televizyon sokağa çıkmayı, para vermeyi gerektirmiyordu.

80'li yıllarda iletişim araçlarındaki Amerikan tekeli, A.B.D. şirketlerinin Türkiye'ye serbest girişi, Amerikan tarzı yaşamı ve Amerikan kültürünün egemenliğini her zamankinden daha çok artırmıştır. Sanat ürünleri birer meta olarak düşünülmüş, metalaşan sanat anlayışı kültür sanat ortamını yozlaştırmıştır. Bu yozlaşmanın yansımaları dönemin kitle iletişim araçlarının gelişiminde de açıkça ortaya çıkmıştır. Basında asparagas haber, cinsellik sömürüsü, magazinleşme öne çıkmıştır. Bireycilik, yalnızlaşan insanın sancıları, değerlerin yitiminden kaynaklanan çaresizlik, toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışından uzaklaşma, 1980 sonrasında yaşanan ortamın özellikleri arasında sayılabilir.

Türk filmlerinin konuları bu yıllarda; "Kadın sorunlarını işleyen, kadını anlatmaya çalışan filmler; Göç konusunu işleyen, olaya iç ve dış göç boyutunda yaklaşan filmler; Toplumsal ve siyasal eleştiri yapan filmler; sinemaya ve yaratım sorunlarına değinen filmler; özellikle insan psikolojisini incelemeyi amaçlayan, insanı anlatabilmeyi deneyen filmler"(Esen,1992:50) olarak sınıflandırılabilir. 1980'li yıllardan sonra toplumsal, ekonomik, siyasal açıdan yaşananlar Türk sinemasında ve filmlerinde yansımasını bulmuştur. Türk sineması 1960 buyana taşıdığı içerik özelliklerini kaybetmiştir. Yeni toplumsal düzen yeni bir insan modeli yaratmıştır. Bu insan modeli günümüze kadar bazı farklı süreçlerle birlikte gelmiş ya da günümüzün insan modelinin kökleri 1980'li yıllara dayanmaktadır denilebilir.

1980'li yıllarda Türk sineması ile televizyon arasındaki ilişki TRT'nin Türk sinemasıyla ve sinema seyircisiyle ilişkisine etkisi çerçevesinde gelişmektedir. TRT'nin Türk sinemasına daha doğrusu Türk sinema seyircisinin seyir anlayışına ve zevkine etkisi yabancı dizilerin üzerinden ortaya konulabilir. "Amerikan dizileri Türk halkını açtı. Seks tabularını yıktı. Bu da Türk sinemasının cinselliğe karşı daha rahat tavır almasını sağladı. Çünkü seyirci hazırdı"(Evren, 1990: 16). Böylece Türk sinema seyircisinin geçmişte utandığı, gizlediği cinselliğe karşı Dallas, Hanedan vb. dizilerden tolerans geliştirmesi mümkün olmuş, sinema seyircisi ise artık ortak bir yapı sunan halk kitlesi olmaktan çıkmış, çeşitli yaş ve sosyo kültürel ölçülere bağlı gruplar haline gelmiştir.

Özel televizyon yayıncılığı

Türkiye'de özel televizyon yayıncılığı 1980 sonrası değişimlere paralel olarak ortaya çıkmıştır. 1982 Anayasası'nın 133. maddesine göre -Radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eliyle kurulur

ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir. Fakat yurt dışından Türkiye'ye yayın yapılması konusundaki kanun boşluğundan yararlanan "Magic Box Star 1" Televizyonu Türkiye'nin ilk özel televizyon kanalı olarak 1 Mart 1990'da yayına başlamıştır. 13 Nisan 1994'te 3984 sayılı yasa ile Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) oluşturulmuş, Türkiye'deki ulusal yerel televizyon kuruluş sayısı 400 olmuştur.

Türk özel televizyonculuğunun bu yeni döneminde Türk seyircisi televizyoncular tarafından yeteri kadar tanınmamaktadır. Birçok tespit el yordamıyla ya da yurtdışındaki özel televizyonculuk anlayışının Türkiye'ye aktarılmasıyla yapılmaktadır. Özel televizyonculuğa en yakın deneyimler ise "TRT'nin kamu televizyonculuğu" ve "Türk sinemasının film deneyimleri" olmuştur. 1990'lı yılların başında Türk sineması ülkedeki ve dünyadaki gelişmeler paralelinde önemli değişimler yaşamıştır; prodüktörlük mesleği sona ermiştir. Prodüksiyonlar yalnızca televizyon programları ve diziler için yapılmaya başlamıştır. Sinema filmleri üretilemez olmuş prodüktör yönetmenler sponsor, devlet desteği ve Eurimage fonlarıyla film yapmaya başlamıştır.

Özel televizyonların kurulmasıyla birlikte reklam sektörünün büyümesi ve önem kazanması, magazin gazeteciliği gibi unsurlar Türk sinemasını ve televizyonculuğunu bu alanlarla işbirliği yapmaya zorlamıştır. Reklam filmleri ileri teknik ekipmanın ülkeye girmesini sağlamış, film kalitesi artmış ama seyircinin film algılama biçimini değiştirmiştir. Seyirci sinema filmlerinde reklam filmlerindeki görsel etkiyi aramaya başlamıştır. Fon desteğinden yararlanarak gerçekleştirilen ve seyirci sayısı açısından yüksek bir rakama ulaşan ilk film 1996 yılında "Eşkıya" olmuştur. (2.572.287 seyirci) 1993 yılı özel televizyonlar açısından diken üstünde yayın yapılan bir dönem olmuş, yayın kuruluşları yüzeysel çözümlerle ayakta kalmaya çalışmış, eski Türk filmleri sıklıkla tekrarlar halinde kanallar tarafından gösterilmiş, çok sayıdaki televizyon kanalı yayınlarının büyük bir çoğunluğunu yabancı program, pembe dizi ve filmlerle doldurmuştur. Yerli drama yayınları olarak diziler ve televizyon filmleri yapımında çekimser kalınmıştır. Yerli dizilerin yapımı özel kanalların ekonomik yapısıyla çok yakından ilgilidir. Bu yapı dizilerin teknik ve estetik özelliklerini belirlemektedir. Tıpkı 1960-1975 yılları arasında bölge işletmeciliğine dayalı ekonomik yapının yerli filmlerin teknik ve estetik özelliklerini belirlemesi gibi. Özel televizyon kanalları yüzünden TRT seyircisini yitirmeye başlamış, yıllarca ortak çalıştığı reklam verenlerini kaybetmiştir. Reklam gelirlerindeki gerileme TRT'yi de değişime zorlamıştır. Ayrıca sektörün kar getirdiğini gören diğer sermaye sahipleri de yeni kanallar açma hazırlıklarına girişmişlerdir. Tamamen seyirci odaklı, reytingleri dikkate alan özel televizyonlar kar etmeye başlamışlardır. İzlenme ölçümleri televizyonun ticari yapısı açısından en önemli iki kavramı izlenme oranını (rating) ve izlenme payını (share) ortaya çıkarmıştır[1].

Özel televizyon yayıncılığında 1960-1975 dönemi Türk sinemasının yeri

1990-1995 yılları arasında özel televizyonların pek çoğu 1960-1975 yılları arasında seyircinin beğenerek izlediği eski yerli filmleri kanallarında yayınladılar. 1960-1975 döneminde yapılmış olan eski Yeşilçam filmlerini önceleri sabah geç saatlerde ya da gündüz kuşağında yayınlarken bu filmlerin o saatlerde bile çok izlendiğini görmüş bu gözlemden sonra Yeşilçam filmlerini prime-time'a taşımışlardır. Fakat gene de çok sayıda televizyon kanalının programlarının çoğu yabancı olduğu için "13.04.1994'te kabul edilen 3984 no'lu kanuna göre RTÜK özel televizyonlara belirli oranda yerli yayın zorunluluğu getirmiştir"(Kishalı, 1998: 3). Bu zorunluluk saat sayısı oranında olduğu için özel televizyonlar satın aldıkları Türk filmlerini kanallarında defalarca yayınlayarak ekonomik bir şekilde yasağı savuşturmuşlardır. Bu filmleri kendilerine yakın bulan Türk izleyicisi ise hangi saatte kaç defa

[1] İzlenme Oranı (Rating) : Bir ülkedeki televizyon sahibi tüm hanelerin programı izleyen hanelere oranıdır. İzlenme Payı (Share) : Bir programın yayınlandığı saatte, televizyon izleyen hanelerin o programı izleyen hanelere oranıdır. "Prime Time" ise televizyon yayınlarının 20.00 ile 23.00 arasındaki zaman dilimini ifade eder.

yayınlanırsa yayınlansın eski Türk filmlerini izlemişlerdir. Bunu reytingler aracılığıyla fark eden kanal yöneticileri kendi yerli dizi yapımlarında da eski Türk filmlerinden yararlanırlarsa onların da reytinglerinin yüksek olacağını keşfetmişlerdir. Daha sonra eski yerli filmleri model alarak yerli dizi yapımına girişmişlerdir. Çünkü bu filmler kaç kez yayınlanırsa yayınlansınlar izleyici tarafından beğeniyle karşılanmışlardır.

Türk sineması seyircisi ve yerli dizi izleyicisi

Dizi yapım stratejisi seyircinin ilgisini çekmeye ve onu diziye bağımlı kılmaya dayanır. Ancak bu şekilde izlenme oranı ve payı artmakta ve diziye reklam alınabilmektedir. Alınacak reklam ise televizyon kanalının yaşam kaynağıdır. Yani kanal alacağı reklamla ayakta durmaktadır. Bunun içinde programlarının reytinginin diğer kanallarından yüksek olması gerekmektedir. Benzer bir ekonomik durum 1990'lardaki gibi finansal açıdan kompleks olmamakla birlikte 1960-1975 dönemi Türk sineması da seyirci merkezli bir sinema olarak seyircinin filme gösterdiği taleple yakından ilişkilidir. 1960-1975 döneminde de amaç seyirci tarafından izlenmektir. Türk sinemasında önemli olan seyircinin bölge işletmesine ve salon sahiplerine kazandırdığı para iken televizyonda aynı şey dolaylı olmaktadır yani izleyici diziyi parasız izlemektedir. Evinde ve maliyetsiz oluşun konforunu yaşamaktadır. Fakat reklamcıların ve şirketlerin ürünlerini pazarlamalarına, evlerine kadar girip ailece onları tüketime yönlendirmelerine izin vermek durumundadır. Aradaki tek fark 1980 sonrasında değişen sosyo ekonomik yapının getirdiği toplumu tüketime yöneltebilmek için yaratılan yeni satış ve pazarlama yöntemleridir. Sonuçta bu üretim sisteminin ortaya çıkardığı kültür de tüketime dayalı bir kültürdür. Dizilerin içeriği ise bu kültürün yansıması olan mekan, tema, kişi ve konulardan oluşmaktadır. 1980'lerde başlayan bireyci, liberal düzen oluşturma çalışmaları 1990'larda sonuç vermeye başlamıştır. Kültürel ve sanatsal alanda ticari düşünce ve söylem etkili olurken ahlaki yıpranma, maddeye olan düşkünlük, tüketimin yaşam biçimi haline dönüşmesi özel televizyon kanalları yoluyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu meşrulaştırma gayretleri Türkiye'de ticari televizyon yayıncılığının ideolojisini de belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Doğal olarak özel televizyonların program çerçevesi de bu sınırlar içerisinde çizilmiştir.

Ayrıca dönemin yerli dizileriyle yerli filmleri arasında reklam ve ticaret boyutuna dayanan bir ortaklığın söz konusu olduğu görülmektedir. Bu yön elbette ki seri üretim ve tüketim odaklıdır. Üretimin en hızlı ve değişken olduğu alan ise televizyondur. Bu yönüyle televizyonun sinema üzerinde güçlü bir etki yaratmasından söz edilebilir. Televizyondan gelen yıldızlar, televizyon dizilerine benzer konular ve türler, dizilerinkine benzer teknik kullanımlar televizyon izleyicisini sinemaya da çekmiştir. Kültür ve sanat ürünlerinin birer ticari meta olarak görüldüğü 1990'lı yıllarda klipler ve reklam filmleri karlı görsel işitsel etkinliklerdir. Reklam filmleri ve klipler çekerek yüksek kazanç sağlayan yönetmenler teknik donanımlar almaya başlamışlardır. Sinema filmleri teknik açıdan dünya standartlarına yaklaşmaya başlamıştır. Elbette bu durum televizyon etkisi altında bir sinema anlayışının da gelişmesine neden olmuş televizyondaki görüntü ve anlatıma aşina olan seyirciyle aynı yakınlık beyazperde de kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca günümüzde yaşanan dijitalleşme ve yeni medya teknolojilerinin sinema üzerindeki etkisi film izleme yöntemlerini de değiştirmektedir. Sinema seyirci ilişkisinin merkezinde yeni medya araçlarının yer aldığı görülmektedir. Özellikle gençler filmleri ve dizileri internet ortamında bilgisayar veya cep telefonlarından izlemeyi tercih etmektedirler. Böylece izleme eyleminde mekan sınırlılığı ortadan kalkmaktadır. Buna karşın sinemada film izleme etkinliği bir sosyo kültürel olgu olarak devam etmektedir.

Günümüzde interaktif film teknolojisinin interaktif bir seyirci yarattığı görülüyor. Evinde TV kanalında filmi hangi boyut, format ve çözünürlükte izleyeceğine kendi karar veren seyirci filmi verilen imkanlarla kendisi kurgulama yetkisine sahip oluyor. Böylece film üzerinde aktif bir seyirci oluşuyor. Bazı kanallara anında sosyal medya üzerinden ulaşabiliyorlar. Günümüzde Netflix ortamında bu

türden filmlere ve dizilere rastlamak mümkündür. Netflix, izleyicilerin bir hikayeden beklentileri konusunda önemli ipuçlarını elde ederek içerikleri buna göre şekillendirebiliyor. Sonuç olarak seyirci beğenileri, profili değişmekle birlikte seyir biçimleri de hızla ve radikal biçimde değişmektedir. Fakat gene de Türk insanının derin yaşam kültüründen, Doğulu, geleneksel anonim anlatım şeklinden ve zihniyetinden gelen, seyir geleneğinin bazı özellikleri kendisine en yabancı biçimlerde bile yansımasını göstermektedir. "Bugün süresi daha kısa, içerik ve biçim bakımından daha çok Amerikan dizi anlatılarını model alan internet dizilerinden Şahsiyet'te (Saylak, 2018) bile örneğin, hikayenin odak noktasını seyirciye Haluk Bilginer'in kendi kendine konuşarak vermesine rastlayabiliriz. Bunu bir olumsuzluk olarak değil, sözelliğin bizdeki karşılığına farklı bir örnek olarak vermeye çalışıyorum"(Alpozoğlu, 127:2018). Hele de bu durum televizyon dramalarının gözden çok söze eğilimli araçlar oldukları göz önünde bulundurulursa isabetli bir tespit olacaktır. Televizyon ve sinema filmleri iki farklı mecra olmalarına karşın temel olarak aynı anlatım yöntemlerini kullanırlar. Ancak televizyon kendine özgü doğası ve ticari yapısı yüzünden daha değişik bir işleyişe sahiptir. Bu sebeple sinema ve televizyon için üretilen filmlerin anlatım yapılarında bir takım farklılıklar doğmaktadır.

Seyirci merkezli film üretiminden yerli dizi yapımına ekonomi

Temel olarak televizyon yayıncılığının yaşamsal öneme sahip yanlarından birisi olan reklam olgusu reklamcılık uygulamaları ve dolaysıyla reklam filmleri tarafından oluşturulmaktadır. Seyircinin en çok izlediği filmler ve salon sahiplerinin elde ettiği gişe gelirleri karşısında bugün televizyonda en çok izlenen yerli diziler ve kanal sahiplerinin aldıkları reklam gelirleri yer almaktadır. Yani seyircinin taleplerine bağlı iki sistem ama farklı ekonomik uygulamalar ve bu uygulamaların içeriğe farklı yansımaları söz konusudur. Reklam gelirleri açısından reytingi yüksek diziler olmak yani en çok izlenen dizilerden biri olmak bir dizinin başarı ölçütüdür. Televizyonda reklam pastası geçmiş dönem Türk sinemasının gişe gelirlerinden çok daha büyüktür. Bu reklam pastasından en büyük pay ise yerli dizilerden elde ediliyor. Reklam ve reyting olgusu dizilerin içeriğine de etki etmektedir. TRT döneminde devletin belirlediği içerik yapısı bugün özel televizyonlarla birlikte reklam kuruluşlarının, şirketlerin ve izleyicinin beğenilerine uygun hale dönüştürülmüştür. "Bu şimdi bir tür moda. Bunun ne şekilde süreceğini sinemacılar belirleyemez talepler belirler. Seyirci sıkılır da artık yarışma seyretmek isterse herkes yarışma yapacak. Herkes belgesel isterse belgesel yapılır ama bana göre dramatik kurgusal yapı içeren dizi ve filmlere olan ilgi bitmez" (Akar, 2006).

Köklü ve oturmuş bir ekonomik yapıya dayanmayan, salt para kazanmak amaçlı üretim yaklaşımı, dizi yapımındaki ekonomik dengeleri sarsmış tıpkı 1960-1975 dönemindeki film enflasyonu gibi bir "dizi enflasyonu" yaratılmasında en önemli unsur olmuştur. Bu nedenle yaşanan enflasyon açısından Türk sineması ile dizi üretimi arasında bir benzerlikten söz etmek mümkündür. 1960-1975 döneminde yaşanan Türk sinemasında üretim sisteminin getirdiği olumsuzlukların benzeri bugün yerli dizi üretimi alanında da yaşanmaktadır. Fakat bu olumsuzluklar dizilerin içerik ve estetik yapısına daha yoğun etkide bulunarak dizi yapımında genel bir kalitesizliği gözler önüne sermektedir. Televizyonlarda yer alan dram ya da melodram ağırlıklı yerli dizi üretimiyle 1960-1975 döneminde film üretimi arasındaki benzerlik şöyle ortaya konabilir: Geçmiş dönemde "Salon Sahibi", "Bölge İşletmecisi" ve "Yapımcı" üçgeninde film üretimi gerçekleşirken 1990 sonrası özel televizyonların yerli dizi üretim sisteminde salon sahibinin yerini "Kanal Sahibi", film yapımcısının yerini ise "Dizi Yapımcısı" almıştır.

Özel televizyonlar işleyiş yapısı gereği ticari kazancı ön planda tutarlar. Devlet ve kamudan yardım almaz varlığını reklam için satabildiği sürenin kazancıyla sürdürürler. Bu sebeple de izlenir olmalıdırlar. "Özel televizyonların en çok izlenilen dolaysıyla yayınlarında en çok yer verdikleri türler açısından her geçen yıl dizilere ayrılan sürenin arttığı görülmektedir. 2000 yılından sonra bu dizilerin

prime-time da olanların hemen hemen tamamı ise yerli dizilerdir. 2003 yılı Kasım ayı verilerine göre 7 Ulusal televizyon kanalında 51 yeni dizi yayınlanırken, Mayıs 2004'te bu rakam 8'de 80'i bulmuştur. " (Medya Takip Merkezi, 2005) 2005'te ise zirveye ulaşmış haftada ortalama 80-100 dizi çekilir hale gelmiştir. "Seyirci kimdir? biz kime seslenmek istiyoruz?" sorusunun yanıtını 1960-1975 döneminde bölge işletmeleri bilet satış rakamları ve sinemacılardan aldıkları bilgiler doğrultusunda ölçülüyordu. Bu ölçümlerin bilimsel bir yönü olmamakla birlikte isabetli oldukları bilinmekteydi çünkü bölge işletmecisi, yapımcı ve sinema sahibi halktan kişilerdi. Halkın duyarlılıklarını, tepkilerini ve isteklerini bilmekte, bunları üretim sürecinde kullanabilmekteydiler. Oysa geçmiş dönemin aksine daha karmaşık ve dolaylı olan izleyici ölçüm yöntemi birtakım kuşkular içermektedir. Ölçümlerin takibi yapılmamaktadır. Böylece halkın ne tür diziler istediği, izlediği dizilerle ilgili neler düşündüğüyle ilgili tespitlerin yanlışlığı söz konusu olabilmektedir. Süratli bir biçimde tüketim yapan, günlük değişimlere bağlı bir yapı sunan televizyonda dizi piyasası hakkında formüller ya da şablonlar üretmek de çok geçerli bir yöntem değildir. Yapılan basit, ucuz ve tepki gören dizileri ısrarla yayınlayan kanallar bunların seyirci beklentisi olduğu yönündeki savlarını en önemli gerekçeleri olarak öne sürmektedirler. Oysa seyircinin kaliteli olana talebinde televizyon kanallarının da çok önemli etkisi olduğu bir gerçektir. Çünkü ticari riskleri yüzünden kanallar seyircinin hoşlanabileceği farklı denemelerden kaçınmaktadırlar.

Dramatik açıdan Türk filmi ve yerli dizi ilişkisi

Televizyondaki dizilerin dramatik etkisi televizyon ekranı sinema perdesinden daha küçük olmasına, sinemaya özgür iradeyle gidilmesine karşın güçlü oluyor. Diziler televizyonda gösterilen tek program türü değildir. Televizyonda reklamlar, haberler, eğlence ve magazin, vs. her tür programla seyircinin yaşam deneyimi hazırlanmaktadır. Yani televizyon seyircinin yaşam deneyimi kültüründe ve izleme algısında tüm referansları temsil etmektedir. Görüntü ve ses unsurları açısından sinemadan farklı bir düzenlemeye sahip olan televizyonda dizi yapımı açısından farklılıklar söz konusudur. Kamera kullanımları, mekanlar, dramatik kurgu, senaryo, oyunculuk vb. alanlarda sinemadan değişik yöntemler kullanılmaktadır. Bu değişiklik televizyonun sinemadan teknik, estetik ve seyirci ilişkisi açısından farkından doğmaktadır.

Dramatik yapı açısından televizyonda yer alan ve seyirci tarafından en çok izlenen diziler içerisinde melodrama en yakın olan tür pembe ve beyaz dizilerdir. Bu dizilerde güncel olaylar ve olgular ele alınır. Aile içi çatışmalar, kadın merkezli duygusal konular işlenir. Erkekler içinse onlara uygun farklı anlamlar üretilir. İzleyicinin algısını açık tutmak için abartılı davranışlar, süresi uzatılarak, konuşma ağırlıklı, yakın planlar kullanılarak verilir. 90 saniye kuralıyla sahneler kesilir. Belirli aralıklarla diyaloglar tekrar edilerek seyirciye hatırlatma yapılır. Amaç seyircinin merakını ve ilgisini ayakta tutarak diziyi götürmektir. Dizilerde bu amaca uygun, sinemadan çok farklı ve olumsuz dramatik süreçler kullanılmaktadır. Televizyonlarda gösterilen dizilerin bazılarında dramatik yapının olmadığı çatışma yaratacak olan ana olayın bir çözüme kavuştuktan sonra devam ettirildiği görülmektedir. Yüksek reyting alan fakat tıkanan, farklı bir boyuta geçemeyen, dramatik yapıdaki temel çatışmanın tükendiği dizilerin kanala sağladığı reklam kazancını sürdürmek amacıyla diziler devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Tamamen ticari amaçlı bu davranışla 1960-1975 dönemi Türk sinemasıyla özel televizyonlarda yayınlanan yerli diziler arasında dramatik yapının varlığı açısından farklılık ortaya çıkmaktadır. Yerli diziler pek çok değişik içerik unsurlarını ve biçimsel araçları kullanarak Türk sinemasına yakınlaşıyormuş gibi görünürken aslında ciddi bir uzaklaşma ya da yabancılaşmayı beraberinde taşımaktadırlar. Güncel yaşamda karşılığı bulunmayan karakter, davranış ve ilişkiler fantastik biçimlerde seyirciye sunulmaktadır. Birçok dizide aslında hiçbir şey anlatılmamaktadır. Buna rağmen içeriği gerçeklikle örtüşmeyen dizilerin hala reyting almasını açıklayabilmek için dizi dışındaki unsurlara ve seyircinin algı yapısına detaylı bakmak gerekmektedir.

Yerli diziler dünya televizyonlarında yer alan yabancı dizilerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu etkilenme uyarlama ve taklit düzeyinde kalmaktadır. Senaryolar süratle ve özensiz yazılmak durumundadır. Tüm drama türlerinde (sinema vb.)geçerli olan dramatik işleyiş ve süreçler ciddi ve uzun süreli çalışmayı gerektirmektedir. Dolaysıyla dramatik yapının işleyişinde temel hatalara düşülmektedir. Bu enflasyonist işleyiş tıpkı 1960-1975 dönemindeki Türk sinemasının film üretimini çağrıştırmasına karşın bu işleyişin neden olduğu temel dramatik hatalar geçmiş dönem Türk sinemasında pek az görülmüştür. Günümüzde ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel alanda yaşanan yozlaşmaya da paralel bir biçimde dizi izleyen seyircinin giderek teknik, estetik ve dramatik açıdan beğeni düzeyi düşmektedir. Niteliksiz olana karşı bir tolerans geliştirmektedir.

Dizilerin dramatik çizgisinde reklam ağırlıklı değişikliklere gidilmiştir. Dramatik yapısı genelde üç bölümlü giriş, gelişme (gelişme iki bölüme alınıp geniş tutulabilir) ve sonuçtan oluşan 50-60 dakikalık bir dizi dört kez kesilerek reklama girilmektedir. Her girişten önce ise dizi izleyicinin merakının ve yüksek ilgisinin zirvede olduğu bir yerde kesilmektedir. Kural halini almış bu durum reklam olgusuyla yerli dizilerin dramatik yapısı arasındaki etkileşimin nasıl olduğunu gözler önüne sermektedir. Türk sinemasının başlangıcından günümüze usta çırak ilişkisine dayanan bir yapısı olmuştur. Özel televizyonların kurulmasından bir süre sonra ilk film deneyimlerini yerli dizilerle gerçekleştiren pek çok yönetmen uzun yıllar asistanlık yapmadan doğrudan yönetmenliğe geçmiştir. Böylece aralarında bazı başarılı olanları saymazsak sinema anlatımını bilmeyen pek çok yönetmen ortaya çıkmıştır. Bir çok genç yönetmen ilk film deneyimlerini televizyonda yerli dizi çekerek gerçekleştirmiştir.

İçerik açısından Türk filmi ve yerli dizi ilişkisi

Tür açısından bir sınıflandırma yapmak gerekirse güldürü Türk sineması açısından çok önemli bir türdür. Özel televizyonların yeni kurulduğu 1990-1995 döneminde pek çok eski yerli film kanallarda gösteriliyordu. Seyirci bildiği filmleri tekrar tekrar izlemekteydi. Bunlar içerisinde en çok izlenenler Ertem Eğilmez'in çektiği kalabalık kadrolu komediler Hababam Sınıfı, Bizim Aile, Gülen Gözler, vs... ile Kemal Sunal komedileriydi. 1960-1975 döneminin ikinci önemli türü ise melodramdır. Melodramın etkisinin bugün yerli dizilerde de sürdüğü görülmektedir.

Televizyon dizilerinde kullanılan içerik her zaman olduğu gibi günümüzde de tartışma konusu olmaktadır. Bazıları zararlı içeriği trendlere yakın olduğu için doğal bulmaktadırlar. Sinemasının geleneksel yapısına uygun olmayan, yabancı formatlardan ya da yabancı dizilerden çevrilen dizilerde içerik olumsuz kullanılmakta yanlış mesajlar verilmektedir.

Günümüz dizilerinde her türden unsuru bulabilmek mümkündür. Aslında bu çeşit bir karışım eski Türk filmlerinde de mevcuttur ama bugünkü seyirci görsel izleme etkinliği açısından farklı bir seyircidir. Yani bugünkü diziler arasında türler içine sokamayacağımız diziler de tür içine girecek diziler de mevcuttur. Bu nedenle türsel bir sınıflandırmaya gitmek doğru olmaz. Bir filmde türsel bir çok unsuru bir arada görebiliriz.

Kişiler açısından Türk filmi ve yerli dizi ilişkisi

Yerli dizilerde seyirciyi ekran başında tutacak, onu diziye bağlayacak en önemli faktör oyuncudur. Dizideki oyuncular izleyiciyle bir yakınlık oluşturmak zorundadır. Böylece izleyici özdeşleşme yaşadığı karakterle doyuma ulaşabilecektir. Dizilerde konu önemli olmakla birlikte oyuncu da çok büyük etki sağlamaktadır. 1960-1975 döneminde Türk seyircisini sinemaya çeken en önemli unsurun da 'yıldız' olgusu olduğu bilinmektedir. Yerli film seyircisi kendine yakın bulduğu oyuncuyla özdeşleşmekte ve onunla doyuma ulaşmaktadır. Meydana gelen bağımlılık ise bu döngüden kar eden bölge işletmecisi tarafından ve dolaysıyla da film yapımcıları tarafından sürdürülmüştür. Özel televizyon kanallarının Türk sinemasının ünlü simalarını yerli dizilerde kullandıkları bu dönemde yalnızca yerli dizi ve filmlerde değil diğer programlarda da eski ve yeni sinema oyuncuları yoğun bir

şekilde yer almaya başladı. Her kanal yıldız oyuncularla doldu. Böyle bir ortamda ilk kez "yıldız mülkiyetçiliği" baş gösterdi. Böylece her hangi bir kanal adına çalışan bir film ya da dizi yıldızı başka bir kanalda çalışamıyordu. 1990-1995 yılları arasında özel kanallarda dizilerde rol alan Türk sinemasının ünlü oyuncularından bazıları; Filiz Akın, Türkan Şoray, Kemal Sunal, Cüneyt Arkın, Ayşen Gruda, Nebahat Çehre, Selma Güneri, Perran Kutman, Sadri Alışık, Öztürk Serengil, Perihan Savaş, Sibel Turnagöl, Müjdat Gezen, Kadir İnanır vs. Türk halkının 1960-1975 yılları arasında yerli filmlerden tanıdığı yıldız oyunculardır. Çünkü 1960-1975 yılları arasında yerli film izleyen seyirci yukarıda adı geçen oyuncuları çok iyi tanımaktadır. Beğenmektedir. Onları kendine yakın bulmaktadır. Yıllarca özdeşleştiği beğeniyle izlediği oyuncuları televizyon programlarında ve dizilerde görünce o kanalları izlemekte dolayısıyla kanalın reytingini artırmaktadır. Televizyon izleyicisinin profili sadece 1960-1975 dönemi filmlerini izleyen belirli bir yaştaki kuşaktan ibaret değildir. Televizyonda izleyen genç kuşak da yukarıda adı geçen oyuncuları televizyonda gösterilen filmlerinden tanımaktadır.

Kahramanın karşısında karşıt kahraman yer alır. Dizi iki kahramanın çatışmasından ibarettir. Kahraman kötü adamın çıkardığı engelleri aşarak seyircinin gözünde yücelir. Tıpkı kahraman gibi kötü adam da bir şablona bağlı değildir. Bazen içinde iyi, komik ya da ince duygular taşıyabilirler. Çoğunlukla gerek Türk sinemasında gerekse dizilerde dramatik yapının sığlığında ve seyircinin alışkanlıklarından dolayı sıradan tiplere başvurulur. Ama son yıllarda bu özellik değişmeye başlamıştır. Dizilerde zaman zaman antikahramanlara rastlanmaya, zaman zaman daha derin ve karışık karakterler görünmeye başlamıştır. Özellikle yabancı dizi filmlerden gelen alışkanlıklarla izleyici aslında geleneksel olarak yabancı olduğu karakter yaratımını benimsemeye başlamıştır.

Kadın dizi kahramanları Türk sinemasında genellikle seyirci beklentisine uygun bir şablon içinde sunulmaktadır. Köyünden şehre gelen dürüst, gözüpek, güzel, saf köylü kızı. Fakat 1980 sonrasında kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel konumundaki değişimle birlikte dizilerde yer alan kadın tipolojisi de belli bir oranda değişmiştir. Cinsellik, boşanma, flört, arkadaşlık gibi konular dizilerde kolaylıkla kullanılır olmuştur. Dizilerdeki yıldız sistemi Türk sinemasının yıldız sisteminin devamı niteliğindedir. Yalnız televizyon ve sinema yıldızı arasında bir fark vardır. Sinema yıldızları adlarıyla bilinirler yani kendisi gibidirler oysa dizi yıldızları kendi adıyla değil canlandırdıkları tipin adıyla tanınırlar.

Mekanlar açısından Türk filmi ve yerli dizi ilişkisi

1960-1975 dönemi Türk sinemasında küçük mekanlar kullanılmıştır; Mahalle, köy, apartman, kasaba, okul gibi. mekanlarda yaşayan birbirlerine komşuluk bağıyla bağlı, orta ve alt sınıf insanların sıcak ilişkileri anlatılmaktadır. Aynı özellik 1995-2005 yılları arasında yerli dizilerde de görülmektedir.

Yerli dizilerde mekan kullanımı ile filmlerde mekan kullanımı arasında dizinin seyirciyle olan ilişkisinden kaynaklanan farklılıklar da vardır. Sinema filminden daha uzun bir süreye yayılan dizide mekan çok önemli yer tutmaktadır. Nerdeyse tüm dizinin içinde geçtiği mekanlar, izleyicinin dikkatle izlediği ve üzerine yorumlarda bulunacak kadar önemsediği bir olgudur. Televizyon dizilerinde en çok kullanılan mekanlar; köyler, evler, ev içi özellikle mutfak, mahalleler, apartman içi komşuluk ilişkileri, okullar, işyerleri (holdingler). Apartman ve holding gibi sosyo ekonomik değişimlerin göstergesi olan modern mekanlar dışında diğer tüm mekanlar ve mekanların temel özellikleri 1960-1975 dönemi Türk filmleriyle benzeşmektedir. Yakın geçmişte yitirmeye başladığı güzel değerleri, özlemini duyduğu sağlam ilişkileri düşleyen ya da onu hala yaşayan seyircinin isteklerine yanıt veren diziler seyirci tarafından beğeniyle izlenmektedir. "O günkü duygular törpülendiler. Bir mahalleye taşınırdınız akşam size yemek getirirlerdi. Bir ilişki başlardı şimdi bir apartmanda insanlar birbirine selam vermiyor. Ben anlattığım insanların dünyasında yaşadım. O mahallelerde yaşadım. Yaptığım filmlerse o dünyanın insanlarıyla yaptığım filmlerdir daha ziyade. Bugün aynı duygular kalmadı tabi ama gene de bizim insanımız batılıya göre başka bir insan..."(Ün, 2006). Seyirci dizilerdeki mahallelerde,

apartmanlarda, köylerde, evlerde kendini görmektedir. Tıpkı geçmişte izlediği Türk filmlerinde olduğu gibi. Bazen elinde var olan hala yaşadığı koruduğu yanlarını görmeyi bazen de yitirdiğini düşündüğü ve özlem duyduğu değerlerini görmeyi istemektedir.

Temalar açısından Türk filmi ve yerli dizi ilişkisi

Televizyonda Türk sineması etkisi taşıyan yerli dizilerde işlenen temalar ulusal ve geleneksel ölçütlerin yansıdığı diziler olarak görülürken Batı kökenli türlerden esinlenmiş diziler de mevcuttur. Bu dizilerdeki temalarda batı kültürüyle ulusal kültür arasında bir sentez yaratılmaya çalışmıştır. Kariyer tutkusu, kişisel çıkarlar, cinsel ilişkiler, eşcinsellik, kürtaj ve tek gecelik aşkların günümüzde pek çok dizide kullanıldığı da görülmektedir.

Geçmiş dönem Türk sinemasının temaları günümüz yerli dizilerde kullanılmaya çalışılmaktadır. Fakat bu temaların geçmiş dönem Türk sinemasındaki özgünlüğü ve gerçekliğiyle kullanıldığını söylemek yanlış olur. Birçok tema günümüz bağlamından uzak bir şekilde işlenmektedir. "Halkla Türk sineması arasında aklınızın almayacağı kadar güzel bir ilişki vardı. Türk sinemasını merak ediyorlardı. Affediyorlardı. Çok önemlidir affetmek kelimesi. Çok büyük bir sabırla her zaman daha iyisini yapacaklar ümidiyle bizim arkamızdaydı halk. Biz de halk için film yaptık. İyisini yaptık çok beğenildik daha az iyisini yaptık bu sefer böyle olsun gelecek sefere dediler. Kötüsünü affettiler. Bu böyle uzun zaman sürdü. Ve Ondan sonra bazı etkenler altında halka bizim aramızdaki rabıta yavaş yavaş kopmaya başladı" (Seden,1985). Bu temaların günümüzün toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik gerçeklerini yansıtmaktan uzak oldukları görülmesine karşın dizilerin büyük bir çoğunluğunda öykünün "sınıf atlama" motifi etrafında geliştirildiği görülmektedir. Göçün yanı sıra geçmiş yıllarda olduğu gibi yerli dizilerin çoğunda aile ilişkileri ve aile içinde geçen sorunlar işlenmektedir. Bundaki önemli neden yalnızca geleneksel anlayışın bugün kendine özgü bir şekilde dizilerde yer alması değil televizyonun ailece izlenen bir araç olmasıdır. Çünkü televizyon kuruluşları tüm ailenin televizyon karşısında olduğu bir saatte (prime time) dizinin tüm aile bireylerinin ilgisini çekecek düzeyde olmasını istemektedirler.

Özel televizyonlar dizi yapımında her türlü içerik kaynağını kullanmışlardır. Tıpkı sinemada olduğu gibi televizyon da yerli ve yabancı roman, öykü, masal gibi unsurları kullanırken yerli ve yabancı filmlerin yeniden çevrimlerini ve benzer yapımlarına da başvurmuşlardır. Yabancı filmlerden ve dizilerden esinlenilerek yapılan yerli dizilerin yanı sıra geçmiş dönemde seyirci tarafından çok beğenilmiş filmlerden esinlenen diziler de kanallarda yer almışlardır. Her nasıl olursa olsun, hangi mecradan olursa olsun Türk insanının film izleme ihtiyacı ve isteğine uygun televizyon dizileri yapılacaktır. Türk sineması ve seyirci ilişkisi bugün televizyon üzerinden sürmektedir. "Görüntü sanatları insanları etkilediği sürece başka araçlarla gereçlerle de olsa bu sanatı yürütecektir. İyi sinema her zaman bir karşılık bulacaktır"(Atıf Yılmaz 17. Bölüm).

Sonuç

Pejoratif (küçümseyici) şekilde Yeşilçam olarak adlandırılan 1960-1975 dönemi Türk sineması bu yıllarda altın çağını yaşamış, siyasi, iktisadi ve sosyolojik değişimlerin etkisi ve televizyona olan ilginin artmasıyla özellikle doksanlı yıllarda özel televizyon kanallarının yayına başlamasıyla kriz dönemleri geçirmiştir. 2000 yılı sonrasında izleyici profili değişmiş, sinemacıların anlatımlarında belirgin değişiklikler gözlemlenmeye başlamıştır. Türk filmlerinin teknik düzeyi dünya standartlarını yakalamış, sinema okullarından yetişmiş yönetmenler piyasaya hâkim olmaya başlamış, Türk filmlerinin bütçeleri milyon dolarlık, seyirci sayıları da milyon kişilik sayılara ulaşmıştır.

Türkiye'de televizyon yayıncılığı ise teknolojik yenilikler çerçevesinde şekillenmiş, toplumsal hayatımızda önemli bir yer edinmiştir. 1968 yılında başlayan televizyon yayıncılığından 1980'li yıllarda renkli yayına geçiş yapılmış, 1990 yılından itibaren özel kanalların açılmasıyla kanal zenginliğine kavuşulmuş, sonrasında uydu ve kablo yayıncılığının geliştiği ve yaygınlaştığı görülmüştür. 2000'li

yıllarda özel kanal sayısı hızla artarken televizyon yayıncılığı çeşitlenmiş, Digiturk, D-Smart, Teledünya ve Tivibu gibi dijital yayın platformları açılmış, pay-tv uygulamalarına geçilmiş, televizyon internet ve mobil platformlarda yerini almıştır

Sinema ve televizyonun iki farklı mecra olarak ayrı ayrı Türkiye'de geçirdikleri evrim kısaca ortaya konulduktan sonra iki mecranın televizyon dizileri boyutunda ilişkilerini kısaca; 1960-1975 dönemi Türk sinemasının üretim yapısından ve bu yapının etkilerinden kaynaklanan unsurların seyirci beğenisine hitap etmek açısından günümüzde bilinçli ya da bilinç dışı dizilere yansıtılmaya çalışıldığı söylenebilir. Çünkü Türk seyircisinin beğenileri, seyir alışkanlıkları, kısacası kimliği bu dönemin sinemasında kendi ifade etme şansı bulmuştur. Televizyon dizileri özellikle seyirci profilini genellerken 1960-1975 dönemi Türk seyircisinin davranışlarını ve alışkanlıklarını, model almış, benzer içerikleri kullanmaya çalışmıştır. Fakat 1980 yılından itibaren toplum yapısındaki değişme, değerleri, yaşam şekliyle birlikte seyir alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Olumsuz anlamdaki bu değişimler, özellikle "tüketim kültürü" nün içerik özellikleri dizilerin en önemli motifine dönüştürmüştür. Reklam, reyting olgusu üretim sürecinin seyirciyle ilişkisini dolaylı ve karmaşık hale getirmiştir. Bütün bunlarda televizyon kanallarının tamamen ticari yaklaşımlarla, acımasız ticari rekabet koşulları içinde, nitelikten öte niceliği ön plana çıkardığı üretim, ölçme ve değerlendirme süreçleriyle hareket etmelerinin büyük payı olduğu açıkça görülmektedir. Seyircinin ve drama anlayışının değişimler geçirerek geldiği bu noktada fazla umutlu olmamakla birlikte televizyon dizilerinin, 1960-1975 döneminde sinemanın seyircisiyle kurduğu samimi, duyarlı, hoşgörülü ilişkiden doğan estetik nitelikleri aynı samimiyet ve kültürel duyarlılıkla kurabildiğinde ve bu unsurlar çağdaş bir biçimde yorumladığında Türk seyircisinden aynı ilgiyi görebileceğini düşünmekteyim. Bu sav yalnızca bugün için geçerli değildir. Gelecekte de seyircisini iyi tanımaya çalışan, onu tanımak için gerekli entelektüel, estetik, kültürel yapıyı, geleneği kavrayabilmiş bu bilinci ve duyarlılığı sinemasına yansıtabilen sinemacıların çalışmaları için de geçerlidir. İster sinema filmlerinde olsun ister televizyon dizilerinde bu ulusal bilinçle her açıdan gelecekte çok sayıda değerli ürünler verilebileceği düşüncesi olumlu yeni bir dönüşümle gerçek olabilecektir.

KAYNAKÇA

Adanır, O. (1994). *Sinemada Anlam ve Anlatım*. İzmir: Kitle Yayınları, 2. Baskı.

Alpozoğlu, S. (2018). Kırk Soruda Türk Sineması. Mesut Bostan (ed.) 2000 Sonrası TV dizileri Yeşilçam Anlatısını Nasıl Kullandı? (s.122-127) İstanbul:Ketebe

Ayça, E. (1998) Yeşilçam'ın Masal Büyüsü, *Cumhuriyet Pazar Eki*. 8 Ekim Pazar, Sayı:759.

Ayça, E. (1996). Yeşilçam'a Bakış, Türk Sineması Üzerine Düşünceler**,** Hazırlayan: Süleyma Murat Dinçer, Ankara.

Dikmen, S. (1995). *Televizyon Kanallarının Türk Sineması Üzerindeki Teknik ve Yapısal Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul.

Esen, Ş. (1992). Uzun İnce Bir Yolda Türk Sineması. *Sinema Yazıları*, Yaz 92, s.48-58.

Evren, B.(1990). *Türk Sinemasında Yeni Konumlar*, İstanbul: Broy.

Özgüç, A.(1997). *Türk Filmleri Sözlüğü*, Cilt 1,2,3, İstanbul: Sesam

Kale, F. (2019), TRT Yerli Edebiyat Uyarlamaları 1968-2015. *TRT Akademi*, C/S:4(7).

Kaya, D. (1998). Yerli Melodramlar ve Ruhsal Boşalım. *25. Kare Sinema Kültür Dergisi*, Sayı: 25, Ekim/Aralık 98, s.60-63

Kırel, S.(2010), *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi

Kishalı, Y.(1998). *RTÜK, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Yönetmelik ve Tebliğler*, 2. Baskı, İstanbul: Beta.

Korkmaz, A. (1997). *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasının İçinde Bulunduğu Ekonomik, Politik, Toplumsal ve Teknolojik Koşullar ile Bunların Sinemamız Üzerindeki Sonuçları*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, MSGSÜ SBE, İstanbul.

Özön, N.(2000). *Sinema, Televizyon, Video, Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü*, Kabalcı, İstanbul, 2000.

Refiğ, H.(1971). *Ulusal Sinema Kavgası*, İstanbul: Hareket

Scognamillo, G.(1998). *Türk Sinema Tarihi (1896-1997)*, Kabalcı Yayınevi, 3. baskı, İstanbul.

Şekeroğlu, S.(1985). (Haz.),Türk Sinema Tarihi Belgeseli, Atıf Yılmaz, Bölüm 17, MSGSÜ Sinema Televizyon Merkezi.

Şekeroğlu, S.(1985). Türk Sinema Tarihi Belgeseli, Osman Fahir Seden, Bölüm 21, MSGSÜ Sinema Televizyon Merkezi.

DİE, *Kültür İstatistikleri*, 1980-2003, DİE Yayını, Ankara, 2003

DİE, 1970, *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri*, Yayın No: 665

SESAM / Kültür ve Turizm Bakanlığı, "*Türkiye Sinema Sektörünün Görünümü*"

İNTERNET KAYNAKLARI

MedyaTakipMerkezi,Aktaran:DördüncüKuvvet:Medya
http://www.dorduncukuvvetmedya.com/dkm/article.php?sid=3473
http://www.dorduncukuvvetmedya.com/dkm/article.php?sid=2838 (Erişim Tarihi: 21.12.2005)

GÖRÜŞMELER:

17.06.2006 tarihinde Memduh Ün'le yapılan görüşme.

10.02.2006 tarihinde Serdar Akar'la yapılan görüşme.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 373-388, Güz 2021

Sanayi Devriminin Osmanlı Ekonomisi Üzerindeki Etkisi ve Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Politikalarına Yansımaları (1876- 1938) *

Doç. Dr. Bahattin Keleş
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4445-3303
Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Şırnak – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 05.03.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Sanayi Devrimi
Osmanlı Sanayisi
Balta Limanı Antlaşması
Atatürk Döneminde Sanayi
İzmir İktisat Kongresi

Araştırma Makalesi

Öz

XVIII. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan ve 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren çevre ülkeleri de etkileyen sanayi devrimi, sanayisi gelişmemiş ülkeleri oldukça etkilemiştir. Avrupa'da ortaya çıkan sanayi devrimi merkezden çevreye doğru bir ticaret akımının varlığını güçlü bir şekilde ortaya koymuş ve ilk olarak Osmanlı Devleti'ni, Hindistan'ı ve Çin'i etkilemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti bu sanayileşme devrimine ayak uyduramamış ve 1838 yılında İngiltere ile imzaladığı Balta Limanı Antlaşmasıyla adeta Avrupa ülkelerinin bir açık pazarı haline gelmiştir. Sanayi devrimi ile seri üretime geçen ve ürettiği mamulü ucuza mal eden Avrupa ülkeleri, bu malları çok düşük gümrükle Osmanlı ülkesinde satıyorlar ve çok büyük gelirler elde ediyorlardı. Osmanlı devleti zaman içerisinde teşvik-i sanayi kanunları çıkardıysa da imalat sanayisinin hala klasik metotlarla yönetilmeye çalışılması, kalifiye eleman yetersizliği ve üretimdeki kalite düşüklüğü gibi sebepler yüzünden bu gerileme ve çöküş sürmüştür. Atatürk, Cumhuriyeti kurduğunda Osmanlı Devleti'nden devraldığı ekonomik yapıyı daha da iyileştirmek için sanayileşmeye büyük önem vermiştir. Atatürk döneminde uygulanan sanayi politikalarıyla özel sektör kısmi olsa da desteklenmiştir. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi ile ekonomide yeni atılımlar ve hedefler belirlenmiş ve bu doğrultuda çalışılarak ekonomik kalkınmanın önü açılmıştır. Ülkenin birçok yerine yeni fabrikalar kurulmuş ve özel sektörün de desteği aranmıştır.

* Bu çalışma, 2-4 Mayıs 2019 tarihleri arasında yapılan *"2. İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi"*nde sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49822

Atıf Bilgisi / Reference Information

Keleş, B. (2021). Sanayi Devriminin Osmanlı Ekonomisi Üzerindeki Etkisi ve Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Politikalarına Yansımaları (1876- 1938). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 373-388.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 373-388, Autumn 2021

The Impact of the Industrial Revolution on the Ottoman Economy and Its Reflections on the Economic Policies of the Republic Period (1876-1938)

Assoc. Prof. Dr. Bahattin Keleş
Sirnak University, Faculty of Theologoy, Department of Islamic History, Sirnak – TURKEY

Article History

Submitted: 05.03.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Industrial Revolution
Ottoman Industry
Treaty of Balta Limani
Industry in Atatürk Period
İzmir Economy Congress

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49822

Abstract

The industrial revolution, emerged in England in the eighteenth century and affected the neighbouring countries since the first half of the nineteenth century, greatly affected the countries with non-developed industries. The industrial revolution, emerged in Europe strongly demonstrated the existence of a trade flow from the centre to the periphery, and it first began to affect the Ottoman Empire, India and China. The Ottoman Empire could not keep up with this industrial revolution and upon the Treaty of Balta Limani, signed with England in 1838, it became an open market for European countries. The European countries, which started mass production with the industrial revolution and produced the products that they produced cheaply, were selling these goods with very low customs in the Ottoman country and earning great revenues. Although the Ottoman enacted the Law for the Encouragement of Industry over time, this decline and collapse continued due to reasons such as the ongoing management of the manufacturing industry with classical methods, lack of qualified personnel and low quality in production. When Atatürk founded the Republic, he attached great importance to industrialization in order to further improve the economic structure that he took over from the Ottoman Empire. The private sector was supported, even partially, with the industrial policies implemented in the Atatürk period. By the Izmir Economy Congress held in 1923, new breakthroughs and targets in the economy were determined and the way for economic development was paved by working accordingly. New factories were established in many parts of the country and the support of the private sector was also sought.

GİRİŞ

Sanayi devrimi ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Makineleşmenin İngiltere'de başlamasının nedenleri arasında; artan talep, yeterince sermaye birikiminin var olması, tarımda gerçekleşen makineleşme niteliğindeki devrim ve artan aşırı nüfus gibi nedenler gösterilebilir (Wallerstein, 2011: 16).

Yine XVIII. yüzyılın başlarında devlet müdahalesi sınırlandırılmış, özel sermaye dolaşımı desteklenmiş ve yeni buluşlar ışığında toplumsal desteğin de varlığıyla bu yüzyılın başında sanayileşme ve üretimde teknolojinin nimetlerinden faydalanma gibi nedenler ilk kez İngiltere'de görülmeye başlamıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, sanayileşme sadece İngiltere'den ibaret değildi. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren İngiliz pamuklu dokuma endüstrisinin gelişmesinde dış pazarların etkisi inkâr edilemez derecede etkili olmuştur. Hatta XVIII. yüzyılda sadece İngiltere iç pazarı tam anlamıyla genişlememiş, bunun yanı sıra Kuzey Amerika, Kıta Avrupa'sı ve üçüncü dünya ülkelerindeki pazarlara doğru bir büyümenin gerçekleştiği de görülmüştür (Köktaş ve Gölçek, 2016: 97). Ancak İngiltere zaman içerisinde dokuma sektöründe kendisinden daha önde olan Hollanda'yı geride bırakmıştır. Bunun en büyük sebebi ise, İngiliz dokuma sanayisinin tarımla iç içe olması ve Hollanda sermaye fazlasının İngiliz girişimcilerine transfer olması gösterilebilir (Arrighi, 2000: 241).

Avrupa'da Sanayi Devrimi özellikle pamuklu dokuma sektöründe ortaya çıkmış ve modern fabrikalar XVIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ilk defa İngiltere'de görülmeye başlamıştır. Fakat zaman içerisinde diğer Avrupa ülkelerine de yayılmıştır. İngiltere'de 1797 yılında pamuklu dokuma fabrika sayısı 900 iken, 1850'li yıllarda bu rakam 1407' ye yükselmiştir (Chapman, 1972: 70; Köktaş ve Gölçek, 2016: 98). Sanayi Devriminin ilk kez pamuklu dokuma sanayisinde ortaya çıkmasının sebebine bakıldığında, hammaddenin bölge coğrafyasına yakın olmasına bağlanabilir. Uzmanlaşma ve teknik gelişme ile birlikte buna bağlı olarak sanayileşme de hızlı bir şekilde artmıştır. Bütün bu gelişmeler Avrupa'da yaşanırken Osmanlı Devleti'nde sanayileşme hareketleri Avrupa'nın gerisinde kalmıştır diyebiliriz. Çünkü Sanayi Devrimi, temelde tarımsal üretimden makine teknolojisine geçişi ifade ederken, Osmanlı Devleti'nde bütün bu gelişmeler tam anlamıyla iyi okunamamış ve devlet bu teknolojik gelişmelere zamanında ayak uyduramamıştır.

1.1.Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Öncesi Sanayileşme Faaliyetleri

19. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin yönetiminde III. Selim ve II. Mahmut vardı. Bunların döneminde Osmanlı-Rus savaşları devam ediyordu ve bu savaşlar sürekli kaybediliyor ve büyük maliyetlere neden oluyordu. Savaşların kaybedilmesi ise iç isyanların artmasına sebep oluyor ve böylece Osmanlı ekonomisinin gün geçtikçe güç kaybetmesine sebep oluyordu. III. Selim (1789-1807) döneminde ilk sanayi kuruluşlarının ortaya çıktığı görülmektedir. III. Selim döneminde 1793-1794 yıllarında top, tüfek, barut ve maden ocaklarındaki üretim için Avrupa tarzı bir üretimin yapılmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra 1805'de Beykoz kağıt ve Çuha fabrikaları açılarak ülkenin ihtiyacı olan ürünlerin buralardan karşılanmasına gayret edilmiştir (Giz, 1968: 25).

- Beykoz Kağıt Fabrikası (1804).
- Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (1812).
- Paşabahçe Tekel İspirto Fabrikası (1822).
- Eyüp İplik Fabrikası (1827).
- İslimiye Çuha Fabrikası (1830) (Erdem, 2016: 22).

Osmanlı Devleti'nde bu ilk girişimden sonra uzun bir süre ülkenin değişik yerlerinde herhangi bir fabrika açılmamıştır. Ancak II. Mahmut (1808-1839) tahta çıktıktan uzun bir süre sonra 1827 yılında Eyüp'te bir iplik fabrikası açmıştır (Karal, 1976: 241). İstanbul'da 1810 yılında Hamza Bey adında bir girişimci tarafından kurulan Beykoz Deri Fabrikası, Padişah II. Mahmut tarafından satın alınarak ordunun hizmetine verilmiştir. II. Mahmut döneminde ordunun fes ihtiyacının karşılanması için 1835

yılında Defterdar Fabrikası diye anılan Feshane kurulmuştur (Arslan, 1964: 22). Yine II. Mahmut döneminde Tophane yakınlarında bir kereste ve bakır levha fabrikası inşa edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Tophaneye bağlı Top Döküm Fabrikası ve Dolmabahçe Tüfek Fabrikası sanayileşme ile birlikte ilk defa hayvan gücünden buhar gücü ile çalışan bir fabrikaya dönüştürülmüştür (Clark: 17).

Yukarıda belirtilen güzel gelişmeler II. Mahmut döneminde yaşanırken ayrıca ülkede bu dönemde iç isyanlar daha da artmıştır. Bu olaylar arasında; Yunanistan'ın bağımsızlığını 1829 yılında elde etmesi ve ayrıca Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın merkezi yönetime karşı 1831 yılında isyan etmesi gibi olaylar sayılabilir. Bu yaşanan durumlar ülkenin gidişatını farklı bir boyuta çekmiş ve devlet gün geçtikçe giderek zayıflamaya başlamıştır (Çadırcı, 2013: 103). Osmanlı Devleti bir taraftan siyasi gücünü kaybederken öte yandan modern kapitalizmin yavaş yavaş etki alanına girerek ekonomik gücünü de kaybetmeye başlamıştır. Bütün bu yaşananlar göstermektedir ki, 1830'a kadar Osmanlı Devleti'nin sağlam ve dirayetli bir iktisat politikasına sahip olmadığı görülmektedir (Sayar, 1986: 111).

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dakine benzer bir sanayileşme tam anlamıyla gerçekleşememiştir. Çünkü Sanayi Devrimi, Avrupa'da tarımsal üretimden makine teknolojisine geçişi ortaya koyarken, bu süreç Osmanlı Devleti'nde daha farklı bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Çok geniş bir coğrafi alana sahip olan Osmanlı Devleti bu coğrafyayı kontrol edebilmek için güçlü bir askeri ve mali yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu yüzden gücünü koruyabilmek için öncelikli olarak askeri alanda fabrika ve imalathaneler açmaya önem vermiştir. Böylece Osmanlı'da ağır sanayi olarak, tersane, cephane, baruthane görülmekte ve bunlar daha çok İstanbul ve bazı diğer şehirlerde kurulmuştur. Örnek vermek gerekirse, İstanbul, Sinop, İzmit, Gelibolu ve Süveyş'te tersaneler inşa edilmiş, bunun yanında İstanbul, Selanik, Gelibolu, Bor ve İzmir gibi yerlerde ise baruthaneler açılmıştır (Berkes, 1975: 132; Köktaş ve Gölçek, 2006: 99).

Tanzimat öncesi Osmanlı sanayisine bakıldığında özel sektörün sanayi kuruluşlarında daha çok küçük el sanatları şeklinde var olduğu, devlet sektörüne bağlı sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğunun ise askeri amaçlı savunma sanayisine yönelik kuruluşlar olduğu görülmektedir. Osmanlı'da bu ilk sanayi teşebbüsleri ve atılımları gerek devlet gerekse özel sektöre ait olsun Avrupa sanayisi karşısında çok zayıf kalmıştır. Fakat III. Selim ve II. Mahmut döneminde kurulan bu sanayi sektörleri kendilerinden sonraki dönemler için bir temel teşkil etmiştir.

Osmanlı Devleti 18. yüzyılın sonlarında başlayan sanayileşme çabaları arasında sadece askeri alanda sanayileşmeye önem vermemiş aynı zamanda yüksek teknolojiye dayalı üretim anlayışının ithaline de büyük önem vermiştir. Bu dönemde devlet bir yandan eski usullerle üretime devam ederken, bir yandan da bazı kuruluşlarda yeni teknolojiye göre yeni fabrikalar kurma yoluna gitmiştir (Martal, 1999: 25). Hatta Osmanlı Devleti bir fabrikanın kurulması söz konusu olduğunda, genellikle makine ve tezgâhları yurtdışından getirtmekte ve bu makinelerin kurulması ve işletilmesi gibi durumlarda bile yurtdışından mühendis, usta ve işçi getirmeyi tercih etmiştir. Başlangıçta yurtdışından gelen elemanların çoğu İngilizlerden oluşurken, daha sonraları Fransa, Belçika, Avusturya ve İtalya'dan da teknik eleman gelmiştir. Osmanlı fabrikalarında çalışan işçilerin büyük bir çoğunluğu ise gayri Müslimlerden oluşuyordu. Fabrikada çalıştırılan işçiler arasında Türklerin sayısı çok azdı (Önsoy, 1988: 54; Bülbül ve Özbay, 2007: 36).

Bütün bu gelişmelerin yanında yabancı teknik elemanlara ödenen ücret de çok yüksekti. Örneğin 1840'larda İslimiye Fabrikasında görevlendirilmek üzere Belçika'dan getirilmesi düşünülen mühendis Grenvill'e yıllık ödenecek miktarın 42.200 guruş olması büyük tepkilere yol açmıştır. Bu duruma yerli işçiler bile büyük bir tepki göstermiştir. Örneğin Paşabahçe Fabrikasına beş altı Avusturyalı amelenin getirilerek çalıştırılmasına Anadolu'dan gelen yerli işçiler isyan etmişler ve bunun üzerine bu isyanın bastırılması için güvenlik güçlerinden destek ve müdahale edilmesi istenmiştir (Bülbül ve Özbay, 2007: 36). Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, Osmanlı Devleti'nde bu

yıllarda yetişmiş teknik eleman olmadığı gibi kalifiye işçi bile yoktu.

1.2. Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Sanayisindeki Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme faaliyeti 19. yüzyılda küçük el sanatlarına dayalı geçimlik küçük ölçekli sanayi kuruluşlarıyla devam ederken, daha sonra ihtiyaç duyulan alanlarda yeni fabrikaların açılarak seri üretime geçilmesi iyi bir gelişmedir. Tanzimat Dönemi ise sanayi alanında en belirgin adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Tanzimat Fermanı yayınlandığı zaman her ne kadar sanayi ile ilgili hükümler yer almasa da bu dönemde devlet adamlarının, ekonominin bir ülke için ne kadar da önemli olduğunun farkına varmaları önemli bir durumdur. Ayrıca sanayi alanında da bir takım köklü adımların atılarak yeni fabrikaların açılmasına önem verilmesi oldukça sevindirici bir gelişmedir. Tanzimat Dönemi devlet adamlarından başta Mustafa Reşit Paşa olmak üzere sanayii geliştirmek için "sanayii güçlendirme operasyonu" diyebileceğimiz birtakım çalışmalara öncülük etmesi ülke için iyi bir durumdur. Bu alandaki çalışmaları iki ayrı döneme ayırarak ele almak mümkündür. Devletçi politikaların ağır bastığı ve 1840-1860 yılları arasındaki yaklaşık 20 yıllık döneme birinci dönem; 1860-1876 yılları arasındaki özel sektörün de sanayileşmeye destek verdiği döneme ise ikinci dönem denilebilir (Önsoy, 1984: 15; Seyitdanlıoğlu, 2009: 59).

Birinci dönem olarak nitelenen 1840-1860 yılları arasındaki sanayi, daha çok devlet desteğinde ve öncülüğünde benimsenen ve geliştirilen bir sanayi olarak devam etmiştir. Özel girişimcilerin bu dönemde görülmemesinin ve aynı zamanda İstanbul'da ya da Osmanlı toplumunun genelinde böyle bir tartışmanın yaşanmamasının temelinde devlet sektörünün uzun bir süre devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Devlet ne zaman özel sektörü desteklediyse ondan sonra özel sektör yatırımlarının canlandığı görülmektedir. 1860'lı yıllara gelindiğinde Osmanlı yüksek bürokrasisi Avrupa'nın gerisinde kalındığının farkına varmış ve artık bu konuda bir şeyler yapmanın zamanının geldiğini anlamıştır.

Osmanlı Devleti bu gelişmeleri gördükten sonra özel teşebbüs yoluyla sanayileşme çabalarına destek vermeye başlamıştır. Bu çabaların gerçekleşebilmesi için şu önlemleri almaya gayret göstermiştir. Başlangıçta devlet ithal gümrüğünün yükseltilmesini düşünerek yerli sanayinin rekabet gücünün arttırılmasına önem vermiştir (Önsoy, 1984: 8).

Osmanlı Devleti, sanayii teşvik ve üretilen malların kalitesini ve çeşidini arttırmak için uluslararası sanayi sergilerine katılmaya başlamıştır. İstanbul'da 1863 yılında bir sergi açılmış ve bu sergide yerli ve yabancı ürünler sergilenmiştir (Önsoy, 1983: 195). Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, Osmanlı Devleti sanayii geliştirmek için büyük çaba sarf etmiştir ama bu gelişmeler yeterli olmamış ve Avrupa'nın gerisinde kalmıştır.

1.3. Tanzimat Sonrası Kurulan Önemli Sanayi Tesisler

Tanzimat Dönemi'nde kurulan önemli ve büyük ölçekli sanayi tesislerden bazıları faaliyet alanlarına göre aşağıdaki gibidir:

- *Çini ve seramik alanında*:
  - Beykoz Çini Fabrikası (1845).
  - Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu (1890-92).
- *Elektrik üretimi alanında:*
  - Dolmabahçe Gazhanesi (1853).
  - Beylerbeyi Sarayı Gazhanesi (1862).
  - Yedikule Gazhanesi (1880).
  - Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi (1891).
  - Silahtar ağa Elektrik Santrali (1910-13).
  - Üsküdar Elektrik Fabrikası (1911).
- *Deri ve kundura alanında*:
  - Osmanlı İttihat Saraçlık Anonim Şirketi (1913).

- Beykoz Ayakkabı Fabrikası (1884).

Tekstil ve hazır giyim alanında:

- Feshane-i Amire (1839).
- İslimiye Şayak Fabrikası (1840).
- Hereke Fabrika-i Hümayunu (1843-45).
- İzmit Çuha (Yün Kumaş) Fabrikası (1844).
- Hereke Çuha Fabrikası (1845).
- Bursa İpek Fabrikası (1846).
- İzmir Muslin Boyama ve Basma Fabrikası (1847).
- Bakırköy Bez Fabrikası (1850).
- İzmir Kumaş Fabrikası-Basmahane (1861).
- Kula Mensucat (1866), Kırkağaç Çırçır Fabrikası (1876).
- İzmit İpek Fabrikası (1880).
- Adana Milli Mensucat Fabrikası (1907).

Kimya alanında:

İzmir Yağ Fabrikası (1850).

- Beykoz İspermecet (Mum Yağı) Fabrikası (1863).
- İkinci İzmir Yağ Fabrikası (1870).
- Tanen (Asit) Fabrikası (1891).
- Küçükçekmece-Osmanlı Kibritleri Fabrikası (1898).
- Galata Yüksek Kaldırım Pil Fabrikası (1917).

Makine ve metal alanında:

- Zeytinburnu Demir Fabrikası (1843).
- Yedikule Şimendifer Fabrikası (1843).
- Eskişehir Demiryolu İnşa Fabrikası (1894).
- Şakir Zümre Soba Fabrikası (1918-23).
- Zeytinburnu Mavzer ve Fişek Fabrikası (1902).
- Zeytinburnu Asit ve Eter Fabrikası (1902).
- Zeytinburnu Kimyahane Fabrikası (1902).

Savunma sanayii alanında:

İstinye Tersanesi (1856).

- Cebehane-i Amire (Savaş Mühimmatı İmalatı) (1868).
- Kayseri Güherçile Fabrikası (1891-92).
- Konya Güherçile Fabrikası (1896).

Yukarıda belirtilen sanayi yatırımlarına dikkat edilecek olursa, tıpkı İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'nde olduğu gibi, Osmanlı sanayileşme sektöründe tekstil ve hazır giyim sektörü en başta yer almaktadır. Hatta Tanzimat öncesinde de dokuma fabrikalarının faaliyete geçtiği görülmektedir. Bu yüzyılda toplam 14 tekstil fabrikası kurulmuştur. Böylece, Sanayi Devrimi'nin etkisinin sektörel alanda hemen kendini hissettirdiği görülmektedir. Bununla birlikte, geleneksel olarak rekabet gücü yüksek olan deri ve ayakkabı alanında 3 fabrika ile çini ve seramik sektörlerine ait 2 fabrika ve bunlara ek olarak, makine ve metal sektöründe 7 fabrika, kimya alanında 6 fabrika, savunma alanında 4 fabrika ve elektrik üretimi alanlarında ise 6 fabrika ve çok sayıda tesisin faaliyete geçtiği görülmektedir (Erdem, 2016: 23).

1.4. Osmanlı Sanayisini Etkileyen Faktörler

1.4.1. Lonca Teşkilatı

Tanzimat öncesi Osmanlı sanayisine bakıldığında Osmanlı sanayisinin temeli küçük el sanatlarına ve ''gedik usulü''ne dayanıyordu. Osmanlıda iş hayatını düzenleyen kural ve kaideler Lonca Teşkilatı tarafından belirleniyordu ve asırlardır bu şekilde devam etmiştir. Her meslek grubunun bir loncası vardı ve çalışanlar bu loncalara bağlı kalmak zorundaydı. Lonca Teşkilatı'nın kurallarına göre zenaatkar olmak isteyen bir kişi çıraklık ve kalfalık yapmadan usta olamazdı. Meslek dalına ait loncanın, ürün kalitesini ve standartlarını belirleyen katı kuralları vardı. Meslek erbabı olan kişiler belirlenen standartların dışına çıkamazdı. Osmanlı Devleti bu şartlarla yüzyıllardır sanayi faaliyetlerini düzenleyen Lonca Teşkilatı'na oldukça fazla yetki vermiş, bu sistem ise rekabeti engellemiş, endüstrinin gelişmesini önlemiş ve sermaye birikimine imkân vermediği gibi girişimcilik fikrinin doğmasına bile öncülük etmemiştir (Eldem, 1970: 111).

Ancak Lonca Teşkilatı'nın Osmanlı sanayisi üzerinde olumlu etkileri de olmuştur. Osmanlının lonca sistemiyle sadece dokumacılıkta değil, çinicilik ve gemi yapımı alanlarında da oldukça ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. Lonca Teşkilatı'nın ülke için önemi büyüktü. Bu teşkilat devletin asker ve sivil vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılayan malları üretmekle kalmıyor, aynı zamanda vergi gelirlerinin önemli bir kısmını da bunlar sağlıyorlardı. Osmanlı ve Avrupa kaynakları lonca teşkilatını kısıtlayıcı tedbirleri tatbik eden, fikirlerini değiştirmeyen, katı hiyerarşileri olan, üye sayılarını sınırlayan, fiyatları tespit eden, ihtiyaç duyulan maddeleri himaye ederek rekabete engel olan müesseseler olarak belirtmişlerdir. Bu dernekler 13. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar devletin sosyo-ekonomik yapısını belli bir düzen içinde organize etmişlerdir. 17.Yüzyıla kadar ahilerin kontrolünde olan bu dernekler, bu yüzyılın başlarından itibaren askeri sınıfın yönetimi altına girmişlerdir. 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde sadece İstanbul'da 1109 Lonca Teşkilatı kalmıştır (Ünal, 2018: 96).

1.4.2. Gedik Usulü

Lonca Teşkilatı'nın yanında Osmanlı sanayisi üzerinde etkili olan bir diğer faktör ise ''gedik usulü''dür. Bir tür esnaf tekeli olan bu usulde, sanayi ve ticaretin her dalındaki iş yerlerinin sayısı ve bu sektörlerde çalışan işçi sayısının bile ne kadar olabileceği de bu sistem tarafından belirlenerek sınırlandırılıyordu. Bu sistem o kadar katı kurallar içeriyordu ki, çıraklıktan kalfalığa geçen ve sonunda usta olmak isteyen bir kişi, bir gedik demek olan bu ustalığı elde edebilmek için ya bir ustanın ölmesi ya da başka bir sebeple kadronun boşalması gerekiyordu. Usta olsa bile iş yeri açamıyor ve gedik boşalıncaya kadar beklemek zorunda kalıyordu. Bu tür katı kurallar yüzünden bu insanlar girişimcilik ruhunu, zengin olma hayal ve arzusunu ancak uzun yıllar sonra ve ancak yaşlanınca elde edebiliyorlardı. Bu durum ise hiç kuşkusuz bireylerin körelmesine ve meslekten soğumalarına sebep oluyordu ve sağlıklı bir rekabete dayalı sanayinin gelişmesi de böylece engellenmiş oluyordu (Karal, 1976: 276; Seyitdanlıoğlu, 2009: 55).

Lonca Teşkilatı ve Gedik Usulü yüzünden Osmanlı sanayisi gelişmediği gibi özel sektörün de bu sanayinin gelişmesine katkı sağlamasının önü böylece tıkanmış oluyordu. Osmanlı yöneticileri ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren uyanabilmiş ve Gedik Usulünü 1855'ten sonra kaldırabilmiştir (Eldem, 1970: 113).

1.4.3. Balta Limanı Antlaşması'nın Osmanlı Sanayisini Etkilemesi

Osmanlı Devleti, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırabilmek ve topraklarının parçalanmasını önlemek için İngiltere ile 16 Ağustos 1838 tarihinde Balta Limanı Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, İngiliz hükümetine ağır ticari imtiyaz ve tavizler vermek zorunda kalmıştır. Balta Limanı Antlaşmasıyla İngiliz tüccarına en fazla müsaadeye mazhar tüccar vasfı verilmiş ve İngiliz tüccarlar böylelikle yerli tüccarla aynı haklara sahip duruma gelmişlerdir. Bu antlaşmadan birkaç yıl sonra diğer bazı Avrupa ülkelerine de benzer antlaşmalar yapılarak tavizler

verilmeye başlanmıştır. Ancak yapılan bu antlaşmanın Osmanlı ekonomisine dış ticaret üzerinden kısmi bir açılım ve yarar sağladığı da söylenebilir (Erdem, 2016: 23).

Balta Limanı Antlaşması'nın en önemli hükmü ikinci ve üçüncü maddelerinde yazılıdır. Bu antlaşmanın ikinci maddesiyle Osmanlı ülkesindeki tekel usulü kaldırılarak İngiliz tüccarları istedikleri işlenmiş veya işlenmemiş tarım veya sanayi ürünlerinden istediklerini alıp satabilme hakkına sahip oluyordu. Üçüncü madde ile de İngiliz tüccarlarına Osmanlı ülkesi sınırları içerisinde yerliler gibi ticaret serbestisi tanınıyordu ki, işte özellikle bu maddenin hükmü kapsamında Osmanlı ülkesi Avrupa ülkelerinin bir açık pazarı haline getiriliyordu. Bu ticaret antlaşmasına göre iç gümrüklerin tamamı kaldırılmıştır. Tanzimat döneminde maliye ve gümrüklerin yenilenmesi nedeniyle ihraç mallarından %12, ithal mallarından %5, transit mallarından da % 3 gümrük resmi alınmaya başlanmıştır (Kurdakul, 1981: 29).

Osmanlı yöneticileri Mısır'ı kaybetmemek için İngiltere'ye tanıdıkları bu ticari imtiyaz yüzünden sanayi devrimine yeterince ayak uyduramamıştır. Böylece uluslararası pazarlarda yeterince rağbet görmeyen ve zorlanan Osmanlı sanayisi büyük zarar görmüş, yabancı sermaye giderek güçlenmiş ve dış ticaret dengeleri bozulduğundan ülke bir dış borçlanmanın içine sürüklenmiştir (Erdem, 2016: 23). Yukarıda yapılan açıklamada kısmi yararından bahsedilmiş olsa da Balta limanı Antlaşmasının Osmanlı devletine büyük zararı dokunmuştur. Bunları sıralayacak olursak; Osmanlı Devletinin sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin açık pazarı haline gelmesi, işsizliğin artması ve Osmanlı mallarının iç piyasada dahi tüketilmemesi gibi sebepler yüzünden bu antlaşma devletin ekonomisine büyük zarar vermiştir diyebiliriz.

Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı Devleti tamamen yabancıların açık bir pazarı durumuna gelmiş, bu ve ondan sonra yapılan antlaşmalar Osmanlı sanayisinin tamamen çökmesine ve ticaretin önemli bir kısmının yabancıların eline geçmesine sebep olmuştur. Osmanlı sanayisinde çöküş önce pamuk ve tiftik sanayisinde görülmüş ve daha sonra pamuklu sanayi zarar görmeye başlayınca İşkodra ve Tirnova'da 2000 ipek dokuma fabrikasının sayısı 200'e kadar düşmüştür (Ünal, 2018: 97). Bu durum da göstermektedir ki, Osmanlı sanayisi Balta Limanı Antlaşmasıyla bir çöküşün içine girmiş ve ülke ekonomisi büyük sıkıntılar yaşamaya başlamıştır.

1.4.4. 1863 Yılında Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun Kurulması

Osmanlı Devleti'nde geleneksel olarak ticaret ve sanayi sektörlerinin kendi kurallarını tayin eden ve gerekli yapısal düzenlemeleri yapan ahilik, lonca ve gedik gibi kurumlar zaman içinde köklü değişime uğrasa da kendine has olan teşkilatı devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la birlikte bu geleneksel kurumlar işlerliğini yitirmeye başlayınca, Tanzimatçılar 1864 yılında Islah-ı Sanayi Komisyonu'nu kurmuşlardır. Bu komisyon zaman içerisinde gittikçe küçülmeye başlamış ve bu sanayi dalları şirketler haline getirilmeye çalışılmış ve 11 maddelik bir nizamname hazırlamıştır. Ancak, 10 yıl kadar faaliyetini sürdüren Islah-ı Sanayi Komisyonu, dönemin siyasi ve ekonomik bunalımı yüzünden ve ayrıca yetkililerin de yeterince sahip çıkmamaları gibi nedenlerle bu kurum yetkilerini belediye ve Şurayı Devlet-i Nafia dairesine bırakarak bu faaliyetlerden uzaklaştırılmıştır. Aslında bu komisyon bugünkü ticaret ve sanayi odalarının kuruluşuna temel teşkil etmesi bakımından oldukça önemlidir (Önsoy, 1988: 95). Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun görevleri şunlardı: % 5 olan gümrük vergisini attırmak, sergiler açarak sanayii teşvik etmek, esnaf şirketleri oluşturmak ve sanayi okulları açmak suretiyle sanayi faaliyetlerine önemli katkılar sağlamaktır (Erdem, 2016: 27).

1.4.5. Tanzimat Sonrası Özel Teşebbüs İçin Yapılan Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrasında sanayileşmeye dönük olarak büyük ölçekli fabrikalar desteklendiği gibi küçük esnafı desteklemek ve onları daha iyi bir seviyeye getirmek amacıyla özel sektörler de desteklenmiştir. Devletin kurmaya çalıştığı büyük ölçekli fabrikaların yapımı daha çok 1840-1860 yılları arasında yoğunlaşırken, 1860 sonrasında ise özel teşebbüsü destekleme girişimlerinde

bir artış görülmeye başlanmıştır. Devlet özel teşebbüsü desteklemek için fabrika kurmak isteyenlere devlet arazisini bedava vermiştir. Ayrıca özel fabrikalara teşvik olarak verilen haklardan birisi de tekel hakkı uygulamasıdır. Yani fabrikaların üreteceği ürünler için gerekli olan hammaddeyi temin etme, üretme ve üretileni satma tekelleri verilmiştir. Tekel hakkı her zaman geçerli değildi ve bazen verilmediği durumlar da olabiliyordu. Mesela Balıkesir Sancağı Kırkağaç Kasabası'nda Monsieur Edwards adlı şahıs 1864 yılında pamuk tohumu temizlemek için bir fabrika kuracağına dair bir dilekçeyi kaymakamlığa vermiş ve yapılan yazışmalardan sonra Meclis-i Vala'da alınan kararla imtiyaz ve tekel hakkı bu kişiye verilmemiştir. Özel fabrika kurmak isteyenlere verilen önemli imtiyazlardan biri de yurtdışından getirilecek alet ve edevat için gümrük muafiyetinin sağlanması olmuştur (Şener, 2007: 68).

1.4.6. Osmanlı Devleti'nin Sanayi Devrimine Ayak Uyduramamasının Sebepleri

Osmanlı Devleti'nin sanayi devrimine niçin ayak uyduramadığı hakkında birbirinden farklı görüşler vardır. Rhoads Murphey'e göre Osmanlı Devleti üç alandaki gelişmeyi sürekli desteklemiştir. Bu gelişmeler arasında; askeri alandaki yenilikler, madencilik ve saat yapımı ile diğer işlerde ise mekanik hareketlerin uygulanmasıdır. Bu üç alandaki gelişmeyi sürekli desteklemeyi hedef edinmesindeki ana faktör ise malzeme ve insan gücü tedariki olmuştur (İhsanoğlu, 1992a: 11).

Osmanlı Devleti Avrupa'dan yeni sanayi tekniklerini almak için 1840'lı yıllara kadar beklememiştir. III. Selim 1793-94 senelerinde top, gülle, mayın ve barut üretiminde kullanılan çağdaş Avrupa yöntem ve tekniklerini ülkeye getirtmiştir. Osmanlı toplumu esas yapısı itibariyle yeni fikirlere açık, yabancı teknolojiyi kullanmaya hevesli ve açık bir toplumdur. Ancak Avrupa ile ekonomik ve teknolojik alış-veriş ve temas yolları XVIII. asrın sonlarına doğru yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu açığın kapanmamasının sebebi kısmen ekonomik gelişmenin devamlılığı için gerekli olan minerallerin, kereste ve diğer maddelerin doğal kaynaklarının gittikçe azalmış olmasıdır. Fakat kaynaklardaki bu eksilmenin etkileri, devletin Kuzey Atlantik ekonomileri tarafından bilinçli olarak dışlanmasıyla daha da artış göstermiştir. Bütün bu veriler ışığında Osmanlı'nın bir sanayileşme politikasının var olduğunu söylemek elbette doğru olacaktır. Takip edilen bilimsel gelişmeler ve yapılan teknolojik yatırımlar, icatlar şüphesiz bir ülkenin sanayileşmesinde en önemli başlangıç faktörünü oluşturur. Osmanlı Devleti maalesef bu gelişmeleri tam anlamıyla takip edememiş ve özellikle sanayileşmek için eğitim alanında gerekli adımı zamanında atmamış ve bu yapının oluşmasında yapılan çabalar zayıf kalmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin sanayileşmeme nedenlerinden biri olarak görülebilir (Ünal, 2010: 101).

1.4.7. Osmanlı Devleti'nde Sanayinin Zayıflaması ve Ekonomik Çöküş

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen İngiltere'deki Sanayi Devrimi ve Fransa'daki büyük siyasi devrimi Avrupa'daki toplumların sosyal yapılarında büyük değişimlere sebep olmuştur (Koray, 2005: 37). Sanayi Devrimiyle birlikte makineler icat edilmiş, buhar gücü keşfedilmiş, elektrik enerjisi insanların kullanacağı şekilde hizmete sunulmuş ve böylece makineleşmenin süratle gelişmesi hız kazanırken, kol kuvvetiyle iş yapan sanatkâr ve ustaların durumunu temelinden sarsmıştır. Böylece küçük atölyelerin yerini büyük işletmeler ve fabrikalar almıştır. Bütün bu gelişmeler neticesinde özellikle Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarında, ülke ekonomisinin ciddi bir sanayi bağımlılığı içerisine girdiği görülmektedir (Tezel, 1986: 92). Osmanlı Devleti, 18. ve 19. yüzyıllarda Batı'da meydana gelen sanayileşme devrimine tam anlamıyla ayak uyduramamış ve bu sebeple ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı özelliğini sürdürmeye devam etmiştir (Akgüç, 2001: 4). Osmanlı Devleti'nin bu özelliğinin uzun yıllar değişmediği görülmektedir. Tarımsal üretim, devletin son asırlarında milli gelirin yaklaşık % 65'ne tekabül etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde toplam çalışan nüfusun % 80'inin tarım kesiminde istihdam edildiği görülmektedir (Kasaba, 1993: 22; Öztürk ve Yıldırmaz, 2009: 147). Bu istatistiki veriler de göstermektedir ki, Osmanlı Devleti bir tarım

ülkesidir ve Avrupa ülkelerinin yakaladığı bir sanayileşmeyi yakalaması kısa vadede mümkün görülmemektedir.

Osmanlı Devleti, 20. yüzyıla, tarım sektörünü geliştirmek maksadıyla bir reform paketi uygulamaya çalışmış, fakat döven, karasaban ve kağnıdan oluşan ilkel tarım aletleriyle bu tarımsal üretimi arttırmayı başaramamıştır (Tabak, 1978: 24). Osmanlı Devleti'nde sadece ilkel metotlarla tarım yapıldığı için geri kalınmamış, aynı zamanda kalifiye insan gücü sıkıntısı da çekilmiştir (Yenal, 2003: 25).

Osmanlı Devleti'nin son dönemde sanayisinin durumuna bakıldığında bu sanayinin daha çok tüketim malları üretmekte, fakat ara mamul ve yatırım malları üreten sanayi dallarına sahip olmadığı görülmektedir. Osmanlı sanayinin hammaddesinin büyük çoğunluğu tarıma dayanmaktaydı. Büyük sanayi tesislerinin çoğu ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuştu. Osmanlı sanayisinde, dış sermayenin payı oldukça düşüktü ve fabrikalarda enerji daha çok kol gücüne dayanıyordu (Bilge, 1973: 16). Ayrıca Osmanlı Devleti sanayileşmiş ülkelere hammadde satan ve onlardan mamul mal satın alan ülke konumuna düşmüştür. Kol gücüyle üretilen Osmanlı malları yeterince rağbet görmemiş ve iyi, kaliteli ve ucuz Avrupa ürünleriyle rekabet edemeyince, bu yabancı mallar iç piyasaya hâkim olmaya başlamıştır (Matran, 1991: 210).

2.1. Atatürk Dönemi Sanayisi ve Sanayi Politikaları

2.1.1. Atatürk Dönemi Sanayi Politikası

Atatürk dönemi sanayisi üretim olarak makine gücünden çok, kol gücüne dayanmaktaydı. Bu dönemde Batılı ülkeler hem elde ettikleri kapitülasyonlardan önemli derecede faydalanırken, hem de empoze ettikleri serbest ticaret yoluyla Anadolu'da sanayinin kurulmasını ve yerleşmesini engellemeye çalışmışlardır. Atatürk'ün sanayi ile ilgili konuşmaları ve uygulamalarına bakıldığında, tarım kesimine verdiği büyük öneme rağmen, ülke kalkınmasının sanayileşmeye bağlı olduğunu hep vurgulamıştır. Atatürk'ün sanayi politikası, Türkiye'nin katma değer üreten sektörleriyle bütünleşmiş, hedefi ise iç piyasayı elde tutmak ve dış piyasalara karşı yüksek rekabet gücü ile bu piyasalara girmek şeklindedir. Atatürk, bu yolla Türkiye'nin dış ticaret bilânçosuna katkıda bulunmayı hedeflemiş ve bir taraftan az gelişmişliği ortadan kaldırmayı hedeflerken, diğer taraftan da Türkiye'nin dünya ekonomisindeki konumunu değiştiren ulusal bir sanayi gücüne ulaştırmayı hedeflemiştir (Yıldırım, 2006: 210).

Atatürk, gelişmiş bir ekonominin asıl amacını tarım dışı etkinliklere dayanarak, başta sanayi olmak üzere eğitim, sanat, bilim, teknoloji, ticaret, ulaşım ve sağlık gibi alanların da etkisiyle bir ekonomik kalkınma modelini geliştirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca Atatürk, tarım dışı etkinliklerin odak noktasının sanayi olduğunu belirtmiştir. Atatürk, cumhuriyetin daha başlarında iken sanayinin gelişmesi ve daha iyi bir seviyeye ulaşması için 1923 yılında İzmir İktisat Kongresini toplamıştır. Bu kongre sonrası çeşitli önlemler alınmış ve alınan bu önlemlerden birisi de Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması ve Sanayii Teşvik Yasası'nın çıkarılmasıdır. 1927 yılında 1913 Sayılı Sanayi-i Teşvik Kanunu bir kez daha revizyondan geçirilmiş ve özel sektörü desteklemek için devlet eliyle geliştirilen teşvik sistemi resmen uygulamaya konulmuştur. Bu teşviklerden sonra daha çok makine kullanarak üretim yapan ve daha çok istihdam üreterek iş imkânı sağlayan işletme ve kuruluşlara önemli teşvikler verilmiştir (Yılmaz, 1988: 313; Öztürk ve Yıldırmaz,2009: 161).

2.1.2. İzmir İktisat Kongresinin Toplanması ve Sanayi Alanındaki Atılımlar

17 Şubat 1923 tarihinde sanayici, tüccar, işçi ve çiftçi kesiminden 1135 delegenin katılımıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi 4 Mart 1923 tarihine kadar devam etmiştir. Kongrede çok çeşitli kararlar alınırken bu arada "Misak-ı İktisadi" belgesi de kabul edilmiştir (Ülken, 1982: 81). Kongreye katılanlar arasında sanayici, tüccar, işçi ve çiftçi gruplarının kongreye sundukları öneriler zaman zaman uzun tartışmalara neden olmuş ve sonuç metninde bu grupların öne sürdükleri görüşler içerisinde reddedilenlerin dahi olduğu görülmektedir. Bu kongreye katılan tüm gruplar temsil ettikleri

topluluğun menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmuşlar ve bu konuda büyük çaba sarf etmişlerdir (Koç, 2000: 152)

2.1.3. İzmir İktisat Kongresinde Gruplarca Alınan Karalar

2.1.3.1. Sanayii Grubu için alınan kararlar:

1. Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara muafiyet tanınması.
2. Sanayinin ve sanayicinin teşvik edilmesi.
3. Ulaştırmada ucuz tarifelerin uygulanması ve ulaşım imkanlarının geliştirilmesi.
4. Sanayi alanında kredi imkanlarının arttırılması ve çeşitli kolaylıkların sağlanması.
5. Sanayinin ihtiyacı olan teknik elemanların yetiştirilmesi için gerekli eğitim kurumlarının oluşturulması ve sanayi odalarının açılması (İnan, 1982: 52; Ökcün, 1981: 390).

İzmir İktisat Kongresi'nden bir yıl sonra 1924 yılında söz edilen kalkınma modelinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamak amacıyla devlet imkanları seferber edilerek milletvekilleri, tüccar ve esnaf tarafından Türkiye İş Bankası kurulmuştur (Ökcün, 1981: 493). Türkiye İş Bankasının ilk sermayesi bir milyon liradır ve bu sermayenin 250.000 liralık kısmi ise Atatürk tarafından karşılanmıştır (Cem, 1970: 27).

Türkiye'de sanayi grubunun isteği üzerine ve devlet öncülüğünde bir sanayi ve kredi bankası kurulma düşüncesi 1925 yılında 633 sayılı kanun ile Sanayi ve Maden Bankası'nın kurulmasıyla bu istek de karşılanmıştır (Silier, 1973: 493).

Sanayi ve ticareti geliştirmek için cumhuriyetin ilk on yılında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesinde önemli adımlar atılmıştır. Bu kongrede sanayi grubu tarafından alınan önemli kararlar üç kategoride ele alınmıştır.

2.1.3.2. Sanayinin Korunması

Başta sanayinin ihtiyacı olan hammaddenin öncelikli olarak yurt içinde sağlanması, eğer yurt içinde bu hammadde yoksa gümrüksüz olarak temin edilmesi ve ekipmanlara gümrük muafiyetinin sağlanması. Ayrıca ülkede üretilen yerli malların dış rekabete karşı korunması için önlemler alınması ve ülke ihtiyaçlarının kendi öz kaynaklarımız tarafından temini yoluna gidilmesidir.

2.1.3.3. Sanayinin Özendirilmesi

Sanayi tesislerinin kurulabilmesi için müteşebbislere beş dönüme kadar arazi verilmesi, Teşvik-i Sanayi Kanunundan sadece Türklerin yararlanması, yerli ürünlerin tercih edilmesi ve vergide değişiklik ve indirimler yapılarak sanayicinin desteklenmesi.

2.1.3.4. Sanayinin Finansmanı

Kredi bankalarının kurulması ve sanayi bankalarının kurulması.

Bütün bu başlıkların yanında indirimli ulaşım tarifesi, ticaret ve sanayi odalarının kurulması gibi istekler göz önünde bulundurulmuştur. İzmir İktisat Kongresi sonunda gelişen şartlar doğrultusunda 1923-1929 yılları arasındaki dönemde bu alan özel sektöre bırakılmıştır (Koç, 2000: 162).

Mustafa Kemal Atatürk İzmir İktisat Kongresinden sonra sanayii geliştirmek için birtakım adımlar atmıştır. Bunların en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz.

2.1.4. Teşvik-i Sanayi Kanunu:

Teşvik-i Sanayi Kanunu 28/5 1927 tarih ve 1055 sayılı yasayla yürürlüğe girmiş ve 1942 yılına kadar da bu yasa yürürlükte kalmıştır (Boratav, 1982: 86). Bu kanunla getirilen teşvik tedbirlerinin önemli maddeleri şunlardır:

1. Bu kanuna göre uygun görülen girişimcilere 10 hektara kadar arazi karşılıksız verilecektir.
2. Kazanç, gümrük vergilerinden ve harçlardan muaf tutulacaktır.
3. Haberleşme imkanları ve makine gücü hükümet tarafından sağlanacaktır.
4. Fabrikaların kuruluşunda yurt dışından sağlanan araç-gereçlerin demir ve deniz

yollarında %30 indirimli olarak taşınması sağlanacaktır.

5. Yıllık üretimin %10'una ulaşan kısmına devlet desteği sağlanacaktır.

6. Kamu kesiminin ve bu kanundan yararlanan kuruluşların teşvik gören üretim yeterli ve kaliteli ise ve fiyatı dış alım fiyatından %10 fazla değil ise bunların tercih edilmesi sağlanacaktır.

7. Tekel maddelerinin verimli bir şekilde satılması sağlanacaktır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 1973: 5; Koç, 2000: 163).

2.1.3.1. Cumhuriyet Döneminin Başlarında Uygulanan Sanayi Politikaları (1923-1929)

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Cumhuriyet Döneminde uygulanan sanayileşme politikalarını birkaç evreye ayırarak günümüze getirmek mümkündür. Uygulamaya konulan büyüme ve sanayileşme politikalarının ilk adımı 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan I. Türkiye İktisat Kongresiyle başlayan dönemdir. Cumhuriyet daha kurulmadan İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresinde, özel sektör ağırlıklı ve piyasa ekonomisinin uygulanmasına yönelik bir kalkınma programı üzerinde çalışılmış ve sonunda bu modelin uygulamaya konulması hususunda önemli kararlar kılınmıştır. Cumhuriyetin ilk on yılı genellikle ekonomi politikası ve özellikle sanayileşme açısından "Birinci Liberal Dönem" olarak adlandırılabilir. Bu süreçte hükümet, sanayi sektörüne öncelik vermiş ve tarım sektörünü de ihmal etmeyerek bu sektörü hep desteklemiştir. Bu dönemde özel sektörün sanayi yatırımlarının içindeki payı çok düşük düzeyde kalmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra sanayi alanında kurumsal yenileşme ve atılım hareketlerine sahne olmuş ve Cumhuriyet'in ilk on yılında sanayileşme beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. 1929 yılında ekonomimize de büyük etki eden dünya ekonomik krizi patlak vermiştir. Böylece devletin sanayi alanına doğrudan yatırım yapma gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır (Ünal, 2010: 102).

Osmanlı Devleti'ndeki sanayileşmede hâkim olan devletçi politikaların yansımaları Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu konuyu araştıran bazı yabancı araştırıcılar bu durumu şöyle açıklamaktadırlar; Osmanlı döneminden kalan bazı fabrika ve işletmelerin küçük bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak kalmıştır. Neticede, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bir hal çaresi olarak Osmanlıdan kalan eski fabrikaları kullanmanın yanında, bir takım yeni üretim teknikleri de geliştiremediği gibi onların yerine eskiden devam ede gelen geleneksel usulde üretim yapmaya devam etmiştir (İhsanoğlu, 1992b: 102). Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı döneminde uygulanan sanayi politikalarının fazla değişikliğe uğramadan aynen uygulamaya devam edildiği görülmektedir.

2.1.3.2. 1930-1938 Yılları Arasında Uygulanan Sanayi Politikaları

Cumhuriyetin başlarında uygulanan ekonomik model daha çok devlet müdahaleciliğini ön plana çıkarmış ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte bu uygulamasını ağırlıklı olarak hissettirmeye başlamıştır. Aslında daha önceki dönemlerde de liberal sistem uygulanmasına rağmen devlet, ekonomi gibi önemli bir konuyu özel sektörün inisiyatif alanına bırakmamıştır. Hükümet üyeleri de bu konuya zaman zaman değinmişlerdir. Dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, İzmir'de İktisat Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmada; "…Yeni Türkiye, karma bir iktisat sistemi izlemelidir. İktisadî girişimler kısmen devlet ve kısmen kişiler tarafından yerine getirilmelidir. Ülkemizin ekonomik durumu bunu gerektiriyor" demiştir (Ölçen, 1982: 134). Bakanın yaptığı açıklamalardan sonra özel sektördeki girişimcilerin, ekonomik gelişmeye hizmet ettikleri takdirde her türlü desteğin sağlanacağı bu konuşma ile resmen açıklanmıştır. Bu konuda daha sonraki dönemde İktisat Bakanı Celal Bayar; "Devleti kendilerine hizmet için amade tutuyoruz. Şu şartla ki, tüccar fırsat gözetleyen, yalnız kendi menfaatini düşünen bir adam olmamalıdır. Burada önemli olan ekonomik gelişmedir" şeklinde beyanatta bulunmuştur (Hamitoğulları, 1982: 128).

Devletçilik politikasının uygulandığı 1930'lu yıllar özel sermaye birikimi üstünde genellikle olumlu sonuçlar bırakmıştır. Fakat buna rağmen varlıklı kişiler, devletin yönetici kadroları tarafından

uygulanan iktisat politikalarına hep kuşku ile bakmışlardır (Tezel 1994: 257).

Devletin 1930'da hazırladığı ekonomik program içerisinde Merkez Bankası'nın kurulması büyük bir önem arz etmektedir. Devlet sanayileşme konusuna büyük önem vermiş ve 30 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı çıkardığı bir kanunla Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuş ve Ocak 1932 yılından itibaren de döviz işlemlerine resmen başlanmıştır (Çelebican, 1982: 26).

Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümetin yeni sanayileşme politikası başlatmaya çalıştığı geçiş yıllarında, sanayinin gelişmesi için özel sermayenin teşvik edilmesi bir yana, bu teşvikin kaldırılması yönünde birtakım fikirler ortaya atılmıştır. Bu düşüncelerin gerçekleşmesi hususunda bir kısım sanayi şirketlerine makine ithalatında tanınan gümrük muafiyeti 1932 yılında Sanayi Kredi Bankası'nı kurmak amacıyla çıkartılan kanuna bir madde eklenerek, hammadde ithalatı sırasında tanınan gümrük muafiyeti de kaldırılmıştır (Aysan: 2000: 145). 15 yıl yürürlükte kalmak üzere çıkartılan bu kanunun özel sanayi işletmelerine tanıdığı en önemli teşvik maddelerinin içerisinde bulunan bazı unsurların 5 yıl sonra kaldırılması hem özel sermaye tarafından hem de siyasi çevrelerce büyük tepkilere yol açmıştır. 1932'de kurulan Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası ile hükümetin sanayi politikasını ele alış biçiminden rahatsızlık duyan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in müdahalesiyle, Başbakan İsmet Paşa, kabinesinde değişiklik yaparak İktisat Bakanı Mustafa Şeref Bey'i görevden alarak onun yerine İş Bankası'nın kurucularından olan Celâl Bayar'ı bu göreve getirmek zorunda kalmıştır. Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası 1933 yılında dağıtılarak yerine Sümerbank kurulmuş, Haziran 1933'te hammadde ve makine ithalatındaki gümrük muafiyetleri tekrar getirilmiştir (Ezer, 2005: 3).

Devletin özel sektöre ağırlık verdiği bir dönemde, 1929 dünya ekonomik buhranının da etkisiyle başarılı olamaması üzerine, 1930-1933 yılları arasında, ithalatı düzenleyen, ihracatı denetleyen bazı kanunlar çıkarılmıştır. Sanayileşmenin plânlı bir hale getirilmesi için ilk beş yıllık sanayi kalkınma planı hazırlanmıştır. 1934'te yürürlüğe konulan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı" ile ilgili çalışmalar büyük bir titizlikle yapılmış, Haziran 1929'da Âli İktisat Meclisi'ne sanayileşmeyi hızlandırmaya yönelik "İktisadî Rapor" hazırlama görevinin verilmesiyle bu süreç başlamıştır (Aktan, 1978: 47).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın 44 milyon TL'ye mal olacağı ve bunun 21 milyonluk kısmının döviz harcaması olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı, büyük ölçüde uygulamaya konulmuş, fakat tahmin edilenin çok üstünde bir maliyetle karşılaşılmıştır. Hükümet bu ilk kalkınma programında maliyetin yüksek rakamlarla gerçekleşmesi üzerine 1935'te İkinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın hazırlanmasında daha da titiz davranmıştır ve program Kasım 1936'da dönemin İktisat Bakanı Celâl Bayar tarafından Başbakanlığa sunulmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına göre daha kapsamlı olan ve 1936 projesinde de yer alan yatırımların 110 milyon TL'ye mal olacağı ve bunun 45 milyonluk bölümünün döviz harcaması gerektireceği tespit edilmiştir (Tezel, 1994: 305; Ezer, 2005: 3).

Celal Bayar 1 Kasım 1938'de TBMM'nin Beşinci Dönem toplantısında Atatürk adına yapılan açış konuşmasında, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na oldukça geniş yer vermiştir. Celal Bayar bu konuşmasında; kalkınmanın köyden başlayacağını söylemekte, madencilik ve imalat sanayi dışında enerji ve ulaştırma sektörlerinde de önemli yatırımların olacağını ifade etmiştir (İnan, 1972: 161). Bu kalkınma planında kararlaştırılan projeler arasında; madencilik, metal ürünleri, kimya sanayi, alüminyum, uçak motoru, toprak ürünleri sanayi, gıda sanayi, elektrik sanayi ve ulaştırma sanayisinden oluşmaktaydı. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Eylül 1938'de uygulanmaya konulmuş, fakat 1939 yılında çıkan İkinci Dünya Savaşı sebebiyle yürürlükteki projelerin uygulanmasında büyük sıkıntılar yaşanmıştır (Başol, 1983: 62).

Yukarıda izah edilmeye çalışılan projelerin uygulanması için çok az miktarda bir dış kaynak kullanılmıştır. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın finansmanında kullanılmak üzere Sovyetler Birliği'nden 8 milyon dolar, İngiltere'den ise 1938 yılında 16 milyon sterlin bir dış borç

alınmıştır. Alınan dış borcun 6 milyonu askeri malzeme temininde kullanılmış, 10 milyonluk bir kısmı ise dış ticaret finansmanı için harcanmıştır (Töre, 1982: 59).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile kurulması öngörülen ve büyük ölçüde gerçekleştirilen sanayi kalkınma planı beş ana grupta toplanmaktaydı. Bunlar sırasıyla

- Dokuma Sektörü (Pamuk, Kendir, Yün)
- Maden Sektörü (Demir-Çelik, Kükürt, Bakır)
- Kağıt Sektörü (Selüloz)
- Kimya Sektörü (Suni İpek, Fosforik Asit, Süper Fosfat, Kireç Kaymağı, Posata, Kibrit)
- Taş-Toprak Sektörü (Cam, Çimento, Şişe, Seramik)

olarak gerçekleşmiştir (Sevgi, 1994: 51).

Yukarıda bahsedilen sanayi dallarında 20 fabrikanın kurulması ve bu fabrikalar için 43.453.000 TL bir yatırım yapılması hedeflenmiştir. Bu fabrikalar için gerekli olan finansman Sümerbank ve İş Bankası tarafından karşılanması uygun görülmüştür. Fakat finansmanın asıl kaynağını tüketim malları üzerine konulan vergilerin oluşturduğu bilinmektedir (Parasız, 1998: 50).

Sonuç ve Değerlendirme

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti devrim niteliğinde sayılmasa bile sanayi alanında önemli adımlar atmıştır. Fakat bu alanda atılan adımlar yeterince iyi bir planlamanın yapılamaması, kalifiye eleman eksikliği, maliye ve ulaşım gibi önemli problemlerin halledilememiş olmasından dolayı uzun ömürlü ve kalıcı olamamıştır. Tanzimat'tan sonra Batı'ya açılımayla birlikte ticaretin serbestleşmesi, ticari alanda verilen imtiyazlar ve gerekse tekel haklarının kaldırılması sonucu yabancı ürünler karsısında sanayi malları üreten esnaf zor duruma düşmüştür. Gelişmelere, yeni tekniklere ayak uydurabilenler varlıklarını devam ettirirken, ayak uyduramayan esnaf ise faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti'nin sanayisi özellikle Sanayi Devrimi'nin olduğu yıllara kadar pamuklu dokumada rakipleri ile rekabet edebilecek düzeylerde olduğu görülmektedir. Fakat 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması (Balta Limanı Antlaşması) ile Osmanlı sınırları içerisine çok düşük gümrüklerle giren sanayi ürünleri Osmanlı esnafını güç durumda bırakmış ve Osmanlı sanayisinin durma noktasına gelmesine sebep olmuştur.

1840'larda ordunun, donanmanın ve sarayın taleplerini karşılamak amacı ile Osmanlı yöneticileri, Avrupa'dan en son kullanılan teknolojisini ithal ederek bir dizi fabrika kurmuşlardır. Osmanlı'da Tanzimat sonrası dönemde hız kazanan sanayileşme hareketi sonucu kurulan devlet fabrikaları genelde İstanbul ve yakın çevresinde yer almıştır. Pamuklu ve yünlü dokuma fabrikaları, feshane, çuha ve basma fabrikaları, tophane, tersane ve demir döküm fabrikaları bunlardan bazılarıdır. Fakat gördüğümüz kadarıyla devlet sermayesi ile kurulan bu fabrikaların üst düzeyde başarılar elde ettiğini söylemek çok mümkün gözükmemektedir.

Avrupa'dan son teknoloji ürünü makineler getirilmesine hatta yabancı işçiler, mühendisler çalıştırılmasına rağmen kuruluşlarından on, on beş yıl sonra kapanma noktasına geldikleri görülmektedir. Özellikle büyük çaplı devlet fabrikaları 1960'lara kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu fabrikalar 1927'lerden itibaren başlatılan sanayileşme çabalarına ışık tutmuştur. Öte yandan özellikle küçük çaplı teşebbüsler şeklinde gerçekleştirilen özel girişim sonucu açılan fabrikalar daha çok iç talebin karşılanmasında önemli etkiye sahip olmuştur.

Atatürk döneminde 1923-1929 yılları arasında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar neticesinde yeni bir ekonomik yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönem içerisinde kısmi bir liberal yapı kurulmaya çalışılsa da devlet özel sektörü yatırım yapmaya teşvik edecek çeşitli yasal ve kurumsal

düzenlemeler yapmasına rağmen özel sektörü yeterince desteklemediğinden bu sektörün gücü fazla etkili olamamıştır.

KAYNAKÇA

Akgüç, Ö. (2001). Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devletinden Aldığı Ekonomik Miras, Bursa: Ekin Kitabevi.

Aktan, R. (1978). Türkiye İktisadı. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Arrighi, G. (2000). Uzun Yirminci Yüzyıl. (çev. R. Boztemur). Ankara: İmge Kitabevi.

Arslan, H. (1964). Beykoz Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi. Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, C/S. 1(1): 22-36.

Aysan, A. M. (2000). Atatürk'ün Ekonomi Politikası. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Başol, K. (1983). Türkiye Ekonomisi. İzmir: Mas Ambalaj.

Berkes, N. (1975). 100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi. C.II, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bilge, K. (1973). Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Boratav, K. (1982). Türkiye'de Devletçilik. Ankara: Savaş Yayınları.

Bülbül, Y. ve Özbay, R. D. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Teknolojiye Karşı Direncin İktisat Tarihi. Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C/S. 9(4): 36-49.

Cem, İ. (1970). Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi. İstanbul: Cem Yayınları.

Chapman, S. D. (1972). The Cotton Industry in the Industrial Revolution, London: Macmillan Press.

Clark, E. Osmanlı Sanayi Devrimi. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C/S. 14(82,83,84):16-24.

Çadırcı, M. (2013). Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çelebican, G. (1982). Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmeleri Semineri, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 23-34.

Eldem, V. (1970). Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik. Ankara: İş Bankası Yayını.

Erdem, E. (2016). Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 48, 17-44.

Ezer, F. (2005). 1923-1938 Döneminde Türkiye'de Uygulanan İmalat ve Sanayi Politikaları. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 3-17.

Giz, A. (1968). İstanbul'da İlk Sanayi Tesislerinin Kuruluş Yılı 1805. İ.S.O.D., S. 23, 25- 37.

Hamitoğulları, B. Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. 105-132.

İhsanoğlu. E. (Ed.). (1992a). Osmanlıların Batı Teknolojilerini Benimsemedeki Tutumları, Efrenci Teknisyenlerinin Sivil ve Askeri Uygulamadaki Rolü. Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 53-120.

—. (Ed.). (1992b). Osmanlı Sanayi Devrimi. Osmanlılar ve Batı Teknolojisi, Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 37-52.

İnan, A. (1972). Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İnan, A. (1982). İzmir İktisat Kongresi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karal, E.Z. (1976). Osmanlı Tarihi, C. VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kasaba, R. (1993). Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi. İstanbul: Belge Yayınları.

Koç, İ. C. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri. Atatürk Dergisi, C/S. 3(1): 145-166.

Koray, M. (2005). Sosyal Politika. Ankara: İmge Kitabevi.
Köktaş, A.M. ve Gölçek, A. G. (2016). Endüsrti Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C/S. 9(4): 97- 114.
Kurdakul, N. (1981). Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar. İstanbul: Döler Neşriyat.
Martal, A. (1999). Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme, 19. Yüzyıl, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
Matran, R. (1991). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. İstanbul: Say Yayınevi.
Ökçün, A. G. (1981). Türkiye İktisat Kongresi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 389-435.
Ölçen, A. N. (1982). 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. 133-151.
Önsoy, R. (1983). Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi). Belleten, C/S. 47(185): 195-235.
Önsoy, R. (1984). Tanzimat Dönemi. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C/S. 2 (2): 15-27.
—. (1988). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Öztürk, S. ve Yıldırmaz, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. Cumhuriyet Üniversitesi iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C/S. 10 (2): 145-165.
Parasız, İ. (1998). Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları. Bursa: Ezgi Kitabevi.
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (1973). 50. Yılda Türk Sanayii. Ankara.
Sayar, A. G. (1986). Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması. İstanbul: Der Yayınları.
Sevgi, C. (1994). Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı. İstanbul: Beta.
Seyitdanlıoğlu, M. (2009). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, S.28: 53-69.
Silier, O. (1973). 1923-1935 Döneminde Türkiye'de Bankalar ve Bankacılık. Türkiye İktisat Tarihi Seminer-Metinler/Tartışmalar, 8-10 Haziran.
Şener, S. (2007). Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C/S 9(3): 65-78.
Tabak, F. (1978). Osmanlıda Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Tezel, O. (1986). Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950). Ankara: Yurt Yayınları.
Tezel, Y. S. (1994). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Töre, N. (1982). Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Semineri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 45- 62.
Ülken, Y. (1982). İzmir İktisat Kongresi'nin Anlam ve Değerlendirilmesi. Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, 79-92.
Ünal, Ç. (2010). Türkiye'de Sanayi Tarihi, Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Yapısı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
—. (2018). Türkiye Sanayisinde Osmanlı Devleti'nin Etkileri'. Çukurova Araştırmaları Dergisi, C/S 4(1): 86-106.
Wallerstein, I. (2011). Modern Dünya Sistemi III. (çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarın Yayıncılık.
Yenal, O. (2003). Cumhuriyet'in İktisat Tarihi. İstanbul: Homer Kitabevi.
Yıldırım, N. (2006). Atatürk'ün İktisadi Egemenlik İlkesinin Kalkınma Politikalar. Ankara: Platin Yayınları.
Yılmaz, Ş. (1988). 1923'den Bu Yana Ekonomi Politikaları: Devletçilikten Devletin Tasfiyesine. Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C/S. 22(213): 313-326.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 389-420, Güz 2021

Özgecan Aslan Cinayeti Sonrası Sosyal Medyada Dayanışma Olgusu*

Şengül Huzziyas
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5412-4856
Yüksek Lisans Mezunu / Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Feridun Nizam
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4215-6973
Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Elazığ – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 02.11.2020
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Sosyal Medya
Dayanışma Olgusu
Kadın Cinayetleri
Özgecan Aslan Cinayeti
Dijital Aktivizm

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma birinci yazarın, ikinci yazar Dr. Öğr. Üyesi Feridun Nizam danışmanlığında hazırladığı ve Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'nda kabul edilmiş aynı isimli Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47299

Öz

Günümüzde iletişim şekilleri, sunulan imkânlar doğrultusunda gelişmeye devam ederken bireylerin toplumsal olaylara katılması ve tepki yöntemleri de değişmektedir. Sosyal medyanın altın çağını yaşadığı bugünlerde, insanlar toplumsal olaylara bu mecradan katılmakta ve tepki göstermektedir. Bu çalışma Özgecan Aslan cinayeti sonrası sosyal medyadaki dayanışma olgusunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. İlk olarak Facebook kullanıcısı 500 kişiye online anket uygulanmıştır. Ardından nitel bakış açışı kazandırmak amacıyla Özgecan Aslan adına açılan Facebook hesapları arasından (eser kaleme alındığı tarih itibariyle) en çok beğeni alan 'OzgecaniUnutmuyoruz' sayfası, içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde konunun doğrudan muhatapları olması bakımından, kadınların yaşananlara daha duyarlı ve ilgili olduklarını; katılımcıların sosyal medyada pasif kullanıcı olmayıp, toplumsal olayları takip ettiği ve tepkilerini dile getirmek için müdahil olduklarını; sosyal medyadaki imza kampanyasını imzaladığını belirten katılımcıların destek olmak için bireysel olarak paylaşımlar yapmanın yanında toplumsal gücü harekete geçirmek için de çalışmalarda bulunduklarını; ancak yine de Özgecan Aslan cinayetine yönelik tepkilerin yeterli olmadığını belirterek, siyasileri ve diğer güç erklerini harekete geçirmek konusunda yetersiz kaldıklarını bundan dolayı da beklenen çözümlerin üretilmediğini, sosyal medya üzerindeki dayanışmanın gündelik yaşama daha fazla aktarılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak Özgecan Aslan cinayeti sonrasında sosyal medyada dayanışmanın gerçekleştiği, bu dayanışmanın sadece sosyal medyada kalmayıp sanal ortamda verilen tepkilerin gündelik hayatta da devam ettiği tespit edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Huzziyas, Ş. ve Nizam, F. (2021). Özgecan Aslan Cinayeti Sonrası Sosyal Medyada Dayanışma Olgusu. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 389-420.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 389-420, Autumn 2021

The Phenomenon of Solidarity on Social Media After Özgecan Aslan Murder

Şengül Huzziyas
Graduate Student / Firat University, Social Sciences Institute, Department of Communication Sciences, Elazig – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Feridun Nizam
Firat University, Faculty of Communication, Department of Radio, Television and Cinema, Elazig – TURKEY

Article History

Submitted: 02.11.2020
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Social Media
Solidarity Phenomenon
Femicide
Özgecan Aslan Murder
Digital Activism

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47299

Abstract

Today, while the forms of communication continue to develop in line with the opportunities offered, the participation of individuals in social events and their reaction methods are also changing. In these days when social media is in its golden age, people participate and react to social events through this medium. This study aims to reveal the phenomenon of solidarity in social media after the murder of Özgecan Aslan. Mixed method was used in the study. First, an online questionnaire was applied to 500 Facebook users. Then, in order to gain a qualitative perspective, the "Ozgecani Forgets" page, which received the most likes (as of the date of writing) among the Facebook accounts opened on behalf of Özgecan Aslan, was analyzed with the content analysis technique. When the data obtained are evaluated, it is stated that women are more sensitive and interested in the experiences in terms of being the direct interlocutors of the issue; that the participants are not passive users on social media, they follow social events and are involved in expressing their reactions; The participants, who stated that they signed the signature campaign on the social media, are working to activate the social power as well as making individual posts to support them; However, they stated that the reactions to Özgecan Aslan's murder were not sufficient and stated that they were insufficient to mobilize the politicians and other power forces, therefore the expected solutions were not produced and the solidarity on social media should be transferred to daily life more. As a result, it was determined that after the murder of Özgecan Aslan, solidarity took place in the social media, and this solidarity did not remain only in the social media, but also in the daily life of the reactions in the virtual environment.

GİRİŞ

Ülkemizde geleneklerimiz ve değerlerimize aykırı olarak daha da önemlisi insanlığa aykırı olarak kadınlar hor görülmekte, ikinci plana itilmekte, şiddetin her türlüsüne maruz kalmakta ve dünyanın hiçbir yerinde hiçbir anlayışın kabul etmeyeceği tecavüz olayları ve kadın cinayetleri örnekleri yaşanmaktadır. Önceki dönemlerden farklı olarak mağdur ya da sindirilmiş olan kadınlar günümüzde sosyal medya sayesinde sesini daha fazla duyurabilmekte, çeşitli platformlar, gruplar, etkinlikler insanları bilinçlendirmekte ve farkındalığı arttırmaktadır.

Sosyal medyanın yaygınlaşması ve insanların bu mecralarda aktif olmasının ardından, günlük hayatta karşılaşılabilecek herhangi bir problemin çözümü için bu platformlarda "dayanışma" motivasyonuyla bir araya gelmiş birliktelikler oluşmaktadır. Günümüzde yaşanan en önemli problemlerden birisi olan kadına yönelik her türlü şiddet konusunda da sosyal medya kullanılarak bu problemler dile getirilmekte, tepkiler oluşturulmakta ve çözümler aranmaktadır. İnsan yaşamının önemli olmasının yanında kaliteli bir hayat sürmenin her insanın (her kadının) hakkı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İnsanlık dışı yaşanan bu olayların dile getirilmesi ve benzer olayların yaşanmaması adına caydırıcı cezaların uygulanması ve önemli bir toplumsal problemin çözümüne katkı sağlaması amaçlandığından bu çalışma günümüzde büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Özgecan Aslan cinayeti sonrasında dünyada ve ülkemizde en yaygın olarak kullanılan sosyal medya mecrası Facebook'ta oluşan tepkiler ve bunun sonucunda oluşturulan dayanışma örgütleri ile insanların bu örgütlenmelerde nasıl ve hangi amaçlarla yer aldıkları, dayanışma için bir araya getiren motivasyonlar incelenmiştir.

Literatürde kadına yönelik şiddet farklı çerçevelerde ele alınmıştır, ancak meydana gelen olumsuz bir olay sonrasında sosyal medyada yaşanan gelişmeler ile birlikte ele alınmış bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Bu çalışmayla toplumun temel sorunlarından birisi olan kadına yönelik şiddet ve akabinde yaşanan olaylar gündemi oldukça meşgul eden sarsıcı bir cinayet örneğiyle sosyal medyada nasıl yer aldığı belirlenmiştir. Yaşananların ne tür yankılar uyandırdığını açığa çıkarması ve sonrasında gelecekteki sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmesi muhtemeldir.

Bu çalışma literatür taraması yapılarak ve yapılan tarama sonrasında elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulan anketin uygulanması ile oluşturulmuştur. Konuyla ilişkili basılı ve elektronik kaynaklar incelenmiştir.

Araştırmada en doğru bilgileri elde etmek ve bilimsel sonuçlara ulaşabilmek için elektronik ortamda 500 kişiye anket uygulanmıştır. Anket sonuçlarını pekiştirmek için dayanışma amacıyla Özgecan Aslan adına açılan ve en çok beğeni alan (dolayısıyla en çok takip edilen) Facebook sayfası içerik çözümlemesi tekniği ile incelenmiştir. Elde edilen verilerin birbirini teyit ettiği, tamamladığı tespit edilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve: Sosyal Medya ve Dayanışma Olgusu

Sosyal medyanın en ideal tanımı "Katılım, açıklık, diyalog, topluluk ve birbirine bağlılıktan oluşan beş farklı karakteristiğin tümüne ya da çoğuna sahip, bir tür yeni çevrimiçi medya grubu (Mayfield, 2008: 5)" olarak ifade edilendir.

Geleneksel medya düzenini temelinden değiştiren sosyal medya, medya sektörüne getirdiği bir takım yeniliklerin ötesinde toplumsal hayatı ve gündelik yaşamı doğrudan etkilemiştir. Bireyler pasif kullanıcı konumundan aktif kullanıcı konumuna terfi etmiştir. Kullanıcılar içeriği istediği şekilde amacına/ amaçlarına yönelik olarak biçimlendirip kullanabilmektedir. Sosyal medya mecraları olan Youtube, Facebook, Twitter ve Instagram geleneksel medya olarak tanımlanan (TV, Gazete ve Radyonun) alternatifi olarak görülmektedir. Sosyal medyanın kullanım kolaylığının yanında zaman ve

mekândan bağımsız olması, merkeziyetçi bir yapısının olmaması ve esnek yapısı gibi nedenlerle kullanımını yaygınlaştırmaktadır.

Yaşanan teknolojik yenilikler sonrasında ortaya çıkan Web 2.0 uygulamaları kullanıcıların duygu, düşünce, fikir, bilgi, gelecek planları ve yaşanmışlıklarını paylaşma olanağı sağlamanın yanında yazınsal metin, resim ve video tabanlı paylaşımların yapılmasına da imkân vermektedir. Bu durum paylaşımlara farklı boyutlar kazandırırken kullanım yelpazesini de genişletmiştir. "Kullanıcı forumları, haber grupları, sohbet, internet günlükleri, podcast, webcast, kullanıcılar tarafından yaratılan çevrimiçi videolar" (Öztürk, 2014: 6285) olarak sıralanabilir.

Sosyal medya bireyleri daha aktif kılarken toplumsal etkileşimi arttırmakta ve ona yeni boyutlar kazandırmaktadır. Bu durum öyle bir hale gelmiştir ki sosyal medya, toplumsal hareketlerin temelini oluşturan vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. Son yıllarda gerek dünyada gerekse ülkemizde yaşanan Arap Baharı ve Gezi Parkı gibi toplumsal olaylar incelendiğinde sosyal medyanın yoğun etkisi görülmektedir.

Sosyal medyaya toplumsal bir yön belirleyerek toplumu etkileme ve bazen de toplumu yönlendirme işlevleri atfedilmiştir. Kullanımının artmasıyla bu özelliği daha da anlam kazanmaktadır. Toplumsal olaylar ilk olarak sosyal medyada yer almakta, olaylara tepkiler ilk önce ve en sert şekilde buradan verilmektedir. Çalışma konumuzda da görülebileceği gibi birçok toplumsal olayda sosyal medya olaylara yön vermekte, büyük ve küresel bir boyuta taşımaktadır.

Sosyal medyanın etkileşimsellik, eşzamanlılık ve kitlesizleştirme gibi özellikleri bireylerin fiziksel olarak bir arada bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırmış ve hem bireyler arasındaki iletişimi hem de toplumsal iletişimi yeniden şekillendirmiştir (Sayımer, 2014: 97). Bu temel özelliklerinden dolayı sosyal medya muhalefetteki grupların seslerini duyurma aracı olmuştur. Aynı zamanda bu mecra kamusal alan kavramında da değişiklikler yapmıştır. "Asıl önemli mesele bu yeni kamusal alanın, yani dijital uzam ile kent uzamı arasında oluşturulan ağlara dayalı bu alanın özerk bir iletişim alanı olmasıdır" (Castells, 2013: 25).

Hatta bundan da öte sosyal medya; toplumsal bir hareketin başlayabilmesi ve varlığını sürdürebilmesinin temel şartı haline gelmiştir. Castells'e göre bir toplumsal hareketin oluşması için bireylerin duygusal olarak harekete geçmesinin başka bireylere bağlanması gerekir. Bu da bir bireysel deneyimin diğerlerine aktarıldığı bir iletişim sürecini gerektirir. İletişim sürecinin işleyebilmesi için iki gereklilik vardır: Mesajı gönderen ile alan arasında bilişsel bir uyum ve etkili bir iletişim kanalı (Castells, 2013: 28).

Sosyal medya, kullanıcıların internet üzerinde kendilerini temsil eden bir profil oluşturarak zaman ve mekandan bağımsız olarak, iki yönlü ve anlık ileti paylaşımı sağlayan bir iletişim platformudur. Facebook sadece bir iletişim mecrası değildir, Facebook günümüzde neredeyse bütün örgütlenmelerin vücut bulduğu bir alan haline gelmiştir (Toprak vd. 2014: 264). Nitekim bu örgütlenme ve dayanışma örneği olarak çalışma konumuz tespit edilmiştir.

Sosyal medya her geçen gün gücüne ivme katmaktadır, bu gücün farkında olan bireyler, gruplar ve güç odakları sosyal medyayı kendi amaçları doğrultusunda en iyi şekilde kullanmaktadırlar. Sosyal medya devrimleri de bu gücün bir göstergesidir. Sosyal medyanın denetiminin mümkün olmaması bu durumu daha önemli kılmaktadır. Castells'in de belirttiği gibi "zamanımızda çok biçimli dijital yatay iletişim ağları tarihteki en hızlı ve en özerk, etkileşime dayalı, yeniden programlanabilir ve kendi kendini genişleten iletişim süreçlerinin niteliklerini belirler: İletişim ne kadar etkileşime açık ve kendi kendini yapılandırır olursa örgüt o kadar az hiyerarşik, harekete katılım o kadar açık olur. Dijital çağda ağlar oluşturan hareketlerin yeni bir tür toplumsal hareketi temsil etmesinin nedeni budur (2013:28).

Sosyal medya, kullanımının yaygınlaşması ile kişiler arasındaki haberleşme, örgütlenme ve harekete geçme süreçlerinde etkin rol oynamıştır ve toplum içerisinde kalıcı etkiler oluşturmuştur (Şener vd, 2015; 75- 76). Bunun en somut örneklerini Mısır'da yaşanan toplumsal olaylarda ve 2013 yılında ülkemizde yaşanan Gezi Parkı olaylarında görülmüştür. Kişiler sosyal medya aracılığı ile haberleşmekte ve örgütlenmektedir. Bu olayda sosyal medyanın yoğun olarak kullanılması sonrasında sosyal medya direniş ve eylemlerin merkezi haline gelmiştir ve daha sonra meydana gelen toplumsal olaylarda da etkisini göstermiştir.

Günümüzde tek sesli egemen medyanın yerine, çoğulculuğu benimsemiş, eşitlikçi ve ekonomi politik denetimden uzak sivil medya tercih edilmektedir. Sosyal medyayı, ekonomik durumu daha sınırlı olan kesimler seslerini duyurmada kullanmaktadırlar, alternatif muhalefet ve direniş mecrası olarak görmektedirler (Babacan, 2015; 301). Dünyada yaşanan toplumsal olayların kıvılcımını oluşturan kişiler sıradan herhangi bir gücü olmayan kişilerdir ve bu kişiler araç olarak da alternatif olarak gördükleri sosyal medyayı kullanmışlardır.

Özellikle internet sayesinde editörlerin, patronajın himayesindeki basından kurtulup bireyden bireye, bireyden topluma (bloglar), toplumdan bireye ve en önemlisi de toplumdan topluma iletişim kanalları açılmıştır. Daha evvel de var olan STK'lar ve devlet dışı örgütler, baskı grupları hiç olmadığı kadar aktif ve se-sini duyurabilen bir konuma sahip olmuşlardır. Bu oluşumlar devletin egemenlik yetkileri üzerinde doğrudan bir tehdit değilse de ilişkiler dünyasında, devlet kontrolü dışında bir katman daha oluşmuştur (Karagöz, 2013:136).

Dünyada ve ülkemizde büyük kitleleri bilinçlendirip harekete geçirerek toplumsal hareketlerin başlamasına öncülük eden sivil medyadır. Sosyal medya toplumu da değiştirmiştir, günümüz toplumu performans toplumuna dönüşmüştür (Babacan, 2016; 14). Alternatif/ sivil medyanın gücü her geçen gün artmaktadır. Sanal uzamda yapılan yayınlar, zaman ve mekândan bağımsız ve sınırlar ötesi bir özelliktedir.

Sanal Topluluklar

Sanal topluluk ya da sanal cemaat (virtual community) kavramı, kendisi de bizzat 1985 yılında "The Well" sanal cemaatinin kurucusu olan Howard Rheingold'a aittir (Rheingold,1987:3). "Sanal topluluklar, siber uzayda kişisel ilişkiler ağı oluşturmaya yetecek kadar kişinin kamusal tartışma için Net (networkler) üzerinde bir araya geldiği sosyal birlikteliklerdir (Rheingold, 1993).

Sanal toplulukların e-posta listelerini, anlık sohbet sitelerini (IRC), Wikileri, alışveriş ve açık arttırma sitelerini, e-haber bültenlerini, blogları, internette oyun oynayanların oluşturduğu grupları, özel ilgilerin paylaşıldığı forumları kapsadığı kabul edilmektedir (Akar, 2010: 109). Sanal topluluklar teknolojik yenilikler ile çeşitlilik göstermektedir.

Toplum içerisinde yaşanan kadına şiddet, boşanma, ekonomik problemler, psikolojik sorunlar gibi etmenlerden dolayı içine kapanık bireyler ortaya çıkmıştır, yalnızlaşan ve kendi iç dünyasına yönelen bireyler eksikliğini duydukları etkinlikleri sosyal medyada gerçekleştirmeye ve buradaki topluluklara katılıp sosyalleşmeye başlamışlardır. Sosyal topluluklar, insanların 'ağ'da dolaşmaya başlaması ve bir nevi burada yaşamaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim çalışma konumuz kadına şiddet ve cinayet olayı sonrası bu olaya kadar sessiz/tepkisiz kalan bireyler sanal topluluklara katılarak sesini, tepkisini duyurabilmiştir.

Ağda dolaşma imkânı sunan bu yeni iletişim şekli zamanla aynı perspektifteki bireyleri bir araya getirmiştir. Jan Van Dijk'e göre sanal cemaatler; herhangi bir zaman ve fiziksel ortamdan bağımsız, yaşam tarzları veya benzer birçok nedenden ötürü bir araya gelmeleri mümkün olmayan kullanıcıların internet ortamında etkileşim içine girdikleri sosyal örgütlenmelerdir (Van Dijk, 2006: 166).

Bireyler üzüntü ve umutlarını internetin serbest kamusal alanında paylaşarak, birbirleriyle bağlar kurarak, çok sayıda varoluş kaynağından projeler hayal ederek kişisel görüşlerinden ya da örgütsel bağlılıklarından bağımsız olarak ağlar oluşturdular. Bir araya geldiler (Castells, 2013:18).

Sanal toplulukların bu kadar yaygınlaşmasını kolaylık ve hıza dayandıran Castells'e göre "ağlar arasındaki iletişimin, ışık hızında işleyen enformasyon teknolojilerine dayalı yapısı, toplumdaki birtakım süreçleri dönüştürmektedir. Bu sayede insanlar kolay, ucuz ve hızlı bir şekilde bir araya gelmektedir. Birbirlerinden kısa sürede haberdar olan insanlar, böylelikle hem sosyal ağlarda, hem de gerçek ortamlarda bir araya gelerek; ortak bir sorun karşısında birlikte hareket edebilmektedir" (2008:623).

Oluşmasının kolay olması çeşitliliğini de etkilemektedir. Normal şartlarda bir araya gelemeyecek olan bireylerin sanal topluluklarda bir araya geldikleri görülmektedir, bunun en büyük örneğini aynı dili konuşmayan insanların sanal topluluk içerisinde bulunmasıdır, kullanılan iletişim şekilleri bu durumu esnetmekte ve kolaylaştırmaktadır (Haberli, 2012: 129).

Sanal topluluklar geleneksel toplulukların bir devamı şeklinde algılanmalarına rağmen araların da bariz farklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar aşağıdaki tabloda daha net gösterilmektedir.

Tablo 1. Sanal topluluklar ve geleneksel toplulukların aralarındaki fark (Yanıklar; 2014:169- 170).

Fiziksel Topluluklar	**Sanal Topluluklar**
-Sosyal ilişki gerçek dünyada fiziksel açıdan gerçekleşir. -Topluluğun sınırları coğrafi açıdan az çok bellidir. -Coğrafi yakınlık önem taşır -Bireyler yalnızca bir ya da birkaç topluluğun üyesidirler -İletişim eşzamanlıdır -İletişim yüz yüze gerçekleşir. -İletişim ve ulaşım teknolojilerinin eksikliğiyle sınırlanmıştır -Fiziksel olarak her zaman vardır -Etkileşimde bulunan kişiler aynı zaman ve mekânda fiziksel olarak bir aradadırlar -Bireylerin kurdukları sosyal bağlantılar gönüllüğe dayanmaz -Üyelerin yaş, cinsiyet gibi demografik özelliklerinin yanı sıra sosyo-ekonomik durumları önem taşır -Paylaşılan ilgi ve ortak amaçlar görece homojendir -Topluluk üyeleri birbirleriyle akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık bağlarıyla bağlıdırlar -Üyelik görece uzun süreli ve kalıcıdır -Toplumsal denetim sürekli olarak vardır -Hiyerarşik bir yapıya sahiptir -Üyeler birbirlerinin kişilikleri ve karakterleri hakkında detaylı bilgiye sahiptirler	Sosyal ilişki sanal bir ortamda gerçekleşir -Topluluk coğrafi bir sınırlılığa tabi değildir. -Mesafenin kendisi hiçbir önem taşımaz. -Bireyler çoklu toplulukların üyeleridir ve çoklu kimliklere sahiptirler -İletişimin eşzamanlı olup olmaması teknolojik olanaklara ve tasarıma bağlıdır -İletişim teknolojik olarak var olan olanaklarla gerçekleşir -İletişim ve ulaşım teknolojilerinin eksikliğiyle sınırlanmış değildir -Yalnızca sanal etkileşim sürecinde varlık kazanır -Etkileşimde bulunanlar fiziksel olarak bir arada ve aynı mekânda değildirler -Bireyler sosyal bağlantıları kendi isteklerine göre kurarlar -Üyelerin demografik özellikleri farklılıklar gösterir -Paylaşılan ilgiler ve amaçlar heterojendir -Üyelerin akrabalık ya da komşuluk bağlarına sahip olma ihtimalleri düşüktür -Üyelikler kısa süreli ve çabuk koparılabilir bir niteliğe sahiptir -Toplumsal denetim yoktur ya da sınırlıdır -Hiyerarşik bir yapı yoktur -Üyeler diğer üyelerin (gerçek) kimlikleri ya da kişilikleri hakkında bir bilgiye sahip olamayabilirler

Sanal Topluluklar ve Sosyal Medya

En popüler sosyal medya mecraları olan Facebook, Twitter, Instagram hayatımızın bir parçası olurken iletişim pratiklerimizi de değiştirmiştir. Sosyal medyanın özellikleri de çeşitlilik göstermektedir; kendini gerçekleştirme ve sunma, iletişim kurma, he türlü paylaşım yapma ve bilgi edinme olarak sıralanabilir. Bu özellikleri ile bireyler çok çeşitli amaçlar için sosyal medyayı kullanabilmektedirler (Haberli, 2012).

Sosyal medyanın popülaritesinin artmasıyla birlikte sosyalleşme aracı olarak kullanılması da yaygınlaşmıştır, bu durum beraberinde sanal toplulukları da hayatımıza katmıştır. Sanal toplulukların insanları sosyalleştirdiği de ayrı bir tartışma konusudur.

İlk olarak Rheingold tarafından adlandırılan "sanal topluluk", "yeterli sayıda bireyin sanal alanda kişisel ilişki ağları geliştirmek amacıyla yeterince uzun süre boyunca ve yeterli duyguyla kamusal iletişim kurduğu sosyo-kültürel gruplaşmalar" olarak tanımlanmaktadır (Dedeoğlu ve Üstündağlı, 2011; 24). Online yani sanal topluluklar teknolojinin yaygınlaşması ve insanların yoğun kullanımı sonrasında ortaya çıkmıştır. İnsanların ağ'da var olması ve her türlü etkinliklerini burada gerçekleştirmeleri bu durumu daha da kabul edilir kılmıştır.

Sosyal medyanın yeni ihtiyaçlar doğurması ve insanların ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal medyayı kullanması kısır bir döngü şeklinde devam etmektedir. Sosyal medya kullanıcıları bu döngünün başkahramanıdır. Online topluluklar ile reel yaşamdaki topluluklar arasında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Online topluluklar daha spesifik bir konu çerçevesinde bir araya gelirler ve ilk etapta küçük bir yapıdayken bu çok kısa bir zaman diliminde dünya çapında büyük bir yapıya kavuşabilir.

Sosyal Medya Aracı Olarak Facebook

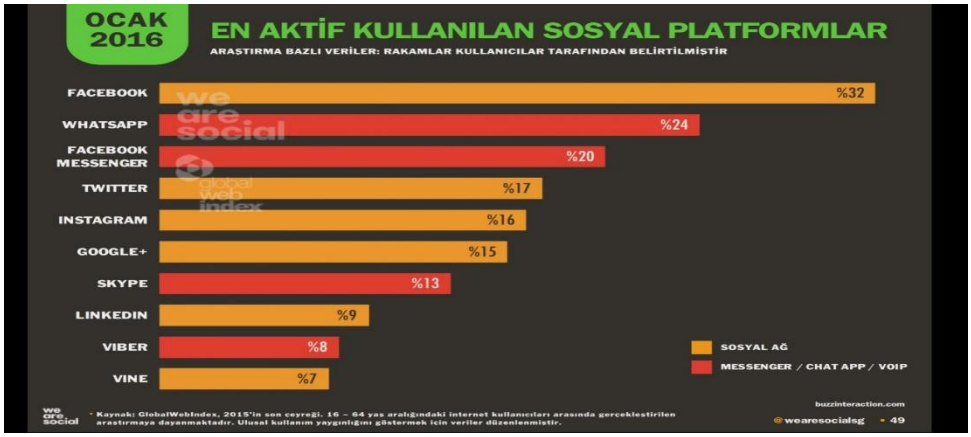
Dünyada sayısız sosyal medya mecrası, Facebook dışında birçok sosyal medya aracı mevcuttur ancak çalışmanın kapsam ve sınırlılığı bakımından sadece Facebook'a değinilmiştir.

> *"Harvard Üniversitesi öğrencilerinden olan Mark Zuckerberg ve iki arkadaşı 2004 yılında kendi aralarında iletişim kurmak amacıyla Facebook'u kurmuşlardır. Kısa sürede Facebook'un ünü bu üniversiteyi aşmış ve 2005 yılında İngiltere, Kanada, ABD, Meksika, Avusturalya, Yeni Zelanda ve İrlanda gibi ülkelerde yaygınlaşmıştır. Facebook bu süre zarfında sadece ülke sınırlarını aşmakla kalmamış aynı zamanda kullanıcılarının niteliği de değişim göstermiştir. Son olarak da 2006 yılına gelindiğinde e- posta adresi olan bütün bireylerin kullanabileceği bir sosyal medya mecrasına dönüşmüştür. Bugün Facebook Google'dan sonra en değerli teknoloji firmalarının başlarında sayılmaktadır"* (Toprak vd, 2014; 37- 38).

Facebook, kullanıcıların yeni arkadaşlıklar edinmesine ve mevcut arkadaşlarıyla iletişim kurmasına, yazılı metin, video ve resim paylaşımı yapmasına imkân sunan bir sosyal medya mecrasıdır. Facebook'un kullanım kolaylığı sunması ve birçok farklı yapıyı - metinsel paylaşımlar ve görüntü tabanlı paylaşımlar- barındırmasından dolayı yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu yaygın kullanım diğer sosyal medya türlerini geride bırakmıştır. Bugün Facebook'un tüm dünyada milyonlarca kullanıcı bulunmaktadır. İlk kurulduğu dönemin aksine bu gün kullanıcı potansiyeline baktığımızda yarısından çoğu öğrenci olmayan diğer bireylerden oluşmaktadır.

Facebook'un kurucusu olan Mark Zuckerberg adlı üniversite öğrencisinin basit bir şekilde sanal okul yıllığı olarak tasarladığı Facebook günümüzde ilk amaçlarının çok ötesine geçmiştir (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012; 16). Facebook'un yaşamış olduğu bu amaç sapmasının aynısını kullanıcılar da yaşamıştır, eski arkadaşlarını bulmak için çıkılan bu yolda şimdilerde çok çeşitli ve marjinal amaçlar eklenmiştir.

Çalışma kaleme alındığı 2016 yılı itibariyle sosyal medya platformları içerisinde bir sıralama yapıldığında ülkemizde en çok kullanılan Facebook'tur. Kullanımının kolay olması, ücretsiz olması, metin ve görsel paylaşıma aynı anda olanak tanıması gibi nedenler bu sonucu doğurmaktadır. Sık kullanım nedenleri sadece Facebook'un yazılımsal özelliklerinden kaynaklanmamaktadır. Kullanıcıların toplumsal, kültürel ve psikolojik durumları da sosyal medya kullanımı üzerinde etkilidir. Toplum içerisinde kendisine bir yer edinemeyen bireyler sosyal medyada istedikleri kimlikleri inşa edip burada yaşayabilirler. Toplumsal ve kültürel baskılardan uzak hayallerinde olmak istedikleri şekilde kendilerini göstermelerine imkân vermektedir sosyal medya. Psikolojik problemlerinden dolayı gerçek yaşamda istediklerini elde edemeyen bireyler burada kendilerini tatmin edebilirler. Sosyal medyanın bu yapısından dolayı insanlar yoğun ilgi göstermektedirler.

Kaynak: http://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2016 ET: 05.10.2020.

Facebook kullanımı için artı bir eğitime, yeteneğe ve ya uzmanlığa gerek yoktur. İnternet bağlantısına, bir cihaza (bilgisayar, tablet, telefon) ve hesap oluşturmak için bir e-posta (mail adresi) adresine ihtiyaç vardır. 13 yaşından büyük her internet kullanıcısı hesap açıp ağ'da dolaşıma girebilir.

Facebook kullanıcılarının kullanım amaçları farklılık göstermektedir. Bunlar: Fikir ve düşünce paylaşmak, iletişim kurmak, hemcinslerinden ve ya karşı cinsten arkadaş edinmek, sosyalleşmek, sadece sosyal medyada var olmak ve ya meraktan, elektronik oyunlar oynamak, kendini gerçekleştirmek, alışveriş yapmak, ideal imajını oluşturarak ego tatmini sağlamak, bilgi edinmek, çeşitli organizasyonlar oluşturmak, grup kurmak ve mevcut gruplara katılmaktır. Facebook, yüz yüze iletişim aşamasında yaşanan stres ve gerilimi ortadan kaldırması ve daha rahat bir iletişim sunması da bir diğer psikolojik nedendir (İşman ve Albayrak, 2014: 130- 131).

Facebook kullanımının birçok amacı bulunmakta birlikte çalışma kapsamında sadece "grup kurmak ve gruplara katılmak; dijital aktivizm" amacı ele alınmıştır. Yaşanan gelişmelerin beraberinde iletişimin boyut değiştirmesiyle beraber insanların organize olma şekilleri de değişmiştir. İnsanlar sosyal medya üzerinde gruplar oluşturmakta ve çeşitli gruplara katılmaktadırlar. Toplumsal olaylara verilen tepkiler de aynı yönde değişmiştir ve sanal ortama taşınmıştır.

Bireyler kendini gerçekleştirmek, sosyalleşmek, bilgi edinmek, bilgi paylaşmak ve bir gruba üye olmak gibi farklı amaçlarla sosyal medyada grup etkinliklerine dâhil olmaktadır. Bu çalışmanın içeriğini oluşturan Özgecan Aslan cinayeti sonrasında oluşan dayanışma olgusu da sosyal medya üzerinde oluşturulan gruplar ile oluşturulmuştur.

Hızlı ve sınır aşırı bir yapısının olmasından dolayı son dönemlerde Facebook'un çeşitli dayanışma örgütlerinin kurulması, yönetilmesi ve amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılan popüler

bir sosyal medya mecrası olmuştur. Yakın geçmişte Tunus, Yemen, Mısır, Libya, Fas ve Suriye gibi Arap ülkelerinde yaşanan "Arap Baharı" toplumsal olayların çok kısa bir sürede ülke içinde yayılması ve sınırları aşarak dünya gündeminde yer edinmesi bu olayların sosyal medyada özelliklede Facebook'ta yer almasıyla gerçekleşmiştir.

Sosyal medyadaki dayanışmanın temel örneklerini oluşturan bu olaylar daha sonraki dönemlerde çok farklı (kadına şiddet, çocuk istismarı ve ya ideolojik ve siyasal amaçlı) konularda örgütlenmek amacıyla da kullanılmıştır ve her geçen gün bu tür kullanımlar da artmaktadır.

2. Kadına Yönelik Şiddet ve Özgecan Aslan Örneği

Kadına yönelik şiddet, kadınların yaşama, sağlık, güvenlik, saygınlık ve özgürlük gibi haklarını kısıtlamakta veya tamamen ortadan kaldırmaktadır, kadına yönelik şiddet bir insan hakkı ihlalidir, bu ihlal durumu zaman ve mekândan bağımsız olarak tüm dünyada görülmektedir (Erciyeş ve Aydınoğlu, 2014).

Bir hak ihlali olan kadına yönelik şiddet yıllarca ciddiye alınmamış ve aile içerisinde örtbas edilmiştir. Zamanla bu durum aile dışına taşmış ve toplum içerisinde de görülmeye başlamıştır. Ancak ondan sonra durumun vahameti anlaşılmış ve ilgili çalışmalar yapılmıştır ve yapılmaya da devam edilmektedir. Yapılan çalışmalara ve alınan önlemlere rağmen şiddet olayları her geçen gün artarak devam etmektedir. Nitekim çalışma konumuzu da kadına yönelik şiddetin en ağır örneklerinden biri olan Özgecan Aslan cinayeti oluşturmaktadır.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele, Ulusal Eylem Planında cinsel şiddet; birini istemediği yerde, zamanda veya şekilde cinsel ilişkiye zorlamak; kişinin rızası olmaksızın cinsel nitelikli eylemlerde bulunmak; cinselliği bir tehdit unsuru, sindirme ve kontrol etme aracı olarak kullanmak şeklinde tanımlamaktadır (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2016; 5).

Çalışmamıza konu olan Özgecan Aslan cinayeti de cinsel şiddetin en belirgin örneklerinden birisidir. Bu olayda şiddet türlerinden sadece birisinin olduğunu söylemek pek mümkün değil, aynı şekilde fiziksel ve psikolojik şiddetin olduğu da görülmektedir. Zira şiddet türlerinden birisinin görüldüğü olaylarda mutlaka diğer şiddet türleri de görülmektedir, ancak sadece birisi öne çıkmaktadır.

Kadın Dayanışma Örgütleri ve Sosyal Medya

Değişen dünyada insanların seslerini duyurmak için kullandıkları yöntemler de değişmiştir, toplum içerisinde bir takım haklar edinen kadınlar seslerini duyurmak ve hak arayışına girmek için çeşitli dayanışma örgütleri kurmuşlardır. Kurdukları bu toplumsal dayanışma örgütlerini sosyal medya alanına taşıyarak etkisini arttırmışlardır.

"Sosyal medya sahip olduğu "katılımcılar, açıklık, konuşma, toplum, bağlantılılık, erişim, erişilebilirlik, kullanılırlık, yenilik ve kalıcılık gibi özelliklerinden dolayı kadına şiddeti önlemede tercih edilen bir mecra olmaktadır" (Karatay ve Karatay, 2015: 31). Sosyal medya şiddeti önlemek amacının yanında, kadına dair her türlü konuyu içermektedir.

Kadın platformları ve feminist gruplar çevrimiçi haberleşmeyi ve çevrimiçi aktivizmi kullanmaya başlamıştır. Gündeme gelmek için beklemek yerine gündemi oluşturmaya başlamışlardır. Kadınlar Türkiye'de uluslararası arenada ses getiren çalışmalara imza attılar, bunlardan bir tanesi; "#bacaklarını topla etiketiyle başlatıldı" toplu taşıma araçlarında bacaklarını açarak oturan erkeklerin kadınların yerini işgal ettiği fotoğrafların sosyal medyada paylaşılması ile yürütülmüştür, bir diğeri imza kampanyaları ile karar alıcıları etkilemeye çalışmışlardır (https://www.linkedin.com/pulse/kadınlar-ve-sosyal-medya-aktivizmi-derya-kaya).

"Şubat 2013'te gazeteci Melis Alphan ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e yönelik bir imza kampanyası başlattı. Binlerce kişi bir yandan kampanya metnini

imzalarken, bir yandan da kampanyanın etiketi #kadincinayetlerinidurdurmakicin ile Abdullah Gül'ün ve dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin'in Twitter hesaplarını hedef aldılar. Kampanyayı desteklediklerini belirterek platformunun taleplerini paylaştılar" (https://www.linkedin.com/pulse/kadınlar-ve-sosyal-medya-aktivizmi-derya-kaya ET: 20.03.2017).

Kadınlar erkeklere oranla daha az teknolojik imkânlara sahip olmasının yanında haklarını öğrenmek, haklarını savunmak ve haksızlığa uğradığında sesini duyurmak için sosyal medyayı kullanmaktadır.

Yaratılmışların en şereflisi olan insan aynı zamanda çok yönlüdür. İnsan sosyal, psikolojik ve biyolojik bir varlıktır. Sosyal bir varlık olan insan toplum içerisinde hayatını devam ettirmektedir, toplumun dinamik yapısından etkilenen bireyler de bu değişimden etkilenmektedir.

Toplum içerisinde nasıl bir zamansal ayrım yaparsak yapalım kadının sahip olduğu kimliği ve hakları her dönemde benzerdir, öncelikle kadınlar sahip oldukları hakları erkeklerin sırlarını belirlediği bir çerçevesinde elde etmektedirler Kadına yönelik şiddet geçmişte yaşanan, günümüzde devam eden ve gelecek nesillerde yaşanması öngörülen toplumsal bir sorundur, bu sorunun tek bir nedeni yoktur; psikolojik, ekonomik ve sosyolojik nedenleri bulunmaktadır (Karatay ve Karatay, 2015: 23-24). Bu karma yapısından dolayı çözümü de karmaşıktır. Sadece bir kanalla ve tek bir muhatap ile kesin çözümler alınamamaktadır. Sosyal medyanın kapsamlı yapısı bu amaç için kullanılmaktadır.

Kullanım amaçları çeşitlenen sosyal medyada kadınların yer bulması da çeşitlidir. Kariyer sahibi, ekonomik özgürlüğü olan kadınlar, bir evin içerisine sıkışan kadınların sosyal medyayı bir kaçış olarak görüp kendisini burada ifade etmesi ve kadınların bu mecra içerisinde bir meta olarak cinsel bir obje olarak yansıtılması da sosyal medyada kadınların yer bulmasına örnektir. Bu kullanımlar dışında birde kadınların dayanışma ve örgütlenme aracı olarak kullanması vardır.

Toplum içerisinde bir şekilde tanıdığı insanlardan – baba, abi, eş ve kayınpeder- şiddet görmüş kadınlar bazen seslerini duyurmak için sosyal medyayı kullanmaktadır. Yetkililerden yardım istemek, duyarlılık oluşturmak ve şiddet durumun son bulması için yaşadıklarını herkese duyurmak amacıyla yaşadıklarını sosyal medyada paylaşmaktadır. Bazen de kendisi gibi şiddet gören kadınlar ile bir araya gelip birbirine destek olmak için bu mecrada yer almaktadırlar.

Son dönemlerde sosyal medyada kadına şiddet konulu paylaşımlar çok sık görülmektedir. Sosyal medyayı alternatif medya olarak gören kadınlar burada dayanışma içerisine girmekte ve bu mecrada faaliyet göstermektedirler.

Dayanışma örgütleri geleneksel yöntemlerle devam etmektedir. Bunun yanında büyük bir güç haline gelen sosyal medya da dayanışma örgütleri için bir alan oluşturmaktadır. Son dönemlerde dayanışma hareketleri sosyal medyada oluşturulmakta ve ilerleyen zamanda gerçek yaşama aktarılmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre "dayanışma: bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt" olarak tanımlanmaktadır (http: // www.tdk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 3.1.2017). Çalışma konumuz bağlamında dayanışma olgusu, Özgecan Aslan cinayeti karşısında oluşan infialin yol açtığı duygu ve düşünce birliğine dayanmaktadır.

Günümüzde insanlar giderek bireyselleşmektedir, ancak bireyi derinden etkileyen bir durum olduğunda en kısa zamanda dayanışma içerisine girmektedir. Özgecan Aslan olayında yaşananlar insanları birçok yönden etkilemiştir. Bireyler kısa bir süre içerisinde dayanışma psikolojisine girmiştir. Özgecan'ın üniversite öğrencisi olması, okuldan eve dönüş yolunda olayların yaşanması, vahşice öldürülmesi gibi unsurlar bireyi motive etmiştir. Güçlü uyarıcılar ile uyarılan bireyler aynı güç ile davranışa geçmektedir.

Kitle psikolojisinde bulunan şiddete yönelme Özgecan Aslan cinayeti sonrasında da yaşanmıştır. Katillerin idam ile cezalandırılması isteği ve bir mahkûm tarafında öldürülmesi bunun açık göstergesidir.

Orta Doğuda yaşanan "Arap Baharı" sonrasında sosyal medyanın gücü ve potansiyeli tartışılmaya başlanmıştır. Son dönemlerde dünyada yaşanan küresel nitelikli toplumsal olaylara bakıldığında internetin, sosyal medyanın yoğun kullanımı, iktidar ve güç odaklarına karşı başkaldırı niteliğini içermesi ve belli oranlarda amaçlarını gerçekleştirmesi sosyal medyanın gücünü yansıtmaktadır. Sosyal medyanın geleneksel medyadan farklı olarak merkezi bir yapısının olmaması ve her kullanıcının içerik üreticisi olması dokümanların hızlı bir şekilde dağılmasına ve aynı hızda örgütlenmelerin oluşmasına imkân sağlamaktadır.

Nitekim internet ve sosyal hareketler bağlamında internetin üç fonksiyonu görülür. "Haberleşme, örgütlenme ve eylem. Dava, amaç ve hedefleri tüm dünyaya duyurmak için internet siteleri kurulmakta, kendi aralarında etkin bir şekilde haberleşebilmek ve yeni üyeler toplayabilmek için e-posta grupları oluşturulmakta ve sokak eylemlerine çağrıda bulunulmaktadır. İnternet sayesinde toplumsal hareketler küreselleşmekte, dünya üzerindeki toplumsal hareketler birbirleriyle temasa geçmekte ve birbirine bağlanmaktadır. Böylece uluslararası eylemler örgütlenebilmekte, çeşitli gruplararası dayanışma gerçekleşmektedir (Toprak vd., 2009: 200)".

Bu kadar güçlü ve yaygın olan sosyal medyanın toplumsal ve küresel olaylara yön vermesi ve onları şekillendirmesi kaçınılmazdır. Toplumsal örgütlenmelerde ilk etapta mekânsal bir birliktelik yoktur. Ortak sorunlar veya çıkarlar etrafında birleşen gruplar etkinin artması ile mekânsal örgütlenmeye dönüşmektedir. Sosyal medya gündelik yaşamda birbirinden farklı insanları ortak paydada buluşturmakta ve aynı amaca yöneltmektedir. "Sosyal ağlar sayesinde insanlar kendisi gibi düşünen diğer insanların farkına vararak suskunluk sarmalını kırmakta ve örgütlenerek demokratik hak arayışlarını yerine getirmektedirler" (Türk, 2013: 56).

Dayanışma örgütlerinin motivasyon kaynakları ortak çıkarlar, temel ve ortak problemler ve güç odaklarına karşı durabilme dürtüleridir. Bireyler kendi problemlerini, toplumda ortak olan problemleri geniş kitlelere duyurmak ve istenen doğrultuda etki yaratabilmek için sınırları her geçen gün genişleyen, bir güç haline gelen sosyal medyadan yararlanmaktadır.

Günümüzde bireyler toplumsal hareketlerin gücünün farkına da varmışlardır, eskiden şiddet, silah ve savaşlar ile yapılanların şimdi sosyal medya kullanımı ve buradan yönetilen örgütlenmeler ile daha etkili sonuçlar ortaya koyduğu fark edilmiştir.

Özgecan Aslan cinayeti sonrasında kadın ve erkek birçok kişi yaşananlara tepki göstermiş ve çeşitli eylemlerde bulunmuştur. Bireyler yaptırım uygulayabilmek için grup etkinliğinin ve sosyal medyanın gücünden yararlanmışlardır. Sosyal medya üzerindeki örgütlenmeler, suçluların en ağır şekilde cezalandırılması ve bu tür olayların bir daha yaşanmaması adına yasal düzenlemelerin yapılması için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özgecan Aslan için sosyal medyada oluşturulan dayanışma olgusu toplumsal hareketlerin bir örneğini oluşturmaktadır.

3. Özgecan Aslan Cinayeti Sonrası Sosyal Medyada Dayanışma Olgusu

Erkek egemenliğinin olduğu toplumda kadın erkeğin izin verdiği kadar toplum içerisinde yer alabilmektedir. Sosyo- ekonomik düzeyi, eğitim düzeyi ve siyasi alanda karar alması erkek iradesinin sınırları belirlediği kadardır. Bütün bunlarda kadının yaşamı boyunca çok yönlü bir eşitsizliğe maruz bırakıldığının göstermektedir. Bu olumsuzlukların devamında kadınlar psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalmaktadır.

Şiddete uğrayan kadınlar için bu duruma maruz kalmak kadar sonrasında yaşananlar da çok acıdır; suçlamalarla karşılaşmak, yardım alamamak ve yaşadıklarını kimseyle paylaşamamak. Cinsel

şiddete -tecavüze- maruz kalan kadınlar seslerini duyuramamakta ve sindirilmektedir. Sosyal medya, geleneksel medya mecralarından farklı olarak bireylerin daha kolektif bir yapıda kendilerini anlatma imkânı sunmaktadır. Dijital aktivizm örneği olarak sosyal medya; kullanım kolaylığı, kolay erişim imkânı, zaman ve mekân algılarını kaldırmasından dolayı kadınların burada örgütlenmesi ve dayanışma içerisine girmesi yeni bir gelişmedir.

Yukarıda açıklaması yapılan bilgiler ışığında sosyal medyadaki dayanışma örgütlerinde cinsel şiddete -tecavüze- uğrayan ve öldürülen Özgecan Aslan olayının nasıl yer aldığı üzerinde durulması ve açıklanması gereken toplumsal bir sorun olarak ele alınmaktadır. Çalışmada sosyal medyadaki dayanışma olgusuna bağlı olarak kurulan dayanışma örgütlerinde Özgecan Aslan cinayetinin nasıl yer aldığı, insanların özellikle de erkeklerin bu olaya karşı tutumlarının ne olduğu, dayanışma içerisine girenlerin nasıl faaliyetler gösterdikleri ve bir yaptırım uygulayıp uygulayamadıkları, bireylerin hangi motivasyonlarla sosyal medyadaki dayanışma örgütlerinde yer aldıkları problemlerine yanıt aranmıştır.

Çalışmada kadın cinayetlerinin nedenleri ve sonuçları, bu konudaki yasal düzenlemeler üzerinde durulmamıştır. Cinsel şiddetin hangi gerekçeyle yaşandığı olayın nasıl cereyan ettiği ve yasal sürecin nasıl işleyip sonuçlandığı çalışmanın dışında bırakılmıştır. Kadına yönelik şiddet, cinsel şiddet konularında literatürde yapılmış çalışmalar bulunmaktadır.

Çalışma, yaşanan cinsel şiddet -tecavüz- ve cinayet sonrasında sosyal medyada oluşan dayanışma olgusu üzerine bina edilmiştir. Çalışmada konunun iletişim bilimi ile ilgili kısmı ele alınmıştır, konunun toplumsal, psikolojik ve hukuksal yönleri bu kapsam dışı bırakılmıştır.

Toplumda yaşanan cinsel istismarlar ve kadın cinayetleri, insanların bu olaylara bakışları ve tepkilerinin açığa çıkarılması büyük bir önem taşımaktadır. Bu araştırmanın temel amacı sosyal medya üzerinde oluşturulan dayanışma örgütlerinden Özgecan Aslan cinayetiyle ilgili insanların tutumlarını ortaya koymak ve sosyal medyadaki dayanışma örgütlerinin işlerliğini belirlemektir. Bu temel amaç doğrultusunda 4 amaç daha belirlenmiştir.

1. Cinsel istismar ve kadın cinayetlerine toplumun tepkisinin ne olduğunu tespit etmek.
2. Yaşanan olumsuz olayın taraflarından birini -mağdur eden tarafı- erkeklerin oluşturmasından dolayı, bu yaşananlar karşısında erkeklerin tepkisinin ne olduğunu tespit etmek.
3. Bu olumsuz olaylara yönelik oluşturulan dayanışma örgütlerinin faaliyetlerini tespit etmek.
4. Bu örgütlenme olgusunun art alanını, motivasyon kaynaklarını analiz etmek.

Kadınların yaşadığı cinsel şiddet -tecavüz- olayları Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK) raporu (Karal ve Aydemir, 2012) verilerine göre büyük bir toplumsal sorun olarak belirlenmiştir. Böylesi olumsuz olayları yaşayan bireylerin veya bu duruma tanık olanların yaşananları dile getirmesi de nitekim kolay değildir. Sosyal medya üzerinde oluşturulan dayanışma örgütleri diğer insanların mağdur olan insanlara ve yakınlarına destek olmak, sesini duyurabilmek adına oluşturulmuştur.

Bu çalışma sosyal medyadaki dayanışma örgütlerinin nasıl işlediğini, ne tür yaptırımlar uyguladığını, mevcut yapının nasıl olduğu, motivasyon kaynaklarının neler olduğu spesifik bir konu olan Özgecan Aslan cinayeti çerçevesinde ortaya koyulması açısından önemlidir.

Çalışmanın önemli bir noktası da dayanışma örgütleri ve kadın cinayetleri üzerinde odaklanmasıdır. Eser kaleme alındığı dönemde, sosyal medya üzerinde dayanışma örgütleri üzerinde Özgecan Aslan cinayetini konu alan bir çalışma bulunmamaktadır, bu durum çalışmayı önemli kılan bir diğer unsurdur.

Araştırma Soruları

1. Özgecan Aslan cinayeti sonrasında kadınlar olaya nasıl bakmaktadır ve yaşananları nasıl değerlendirmektedirler?
2. Özgecan Aslan cinayeti sonrasında erkekler olaya nasıl bakmaktadır ve yaşananları nasıl değerlendirmektedirler?
3. Yaşanan cinayet olayına kadınların tepkileri nasıldır?
4. Yaşanan cinayet olayına erkeklerin tepkileri nasıldır?
5. Kadınlar sosyal medyadaki dayanışma örgütünde ne derece etkilidir?
6. Erkekler sosyal medyadaki dayanışma örgütlerinde ne oranda yer almaktadır?
7. Bireyleri sosyal medyadaki dayanışma örgütlerine katılmaya iten motivasyon unsurları nelerdir?
8. Sosyal medyada dayanışma örgütü nasıl işlemektedir?
9. Dayanışma örgütünün bir yaptırım gücü var mıdır?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini sosyal medyada, Facebook'taki Özgecan Aslan sayfaları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evren içerisinden rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen kişiler oluşturmaktadır. Anket Google Drive ile uygulanmıştır. Rastgele seçim yöntemi, evreni temsil eden bir örneklem seçilerek evrene genellemeler yapmaya imkân verir (Creswell, 2014: 158).

Araştırmanın örneklemi seçilirken yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi ve meslek gibi demografik özellikler dikkate alınmıştır. Belirlenen demografik özelliklerin dikkate alınması çalışmanın amacına hizmet etmesine ve geçerli verilerin toplanmasına hizmet etmiştir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılığı

Özgecan Aslan cinayeti ve sonrasında sosyal medyada oluşan dayanışma örgütleri ekseninde oluşturulan bu çalışmada herhangi bir zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Örneklem seçilirken 18-65 yaş arasındaki bireyler seçilmiştir. Erkek ve kadınların aynı oranda temsil edilmesine dikkat edilmiştir. İçerik analizi yapılacak sosyal medya hesabı, mevcut hesaplar içerisinden en fazla katılımcıya sahip ve en fazla sayıda beğeni alan sayfa seçilmiştir. Çalışmanın zaman sınırlılığı Özgecan Aslan cinayeti sonrası sosyal medyada dayanışma gruplarının ortaya çıkışıyla başlayan 2015 Şubat ayı ile Nisan 2017 tarihleri arasındadır.

Araştırmanın Modeli

Büyük bir kitle üzerinde gerçekleştirilen çalışmanın çok yönlü bir şekilde incelenebilmesi için hem nicel hem de nitel yöntemleri içeren karma yöntem kullanılmıştır. Sosyal medyadaki dayanışma örgütlerinin Özgecan Aslan cinayeti perspektifinde ele alınmasından dolayı çok geniş bir hedef kitleyi içermektedir. Bundan dolayı anket yöntemi kullanılmıştır ve sosyal medyada yer alan dayanışma platformlarına içerik çözümlemesi yapılmıştır. Bu yöntemler birbirini tamamlamış, en geçerli verileri ve genellenebilir bilgileri sağlamıştır. Araştırmada anket tekniğinin kullanılmasının nedeni içerik analizinden elde edilen verilerin desteklenmesidir.

Verilerin Toplanması

Fırat Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'nun 29/04/2016 tarih ve 143131 sayılı Kurul Kararı alındıktan sonra, gerekli olan veriler anket tekniği kullanılarak ve Facebook üzerinde Özgecan Aslan'a destek için oluşturulan sayfadaki verilerin içerik analizi ile toplanmıştır. Anket, online anket şeklinde yapılmıştır. Anket formunda katılımcıların anketi doldurmasında onlara yardımcı olacak gerekli açıklamalara yer verilmiştir.

Anket formu araştırmanın temel amacına hizmet edecek şekilde hazırlanmıştır. Anket 3 bölümden oluşmaktadır, ilk bölümde katılımcılara demografik sorular sorulmuştur, ikinci bölümde sosyal medya kullanımı ile ilgili sorular yer almaktadır ve son bölümde Özgecan Aslan cinayeti ile ilgili

sorular bulunmaktadır. Anket formu hazırlandıktan sonra uygulamaya geçilmeden önce ön test uygulanmıştır, bu test 20 kişiye uygulanmış ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra anket uygulanmıştır.

Verilerin toplanmasında kullanılan bir diğer yöntem ise içerik çözümlemesinin yapılmasıdır. Özgecan Aslan adına açılan birçok Facebook hesabı içerisinden en fazla beğeni alan ve takip edilen sayfa seçilmiştir. Bu sayfada içerik çözümlemesi yapılmıştır.

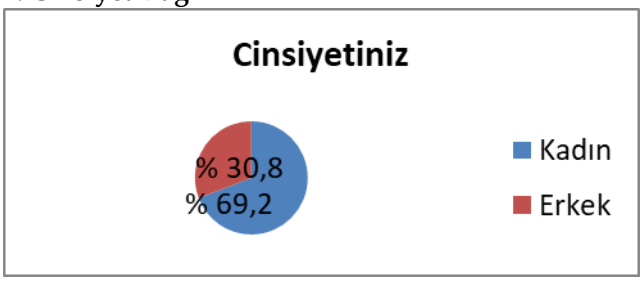
BULGULAR VE YORUM

Elde edilen veriler aşağıda grafik tablolar ile verilmektedir.

Araştırmaya Katılanların Demografik Özelikleri

Katılımcıların demografik özellikleri grafikler ile belirtilmektedir.

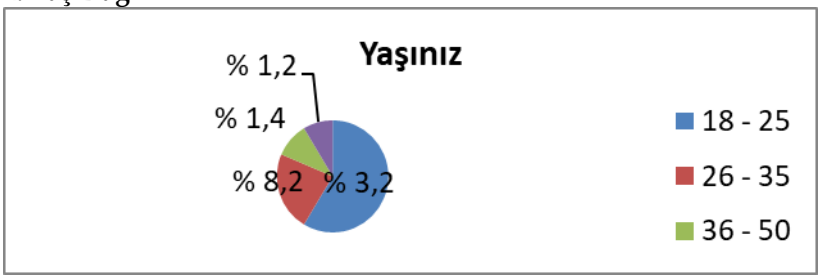
1. Cinsiyet Dağılımı

Tablo 2: Cinsiyete Göre Dağılım

Yapılan ankette katılımcılara 5 adet demografik soru sorulmuştur, bu sorulardan ilki olan cinsiyet sorusuna katılımcıların tamamı yanıt vermiştir. Katılımcıların yarısından fazlası 346 kişi (% 69,2) kadın, 154 kişi (% 30,8) erkeklerden oluşmaktadır. Ankete kadınların ilgisi ve katılımı daha fazladır, bunun nedeni olarak çalışmanın konusunun kadınları daha fazla ilgilendirmesi ve kadın dayanışması olarak görülmesi şeklinde değerlendirilebilir.

2. Yaş Dağılımı

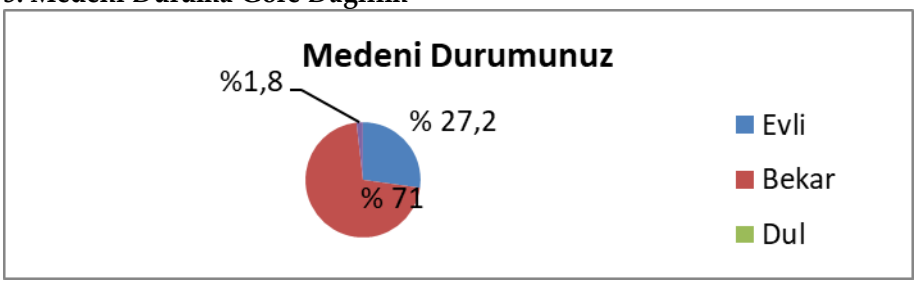

Tablo 3: Yaşa Göre Dağılım

Anketin ikinci sorusu olan yaş sorusuna da katılımcıların tamamı cevap vermiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu 244 kişi (% 48,8) 18 – 25 yaş aralığındaki gençlerden oluşmaktadır. Katılımcılardan 207 kişi (% 41, 4) ü 26 -35 yaş aralığında, 37 kişi (% 7,4) ü 36 -50 yaş aralığında, 12 kişi (% 2,4) ü 51 -65 yaş aralığındaki bireylerden oluşmaktadır.

Katılımcıların yaş aralıklarına bakıldığında gençlerin daha fazla katkı sağladığı görülmektedir. Bunun nedeni gençlerin sosyal medyayı daha aktif olarak kullanması ve protesto, eylem gibi haklarını kullanma konusunda gençlerin daha bilinçli olmasıdır. Bu durumun bir diğer nedeni de bu olayda mağdur olan kişinin genç bir üniversite öğrencisi olmasıdır.

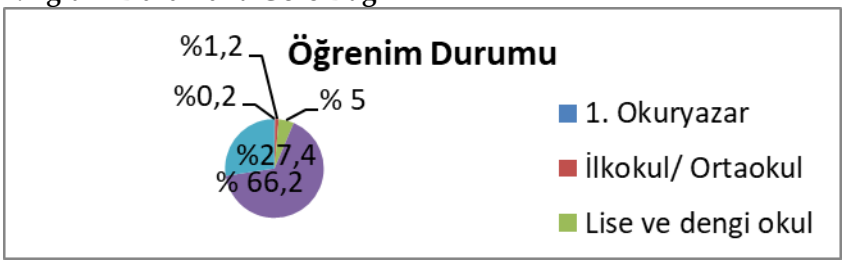
3. Medeni Duruma Göre Dağılım

Tablo 4: Medeni Duruma Göre Dağılım

Katılımcıların tamamı medeni durum sorusuna da cevap vermiştir, katılımcılardan 355 kişi (% 71) i bekâr, 136 kişi (% 27,2) si evli ve 9 kişi (% 1,8) i boşanmıştır. Bekâr insanların ankete katılımı daha fazladır. Katılımcıların gençlerden oluşması ile bekâr olması paralellik göstermektedir. Çalışmamıza da konu olan Özgecan Aslan cinayetinde mağdurun bekar olması katılımcıların empati yaparak ankete katılmalarına neden olduğu şeklinde yorumlanabilir.

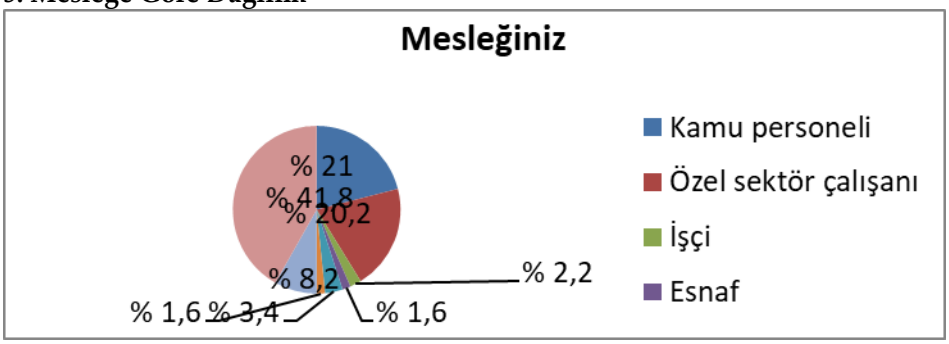
4. Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Tablo 5: Öğrenim Durumuna Göre Dağılım

Anketin dördüncü sorusu katılımcılara eğitim durumlarını sormaktadır, tablo 4'de de görüldüğü gibi bu soruya katılımcıların tamamı cevap vermiştir. Katılımcılardan 331 kişi (% 66,2) üniversite, 137 kişi (% 27,4) lisansüstü, 25 kişi (% 5) lise ve dengi ve katılımcılardan 6 kişi (% 1,2) ilkokul ortaokul olarak belirtmiştir. Bu veriler göstermektedir ki katılımcıların eğitim düzeyi yüksektir. Katılımcıların büyük bir kısmı üniversite ve üzeri eğitim almıştır.

5. Mesleğe Göre Dağılım

Tablo 6: Mesleğe Göre Dağılım

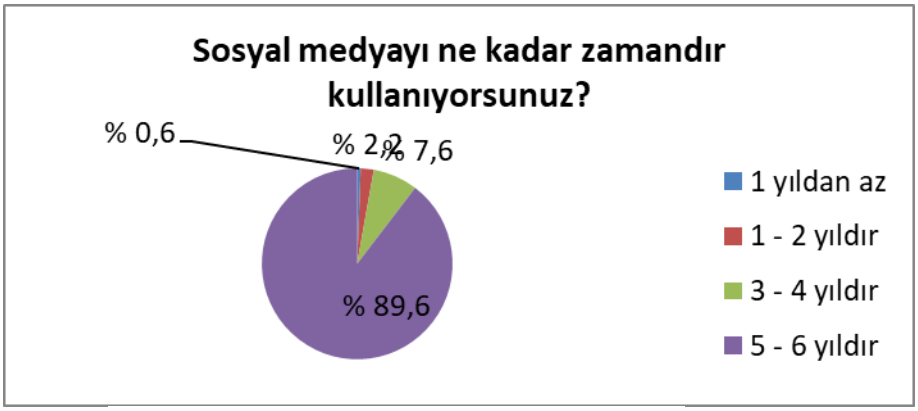
Demografik sorulardan bir diğeri olan mesleğiniz sorusuna katılımcılardan 209 kişi (% 41,8) öğrenci, 105 kişi (% 21) kamu personeli, 101 kişi (% 20,2) özel sektör çalışanı, 41 kişi (% 8,2) işsiz, 17 kişi (% 3,4) ev hanımı, 11 kişi (% 2,2) işçi, 8 kişi (% 1,6) esnaf ve 8 kişi (% 1,6) emekli şeklinde cevap vermiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı öğrencilerden oluşmaktadır, ülkemizde üniversite öğrencileri sosyal medyayı yoğun olarak kullanmaktadır. Aynı şekilde protesto, eylem, yürüyüş ve gösteri etkinliklerini ulaşmak istedikleri amaçlar doğrultusunda sık kullanmaktadırlar.

6. Yaşadıkları Yere Göre Dağılım

Katılımcıların 471'i yaşadığınız yer sorusuna cevap vermiştir. İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde yaşayan katılımcıların fazla olduğu görülmektedir. Türkiye'nin her yerinden gelen cevaplara ek olarak ABD, KKTC, Macaristan, Rusya, Belçika, Polonya, Romanya, Azerbaycan ve Almanya gibi 9 farklı ülkeden de katılım olmuştur. Sosyal medya ve sanal topluluklar kavramına tam da uygun olarak yer ve zaman sınırı olmaksızın dayanışmaya katıldığı görülmektedir.

7. Sosyal Medyayla İlgili Sorular

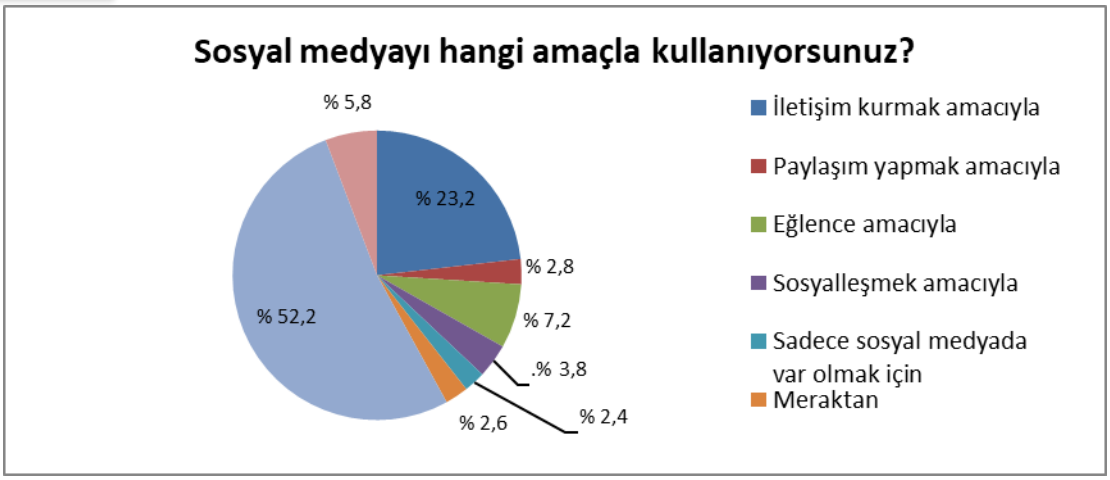
Anketin ikinci kısmında katılımcılara sosyal medya kullanımına yönelik sorular sorulmuştur.

Tablo 7: Sosyal medyanın ne kadar zamandır kullanıldığı

İlk etapta sosyal medyanı ne kadar zamandır kullanıyorsunuz sorusu yöneltilmiştir, katılımcıların tamamı sosyal medyayla ilgili soruları yanıtlamıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu 448 kişi (% 89,6) 6 yıldır, 38 kişi (% 7,6) 3 -4 yıldır, 11 kişi (% 2,2) 1 -2 yıldır ve 3 kişi (% 0,6) 1 yıldan az süredir kullandığını belirtmiştir. Bu veriler göstermektedir ki sosyal medya uzun bir zamandır yaşamımızda yer almaktadır.

Tablo 7'da da görüldüğü gibi katılımcıların büyük bir kısmı 6 yıl ve üzerinde bir zamandır sosyal medyada Facebook'ta bulunmaktadır. Uzun yıllardır yoğun olarak kullandığımız Facebook'ta yaşamımıza dair her şeyi paylaşmaktayız. Bu durumu en çok toplumsal olaylara tepki verirken kullanıyoruz, yaşanan olumsuzluklar karşısında gücümüz yetmediğinde, çözüm getiremediğimizde en azından bu mecra üzerinden fikirlerimizi paylaşıyoruz ve insanlara duyuruyoruz.

Tablo 8: Sosyal medyanın hangi amaçla kullanıldığı

Sosyal medyayı hangi amaçla kullandıklarına yönelik soruda katılımcıların yarısından fazlası 261 kişi (% 52,2) hepsi cevabını vererek sosyal medyanın bütün işlevlerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların 116 kişi (% 23,2) iletişim kurmak amacıyla, 36 kişi (% 7,2) eğlence amacıyla, 29 kişi (% 5,8) diğer, 19 kişi (% 3,8) sosyalleşmek amacıyla, 14 kişi (% 2,8) paylaşım yapmak amacıyla, 13 kişi (% 2,6) meraktan, 12 kişi (% 2,4) sadece sosyal medyada var olmak amacıyla kullandıklarını belirtmişlerdir. Tablo 8'den de anlaşıldığı üzere katılımcıların çoğu sosyal medyanın bütün yönlerini kullanmakta ve tek amaçla değil de birçok amaçla kullanmaktadır.

Katılımcılar arasındaki ikinci büyük çoğunluk da sosyal medyayı iletişim kurmak amacıyla kullanmaktadır. Sosyal medyanın kullanım kolaylığı ve aynı anda binlerce kişiye ulaşabilme özelliği bu durumu etkilemektedir. Bir yandan da görülmektedir ki insanların sosyal medyayı kullanma amaçları çeşitlilik göstermektedir. Kullanım amaçlarındaki bu geniş yelpaze Facebook kullanımını daha cazip bir hale getirmektedir. Bu durum bazen aşırılıklara neden olmakta ve sosyal medya bağımlılığına dönüşmektedir.

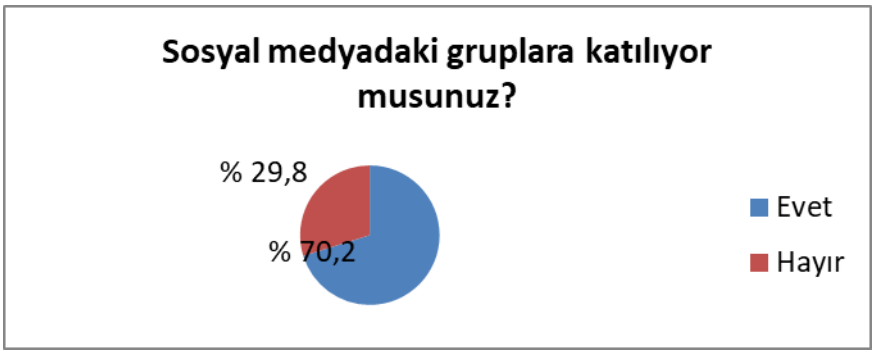

Tablo 9: Sosyal medyada günde ne kadar süre geçirildiği

Gün içerisinde en az kaç saat sosyal medyada vakit geçiriyorsunuz sorusuna 182 kişi (% 36,4) 1 -2 saat, 172 kişi (% 34,4) 3- 4 saat, 61 kişi (% 12,2) 5 -6 saat, 61 kişi (% 12,2) 1 saatten az ve 24 kişi (% 4,8) 7 saat ve üzerinde vakit geçirdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 9'deki veriler de göstermektedir ki sosyal medya kullanımı bağımlılık derecesindedir. İnsanlar gün içerisinde yaşamsal aktivitelerinden kıstıkları zamanlarının büyük bir kısmını sosyal medyada geçirmektedirler. Altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi, erişim imkânları ve mobil kullanım

kolaylıkları beraberinde bağımlılık davranışını ortaya koymaktadır. Günümüzde artık sosyal medya kullanmayanlar yadırganmaktadır. Uzun zaman geçirince her türlü etkinliği de buradan gerçekleştirmeye başlamaktadır.

Tablo 10: Sosyal medyadaki gruplara katılım

Sosyal medyadaki gruplara katılıyor musunuz sorusuna 351 kişi (% 70,2) si evet, 149 kişi (% 29,8) i hayır cevabını vermiştir. Sosyal medyanın kendisi de bir gruptur aslında ve insanlar hesap açtıkları zaman otomatikman gruba dâhil olmaktadırlar.

Sorunun devamında evet cevabını verenlere nedeni sorulmuştur ve buna 328 kişi cevap vermiştir. Katılımcılar neden olarak; bilgi almak için, grupları merak ettikleri için, ilgi alanlarına yönelik konular içerdiği için, bilgi paylaşmak için, sosyalleşmek için, iletişim kurmak için, eğlenmek için, benim gibi düşünen insanlarla bir araya gelmek için, grupların etki güçlerinin daha fazla olmasından dolayı ve gündemden haberdar olmak olarak belirtmişlerdir. İnsanlar, fıtratları gereği bir topluluğa, bir gruba dâhil olmak isterler yalnız kalmak bireyi tedirgin eder. Bireyler kendilerini ifade ederken bir grup içerisinde olduklarında daha rahat davranırlar ve fikirlerini beyan ederler. Yalnız kaldıklarında sorumluluk sadece kendilerinde olduğundan fikirlerini beyan ederken ve eyleme geçerken daha temkinli davranmaktadırlar. Bu sorumluluk yükünden kurtulmak için de bireyler gruplara dâhil olmaktadırlar.

Bireyler kimi zamanda dışlanmamak için gruplara katılırlar, uygulanan anketin açık uçlu sorularından elde edilen veriler erkekler bu olayda Özgecan Aslan'a destek olmak ve kendilerini suçlulardan ayrı tutmak için de dayanışma gruplarına katılmışlardır. Suçu işleyenin hemcinsleri olması erkekler üzerinde bir baskı oluşturmaktadır ve bu baskıdan kurtulmak için "ben farklıyım" diyebilmek için de gruplara katılmaktadırlar.

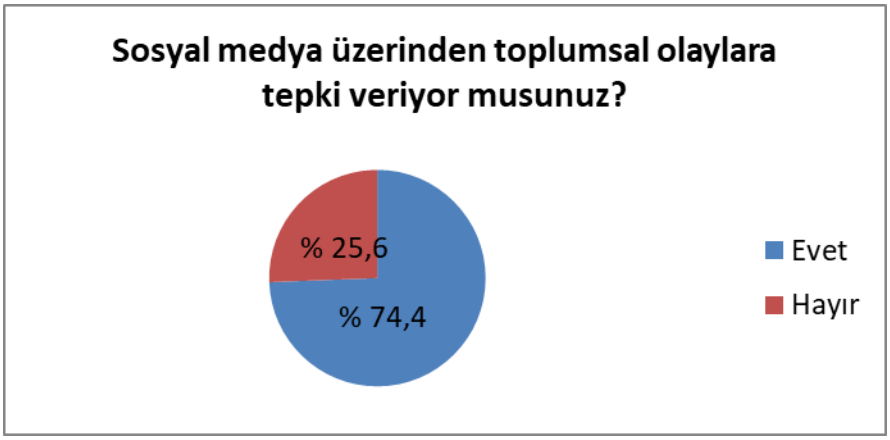

Tablo 11: Sosyal medya üzerindeki etkinliklere katılım

Anketin 12. sorusunda katılımcılara sosyal medya üzerindeki etkinliklere katılıyor musunuz sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan 349 kişi (% 69,8) hayır, 151 kişi (% 30,2) evet cevabını vermiştir. Devamında neden katılıyorsunuz sorusuna şu cevaplar verilmiştir; meraktan, eğlence amacıyla, sosyalleşmek için, ilgi alanımla ilgili bilgi almak ve paylaşmak için, hızlı iletişim imkânı sunduğu için, arkadaşların davet ve isteklerinden dolayı, etkinliğin içeriği ile ilgili destek olmak için, dayanışma ve etkinliğin gücünü arttırmak şeklinde sıralanmaktadır.

Sosyal medyanın yaşamımızda her alana girmesiyle birlikte insanların oluşturdukları ve katıldıkları etkinliklerin duyurusu buradan yapılmaya başlamıştır. Kimi zamanda bu etkinlikler sosyal medya üzerinden yürütülmektedir. Sosyal medya üzerinden yürütülen etkinliklere katılım daha yüksektir, bunun nedeni sosyal medyanın gücüdür ve bireyler bu gücü kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Sosyal medyanın zaman ve mekândan bağımsız olması ve sınırları aşan özelliğinden dolayı etkinlikler sosyal medya üzerinden yürütülmektedir.

Tablo 11'de de görüldüğü üzere katılımcıların büyük bir kısmı etkinliklere katılmamaktadır. Bu durumun temel nedenleri insanların duyduğu güven problemidir, bireyler sosyal medyada oluşturulan etkinliklerin gerçek olmadığını düşünmektedir. Aynı zamanda bu mecrada yürütülen etkinliklerden bir sonuç elde edilemeyeceği inancıdır. Ancak doğrudan olmasa da dolaylı olarak amacına hizmet etmektedir.

Tablo 12: Sosyal medya üzerinden toplumsal olaylara tepki

Sosyal medya üzerinden toplumsal olaylara tepki veriyor musunuz sorusunu katılımcıların tamamı yanıtlamıştır. Katılımcılardan 372 kişi (% 74,4) evet, 128 kişi (% 25,6) hayır şeklinde cevap vermiştir. Tablo 12'deki veriler göstermektedir ki toplumsal olaylara verilen tepkiler sosyal medya üzerinden de verilmektedir. Günümüzde sosyal medya önemli bir güç haline gelmiştir, bu gücün farkında olup toplumsal olaylarda sesini duyurmak ve bazen de topluma yön vermek isteyen bireyler bu gücü en etkili şekilde kullanmaktadırlar. Ankete katılan bireylerin vermiş olduğu cevaplarda bu doğrultudadır.

Neden toplumsal olaylara tepki veriyorsunuz? sorusuna katılımcılar; farkındalık oluşturmak amacıyla, toplumsal olaylar bu toplumun bireyi olarak bizi de ilgilendirdiği için, daha önce yaşanan toplumsal olaylarda sosyal medya etkili olduğu için, sesimi duyuracağım başka bir platform olmadığı için ve sosyal medya daha etkili olduğu için gibi nedenlerden dolayı tepki verdiklerini ifade etmişlerdir.

Bu soruya verilen açık uçlu cevaplara bakıldığında insanların birazda vicdani bir sorumlulukla kendilerini iyi hissetmek için tepkilerini dile getirdiklerini görmekteyiz. Katılımcıların bir kısmı bu tepkilerin bir yaptırım gücü oluşturduğuna inanmaktadır, geriye kalan kısmı ise bir sonuca

ulaşamayacağını ama yine de tepki verdiklerini belirtmişlerdir. Bunu yapmalarının nedeni de sosyal medyanın sınırları kaldıran gücüdür. Katılımcıların küçük bir kısmı sosyal medya üzerinden verilecek tepkiler yerine sosyal yaşamda tepki verdiklerini bunun daha samimi olduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal medya üzerinden toplumsal olaylara tepki veren bireyler kimi zamanda klavye kahramanları denilerek eleştirilmektedir. Klavye kahramanları, gerçek yaşamda yeterli olamadığı, cesaretinin olmadığı alanlarda bilgisayar başında olduğundan çok farklı izlenim oluşturan kişilere yönelik yapılan bir benzetmedir (http://blog.milliyet.com.tr/klavye-kahramanlari/Blog/?BlogNo=423653 ET: 11.02.2017).

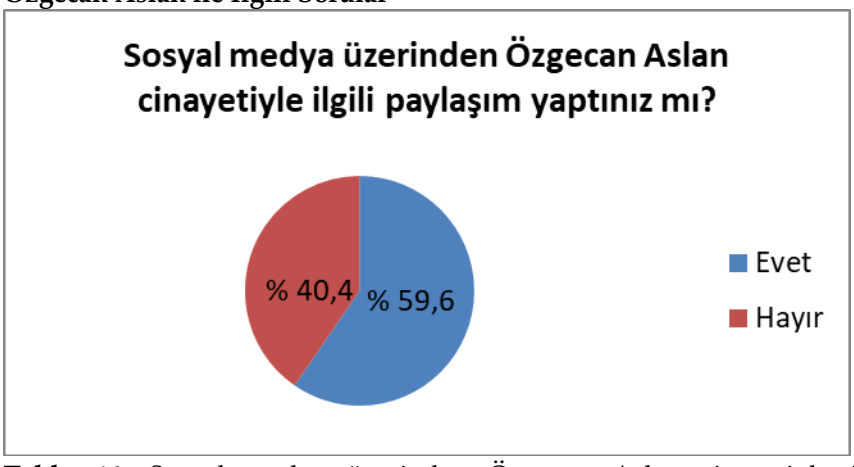
Tablo 13: Sosyal medyadaki tepkilerin gerçek hayatta devam edip etmediği

Bir önceki soruyla da alakalı olarak vermiş olduğunuz bu tepkiler sosyal medya dışındaki gerçek yaşamınızda da devam ediyor mu sorusuna katılımcıların tamamı cevap vermiştir. Tablo 13'de de görüldüğü gibi katılımcıların büyük bir kısmı 408 kişi (% 81,6) evet, 92 kişi (% 18,4) hayır şeklinde yanıtlamıştır.

Sosyal medyanın sunduğu imkânlardan dolayı olaylara tepki vermek çok kolay ve kısa bir zamanda olmaktadır. Mobil erişim imkânının olması işleri daha kolay hale getirmektedir. İnsanlar bilgisayar başında yaşıyorlar diye eleştiriliyorlar, ancak burada sergilenen duruş geçek yaşamda da devam etmektedir.

Gerçek yaşamda bir araya gelebilmek için organizasyonlar burada oluşturulup bireylere haber veriliyor ve yönetimi de aynı şekilde sosyal medya üzerinden yapılıyor. Tablo 13'teki veriler de göstermektedir ki sosyal medya üzerinden gösterilen tepkiler gerçek yaşamda da devam etmektedir.

Özgecan Aslan ile İlgili Sorular

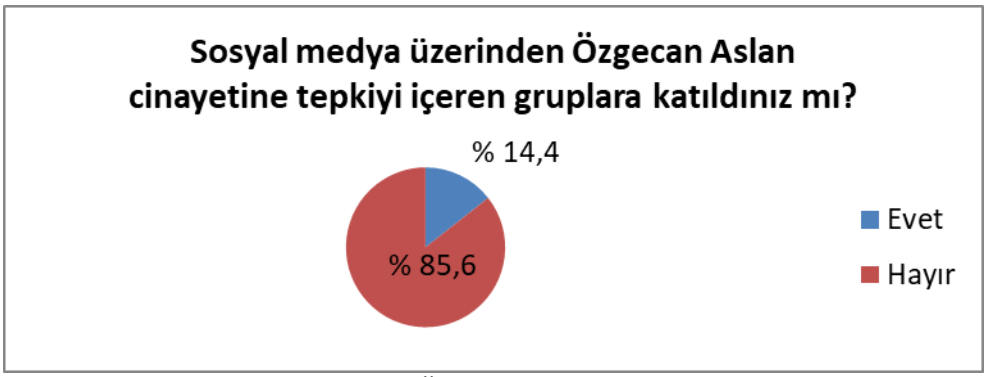
Tablo 14: Sosyal medya üzerinden Özgecan Aslan cinayetiyle ilgili paylaşım yapılıp yapılmadığı

Anketin 3. kısmında Özgecan Aslan cinayeti sonrası sosyal medyadaki dayanışma olgusuyla ilgili sorular yer almaktadır. Katılımcılardan 298 kişi (% 59,6) sı sosyal medya üzerinden Özgecan Aslan cinayetiyle ilgili paylaşım yaptığını, 202 kişi (% 40,4) yapmadığını belirtmiştir.

Katılımcılardan evet cevabı verenler neden olarak şunları; tepkimi göstermek için, farkındalık oluşturmak için, insanlığa yakışmayan bir olay olduğu için, kadınlar hemcinsine destek olmak için, çözüm üretecek merciler üzerinde baskı oluşturmak için, bu caniliği yapanlara duyduğum nefreti içimde tutamadığım ve dışa vurmak istedim için şeklinde ifade etmişlerdir.

Bu olayla ilgili kadınlar özellikle de anne olanlar güçlü bir empati içerisindedirler, yaşanan acıyı onlarda yaşamışlardır verilen cevaplar bunu göstermektedir. Paylaşımlar yapılırken temel dürtü siyasileri harekete geçirmek ve etkin çözüm üretmektir. Destek olanlar aynı zamanda öfkelerini bu şekilde dışarı yansıtmışlardır. Kullanılan ifadeler insanların içindeki öfkenin dinmediğini göstermektedir. Bireyler paylaşım yaparken kendilerini rahatlatmak ve vicdani sorumluluktan kurtulmak düşünceleri ile de hareket etmiş olabilirler.

Bu olayın üzerinden zaman geçmiş olmasına rağmen insanlar olayı, vermiş oldukları tepkileri ve toplumda yaşananları hatırlamaktadırlar. Sorunun açık uçlu kısmına cevap veren 368 katılımcı içerisinden sadece 3 kişi vermiş olduğu tepkileri hatırlamadığını belirtmiştir. Olaylar sosyal medyada konuşulur ve kısa bir süre sonra herkes her şeyi unutur algısının bu olayda farklı olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Sosyal medya üzerinden Özgecan Aslan cinayetine tepkiyi içeren gruplara katılım

Katılımcıların büyük bir kısmı Özgecan Aslan cinayetiyle ilgi paylaşım yaparken, aynı katılımcılardan 428 kişi (% 85,6) sosyal medya üzerinden Özgecan Aslan cinayetine tepkiyi içeren gruplara katılmadığını, 72 kişi (% 14,4) katıldığını belirtmiştir. Bireyler bu konuda bireysel olarak paylaşım yapmışlardır ancak gruplara dâhil olmamışlardır. Katılımcılar bireysel tepki verdiklerini ve bunun yeterli olduğu yönünde fikirlerini açıklamışlardır.

Gruplara katılanlar gerekçe olarak; birlik olarak sesimizin daha fazla çıkacağı, suçluların cezasını alması ve böylesi bir olaya kimsenin yeltenmeye cesaret edememesi şeklinde belirtmişlerdir. Gruplara katılanlar katılımcılar içerisinde % 14,4 gibi küçük bir bölümü oluşturmaktadır, bunlarda birlik olmak birlik olmanın gücünü kullanmak ve sonuca etki etmek istemişlerdir.

Tablo 16: Özgecan Aslan cinayetiyle ilgili sosyal medyadaki imza kampanyasına katılım

Anketin 21. sorusu olan Özgecan Aslan cinayetiyle ilgili sosyal medyadaki imza kampanyasını imzaladınız mı sorusuna katılımcılardan 273 kişi (% 54, 6) evet, 227 kişi (% 45,4) hayır olarak cevap vermiştir. Katılımcılar imza kampanyasına katılarak kadına yönelik şiddeti önlemek için çıkarılacak yasanın adının "Özgecan Aslan Yasası" olmasını desteklediklerini belirtmişlerdir. Yaşanan bu talihsiz olay sonrasında Özgecan kadın cinayetlerinin temsili olmuştur.

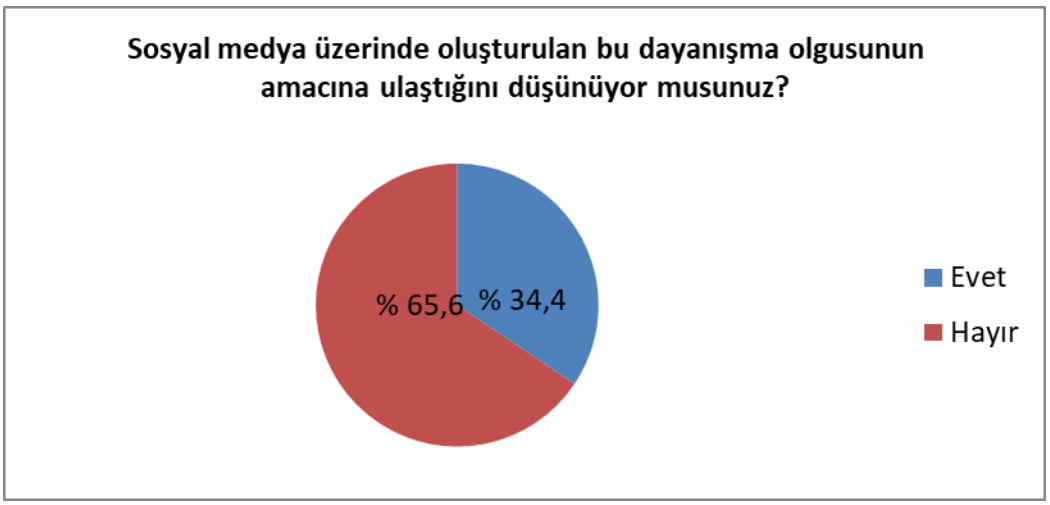
Katılımcılar içerisinde evet cevabını verenlere nedeni sorulmuştur, buna 382 kişi cevap vermiştir. Neden olarak; suçluların en ağır şekilde cezalandırılması için, adaletin yerini bulması için, bu tür online imza kampanyaları daha fazla kişiye ulaştığı için, desteklerin artması ile yaptırımın artacağına inandığım için, imza kampanyası diğer etkinliklerden daha etkili olduğu için, empati kurduğum için şeklinde belirtilmiştir. Katılımcılar imza kampanyasının daha etkili olacağına inanmaktadırlar.

Tablo 17: Sosyal medya üzerinde Özgecan Aslan cinayetine yönelik oluşturulan tepkileri yeterliliğine ilişkin görüşler

Katılımcılardan 332 kişi (% 66,4) sosyal medya üzerinden Özgecan Aslan cinayetine yönelik oluşturulan tepkileri yeterli bulmadığını, 168 kişi (% 33,6) verilen tepkilerin yereli olduğunu ifade etmiştir.

Tepkiler yeterli değil yeterli olsaydı bu olayın benzerleri yaşanmaya devam etmezdi, Özgecan Aslan cinayeti sonrasında kadına yönelik şiddet ve cinsel şiddeti içeren olaylar yaşanmaya devam etmiştir. Suçluların alacağı cezalar caydırıcı değildir ve bu anlamda ciddi değişiklikler de yapılmamıştır. Bu olayların azaltılması ve son bulması için yasal düzenlemeler yeterli değildir, bunu eğitim ile desteklemek gerekmektedir. Eğitim sisteminin her aşamasında özellikle de erkelere eğitimler verilmelidir.

Tablo 18: Sosyal medya üzerinde oluşturulan bu dayanışma olgusunun amacına ulaşıp ulaşmadığına ilişkin görüşler

Tablo 18'de de görüldüğü gibi anketin 27. sorusu olan sosyal medya üzerinden oluşturulan bu dayanışma olgusunun amacına ulaştığını düşünüyor musunuz sorusuna katılımcılardan 328 kişi (% 65,6) hayır, 172 kişi (% 34,4) evet şeklinde cevap vermiştir. Katılımcılardan evet cevabını verenler neden

olarak şunları belirtmişlerdir; yeterliydi çünkü sosyal medyadaki tepkilerin devamında sosyal yaşamda da çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir, sosyal medya güçlü bir mecra ve burada büyüyen tepkiler siyasiler üzerinde az da olsa bir baskı oluşturmaktadır. İnsanlar daha duyarlı davranmaya başlamışlardır.

Sosyal medya üzerinden oluşturulan tepkilerin ve faaliyetlerin ilk amacı bu olayı herkese duyurmaktır, nitekim bu anlamda başarılı da olunmuştur. Bu dayanışmanın temel amacı ise benzer olayların hiçbir şekilde bir daha yaşanmamasıdır, ancak ne yazık ki olayların devamı gelmektedir.

Anketin son sorusunda katılımcılara Özgecan Aslan cinayetine tepki adına başka neler yapılabilirdi sorusu sorulmuştur ve bu soruya 188 kişi cevap vermiştir. Açık uçlu olarak sorulan bu soruya katılımcılar yoğun olarak şu cevapları vermişlerdir;

- Aileye daha fazla destek verilebilirdi.
- Yasa değişikliği yapılabilirdi, cezalar caydırıcı hale getirilebilirdi.
- Bilinçlendirme programları yapılabilir, eğitimler verilebilirdi.
- İdam cezası getirilebilirdi.
- Uluslararası platformular oluşturulup tepkiler buradan gösterilebilirdi.
- Gerçek hayatta tepkiler devam ettirilmeli ve arttırılmalıdır.
- Sivil Toplum Kuruluşları daha aktif hale getirilebilirdi.
- Kamu spotları yapılabilirdi.
- Sosyal medya üzerinden gönüllüler grubu oluşturulabilirdi bu grup olayı daha canlı tutabilir ve yapılacakların takipçisi olabilirdi.
- Meclis önünde protestolar yapılabilirdi.
- Yapılan eylemler, protestolar ve destek amaçlı yapılan faaliyetlerde istikrar sağlanmalıydı en azından elle tutulur çözümler elde edilene kadar.

Katılımcılar Özgecan Aslan için yapılanların yeterli olmadığını ve daha fazla şeylerin yapılabileceğini sıralamışlardır. Yeteli değildir çünkü sosyal medya üzerinden oluşturulan dayanışma gündelik yaşamda devam ettirilememiştir. Uzantısı olarak yapılan etkinlikler de yeteli olmadığı için köklü değişimler yapamamıştır. Suç işleyenler mahkemede giyiminden, "pişmanım" gibi sözlerinden dolayı ve tahrik unsurları gibi gerekçelerle hak ettikleri cezaları almamaktadırlar. Toplumun beklediği caydırıcı cezaların uygulanabilmesi için köklü değişimler yapılmamıştır. Bu durumun daha da vahim olanı toplumumuzda benzeri olaylar yaşanmaya devam etmektedir.

Bu durumun çözüm üreticileri olan siyasiler daha fazla muhatap alınmalıydı yapılan etkinliklerde, öylesi bir durumda çözümler daha kolay olabilirdi.

İçerik Analizi

Çalışmanın bu bölümde Özgecan Aslan adına açılan Facebook sayfası içerik çözümlemesi yöntemi ile incelenmiştir. İçerik analizi elde edilen verilerin daha yakından incelenmesini ve bu verileri açıklayan kavram ve temalara ulaşılmasını gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 89). İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklamaya yardımcı olacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktadır. Betimsel analizle özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analiziyle derinlemesine bir işleme tabi tutulur ve yeni kavramlar keşfedilir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır. İçerik analizinin aşamalarını incelemeden önce kullanılan terimleri tanımlamak gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 227).

İçerik çözümlemesi açık içerik ve örtük içerik olarak ayrılmaktadır (Çomu ve Halaiqa, 2014; 42). Bu çalışmada açık içerik çözümlemesi yapılmıştır.

Özgecan Aslan adına açılmış birçok hesap bulunmaktadır, bunlar içerisinden beğeni sayısının en fazla olduğu (eser kaleme alındığı tarih itibariyle) Facebook hesabı seçilmiştir. Bu sayfayı 63. 216 kişi beğenmiştir.

Kategoriler:

Tablo 19. Özgecan Aslan Facebook sayfasındaki paylaşım analizi

Sayfada yapılan paylaşımlar,	
Özgecan Aslan metinsel paylaşımlar	30
Özgecan Aslan resim paylaşımları	53
Özgecan Aslan video paylaşımları	15
Şiddet içerikli paylaşımlar	26
Toplam	123

Kaynak: https://www.facebook.com/OzgecaniUnutmuyoruz/?fref=ts

Facebook sayfasında, eser kaleme alındığı tarih itibariyle toplam 123 paylaşım yapılmıştır. Bu paylaşımlardan 26 tanesi şiddeti ve başka insanların maruz kaldığı şiddeti içermektedir. Geriye kalan 98 paylaşım Özgecan Aslan ile ilgilidir, bu paylaşımların 30'u metinsel içerikli, 53'ü resim ve 15 tanesi de video içerikli paylaşımlardır. Sayfadaki paylaşımların büyük bir kısmı Aslan ile ilgilidir. Gündemin çok hızlı bir şekilde değiştiği ve her şeyin çok çabuk tüketildiği günümüzde bu olayın unutulmaması ve gereken cezaların verilmesi bu sayfanın kullanım amaçlarının başındadır.

Facebook sayfasında yapılan paylaşımların beğeni sayıları binin üzerindedir. Sayfada ilk paylaşım 14 Şubat 2015 tarihinde, en son paylaşım da 11 Nisan 2016 tarihinde yapılmıştır. Sayfada takipçilerin paylaşım yapmasına imkân verilmiştir sayfa yöneticisi tarafından sınırlama getirilmemiştir, aynı zamanda sayfaya mesaj ile de ulaşılmaktadır.

Sayfada şiddete maruz kalmış başka kadınların hikâyelerine de yer verilmiştir. "Cansel'in intiharı ardından Katil tutuklandı, yönetim açığa alındı, MEB 147 numaralı telefona şikâyetlere devam ediyoruz, Cansel için susma! Paylaş. 22 Şubat 2016".

Kaynak: https://www.facebook.com/OzgecaniUnutmuyoruz/?fref=ts

Sayfa Özgecan'a destek için oluşturulmuş olsa da şiddetin her türlüsünü kınayan paylaşımlara yer verilmiştir. Kadınların maruz kaldığı şiddetin şekli değişse de kahramanları her zaman aynı

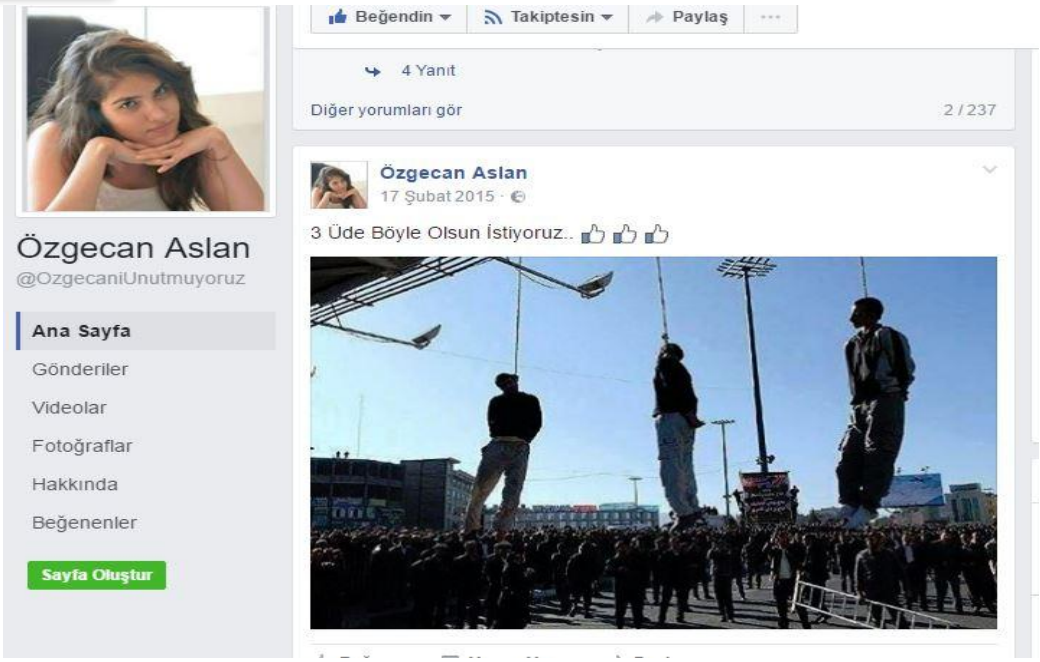
olmaktadır. "11 Şubat 2015 = Özgecan Aslan, 21 Şubat 2016= Cansel Buse Kınalı Yine değişen tek şey zaman, ne adalet ne de güvenlik var! İDAMIN GERİ GELMESİNİ İSTEYEN KAÇ KİŞİ VAR!" 22 Şubat 2016.

Ara ara sayfaya destek içerikli paylaşımlar yapılmaktadır. "*Desteklerinizi bekliyoruz, Kalıcı çözümler üretmek için toplanıyoruz. Sadece eylem düzenlemenin faydasız olduğu aşikârdır. Bunun için önceliğimiz iletişime geçeceğim Kadın Kolektifleri ile ortaklaşa bir çalışma yapmayı amaçlıyoruz. Destekçi ol, Katıl. Hep beraber "Sesimizi Duyuralım!"*

Sayfada Özgecan Aslan'ın dava süreciyle ilgili paylaşımlar yapılmaktadır. "Özgecan'ın katili cezaevinde vurularak öldürüldü! İşte bu haber beğenilir." 11 Nisan 2016. "Bu nasıl bir acizliktir ki devletin veremediği adaleti, hapisteki mahkûmların vermesini bekliyoruz." 17 Şubat 2015. Bir hafta arayla bu iki paylaşım yapılmıştır. Katilin cezalandırılmasına sevinilirken diğer taraftan cezanın devlet eliyle idam edilmesi şeklinde olmaması ve bir mahkûmun yapmış olması eleştirilmektedir.

Kaynak: https://www.facebook.com/OzgecaniUnutmuyoruz/?fref=ts

Kaynak: https://www.facebook.com/OzgecaniUnutmuyoruz/?fref=ts

Sayfadaki paylaşımlarda ünlü veya tanınmış kişilerin olaya desteğini içeren görüntüler de paylaşılmıştır. "Ebru Gündeş - Ayrılacağım (Özgecan Aslan anısına) / O Ses Türkiye" 26 Ocak 2016"

Facebook sayfası, gerçek yaşamda yapılacak örgütlenmeler için bir haberleşme aracı olarak kullanılması yönünde herhangi bir paylaşım yapılmamıştır. Sayfada sık sık Özgecan'ın fotoğrafları paylaşılmıştır ve unutulmaması, unutturulmaması vurgulanmıştır.

Sayfada Özgecan'ın dilinden paylaşımlar da yapılmıştır;

"Hayatımın yirmisinde ben küçük bir çocuktum, benim adım ÖZGECAN okul yolunda vuruldum. ANNE biraz anlatayım kızma ne olur masumum. Akşam eve gelmedim ya çünkü hayatta yoktum, anlatayım dinle ANNE her zaman ki bir gündü, okul saati bitti ANNE belki bu SON GÜNÜMDÜ. Bir otobüs geldi işte bende bindim bilmeden, bir KAHPENİN DÖLÜMÜŞ o şoför sandığım harbiden! Bir baktım ki başka yola saptı şerefsiz köpek, oysa bana göz koymuş nerde bunda ADALET? Teslim olmadım ki ANNE, NAMUS için SAVAŞTIM! Sivri BIÇAK darbesiyle DEFALARCA SAPLANDIM! Orda ölmedim ki ANNE. LEVYE ile VURULDUM! Birde şöyle oldu ANNE; KESİLMİŞTİ HER KOLUM, SONRA BİR ATEŞ YAKILDI BEN İÇİNE KOYULDUM! Çığlıklarım DUYULMADI, ben sesimde BOĞULDUM! Ben bir ŞEHİT oldum ANNE. NAMUS için VURULDUM, dünyaya haykırışım: KADINLIK MI TEK SUÇUM? Şimdi herkes ayaktaymış izlerim ben Cennet'ten. Başka ÖZGE yanmasın tek dileğim yürekten, hayatımın 20sinde darbe yedim FELEKTEN. BABAM sende ağlama ki üzülmesin MELEĞİN! Toprak attılar üstüme şimdi bir KABİRDEYİM", 17 Şubat 2015".

"Anne? Beni duyuyor musun? Bugün pazar değil neden yıkıyorsunuz beni? Kıyafetlerim nerde? Bu beyaz örtü ne anne? Çok sert. Neden bir tabutun içindeyim? Kim bu insanlar? Neden gömüyorsunuz anne beni? Ben isteyerek yapmadım bunları! Tecavüz ettiler anne! Burası çok karanlık. Korkuyorum anne. Neredesiniz? Göremiyorum. Her taraf toprak kokuyor. Yağmur mu yağdı? Ben artık acı çekmiyorum. Pis, soğuk elleriyle dokundular bana. Bağırdım, çığlık attım kimse duymadı, kimse yardım etmedi bana anne! Kendimi korumaya çalıştım bileklerimi kestiler anne! Ellerimi kopardılar! Artık sana dokunamayacak mıyım? Ateşe attılar beni anne! Yaktılar beni! Artık sana sarılamayacak mıyım? Babamı koklayamayacak mıyım? Ya arkadaşlarım? Onlarla

birlikte olamayacak mıyım? ANNE SEN BENİ BIRAKMAZSIN DİMİ? KIZIM CANIM YAVRUM DEYİP SARILIRSIN BANA DEĞİL Mİ? ANNEM BEN SENİ ASLA YANLIZ BIRAKMAM SENDE BENİ YANLIZ BIRAKMAZSIN DİMİ? ÖLMÜŞ OLSAMDA GELİRSİN ZİYARETİME DİMİ? Burası çok soğuk anne. Üşüyorum. BİR AVUÇ TOPRAK DAHA ATARMISIN ÜSTÜME" 16 Şubat 2015". Bu tür paylaşımlar ile takipçilerin duyguları harekete geçirilmeye çalışılmıştır. Duygularına hitap edilen insanların harekete geçmesi daha kolay olur.

Facebook sayfasında oluşturulan imza kampanyası paylaşılmış ve destek beklenmiştir. "Özgecan Aslan için Yaratık katillerinin en ağır cezayı almaları idam edilmeleri için 30.000 imza kampanyası başlatıyoruz. Hadi destek.

Sayfa yöneticileri kadın cinayetlerini kınamak adına dini içerikli paylaşımlar da yapmışlardır, buna örnek olarak şunlar verilebilir:

"Hadi ÖZGECAN'a Bir Fatiha "Elhamdü lillâhi rabbil'alemin. Errahmânir'rahim. Mâliki yevmiddin. İyyâke na'budü ve iyyâke neste'în, İhdinessırâtel müstâkim. Sırâtellezîne en'amte aleyhim ğayrilmağdûbi aleyhim ve leddâllîn." ÂMİN" 17 Şubat 2015.

"Bir ses yükseldi Veda Hutbesinden; "Kadınlar size Allah'ın emanetidir!"" 15 Şubat 2015.

"Peygamber efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadisinde bizlere şöyle buyuruyor: "Kadınlar size Allah'ın emanetidir." 14 Şubat 2015.

Bu tür paylaşımlarla insanların dini hassasiyetleri ön plana çıkarılmaya çalışılmış ve bu hassasiyet çerçevesinde kadının değerli olduğu ona yönelik her türlü kötülüğün ve şiddetin inancımızda yeri olmadığı vurgulanmıştır.

Sayfadaki paylaşımlarda toplumsal olarak erkelerin daha rahat ve egemen bir şekilde yetiştirildiği ve kadınların geri planda kaldığı görülmektedir. Şiddet olaylarının engellenebilmesi için erkeklerin daha iyi yetiştirilmesi gerektiği ve sınırlarını bilen bireyler olası gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak Özgecan Aslan adına açılan bu Facebook sayfasında kadına şiddetin her türlüsü özelliklede cinsel şiddete tepki verilmektedir. Özgecan'ın yaşadığı malum olay kınanmakta, süreç takip edilmektedir. Sayfa günlük yaşamda yapılacak eylemler, yürüyüşler gibi organizasyonların oluşturulup yürütülmesinde aktif olarak kullanılmamıştır.

Özgecan Aslan Cinayeti Sonrası Örnek Tepkiler

11 Şubat 2015 tarihinde Mersin'de yaşayan Özgecan Aslan adlı üniversite öğrencisinin kaybolması sonrası yaşanan kötü olaylar medyada yer almıştır. Özgecan Aslan'ın hunharca katledilmesinin ardından yaşananlar hem geleneksel medyada hem de sosyal medyada geniş yer almıştır. Olayların sıcaklığı devam ederken mağdurun ailesi tarafından ve mağduru destekleyenler tarafından birçok Facebook hesabı oluşturulmuştur ve destek kampanyaları yürütülmüştür. Bu kampanyaları şöyle sıralayabiliriz;

Mersin'de yapılan Mersin Arena Stadyumu'nun adının "Özgecan Aslan Stadyumu" olarak değiştirilmesi için sosyal medyada kampanya başlatılmıştır (https://www.change.org/p/gençlik-ve-spor-bakanliği-mersin-arena-stadyumu-özgecanaslan-stadyumu-olsun#petition-letter ET:21.12.2016).

8 Mart Dünya emekçi kadınlar gününde erkekler kadına yönelik şiddete hayır demek için üzerinde Özgecan Aslan'ın resimleri olan tişörtler giyerek koştu (http://t24.com.tr/haber/yuzlerce-erkek-kadina-siddete-hayir-demek-icin-kostu,289717 Erişim Tarihi: 14.12.2015).

Bu tür olayların Türkiye gündeminde yer aldığı dönemlerde kadına şiddeti önlemeye yönelik yapılan yasal düzenleme içerisinde çıkarılan yasanın "Özgecan Aslan Yasası" olması yönünde sosyal medyada Facebook'ta çalışmalar yapılmıştır. Kadına yönelik şiddeti önlemeye yönelik düzenlenen yasanın adının "Özgecan Aslan Yasası" olması için sosyal medyada imza kampanyası başlatılmıştır (https://www.change.org/p/özgecanyasası-çıksın-yasalar-kadınları-korusun-ahmet-davutoglu/u/14261882 Erişim Tarihi: 21.12.2016).

Özgecan Aslan'ın katili 16 Şubat 2015 tarihinde tutuklanarak ceza evine gönderilmiştir (http://aljazeera.com.tr/haber/ozgecanin-katil-zanlilari-tutuklandi). Aslan'ın katilin yakalanmasının ardından da destek kampanyaları devam etmiştir.

Özgecan Aslan'ın ölümüne tepkiler cenaze töreni yapılırken aynı zamanda farklı illerde çeşitli protestolar ve yürüyüşler yapılmıştır, aynı şekilde Mersin yerel spor kulübü olaya dikkat çekmek için Özgecan Aslan'ın resimlerinin basılı olduğu üniformalar ile maça çıkmışlardır (http: // www.bbc.com/turkce/haberler /2015/ 02/ 150214 _ozgecan_eylem_cenaze?ocid=socialflow_facebook ET: 14.12.2015).

Kadına şiddeti protesto eden kadınlar Aslan'ın cenaze töreninde tabutu erkeklerin taşımasına müsaade etmedi ve kadınlar taşıdı. Farklı üniversitelerde öğrenciler destek için yürüyüşler düzenlediler.

Özgecan Aslan'ın adı destek olmak ve adını yaşatmak amacıyla birçok yerde olduğu gibi Manisa'da Şehzadeler Belediyesinin yaptığı bir parka verilmiştir (http:// www.hurriyet.com.tr/ ozgecan -aslan-ismi- manisa-da-parka-verildi-29080886 Erişim Tarihi: 21.12.2016).

Sosyal medyada da destek olmak için birçok Facebook hesabı açılmıştır, açılan bu hesaplardan birisi de ailesinin açmış olduğu resmi Facebook hesabıdır.

SONUÇ

Sosyal medyanın ortaya çıkış amaçları dönüşüm yaşarken yeni amaçlar da ortaya çıkmıştır. Sosyal medyanın bir örgütlenme mecrası olarak kullanılması son dönemlerde yaygınlık kazanmasının yanında sosyal medyanın en temel işlevleri arasına girmektedir.

Bu çalışma Özgecan Aslan cinayeti sonrası sosyal medyadaki dayanışma olgusunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın uygulama kısmında sosyal medya kullanıcılarının Özgecan Aslan cinayeti sonrasında sosyal medyada bir dayanışma içerisine girip girmediklerini ve bunu nasıl sağladıklarını belirlemek için anket uygulanmıştır ve Özgecan Aslan adına açılan Facebook hesabı içerik çözümlemesi tekniği ile incelenmiş ve aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

Elde edilen bu veriler ankete kadınların daha fazla ilgi duyduğunu göstermektedir. Katılımcıların genç nüfusu temsil eden bireylerden oluştuğu ve dolayısı ile katılımcıların büyük bir kısmı da bekâr bireyler ve öğrencilerden oluşmaktadır.

Sosyal medya kullanımına bakıldığında; katılımcıların büyük bir kısmı altı yıldan fazla bir zamandır sosyal medyayı kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu zaman dilimi sosyal medyanın yaşamımızda daha fazla yer etmesine ve toplumsal tutumlarımızı etkilemesine neden olmuştur. Sosyal medyanın kullanım amaçları çeşitlilik göstermektedir, ancak katılımcıların büyük bir kısmı Facebook'u iletişim kurmak için kullandığını belirtmiştir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, günde 1- 4 saat arasında sosyal medyada vakit geçirmektedir. İnsanlar zamanlarının önemli bir kısmını sosyal medyada geçirirken sadece pasif kullanıcı olarak bulunmuyorlar, aynı zamanda toplumsal olayları buradan takip ediyorlar, zaman zaman müdahil olarak olaylara yön veriyorlar.

Sosyal medya bireylerin kendisi gibi düşünen diğer insanları kolaylıkla bulmasına imkân vermektedir. Bireylerin gruplara katılması da bunun en belirgin göstergesidir. Ankete katılan katılımcıların (% 70,2'si) sosyal medyadaki gruplara katıldığını belirtmiştir. Grupların birçok amacı vardır, dayanışma örgütleri oluşturmak, bunları yönetmek ve taraftar toplamak da bunlardan birisidir. Özgecan Aslan'a destek olmak için birçok grup kurulmuştur ve bunların büyük bir kısmı devam etmektedir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (% 74,4'ü) sosyal medya üzerinden toplumsal olaylara tepki verdiğini ve bu tepkilerin de sosyal yaşamında devam ettiğini ifade etmiştir. Bu veriler göstermektedir

ki sosyal medyada dayanışma olgusu vardır ve uzantıları gündelik yaşamımızda da devam etmektedir. 13. Tabloda elde edilen verilere göre sanal ortamda gösterilen tepkilerin sadece burada kalmadığını gündelik yaşamda gösterilen tepkiler ile paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcılara yöneltilen Sosyal medya üzerinden Özgecan Aslan cinayetiyle ilgili paylaşım yaptınız mı? Sorusuna katılımcıların (% 59,6'sı) evet cevabını vermiştir. Katılımcıların (% 54,6'sı) sosyal medyadaki imza kampanyasını imzaladığını belirtmiştir. Bu veriler göstermektedir ki katılımcılar destek olmak için bireysel olarak paylaşımlar yapmanın yanında toplumsal gücü harekete geçirmek için de çalışmalara katılmışlardır. Bireysel çabaların yanında kitlelerin gücünden yararlanmayı hedeflemişlerdir, çünkü bu şekilde çözüme ulaşmak daha kolaydır.

Katılımcıların büyük bir kısmı (% 66,4'ü) Özgecan Aslan cinayetine yönelik tepkilerin yeterli olmadığını belirtmiştir. Katılımcılar siyasileri ve güç erklerini harekete geçirmek konusunda yetersiz kaldıklarını bundan dolayı da beklenen çözümlerin üretilmediğini belirtmişlerdir. Sosyal medya üzerindeki örgütlenmenin gündelik yaşama daha fazla aktarılması gerektiği ifade edilmiştir.

Tablo 18'de de belirtildiği gibi katılımcılar sosyal medya üzerinde oluşturulan dayanışma olgusunun amacına ulaşmadığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Sosyal medya üzerinde dayanışma en iyi şekilde sağlanmış ve sosyal yaşamdaki organizasyonlara temel oluşturmuştur.

Özgecan Aslan cinayeti sonrasında kadınların ve erkeklerin olaya nasıl baktıklarını ve değerlendirdiklerini sorgulayan araştırma soruları neticesinde; kadınlar olayın mağduru ile empati kurmuşlardır. Kadınlar hemcinslerine destek olmak için tepki verdiklerini ve olayın taraflarından birisi olduklarını ifade etmişlerdir. Erkek katılımcılar olaya kadınların tarafından baktığını ve onları desteklediklerini belirtmişlerdir. Yaşanan olayda kendilerini bu olayın tarafı olan erkeklerden ayrı tuttuklarını ve olayı kınadıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırma sorularının 3.sü olan cinayet olayına kadınların tepkisi nasıldır? Sorusuna kadınlar yaşanan vahşet durumunu şiddetle kınadıklarını ve yetkililerin çözüm üretmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Toplum içerisinde kadınlar hangi konumda olursa olsun, kadın olmanın zor olduğu ve ciddi sıkıntılar ile karşılaşıldığı belirtilirken, suçluların gerekli cezaları almadığı ve bu durumun ivedilikle çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kadınlar bu olayın her an kendi başlarına da gelebileceği düşüncesi içerisindedirler.

Cinayet olayına erkeklerin tepkisi de kadınların tepkisi ile aynıdır. Cezaların ağırlaştırılması gerektiği ve yeni yasalar ile "idam cezasının" getirilmesini desteklediklerini belirtmişledir. Erkek ve kadınların sosyal medyadaki dayanışma örgütlerinde ne oranda yer aldıklarına bakıldığında, kadınların erkeklere oranla daha etkili oldukları görülmektedir.

Bireyleri sosyal medyadaki dayanışma örgütlerine katılmaya iten motivasyon unsurları şunlardır; kadınlar ben de bir kadınım ve benim de başıma gelebilir düşüncesi ile empati kurmakta ve motive olmaktadır, erkekler biz farklıyız, suçlular hemcinsimiz olsa da aynı düşüncede değiliz düşüncesi ile motive olmaktadır. Katılımcılar yaşananların çok ağır olduğunu hiçbir canlının böyle bir olay yaşamaması gerektiği ve bunun kabul edilemeyeceği motivasyonu ile dayanışmaya destek olduğunu ifade etmiştir. Temel motivasyon unsuru ise bu olaylara dur demek, yaşanan insanlık dışı olayların son bulmasını sağlamak, insanların acısını paylaşmak ve en etkili çözümleri mümkün olan en kısa zamanda üretmektir.

Sosyal medyadaki dayanışma örgütünün işleyişi şu şekildedir; Facebook hesapları açılarak olay daha fazla kişiye duyurulmakta ve insanların bu olayı unutmaması için sürekli paylaşımlar yapılmaktadır. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü gibi önemli günlerde Özgecan Aslan'ı unutmamak ve unutturmamak adına organizasyonlar yapılmakta ve bunlar gerçekleştikten sonra sosyal medyada paylaşılmaktadır. İmza kampanyasına destekleri arttırmak için paylaşımlar yapılmıştır.

Dayanışma örgütünün bir yaptırımı var mıdır? Hipotezi gerçekleşmemiştir, Özgecan Aslan'a destek olmak ve bundan sonra kadınlara yönelik şiddet olaylarının yaşanmaması için kadını yönelik şiddeti önlemek için çıkarılacak yasanın adının "Özgecan Aslan Yasası" olması için imza kampanyaları yapılmıştır. Ancak bu durum amacına ulaşamamıştır ve siyasi erkler üzerinde bir yaptırım oluşturamamıştır. Diğer yandan kadına şiddet olayları ve kadın cinayetleri devam etmektedir, suçluların almış oldukları cezalar yeterli değildir ve caydırıcı bir nitelik taşımamaktadır. Tahrik durumu, iyi hal gibi komik gerekçeler ile cezalar indirilmektedir.

Sonuç olarak Özgecan Aslan cinayeti sonrası sosyal medya üzerinde bir dayanışma olgusu geliştirilmiş ve başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Bu örgütlenme kısmen amaçlarına ulaşsa da yasa değişikliği gibi temel amaçlarına ulaşamamıştır.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016 – 2020), Ankara, 2016.

Akar, E., (2010), Sanal Toplulukların Bir Türü Olarak Sosyal Ağ Siteleri- Bir Pazarlama İletişimi Kanalı Olarak İşleyişi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt:10, Sayı/ No: 1.

Babacan, M.E., (2015), Yeni Medya Bağlamında Toplumsal Hareketler ve Yeni İnsanın Karakter Analizi, *Cyprus International University, folklor/ edebiyat*, cilt:12, sayı: 83, 2015/3.

Babacan, M. E., (2016), Sosyal Medya Kullanım Alanları ve Bağımlılık İlişkisi, *ADDICTA: The Turkısh Journal On Addıctıons*, DOI 10.15805/addicta. 2016.3.0017, Nisan 2016, 3(1), 7-28.

Castells, M., (2008), *Ağ Toplumunun Yükselişi Cilt-1 (Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür)* Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Castells, M., (2013), *İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, (Çev. Ebru Kılıç), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Creswell, J.W., (2014), *Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları Araştırma Deseni*, (Çev. Editörü: S.B. Demir), Eğiten Kitap, Ankara.

Dedeoğlu, A., Ö. &Üstündağlı, E. (2011) Sanal Topluluklar Bağlamında Tüketicilerin Tüketim, Yaşam Tarzı ve Kimlik Yönünden Değerlendirilmesi, *Business and Economics Research Journal*, 2(2), 23-40

Erciyeş, G. ve Aydınoğlu, N., (2014), *Kadın ve Toplum*, İzmir Üniversitesi, Meta Basım Matbaacılık, İzmir.

Haberli, M. (2012) "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler", *İnsan ve Toplumbilim Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), s. 118-134.

Irak, D. ve Yazıcıoğlu, O., (2012), *Türkiye ve Sosyal Medya*, Okuyan Us Yayın, İstanbul.

İşman, A. ve Albayrak, E., (2014), Sosyal Ağlardan Facebook'un Eğitime Yönelik Etkileri, *Trakya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 129- 138.

Karagöz, K., (2013), *Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizim Hareketleri*, İletişim ve Diplomasi Dergisi, Sayı:1, 30 Eylül 2013.

Karal, D. ve Aydemir, E., (2012), *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, Sosyal Araştırmalar Merkezi, USAK Raporu, Mart 2012.

Karatay, A. ve Karatay, A., (2015), Sosyal Sorumluluk Bağlamında, Dünyada "Kadına Yönelik Şiddete Hayır" Temalı Sosyal Medya Kampanyaları ve Aktivizm Örnekleri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 8/1.

Mayfıeld, A. (2008) *What is Social Media?* http: //www.icrossing.com /sites /default/ files/what-is-social-media-uk.pdf Erişim Tarihi: 20.3.2017

Rheıngold, H. (1987) Virtual Communities Exchanging Ideas Through Computer Bulletin Boards, *Journal Of Virtual Word Research*, Vol:1 Issue:1 https://journals.tdl.org/jvwr/index.php/jvwr/article/view/293 Erişim Tarihi: 18.03.2017.

Rheıngold, H. (1993) The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier, http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html Erişim Tarihi: 18.03.2017

Sayımer, İ., (2014), Yeni Medya Ortamlarında Ağlar Oluşturan Toplumsal Hareket Deneyimleri, *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR*), Cilt:2, Özel Sayı, Ağustos 2014.

Şener, G , Emre, P , Akyıldız, F . (2015). Türkiye'de Sosyal Medyanın Siyasi Katılıma Etkileri . *Folklor/Edebiyat* , 21 (83) , 75-98 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ fe / issue26049/274358 Yeni Medya Çalışmaları Özel Sayısı.

Toprak, A. vd. (2009), *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım!"*, (Der.) Mutlu Binark, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Toprak, A. vd, (2014*), Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım!"*, (Der.) Mutlu Binark, Kalkedon Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Türk, G.D., (2013), *Demokrasinin Dördüncü Kuvveti Yeni Medya Teknolojileri*, İstanbul Üniversitesi: İnet-Tr'13, XVIII. Türkiye'de İnternet Konferansı, 9-11 Aralık 2013, s.55-60.

Öztürk, E., (2014), Sosyal Ağlar ve E-Paylaşım: Kalitatif Bir Analiz, *Journal of Yasar University*, 2014, 9(36) 6261-6380.

Van Dıjk, J. (2006) *The Network Society Social Aspects Of New Media*. Sage Publication. Second Edition.

Yanıklar, C., (2014), Sanal Topluluklar ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farklılıkların Sosyolojik Bir Analizi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 17 Sayı:1 - Bahar 2014.

Yıldırım, A.ve Şimşek, H. (2016) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10.Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları.

Web Siteleri

https://www.change.org/p/gençlik-ve-spor-bakanliği-mersin-arena-stadyumu-özgecanaslan-stadyumu-olsun#petition-letter Erişim Tarihi: 14.10.2020.

http://t24.com.tr/haber/yuzlerce-erkek-kadina-siddete-hayir-demek-icin-kostu,289717 Erişim Tarihi: 14.10.2020.

https://www.change.org/p/özgecanyasası-çıksın-yasalar-kadınları-korusun-ahmet-davutoglu/u/14261882 Erişim tarihi: 21.10.2020.

https://www.facebook.com/OzgecaniUnutmuyoruz/?fref=ts (Muhtelif tarihlerde).

http://aljazeera.com.tr/haber/ozgecanin-katil-zanlilari-tutuklandi Erişim tarihi: 21.10.2020.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150214_ozgecan_eylem_cenaze?ocid=socialflow_facebook E.T.03.10.2020.

http://www.hurriyet.com.tr/ozgecan-aslan-ismi-manisa-da-parka-verildi-29080886 Erişim tarihi: 21.10.2020.

http://blog.milliyet.com.tr/klavye-kahramanlari/Blog/?BlogNo=423653 Erişim Tarihi: 11. 10. 2020.

https://www.facebook.com/OzgecaniUnutmuyoruz/?fref=ts Erişim Tarihi: 18.10.2020.

https://www.facebook.com/OzgecaniUnutmuyoruz/photos/a.787361324682756.1073741827.787356831349872/963956527023234/?type=3 Erişim Tarihi: 12. 10. 2020.

https://www.facebook.com/OzgecaniUnutmuyoruz/videos/949059525179601/ Erişim Tarihi: 12.10.2020

http://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2016 Erişim Tarihi: 05.10.2020.

https://www.linkedin.com/pulse/kadınlar-ve-sosyal-medya-aktivizmi-derya-kaya Erişim Tarihi: 20.10.2020.

http://www.tdk.gov.tr/index.php Erişim Tarihi:3.10.2020.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 421-438, Güz 2021

İllerin Yenilik Ekosistemine Dayalı AR-GE ve Yenilik Performanslarının Promethee Yöntemi İle Karşılaştırılması

Abdulvahap Yoğunlu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1214-1014
Fırat Kalkınma Ajansı, Elazığ – TÜRKİYE

Prof. Dr. Yusuf Cemalettin Çopuroğlu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0350-0986
Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Elazığ – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 07.01.2021
Kabul: 20.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Yenilik Ekosistem
AR-GE
Yenilik
Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48786

Öz

Teknoloji ve bilgi temelli yenilikçi ürün ve hizmetlerin ortaya çıkarıldığı Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri, son zamanlarda ülkeler ve yerel idarelerin en önemli gündemleri arasında yer almaktadır. Ar-Ge ve yenilik olgusu bir canlı organizma gibi uygun bir çevre ve içerikte ortaya çıkar ve gelişir. Ar-Ge ve yenilik olgusu sosyal, ekonomik ve kültürel yapılar, destekleyici kurumlar ve ilgili yerel ve ulusal aktörler ile ilişkisini kapsayan bir sistem çerçevesinde gerçekleşir. Bu karmaşık, çok boyutlu, çok aktörlü ve sürekli karşılıklı etkileşimin olduğu sistem yenilik ekosistemi olarak ifade edilir. Ar-Ge ve yenilik olgularının yaşam niteliğini belirleyen yenilik ekosistemi, bu kapsamda çalışmamanın temel faktörü olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, temel olarak yenilik ekosistem kavramını temel alarak, illerin Ar-Ge ve yenlik performanslarının değerlendirilmesini ve illerin bu alandaki performanslarını karşılaştırılmasına imkan tanıyabilecek İllerin Ar-Ge ve Yenilik Performans Endeksinin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu noktada, çalışmamızda illerin Ar-Ge ve yenilik yaşam niteliklerini belirleyen yenilik ekosistemi yaklaşımı esas alınarak altı kriterden oluşan veri seti oluşturulmuştur. İllerin Ar-Ge ve yenilik performanslarının analiz edilmesi için belirlenen altı kriter Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden Entropi ve PROMETHEE yöntemleri ile değerlendirilmiş ve 81 il için Ar-Ge ve Yenilik Performans Endeksi oluşturulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yoğunlu, A. ve Çopuroğlu, Y. C. (2021). İllerin Yenilik Ekosistemine Dayalı AR-GE ve Yenilik Performanslarının Promethee Yöntemi İle Karşılaştırılması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 421-438.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 421-438, Autumn 2021

Comparison of R&D and Innovation Performances Based on the Innovation Ecosystem of the Provinces With Promethee Method

Abdulvahap Yoğunlu
Firat Development Agency, Elazig – TURKEY

Prof. Dr. Yusuf Cemal Çopuroğlu
Firat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, Elazig – TURKEY

Article History

Submitted: 07.01.2021
Accepted: 20.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Innovation Ecosystem
R&D
Innovation
Multi-Criteria Decision Making Techniques

Abstract

Resarch and Development (R&D) and innovation activities, which technology and knowledge-based innovative products and services are revealed, have recently been among the most important agendas of countries and local administrations. The phenomenon of R&D and innovation arises and develops in a suitable environment and content like a living organism. The phenomenon of R&D and innovation takes place within the framework of a system that includes social, economic and cultural structures, supporting institutions and its relationship with relevant local and national actors. This complex, multi-dimensional, multi-actor and continuous interaction system is expressed as an innovation ecosystem. The innovation ecosystem, which determines the life quality of R&D and innovation phenomena, is considered as the main factor of not working in this context. This study basically aims to reveal the R&D and Innovation Performance Index of the provinces, which can enable the evaluation of the R&D and innovation performances of the provinces and compare the performances of the provinces in this field, based on the concept of innovation ecosystem. At this point, in our study, a data set consisting of six criteria was created based on the innovation ecosystem approach that determines the R&D and innovation life qualities of the provinces. Six criteria determined to analyze the R&D and innovation performances of the provinces were evaluated using the Multi-Criteria Decision Making Techniques Entropy and PROMETHEE methods and R&D and Innovation Performance Index was created for 81 provinces.

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.48786

GİRİŞ

Temel olarak bir biyoloji terimi olan "ekosistem" sözcüğü son yıllarda kavramsal analoji yoluyla, sosyal bilimlerde birtakım aktör ve yapıların belirli bir çevre içerisinde birbiri ile ilişkisini tarif etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Akaydın, 2015: 37-38). Ekosistem ile iş (business) kavramlarını birlikte değerlendiren James Moore, rakip firmaların yenilik oluşturmak için birbirleri ile girdikleri rekabeti ve oluşturdukları iş birliklerini ve aynı zamanda bu ilişkilerin gerçekleştiği iş ortamını ekosistem kavramı ile paralellik kurarak açıklar. Moore iş (business) ortamını ifade etmek için iş ekosistemi kavramını kullanmıştır. Bu kapsamda, iş ekosistemi, diğer yapılar ile etkileşim içinde olan bireyler iş dünyasının organizmaları ve organizasyonların kuruluşları tarafından desteklenen iktisadi bir topluluk olarak tanımlanır. İş ekosistemlerinde, firmalar tıpkı türlerin biyolojik bir ekosistemde yer aldığı gibi konumlanır ve bu ekosistemin üyeleri olarak firmalar birlikte gelişir ve birlikte bir denge içerisinde yer alırlar (Moore, 1993: 75-80; 1996: 21-45). Söz konusu birliktelik yapılan iş ve girişimin kapsam ve niteliğini belirler.

Yenilik ekosistemi kavramı gerek akademik camiada gerekse yenilik üzerine çalışan, politika yapan ve yürüten ilgili kurumlarda son zamanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak kavramın çok farklı anlamlarda kullanıldığı ve anlam birliğinin tam olarak oluşmadığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, söz konusu kavram ile ilgili gelişmelerin görece olarak yeni olmasıdır. Yine yenilik ekosistemi farklı anlamlarda kullanılsa bile her farklı anlamında, yenilik ekosisteminin, bir dinamik sistem içeresinde daha geniş ve çoklu aktörler-yapılar ile bunların içinde bulunduğu ilişkiler ağı kapsamında değerlendirildiği görülür. Bu unsurun, yenilik ekosistemi tanımlarının ortak noktası olduğu söylenebilir. Yenilik ekosistemi ile ilgili tanımlara geçmeden önce, yenilik kavramını farklı açılardan tarif etmek gerekir. Söz konusu kavramın bu çalışmada hangi anlamda kullanıldığının anlaşılması ve yenilik ekosistemi kavramına ilişkin yapılan çıkarımların tam olarak ifade edilebilmesi için yenilik kavramının farklı içerik ve kullanımlarını tahlil etmek faydalı olacaktır.

Yenilik kavramı ülkemizde inovasyon kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılagelmiştir. Kökü Latince olan inovasyon, "yeni ve değişik bir şey yapmak" anlamında olan "innovatus"tan türemiştir (Drucker, 1998: 31-32). Yenilik sözcük anlamı olarak, mevcut alışılmış halin dışında, geleneksel olandan farklı yeni bir şeyin ortaya çıkması manasına gelir (Turanlı ve Sarıdoğan, 2010: 14). Söz konusu anlamlar yenilik kavramının bir değişim içerdiğini göstermektedir. Eskisinden farklı yeni bir ürün veya hizmet, yenilik kavramının kapsamına girer. Teknolojide meydana gelen gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni metotlar yenilik olgusunu hızlandırır. Bu metotların kullanılması ile üretim farklı bir tarzda yapılarak başka bir ürün oluşturulur. Bu durumdan anlaşılacağı gibi yenilik ürün ve üretim sürecindeki değişimlerin her ikisini de kapsar. Ayrıca yenilik, piyasaya ilk defa giren ve insanlar tarafından iktisadi olarak faydalı olarak kabul edilen yeni ürün, hizmetler ve üretim süreçleri olarak ifade edilir. Söz konusu yenilik üretim süreçlerinde meydana gelirse bu teknoloji veya organizasyon kapsamındaki değişimleri de içerir.

Yenilik kavramı mekânsal olarak da farklılaşır. Dünyada ilk defa üretilen ve kullanılmaya başlanan bir yenilik küresel yenilik olarak kabul edilirken, herhangi bir yerde daha önce kullanılmayan bir ürün kullanılmaya başlanmış ise bu durum mekansal yenilik olarak adlandırılır (Karagöz ve Albeni, 2003: 159). Aynı şekilde bir firma, var olan bir ürünü kendi tesisinde üretmeye başlar ise, bu da firma için bir yenilik olarak kabul edilebilir. Literatürde yapılan tanımlardan da görüldüğü gibi, yenilik süreci birçok yapı ve aktör arasındaki karmaşık ilişkiler ile meydana gelir. Söz konusu sürecin gerçekleştiği ortam yenilik ekosistemidir. Bu çoklu aktör ve yapıların oluşturduğu karmaşık ekonomik ilişkilerin işlevsel hedefi teknolojik gelişmeyi sağlamaktır. Bu bağlamda, yenilik ekosisteminin ilk bileşenleri, girişimciler, yöneticiler, araştırmacılar, akademisyenler, tüccarlardan oluşan beşeri kaynakları içeren iktisadi aktörlerdir. Yenilik ekosisteminin bir diğer önemli bileşeni şirketler, üniversiteler, araştırma

enstitüleri, ekonomik kalkınma organizasyonları gibi yapılardır. Sonuç olarak, yenilik kavramı tek başına veya birkaç aktör veya yapı odağında değerlendirilemez. Bu şekilde yapılan değerlendirmeler, yeniliğin oluşum ve gelişim süreci ile ilgili eksik bilgiler verecektir. Bilakis yenilik, ortaya çıktığı sosyal ve fiziki çevre içerisinde yer alan birçok aktör, kurum ve yapı ile ilgilidir. Ayrıca yenilik, fikir aşamasından, üretimin ve yeniliğin ticarileşmesi aşamasına kadar geçen süreçte birtakım ilişkiler çerçevesinde seçilir, gelişir ve değişir. Bu ilişkiler yeniliğin gerçekleştiği ortamdaki ilgili tüm aktör ve yapılar arasında gerçekleşir. Bu ilişkiler karmaşıktır ve belirli bir alan ile sınırlı değildir. Bu çalışmada, belirli bir süreç içerisinde yenilik ile ilgili aktör ve yapıların karmaşık ilişkilerinin meydana geldiği, her bir tarafın karşılıklı olarak birbirini beslediği, değiştirdiği ve geliştirdiği sosyal ve iktisadi ortam, yenilik ekosistemi olarak tarif edilmektedir.

Ülkelerin sanayilerinin küresel pazarda fark yaratabilmesini ve yüksek rekabet gücüne sahip olabilmesini sağlayan unsurların başında Ar-Ge süreçleri sonucunda yenilikçi ürünlerin geliştirilmesi faaliyetleri gelmektedir. Üniversite araştırma merkezleri ve laboratuvarları, firmaların Ar-Ge bölümleri ve kamunun farklı kuruluşlarının Ar-Ge birimleri söz konusu rekabet gücünün kazandırılması ve katma değerli ürünlerin üretilmesine yönelik ayrı ayrı çalışmalar yapmaktadır. Ancak teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) ile oluşturulan küme alanları kendi başına farklı taraflarca yürütülen Ar-Ge çalışmalarının entegrasyonu için uygun bir ortam hazırlar ve ortak projeler geliştirilmesine olanak sağlar. Ayrıca bu imkan başlangıç aşamasında olan ve girişim sermayesi sınırlı startup firmaları için de önemli bir fırsattır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) daha düşük maliyetlerle, birtakım devlet desteklerinden de faydalanarak TGB'lerin girişimcilere sunduğu bazı ortak alanlardan istifade edebilir. Bu kapsamda TGB'ler Ar-Ge çalışmalarının tabana yayılmasında ve yenilikçi girişimcilerin bu tür faaliyetler gerçekleştirmesine imkan tanıması açısından önemli bir fırsat eşitliği işlevi görür. Söz konusu mekanizma uygun devlet destekleri ile birlikte akademik bilginin reel sektör ile entegre olup ticarileşmesine önemli katkı sunar.

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) çalışmaları kapsamında yetmiş beş farklı özel ihtisas komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonlardan biri de Ar-Ge ve Yenilik Ekosisteminin Güçlendirilmesi Özel İhtisas Komisyonu'dur. Söz konusu komisyon çalışmaları ile bir rapor oluşturularak, planda bu alanda yer alacak politika önerileri belirlenmiştir. Komisyon raporunda Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin önemi vurgulanmış ve gayri safi yurtiçi hasıladaki (GSYH) Ar-Ge harcamalarının oranının artırılması önerilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 2-80). Bu durum, ülkemizde Ar-Ge ve yenilik olgularının ulusal politika olarak geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına ilişkin hedefleri önemli ölçüde vurgulamaktadır. Söz konusu gelişim ve yayınlaşmanın görülmesi ve izlenebilmesi için illerin Ar-Ge ve yenilik performanslarını değerlendiren bir modele ihtiyaç duyulmaktadır.

Küreselleşme süreci ile birlikte ekonomik kalkınma açısından mekânsal birim olan bölgelerin/illerin yenilik performansının ortaya konulması önem arz etmektedir. Yenilik faaliyetlerinin bir sonucu olarak, ülkeler, bölgeler ve alt bölgeler önemli rekabet avantajları elde edebilmektedir. Bu avantajlar sayesinde katma değeri yüksek üretim gerçekleştiren bölge ve ülkeler göreceli üstünlük elde ederek, refah seviyelerini arttırabilmektedirler. Örneğin Türkiye'de her bir bölgenin öğrenme potansiyeli, bilgi birikimi ve yenilik yapabilme yeteneği farklılık göstermektedir. Söz konusu durum bölgesel dengesizliklere neden olmakta ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Belgin ve Avşar, 2019, 29). Ar-Ge ve yenilik olgularının iyi anlaşılması ve söz konusu olgulara yönelik faaliyetlerin geliştirilebilmesi için, bu olguların yenilik ekosistem kavramı kapsamında tahlil edilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda ele alınan bu çalışmanın amacı 81 ilin yenilik ekosistemin önemli bir bileşeni olan Ar-Ge ve yenilik performansı bakımından sıralanması ve bu alanda literatüre katkı sağlayarak

illerin rekabetçiliğine, bölgesel politikalara ve illerdeki mevcut yenilik ekosistem durumuna katkı sağlamaktır.

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli ve Kriter Seti

Araştırmada illerin Ar-Ge ve yenilik performanslarının karşılaştırılması amacıyla yenilik ekosisteme dayalı kriter seti oluşturulmuştur. Toplam teknolojik ürün ihracatı, tasarım-patent-faydalı model tescil sayıları, marka tescil sayısının il nüfusuna oranı, KOSGEB Ar-Ge İnovasyon Destek Bütçesi, TÜBİTAK TEYDEB Toplam Destek Bütçesi ve ARDEB Toplam Destek Bütçesi kriterlerinin 81 il verileri ilgili platformlardan temin edilmiştir. Kriterlere ait kısaltma, değerlendirme yönü, veri kaynağı, yıl ve birim bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Kriter Tablosu

	Ar-Ge ve Yenilik Kriterleri	Kısaltma	Kriter Yönü	Veri Kaynağı	Yıl	Birimi
1	Toplam Teknolojik Ürün İhracatı	AY1	Maksimum	TİM	2019	$
2	Tasarım, Patent, Faydalı Model Tescil Sayıları	AY2	Maksimum	TÜRKPATENT	1995-2019	Sayı
3	Marka Tescil Sayısı	AY3	Maksimum	TÜRK PATENT	2019	Sayı
4	KOSGEB Ar-Ge İnovasyon Destek Bütçesi	AY4	Maksimum	KOSGEB	2010-2010	TL
5	TÜBİTAK TEYDEB Toplam Destek Bütçesi	AY5	Maksimum	TÜBİTAK	2016-2020	TL
6	ARDEB Toplam Destek Bütçesi	AY6	Maksimum	TÜBİTAK	2014-2018	TL

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Toplam Teknolojik Ürün İhracatı (AY1): İlde üretilen ve ihraç edilen teknolojik ürünlerin miktarı Ar-Ge ve yenilik kabiliyeti açısından hesaba katılması gereken bir göstergedir. Bu kriter kapsamında, Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM) 2019 ihracat verileri kullanılmıştır. TİM'in yayımladığı sektör verilerinden, elektrik elektronik, iklimlendirme sanayi, otomotiv endüstrisi, savunma ve havacılık sanayi ve makine ve aksamlar sektörlerinde yer alan toplam ihracat rakamları 1000 ABD Doları birimi ile ifade edilmiştir. Beş farklı teknolojik ürünün ABD Doları cinsinden toplam ihracatı olarak hesaplanan kriter, değerlendirmede maksimum yönlü, en yüksek ihracat rakamı en iyi olacak şekilde ele alınmıştır.

Tasarım, Patent, Faydalı Model Tescil Sayısı (AY2): Girişimci ve kuruluşların kendi fikirleri ile ortaya çıkardıkları yeni ürün, hizmet ve süreçlerin fikri mülkiyet haklarını korumaya yönelik aldıkları tasarım, patent, faydalı model tescil sayılarının, yenilik ekosistemi için önemli bir gösterge olduğu değerlendirildiği için bu kriter çalışmada yer almıştır. Bu kriter kapsamında Türk Patent ve Marka Kurumu'nun 1996-2019 yılları arası için verdiği tasarım, patent, faydalı model tescil sayıları kullanılmıştır. Her il için belirtilen yıllar arasında tasarım, patent, faydalı model tescil sayılarının toplamı alınarak oluşturulan kriter, maksimum yönlü, en yüksek sayı en iyi olacak şekilde yer almaktadır.

Marka Tescil Sayısı (AY3): Türk Patent ve Marka Kurumu'nun 2019 yılında yayımladığı illerin marka tescil sayıları ile bu kriter oluşturulmuştur. Söz konusu sayı ile ortaya çıkan kriter, maksimum yönlü ve en yüksek sayı en iyi olarak değerlendirilmiştir.

KOSGEB Ar-Ge İnovasyon Destek Programı Toplam Destek Bütçesi (AY4): Ar-Ge ve yenilik projelerini desteklemek amacıyla KOSGEB tarafından uygulanan Ar-Ge ve İnovasyon Destek Programı kapsamında teknoloji temelli yeni iş fikirlerinin hayata geçirilmesine yönelik KOBİ firmaları ile girişimcilerin yenilikçi projeleri desteklenmektedir. Doğrudan ilin Ar-Ge yenilik ekosistemine etki eden

faaliyetler içeren bu programa ilişkin bilgilerin çalışmaya önemli katkı sunacağı öngörülmüş ve dahil edilmiştir. Bu kriter, KOSGEB'in 2010-2020 yılları arasında uyguladığı program kapsamında illere göre verilen TL cinsinden toplam destek miktarıdır. 2010-2020 yılları arasında belirtilen program kapsamında projesi bulunmayan iller, 0,01 TL olarak değerlendirmede yer almaktadır. Söz konusu kriter değerlendirmeye maksimum yönlü ve en yüksek sayı en iyi olarak dahil edilmiştir.

TÜBİTAK TEYDEB Programları Toplam Destek Bütçesi (AY5): TÜBİTAK Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Başkanlığı (TEYDEB) reel endüstriyel sektörlerine yönelik araştırma, teknoloji geliştirme, sektörde yenilikleri geliştirme ve üniversite sanayi iş birliğini desteklemek üzere bazı programlar yürütmektedir. Söz konusu programların illerin yenilik ekosisteminin potansiyelini doğrudan gösterdiği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışmada TEYDEB tarafından uygulanan 1501-TÜBİTAK Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı, 1505-Üniversite-Sanayi İşbirliği Destek Programı, 1507-TÜBİTAK KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı ve 1511-TÜBİTAK Öncelikli Alanlar Araştırma Teknoloji Geliştirme ve Yenilik Destek Programı ile ilgili 81 ile ilişkin veriler yer almaktadır. Söz konusu programlar kapsamında 2016-2020 yılları arasında başarılı şekilde tamamlanan projelerin illere göre toplam destek bütçeleri TL cinsinde çalışmaya önemli bir kriter olarak dahil edilmiştir. 2016-2020 yılları arasında belirtilen programlarda projesi bulunmayan iller, 0,01 TL olarak değerlendirmede yer almaktadır. Belirtilen kriter, çalışmada maksimum yönlü ve en yüksek destek bütçe tutarı en iyi olarak değerlendirilmiştir.

TÜBİTAK ARDEB Toplam Destek Bütçesi (AY6): TÜBİTAK Araştırma Destek Programları Başkanlığı (ARDEB) tarafından yürütülen farklı destek programları kapsamında Ar-Ge ve yenilik proje fikirleri desteklenmektedir. ARDEB, bilimsel ve teknoloji temelli araştırma projelerini destekleyerek, yenilik ekosistemine önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle akademisyenlerin bilgi ve teknoloji üretmeye yönelik proje fikirlerinin destek bulduğu ve üniversite kamu sanayi iş birliği projelerinin de desteklendiği ARDEB programları, illerin yenilik ekosisteminin niteliğini belirlemede önemli bir ölçüttür. ARDEB programları kapsamında başarılı olan projelere sağlanan toplam destek miktarı, teknoloji temelli araştırma ve geliştirme projelerine yapılan yatırımın mali büyüklüğünü ifade etmesi noktasında önemli bir göstergedir. Bu kriter, 2014-2018 yılları arasında ARDEB programları kapsamında desteklenen projelere verilen toplam destek miktarının milyon TL cinsinden ifadesidir. Bu kriter, maksimum yönlü ve illerin aldığı destek miktarının en yüksek olması en iyi olacak şekilde değerlendirilmiştir.

Araştırmada yukarıda belirtilen kriterler Entropi yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve bu ağırlıklar kullanılarak PROMETHEE yöntemi ile 81 ilin karşılaştırılması yapılmıştır. İlgili platformlardan il bazında elde edilen kriter seti Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kriter Seti

İl	AY1	AY2	AY3	AY4	AY5	AY6
Adana	19.780,97	300	1239	11239106,7	65374493	29,8
Adıyaman	154,68	3	79	0,01	8063481	1,7
Afyonkarahisar	2.339,26	32	210	902745,34	3154577	5,8
Ağrı	612,59	3	26	0,01	0,01	0,3
Aksaray	5.860,49	5	133	2832238,3	2309557	2,7
Amasya	593,45	64	73	3164051,34	2260232	0,2
Ankara	330.489,57	2700	5726	201278784,3	1597847361	2228,2
Antalya	10.148,61	449	2424	9118412,025	33863456	69,6
Ardahan	71,43	6	7	0,01	0,01	0,5

Artvin	603,39	2	22	121316,5	0,01	1,1
Aydın	15.553,99	403	478	1017136,26	14399478	18,9
Balıkesir	13.391,31	82	629	7192018,993	54434280	5
Bartın	36,59	1	29	457680,21	0,01	1,1
Batman	100,36	19	135	0,01	0,01	0,7
Bayburt	0,01	1	12	27956,25	0,01	1,3
Bilecik	233,49	101	54	606438,83	8394365	1,8
Bingöl	19,81	1	20	0,01	0,01	1,8
Bitlis	0,01	0	16	0,01	0,01	0,2
Bolu	1.708,93	7	155	6571372,265	563143	12,7
Burdur	1.527,26	9	76	772467,53	305535	6,6
Bursa	760.603,79	3474	3427	67059923,08	346192314	36,3
Çanakkale	12	41	263	520121,79	10093844	25,3
Çankırı	19.541,76	6	25	1480526,45	0,01	5,2
Çorum	10.598,15	28	144	4811476,35	2773661	2
Denizli	42.898,53	372	935	15066054,54	20004630	45,1
Diyarbakır	2.730,08	20	291	2593615,669	0,01	6,8
Düzce	3.686,99	56	153	6642851,453	21690155	6,9
Edirne	256,88	24	139	4890926,95	1226149	7,4
Elazığ	240,96	8	163	10167063,62	5918385	15,2
Erzincan	0,01	10	39	0,01	0,01	2
Erzurum	671,02	20	102	4678452,73	1850016	36,7
Eskişehir	63.836,51	223	926	30068269,48	65139430	139,9
Gaziantep	31.009,55	2018	2188	5196593,7	31196898	16,4
Giresun	1.600,71	7	96	2927550,21	0,01	2,4
Gümüşhane	0,01	1	28	0,01	0,01	3,5
Hakkari	62,69	0	12	0,01	0,01	0,01
Hatay	16.766,18	139	578	793504,002	4416286	10,4
Iğdır	1.030,23	0	16	0,01	0,01	0,1
Isparta	3.201,20	77	185	25184246,44	15241805	33,5
İstanbul	1.515.423,05	15933	34346	208846175,3	2338735813	869,1
İzmir	203.528,28	1681	4585	61500477,08	302099215	285,8

Tablo 2. (devamı) Kriter Seti

İl	AY1	AY2	AY3	AY4	AY5	AY6
Kahramanmaraş	2.253,10	235	336	7965720,21	8228100	11,6
Karabük	548,94	6	60	778335,78	3103256	3,7
Karaman	1.239,26	105	121	2420393,068	2093355	9,9
Kars	0,01	0	20	0,01	0,01	1,8
Kastamonu	123,34	61	75	676667,35	0,01	2
Kayseri	38.625,32	2994	978	57958481,53	32052443	61,3
Kırıkkale	121,76	1	40	2165270,62	0,01	5,4

Kırklareli	519,53	109	116	2770322,05	10757241	1,9
Kırşehir	20.572,65	25	50	1490685,69	4050246	2,6
Kilis	273,63	2	41	0,01	0,01	1,1
Kocaeli	773.882,78	600	1441	50034644,91	630553300	766,4
Konya	86.997,18	1498	2041	52272284,99	118600278	56,1
Kütahya	2.325,70	377	208	2423394,67	9552720	5,3
Malatya	1.557,30	13	232	7746248,492	3634531	18,8
Manisa	308.226,47	344	563	17967486,76	189614559	8,2
Mardin	15.359,95	20	232	293592,45	0,01	0,4
Mersin	16.828,59	126	1081	42895801,29	35668548	19,1
Muğla	335,92	46	866	1021771,08	3767606	10,4
Muş	0,01	5	20	118132,44	0,01	0,1
Nevşehir	1.624,46	10	149	2726396,58	4890297	0,9
Niğde	1.274,53	1	102	3258218,53	777863	14,2
Ordu	1.245,37	32	158	175521,43	0,01	3,4
Osmaniye	921,22	13	63	388099,89	8364529	2,4
Rize	791,73	22	183	354646,415	389162	12,1
Sakarya	365.289,89	259	625	25089179,17	93508190	21,3
Samsun	21.632,54	40	512	19239219,72	5548580	25,3
Siirt	16,28	3	21	0,01	0,01	1,4
Sinop	183,17	5	42	4135249,69	518068	1,8
Sivas	3.103,02	45	139	3691351,63	2962487	14,2
Şanlıurfa	6.002,10	63	353	18821184,15	915898	4,1
Şırnak	4.753,38	2	44	0,01	0,01	0,8
Tekirdağ	35.973,43	202	416	3248455,29	58819837	9,9
Tokat	89,92	28	89	2715148,17	477280	9,5
Trabzon	4.332,53	100	365	9151730,957	2037834	43,8
Tunceli	0,01	1	9	0,01	0,01	4,5
Uşak	183,33	2	88	4560764,07	1057946	1,7
Van	904,03	8	89	6484320,22	269890	12,7
Yalova	1.611,89	21	122	1847129,72	16514834	10,4
Yozgat	383,83	5	55	2593330,13	0,01	1
Zonguldak	1.617,20	70	105	2151746,37	9468214	4,4

1.2. Entropi Yöntemi

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) tekniklerinin kullanımı ve çalışmada amaçlanan modelin ortaya çıkarılması için seçilen kriterlerin ağrılıklarının uygun şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda, 1865 yılında Alman fizikçi Rudolf Julius Emanuel Clausius tarafından geliştirilen Entropi yöntemi kullanılmıştır. Clausius bu yöntemi termodinamik ile ilgili yaptığı çalışmalarda düzensiz ve dağınık olan kriterlerini ağırlıklandırmak ve çalışmasında kullanacağı tüm kriterlere bir ölçüt geliştirmek amacıyla kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerde Entropi aralıklı olasılık dağılımları ve belirsizliğin ölçütü olarak farklı akademik alanlarda kullanılmaya başlanmıştır (Zhang vd., 2011; 444). İlk kullanıldığı zamanlardan itibaren esas olarak alt kriterlerin ağırlığının hesaplanmasında kullanılan Entropi, belirsizliğin düzeyini belirlemek üzere birçok alanda sıklıkla kullanılmaktadır (Han-Liu vd., 2015: 217-219). Karar verme sürecinin en önemli problemi olan belirsizlik, karmaşık ve birbiri ile çelişen kriterler için referans bir ölçüt sunabilen Entropi bu anlamda kıymetli işlevler ile karar verme problemine önemli çözümler sunmaktadır.

Birden fazla kritere dayalı karar verme süreçlerinde, kriterlerin uygun bir teknik ile ağırlıklandırılması problemin çözümünde oldukça önemli bir durumdur (Erol ve Ferrell, 2009; 1196-1198). Bu teknikğin asıl özelliği her bir seçeneğe ilişkin kriter veri setleri arasındaki tezatlıklar ve karşıtlıklardan meydana gelmektedir. Nitekim kriterlerlerin objektif ağırlıkları, alternatiflerin her bir kritere göre farklılık miktarları veya onlardan farklılaşması ile açıklanabilir. Söz konusu durum "zıtlıkların ağırlığı" ile ifade edilebilir. Zıtlıklar ne kadar fazla ise ilişkili kriterleri kapsayan veri ayrıca o kadar fazla olacaktır (Çınar, 2004; 103). Bir başka deyişle, objektif ağırlıkların her birinin belirlenen seçeneklerden ne kadar ayrı ve farklılaşmış olduğu bu şekilde belirlenir ve söz konusu değerin büyüklüğü belirtilen seçeneğe olan yakınlığı belirtir (Hwang ve Yoon, 1981; 52-53). Bu sayısal değerlendirmeler kullanılan kritelerin karar verme problemine yönelik çözüm arayışında önemli uzlaştırıcı etki vermesini sağlar.

Kriterlerin ağırlıklarının objektif olarak hesaplanması için kullanılan bir ÇKKV tekniği olan Entropi yönteminde bir kriter için hesaplanan Entropi değerinin büyük olması, alternatifler arasındaki farkların küçük olmasından kaynaklanır. Söz konusu durum bu kriterin karar için az bilgi sağladığını belirtir, ve böylece Entropi ağırlığı küçük değer kazanır. Karar verici için gerekli datalardan yararlı bilginin sayısını ölçmek amacıyla kullanılan Entropi tekniğinde, Entropi değeri küçüldükçe sistemin anlamlı sonuç verme şansı artmakta ve sistemdeki bozukluk olasılığı düşmektedir (Wu vd., 2011: 5163; Li vd., 2011: 2087).

Adım 1. Başlangıç Karar Matrisinin Oluşturulması: İlk adımda başlangıç karar matrisi oluşturulur. Karar matrisinin satırlarında performansları sıralanmak istenen karar birimleri, sütunlarında ise karar vermede kullanılacak değerlendirme kriterleri yer alır. Bu adımda m tane karar alternatifi ve n tane değerlendirme kriteri bulunan çok kriterli karar problemi için başlangıç karar matrisi aşağıdaki eşitlik (1)'de verilen şekilde oluşturulur.

Karar matrisi (X) aşağıdaki gibidir:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \begin{matrix} i = 1,2,\dots,m \\ j = 1,2,\dots,n \end{matrix} \quad (1)$$

Adım 2. Başlangıç Karar Matrisinin Normalizasyonu: Birinci adımdan sonra farklı ölçü birimlerindeki farklılıkları ortadan kaldırmak için normalizasyon yapılarak r_{ij} hesaplanır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^{m} x_{ij}} \quad (2)$$

Burada i alternatif değerine, j kriter değerine ve r_{ij} ise normalize edilmiş değerlerine karşılık gelmektedir. Normalizasyon işleminden sonra elde edilen değerler $R = [r_{ij}]_{mxn}$ matrisinde gösterilir.

Adım 3. Entropi Değerlerinin Hesaplanması: Her bir kriterin Entropi değeri (e_j) aşağıdaki eşitlik (3) yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$e_j = -k \sum_{i=1}^{m} r_{ij} \ln (r_{ij}) \quad (3)$$

Bu eşitlikte k değeri; $k = (\ln(m))^{-1}$ formülünden faydalanılarak hesaplanmaktadır. Burada k Entropi katsayısını, e_j ise j'nci kriterin Entropi değerini göstermektedir.

Adım 4. Farklılaşma Derecesinin Hesaplanması: Entropi değerinin farklılaşma derecesi (d_j) aşağıdaki eşitlik (4) yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$d_j = 1 - e_j, \forall_j \quad (4)$$

Adım 5. Entropi Ağırlığının Hesaplanması: Bütün kriterlerin nesnel ağırlığı (w_j), aşağıdaki eşitlik (5) yardımıyla hesaplanır:

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^{n} d_j}, \forall_j \quad (5)$$

Söz konusu adımlar takip edilerek Entropi yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları belirlenir. Entropi yöntemi ile elde edilen ağırlık faydalı bilginin derecesini gösterdiğinden dolayı, ağırlığı fazla olan kriterin, karar verme açısından daha önemli olduğu sonucu elde edilmektedir (Çakır ve Perçin, 2013, s. 84).

1.3. PROMETHEE Yöntemi

PROMETHEE tekniği, ÇKKV yöntemleri arasında en yeni geliştirilenlerdendir. Jean-Pierre Brans tarafından 1982 yılında Brüksel'de geliştirilen bu tekniğin en önemli özellikleri diğer yöntemlere göre daha basit, açık ve dengeli olmasıdır (Dinçer vd., 2017: 107). Zamanla kullanım ve diğer unsurları geliştirilen PROMETHEE yöntemini görsel olarak interaktif şekilde destekleyen GAIA modülü entegre edilmiş, 1992 ve 1994 senelerinde kısıtlamalarını içeren ve insan beynini temsil eden modüller kullanılmaya başlanmıştır. PROMETHEE sıralama yaparken tercih fonksiyonlarını kullanarak, karar vericinin kararını kolay bir şekilde oluşturması için bütün parametrelerin açık bir şekilde belirlenmesini sağlar (Greco vd., 2005: 164). Böylece karar verici tüm kriterlerin bir sıra içinde birbiri ile ilişkisinin soncunu görebilir. Bu yöntem ile karar alternatiflerinin sıralamasını belirlemek için değerlendirme faktörlerine göre ikili kıyaslamalar yapılır. Bu anlamda PROMETHEE tekniğini diğer ÇKKV tekniklerinden ayıran temel ayırt edici faktör, değerlendirmede, faktörlerin birbiri ile ilişkilerini gösteren önem dereceleri ve her bir değerlendirme faktörünün kendi iç ilişkisini ayrıca hesaba katmasıdır. Değerlendirme faktörlerinin iç ilişkisi veri kümesinin dağılımıyla ortaya konur ve yöntemde bu amaçla altı ayrı dağılım öngörülmüştür (Şenkayas ve Hekimoğlu, 2013: 69). Yöntem, karar vericiye karar vermeden seçeneklerin sıralanmasında kullanılacak kriterler üzerinde tercih tayin etme olanağı tanımaktadır. Ayrıca bu yöntemde seçeneklerin sıralanmasında hangi tercih fonksiyonunun kullanılacağı önceden belirlenmiştir. Bundan dolayı karar vericinin tercih fonksiyonunu seçme imkanı çoğu zaman mevcuttur. PROMETHEE tekniğinde aşağıda sırası ile açıklanan yedi adım bulunmaktadır.

Adım 1. Veri Matrisinin Oluşturulması: Veri matrisi oluşturulurken ilk önce alternatifler ve değerlendirme kriterleri belirlenmelidir. Bu aşamadan sonra kriter ağırlıkları belirlenir. Son aşamada alternatiflerin belirlenen kriterlere göre verileri belirlenir.

$w = (w_1, w_2, \dots, w_k)$ ağırlıkları ile "k" sayıda kriter $c = (f_1, f_2, \dots, f_k)$ tarafından değerlendirilen $A = (a, b, c, \dots)$ alternatiflerine ilişkin veri matrisi aşağıda Tablo 3'te verilmiştir (Dağdeviren ve Eraslan,

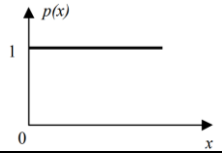
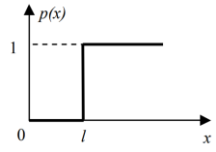
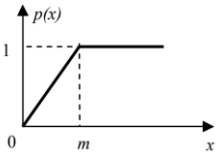
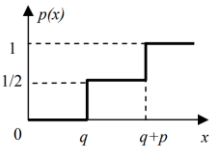
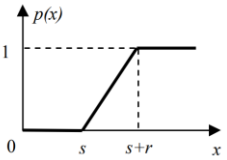
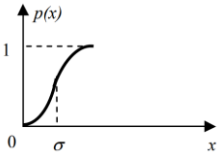
2008, 70-75).

Tablo 3. PROMETHEE Yöntemi Veri Matrisi

Kriterler	a	b	c	...	w
f_1	$f_1(a)$	$f_1(b)$	$f_1(c)$	...	w_1
f_2	$f_2(a)$	$f_2(b)$	$f_2(c)$	...	w_2
⋮	⋮	⋮	⋮	...	⋮
f_k	$f_k(a)$	$f_k(b)$	$f_k(c)$	...	w_k

Adım 2. Kriterler İçin Tercih Fonksiyonlarının Tanımlanması: Karar verici, alternatifleri kriter bazında karşılaştırırken Brans (1982) tarafından tanımlanmış olan altı tercih fonksiyonundan bir tanesini kullanmaktadır. Değerlendirme faktörlerinin iç ilişkisini kullanan altı tip tercih fonksiyonu aşağıda Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. PROMETHEE Tercih Fonksiyonları

Tip	Parametre	Fonksiyon	Grafik, $P_{(x)}$
Birinci Tip (Olağan)	-	$p(x) = \begin{cases} 0, & \forall x \le 0 \\ 1, & \forall x > 0 \end{cases}$	
İkinci Tip (U-tipi)	l	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \le 1 \\ 1, & x > 1 \end{cases}$	
Üçüncü Tip (V-tipi)	m	$p(x) = \begin{cases} x/m, & x \le m \\ 1, & x > 1 \end{cases}$	
Dördüncü Tip (Seviyeli)	q, p	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \le q \\ \frac{1}{2}, & q < x \le q + p \\ 1, & x > q + p \end{cases}$	
Beşinci Tip (Lineer)	s, r	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \le s \\ (x-s)/r, & s \le x \le s + r \\ 1, & x \ge s + r \end{cases}$	
Altıncı Tip (Gaussian)	σ	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \le 0 \\ 1 - e^{-x^2/2\sigma^2}, & x \ge 0 \end{cases}$	

Kaynak: Brans ve Mareschal, 2005: 170

Burada parametreler; q farksızlık değeri, p kesin tercih eşiği, s ise p ve q arasındaki ara değer ya da standart sapma olarak tanımlanmaktadır. q değeri değerlendirme faktörlerinin karar noktalarına

göre en büyük fark değeri iken, p değeri ise en küçük farktır. Burada s değeri, bir değerlendirme faktörü açısından iki karar noktası değerleri arasındaki farktır (Pavi ve Babi, 1991: 17).

Karar verici için ilgili değerlendirme faktörü bakımından herhangi bir tercih önem arz etmiyorsa, o değerlendirme faktörü açısından seçilecek tercih fonksiyonu Birinci Tip tercih fonksiyonu olması gerekmektedir. Karar verici ilgili değerlendirme faktörü bakımından kendi tayin ettiği bir değerin üstünde değere sahip karar noktalarından taraf tercihini kullanmak istiyorsa, seçilecek tercih fonksiyonunun İkinci Tip (U-tipi) tercih fonksiyonu olması lazımdır. Karar verici tercihini, bir değerlendirme faktörü açısından ortalamanın yukarısında bir değere sahip karar noktalarından taraf kullanmayı tercih ediyorsa, ama söz konusu değerin aşağısında kalan değerleri ayrıca hesaba katmak istemiyorsa, seçilecek tercih fonksiyonunun Üçüncü Tip (V-tipi) tercih fonksiyonu olması gerekmektedir. Karar vericinin bir değerlendirme faktörü açısından tercihini belirli bir değer aralığı olarak tayin edecekse, seçilecek tercih fonksiyonu Dördüncü Tip tercih fonksiyonu olarak seçilmelidir. Karar verici, bir değerlendirme faktörü açısından tercihini ortalamanın üstündeki değerlere sahip karar noktalarından taraf kullanmak istiyorsa, seçilecek tercih fonksiyonu Beşinci Tip (doğrusal) tercih fonksiyonu olmalıdır. Karar vericinin tercihinde, ilgili değerlendirme faktörü değerlerinin ortalamadan sapma değerleri belirleyici olacaksa, seçilecek tercih fonksiyonu Altıncı Tip (gaussian) tercih fonksiyonu olmalıdır (Ekin, 2014: 17-26). Bu kapsamda yapılacak değerlendirmeler karar vericinin amaçları doğrultusunda uygulanmaktadır.

Adım 3. Ortak Tercih Fonksiyonlarının Tanımlanması: Belirlenen tercih fonksiyonları hesaba katılarak, her bir değerlendirme faktörü için karar noktalarının ikili mukayeseleri yapılır ve ortak tercih fonksiyonları belirlenir. a ve b iki karar noktasını göstermesi durumunda müşterek tercih fonksiyonu için aşağıdaki eşitlik(6) kullanılır.

$$P(a,b) = \begin{cases} 0 & f(a) \geq f(b) \\ p[f(a) - f(b)] & F(a) > f(b) \end{cases} \quad (6)$$

Karar noktalarının ikili karşılaştırmaları yapılırken, değerlendirme faktörünün maksimizasyon veya minimizasyon yönlü olup olmadığı değerlendirme açısından çok önemlidir. Söz konusu uygulama yapılırken değerlendirme faktörünün yönü çıkacak sonucu önemli bir şekilde etkileyeceği için doğru olarak tayin edilmelidir.

Adım 4. Tercih İndekslerinin Belirlenmesi: Ortak tercih fonksiyonları kullanılarak her karar seçeneği çifti için tercih indeksleri belirlenir. w_i, $(i = 1,2,\dots,k)$ önem ağırlıklarına sahip olan k ölçüt tarafından değerlendirilen a ve b karar seçeneklerinin tercih indeksi eşitlik (7) ile hesaplanır.

$$\pi(a,b) = \sum_{i=1}^{k} w_i P_i(a,b) \quad (7)$$

Adım 5. Alternatifler İçin Pozitif $\emptyset^+$ ve Negatif $\emptyset^-$ Üstünlüklerin Belirlenmesi: Karar noktaları için pozitif $\emptyset^+$ ve negatif $\emptyset^-$ üstünlük değerleri sırasıyla eşitlik (8) ve eşitlik (9) kullanılarak belirlenir.

$$\emptyset^+ = \frac{1}{n-1}\sum \pi(a,x) \quad (8)$$

$$\emptyset^- = \frac{1}{n-1}\sum \pi(x,a) \quad (9)$$

Burada her iki eşitlikte de x, a dışındaki diğer karar noktalarını göstermektedir. Dolayısıyla her iki eşitlikte de "n" sayıda karar noktası için üstünlük değerleri, "$n-1$" değerinin toplamından oluşacaktır.

Adım 6. PROMETHEE I ile Kısmi Önceliklerin Belirlenmesi: Bu noktada karar alternatiflerinin pozitif ve negatif üstünlük değerlerinin ikili karşılaştırmaları yapılır. Karar

seçeneklerinin farksızlığı, bir karar seçeneğinin diğerine üstünlüğü ve karar seçeneklerinin birbirleriyle karşılaştırılamaması durumları söz konusudur. a ve b karar seçenekleri için bu durumlar aşağıda verilmiştir.

Eğer altta verilen koşullardan herhangi biri sağlanıyorsa, a karar seçeneği b karar seçeneği ile farksızdır:

$\emptyset^+(a) = \emptyset^+(b)$ ve $\emptyset^-(a) = \emptyset^-(b)$

Eğer altta verilen koşullardan herhangi biri sağlanıyorsa, a karar seçeneği b karar seçeneğine üstündür:

$\emptyset^+(a) > \emptyset^+(b)$ ve $\emptyset^-(a) < \emptyset^-(b)$ ya da
$\emptyset^+(a) > \emptyset^+(b)$ ve $\emptyset^-(a) = \emptyset^-(b)$ ya da
$\emptyset^-(a) < \emptyset^-(b)$ ve $\emptyset^+(a) = \emptyset^+(b)$

Eğer altta verilen koşullardan herhangi biri sağlanıyorsa, a karar seçeneği b karar seçeneği ile karşılaştırılamaz:

$\emptyset^+(a) > \emptyset^+(b)$ ve $\emptyset^-(a) > \emptyset^-(b)$ ya da
$\emptyset^+(a) < \emptyset^+(b)$ ve $\emptyset^-(a) < \emptyset^-(b)$

PROMETHEE I birtakım sıralama problemlerinde değerlendirme matrisine bağlı olarak tam sıralama sağlayabilmektedir (Balali vd., 2014: 52). Bu anlamda karar vericilerin alternatiflerin ikili ilişkisi ve tüm kriterler ve unsurları içeren bir değerlendirmeyi görmesi mümkün olacaktır.

Adım 7. PROMETHEE II ile Tam Sıralama: PROMETHEE II ile karar seçeneklerinin tam sıralaması gerçekleştirilir. Karar seçeneklerinin tam öncelikleri eşitlik (10) ile tayin edilir.

$$\emptyset(a) = \emptyset^+(a) - \emptyset^-(a) \quad (10)$$

Hesaplanan tam öncelik değerleri büyükten küçüğe sıralanır. Bu şekilde tüm karar seçenekleri aynı düzlemde değerlendirilerek tam sıralamaya ulaşılmış olur. a ve b iki karar seçeneğinin hesaplanan tam öncelik değeri temel alınarak altta verilen karar alınır:

1. $\emptyset(a) > \emptyset(b)$ ise, a karar seçeneği daha üstündür.
2. $\emptyset(a) = \emptyset(b)$ ise, a ve b karar seçenekleri farksızdır.

2. BULGULAR

2.1. Entropi Yönteminin Uygulanması

Araştırmada illerin Ar-Ge ve yenilik performanslarının karşılaştırılmasında kullanılan kriterlerin değerleri Tablo 2'de verilmiştir. Bu kriter seti tablosu kullanılarak Entropi yönteminin uygulaması, yöntemin işlem adımlarında açıklandığı şekilde yapılmış ve her bir kritere karşılık gelen Entropi ağırlığı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Kriterlerin Entropi Ağırlıkları

	Kriter	Entropi Ağırlığı
1	Toplam Teknolojik Ürün İhracatı	0,174177943
2	Tasarım, Patent, Faydalı Model Tescil Sayıları	0,174823127
3	Marka Tescil Sayısı	0,158409065
4	KOSGEB Ar-Ge İnovasyon Destek Bütçesi	0,116130483
5	TÜBİTAK TEYDEB Toplam Destek Bütçesi	0,19095636
6	ARDEB Toplam Destek Bütçesi	0,185503021

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2.2. PROMETHEE Yönteminin Uygulanması

PROMETHEE tekniğinin uygulanmasında Visual PROMETHEE paket programı kullanılmıştır. Tablo 2'de yer alan kriter seti (karar matrisi) verileri Visual PROMETHEE programına 81 il ve 6 kriter oluşturularak girilmiş ve Tablo 5'te bulunan Entropi ağırlıkları ile değerlendirilmiştir. Değerlendirmede Tablo 4'te verilen PROMETHEE tercih fonksiyonlarından ilgili değerlendirme faktörü bakımından herhangi bir durum söz konusu olmadığı için Birinci Tip (Olağan) fonksiyon tercih edilmiştir (Şenkayas ve Hekimoğlu, 2013: 69-73). Kriterlerin yönünün maksimum veya minimum olmasına göre seçim yapılarak program işletilmiş ve her bir alternatif için Pozitif (Ø+) ve Negatif (Ø−) üstünlükler belirlenerek son sıralama yapılmıştır. Son sıralama sonucu alternatiflerin Ø, Ø+ ve Ø−değerleri ile sıralamaları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. İllerin Ar-Ge ve Yenilik Performans Endeksi Sıralaması

İl	Ø Değeri	Promethee Sırası	İl	Ø Değeri	Promethee Sırası
İstanbul	0,9955	1	**Aksaray**	-0,0235	42
Ankara	0,9493	2	**Edirne**	-0,0407	43
Bursa	0,926	3	**Diyarbakır**	-0,0445	44
İzmir	0,8965	4	**Bilecik**	-0,0943	45
Konya	0,8438	5	**Amasya**	-0,0957	46
Kayseri	0,7924	6	**Rize**	-0,1018	47
Kocaeli	0,7821	7	**Van**	-0,1321	48
Sakarya	0,7499	8	**Mardin**	-0,1378	49
Eskişehir	0,7462	9	**Osmaniye**	-0,1459	50
Adana	0,7105	10	**Niğde**	-0,1729	51
Manisa	0,7092	11	**Tokat**	-0,1945	52
Denizli	0,7001	12	**Ordu**	-0,1967	53
Gaziantep	0,6949	13	**Burdur**	-0,2235	54
Antalya	0,6911	14	**Giresun**	-0,2562	55
Mersin	0,6636	15	**Karabük**	-0,2569	56
Tekirdağ	0,5523	16	**Çankırı**	-0,2732	57
Balıkesir	0,5083	17	**Uşak**	-0,3141	58
Aydın	0,4709	18	**Kastamonu**	-0,346	59
Samsun	0,4621	19	**Sinop**	-0,3534	60
Isparta	0,444	20	**Adıyaman**	-0,3696	61
Kahramanmaraş	0,4022	21	**Yozgat**	-0,4603	62
Trabzon	0,3693	22	**Batman**	-0,4727	63
Düzce	0,3263	23	**Şırnak**	-0,4742	64
Kütahya	0,3198	24	**Kırıkkale**	-0,5564	65
Şanlıurfa	0,2824	25	**Artvin**	-0,5985	66
Hatay	0,2604	26	**Ağrı**	-0,6146	67
Sivas	0,1767	27	**Erzincan**	-0,6265	68
Malatya	0,1631	28	**Kilis**	-0,6297	69
Muğla	0,1182	29	**Bartın**	-0,6855	70
Afyonkarahisar	0,1115	30	**Iğdır**	-0,7022	71
Yalova	0,1079	31	**Siirt**	-0,7173	72
Kırklareli	0,0967	32	**Ardahan**	-0,7195	73
Karaman	0,0744	33	**Muş**	-0,7302	74
Çorum	0,063	34	**Gümüşhane**	-0,7398	75
Elazığ	0,056	35	**Bingöl**	-0,758	76
Kırşehir	0,0468	36	**Tunceli**	-0,7866	77
Zonguldak	0,0369	37	**Bayburt**	-0,7915	78
Bolu	0,0287	38	**Kars**	-0,8151	79

Çanakkale	0,0241	39	**Hakkari**	-0,8329	80
Nevşehir	-0,0056	40	**Bitlis**	-0,8572	81
Erzurum	-0,0056	41			

Tablo 6'da 81 ilin Ar-Ge ve Yenilik Performans Endeksi sıralama sonuçları ve PROMETHEE ∅ değerleri bulunmaktadır. İller, kriter setinde yer alan Ar-Ge ve Yenilik Göstergeleri başlığı altında belirlenen 6 farklı kriter ve PROMETHEE Tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir. Yenilik ekosistemi öğelerinin durumunu ve niteliğini gösteren en önemli kriterleri içeren bu sıralama ile iller yenilik ekosistemlerinin ülke içindeki durumunu görebileceklerdir. Ar-Ge ve Yenilik sıralamasında İstanbul 1. sırada yer almış ve sırası ile Ankara, Bursa, İzmir ve Konya ilk beş içinde yer almışlardır. Söz konusu sıralamanın en son sırasında Bitlis yer alırken, sırası ile Tunceli 77., Bayburt 78., Kars 79. ve Hakkari 80. sırada yer almışlardır.

Sonuç ve Öneriler

Ar-Ge ve yenilik olguları küreselleşme ile birlikte oluşan yeni pazar ortamında rekabet durumunu belirleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Günümüzde küresel rekabet ülkeler ve firmalar için kitlesel üretimler yerine yenilikçi ürünlerin geliştirilmesi ve pazara arz edilmesi kapsamına dönüşmüştür. Yenilikçi üretimler için sürekli yeniyi arayan ve yeni ürün gelişimi için çalışmalar yapan girişimciler, bu sıkı rekabettin en önemli aktörü haline gelmiştir. Bu kapsama Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine ilişkin kapasite girişimcilere sürdürülebilir verimlilik artışı sağlayarak, küresel rekabet ortamında belirleyici temel faktör haline gelmiştir. Nitekim Ar_Ge ve yenilik faaliyetleri işletmeler için üretilen katma değerin artırılması, yeni fikirlerin oluşturulması ve bunların yeni ve kârlı ürünlere, süreçlere ve hizmetlere dönüştürebilme kabiliyetlerinin geliştirilmesinin altyapısının temelini teşkil eder. Ancak bu faaliyetlerin gerçekleşmesi için uygun yapı ve aktörlerin mevcut olduğu bir çevrenin olması gerekir. Teknoloji temelli yenilikler farklı aktör ve yapıların içinde bulunduğu, çok boyutlu ve karmaşık ilişkiler ağını içeren bir ekosistemde gerçekleşir. Bu ekosistem içerisinde üniversiteler, TGB'ler, girişimciler, işletmeler, kamunun ilgili kuruluşları, akademisyenler, TÜBİTAK ve KOSGEB gibi destek veren kurumlar, ilgili sivil toplum örgütleri, sosyal, kültürel ve fiziki altyapı gibi unsurlar bulunur. Yenilik ekosistemini oluşturan bu unsurlar, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin kapsam ve niteliğini belirler. Yenilik ekosistemi ayrıca illerdeki Ar-Ge ve yenilik performansını etkiler. Bu nedenle yenilik ekosistem unsurlarına dayalı illerin Ar-Ge ve yenilik performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden PROMETHEE yöntemi ile değerlendirilmesi, ulusal politikalarda önemli bir strateji olan konun iller özelinde değerlendirilmesi ve izlenmesi anlamında önemli olacaktır. Bu noktada yenilik olgusunun gün geçtikçe rekabet yapısında, ürün ve üretim süreçlerde meydana getirdiği değişimler ve bu değişimler ile birlikte dönüşen pazar bu konuyu yerel kalkınmanın da önemli bir dinamiği haline getirmiştir. Yerel idareler, ilgili yerel paydaşlar ile birlikte bu rekabette yer alabilmek için bölgelerinde TGB ve Ar-Ge merkezlerinin kuruluşlarını artırmak ve geliştirmek için çeşitli faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Bu TGB ve Ar-Ge merkezleri gibi oluşumlar bölgesel olarak Ar-Ge ve Yenilik olgusunu geliştiren işlevlerinin yanında, yeni iş fırsatları ile bölgesel refahın artmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda çalışmamız kapsamında oluşturduğumuz sıralama, yerel yönetimlerin kendi illerini Ar-Ge ve yenilik konusunda performanslarını değerlendirecekleri ve rakip bölge ve iller ile mukayese edebilecekleri bilimsel bir doküman niteliğindedir

İllerin Ar-Ge ve yenilik performanslarının karşılaştırılmasına odaklanan bu çalışmada kullanılan yöntemlere alternatif yöntemlerle ve ilave kriterlerle de değerlendirme yapmak mümkündür. Entropi yöntemi ile kriter ağırlıklandırılmasının yapıldığı bu araştırmada en yüksek ağırlıklara sahip olan kriterler sırasıyla TÜBİTAK TEYDEB Toplam Destek Bütçesi, ARDEB Toplam Destek Bütçesi, Tasarım, Patent, Faydalı Model Tescil Sayıları ve Toplam Teknolojik Ürün İhracatı

kriterleri olmuştur. Buradan hareketle sıralamada gerilerde kalan illerin destek, tasarım-patent-faydalı model tescili ile teknolojik ürün ihracatını artırmaya odaklanmaları, bu illerin Ar-Ge ve yenilik performanslarını ve dolayısıyla yenilik ekosistemlerini geliştirecektir. Tablo 6'da oluşan sırlamada, İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Konya illerinin ilk beş sırada yer aldıkları görülür. Bu sonuç illerde bulunan TGB, üniversite, Ar-Ge ve Tasarım merkezlerinin sayılarının, illerin Ar-Ge ve yenilik performanslarını olumlu etkilediği değerlendirilmektedir. İlk beşte yer alan illerin hepsinde birden fazla TGB, üniversite ve çok sayıda Ar-Ge ve Tasarım merkezi bulunmaktadır. Yine Ar-Ge ve Yenilik performans sıralamasının Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2017 yılında yayımlanan İllerin ve Bölgelerin Sosyo Ekonomik Sıralaması (SEGE) ile uyumlu olduğu görülmektedir. SEGE çalışmasında ilk on içerisinde yer alan iller ile İllerin Ar-Ge ve Yenilik Performans sıralamasında sadece iki il farklı sıralarda yer almaktadır. İllerin Ar-Ge ve Yenilik Performans sıralamasında ilk on içerisinde yer alan Konya ve Kayseri, SEGE sıralamasında Konya 14. sırada ve Kayseri 17. Sırada yer almıştır. SEGE çalışmasında Ar-GE ve yenilik kriterlerinin dışında sosyal göstergelerin bu duruma neden olduğu söylenebilir. İllerin Ar-Ge ve Yenilik Performans sıralamasında son beş il içerisinde Tunceli 77. sırada, Bayburt 78. sırada, Kars 79. sırada, Hakkari 80. sırada ve Bitlis 81. sırada yer almaktadır. Bu illerin hiç birinde TGB ve Ar-Ge ve Tasarım Merkezleri bulunmamaktadır. Söz konusu iller ayrıca SEGE sıralamasında son sıralarda yer almıştır.

Ülkemizde Ar-Ge ve yenilik kapasitesinin geliştirilmesi ve bu kapasitenin bölgesel olarak dengeli şekilde yaygınlaştırılmasını sağlamak için öncelikle illerin beşeri kaynaklarının geliştirilmesi, illerin yatırım ortamlarının iyileştirilmesi ve illerde potansiyel ve öncelikli sektörlerin belirlenerek, ilgili sektörlerin girişimcilere sunulması önerilmektedir. Yine Ar-Ge yenilik olgusunun illerin sosyal ve kültürel altyapısı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. İllerin yenilikçilik kavramına yönelik farkındalık faaliyetlerinin yürütülmesi ve bu konuda devlet tarafından sunulan teşviklerin kullanımının kolaylaştırılması, illerde hizmet veren üniversitelerin yenilik ekosistemine verdiği katkının değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca İllerin Ar-Ge ve Yenilik Performans sıralamasında son sırada yer alan illerde girişimcilerin Ar-Ge ve yenilik ile ilgili iş fikirlerinin geliştirilmesine yönelik melek yatırım ağlarının tertip edilmesi, yenilik ekosistemi zayıf illerin yenilik ekosistem kapasitesi yüksek iller ile eşleştirilmesi önerilmektedir. Bu şekilde son sıralarda yer alan illerde bulunan ilgili kurum ve girişimcilerin kendilerini geliştirecekleri ve ilgili alana ilişkin gelişmeleri takip edebilecekleri mekanizmalar oluşturulmuş olacaktır. Aynı zamanda yaptığımız çalışmada Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini desteklemek ve geliştirmek maksadı ile hizmet veren TÜBİTAK ve KOSGEB gibi kuruluşların bazı illerde çok fazla proje üretemediği tespit edilmiştir. Bu durum illerde mevcut potansiyele sahip girişimcinin ve proje fikirlerinin olmayışı ile açıklanabilir. Bu gereceğe rağmen bu kurumların bu durumu iyileştirmek maksadı ile üniversite ve ilgili sanayi küme alanları ile işbirliği kurması, bölgede yer alan kalkınma ajansı ile birlikte çalışması, belirtilen illerdeki proje kapasitesini artırabileceği değerlendirilmektedir. KOSGEB'in 81 ilde hizmet müdürlükleri yer almaktadır. Ancak TÜBİTAK'ın merkezi yerler hariç taşra illerinde hizmet birimleri bulunmamaktadır. TÜBİTAK'ın belirli bölgelere kalkınma ajansları ile işbirliği kurarak hizmet birimleri oluşturması, illerin Ar-Ge ve yenilik kapasitelerinin gelişimine önemli katkı sunacağı değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, illerin Ar-Ge ve yenilik performanslarının değerlendirilmesi ve izlenebilmesi amacıyla yenilik ekosistem kavramını esas alarak gerçekleştirilen çalışmamızın, kriter setinin geliştirilerek her yıl tekrarlanması ulusal ve yerel yöneticilerin illerde bu alanda yapılan çalışmalarının sonuçlarının ve etkisinin değerlendirilmesi noktasında önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Akaydın, A., "İnovasyon Ekosisteminde Teknoparkların ve Rolü Geliştirilmesine Yönelik Bir Model

Önerisi: Teknoloji Transfer Ve Geliştirme Merkezi", (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi), Diyarbakır, 2015,s.177.

Balali, V., Zahraie, B., Roozbahani, A., "A comparison of AHP and PROMETHEE family decision making methods for selection of building structural system", American Journal of Civil Engineering and Architecture, 2(5),2014, 149-159.

Belgin, Ö., Avşar, B. A. "Türkiye'de Bölgeler Ve İller Düzeyinde Ar-Ge Ve Yenilik Performansının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Ölçülmesi". Verimlilik Dergisi, 2, 27-48.

Brans, J. P., Mareschal, B., "PROMETHEE methods, in 'Multiple Criteria Decision Analysis: State of the Art Surveys", Edited by J. Figueira, S. Greco, M. Ehrgott, 2005.

Çakır, S., Perçin, S., "AB Ülkeleri'nde Bütünleşik Entropi Ağırlık-Topsis Yöntemiyle Ar-Ge Performansının Ölçülmesi", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(1), 2013, s.77-95.

Çetin, M., (2007), Bölgesel Üretim Sistemleri: Endojen Kalkınma Odaklı Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (4), 269-287.

Çınar, Y., "Çok Nitelikli Karar verme ve 'Bankaların Mali Performanslarının Değerlendirilmesi Örneği" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

Dağdeviren, M., Eraslan, E. (2008). Supplier selection using PROMETHEE sequencing method. Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University, 23(1), 69-75.

Dinçer, S. E., Ekin, E., Karakaş, K. S., "Promethee Yöntemiyle Uçak Komponentlerinin Önceliklendirilmesi Problemlerine Çözüm Yaklaşımı", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6(3), 201 s.106-125.

Ekin, E., "Promethee Yöntemi ile Personel Seçimi ve Bir Uygulama", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.

Erol, I., Ferrell Jr, W. G., "Integrated approach for reorganizing purchasing: Theory and a case analysis on a Turkish company", Computers & Industrial Engineering, 56(4), 2009, s.1192-1204.

Greco, S., Figueira, J., Ehrgott, M. (2016). Multiple Criteria Decision Analysis. Springer, New York.

Han, B., Liu, H., Wang, R., "Urban ecological security assessment for cities in the Beijing–Tianjin–Hebei metropolitan region based on fuzzy and entropy methods", Ecological Modelling, 318, 2015, s.217-225.

Hwang, C.L., Yoon, K., "Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications" Springerverlag, Berlin/Hiedelberg, 1981.

Kalkınma Bakanlığı, "AR-GE ve Yenilik Ekosisteminin Güçlendirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2018, (http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/ArGe_ve_YenilikEkosisteminGuclendirilmesiOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf) (Erişim 28.06.2020)

Li, X., Wang, K., Liu, L., Xin, J., Yang, H., Gao, C., "Application of the entropy weight and TOPSIS method in safety evaluation of coal mines", Procedia Engineering, 26, 2011, s.2085-2091.

Moore, J., "The death of competition: Leadership and strategy", ln The Age Of Business Ecosystems, 1996.

Pavić, I., Babić, Z., "The use of the PROMETHEE method in the location choice of a production system", International journal of production Economics, 23(1-3), 1991, s.165-174.

Şenkayas, H., Hekimoğlu, H., "Çok kriterli tedarikçi seçimi problemine PROMETHEE yöntemi uygulaması", Verimlilik Dergisi, 2, 2013, s.63-80.

Wu, J., Sun, J., Liang, L., Zha, Y., "Determination of weights for ultimate cross efficiency using Shannon entropy", Expert Systems with Applications, 38(5), 2011, s.5162-5165.Zerenler, M., Türker, N. Ve

Şahin, E., (2007), Küresel Teknoloji, Araştırma Geliştirme (AR-GE) ve Yenilik İlişkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 653-667.

Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W., Zhang, Y., "The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information entropy–A case in theYangtze River Delta of China", Tourism Management, 32(2), 2011, s. 443-451.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 439-465, Güz 2021

Orta Çağ Dönemi Anadolu Türk Mimarisi Figürlü Çörtenlerinin Bir Değerlendirmesi

Dr. Fatmagül Saklavcı
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4712-2158
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.10.2020
Kabul: 27.08.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Orta Çağ
Anadolu Selçuklu
Çörten
Figür
İkonografi

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma yazarın *"Orta Çağ Anadolu Türk İslam Mimarisinde Figürlü Taş Bezemeler (909-1453)"* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47217

Öz

Orta Asya bozkırlarında göçebe hayatı yaşayan topluluklarda görülmeye başlanan figürler Ön Asya'ya ve Orta Avrupa'ya kadar yayılmış, İslâmiyet'ten önceki devirlerde Orta ve İç Asya'da gelişerek tasvir edilmiş ve bir üslup haline gelmiştir. İslâm'ın yayılması ve Türklerin Anadolu'ya göçleriyle geçmiş inançların izlerini de taşıyarak mimari, minyatür, çini gibi çeşitli sanatlarda süsleme ögesi olarak kullanılan figürler çörtenlerde de uygulanmıştır. Anadolu Selçuklu mimarisinde yapılardaki çörtenlere arslan, ejder, koyun/ koç, insan ve at figürleri işlenmiştir. Tasarımlarda en çok uygulanan figür arslandır. Arslan figürü iyilik-kötülük, aydınlık-karanlık, yiğitlik-korkaklık gibi karşıt kavramlarda olumlu yanı temsil eder, göksel kökenli kabul edilir ve kendisinden gelindiğine inanılır. Orta Asya'nın doğusunda yaşayan Türklerde su kaynaklarını, yağmur bulutlarını temsil eden ve astrolojik bir unsur olan ejder figürü Türk Çin mitolojisindeki gibi su, bolluk, bereket ve yeniden doğuşun sembolüdür. Koç ve koyun genellikle İslâmiyet'ten sonra sakinlik, huzur, barış, bolluk ve bereketi, koç da kuvvet, iktidar ve cesaret simgesidir. Anadolu Selçuklu dönemi taş bezemelerinde mask, büst ve rozet şeklinde tılsım ve koruyucu olarak kullanılmıştır. Türk kültüründe önemli bir figür olan at da, bir burç ve 12 Hayvanlı Türk Takviminde bir yılın adıdır. Türk İslâm sanatında çörtenlerde yer alan bu figürler bazı yeniliklerle birlikte İslâmiyet'ten önceki ya da farklı kültürlerin izlerini taşımaya devam etmiştir. İslâm inanışlarının suya ve dolayısıyla çörtenlerden akan suya yüklediği manevi boyuttaki bu anlamlar figürlerin sembolik anlamları ile birleşerek çörtenlerde şekle bürünmüştür. Günümüze kadar çörtenlerin çoğu tahribata uğramış, yerlerine replikaları yerleştirilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Saklavcı, F. (2021). Orta Çağ Dönemi Anadolu Türk Mimarisi Figürlü Çörtenlerinin Bir Değerlendirmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 439-465.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 439-465, Autumn 2021

*An Assessment of the Medieval Period Figured Gutters in Anatolian Turkish Architectur**

Dr. Fatmagül Saklavcı
T. R. Culture and Torism Ministry, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 28.10.2020
Accepted: 27.08.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Medieval
Anatolian Seljuk
Figure
Gutter
Iconography

Research Article

* This study was produced from a doctoral thesis.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47217

Abstract

The figures, which started to be seen in the nomadic communities in the Central Asian steppes, spread to Asia Minor and Central Europe, and were depicted in Central and Inner Asia in pre-Islam times and became a style. With the spread of Islam and the migration of the Turks to Anatolia, the figures used as decoration elements in various arts such as architecture, miniature and tile were also used in gutter, bearing the traces of past beliefs. In the Anatolian Seljuk architecture, lion, dragon, sheep / ram, human and horse figures were engraved on the gutters in the buildings. The most common figure in gutter designs is the lion. The lion figure represents the positive side in opposing concepts such as good-evil, light-dark, bravery-cowardice, it is considered to be of heavenly origin and it is believed to come from itself. The dragon figure, which represents water resources, rain clouds and is an astrological element in Turks living in the east of Central Asia, is the symbol of water, abundance, fertility and rebirth as in Turkish Chinese mythology. Aries and sheep are usually the symbols of calmness, peace, abundance and fertility after Islam, and the ram is a symbol of strength, power and courage. It was used as a talisman and protector in the form of masks, busts and rosettes in stone decorations of the Anatolian Seljuk period. The horse, an important figure in Turkish culture, is the name of a year in the Turkish calendar with a zodiac and twelve animals. These figures, which take place in Turkish Islamic art, continued to bear the traces of different cultures before Islam, with some innovations. These spiritual meanings, which Islamic beliefs attribute to water and thus to the water flowing from the gutters, combined with the symbolic meanings of the figures and took shape in the gutters. Until today, most of the gutters have been damaged and their replicas have been placed in their places.

GİRİŞ

Çatılardaki yağmur suyunu dışarı akıtmak için saçak konumunda yapıya yerleştirilen çörtenler (Sözen, Tanyeli, 2010: 80), suyun; canlılık, şifa, bereket, kuvvet, güzellik gibi özellikleri ve figürlerin sembolik anlamları ile birleşerek mimari yapıların süsleme unsurları haline dönüşmüştür. Türk mimarisinde figürlü çörtenlerin en erken örneklerinin Uygur dönemindeki evlerin çatılarında uygulandığı bilinmektedir (Çoruhlu, 2007: 257)

Orta Çağ Anadolu Selçuklu yapılarının bazılarında da büst şeklinde figürlü çörtenler tasarlanmıştır. Bu yapılarda en çok arslan figürleri tasvir edilirken ejder, koyun, insan ve at da çörtenlere uygulanan figürlerdendir. Bu çalışmada da Orta Çağ Anadolu Selçuklu dönemi yapılarındaki çörtenlerin incelemesi yapılarak günümüzdeki durumlarının tespiti ve çörtenlerde işlenen figürlerin sembolik anlamlarının yapılar ile kurduğu anlamsal ifadelerin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Figürlerin diğer kültürlerde taşıdıkları anlamlar karşılaştırılarak çevre kültürlerle olan etkileşimleri ve tarihi arka planları verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca taş işçiliği haricinde ahşap, metal, çini, minyatür gibi malzemelerde kullanılan figürlerin karşılaştırması yapılmıştır. Figürlü çörtenler, Niğde Alaeddin Camii, Kayseri Tuzhisar Sultan Hanı, Kayseri Huand Hatun Medresesi, Karatay Han, Kayseri Sahibiye Medresesi, Ürgüp Damsaköy Taşkın Paşa Camii, Karaman Araboğlu Camii ve Divriği Ulu Camii olmak üzere 4 cami, 2 medrese, 2 handa bulunmaktadır. Figürlerin sayısı 36 olarak tespit edilmiştir. Bu çörtenler 33 arslan, 2 koç ve 1 ejder büstü şeklindedir (Tablo 1).

Araştırmasını yaptığımız zaman aralığı içerisinde çörtenlerin en erken örneği Niğde Alaeddin Camii (H. 620/M. 1223), en geç tarihli yapı ise H. 776/ M. 1394 tarihli Karaman Araboğlu Camii'dir. Mengücek, Karamanoğlu ve Eretna döneminde birer figürlü yapı bulunurken diğerleri Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilmiştir. Yapılar Niğde, Karaman, Nevşehir, Divriği ve yoğun olarak Kayseri'de yer almaktadır (Tablo1).

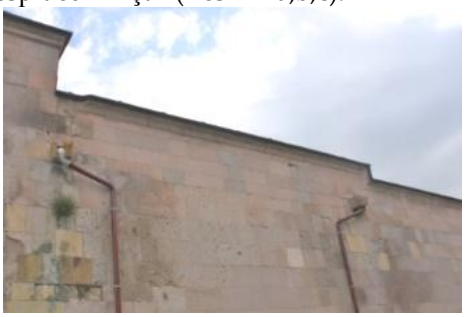
Tablo 1. Figürlü Çörtenlerin Tablosu

No	Yapının adı	Figürlü Çörten Sayısı	Tarihi	Yeri	Dönemi	Yapı Tipi
1	Niğde Alaeddin Camii	2	620/1223	Niğde	Anadolu Selçuklu	Cami
2	Divriği Ulu Camii	1	626/1228-1229	Divriği	Mengücek	Cami
3	Tuzhisarı Sultan Hanı	15	630-634/1233-1237	Kayseri	Anadolu Selçuklu	Han
4	Kayseri Huand Hatun Medresesi	2	635/1237-38	Kayseri	Anadolu Selçuklu	Cami
5	Karatay Han	4	638/1240-41	Kayseri	Anadolu Selçuklu	Han
6	Kayseri Sahibiye Medresesi	6	665/1266-1267)	Kayseri	Anadolu Selçuklu	Medrese
7	Ürgüp Damsaköy Taşkınpaşa Camii	6	14. yüzyıl	Nevşehir	Eretna	Cami
8	Karaman Araboğlu Camii	1	825/1420	Karaman	Karamanoğlu	Cami

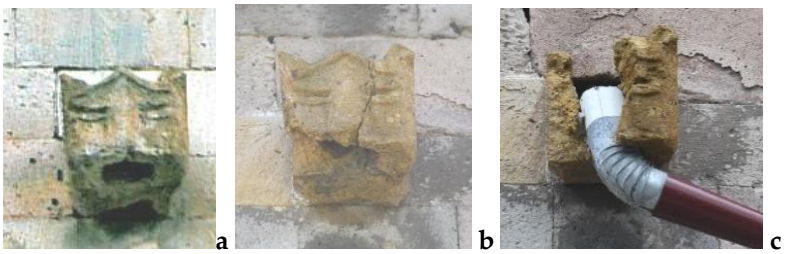
1. Figür Bulunan Yapılar ve Çörtenler

1.1. Niğde Alaeddin Camii

Niğde Valisi Beşâre b. Abdullah (İmrahor Zeyneddin Beşâre Bey) tarafından H. 620/ M. 1223 yılında yaptırılan (Gabriel, 1999: 73; Altun, 1988: 238; Özkarcı, 2001: 33) Niğde Alaeddin Camii'nin kuzey cephesinde, minareye yakın tarafta bir bölümü tahrip olmuş 2 arslan başı çörten bulunmaktadır (Öney, 1969: 8) (Resim 1). Figürler, açıkağızlı, çekik gözlü ve sivri kulaklıdır. Cepheden verilen arslan figürü köşeli oval yüzlü, dolgun yanaklıdır. Niğde Alaeddin Camii çörtenlerinin aynı sene içerisinde gerçekleştirilen üç farklı ziyarette tahribata uğramış oldukları, son ziyarette ise içerisine konulan akıtma borusu sebebiyle kırılmış oldukları tespit edilmiştir (Resim 2a,b,c).

Resim 1. Cami Kuzey Cephe (Saklavcı, 2019).

a **b** **c**

Resim 2a. Figürün Önceki Hali (Öney, 1969) **b.** Çörtenin 2018'deki Hali (Saklavcı, 2018), **c.** Çörtenin Günümüz Hali (Saklavcı, 2020).

1.2. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı

En fazla arslan başı çörten bulunan yapı olan, H. 630-634/ M. 1233-1237 (Denknalbant, 2009: 504; Akok, 1969: Özbek, 2007: 177) yıllarında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan Tuzhisarı Sultan Hanı'nda 15 çörten bulunmaktadır (Özbek, 2007: 179; Öney, 1969). Hanın batı tarafında kapalı alanın dış cephe duvarının üzengi seviyelerinde aralıklarla yerleştirilmiş, avlunun dış cephe batı duvarında, payandaların arasında 5, kapalı dış cephe payandalarının arasına yerleştirilmiş 3 olmak üzere toplam 8 stilize arslan başlı çörten yer almaktadır (Resim 3a).

Hanın doğu tarafında kapalı alanın dış cephe duvarında payandaların arasında 3, avlu dış cephesinde ortadaki payandanın ortasında kuzey tarafta 1, payandanın aşağı ve sol tarafında 2 olmak üzere toplam 6 arslan başı çörten yer almaktadır. Bu çörtenlerin formları batı cephedeki arslan büstleriyle aynıdır. Batı duvarında, payandaların arasına çapraz olarak yerleştirilmiş 3, toplam 6 stilize arslan başlı çörten bulunmaktadır (Resim 3b). Öney yapıdaki çörtenlerden bazılarının yenilendiğini belirtmektedir (Gönül, 1969: 9).

Avlunun girişinde, iç cephenin batı tarafında dış cephedekine benzer bir çörten daha görülmektedir (Resim 4). Tuzhisar Sultan Han çörtenlerindeki arslanlar şişkin sarkık yanaklı, yassı burunlu, bıyıklı ve küçük sivri kulaklıdır. Yeleleri yoktur, ayakları başlarının yanında verilmiştir **(**Saklavcı, 2020: 270) (Resim 5, Çizim 2).

Resim 3a. Hanın Batı Cephesi **b**. Hanın Doğu Cephesi (Saklavcı, 2018).

Resim 4. Avlunun İçindeki Arslan Başlı Çörten (Saklavcı, 2018).

Resim 5. Çizim 2. Hanın Dış Cephesi ve Avlusundaki Çörtenler ve Çizimi (Saklavcı, 2018).

1.3. Mahperi Huand (Hunad, Hunat) Hatun Medresesi

H. 635/M. 1237-38 yılında I. Alaeddin Keykubad'ın hanımı, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi Mahperi Huand Hatun tarafından inşa ettirilen (Karamağaralı, 1976: 199; Sözen, 1970: 109; Edhem, 1982: 90) Huand Hatun Medresesi'nin güney cephesinde türbe duvarına yakın tarafında 1 arslan başlı çörten tasvir edilmiştir (Resim 6). Figürün yelesi yoktur, şişkin sarkık yanaklı, yassı burunlu, bıyıklı ve küçük sivri kulaklıdır. Profilden bakıldığında ayakları başlarının yanında tasarlanmış olduğu görülmektedir (Resim 7a). Sonradan yapıldığı düşünülen 2 çörten de batı ve orta tarafta yer almaktadır (Resim 7b-c). Öney yapmış olduğu çalışmada bu cephede tek çörten olduğunu belirtmektedir (Saklavcı, 2020: 190) (Gönül, 1969: 9).

Resim 6. Medrese Güney Cephe (Saklavcı, 2018).

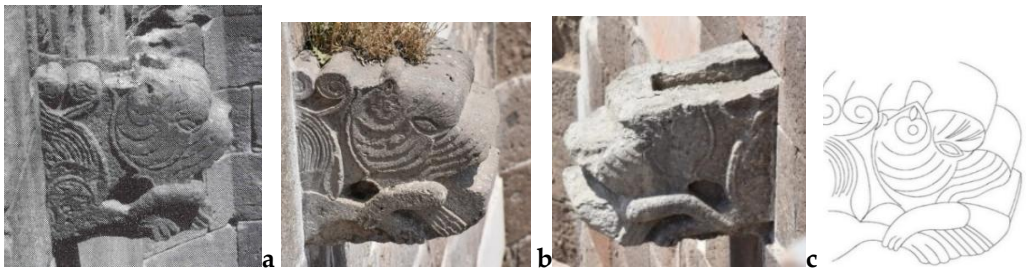
Resim 7a. Medrese Güney Cephesi Doğu Taraftaki Çörten **b.** Güney Cephe Ortadaki Çörten **c**. Medresenin Güney Cephesi Batı Taraftaki Çörten (Saklavcı, 2018).

1.4. Kayseri Karatay Han

Kitâbelerine göre giriş bölümü I. Alâeddin Keykubad, avlu bölümü II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde H. 638/M. 1240-41 (Akalın, 2001: 474-475; Gündüz, 2002: 291; Aslanapa, 2007: 123) tamamlanmış olan Karatay Han'ın dış cephesinde, taçkapının doğu tarafında 2 ve batı tarafında 1 arslan başlı çörten bulunmaktadır (Resim 8a-b). Cepheden bakıldığında arslan badem gözlü, küçük kulaklı, burun delikleri belirgindir. Yeleleri helezonik kıvrımlar oluşturmuştur. Profilden bakıldığında bükülmüş ön bacakları görülür (Resim 9a-b-c. Çizim 4). Ağzının içindeki yılan ya da halat iki yanda da seçilmektedir.

Resim 8a-b. Karatay Han Taçkapısının Doğu ve Batı Tarafındaki Çörtenler (Saklavcı, 2018).

Resim 9a. Çörtenin Eski Hali, (K. Erdmann) **b-c. Çizim 4.** Taçkapı Çörtenlerinin Görünümleri ve Çizimi (Saklavcı, 2018).

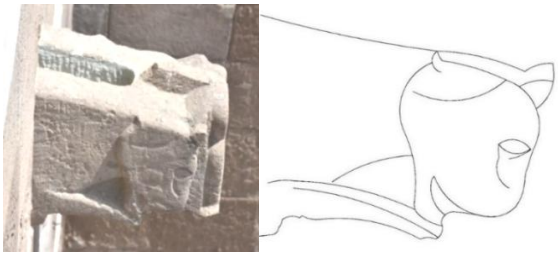
Karatay Han'ın taçkapısının batı tarafındaki çörtene tam karşıdan bakıldığında sol eli göğsünün üstünde, başı olmayan hafif çökmüş vaziyette bir insan tasviri görülmektedir (Resim 10. Çizim 5). Öney'in çalışmasındaki çörtenin eski halinin fotoğrafı yer almaktadır (Resim 13a-b). Çörtene batı cepheden bakıldığında başı hafif sağa dönük, yarı profilden verilmiş, ön ayakları görülen, badem gözlü, basık burunlu sivri kulaklı büst şeklinde boğa figürü tasvir edilmiştir (Resim 11, Çizim 6). Çörtenin doğu tarafından bakıldığında da bir boğa büstü daha görülmektedir. Başı hafif öne eğik olan figürün ön ayakları öne doğru uzanmaktadır. Figür, sivri kulaklı ve iri badem gözlü olarak tasarlanmıştır (Saklavcı, 2020: 280-281) (Resim 12, Çizim 7).

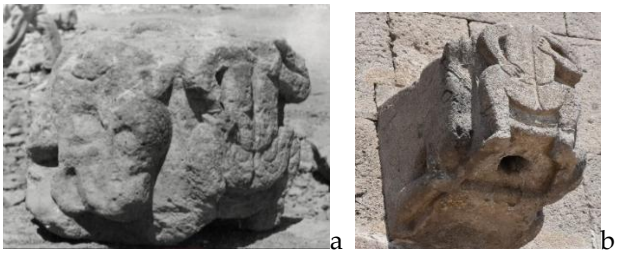
Resim 10. Çizim 5. Taçkapı Batı Taraf Çörten Cepheden Görünüm ve Çizimi (Saklavcı, 2018).

Resim 11. Çizim 6. Taçkapı Batı Taraf Çörten Batı Taraftan Görünüm ve Çizimi (Saklavcı, 2018).

Resim 12. Çizim 7. Taçkapı Batı Taraf Çörten Doğu Taraftan Görünüm ve Çizimi (Saklavcı, 2018).

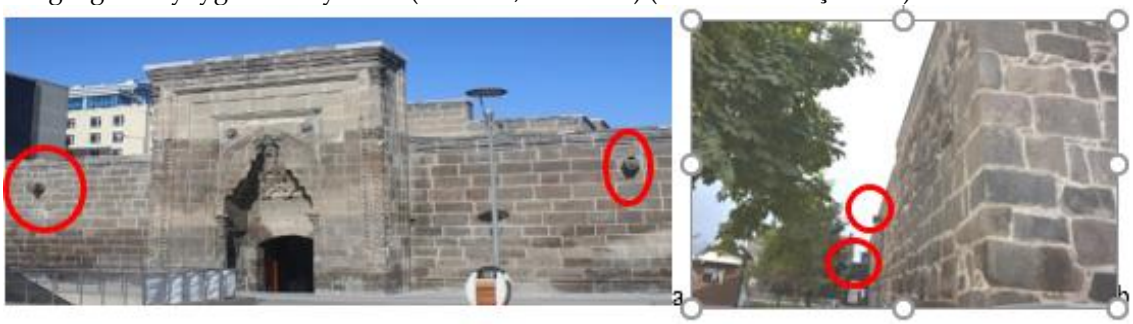
a b

Resim 13a. Çörtenin Eski Hali (Öney 1970: 99)
b. Günümüz Görünüm (Saklavcı, 2018).

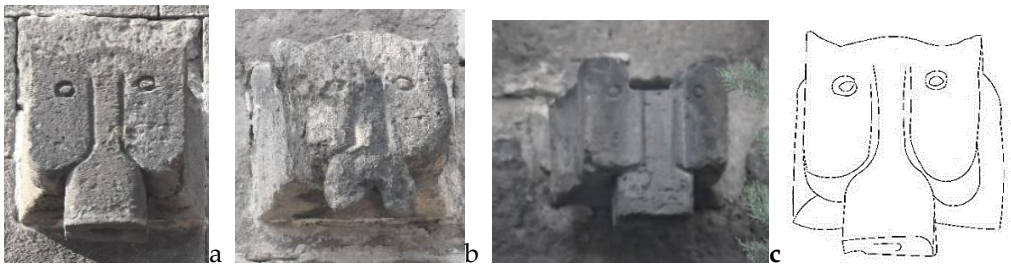
1.5. Sahibiye Medresesi

H. 666/M. 1267-68 yılında III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Sahip Ata tarafından yaptırılan (Gabriel, 1964: 74; Sözen, 1970: 29) Sahibiye Medresesi'nin kuzey taraf taçkapı girişinin doğu ve batı duvar cephelerinde birer arslan başı çörten bulunmaktadır (Resim 14a). Batı taraftaki çörtenin sol yanak

kısmı ve ağız kısımları tahrip olmuş durumdadır. Arslanların kulakları küçük, gözleri yuvarlak ve küçük, burunları yassı ve basık, yanakları şişkin, ağız kısımları boru şeklinde tasvir edilmiştir. Medresenin batı cephesinde de 2 arslan başlı çörten bulunmaktadır (Resim 14b). Bu arslanların yüzleri kuzey cephedeki figürle aynıdır. Arslanların kulakları küçük, gözleri yuvarlak ve küçük, burunları yassı ve basık, yanakları şişkin, ağız kısımları boru şeklinde tasvir edilmiştir (Resim 15a-b-c. Çizim 8). Medresenin doğu cephesinde birbirine benzeyen at figürünü andıran 2 çörten vardır. Güney taraftaki çörtenin doğu tarafında kırıklar vardır. Figürlerin yüzü uzun, kulakları küçük, badem gözlü ve kaşlı, kaşlarının hizasından aşağı doğru inen burunları basık ve uzun, burun delikleri belirgin, çörten suyunun aktığı ağızları yaygın ve büyüktür (Saklavcı, 2020: 225) (Resim 16a-b. Çizim 9).

Resim 14a- Medresenin Kuzey Cephesi **b.** Medresenin Batı Cephesi (Saklavcı, 2018).

Resim 15a-b-c. Çizim 8. Medresenin Kuzey ve Batı Cephesindeki Çörtenler ve Çizimi (Saklavcı, 2018).

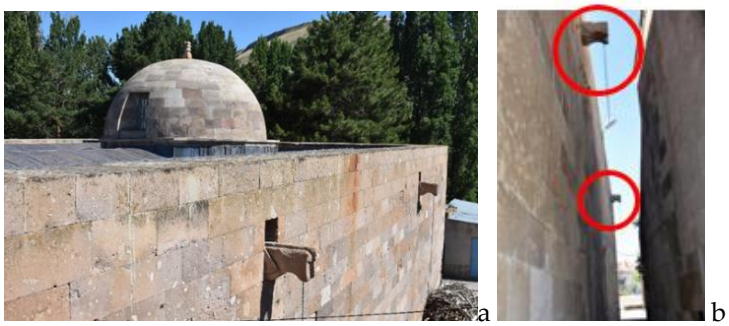

Resim 16a-b. Çizim 9. Medresenin Doğu Cephesindeki Çörten ve Çizimi (Saklavcı, 2018).

1.6. Ürgüp Damsaköy Taşkınpaşa Camii

XIV. yüzyıl ortalarında Eretna emiri Taşkın Paşa zamanında yaptırılan (Uykur, 2003: 28-34; Denknalbant, 2011: 149) caminin batı cephesinde 2 arslan başı çörten, güney cephesinde 2 koç başlı çörten ve doğu cephesinde 2 arslan başlı çörten bulunmaktadır. Öney'in çalışmasında batı cephesindeki figürlerden söz edilmemektedir (Öney, 1969; 11). Uykur, batı cephedeki figürlerin taş rengi ve işçiliklerinden dolayı yapıya sonradan eklendiğini belirtmekte, çalışmasında yer alan fotoğrafta figürler

bütün halde görülmektedir (Uykur, 2003: 37) (Resim 19). Caminin doğu ve batı tarafındaki çörtenler birbirinin aynıdır (Resim 17a-b). Figürler dolgun yüzlü ve sivri kulaklıdır. Başlarının tam ortasından oluk yeri geçtiği için badem şeklinde olan gözlerinin sadece bir kısmı görülebilmektedir. Bugün başının üstünden aşağı kadar kesilip içerisinden zincir geçirilmiştir (Resim 18a-b-c).

a b

Resim 17a. Caminin Batı ve **b**. Doğu Cephesi (Saklavcı, 2019).

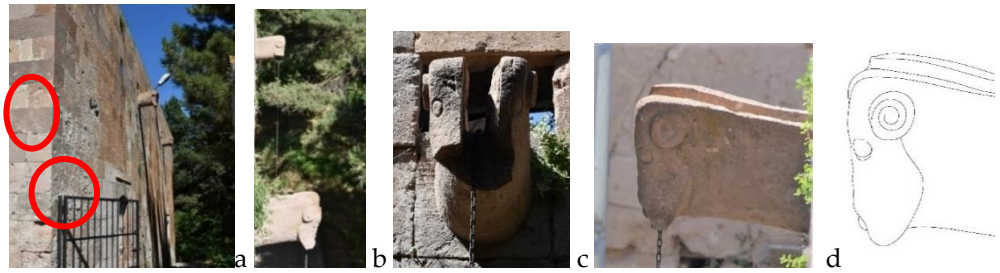
a b c

Resim 18a-b-c. Figürlerin Profilden ve Cepheden Görünümleri (Saklavcı, 2019).

Resim 19. Batı Cephedeki Figürün Görünümü (Uykur, 2003).

Ürgüp Damsaköy Taşkınpaşa Camii'nin güney cephesinin doğu ve batı tarafında 2 koç başlı çörten bulunmaktadır (Resim 19a-b). İki çörtenin de diğer cephelerdeki çörtenler gibi ağız kısımları tahrip olmuş ve başlarının tam ortası gözlerinin arası oluk şeklinde oyulmuştur. Figür yuvarlak gözlü olarak tasvir edilmiş, kulaklarının olduğu yer helezonik şekilde oyularak boynuz görünümü verilmiştir (Saklavcı, 2020: 416-417) (Resim 20a-b-c-d, Çizim 10). Figürün tahrip olmadan önceki eski durumu Uykur'un çalışmasında yer almaktadır (Resim 21) (Uykur, 2003).

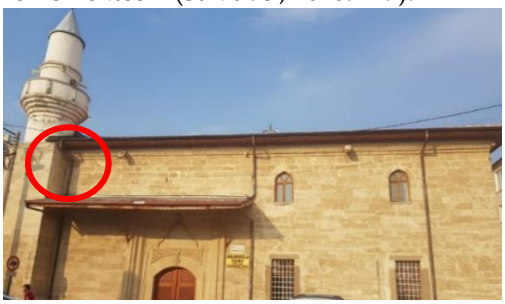
Resim 20a-b-c-d, Çizim 10. Caminin Güney Cephesindeki Çörtenlerin Görünümleri ve Çizimi (Saklavcı, 2019).

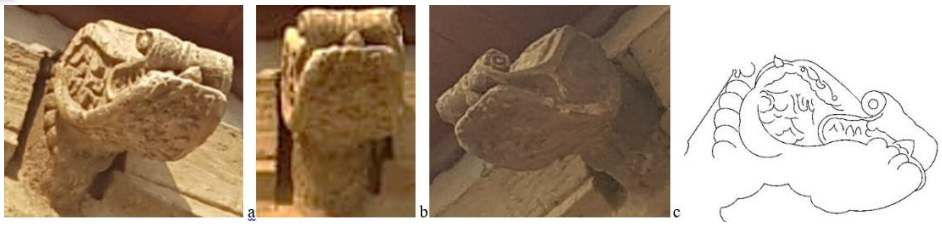
Resim 21. Güney Cephedeki Figürün Görünümü (Uykur, 2003).

1.7. Karaman Araboğlu Camii

Yapımına H. 776/ M. 1394 yılında Karamanoğlu Halil zamanında başlanmış, H. 825/M. 1420 senesinde Mehmet Bey zamanında tamamlanmış olan (Görür, 1999: 26; Özüdoğru, 1989: 29) Karaman Araboğlu Camii'nin cephelerinde tasarlanmış 9 ejder başlı çörtenden (Öney, 1969: 189) günümüze sadece taçkapının bulunduğu batı cephesindeki çörten ulaşabilmiştir (Resim 22). Selçuklu stilinde tasarlanmış ve boynunda kalın bir zincir bulunan figürün hafif aralık olarak açılmış ağzının içinde sivri dişleri ve dili vardır. Ağzının üst tarafı helezon şeklinde kıvrılmış olan figürün kuzey taraf yanak kısmında ve çenesinin alt kısmında bezemeler görülmektedir (Resim 23a-b-c, Çizim 11). Güney taraftaki figürün büyük kısmı tahrip olduğu için seçilememektedir (Saklavcı, 2020: 449).

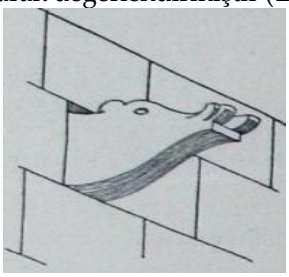
Resim 22. Karaman Araboğlu Caminin Batı Cephesi (Saklavcı, 2019).

Resim 23a-b-c. Çizim 11. Karaman Araboğlu Camii Çörteninin Görünümleri ve Çizimi (Saklavcı, 2019).

1.8. Divriği Ulu Camii

A. Gabriel H. 626/M. 1228-1229 tarihli Divriği Ulu Camii'nin (Gabriel, 1934: 175) doğu cephesindeki figürlü çörtenden fantastik hayvan başlı bir çörten olarak bahsetmiş ve çizimini vermiştir (Gabriel, 1934: 180) (Resim 24). G. Öney de aynı cephede yer alan bir ejder başı çörten bulunduğunu belirtmektedir (Öney, 1969: 188) (Resim 25). E. Esin ise aynı figürü İbn'i Bibi'nin *pîl-i Nilgün-i sipihr* olarak nitelendirdiği fil başlı evren tasviri olarak değerlendirmiştir (Esin, 1969-1970: 176; Esin, 2004: 145).

Resim 24. Divriği Ulu Camii Cephesindeki Çörtenin Çizimi (Gabriel, 1934).

Resim 25. Divriği Ulu Camii Çörteni (Öney, 1969).

2. Değerlendirme

Hayatın kaynağı ve bilinen bütün hayat formlarının vazgeçilmez öğesi olan su ve *su* anlamına gelen mâ' kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de altmış üç ayette geçer. Bazı ayetlerde gökten gelen rızık, bereket, temizlik aracı olan temiz ve bereketli su ile insanlar ve hayvanlar için önemine (el-Bakara 2/22, el-Hicr 15/22; en-Nahl 16/10-11; el-Furkān 25/48-49; es-Secde 32/27; ez-Zümer 39/21; el-Câsiye 45/5; Kāf 50/9-11), bazı ayetlerde de yağmur halinde inen temiz ve tatlı suya dikkat çekilmektedir (el-Furkān 25/48; el-Mürselât 77/27) (Günay 2009: 432). İslâm inanışlarının suya ve dolayısıyla çörtenlerden akan suya yüklediği manevi boyuttaki bu anlamların çörtenlerde kullanılan figürlerin sembolik anlamları ile birlikte ifade bularak yapılarda kullanılmış olması mümkündür.

Çörtenlerde tasarlanan figürlerin tarihi arka planları ve taşıdıkları anlamlar incelenerek figürlerin çörtenlerde kullanım amaçlarına açıklık getirilebilir. Bu bağlamda figürleri tetkik ettiğimizde Altaylarda Pazırık kurganından çıkarılan eserlerin üzerinde tespit edilen grifon tasvirleri arslan figürünün Türklerde erken devirlerden itibaren bilindiğini gösterir (Çoruhlu, 2002: 136-137). Anadolu

Selçuklu sanatında en çok rastlanan figürlerden birisi olan arslan, dini ve sivil mimaride koruyucu, güç sembolü olarak, saltanatı sembolize eder. Tahtı, hükümdarı ve yapıları kötülükten koruyan nazarlık ve tılsım olarak kullanılan figür (Öney, 1969: 37; Otto-Dorne, 1980: 110) Türk sanatında daha çok Budizmle birlikte anılır (Çoruhlu, 2002: 136-137). Şaman inançlarında da şamana gökyüzü seyahatinde yardımcı olan ruhlardandır (Öney, 1969: 37). Bazı tasarımlarda, göksel kökenli kabul edilir ve kendisinden gelindiğine inanılırken, bazı bölgelerde de 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nde pars figürü yerine geçer ve yıl simgesidir (Korkmaz, 2008: 26). Burçla ilgili tasvirler özellikle İran-Selçuk sanatında fazla uygulanmıştır. Arslan ve güneş sembolleri sultanı temsil eden arma olarak da kullanılmıştır (Öney, 1969: 39). Memluk hükümdarı Sultan Baybars'ın altın ve gümüş sikkelerinde sultanı ve saltanatın gücünü temsil eden arslan armaları yer almıştır. Salâhaddin Eyyûbî dönemi sikkelerindeki arslan figürleri de arma şeklinde tasarlanmıştır (Uykur, 2018: 399).

Arslan figürü bazı yeniliklerle birlikte İslaâm'la bağdaştırılmış, İslâmiyet'ten sonraki Türk sanatındaki aslan sembolizmi, eski gelenekte devam etmiştir (Çoruhlu, 2002: 136-137). Anadolu Selçuk sanatında aslan figürünün çok görülmesinin sebeplerinden birisi de İslâm tarikatlarındaki inançlarla alakalıdır. Alevi Bektaşilikte Hz. Ali'yi temsil eder, Haydar adıyla anılır ve Hz. Ali 'Haydar-ı Kerrar' yani tekrar tekrar saldıran aslandır (Öney, 1969: 40-41) Bu bağlamda Nevşehir Hacı Bektaş Veli Türbesi avlusunda ağzından su akan ve Hz. Ali'yi temsil ettiği düşünülen bir çeşme bulunmaktadır (Resim 26) (Tuncer, 2012: 209).

Resim 26. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Türbesi Arslan Figürlü Çeşme (Saklavcı, 2018).

Nevşehir Balım Sultan Türbesinde bulunan arslan figürlü tepsi (Resim 27) ve İran yapımı XII-XIII yüzyıla ait maden tepsinin ayaklarında arslan figürlerinin kullanışları işlevsel olarak benzerlik göstermektedir (https://www.fikriyat.com/tarih/2018/02/16/buyuk-selcuklu-devletinde-islm-sanati) (Resim 29).

Resim 28. Nevşehir Balım Sultan Türbesi Arslan Figürlü Şamdan (Saklavcı, 2018).

Resim 29. Arslan Figürlü Tepsi Buhurdanlık.

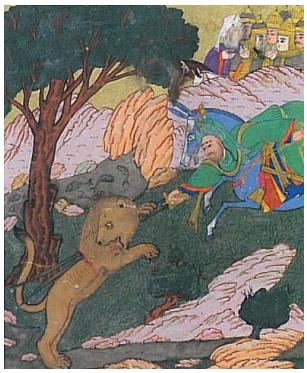
Arslan burcunun gezegeni de güneştir (Çaycı, 2002: 106) ve bu burçta etkilidir ve Burc-ı şîr de denilir. Esed-ullah, Esed-ullahi'l- galip gibi adlarla da anılan Hz. Ali ile bu burç arasında da bir ilişki kurulur (And, 2015: 340). İslm geleneğinde arslan aynı zamanda Hz. Ali gibi Allah için mücadele eden kişilere verilen bir lakaptır. Halk inançlarında güç kudret, yenilmezlik ve cesaret sembolü olan arslana sadece fiziksel kuvvete sahip olanlar değil, manevi ruhani güç sahipleri de benzetilmiştir (Hasan, 2009: 8). Hz. Ali aslan suretinde olduğu gibi, Pîrler arslanlarla keramet göstermiş, onları sıvazlayarak kendine bağlamış ve uysallaştırmışlardır (Öney, 1969: 40-41). *Mesnevi*'de de aslan, genel olarak mürşit ya da İnsan-ı Kâmil'i sembolize eder. 'Allah'ın Aslanı' cesaret sembolü, tevekkül sahibi, mert, gayretli ve çalışkan kişidir (Nur, 2013: 30). Gönül ehli olan, tasavvuf yoluna girmiş mürşid-i kâmiller sükût hâlinde inziva hayatı yaşarlar; bu halleriyle başını hırkanın içine çekip yatan bir arslana benzerler (Ögke, 2005: 222).

Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan Horasanlı Mirza Ali imzalı Burak-ı Muhammedî isimli minyatürde miraç sahnesinde arslan figürü tasvir edilmiştir (Aksel, 2010: 131). Kompozisyonda detaylara girilmemiştir. Hz. Muhammed'in başı hale içinde, yüzü peçeyle örtülmüş olarak tasvir edildiği sahnenin alt tarafında arslan figürü yer almaktadır (Resim 30).

Resim 30. Minyatürlü Levha 3, AEM (Aksel, 2010)

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Siyer-i Nebi'de yer alan Hz. Ali'nin arslanı öldürmesini konu alan bir başka minyatürde Hz. Ali'nin atı üzerinde kılıcıyla arslanı öldürmesi tasvir edilmiştir (Resim 31) (And, 2015: 369).

Resim 31. Siyer-i Nebi, Hz. Ali'nin Arslanı Öldürmesi, TSM. Env. No: H 1223 (And, 2015)

Bu bilgiler ışığında arslan figürlerinin manevi boyuttaki anlamlarının da mimarideki çörtenlerde ifade bulduğunu söylemek mümkündür. Yapıların cephesindeki arslan başı çörtenlerinin hem koruyucu ve kutsallık sağlayan unsurlar hem de güç ve kuvvet sembolü olarak yerleştirildiklerini söyleyebiliriz. Ayrıca Anadolu da arslan ağzından akan su kutsal olarak görülür. Arslan başlı çörten ve su bu şekilde ilişkilendirildiğinde caminin, ibadet, manevi temizlik ve arınma gibi unsurlarını çağrıştırmaktadır. Anadolu'da yaygın inançlardan birisi arslan ağızlarından akan sularla abdest alınıp şifa niyetine içilmesidir (Öney, 1992: 41). Bu inanç doğrultusunda su ile alakalı çörten, havuz ve çeşme gibi unsurlarda arslan figürleri kullanılmıştır (Doğanay, 2017: 131).

Çörten tasarımlarında yer alan ejder figürü de Asya kozmoloji ve mitolojisinde önemli bir yere sahiptir ve *dragon* olarak da tanınır. Türk sanatına Çin'den geçmiş Orta Asya kökenli olan (Özkeçeci, 2007: 108; Esin, 1979: 43) figürün Sümerlere dayandığı da söylenir ve Eski Mısır'da krallık göstergesidir (Keskiner, 2007: 50). Tuketa Kurganından çıkan ahşap bir madalyon üzerinde iki ejderin çevirdiği gök çarkını temsil eden madalyon yer alır (Rudenko, 1968: 29) (Resim 32). Bu madalyonun benzeri Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde Konya Kalesi'nden getirilen taş üzerinde yer almaktadır (Resim 33).

Orta Asya'nın doğusunda yaşayan Türklerde su kaynaklarını, yağmur bulutlarını temsil eden astrolojik bir unsur olan figür, eski Orta Asya inançlarda iyilik, kötülük, sağlık, kahramanlık sembolüdür (Öney, 1992: 48-49). Türk mitolojisinde Gök ejderi Çin mitolojisindeki gibi su, bolluk, bereket ve yeniden doğuşun sembolüdür. Suların veya yerin derinliklerinde yaşayan ve yılana benzeyen yer ejderinin kış mevsimi bitiminde yeryüzüne çıkarak, tabiatın enerjisini yenilediği düşünülür. Ejder figürü Türk Budist metinlerinde de gök gürültüsü ve yağmuru temsil eder. Dünyayı ve kâinatı temsil eden figür felek ve zaman gibi unsurlarla birlikte Felek çarkını döndürerek gece ve gündüzü oluşturur (Öney, 1992: 48-49; Özkeçeci, 2007: 108-109).

Resim 32. Tuketa Kurganı Ejder Figürü (Rudenko, 1968).

Resim 33. Konya Kalesi Ejder Figürü, Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi Env. No: 5817 (Saklavcı, 2017).

Anadolu inanışlarında da birçok Bektaşî velisinin menkıbelerinde ejderha donuna girilir, ejder figürü kötülük ve şeytanî eğilimlerin simgeler. Türklerin eski dinleri ve mitolojik unsurlarla şekillenen ve korkulan bir sembol olan ejder figürü menkıbelerle veliye duyulan saygı ve onun manevi kuvvetinin kabul edilmesinde yardımcı olarak, güç, mücadele, iyilik-kötülük gibi özellikleri ile velilerin kerametlerine ve dini otoritesinin kabullenilmesinde etkili olmuştur (Saklavcı, 2015: 56-60). Hz. Muhammed'in mucizeleri arasında ejderha ile konuşması, bir ejderhayı iki dağ arasına sıkıştırması gibi rivayetler vardır (And, 2015: 323).

İslâm kültüründe önemli yeri olan ejder figürü sanat eserlerinde de sık kullanılan figürler arasındadır. Birçok kültürde taş, çini, maden, minyatür sanatlarında bezeme unsuru olarak kullanılan ejder figürü mimaride taş işçiliğinde özellikle, darüşşifalarda iyiliğin, şifanın sembolüdür. Tıp sembolü olan ejderi tasarımları kale, han, saray gibi sivil mimari yapıları düşman, hastalık ve kötülükten koruyan bir tılsım olarak kullanılmıştır (Resim 766) Öney, 1992: 46-47). Selçuklu sanatında tasvir edilen ejderlerin genellikle ağızları açık ve sivri dişli, bazı tasarımlarda dilleri çatal ya da düz şekilde dışarıdadır. Kulakları sivri, gözleri badem şeklinde, çeneleri dışa doğru helezonik bir şekilde kıvrılır (Öney, 1969: 171).

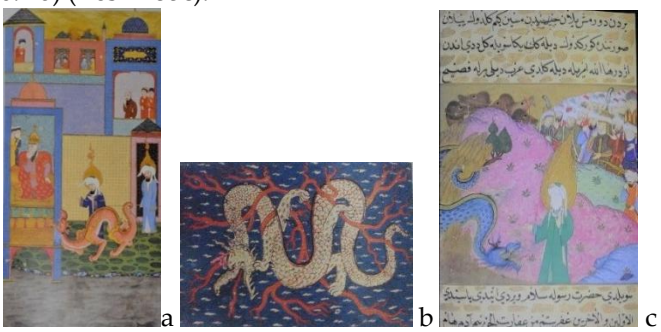
Yozgat Müzesi'nde yer alan, I.Alâeddin Keykubad'ın eşi, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi Mahperi Huand (Hunad, Hunat) Hatun tarafından yaptırılmış H. 636/ M. 1238-39 tarihli Tokat Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı çeşme lülesinde büst şeklinde ejder figürü tasvir edilmiştir. Figür ağzının üst kısmı yukarıya kıvrık ve açık, badem gözlü olarak tasarlanmıştır. 1965 yılında çalınan lüle 1977 yılında müze koleksiyonuna girmiştir (Acun, 1993: 263-266) (Resim 34).

Resim 34. Tokat Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı Çeşmenin Lülesi, Yozgat Müzesi, Ejder Figürlü Çeşme Lülesi Env. No: 335 (Bozer, Çeken, 2016: 494).

Minyatürlerde ejder figürü İskendernâme, Battalnâme, Saltukname gibi destanlarda yılan ya da ejder şeklinde görülmektedir. Ejderha ile konuşma, bir ejderhayı iki dağ arasına sıkıştırması gibi rivayetler Hz. Muhammed'in mucizelerindendir (And, 2015: 323). Acaîbü'l-Mahlûkat'ta ejderha takımyıldızı Tinnin tasviri yer almaktadır (And, 2015: 327-328) (Resim 35a). Hz. Musa'nın asasını ejderhaya dönüştürme sahnesi Zübdetü't Tevârih'in üç cildinde bulunmaktadır (And, 2015: 167) (Resim 35b). Siyer-i Nebi'de de Hz. Muhammed ve kervanının yolunu kesen ejderha ile konuşması

betimlenmiştir (Tanındı, 2006: 18) (Resim 35c).

Resim 35a. Hz. Musa'nın Asâsının Yılana Dönüşme Sahnesi, Zübdetü't Tevârih TİEM 1973, (And, 2015).

b. Ejderha Takımyıldızı (Tinnin), Acaâibü'l-Mahlukat, Bl Add.7894 (And, 2015).

c. Hz. Muhammed'in Kervanının Yolunu Kesen Ejderha ile Konuşması, Siyer- i Nebi (Tanındı, 2006: 18).

Öney, Anadolu'da tasvir edilmiş olan ejder başlı çörtenlerin uzak doğudaki inançlarla ilişkili olabileceğini düşünmektedir. Çoğunlukla su ögesi olarak kabul edilen ejderlerin mimarideki su oluklarında uygulanmasının bu inançlarla ilgili olduğu söylenebilir. Orta Asya'nın doğusunda yaşayan Türklerde su kaynaklarının, yağmur bulutlarının astrolojik bir simgesidir (Öney, 1992: 48-49). Karaman Arapazade camiindeki ejder figürlerinin de çörtenlerde su unsuru olarak yağmur, bereket ve bolluğu simgelediği düşünülebilir (Öney, 1969: 171).

Çörtenlerde rastladığımız figürlerden koyun, keçi ya da beyaz koç yer-gök unsuru içerisinde yer almış, özellikle yas ritüellerinde ataların ruhları ve kötü ruhlardan korumak için Gök Tanrı'ya takdim edilmiştir. Koyun genellikle koç ile birlikte anılırken Budist inançlarında koyun ve keçi ilahlarla alakalıdır ve zıt kavramları ifade eden hayvan mücadelelerinde bu grup figürler yenilmiş olan taraftır (Çoruhlu, 2011: 192-193). Yakut Türklerine göre, kendi ruhlarını temsil eden birer hayvan vardır. Yuttı kabilesinin atası bir koyundur (Ögel, 2010: 47).

Koyun İslâmiyet'ten sonra huzur, dinginlik, barış, bolluk ve bereketi simgelemiştir. Koç da güç, iktidar ve yiğitlik sembolü olarak kabul edilmiştir. İslâmiyet'te koyun Hz. İsmail'in yerine Allah'a kurban edilmiş, ölümün temsilcisidir (Çoruhlu, 2011: 193). Koyun tasavvuf inancında Allaha kendini adamış, her şeyini gözden çıkarmış ve mürşidin her dediğini itirazsız yapan mürittir. Dervişlik makamına ulaşmak için nefsani arzu ve istekleri Hak için kurban etmelidir (Ögke, 2005: 323).

Anadolu Selçuklu eserlerinde sık görülmeyen koyun, keçi, oğlak grubu figürler Niğde Sungur Bey Camii taçkapı bitkisel süslemelerin arasında büst olarak tasvir edilmiştir. Kubadabad çinilerinde sır altı ve lüster tekniği ile işlenmiş keçi figürleri yer almaktadır. Figürler profilden, uzun boynuzlu, belirgin yüzlü ve koşar haldedir (Resim 37).

Resim 36. Niğde Sungur Bey Camii Koyun, Keçi, Oğlak Figürleri (Saklavcı, 2018).

Resim 37. Kubadabad Sarayı Dağ Keçisi Figürlü Çini Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi, Env. No. 1561 (Bozer, Çeken, 2016: 183).

Mimaride uygulanan insan figürlerinin ilk örneklerine Doğu-İslâm sanatına kaynak olan Uygur duvar resimlerinde rastlanmaktadır. XIII. yüzyıla kadarki zaman diliminde Hoço, Kızıl, Sorçuk ve Bezeklik'te VIII. ve IX. yüzyıllara ait duvar resimleri ve el yazmalarındaki minyatür bilinen en eski örneklerdir (Aslanapa, 2015: 15). Türklerde bağdaş kurarak oturma Göktürklere ve Hunlara ait bir gelenektir. Göktürklerde bu oturuş kağana özeldir, döneme ait bir taş üzerinde Bilge Kağan (M. 734) bağdaş kurmuş vaziyette betimlenmiştir (Resim 38). Göktürkler zamanına ait dikili taşlarda da bağdaş kurmuş insan figürleri bulunmaktadır (Esin 1970: 231).

Resim 38. Bilge Kağan ve Eşine Ait Heykeller (Avşar, 2010: 267).

Uygur Türkleri ve daha sonraki dönemlerde taş süsleme, minyatür, alçı kabartmalarda ve diğer süslemelerde figürün durumu, kıyafeti, saç biçimi ve takıları ile genel bir tipoloji ortaya çıkmıştır (Taşçı, 1998: 48).

İnsan figürü, Anadolu Selçuklu dönemi taş süslemelerinde yaygın olarak görülen figürlerdendir (İskenderzade: 2010: 255-269). Figürler mask, büst ve rozet şeklinde ve bağdaş kurmuş olarak tasvir edilmiştir. Çoğunlukla cepheden verilen bu figürler geniş yüzlü, iri badem gözlü, çizgi şeklinde küçük burunlu, küçük ağızlı ve sakalsız olarak betimlenmiştir. Kompozisyonların bazılarında başlarında hale, dilimli ya da şişkin başlık, ellerinde bolluk ve bereket sembolü nar veya haşhaş gibi meyveler bulunmaktadır (Öney, 1992: 35) (Resim 39).

Resim 39. Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'ndeki Bağdaş Kurmuş İnsan Kabartması Env. No: 885 (Saklavcı, 2017).

Cizre Köprüsünde bağdaş kurmuş insan figürleri balık, akrep, yengeç, terazi gibi burç sembolleri ile beraber tasvir edilmiştir. Bu tür kompozisyonlara Büyük Selçuklu ve İlhanlı sanatlarında rastlanmaktadır (Resim 40) (Taşçı, 1998: 50).

Resim 40. Cizre Köprüsü Bağdaş Kurmuş İnsan Figürleri (Nicolle, 2013).

Kubad-Abad Büyük Sarayı'nda bulunan çiniler arasında iki elinde birer balık olan ve bağdaş kurmuş insan figürü tasvir edilmiş bir tasarım vardır (Arık, 2007: 377) (Resim 41-42).

Resim 41. Kubad-Abad Büyük Sarayı'nda Bulunan Elinde Balık Tutan Bağdaş Kurarak Oturmuş Figür (Arık, 2007).

Resim 42. Bağdaş Kurmuş İnsan Figürlü Çiniler, Konya Karatay Müzesi (Arık, 2007: 377).

VIII. yüzyılın ilk çeyreğine ait Göktürk sikkelerinden birisinin üzerinde cepheden verilmiş, bağdaş kurmuş, bir eli yukarıda, diğeri ile asa tutan bir figür bulunmaktadır (Uykur, 2018: 401) (Resim 43). Anadolu Beyliklerinin sultanlarının sikkelerinde de bağdaş kurmuş insan figürleri bulunmaktadır. Selçuklu hükümdarı Rükneddîn Cihanşah'ın (H. 622-626/M. 1225-30) bastırdığı sikkede taht üzerinde bağdaş kurmuş, başında hale olan, eli tespihli sultan figürü yer almaktadır (Uykur, 2018: 402).

Resim 43. Görktürk Sikkesi Bağdaş Kurmuş Kağan Tasviri (Uykur, 2018).

Konya Mevlana Müzesi'nde bulunan XIII. yüzyılın sonlarına ait Karaman Mevlevihane'sinde tunç ve pirinçten yapılmış bir şamdanın üzerindeki dört büyük madalyon içerisinde dört insan figürü tasvir edilmiştir (Bozer, Çeken 2016: 394) (Resim 44).

Resim 44. Konya Mevlana Müzesi İnsan Figürlü Şamdan, Env. No: 389 (Bozer, Çeken, 2016).

Bugün İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesinde bulunan, Karamanoğulları dönemine ait Karaman İbrahim Bey İmareti pencere kapısı (Tuncer, 2012: 156) üzerinde bağdaş kurmuş insan ve arslan figürleri yer almaktadır (Durukan, 2000: 287) (Resim 627).

Resim 45. Karaman İbrahim Bey İmareti İnsan Figürleri (TİEM Env. No: 249) (Tuncer 2012: 156).

Van'da yer alan Ortaçağ Ermeni mimari örneklerinden Akdamar Kilisesi (M. 915-921) cephelerinde pek çok figürlü süsleme bulunmaktadır. Yapının güney cephesindeki Jonah (Yunus Peygamber) aziz kompozisyonu içerisinde, bağdaş kurmuş oturan insan ve rozetler içeresinde insan büstleri yer almaktadır (Öney, 1990: 28) (Resim 46).

Resim 46. Akdamar Kilisesi İnsan Figürleri (Öney, 1990).

Büst şeklinde tasvir edilen insan figürleri, yapılarda ay ve güneşi temsil eden burç ve gezegen sembolleri olarak uygulanmıştır (Taşçı, 1998: 52; Öney, 1992: 36; Çaycı, 2002: 86). Filistin'de Emevî devrine ait saray olan Hırbetü'l Mefcer'in (M. 724-743) (Beksaç, 1998: 326-327) girişindeki bir panoda birbirine geçen zencerek bezemeler arasında insan büstleri betimlenmiştir (Grabar, 1998: 155) (Resim 47).

Resim 47. Hırbetü'l Mefcer Figürleri (Ettınghausen, Grabar, Jenkıns-Madına, 2001: 49).

Sivas İzzettin Keykavus Darüşşifası ana eyvan kemerinde ay ve güneş formları içerisinde insan büstleri vardır (Esin, 1972: 357-358) (Resim 48). Katharina Otto-Dorn Anadolu Selçuklu sanatının Ermeni kültüründen etkileşimine dikkat çekerek, Sivas Keykavus Darüşşifasının ana eyvan kemeri üzerindeki figürlerin Ermeni kiliselerindeki figürlerle benzerliklerinden dolayı banilere ait olabileceğini belirtmektedir (Otto-Dorn, 1890: 103-149).

Resim 48. Sivas İzzettin Keykavus Darüşşifası Ana Eyvan Kemerindeki İnsan Figürleri (Saklavcı, 2018).

Selçuklu dönemi Kubad Abad çinilerinde sekiz köşeli yıldız içerisinde, insan figürlü çevrelerine ışık saçan güneş tasvirleri yer almaktadır (Arık, 2007: 371) (Resim 49). Bu şekildeki tasarımlar Cizre Köprüsü, Malabadi Köprüsü, Silvan Kalesi ve İncir Han'da Şir ü Hurşid olarak tasvir edilmiştir (Resim 50a-b-c).

Resim 49. Sıraltı Çinilerde Sekiz Köşeli Yıldız İçerisinde İnsan Figürlü Güneş Tasvirleri (Arık, 2007: 372)

Resim 50a-b-c. Malabadi Köprüsü, Zembilfroş Burcu ve İncir Handaki Güneş Formu İçerisindeki İnsan Büstleri (Saklavcı, 2019)).

Türk kültüründe önemli bir figür olan at, bir burç ve 12 Hayvanlı Türk Takviminde bir yılın ismidir. At, şaman inançlarında, şamanın gökyüzüne ulaşacağı, gök ve yer altı yolculuklarına çıkabildikleri, öteki dünyaya geçebildikleri, Gök Tanrı'ya kurban olarak sunulmuş hayvan olarak önem kazanmıştır (Çoruhlu, 2011: 181-182). Şaman davullarında yıldız tutan binici olarak betimlenmiştir (Esin, 2004: 260). Hun kurganlarından çıkarılan kuyrukları kesik veya düğümlü at cesetlerinde ve Göktürklere ait çok sayıdaki at tasvirinde görüldüğü gibi, sahibinin ölümünden sonra atın, kuyruğunu kesmek ya da bağlamak, Türk toplumlarında Hunlardan Selçuklulara kadar uygulanmış bir yas geleneği olmuştur (Parla, 2014: 878-879). Hun kurganından çıkan Pazırık Halısının geniş kenar bordüründe kuyrukları düğümlü at motifleri vardır (Çoruhlu, 2011: 181-182) **(**Resim 51).

Resim 51. Pazırık Kurganı At Figürü.

Orta Çağ'da Türk sultanlarına atın efendisi anlamına gelen aspavati adı verilmiştir (Esin, 2004: 258). Atlar leopara benzetilmiş, uğurlu işaretlere sahiptir ve güneşle ilgili olarak Aslan takımyıldızıyla özdeşleştirilmiştir (Esin, 2004: 263-265). At figürü ile ilgili mitolojik inançlar Budist-Türk devrinde de devam ederek beyaz at Gök Tanrı ve Buda'nın sembolü olmuştur (Çoruhlu, 1999: 173). İslâmi dönemde de önem verilmiş olan at figürü, Eski Türkler atlara savaşçılara gösterdikleri saygıyı göstermişlerdir. İslâm düşüncesinde savaşçı atların çevresinde koruyan meleklerin olduğuna inanılmıştır (Esin, 2004: 265). İslâmiyet'ten sonra Hz. Ali'nin atına dikkat çekilerek, miraçta Hz. Muhammed'e eşlik eden Burak'ın gövdesi at şeklinde tasarlanmıştır (Çoruhlu, 2011: 181-182).

Saltanat sembolü olarak düşünülen at, Karahanlı ve Selçuklular devrinde hazırlanan Kutadgu Bilig'de hızlarından dolayı akıp giden zamana benzetilmiştir (Parla, 2014: 878).

At, taş işçiliği yanında minyatür, metal ve çini sanatında nadir olarak görülen bir figürlerden birisidir. Kubadabad Sarayı sır altı resimli çinilerinden birisinde dörtnala koşan profilden verilmiş bir at figürü tasvir edilmiştir (Arık, 2007: 301-311) (Resim 52).

Resim 52. Kubadabad Sarayı At Figürlü Çini, Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi, Env. No. 1269 (Bozer, Çeken 2016: 186)

Gürcü yapısı olan X.yüzyıla ait Joisubani Kilisesi'nin batı pencere süvari figürleri (Dadiani, Khundadze, Kvachatadze, 2017: 147) (Resim 738) Diyarbakır Dağ Kapı (H. 297/M. 909-910) doğu burcundaki süvarili at (Resim 53) ve Nur Burcu'ndaki (H. 482/ M. 1089) at figürlerini çağrıştırmaktadır (Resim 54a-b).

Resim 53. Joisubani Kilisesi Batı Pencere Süvari Figürleri (Dadiani, Khundadze, Kvachatadze, 2017: 147).

Resim 54.a Dağ Kapı Süvarili At Figürü, **b.** Nur Burcu At Figürü (Saklavcı, 2019).

Joisubani Kilisesi'ndeki süvari figürleri (Resim 738) Anadolu'daki binicili ejderha avcı tasvirleri ile yakın ikonografik ilişkilidir (Iamanidze, 2014: 11-127). İskender name' de H. XV. yüzyılda süvari ve ejder savaşı betimlenmiştir (And, 2014: 36-37) (Resim 55).

Resim 55. Süvarinin Ejderha ile Savaşı İskendernâme (And, 2014).

Yapılardaki figürlü çörtenlerin çevre kültürler ile etkileşimlerini görmek mümkündür. Bu figürlerin İslâm öncesi Türk kültüründen ya da Hristiyan sanatının etkisiyle uygulandığı düşünülse de taşıdıkları manalar farklı olabilmektedir (Doğanay, 2017: 131).

Gürcü mimarisi yapılarından Zenobani Kilisesi'nin (X. yüzyıl) güney ve kuzey cephe saçaklarının altındaki taşa oyulmuş koç, öküz, aslan ve kartal figürleri vardır (Resim 56). Bu figürler

Anadolu Selçuklu mimarisindeki konsol ve çörtenleri andırmaktadır. Özellikle Karatay Han ve Tuzhisarı Sultan Han çörtenleri Gürcü mimari örneğindeki gibi gövdelerinin ön kısmı ve ön bacakları görülecek şekildedir (Dadiani, Khundadze ve Kvachatadze, 2017: 188).

Resim 56. Zenobani Kilisesi Hayvan Başlı Konsollar (Dadiani, Khundadze, Kvachatadze, 2017).

Halep İç Kale'de kapının iki yanında koruyucu sembol olarak tasarlanmış (Tuncer, 2012: 95) konsollarda arslan figürlerinin baş ve ön bacakları görülecek şekilde tasvir edilmiştir (Resim 57). Bu konsollar üslup olarak Kayseri Huand Hatun Medresesi 7, Tuzhisarı Sultan Hanı (Resim 5), Karatay Han (Resim 9a-b) çörtenleri ile benzerlik göstermektedir.

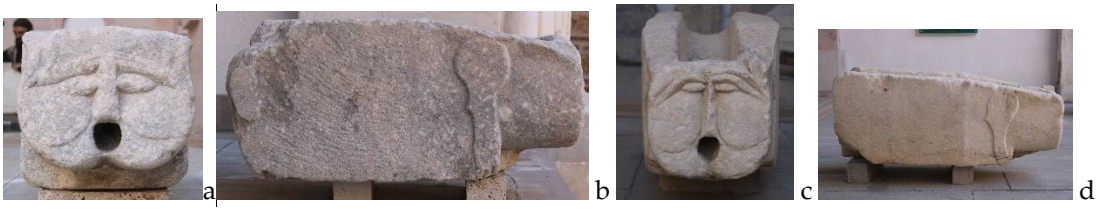

Resim 57. Halep İç Kale Bâb el-Esedeyn Arslanlı Konsol (Tuncer, 2012).

Resim 58a. Karatay Han Çörteni, **b-c** Çardak Han Kitabesi, **d-** Sahibiye Medresesi, **d-e**. Alara Han Kitabesi, **f-**Alara Han Konsolları (Saklavcı, 2018).

Akşehir Müzesinde Anadolu Selçuklu dönemine ait 2 çörten bulunmaktadır. Figürler badem gözlü, dolgun yanaklı, basık burunlu ve kaş çizgileri belirgin olarak tasvir edilmiştir. Figürlerin ağızlarına gelen yere çörten deliği açılmış, arka kısımları oluk şeklinde oyulmuş ve başlarının yanına kolları işlenmiştir (Resim 59a-b-d).

Resim 59a-b-c-d. Figürlü Çörtenler Akşehir Müzesi, Env. No. 75-42, 75-43.

Anadolu Selçuklu devri arslan başı çörtenleri bölgenin özelliğini yansıtmaktadır (Öney, 1971: 1-64). Niğde Alaeddin Camisinde çalışan Amel-i unvanını kullanan Sıddık ve Gazi ustaların Kayseri'de özellikle Huand Hatun Camii gibi bazı yapılarda de çalışmış olabileceği ihtimali olduğu düşünülmektedir. Yapılarda figürlü çörten uygulamasının da Niğde ve Kayseri arasında bir ilişki olabileceği söylenebilir. Yapıların çoğunun I. Alaeddin Keykubat döneminde yapıldığını, yapıların ustalarının ekolünün bu dönemde oluştuğunu ve bu ekolü sürdürdükleri de söylemek mümkündür (Şahin, 2010: 487-488).

XVIII. yüzyılın ortalarında I. Mahmud (1730 – 1754) tarafından M. 1731 yılında inşa ettirilen su kemeri üzerinde çeşitli figürler işlenmiş konsol ve çörtenler bulunmaktadır (Şahin, Sönmezer, 2017: 105). Bu figürlerden birisi de doğu cephesinde figür grupları arasında yer alan at başı şeklinde konsoldur (Şahin, Sönmezer, 2017: 118-119) (Resim 60).

Resim 60. Mahmut Su Kemeri At Figürü (Şahin, Sönmezer, 2017: 119)

Kayseri ve çevresinde yaptığımız gezilerde de bazı sivil yapılarda figürlü çörtenlere rastlanmıştır. Kayseri'nin Develi ilçesinde aynı mahalle içerisinde yer alan ve birisi 1912 inşa tarihli üç evin giriş cephelerinde ejder başlı çörtenler bulunmaktadır. Selçuklu stilinde işlenen ve Araboğlu Camii çörtenini andıran, boyunlarında zincir olan figürlerin gözleri badem şeklinde, ağızları açık, ağızlarının üst kısmı yukarı doğru kıvrıktır (Resim 61a-b-c).

Resim 61a-b-c. Develi İlçesi Ejder Figürlü Çörtenler (Saklavcı, 2017).

Sonuç

Çörtenlerde figürler Türk kültüründe, İslâmiyet öncesinden günümüze kadar uzanan dini sembolizm ile ilişkilendirilebilir. Eski Türk inançlarında hayvanlara özel bir anlam verildiği ve Türk sanatında bütün hayvan figürlerinin mitolojik ve sembolik birer anlamları olduğu bilinmektedir. Sivil mimari yapılarında yaptığımız bu tespit figürlü çörtenlerinin geleneksel bir form oluşturarak son yüzyıl

içeresinde de anlamlarını kaybetmeden kullanılmış olabileceğini söyleyebiliriz. Ermeni ve Gürcü taş işçiliğinde görülen bazı örnekler de çevre kültürlerin etkilerinin figür kullanımında etkili olduğunu düşündürmektedir.

Tespit ettiğimiz figürlü çörtenlerin iki handaki hariç diğerlerinin cami ve medrese gibi dini mimari yapılarında yer alması figürlerin İslâm inançları ile ilgili olabileceği fikrini doğrular niteliktedir. Anadolu'da yağmur suyunun rahmet ve bereket olarak görülmesi yağmur suyunu damlardan akıtan çörtenlere hayvan figürlerinin yerleştirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Figürlerin kötü gözlere karşı nazarlık ve bereket sembolü olarak ruhanî güçleri temsil ettiği de söylenebilir. Ejder ve koyun figürlerinin de bolluk, bereket sembolü olarak yapılara yerleştirildiğini düşündürmektedir. Böylece figürlerin çörtenlere yerleştirilmesiyle taşıdıkları sembolik anlamlar yapılara aktarılmak istenmiştir.

Figürler tarihin derinliklerinden beri insanoğlunun tabiatla olan ilişkisinde üretildiği dönemin düşünce ve yaşam biçimlerini yansıtma aracıdır. Tarihe ışık tutmaları açısından figürlerin yapılarda kullanılış nedenlerini, yapılar ile ilgili anlamsal ilişkilerini anlamak ve yeniden yorumlamak gerekmektedir. Yaptığımız çalışmada çörtenlerin büyük çoğunluğunun yapıldıkları halini muhafaza edemediklerini ve tahrip olduklarını tespit ettik. Çörtenler çevre şartları ve yenileme çalışmaları sırasında zarar görmüş, birçok çörtenin de benzerleri yapılarak yapılara yerleştirilmiştir. Anadolu coğrafyası üzerinde hem mimari hem de sosyo-kültürel değerleri olan, farklı kültürlerin izlerini taşıyan figürlerin yer aldığı bu eserler tüm insanlığın ortak kültürel mirası olarak korunmalı ve gelecek nesillere aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. (2001). "Karatay Hanı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24: s. 474-475, Türkiye Diyanet Vakfı.

Akok, M. (1969). "Kayseri'de Tuzhisarı, Sultanhanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescit Diye Tanılan Üç Selçuklu Mimarî Eserin Rölövesi". *Türk Arkeoloji Dergisi*, 17(2): 5-41, Ankara.

Aksel, M. (2010). *Türklerde Dini Resimler*. İstanbul: Kapı Yayınları

Altun, A. (1989). "Alâeddin Camii". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2: 328, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

And M. (2014). *Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

And M (2015). *Minyatürlerle Osmanlı- İslâm Mitologyası*, , İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Arık O. R. (2007). *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini*, Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul.

Aslanapa, O. (2007). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıç ve Gelişmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Aslanapa, O, (2015). *Türk Sanatı*., İstanbul: Remzi Kitabevi.

Beksaç E. (1998). "Hırbetü'l-mefcer". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17: 326-327, Türkiye Diyanet Vakfı.

Bozer R, Çeken M. (2016). *Anadolu Selçuklu Mimarisi Müze Eserleri*, Ankara.

Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Sanatının ABC'si.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çoruhlu, Y. (2007). *Erken Devir Türk Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Dadiani, T., Khundadze, T., Kvachatadze, E. (2017), *Medıeval Georgıan Sculpture*. Ed. Dimitri Tumanishvili, Tbilisi: Prınted by Cesanne .

Denknalbant, A. (2009). "Sultan Hanı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 37: 504-505.

Denknalbant, A. (2011). "Taşkın Paşa Külliyesi". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40: 149-151, Türkiye Diyanet Vakfı.

Doğanay, A. (2017). "Koca Sinan'ın Üç Büyük Eserinde Rahmet Olukları: Çörtenler". *Mimar Sinan ve Su*, Ed. Coşkun Yılmaz, s. 144-179, İstanbul: Sultangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü

Yayınlar.
Durukan A. (2000). "Karaman İbrahim Bey İmareti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21:287-290, Türkiye Diyanet Vakfı.
Edhem, (Eldem) H. (1982). *Kayseri Şehri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
Emel, E. (1979). *Türk Kozmolojisi*.İsta nbul: Kabalcı Yayınevi.
Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
Esin, E. (1969-1970). "Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri". *Selçuklu Sanatı Araştırmaları, I*, s. 161-162, Ankara.
Esin, E. (1970). "Bağdaş ve Çökmek Türk Töresinde İki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi. *Sanat Tarihi Yıllığı III*, 3: 231-242, İstanbul.
Esin E. (1972),"Kün-ay". 7. Türk Tarih Kongresi, Ankara: TTK Basımevi.
Ettinghausen R., Grabar O., Jenkins-Madina M. (2001). *Islamic Art And Architecture 650-1250*. Yale University Press,.
Esin E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
Gabriel, A. (1954). *Kayseri Türk Anıtları*. Ankara: Güneş Matbaası.
Gabriel, A. (1934). *Monuments Turcs D'Anattolie II Amasya Tokat Sivas*. Paris: E. De. Boccard.
Gabriel, A. (1999). *Anadolu'da Türk Anıtları I Niğde*. Haz. Faruk Yılmaz, , Niğde: Niğde Belediyesi Yayınları.
Gabriel, A. (2014). *Monuments Turcs D'Anattolie Kayseri-Niğde*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
Görür, M. (1999). *Beylikler Dönemi Mimarisinde Taş Süsleme*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
Grabar O. (1998). *İslam Sanatının Oluşumu*, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
Günay, H. M.(2009)."Su". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37: 432-437, Türkiye Diyanet Vakfı.
Gündüz, S. (2002). "Karatay Han Portalleri Süsleme Programı İkonografisi". Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan, Ankara: 291-307.
Hasan, N. (2009). "Arslan Bâb ve Ahmed Yesevî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 24: 1-10.
Iamanidze N, (2014). "The Dragon-Slayer Horseman from its Origins to the Seljuks: Missing Georgian Archaeological Evidence. Double Headed Eagle-Byzantium and the Seljuks between the late 11th and 13th Centuries in Anatolia" (N. Asutay-Effenberger/F. Daim éds.), Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz, p.111-127.
İskenderzade L.A. (2010). "Göktürk Dönemi İnsan Figürlü Taş Anıtlar". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24: 255-269.
Karamağaralı, H. (1976). "Kayseri'deki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, Ankara: 199-246. https://doi.org/10.1501/ilhfak_0000000548
Keskiner, C. (2007). *Turkish Motifs*. Turkish Touring and Automobile Association, İstanbul.
Korkmaz, E. (2008). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
Nur, İ. H. (2013). "Mesnevi'de Hayvan Karakterleri (Metaforları)". *(AVKAE) Adana Veteriner Kontrol Enstitüsü Müdürlüğü Dergisi*, 3(1), Adana: 18-30. http://www.adanavet.gov.tr/tr/e-dergi.php
Otto-Dorné, K. (1980). "Figural Stone Reliefs on Seljuk Sacred Architecture in Anatolia". Kunst des Orient, XI (1978-79), Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH: 103-149.
Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Ögke, A. (2005). *Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*. Van: Ahenk Yayınları.
Öney, G. (1969). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü". *Anadolu (Anatolia)*, 13: 1-41.
Öney, G. (1969). "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri". *Belleten*, 33(130) : 171-192.

Öney, G. (1992). Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öney, G. (1990). *The Church of Akdamar (Aght'amar)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özbek, Y. (2007). "Tuzhisar Sultan Hanı", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ed. Hakkı Acun, 175-193, Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özkarcı, M. (2001). *Niğde'de Türk Mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. https://doi.org/10.33404/anasay.534493

Özkeçeci, İ, Ş. B. (2007). *Türk Sanatında Tezhip*. İstanbul: Seçil Ofset.

Özüdoğru, Ş. (1989). *Karaman'da Türk Mimari Eserleri Süslemeleri*. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul. https://doi.org/10.26650/turkjhist.2018.407593

Parla, C. (2014). "Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın Diyarbakır'da Yaptırdığı Zafer Anıtı İki Burca İkonografik Yaklaşım". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(10): 878-879. https://doi.org/10.7827/turkishstudies.7476

Rudenko, S. İ. (1968). *Drevneyşie v Mire Xudojestvennie Kovrie Tkani*. Moskova.

Saklavcı, F. (2015). *Alevî-Bektaşî İnançlarında Sembol ve Motifler*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Saklavcı, F. (2020). *Ortaçağ Anadolu Türk İslam Mimarisinde Figürlü Taş Bezemeler (909-1453)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Sivas, 2020.

Sözen, M. (1970). *Anadolu Medreseleri 1*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası.

Sözen, M. Tanyeli U. (2010). *Sanat Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şahin, M K. (2010). "Anadolu'da Selçuklu Döneminde Niğde ve Kayseri Çevresinde Bulunan Taçkapılar Üzerine Bazı Düşünceler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*. Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı, 6(25): 473-503.

Tanındı Z. (2006). *Siyer-i Nebî İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Taşçı A. (1998). "Selçuklu Mimari Süslemesindeki Alçı ve Taş Kabartma İnsan Figürlerinin Köken ve Gelişimi". *Vakıflar Dergisi*, 27: 44-64.

Tuncer, A. (2012), *Anadolu Türk Dönemi Sanatında Arslan Figürü*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul. https://doi.org/10.5152/turkpediatriars.2017.6497

Uykur, R. (2018). "SalâhaddînYûsuf Bin Eyyubi'nin Mardin Müzesi'nde Bulunan Sikkeleri". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1): 389-422. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.298141

Uykur, R. (2003), *Ürgüp Damse Köyü Taşkın Paşa Külliyesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 467-500, Güz 2021

Osmanlı Mecmualarında Ormancılık Politikası (1914-1918): Görüşler, Tavsiyeler, Eleştiriler

Öğr. Gör. Dr. Irmak Karabulut
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1853-8776
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Antalya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.04.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Ormancılık Politikası
Orman Tahribatı
Birinci Dünya Savaşı
Osmanlı Mecmuaları
Milli İktisat

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50852

Öz

Osmanlı'da XIX.- XX. yüzyılda pek çok alanda olduğu gibi ormancılık politikasında da değişim ve dönüşümlere şahit olunmuş; kanunlaştırma hareketlerinin başlatılması, yabancı uzmanlar getirtilmesi, okullaşma çalışmalarına girişilmesi adına adımlar atılmıştır. Orman politikası oluşturma çabaları ve reform süreci Birinci Dünya Savaşı içerisinde de devam etmiş, reform sürecine paralel biçimde orman meselesi Osmanlı kamuoyu tarafından da sahiplenilmiştir. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde ekonomi politikalarını konu alan mecmuaların ve mesleki yayıncılığın artışı ile orman meselesi sınırlı da olsa bu mecmualarda yerini almış, Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise ağırlığını arttırmıştır. Dönemin mecmularında sadece mesleki ve teknik konular işlenmekle kalmamıştır. Ormancılık meselesine ilişkin yazılar incelendiğinde ormanlardan daha nitelikli olarak nasıl faydalanılabileceği, ormanlardan sağlanan maddi kazancın ne şekilde arttırılabileceği, mevcut döneme kadar yapılan ıslahatların noksanları, bu noksanların nasıl giderilebileceği, orman tahribatının boyutları, bu tahribatın önüne nasıl geçileceği, diğer ülkelerde ormancılık alanında neler yapıldığı yönünde pek çok yazıya rastlanmaktadır. Bu yazıların bir kısmı ormancılık konusunda idari görevler de üstlenen uzmanlar tarafından kaleme alınırken bir kısmı da dönemin önemli kalemleri tarafından sütunlarına taşınmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında orman politikası ve orman meselesinin Osmanlı mecmualarına ne şekilde yansıdığını, konuyu ele alan yazarların ormancılık politikalarına ilişkin görüş, öneri ve eleştirilerini ele almayı amaçlayan bu çalışmada *İktisadiyat Mecmuası, Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası, Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Gazetesi, Tedrisat Mecmuası, Ticaret-i Umumiye Mecmuası* ve *Polis Mecmuası*'ndan yararlanıldı. İlaveten ormancılık alanındaki gelişmeleri ve reform sürecini takip etmek adına konuya ilişkin araştırma eserlerden faydalanıldı.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karabulut, I. (2021). Osmanlı Mecmualarında Ormancılık Politikası (1914-1918): Görüşler, Tavsiyeler, Eleştiriler. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 467-500.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 467-500, Autumn 2021

Forestry Policy in Ottoman Magazines (1914-1918): Opinions, Recommendations, Criticisms

Lect. Dr. Irmak Karabulut
Alanya Alaaddin Keykubat University, Rectorate, Ataturk's Principles and Revolution History Department, Antalya – TURKEY

Article History

Submitted: 13.04.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Forestry Policy
Forest Destruction
First World War
Ottoman Magazines
National Economy

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50852

Abstract

In the Ottoman Empire, changes and transitions were witnessed in forestry policy as in many other areas in the 19th and 20th centuries; steps were taken to initiate legalization movements, to bring in foreign experts, to embark schooling studies. The efforts to form a forest policy and the reform process continued during the First World War, and the forest issue was also embraced by the Ottoman public in parallel with the reform process. During the Second Constitutional Monarchy, the forest issue took its place in these magazines, albeit limited, with the increase of the magazines on economic policies and professional publishing, and increased its weight during the First World War. Not only professional and technical issues were covered in the magazines of the period. When the articles on the forestry issue are examined, many articles were found about how to benefit from forests in a more qualified way, how to increase the financial gain from forests, the shortcomings of the improvements made up to the present period, how to eliminate these shortcomings, the extent of forest destruction, how to prevent this destruction, and what has been done in the field of forestry in other countries. While some of these articles were written by experts who also undertook administrative duties in forestry, some of them were included in the columns by the important writers of the period. In our study, in which we aim to discuss how forest policy and forest issues were reflected in Ottoman magazines during the First World War, and address the opinions, suggestions and criticisms of the writers on forestry policies, we utilized *İktisadiyat Mecmuası, Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası, Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Gazetesi, Tedrisat Mecmuası, Ticaret-i Umumiye Mecmuası* and *Polis Mecmuası.* In addition, we benefited from research works on the subject in order to follow the developments in the field of forestry and the reform process.

GİRİŞ

Ormancılık politikası, hukuksal tanıma göre orman sayılan yerlerin sunduğu çeşitli ürün ve hizmetlerden devamlı olarak yararlanılmasının düzenlenmesine, gerekli durumlarda çeşitli amaçlarla yeni orman ekosisteminin oluşturulmasına yönelik kararlar bütünüdür (Çağlar, 2012: 10). Tanzimat Dönemi'nden önce Osmanlı Devleti'nde ormanların bakım ve yetiştirilmesi adına nitelikli tedbirlere rastlanmadığı gibi orman, ordunun ve donanmanın ihtiyacının karşılaması, sürülerin beslenmesi, avlanma gibi sebeplerle devleti ilgilendirmiş bunun dışında devlet ormanlara ilgisiz kalmıştır (Cin, 1978: 314). Tersane-Tophane gibi askeri tesislerin ihtiyacı için tahsis edilen orman alanları koruma altına alınmış ve geri kalan kısım halkın sınırsız kullanımına açılarak geniş orman alanları yüzyıllar boyunca tahribe uğramıştır. Avrupa ise XIX. yüzyılın başından itibaren ormanların bilimsel yöntemlerle idaresi için gerekli hukuki-idari düzenlemeleri uygulamaya koymuş ve burada ormanların korunması gereken bir değer olduğu yönündeki bilinç temellenmiştir (Keskin, 2006: 123-124).

XIX. yüzyılın ortalarına doğru orman ürünlerinin ticari meta olarak görülmeye başlaması ve vergilendirilmesi durumunda gelir getirebileceğinin anlaşılması ardından devletin ormanlara bakışı değişmiş, bu süreçte hukuki ve idari düzenlemeler birbirini takip etmiştir. 1840'da Ticaret Nezaretine bağlı Orman Müdürlüğü kurulmuş ve ormanların tanzimi ve muhafazası adına bir layiha yürürlüğe girmiştir (Keskin, 2010: 5-6). Ayrıntılı hükümler içermemekle birlikte 1858 tarihli Arazi Nizamnamesi'nin içerisinde orman ve baltalıkların kullanımına ilişkin maddeler yer almış; ancak bu hükümlerden bazıları ormanların kesilerek tarlaya dönüştürülmesine hizmet etmiştir (Koç, 1999: 154-157; Özer, 2020: 412-413; Köprülü, 1949: 705-706; Cin, 1978: 314; Kutluk, 1948: 184-185). Pek çok alanda olduğu gibi yabancı uzmanlardan faydalanma yöntemi ormancılıkta da kullanılmış, 1857'den 1878'e Fransız orman mühendisleri ülkede faaliyette bulunmuştur. Fransız mühendisler 1857'de orman mektebinin açılmasının yanı sıra 1862'de miri ormanların idaresine ilişkin ilk orman layihasının hazırlanmasında etkili olmuşlardır (Keskin, 2006: 124). 1870 yılında ise Orman Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir[1]. Orman idaresi ise teşkilinden itibaren Ticaret Nezareti, Maliye Nezareti, Maadin İdaresi, Ticaret ve Ziraat Nezareti gibi çeşitli nezaretlerle ilişkilendirildikten sonra 1893'de Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti unvanı ile bağımsız bir nezaret biçimini almıştır (Tural, 2008: 85-87).

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde de ormancılık alanında önemli adımlar atılmıştır. İlk dönemde ön plana çıkan çalışmalar arasında 1909'da orman mektebinin yeniden kurulması (Cin, 1978: 316), 1910'da vilayet ve livalardaki orman alanlarının denetlenmesi için seyyar orman müfettişlerinin tayin edilmesi (Tural, 2008: 103-104; Kutluk, 1967: 167-170), ormanlarda görevli memur kadrolarının düzenlenmesi, 1910'da Osmanlı Devleti'nin ilk orman istatistiği olan 1907 (1323) yılı orman istatistiğinin derlenmesi sayılabilir (Kutluk, 1948: 358-370, Keskin, 2005: 200-201; Çağlar, 2012: 27). Bu süreçte pek çok hukuksal düzenleme de yapılmış, "14 Maddelik Talimatname" ile ormanların işletilmesi karşılığında alınacak bedellerin hesaplanması düzenlenmiş, "1911 Köy Baltalıklarının Yönetimine İlişkin Nizamname" ile ormanlara verilen zararın önüne geçilmeye çalışılmış ayrıca köylülere ortak gereksinimlerinin karşılanması amacıyla baltalıkların işletilmesinden pay verilmeye girişilmiştir (Çağlar, 2012: 27-28; Kutluk, 1948: 375-378, 410-412, 438-441). Kapsamlı bir orman kanunun çıkartılmasına girişilmiş, 1913'te "Orman ve Mera Kanun" taslağı Ali Rıza Efendi tarafından kaleme alındıysa da yasalaşamamıştır (Gümüş, 2018: 55). Bu dönemde de dışarıdan uzman çağırılması yoluna gidilmiş, 1914'te Avusturya-Macaristan'dan Alman kökenli orman mühendisi Hermann Veith'in[2] davet

[1] 1870 Orman Nizamnamesi'nin tam metni için bkz. Koç, 2005: 251-257; Kutluk, 1948: 260- 269.

[2] Hermann Veith (1860-1927) Almanya doğumlu olup Avusturya'da ormancılık kariyerinde ilerlemesi ardından 1914-1918 arasında Orman Müşaviri unvanı ile Osmanlı'da görev yaptı. Mondros Mütarekesi ardından ülkesine döndü ve Avusturya ormancılık teşkilatında çalışmayı sürdürdü. Bkz. Kılıç, 2019: 38-39.

edilmesi uygun görülmüştür (Kılıç, 2019: 36-37, 78).

Birinci Dünya Savaşı sürecinde de reform çalışmaları devam etmiş, ormanların planlanması adına Avusturya-Macaristan'dan uzman personel istenilmiş, 1916 ortalarında Suriye ormanlarında fenni araştırmada bulunmak için Almanya'nın doğu müstemlekesinde orman müfettişliği görevinde bulunan Oscar Feric Mechker görevlendirilmiştir (Suriye Ormanlarında Tetkikat-ı Fenniye, 28 Temmuz 1332 [1916]: 7). 1916'da Orman Mekteb-i Alisi ders nazırlığına Alman orman uzmanlarından Bauer 5 sene süre ile tayin olmuştur (Orman Mektebi Alisi İçin, 1 Eylül 1332 [1916]: 1). Bu süreç boyunca Osmanlı vatandaşları ormancılık ile ilgili bilgilerini geliştirmek için yurtdışına eğitime gönderilmişlerdir. İstanbul Maarif Müdürlüğü önderliğinde 1916'dan itibaren İstanbul'un çeşitli yerlerinde ağaç bayramları kutlanmaya başlamış (Kılıç, 2019: 80, 97), 1916'da payitaht ormanı kurmak amacıyla Kağıthane sırtlarından Belgrat ormanlarına kadar uzanan bir ormanlık tesisine başlanılmıştır. Ağaçlandırma için gerekli tohumları hazırlamak üzere Hendek orman ameliyat mektebinde bir tohumhane oluşturulmuş, bir de fidanlık tesis edilmiştir (Payitaht İçin Ormanlık, 3 Teşrinisani 1332 [1916]: 7; Kılıç, 2019: 81, 83).

Ali Rıza Efendi'den sonra Veith bir orman kanunu hazırlığına girişse de 1917'deki uzun görüşmelerin ardından bu taslak da yasalaşamamıştır (Gümüş, 2018: 64-66; Kılıç, 2019: 76-78; Kutluk, 1967: 332-335). Nisan 1917'de ise "Ormanların Usul-i İdare-i Fenniyeleri Hakkında Dokuz Maddelik Kanun" yürürlüğe girmiştir. Ardından kanunun uygulanma esaslarını açıklayan ve Türkiye'de ilk örneği olan "Ormanların Muvakkat İşletme Planlarının Suret-i Tazminine Dair 10 Maddelik Tarifname" hazırlanmıştır (Esin, 2016: 127-128; Kılıç, 2019: 88-93; Kutluk, 1948: 510-511, 524- 527). 1918 Ocak ayında yerli ve yabancı uzmanların çalışmaları sonucunda ülkenin ilk amenajman planı tamamlanmıştır (Kılıç, 2019: 118).

Ana hatları ile ifade edildiği şekilde XIX. yüzyılda başlayan, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı sürecinde devam eden bilimsel esaslara dayalı biçimde ormanların idare edilmesi meselesinde ormanların korunması yönünde bir bilinç geliştirilmesi sorumluluğu basına düşmüştür. İkinci Meşrutiyet Dönemi basın yayın faaliyetleri açısından da hızlı bir gelişmeye tanıklık etmiş, dergi ve gazetelerde önemli bir artış yaşanmıştır. Bu süreçte resmî kurumlar dergi yayıncılığına hız verirken çeşitli meslek örgütlenmelerinin de gelişmelerine paralel olarak yayıncılıkta ilerledikleri görülmüştür (Kocabaşoğlu, 2010: 27-28). Bu dönemde *Orman ve Maadin ve Ziraat ve Baytar Nezareti Mecmuası /Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası* (1324-1334) [3] ile *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası* (1333-1334) ormancılık ile ilgili yayın yapan mecmualar olarak ön plana çıkar (Duman, 2000: 657-658). Ormancılık politikaları aynı zamanda iktisat dergilerinde de yerini almıştır; nitekim XIX. yüzyılda başlayan fikir dergiciliği İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde hız kazanmış, iktisadi kaygılar hem kuramsal hem de uygulamaya yönelik iktisadi içerikli yazıların yayınlanmasını beraberinde getirmiştir (Koraltürk, 2000: 151; Toprak, 1985: 132). İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı yıllarında doğrudan ekonomi veya iktisadi bilimi konu alan dergilerin önde gelenleri arasında *Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası, Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Gazetesi, İktisadiyat Mecmuası, Ticaret-i Umumumiye Mecmuası, Sanayi Mecmuası* ve *Ulum-ı Siyasiye ve İktisadiye Mecmuası* sayılabilir (Koraltürk, 2007, s. 3).

Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde ormancılık politikaları ve kanunlaştırma hareketlerine ilişkin günümüze kadar pek çok çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmanın amacı orman politikası konusunda hızlı bir reform sürecinin yaşandığı Büyük Savaş yıllarında orman meselesine kamuoyunun bakış açısını ortaya koymaktır. Önceki dönemlerde ve mevcut dönemde ormancılık alanındaki düzenlemelerin kamuoyundaki algısı, ormanların korunması ve çoğaltılması, ormanlardan gelir elde edilmesi meselelerinin Osmanlı kamuoyunda ne şekilde yankılandığının meydana çıkartılmasının

[3] Bu mecmuada yer alan ormancılığa ilişkin haber ve makaleler için bkz. Alan: 2020.

hedeflendiği bu çalışmada *İktisadiyat Mecmuası, Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası, Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Gazetesi, Tedrisat Mecmuası, Ticaret-i Umumiye Mecmuası* ve *Polis Mecmuası'*ndan yararlanıldı. Ele alınan dergilerin ağırlıklı olarak Birinci Dünya Savaşı içerisinde faaliyet göstermesi[4] ve bu tarihlerde orman meselesine ilişkin yazıların sıklaşması çalışma alanının belirtilen tarihlerle sınırlanmasını beraberinde getirdi. Çalışmada ormancılıkla ilgili dönemin mecmualarında yayınlanan yazılar belirli konu başlıklarına ayrılarak incelendi.

I. Orman Islahatı ve Değerlendirmesi

XIX. yüzyıldan itibaren devam edegelen reform çalışmaları Birinci Dünya Savaşı sürecinde basında değerlendirmeye alınmıştır. Osmanlı ormanlarındaki ıslahat girişimlerine yönelik özellikle *İktisadiyat Mecmuası*'nda 1916 yılında Mim. Te.[5] tarafından kaleme alınan "Orman Islahatı" başlıklı beş sayı boyunca devam eden yazı dizisi ile *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası'*nda 1917 yılında Orman Müdir-i Umumiyesi Mümeyyizi Süleyman İhsan tarafından yine beş sayı boyunca devam eden "Ormanlarımızın Tarihçesi" isimli yazı dizisi ön plana çıkmaktadır. Söz konusu yazarlar sadece orman ıslahat teşebbüslerini ele almakla kalmayıp ıslahattaki eksik yanlara ve ileriye dönük yapılacak girişimlere de yer vermişlerdir.

Ağustos 1917'den itibaren Bauer'in önerisi ile yayınlanmaya başlayan *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası'*nda (Kılıç, 2019: 95) Süleyman İhsan tarafından kaleme alınan yazı dizisi Osmanlı ormanlarının tarihsel gelişimini ele almanın yanı sıra hangi itici güç ile yenilik hareketlerine gidildiğine, hangi düzenlemenin neyi amaçladığına yer vermesi ve süreçteki noksanları, yanlışlıkları da saptaması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Süleyman İhsan Bey yazı dizisinde 1870 Orman Nizamnamesi etrafında Osmanlı'nın orman politikasını ele almış, Osmanlı ormanlarının Orman Nizamnamesi'nin yayınlanmasından önceki dönemini inceleyerek yazısına başlamıştır. Süleyman İhsan Bey'in de belirttiği üzere Osmanlı'da ormanlar beş kısma ayrılırdı; Birincisi köy ve kasabaya uzak, sıra dağlar üzerinde bulunan, baltalıklar[6] dışındaki cibâl-i mübâhadır.[7] Bunlar devlet ormanları olarak nitelendirilmektedir. Bu ormanlardan faydalanmak serbest olduğundan ahalinin tahribatına uğramıştır. Dahası nüfuzlu kimseler ziraata elverişli kısımlarını kendilerine ayırıp çiftlik haline getirmişlerdir. Tanzimat öncesinde tımar sahipleri, köy ağaları, bunları kısım kısım zenginlere vermişlerdir. Tanzimat'tan Orman Nizamnamesi'nin yayınlanmasına kadar geçen süreçte Osmanlı tebaasında mülk edinme ve ticaret sevdası artmıştır. Kereste önemli bir ticari meta olmuştur. Bu durum da nüfuzlu kimselerin cibal-i mübâhaları hususlarına geçirmelerini arttırmış, cibal-i mübâhanın sınırları daralırken yanlış kesim ve tahribat artmıştır.

İkinci kısım kura baltalıklarıdır. Bunlar, cibal-i mübâha dahilinde veya yakınında bulunan köy ahalisinin kereste ve odun yapmak, mera tesis etmek amacıyla buradan bir sınır ile ayırdıkları ormanlardır. Sınır anlaşmazlıklarının eksik olmaması nedeniyle, ahalinin başvuruları üzerine kendilerine verilen ferman ile köy baltalıklarının sınırları belirlenmiştir. Fakat bu baltalıkların bir kısmı

[4] Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Gazetesi 1914 yılında bkz. Koraltürk, 2001b: 213; İktisadiyat Mecmuası 1916-1917 yılları arasında bkz. Koraltürk, 2001a: s. 297; Ticaret-i Umumiye Mecmuası 1917-1918 yılları arasında bkz. Koraltürk, 2000: 152-153; Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası 1917- 1918 yılları arasında; Tedrisat Mecmuası 1910-1926 yılları arasında bkz. Ünal ve Birbudak, 2011: 105; Polis Mecmuası 1913-1918 yılları arasında yayınlanmıştır. Bkz. Yeşilyurt, 2011: 5.

[5] "Mim. Te."'nin Mehmet Tevfik (Ortaç) Bey olması olasıdır. Mehmet Tevfik Ortaç (1876-1946), 1898'de Ziraat Mektebi Alisinden mezun oldu. Selanik Ziraat Mektebi Muallim Yardımcılığı ardından Selanik Orman Müfettiş Yardımcılığı Kontrol Memurluğu yaptı. Ormancılık ile ilgili çeşitli idari görevler üstlenen Mehmet Tevfik Bey 1913'te Ticaret ve Ziraat Nezareti İdaresi Merkez Müdürlüğü yaparken vekaleten Orman Umum Müdürlüğü görevini üstlendi. 1918-1919 tarihlerin arasında asaleten bu görevi sürdürdü. Bkz. Kılıç, 2019: 85-86.

[6] Köy baltalığı, köylülerin yakacak odun gereksinimleri için ayrılmış orman ekosistemleridir. Bkz. Çağlar, 2012: 23.

[7] Cibal-i mubaha, henüz kimsenin mülkiyetine geçmemiş dağlardaki kendiliğinden yetişen ağaçlardan oluşan orman ve korulardır. Köprülü, 1949: 703.

köy ahalisinin ihtiyacından fazla iken bir kısmı da ihtiyacını karşılayamayacak derecede azdır.

Üçüncüsü vakıf ormanlarıdır. Bunlar cibal-i mübâha iken temellük veya sultanın izni ile vakfa tahsis edilmişlerdir. Dördüncüsü hususi ormanlardır. Bunlar da cibal-i mübâhadan ayrılmış ormanlardır. Beşincisi Tersane ve Tophane ormanlarıdır. Tersane ve Tophane idareleri kendilerine gereken kerestenin tedariki için sahile yakın ormanlardan bazılarını muhafaza edip, ahalinin oradan kesim yapmasını yasaklamışlardır. Nakliyatı ise angarya suretiyle ahaliye yüklemişlerdir.

Bu süreç boyunca köylü ihtiyacı olan odunu temin ederken tek ağaç kalmayana kadar kesim yapmıştır. Kesimin getirdiği zararı azaltmak amacıyla zamanla köy halkının kendilerine mahsus olmak üzere baltalıkların sınırlarını çizme, kesim için yaşlı-sık ağaçları seçme, çeşitli korkutma haberleri yayma gibi önemler aldığı görülmüştür. Fakat ahalinin birbirinin baltalıklarını tahribinin ve vakıf, hususi ormanlar ile Tersane- Tophane ormanlarını tecavüzlerinin önü alınamamıştır. Cibal-i mübâhanın mera için çobanlar ve tarla, çiftlik elde etmek için nüfuzlu kimseler tarafından yakılması eksik olmamıştır. Özellikle Kırım Savaşı ardından Çerkes ve diğer göçmenlerin iskân edildikleri yerlerde tarla açmak adına hayli orman yaktıkları bir gerçektir. Bu şekilde birkaç vilayetin ormanları mahvolmuş ve ahalisi hayvan gübresi yakmak, hanelerini çamurdan mamul kerpiçten yapmak durumunda kalmıştır.

Süregelen tahribata dikkat çeken Süleyman İhsan Bey *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası'*nda ikinci olarak 1870 Orman Nizamnamesi'nin kaleme alınmasından icrasına kadar olan kısmı ele almıştır. Bu süreçte ormanların gelir ve maddi kazanç sağlamadaki rolleri idare usullerini daha yararlı hale getirmeye yöneltmiştir. Bunun da diğer medeni milletlerde olduğu gibi fenni usullerin uygulanması ile sağlanabileceği düşünülerek Fransa'dan uzmanlar getirilmesi, orman mektebi kurulması ve orman meclisi tesisi gibi yöntemler ile yapıldığını belirtmiştir. Fransa orman müfettişi ve ziraat üniversitesi hocası, ziraat cemiyeti azası Tassy ülkeye gelmiştir. Süleyman İhsan Bey Tassy'nin gelişi ile Orman Mektebi'nin açılış tarihi hakkında kesin bilginin bulunmadığını belirtmektedir (Süleyman İhsan, Ağustos 1333 [1917]: 26-32). Bununla birlikte mektep mezunlarından yola çıkarak Süleyman İhsan Bey Tassy'nin gelişi ve orman mektebinin kuruluşunu 1273 (1857) olarak belirtir. Mektep ilk mezunlarını 1279'da vermiştir ve 9 kişidir. Hükümet daha sonra 6 uzman daha getirtmiştir. Uzmanlar, bir taraftan mektebin tedrisatı ile meşgul olurken diğer taraftan 1285 tarihli Orman Nizamnamesi'ni ve 1286 tarihli Orman Mektebi Nizamnamesi'ni oluşturmuşlardır. Süleyman İhsan Bey, bu mektebin hangi binaları kullandığını ayrıntıları ile ortaya koyduktan sonra 1309'da okulun kapatılarak Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisine ilhak edildiğini belirtmiştir. Mektep mezunlarının 1279-1308 arasındaki listesini de vermiştir (Süleyman İhsan, Eylül 1333 [1917]: 59-61).

Süleyman İhsan Bey 1870 Orman Nizamnamesi'nin kabulü sürecine de yer vermiş ve Nizamname'ye dair değerlendirmelerini ortaya koymuştur. Orman Nizamnamesi'nin yapılmasını güçleştiren ve erteleyen başlıca etken Nizamnameye göre Tersane ve Tophane-i Amire idarelerinin devlet ormanlarında tasarruf hakkının olmasıyla birlikte kendilerine gereken keresteyi almak için bazı yöntemlere başvurmalarının gerekmesidir. Tersane ve Tophane, ormanlardan miri kerestenin çıkartılması işini eskiden beri ahali üzerine yüklemekteyken Nizamname ile bu durum değişmektedir. Süleyman İhsan Bey bu uygulamanın feshini Osmanlı hükümetinin en hayırlı icraatlarından saymaktadır. Geçmiş yüzyıllara ait bu isabetsiz uygulamanın kaldırılması ile nakliye hizmeti altında güçsüz olan halkın adalete kavuşması sağlanmıştır.

Nizamname'nin yürürlüğe koyulmasındaki maksat devlete ait olan ormanların korunmasını ve idaresini tanzim etmek olduğu halde hükümleri, devlete ait olmayan vakıf, kasaba ve kurâ baltalıklarını da kapsamaktadır. Süleyman İhsan Bey Nizamname'nin bu kabilden ormanları kapsama nedenini de belirtmektedir. Miri ormanları idare altına almanın ilk sebebi bunların harap olmaktan kurtarılmaları ile tabi servetin bekasına hizmet etmek diğer sebebi ise usulüyle kesilip satılacak ağaç ve mahsullerden

devletçe nakden yararlanmaktır. Bundan vakıflara ait ormanların ve kasaba, köy baltalıklarının da faydalanması gerekli görülmüştür. Arazi Kanunnamesinde hudâyî-nâbit[8] olan ağaçların devlet hazinesinde olduğuna ve bunların sökülmesi gibi uygulamaların arazi mutasarrıfının salahiyetinde olmadığına dair olan maddeleri göz önüne alınarak kişilerin elinde bulunan koruların bile tamamen imha olunmaması yönünde orman idaresine nezaret hakkı verilmesi dahi düşünülmüş ise de bunun için genel bir orman kanunu yapılması ve arazi kanunun bazı kısımlarının düzenlenmesi gerektiği göz önünde bulundurulmuştur.

Nizamname'nin birinci kısmında belirtildiği üzere miri ormanlar korunmaya alınmış ve nizama aykırı kesim yapılması yasaklanmıştı. Fakat her kasaba ve köyün baltalığı yoktu ve bu tip durumlarda köylü miri ormanlarından ağaç kesmeye alışmıştı. Dolayısıyla ya baltalığı olmayan köy ahalisine baltalık verilecekti ya da miri ormanlarından tayin olacak şekilde bedava odun kesmelerine izin verilecekti. Baltalığı olmayan köylüye baltalık verilmesi daha doğru olmakla birlikte baltalık ayrılmasının idare müsait oldukça tedricen yapılmasına karar verilerek zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için köylünün miri ormanlardan bedava ağaç kesmelerine izin verildi. Bu izin köylünün mesken ihtiyacını kolaylaştırmaya mahsus olup ticaret için kesecekleri ve satacakları kereste bu müsaadenin dışındaydı. Esasen ahalinin miri ormanlardan kesip iskele ve pazar yerlerine naklettikleri keresteden öşür alınmaktaydı. Bunun eskisi gibi alınmaya devam etmesi yeterli gibi görülmüş ise de miri ormanların muhafazasından kast olunan sonuçlardan birinin de hazinenin yararlanması olduğundan öşrün yetersiz kalacağına hükmedilmiştir. Sonuçta baltalıklar hariç olmak üzere ahalinin ticaret için miri ormanlardan kesecekleri kerestenin idare tarafından tayin olunan bedelini vermeye ve tüccar ve mültezim nizamına tabi olmalarına karar verilmiştir (Süleyman İhsan, Teşrinievvel 1333 [1917]: 91-94).

Özellikle ormanlara yakın olan yerleşim yerlerinin ahalisi çoğunlukla odun ve kömür ticareti ile meşguldü. Dolayısıyla Nizamname'nin odun ve kömüre ilişkin hükümleri hem idarenin hem ahalinin menfaatini korumalı idi. Odun ticareti meselesinde ise iki yol vardı. Birincisi bir köyün zaruri ihtiyacından başka geçinmesi ve kâr elde etmesi için miri ormanlardan kesilen odunu hayvan ve araba ile pazar yerlerine götürüp satmak diğeri ise bir köyün mensup olduğu pazar yerinde satabileceğinden fazla odunu keserek ya bir tacirle yapacağı anlaşma üzerine ya da başka bir yol ile miri ormanlardan mahaline nakletmektir. İlk yolda her türlü işlem serbestliğinin tutulması gereklidir. İkinci yolda ise külliyetli odun kesip satmada bedava miri ormanlardan odun kesme hakkının verilmesi Nizamname'nin esası olan korumaya zarar verecektir. Dolayısıyla külliyetli odun kömür için miri ormanlardan kesilecek ağaçlara belirli bir kıymet koyulması uygun görülmüştür. Böyle bir uygulamanın odun ve kömür fiyatını arttırmaya ve ahalinin ticaretini daraltmaya neden olacağı düşünülmüş ise de o zamana kadar Anadolu ve Rumeli'nin odun kesmeye en elverişli noktaları Tersane ve Tophane idarelerinin ihtiyaçları için ayrılmışken artık oralarda da odun kesilebileceğinden ve ticarete açılacağından bunun fiyatları ucuzlatabileceği hesaplanmıştır. Odun kesim ve satımı ile meşgul olan tüccar, ahaliyi belli bir ücret karşılığında bu işte istihdam etmekteydi. Tüccarın miri ormandan kestireceği oduna kıymet koyulmasının ücret ile kullanılan ahalinin menfaatine bir etkisi olmayacaktı. Bunlar göz önünde tutularak Nizamname'nin 5.maddesi kaleme alınmıştı; köy ahalisi ihtiyaçları olan binaları inşa etmek, araba vb. imal etmek için gerekli kömür ve odun için miri ormanlarından bedava kereste ve ağaç kesecekti; fakat ticaret için kesecekleri kereste için idare tarafından tayin olunan kıymetini verecek, tüccar gibi bu Nizamname hükmüne uyacaklardı. Gerek bizzat ve gerek vasıtayla başka bölgeye nakledecekleri ve satacakları odun, kömür için miri ormandan kesilecek ağacın idare tarafından belirlenecek kıymetini vereceklerdi. Her köyün kendi pazar yerine ahalinin kendi araba ve hayvanlarıyla naklettikleri ve sattıkları odun ve kömür bu hükümden

[8] Ekilmeksizin kendiliğinden biten.

müstesnaydı.

Yine Tersane ve Tophaneye verilecek kerestelerin tedarik sureti de ayrıca layiha ile belirtilmişti. Miri ormanlardan ve vakıf- şahıs korularından kerestenin ne şekilde kesilip verileceği açıklanmıştı. Miri ormanlarda kereste mevcut iken vakıf ya da şahıs ormanlarından kereste alınmaması şarta bağlanmıştı. Arazi Kanunu'na göre miri arazi üzerindeki hudâyî-nâbit devlete ait olup toprak sahibi tarafından kesimi caiz değildir. Bu şekilde şahıs elinde bulunan korulardan devletin bedava ağaç kesmeye hakkı vardır (Süleyman İhsan, Teşrinisani 1333 [1917]: 122-124). Fakat bu hüküm o zamana kadar uygulanmamış ve herkes elindeki koruyu kendisine mal etmişti. Zaten miri ormanlar Tersane ve Tophanenin ihtiyacını karşılamaya fazlasıyla yetmekteydi. Bunlar dururken şahıs korularından yararlanmaya gerek görülmemişti. Ona göre düzenleme yapılmıştı.

Nizamname'nin maddelerine tek tek yer veren Süleyman İhsan Bey Nizamnameyi takiben Orman Müdüriyeti ve Orman Meclisi tarafından 1287, 1289, 1290, 1291, tekrar 1291 ve 1292 tarihlerinde altı adet talimat kaleme alındığını belirtir.[9] Talimatları tek tek açıklayan Süleyman İhsan Bey bu talimatlardan 1, 3 ve 6. talimatların Orman Nizamnamesi'nin 5. maddesini yorumlayan ve açıklayan cinsten talimatlar olduğunu belirtir. Burada amaç verginin tayini ve arttırılmasıdır. Sonradan yayınlanan talimatın öncekini hükümsüz bırakacağı açık olmasıyla kesimin kolaylaşması, çoğalması ve orman hasılatının artması maksadına dayanarak oluşturulan 1292 tarihli talimatın neşrinden sonra artık ormanlarda ahalinin keyfi kesimi başlamıştır. Buna göre idare usulümüzde halefin selefin idaresini eleştirmeye çalışması ve kendi idaresini hoş göstermeye çabalaması gibi bir alışkanlığımıza devri sabıkın her ne şekilde olursa olsun gelirin arttırılması isteğinin eklenmesi ile fenni gereklilikler çerçevesinde kesim yapılması uygulamasına riayet edilmemesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ormanların itiraf edilmek zorunda kalınan tahribatına Meşrutiyet ile bir son verilmek istenilmiş ve bu konuda tedbir ve teşebbüslere girişilmiştir.

Süleyman İhsan, Orman Kanun Layihası'ndaki ifadelere yer vererek, Orman Nizamnamesi dikkatle incelendiğinde 45-50 yıl önce ormanların öneminin ne derece dikkate alınmış ve iyi niyetle korunmasının devletçe düşünülmüş olduğunun göründüğünü belirtmektedir. Eğer Nizamname'nin 2. maddesi yürürlüğe koyularak Osmanlı'da devlete ait olan ormanlar tayin edilmiş ve şahıslara ait orman ve korular ile kasaba ve köy baltalıkları ayrılmış olsaydı yukarıda belirtilen talimatlardan hiçbirinin kaleme alınmasına gerek kalmayacak, devlet ormanlarından hiç kimsenin ruhsatsız ve bedava ağaç kesmeye cesareti olmayacaktı. Yazar, Nizamname'nin 6., 8., 9., 10. ve 12. maddeleri gereğince ormanların fenni biçimde idaresiyle memurları koruma ve imar ile ağaçların arttırılmasına ve hiçbir tesir altında olmadan yalnız fenni gereklilikler dahilinde eksilecek ağaçların kestirilip ormanlardan çıkartılmasına çaba sarf edilmiş ve kesilecek ağaçların satılması ve bedelinin tahsili gibi sırf mali işlerle meşgul olunmamış olunsaydı ormanlar üzerinde bugün üzülerek görülen tahribatın hiç birinin görünmeyeceğini belirterek noktalamaktadır (Süleyman İhsan, Kanunuevvel 1333 [1917]: 153-158).[10]

"Milli iktisada doğru" düsturu ile yayınlanmaya başlayan ve İttihatçıların da desteği ile "milli iktisat"ın yarı teorik yarı pratik yayın organı olan (Toprak, 2019: 74) *İktisadiyat Mecmuası*'nda ise "Mim. Te." imzası ile beş sayı boyunca devam edecek "Orman Islahatı" yazı dizisi yayınlanmıştır. Mim. Te. makalenin yayınlandığı 1916 yılına dek ormancılık alanında yapılan ıslahatları detaylı biçimde anlatırken aynı zamanda ileride yapılması planlanan ıslahatlara da yer vermiştir. Mim. Te. tanıtılırken memleketimizin en muktedir ziraat mütehassıslarından Mim.Te.'nin, orman konusundaki eksiklikleri

[9] Süleyman İhsan Bey esasen bu kısımda Ali Rıza Efendi tarafından kaleme alınan "Orman ve Mera Kanunun Esbabı Mucibe Layihası"nı aktarmaktadır. Layiha metni Kutluk'un çalışmasında yer aldığından detaylandırılmamıştır. Bkz. Kutluk, 1948: 442-461

[10] "Devamı var" ibaresi olmakla birlikte Süleyman İhsan Beyin "Ormanlarımızın Tarihçesi" başlıklı yazı dizisi bu şekilde son bulmuştur.

ve Osmanlı Hükümeti tarafından vuku bulan ıslahat teşebbüslerini kaleme aldığı belirtilmiştir. Mim. Te, ormanların maddi ve manevi faydalarının açık olduğunu bunun, tüm ilim sahibi milletler gibi Osmanlı'da da kabul edildiğini, bu doğrultuda ülkede bir Orman Nizamnamesi kaleme alındığını belirtmekle başlamıştır. 1870 Orman Nizamnamesi'ni değerlendiren Mim. Te. bu Nizamname'nin özet şeklinde olduğunu vurgulamıştır. Nizamname, alanında ilk olması nedeniyle ormanların muhafazası ve idareleri konusunda gerekli hükümleri tamamen içerememiştir. Yazar özellikle Nizamname'de yer alan talimatlardan bazılarının diğerlerini hükümsüz bırakacak nitelikte olması gibi nedenlerden ormanlarda tahribat meydana geldiği görüşündedir. Yaklaşık 50 yıl önce ormanların önemi dikkate alınarak muhafazaları düşünülmüştür. Bununla birlikte Nizamname'nin 2. maddesi yürürlüğe koyularak Osmanlı'da devlete ait orman ve korular ile kasaba ve köy baltalıkları kayıt altına alınmış ve fenni bir idare teşkili ile memurlar, imar, ağaçların çoğaltılması ve yalnızca fenni gereklilik çerçevesinde kesilecek ağacın ormandan çıkartılmasına yönelmiş ve kesilecek ağaçların satılması ve vergi tahsili gibi sadece mali işlerle meşgul olunmamış olsaydı ormanlar üzerindeki bu tahribatın söz konusu olmayacağını vurgulamıştır. Yazara göre bu bakımdan Nizamname sadece görünürde vardır. Yalnızca kesime ilişkin talimatları içermiştir. Bu yanlış uygulamanın sonucunda orman idaresinin teşkilinin asıl maksadının ormanların muhafazası ve idareleri değil ne suretle olursa olsun yetişmiş ağaçların kesilmesi ve tahsil olunan gelirin arttırılması olduğu zannı meydana çıkmıştır. Bu zan fenni memurlara de yerleşmiştir. Dahası orman bekçilerinin başka işlerde görevlendirilmesi nedeniyle ormanlar bekçisiz kalmıştır. Yazar, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile her daire ve nezarette düzenleme yapıldığını bu kapsamda orman idaresinde de bir düzenleme meydana getirildiğini ve gereklilik durumunda ağacın kestirilip ormandan ihracının dışında bir inkılap tesis edildiğini belirtmiş ve bu uygulamaları saymaya girişmiştir. Ormanların fenni idare usullerini düzenlemek ve yararlanmak için fen adamlarının mevcudiyeti gereklidir. Fakat bu gibi kişiler yeterince hazırlanmadan orman teşkilatı Osmanlı vilayetlerinin tamamına uygulanmış ve bu tip fenni işlemler ehil olmayan ellere bırakılmıştır. Bu da fenni inkılaptan yeterince fayda sağlanamamasına neden olmuştur. Bu duruma son vermek için önce ehil bir kadro oluşturulması ve ormanların muhafazası ve tahribata uğrayanların tamiri, çoğaltılması için istihdam edilecek bekçilerin maaşlarının 300 kuruşa çıkartılması 1332 bütçesine koyulmuştur. Diğer taraftan yabancı memleketler, ormanların fenni gelişmelerden yararlanarak kesim, imalat ve nakliyatta iktisadi rekabet meydana getirmişlerdir. Osmanlı'da ve İstanbul civarında ise daha fazla orman vardır. Bununla birlikte İstanbul'da tüketilen kerestenin %80'i yabancı mamulüdür. Bu şekilde yüzbinlerce lira yabancı memleketlere gitmektedir. Osmanlı'daki ormanların 2/3'si sahile yakın olan ve nakliye edilebilen parçalarından kesim yapılarak el biçkisi ve balta ile kereste imal ve ihraç olunmuştur. Bu tarz imalatta ise pek çok zarar meydana gelmektedir. Dahası bu keresteler muntazam olmadığından rağbet görmemektedir. Kesim yapılan ormanların da mevcudiyetlerini korumak mümkün olmamakta, ormanlar seneden seneye yok olmaktadır. Bu şekilde ne hazine ne de yerli ahali bir fayda sağlayamamaktadır. İşlettirilmeyen ağaçlar da çürümektedir. Bu durumun önlenmesi için en azından 500.000 m^3 gibi geniş miktarda mukavelenameli kesim ve işlemi, 100'er 1.000'er m^3'lük perakende ufak kesime tercih edecek bir yöntemden başka çare görülememiş ve bu yöntem Kastamonu-Bolu ormanlarında uygulanmıştır. Mim. Te. bu yöntem ile ormanların ihalesinden dolayı devlet hazinesinin nakden elde edeceği istifadenin artacağının görüleceğini, masrafı müteahhide ait olmak üzere yatılı bir orman mektebi ile hastane ve iptidai mektep oluşturulacağını, kesim yapılan yerlerde yeniden orman yetiştirileceğini, inşa olunacak bir takım dekovil, liman, şose ve temizlenecek nehirlerin devlete ait kalacağını ve yabancı memleketlerden gelen kerestelerin yerine yerli ürünler sarf olunacağını dolayısı ile yabancı memleketlere giden ülke servetinin memlekette kalacağını belirtmektedir. Yabancı rekabete maruz kalan yerli tüccar ve ahalinin bundan ibret alarak kendileri de ülkede bu yönde kurumlar meydana getirmeye başlayacağının altını çizmektedir.

Mim. Te. açıkça büyük ölçekteki anlaşmalı kesimi desteklemektedir. Buna önemli bir örnek de İzmit sancağı ormanlarından ihale olunan Dişbudak ormanlarıdır. Müteahhit bu ağaçlardan oluşturduğu son sistem fabrika vasıtasıyla ordunun ve memleketin arabaya olan ihtiyacını karşılamaya çalışmakta ve uzun süredir işsiz olan kimselerin geçimlerini temin etmektedir. İzmit'te uygulanan ve Kastamonu-Bolu'da yakında uygulanacak olan bu kesim usulüne Eskişehir'de de başlanacağını ve bu şekilde memleketin birçok yerinde Avrupa'da olduğu gibi sanayi tesisleri meydana geleceğini vurgulamaktadır.

Mim. Te.'nin ikinci olarak üzerinde durduğu mesele 1870 Orman Nizamnamesi'nin ihtiyaca binaen düzenlenmesidir. Mim. Te., Nizamname'de 2., 5., 13., 18., 27., 28., 35., 36., 38., 39. ve 47. maddelerin düzenlemesinin gerekli görüldüğünü belirtmiş ve düzenlenme gerekçeleri ile değişiklikleri tek tek açıklamıştır. (Mim.Te., 5 Mayıs 1332 [1916]: 3-5).[11]

Mim. Te., özel orman ve korulardan istifade ve korunması konusunda da bazı tedbirler alınmasının ön görüldüğünü ve düzenlemelerin esbab-ı mucibe layihası ile Babıali'ye gönderildiğini belirtmiştir. Mim. Te., esbab-ı mucibe layihası üzerinden düzenlemeleri ele almıştır.[12] Mim. Te., orman içerisinde tespit edilebilmeleri için bekçilerin resmi elbise giymeleri yönünde düzenleme yapılmasının ve orman içerisinde oturabilmeleri için kulübe inşasının planlandığını belirtmiştir. İlaveten Mim. Te. harcanan mesaiden sonuç alınabilmesi adına Nezaretin, Veith'a bir orman kanun layihası kaleme aldırdığını eklemiştir (Mim.Te., 5 Mayıs 1332 [1916]: 5-6).

Mim. Te. orman ıslahatı adına atılacak adımları sıralamayı sürdürmüştür. Osmanlı ormanlarının fenni idarelerini sağlamak ve ormanlardan tam anlamı ile yararlanılmasını temin amacıyla Almanya'dan 5 uzmandan oluşan bir amenajman heyeti ile 2 müfettiş getirtilmesine karar verilmiştir. Gelmelerini takiben beraberlerine yerli fen memurları verilerek saptanan vilayette fenni tatbikata başlayacaklardır. 2 müfettiş de teftişi öğretecektir.

Orman memurlarının ihtiyaçtan az olması ve maaşlarının 200-300 kuruştan ibaret olması istenilen faydayı temin edemediğinden orman ve maden memurlarının sayıları arttırılarak maaşlarının 400-600 kuruşa çıkartılması 1332 bütçesinde teklif edilmiştir.

Ormancılık ilmi tahsil etmek üzere Almanya'ya 5 öğrenci gönderilmesi için 1332 yılı bütçesine tahsisat eklenmiştir. Gönderilecek öğrencilerin de Orman Mekteb-i Alisinden mezun olması, birkaç sene bilfiil tatbikatta bulunmuş olması şartının aranması kararlaştırılmıştır.

Orman okullarının eğitiminin iyileştirilmesi, teorik ve pratik eğitimin öğretilmesi için ormancılık bakımından gelişmiş bulunan Almanya'dan 2'si Orman Mekteb-i Alisi 1'i Orman Ameliyat Mektebi için 3 uzman çağırılmasına karar verilmiştir. Bu konuda Hariciye Nezareti yoluyla Berlin Sefaretine başvurulmuştur. Uzmanlar gelince, Almanya'da 5 yıldır tahsilde bulunan 3 kişinin de çağırılarak onlara yardımcı olmaları ve bu şekilde eğitime başlamaları kararlaştırılmıştır.

Teftiş ile görevli memur ve müfettişlere verilecek harcırah ve yevmiyeler ile ilgili bir nizamname hazırlanmıştır. Memurların tayin-azil işlerinin ehil ellerde olması adına gerekli düzenlemeler kaleme alınmıştı.

---

[11] Sayılan maddelerdeki düzenlemeler Kutluk'un çalışmasında aynen yer aldığından burada tekrarlanmamıştır. Kutluk, Orman Kanunu'nun hazırlanmasına öncelik eden 1914'te Orman Nizamnamesi'ndeki zararlı maddelerin giderilmesi için 12 ayrı madde üzerinde durulduğunu belirtmiş ve söz konusu düzenlemelere "1.1.1285 (1869) Günlü Orman Nizamnamesi'nin Değiştirilmesi Düşünülen Madde Asıl ve Tadil Şekilleriyle Gerekçeleri" başlığı altında tasarı halinde kalan kanun, nizamname, talimat kısmında yer vermiştir. Bkz. Kutluk, 1967: 318-329. Keskin ilerleyen dönemlerde 1870 Nizamnamesi'nin 5., 7., 33., 36., 47. ve 52. maddelerinde değişiklikler yapıldığını belirtmiştir. Bkz. Keskin, 2010: 10-11.

[12] Sayılan maddelerdeki düzenlemeler Kutluk'un çalışmasında "Orman Nizamnamesine Zeyil Suretiyle 5 Madde İlavesiyle Bunların Gerekçeleri Hakkında" başlığı altında aynen yer aldığından burada tekrarlanmamıştır. Kutluk Orman Nizamnamesi'ne eklenmesi istenilen bu maddenin eklenmesinin gerçekleşmediğini belirtir. Bkz. Kutluk, 1967: 329-331.

Mim. Te. yetişmiş eleman eksikliği üzerinde de durmaktadır. Mim. Te.'nin belirttiğine göre ülkedeki ormanlar hayli geniş ve çok olduğundan bunların fenni bir şekilde idare edilmeleri için 500 orman müfettişi ve 1000 orman fen memuruna ihtiyaç vardır. Fakat ülke ormanları 41 müfettiş ve eğitimleri ancak rüştiye derecesinde olan misaha-ı eşcar memuru unvanı ile istihdam edilmekte olan 216 fen memuru ile idare edilmektedir. Bunlardan 96'sı bir yana koyulduğunda mektepsiz 120 memurun fen memuru tahsisatı ile fen memuruna ait vazifede istihdam edildiğinin görüldüğüne dikkat çekmektedir. Ormanların böyle bilgisiz kimselerin elinde olması ormanlar için oldukça zararlıdır. Orman mektebinde ise mevcut tahsisatına göre 20 talebe yetiştirilmekte olduğundan ormanların uzmana olan ihtiyacı 60 senede tamamlanabileceğinden bu ihtiyacın daha kısa sürede tamamlanması için ve hiç olmazsa mektepsiz olarak istihdam edilen misaha memurlarının yerlerine ikame edilmek üzere gerekli 120 fen memurunu bir an evvel yetiştirmek için mektebin öğrenci sayısının 90'a ve eğitim süresinin 3 seneye çıkartılması kararlaştırılarak bütçeye ona göre tahsisat eklenmiştir. Programın tertibi de çağırıldığı belirtilen uzmanların gelmesine bırakılmıştır (Mim.Te., 12 Mayıs 1332 [1916]: 6-7). Eğitim görmüş memurlar yetiştirmek için İzmit'te bir orman ameliyat mektebi açılmıştır.

Mim. Te'nin belirttiğine göre savaş dolayısıyla da birtakım önlemler alınmıştır. Bazı orman tüccarları harp dolayısı ile anlaşmadan doğan taahhütlerini yerine getirememekteydiler. Bundan doğan iktisadi buhranı gidermek adına kesilecek ağaçların ve imal edilecek malların iskele ve istasyona nakli, yüklenmesi sırasında bedeli tamamen ödenmek, bedelleri senesi içinde ödenmediği durumda gelecek yıl izinden yararlanmak ve anlaşma gereğince belirlenen zamanda ödenmesi gereken bedelin ödenmesini taahhüt etmek şartıyla damgalanma gibi uygulamalara başvurularak ağaç kesimine ve imalatına izin verilmiştir. Bu şekilde savaşın devamı süresince orman tüccar ve amelelerine kolaylık sağlanmıştır. Seferberlikten önce tüccarın borcu varsa onun tahsili ile kolaylık gösterilmesi gibi yaptırımların seferberlikten sonraki uygulamalar içerisine dahil edilmesi 9 Kanunuevvel 1330 tarihinde tebliğ edilmiştir. Bu şekilde orman müteahhitleri mevcut ve hazır olan mallarının bedelini talimat gereğince ormandan çıkarmadan önce vermeleri gerekirken nakilden sonra ödemeleri gibi bir izin elde etmişlerdir. Fakat gelen haberlere göre bedelleri nakil sırasında, senesi içinde tahsil olunmak üzere kesimine izin verilen ve ödeme zamanı gelen ağaç bedelleri savaşın devamı ve iskelelerden geçilmemesi sebebiyle müteahhitler tarafından ödenememiştir. Bazı tüccar da bu müsaadeden yararlanamamıştır. Anlaşmalarının süresi de dolmuştur. Seferberlikten önceki ve sonraki zamana ait borçlarının ödenmemesinden dolayı sürelerinin uzatılması yoluna gidilemeyerek anlaşmaları feshedilmiştir (Mim.Te., 19 Mayıs 1332 [1916]: 8). Halbuki borcun çoğu belirtilen kolaylıktan yararlanarak kesim yapamayanlara ve henüz kesilmeyen ağaca veya kesilip nakil olunup iskele ve istasyondan harp dolayısıyla geçirilemeyen mallara ait olup elde olmayan bu gibi aksaklıklar dikkate alınmayarak anlaşmanın feshi yerli ticareti sekteye uğratmaktadır. Alınan tedbirler ihtiyacı karşılamaya yeterli değildir. Mim. Te. bu nedenle müteahhitlerin seferberlikten önceki ve sonraki zamana ait borçlarından dolayı anlaşmanın feshinden kaçınmakla, borçların savaş sona erene kadar ertelenmesi ve süreleri dolmuş olanlara süre verilmesinin Maliye Nezareti ile kararlaştırılıp durumun tebliğ edildiğini belirtmektedir. Bu şekilde yerli ticaretin imkân dahilinde korunması sağlanmıştır.

O döneme dek Osmanlı'daki ormanların amenajman planları tertip edilmemiş, ölçüye tabi tutulmamıştır. Dolayısı ile ormanların mevki, hududu ve miktarı hakkında kayıt, malumat yoktur. Kaza itibarıyla birer defter tanzim ettirilerek ormanın cinsi, istasyon veya kasabaya olan mesafesi gibi konularda bilgi elde edilmesi imkânı sağlanmıştır.

Mim. Te.'nin belirttiğine göre savaşın başlangıcından beri askeriyeye ve demiryolu şirketlerine doğrudan veya dolaylı olarak miri ormanlardan yakacak odun temini için bazı şartlar dahilinde izin verilmiştir. Askeriyenin doğrudan kendi amele taburları vasıtasıyla miri ormanlardan kestikleri kereste ve yakacak odun bedeli karşılığında askeri memurdan mazbata alınmaktadır. Askeriye bazen kendi

amele taburlarına değil dışarıdan buldukları müteahhitlere kesim yaptırmaktadır. Bu tür kesimde izin verildiği takdirde kesime tabi tutulacak orman civarında satış bedellerinin en fazlası alınmak suretiyle müteahhitler adına ruhsat verilmektedir. Demiryolu şirketlerinin ise doğrudan kendi hesaplarına yapacakları kesim, Babıali'nin izni ile pazarlık suretiyle tarifede yazan bedele uygun miktar eklenmek üzere yapılmaktadır. Şirket, doğrudan kesim yapmayıp müteahhit vasıtasıyla kesim yapmak istediği takdirde bu bedel müteahhitten alınmaktadır. Demiryolu şirketlerinin bir de vagonları için gerekli yakacağı askeriye vasıtasıyla tedarik etmesi durumu vardır. Bunun için askeriyenin tedarik ettiği yakacağı şirkete teslim ettiği anda şirketin maden kömürü karşılığında vereceği bedelden ormandan kesilen yakacak odun bedeli ayrılarak orman idaresine ödenmesi şartıyla işlem yapılmaktadır.

Mim. Te., Burdur ve Isparta'da meydana gelen deprem ile Tosya'da meydana gelen yangından dolayı evleri harap olan ahalinin kendileri için inşa edecekleri evlere gerekli olan ağaç için bir kereye mahsus olmak üzere miri ormanlardan bedava kesim yapmalarına izin verildiğine, bu yönde bir kanun maddesi hazırlandığına işaret etmiştir.

Ordunun ve ülkenin ihtiyaç duyduğu araba vb. gerekli sanayiyi oluşturmak için Adapazarı demiryolu istasyonu civarında Nihat Bey tarafından fabrika yapılacağını belirten Mim. Te., bunun için gerekli ağacı karşılamak adına Süleymaniye ormanından dört yüz kusur bin metre^3 dişbudak ağacı ihale edileceğini eklemiştir. Bu şekilde sanayinin gelişimi yolunda bir adım daha atılmıştır. İstanbul ahalisinin harp dolayısıyla tedarikinde zorluk yaşadığı yakacağı mümkün olduğunca kolay bir surette temin edebilmesi için İzmit'teki ormanlarla Beykoz kazasındaki ormanların tahsisi uygun görülmüştür.

Mim. Te., intizama girmesi yarım asra yakın olan orman idaresinin tam anlamıyla gelişme gösteremediğini belirtmektedir. Bunun nedeni görev paylaşımı, istikrar gibi hususları barındıran bir dahili nizamnamenin eksikliğidir. Resmi veya gayrı resmi herhangi bir idari şubenin veya özel bir kurumun düzgün işlemesini sağlayan teftiş makamıdır. Bu durum orman idaresinde hiçbir zaman dikkate alınmamıştır. Müfettişler zaman zaman istihdam edildiyse de teftiş layıkıyla uygulanmamıştır. Mim. Te.'ye göre ülkenin en büyük gelir kaynağını sağlayan ormanlardan yeterince gelir sağlanamamasının en baştaki sebebi budur. 50 seneden beri teşkil edilmiş olan bu idarenin son 5 senelik zamanında bile memurların kaydını veya ihale miktarını bulamamak gibi eksiklikleri vazifelerin, mesuliyetlerin ayrılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu şubede düzenleme sağlayabilmek için orman memurlarının vazifeleri, rütbe almaları, tecrübeleri gibi konularda layihalar düzenlenerek yakın zamanda uygulamaya koyulacağını belirtmiştir.

Mim. Te.'nin aktardığına göre orman mamullerine ve yakacak mahsullerine ilişkin verilen nakdi evrak yerine geçen orman müruriye tezkereleri önce sevk memurları tarafından toplanır ona dair oluşturulan cetvel ile nezarete gönderilerek bunlara gerekli işlem merkez nezarette yapılırdı. Bu durumda bazı kimselerin sakladıkları ve oldukça fazla bir miktarı bulan hazinenin hakkı ortaya çıkmakta ve ödetilmekteydi. Fakat daha sonra bu kalem kaldırıldı ve 300-400 kuruş maaş ile mahallerine katipler gönderildi. Bu işlem de bazı sakıncalar doğurduğundan ve hazinenin kaybına neden olduğundan belirtilen kalem tekrar meydana getirilmiş ve 1332 bütçesine tahsisat eklenmiştir.

Mim. Te.'nin yazı dizisinde aktardığı son düzenleme ise nezarette oluşturulan ziraat müzesinde sergilenmek üzere Osmanlı ormanlarında bulunan odun ve bitki türlerinin örneklerinin getirtilmesine karar verilmesidir. Bunlar peyderpey geldikçe Orman Mekteb-i Alisi öğrencilerine gösterilmek üzere bu okulda kuruluşuna girişilen müzeye gönderilmiştir (Mim.Te., 26 Mayıs 1332 [1916]: 3-5). Mim. Te., ormancılık alanında yapılan ve yapılması planlanan düzenlemeleri belirtilen şekilde okuyuculara sunmuştur. Aktarılan düzenlemelerin bir kısmının hayata geçtiğini bir kısmının ise tasarı düzeyinde kaldığını görmekteyiz.

Bu süreçte önemli bir düzenleme Mim. Te.'nin de yukarıda belirttiği, Dünya Savaşının son yıllarında gündemde olan Orman Kanunun Layihasıdır. 1918'de orman kanunun ve amenajman

planlarının gündemde olduğu dönemde *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*'nda yazan "Mim. Mim" ile "Ha. Dal." orman ıslahatını değerlendirirken bu meselelere farklı bir açıdan yaklaşmışlardır. Yazarlar, Meşrutiyetle birlikte her daire gibi orman merkez idaresinin de teşkilat olarak oldukça değişim gösterdiğini belirtmektedirler. Bununla birlikte merkez idarenin mevcut hali ile talep edilen maksada ulaşmadığı, orman tahribatının devam ettiği görüşündedirler. O dönemde Mebusan Meclisinde bulunan orman kanun layihasının maddeleri tahribatı önlemeye yönelik olsa da kanun yürürlüğe girinceye kadar elde mevcut bulunan nizamname ile tahribata engel olunamamaktadır. Dahası yazarlar bu kanunun ormanların tahribini engelleyeceği görüşünde değildir. Yazarlar, fennin gerektirdiği idare ve korumanın yalnız kanun ile sağlanamayacağının, özellikle iyi yetişmiş memurların varlığının önemini vurgulamaktadırlar. Burada da orman mektepleri ön plana çıkmaktadır. Amenajman meselesinde ise, Nezaret tarafından hazırlanan amenajman heyetinin ormanları gezerek haritalar çıkartacaklarını, uygun amenajman planları hazırlayacaklarını, ıslaha girişeceklerini ve kesimi yasaklayacaklarını bu suretle uzun bir süre sanayinin şiddetle oduna gereksinim duyduğu dönemde odundan yararlanılamayacağını vurgulamaktadırlar. Mim. Mim. ile Ha. Dal., Fransa ormanlarının 6 mıntıkaya ayrılmasından hareketle Osmanlı'da orman kanunun ardından atılacak en önemli adımın ormanları yerlerinde tanıyarak ihtiyaç duydukları fenni idarelere göre taksimi olduğunu belirtmektedir. Ormanları yakından tanımak üzere fenni heyetler oluşturulup ülkenin çeşitli noktalarına gönderilmelidir. Ülke ormanları tanındıktan sonra artık orman mekteplerinde yabancı ülke ormanları değil memleket ormanlarından bahsedilebilecektir. (Mim. Mim, Ha. Dal., Mayıs 1334 [1918]: 274-278). Görüldüğü gibi Mim. Te. ve Süleyman İhsan yapılmış ve yapılacak olan düzenlemeleri değerlendirirken Mim. Mim. ve Ha. Dal., öneri ve eleştirilerini sıralamışlardır.

II. Ormanların Tahribatı

Birinci Dünya Savaşının en şiddetli dönemlerinde dahi Osmanlı ormanlarının tahribatı ve bu tahribatın önlenmesi meselesine dönemin mecmualarında özel bir önem verildiği görülmektedir. Ormanların tahribatı ile ilgili yayınlanan yazılarda orman tahribatının boyutları ele alınarak konuya dikkat çekilmeye ve kamuoyu oluşturulmaya gayret edilmiştir. *Tedrisat Mecmuası*'nda Yusuf Behcet, ormanların yakın bir geçmişe kadar yakacak odun ve kereste ihtiyacını karşılayan bir kaynak, herkesin istediği şekilde faydalanabileceğini düşündüğü bir ortak mal olarak değerlendirildiğine dikkat çekmektedir. Ormanlar konusundaki bilinçsizliğe ve kayıtsızlığa vurgu yapmakta, ağaçların dallarının kırıldığına, kütüklerin üzerine isimler yazılarak tahrip edildiğine, köylünün baltasının keskinliğini ağaçlar üzerinde denediğine, ormanların tarla temini için yakıldığına işaret etmektedir. 1329 (1913) senesinde yalnız Adana'da elli orman yangını ortaya çıkmış ve 3,300 hektar orman mahvolmuştur. Yusuf Behçet, Lübnan dağlarını, Torosları, Adalar Denizi sahilini, Erzurum yaylasını en yüksek noktalara kadar örten ormanlardan bugüne pek az bir şey kaldığını belirtmektedir. Ülkenin bugünkü iktisadi ve sıhhi durumunun ülkenin ormanlarının tahribine müsaade edecek konumda olmadığını vurgulamaktadır. Ormanların faydasının odun teminine indirgenmemesini belirtmekte ve yağışları arttırmasından şiddetli yağmurların verdiği zararı azaltmasına, ahalinin sağlığı için faydalı olduğundan bataklıkların kurutulmasındaki etkisine ormanların faydalarını saymaktadır. Erzurum yaylalarında yakacak olarak tezeğin kullanılmasının ahalinin sağlığına zarar vermesi gibi ormanların eksikliğinin getirdiği olumsuzluklara da işaret etmektedir. Yusuf Behçet, Anadolu'nun bugünkü olumsuz iktisadi koşullarının başlıca nedeninin ormansızlık olduğuna dikkat çekmektedir. Burada ormanların gereklilik ve faydalarının köylüye anlatılmasına, özellikle bu işin ibtidai muallimlere düştüğüne vurgu yapılmaktadır. Ormanların faydalarına dikkat çekilmek için diğer memleketlerde, en küçük köylerde bile ağaç bayramları kutlandığını belirtmektedir (Yusuf Behcet, 7 Haziran 1332 [1916]: 304-309).

Orman meselesini gündemine alan bir diğer isim, 1917 yılında yayın hayatına başlayan, milli iktisat politikasının önemli bir savunucusu olan *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*'nda (Koraltürk, 2000: 152;

2007, 5-6) yayınlanan yazı dizisi ile Ahmet Hamdi (Başar) olmuştur. Ahmet Hamdi Osmanlı'da şimdiye kadar ormanların kıymetinin bilinmediğini belirtmektedir. Varlığı memleket için büyük servet temin eden ve araziyi aşınmadan muhafaza eden, havasını düzelten ormanların insanlar tarafından düşüncesizce ve geçici ihtiyaçları için tahrip edildiğine dikkat çekmektedir. İnsanların ormanlar ancak kısmen veya tamamen mahvolduktan sonra korumaya veya yeniden orman yetiştirmeye çalıştıklarına işaret etmektedir. Ahmet Hamdi, İskoçya ve Hindistan'da eskiden var olduğu kaydedilen ormanların şu anda olmadığını, yapay suretle ağaç yetiştirildiğini belirtmektedir.

Ahmet Hamdi yazısında özellikle Trakya ormanları üzerinde durmuştur. Bu ormanlardan bugüne kadar kimsenin bahsetmediğini, pek çok alimlerin, iş adamlarının burada bu derece önemli ormanların mevcudiyetinden bihaber olduğunu belirtmiştir. Ahmet Hamdi, tarihi bilmeyen, Trakya kıtasını bugün gören birinin bölgenin yeterince ormanlık olduğu hissine kapılacağını; ancak eski seyahatnamelerde 'İstanbul'dan Edirne'ye giderken ormanlar arasında yol bulmanın imkansızlığı' gibi betimlemelere sıklıkla rastlandığı dikkate alındığında tahribatın boyutunun ortaya çıktığını belirtmektedir.

Ahmet Hamdi, "Mazinin bu büyük servetinden bugün ne kalmıştır?" diye sormaktadır. Yazar, İstanbul-Edirne yolunda bugün köklü, büyük tek bir ağaca bile rast gelmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Tarih sayfalarına, '20-30 metre yüksekliğinde yeşil bir ova' olarak geçen Trakya ovasına bugün sadece nehir ve derelerin iki tarafındaki ağaçlar istisna edilirse düz ve ağaçsız bir sahra olarak bakmak gerekeceğini belirtmektedir. Bu konuda insanların asırlardır süren tahribatına dikkat çekmektedir.

Ahmet Hamdi, Istranca dağlarının Trakya'nın yegâne ormanlık mıntıkası olduğunu belirtmektedir. Ovada kesime uygun ağaç olmakla birlikte nakliyenin zorluğu nedeniyle buradaki ormanlar muhafaza edilebilmiştir. Istranca dağlarının ovadan hafif meyillerle başladığı kısımlarda yeni zamanlara ait tahribatın izleri ise görülmektedir. Küçük dalları insanlar, küçük filizleri de otlayan hayvanlar tarafından tahrip edilen bu sahada bu koşullar altında orman yetişmesi, hükümet ağaç kesimini, hayvan otlatmasını yasaklamaz ve ağaçların büyüyüp yetişmesi yolunda önlemler almazsa mümkün görünmemektedir. Bu meyilli arazide ormanın bulunmaması, yüzeyinin yağmurlardan etkilenmesine neden olmuştur. Yüzey arazi ince bir kumla örtülü bulunduğundan burada buğday yetiştirilmesine müsait zemin de mevcut değildir. Kumsal arazi yağmur sularını yeryüzünde tutmayıp çabuk emdiğinden kuraklık da çekilmektedir. Ahmet Hamdi, ova ile ormanı mevcut olan bu dağ arasındaki kısımda 2-3 metre kazmak ile tatlı suya ulaşılmakla birlikte kuraklık çekilen dönemde bundan yararlanılmadığını belirtmektedir. Arazi bu şekilde yağmurların ve nehirlerin yıkıcı tesirlerine terk edilmiştir. Arazinin bu kısmından sonra insanlar tarafından tahrip edildiği anlaşılan meşeliklerin başladığını belirtmektedir. Bunlar nadiren insan boyunu geçmektedir. Çeşitli mahallerde arazi çıplaktır. Kesimi kolay ve büyük şehirlere yakın yerler daha fazla biçilmiştir. Trakya'nın batısında Edirne ve Kırkkilise (Kırklareli) gibi yoğun nüfuslu yerlerden sonra dağlık kesimlerden itibaren tahminen 30 km kadar büyük ve sık ormanlar bulunmamakta, ihtiyaç ve nakliye vasıtası daha az olan orta kısmında, 10-15 km sonra, yüksek ağaçlı ormanlar başlamaktadır. Ahmet Hamdi, insanların yakında bulunan ağaçları ihtiyacına göre tahrip ettiğini belirtmektedir. Bu şekilde silip süpürme derecesinde kesim işleminin yakın yerlerden yapılmasının, yavaş yavaş ormanları bir daha yetişmemek üzere mahvettiğine işaret etmektedir. Ahmet Hamdi, bu meşeliklerden sonra asıl ormanların başladığını belirtmekte ve Istranca dağlarının asıl servetinin bu olduğuna dikkat çekmektedir. Aynı zamanda insanların bir arı kovanı yapmak veya arabasına saban yapmak için koca ağacı devirmekten çekinmediklerini vurgulamaktadır (Ahmet Hamdi, 15 Teşrinisani 1333 [1917]: 275-279).

Bir başka yazısında Ahmet Hamdi ormanın tahribinin ne gibi sonuçlar doğuracağını ele almıştır. Bazı yerlerde orman tahribinin insanların işine daha çok yaradığı görülmektedir; örneğin

Belçika'da ormanların kapladığı alana hububat ekilmesi ya da Fransa'da çayıra fazlaca ihtiyaç duyulması nedeniyle ormanlar azalmıştır. Asya'dan Avrupa'ya göç yolunda bulunan Trakya'da ziraata müsait ovalık kısım ve nakliyeye elverişli güney dağları üzerinde ağaç kalmamıştır. Oysa Istranca dağlarındaki tahribat pek çok iktisadi olumsuzluğu beraberinde getirecektir. Bir müddet sonra arazi çıplak kalacak, havanın tesiri, suların aşındırması ile gerekli tabaka yok olacak, kayalar göze çarpacaktır. O zaman burada bitkinin yetişme kabiliyeti kalmayacaktır. Ahmet Hamdi, köylülerin hububat ihtiyacını karşılamak adına açılan bazı dağ yamaçlarında bitkinin yetişme kabiliyetinin ovaya oranla daha az olduğunu belirtmektedir. Orman mıntıkasının iklimi farklıdır. Burada ovalık kısımda yetişen bazı mahsuller yetişememektedir. Orman mıntıkasındaki ısı farklılıkları pek çok mahsulün yetişmesini engellemektedir (Ahmet Hamdi, 29 Teşrinisani 1333 [1917]: 307-309).

Yunus Nadi (Abalıoğlu), orman meselesi ile ilgili diğer bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.[13] *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*'nda yayınladığı makalesinde orman servetini bir medeniyet ölçüsü addetmiştir. Yunus Nadi, ülkedeki ormanların kıymetinin bilinmemesine isyan etmemenin elde olmadığını belirtmiştir. En büyüğünden en küçüğüne kadar herkesin ormanlara karşı lakayt olduğu az çok medeniyet davasında bir memleket varsa onun da Osmanlı memleketi olduğunu vurgulamıştır. Oysa bu hareket tarzının medeniyetle uzlaşması mümkün değildir. Yunus Nadi, insanların evinin önündeki ağacı-ormanı yok edebileceğine buna kimsenin hesap sormayacağına hatta miri malı olan bir ağacı-ormanı tahrip ve imhanın insanların gözünde adeta mubah olduğuna dikkat çekmiştir. Hatta bu imhadan bir nevi zevk duyulduğunu eklemiştir. Bu imhayı sadece sürüsüne otlak açmak isteyen çoban veya tarla açmak isteyen rençber yapmamaktadır. Ormanlara zarar verenlere ait davaları gören mahkemelerdeki tutumun '3-5 ağaç kesti diye veya yaktı diye para ya da hapis cezası vermek reva mıdır?' şeklinde olmasını eleştirmiştir.

1333 (1917) kışının başında İstanbul'daki korulardan birinin odun yapılmak üzere satıldığı kamuoyuna yansımıştır. O dönem harp hali, odun pahalı diye düşünülmüş ve normal karşılanmıştır. Oysa Yunus Nadi, savaş halinin ve yakacak ihtiyacının tüm Avrupa için geçerli olduğuna ve orada ormanlardan ve korulardan fen haricinde tek bir dalın kesilmesinin bile mümkün olmadığına dikkat çekmektedir. Yunus Nadi, ağaçların ve ormanların maddi, manevi paha biçilemez ve feda olunmaz servetler olduğuna kanaat getirildiğine işaret etmektedir. Osmanlı'nın kese kese tahrip ederek bitiremediği ormanları Avrupalının kese kese çoğalttığını belirtmektedir. Yunus Nadi, gübresini kendi yaprağından kendi vücudundan alan, derelere, çayırlara, nehirlere ve denizlere sular veren köklerinden yağmurlar çeken, kuşlara mesken olan, yorgunluğu dinlendiren, havayı temizleyen yeşil elbiseli mahlukatın tabiat hayatında çok önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Ormanlar için "tabiatın serveti" tabirini kullanmakta ve ormanların servet itibarıyla madenlerin hepsinin üzerinde olduğunu belirtmektedir. Madenler bir gün bitebilir, ormanlar ise bitmeyecektir. Akli ve fenni bir idare ile ormanlardan dünyanın ömrü yettikçe istifade etmek mümkündür. Yunus Nadi yazısını şu sözlerle bitirmektedir: *"Acil, makul ve adil bir sebep olmaksızın bir ağaç kesmek, durup dururken bir insan öldürmekten daha ehven bir cinayet değildir."* (Yunus Nadi, Teşrinisani 1333 [1917]: 98-102).

Polis Mecmuası'nda ise ormanların tahribatı ve bu tahribatı memurun ne şekilde tespit edeceğine dair yayınlanan makalede insanların odun elde etmek için ve suçlarını saklamak için ağaçta, ağacın kalınlığının yarısından fazla büyüklükte bir delik açıp ağacı kurumaya terk etmeleri, daha hızlı kurutmak için açtıkları deliğe sülfürik asit doldurmaları ve suçlarını örtmek için çeşitli yollara

[13] Orman kanun tasarının bir türlü yasalaşamaması nedeni ile Yunus Nadi *Tasvir-i Efkar*'da 28 Şubat 1918'de bir yazı kaleme almıştır. Burada ormanların önemine değinmekte, ormanların korunması ve çoğaltılması için üstün körü yapılan işlerden ziyade esaslı bir kanunun gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda Orman Kanunun bir an önce çıkmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bkz. Kutluk, 1967: 335- 339; Kılıç, 2019: 77.

başvurmaları konu edilmiştir (Mameleke İka' Hasar, 1 Kanunuevvel 1332 [1916]: 448-451).

*Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası'*nda Mim.Mim., Ha.Dal. imzalı makalede ormancılıkla hayvancılık ve ziraat arasındaki yakın ilişki ele alınmış ve konuya ilişkin önemli eksiklik ve yanlışlıklara dikkat çekilmiştir. Buna göre ağaç suyu, su merayı, mera hayvanları, hayvanlar gübreyi, gübre ise buğdayı hasıl etmektedir. Gelişmiş hükümetler bu gerçeği takdir ederek orman, baytar, ziraat işlerini birleştirmiş ve bir nezaret altına koymuşlardır. Osmanlı'da ise bu görevi yürüten o dönemde Ticaret ve Ziraat Nezaretidir. Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan, İngiltere gibi gelişmiş ülkeler ziraat ve hayvancılığın gelişiminin ormancılığa bağlı olduğunu takdir edip ona göre önlem almışlardır. Yazarlar ise Osmanlı'da ormanların korunması ve gerekliliklerinin takdir edilmediği, ormanları yakanların, tahrip edelerin yeterince ceza almadığı bunun da halkı cesaretlendirdiği görüşündedir. Meşrutiyet öncesi Orman Nezaretinin bile fazla gelir sağlamak adına fazla ihale vermesi ve kesim yaptırması politikasını takip ederek ormanları tahripten geri kalmadığını belirtmektedir. Yazarların asıl üzerinde durdukları konu Umur-u Baytariye Müdüriyetince düzenlenen kitaplarda hayvanların fidanlıkları ve ağaç yapraklarını yemeye teşvik edilmesidir. Yazarlar, konuyu örnekle açıklamakta, bunun son derece yanlış olduğunu belirtmektedirler. Bu kitapların yazılmadan önce Orman Müdüriyetine danışılması gerektiğine dikkat çekmektedirler. Zira hayvanların beslenmesi için faydalı olan yaprakların ormanlardan toplanması ve hayvana sermaye edilmesi, kaş yapayım derken göz çıkarmaktır. Bu tavsiyelerin Ziraat Baytar ve Orman Müdüriyeti Umumiyelerinin bağlı olduğu Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından yayınlanması daha büyük bir sorundur. Küçük dal ve çeşitli ağaçların yem olarak verilmesi hayvanlar için faydalıdır; ancak yazarlar bu durumun orman için ne derece zararlı olduğunu Nancy orman mektebi öğretmenlerinin de çalışmalarına atıfla anlatmaktadırlar. Hayvan sürülerinin ve çobanların da verdikleri zararlara işaret etmektedirler. Orman Nizamnamesi'ne ormanlara hayvan sokulması ve otlatılması ile ormandan küçük dal vb. toplanmasını menedici ibarelerin koyulması gerektiğine işaret etmektedirler (Mim. Mim., Ha. Dal., Eylül 1333 [1917]: 38-51).

III. Yabancı Memleketlerdeki Gelişmeler ve Ormanlardan İstifade

Osmanlı kamuoyu bu süreçte yabancı memleketlerdeki ormancılık alanındaki gelişmeleri yakından takip etmektedir. Avrupa'daki orman varlığı ile Osmanlı'daki orman alanları kıyaslanmakta, Avrupa'da ormanların korunması yönünde alınan önlemlerle Osmanlı'da alınan önlemler karşılaştırılmakta aynı zamanda yabancı memleketlerin orman alanlarından elde ettikleri gelirler ortaya koyularak Osmanlı'nın ormanlardan layıkıyla istifade etmesi durumunda elde edeceği gelir miktarının artacağı vurgulanmaktadır.

Avusturyalı orman mühendisi Veith, orman ıslahatı çalışmalarındaki rolünün yanı sıra kamuoyunu aydınlatmaya çalışan bir isim olarak karşımıza çıkar. Veith'ın çeşitli mecmualarda Osmanlı ormanlarını teftişi sırasında kaleme aldığı raporları, ormanların faydalarından bahsettiği yazıları yayınlanmıştır[14]. Veith'ın, *İktisadiyat Mecmuası*'nda da Mim. Te.'nin yukarıda belirtilen yazı dizisinden hemen önce iki sayı müddet ile "Ticaret ve Ziraat Nezareti Orman Müşaviri Veith" imzasıyla "Orman Islahatı" başlıklı makale dizisi yayınlanmıştır. Veith, Balkan Savaşları ardından Osmanlı Hükümeti'nin memleketin özellikle iktisaden gelişmesine çabaladığına yer vermiştir. Bu süreçte ele alınan çeşitli ıslahat teşebbüsleri arasında özellikle ormanlara yönelik girişimler de yer almıştır. Osmanlı'da ormanların ıslahatına yönelik teşebbüslere bundan yarım asır önce başlanılmıştır. Orta Avrupa'da ve Fransa'da başlayan teşebbüslere Türkiye de kayıtsız kalmamıştır; nitekim Veith, Türkiye'nin daha o zaman ormanlarının harap bir halde olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde Fransız orman müsteşarlarının Türkiye'ye geldiğini ve 1868'de Orman Nizamnamesi'nin kaleme alındığını belirten Veith bu Nizamname'nin tüm yararlı kısımlarına rağmen ormanlardaki bozulmaya engel olamadığını

[14] Veith'ın Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası'ndaki yazıları için bkz. Alan, 2020: 76-94, 100-110, 113-118.

belirtmiştir. Veith buna neden olarak usulsüz odun toplama, tecavüzler, kanunen müsaade edilen kereste ticareti gibi zararlı geleneklerin devamını göstermiştir. Veith, buna karşılık Orta Avrupa'da ormanların *milli iktisat* için çok büyük bir öneme sahip olduğunu, ormanların milletin refahı ve serveti için büyük bir etken haline geldiğini belirtmektedir. Almanya, Fransa, Avusturya gibi ülkelerde orman ıslahatı yarım asır evvel takdir edilmiş ve ormanların tahrip edilmemesi adına gerekli adımlar atılmıştır. Ormanları koruyup ıslah etmek teşebbüslerinin önce orman sahibi olan Alman prensleri ve büyük çiftlik sahipleri tarafından uygulandığını belirtmiştir. Veith burada ormanların babadan oğula geçerek asırlarca aynı aile elinde kalmasının gelişimi için çok daha yararlı olduğunu vurgulamıştır. Bakıldığında büyük orman ve arazi sahipleri avlanmaya olan meraklarından ötürü ormanları gerektiği gibi korumuşlardır. Bu suretle ormanlar mahvolmaktan kurtulmuştur. Bazı yerlerde bu şekilde ormancılar ve ormancılar memleketi oluşmuştur. Orman ilmi bu suretle Almanya ve Avusturya-Macaristan'da gelişmiştir. Yarım asır önce özellikle sanayileşme ile kerestenin önemli bir ticaret malı haline gelmesi ardından ormanların iktisadi önemi beklenenden de fazla bir raddeye ulaşmıştır. İşte o zaman diğer memleketler ve 1868'den beri de Türkiye, orman ıslahat ve gelişmesine önem vermeye başlamıştır. Almanya ve Avusturya gibi asırlardan beri terbiye görmüş, uzmanlaşmış ormancılara sahip olan memleketler bu konuda birinciliği elde etmiştir. Buna karşılık ormanları zengin fakat bu ormanları korumak için ormancılara sahip olmayan memleketlerde orman ve kereste ticareti zarar görmüştür. Veith bu memleketlere örnek olarak Kuzey Avrupa ve Osmanlı'yı göstermektedir. Veith, bu aşamada çeşitli memleketlerin ormanlardan ne derece fayda sağladığını ortaya koymaktadır. Almanya'da bazı bölgelerde ormanlarda senelik hektar başına hasılat-ı safiye olarak 200 Mark elde edilmektedir. Veith, ormanların kıymetinin sadece para ile ölçülemeyeceğini, ormanların iklime, suya, havaya, memleketin sağlığına ve daha birçok alana katkı sağladığını belirtmektedir. Veith, dünyanın en büyük ormanlarını içine alan Avrupa kıtasında %30 nispetinde, Japonya'da da %30 oranında orman olduğuna dikkat çekmektedir. Japonya'da da Orta Avrupa'da olduğu gibi ormanların gelişimi büyük arazi sahibi derebeylerinin teşebbüslerinden kaynaklanmaktadır. Veith ormanların sağlık açısından da önemine işaret etmektedir. Turistler ve seyyahlar da ormanlara yönelmektedir. Bu da memlekete para getirmektedir. Yine Osmanlı'nın pek çok bölgesindeki sıcak ve kurak iklime bakıldığında ormanların daha da öneminin arttığı görülmektedir. Osmanlı'da ormanların önemi en çok arazinin sulanması ve ziraatın gelişmesi konusunda dikkate alınmalıdır. Artmış bulunan orman tahribatı akar suların kurumasını, bataklıkların oluşumunu beraberinde getirmektedir. Sayılan hususlara bakıldığında Osmanlı için ormanlar büyük önem taşımaktadır. Ormanlardan elde edilen kazanç ise pek az kalmaktadır. Veith vaktiyle Anadolu'daki orman zenginliğinin bilinen bir gerçek olduğunu bununla birlikte maalesef Orta Avrupa'da ormancılığın himaye ve muhafazasına ve ormancıların yetişmesine dair gerekli şartların Osmanlı'da mevcut olmadığına işaret etmektedir. Kanunlaşma adına gerekli adımlar atılmamış bu da tahrip ve istismarı beraberinde getirmiştir (Veith, 28 Mart 1332 [1916]: 3-4). Veith, Türkiye'deki ormanların vaziyetinin parlak olmadığını bununla birlikte Anadolu'da insanlar ve hayvanların tahribinden korunabilmiş yerlerin vaziyetinin oldukça parlak olduğunu belirtmektedir. Uygun iklim ve toprağın yanı sıra Anadolu'da nakliyata müsait vaziyet kereste hasılatının artmasına neden olmaktadır. Veith, ormanların nitelikleri hakkında henüz güvenilir malumat olmadığını belirtmekte, tahmine dayalı rakamlara göre Osmanlı'daki orman miktarını 7 milyon hektar olarak vermektedir. Ormanlar; %88 miri, %6 hususi, %3 boş, %2 köy ve kasaba baltalıkları, %1 evkaf olmak üzere bölünmüştür. Veith, Türkiye'de her ağaçlık yere orman denildiğini buradan yola çıkarak ağaçlıkların ancak %20'sinin kelimenin tam anlamı ile orman olduğunu belirtmektedir. Veith, her sene yeni yetişen ağaç kısmının 3,5 m^3 olduğu varsayılırsa Osmanlı'da her sene yetişen kerestenin 24,000,000 m^3 olduğunu belirtmektedir. Ormanların denize olan yakınlığı ve nakliyesindeki kolaylık, memlekette keresteye olan ihtiyaç, diğer memleketlerin ihtiyacı gibi etmenler sıralandığında bu ormanlardan büyük

faydalar sağlanabilirdi. Veith, Türkiye'deki 7,000,000 hektarlık orman hasılatı için, Alman eyaletlerinin hektar başına 200 Mark hasılatı kıyas edilecek olursa Osmanlı'nın, ormanlardan 1,400,000,000 Mark yani 77,000,000 lira gelir elde etmesinin lazım geldiğini belirtmektedir. Veith aynı zamanda böyle bir kazancı, Osmanlı ormanları henüz Almanya'daki gibi gelişmediğinden, şu anda elde etmenin mümkün olmadığını da eklemektedir. Bu kazancı elde etmek için mevcut ormanların himaye ve ıslahı gerekmektedir. Ziraatın gelişmesi için ormanlar çok kıymetlidir. Kuraklık, çekirge istilaları gibi afetler için en iyi mücadele ancak ormanların çoğalması ile verilir. Veith bugün Anadolu ormanlarının ancak %9 oranında olduğuna, bunun ziraat ve sanayide son derece ilerlemiş olan ve %30 oranında ormana sahip olan Orta Avrupa ile kıyaslandığında hayli az olduğuna dikkat çekmektedir. Veith, Türkiye'nin orman mevcudiyetini 20,000,000 hektara ulaştırılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında iktisadi açıdan ormanların korunması, ıslahı ve çoğaltılması hayati bir öneme sahiptir. Hükümet, bu meselenin önemini takdir ederek orman ıslahatını programına almış ve yabancı uzmanlar çağırmıştır. Fakat bu ıslahat teşebbüsü harbin başlaması ile büyük bir zorluğa düşmüştür. Kapsamlı bir hareket ancak harbin ertesi başlayabilir denilmektedir (Veith, 7 Nisan 1332 [1916]: 3).

Orman Müdür-i Umumisi Mehmet Tevfik Bey, "Ormanlarımızın Tezyid-i Varidatı Nasıl Mümkündür?" başlıklı yazı dizisi ile ormanlardan elde edilecek gelir meselesini ele alan bir diğer isim olmuştur. Mehmet Tevfik, ahalinin kısa vadeli ihtiyacını karşılamak, ziraata tahsis etmek için ormanları tahrip ettiklerini belirtmektedir. Bu hal bazı vilayetlerde orman kalmamasına veya azalmasına neden olmaktadır. Mehmet Tevfik Bey mevcut ormanların korumasına başlanmış ve yeni fidanlık ve ormanlıklar oluşturulmaya girişilmiş ise de halihazırda toplanan gelirlerin ormanların mevcut sermayeleri ile zıt olduğunu belirtmiş ve varidatın ne suretle arttırılacağını ele almıştır. İstatistiklere göre Almanya'nın %22'si, Avusturya-Macaristan'ın %29'u Rusya'nın %38'i, İsveç-Norveç'in %52'si, İspanya'nın %6'sı, İsviçre'nin %16'sı, İtalya'nın %9'u Fransa'nın %16'sı ormanlarla kaplıdır. Fransa, 1,089,096 hektarı devlete, 2,215,382 hektarı köy-kasabaya, 6,217,090 hektarı şahıslara ait olmak üzere toplam 9, 521,568 hektar ormana sahiptir. Fransa Hükümeti, bu ormanlardan 273,935,900 Frank yani 1 Frank 4,4 hesabı ile 1,605,317,960 kuruş varidat-ı gayrı safiye elde etmektedir. Müdür, müfettiş, fen memuru, bekçilerden oluşan 4,057 memur istihdam ettirmekte bunların maaş ve masrafı olarak 58,344,088 ayırmaktadır. Fransa, sadece Kastamonu-Bolu ormanlarından biraz daha geniş olan hükümete ait 1,089,096 hektar ormandan 58 bin kusur kuruş feda ederek 115,115,880 kuruş gelir elde etmektedir. Yani her bir hektar hükümete ait orman için 53,57 masrafa karşılık 105,70 gayrı safi gelir elde etmektedir.

Osmanlı ormanlarına Mameretül Aziz, Diyarbakır, Van, Basra, Hicaz, Yemen vilayetleri ormanları dahil olmadığı halde idare altında bulunan bölgelerdeki ormanlar 5,477,356 hektar koru, 2,167,813 hektar baltalık olmak üzere toplam 7,465,169 hektar kadardır. Bu ormanların bulunduğu bölgelerin yüz ölçümü 4,000,000 km² kabul edilirse ormanlık arazinin miktarı yüzey ölçümünün %2'sini oluşturmaktadır. Bu miktar Fransa'daki gibi tanzim edilmiş kadastrolara dayanmamaktadır, orman müfettişlerinin teftiş ve yüzey ölçümleri ile elde edilmiştir. Bu ormanlar sırf hükümete ait ormanlar olup 27 müdür, 41 müfettiş, 72 kâtip, 89 fen memuru,100 ölçüm memuru, 278 muamelat memuru, 497 vergi memuru, 491 bekçi başı, 1303 bekçi tarafından yönetilmektedir. Merkez memuru ile amenajistler maaşı olarak 1,141,032 kuruş, taşra memuru maaş ve masrafı olarak 16,076,480 kuruş, orman fen memurları yetiştirmek için kurulmuş olan orman mekteb-i alisi ile orman ameliyat mektepleri maaş ve masrafı olarak 1,846,650 kuruş toplamda 17,923,130 kuruş sarf edilmektedir. Toplam gelir ise 35,556,779 kuruştur. Yani Osmanlı ormanlarının her bir hektarı için 2,50 kuruş masrafa karşılık 4,75 gayrı safi varidat elde edilmektedir (Tevfik, Ağustos 1333 [1917]: 5-9).

Tevfik Bey bir sonraki yazısında Kastamonu-Bolu ormanları ile Fransa'nın hükümete ait ormanları arasındaki gelir oranını ele almıştır. Kastamonu-Bolu ormanları, Fransa'nın hükümete ait

ormanlarından 253,265 hektar eksiği ile 835,735 hektar genişliğindedir. 1327 senesi istatistiğine göre 2,903,576 kuruş sarf olunarak 4,777,611 kuruş yani her bir hektar orman için 3,47 kuruş masrafa karşılık 5,70 kuruş gelir elde edilmektedir. Fransa'nın hükümete ait ormanlarında 53,57 masrafa karşılık 105,70 gelir elde edilmektedir. Fransa'nın her bir hektar ormanının safi geliri 32,13 kuruş iken Bolu-Kastamonu ormanlarının her bir hektarının safi geliri 2,23 kuruştan ibarettir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun ormanlarından elde ettiği istifade de değerlendirilmiştir. Ormanlarının genişliği Adapazarı ormanları kadar olan Macaristan'ın Bestercebanya bölgesi dahilinde ormanlar 92,466 hektardır. Masrafı 8,211,116, geliri 14,647,437 kuruştur. Her bir hektar ormandan 85,40 kuruş masraf ile 147,22 kuruş elde edilmektedir. Her bir hektar ormandan 61,82 kuruş safi gelir elde edildiği anlaşılmıştır. İzmit sancağının Adapazarı kazasındaki ormanları 91,610 hektardır. Bu kaza ormanlarının geliri 1,078,913 kuruş, masrafı 341,474 kuruştur. Her bir hektar ormandan 3,42 safi gelir elde edilmektedir. Burada Tevfik Bey vilayetler için ağaçların tecessüm cetvellerinin çıkartılmasının önemine dikkat çekmektedir. Bu sayede odun hasılatı da tayin edilmektedir. Ancak Osmanlı'da bu yönde bir girişim olmamıştır (Tevfik, Eylül 1333 [1917]: 34-36).

Yazılarında Trakya ormanlarına eğilen Ahmet Hamdi, Kanada'da 316, Rusya'da 173 milyon hektar orman bulunmasına rağmen Osmanlı'da 6,710,000 hektarın ormanla kaplı olduğunu belirtmektedir. Yazar, Fransa, Osmanlı'dan 2-3 kat küçük olmasına rağmen ormanları daha fazladır; 8,400,000 hektardır demektedir. Fakat Ahmet Hamdi, Osmanlı'nın da orman yönünden zengin bir mevkide olduğunu belirtmektedir.

Ahmet Hamdi ormanlardan yeterli istifadenin sağlanması için buradaki ağaçların cinslerinin tespit edilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Ahmet Hamdi ormanlardaki meşe, gürgen, dış budak, kayın, çam, köknar, karaağaç, çınar, kızılağaç, servi, kavak, ıhlamur, kestane, ceviz, yabani zeytin, söğüt, şimşir, çitlembik gibi ağaçların hepsinden ayrı ayrı yararlanılacağına vurgu yapmaktadır. Trakya ormanlarında meşe ve kayın yoğunluktadır. Meşe, birinci cins odun ve kömür imaline uygundur. Kerestesi bina inşasında, palamut ve kabukları da debagatta kullanılmaktadır. Kayın ağacı da marangoz ve doğramacılık gibi alanlarda kullanılmaktadır. Trakya ormanlarından tam olarak yararlanılabilmek için hükümet tarafından sıkı bir şekilde ormanların korunması ve teşkilatlandırılması gereklidir. Fransa'da 1860 ve 1864 senelerinde yürürlüğe giren kanunlar doğrultusunda tahribatın önünü almış ve bu tarihten itibaren 300,000 hektardan fazla arazi ormana çevrilmiştir. Orman tahribini sadece insan yapmamaktadır. Büyük ve küçük baş hayvan ağacın en nazik ve önemli kısmını tahrip etmektedir. Örneğin Balkan Savaşları sırasında başıboş dağlara kaçan domuzlar Istranca ormanlarına ve civar tarlalara önemli zararlar vermiştir. O yüzden ormanları insan ve hayvanın tahribinden korumak için kanunlar koymak, yenileyerek ağaçlandırma yapmak teşkilatın ilk esasıdır. Yenilenerek ormanlaştırma hareketi ilk seneler hiçbir kâr sağlamayacağı gibi fazlaca masraflı olduğundan insanlar bu külfete katlanmamaktadır. Fakat hükümetler seneler sonra ancak yarar getirecek bir işe yatırım yapmalıdırlar. Bu nedenle ormanların çoğu her memlekette hükümetlerin idaresindedir. Almanya, Fransa, Belçika'da bu gibi ormanlar nahiye ve kazaların ormanlarından daha fazla hasılat vermektedir. Ahmet Hamdi, ormanlardan daimî ve ortalama suretle yararlanılabilmek için, ağaçların cinsine göre müsait miktarda büyümesine yetecek bir müddet nispetinde tüm ormanları parçalara ayırma ve bir sene yararlanılan yerden belli bir süre kesimi engelleme olarak tanımadığı amenajmanın gerekliliğini de belirtmektedir. Faydası, insanların nakliyesi kolay yerlerden mahvoluncaya kadar kesim işlemi yapmaları usulünü kaldırmak ve ormanları daimî bir gelir kaynağı haline getirmektir. Yine ormanlarda kesimi uygun olan ağaçların memur vasıtası ile damgalanması usulü olan seyrekleştirme usulünün büyümesi gereken ağaçların çevresini temizlemek suretiyle büyümesine yardım etmesi bakımından gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Istranca dağlarındaki en önemli sorun teşkilatsızlığın getirdiği fenni olmayan kesimdir. Nakliyatı daha kolay yerlerdeki ağaçlar seyrekleşmiş ve bodurdur. Garba

doğru gittikçe orman yoğunlaşır, balta girmemiş kesimler ortaya çıkar. Buralardan odun, kömür ve kereste imal edilebilir. Ahmet Hamdi Trakya ormanlarının teşkilatı, korunması adına düşünülecek en önemli meselenin yol ve nakliye olduğunu vurgular. Ahmet Hamdi, Trakya ormanlarında ihracata müsait kerestecilik ve odun sanayisinin tesis edilmediğini belirtmektedir. Fakat büyük sanayi için gerekli olan keresteyi vermeye yetecek kayın ağaçlarını barındırması burada oduna yönelik sanayinin gelişebileceğinin bir kanıtı olduğunu ortaya koyduğunu belirtir.

Trakya ormanlarının önemi özellikle İstanbul'a yakınlığından gelmektedir. İstanbul nüfusu günden güne artmaktadır. Odun, kömür ihtiyacı da çoğalmıştır, İstanbul'un senelik 2,5 milyon kıyye odun ile 120 milyon kıyye odun kömürüne ihtiyacı vardır. Bu miktarı Trakya ormanları karşılayabilecek niteliktedir. Ahmet Hamdi, İstanbul'a yakın bulunan İzmit, Bolu, Kastamonu ormanlarıyla, Marmara hatta Adalar denizi ve Akdeniz sahil ormanlarından odun ve kömür gelmesi olasıysa da bunlar ileride sanayinin ihtiyacını karşılayacakları zaman Trakya ormanlarının İstanbul'u idare edebileceğini belirtmektedir. Ahmet Hamdi, Istranca dağlarındaki ormanlardan yeterince faydalanabilecek vasıta ve teşkilata sahip olunması durumunda İstanbul'da o dönemde görülen odun kömür darlığının yaşanmayacağına işaret etmektedir. Ahmet Hamdi Istranca'dan elde edilecek odun ve kömürün sadece İstanbul'da satılabileceğini belirtmektedir. Karadeniz sahilinde hiçbir memlekete satma imkânı yoktur. Rusya, Romanya, Bulgaristan odun ihtiyacından kurtulmuştur. 3,500 km²'lik Istranca ormanlarının bir önemi de Trakya kıtasının yegâne ormanları olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ormanlar Trakya'daki şehirlerin de ihtiyacını karşılayacaktır. Bu ormanların üçüncü bir önemi de nüfus artışını beraberinde getirecek olmasıdır. Nitekim faal bir hayata sahip olacak orman mıntıkası şimdiki nüfusunun 1-2 misli fazlasını geçindirebilir. Nüfusun artması ile odunculuk, kömürcülük, bunlara ait sanayici ve avcılık da artacak, bunlar pek çok vatandaşın geçimini sağlayacaktır (Ahmet Hamdi, 22 Teşrinisani 1333 [1917]: 291-295).

Ahmet Hamdi, Istranca dağlarındaki ormanların genişliği hakkında doğru bir rakam vermenin mümkün olmadığını fakat tahminen 3,500 km²/ 350,000 hektar/ 381,850,000 eski dönüm olduğunu belirtmektedir. Trakya ovasının yüzey genişliği 15,000,000 dönüm tahmin edildiği durumda ormanlık kısım bunun1/4'üdür. Bu ormanlar, Kastamonu-Bolu ormanlarının yanında küçük kalmakla birlikle pek çok açıdan hayli önemlidir. 4,000,000 dönüme yakın bu yerde mevcut ağaçlar tahminen 750 milyondan fazladır. Hepsi kesildiği durumda 2,5 milyar çeki odun eder ki bu İstanbul'u 1000 sene idare edebilir demektedir. Ahmet Hamdi fenni bir şekilde bu ormanlardan istifade edilmesi durumunda ormanların hiçbir şey ziyan etmeden senelik 20 milyon çeki odun veya 7 milyon çeki odun ile 24 milyon kantar kömür ve 6 milyon çeki kereste vermeye ve tüm Trakya ile İstanbul civarını bol bol idare etmeye muktedir olduğuna dikkat çekmektedir. Tabi bunun için orman teşkilatı kurulmasına ve nakliye sorunun çözülmesine ihtiyaç vardır. Ergene nehrine dökülen çeşitli nehirlerden istifade edileceği ilk başta düşünülebilir; ancak bu nehirler yazın akmadığından yetersiz kalacaktır. Kaynakları Istranca dağlarında bulunan bu nehirlerin hiç olmazsa senenin belli bir kısmında nakliyata müsaade edeceği hesap edilebilir. Ergene'ye katılacak bu nehirlerle demiryolu istasyonlarına kadar nakliye gerçekleşmiş olur. Demiryolu nakliyatı ise deniz nakliyatından daha pahalıdır. Bu suretle Karadeniz'e nakliyat imkânı mevcut oldukça buna rağbet edilmeyeceği açıktır. Karadeniz'e tüm orman mıntıkasının ihtiyacını karşılayacak bir nehrin akmaması ve arazinin meyilli olması birer engel gibi gözükse de Ahmet Hamdi Bulanıkdere ve Midye civarında akan küçük nehirlerden faydalanılabileceğine işaret etmektedir. Ahmet Hamdi Karadeniz'e ve Karadeniz limanlarının önemine işaret etmektedir. Özellikle Iğneada limanının ormanlardan gerektiği gibi faydalanıldığı durumda gelişeceğini ve en önemli odun ve kereste ihraç limanı olacağını belirtmektedir (Ahmet Hamdi, 15 Teşrinisani 1333 [1917]: 275-279). Ahmet Hamdi diğer bir yazısında Istranca ormanlarından beklenilen faydanın bugün 20-30'da 1'inin bile temin edilemediğini belirtmektedir. Mevcut hesaplara göre bu ormanlardan 100,000,000 kıyye odun

kömürü; 160,000 çeki odun, 1,000 m^3 kereste ve az miktarda orman ürünü (ıhlamur, palamut, kayın vs.) elde edilmektedir. Oysa Istranca ormanlarında ileride 1,000,000,000 kıyye odun kömürü; 7,000,000 çeki odun; 15,000,000 m^3 kereste ve çok daha fazla orman ürünü elde edilebilir. Ahmet Hamdi, orman hasılatının kullanım usulü bilinmediği için ve para etmediği için ziyan edildiğini vurgulamaktadır. Örneğin kayın ağaçlarının Alman fıstığı denilen meyvelerinin yağ çıkartmak için kullanılabileceğine, kayın yapraklarının tütün gibi kullanılabileceğine dikkat çekmektedir. Ahmet Hamdi ormanlardan yeterince yararlanabilmek için sadece hükümetin çalışmasının yeterli olmayacağını, ülkede ormancılıkla ilgili memurların çoğalması ve zengin sermayeli şirketlerin kurulup fenni bir şekilde ormanlardan yararlanmaları gerektiğini belirtmektedir (Ahmet Hamdi, 29 Teşrinisani 1333 [1917]: 307-309).

IV. Yabancı Sermaye ve Yabancı Uzmanlara Bakış

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı'da liberal esintilerin son bulmasını beraberinde getirmiş, tüm savaşan ülkelerde olduğu gibi Osmanlı'da da devlet iktisadi faaliyetlere müdahil olmuştu. Milliyetçilik artarken ülke ekonomisinin güdümlenmesi gerektiği fikri ön plana çıkmış, piyasanın millileşmesi amaçlanmıştı (Toprak, 2019: 9-15). Bu süreç boyunca milli sermaye vurgulanmakla beraber yabancı sermayeden özellikle müttefik ve tarafsız devletlerin sermayelerinden vaz geçilmedi. Yabancı sermayeye karşı tavır alınmaktan kaçınıldı. Küçük çaplı girişimlerde yerli sermayeye öncelik tanınırken büyük ölçekli girişimlerde yabancı sermaye ile milli sermayenin ortaklığı tercih edildi. Orman meselesinde de yabancı sermayeye bakış ve uygulama temelde bu perspektifte oldu. Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmet Nesimi Bey madenlerin ve ormanların işletilmesinde, büyük sanayi kuruluşlarının açılmasında Osmanlı'da yabancı sermayeden yararlanılması gerektiğini belirtmişti (Toprak, 2019: 166-169).[15]

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ormancılıkta müttefik bir devletin sermayesine başvurulduğu büyük ölçekli bir girişim olarak Kastamonu-Bolu imtiyaz süreci ön plana çıkar.[16] Mim. Te.'nin de belirttiği üzere bu süreçte geniş ölçekli anlaşmalı kesimin tercih edildiği Osmanlı mecmualarında yer almış (Mim.Te., 28 Nisan 1332 [1916]: 5-7), geniş ölçüdeki ormanların işletmeye açılması ile hazineye gelir temin edilmesi düşünülmüş, bu amaçla Kastamonu-Bolu ormanları yabancı bir şirkete verilmek istenilmişti (Cin, 1978: 316). Fakat bu ormanların işletilmesinde yabancı sermayenin kullanımı meselesi özellikle Mebusan Meclisinde önemli tartışmalara neden olmuş, süreç bu tartışmalara cevap verir nitelikte basında da işlenmiştir.

Bolu ve Kastamonu ormanlarının fenni usuller ve büyük sermaye ile işletilmesine ilişkin savaş öncesi işletme imtiyazının bir Macar şirketine ihalesi söz konusu olmuş ve gazetelerde bu konuda tartışmalar meydana gelmiştir. Savaşın başlaması ardından ise Macar şirketi ile görüşmeler kesilmiştir (Bolu ve Kastamonu Ormanları, 24 Teşrinisani 1332 [1916]: 6-7). Bu süreçte yerli girişimler olmuş, 1915'te basında 200,000 lira sermayeli Bolu ve Kastamonu Milli Anonim Şirketinin kurulduğu, hisse senetlerinin yarısının hükümet tarafından alınacağı, yarısının da Bolu-Kastamonu ahalisinin alma önceliğinin olacağı yer almıştı (Esin, 2016: 130, 137). *İktisadiyat Mecmuası*'ndaki habere göre, Bolu ve Kastamonu eşrafından hatırı sayılır kişiler ormanların işletilmesini yerli ahaliye vermek adına girişimde

[15] Toprak, yabancı sermaye ile milli sermayeyi uyumlu kılma çabasına 1917 tarihli Ormanların Usul-i İdare-i Fenniyeleri Hakkındaki Kanununu örnek göstermektedir. Bu Kanun hükümete, ormanların pazarlık suretiyle şirketlere ihalesini mümkün kılmanın yanı sıra ormanları işlemek amacıyla kurulacak şirketlerin sermayesinin en az yarısının üç ay süre ile Osmanlı vatandaşlarına arz olunmasını zorunlu kılmayı beraberinde getirmiştir. Bkz. Toprak, 2019: 171.

[16] Esin çalışmasında, savaş dönemindeki orman imtiyazlarının "savaş devletçiliği" ve "milli iktisat" kavramına ne derece uygun düştüğünü sorar. Cevabı ise Kastamonu-Bolu imtiyazının yabancı imtiyaz sahiplerine son derece geniş hareket alanı sağladığı, verilen imtiyazların bölgenin sivil ve resmi sanayi kuruluşlarına zarar verdiği üzerinedir. Süreç orman ihaleleri özelinde "milli şirketler iktisadıdır". Bkz. Esin, 2016: 142-143.

bulunmuşlardı. Bu girişimin başında da Kastamonu mebusu vardı. Anonim bir şirket kurulması, şirkete Bolu ve Kastamonu ahalisinden hissedarların kaydolması planlanmıştı. Hatta ahali hemen 75,000 lira için hisse kaydı yapmıştı (Bolu ve Kastamonu Ormanları, 24 Teşrinisani 1332 [1916]: 6-7). 1917 yılı sonlarında ise ihaleyi elde etmeyi başaran Orman İşletme Şirketi'nin aldığı imtiyazı Avusturya-Macaristan'ın en büyük kereste firmasına devretmek üzere harekete geçmesi eleştirilere neden olacaktı (Esin, 2016: 137).

2 Mart 1334 (1918) tarihli meclis oturumunda 15 senedir orman işi ile meşgul olan ve iki fabrika kuran Ömer Lütfi Bey, Kastamonu ve Bolu orman imtiyazının kanunlara aykırı ve milletin ve hazinenin çıkarları aleyhinde olduğunu belirtecekti. Ömer Lütfi Bey imtiyazın 4 yıl önce, yukarıda da belirtildiği üzere, reddedilmesinin nedenini aydınlatacaktı. Bir Macar şirketinin imtiyazı almak adına harekete geçmesinin duyulması üzerine Ömer Lütfi Bey, Talat Paşa ile görüşmüş, bu işin zararlarına dikkat çekmişti. Talat Paşa da uyarıya kulak asmış ve işin olmayacağını belirtmişti. İş o süreçte reddedilmişti; fakat sonra imtiyaz verilmişti. Ömer Lütfi, Osmanlı'nın kapitülasyon zincirinden kurtulduğunu vurgulamış ama bu işin rejiden ve her türlü ekonomik bağdan bin kat daha fena olduğunu mecliste dile getirmişti. Burada Ömer Lütfi Bey, mukavelenamenin olumsuz yanlarını sıralamakta ve imtiyazın çok ucuz bir fiyata verildiğini belirtmekteydi. Ağnam, aşar, emlak, arazi vergisine %100- %200 zam yapılırken bu anlaşma ile 50 sene müddetle her 10 senede bir %10 zam yapıldığına dikkat çekmekteydi. Şirkete kerestelik eşyanın metre^3'ü azami 62 kuruş, asgari 31 kuruştan verildiğini, yerli ahaliye ise 140 kuruştan aşağı verilmediğini belirtmekteydi. Ömer Lütfi Bey Milli Anonim Şirketi teşebbüsüne de değinmiş, hükümetin uygun görmesi ile dahili bir şirket kurmak için Kastamonu ve Bolu'ya gittiğini ve 4 ayda 75 bin liralık hisse kaydettiğini memnuniyetle ifade etmişti. Zam yapmadan ormanlar gibi milli servetlere yatırım yapılması gerektiğini vurgulamıştı. Mevcut durumu ise "memleketin ormanlarının satılması" olarak nitelendirmişti. Ömer Lütfi Bey burada 18 fabrika, 500'ü geçkin hızar olduğunu belirtmekte ve bunların kurucu hisseden yararlanamayacağını, şirketin verdiği kârın bunları doyuramayacağını vurgulamaktaydı. Macar şirketin vereceği para için 1,000,000 insanın rızkının elinden alınmamasını belirtmekteydi. Reji ve Zonguldak Şirketi dolayısıyla yaşanan olumsuzları örnek göstermekteydi (MMZC., 2 Mart 1334 [1918]: 611-616).

Kastamonu-Bolu ormanlarının bir yabancı sermaye grubuna verilmesi meselesi, ormancılıkla geçinen yerli ahalinin devlet hazinesine küçük bir menfaat temin etmek adına feda edildiği yönünde yorumlara neden olmuştu. *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*'nda[17] yayınlanan "Elif." "Ha", imzalı iki yazı dizisi bu meseleyi ele almıştır. Elif. Ha., büyük bir servetten yararlanılamadığını düşünerek hükümetin orman işini uzman sermayedar bir şirkete havale etmesini doğru bir hareket olarak değerlendirmekteydi. Bu noktadan bakıldığında ormanları koruma, fenni usule göre imar etme, yine şirketin hazineye yük yüklemeden iş görmesi, kârından bir kısmını devlete vermesi memnuniyetle karşılanmaktadır. Öte yandan yazar, Kastamonu ve Bolu ormanlarının bölgenin birincil servetini oluşturduğuna vurgu yapmaktadır. Buna göre arazinin %22'si ormanlarla kaplıdır. Oysa tüm Osmanlı'da bu rakam %9'dur. Dahası bölge ahalisinin ¾'ü ormanlardan geçinmektedir. En az yarım milyon kişi bu işten para kazanmaktadır.

Yazar, sarı-kara çam, meşe, köknar ağaçlarını barındıran Kastamonu-Bolu ormanlarının, Osmanlı ormanlarının en mühimini teşkil ettiğini belirtmektedir. Fransa'da, toplamı Kastamonu-Bolu ormanları kadar olan devlet ormanlarından 3,5 milyon kâr elde edildiğine ve bunun hazineye kaldığına dikkat çekmektedir. Yazar, Osmanlı'nın da bütçe denkliği sağlamak için gelire ne denli muhtaç olduğu

[17] Ticaret-i Umumiye Mecmuasının yazarları arasında önemli ölçüde yükü taşıyan kişi Ahmet Hamdi (Başar)'dir. Dergide Mim.Cim., Ahmet Dündar gibi takma adlarla da makaleler yazdığı bilinmektedir. Bkz. Koraltürk, 2000: 152; 2007: 4. 1930'lu yıllarda yayınlanan Kooperatif Mecmuası'nda "A.H.", "H" gibi adlarla da yazılar yazmıştır. Bkz. Koraltürk, 2007:33.

düşünüldüğünde Macar şirketinin hazineye vereceği her 4 yılda bir 20,000 lira zammedilmek üzere 40,000 liranın pek az olduğunu, yerli ahaliyi başka işlerle meşgul etmek veya şirket hesabına çalıştırmak için bu küçük menfaatin dikkate bile alınmaması gerektiğini açıkça söylemektedir.

Yazar, hükümetin burada kesin bir karar verdiğini, ormanları küçük sermayedarlar ve mültezimler elinde bulundurmaktaki zararı takdir ederek büyük bir şirkete vermeyi uygun gördüğünü belirtmiştir. Meselenin şirketin yabancı sermayedarlardan ibaret olması ise hükümetin buna bir çare bulacağını, öne sürülen sakıncalar ormanların toptan imtiyazlı bir şirkete verilmesi ise meselenin başka bir şekilde halledilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yazar, Sinop Milletvekili Lütfi Bey'in Mebusan Meclisindeki konuşmasına genişçe yer vermiştir. Lütfi Bey'in konuşmasından çıkan netice, ormanların yabancı bir şirkete, yerli erbabın ve sermayenin tam anlamı ile kabul edilmeyecekleri bir şirkete, ihale edilmesinde pek çok zararların olduğudur. Burada yabancı sermayeden çekinilmemesi gerektiğini, özellikle Osmanlı'ya dostluk hissi besleyen milletlere ait sermayeyi memnuniyetle karşıladıklarını belirtmektedir. Yazar, Mebusan Meclisi tarafından takınılan bu tutumun yabancı sermayeye karşı ülkede bir memnuniyetsizlik olduğu hakkında yabancılar tarafından yıllardır hasıl olan fikrin takviyesine yardım etmemesinin gerekliliğini belirtmektedir. Yabancı sermayenin ülke için gerekliliğine dikkat çekmektedir. Fakat burada yazar bir ayrıma gitmektedir. Buna göre bazı işlerde milli kuvvetler ve milli sermaye hâkim olmalıdır. Ahalinin başlıca geçim kaynağını, memleketin en büyük servetini teşkil eden ormanlar da bu kısma girmektedir (Elif.Ha., 14 Mart 1334 [1918]: 177-179).

İki gün sonra Maliye Nazırı Cavid Bey konuyu ele almak üzere Mebusan Meclisindedir. Cavid Bey ihalede, kurulacak şirketin %50 hissesinin Osmanlılara, %50 hissesinin yabancılara ait olması, şirket azasının yarısının Osmanlı olması ve reisliğin Osmanlı'da bulunması siyasetinin izlendiğini belirtmiştir. İmtiyazın doğrudan teşekkül edecek bir Osmanlı şirketine verilmesini ve Osmanlı şirketi tarafından bilahare oluşturulacak karma Osmanlı-Macar şirketine imtiyazın aktarılmasını uygun gördüklerini açıklamıştır. İmtiyazı alan Osmanlı vatandaşlarının imtiyazın bir Osmanlı şirketine verilmesini temin etmek için kendi isimlerini ödünç verdiklerini de eklemiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan Ziraat ve Ticaret Nazırı Mustafa Şeref Bey ise bazı ormanların pazarlık suretiyle ihalesi için hükümete yetki verildiğini belirtmiştir. Mustafa Şeref Bey öte yandan bu meselenin memleket menfaatine olan yönlerinin fazlalığına dikkat çekmiştir. Buna göre Osmanlı'nın olağan orman varidatı 400,000 liradan ibarettir. 1332'de bu miktar 160,000 liraya düşmüştür. Yalnız Bolu-Kastamonu ormanlarının geliri 1327'de 40,000 lira iken 1332'de 14,000 liraya düşmüştür. Anlaşma gereğince şirket ilk 4 sene için hazineye 40,000 lira, ikinci 4 sene için 60,000 lira, üçüncü 4 sene için 80,000 lira temin etmektedir. 12 sene sonra ise orman planları tetkik edilip kesim başlayınca o zaman tüm Osmanlı ormanlarından elde edilen gelirin toplamı kadar gelir elde edilmesi planlanmaktadır. Mustafa Şeref Bey bölgedeki hızar sahibi 500 kişi ve fabrika sahibi 18 kişinin hukukunun anlaşma ile temin edildiğini belirtmiş buna örnek olarak bu kimselerin şirketle anlaşamamaları durumunda hükümetin onlara şirkete verdiği fiyat üzerinden kereste vereceğini belirtmiştir. Şirketin çalışmaya başlamasından sonra bölgede sanayi tesis edileceğine, halkının amelelikle meşgul olacağına dikkat çekmiştir. Mustafa Şeref Bey, orman tahribatına dikkat çekerken yanlış kesimdeki en büyük hatanın küçük ölçekli ihaleler olduğunu belirtmiştir. Mustafa Şeref, Ömer Lütfi Bey'in bölgeye yerleştirilen bekçilerin şirket menfaatlerini koruyacakları tezine karşı çıkmakta ve orman tahribatının nedeninin bekçilerin azlığından kaynaklandığını belirtmektedir. Bekçileri arttırmaya bütçe yetmemekte hükümet, şirket vasıtası ile bekçileri görevlendirmektedir. (MMZC., 4 Mart 1334 [1918]: 659-674).

Ticaret-i Umumiye Mecmuası'nda Elif. Ha., Mustafa Şeref Bey'in açıklamalarına yer vermiş, bazı noktalarına da cevap vermiştir. Küçük ölçekli ihaledense büyük ölçekli ihalenin faydaları üzerinde durmakla birlikte şirketle uyuşamayanların menfaatlerinin tam olarak sağlanması konusunda yazarın şüpheleri vardır. Büyük sermayenin girdiği yerde küçük sermayenin yutulmasının iktisadi bir hakikat

olduğuna dikkat çekmektedir. Buna dayanarak yerli fabrika ve hızar sahipleri ile şirket arasında anlaşma sağlanmasına yardımcı olmalarını temenni ettiğini belirtmektedir. Şirketin sermayesinin yarısı Osmanlılara arz edilecektir. Sermayenin ¼'ünün kurucu hisse olması, bunların kâr hissesine sahip olması ve sadece Osmanlılardan oluşması planlanmaktadır. Kastamonu-Bolu'daki fabrikatör ve hızar sahiplerinin müesseselerine karşılık hisse senedi almak istemeleri durumunda kurucu hisseli senetlerden verilecektir. Kabul etmeyenler yaşamaya devam edecektir. Bu uygulama ilk kez ecnebi sermayesi ve çalışması ile Türk sermayesinin birleştiği bir nokta olarak addetmektedir (Elif. Ha., 3 Nisan 1334 [1918]: 206-208).

31 Mart 1918 tarihli Mebusan Meclisi oturumunda Bolu Mebusu Ziya Bey piyasaya en çok kereste sevk eden Bolu-Kastamonu ormanlarının tek bir şirkete ihalesi ile tekelleşeceğini ve reji benzeri bir hale bürüneceğini belirterek itiraz etmiştir. Ömer Lütfi Bey de köylüye baltalık verilmesi gerektiğini, diğer memleketlerdeki ormanların idaresinin hükümet elinde olduğunu ama burada köylünün karşısında bir şirket olduğunu, köylünün ileride derdini anlatacak kimse bulamayacağını belirtmiştir. Konunun meclisin tatil öncesi son gününe ve son saatlerine kalması meselenin aceleye getirildiği yönünde de mebusların itirazlarına neden olmuş sonunda Nazır Mustafa Şeref Bey'in teminatı senet sayılmış konu kapanmıştı (MMZC., 31 Mart 1334 [1918]: 551-562). İmtiyaz hakkı ise ihaleden kısa bir süre sonra Avusturyalı Grödel Şirketine devredilmiş, anlaşma basında da yer almıştır. Anlaşmada yabancı sermaye karşısında yerli girişimcilerin haklarının belirli ölçüde korunmasına dikkat edildiği açıktır.[18]

Yabancı uzmanların gelişi ise kamuoyunda genel itibariyle olumlu değerlendirilmişti. Milli iktisat görüşünün bir diğer savunucusu olan, haftalık yayın yapan (Koraltürk, 2001b: 213-214) *Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Gazetesi*, Ticaret ve Ziraat Nezaretinin madeni işletmek üzere yabancı uzman ve mühendisler getireceği gibi ormanların da işletilmesi için yabancı uzmanların çağırılacağını, Ticaret ve Ziraat Nezaretinin çok önemli bir karar aldığı yorumu ile duyurmuştu. Gazete, orman ve madenlerimizin değerinin şimdiye kadar takdir olunmadığına dikkat çekmişti. Özellikle bu işteki sahtekarlıklar ele alınmıştı. Orman meselesinde dolandırıcıların oyuna getirmek istedikleri kişilere Anadolu'daki ormanların işletilmesi konusunda geniş haklar bahşeden harita ve evrak gösterdiklerini, daha sonra masrafı ödedikten sonra bunların çeşitli bahanelerle ortadan kaybolduklarını belirtmişti. Nezaretin kararını destekleyen mecmua, ecnebi sermayedar ve tüccarın orman ve madenin kıymetini anlayıp işletmeyi yükleneceklerini bunun da hazineye gelir temin edeceğini belirtmişti (Memalik-i Osmaniye Dahilindeki Orman ve Madenlerden İstifade, 8 Nisan 1330 [1914]: 2-3). Bunun haricinde yabancı uzmanların ülkeye geliş haberleri (Orman Mektebi Alisi İçin, 1 Eylül 1332 [1916]: 1; Orman ve Nehir Müteassısları, 23 Haziran 1332 [1916]: 7; Yeni Bir Orman Mütehassısı Celbi, 15 Eylül 1332 [1916]: 5), Veith'in ve diğer uzmanların teftiş gezileri (Orman Islahatı, 6 Teşrinievvel 1332 [1916]: 5; Ormanlar, 1

[18] Kastamonu-Bolu miri ormanlarını kapsayan imtiyazın süresi 50 yıldı. Orman İşletme Şirketi sözleşmeden sonraki altı ay içerisinde haklarını bir anonim şirkete devredecek, bu şirketin sermayesinin en az yarısı Osmanlılara arz olunacaktı. Havzada daha önce kurulmuş fabrika ve hızar sahipleri ile anlaşma sağlanmazsa onlara gerekli olan hammadde, 12 sene süre ile imtiyaz sahiplerine verilen bedel doğrultusunda hükümetçe ve işletme planlarının tayininden sonra da imtiyaz sahipleri tarafından aynı bedelle verilecekti. Anlaşma, kesim ve imalata dair planların belli bir müddet içerisinde sunulması, 12 sene içerisinde işletme planlarının yapılması, imtiyaz sahibinin orman memurlarına masrafı kendisine ait olmak üzere ikametgâh ve idarehane inşa etmesi, ağaçların kesim ve nakliyesinde istihdam edeceği ameleyi Osmanlı tebaasından ve tercihen civar ahaliden çalıştırması, Kastamonu ve Bolu civarında okul ve hastane inşası gibi maddeleri ve yukarıda belirtilen ödeme planlarını içermekteydi. Orman Mekteb-i Alisi Mecmuasında yer alan anlaşma maddeleri ile Kutluk'ta yer alan anlaşma maddeleri arasında ufak farklılıklar vardır. Esin de aynı konuya dikkat çekmiştir. Bkz. Kastamonu ve Bolu Ormanları Mukavelesi, Kanunusani 1334 [1918]: 184-190; Şubat 1334: 222- 223; Mart ve Nisan 1334 [1918]: 239- 244; Kutluk, 1948: 515- 524; Esin, 2016: 138. Kastamonu ve Bolu Ormanları Şartnamesi için bkz. Mayıs 1334 [1918]: 287- 293. İmtiyaz ilerleyen dönemde feshedilmiştir. İmtiyazın akıbeti için bkz. Esin, 2016: 138-140.

Eylül 1332 [1916]: 7; Ormanlarda Tedkikat ve Tatbikat, 21 Haziran 1333 [1917]: 7; Suriye Ormanlarında Tetkikat-ı Fenniye, 28 Temmuz 1332 [1916]: 7) mecmualarda yer almıştı.

V. Mesleki ve Fenni Konular

İncelediğimiz yayınlar içerisinde sadece *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*[19] doğrudan ormancılığa ilişkin mesleki ve fenni konularda neşriyat yapmaktadır. Mecmuanın tanıtıldığı "Mim.Mim" imzalı "İfade-i Meram" başlıklı yazıda, ormanların maddi ve manevi yerine getirdikleri önemli hizmeti ortaya koyacakları, mevcut ormanların fenni usuller çerçevesinde korunması ve idaresi konularını işleyecekleri, usulsüz kesim dolayısıyla tahribata uğramış ormanların ve civar arazinin gitgide verimsizleşmesi ile ziraat erbabını ve hazineyi de üzüntüye uğratan duruma çare olmak amacıyla yeniden orman tesisinden, ziraat ve ormancılığın ilişkisinden bahsedecekleri, gerekirse orman mektebinde okutulan ilme değinecekleri belirtilmiştir. Yazıda Meşrutiyet'in ilanı ardından eczacı, kimyager, sanayici gibi meslek erbaplarının ihtiyacına binaen çeşitli yayınlar yapıldığına işaret edilmiş ve söz konusu mecmuanın ormancılık mesleğinin gelişimine de katkı sunmayı amaçladığı aktarılmıştır (Mim. Mim., Ağustos 1333 [1917]: 3-4).

Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası'nda ormancılığa ilişkin çıkan kanun ve layihaların yanı sıra odun-kömür meselesi, nakliyatı, temini (Süleyman Azmi, Teşrinisani 1333 [1917]: 110-121; Kanunuevvel 1333 [1917]: 130-139; Şubat 1334 [1918]: 189-210; Mart ve Nisan 1334 [1918]: 226-238; Mayıs 1334 [1918]: 279-286; Haziran 1334 [1918]: 329-333), terementi ve reçinecilik (Süleyman Azmi, Kanunusani 1334 [1918]: 169-175; Şubat 1334 [1918]: 212-221; Haziran 1334 [1918]: 312-320; Temmuz 1334 [1918]: 362-368) gibi konular da yazı dizisi şeklinde işlenmiştir. Arboretoryum yapımı, çam yetiştirilmesi, fidanlık tesisi, yakacak meselesi gibi mesleki konular mecmuada yer almıştır.

Bunlar arasında Mim.Mim. ve Ha.Dal. isimli yazarların ağaç yetiştirme bahçesi, arboretumu konu alan yazıları ön plana çıkmaktadır. Yazarlar burada her taraftan ormanların mahvedildiği yönünde sesler yükseldiğine; nitekim mevcut ormanların yarım asır evvelki ormanların ¼'i kadar bile olmadığına vurgu yapmışlardır. Cehalet, ruhsatsız kesim, fazla gelir elde etme sevdası tahribatı arttırmakta, Anadolu tezek yakmaya mecbur bırakılırken İstanbul'da kömür ve odun kıymetli eşya sınıfından sayılmaktadır. Tahribatın iklimi olumsuz etkilediğine dem vurulmakta, senenin 6 aynın kış, 6 ayının yaz olduğundan, ilkbahar ve sonbaharın nimetlerinden yararlanılamaz olunduğundan yakınılmaktadır. Yazarlar, Orman Müdüriyet-i Umumiyesince ormanların fenni usulde idaresine ve ağaçlandırmaya gidilerek yeniden tesisine karar verildiğini belirtmektedir. Ormanların ihyası planı uzun süreli ve hayli masraflıdır; bununla birlikle iyi bir idare ile verimli bir hale getirilmesindeki önem, yiğitlikle vatanı savunan ordunun elde edeceği zafer derecesinde vatanseverce ve fedakârca bir hareket addedilmektedir. Burada yazarlar doğru ağaçlandırmaya, dikilecek ağaçların cinsinin ülkeye uygun olmasına dikkat çekmektedirler. Ağaçlandırma işinde pek çok önemli nokta olduğuna ve bunun tek bir yabancı uzman ile halledilemeyeceğine, ağaçlandırma için bir heyet oluşturmak gerektiğine işaret etmektedirler. İlaveten orman mekteplerinde arboretumlar inşa edilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Bu şekilde yabancı ağaçlardan hangilerinin ithal edileceği ve ekiminin uygun olacağı tespit edilebilecektir (Mim. Mim, Ha. Dal., Kanunusani 1334 [1918]: 162-168).

Orman Müdüriyet-i Umumiyesi Hesabat Şubesi Müdürü Mehmet Nuri ağaçların insanlar için bir ihtiyaç olduğundan, kısır arazide ağaç yetiştirilmesi ile buraların faydalı hale getirilebileceğinden bahsetmiştir. Bu tip arazide ne şekilde ağaç dikileceğini ayrıntıları ile ele almıştır. Ovalarda, geniş vadilerde çınar yetiştirmenin faydalı olduğu, nehir taşkınları, sel gibi afetlere söğütler ile engel olunabileceği yönünde yararlı bilgiler vermiştir. Her şahsın kendi tarlası, arazisi, çayırı etrafında

[19] Mecmua, "Ormancılığın cem'i şuabatından bâhis aylık mecmuadır" ibaresi ile Mehmet Mahfi (Eğilmez)'nin mesul müdürlüğünde Ağustos 1333'ten Temmuz 1334'e 12 sayı yayınlanmıştır. Bkz. Duman, 2000: 657.

kabiliyetine göre orman yetiştirebileceğini vurgulamıştır. Mehmet Nuri özellikle ilkokul çocuklarına ağaç yetiştirme hevesi kazandırmanın öneminden bahsetmiş bu amaçla ağaç bayramları tertip edildiğini belirtmiştir. Kağıthane bölgesinde Nezaretçe ormanlık oluşturulmaya başlanmış, halka bir orman yetiştirme örneği gösterilmiştir. Yine Hendek'teki orman ameliyat mektebinde tohumhane oluşturulmuştur. Mehmet Nuri, bir ağacı keyfi olarak yok etmenin hanenin temelinden bir parçasını kesip yok etmekle aynı olduğunu belirterek ormanların muhafazasının önemini vurgulanmıştır (Mehmet Nuri, Eylül 1333 [1917]: 53-58).

Mektep muallimlerinden İzmirli Nuri çam yetiştirmekten bahsetmiş, çamın bitkiler alemindeki yeri, önemi, menşei, faydalarını konu almıştır. Yeryüzünün ilk devirlerinden itibaren bitkilerin gelişimini incelemiştir. Yazar, deniz kenarındaki kumlukların sahili istila etmesini önlemek için set oluşturması; çıplak dağların ormanlaştırılması; orman sahiplerinin baltalıklarının yenilenmesi; çam sakızı elde edilmesi; çam ağacı yapraklarından sabun imali gibi çeşitli faydaları olması nedeniyle çam dikilmesinden bahsetmiştir (İzmirli Nuri, Teşrinievvel 1333 [1917]: 83-90). Aynı yazar bir sonraki sayıda tohum ekimi ve fidan dikimini ele almış hangisinin daha yeğ olduğu, hangi durumda hangisinin tercih edileceği üzerinde durmuştur. Çimenli bir toprakta fidan dikimi, taşlık, kumlu, fundalık alanda tohumlamanın tercih edileceğini belirtilmiştir (İzmirli Nuri, Kanunuevvel 1333 [1917]: 148-152).

*Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası'*nda ön plana çıkan bir diğer yazı Mehmet Tevfik Bey'in 1917'de Hendek fidanlığını ziyareti ardından bu orman fidanlığını örnek alarak başka yerlerde de fidanlık tesis edilmesi adına üretim maliyet hesaplamalarını da içeren ayrıntılı raporudur.[20] Tevfik Bey'in amacı benzer çalışmaların önünü açmak, meslek kamuoyunu bilgilendirmektir (Kılıç, 2019: 83).

Genellikle 32-34 sayfa aralığında yayınlanan *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası,* sayılarında iktisadi, mesleki ve fenni konuların yanı sıra çizimler, orman resimleri, çeşitli fotoğraflara da yer vermiştir. Mecmuada, Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref Bey, Hoca Ali Rıza Efendi, Hekimyan Efendi, Tevfik Bey (Ağustos 1333 [1917]: 8, 12, 13, 20) ve Orman Mekteb-i Alisi Müdürü Mahfi Bey'in (Şubat 1334 [1918]: 200) yanı sıra, eski orman fenni heyeti üyeleri Rauf Bey, Nazif Bey, Ali Rıza Bey, Hamid Bey ve Sabri Bey (Kanunuevvel 1333 [1917]: 137) ile Orman Muamelat Müfettişlerinden Süleyman Bey (Eylül 1333 [1917]: 56) gibi ormancılık tarihi açısından önem arz eden isimlerin fotoğrafları yayınlanmıştır. Mecmuanın bir diğer özelliği de mecmuanın yayınlanmasında nakdi yardımda bulunan tüccar ve fabrikatörlerin kendilerinin ve fabrikalarının fotoğraflarını yayınlamasıdır. Mecmuada Bartın kereste taciri Halil Bey'in ve fabrikasının resmi (Teşrinievvel 1333 [1917]: 84), Safranbolu'daki Yeni Han kereste fabrikası sahibi Mehmet Hocazade Efendi ve fabrikasının resmi (Eylül 1333 [1917]: 40,48), Azapkapısı'ndan kereste tüccarlar ve fabrikatörü Derunyan Onik Efendi ile bir diğer kereste tüccarı ve fabrikatörü Değirmenciyan Efendi'nin resmi yayınlanmıştır (Teşrinisani 1333 [1917]: 114,116).

SONUÇ

XIX. yüzyılda başlayan ve savaş koşullarına rağmen Birinci Dünya Savaşı yıllarında da devam eden ormanların fenni usullerle düzenlenmesi ile orman politikası oluşturulması girişimlerinin Osmanlı mecmualarında bilimsel ve derinlikli yazılar ile ele alındığı tespit edilmiştir. İncelenen mecmualar arasında doğrudan ormancılık ile ilgili tek yayın *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası'*dır ve aynı zamanda mesleki bir yönü olması bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Ekonomi politikalarının önem arz ettiği ve bu tip konularda yayın yapan mecmuaların ön plana çıktığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında orman meselesine yönelik yazıların sınırlı olmakla birlikte özellikle *İktisadiyat Mecmuası* ve *Ticaret-i Umumiye Mecmuası'*da yer bulduğu görülmüştür.

[20] Söz konusu rapor Kılıç ve Yılmaz tarafından incelenmiş ve günümüzdeki meşe, karacam fidan üretimi tekniği ve maliyeti ile karşılaştırılmıştır. Bkz. Kılıç ve Yılmaz, 2020: 49-61. Raporun aslı için bkz. Fidanlık Tesisi, Teşrinievvel 1333 [1917]: 66-82.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı'nın orman politikasını ve reform sürecini mecmualara yansıyan konular çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmada, söz konusu dönemde ağırlıklı olarak ormanlardan mümkün olduğunca verimli biçimde yararlanılmasına dönük yol gösterici ve çoğu zaman da eleştirel boyutu olan neşriyatın yapıldığı tespit edilmiştir. Mecmualar incelendiğinde Ahmet Hamdi, Yunus Nadi gibi kalemlerin ormancılığa önem vererek yazılarında konu ettikleri anlaşılmıştır. Mehmet Tevfik Bey, Mehmet Mahfi Bey ve Veith gibi isimlerin ise idari görevlerinin yanı sıra yayınladıkları makalelerle önceki dönemlerde yapılan ve gelecekte yapılması planlanan ıslahatlar konusunda kamuoyunu aydınlattıkları, ormanlardan etkin bir şekilde yararlanmaya dönük yapılması gerekenlerle ilgili fikirlerini ortaya koydukları tespit edilmiştir. Mim. Te. ve Süleyman İhsan orman ıslahatını işlerken kanunlardan ve kanunların esabab-ı mucibe layihalarından yararlanmışlar, Osmanlı ormancılığının tarihsel gelişimi açısından önemli birer kaynak meydana getirmişlerdir.

Mecmualarda yer alan yazılardan Osmanlı ormanlarının Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki durumu hakkında bilgi elde etmek mümkün olurken orman tahribatı, neredeyse tüm makalelerde değinilen başlıca mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu mecmualarda tahribatın nedenleri üzerinde durularak, önlenmesine ilişkin neler yapılabileceği konusunda görüşler ortaya koyulmaktadır. Kanuni düzenlemelerin ötesinde bu konuda bir bilinç oluşturulması gerektiği ve basının bu süreçte önemli bir araç olduğu takdir edilerek yayınlanan yazılarda bir ağacı keyfi olarak yok etmenin hanenin temelinden bir parçasını kesmek ya da bir insanı öldürmekle eş değer olduğu, orman servetinin bir medeniyet ölçütü olduğu yönünde kullanılan ifadelere rastlanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı esnasında gelir kaynağına duyulan ihtiyaca binaen ormanların doğru planlarla idare edilmesi durumunda önemli bir kazanç kapısı olacağı yönündeki politika, mecmualarda yayınlanan makalelerde işlenen bir diğer mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Yazılar incelendiğinde rakamsal veriler ışığında yabancı ülkelerin orman alanları ve ormanlardan sağladıkları kâr ile Osmanlı'daki orman alanları ve Osmanlı'nın elde ettiği kârın sık sık karşılaştırıldığı görülmektedir. Sistemli bir idare ile ormanlardan elde edilecek kâra yönelik hesaplar yapılmaktadır. Ayrıca mecmualarda ormanların iyi bir idare, planlı kesim ile verimli bir hale getirilmesindeki önemi, yiğitlikle vatanı savunan ordunun elde edeceği zafer derecesinde vatanseverce ve fedakârca bir hareket olarak addeden ifadeler yer almaktadır. Fakat söz konusu yazılardan ormanların sadece bir gelir kaynağı olarak görüldüğü sonucunu çıkartmak yanlış olacaktır. Ormanların insan hayatında, sağlığında oynadığı role, meslek kollarının gelişmesindeki katkısına da sıklıkla değinildiği görülmektedir.

Ormancılıkta yabancı sermayenin kullanılması meselesi ise dönemin milli iktisat politikası ile paraleldir. Mecmualarda işlenen fikre göre küçük ölçekli ihaleler ormanlara zarar vermektedir. Bu nedenle büyük ölçekli ihaleler tercih edilmeli, özellikle dost ülkelerin sermayesinden vaz geçilmemelidir. Öte yandan küçük ölçekli yerli işletmecinin de hakkı korunmalıdır. Ziraat, sanayi ve ticaret alanlarında olduğu kadar yoğun bir neşriyata rastlanmasa da sonuç itibariyle dönemin önde gelen isimleri, mütehassısları tarafından kaleme alınan ormancılık alanındaki bu yayınların her birinin Osmanlı ormancılığına yönelik son derece önemli veriler ve değerlendirmeler içerdikleri, ormancılık politikası oluşturmada önemli bir yere sahip oldukları gerçektir.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC). (2 Mart 1334 [1918]). Devre: 3. Cilt: 2. İçtima Senesi: 4. İnikad: 60: 611-616.

MMZC. (4 Mart 1334 [1918]). Devre: 3. Cilt: 2. İçtima Senesi: 4. İnikad: 62: 659-674.

MMZC. (31 Mart 1334 [1918]). Devre: 3. Cilt: 3. İçtima Senesi: 4. İnikad: 79: 551-562.

II. Süreli Yayınlar

Ahmet Hamdi. (15 Teşrinisani 1333 [1917]). "Seyahat ve Tetkikat". "Türkiye Ormanları 1". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, C/S. 1(18): 275-279.

Ahmet Hamdi. (22 Teşrinisani 1333 [1917]). "Seyahat ve Tetkikat". "Türkiye Ormanları 2". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, C/S. 1(19): 291-295

Ahmet Hamdi. (29 Teşrinisani 1333 [1917]). "Seyahat ve Tetkikat". "Türkiye Ormanları 3". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, C/S. 1(20): 307-309.

Elif. Ha. (14 Mart 1334 [1918]). "Kastamonu ve Bolu Ormanları". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, C/S. 2(35): 177-179.

Elif. Ha. (3 Nisan 1334 [1918]). "Kastamonu ve Bolu Ormanları". *Ticaret-i Umumiye Mecmuası*, C/S. 2(37): 206-208.

İzmirli Nuri. (Teşrinievvel 1333 [1917]). "Çam Yetiştirilmesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 3: 83-90.

İzmirli Nuri. (Kanunuevvel 1333 [1917]). "Çam Yetiştirilmesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 5: 148-152.

Mehmet Nuri. (Eylül 1333 [1917]). "Ağaç Dikmek ve Orman Yetiştirmekteki Fazilet". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No.2: 53-58.

Mim. Mim. (Ağustos 1333 [1917]). "İfade-i Meram". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No.1: 3-4.

Mim. Mim., Ha. Dal. (Eylül 1333 [1917]). "Ormanlarımızın İhya ve Muhafaza-yı Umranları". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No.2: 38-51.

Mim. Mim., Ha. Dal. (Kanunusani 1334 [1918]). "Ormanlarımızın İhya ve Muhafaza-yı Umranları 2". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No .6: 162-168.

Mim. Mim., Ha. Dal. (Mayıs 1334 [1918]). "Ormanlarımızın İhyası ve İdame-i Memuriyetleri 3". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 10: 274-278.

Mim.Te. (28 Nisan 1332 [1916]). "Orman Islahatı". *İktisadiyat Mecmuası*, C/ S. 1(11): 5-7.

Mim.Te. (5 Mayıs 1332 [1916]). "Orman Islahatı". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1(12): 3-5.

Mim.Te. (12 Mayıs 1332 [1916]). "Orman Islahatı". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1(13): 6-7.

Mim.Te. (19 Mayıs 1332 [1916]). "Orman Islahatı". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1 (14): 8.

Mim.Te. (26 Mayıs 1332 [1916]). "Orman Islahatı". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1(15): 3-5.

Süleyman Azmi. (Teşrinisani 1333 [1917]). "Mahrukat Meselesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No.4: 110-121.

Süleyman Azmi. (Kanunuevvel 1333 [1917]). "Mahrukat Meselesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 5: 130-139.

Süleyman Azmi. (Kanunusani 1334 [1918]). "Terementi ve Reçinecilik". *Orman Mektebi Alisi Mecmuası*, No. 6: 169-175.

Süleyman Azmi. (Şubat 1334 [1918]). "Mahrukat Meselesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 7: 189-210.

Süleyman Azmi. (Şubat 1334 [1918]). "Terementi ve Reçinecilik". *Orman Mektebi Alisi Mecmuası*, No.7: 212-221.

Süleyman Azmi. (Mart ve Nisan 1334 [1918]). "Mahrukat Meselesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 8-9: 226-238.

Süleyman Azmi. (Mayıs 1334 [1918]). "Mahrukat Meselesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 10: 279-286.

Süleyman Azmi. (Haziran 1334 [1918]). "Terementi ve Reçinecilik". *Orman Mektebi Alisi Mecmuası*, No. 11: 312-320.

Süleyman Azmi. (Haziran 1334 [1918]). "Mahrukat Meselesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No.11:

329-333.
Süleyman Azmi. (Temmuz 1334 [1918]). "Terementi ve Reçinecilik". *Orman Mektebi Alisi Mecmuası*, No. 12: 362-368.
Süleyman İhsan. (Ağustos 1333 [1917]). "Ormanlarımızın Tarihçesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası,* No. 1: 26-32.
Süleyman İhsan. (Eylül 1333 [1917]). "Ormanlarımızın Tarihçesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası,* No. 2: 59-61.
Süleyman İhsan. (Teşrinievvel 1333 [1917]). "Ormanlarımızın Tarihçesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası,* No. 3: 91-94.
Süleyman İhsan. (Teşrinisani 1333 [1917]). "Ormanlarımızın Tarihçesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası,* No. 4: 122-124.
Süleyman İhsan. (Kanunuevvel 1333 [1917]). "Ormanlarımızın Tarihçesi". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası,* No.5: 153-158.
Tevfik. (Ağustos 1333 [1917]). "Ormanlarımızın Tezyid-i Varidatı Nasıl Mümkündür?". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 1: 5-9.
Tevfik. (Eylül 1333 [1917]). "Ormanlarımızın Tezyid-i Varidatı Nasıl Mümkündür?". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası,* No.2: 34-36.
Veith. (28 Mart 1332 [1916]). "Orman Islahatı". *İktisadiyat Mecmuası,* C/S. 1(7): 3-4.
Veith. (7 Nisan 1332 [1916]). "Orman Islahatı". *İktisadiyat Mecmuası,* C/S. 1(8): 3.
Yunus Nadi. (Teşrinisani 1333 [1917]). "Orman Serveti". *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, No. 4: 98-102.
Yusuf Behcet. (7 Haziran 1332 [1916]). "Ormanlarımızı Sevelim". *Tedrisat Mecmuası*, No. 4-36: 304-309.
(İmzasız). (8 Nisan 1330 [1914]). "Memalik-i Osmaniye Dahilindeki Orman ve Madenlerden İstifade". *Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye*, C/S. 1(7): 2-3.
(İmzasız). (23 Haziran 1332 [1916]). "Orman ve Nehir Müteassısları". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1(19): 7.
(İmzasız). (28 Temmuz 1332 [1916]). "Suriye Ormanlarında Tetkikat-ı Fenniye". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1(24): 7.
(İmzasız). (1 Eylül 1332 [1916]). "Orman Mektebi Alisi İçin". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1(27): 1
(İmzasız). (1 Eylül 1332 [1916]). "Ormanlar". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1(27): 7.
(İmzasız). (15 Eylül 1332 [1916]). "Yeni Bir Orman Mütehassısı Celbi". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S 1(28): 5.
(İmzasız). (6 Teşrinievvel 1332 [1916]). "Orman Islahatı". *İktisadiyat Mecmuası*, C/S. 1(30): 5.
(İmzasız). (3 Teşrinisani 1332 [1916]). "Payitaht İçin Ormanlık". *İktisadiyat Mecmuası,* C/S. 1(33): 7.
(İmzasız). (24 Teşrinisani 1332 [1916]). "Bolu ve Kastamonu Ormanları". *İktisadiyat Mecmuası,* C/S. 1(35): 6-7.
(İmzasız). (1 Kanunuevvel 1332 [1916]). "Mameleke İka' Hasar". "Emvali Menkuleye Hasarat İka'ı – Ormanlarda Tahribat". *Polis Mecmuası*, C/A. 4(82): 448-451.
(İmzasız). (21 Haziran 1333 [1917]). "Ormanlarda Tedkikat ve Tatbikat". *İktisadiyat Mecmuası,* C/S. 2(58): 7.
(İmzasız). (Ağustos 1333 [1917]). *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, No.1: 8, 12, 13, 20.
(İmzasız). (Eylül 1333 [1917]). *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, No.2: 40,48,56.
(İmzasız). (Teşrinievvel 1333 [1917]). "Fidanlık Tesisi", *Orman Mektebi Alisi Mecmuası*, No.3: 66-82.
(İmzasız). (Teşrinievvel 1333 [1917]). *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, No.3: 84.
(İmzasız). (Teşrinisani 1333 [1917]). *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, No.4: 114,116.
(İmzasız). (Kanunuevvel 1333 [1917]). *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, No.5: 137.
(İmzasız). (Kanunusani 1334 [1918]). "Kastamonu ve Bolu Ormanları Mukavelesi". *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası,* No. 6: 184-190.
(İmzasız). (Şubat 1334 [1918]. "Kastamonu ve Bolu Ormanları Mukavelesi". *Orman Mekteb-i Âlisi*

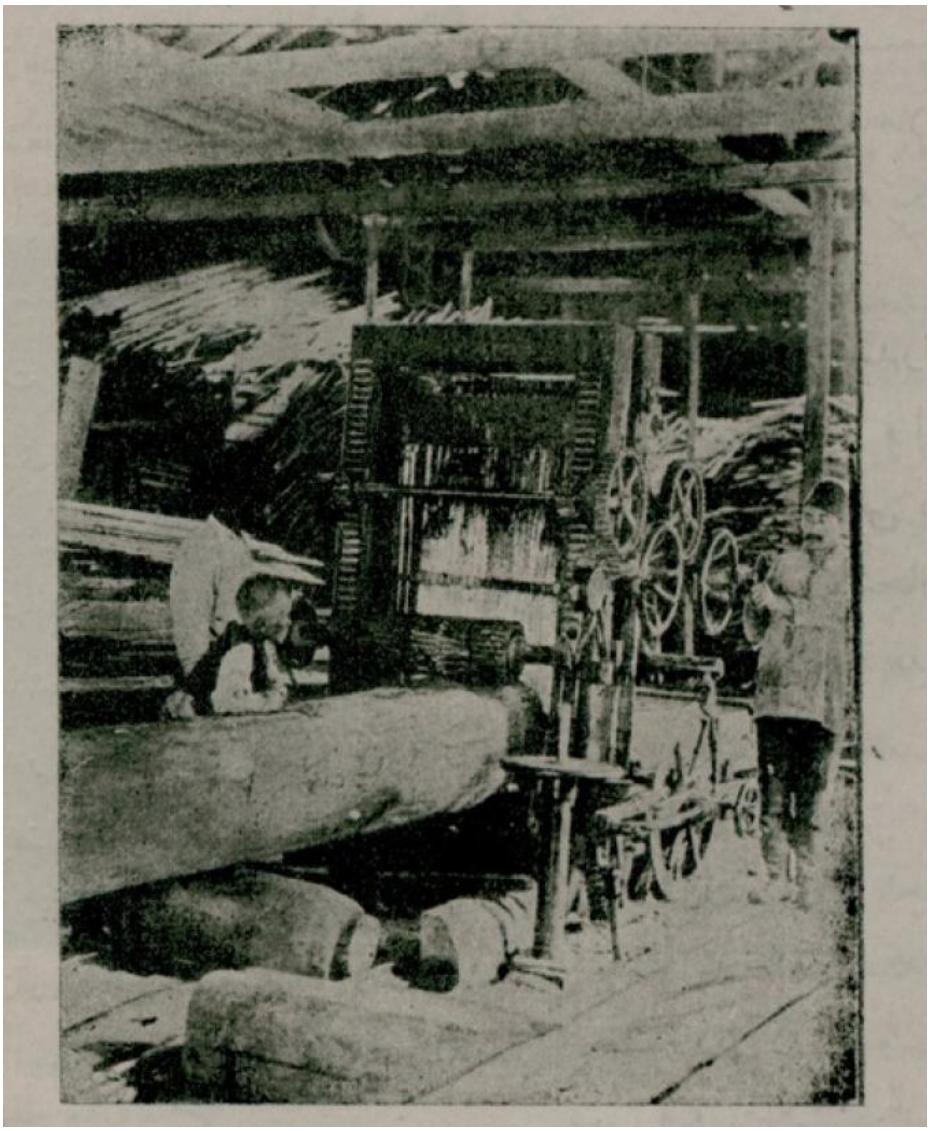
Mecmuası, No.7 : 222- 223.
(İmzasız). (Şubat 1334 [1918]). *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, No.7: 200.
(İmzasız). (Mart ve Nisan 1334 [1918]). "Kastamonu ve Bolu Ormanları Mukavelesi". *Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, No. 8-9: 239- 244.
(İmzasız). (Mayıs 1334 [1918]). "Kastamonu ve Bolu Ormanları Şartnamesi". O*rman Mekteb-i Âlisi Mecmuası*, No. 10: 287- 293.

III. Araştırma ve İnceleme Eserleri

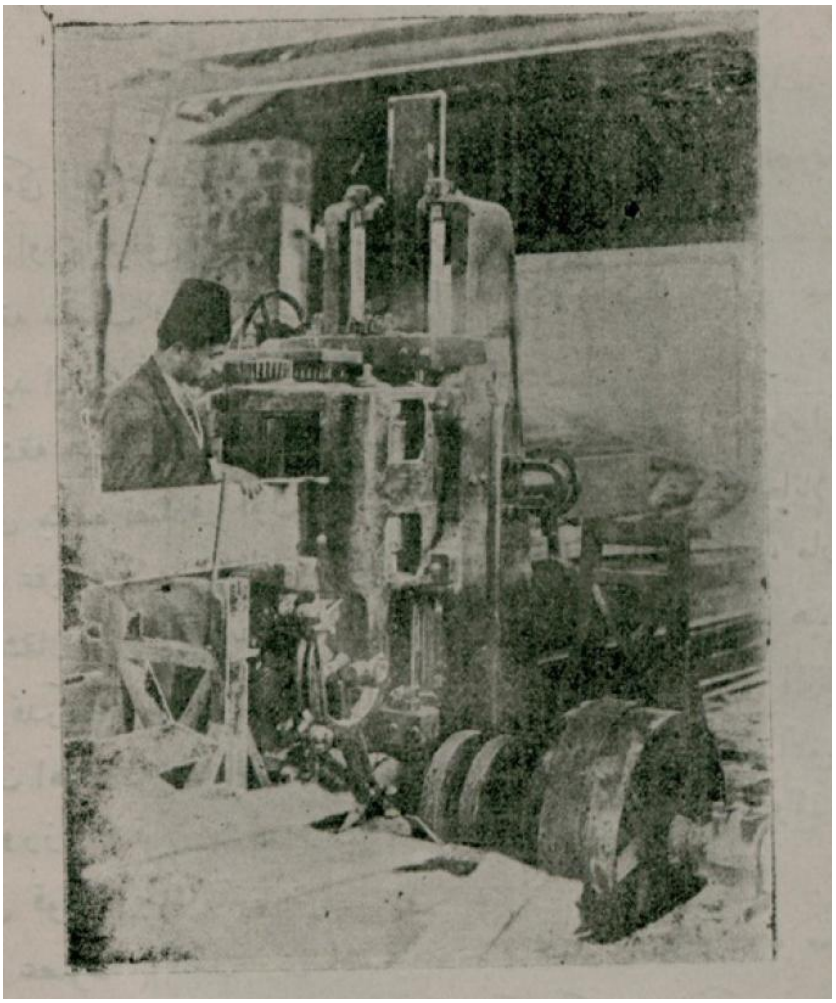
Alan, G. (2020). *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası'nda Osmanlı Devleti'nde Ormancılık (1912-1918),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
Cin, H. (1978). Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de Ormanların Hukuki Rejimi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C/S. 35 (1): 311-379.
Çağlar, Y. (2012). *Türkiye Ormancılık Tarihi.* Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
Duman, H. (2000). *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928) (2. cilt).* Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
Esin, T. (2016). Büyük Savaş'ın Sonunda Anadolu Ormanları. *Kebikeç*, S. 41: 125-147.
Gümüş, C. (2018). *Türk Orman Devrimi.* Ankara: Türk Ormancılar Derneği.
Keskin, Ö. (2005). *Orman ve Ma'âdin Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Keskin, Ö. (2006). Osmanlı Ormancılığı'nın Gelişiminde Fransız Uzmanların Rolü. *Tarih Dergisi*, S. 44: 123-142.
Keskin, Ö. (2010). Osmanlı Ormancılığında Kanunlaştırma Hareketleri ve Yabancı Uzmanların Bu Alandaki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi,* C./S. 60 (1): 5-13.
Kılıç, E. (2019). *Osmanlı Ormancılığının Zor Yılları*. Ankara: OGEM-VAK.
Kılıç, E. ve Yılmaz, M. (2020). Mehmet Tevfik Bey'in 1917 yılı Hendek Fidanlığı Raporu ve Önemi. *Ormancılık Araştırma Dergisi,* C/S. 7 (1): 49-61.
Kocabaşoğlu, U. (2010). *Hürriyet'i Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Koç, B. (1999). Osmanlı Devleti'ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.10: 139-158.
Koç, B. (2005). 1870 Orman Nizamnâmesi'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C/ S. 24 (37): 231-257.
Koraltürk, M. (2000). Milli Tüccarın Sesi: Ticaret-i Umumiye Mecmuası ve Dizini. *Müteferrika*, S. 18: 151-166.
Koraltürk, M. (2001a). İktisadiyat Mecmuası ve Dizini. *Kebikeç*, S. 11: 295- 331.
Koraltürk, M. (2001b). Müdafaa-i Maliye ve İktisadiye Gazetesi ve Dizini. *Müteferrika*, S. 10: 213- 220.
Koraltürk, M. (2007). *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları "Gazi Bana Çok Kızmış!..." (1. Cilt).* İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.
Köprülü, B. (1949). Cibal-i Mubaha ve Sahih Vakıflara Ait Ormanlarla Baltalıkların H. 1274 Tarihli Arazi Kanunnamesine Nazaran Hukukî Durumları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C/ S. 15 (2-3): 703-726.
Kutluk, H. (1948). *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar (1487-1923).* İstanbul: Osmanbey Matbaası.
Kutluk, H. (1967). *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar (1787-1925) (2. Cilt).* Ankara: Ongun Kardeşler Matbaası.
Özer, İ. (2020). Türkiye'de Orman ve Ormancılık Politikaları I: İlanından İlgasına Kadar 1920 Baltalık Kanunu. Kıroğlu (Ed.), Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar (s. 407-

457). Ankara: Gece Kitaplığı.
Toprak, Z. (1985). II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (1. Cilt, s. 126-132) İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de Milli İktisat.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
Tural, E. (2008). Osmanlı Orman ve Maâdin ve Zirâat Nezâreti'nde Bürokratik Reform. *Tarih Dergisi*, S. 48: 85-116.
Ünal Ü. ve Birbudak T.S. (2011). Tedrisat -ı İbtidaiyye Mecmuası. *Türk Yurdu*, S. 285: 105-109
Yeşilyurt, A. (2013). *Polis Mecmuası (1913-1928)'nda Polis ve Cinayet,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ekler:

Ek- 1: İnce Alemdar zade Halil Bey'e ait Bartın'da Kirazlı derbend fabrikası tezgâhı
Kaynak: Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası, Teşrinievvel 1333 [1917]: 86.

Ek-2: Kirazlı derbend fabrikasının sandık imaline mahsus tahta üreten tezgâhı
Kaynak: Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası, Teşrinievvel 1333 [1917]:88.

Ek-3: Safranbolu Yeni Han fabrikası tezgâhından görüntü
Kaynak: Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası, Eylül 1333 [1917]:49.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 501-514, Güz 2021

17. Yüzyılın İkinci Yarısında Bosna ve Hersek Kalelerindeki Timarlılar

Arş. Gör. Okan Güven
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8589-1433
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 06.07.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Bosna
Hersek
Osmanlı Kaleleri
17. Yüzyıl
Tımarlı Kale Personeli

Araştırma Makalesi

Öz

Bosna ve bazı bakımlardan ondan ayrı olsa dahi ismen ve coğrafî bağlamda aslında çoğu zaman beraber anıldığı Hersek bölgeleri tarih boyunca kendilerini elinde tutan siyasî teşekküller için kale ve benzeri yapılar açısından büyük sayılara sahip olan bir mekânı simgelemiştir. Bu yapılar, küçük-orta ve büyük şeklindeki kapasite ve diğer unsurları ile sadece mimarî bakımdan değil, personeliyle de mühim bir çeşitliliğe konu olmuştur. Mevzu bahis çeşitlilik elbette sadece garnizon niceliklerini ilgilendirir bir nitelikte de değildir. Ayrıca işlevsel bir farklılıktan başka bu personellerin *nasıl maaş aldıkları* noktasında bir ayrıma tabii tutuldukları da aşikardır. Bu çalışma, arşivlerde yer alan *Timar Ruznâmçe* defterleri ve diğer perakende evrakın incelenmesi sonucunda ortaya çıkarılmıştır. O nedenle çalışmanın odak noktası kalelerden çok içindekiler, onlardan ziyade ise de gelirlerini timarlardan elde edenlerdir. Gelirlerin timarlardan elde edilmesi birincil olarak coğrafya ve Osmanlı'nın bu yapıları askeriyenin nabzının attığı yerde teşkil edişiyle de doğru orantılı bir problematiktir. Coğrafyanın öne çıkışı ve söz konusu maaş alımı kalelere birebir sirayet etmiş olan bir husustur. Fakat çalışma doğrudan kale personelini ilgilendirmekle birlikte hem neferler hem de kaleler farklı topraklarda görev yapıyor olmaktan hisselerine düşeni almışlardır. Dolayısıyla da her iki öge, yani kaleler ve onların içerisinde yaşayanlar bahse konu olduklarında coğrafi şartların göz önünde bulundurulmasına ziyadesiyle dikkat çekilme çalışılmıştır.

* Bu çalışma, yazarın 2017 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlamış olduğu "ki Savaş Arasında Bosna Kaleleri (1669-1683)" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52260

Atıf Bilgisi / Reference Information

Güven, O. (2021). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Bosna ve Hersek Kalelerindeki Tımarlılar. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 501-514.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 501-514, Autumn 2021

Timar-Holders in The Fortresses of Bosnia and Herzegovina in The Second-Half of the 17th Century

Ress. Asst. Okan Güven
Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Literature, Department of History, Sivas – TURKEY

Article History

Submitted: 06.07.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Bosnia
Herzegovina
Ottoman Forts
17th Century
Timar-Holder Staff of Forts

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52260

Abstract

Which it is often mentioned together eventhough it is seperate from it in some respects Bosnia and the region of Herzegovina symbolized a place of supernumerary, in terms of forts and similar structures for the political organizations that had held them throughout history. These structures with their small-medium and large capacity and other elements, have been the subject of a significant diversity not only in terms of architecture, but also with their personnel. Of course, the subject matter about this diversity does not only concern garrison quantities. In addition to a functional difference, it is obvious that these personnel are subject to a distinction in terms of how they paid. This study was revealed as a result of the examination of Timar Ruznâmçe registrations and other retail documents in the archives. For this reason the focus of the study is the people inside rather than fortress', who earn their income from the timars. Obtaining revenues from timars is a problem in direct proportion to geography. Thus the Ottomans formed these structures in the place where the military's pulse beat. The prominence of geography and the aforementioned salary intake is an issue that has directly effected to the forts. However, although the study directly concerns the fortress personnel, both the soldiers and forts took their share from working in different lands. Therefore, it has been tried to draw attention to the geographical conditions when both elements, namely forts and the people living in them, are mentioned.

GİRİŞ

Bosna ve Hersek, uzun bir vakit dilimine yayılmış olmakla beraber zaman zaman iki cephede birden, hem Habsburg hem de Venedik serhaddi olmuştur. Buranın yaşayanları için Türklerle tanışılması (Djurdjev, 1992: 298; İnalcık, 2012: 106; Emecen, 2015: 152) çok daha erken tarihlere işaret etmekle beraber fetih, bir coğrafyanın ele geçirilmesinden ziyade bir krallığın yıkılışı şeklinde 1463 yılında gerçekleştirilmiştir (Uzunçarşılı, 2003: 82). Söz konusu fethin tarihini birçoğu müttefikken veren Osmanlı kronik yazarlarının sessiz kaldıkları nokta ise Devlet-i 'Âliyye'nin karar alıcıları tarafından bu coğrafyanın madenleri, madencilik teknolojisi ve tabii sıcak nakit akışı ihtiyacı çerçevesinde önemsenmiş olduğudur (Pamuk, 2012: 30; İnalcık, 2004: 100). Tabii bunun yanı sıra Osmanlıların Venedik'i karadan baskı altına alma istemleri de unutulmamalıdır (Pedani, 2004: 597). Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girdikten sonra Rumeli vilayetine bağlı bir sancak haline getirilen Bosna, içerisinde Hersek'in de dahil olduğu çevresindeki diğer idarî birimlerle beraber 1580 yılında bir eyalet olmuştur (Oruç, 2006: 252-253). *Hezarfen Hüseyin Efendi,* araştırma kapsamındaki yılları içeren eserinde Bosna eyaletindeki sancak sayısını 8 olarak vermiştir (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 120). Fakat çalışma çerçevesinde ele alınan bu askerî yapıların, tarihî Bosna eyaletinden farklı olarak özellikle bugünün Bosna-Hersek Cumhuriyeti ve buranın sınırlarına yakın Hırvatistan Cumhuriyeti hudutları içerisinde kalmış yapılar olduğu belirtilmelidir. Nitekim, Bosna'nın neredeyse beş katı büyüklüğündeki eski Yugoslavya'yı andıran Osmanlı dönemi Bosna eyaletinin sahip olduğu kaleleri incelemek çok daha kapsamlı bir çalışmanın ürünü olacaktır. Araştırmanın parametrelerinden olan zamansal kısıtlamada ise 17. yüzyılın ikinci yarısı dahilinde 1669 ve 1683 yılları arası temel alınmıştır. Mevzu bahis yıllar, İstanbul'un özellikle bu serhadde barışı ön planda tuttuğu bir vakit olmasından dolayı tercih edilmiştir. Bir savaşın bitimi ve ötekinin başlangıcının ortasındaki bu süreç faydacı bir zihniyetin zirvesini gören bir İmparatorluk için elbette harp hazırlıklarının pek de gözetilmediği bir tarih dilimi olmuştur (Güven, 2017: 89-92). Öyle ki savaş dönemlerinde devletin, sadece timarlı kale personeli için değil, ilgili her bir alanda tutmuş olduğu kayıtlarının "çok" olduğunu tahmin etmek de zor değildir. O nedenle amaç, askerî bakış açısından dönüşüm yaşanan bir Osmanlı müessesinin ve alakalı unsurlarının askeriyenin çok da düşünülmediği hatta dert edilmediği bir devri yaşayan coğrafyada nasıl bir görüntü arz ettiğinin ortaya koyulmasıdır.

KALE TEŞKİLATI VE BOSNA KALELERİ

Kendisini ister oturduğu yerde isterse de yerleşkesini koruyacak, gözetecek bir mevkide olmak suretiyle insanlık, güvenliğini sağlamak noktasında kale ve benzeri yapılar inşa etmiştir. Mezopotamya'daki ilk örneklerinden askerî manada üstün özellikler sergileyen Roma, Bizans ve Selçuklular gibi devletlere değin önemleri tartışılmaz nitelikteki savunma yapılarına sıkça tesadüf etmek mümkündür. Kaleler, her ne kadar erken modern dönemlerde çok daha farklı anlam ve niteliklere sahip olsalar da sırtlarını en az bir doğal engele yaslamış sağlam bir mimariye sahip biçimde tasvir edilmişlerdir (Eyice, 2001: 234; Demirel, 1997: 96).

Osmanlılar zamanla kendi kale kuşatma tekniklerini oluşturmakla birlikte esasında ilk dönemlerden itibaren havale adını verdikleri kuleler vasıtasıyla kuşatma savaşlarıyla uğraşmışlardı (Tok, 2012: 177-179; Duffy, 1979: 192; Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998). Geoffrey Parker'ın palanka ve kale kuşatma tekniklerini pek de hoş görmediği (Parker, 2006: 228) Osmanlılar hakkında bilinmeyense kale kuşatırken uyguladıklarından çok buraları nasıl savunduklarıdır (Güven, 2017: 16). O vakitlerde Osmanlıların orta ölçekli şehirlerinden daha canlı bir görünüm ve yapı arz eden kalelerin (Kılıç, 2012: 121) içerisindeki personelin vazifeleri, kullanılış amaç ve gerekçeleri ile özellikleri de ziyadesiyle çeşitli bir işlevsellik göstermektedir (Tok, 2012; Güven, 2017: 18-19). Ayrıca burada hemen belirtilmesi gereken

diğer bir husus da İstanbul'un çoğu vakit önde gelen ülkelerin uygulamaları ve dünyadaki askerî teknolojiye ayak uydurabilmiş olduğudur (Yalçınkaya, 2015: 653-662; Ersenal, 2019). Şöyle ki, zamanla o sistemler Bosna'da da uygulanmıştır (Gezer, 2020, 216-257; Aydın, 2013: 17-19). Söz konusu teknolojiler ormanlık, nehirlerin böldüğü Bosna'ya göre daha farklı, kayalık bir araziye sahip olan Hersek'te de uygulama alanı bulabilmiştir. Coğrafya, kaleleri değiştirdiği kadar onların içerisinde barındırdıkları unsurlarını da farklılaştırmaktadır. Mesela kalelerin askerî kolunda bulunan personellerin yekûna oranla dağılımında bu etken fazlasıyla ön planda bulunmaktadır (Güven, 2017: 47-67; Handzić, 1985: 266-267). Coğrafya, siyasi etmenle birleştiği vakit merkezin kullandığı kale sayılarının niceliklerini dahi değiştirmektedir. Bunda kalelerin sınırlara yakın olmaması ya da siyasi ve askeri bağlamda hareketlilik bulunmaması gibi birçok sebep öne çıkabilmektedir. Yani ilgili pek çok nedenden dolayı merkezin, Bosna'da bulunan, söz gelimi 350 kalenin (Malcolm, 1999: 61; Gezer, 2017b: 340) ihtiyaca yönelik olarak dönem dönem yaklaşık 100 tanesini kullanmış olduğu düşünülebilir. Bosna kalelerinde coğrafyanın edindiği role ortak çıkan diğer bir husus ise iktisadî etmenlerdir. Tabii bu durumun, adı geçen eyaletin serhad özelliği göstermesinden kaynaklı olarak önemli bir parçası haline gelmiş olması da unutulmamalıdır. Yeryüzü askerler üzerinde ne denli etki gösteriyorsa ekonomi de bir o kadar pay sahibi olup her iki kavram kaçınılmaz bir biçimde iç içe geçmiş bulunmaktadır. Resmin bütününe hitap eden bir şekilde, coğrafya hariçte kalmak suretiyle asker, kale ve onların ekonomisi bir dönüşüm ve değişime konu olmuştur. Toprak rejiminin iktisadiyatına dayalı ödeme sistemi yavaşça kale personelini de sarmıştır. Nitekim bir sonraki barış dönemine ait örnekler (Kul, 2018: 118) doğrulamanın yapılması noktasındaki adımlar olarak addedilebilir.

KALELERİ KORUYANLAR: TİMAR TASARRUF EDEN KALE PERSONELİ

Kale görevlilerinin paralarının ödenmesinin yolları çeşitliydi. Bu çeşitliliğin içerisinde ulufe ve sonradan yaygınlaşacak olan ocaklığın bulunmasının yanı sıra askerlerin timar tasarruf edebilmeleri de bu ödeme yöntemlerinden birisiydi (bkz. Kul, 2018: 118; Yüksel, 2017: 1324-1327). Buna göre, hiyerarşi gözetilmeksizin dizdarlardan erlere kadar pek çok kale personeli dirlik sahibi olabilirdi. Tevcihat yapılırken kale bina ve tamiri, muhafazası gözetiliyor (hatta ilk dönemlerde eşkincilerin yanı sıra kale tamiratında görevli olan usta başlarına dahi tevcihat veriliyordu. Bkz. Barkan, 2001, 317-318; bkz. Aksu Kılıç, 2019, 14-27) yapılan yararlılıklar ön plana çıkarılarak liyakat hususu göz ardı edilmiyordu (Erdoğan Özünlü, 2011: 99; Erdoğan Özünlü, 2010: 238). Avrupa'nın askerî başarılarının dönüşümüne etki etmesine karşın tamamen sirayet edemediği bu sisteme göre ister humbaracı, ister lağımcı veya topçu başı olsun, dirlik tasarrufunda bulunan kale personeli timarlı sipahiler gibi seferlere cebeli asker getirmek mecburiyetinde de değildi (Darling, 2014: 214-215; Stein, 2007: 73; Uyar-Erickson, 2014: 92; Üçel-Aybet, 2010: 308). Kale personeli tabiri kullanıldığı vakit o kimselerin kalelerde bulunmakla birlikte sadece askerî bir vazife ifa ettiği de düşünülmemelidir. Örneğin İzveçan Kalesi'nin imamı da 1.700 akçelik timarı bulunan bir görevlidir (*BOA, İE.AS.24/2182*). Vurgulandığı üzere, değişik tipte görevlerde bulunan neferler timar tasarruf edebilmektedirler. Bunların arasına kale dizdarlarının yardımcıları olan kethüdalar da dahil edilebilir. Örneğin Bihke sancağında bulunan Drejnik kalesinin kethüdası dirlik sahibi olan kimselerdendir (*BOA, İE.AS.11/985*).

Kalelerle ilgili defterlerin yahut perakende kayıtların arşivler içerisinde bulunduğu yerler elbette farklılık göstermektedirler. İlgili farklılığa binaen, çalışmanın kaynakları arasında Bab-ı Asafi defterleri içerisinde ve Hersek livasına ait bir kaynak bulunmaktadır. Aynı sancağa ait 174 numaralı ve 1533 yılına ait tahrir defterinde timarlı olarak verilen kalelerin sayısı 9 iken (DGMA, 2009: 5), 1680 yılının verilerini yansıtan söz konusu timar defteri içerisinde aynı coğrafyanın barındırdığı timarlı personele sahip 8 kale bulunmaktadır (*BOA, A.DFE.d.147*). Bunlar Notyak, Mileşevo, Samabor, Prolozac, Vrgoraç, Kluç, İmoçka ve Mostar'dır. İlk kaynağa göre 16. yüzyılın yarısından evvel Hersek'te

146 nefer timarlı iken, 17. yüzyılın ikinci yarısında aynı coğrafyada söz konusu defter 206 personel olduğuna işaret etmektedir. Her iki kaynak içerisinde de dizdardan imama, kethüdadan ve serbölükten topçulara kadar başka başka neferler dirlik sahibidir. Bu kaynağa göre Hersek bölgesindeki timarlı kalelerin dizdarları 3.100-4.500 akçe arasında dirlik tasarruf etmektedirler. Kethüdaların 1.500-3.000 ve serbölüklerin ise 1.400-1.500 akçelik timarları bulunmaktadır. 4.835 akçe ile Kluç dizdarı, 3.205 akçe ile Vrgoraç kethüdası ve 1.990 akçe ile de Mostar serbölüğü kendi sınıfları arasındaki azamî örnekleri temsil etmektedirler. En yüksek timar gelirine sahip olan imam da Mostar kalesininkidir.

Tüm vazifeliler arasından elinde timar bulunan en hacimli sınıf kale mertleridir. Hersek'te bu türden gelir elde eden söz konusu 206 personel arasından, yukarıda sayılan rütbelere haiz 24'ünden başka 182 tanesi kayıtlarda *merd-i kal'â* şeklinde tasnif edilmiş olan erlerdir. Burada onların, yeniçeri eskilerinden yazılan kimseler oldukları da hatırlatılmalıdır (Gezer, 2020: 285). Bu deftere göre, 170 akçe tasarruf eden bir merd, en düşük gelire sahip misal olarak Mostar kalesinde bulunmaktadır. Bu 182 erden 56 tanesinin geliri 1.400 akçeden düşük olmakla birlikte çoğunluk 700 akçelik timarlara sahiptir. 1.400 bareminin yukarısında kalan 19 kişinin arasından ise en yüksek meblağı elinde tutan kimse 1.800 akçe ile yine Mostar kalesinin garnizonunda bulunmaktadır (*BOA, A.DFE.d.147:* 6-17). 1680 yılında, o coğrafyada yaşayan bu insanlar arasından 107 tanesi ise 1.400 akçelik dirlik tasarruf etmektedirler. 1530 yılındaki verilere göre Bosna kalelerinde bulunan kale merdlerinin çoğunluğu 1.400 akçelik gelirlere sahiptirler (Oruç, 2010: 748). Bu durum 1680 yılına gelindiği zaman da aynıdır. Aradan geçen 150 yıla rağmen kale merdlerinin büyük bir çoğunluğunun 1.400 akçelik timar tasarruf ediyor olmaları düşündürücüdür (Güven, 2017: 76).

Bu defter elbette livanın genelini yansıtır bir nitelikte değildir. Nitekim yakın tarihlere ait olarak yine aynı bölge içerisinde bulunan Blagay'da 600 ve 1.400 akçelik gedik timar sahibi olan iki kişi ile Poçitel kalesindeki bir müstahfıza tevcihat yapıldığı bilinmektedir (*BOA, İE.AS.9/849*; *BOA, İE.AS.9/850*; *BOA, İE.AS.12/1122*). Ancak Poçitel ve Blagay kalelerin isimleri defterde yer almamaktadır. Hatta bu iki kalenin defterde yer almayışı, örneklerinin içerlerinde barındırdığı yegâne örnekler olduğunu da düşündürmektedir. İhtimal ki defter ve tabii onu vücuda getirenler, askerî normlar uyarınca belirli hedeflere kilitlenmiş olabilirler. Bu doğrultuda deftere ve diğer verilere nazaran en dikkat çekici garnizonun 48 kişi ile (1 imam, 2'si rütbeli ve 45 merd) Mostar'a ait olduğu görülmektedir. Bu devirde küçük ölçekli bir yapıya sahip olan Mostar'ın, gelirlerini timarlardan elde eden kimselerin sayı çokluğu bakımından önemli bir konumda bulunduğunu belirtmek yanlış olmaz.

Timar sistemi dahilinde kalelerde bulunan ve timar tasarruf eden personelin kayıtları, muazzam bir çeşitliliğe sahip olan diğer arşiv evrakından başka özellikle Timar Ruznamçe defterlerinde bulunmaktadır. Bu defterler dahilinde neferlerin hangi köylerden ne kadar akçe aldıklarından o dirliği elde etmeleriyle ilgili birçok ufak ayrıntılara varana kadar bilgiler aktarılmaktadır. Arşivlerde neredeyse her bir coğrafyanın her bir yılı için bu defterler mevcuttur. Ancak savaşın kompleks yapısı ve bazı hususlar bunların günümüze ulaşmaları noktasında büyük bir engel teşkil etmiştir (Römer, 2010: 237-240). Burada, inceleme altına alınan defterler, İmparatorluğun bir savaşın bitiminden diğerinin başlangıcına kadar süren bir vakit dilimine aittirler. Her iki zamansal noktanın arasında kalıp yaklaşık 15 yıla işaret eden bu kesit için Bosna paşalığına ait 11defter bulunduğu tespit edilmiştir. Onların içinden ise yarısından biraz fazla olarak 6'sından veriler toplanabilmiştir. Bahsi geçen bu kayıtlarda askerlerin hangi sancaklarda ve kalelerde vazifelerini yerine getirdikleri, orada tam olarak hangi amaçla bulundukları, görevi nasıl elde ettikleri ve kimin aracılığıyla buraya geldikleri gibi bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Defterlerden ulaşılan bu kayıtlardaki personel Bosna, Hersek, Klis, Krka, Zvornik, Zaçesne ve Pojega'da görevde bulunan kimselerdir (Güven, 2017: 77). Ağırlık elbette hem gelişmişlik düzeyi, hem sadece buranın değil neredeyse Balkanların merkezi konumunda olan bir yer olması hem de büyüklüğü nedeniyle aynı zamanda paşa sancağı olan Bosna'dadır. Ayrıca kayıtların sancaklara

göre sıklıkları düşünüldüğü vakit geneli yansıtan arka plan ile de uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Bosna ile beraber kuzey, kuzey-doğu ve doğu taraflarını muhteviyatında barındıran sancakların İmparatorluk sınırlarından artık uzakta kalmış coğrafyalar olması münasebetiyle daha fazla timarlı personel barındıran kalelere sahip oldukları belirtilebilir. Bundan dolayı defterlere ait verilerin yoğunluğu da elbette zikredilen sancaklarda olmuştur. O nedenle diğerlerine kıyas ile Hersek ve komşu toprakları yani Adriyatik kıyısında bulunan yerlerinse Venedik serhaddi olması dolayısıyla maaşlarını timar şeklinde alan savunma yapılarına ve bundan ötürü de kayıtlarda nicel olarak daha az yer aldıklarına işaret edilebilir.

Ruznamçelerdeki asker sayılarının ve tabii onları yansıtan kayıtların sayısal boyutu hem devletin diğer toprakları hem de bu hususta genel politikası göz önünde bulundurulduğunda Bosna eyaleti için fazlasıyla azdır. Bunun önemli olarak görülen sebeplerinden birisi çift taraftan sınırla komşu bu teşekkülün yukarı bölgelerde uzunca zamandır artık birebir serhad özelliği göstermiyor olmasıdır. Onun yerine aynı görevi artık Macaristan üstlenmiştir. Ayrıca diğer önemli bir etken de yukarıda belirtildiği üzere zaman kıstasının barış yıllarını simgeliyor olmasıdır. Ancak incelenen tarihlerden çok kısa bir zaman sonra kriterler tekrar tersine dönmüştür. Defterler az evvel üzerinde durulduğu üzere timar tasarruf eden kimseler hakkında çok çeşitli bilgiler vermektedirler. (Ceylan, 2018: ss. 45-86). Bunlardan birisi, o kişilerin evvelden nasıl bir görev icra ettiğidir. Tüm kayıtlar arasından mevzu bahis hususla ilgili sadece tek bir veri saptanabilmiştir. Mehmed adındaki kimse, Pojega sancağındaki Veliki kalesi dizdarının ölmesi üzerine buraya 5.279 akçe dirlikle atanmıştır. Mehmed, eski bir yeniçeridir (*BOA, DFE.RZ.d.832:* 291). Eski görevini ifa ettiği vakitlerde kaidelere uymaması, adının yeniçeri defterinden silinerek burada dizdarlığa getirilmesine neden olmuş olmalıdır. Nitekim kurallara uymayan yeniçeri neferlerinin kale dizdarlığı görevine tayin edildikleri bilinen bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır (Uzunçarşılı, 1988: 25, 214.).

Timar ruznamçe defterlerinde ilgileri odak noktası haline getiren bir özellik, timar tasarruf eden kale personellerinin kimi zaman bu vazifelerini bir *aracı* sayesinde elde etmiş olmalarıdır. Örneğin az evvel mevzu bahis olan eski yeniçeri yeni kale kumandanı Mehmed bu kimselerden birisidir. Ona, kendisi eski bir yeniçeri olduğu için bir yeniçeri ağası aracılık etmiştir. İncelenen diğer kayıtlarda ise dirlik sahibi olmak isteyenlere aracı olanlar genellikle beylerbeyiler ve dizdarlardır. Dizdarların sayısı beylerbeyilerine göre daha az olmakla birlikte, kimi zaman her iki vazifelinin bir kişi için referans olabildiği de defterler sayesinde görülenler arasındadır. Belki de bütüne göre çok daha farklı olansa Ahmed isminde bir müstahfızanın kaydıdır. Onun elde edeceği 1.400 akçelik dirlik için sadece o kalenin veya beylerbeyinin değil, aynı zamanda komşu sancağın yöneticisinin de işin içerisine dahil olduğu görülmüştür. 1680 yılına ait olan verinin içerdiği isim Krka sancak beyi olan Mehmed'dir. Ahmed'in dirlikle vazifesini tasarruf edeceği yer ise Klis sancağındaki Knin kalesidir (*BOA, DFE.RZ.d.887:* 289). Krka sancağının bünyesinde barındırdığı topraklar ilk dönemlerde Klis'in içerisine dahil edilmiş yerler olduğundan veya başka bir deyişle, büyümesi sonucunda Krka, Klis sancağından ayrıldığından bağlantıyı coğrafyada aramak gerekmektedir. Bu mekânların yakın yerler olmasından dolayı müstahfız Ahmed'in sancak beyi Mehmed'i tanıyor oluşu, kurulması güç olmayan bir bağlantıdır. Böylelikle Krka sancak beyinin olaya niçin dahil olduğu da anlaşılacaktır.

Ruznamçe defterlerinin sağladığı verilerden diğer biri timar tasarruf eden kale personelinin timarını hangi şartlar altında aldığına dairdir. Bu da o kimsenin dirliğini *şartlı olarak elde ettiğine* işaret etmektedir. Timarını bir şart dairesinde alan kişiler için en basit anlamı ile öncelik elbette o kimsenin "görevini eda etmesidir". Yeniçeri eskisi olan Dizdâr Mehmed yine bu örneği bünyesinde barındıran kimselerden biridir. Onun evvela yine yeniçeriliğinin bir getirisi olan ulufesini bırakması kendisine şart olarak koşulmuştur. Bosna sancağındaki İzveçan kalesinin dizdarı İbrahim, Dobor kalesi dizdarı Abdülkadir, Teşne kalesi kethüdası Ahmed, İzvornik sancağındaki Böğürdelen kalesinin kethüdası

Ahmed ve Hersek sancağı Poçitel kalesi dizdarı Mehmed de timarlarını şart ile alanlardandır (*BOA, DFE.RZ.d.837:* 329, 331; *BOA, DFE.RZ.d.887:* 293-294). Böğürdelen ve Teşne kale kethüdalarının görevlerini beylerbeyi aracılığı ile aldıklarını da burada hemen belirtmek gerekiyor. İncelenen kayıtlar arasında en ilginç ve özel şarta sahip olan kişi ise Hersek sancağında Sedd-i Cedid-i İslam kalesinin muhafazasında olan Mustafa'dır. Mustafa, 6.000 akçe ile 1681 yılında adı geçen kalenin muhafızlığına dirlik tasarruf etmek suretiyle başka birinin yerine atanmıştır. Hakkında bilgi sahibi olunamayan evvelki muhafız kalenin tamirine memur edilmekle birlikte askerleriyle nezaret görevini de yerine getirmemiştir. O nedenle aynı hususları ifa etmesi şartıyla Mustafa tayin edilmiştir. Timarını alabilmesi için gerekli şart hem kalenin tamir edilmesi hem de inşaatı esnasında askerleriyle burada nezaret etmesidir (*BOA, DFE.RZ.d.887:* 209).

Söz konusu defterlerde belki de en çok farklılık gösteren hususlardan birisi devletin kişilere timar tasarrufuna dair koydukları bu şartlardır. Çünkü personel için alabileceği görev, maaş, iptidaen olup olmaması veya kimin aracı olabileceği gibi hususlar kimi noktalarda kısıtlı olarak görülebilir. Fakat istenilecek şartların ucu açık bir yelpaze şeklindedir. Örneğin başka bir şart ise İvrana kalesinin kapudanı olan Ali'ye sunulmuştur. Bu dönemde ayrıca tek bir örneği sembolize eden bu misalde Dilaver Ali'nin timar tasarruf edebilmesi *sefere gidebilmesi* şartına bağlanmıştır. Elbette dirlik alacak kimseler bazen sadece tek bir şarta tabii tutulmamış olabilir. Öyle ki yine aynı şekilde Dilaver Ali'nin sefere gitmesinin yanı sıra Kotar Sahrası'nı koruma görevi de bulunmaktadır (*BOA, DFE.RZ.d.845:* 225). Aynı Dilaver Ali'nin babası olduğu düşünülen Turan da defterlere göre üzerinde durulması lazım gelen bir kimsedir. Hemen belirtilmesi gerekense bu kişilerin akrabalık ilintileri olduğunun tespiti kayıtlarda kullanılan ifadelere istinaden ve bu ifadelerin tarihsel olarak birbirleriyle çakışmasından dolayı düşünülmüştür. 1672 yılının Aralık ayında Turan, babasının görevini terk etmesi üzerine Krka sancağında bulunan bu kalenin kapudanı, farisân ağası olmuştur (bu durumda ilginç bir bilgi olarak dede-baba ve oğulun aynı kalede kumandan oldukları görülmektedir). Görevinde sadece 2 yıldır hizmet vermekte olmasına karşın 20.000 akçelik zeamete sahip olan Turan bey terk-i hizmet eylemiştir. Bunun üzerine de oğul Dilaver Ali yine 20.000 akçelik olan aynı göreve 1674 yılında babasının yerine getirilmiştir. Eğer bir kale iç kesimlerde kalmış ise buranın komutanı müstahfızlardan veya tam tersi bir biçimde farisânlardan ya da ilgili bir sınıftan seçilirdi. Dilaver Ali ve atalarının adı geçen kalenin aynı zamanda farisân (süvari) ağalığına sahip olmaları da İvrana'nın saldırı fonksiyonu ile ön plana çıkan bir garnizon olduğunu gösterir niteliktedir. Dahası saldırı işlevi ile ön plana çıkacak bir kalenin önemine binaen bu kimseler zeamet sahibi olup 20.000 akçelik timar tasarruf eden kişilerdir. Ayrıca Dilaver Ali'nin dedesinin ve babasının da aynı kalede, aynı görevlerde bulunmuş olmaları, ailenin bir düsturmuşçasına aynı meslek kolunda bulunmaları veya iltimas durumunun söz konusu olmasının yanı sıra kapudanlığın babadan oğula aktarıldığını göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

Timar tasarrufunda bulunan bu kapudanların kayıtlarında göze çarpan bir konu daha bulunmaktadır. Dikkat çeken bu husus tevcihatın yararlılık ve iptidadan (ilk kez) yapılmış olmasıdır. Kale fethinde bulunmak gibi faydalar sergileyen kimselere görevde yükselme unsuru olarak iptidadan tevcih yapıldığı bilinmektedir (Erdoğan Özünlü, 2009: 87). Dilaver Ali'nin ve babası Turan'ın atamaları işte bu minval üzerine gerçekleştirilmiştir. Göreve ilk defa geldikleri anlamını taşımanın yanı sıra bu kapudanlara, dirlikleri yararlılık gösterdikleri için de verilmiştir. Ancak nasıl bir fayda gösterdikleri yansıtılmamıştır. Tabii bu durum sadece zeamet sahibi ve kapudan olan bu kimselere has ve özel değildir. Aynı hususiyetleri bünyesinde barındıran başka kimseler de bulunmaktadır. Örneğin bir dizdar aracılığı ile 1682 yılında Hersek sancağının Poçitel kalesine topçu olarak istihdam edilen Ahmed de görevini ve tabii timarını yararlılık gösterdiği için elde etmiştir (*BOA, DFE.RZ.d.893:* 173). Dizdar ve topçu gibi rütbeli kimselerden başka kale mertlerinin de bu yolla timar elde edebildikleri vurgulanmalıdır. Aynı zamanda bir beylerbeyliği aracılığı ile göreve gelen Klis sancağı Gölhisar

kalesinin bir merdi ile Hersek'teki İmoçka'dan bir mert fayda gösterdiklerinden dolayı timar tasarruf edebilmişlerdir (*BOA, DFE.RZ.d.855:* 264; *BOA, DFE.RZ.d.837:* 332).

Her ne kadar önceki dönemlerde Bosna'da farklı menşeli timarlılar (Hristiyanlar için İnalcık, 2011: 76; Mısırlılar için DGAM, 2006: 6) ve bunların nereli olduğu öğrenilebilmekte iken, incelenen kayıtlarda bu tarz bir veriye rastlanmamıştır. Kişilerin dirliklerini devrettikleri, kendi istekleriyle feragat ettikleri ya da vefat gibi olağan durumlarda timarlarından mahrum kalabildikleri bilinmektedir. Bu gibi hadiselerde 1516 tarihli olan Bosna tahrîr defterinin açıklık getirdiği noktalar bulunmaktadır. Mahlul kalması durumunda timar, başka bir sancaktan olan bir kimseye verilmemelidir. Aksi şekilde, eski sahibine tekrar tevcihi hukukî ve askerî gibi açılardan en makbul olanıdır (DGAM, 1992: 60-64; İmamović, 2018: 146-147). Fakat Dilaver Ali'nin özel durumu göz ardı edilir ise kaynaklardan yine benzeri bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Arşiv belgeleri üzerinden konuya ışık tutan diğer bir husus ise elbette çalışmanın başında işaret edildiği üzere askerlerin ekonomik durumlarını gözler önüne seren ve coğrafya ile bağıntısını ortaya koyan verilerdir. O kişilerin söz konusu hususlar üzerinden analiz edilmelerinden evvel, ruznamçe defterlerine göre timarlı olan kale personellerinin bulundukları görevler, aldıkları akçe, atama yılları ve bulundukları kalelerle ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda derlenmiştir.

Tablo 1. Bosna ve Hersek kalelerindeki timarlı kale personeline ait veriler.

Yıl	**Görev**	**Kale**	**Akçe**
1671	Dizdâr	Velika	5.270
1672	Kapudan/Farisân	İvrana	20.000
1672	Dizdâr	Brvenik	4.500
1672	Kethüdâ	Böğürdelen	2.550
1672	Kethüdâ	Böğürdelen	2.550
1672	Merd	Novigrad	1.691
1672	Merd	İzvornik	1.500
1672	Merd	İmoçka	700
1672	Merd	İmoçka	700
1673	Dizdâr	İzveçan	4.200
1673	Merd	Gölhisar	1.585
1674	Kapudan/Farisân	İvrana	20.000
1676	Dizdâr	İzveçan	4.250
1676	Merd	Gölhisar	1.600
1680	Dizdâr	Velika	5.280
1680	Dizdâr	Dobor	4.600
1680	Dizdâr	Dobor	4.600
1680	Dizdâr	Poçitel	2.000
1680	Kethüdâ	İhlevne	2.850
1680	Kethüdâ	Teşne	2.100

1680	Hatip	Brvenik	2.000
1680	Müstahfızân	Yayçe	1.400
1680	Merd	Yasenofça	1.400
1680	Merd	Knin	1.400
1680	Merd	Sokol	1.400
1680	Merd	Vrh Rika	750
1681	Muhafaza-i Kal'â	Sedd-i Cedid-i İslâm	6.000
1681	Dizdâr	Telçak	3.250
1682	Topçu	Poçitel	1.700

Tablo kale, görev ve buna göre bir maaşın alındığı veriler üzerinden önemli çıkarımlar yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Yakın yıllar ve benzer coğrafyalar çerçevesinde eğer ki maaşta değişiklik var ise bunun kaynaklandığı nokta timar tasarruf eden kişilerin görev veya rütbe farklılığı olmasıdır. Ancak bu gayet doğal bir parametredir. Gerçek farklılığın öneminin ortaya çıkarılabilmesi, yakın yıllarda aynı görevi ifa eden kimselerin niçin başka başka paralar aldıkları yani bu durumda coğrafyanın (ve tabii oradaki askerî öneme binaen kişinin bulunduğu kalenin) söz konusu hususta nasıl bir etkisinin olduğudur. Örneğin 1680 yılında her ikisi de kethüda olup timar alan iki kişiden biri 2.850 diğeri ise ondan 750 birim düşük olarak 2.100 akçe almaktadır. Daha yüksek alan kimse İhlevne kalesinde, düşük maaş alan ise Teşne kalesindedir. İhlevne Hersek bölgesinde bulunan ve Venedik serhaddinde yer alan bir kaledir. Ancak Teşne bu dönemde Bosna coğrafyasında yukarıda hudut teşkil etmeyen bir yerde bulunmaktadır. O nedenle de çok daha tehlikeli topraklarda bulunan bir kalenin kethüdası, düşmanın gelmesi daha az olası olan bir kaledeki kethüdaya göre daha çok akçe almaktadır. Veyahut neredeyse aynı yörede bulunmalarına rağmen sınıra daha yakın olan İhlevne'nin kethüdası, aslında hiyerarşiye göre kendisinden üst rütbede olan bir kale (tabloda Poçitel) dizdarından daha fazla gelir sağlayan bir dirlik sahibi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Yüzyıllara bakılmaksızın maaşları pek de bir değişiklik göstermeyen kale mertlerinde dahi aslında coğrafyanın etkisine tabloda tesadüf etmek mümkündür. Aynı zaman dilimi kapsamında merd olan erlerden biri 1.500 akçe ile çok daha yukarıda ve tehlikesiz İzvornik kalesinde iken, tam aksi doğrultuda sınırlarda bulunan Novigrad'daki bir merd 1.700'e yakın bir geliri elinde tutmaktadır. Bu minvalden olarak Osmanlı kalelerinde bir değişim yaşandığını söylemek zor değildir. Nitekim sınır hareketlidir. Sınırdaki her bir değişiklik, bu topraklardaki kaleleri zamanla daha da içeride bırakabilir. Söz konusu dönüşüm doğal olarak bu yapılardaki askerlerin daha az stratejik mevkileri korumalarından dolayı maaşlarında da bir azalma (hatta garnizonun küçülmesi veya en nihayetinde lağvedilmesi) ya da ödeme türünde bir değişikliği getirebilecek bir unsurdur. Olguya karşıt olacak şekilde sınırdaki kale personeli de timar tasarruf edebilmesine rağmen tam da bu nedenden dolayı sınır dışında kalanlarının timarlı personellerinde artış olduğunu belirtmek de yanlış olmaz.

"*Kale yerleşimlerine bakıldığında müstahfızları timar tasarruf eden kalelerin iç bölgelerinde yer aldıkları, ulufe alanların ise hudud bölgelerinde bulundukları dikkat çekmektedir. Ulufeli kalelerin bulunduğu yerler yeni fethedilmiş topraklardır ve 'dar'ül-harbe muttasıl'dırlar. Askeri hareketliliğin yoğun olduğu, henüz istikrarın sağlanmaya çalışıldığı bir süreç ve bölgede bu kalelerin stratejik önemleri tartışılmaz. Dolayısıyla serhaddeki mukavemet ve mücadele noktaları olan ulufeli kaleler ile iç bölgelerde daha çok istikrar ve nizamı koruma fonksiyonu üstlenen timarlı kalelerin müstahfız sayıları arasında da fark bulunmaktadır.*" (Oruç, 2010: 745). Bu tabirden olarak Maglay, Yaytse, Drniş, Sin, Vranduk, Travnik ve Višegrad gibi kaleler 1530 yılı

dahilinde sınırlardan uzak, iç kısımlarda bulunan ve timarlı personele sahip kaleler arasındadırlar (Oruç, 2010: 748). Sonradan o kalelerin arasına Udbina, İskradin, Banaluka (Emecen, 1992, 50), Kotor, Knin, Kamengrad, Teşne ve Doboy gibileri de dahil edilmiştiler. Hatta, padişahça kedisine beratı ihsan edilmiş olunan Maglay kalesi dizdarının 1679'da 3.881 akçe timar tasarruf ediyor oluşu da (*BOA, C.AS.935*) uzun yıllardır Osmanlı tarafında bulunan burasının konumunu koruduğunu göstermektedir. Öyle ki Bosna tarafından sınırın ötesindeki toprakların yönetim kadrosu ekonomisini rahatlatmak bakımından içte kalan bu kaleleri yıkma politikasını dahi kademe kademe uygulamıştır (Gezer, 2017a: 150-151).

Hersek'in merkezi olan Mostar, 1680 yılında 48 tane dirlik tasarruf eden personel barındırmaktadır. 48 görevlinin 3'ü kalenin komutanları ve yaşamın idamesi için gerekli olan, yani dizdar, kethüda ve imam hüviyetini taşımakta olan vazifelilerdir. Kalanlar ise kale mertleri sınıfındaki erlerdir. Mostar her ne kadar bu dönem içerisinde bölgenin iç kısımlarında yer alan ve küçük ölçekli bir garnizona sahip bir kale gibi görünüyor olsa bile içerisindeki yaşayanlarının sadece bu sayıdan veya gelirlerini timarlardan elde eden kimseler oldukları da düşünülmemelidir. Dahası Mostar'ın 1680 yılında, Viyana üzerine yapılan ikinci seferin öncesinde sınırlardan uzakta bulunduğu da unutulmamalıdır. Mostar'ın önünde bir setmişçesine bulunan savunu araçlarının Büyük Savaş (1684-1699) sırasında yaşanan kaybı (bu kayıplar ve çatışmalar için ayrıca bkz. Doğan, 2017: 77-98; Karagöz-Korkmaz, 2020: 633-672) göz önünde bulundurulursa sonraki tarihlerde hududun kendisine yaklaşmış olduğu vakit dilimlerinde çok daha büyük bir garnizona sahip olabileceği ihtimallerden uzak değildir. Nitekim Mostar'ın bir sonraki savaş devrine değin Hersek'teki en mühim kalelerden birisi olduğu ve Osmanlıların da sınırdaki veya sınıra yakın olan yerlerdeki yapıları daha da dinamik bir hale getirdiği aşikardır. (Gezer, 2020: 96). Dolayısıyla sadece Mostar'ın değil, bölgedeki benzeri hususları arz eden pek çok kalenin aslında devletin doğası gereği bir biçimde teşkil edildiklerini ve ulufeden timara dönmüş, timardan ulufeye geçmiş veya her ikisinden birden sıyrılarak ocaklık statüsü kazanmış (kalelerde mevaciblerin ocaklıklardan verilmesiyle ilgili olarak Gezer'in eseri incelenebilir) olabileceklerini söylemek de zor değildir.

SONUÇ

Tarihte, Bosna ve civarındaki topraklar ele geçirilme maksatlarıyla birlikte Osmanlılar için askerî önemi neredeyse tartışılmaz bir coğrafya konumundadır. Askeri hususlarından başka kalelerin içerisindeki neferlerin de kendilerine ait bir ekonomileri olduğu ve dolayısıyla siyasi-askeri birçok hususun bu bakımdan sosyo-kültürel ve iktisadi açılara sahip bir biçimde kenetlendikleri aşikardır. Kaleler, nasıl ekonomik bir akışın konusu ise personelleri de aynı düzenin detaylarına haiz parçalardır. O detaylar bakımından en çok önem arz edenlerden birisi ise bugün bile insanların gündemlerini çokça meşgul eden maaşlar ve maaşların ödenme yöntemleridir. Ancak hizmet karşılığında bu ücretlerin alınışının göreceli olarak bir devlet politikası olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bosna kalelerinde bulunan askerlerin de aynı uygulama uyarınca paralarını aldıkları görülmektedir. Siyasi konjonktür askerlerin o ücretleri nasıl alacaklarını etkileyen başat etmenlerden birisi iken politik arka planın şekillenmesini ve bu nedenle de ilgili konuyu etkileyen en önemli faktörlerden birisi ise yine bu toprakların yer aldığı sınırlar yani coğrafya olmuştur. Coğrafya sınır temelli olarak kalelerin yer aldığı konumlara göre askerlerin ücretlerinin farklılaşmasına neden olduğu kadar ileri ve geri gidişleriyle onlara yapılan ödeme yöntemlerinin de değişmesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri – Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı)

BOA, A.DFE.d. (Bab-ı Asafi Defterleri): 147.
BOA, C (Cevdet Fonu) AS, 935.
BOA, DFE.RZ.d (Defterhane-i Amire Timar Zeamet (Ruznamçe) Defterleri): 832, 837, 845, 855, 887, 893.
BOA, İE (İbnülemin Fonu) AS, 9/849; 9/850; 11/985; 12/1122; 24/2182.

2. Yayınlar

Aksu Kılıç, L. (2019). "17. Yüzyilda Koyulhisar-Suşehri ve Sisorta Nahiyeleri Üçgeninde Timar Tevcihatı ve Timarlı Sipahileri", Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu, c. 2, Ed. Hakan Yekbaş-Ahmet Yüksel, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları: 7-31.

Aydın, M. (2013). "Kaleler", Dünya Savaş Tarihi: Osmanlı Askerî Tarihi – Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918, Ed. Gültekin Yıldız, İstanbul: Timaş Yayınları: 11-33.

Barkan, Ö. L. (2001). "Timar", İA, c. XII, Eskişehir: 286-333.

Ceylan, M. (2018). Timar Ruznâmçe Defterlerine Göre Saruhan Sancağı Timarlı Sipahileri (1595-1617), (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Darling, T.L. (2014). "Nasihatnameler, İcmâl Defterleri and the Timar-Holding Ottoman Elite in the Late Sixteenth Century", Osmanlı Araştırmaları, XLIII, 193-226.

DAGM (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), (1992). Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), Ankara.

DAGM, (2006). 91, 164, MAD 540 ve 173 Numaralı Hersek, Bosna ve İzvornik Livâları İcmâl Tahrîr Defterleri (926-939/1520-1533), Ankara.

Demirel, Ö. (1997). "Osmanlı Döneminde Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler", Tarih İncelemeleri Dergisi, XII, İzmir.

Djurdjev, B. (1992). "Bosna-Hersek", DİA, c. VI, İstanbul: TDV Yayınları: 297-305.

Doğan, G. (2017). Venediklü ile Dahi Sulh Oluna – 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Duffy, C. (1979). Siege Warfare Vol. I: The Fortress in the Early Modern World 1494-1660, London: Routledge.

Emecen, F. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Emecen, F. (1992). "Banaluka", DİA, c. V, İstanbul: TDV Yayınları: 49-51.

Erdoğan Özünlü, E. (2009). "Timar Tevcihatı ile İlgili Kaynaklarda Yer Alan Kayıtların Karşılaştırılmasına Dair Bir Deneme", OTAM: 21: 81-93.

Erdoğan Özünlü, E. (2010). "Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: 'Terakki' Tevcihi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(11): 238-244.

Ersenal, K. (2019). Kale'den Yıldız Kale'ye: Lefkoşa ve Mağusa Kuşatmaları Örneğinde Kale Mimarisindeki Değişim, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eyice: (2001). "Kale", DİA, XXIV, (ss. 234-242) İstanbul.

Gezer, Ö. (2020). Kale ve Nefer – Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715), 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Gezer, Ö. (2017a). "1522'den 19. Yüzyıla Kadar Habsburg Mutlakıyetinin İnşası ve Militärgrenze",

Avrupa Tarihinde Türk Eli – Doç. Dr. Gümeç Karamuk Armağanı, Ed. Ramazan Acun – Serhat Küçük, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları: 137-157.

Gezer, Ö. (2017b). "Bosna Serhaddinde Osmanlılar: Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Bosna Eyaleti'ndeki Osmanlı Ordusu Üzerine Bir Analiz", Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu – 6-8 Ekim 2016 Çanakkale Bildiriler, c. I, Ed. Aşkın Koyuncu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yay., Çanakkale: 338-347.

Güven, O. (2017). İki Savaş Arasında Bosna Kaleleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Handzić, A. (1985). "XVII. Yüzyılda Bosna Eyaleti'nde Sınır Karakollarının Teşkilâtı Hakkında", İÜEFTD Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi İstanbul 23-28 Eylül 1985, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi: 263-270.

Hezarfen Hüseyin Efendi, (1998). Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman, Haz. Sevim İlgürel), Ankara: TTK Yayınları.

İmamović, M. (2018). Boşnakların Tarihi, Çev. Hüseyin Gül – Cenita Özgüner, İstanbul: Tarih Vakıf-Yurt Yayınları.

İnalcık, H. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I, Çev. Halil Berktay, İstanbul: Eren Yayınları.

İnalcık, H. (2011). Osmanlılar, 4. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

İnalcık, H. (2012). Devlet-i 'Âliyye, c. I, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Karagöz, H. – Korkmaz, Y. (2020). "Büyük Türk Savaşları Döneminde Bosna Serhaddinde Asayiş ve Düzen (1683-1699)", Dr. Kemal Daşçıoğlu'na Vefa Kitabı, Ed. Mithat Aydın – Süleyman İnan, Ankara: Pegem Akademi Yayınları: 633-672.

Kılıç, O. (2012). "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri", OTAM: 31: 87-128.

Kul, E. (2018). "Bosna Eyaleti'nde Askerî ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715)", İstanbul Türkiyat Mecmuası, c. 28: 2: 111-136.

Malcolm, N. (1999). Kısa Bosna Tarihi, (Çev. Aşkım Karadağlı), İstanbul: OM Yayınları.

Oruç, H. (2006). "15. Yüzyılda Bosna Sancağının İdari Taksimatı", OTAM, 18/2005, Ankara: 249-271.

Oruç, H. (2010). "1528/1530 Tarihli Mücmel Tahrir Defterine Göre Bosna Sancağında Mustahfız Timarları", Perspectives on Ottoman Studies – Papers from the 18th Symposium of the CIEPO, (Ed. Ekrem Causević, Nenad Moacanın, Vjeran Kursar), Berlin. ss.743-761.

Pamuk, Ş. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, İstanbul: Tarih Vakıf-Yurt Yayınları

Parker, G. (2006). Askerî Devrim, (Çev. Tuncay Zorlu), İstanbul: Küre Yayınları.

Pedani, M.P. (2004). "The Ottoman Empire and the Gulf of Venice (15th-16th Century)", CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000 Çeşme, Ed. Tuncer Baykara, Ankara: TTK Yayınları: 585-600.

Römer, C. (2010). "Savaş Ganimeti Olarak Arşiv Belgeleri Osmanlı-Habsburg İlişkilerinin Olağanüstü Bir Veçhesi", (Çev. Şirin Tekeli), Harp ve Sulh – Avrupa ve Osmanlılar, (Ed. Dejanirah Couto), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Stein, M. L. (2007). Osmanlı Kaleleri – Avrupa'da Hudut Boyları, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Tok, Ö. (2012). "Osmanlı Askeri Teşkilatı", Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı, (Ed. Tufan Gündüz), Ankara: Grafiker Yayınları: 113-216.

Uyar, M. – Erickson, E. J. (2014). Osmanlı Askerî Tarihi, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Uzunçarşılı, İ.H. (2003). Osmanlı Tarihi, c. II, Ankara: TTK Yayınları.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları – Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı, c. I, Ankara: TTK Yayınları.

Üçel-Aybet, G. (2010). Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yalçınkaya, M. A. (2015). "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Hizmetindeki Avrupalıların İstihdamı ve Tedarik Kanalları (1718-1800)", XVI. Türk Tarih Kongresi 20-24 Eylül 2010 Ankara – Kongreye Sunulan Bildiriler, c. IV – 2. Kısım: Osmanlı Tarihi, Ankara: TTK Yayınları: 649-668.

Yüksel, A. (2017). "Tuzla Sancağı Hakkında Bazı Bilgiler (1700-1878)", Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri, c. 3, Ed. Zafer Gölen – Abidin Temizer, Gece Kitaplığı Yay., Ankara.

Ek. Poçitel kalesine topçu olarak istihdam edilen Ahmed'in Timar Ruznâmçe defterindeki kaydı.

DFE.RZ.d 0893

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 515-533, Güz 2021

Uluslararası Markaların Reklamları Göstergebilimsel Yöntemle İncelenmesi ve Karma Reklam Olgusunun Ortaya Konulması

Hasan Malik Aydıner
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6692-1465
Türk Hava Yolları, Şanlıurfa – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 15.02.2021
Kabul: 24.07.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Uluslararası Markalar
Karma Reklam
Duygusal Reklam
Mesajın Dayanağı Açısından Reklamlar
Göstergebilim

Jel Sınıflandırması: M3, M37

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49422

Öz

Dünya reklam literatüründe, bilimsel ve akademik kaynaklarda mesajın dayanağı açısından reklamlar olgusal/rasyonel ve duygusal şeklinde iki kategoriye ayrılmaktadır. Olası tüketicilerin duygusal reklamlarda algılanan hazlar ve dürtüler sayesinde satın almaya daha hızlı yönelmesi hasebiyle reklamcılık sektöründe duygusal reklam çalışmaları giderek artmaktadır. Bazı reklamlarda ise her iki türün birlikte kullanıldığı görülmektedir. Ancak, her iki türün ortaklaşa aynı reklamda kullanıldığı çalışmalar bulunmasına karşın bu ayrım literatüre bakıldığında sadece olgusal ve duygusal olarak ayrımı yapılmış olup bir üçüncü kategoriye yer verilmemiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı alanyazına "Karma" ismi ile yeni bir kategori kazandırmaktır. Bu doğrultuda uluslararası marka değerlendirme ve derecelendirme kuruluşlarından; Interbrand, BrandZ, ve Brand Finance'ın 2019 yılında yayınlamış olduğu listeler incelendir. Bu listelerde tüm dünya markaları yaratmış oldukları değerler dolar cinsinden değer olarak listelenmiştir. Hepsinde ortak olarak üst sırada yer alan markalardan bir tanesi amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Bu markanın örnek reklam videoları ikincil veri kaynaklarından dijital literatür taraması ile edinilip göstergebilimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Nihayetinde sektörde olgusal ve duygusal reklamlara ek olarak karma reklamın da olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle kavramsal çerçeveden bahsedilmiş sonrasında amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen markanın video reklamları incelenmiştir. Sonuç olarak karma yöntemin uygulandığı ve sektörde bulunduğu tespit ve ispat edilmiş olup bu olgunun uluslararası alanyazına kazandırılması uygun görülmüştür.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aydıner, H. M. (2021). Uluslararası Markaların Reklamları Göstergebilimsel Yöntemle İncelenmesi ve Karma Reklam Olgusunun Ortaya Konulması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 515-533.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 515-533, Autumn 2021

Analysis of International Brands' Advertising Films By Semiotics Method and Put Forth of Mixed Advertising

Hasan Malik Aydıner
Turkish Airlines, Sanliurfa – TURKEY

Article History

Submitted: 15.02.2021
Accepted: 24.07.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

International Brands
Mixed Advertising
Emotional Advertising
Advertisements in Terms of the Basis of the Message
Semiotics

Jel Classification: M3, M37

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49422

Abstract

In the world advertising literature, in scientific and academic sources, in terms of the basis of the message, advertisements are divided into two category as factual/rational and emotional. As potential consumers tend to buy faster due to the pleasures and impulses that perceived in emotional advertisements, emotional advertising are increasing gradually in the sector. In some advertisements, it is seen that both cases are used together. However, although there are samples in which both cases are jointly used in the same advertisement, when this distinction is examined in the literature, only factual and emotional distinction is made and a third category is not included. In this context, the intention of the study is to bring a new category to the literature with the name "Karma". In this aim, from all those which are international brand evaluation and rating organizations; Interbrand, BrandZ, and Brand Finance and their published list by in 2019 were examined and one of the top ranked brand. In these lists, the values created by all world brands are listed as value in dollars basis. which is common to all of them was selected by purposeful sampling method. Sample advertisement videos of this brand which were obtained from secondary data sources through digital literature scanning and analyzed by semiotic analysis method. Ultimately, it has been tried to prove that mixed advertising is also present in the sector in addition to factual and emotional advertising. In the study, firstly the conceptual framework was mentioned and then the video ads of the brand selected with the purposeful sampling method were examined. As a result, it was determined and proved that the mixed method was applied and that it was present in the sector, and it was deemed appropriate to introduce this phenomenon to the international literature.

GİRİŞ

İşletmeler tarihin her safhasında ekonomik anlamda bir mücadele içerisindedirler. Özellikle çağdaş Dünyanın ve çevresel etmenlerin çok hızlı değişim ve gelişim gösterdiği bu zamanda bu faktörlere uyum sağlama zorunluluğu zaman zaman hayati elzemlikte olabilmektedir. Buna ek olarak sektördeki diğer rakipler ile gerçekleştirilen zorlu mücadeleden başarıyla çıkılması ve en nihai amaçları olan hayatta kalma ve karlılık eylemlerinin gerçekleştirilebilmesi için ziyadesiyle çetrefilli bir süreçten geçilmesi gerekmektedir. Buna karşın küreselleşme, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için daha fazla fırsat olarak görülüyor (Li-Hua ve Khalil, 2006). Bu sürece hızlı adaptasyon ve başarı ile çıkılabilmesinin birçok yolu vardır. Bunlardan bir tanesi de reklamdır.

Literatürde yer alan reklam tanımlarına ek olarak tekrar bir tanım gerekirse; "*Belirli bir zamanda bir ortam aracılığıyla bir kitlenin dürtülenmesi ve aksiyona geçmesi için iknaya yönelik ileti paylaşımıdır*" şeklinde uygun görülebilir. Reklam, genellikle tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerine hitap etmek, istenen duygusal yanıtları ve bir ürünün olumlu değerlendirmelerini zihinlerde imgelemek ve satışları artırmak için kullanılır. Bu doğrultuda reklamın iki temel amacı vardır. Biri satış amacı, diğeri de hedef kitleye bilgi verilmesidir (Tan ve Wang, 2021). Reklam sınıflandırmaları da çeşitli kriterlere/türlere göre yapıldığı literatürde görülmektedir. Bunlardan bir tanesi olan kullanılan mesajın dayanağı açısından sınıflandırılması olup duygusal ve olgusal reklamı barındırır.

Reklamcılığın önemi ve etkisi hakkında, sanattan iletişime, psikolojiden ekonomiye kadar birçok alanda araştırmalar yapılmaktadır. Ayrıca Reklamlarda verilen duyguların insanların üzerinde satın alma etkisi hususunda da bilim adamları çeşitli çalışmalar icra etmişlerdir. Hamish Pringle ve Peter Field'ın 2009 yılında yaptıkları "Brand Immortality" isimli kitap çalışmasında rasyonel reklamlarla duygusal reklamları kıyaslamışlardır. Tamamen duygusal öğeler kullanan reklam kampanyalarının, içeriğini sadece rasyonel öğelere odaklayanlara kıyasla iki kat fazla kâr geliri yaratabileceği gözlemlenmiştir (Aydoğan, 2015). Glasgow Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre de bütün o modern duygu sistemimiz 4 temek çekirdekten (mutluluk, üzgünlük, şaşkınlık ve sinir) oluştuğu kanıtlamıştır (Press, 2018). Ayrıca yapılan bir araştırmaya göre hedonik motivasyonun satın almadaki rolü araştırılmış ve hazza yönelik bu alışveriş tipinin online/çevrimiçi mağazacılıkta daha yoğun yaşandığı, kendine faydalı ürünler için ise insanların dışarıdaki mağazalardan gidip kendisinin bizzat aldığı ortaya konulmuştur (Tyrv¨ainen, Karjaluoto, Saarij¨arvi 2020).

Bu araştırmalar neticesinde reklamcılık sektöründe duygusal reklamcılığın giderek artış gösterdiği fark edilmekle berağber her ikisinin de kullanıldığı birçok reklam vedeosu çekildiği de görülmektedir. Fakat bilimsel kaynaklarına bakıldığında sadece olgusal ve duygusal olarak ayrımı yapılmış olup bir üçüncü kategoriye yer verilmemiştir. Bu nedenle bu çalışmada bağımsız uluslararası kuruluşlar olan Interbrand, BrandZ, ve Brand Finance'ın 2019 yılındaki (*tüm dünya markalarını dolar cinsinden değerlerini sıraladıkları*) raporların üçünde ortaklaşa yer alan markalardan, listeden amaçlı örnekleme yöntemi[1] ile en üst sıradaki bir marka seçilmiştir. Dijital tarama yöntemi ile edinilen markaya ait her türden birer tane örnek reklam bulunmuş ve göstergebilimsel yöntem ile incelenmiş, nihayetinde karma kategorisinin bulunduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Reklam Nedir

Günlük yaşamın olmazsa olmazlarından ve her kanaldan mutlaka bir şekilde maruz kaldığımız reklam en yalın hali ile Marshall McLuhan'ın ifadesine göre reklam 20. yüzyılın mağara sanatıdır (Elden ve Bakır, 2010). TDK'nın hazırladığı Türkçe Sözlükte; "Reklam" "(Fr. Reclame) bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Öyleyse ürün, hizmet veya markanın reklamlar aracılığıyla olası müşterilere haber verilmesi denilebilir. Bu aslında bir bakıma hem pazarlamacıların amaçlarını gerçekleştirirken bir yandan da bu ürün

[1] Amaçlı Örnekleme: Evrenin soruna en uygun bir kesimini gözlem konusu yapmak demektir. (Saldamlı ve Can, 2019)

ve hizmetlerle sunulan avantaj ve yararları hakkında müşterilerin bilgi edindiği ortak fayda olarak görülebilir (Bakar, Desa ve Mustafa, 2015)

Reklamların bir amacı da marka bağımlılığı yaratmaktır. İster olgusal ister duygusal olsun her iki tür de bunu farklı biliçsel yollarla da olsa başarabilir (Yoo ve MacInnis, 2005) Bu sayede daha fazla reklam masrafına girmeden sabit müşteriler edinilebilmesi mutlaktır. Başlangıçta, tüketiciler kendine has nedenlerden dolayı bir markayı rastgele satın alabilirler. İşte yoğun reklam çalışmalarıyla; bir müşteriyi kazanma ve onu elinde tutma yani kişiyi markaya sabitleme çalışmaları yürütülür. Böylece marka sadakati, tüketicileri belirli bir markaya derinden bağlı kılar. Bu, pazarlamacıların çok sayıda pazarlama kampanyası yürüterek sürekli aradığı bir şeydir (Busen ve Mustaffa, 2014). Tabiki reklam yapılan mecrayı takip eden olası müşteriler aynı eğitim seviyesinde aynı yaş grubunda değiller. Dolayısıyla bazı reklamlar bazı potansiyel müşteriler için önemsizdir. Genç tüketicileri örnek verirsek –ki bunlar 18-35 yaş grubudur- yeni şeyler denemeye çok açıktır. Yüksek eğitimli ve teknoloji meraklısıdır. Bunlara yönelik içerikli bir reklam kampanyası yapılmazsa kesinlikle kaybeder. Mesela Subaru firması gençlere yönelik mesajları veremediği için reklam kampanyasından kaybetmiştir (Phillips ve Stanton, 2004). Aslında bu yaş grubuna metaforik içerikli reklamlar tam uygundur denilebilir. Çünkü izleyici kitleyi bir oraya bir buraya atmaktadır. Genellikle reklamlarda metaforlar, soyut kavramı sezgisel deneyime götüren figüratif bir nesne olarak göstererek/açıklayarak soyut kavramları daha somut ve anlaşılır hale getirmek için kullanılır (Dehay ve Landwehr, 2019).

Duygusal reklamlar da içerisinde yoğun bir duygu aktarması olan reklam çeşidine denir. Reklamlarda iletilen mesajlar, hedef kitlenin belleğinde ürüne yönelik olumlu düşünceler yaratmak, potansiyel alıcıları ürünün alıcısı haline getirmek, mevcut pazarı sadakatli alıcılar olarak elde tutmak ve nihayet ürünün, diğer benzeri ürünlerden farklı olduğu imajını tüketici belleğine kazımak amacına yöneliktir (Bal, Nuhoğlu, Erkan, Doğan, ve Öner, 2020).

Dünyamız ve zamanın şartları her çağda kendini yenilemiş ve her alanda bir gelişim söz konusu olmuştur. Uluslararası pazarlarda standart veya yerel reklam verme hakkında tartışmalar halen sürmekte olup globalleşmeyle beraber 1980lerde çok uluslu şirketlerin bazıları (Coca-Cola, Pepsi, McDonald's, ve Nestlé gibi) standart reklamı seçerken başarısızlıklardan sonra, yaklaşımlarını yirmi yıl sonra yeniden müzakere etmeye karar vermişlerdir (Theocharous, 2014) Reklam mecraları da buna ayak uydurmuş ve meydana gelen teknolojik yeniliklere göre güncellenmiştir. Kendini "yeni medya" kavramına devşiren reklam mecraları günlük yaşamda her taraftan ilettikleri binlerce mesajlarla bizi çevrelemiş durumdadır (Cartwright, 2018). Çünkü bireylerin yaşamları, ilgileri, kullandığı mecralar değişmiş. İlk zamanlar süreli basılı mecra olan gazete ile başlayan süreç günümüzde cep telefonu seviyesine ulaşmıştır. Bu yüzden reklamın tarihi ve tarihsel gelişimi önemli bir konudur.

1.2.Reklamın Tarihçesi

Temelinde matbaanın bulunmasıyla başlayan reklamcılığın ilk örnekleri olarak; İtalya'nın pompei kenti örnek gösterilir. Burada gemicilerin kendilerini ziyaret etmesi için kadınların kayaların üstüne yazdıkları yazı ve ayak izleri, İngiltere'deki British Museum'da bulunan MÖ 3000'li yıllara ait olduğu sanılan bir çeşit duyurunun olması, Mısırda sahibinden kaçan kölenin geri gelmesi hakkında yazılan bir papirüs bulunması diğer örneklerden sayılabilir (Özsoy, 2021).

Ayrıca Yunanistan'ın parlak dönemini yaşadığı antik çağda kasaba tellalları büyükbaş hayvanların, el yapımı ürünlerin ve hatta kozmetik ürünlerin satış duyurusunu yapılması şeklinde örnekler de sayılabilir. Yani sesin de etkisinin kullanıldığı görülmüştür. Reklam teorisyenlerine göre sessize alınan bir video reklamcılığının etkinliğini azaltacağını öne sürülmektedir. Çünkü ses izleyenlerin motivasyonu sağlar bu sayede işletmeye izleyiciyi daha iyi yakalama fırsatı ve yeteneğini kazandırır (Bellman, Arismendez ve Varan, 2021). Örnek olarak bir korku filminin ürpertici sahnesini bir kere de tamamen sessiz ilenmesi farkı anlatmaya yetecektir. Reklamlarda ekstra katkı amacıyla müzik kullanılır. Müziğin ana bileşenleri yani ritim, melodi ve armoni ve bunların arasındaki ilişki mutlaka farklı duygular uyandırır. Ritim hakkında mesela bazen reklamda fark edilmese de mutlaka önemli bir unsurdur (Porras ve Rodrigo 2017). İlk müzikli ticari

reklam şu sözleri içermekte idi: "Parıldayan gözler için, al yanaklar için, genç kızlık döneminden sonra bile devam eden güzellik için, makul fiyatlar için akıllı kadınlar kozmetiklerini Aesclyptos' tan alırlar." şeklindedir. Bununla birlikte modern reklam anlayışı bu ilk denemelerin çok ötesinde bulunmaktadır. (Kara, 2020)

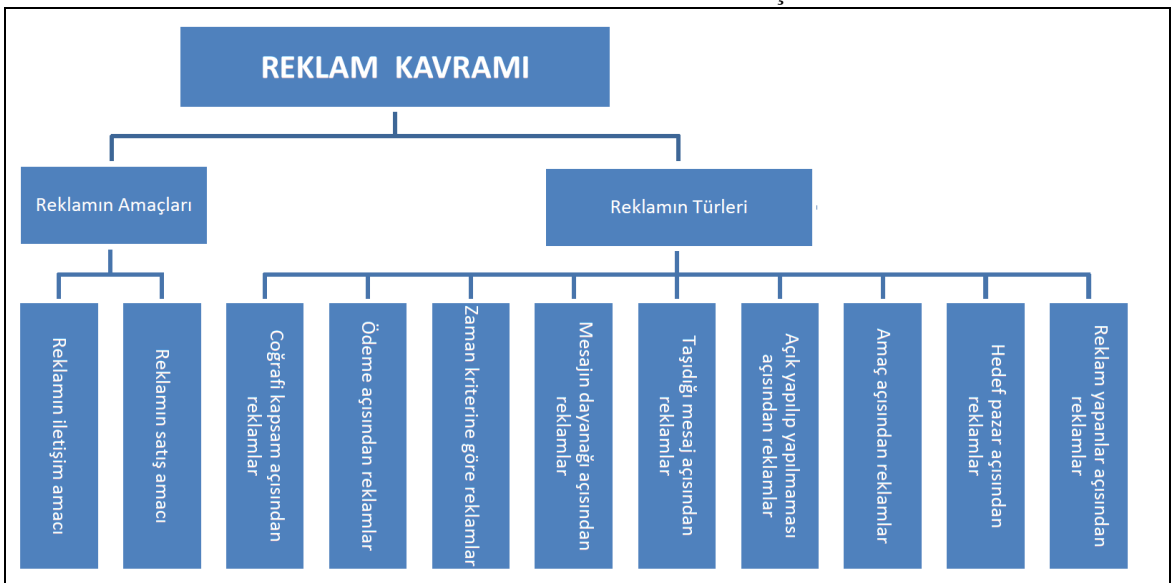
Modern anlamda reklamcılık tarihte ilk defa 1450 yılında Gutenberg tarafından matbaanın icad edilmesi sonrasında basılı mecrada yayınlanan reklamlar olarak geçmektedir. Reklamcılığın gelişip son dönemleri daha fazla gelişim ve değişim göstermiştir. O kısa dönemi de segmente etmek gerekirse;

- 1890 ve 1925 yılları arasındaki dönemde reklamlarda mesajların rasyonel olduğu, (yani olgusal reklam) neden ürünün kullanılması gerektiğini açıklayan "ürün bilgi formatı" hâkimdir.
- 1925 ve 1945 yılları arasında ise reklamın toplumsal bağlamını ve güçlü marka imajını ortaya çıkartan, sembollerin kullanıldığı "ürün-imaj formatı" egemen olmuştur.
- 1945 ve 1965 seneleri arasında ise ilişki ve psikolojik kavramların kullanıldığı(duygu pazarlaması gibi), ürüne sahip olmanın hissettireceklerinin anlatıldığı "kişiselleştirme formatı" kullanılmaya başlanmıştır.
- 1965'ten günümüze kadar ki dönem ise "yaşam tarzı formatı" kullanılmakta ve halen bu format güncelliğini korumaktadır (Yılmaz, 2019). Kullanıcı dostu, kişiye özel pazarlama, kişisel deneyim tabirleri buradan türemektedir.

1.3.Reklam Çeşitleri

Reklamlar, literatürde geçen birbirinden bağımsız farklı açılardan çeşitlendirilmiştir. Bunlar; yapanlar açısından, amaç açısından, hedef pazar açısından, ürün yerleştirme açısından, taşıdığı mesaj açısından, kullanılan mesajın dayanağı açısından, zaman kriteri açısından, coğrafi kriterler açısından ve ödeme açısından ve benzeri şekillerde farklı amaçlarda sınıflandırmalar yapılmaktadır.

Tablo 1.1: Reklamın Türleri ve Amaçları

Kaynak: (Kara, 2020).

Yapanlar Açısından: Ürün veya hizmet üreticilerin, hizmet işletmelerinin ve üretici ile tüketiciyi buluşturan aracıların yaptığı reklam türleridir.

Hedef Pazar Açısından*:* Nihai tüketicilerin bulundukları konumu, tipi, çeşidi açısından ayrılır. Yani son kullanıcı mı aracı kurum ve kuruluşlar mı?

Amaç Açısından: Birincil yani pazar tarafından bilinmeyen bir ürün ya da hizmetin tanıtılması veya ikinci yani markanın tüketicilerin dikkatine sunulması

Açık Kapalı Açısından: Belli bir bedel karşılığı ajans, müşteri, medya arasında yapılan iken kapalı olan aniden, çaktırılmadan, gözüken reklamdır(ünlü bir sanatçının saatini göstermesi gibi).

Taşıdığı Mesaj Bakımından: işletmenin veya çıktısının tanıtıldığı kısımdır. İşletmenin kendi prestijini, konumunu, marka kalitesini pazarda farkındalık yaratması veya ürün veya hizmetinin tanıtılmasıdır.

Mesajın Dayanağı Açısından: Makalemizin konusu olan bu bölüm duygusal ve olgusal şeklinde hali hazırda ikiye ayrılmaktadır.

Zaman Kriterine Göre: Hemen satın aldıran (ayın şu günü özel indirim gibi) veya uzun dönemde aldıran şeklinde ikiye ayrılır

Ödeme Açısından: Reklamın maliyetinin kimin ya da kimler tarafından karşılandığının ayrıldığı kısımdır

Coğrafi Kapsam Açısından: Hedef kitle açısından yerel, ulusal ve uluslararası şeklinde ayrımlaşmıştır. (Kara, 2020)

1.3.1. Duygusal & Olgusal Reklam Ayırımı ve Bir Üçüncüsü (Karma)

Daha çok ürünlerin özelliklerinin, faydalarının, avantajlarının tanıtıldığı veya gösterildiği, mantık çerçevesinde ölçülebilir, kıyaslanabilir olan, kanıt ve ispatları ile arz edilmesi sayesinde olası müşterilerde mukayese ve muhakeme yetilerinin işlenmesi amaçlanmış reklamlara olgusal reklamlar denir. Duygusal reklamlar ise; üründen bağımsız, markanın bile çok nadir gözüktüğü veya söylendiği, olası tüketicilerin hislerine yönelik, nörolojik, psikolojik olarak ve sosyal dürtüler, soyut fikirler yaratmak için tasarlanmıştır. Kimi zaman kamu spotu olarak kullanılan veya markaların doğa dostu, hayvan hakları, çevreyle barışık, yeşil marka, dini ve kültürel değerlere saygı gibi kamuoyunda özellikle sempati sağlanarak ön plana çıkılması amaçlanan reklamlara denir. Bu eğilime paralel olarak, reklamcılıkta çevresel itirazların kullanımı, uygulayıcılar ve pazarlamacılar arasında oldukça popülerdir (Matthes, Wonneberger ve Schmuck, 2014). Ayrıca özel gün ve gecelerde veya özel durumlarda sıkça kullanılan (anneler günü, sağlık, toplum lideri, bayramlar, vb) olası tüketicilerde bir anlık duygu patlaması yaratılması amaçlanan reklamlardır. Yapılan araştırmalar, yaşlıların kendilerinde duygusal anlam buldukları için medyaya daha fazla güvendiklerini ortaya çıkartmıştır (Idris, 2016) .

Olgusal Reklam: İlk amacı eğitici ve bilgilendirici olasıdır. Bu stratejiyi kullanmak isteyen ajansların reklamaj yapılacak ürünün veya hizmetin hedef kitleye ne faydası olacağı, eğer kullanırlarsa onlara ne gibi yarar, fayda, kolaylık sağlayacağı konusunda onları ikna etme çabası gütmelidirler. Genellikle gerçekliğe dayanan ve mantık çerçevesinde olan reklamları içine almaktadır (Panda, Panda ve Mishra, 2013). Bu reklamlarda tanıklar ve belgeler olmaktadır. Endüstriyel ürünlerde sıkça kullanılmaktadır. Tüketici gerekli bilgiyi farklı yerlerden alarak ürün veya hizmete yaklaşmaktadır. Alımı yaparken tüketici bu bilgileri kullanmaktadır. Bilgiler doğrultusunda tüketici kendisine uygun olan ürün veya hizmet için satın alma kararını vermektedir (Uz, 2019). Daha çok rasyonel temelli reklam oldukları için sundukları karşılaştırılacak kıyaslanacak bir olgu barındırmaları gereklidir. Mesela tüketim miktarı olabilir. Bir çamaşır makinesinin ne kadar daha az elektrik yaktığı veya bir otomobilin ne kadar tasarruflu akaryakıt kullandığı ve çevreye karbon salınım miktarının rakamsal karşılığı bu konuya birer örnek olabilir. Bir örnek de dayanıklılık olabilir. Mesela; IKEA'nın bir koltuğunu vurucu baskı yapıp çeken bir makine ile birlikte sergilemesi, iphone ekranına çekiç ile vuran bir viral reklamın dönmesi bunlara örnek olabilir. Rasyonel reklam olarak da nitelenen bu reklam çeşidinde özellik avantajı, rekabet avantajı ya da fiyat avantajı üzerine yapılanabilir. Rasyonel reklamlarda "özellik temelli yaklaşım" kullanıldığında odağın, ürün ya da hizmetin öne çıkan

özellikleri olduğunu görmekteyiz. Bu tür reklamlar oldukça bilgilendiricidir ve tüketicide olumlu tutum oluşmasına yol açacak ürün özelliklerinin sunumunu içermektedir. (Aydoğan, 2015) Olgusal reklama örnek olarak OMO [2]ve SENSODYNE [3]markalarından birer tane örnek olabilir.

Duygusal Reklam: Cinsellik, Mizah, Korku gibi reklam çekicilikleri konusu ile paralel işleyen bir durum burada söz konusudur veya mutlaka içerir diyebiliriz. Aralarında mizahi reklamcılık tüm dünyada en yaygın olarak kullanıldığı söylenmektedir (Hoffmann, Schwarz, Dalicho ve Hutter, 2014). Bu tür reklamlarda genellikle sözsüz anlatımlarla imaj yaratma ve prestij oluşturma amaçlanır. Duygusal içerikli reklamlar hedonik amaçla yapılan reklamlardır. Bu türde bireylerin hizmet ve ürünleri belli amaçlar için inceleyerek kullanmalarından, belli duygusal tatminleri yaşamak amacı ile satın almak ve kullanmak istemlerinden yola çıkılır. İçerisinde duygusallık barındıran aşk, sevgi, dostluk, güzellik vb. durumların var olduğunu gösteren reklamlardan oluşmaktadır. Bu tür reklamlar genellikle güzellikle ilgili ürünlerde, modada, lüks tüketim ürünlerinde, zayıflamak için kullanılan ürünlerde yapılan reklamları kapsamaktadır. Bireyler duygusal durumlarının doyuma ulaşmasını sağlamak için bir takım ürün ve hizmetleri alırken fazla bir incelemede bulunmadan ya da özen göstermeden alışveriş yapabilmektedirler. Bunu çoğunlukla sevilme, başarı, statü, zevk ve eğlence ihtiyaçlarını gidermek için yapmaktadırlar. İşte tüm bunlar göz önünde bulundurularak insanların bu ihtiyaçlarını bilerek ürünlerini satabilmek için firmaların yaptığı reklamları oluşturmaktadır. Bu reklamlar sözsüz anlatımlardan oluşabilir. Amaç burada fantezi oluşturmaktır. (Uz, 2019)

Duygular davranış bilimleri, psikoloji, sosyoloji, iletişim bilimleri v.b. alanlarda genellikle açık kavramsallaştırılmış boyutlarda kategorize edilmiştir. Olumsuz duygular olarak örneğin; utanç, iğrenme, korku, üzüntü, öfke, öfke, intikam, hayal kırıklığı var iken olumlu duygular da; neşe, aşk, gurur, mutluluk, umut vb. şeklinde bahsedilebilir. Ancak bu tespitlerin çok daha ötesinde bir renk cümbüşü içimizde gizlidir. Sadece açığa çıkmayı bekliyor ve bir dürtüye ihtiyacı var. İşte o da reklamdır (Majeed, Lu ve Usman, 2017).

Duygular tüm dünya bireyleri tarafından ortak kültürel birikim olarak rahatça aktarılır ve karşı taraftan anlaşılır. Bir bireyin başına gelen bir konu olsun veya etrafta gelişen herhangi bir çevresel olaya olsun birçok uyarıcıya hemen cevap verebilir (Mogaji, 2016). Duygusal içerikli bir televizyon reklamı izlediğimizde bizi alıp bambaşka yere götürür, bir anda hüzünle kaplanabiliriz veya sevinçten yüzümüzde bir tebessüm belirir güleriz. Dijital ortamlarda olgusal reklama göre daha fazla paylaşım yapılmaktadır. Özel durum ve günler hakkında yapılan çalışmalar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Mesela şuan tüm Dünyanın içerisinde olduğu Covit-19 pandemi hakkında birçok duygusal reklam çekilmiştir. Ayrıca kamu spotları da bu kapsamda yer alan reklamlardır. Sigara paketleri bunun en güzel örneğidir. Reklam çekiciliklerinden korku kapsamına da girmektedir. Bu tarz reklamlarda ürün ne anlatılır ne de gösterilir. Verilmek istenen duygu ne ise tamamen ona yönelik bir çalışma icra edilir. Çok nadir gösterilir veya reklamın en sonunda verilmektedir. Örnek reklamlar şunlar olabilir; THY[4], JOLLY TUR[5], OKEY[6], YEŞİLAY[7] sayılabilir.

Karma Reklam*:* Ayrıca bir de literatür kaynaklarında rastlanmayan ikisinin karması olan reklam çeşidi de bulunduğu gözlenmektedir. Bu sınıflandırmada ise ürün aktif bir şekilde tanıtılmakta, sergilenmekte veya sözlü olarak bahsedilmekte, rakamlar verilmekte ama tamamen duygusal bir ortamda amaçlı bir hedonist, çekici hissiyat oluşturularak aksedilmektedir. Ürün aktif ve duygu

[2] https://youtu.be/j2fObCAt6Dw
[3] https://youtu.be/RlFk_4lByls
[4] https://youtu.be/oSD0YigRW3o
[5] https://youtu.be/9nEeiwH-CSU
[6] https://youtu.be/ppBHSr78PJk?list=PL05dpL5f3AMCpZm8z1k7cMm2I0Ia1O0JL
[7] https://youtu.be/10rKSMksUs8?list=PLwdeSa4cJumORsYuBccS1h0Cei2sQ2EvO

veriliyorsa bu makalede bahsedilen üçüncü kategoriye girmektedir. Örnek vermek gerekirse; THY[8], MAGNUM[9], GÜMÜŞSUYU[10], BİSCOLATA[11] sayılabilir.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Reklam sınıflandırmalarından bir tanesi olan kullanılan mesajın dayanağı açısından reklamlar; duygusal mesajlı reklamlar ve olgusal reklamlar olarak literatürde iki başlıkta geçmektedir. İki olgunun birlikte kullanıldığı birçok reklam da vardır. Ancak, her iki olgunun ortaklaşa aynı reklamda kullanıldığı çalışmalar bulunmasına karşın bu ayırım literatürde geçmemektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı alanyazına "Karma" ismi ile yeni bir kategori kazandırmaktır.

Duygusal türde olan reklamlarda daha çok moda, kozmetik, sağlık ve lüks tüketimle ilgili alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. İnsanların isteklerinin ön planda tutulduğu duygusal mesajlı reklamlarda korku, aşk cinsellik gibi temalar işlenebilirken olgusal/rasyonel olanlarda da potansiyel müşterinin kararlarını etkileyebilecek belgeler, ürün performansı, referans, başarı ödülleri gibi dayanakların kullanıldığı ve özellikle endüstriyel ürünlerde kullanılan reklamlardır. Bu makalede bahsedilen "Karma" tür ise her ikisinin kullanıldığı türdür (Anonim, 2020)

2.2.Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları, Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evreni bütün dünya markalarıdır. Örneklem olarak Interbrand, BrandZ, ve Brand Finance'ın 2019 yılında yayınlamış oldukları en değerli markalar listesinde ortak olarak en üst sıralarda yer alan AMAZON, seçilmiş olup diğer akabinde gelen APPLE, GOOGLE, MICROSOFT, markalarının da karma reklamlarına ulaşılmış lakin bu makalenin sınırı olan tek markanın göstergebilimsel çözümü yapılmıştır. Diğer 3 marka'nın da okuyuculara örnek ve konuya destek olması açısından bulgular kısmında reklamlarının linki paylaşılmaktadır. Ayrıca yapılan bu çalışmada bu ilgili markanın her olgudan sadece bir tane örneğinin incelenmesi ile sınırlı tutulmuştur. Bunun nedeni; herhangi bir şeyden bir adet olması evrende hiç olmadığı tezini çürütmeye yeterlidir.

2.3.Araştırma Metodu/Yöntemi ve Modeli

Çalışmada bağımsız uluslararası kuruluşlar olan Interbrand, BrandZ, ve Brand Finance'ın 2019 yılındaki (tüm dünya markalarını dolar cinsinden değerlerini sıraladıkları) raporlarından üç listede de ortaklaşa yer alan markalar, listeden amaçlı örnekleme yöntemi ile en üst sıradaki marka olan AMAZON seçilmiştir. Dijital tarama yöntemi ile edinilen bu markaya ait her olgudan birer tane örnek reklam bulgular kısmında göstergebilimsel yöntem ile incelenmiş ve karma kategorisinin bulunduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu araştırma yönteminin kullanılmasının gerekçesi ise; reklamların taşıdığı mesajların dayanağı açısından içeriğinin çözümlenmesine yardımcı olmasıdır.

Göstergebilim, dilbilimsel metotları nesnelere uygulayan, her şeyi dille tasvir etmeye ve dilsel olmayan bütün olguları da dil metaforuna dönüştürerek açıklamaya çalışan bir bilimdir. Göstergebilimi özellikle iletişim bilimi açısından değerlendirmek gerekirse, açıklanması ve teşhir edilmesi istenen bir düşünceyi, duyguyu veya cismi yani gösterileni, bir iletişim aracı yazı, dil, simgesel anlam taşıyacak bir nesne, fotoğraf karesi kullanarak yani göstereni, diğer kişi veya kişilere aktarma sürecini yorumlama ve anlamlandırma yani gösterge süreci olarak tanımlanabilir. Gösterge, genel olarak bir başka şeyin yerini alabilecek nitelikte olduğundan kendi dışında bir şey gösteren her türlü nesne, varlık ya da olgudur. Yani bir başka şeyi temsil eden ya da imleyen şeydir.

[8] https://youtu.be/TsGw8VOqFrQ
[9] https://youtu.be/QX0FzGYHPHs
[10] https://youtu.be/98mfdAVY1pY
[11] https://youtu.be/zNvP6OHCn7E

Bu bağlamda markanın örnek reklamı, içerdiği göstergeler baz alınarak göstergebilimsel çözümlemeleri yapılacaktır. Çözümleme aşamasında kurumsal tasarım unsurları duygusal mı, olgusal mı, karma mı kapsamında Saussure'ün gösteren ve gösterileni ile Barthes'in yan ve düz anlamları dikkate alınarak geçekleştirilecektir. Araştırma kapsamında kullanılacak modeli Tablo 3.1'de görmek mümkündür.

Tablo 3.1: Araştırma Modeli

Reklamın Unsurları	*Marka*	*Kategori*	*Link*	*Filmin Konusu*	*Gösteren*	*Gösterilen*	*Düz Anlam*	*Yan Anlam*

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde ikincil verilerden dijital literatür taraması ile edinilen AMAZON markasının Duygusal, Olgusal ve Karma yöntemle hazırlanmış reklamı göstergebilim yöntemiyle incelenmekte ve Tablo 3.1.'de gösterilen başlıklar dikey düzen altında verilmektedir. Uluslararası bağımsız dergilerin tüm global dünya markalarını 2019 yılı için dolar cinsinden değerlerini sıraladıkları karşılaştırmalı liste Tablo – 4.1'de yer almaktadır.

Tablo 4.1: Uluslararası Dergilerin Marka Sıralaması

	BRAND Z	BRAND FINANCE	INTERBRAND
AMAZON	1	1	3
APPLE	2	3	1
GOOGLE	3	2	2
MICROSOFT	4	4	4

Kaynak: https://www.brandz.com/brands https://www.interbrand.com/thinking/#?listFormat=ls https://brandfinance.com/wp-content/uploads/1/brand_finance_global_500_2020_preview.pdf (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

3.1. Birinci Reklam

İncelenmekte olan AMAZON reklamlarından öncelikle duygusal kategorisinden bir örnek seçilerek göstergebilimsel analiz yöntemi ile irdelenmiş buna yönelik bulgular Tablo - 3.1'de yer alan modelin içerisinde verilen başlıklar şeklinde sırasıyla aktarılmıştır.

Marka : AMAZON
Kategori : Duygusal Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=acAjIGLIODM(Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020)
Filmin Konusu : Bayan Agarwal emekli olur ama hüzünlüdür. Eve döndüğünde sürpriz ile birlikte geriye hoş geldin bebek temalı bir kutlama düzenlenmektedir. Amazonun, hızından, kalitesinden, ücretinden, politikasından, güvenliğinden vs. bahsedilmemektedir

Tablo 3.1: Emeklilik Partisi

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=acAjIGLIODM (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Agarwal'ın emeklilik partisi
Duygusal Gösteren : Hüzün
Duygusal Gösterilen : Geride bırakma ve yalnızlık kaygısı

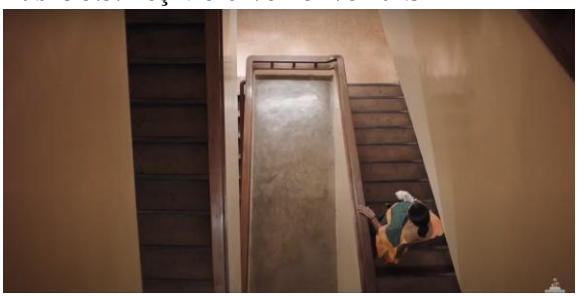
Tablo 3.2: Çalışma Odasını Toparlaması

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=acAjIGLIODM (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Agarwal'ın odasını toplaması
Duygusal Gösteren : Odasını boşaltmasının üzüntüsü
Duygusal Gösterilen : Çocuklarına duyduğu özlem

Tablo 3.3: Boş Merdivenler ve Taksi

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=acAjIGLIODM (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Binadan çıkışı ve Taksi
Duygusal Gösteren : Binayı terk etme ve ayrılma
Duygusal Gösterilen : Gelecek kaygısı Stress ve belirsizlik

Tablo 3.4: Sürpriz Karşılama

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=acAjIGLIODM (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Evde karşılama sürprizi
Duygusal Gösteren : Hem dilsel hem görsel hoş geldin bebek
Duygusal Gösterilen : Şaşırma, Hayret, Sevinç

Tablo 3.5: Çocukluğunda En Sevdiği Hediye

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=acAjIGLIODM (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Gitar hediyesi ve onu çalması
Duygusal Gösteren : Sevinç
Duygusal Gösterilen : Gelecek kaygısının kalmaması
Düz Anlam : Bayan Agarwal emekli olmaktadır ve çalıştığı şirket personelleri kendisine bir veda partisi düzenlerler. Önce büyükçe bir buket çiçek taktim edilir ama hüzünle arkasından çiçeğin

gidişine bakar. Akabinde bir plaket verilir ama bir türlü gülemez, hüzünlüdür ve hatıra için topluca resim çekilirler. İkramlar kısmına geçilir ve herkesin plastik bardakları bir aradayken ve toplu bir şekilde takılırken kendisi yalnız oturmayı tercih eder kaygılı ve düşüncelidir. üzerinde "R" harfi yazan bardakla kendisine çay ikram edilir ve bardağını döndürüp bakın gözleri dolmaktadır. Odasını toparlayıp binayı terk eden Agarwal mutsuzdur ve kaygılıdır sadece aile fotoğrafını yanında götürür. Eve vardığında kimsenin olmadığını zanneder. Işıkları açtığında sürpriz bir şekilde onu bekleyen güruhla yüzleşir önce korkarak elini kaldırır, şaşırır sonra sevinir. Oğlu ve duvarda yazılı bir şekilde evine geri hoş geldin bebek şeklinde balonlarla alkışlarla karşılanır. Annesi kendi eliyle pasta yedirmesine çok şaşırır ama itiraz etmez. Akabinde herkese hoşgeldiniz nezaketini gösterir ve çok sevdiği bir tanıdığına rastlar. Onunla kısa sohbet devamında çok özel bir hediye geldiğini öğrenir ve kutuyu açtığında gözlerine inanamaz! Çocukluğunun vaz geçilmez eğlencesi gelmiştir. Hemen repertuarından bir şarı çalar ve insanlar da elleriyle ritm tutarlar. En son sahnede hediye kolileri dolu masanın sandalyesinde otururken buhranlı bir sevinç nidasıyla iç çeker ve ailecek sarılışırlar.

Yan Anlam **:** Yönetmen bu reklam filminde sık sık duygusal temalara temaşa etmiştir. Emeklilik partisi boyunca Agarwal'ın yüzünden düşen bin parça tabirince hüzün, korku, kaygı, tasa, sürekli verilmek istenmiştir. Normalde çok sevinçli olması gerekirken kederli bir yüz ifadesi ile kendisine verilen çiçeğin arkasından bakması geçmiş yıllarına ve verdiği emeklere elveda dediği gösterilmiştir. Aslında yılların su gibi aktığını, koca bir ömrün bir çiçek gibi geçip gittiği gösterilmiştir. Diğer herkesin birlikte topluca mutlu olduğu karton bardakların tepside birlikte yan yana iken kendisinin bir köşede porselen bardakla ama yalnız başına kahve içmesi ingilizce "Retirement" kelimesinin ilk harfi olan bardak ile çay ifadesi ile verilmek istenmektedir. Odasını toplarken aile fotoğrafının tozunu silmesi yaşlandığı işinden ayrılmak istememesi şeklinde gösterilmektedir. Ailesinin resmine dokunması yaşlılık ve ailevi sevgi duygusu verilmek istenmiştir. Burada da yalnızlık, tek başınalık yansıtılmış. Yine hiçbir şeyi almadığı, sadece aile fotoğrafının aldığı her şeyi geride bıraktığı aksedilmiştir. Yılların geçip gitmesi ve yaşlılık olgusuna ters ve sürpriz bir şekilde evine geri hoş geldin bebek temalı bir sürprizle evde karşılanması ve akabinde gelişen olaylarla her hüznün sonunda bir ferahlık vardır olgusunu izleyenlere hatırlatmaktadır.

3.2. İkinci Reklam

Olgusal kategorisinden bir örnek seçilerek göstergebilimsel analiz yöntemi ile irdelenmiş buna yönelik bulgular Tablo – 3.1'de verilen başlıklar altında sırasıyla verilmiştir.

Marka **:** AMAZON
Kategori **:** Olgusal Reklam
Link **:** https://www.youtube.com/watch?v=NrmMk1Myrxc

Filmin Konusu: Amazon şirketinin marketlerde veya alışveriş yapılan herhangi bir yerde kameralar, hareket sensörleri, çeşitli algılayıcılar ve kişisel telefonlar aracılığıyla hiçbir kasa ya da ödeme işlemi olmaksızın raflardan ürünleri alıp gitmemiz hakkında teknolojik ürününü tanıtmaktadır.

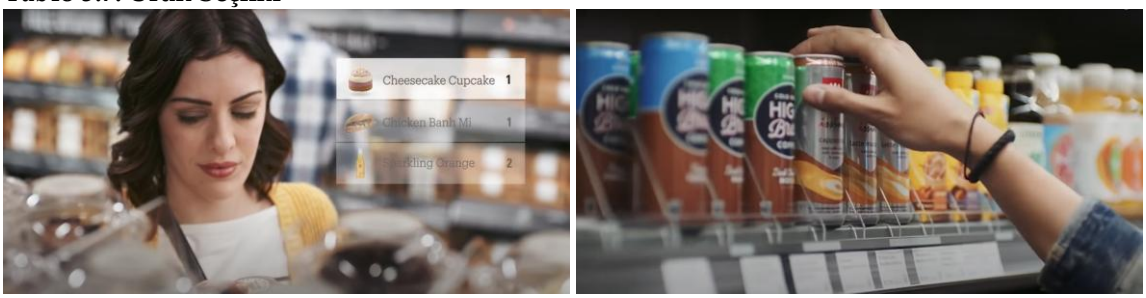
Tablo 3.6: QR Kod

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=NrmMk1Myrxc(Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : QR Kod
Olgusal Gösteren : Cep telefonunu okuyucuya okutup turnikeden geçiş
Olgusal Gösterilen : Kişiselleştirilmiş, kişiye özgü deneyim

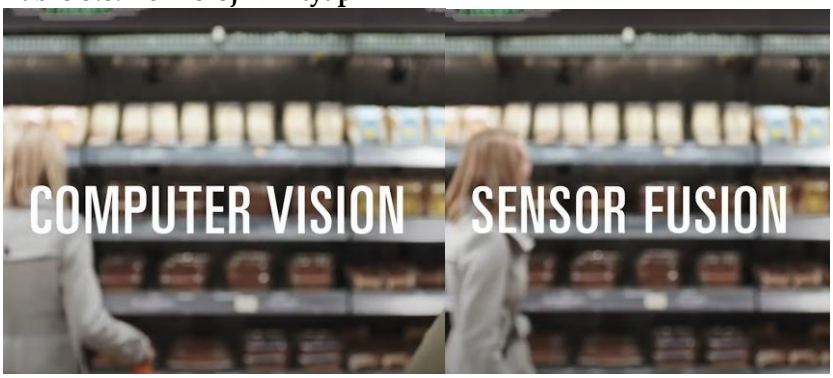
Tablo 3.7: Ürün Seçimi

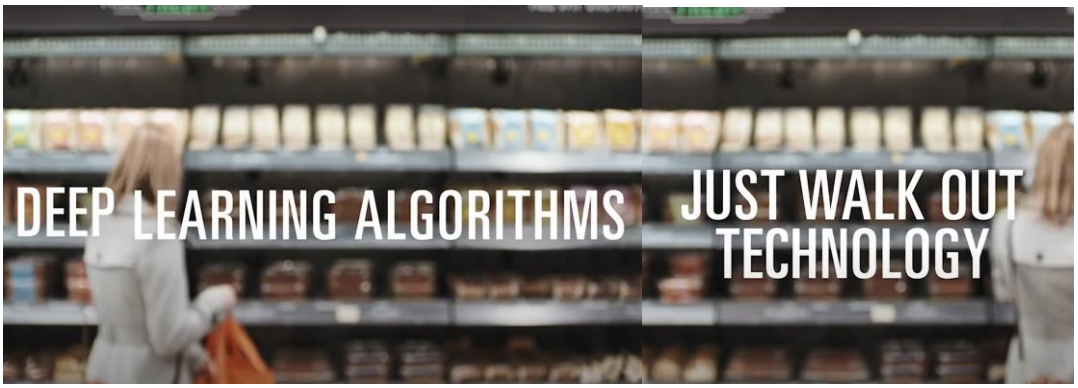

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=NrmMk1Myrxc(Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Ürün Seçimi
Olgusal Gösteren : Seçim veya geri bırakım aşaması kayıt altında
Olgusal Gösterilen : Merak etmeyin kaçak veya hırsızlık olaylarına karşı hazırlıklıyız

Tablo 3.8: Teknolojik Altyapı

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=NrmMk1Myrxc(Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Ürün Seçimi
Olgusal Gösteren : Seçim veya geri bırakım aşaması kayıt altında
Olgusal Gösterilen : Merak etmeyin kaçak veya hırsızlık olaylarına karşı hazırlıklıyız

Tablo 3.9: Çıkış

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=NrmMk1Myrxc(Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

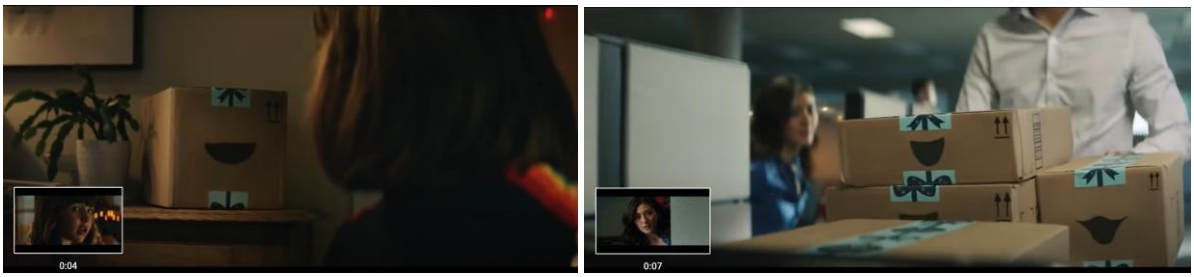
Gösterge : Alışveriş
Olgusal Gösteren : Cep telefonu ve QR kod okuyucunun gösterilmesi ve hem sözel hem başlık ile teknolojik alt yapının gösterilmesi
Olgusal Gösterilen : Hiçbir şirkette olmayan bir yenilik ile karşınızdayız imajının verilmesi
Düz Anlam : bir erkek reklam oyuncusu bir markete girer ve arkadan bir ses tanıtım olarak şunları söyle: " 4 yıl evvel eğer bir alışveriş mağazasına girip istediğin ürünü alıp yürüyüp çıkıp gidilse nasıl olur diye merak etmeye başladık. Eğer biz bir mağazada öğrenen makineler, bilgisayar görüşü, AI sohbetleri, görsek peki ne olurdu? Asla bir kuyrukta beklemezdiniz. Asla bir çıkış ya da ödeme veya kayıt işlemleri olmazdı. Amazon GO'ya hoşgeldiniz." Diye kısa girizgâhtan sonra bir bayan karakter eşliğinde başından sonuna kadar adım adım süreci tanıtmaktadır.
Yan Anlam : Genç giyimli ve yaşı 25lerde teknolojik ürünlerle içli dışlı olarak gösterilen bir karakterle reklam başlıyor. Tanıtıcı ses alıp gitsek nasıl olurdu teknoloji ile donatılmış bir mağaza olsa nasıl olurdu derken aslında gelecek vizyonda bunların olacağını ve hazırlıklı olmamız gerektiğini izleyicilere iletmektedir. Akabinde tek tek nasıl yapılacağını anlatmakta ve esasında ne kadar da kolay ve kullanıcı dostu olduğunu iletmektedir.

3.3. Üçüncü Reklam

Üçüncü reklam örneği olarak bu çalışmada ortaya konulması amaçlanan Karma kategorisinden bir örnek seçilerek göstergebilimsel analiz yöntemi ile irdelenmiş buna yönelik bulgular Tablo – 3.1'de verilen başlıklar altında sırasıyla verilmiştir.

Marka : AMAZON
Kategori : Karma Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=q94iQYuFPy0
Filmin Konusu : Michael Jackson'ın Can You Feel It şarkısı ile hazırlanmış kolilerin konuştuğu hem duygu hem ürün gösteren bir reklam. Reklamda kolilerin taşınma sırasında, üretim esnasında, kamyondan boşaltılırken veya panelvan içinde olsun üzerinde bir insan ağzı şekli ile şarkının sözlerinin söylenmesi ve insanların bu görüntüye önce şaşırma duygusu sonra sempati duygusuyla yaklaşarak gülmesi aktarılmıştır.

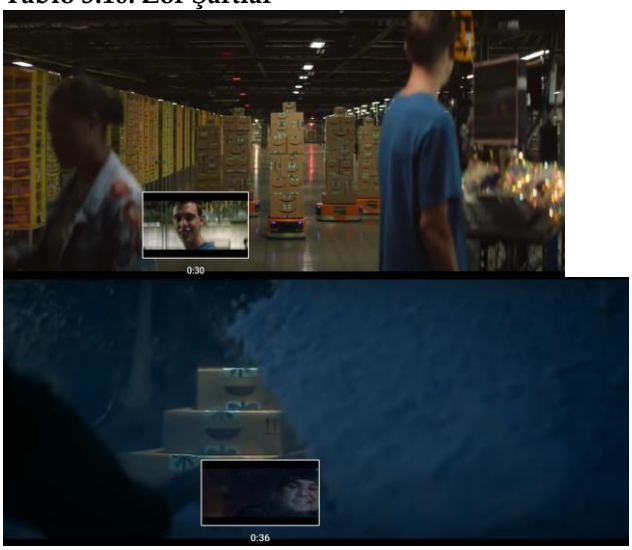
Tablo 3.9: Kızların Şaşırması

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=q94iQYuFPy0 (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Kolinin şarkı söylemesi
Karma Gösteren : "can you feel it" diyen koliye şaşkınlık duygusu ile bakılması
Karma Gösterilen : İster evde olun ister iş yerinde biz her an her yerdeyiz

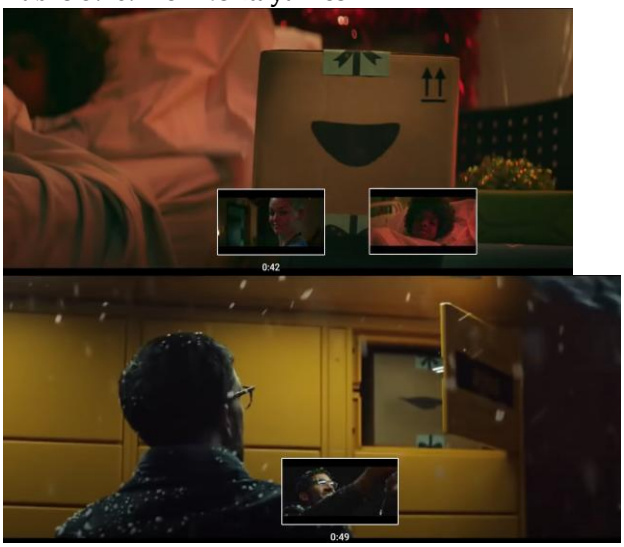
Tablo 3.10: Zor Şartlar

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=q94iQYuFPy0 (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Kargoların ambardaki ve dağıtımdaki zor koşulları
Karma Gösteren : Gülümseyen yüzler ve gözler ile işini yapan personeller gösterilmiş
Karma Gösterilen : Biz her türlü zorluğa rağmen işimizi sevgi ile aşk ile yapıyoruz

Tablo 3.10: Her Noktaya Teslim

Kaynak: https://www.youtube.com/watch?v=q94iQYuFPy0 (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020).

Gösterge : Hastane ve Dışarda kargo teslimi
Karma Gösteren : Yatan hasta ve koşan adamın kolilerine ulaşması
Karma Gösterilen : En hassas ve acil gönderilerin bile istenilen yere kolayca teslim edilmesi
Düz Anlam : Evde pasta yapan küçük kızın arkasını döndüğünde komodin üzerinde şarkı söyleyen koliyi görüp şaşırması. İşyerinin koridorunda el arabasında birçok koli bir yerden bir yere doğru taşınırken çalışanlardan bir tanesinin başını uzatıp neler olduğuna bakıp gülümsemesi başlaması akabinde asansörden çıkan köpeğin bile kolilere bakıp şaşırması gösterilmiştir. Hemen sonrasında amazon şirketinin kargo deposundaki elleçleme işlemi gösterilmiş ve uzaktan kumandalı forklifler üzerinde birçok koli ve bir çalışanın gülümsemesi gösterilmiştir. Hemen devamında kötü bir hava koşulu olan tipi esnasında yol çıkacak bir şoförün aracını temizlemesi gösterilmiştir. Sonrasında bir hastane ortamı ve çocuk yaştaki hastaya gelen hediyelerden bir tanesi amazondan gelmiş ve hemşire ile birlikte çocuk bu şarkı söyleyen koliye gülmektedir. Devamında acelesi olan bir adamın kargo teslim dolabından kargosunu alması gösterilmektedir. Acele etmesi sebebiyle düşmesi mizah katmıştır. Ofisi dağınık haldeki yaşlıca bir dükkân sahibinin kendisine gelen kolinin şarkı söylemesine gülüşü gösterilmektedir. En son sahne de ağzına kadar silme dolu bir kamyonun arka dorsesinin caddeye doğru açılarak içindeki tüm kolilerin ortaklaşa şarkı söylemesi ve etraftakilerin kaygı, merak, neşe duyguları ile bu olayı seyretmesi verilmektedir. Devamında bir erkek ve bir bayan karşı istikametten birbirine doğru yürüyüp yanlarından geçerken birbirine bakması ve devamında yürürken bir yandan dönüp bakmaya devam etmesi gösterilmiş ve en son bir kız çocuğunun kar küresine bakarak yatakta hayal kurması gösterilmektedir.
Yan Anlam : Evde komodinin üstünde duran kolinin manası teslimatları evden eve yapıyoruz veya evinizden hazırladığınız koliyi alıyoruz demektir. Devamındaki işyeri koridorunda giden kolilerin anlamı da aynı iş yerinde herkes amazon kullanıyor çok fazla koli var ancak el arabası ile taşınıyor bak herkes tercih ediyor sen de bu markayı tercih et demektir. Kargo deposundaki

elleçleme işlemi sırasında raflar arasında ortaya gelip dans eden bir grup uzaktan kumandalı veya IVR ile otomatize edilmiş taşıyıcıların gösterilmesi bizim markamızda yüksek teknolojik altyapı kullanılmaktadır mesajı vermektedir. Karlı sahnede ise en zor şartlarda bile teslimatların yapıldığı hissiyatı yansıtılmak istenmiştir. Hastane sahnesinde de hassas ve bozulabilir kargo taşımacılığını başarı ile gerçekleştirildiği aktarılmaktadır. Kargo teslim dolapları da kendilerine özel bir uygulama olduğu ve acele kargo servisleri ile kargoyu yoldan geçerken bile alabileceklerini yansıtmışlardır. En son sahnede bir kamyon dolusu kargonun sabahın erken saatinde insanların işe gittikleri vakitte kamyonun dorsesinin açılmasının manası bizim dağıtımlarımız erken saatlerde başlar imajı verilmek istenmektedir. Akabinde 2 kişinin birbirine arkadaşça bakışları sosyalleşme mesajı barındırır. Son olarak da küçük bir kızın kar küresine bakıp hayal kurması markanın insanlar için güzel bir dünya düşlediğini anlatmaya çalışmaktadır.

3.4. Diğer Markaların Reklamları

İlgili dergilerde ilk sırada yer alan Amazondan sonra gelen uluslararası reklamların özetle ilgili kategorilerdeki örnekleri linkler halinde aşağıdaki gibi verilmektedir.

3.4.1.Apple Marka

Kategori : Duygusal Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=cvb49-Csq1o
Kategori : Olgusal Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=ysRigNyavF4
Kategori : Karma Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=0tqB4jnCxqA

3.4.2.Google Marka

Kategori : Duygusal Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=ZRCdORJiUgU
Kategori : Olgusal Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=y7guS3MPKg0
Kategori : Karma Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=8mhR8F4W03s

3.4.3.Microsoft Marka

Kategori : Duygusal Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=nnmy7IPE08I
Kategori : Olgusal Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=o3IQ1JrXnV8
Kategori : Karma Reklam
Link : https://www.youtube.com/watch?v=_xPn4DXIj5w

4.Tartışma ve Sonuç

Daha çok ürünlerin özelliklerinin, faydalarının, avantajlarının tanıtıldığı, gösterildiği, kanıt ve ispatları ile reklamlarda olası tüketicilere arz edilmesi amaçlanmış reklamlara olgusal reklamlar denir. Duygusal reklamlar ise; üründen bağımsız, markanın bile çok nadir gözüktüğü veya söylendiği, olası tüketicilere bambaşka bir hikâye anlatan, onların hislerine yönelik tasarlanmış, kimi zaman kamu spotu olarak da kullanılması amaçlanan reklamlara denir. Karma reklamlar ise hem ürünü ve özelliklerini gösterirken bir yandan bir duygusal hikâye anlatılması ve olası tüketicileri çift yönlü etkileme amacı

taşıyan reklamlara da "Karma" reklamlar denir ve çoğu marka bunu kullanmaktadır.

Bu çalışmada, uluslararası marka değerlendirme ve derecelendirme kuruluşlarından; Interbrand, BrandZ, ve Brand Finance'ın 2019 yılında yayınlamış olduğu listelerdeki tüm markalar incelenmiş, hepsinde en üst sırada ortaklaşa AMAZON markasının yer aldığı tespit edilmiştir. Sonrasında bu markanın dijital literatür taramasıyla reklam filmlerine ulaşılmış ve olgusal, duygusal ve karma nitelikte olanlardan birer tane örnek reklam videosu göstergebilim yöntemiyle analiz edilmiş olup hem ürünlerin tanıtıldığı hem de mutluluk, kıvanç gibi çeşitli duyguların aynı reklamda barındırıldığı örneklerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Yapılan incelemeler doğrultusunda göstergebilim tekniği kullanılarak hangi sahnede hangi durumun yansıtıldığı açık ve net bir şekilde bulgular kısmında ifade edilmiştir. Bunu yaparken, bu alanda çalışma yapacak olan entellektüellere karşılaştırmalı bir akademik bilgi birikimi oluşturması açısından en önemli dilbilimciler olarak mütala edilen hem Ferdinand de Saussure'un gösteren ve gösterilen tematiği hem de Roland Barthes'in düz anlam yan anlam tematiği ortaklaşa kullanılmıştır. Ayrıca makalenin konusu doğrultusundaki emsallerin genişletilmesi kapsamında ilgili dergilerde ilk sırada yer alan Amazondan sonra gelen diğer 3 uluslararası markalarla da konu test edilmiş olup yine aynı bulgulara rastlanılmıştır.

Yapılan inceleme ve testler doğrultusunda iki olgunun bir arada olduğu reklam çeşidinin varlığı ıspat edilmiş olup şimdiye kadar olgusal/rasyonel ve duygusal şeklinde sadece 2'ye ayrılan *Mesajın Dayanağı Açısından* reklam çeşitlerinin bundan sonra 3'e ayrılmasının olanağı açılmış olmuştur.

KAYNAKÇA

Anonim. (2020). *Reklamın Türleri.* http://www.medyareklamajansi.com/reklamin-turleri/ (Erişim tarihi, 15 Mayıs 2020)

Aydoğan, P., D. (2015). *İletişim Çalışmaları.* İstanbul: Derin Yayınları.

Bal, P.N., Nuhoğlu, M.M., Erkan, B., Doğan, Ş., & Öner, E.R. (2020). Reklam, Kültür ve İletişim. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020(7), 167-182.

Bakar, M.H.A., Desa, M.A.M., & Mustafa, M. (2015). Attributes for Image Content That Attract Consumers' Attention to Advertisements. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195(2015), 309-314.

Busen, S.M.S., & Mustaffa, C.S. (2014). The Role of Interactive Advertisements in Developing Consumerbased Brand Equity: A Conceptual Discourse. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 155(2014), 98-103.

Bellman, S., Arismendez, S., & Varan, D. (2021). Can muted video advertising be as effective as video advertising with sound?. *SN Business Economics*, 1 (2021), 1-27.

Cartwright, J. (2018). *Examining The Consumption Of Advertising Through A Female Lens: A 3 Year Study Of Retailer Christmas Tv Advertising.* (Ph.D. Thesis), *Manchester University, England*

Dehay, E.K., & Landwehr, J.R. (2019). A Map For Effective Advertising: The Metaphoric Advertising Processing Model. *Academy of Marketing Science Review*, 9(2019), 289-303.

Elden, M. & Bakır, U. (2010). *Reklam Çekicilikleri.* (1. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.

Hoffmann, S., Schwarz, U., Dalicho, L., & Hutter, K. (2015). Humor in Cross-Cultural Advertising: A Content Analysis and Test of Effectiveness in German and Spanish Print Advertisements. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 148(2014), 94-101

Idris, I. (2016). *Older People as Models in Malaysian Television and Print Advertisements.* (Ph.D. Thesis), *Liverpool University, England*

Kara, D., Ö. (2020). REKLAM FAALİYETLERİ. *Pazarlama İletişimi 3. Ünite* (s. 3-4). İstanbul: AÖF Yayınları.

Li-Hua, R., & Khalil, T., M. (2006). Technology Management In China: A Global Perspective And Challenging Issue. *Technology Management in China*, 1(1), 9-26.

Majeed, S., Lu, C., & Usman, M. (2017). Want to Make Me Emotional? The Influence of Emotional Advertisements on Women's Consumption Behavior. *Frontiers of Business Research in China*, 11(16), 1-25.

Matthes, J., Wonneberger, A., & Schmuck, D. (2014). Consumers' Green Involvement and The Persuasive Effects of Emotional Versus Functional Ads. *Journal of Business Research*, 67(2014), 1885-1893.

Mogaji, E. (2016). *Emotional Appeals In Uk Banks' Print Advertisement. (*Ph.D. Thesis), *Bedfordshire University, England*

Özsoy, T. (2021). (E-book)*Reklamı Okumak.* https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=KtpgDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP2&dq=reklam%C4%B1n+tarih%C3%A7esi+ilk+reklam+italya+pompei&ots=LkRwhDMyZq&sig=7Aoc795XQrzzdncioc861vozB1g&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim tarihi 31.012021)

Porras, M.J.S., & Rodrigo, E.M. (2017). Emotional Benefits Of Coca-Cola Advertising Music. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 237(2017), 1444-1448

Panda, T.K., Panda, T.K., & Mishra, K. (2013). Does Emotional Appeal Work in Advertising? The Rationality Behind Using Emotional Appeal to Create Favorable Brand Attitude. *The IUP Journal of Brand Management*, 10(2), 7-23

Press, B. (2018). *Duygularin Satin Alma Kararlari Uzerinde Nasil Bir Etkisi Var.* https://bulut.press/blog/duygularin-satin-alma-kararlari-uzerinde-nasil-bir-etkisi-var (Erişim tarihi, 10 Haziran 2020)

Phillips, D.M., & Stanton, J.L. (2004). Age-Related Differences In Advertising: Recall And Persuasion. *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing*, 13(1), 7-20

Saldamli, P., & Can, A. (2019). *Bilimsel Araştırma ve Sunum Teknileri.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Tyrv¨ainen, O., Karjaluoto, H., & Saarij¨arvi, H. (2020). Personalization and Hedonic Motivation In Creating Customer Experiences and Loyalty In Omnichannel Retail. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 57(2020), 1-10

TDK. (2020). *TDK Sözlüğü*. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi, 10 Haziran 2020)

Tan, W.K., & Wang, W.J. (2021). The Application Of Information Values And Construal Level Theory For Examining Low Cost Carrier Advertisements. *Journal of Air Transport Management*, 90(2021), 1-9.

Theocharous, A. (2014). *Investigating The Cultural Influences On Advertising Style In The Uk And Greece. (*Ph.D. Thesis), *Manchester University, England*

Uz, H. (2019). *Televizyon Reklamlarında Reklam Müziğinin Tüketicilerin Ürüne Dair Tutumuna Etkisi: Nevşehir İline Yönelik bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi), *Haci Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir*

Yılmaz, M. S. (2019, Ekim). *Etkileşimli Reklam Tasarımı ve Bu Bağlamda Örnek Reklam Analizi. Birinci Uluslararasi Bilim Kültür Ve Sanat Kongresi*

Yoo, C., & MacInnis, D. (2005). The Brand Attitude Formation Process of Emotional and Informational Ads. *Journal of Business Research,* 58 (2005) 1397 – 1406.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 535-556, Güz 2021

Montessori Eğitim Yönteminin Rousseaucu Kökenleri

Ismahan Özdemir Yazgan
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0501-6699
Bağımsız Araştırmacı, Isparta – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.03.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Rousseau
Maria Montessori
Özgürlük
Doğa
Zihin

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50020

Öz

Bu çalışmada eğitim felsefesinde adı çokça zikredilen Fransız filozof Jean-Jacquez Rousseau'nun, Maria Montessori tarafından kurulan ve kendi adıyla anılan Montessori eğitim yöntemi üzerindeki etkisi incelenecektir. Rousseau'nun meşhur *Emile* kitabı, eğitimin amacı ve işlevi meselesine dair ayrıntılı bir izah içerir. Onun eğitim konusuna yaklaşımı kimi zaman sert tartışmalara sebep olmuş kimi zaman da ilham kaynağı olmuştur. İtalya'nın ilk kadın doktoru olarak da bilinen Maria Montessori onun fikirlerinden olumlu yönde etkilenen bir isimdir. Montessori, yaşama uzanan yardım eli yaklaşımına indirgediği eğitim meselesini aldığı tıp, felsefe ve antropoloji eğitimi sayesinde geniş bir bakış açısıyla inceler. Bu sayede daha sistemli ve bilimsel temeli olan bir eğitim modeli sunar. Rousseau ise kelimenin tam anlamıyla sistematik olmaktansa doğal gidişata göre hareket etmeyi ve kendi gözlemlerinden faydalanmayı tercih eder. Bu tercihinden dolayı kendisine ağır eleştirilerin yapıldığı da bir gerçektir. Rousseau'nun ve Maria Montessori'nin eğitim alanındaki fikirleri pek çok tartışmayı beraberinde getirse de her iki ismin pedagoji alanındaki etkisi görmezden gelinemez. Ancak Rousseau'nun bu alandaki düşüncelerinin bir eğitim tasarısı ya da eğitime dair yapılan bir yorum düzeyinde kaldığı söylenebilir. Rousseau'nun aksine Maria Montessori'nin fikirlerinin ise pek çok ülkede benimsendiği ve bu fikir doğrultusunda pek çok eğitim kurumunun açıldığı görülür. Her ne kadar somut alanda aralarında bu denli fark olsa da çıkış noktaları ve eğitim alanındaki bazı tasavvurları benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada söz konusu benzerlik kavramsal bir çerçeve doğrultusunda ele alınacaktır. Böylece Rousseau'nun Maria Montessori üzerindeki etkisi irdelenip onun eğitim alanında bir romandan fazlasını yazdığı sonucuna ulaşılacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özdemir Yazgan, I. (2021). Montessori Eğitim Yönteminin Rousseaucu Kökenleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 535-556.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 535-556, Autumn 2021

The Rousseauian Roots of Montessori Education Method

Ismahan Özdemir Yazgan
Independent Researcher of Philosophy, Isparta – TURKEY

Article History

Submitted: 19.03.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Rousseau
Maria Montessori
Freedom
Nature
Mind

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.50020

Abstract

In this study, the effect of the French philosopher Jean-Jacquez Rousseau, whose name is mentioned a lot in educational philosophy, on the Montessori education method established by Maria Montessori and named after her will be examined. Rousseau's famous book *Emile* contains a detailed explanation on the goal and function of the education. Sometimes, his approach to education caused very significant discussions and sometimes it was a source of inspiration. Maria Montessori, who is also known as Italy's first female doctor was one of the names who was affected from his opinion in a positive way. Montessori examines the issue of education considered as helping hand approach to life from a wide perspective thanks to her education in medicine, philosophy and anthropology. In this way, she presents a more systematic and scientific based education model. On the other hand, Rousseau prefers to act according to the natural course and uses his own observations rather than being systematic in the strictest sense of the world. It is a fact that he was heavily criticized for this preference. Even though Rousseau and Maria Montessori's ideas on the education field bring a lot of debate, the effect of both names in pedagogy cannot be ignored. However, it can be noted that Rousseau's ideas in the field stayed only as an education design or a comment made on education. Unlike Rousseau, it is seen that Maria Montessori's ideas were adopted in many countries and a lot of educational institutions were established in the direction of this idea. Although there is such a difference between them in the concrete field, their starting points and some of their imaginations in the field of education are similar. These similarities in the direction of a conceptual frame will be addressed in the study. Thus, Rousseau's influence on Maria Montessori will be examined and it will be concluded that he wrote more than a novel in the field of education.

GİRİŞ

18. yüzyıl Fransız Aydınlanması olarak tabir edilen fikir hareketi içerisinde farklı bir konuma sahip olan Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) naturalist filozof kimliği ile karşımıza çıkar. Fransız Aydınlanmasında ayyuka çıkan akıl sayesinde, rasyonel incelemeye tabi tutulmadan kabul edilen düşünceler tekrar incelemeye alınır. Bu güzergah doğrultusunda ilerleyen Rousseau, sezgi, duygu gibi kavramları kendi felsefesinde yer verdiği için çağdaşlarından biraz farklı tavır sergiler. Ayrıca uygarlığın, insanın tabiatını bozduğu ve insanı gerçek doğasından uzaklaştırdığı argümanları filozofun en çok bilinen ve tartışmaları da beraberinde getiren düşüncelerini oluşturur. Öyleyse insanlık için yapılması gereken şey, doğal insan fikri bağlamında doğal bir eğitim ve toplum inşa etmektir. Bu amaç doğrultusunda atılması gereken ilk adım insanın araştırılmasıdır ve böyle bir araştırma onun en saf ve yalın haliyle yapılmalıdır. Bu durumda başlangıç noktası doğa durumu olmalıdır (Russ, 2013: 18).

Doğa kelimesi hem anahtar bir sözcük hem de başlangıç noktası olarak yer alır. Doğal durum olarak tabir edilen döneme geri dönülemeyeceğine göre yapılması gereken şey, o dönemdeki bireyin vasfına sahip olabilecek bireyler yetiştirmektir. Rousseaucu anlamda bu yetiştirme, naturalist ve negatif bir eğitim anlayışıyla yapılmalıdır; yani insanın doğal durumdaki özellikleri dikkate alınmalı, eğitim deneyime dayanmalı ve ahlaki eğitim çok erken yaşta verilmemelidir.

Rousseau bazı yorumcular tarafından toplum düşmanı biriymiş gibi değerlendirilse de aslında onun karşı çıktığı şey bozulmuş ya da doğallıktan uzaklaşmış toplum yapısıdır. Toplumsal hayata geçiş sürecinin sancılı bir dönem olduğunu iddia eden Rousseau bu değişimin nedenini ya da sorumlusunu insanın zayıf yapısında arar: "İnsanı toplumsal yapan şey zayıflığıdır. Yüreklerimizi insanlığa iten, ortak sefilliklerimizdir. İnsan olmasaydık insanlığa hiç bir borcumuz olmazdı. Her türlü bağlılık bir yetersizlik göstergesidir. Başkalarına hiç gereksinim duymasaydık, onlarla birleşmeyi hiç düşünmezdik" (Rousseau, 2009a: 297).

Zayıf bir tabiata sahip olan insan, birtakım sebeplerden ve gelişmelerden ötürü toplumsal yaşama geçiş yaptığı için bu değişim Rousseaucu bağlamda çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanoğlu, toplum ya da önyargılar, toplumsal kurumlar insan doğasına zarar veriyorsa her şeye rağmen iyi bir eğitim mümkün olabilir mi? Ya da bu faktörler bertaraf edilerek nasıl bir eğitim tasarısı yapılabilir? Rousseau, *Emile* adlı eserinde yine aynı ismi taşıyan bir çocuğun eğitimini üstlenerek bu sorunu çözmeye çalışır. Onun bu eserdeki amacı kısaca şöyledir:

> Bir çocuğun sivil toplumda ya da daha doğru bir ifadeyle sivil topluma rağmen bir insan haline nasıl getirildiğini göstermektir. Çocuk Emile, mevcut toplumda doğan bütün çocukları temsil etmektedir. Emile'in yetiştirilme tarzının dikkat çeken özelliği toplumdan izole edilmesi olarak görünse de aslına bakılırsa toplum, insan kadar onun gelişimine yönelik hep var olan bir tehlike olarak görünmektedir (Parry, 2001: 250).

Mevcut toplumsal düzeni bozuk, insanın özgürlüğünü kısıtlayan ve doğa durumundan çok uzak olarak değerlendiren Rousseau, yine de eğitim aracılığıyla böyle bir toplumda donanımlı ve özgür bir birey yetiştirebilmenin umudunu taşır. Elbette ki artık doğallıktan uzaklaşmış bir toplum içerisinde bunu başarmak, epey emek isteyen bir süreci gerektirir. Yapılması gereken şey önyargıların, insanların ya da toplumsal kurumların bireyi zarar vermesini engellemektir. Dolayısıyla bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda Rousseau'nun *Emile* adlı eserini "bireyi, içselleştirilmiş bir düzenli inançlar sisteminin tahakkümünden kurtarmaya yönelik en eski eğitim planlarından biri" (Spring, 2010: 29) olarak tanımlamak uygun olacaktır.

Çalışmamızın ikinci ismini oluşturan Maria Montessori (1870-1952) İtalya'nın ilk kadın doktoru ünvanına sahip olsa da aldığı biyoloji, psikoloji, felsefe ve antropoloji eğitimleri sayesinde kendisini çok yönlü geliştirmiş biridir. Tasarlamış olduğu kendi adını taşıyan eğitim modelinde bu çok yönlülüğün etkisini görmek mümkündür. Onun kitaplarının analizi, eğitime kazandırılan yeni yolu ve bu yolun üç

temel özelliğini ispatlamaktadır: "gelişim sürecindeki zihne yardım etmek, enerjisine destek olmak ve güçlerini daha da güçlendirmek" (Montessori, 2015: 38). Montessori'nin, eğitim tasarısında 'yardım etme' kavramına yer vermesi onun çocuğa bakış açısından kaynaklanan özel bir durumdur. Kendisi hiç bir zaman çocuğu bir şey bilmeyen varlık sıfatıyla yaklaşmaz; aksine onda varolan zihin ve öğrenme isteğinin eğitimcilere yol gösterebileceğini iddia eder. Bu bakış açısı sonucunda tasarlanan eğitim modelinde öğrenmeye açık, daha özgür, meraklı ve istekli, kendi kendine başarabilen bireyler yetiştirmek hedeflenir.

Elbette ki Maria Montessorinin hedefini sonuca ulaştırması çok kolay olmamıştır. Kendisinin tıp okuma isteği, o dönemde İtalya'daki kadınlar arasında rastlanan normal bir durum değildir. Zorlu bir eğitim sürecinden sonra kendisine meşakkatli bir yol gösterilmiş ve zeka geriliği görülen çocukların eğitimini üstlenmesi istenmiştir. Montessori'nin zihinsel engelli çocuklarla ilgilenmesi kendisine pek çok açıdan olumlu katkılar sağlamıştır. Bu süreç içerisinde yaptığı gözlemler sayesinde eğitimdeki temel kusurları tesbit etme fırsatı bulmuş ve eğitimin yeniden düzenlemesi gerektiği kanaatine varmıştır. Büyük bir titizlikle yaptığı çalışmalar sonucunda dünyada büyük bir yankı uyandıran ve kendi adını taşıyan eğitim sistemini kurmuştur.

Eğitim kavramı söz konusu olunca bir yöntem veya sistem tasarısı beklenir ancak Bertrand Russell'ın da belirttiği gibi "en iyi eğitimin nasıl olacağı konusunda kesin bir görüşe varmadan önce, ne tür bir insan yetiştirmek istediğimiz konusunda bir anlayış geliştirmeliyiz" (1996: 33). 'Ne tür insan' sorunu bağlamında Rousseau ve Maria Montessori'nin eğitim fikri incelendiğinde her iki ismin eğitim vasıtasıyla çocuğa kazandırmak istedikleri vasıfların olduğunu görmek mümkündür. Rousseaucu eğitim modeli "kendi kendine kararlar alabilen ve bunları uygulayabilen, özsaygısı yüksek, kendini ifade edebilen, problem çözme becerisine sahip, kendi eylemleri üzerinde denetimi olan, barıştan yana, emeğe saygılı ve kendi doğalarıyla uyumlu özgür çocuklar yetiştirmeyi amaçlar" (Korkmaz, 2015: 21-22). Montessori eğitiminde ise "bireyleşme, seçim özgürlüğü, konsantrasyon, bağımsızlık, problem çözme becerileri, sosyal etkileşim, temel becerilerde yeterlilik" (alıntılayan Korkmaz, 2015: 96) özellikleri geliştirilmiş bireyler yetiştirilir. Her iki isim bu hedeflerini çocuğun doğasını göz önünde bulundurarak, uygun araç ve eşyalar doğrultusunda bir eğitimci vasıtasıyla gerçekleştirirler. Dolayısıyla bu çalışmada ilk olarak her iki ismin eğitime dair fikirleri ve amaçları açıklanacak; daha sonra tasarladıkları eğitim modelinde karşımıza çıkan benzer hususlar kavramsal bir çerçeve doğrultusunda incelenecektir. Araştırma doğrultusunda literatür incelemesi yapılmış olup her iki ismin eğitime yönelik benzer fikirleri doğa, özgürlük, zihin ve el, oyun ve materyaller kavramları aracılığıyla analiz edilecektir.

1. Eğitimin Amacı ve İşlevi

Rousseau'nun 1762'de kaleme aldığı ve "düşünmeyi bilen iyi bir anneyi mutlu etmek" (2009a: 1) için yazdığını söylediği *Emile* kitabı, hem döneminde hem de kendisinden sonraki zamanda pek çok tartışmanın ve eleştirinin odağında yer almıştır. *Emile*, ihtiva ettiği bazı iddialı cümleler nedeniyle yasaklanması ve hatta yakılması gereken bir kitap olarak değerlendirilmiştir. Rousseau'nun kendisi ise, *Emile*'in de içinde bulunduğu bazı kitaplarından dolayı kilise tarafından aforoz edilmiş ve hakkında tutuklama kararı bile verilmiştir. Bütün bu menfi yönlere ek olarak *Emile*'in düzensiz bir yapısı olduğu ileri sürülerek onun bir eğitim kitabı olamayacağı ve bu eğitim tasarısının aynı anda birden fazla çocuk üzerinde uygulanmasının zor olduğu gibi birtakım eleştiriler de yapılmıştır. Aslında Rousseau *Emile*'in *Önsöz* bölümünde kendi eksik yönünü görmüş olacak ki "yöntemim boş düşlere, kuruntulara dayansa ve yanlış olsa bile düşüncelerimden her zaman yararlanılabilmesi için, özellikle bunu incelemeye giriştim" (2009a: 2) diyerek kitabının amacını vurgular. Bu noktada *bunu* ile kast edilen şey çocuğun yetişkin olmadan önce ne olduğu konusudur. Ona göre en bilge kişiler bile çocukluğu tanımamakta ve

çocukların neleri öğrenmesi gerektiği konusuna değinmeden öğrenmenin ehemmiyeti üzerine fikir beyan etmektedir. Rousseau eğitim alanında tesbit etmiş olduğu bu boşluğu kapatmak adına bebeklikten ergenliğe kadar süren bir eğitim planı tasarlar ki böyle bir plan yapmasındaki amaç yeterince tanınmadığını düşündüğü çocuklara yönelik iyi bir incelemeyi başlatabilmektir. Yapılmak istenen bu inceleme, Emile adlı çocuğun doğumdan onsekiz yaşına kadar devam edecek olan eğitimini içermektedir. Böyle bir eğitim fikri "bir bireyin ergenlik çağına kadar ahlaki ve toplumsal sorunlar hakkında akıl yürütemeyeceği yolundaki psikolojik argümana dayanır" (Spring, 2010: 29). Rousseau, öğrencisi Emile'e bu eğitimi verirken onun hayatını devirlere ayırarak ve her devrin özelliklerini dikkate alarak vermeyi uygun görür. Birinci devir çocuğun 0-3 yaş arasını kapsamaktadır ve içgüdü çağı olarak adlandırılır. İkinci devir duyumlar çağı olarak adlandırılan 4-12 yaş arası dönemdir. Üçüncü devir 12-15 yaş arasını kapsayan fikirler çağı, dördüncü devir ise ergenlik ve gençlik dönemini içeren duygu çağıdır. Eğitimin son devri olan beşinci devir ise Emile'in bir kadına aşık olup evleneceği olgunluk dönemidir (Cevizci, 2014: 100). Rousseau, öğrencisinin hayatını devirlere ayırdıktan sonra her bir dönemin kendine ait özellikleri ve eğitim içeriği olduğunu iddia eder. Buna göre Emile'in hayatının ilk dönemi yani eğitimin ilk safhası cismani olarak kabul edilir. İkinci devir ise duyum devri olduğu için bu dönemde daha çok zaruret ön planda tutulur. Üçüncü devir terbiye, tecrübe ve hüküm olmak üzere üçlü yapıya sahiptir. Bu devirde çocuğun eşya ile teması sağlanıp fiziki anlamda bilgi sahibi olması için eğitim verilir. Dördüncü devir akıl ve muhakeme devridir ve bu nedenle eğitim, akli ve ahlaki bir mahiyete bürünür. Rousseau duygulara, vicdana, ahlaki ve akli prensiplere bu dönemde daha çok yer verir; çünkü bu dönemde çocuğun toplumsal kimliği oluşmaya başlamaktadır. Son devirde ise doğal insan sıfatı ile yetişmiş ve topluma katılmış birey karşımıza çıkar. Rousseau'nun öğrencisi Emile evlenmiş ve eğitim süreci sona ermiştir (Hakkı, 1925: 97-98).

Bahsi geçen bu aşamalarda doğa, özgürlük, zorunluluk, yarar, ahlak, duygular gibi Rousseau'nun eğitim anlayışının merkezinde yer alan kavramlar gizlidir. Özellikle özgürlük ve doğa kavramları onun eğitim düşüncesinin yanında siyaset felsefesine dair fikirlerinin de temelini oluşturur. Bilhassa doğa mefhumu onun başlangıç noktası ve tesbit ettiği sorunların çözüme kavuşacağı yerdir. *Emile*'in ilk sayfalarında "Her şey, Yaratıcı'nın elinden çıktığında iyidir; insanoğlunun elinde bozulur" (2009a: 5) diye yazan Rousseau, insanoğlunun iklimleri, elementleri, mevsimleri müdahale ettiğini, doğadaki düzeni bozduğunu, her şeyin biçimini değiştirmeyi sevdiğini iddia eder. İnsanı da doğanın yaptığı şekilde istemeyen insanoğlu onu bile değiştirmek ister. Rousseau'ya göre bu durumda yapılması gereken şey, insanın kendisi için eğitilmesi gerektiğidir (2009a: 5). Eğer doğası gereği iyi olan insan küçük yaştan itibaren eğitilmez ve iyi bir şekilde yetiştirilmeden toplumsal yaşama dahil olursa otoritenin, önyargıların, toplumsal kurumların karşısında bu kişinin biçimsiz bir insana dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu noktada Rousseau eğitime bir amaç yükler:

> Zayıf olarak doğuyoruz ve güce gereksinimimiz var; her şeyden yoksun olarak doğuyoruz ve yardıma gereksinimimiz var; aptal olarak doğuyoruz ve düşünme yetisine gereksinimimiz var. Doğduğumuzda sahip olmadığımız ve büyüdüğümüzde gereksinim duyduğumuz her şey bize eğitimle verilir (Rousseau, 2009a: 6).

İnsana gelecek yaşantısında büyük bir katkı sağlayacak olan bu eğitimin içeriğini doğa, insan ve şeyler oluşturur: "Yetilerimizin ve organlarımızın içsel gelişmesi doğanın eğitimidir; bu gelişmenin bize öğretilen kullanımı da insanların eğitimi, bizi etkileyen nesneler hakkında kendi deneyimimizle edindiğimiz bilgi de şeylerin eğitimidir" (Rousseau, 2009a: 6). Bu üç tür eğitim arasında doğanın eğitimi bize bağlı değilken şeylerin eğitimi bazı bakımlardan bize bağlıdır. İnsanların eğitimi ise insanoğlunun en iyi bildiği eğitim türüdür. Kusursuz bir eğitimin ortaya çıkması için bu üç tür eğitimin birleşmesi gerekir ancak bu birleşme şeylerin ve insanların eğitimi üzerinde hiç bir müdahale yapamadığımız doğanın eğitimine yönlendirmekle gerçekleşir. Örneğin legolarla ya da ahşap küplerle oynamakta olan

bir çocuk bir taraftan kendiliğinden ya da özgürce gelişirken diğer taraftan da bedenini, dengesini, el ve göz koordinasyonunu sağlamayı öğrenmektedir. Bu durum üçlü eğitim yapısında doğanın sağladığı eğitime karşılık gelir. Bu oyun esnasında çocuğun küplerin özelliklerini, birbirleriyle olan ilişkilerini ve etkilerini öğrenmesi ise şeylerin sağladığı eğitim türüdür. Çevredeki kişiler bu oyunu bir yere kadar müdahale edebilseler bile küplerin yapısını ve özelliklerini değiştirmeleri mümkün değildir. Çocuk mevcut formdaki küplerle oynamayı ve küplerin üzerinde yer alan resim ve harflerden hareketle benzerlik kurmaya çalışır. Bu ise insan tarafından verilen eğitim türüdür (Cevizci, 2014: 96).

Rousseau her ne kadar bir eğitim modeli sunmuş olsa da bu eğitim ile hem insan hem de bir yurttaş oluşturmanın imkansız olduğunu düşünür. Aslında bu mesele onun eğitim görüşünün en çetrefilli ve ikilemlere sebebiyet veren yönüdür. Kendisinin bu konuda yönelttiği soru çok basittir: "Bir insanı kendisi için yetiştirmek yerine, başkaları için yetiştirmek istendiğinde ne yapmalı?" (Rousseau, 2009a: 8). Soru her ne kadar basit olsa da makul bir cevaba ulaşmak aynı basitliği ihtiva etmemektedir. Bunun birinci sebebi Rousseau'nun eğitim sorununu *Emile* adlı kitabının dışında *Ekonomi Politik Üzerine Söylev* ve *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler* kitaplarında farklı bir bakış açısıyla yer vermesidir. *Emile*'de "doğayla ya da toplumsal kurumlarla savaşmak zorunda kalındığında, bir insan ya da bir yurttaş oluşturma arasında bir seçim yapmak gerekir: çünkü ikisini aynı anda oluşturamayız" (2009a: 8) diye yazan Rousseau *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler* adlı eserinde farklı bir tutum sergiler:

> İnsanlara ulusçu gücü aşılaması gereken eğitimdir; eğitim bireylerin düşüncelerini ve zevklerini o şekilde yönlendirmelidir ki eğilim, tutku ve gereklilikle yurtsever olmalıdırlar. Gözünü yeni açan bir çocuk vatanını görmeli ve ölünceye kadar da vatanından başka bir şey görmemelidir. Her gerçek cumhuriyetçi, annesinin sütüyle birlikte vatan sevgisi yani yasa ve özgürlük sevgisi emmiştir. Bu sevgi onun bütün yaşamıdır; vatandan başka bir şey görmez gözü, sadece vatanı için yaşar; yalnız kaldığında bir hiçtir artık: bir vatanı olmadığında kendisi de yoktur ve ölümden de beterdir bu durum (Rousseau, 2008a: 101).

Rousseau'nun bu fikirleri birlikte değerlendirildiğinde ilk göze çarpan özellik, hem birey hem de yurttaş yetiştirmenin aynı anda mümkün olmadığıdır; çünkü birey yetiştirme sanatında doğa ve doğal süreçler söz konusuyken yurttaş yetiştirme sanatını içeren eğitimde konu, düzen ve biçim yasalar tarafından belirlenmelidir (Rousseau, 2008a: 101). Bunun anlamı yurttaş Emile'in yetiştirilmesinde toplum ve devletin söz sahibi olmasıdır. Artık devlet aktif bir biçimde eğitimde yerini almaktadır ve eğitimin sosyal ve siyasi açıdan işlev kazanmasında rol oynamaktadır. Böylece eğitimde insan eşitliği ve insan sevgisi gibi temalara ek olarak vatan sevgisi çocuğa aşılanır (Kabasakal-Bademchi, 2017: 122).

Ekonomi Politik Üzerine Söylev eserinde "halkların erdemli olmasını mı istiyorsunuz? O zaman işe onlara vatanlarını sevdirmekle başlayalım" (2008b: 144) diye yazan Rousseau böylece eğitime vatan sevgisi kavramını dahil eder çünkü "yurttaşlara, iyi olun demek yetmez; onlara iyi olmayı öğretmek gerekir …daha önce söylediğim gibi bireysel iradesi genel iradeyle her anlamda uyumlu olan her insan erdemlidir ve sevdiğimiz insanların istediklerini biz de canı gönülden isteriz" (Rousseau, 2008b: 143). Burada yer alan düşünceler yukarıdaki sorunun neden basitçe cevaplandırılmadığının ikinci sebebini oluşturur. Rousseau devamlı olarak toplumun, toplumsal kurumların ve uygarlığın doğal insanı yok ettiğini vurgularken bu kez genel irade doğrultusunda insanların bir araya gelmesini olağan karşılar. Öyleyse bu ikilem nasıl aşılabilir? Elbette ki Rousseau toplum hayatı içerisinde veya uygar bir yaşamda bu alandan tamamen soyutlanmış bir bireyin yetiştirilemeyeceğinin farkındadır: "Emile aynı zamanda yurttaş olmalıdır ki göreli bir dünyada yaşamasına rağmen hem doğasına uygun bir biçimde özgür hem de toplumun yapay biçimde oluşturduğu konumların dışında "kendi" olabilsin" (Tunçel, 2012: 91). Bireysel çıkarlarından feragat edip ortak irade doğrultusunda toplumsal sözleşmeyi kuran insan

böylece toplumsal yapı içerisinde yaşamaya başlayan varlık hüviyeti kazanır. Emile'in toplumsallıktan uzak bir biçimde kendinde bir birey ve yurttaş olarak yetiştirilmesi ise Rousseau'nun kendi çağında hakim olan burjuva sınıfı tavrına bir tepkidir. Rousseau, öğrencisi Emile'i insan doğasına uygun bir eğitim sunarak bağımlı ilişkiler sonucunda ortaya çıkan ve kendi özgünlüklerini kaybeden insan topluluğunun olumsuz sonuçlarından korumayı hedeflemektedir (Tunçel, 2012: 91).

İnsan doğasına uygun olan söz konusu bu eğitim doğumla birlikte başlar çünkü Rousseau için bebeklik döneminde yapılan birtakım yanlış uygulamalar çocuk üzerinde ciddi olumsuzlukların teşekkül etmesine sebep olur. Bebeklik döneminde insan yoksunluk ve zayıflık halinde olduğu için çıkardığı sızlanma ve ağlama sesleri sayesinde gideremediği gereksinimlerini başkasının yardımıyla gidermek ister. Bebeğin ya da çocuğun acıktığında, susadığında, üşüdüğünde veya uyumak istediğinde ağlamasından Rousseau dikkate değer bir sonuca ulaşır. Aslında bu gözyaşları vasıtasıyla insan çevre ile bir ilişki kurar ve böylece toplumsal düzeni oluşturan zincirin de ilk halkasını meydana getirir. Ona göre çocuğun bir tür yalvarması anlamına gelen bu gözyaşları dikkatli olunmadığı takdirde buyruğa dönüşebilir. İlk bakışta sadece yardım isteme gibi görünen bu davranış kendisine hizmet ettirme haline dönüşebilir. Çocuğun ağlayarak ya da bağırarak ihtiyacını anlatmaya çalıştığı durumlar karşısında dikkatli olunmadığı takdirde çocuğun yetişkine olan bağımlılık duygusu söz geçirme ve egemen olma düşüncesini doğurur. Bu sonucun nedeni doğa olmayıp tamamen insanın çocuğa karşı yaptığı yanlış hizmetten kaynaklanır. Ağlayarak sorununu dile getirmeye çalışan çocuk kendisine hizmet eden kişinin zayıf yönünü fark ettiği anda onu kullanmaya çalışacaktır çünkü çocuk daha önce dilini kullanarak dünyayı yerinden oynatabildiğini tecrübe etmiştir. Rousseau'ya göre böyle bir tavrın sonucunda zorba, buyurgan, kötü ve idaresi güç bir çocuk yetişmiş olur. Her ne kadar insan büyüdükçe güçlenip kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelse de gereksinimle birlikte doğan buyurma arzusu tamamen kaybolmaz. Bu arzuya özsaygı, pohpohlanmalar ve alışkanlık da eklenince daha güçlü bir arzu ortaya çıkar. Rousseau bu aşamada hatayı telafi etmek ve tekrar doğanın yoluna dönmek için dört kural yani özdeyiş belirler. Bu kuralların amacı ise "çocuklara daha çok gerçek özgürlük ve daha az egemenlik tanımak, kendi kendilerine daha çok şey yapmalarını ve başkalarından daha az şey istemelerini sağlamaktır (Rousseau, 2009a: 5). Kendisine sağlanan özgürlük sayesinde çocuk aslında kendisini daha iyi tanır; kendi kapasitesini ve yapabileceklerini öğrenme fırsatı elde eder. Önemli olan nokta arzularını güçleriyle sınırlandırmasını teşvik etmektir ki böylece gücünün yetmediği bir şeyin yoksunluğunu daha az hissetmesi sağlanır.

1. Özdeyiş: Çocuklar, gereksiz güce sahip olmaları şöyle dursun, doğanın onlardan istediği her şey için yeterli güce bile sahip değiller; öyleyse, doğanın onlara verdiği ve kötüye kullanmasını bilmedikleri tüm gücün kullanımını yine onlara bırakmalıdır.
2. Özdeyiş: Çocuklara yardım edip gerek zekada, gerek güçte, bedensel gereksinim nitelikli her şeyde eksiklerini tamamlamak gerekir.
3. Özdeyiş: onlara yapılan yardımda, hayali ya da nedensiz arzuya hiç yer vermeden, yalnızca gerçekten yararlı olanla yetinmelidir; çünkü hayal, bu hayale yol açılmazsa, doğal olmadığı için, onları hiç tedirgin etmeyecektir.
4. Özdeyiş: Hiçbir şeyi gizlemesini bilmedikleri bir yaşta, arzularında doğrudan doğruya doğadan gelenle düşünceden geleni ayırt etmek için, dillerini ve işaretlerini özenle incelemelidir (Rousseau, 2009a: 53-54).

Bu özdeyişlerden hareketle Rousseau'nun, eğitim sisteminde özgürlüğe vurgu yaptığı ve çocuğun arzularını kontrol edip gücünü aşan şeyleri talep etmesinin önüne geçilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Ona göre "gerçekten özgür olan insan yalnızca yapabileceğini ister ve hoşuna gideni yapar" (2009a: 76). Çocuk elbette ki nesnelerle veya eşyalarla içiçe olacaktır ancak burada önemli olan husus gerçekten gerekli olan ve fayda sağlayan eşyalarla sınırlandırılmış bir ortama sahip

olmasıdır. Özgür ve kendine yeten bir birey yetiştirmeyi hedefleyen Rousseau için değerli olan nitelik insanın toplumsal hayattaki durumu değil doğa durumundaki saf ve hür halidir. Çocukların iradeleri insanlar tarafından bozulmadığı sürece sadece gerçekten ihtiyacı olan şeyleri isterler. İyi yetiştirilmiş bir çocuk arzularına boyun eğmez; arzularını yerine getirme nedeni onları istemesi değil gereksinim duymasıdır. Elbette ki Rousseau doğal düzen içerisinde özgürlük kadar zorunluluk ve bağımlılığın da var olduğunun farkındadır. Onun kabul ettiği zorunluluk, bireyi köleliğe sürüklemeyen ancak "insanın güçlerini kendisine doğa tarafından konan sınırlar içinde hayata geçirme izni" (Cevizci, 2014: 101) veren bir zorunluluktur. Dolayısıyla böyle bir zorunluluğun özgürlüğe herhangi bir zararı dokunmaz. Ancak bağımlılık konusuna dikkat etmek gerekir çünkü iki tür bağımlılıktan biri olan insanların bağımlılığı tüm kötülüklerin oluşmasını sağlar. Örneğin efendi ve kölenin karşılıklı olarak birbirlerinin ahlakını bozduğu yerde bu tür bağımlılığın etkisini görmek mümkündür. Bu kötülüğün çözümü ise insanın yerine yasayı koymak ve genel iradeyi özel iradenin eyleminden üstün kabul etmektir. İkinci tür bağımlılık ise şeylerin bağımlılığıdır ve doğal bir bağımlılıktır. Rousseau'ya göre çocuğu şeylerin bağımlılığı içinde tutmak gerekir; böylece eğitimde doğanın görevi takip edilmiş olur. Öyleyse bu aşamada çocuğa kazandırılmak istenen davranış gerçekten gereksinim duyduğu şeyleri istemesini sağlamaktır (Rousseau, 2009a: 78).

Maria Montessori tıpkı Rousseau gibi çocukların daha iyi anlaşılması gerektiği düşüncesinden hareket edip eğitimin yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna ulaşır. Kendi dönemindeki mevcut eğitim sistemini eleştiren Montessori, çocukların okul yaşamlarında başarısız olduğunu gözlemlemiştir. Hatta 1901 yılında yaptığı bir çalışmanın sonucu olarak bizzat eğitimleriyle ilgilendiği zihinsel engele sahip çocukların sağlıklı çocuklar için hazırlanmış devlet eğitim testlerinde başarı sağladıklarını görür. Onun bu başarısı pek çok ülkede takdirle karşılansa da Montessori'nin ulaştığı sonuç farklıdır. O, engelli çocukların başarısına değil normal çocukların bu testlerde daha başarılı olamamasına şaşırır (Lillard, 2018: 38). Geleneksel okullardaki bu başarısızlığı anlamak için eğitim üzerine çalışmaya karar veren Montessori, yeni düşüncelerini devlet okullarında uygulamak için izin ister ancak o dönemde kendisine bu fırsat verilmez. İlkokul düzeyinde çalışma olanağını kaybeden Montessori şans eseri Roma'nın yoksul bir kesiminde 3-6 yaş arası çocuklarla ilgilenme fırsatı elde eder. Böylece çocukları hem daha küçük yaştan itibaren inceleme imkanı bulur hem de hangi koşullar altında daha iyi öğrendiklerine dair araştırma yapar (Lillard, 2018: 39). Ancak o dönemde kendisine verilen derslik yasal olarak okul statüsünde değerlendirilmediği için tipik okul eşyası ve gereçleri almasına izin verilmez. Bu durum karşısında Montessori, kendi tasarladığı mobilya ve eğitim materyallerini sınıfında kullanıma sunar. Böylece Montessori, çocukların öğrenme sürecinde hangi materyallerin veya ne tür araç gereçlerin daha etkili olduğunu, neyin çocukların daha çok ilgisini çektiğini deneme yanılma yöntemiyle keşfetme imkanı bulur (Lillard, 2018: 40).

Karşısına çıkan bazı engelleri olumlu bir yöne çekmeyi başaran Montessori, çocukları küçük yaştan itibaren incelemeye başlar. Bu incelemeler aslında çocuğun keşfidir yani çocukluğun sırrını ve çocuğun bize anlatmak istediklerini bilimsel bir yöntemle aktaran özelliğe sahiptir. Bilimsel bir metot olan Montessori eğitimi, çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimine yönelik yasalara sahiptir. Bu yasalardan bazısı özgürlük, disiplin, bireysel faaliyet, düzen duygusu, saygı duyulma, eğlenerek ve tecrübeyle öğrenmektir.

Bireyin gelişiminde bebeklik dönemine çok fazla önem verilmediğini ve sadece fiziksel ihtiyaçların çağı olarak görüldüğünü fark eden Maria Montessori, insan hayatının zihin, zeka ve kişilikten oluştuğunu ve bu üçlü yapının bebeklikten itibaren gelişim gösterdiğini öne sürer. Rousseau gibi çocuğa verilecek olan eğitimin doğumdan itibaren başlaması gerektiğini düşünen Montessori, insan hayatını dört döneme ayırır: 0-6 yaş arasını küçük çocukluk, 6-12 yaş arasını çocukluk, 12-18 yaş arasını ergenlik ve 18-24 yaş arasını ise olgunluk dönemi olarak kabul eder. Ona göre her dönemin

sonunda farklı ihtiyaçları doğan yepyeni bir çocuk ortaya çıkacağı için eğitim sistemi de bu dönemlerle uyumlu halde olmalıdır (Poussin, 2015: 49). Eğitimin doğumdan itibaren başlamasının diğer nedeni Maria Montessori'nin eğitim kavramını, yaşama uzanan bir yardım eli ve yaşamın korunması olarak tanımlamasında saklıdır. Bu tanım kendisini iki sonuçla karşı karşıya bırakır: "Birincisi eğitimin, hayatın başladığı anda başlaması gerektiğidir. İkincisi ise eğitim denen mefhumun asırlardır görüldüğünden çok farklı bir perspektife sahip olması gerektiğidir" (Montessori, 2016b: 16). Böylece Montessori, eğitimi salt öğretme tekniği olarak kabul etmez; artık eğitim doğumdan itibaren çocuğun yaşamına yardım etmektir. Elbette bu aşamada yeni doğan bebeğe verilebilecek şeyler temel olarak beslenme, bakımını yapma veya onu temizleme gibi gözükse de Montessori eğitim metodunda onun zihinsel gelişimi de önemsenir. Eğitimin işlevi, hayata yardım ederken bunu bireyin hem fiziksel hem de bilişsel gelişimini göz önünde bulundurarak yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda Montessori'nin çözmek istediği başlıca sorunlar şöyledir:

1.Erken çocukluk evresindeki bilişsel gelişimin doğası, koşulları ve temel ihtiyaçları nelerdir?

2.Zihinsel gelişimin doğuştan gelen ve tesbit edilebilir aşamaları veya dönemleri var mıdır? Bunların özellikleri nelerdir?

3.Bu dönemlerde çocuğa ne tür bir yardım, başka deyişle nasıl bir eğitim sağlanabilir? (Montessori, 2016b: 16).

Montessori'nin bu sorunlara bulduğu çözümler, aslında çalışmanın sonraki bölümlerini kapsamaktadır. Ancak burada kısaca değinmek uygun olacaktır. Maria Montessori, eğitimi çocuğa sürekli bir şeyler öğretmekten ibaret olarak görmez; aksine çocuğun kendi kendine bir şeyler yapabilmesini ister. Bu amaç doğrultusunda çocuğa doğumdan itibaren verilecek olan eğitim fiziksel olmanın yanında onun zihnini eğitime hazır hale getirmelidir. Küçük bir kaşif olan çocuk her şeye ilgi duyabilir ama yapılması gereken ona doğru zamanda doğru nesneler sunmak ve şeyler arasında bağlantı kurmasını sağlamaktır. Montessori eğitim metodunda kullanılan pedagojik materyaller, eğitimde çocuğun ne öğrendiğine ve nasıl öğrendiğine önem verildiğini göstermektedir. Tabi bu noktada önemli olan husus, çocuğun ilgi duyduğu şeylerle oyun oynamasına, odaklanmasına, muhakeme edebilmesine vb imkan sunulmasıdır. Bunun yanında Montessori hareket ve zihin arasında bir ilişki olduğunu, hareketin zihinsel gelişim açısından son derece önemli olduğunu iddia eder çünkü "gerçekleştirilen eylem sürmekte olan zihinsel etkinlik ile bağlantılıdır" (2015: 159).

Doğumla birlikte başlayan eğitim anlayışında asıl mesele yeni doğmuş bir bebeği eğitmenin pratik açıdan mümkün olup olmadığıdır. Maria Montessori'nin bu erken dönem eğitime yüklediği anlam "çocuğun doğuştan gelen tinsel güçlerinin açığa çıkmasına yardım etmek" (2015: 11) şeklindedir. Eğitime yeni bir tanım ve yaklaşım tasarladıktan sonra yapılması gereken şey, eğitimciye yeni bir yol göstermektir. Montessori bu konuda da bir adım daha ileri giderek çocuğun kendisinin eğitimciye bu yolu göstereceğini öne sürer. Böylece o zamana kadar yapılan psikolojiyi çocukluk dönemine uygulama tavrı bir tarafa bırakılıp çocukların kendi psikolojilerini onu inceleyen kişilere göstermesi yöntemine geçilecektir (Montessori, 2015: 11). Bu ise Montessori yönteminde çocuğun keşfi anlamına gelir.

Eğitimi sadece öğretme sürecinden çıkarıp insanda kendiliğinden gelişen doğal bir süreç olarak kabul eden Montessori, bu sürecin emici zihin ile gerçekleştiğini öne sürer. Zihinsel gelişim doğumla birlikte başlayıp üç yaşına kadar yoğun bir şekilde devam eder. Bu sayede çocuk kolay bir şekilde çevresinde konuşulan dili öğrenebilir. Çocuğun yeni bir dili öğrenmesi, çevresindeki kişileri ve nesneleri tanıması emici zihin sayesinde gerçekleşir.

Emici zihin kavramı eğitim açısından büyük bir yenilik niteliği taşır. Çocuk, sahip olduğu müthiş zihin kapasitesi sayesinde bir taraftan oyun oynarken diğer taraftan çevresinde olup biten olayları, alışkanlıkları, adetleri ve hatta dini zihnine güçlü bir şekilde çeker. Çocuğun gelişim döneminde ilk yılların çok önemli olmasının sebebi budur. Çocuk kendisine yapılacak olan akıllıca

yardıma en çok bu dönemde ihtiyaç duyar. Montessori yönteminin benimsediği çocuğa yardım etme düşüncesi, onun güçsüz ve zayıf olmasından değil büyük bir yaratıcı enerjiye sahip olmasından ileri gelir. Bu enerji, korunmaya gereksinim duyan bir doğaya sahip olduğu için çocuğa yardım etmek gerekir. Böylece eğitim yeni bir işlev kazanır: "gelişim sürecindeki zihine yardım etmek, enerjisine destek olmak ve güçlerini daha da güçlendirmek" (Montessori, 2015: 38). Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, çocuğun kendisini geliştirebilmesi için ona sadece gerektiği zaman gerektiği kadar destek sunabilmektir; fazlasını değil. Ona gereksiz yardım etmekten vazgeçildiği anda kendi kendine öğrenme süreci de başlamış olur.

2. Doğa

Doğa kavramı, Rousseau'nun hem siyaset hem de eğitime dair düşüncelerinde önemli bir yere sahiptir. Kavramın siyasi ayağında toplumun nasıl kurulduğu, cemiyet hayatının getirdiği sorunlar, bu sorunları çözme aşamaları, yasaların ve yönetim şekillerinin ortaya çıkma süreci gibi konular tartışılır. Eğitim ayağında ise doğa durumunda yaşayan insanın özellikleri pedagoji alanına uygulanarak o durumdaki gibi mutlu ve özgür bir bireyin nasıl yetiştirileceği tartışılır. Toplumsal düzen kavramının tam karşısında yer alan ve ona tezat özellikler ihtiva eden doğa durumu, Rousseacu eğitim modelinde aslında bir anlamda eskiye dönüş özlemidir. İnsanların toplum yaşamına geçmeden önce doğa durumunda yalnız ama daha mutlu ve özgür yaşadığını öne süren Rousseau için toplumsal hayat, bireyin daha önce sahip olduğu bazı değerleri kaybetmesine neden olmuştur. Bu noktadan bakıldığında doğa durumu ferah ve huzurluyken toplumsal yaşam da bir o kadar kötü ve mutsuzluk vericidir.

Rousseau'ya göre toplumsal hayata geçişin bazı nedenleri vardır. Bu nedenlerden biri insanın artan ihtiyaçları doğrultusunda bu ihtiyaçlarını karşılamak için başkasının yardımına muhtaç olmasıdır. Kısaca artan ihtiyaçlar kişiyi, başkasının varlığına bağımlı hale getirir. Böylece yavaş yavaş bir araya gelmeye başlayan insanlar toprağı işlemiş, belirli bir toprak parçasına sahip olmaya çalışmış ve böylece mülkiyet düşüncesinin de temeli atılmıştır. Toplum haline gelmek bireyin refah seviyesini artırmış gibi görünse de aslında onun doğasının bozulmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin doğa durumunda tek yaşayan ve kendi ihtiyaçlarını kendi karşılayan insanda rekabet, kışkançlık, kazanma hırsı, eşyaya olan bağımlılık gibi duygular yoktur. Ancak cemiyet halindeki yaşamda bireyler kendilerini diğerleriyle mukayese etmeye başlar veya sahip olduklarının daha fazlasını ister. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* (Rousseau, 2009b) kitabında her iki durumu ayrıntılı biçimde açıklayan Rousseau için artık yapılması gereken şey, toplumsal yaşamda mutlu olabilecek birey yetiştirmektir. Doğa durumuna dönmek imkansız olduğuna göre, toplumsal yaşamın sunduğu kötü şartlara inat bu birey cemiyet hayatı içinde ama onun etkilerinden uzak tutularak yetiştirilebilir. Böylece mevcut toplum da ıslah edilmiş ve düzeltilmiş olur (Hakkı, 1925: 63).

Bu amaç doğrultusunda Rousseau, öğrencisi Emile'i yetiştirirken olabildiğince doğa durumundaki insanın özelliklerini veya onun yaşam şeklini uygulamaya çalışır. İnsana her şeyin en iyisini sunan doğa, ona yaşamını idame ettirmesi için gerekli olan arzuları ve bu arzuları tatmin edecek yetileri vermiştir. Doğa durumunda ya da böylesi bir ilkel durumda insanın gücü ve arzusu arasında denge olduğu için mutlu bir yaşama sahiptir. Ancak potansiyel halde bulunan hayal gücünün etkin olmasıyla birlikte insanın arzuları artmış ve bu durum onun mutsuzluğuna sebep olmuştur. Doğa durumuna daha yakın olan insan mutlu olmaya daha yakındır çünkü yetileriyle arzuları arasındaki fark küçüktür. Eğitimde bu ilkeden uzak durulduğu zaman, her şeyi elde etmeye çalışan ve arzuları durmadan artan bir çocuk yetiştirilmiş olur. Bir noktadan sonra çocuk, yerine getirilmesi zor olan şeyleri istediğinde geri çevirme davranışıyla karşı karşıya kalacak ve yoksunluk hissinden dolayı mutsuz hale gelecektir. Bunun yanında maruz kaldığı geri çevirme davranışını kendisine yapılan bir başkaldırı olarak değerlendirdiği için öfke duygusunu da bir hayli yaşayacaktır. Eğitimde bu sonucun

yaşanmaması için uygulanması gereken ilk kural, çocuğun istediği için değil de gereksinimi olduğu için bir şeyi elde etmesine müsaade etmektir. İkinci kural ise bir şeyi yerine getirme nedeninin, boyun eğmeden kaynaklanmayıp zorunluluktan ileri geldiği çocuğa hissettirilmelidir (Rousseau, 2009a).

Rousseau'nun felsefesinde doğa kavramı hem 'tabiat' anlamında hem de insana dair niteliklerin ihtiva edildiği özellik anlamında kullanılır. Kısaca değinmek gerekirse doğa bu haliyle insana ait olan istidat, arzu ve tutumla ilgilidir. Bu açıdan Rousseau, Aristotelesçi bir tavır sergiler. İnsanda var olan potansiyelin ya da kuvvenin gerçeklik kazanmasına, insanın korunmasını ve uygun niteliğin hayata geçmesine katkıda bulunan şeyin insana doğal olduğu ya da insanın doğasının bir parçası olduğu söylenebilir (Dent, 2005: 97). Söz konusu kavramın insan doğasına yönelik kullanımı tutkular konusunda karşımıza çıkar:

> Doğal tutkularımız çok sınırlıdır, bunlar bizim özgürlüğümüzün araçlarıdır, amaçları yaşamımızı korumaktır; bizi boyunduruğu altına alıp yıkan tüm tutkular bize başka yerlerden gelir; bunları bize veren doğa değildir; biz bunları doğanın zararına özümseriz (Rousseau, 2009a: 283).

Rousseau'nun tutkulara yönelik izahları başka bir çalışmanın konusu olabilir; çünkü kendisi, tutkuların kaynağına dair incelemeyi bireyin ahlaki yönünü açıklamak için ele alır. Böylece öz-sevgi ve öz-saygı olarak adlandırılan iki temel duygunun varlığına ulaşır.

Rousseau'ya nazaran konuyu daha bilimsel ve uygulama açısından daha gerçekçi yaklaşan Montessori için doğa, uygar toplumda yaşayan insanın uzak kaldığı bir alandır. Montessori eğitim yönteminde de doğayla içiçe olmaya büyük önem verilir çünkü "insanoğlunun doğru bir düşünce ve bilgi edinimi için doğayla iletişim kurması, doğayı gözlemlemesi ve keşfetmesi gereklidir" (Montessori, 2016b: 104). Ancak mevcut medeniyet sistemi içinde herkesin doğaya dönmesini beklemek mantık dışıdır çünkü örneğin bir işçinin çocuğunu doğada gezdirmek için işini bırakması beklenemez. Medeniyeti doğanın fethedilmesi olarak tanımlayan Montessori, medeni yaşamın insanı doğadan koparttığını öne sürer. Her şeye rağmen çocuğun doğayla bağ kurması, ondaki mevcut düzeni, uyumu, güzelliği görmesi, tüm bilim ve sanat dallarının temelini oluşturan doğal yasaları öğrenmesi için fırsatlar sunulmalıdır. Örneğin çocukla birlikte yapılacak yürüyüşler illaki doğada olmak zorunda değildir. Bu yürüyüşler parkta, tarlada, şehir merkezinde ve hatta marketlerde bile yapılabilir. Burada vurgulanan yürüyüş çocuğun dış ortamda yaptığı basit bir gezinti değildir; tam tersine bu tür yürüyüşün bir hedefi ve yöntemi olmalıdır. Eğitsel yönden değerli olan bu tür yürüyüşlere başlamadan önce çocuğun rızası mutlaka alınmalı ve ona nereye gideceğine dair bilgi verilmelidir. Yürüyüşe çıkıldığında ise ilk belirlenen rotaya sadık kalınmalı ve çocuk başka yerlere götürülmemelidir. Böylece çocuk sonraki süreçte kendisini nelerin beklediğini ve sonraki aşamada ne yapacağını zihnen kavramış olur. Bu uygulama çocuğun zihninde daha sonra yapılacak yürüyüşlere dair bir canlandırma ve beklenti oluşturduğu için çocuk yapılan gezintilerde daha verimli deneyimler kazanır. Dolayısıyla Montessori'nin tavsiye ettiği eğitimsel yürüyüşler, bir ayağın diğerini takip ettiği lokomotif tipi yürüyüşten ya da fiziksel bir aktiviteden çok daha fazlasıdır. Mekanik yürüyüşün çok daha ötesinde yer alan bu aktivite, zihinsel bir hedef ve bilişsel bir sonuç taşır (Montessori, 2016b: 102). Çıkılan yürüyüşlerde çocuk salt gözlem ve keşif aracılığıyla kendi kendine etrafı inceleyecektir. Montessorinin küçük kaşif olarak tanımladığı çocuk, merak duygusuyla dış çevreyi gözlemler; çünkü burada ilke basittir: "zihin merak ettiğine yönelir, beden ise onu takip eder" (Montessori, 2016b: 103). Beden, merak duygusuyla hareket eden zihnin yönlendirmesiyle adım atar. Böylece çocuk uzun bir mesafe katetse bile fiziksel anlamda yorgunluk hissetmez; tam tersine enerjisi katlanarak artar. Montessori, belirli bir plan çerçevesinde yapılan bu tür yürüyüşler sayesinde bazı sorunların da çözüme kavuşacağını öne sürer. Örneğin pek çok anne, çocuğun uzun yürüyüşler yapamayacağını düşünür ve buna zorlandığında da ağlayıp inat ettiğini dile getirir. Montessori için bu sorunların sebebi sürecin yanlış

uygulanmasıdır. Tasvir edilen eğitsel amaçlı yürüyüşlerin yöntemi adım adım uygulanırsa bahsi geçen sorunun yaşanmayacağını iddia eder. Çünkü böyle bir gezintide yürüyüşe çıkan çocuktur; yetişkinler ise korumak için ona eşlik etmelidir (Montessori, 2016b: 103). Dolayısıyla yetişkin onu takip etmeli ve onun ilgisini çeken şeyleri öğrenmesini sağlamalıdır. Küçük kaşifin gözlem yapmasını, keşfetmesini ve merakının peşinden gitmesini müsaade etmek hem eğitim açısından bir değer taşır hem de ona yönelik bir saygıyı ifade eder. Böylece medeniyetin zararları biraz olsun en aza indirgenebilir.

Maria Montessori her ne kadar medeniyete karşı doğayı bir üst noktada kabul etmiş gibi görünse de kurucusu olduğu Çocuklar Evi olarak adlandırılan kurumlar aslında medeniyetin doğurduğu kurumlardır. Böyle bir handikapın farkında olan Montessori, adı geçen kurumlarda çocukların doğal yasalara göre gelişebilmeleri için imkan sunulduğunu ve medeniyetin sebep olduğu sorunlara böylece çözüm sağlandığını belirtir. Çocuklar Evi'nde çocuğun, doğanın onu yönlendirdiği şekilde hareket etmesi esas alınır ve çocuğun farklı gelişim evrelerinde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılanır.

3.Özgürlük

Rousseau'nun eğitim düşüncesindeki tılsımlı diğer sözcük şüphesiz ki özgürlük mefhumudur. Özgürlük fikrine ve özgür olmaya meftun olan Rousseau için başlıca sorun, insanın özgür doğmasına rağmen her yerde zincire vurulmuş olmasından kaynaklanır. Filozofun özlemini duyduğu özgür birey, toplumsal yaşamda yer alan uygar insan değil; aksine doğa durumunda adı geçen doğal insandır. Toplumsal düzene geçişle beraber insanların kaybettiği en kıymetli değer özgürlük olmuştur. Rousseau'ya göre bir anlamda ilk siyasal toplum örneği olan aile yapısıyla birlikte insanlar, toplumsal düzene geçiş yapmıştır. Tabi bu aile yapısı zamanla toplumsal sözleşmenin kurulmasına kadar ilerleyip bilimlerin ve sanatların gelişmesini yani medeniyetin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu değişimin sonucunda doğal insan, saflığını ve doğal özgürlüğünü kaybedip hesap ve bencillik peşine düşmüştür. Yaratıcının iyi olarak yarattığı insan, ötekiyle kendisini karşılaştırmaya başlayınca hırs, kurnazlık, rekabet ve düşmanlık da bu süreç içerisinde zuhur etmiştir. Artık toplum, bireyselliği yok edip yerine bağımlılık ve köleliği koymuştur (Goyard-Fabre, 2013: 50).

> Tüm bilgeliğimiz kölece önyargılara bağlılıktan ibaret; tüm alışkanlıklarımız yalnızca bağımlılık, sıkıntı ve baskı. Uygar insan kölelik içinde doğar, yaşar ve ölür. Doğuşunda bir kundak içinde dirilir, öldüğünde bir tabutun içinde çivilenir; insan şeklini koruduğu sürece, kurumlarımız tarafından zincirlenir (Rousseau, 2009a: 13).

Rousseau, doğal insan ve uygar insan ikilemi bağlamında soruna yönelik bulguları tesbit ettikten sonra çözüme yönelik araştırmayı başlatır. Doğal durumda kaybedilen gerçek özgürlüğü geri kazanmak mümkün değildir ancak insanlar bir ömür boyu da kölelik içinde yaşayamaz. Bu nedenle tekrar özgür olmanın temelde toplumsal sözleşme kavramı bağlamında siyasi özelliği varken bozulmuş toplum içinde özgür bir birey yetiştirme gayesi bağlamında da pedagojik bir özelliği mevcuttur. Bu amaç doğrultusunda atılması gereken ilk adım eğitimi, doğumdan hemen sonra yani bebeklik dönemiyle başlatmaktır. Bebeklik döneminde yapılan en büyük hata kundaklama yöntemidir. Rousseau bebekleri kundaklama geleneğinin onların huyu ve karakteri üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu öne sürer. Bebeğin bu yöntemle ortaya çıkan ilk duygusu acı ve üzüntüdür. Yetişkinlerin yeni doğan bebeğe verdikleri ilk hediye zincirlerdir ve bebeklerin gördüğü ilk davranış ise yetişkinlerin verdiği acılardır. Bebek doğar doğmaz karşılaştığı bu muameleden kurtulmak için ağlayarak sıkıntısını dile getirmeye çalışır (Rousseau, 2009a: 15). Rousseau için kundaklama yöntemi doğar doğmaz özgürlüğün önüne konulan bir engeldir. Bundan kurtulmak için bebeklerin tehlikesizce ve rahatça hareket edebilecekleri büyük bir beşiğe yatırılması gerektiğini salık verir ki bu da çocuğa tanınan hareket özgürlüğü anlamı taşır.

Esaslı bir pedagoji yöntemi tasarlamak isteyen Maria Montessori, bu amaç doğrultusunda özgürlük kavramına bir hayli dikkat çeker. Ona göre çocuk doğal gelişimi süresince hem zihinsel hem de fiziksel alanda aşama aşama bağımsızlığını kazanmaya başlar. Bu aşamanın başlangıç noktası doğumdur; çünkü doğum, bebeği annenin bedensel süreçlerinden bağımsız kılma anlamına gelir. İkinci aşama ise altı aylık dönemde bebeğin ek gıdaya geçmesidir ki bunun anlamı bebeğin anneye olan bağımlılıktan kopmasıdır. Üçüncü aşama ise çocuğun ilk heceleri söyleyerek konuşmaya başlamasıdır. Montessori için konuşmayı öğrenmek ve başkalarıyla anlamlı bir iletişim kurmayı başarmak bağımsızlık için atılan önemli bir adımdır; çünkü çocuk konuşarak ve kendini ifade ederek gereksinimlerini karşısındakine aktarabilir. Böylece ihtiyaç duyduğu şeylerin başkası tarafından karşılanması için beklemek zorunda kalmaz. Çocuğun bağımsızlık yolunda attığı bir diğer adım yürümeyi öğrenme aşamasıdır. Yürüme faaliyeti çocuğa istediği yere gitme, çevrede koşma gibi imkanlar sunar. Ona, bu bağımsızlığa doğru adım atmasını ve özgürlüğünü kazanmasını sağlayan şey ise doğadır (Montessori, 2015).

Öyleyse özgürlüğün birinci basamağında doğanın rolü apaçık bir şekilde yer almaktadır. Ancak özgürlük için bu, yeterli bir süreç olarak kabul edilemez. Montessori eğitim ilkesinin temeli çocuğun yaşamına yardım etme ülküsüne dayanır. Dolayısıyla onun bağımsızlık düzeyine ulaşması eğitimde hedeflenen sonuç haline gelir. Çocuk, fiziksel anlamda kendi başına hareket etme, bir şeyler taşıma gibi etkinliklerle daha üst bir bağımsızlık seviyesine çıkar. Ancak gelişim sadece bununla sınırlı değildir. Çocuk zihinsel açıdan da bağımsız olmak ister yani deneyimler aracılığıyla kendi zihnini geliştirmek ister. Montessori'nin yoğunlaştığı nokta insan gelişiminin özgürlük ve çevresel deneyim vasıtasıyla mümkün olduğunu ifşa etmektir çünkü çocuk çevresini idrak ettikçe olayların nedenlerini öğrenmeyi arzular (Montessori, 2015: 103).

Montessori eğitim modeline göre çocuğun sürekli artan bağımsız olma çabası onun devamlı olarak büyüyen kişiliğinden kaynaklanır. Böylece çocuk hem bağımsızlığı hem de kendini koruyabilme davranışını kazanır. Çocuğun bağımsızlığı daha ilk yıllardan itibaren başarması etkinlik yoluyla gerçekleşir. Çocuk, sürekli olarak gösterdiği çaba ile özgürleşir. Artık onun için önemli olan şey durağanlık değil sürekli bir edinim içinde olmaktır. Çocuk büyüdükçe içgüdüsü aracılığıyla kimsenin yardımına ihtiyaç duymadan eylemlerini tek başına yerine getirmeyi amaçlar. Bunun aksi bir durum ortaya çıktığında ise kendini savunarak bilinçli bir hareket sergiler. Onun gayesi kendi başına başarılı olabilmek ve bu amaç doğrultusunda çabalarını artırmaktır.

Kendi görüşü içerisinde etkin bir yaşam anlayışını savunan Montessori'nin bu düşüncesinin dayanağı şüphesiz ki Aristoteles'tir. Montessori, Aristoteles'in etkin yaşam ve mutluluk arasında kurduğu ilişkinin bir benzerini çocuğun faaliyetleri doğrultusunda kurar. Ona göre dinlenmek veya eylemsizlik halinde bulunmak çocuğun doğasına aykırı durumlardır. Çocuk, merak duygusunun itici gücüyle bir şeyler öğrenmek ve bir etkinliği gerçekleştirmek ister. Çoğu zaman yetişkin için önemsiz bir uğraş gibi görünen etkinlikler çocuğa güç ve bağımsızlık hissi kazandırır. Onun başardığı iş mutlu olmasını sağlar ve böylece çocuk bu keyif haliyle daha fazla çalışmak ister. Sonuç olarak çocuğun mutlu olup olmadığı durumu Montessori için eğitimin yolunda gidip gitmediğine dair bir ölçüt olarak kabul edilir çünkü "çocuğun büyümesi etkinliği yoluyla olur" (Montessori, 2016b: 79).

Bağımsızlık-etkinlik-mutluluk sürecinde dikkat edilmesi gereken diğer nokta çocuğa gereksiz yapılan yardımlardan kaçınmaktır. Zamanında ve doğru bir şekilde yapılmayan yardımlar çocuğun gelişimine engel olur. Eğitim metodunda bağımsızlığı ve kendi kendine bir şeyler yapabilmeyi önemseyen Montessori çocuğa sağlanan gereksiz yardımların onun büyümesinde temel bir gereksinim olan bağımsızlaşma ihtiyacına ket vuracağını iddia eder. Yapılması gereken şey devlerin nezaketinin, cücelerin felaketi haline gelmemesini sağlamaktır (Montessori, 2016b: 23).

4. Zihin ve El

Rousseau'nun kendi pedagoji sistemi içerisinde ustalıkla işlediği eğitim–duyu arasındaki bağlantı aslında onun epistemolojik yönünü de sergiler. Çevresindeki nesnelerle tanışan çocuk için önemli olan husus, gördüğü nesnedeki kendisiyle ilgili olan gözle görülür nitelikleri idrak edebilmektir. Bu nedenle yapılması gereken duyuları kendi işlevlerine uygun olarak geliştirmek ve nesnelerin algılanabilir özelliklerini çocuğa öğretmektir. Rousseau'nun duyulara büyük bir atıf yapmasının nedeni, anlama yetisine giren her şeyin buraya duyular aracılığıyla geldiğini iddia etmesinden kaynaklanır. Bu argüman bağlamında ortaya atılan ikinci iddia ise insanın ilk düşünme yetisinin, duyusal içerikli bir düşünme yetisi olduğudur. Öyle ki bu yeti, zihinsel düşünme yetisine temel oluşturur. Artık Rousseau için ilk öğretmenler ellerimiz, ayaklarımız ve gözlerimizdir. Bu nedenle çocuklara çok erken yaşta kitaplarla tanıştırmayı doğru bulmaz çünkü kitaplar düşünce yürütmeyi öğretmez; aksine başkasının düşünme yetisini nasıl kullandığını açıklar (Rousseau, 2009a: 145).

Çocuklarda düşünme yetisini geliştirmenin yolu kitaplar olamayacağına göre bu amaç doğrultusunda farklı bir yol izlenmesi gerekir. Bir beceri kazanabilmenin temel kuralı gerekli olan araçları temin etmek ve bu araçları yararlı şekilde kullanmaktır. Düşünmeyi geliştirmenin yolu ise zekanın araçları olan kolları, bacakları ve duyuları çalıştırmaktır. Güçlü, kuvvetli ve sağlıklı olan bir vücut bu araçlardan olası bütün yararı temin eder. Kısaca Rousseau için zihin etkinlikleri ile sağlam bir vücut arasında güçlü bir bağlantı vardır (Rousseau, 2009a: 145). Onun eğitim anlayışındaki olay örgüsü incelendiğinde bunu açıkça görmek mümkündür. Rousseaucu eğitim modelinde çocukluğun ilk döneminde bedensel gelişime ağırlık verildikten sonra *Emile*'in III. kitabında yani oniki yaş civarında zihinsel gelişim için çalışmalar yapılır. Rousseau artık gelişmekte olan vücuda ve onun etkinliklerine bilgilenmek isteyen zihnin etkinliğinin dahil edilmesi gerektiğini ve böylece çocukluğun ikinci döneminde ele alınan duyuları düşüncelere dönüştürme zamanının geldiğini iddia eder. Ancak algılanabilir nesnelerden zihinsel nesnelere hızlı bir geçiş yapılmasını doğru bulmayan Rousseau, duyuları yine zihnin etkinliklerinde kılavuz olarak kullanır. Bu kılavuzu seçerken göz önünde bulundurduğu temel bir kriter mevcuttur: "Dünyadan başka kitap, olgulardan başka da eğitim yoktur" (Rousseau, 2009a: 212). Öyleyse çocuk hemen kitaplarla tanıştırılmamalıdır. Daha önce değinildiği gibi kitap okuyan çocuk, Rousseau'nun nazarında, sadece okumayı bilecektir, düşünmeyi değil. Her ne kadar kitap aracılığıyla sözcükler öğrenilse de bu, çocuğun kendini eğittiği değeri taşımaz.

Bu prensipler doğrultusunda çocuğa bilimsel bilgiler bile öğretilebilir. Örneğin coğrafya öğrenimi için küre, harita gibi malzemeler gereksiz olup gerçek nesneler kullanılmalıdır. Böylelikle gözleme dayalı bilgi elde edilir. Örneğin akşam vakti çıkılan bir gezinin amacı, sadece vakit geçirmek olmayıp güneşin batışını gözlemlemek hedeflenebilir. Güneşin doğuşunu izlemek için de benzer bir gezinti yapılıp izlenimler elde edilir. Burada önemli olan nokta, çocuğun algıladığı duyumlara yönelik bir uyum olduğunu anlamasını sağlamaktır. Çocuk nesneleri algılasa bile aralarındaki ilişkiyi henüz idrak edemez çünkü bunun için yeterli deneyime sahip değildir. Çocuğun duyumlardan bileşik izlenimleri elde edebilmesi için bazı duygularının (*sentiments*) uyanması gerekir. Rousseau'nun bu aşamada bahsettiği duygular ise çocuğun kızgın kumlarda ya da çorak ovalarda gezerken hissettiği sıcaklık gibi duygulardır. Bunun yanında serin havayı da tecrübe eden çocuk böylece ikisi arasındaki farkı anlayabilecektir. Benzer şekilde doğanın diğer güzellikleri yani çiçeklerin kokusu, yeşillikler, çimenler çocuğun duyularını etkilemeli ki buna yönelik onda bazı duygular oluşabilsin. Kısaca Rousseau çocuğa çok şey öğretmeyip doğru ve açık düşünceleri onun zihnine yerleştirir. Amacı ise çocuğun bilgi edinmenin yolunu idrak etmesini sağlamaktır (Rousseau, 2009a).

Duyular ve duygular aracılığıyla bilgi elde etmenin yoluna ek olarak vücut ve elleri çalıştırma alışkanlığı da benzer amaca hizmet eder. Bu, Rousseaucu bakış açısına göre düşünme kabiliyetini

doğuracaktır. Onun çocuktan istediği şey köylü gibi çalışması ama filozof gibi düşünmesidir. "Vücudun ve zihnin idmanlarının her zaman birbirleri için dinlendirici" (Rousseau, 2009a: 270) olması gerektiğini vurgulayan Rousseau, bu düsturu eğitimin gizemi olarak kabul eder. Hal böyle olunca Rousseau'nun öğrencisine seçtiği meslek ya da başka bir ifadeyle sahip olmasını istediği zanaat marangozluktur. Marongozluk onun için yararlı, evde yapılabilir, vücudu idmanlı tutan, beceri ve ustalık isteyen bir el işidir. Rousseau'nun böyle bir meslek seçmesinin bir diğer nedeni, ellerle yapılan işlerin insanın doğal durumuna en çok yakın olan işler olmalarıdır. Rousseau zanaatkarın mevkisini yazgıdan ve insanlardan en bağımsız olan bir mevki olarak kabul eder. Çiftçiler onun gözünde köledir ancak yalnızca işine bağlı olan zanaatkar tam olarak özgürdür. Her iki meslek grubunun kaderini belirleyen bazı nitelikler mevcuttur. Örneğin çiftçinin ürünü satmak için başkasına bağlı olması, düşman, kral ya da herhangi bir dava sonucunda tarlanın kaybedilme ihtimali gibi gerekçelerden ötürü bu mesleği öğrencisine uygun görmez. Tarımı ise meslek olarak değil ama bir etkinlik ya da aktivite bağlamında veya mülkiyetin doğurabileceği sorunları anlatmak için öğretir. Çünkü Rousseau için bir toprak parçasının etrafını çevirip bunun kendisine ait olduğunu diğer insanlara inandıran ilk kişi uygar toplumun kurucusu olmuştur. Her ne kadar tarım insanın ilk mesleği olsa da doğa durumuna tutkun olan Rousseau için en kıymetli iş zanaatkarın işidir; çünkü zanaatkar başına herhangi bir musibet geldiğinde tüm eşyalarını toplayıp kolayca gidebilir. Onun tüm işi ellerinde olduğu için belirli bir alanda yaşamak zorunda değildir. Zanaatkarın ön planda olmasının bir diğer nedeni onun kafadan çok ellerini çalıştırmasıdır. Böyle bir meslek dalı insana servet kazandırmadığı ve servete tamah ettirmediği için rahatlıkla birine öğretilebilir (2009a: 258-259). Rousseau bu nedenlerden ötürü meslek olarak zanaat işine dayanan marangozluğu yaşamının üçüncü döneminde veya kitabının üçüncü bölümünde öğrencisine öğretir.

Bu aşamaya gelmeden önce Rousseaucu pedagojiye baktığımız zaman ilk olarak çocuğun vücudunun ve duyularının çalıştırıldığını ve onların idmanlı tutulduğunu görürüz. Daha sonra ise zihin ve düşünme yetisini geliştirmek için çaba harcanır. Sonraki adımda ise organların kullanımı yetilerin kullanımı ile birleştirilerek çocuğa, etkin ve düşünen bir varlık kimliği kazandırılır. Dördüncü olarak da çocuğun duyarlı ve seven bir varlık olması için duygular aracılığıyla aklın geliştirildiği aşamaya geçilir. Bu aşamada çocuğa iyi yargı yürütmenin yolu öğretilir (Rousseau, 2009a: 270). Böylece çocuk belirsiz durumlar karşısında hemen yargıya varmak yerine olayı incelemek ister. Görünüşe bakarak hemen sonuca ulaşmak istemeyen bir birey böylece daha az hata yapmış olur (Rousseau, 2009a: 274).

Rousseau onbeş yaşın dahil olduğu çocukluğun üçüncü döneminde zihin gelişimine yönelir. Ancak çok fazla bilimsel bilgi öğretmek ya da deney yapmak yerine bilimin kolay ama uzun ve yavaş kat edilmesi gereken yolunu öğretir. Ona göre esas olan şey, çocuğun kendi kendine öğrenmesini sağlamaktır; aksi takdirde başkasının düşüncelerinden kolayca etkilenen bir birey olur. Tabii burada dikkat ettiği nokta çocuğun kapasitesine göre davranmaktır yani zihnin taşıyabildiği kadarını ona vermektir. Onbeş yaşına gelmiş olan bir çocuğa çok az şey öğrettiğinin farkında olan Rousseau için temel amaç, bilgiyi verecek olan yetinin kazandırılmasıdır. Bu eğitim düşüncesinde ilerleyen çocuğun, açık, yetenekli, her şeyi öğrenmeye hazır ve bilgilendirilebilir bir zihin yapısına sahip olacağını iddia eder. Böylece çocuk her yaptığı şeyin neye yaradığını ve inandığı şeylere de neden inandığını bulabilecek bir birey olarak yetişir (Rousseau, 2009a: 277-278).

Montessori yönteminin pedagoji tarihi içerisinde özel bir yer verilmesini sağlayan hususlardan bir diğeri, zihin ve el arasında kurulan koordinasyondur. Kendisi pedagojik araştırma alanında yer verdiği zihin ve el arasındaki ilişkiyi, aldığı tıp ve antropoloji eğitiminin de etkisiyle daha bilimsel bir açıdan yaklaşmıştır. Ellerin işleyişinin aksine ayakların işleyişinin biyolojik bir temele dayandığını öne süren Montessori, insan ayağının fizyolojik, biyolojik ve anatomik olmak üzere üç bakış açısıyla

incelenebileceğini söyler. Söz konusu eller olduğunda ise biyolojik bir yönlendirmenin olmadığını ya da fizyolojik bir temelle bunun açıklanamayacağını düşünür. Ellerin daha ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasının nedeni zihindir; zihin bir anlamda ellere rehberlik eder. Elin becerisi zihnin gelişimiyle bağlantılı olduğu için bu durum uygarlığın gelişimini zemin hazırlamıştır; çünkü insan düşüncelerini yani zihnindekileri elleriyle dışa vurur. Büyük uygarlıkların geride bıraktıkları yapıtlar bunun kanıtı niteliğindedir. Montessori, Hindistan'daki el işçiliklerini, Mısır medeniyetinden kalan kalıntıları ve resimleri zihin-el arasındaki ilişkiyi gözler önüne seren örnekler olarak sıralar. İnsanın duygularını, düşüncelerini, yaşadıklarını sözel olarak da aktardığı unutulmamalıdır; ancak ellerin biraz daha önem arz etmesinin sebebi iz bırakmalarıdır (Montessori, 2015: 167).

Uygarlık gelişiminin mihenk taşı eller, çocuğun zihin gelişimi için büyük bir önem arz eder. Zihin, ellerin yardımı olmadan belirli bir düzeye kadar elbette ki gelişebilir ama ellerin doğru işlerde kullanılması sayesinde bu gelişim daha üst düzeye çıkar. Montessori bu aşamada iddiasını bir adım daha öteye taşıyarak çocukların psikolojik yönden gelişimlerinde yine ellerin etkisi olduğunu öne sürer. Bu, kısaca elin kişilik gelişimi üzerinde önemli bir faktör olduğu anlamına gelir. Çocuk, zihnindekileri çevresinde uygulama olanağı bulduğu takdirde karakteri tam olarak gelişebilecektir. Böylece Montessori, çocukların iki gelişim çizgisi üzerinde incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşır: elin gelişimi ve yürüme-dengede kalmanın gelişimi (Montessori, 2015: 170). Yürüme ya da dengede durma beyinciğin gelişimiyle ilgiliyken elin gelişimi bebekliğin ilk döneminde içgüdüselken sonraki dönemlerde istemli hale gelir. Örneğin çocuk bir nesneyi isteyerek tutma ya da kavrama davranışı sergiler. El konusunda önemli olan diğer husus, çocuğa faydalı etkinlikler yapması için bir şeyler vermektir. Çocuk kendi eylemleri sayesinde ve çaba harcayarak bağımsız olmayı öğrenebilecektir.

Maria Montessori yaptığı gözlemler vasıtasıyla elin, zihin gelişimi için önemli bir role sahip olduğunu keşfeder. Bu keşfin sonucunda el, onun pedagoji sisteminde önemli bir eğitim aleti haline dönüşür. Çocuğun gelişim sürecinde bilginin ortaya çıkmasını sağlayan şey, zihnin rehberliğindeki elin hareketleridir: "El beyne iletir, beyin bu yeni bilgiyle ele rehberlik eder, el yeni talimatı gerçekleştirirken daha fazla bilgi edinir ve yeniden beyne rapor eder" (Lillard ve Jessen, 2015: 77). Artık atılması gereken adım çocuğun gelişiminin bu yönde olmasını sağlamaktır.

Çocuk gelişiminin ilk üç yılına büyük bir atıf yapan Montessori eğitim sistemi için bu dönemdeki el gelişimi de fazlasıyla önemlidir. Aslında bu gelişim bebeklik döneminde başlar. Her ne kadar yenidoğan bir bebeğin yaptığı özensiz el hareketleri kasti olmayıp refleks niteliği taşısa da bebek açısından bilgi değerindedir. Örneğin bebeğin başparmağını emmesinde bile beyin ve elin eşzamanlı olarak çalıştığı söylenebilir. Bu dönemde zihinsel olanla çevresel olan arasında uygun bir eşleşme gerçekleşmezse sorunlar ortaya çıkabilir. Dikkat edilmesi gereken nokta, el hareketleri ile beyne giden bilgi arasında dengeyi kurabilmektir. Gelişmemiş olan eller, beynin geri kalmasına neden olacağı için çocuğun el gelişimine destek olmak gerekir (Lillard ve Jessen, 2015: 78). Bebeğin bilinçli ve kasıtlı olarak bir nesneye uzanması ve onu yakalamaya çalışması üç ila beş aylıkken gerçekleşir. Bir nesne hakkında bilgi sahibi olmaya çalışan bebek, beynine uygun mesajı iletmek için nesneyi kendi isteğiyle kavrayabilir. Bebeğin sergilediği bu davranış elden beyine ve beyinden ele olarak süren bir bilgi döngüsü haline alır.

Bebeğin nesneleri tutuşu geliştikçe elin belirsiz hareketleri azalır ve parmakların düzgün kullanımı başlamış olur. Elin kademeli gelişimi sayesinde bebeğin genel bilgiden belirli bilgiye geçiş süreci başlar. Montessori'ye göre on beş aylık bir çoçukta elin ve beynin gelişiminin ilk görevi tamamlanmıştır: "Elin sağladığı bilginin rehberliğindeki zeka gelişmektedir ve el artık etkili bir alettir" (Lillard ve Jessen, 2015: 86). Artık bu dönemdeki bir çocuk için amaç oyun değil iş yapma aktiviteleridir. Çocuk, ellerini daha çok kullanıp kontrol etmek ve elden beyne ve beyinde ele giden bilgi döngüsünü güçlendirmek amacıyla çeşitli işler yapmak ister. Yetişkinler çoğu zaman çocuğun

çabasını anlamsız ve dağınıklık olarak değerlendirse bile gerçek olan şey ellerin çevreyle kurduğu ilişki sonucunda bilginin zihne iletilmesidir. Böylece çocuğun zihni de gelişir. Çocukların dolapları ve çekmeceleri açıp eşyaları çıkarıp atmaları, çekmeceleri açıp kapatmaları, bardakları doldurup boşaltmaları gibi çalışmaları onların ilerleme kaydetmesini sağlar. Televizyon ya da pahalı oyuncaklarla vakit geçirmelerini istemek ise çocuk gelişimi açısından yapılan en büyük hatalardan bir kaçıdır (Lillard ve Jessen, 2015: 88-89).

Montessori kendi kurduğu okul yapısı sisteminde özel olarak tasarlanmış materyaller aracılığıyla çocukların ince motor becerilerini geliştirmeyi hedefler. Söz konusu özel tasarım materyallerin tek amacı vardır: el hassasiyetine önem vermek. Dilsel becerileri, matematik, coğrafya, fen, sanat gibi eğitim dalları elle yapılan birçok aktiviteye ve konuya uygun materyalin elle incelenmesine dayanır. Zımpara kağıdıyla tasarlanmış harfleri öğrenme, altın renkli küçük boncuklar sayesinde onluk sistemi öğrenme, özel olarak tasarlanmış dünya maketi sayesinde toprak parçalarını ve okyanusları öğrenme buna örnek olarak verilebilir.

Zihin ile elin birliğine büyük önem verilen Montessori eğitim sisteminin amacı ortamı çocuğun dikkatini dağıtacak unsurlardan bertaraf edip dikkatini bir aktiviteye verebilmesini yani odaklanabilmesini sağlamaktır. Günümüzde çocuklara sunulan kötü çevre ya da televizyon gibi faktörlerden dolayı çocukların odaklanmasında sorun yaşadığı söylenebilir. Montessori ise her faktörü göz önünde bulundurarak çocuğun keşif, konumlandırma, düzen, soyutlama, yönlendirme, tekrar, hata kontrolü gibi ihtiyaçları doğrultusunda bir eğitim süreci tasarlamıştır.

5. Oyun ve Materyaller

Rousseaucu eğitim modelinde karşımıza çıkan temalardan bir diğeri oyundur. Oyun, boş zamanı değerlendirmenin bir aracı olmayıp belirli bir amaca ve prensiplere sahiptir. Rousseau, her ne kadar çocuğun fiziksel anlamda güçlü olmasına önem verse de onları yöneten duyuların işlevlerine de bir o kadar önem verir. Birey sadece kol ve bacaktan ibaret olmadığına göre onun duyularının ve yetilerinin büyük bir titizlikle geliştirilmesi gerekir. İnsanda meydana gelen ilk yetinin duyular olduğunu öne süren Rousseau için duyuları aktif hale getirmenin yolu sadece onları kullanmak değil onlar vasıtasıyla akıl yürütmeyi de öğrenmektir. Bunu yapmanın yöntemi ise ona özgü olan aletleri tedarik etmekle başlar. Aletlerden iyi bir şekilde faydalanabilmek için kullanımlarına elverişli bir şekilde sağlam yapmak gerekir. Ayrıca duyum alanına ait olan uzuvları terbiye etmek gerekir. Tüm bunları sağlayacak olan ise oyundur (Hakkı, 1925: 140).

Rousseau için oyun hem duyuları geliştirmenin hem bedeni sağlam tutmanın hem de zihin ve beden arasında uyum sağlamanın vasıtasıdır. Bu nedenle *Emile*'in II. Kitabında beş duyuya geniş bir yer ayırır ve her duyunun özelliklerini ayrıntılarıyla inceler. Bu inceleme sonucunda çocuk için faydalı olabilecek oyunları ve aktiviteleri belirler. Örneğin gözünü ve elini yani görme ve dokunma duyularını birlikte kullanabileceği resim çizme çalışmalarında çocuk asla bir resme bakıp resim çizmeyecektir. Bunun yerine bir eve bakarak bir ev ya da bir ağaca bakarak bir ağaç çizecektir; yani doğa, çocuğun öğretmeni, gerçek nesneler ise modeli olacaktır. Nesnelerin temsilini değil aslını önem veren Rousseau böyle yaparak çocuğun cisimleri ve onların görünüşlerini tam anlamıyla gözlemlemesini ister.

Rousseau'nun bu görüşü geometri gibi soyut alan bağlamında değerlendirildiğinde iki farklı model ortaya çıkar. Geometri yetişkinler için düşünce yürütme yöntemiyken çocuklar için görme yöntemidir. Yetişkinin geometriyi öğrenme yöntemi hayal gücü ve düşünce yürütme birlikteliğiyle sağlanır. Ancak bu metod çocuk için uygun değildir çünkü çocuk teoremi, kanıtlamayı veya sonuca ulaşma basamaklarını başaramaz. Öyleyse izlenmesi gereken yöntem, doğru şekiller çizmek, bu şekilleri düzenlemek, üst üste koymak gibi gözleme dayanmalıdır. Çizilen kare, daire gibi şekillerin gözle görülür özellikleri incelenmelidir ve şekillerin diğer geometrik şekillerle benzerliklerinin olup

olmadığı kıyaslanmalıdır. İşitme ve buna bağlı olarak verilen müzik eğitimi ise tuhaf, dokunaklı ya da canlı şarkılardan değil basit, uyumlu, çocuğun anlayabileceği ve eşlik edebileceği düzeyde olmalıdır. Böylece Rousseau, duyulara dayanarak çocuğa cisimlerin durumları, ağırlıkları, şekilleri, renkleri, büyüklükleri, uzaklıkları, ısıları, devinimli ya da devinimsiz olup olmadıkları hakkında bilgi verilebileceğini öne sürer (Rousseau, 2009a).

Montessori eğitim modelinin en bilinen özelliği, eğitim sürecinde duyuların gelişiminin önemsenmesi ve bu minvalde geliştirilen materyallerin kullanılmasıdır. Elbette ki bu materyallerin hepsi tamamen Maria Montessori'nin kendi tasarımı olmayıp hepsinin belli bir tarihçesi vardır. Montessori, Itard ve Seguin'in zihinsel engelli çocukların eğitimi için yaptıkları çalışmaları, psikoloji testlerinde kullanılan nesneleri ve kendi deneysel çalışmalarını göz önünde bulundurarak eğitim materyallerini geliştirmiştir. Bu materyaller üçlü bir kritere dayanarak tasarlanmıştır: a) çocukların çeşitli nesnelere verdiği tepkiler; b) nesneleri kullanma biçimleri ve sıklıkları c) nesnelerden edindikleri faydalar (Montessori, 2016a: 121). Çocuklara verilen bu nesnelerin yani materyallerin renkleri, boyutları, biçimleri gibi özellikler ise Montessori'nin kişisel deneyimlerine dayanır. Onun tasarladığı materyaller renk materyalleri, matematik ve geometri materyalleri, coğrafya, okuma ve yazma materyalleri gibi başlıklar altında sınıflandırılsa da hepsinin temel özelliği duyusal olmalarıdır yani duyuları eğitmeleri ve geliştirmeleridir. Montessori duyuların eğitilmesinin neden önemli olduğunu şöyle açıklar: "duyuların eğitilmesi ve keskinleştirilmesi hiç kuşkusuz algı alanını geliştirme ve zihinsel gelişim için sağlam bir temel atma bakımından önemlidir" (Montessori, 2016a: 122). Alıntı göz önünde tutularak duyusal materyallerin zihin gelişimini desteklediği ve bunu nesneler aracılığıyla yaptığı söylenebilir; şöyle ki zihin, düşünce dağarcığını çevreye temas ederek ve bu çevreyi keşfederek geliştirir. Böylece zihin soyut işlemler açısından da gelişme imkanı bulur. Duyuların eğitilmesinin ikinci önemi ise aslında bir tür motivasyondur. Çocuklar zaman içerisinde fiziksel ve zihinsel güçlerinin gelişmesiyle pek çok izlenim kazanırlar. Herhangi bir yardım olmadan biriktirilen bu izlenimlerin bazısı rastlantısal bazısı ise temel izlenimlerdir. Ancak bilgi dağarcığının zamanla artmasıyla birlikte zihinde belli bir düzen ve netlik kurma ihtiyacı doğar. Bu nedenle rastlantısal olan ve temel olan arasında ayrım yapmak isteyen zihin için bilimsel bir dayanağı olan rehbere ihtayaç vardır. Bu nedenle Maria Montessori tasarladığı materyallerin ve bunlarla yapılan alıştırmaların zihin için iyi bir rehber olacağını öne sürer. Ayrıca gelişmiş bir duyusal algı kazandıran bu materyaller, duyulardaki işlevsel bozuklukların tesbit edilmesine yardımcı olur (Montessori, 2016a: 123).

Montessori materyallerinin belirli özellikleri mevcuttur. Estetik olmaları, deney ve gözleme dayalı olarak geliştirilmeleri, hata denetimine olanak sağlamaları, ilgi çekici olmaları bu özelliklerden bir kaçıdır. Materyallerin nitelikleri çok fazla olsa da sayıları azdır. Sınıftaki materyallerin birer adet olarak çocuklara sunulması hem ortamda yeteri kadar malzeme olmasını hem de onların kafa karışıklığı yaşamamasını sağlar. Bu durum ayrıca çocuğun beklemeyi, sabretmeyi, doğru karar vermeyi, paylaşmayı öğrenmesini yani sosyal hayata yönelik değerleri kazanmasını sağlar (Çakıroğlu Wilbrandt, 2019: 59). Montessori, küçük kaşif olarak adlandırdığı çocukların ilgisinin her zaman açık olduğunu ve bu nedenle çevreyle doğal olarak ilişki kurmak istediklerini öne sürer. Çok fazla eğitsel materyalin çocuğa sunulması ona yapılan bir iyilik değildir aksine zihninde kaosa neden olmaktır. Dış dünyadan gelen çok fazla duyum ve nesne, çocuğun ilgisini ve hevesini kıracağı için zihinde kargaşaya sebep olur. Bunun yerine ona sınırlı sayıda ve kapsamlı şeyler sunmak araştırma isteği uyandıracağı için zihne bir anlamda ışık tutar. Bu nitelik doğrultusunda tasarlanan Montessori eğitim materyalleri; günlük yaşam, duyusal, matematik, dil, bilim, coğrafya ve tarih, müzik, sanat gibi alt kategorilere ayrılır. Çocuklara bir şey öğretmeyi değil ancak onlarda araştırmacı bir ruh geliştirmeyi hedefleyen Maria Montessori, materyaller aracılığıyla somut düşünceden soyut olana doğru geçiş yapar (Poussin, 2015: 71-72). Materyallerin temel özelliği duyusal alana hitap etmesidir. Örneğin onluk sistemi

anlatmak için kullanılan boncuklar renkleri, yapıldıkları madde itibariyle duyusal temele dayanan matematik materyallerinden biridir. Çocuk, bir yandan sayarken bir yandan da gerekli materyale dokunur; renkler de görme duyusunu uyarır. El gerekli bilgiyi zihne ulaştırdığı için zihinde bir iz kalır ve bu yöntem çocuğun daha iyi anlamasını sağlar. Dil materyali olarak kullanılan kabartmalı harfler ise pürüzsüz düz bir yüzeye zımpara kağıdıyla yazılmış harflerdir. Böylece çocuk, dokunma duyusunu kullanarak zımpara kabartmalı harfi daha kolay bir şekilde öğrenir. Çocuk parmağıyla bu kabartmalı harfin üzerinden geçerken dokunma ve görme duyusunu; harfi söylediğinde işitme duyusunu kullandığı için bütüncül bir öğrenme gerçekleşir. Bu bir anlamda hareketin öğrenme sürecindeki etkisini ortaya çıkarır (Poussin, 2015: 81-82).

Her ne kadar Rousseau ve Maria Montessori kendi çocuklarının bakımını üstlenmese de eğitime ve bilhassa çocuğun doğasına yönelik ayrıntılı izahlar sunması her ikisinin ortak ve ilginç yönü olarak görülebilir. Rousseau, Levasseur adlı kadınla birlikteliğinden olan çocuklarının bakımını üstlenmeyip onları yetimhaneye terk etmiştir. Voltaire'ın bu durumu kamuoyuna duyurmasının ardından evi taşlanan Rousseau, İngiltere'ye sığınmak zorunda kalmıştır (Erdem, 2012: 16-17). Maria Montessori ise evlilik dışı ilişki sonucunda doğan oğlunu büyükannesine emanet etmiş ve oğluna özannesinin kendisi olduğunu uzun bir müddet söylememiştir. Oğlu on beş yaşına geldiğinde onu yanına almış ve ondan asistanlığını yapmasını istemiştir (Baynham, 2016: 17). Ancak bu menfi yönleri bertaraf edilip tasarladıkları eğitim sürecine baktığımızda her ikisinde aktif bir öğrenci modeli görmek mümkündür. Freire'nin (2010) ağır bir eleştiriye tabii tuttuğu ve bankacı eğitim modeli olarak tanımladığı eğitim anlayışından uzak olan ve bağımsızlığa önem veren her iki eğitim fikrinde öğretmen etkin bir şekilde görev almaz. Freire geleneksel eğitimde öğretmen-öğrenci ilişkisinin anlatı niteliği taşıdığını dile getirir: "Bu ilişki, anlatan bir özne (öğretmen) ve sabırla dinleyen nesnelerden (öğrenci) oluşur… Eğitim anlatım hastalığından mustariptir" (Freire, 2010: 48). Rousseau'nun naturalist eğitimi ve Montessori'nin yeni eğitimi anlatı hastalığından uzak olduğu için, doğumdan itibaren başlayan bir eğitim planı tasarladıkları, çocuğun bilfiil etkin olduğu ve hareketin eğitim açısından önemine vurguladıkları için bağımsız bireylerin yetiştirilmesi olanaklı hale gelir. Tüm bunlara ek olarak Montessori eğitim modelinde kullanılan materyallerin pedagoji açısından önemi hem elleri hem de duyuları daha üstün işleri başarmaları için eğitmesinde gizlidir. El, bedenin ihtiyaç duyduğu maddeleri kavramak, yanyana koyarak karşılaştırmak, niteliklerini idrak etmek için gerekliyken duyular da zihnin ihtiyaç duyduğu dış dünyadaki imgeleri kavramak için gereklidir. Rousseaucu eğitim sisteminde buna benzer özellikleri görmek mümkündür. Her ne kadar kendisi, Montessori gibi çok çeşitli öğrenme gereçleri tasarlamamış olsa da işlev açısından değerlendirildiğinde el, duyu ve zihin birlikteliğine yer verildiği görülür. *Emile* kitabında yer alan ilizyon gösterisi ve mıknatıs dersi, güneşin doğuşunu ve batışını gözlemleyerek anlatılan coğrafya dersi, en iyi meslek olarak görülen marangozluk buna örnek olarak verilebilir. Çocuğun bireysel çabası her iki isim için önemlidir ve bu çaba bazı yetişkinler tarafından gereksiz bir çaba ya da etkinlik olarak değerlendirilse bile aslında çocuğun dikkatini verdiği ve yoğunlaştığı bir eğitim sürecinin parçasıdır. Ayrıca daha önce değinildiği gibi Rousseau'nun eğitimde belirlediği dört özdeyişin amacı çocukların özgürlüğünü sağlamak, kendi kendilerine bir şeyler yapmalarını ve başkalarına daha az muhtaç olmalarını sağlamaktır. Rousseau'nun özdeyişlerinin amacı, Montessori'nin eğitim ilkeleri olarak da adlandırabileceğimiz bağımsızlık, öğretmene bağımlı olmama, kendi kendine başarabilme kurallarını hatırlatmaktadır.

Sonuç

Biri filozof diğeri İtalya'nın ilk kadın doktoru ünvanıyla karşımıza çıkan Jean-Jacques Rousseau ve Maria Montessori'nin keşistikleri nokta eğitimdir. Öncelik sahibi olan Rousseau, bir anlamda eğitimdeki problemleri irdelemiş ve başlıca kavramları belirlemiştir. Onun bulgularını miras olarak

alan Montessori, çok fazla ilgi çeken kendi pedagoji sistemini geliştirmiştir. Elbetteki Montessori'nin düşünceleri sadece Rousseau'ya indirgenemez; ancak her iki ismin pedagojik bağlamda düşüncelerinin yoğunlaştığı husus kendine yeten birey yetiştirmenin yolunu belirlemektir. Hem Montessori'nin hem de Rousseau'nun eğitim tasarısında, belirli bir yöntemi, amacı, toplumsal bir hedefi ve yaşamın kendisini yani bireyin doğumdan itibaren başlayan eğitiminde onun gelişiminin yardım edilmesi gerektiği fikrini görmek mümkündür. Her ne kadar günümüzde doğumdan itibaren eğitim yaklaşımı evrensel olarak kabul edilmiş olsa da pratik anlamda nasıl yapılması gerektiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Rousseau ve Montessori bu sorunu eğitimi, yaşama yardım etme anlayışıyla çözmeye çalışır. Böyle bir yaklaşım, daha özgür, daha bilinçli, kendine yeten, sorumluluk sahibi birey yetiştirmenin yolunu çizer.

Montessori, Rousseau'nun eğitim alanındaki fikirlerinden etkilenmiş bir isimdir ancak birebir simetrik olduklarını söylemek imkansızdır. Yine de ana hatlar göz önünde bulundurularak inceleme yapıldığında eğitim alanında ortak bir kaygı taşıdıkları söylenebilir. Bu kaygı, birey-toplum arasında var olan ilişkiye yöneliktir. Her iki isim bireyin, öncelikli olarak kendisi için yetiştirilmesi gerektiğini iddia eder; ancak iyi yetiştirilmiş bir bireyin sağlıklı bir toplumun kurulmasında elzem olduğu açıktır. Bunun yanında eğitim alanında bedensel gelişime ek olarak zihinsel gelişime odaklanmaları her ikisinin ortak yanıdır. Eğitimin doğumdan itibaren başladığını düşünen Montessori ve Rousseau için önemli olan nokta duyuların eğitilmesidir. Bu, bilgi edinme sürecinde duyulara önemli bir işlev yüklendiği anlamına gelir. Öyleyse yapılması gereken şey duyuların gelişimini sağlamak için etkinlik hazırlamak ya da uygun materyal tasarlamaktır.

Rousseau ve Maria Montessorinin çocuğa dair savundukları bir diğer bakış açısı özgürlüğe yöneliktir. Her ne kadar Montessori eğitim sisteminde organize edilmiş bir ortamın varlığı söz konusu olsa da bu ortamlar başka sınıflarla karşılaştırıldığında çocuğa daha fazla özgürlük sunar. Örneğin çocuk ilgisini çeken bir materyali raftan alıp istediği kadar oynama hakkına sahiptir. Montessori sınıfında çocuğa, diğer çocukları rahatsız etmeyecek veya onların dikkatini dağıtmayacak şekilde oyun oynama imkanı sunulur. Rousseau'nun eğitim tasarısında ise yapılandırılmış bir ortam tasviri yoktur ancak o, ilk etapta bağımlılık duygusundan bahseder. Bu bağlamda ele alınan en tehlikeli bağımlılık türü ise insanlara olan bağımlılıktır. Montessori'nin doğumdan itibaren çocuğun bağımsızlık için çaba harcadığına dair görüşü, bu tür bir bağımlılıktan kurtulma süreci olarak değerlendirilebilir.

Çalışmamızda yer alan her iki eğitim düşüncesine baktığımızda geleneksel eğitim anlayışından farklı olan bir yöntem planı çizildiği görülür. Eğitim alanında bir yenilik yapılacağı zaman yaygın olarak takip edilen adım bir plan belirlenip çocuğun bu plana sadık kalması yönündedir. Oysa ki hem Rousseau hem de Maria Montessori bu anlayıştan uzaklaşarak ve eğitimin merkezine çocuğu yerleştirerek onun doğasını inceleme fırsatı bulup bu doğrultuda ilerlemeyi tercih ettikleri görülür. Bu yaklaşım, çocuğu mevcut bir kalıp içerisine koymaktansa onun gelişimi, ilgisi, özgürlüğü ve bireyselliği doğrultusunda ilerlemeyi amaç edinir. Böylece daha etkin ve kendine yeten bireyin yetişebildiği eğitim profili çizilir. Rousseau ve Maria Montessori'nin çocuğa yönelik yaptıkları derin ve kapsamlı gözlemler, duyular aracılığıyla zihni öğrenmeye ve bilgi edinmeye hazır hale getirmenin önemini gösterir. Çocukluğun erken döneminde elde edilen kazanımların sonraki eğitim sürecinde ve hatta yaşam boyu etkili olduğu bir gerçektir. Eğitimde sistemli bir şekilde duyuların eğitimine yer vermek ve bunun için zaman harcamak hem çocuğun çevresini tanımasını hem de zihinsel yeteneklerin gelişmesini sağlar.

Rousseau ve Maria Montessori'nin savunduğu eğitim fikrinin benzer diğer yönü eğitim sürecinde vurgulanan doğa-insan-çevre üçlü yapısıdır. Bu üçlü yapı aslında eğitimi "anlatım hastalığı" (Freire, 2010: 48) kalıbından azad ederek çocuğun bireysel çabasının vurgulandığı bir eğitim modelinin varlığına işaret eder. Her iki isim çocuğun gözlem yapmasına ve öğrenme sürecinde bilfiil aktif olmalarına önem verdikleri için öğretmen faktörüne bu süreç içerisinde baskın bir rol yüklemedikleri

görülür. Çocuğun doğasını araştıran ve onda potansiyel halde bulunan özellikleri dikkate alan Rousseau ve Maria Montessori, bu sayede eğitimi bedensel-zihinsel süreç bağlamında değerlendirir. Böylece hareket ve özgürlük gibi kavramlar eğitimde kendilerine yer bulur.

Öyleyse, Montessori eğitim yönteminin Rousseaucu eğitim tasarısından büyük oranda etkilendiği açıktır. Benzerlikler göz önünde bulundurularak Rousseau'nun eğitim anlayışının kuram düzeyinde kaldığı ancak Montessori eğitim anlayışının ise kısmen bu kuramın uygulamaya dönüşmüş hali olduğu söylenebilir. Böylece aslında Rousseau tarafından öne sürülen eğitim ilkelerinin ütopik düzeyde kalmadığı da kendiliğinden ortaya çıkar. Maria Montessori'nin başarısı kendi eğitim tasarısını kabul etmiş mevcut ülkelerin sayısıyla ölçülebilir. Bu kriterle hatırı sayılır bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Fransız filozofumuz Rousseau ise öğrencisinin tam anlamıyla kendi eğitim düsturları kapsamında yetiştiğini ve hummalı geçen eğitim sürecinin meyvesini verdiğini öne sürer. Emile, sadece doğa ve yasaların zincirlerini kabul eden, faydalı olanı bilen, akıl yürütebilen, ahlak sahibi bir gençtir ve sonunda kendisi gibi iyi yetişmiş biriyle evlenir. Ancak Rousseau kitabının sonunda öğrencisine şu sözleri söyletir: "Bize öğüt verin, bizi yönetin, sözünüzden çıkmayacağız. Yaşadıkça size gereksinimim olacak" (2009a: 718). Elbette ki bu cümleler tam anlamıyla özgür bireyin yetiştirilip yetiştirilmediği ya da bütün eğitim tasarısının sonuçsuz kalıp kalmadığı minvalinde tartışılabilir. Ancak Rousseau her şeye rağmen eğitimi çok yönlü bir şekilde ele alan bir isimdir. Rousseau sebep olduğu ikilemlere ve tartışmalara rağmen pek çok kişi için referans olma niteliği taşımaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Baynham, H. J. (2016). *Çocuğun Ayak İzinden: Montessori Eğitiminin Tarihsel Süreci, Felsefesi ve Uygulaması* (Çev. B. Şenkal). İstanbul: Optimist.

Cevizci, A. (2014). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.

Çakıroğlu Wilbrandt, E. (2019). *Montessori Yöntemi: Her Yönüyle Montessori Eğitimi ve Etkinlik Rehberi*. İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları.

Dent, N (2005). *Rousseau*. London and New York: Routledge.

Erdem, H. H. (2012). Jean-Jacques Rousseau'da Kültür ve Toplum Eleştirisi. *Özne: Felsefe ve Bilim Yazıları: Rousseau*, C/S. 9 (17): 15-28.

Freire, P. (2010). *Ezilenlerin Pedagojisi* (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Goyard-Fabre, S. (2013). Rousseau'nun Yapıtlarında Felsefe ve Siyaset (Çev. İ. Yerguz). *Felsefe Tarihi: Aklın Zaferi* (Cilt 3) (s. 47-61) içinde.. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hakkı, İ. (1925). *Jean-Jacques Rousseau: Terbiye Felsefesi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Kabasakal Badamchi, D. (2017). Jean-Jacques Rousseau'nun Eğitim Anlayışının Temelleri: Birey Emile mi, Vatandaş Emile mi?. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, C/S. 7 (1): 107-127.

Korkmaz, E. (2015). *Montessori Metodu: Özgür Çocuklar İçin Eğitim*. İstanbul: Siyam Kitap.

Lillard, P P. (2013). *Montessori: Modern Bir Yaklaşım* (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Lillard, P P. ve Jessen, L L. (2015). *Doğumdan İtibaren Montessori* (Çev. A. Kuzucan). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Lillard, A S. (2018). *Montessori: Dehanın Ardındaki Bilim* (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Montessori, M. (2015). *Emici Zihin* (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Montessori, M. (2016a). *Çocuğun Keşfi* (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Montessori, M. (2016b). *Çocuğunuz Hakkında Bilmeniz Gerekenler* (Çev. Z. Baykul). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Parry, G. (2001). Emile: Learning to Be Men, Women, and Citizens, *The Cambridge Companion to Rousseau*. Cambridge: Cambridge University Press.

Poussin, C. (2015). *Bana Kendi Kendime Yetmeyi Öğret* (Çev. E. B. Şaman). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Rousseau, J J. (2008a). Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler (Çev. İ. Yerguz). *Anayasa Projeleri* (s. 83-181) içinde. İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J J. (2008b). *Ekonomi Politik Üzerine Söylev* (Çev. İsmail Yerguz). İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J J. (2009a). *Emile ya da Eğitim Üzerine* (Çev. Y. Avunç). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseau, J. J. (2009b). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* (Çev. R. N. İleri). İstanbul: Say Yayınları.

Russ, J. (2013). 18. Yüzyılda Fransız Düşüncesi (Çev. İ. Yerguz). *Felsefe Tarihi: Aklın Zaferi* (Cilt:3) (s.15-21) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Russell, B. (1996). *Eğitim Üzerine* (Çev. N. Bezel). İstanbul: Say Yayınları.

Spring, J. (2010). *Özgür Eğitim* (Çev. A. Ekmekçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tunçel, A. (2012). Özgün Bir Yurttaşın Anatomisi Olarak *Emile*. *Özne: Felsefe ve Bilim Yazıları: Rousseau*, C/S. 9 (17): 85-101.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 557-580, Güz 2021

Marka İletişim Aracı Olarak Reklamlarda Hikâye Anlatımının Kullanılması ve Birleşmiş Markalar Derneği Üyelerinin Reklamlarının Bu Çerçevede İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Duman
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8983-5949
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Ömer Seyfettin Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, Balıkesir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 07.07.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Marka İletişimi
Hikâye Anlatma
Reklam

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52036

Öz

Hikâyeleştirme insan doğasının bir gereği olarak, sosyal hayatın önemli bir parçasıdır. Bunun farkında olan işletmeler, markalarını hikâyeleştirilmiş reklamlar üzerinden inşa etmek için çaba harcamaktadırlar. Hikâyeleştirmenin çeşitli yolları ve unsurları bulunduğu için ticari markalar da bu yol ve unsurları kullanarak hikâyeleştirilmiş reklamlar ve mesajlar üreterek hedef kitlelerine daha etkili bir şekilde ulaşabilmektedirler. Bu, keşif amaçlı çalışmada, hikâye ve hikâyeleştirme kavramlarının literatürdeki karşılığı ve hikâye anlatımından kaynaklanan bazı etkileri gözden geçirilmekte, Birleşmiş Markalar Derneği'nin (BMD) 167 üyesinin web siteleri ve sosyal medya hesapları ayrı ayrı, özellikler ve unsurlar açısından analiz edilmektedir. Bu sebeple, hikâyeleştirme kullanımlarına göre markaları değerlendirmek için içerik analizi kullanılmış ve markalara ait 167 internet sitesinin 57 tanesinde hikâyeleştirme unsurları kullanıldığı belirlenmiştir. Ardından, iki aşamalı kümeleme analizi yapılarak hikâyeler dört farklı gruba ayrılmış, bu grupların birbirlerinden farklılıkları ve benzerlikleri değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, hikâyeleştirilmiş marka reklamlarında iyi bir hikâyede olması gereken özgünlük, kısalık, tersine çevirme çoğunda görülmekle birlikte, mizah unsurunun daha az sıklıkta kullanıldığı bulunmuştur. Ayrıca sıradan adam ve kahraman arketiplerinin, BMD üyesi markaların reklamlarında daha çok kullanılmakla beraber, reklamlarda çeşitli olaylar dizisinin varlığı dikkat çekmektedir. Değerlendirmeler sonucunda, hikâyeleştirmenin BMD üyesi birçok marka tarafından kullanılmadığı tespit edilmekte, bu durumun sebepleri ve hikâyeleştirilmiş mesajlar geliştirmeye yönelik öneriler araştırmanın sonuç bölümünde tartışılmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Duman, O. (2021). Marka İletişim Aracı Olarak Reklamlarda Hikâye Anlatımının Kullanılması ve Birleşmiş Markalar Derneği Üyelerinin Reklamlarının Bu Çerçevede İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 557-580.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 557-580, Autumn 2021

Using Storytelling in Advertisements As A Brand Communication Tool and Examining The Advertisements of the Members of Birleşmiş Markalar Derneği in This Framework

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Duman
Bandirma Onyedi Eylul University, Omer Seyfettin Faculty of Applied Sciences , Department of New Media and Communication, Balikesir – TURKEY

Artcile History

Submitted: 07.07.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Brand Communication
Storytelling
Advertisement

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52036

Abstract

As a requirement of human nature, storytelling is an important part of social life. Businesses that are aware of this are making an effort to build their brands through narrative ads. Since there are various ways and elements of storytelling, trademarks can reach their target audiences more effectively by producing storyized ads and messages using these ways and elements. In this exploratory study, the meaning of the concepts of story and storytelling in the literature and some effects arising from storytelling are reviewed, the websites and social media accounts of 167 members of the Birleşmiş Markalar Derneği (BMD) are analyzed separately in terms of features and elements. For this reason, content analysis was used to evaluate brands according to their storytelling usage, and it was determined that 57 of 167 brands' websites were using storytelling elements. Then, the stories were divided into four different groups by performing a two-stage clustering analysis, and the differences and similarities of these groups from each other were evaluated. According to the results, it was found that the authenticity, conciseness and reversal that should be in a good story are seen in most of the storyized brand advertisements, but the humor element is used less frequently. In addition, the ordinary man and hero archetypes are used more frequently in the advertisements of BMD member brands, and the presence of various storylines in the advertisements draws attention. As a result of the evaluations, it is determined that storytelling is not used by many BMD member brands, the reasons for this situation and suggestions for developing storytelled messages are discussed in the conclusion part of the research.

GİRİŞ

Günümüzde internet teknolojileri ve dijitalleşmenin etkisiyle iş hayatı hızla değişmekte ve her geçen gün yeni marka ve ürünler piyasaya giriş yapmaktadır. Piyasaya çıkan her bir marka ve ürün hedef kitlelerine yönelik pazarlama ve iletişim çalışmaları yaparak, hedef kitleleri üzerinde daha güçlü bir imaj ve marka değeri algısı oluşmasına çalışmaktadırlar. Bu çalışmaların işletmenin ayırdığı bütçe, verdiği mesaj, kullanılan mecra ve belirlenen hedef kitleye göre değişmesi, yapılan pazarlama iletişimi ve ikna çabalarının etki düzeyini değiştirmektedir. Günlük hayatta internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte işletmeler markalarını dijital ortamlarda temsil etmek ve marka iletişim çalışmalarını bu mecralarda da devam ettirmek amacıyla web siteleri kurmakta ve sosyal medya hesapları üzerinden de çeşitli pazarlama iletişimi ve reklam mesajları paylaşmaktadırlar. İnternet ortamında mecra kullanımı konuyla ilgili devamlı bir içerik üretmeyi gerektirmektedir. Bu sebeple, işletmeler markalarına ilgiyi devam ettirmek ve rekabette öne çıkabilmek için içeriklerini oyunlaştırma ve hikâyeleştirme faaliyetleriyle zenginleştirmekte ve hedef kitleleriyle etkileşimi arttırmaya çalışmaktadırlar.

Bu çalışmada günümüzün marka iletişim çalışmalarında ilgi çeken yöntemlerinden hikâye anlatma ve reklam mesajlarının hikâyeleştirilmesi üzerine literatürde yapılmış çalışmalar incelenecek ve daha sonra Türkiye'de Birleşmiş Markalar Derneği (BMD) üyesi markaların web siteleri ve sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları hikâyeleştirme çalışmaları analiz edilecektir. Bu amaçla, BMD üyesi markaların kullandıkları iletişim mecraları, markaların faaliyet gösterdikleri sektörler, markaların iletişimde kullandıkları hikâyeleştirme çalışmaları, hikâyeler açısından olay örgüleri ve kullanılan arketipler açısından değerlendirmeleri, son olarak istatistik programları üzerinden kümeleme analizi yapılarak hikâyeleştirme açısından kümelerin yapıları ortaya konulacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde, elde edilen bulgularla literatür arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belirlenerek, daha sonraki çalışmalara yönelik tavsiyeler oluşturulacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Hikâyeleştirme

Hikâyeleştirme; günlük hayatta gelişen olayların akılda tutulması, başkalarıyla paylaşılması ve zihinde depolanması için insan beyninin tercih ettiği bir yöntemdir. Bireyin, tüketim tercihleri kaçınılmaz olarak güçlü sosyo-kültürel hikâyelerden etkilenmektedir. Diğer pek çok unsurla birlikte etnik kimlik, ekonomik, kültürel, eğitim, toplum, cinsiyet, medeni durum, vb. unsurlara sahip hikâyeler, bireyin neyi ve nasıl tükettiğini belirlemektedir (Shankar vd., 2001: 431). Bilginin insan zihnine hikâyeler biçiminde yerleştirilmesi ve saklanması nedeniyle insan hafızası hikâye temelli geliştiği varsayılabilir (Schank, 1999: 90).

İnsan, doğası gereği geçmişten beri kendisini ve yaşadıklarını hep hikâyelerle anlatmış, hikâyeler biçiminde düşünmüş ve hikâyeleri üzerinden benlik inşa etmiştir. Bu açıdan hayatın hikâyeleştirilmesi, insanın hayatı anlamlandırma ve dünyayı algılamasındaki en doğal yoldur. İnsanlar, hikâyeler üzerinden birbirleriyle iletişim kurmakta, sosyalleşerek topluluklar, inançlar oluşturmakta, yaşatmakta ve çeşitli ritüeller icat etmektedirler. Hikâyeler insan olmanın vazgeçilmez bir parçasıdır. Toplumda bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan soyut düşünme ve problem çözme yetisi hikâyeler sayesinde anlam bulmakta, birey olabilmenin yolu, anlatacak bir hikâyeye sahip olmaktan geçmektedir. Günümüzde hızlı gelişen ve değişen bu dünyada çözümlenemeyen her durum bireyde kaotik bir hal ve endişe yaratır. Hikâyeler ise bireyin bu kaosu anlamlandırabilmek için elindeki önemli bir araç niteliğindedir (Vincent, 2002: 19-36). İnsan beyni, dış dünyayla ilgili tecrübelerini hikâye biçiminde, örüntüler şeklinde kurmaktadır. İnsan beyninin çalışma yöntemine göre bilgi; hikâyeler formunda sınıflandırılır, saklanır ve yeniden düzenlenir (Woodside, 2010: 532).

Modernleşmeyle birlikte, bireyin "iyi yaşam" beklentisi, tüm bireylerin iyi yaşayabilmek ve geriye iyi bir hikâye bırakabilmek istediği bir yaşam formuna ulaşmayı adeta zorunlu hale getirmiştir. Bireyin iyi yaşama beklentisi, yaptığı tüketimler üzerinden oluşturulmaktadır. Bu iyi yaşamanın standardı ise daha fazla tüketmek üzerine kurgulanmakta, bu da iyi bir hikâyeye sahip olma algısını beslemektedir. Birey hem iyi hikâyeler üretmek hem de kolay ve hızlı yoldan hazlarla iyi yaşama arzusunu tatmin etmek istemekte, bunu sağlamak için ise çözümü tüketimde aramaktadır. Birey, tükettiği ürün ve markalarla kendini özdeşleştirmekte, kendini başkalarından üstün kılan sahiplikler elde etmekte ve bu sayede arzuladığı iyi yaşama ulaşmaya çalışmaktadır. Bu açıdan, birey yaptığı tüketimler vasıtasıyla kendi hikâyesini yazmaktadır. "Amerikan Rüyası" kavramı, bireyin zengin olmaya ve hayallerini gerçekleştirmeye çalıştığı ideal bir hikâyedir. Birey, bu hikâyeyi yazarken kişiliğine uyan, kendi değer yargısı ve yaşam tarzını yansıtan semboller kullanan ürün ve markalarla etkileşmeyi istemektedir. Bireyin bu ihtiyacının farkında olan markalar reklamlarında hikâyeleştirmeler yaparak tüketicileri ikna etmekte ve onları baştan çıkarmaya gayret etmektedirler. Bu çabaları, markaları, zamanla sektördeki rakip ürün ve hizmetlerden ayrıştıran benzersiz bir özellikleri haline gelebilir (Fog vd., 2005:19).

Bir hikâyenin unsurları açısından incelendiğinde literatürde çeşitli bakış açıları olduğu görülmektedir. Bir görüşe göre, hikâyelerin dinleyicilerle bağlantı ve katılım oluşturması beklenmektedir. Hikâye, dinleyici ile bağlantı kurmalı ve ardından dinleyicilerin bu hikâyeye katılımını sağlamalıdır. Dinleyici, duygusal bir dayanak üzerinden hikâyeyle bir bağlantı kurmalı ve hikâyeye katılım gösterebilmelidir (Mathews ve Wacker, 2009: 39-40). Başarılı marka hikâyelerinde, tüketiciye hikâyenin içinde yer verilerek, bağlantıların birbiriyle etkileşimini sağlayan ilişkisel ve duygusal deneyimler oluşturulmaktadır (McColl ve Legorburu, 2019: 77). Bir başka görüşe göre, hikâyelerin anlatım yapısı kronoloji ve nedensellik olarak iki önemli unsurdan oluşur. Tüketiciler, yapılan hikâye aktarımını anlamlandırmaya çalışırken hikâyedeki verilen bilgileri zaman ve nedensellik üzerinden düzenlerler (Escalas, 2004a:169). Bu iki kavrama karakter gelişimini de ekleyen diğer bir görüşe göre, kronoloji, hikâye içeriğine sahip bir uyarıcı olarak reklamın bir başlangıcı, ortası ve sonu olarak içsel bir tutarlılığa sahip olmasıdır. Nedensellik ise, bu olaylar arasındaki zamansal ilişkiyi vurgulayarak bir olayın, bir başka olayı tetiklemesi veya sonlandırması beklenir. Böylece, hikâyelerde bir olay, bir önceki olaya göre gelişir, o da bir sonraki başka bir olayı tetikleyebilir. Bu düzen hikâyenin sonuna kadar devam eder. Bu noktada, karakter gelişimi ise, hikâyeyi dinleyen hedef kitlenin, hikâyenin kahramanı ve diğer karakterler hakkındaki psikolojik durumu, düşünceleri ve hisleri ile ilgili bir durumdur (Lien ve Chen, 2013: 517). İyi bir marka hikâyesinin özgünlük, kısalık, tersine çevirme ve mizah olmak üzere dört unsurdan meydana geldiği savunulmaktadır. Bu unsurlar, pazarlama çalışmalarında markaya yönelik tutum ve satın alma niyetini olumlu etkilemektedir. Özgünlük unsuru, mesajın hedef kitlesi açısından kendi deneyimleriyle değerlendirdikleri, hikâyenin inandırıcılığı ve gerçeklikle ilişkilendirildiği durumdur. Hikâyenin tüketicilerin hayatı ve zihniyle uyuşması hedef kitle açısından özgün kabul edilmesi için yeterlidir. Kısalık unsuru, gereksiz kelimeler ve ayrıntılarla hikâyenin anlatı yapısının bozulmamasını ifade etmektedir. Böylece hikâye en öz haliyle hedef kitleye ulaşabilir. Tersine çevirme unsuru ise hikâyenin belirli bir noktada zirveye ulaşması ve ardından kırılımın yaşanarak çok farklı bir yöne evirilmesini ifade etmektedir. Bu durum hedef kitlenin yaşanacak problem durumlarında çözüme yönelmeleri ve farklı bakış açıları geliştireceklerini gösterir. Mizah unsuru hedef kitlenin ilgisini çekecek mizahın hikâyeye dahil edilerek ilginin devam etmesini sağlamayı hedeflemektedir. Tüketici tutumlarını etkileme konusunda etkisi hikâyenin türüne göre değişmektedir. Özgünlük ve tersine çevirmenin daha kritik ön deneyim ürünleri olduğu, kısalık ve mizahın ise arama ürünleri için daha fazla etki yarattı iddia edilen diğer bir konudur (Chiu vd., 2012: 265).

Marka mesajlarının ve reklamların hikâyeleştirme çalışmalarında hikâye modeli, markanın

ulaşmak istediği marka hedeflerine bağlı kurgulanmaktadır. Bir hikâyenin amacı, marka değerlerini aktarmak olarak belirleniyorsa hikâyenin kurgusu ona göre belirlenmektedir. Marka hikâyelerinin, marka hakkında çıkabilecek dedikoduları önleme, marka kimlik sunumu, hedef kitlede heyecan oluşturma, hedef kitleyle iş birliğini geliştirme gibi çeşitli amaçları olabilmektedir. Bu açıdan incelendiğinde hikâyelerin kıvılcım oluşturmak, kimlik sunma, marka değerlerini aktarma, markalama hikâyeleri, iş birliğini geliştirme, dedikoduyu önleme, bilgi paylaşma, stratejik karar verme gibi sekiz farklı amacı olduğu değerlendirilebilir (Denning, 2006: 45).

Hikâyeler, amacına göre incelenebilmekle beraber, konusuna göre de yedi temel başlıkta incelenebilmektedir. Bu bakış açısına göre, hikâyelerde asıl mesele hikâyenin kahramanıyla ilgilidir. Hedef kitle kendilerini kahramanla özdeşleştirmektedir. Hikâyedeki diğer karakterler, kahramanı ortaya çıkararak onun yanında veya karşısında olan kişilerdir. Bu tür hikâyelerin belirli yollar ve aşamalar üzerinden geliştirildiği varsayılır (Booker, 2010: 18).

1. Canavarı Yenmek: Savaşmak zorunda kalan kahramanı tehdit eden kötü bir güce karşı savaşmak ve kötülüğün üstesinden gelmek hikâyeleştirilir. Marka iletişimi ve reklamlarında sıklıkla kullanılan bu tür reklamlarda, daha çok tüketicileri onlara saldıran mikroplara karşı savaşan kahraman olarak reklamı yapılan marka ürünle alt etmesi işlenir. Tüketicilerin karşılaştığı problemleri çözen bir kahraman olarak birçok deterjan ve temizlik ürünü reklam kampanyalarında bu hikâyeler kullanılır.

2. Fakirlikten Zenginliğe: Genellikle, marka reklamlarında kurucularının işe başlama hikâyeleri olarak başlangıçta kahramanın (tüketici, marka) önemsiz ve reddedilen bir karakter iken zaman içerisindeki değişim ve gelişimi ortaya koyan hikâyelerdir. Bu hikâyelerde, İlk Sefalet ve Çağrı, Yeni Dünyada İlk Başarı, Krizlerin Yaşanması, Bağımsızlık ve Son Sınav, Son Birleşme şeklinde aşamalar halinde gelişir ve sonlanır (Booker, 2010: 65-66). Ünlü markaların, yola çıkış ve yükseliş hikâyeleri bu türe örnek verilebilir. Apple markasının bir otomobil garajında kurularak yıllar ve mücadeleler sonunda 147000 çalışan ve 2,050 milyar dolarlık büyüklüğü ile Fortune 500 listesinde dördüncü sırada yer alması örnektir (Fortune, 2020).

3. Arayış: Hikâyelerde, kahramanın bir amaç uğruna uzun ve tehlikeli bir yolculuğa/göreve çıkışı ve başarıya ulaşana kadar yolculuğun devam etmesi konu alınır (Booker, 2010: 18). Bu aşamalar Çağrı, Yapılan Yolculuk, Varış ve Düş Kırıklığı, Nihai Sınamalar, Amaca Ulaşmak şeklinde sıralanabilir. 80 Günde Devri Âlem, Yüzüklerin Efendisi, Kayıp Balık Nemo ve Hazine Adası, bu türün örneklerindendir. Markalar da tüketiciye ulaşmak ve onların kalplerini kazanmak uğruna mücadele ettiklerini hikâyeleştirirler.

4. Yolculuk ve Geri Dönüş: Bu hikâyelerde, kahramanın saflıktan bilgeliğe ilerlemesi hikâyeleştirilerek, kahramanın garip bir diyara gidişi ve kendisine yönelik tehditlerin üstesinden geldikten sonra deneyimler kazanarak geri dönüşü konu alınır. Bu tür hikâyelerde aşamalar, Beklenti Aşaması ve diğer taraf geçiş, İlk Büyülenme ya da Düş Aşaması, Düş Kırıklığı, Kâbus Aşaması, Nefes Kesen Kaçış ve Dönüş şekildedir (Booker, 2010: 105-106). Bu olay örgüsünde Alis Harikalar Diyarında, Robinson Crousoe, Güliver'in Seyahatleri, Inception film ve hikâyeleri örnek olarak verilebilir. Markanın tüketicileri yeni dünyalara götürecek araçlar olarak tasvir edildiği bu tür hikâyeler reklam çalışmalarında da sıkça kullanılır.

5. Komedi: Hikâyenin, kahramanının genellikle olumsuz koşullar üzerinde yükseldiği ve başarılı ya da neşeli bir sona sahip olan hikâyelerdir. Bu tür hikâyelerde, Karışıklığın Başlangıcı, Karışıklığın Oluşması ve Karışıklığın Ortadan Kalkması şeklinde oluşan üç aşamalı bir yoldan bahsedilir (Booker, 2010: 150). Komedi tüketicilerin izlemesini, gülmesini ve hatırlamasını sağlayan ve reklamlarda sıklıkla kullanılan bir unsurdur.

6. Trajedi: Bu tür hikâyeler, İnsanlığın karanlık tarafını ortaya koyan, mutlu sonu olmayan, kusurlar, ahlaki zayıflık ve derin ıstırabı öne çıkartırlar. Trajedi türü hikâyeler genellikle Beklenti

Aşaması, Düş Aşaması, Düş Kırıklığı Aşaması, Kâbus Aşaması, Yıkım ve Ölüm Arzusu Aşaması olarak beş aşamada gelişir (Booker, 2010: 143). Markaların çevresel ve sosyal sorunlara değinen reklamlarında farkındalık yaratmak amacıyla kullandıkları bir tür olarak dikkat çeker. Trajedi teması, sürücüleri trafikte cep telefonu kullanmaktan vazgeçirmek, doğaya ve insana zararlı ürünler kullanımından vazgeçirmek veya felaketlerde mağdurlara yardım toplamak için kullanılabilir.

7. Yeniden Doğuş: Yenilenme hikâyeleriyle markalar, önemli olayların ana karakteri yollarını değiştirmeye zorladığı ve genellikle onları daha iyi bir insan haline getirdiği durumları anlatmaktadır (Booker, 2010: 204). Çocuk hikâyelerinin çoğunda kullanılan bu temanın örnekleri Güzel ve Çirkin, Uyuyan Güzel ve Pamuk Prenses hikâyeleridir. Markalar, marka unsurlarında yenilenme veya şirket birleşmeleri gibi durumlarda bu tür hikâyeleri reklamlarında kullanabilmektedir.

Hikâyeleştirmelerde karakter kullanımı diğer bir bakış açısı olarak ortaya çıkmaktadır. Carl Gustav Jung'un ortaya koyduğu arketip kavramı daha çok roman ve filmler üzerinden anlatılmakla birlikte insan benliğinin ve sosyal hayatta karşılaşılması muhtemel yapıların tanımlanması açısından önemlidir. Bu açıdan Jung'un ortaya koyduğu dört yapının geliştirilmesiyle on iki arketip belirlenmiş ve bunların günlük hayatta karşılaşılabilecek insan tipleri olarak değerlendirilmiştir. Bu arketipler, markalar açısından marka kişiliği çalışmalarında kullanılabilecek ve hedef kitlenin kişilik tanımlarıyla örtüştürülebilecek yapılar olarak kurgulanabilmektedir. Bir markanın hedef kitlesinin 'kâşif' arketipini benimsemesi, markanın kimlik oluştururken kaşiflerin benzersiz özelliklerini benimsemesini sağlar. Arketiplerin bu şekilde kullanımı, hedef kitle ile duygusal açıdan temas kurulmasına yardımcı olmaktadır. Bu arketiplerin tanımları aşağıdaki şekilde verilmiştir (Mark ve Pearson, 2001)

1. Nihai güç: Bu tür markalar kullanımında, özgünlük, yaratıcılık ve hayal gücüyle engelleri aşmayı ve dayanaklılığı ortaya koyar. Bu markaların ürünleri özgün ve yenilikçi yapısıyla, hedef kitleyi yeni şeyler denemeye teşvik eder. Yaşam tarzı veya işte, en yüksek sanattan en küçük yeniliğe kadar tüm yaratıcı çabaları ve ilhamı teşvik eder.

2. Sadık: Sadık, güveni, sadakati ve güvenceyi bünyesinde barındıran, insanların kendilerini yalnız hissetmemelerini ve dünyada daha güvenle hareket etmelerini sağlayan bir arkadaştır. Bu markalar, hedef kitle açısından açgözlülük ve bencilliğe karşı, cömert, merhametli ve sevecen kabul edilmekte, ürünleri ise tüketicilerin günlük hayatını kolaylaştırmaktadır. Toplumla uyumlu ve herkese yararlı markalar olarak kabul görmektedirler.

3. Kral: Başkalarının kararlarını etkileyebilme gücü olan, bu markalar yetki, etki ve hakimiyeti temsil ederek kontrolü ve düzeni sağlamaktadır. Bu markalar en iyi veya dünya lideri özellikleriyle liderlik göstermekte ve bu sorumluluğu alarak güvenlik ve istikrar duygusunu yansıtırlar.

4. Şakacı: Bu markalar, zekâ veya gizli bilgi sergileyerek, hedef kitleyi ikna etmek ve baştan çıkarmakta, böylece kurallara ve geleneklere aykırı davranmaktadır. Olaylara farklı bir bakış açısıyla bakan, hedef kitlenin içindeki çocuğa seslenen, onları eğlendiren bir yapısı vardır.

5. Sıradan Adam: Bu markalar, herkesin erişilebilir olduğu bir yapıya sahiptir. Ulaşılabilir yapısıyla eşitliği önemli bir değer olarak kabul eder. Hedef kitlenin içindeki normal insana hitap eden bir yapısı vardır. Bu tür markaların ürünleri pek belirgin veya çarpıcı değildirler.

6. Aşık: Mistik bir cinsellik ve zevkle ilişkilendirilen bu tür markalar, erkeklerde belirli tepkileri ortaya çıkarmak için çekim gücünü ve içgüdülerini akıllıca kullanan karakterlerdir. Bu tür markaların sevecen yapısı çevreyle iletişimi kolaylaştırmakta, ürünleri ise tutku ve baştan çıkarma temalıdır.

7. Kahraman: mücadeleci ve zorluklardan kaçınmayan bu karakter, olabildiğince güçlü, yetkin ve cesur davranışlarıyla değerini kanıtlamaktadır. Bu tür marklar dünyayı iyileştirmekte, hedef kitleye cesaret, güç ve benlik saygısı aşılamaktadır. Bu markalar hırslı, odaklı ve güçlü yapılarıyla, tüketicilerin yetkin ve güçlü olmalarına yardımcı olmaktadır.

8. Asi: Bu tür markalar, hedefine ulaşmak için kuralları çiğneyen, görevini başarabilmek için

isyankâr ve zalimce eylemlere katılmaya isteklidir. Hedef kitleye, olağan toplumsal sözleşmeler tarafından yönetilmeyen, mevcut durumları değiştirmeyi hedefleyen mesajlar vermektedir.

9. Gizemli: Bu tür markalar, gizem, gerilim ve belirsizliğin evrensel mesajlarını temsil etmektedirler. Hedef kitlenin istenmeyen durumları bile nihai hedeflere dönüştürebilmesi, markanın amacına ulaşabilmesi için çeşitli ritüeller kullanması, markaları gizemli hale getirmektedir. Böyle markalar, tüketicilerin hayatlarında değişiklik yapabilmesine yardımcı olmaktadırlar.

10. Masum: Bu tür markalar, çocukları iyiliğe yönlendiren bir iyilik perisi olarak temsil edilebilir. Bu markalar saf ve sıcak yapılarıyla insanların hayatlarına mutlu ve pozitif bir bakış açısı kazandırmaya çalışırlar. Bu markalar samimi ve güvenilir yapısıyla hedef kitleye iyilik yapmak, iyimserlik ve mutluluk sağlamak isterler. Marka insanların içindeki iyilik duygusu ortaya çıkartılır ve ödüllendirilir.

11. Kâşif: Bu markalar, güçlü sezgiler ve kendini değişim yoluyla fark yaratmaya adamış karakterlerdir. Dönüşümü, kişisel gelişimi ve kendi kaderimizin efendisi olma arzusunu temsil etmektedirler. Bu markalar sürekli yeni maceraların peşinde koşarak, insanların özgürlük ve bağımsızlıklarına yardımcı olur. Bu markanın ürünleri tüketicilere kimliklerini ve neyi başarabileceklerini keşfetmelerini sağlayarak hayattan zevk almalarını sağlamaktadır.

12. Bilge yaşlı adam: Deneyim, tavsiye ve miras özellikleri öne çıkan bu markalar zamanın testine dayanmaktadırlar. Bu tür markalar, uzman ve danışman yapısıyla çevredekileri anlamak ve kendini geliştirebilmek amacıyla bilgiyi ve analizi kullanmaktadırlar. Öğrenme vaadiyle böyle markalar akıl ve zekayı ön planda tutmaktadırlar.

2.2. Marka İletişiminde Hikâye Anlatımı

Pazarlamacılar marka hikâyelerini kullanarak tüketicilere istenilen bilgi ve mesajları kolaylıkla aktarabilmektedir (Chiu vd., 2012: 271-272). Hikâyeleştirilmiş mesajlar hedef kitle tarafından bir marka mesajı olarak algılanmak yerine, tüketicilerin zihinlerinde çağrışımlar yoluyla algılar oluşturan etkenler haline dönüşmekte ve tüketicilerin duygularını ve hayal gücünü harekete geçirmektedir (Padgett ve Allen 1997: 58). Bir pazarlama iletişim aracı olarak, hedef kitleleri ve paydaşları üzerindeki etkileri nedeniyle markalar reklam, iletişim, markalaşma ve yönetim faaliyetleri için hikâye anlatımını kullanmaktadır. Bir markanın reklamlarında hikâye anlatımını kullanması, marka algısını güçlendirmek, markayı rakip markalardan ayrıştırmak, kurumsal marka itibarı oluşturmak ve paydaşların kurumsal marka algılarını etkilemek gibi avantajlar sağlayabilir (Janssen vd., 2012: 38). Ayrıca, hikâye anlatımı, çalışanları işe alma ve motive etmek, kampanyalara bağış toplamak için de kullanılabilir (Kaufman, 2003: 13). Kişisel satışta, satış görevlilerinin hikâye anlatımı yöntemini kullanması müşteriye bilgi vermek, güven oluşturma, ikna etme ve müşterilerle daha rahat bir iletişim kurmak amacıyla kullandıkları görülmektedir (Gilliam ve Flaherty, 2015: 140). Markalaşma çabalarında hikâye anlatımı, tüketicileri ikna etmek ve markayı güçlendirmek için stratejik açıdan önemli hale gelmektedir. Hikâyelerin duygusal boyutu markalar üzerinden tüketicilere ilham veren ve onları hikâyelerle etkileyerek güçlü ve anlamlı duygusal bağlar oluşturabilmektedir (Escalas, 2004b: 46; Morgan ve Dennehy, 1997: 501). Marka hikâyelerinden olumlu etkilenen tüketiciler açısından empati ve imgeleme yoluyla hikâye anlatıcısının dünyasına duygusal olarak taşınır, anlatı aktarımı yoluyla hikayeleri içselleştirir ve birçok yönden marka deneyimi ile akılda kalıcı hale gelmektedir (Pera ve Viglia, 2016: 1148). Hikâye anlatımıyla yapılan reklamlar, geleneksel reklam mesajlarına göre, tüketicilerin markanın faydalarını daha iyi anlamalarına ve marka hakkında daha olumlu düşüncelere sahip olmalarına yol açar (Chang, 2012: 251). Tüketiciler, her ne kadar işletmelerin uygun fiyat ve ürünler üzerinden fayda önermelerine mantıksal ve olumlu tepkiler verse de pazarlama iletişimi açısından marka hikâyeleri, semboller ve sosyal anlamlar üreterek tüketicilerin duygusal taraflarına hitap edebilmektedir (Fontes ve Fan, 2006: 659-660). Tüketiciyle kurulan bu duygusal etkileşim,

tüketicilerin marka hakkında kalite, sürdürülebilirlik, güven ve tarihi köklü bağlar üzerinden markaları değerli kabul etmelerini ve bu tür markalara güven duyarak, satın almaya değer görmelerini sağlayabilir (Huang, 2010: 313). Tüketiciler kendi duygu ve hayallerine uyum sağlayan deneyimler aramaktadırlar. Markalar da tüketicilerin bu deneyim arayışına oluşturdukları hikâyeler üzerinden cevap vermeye çalışırlar (Lundqvist vd., 2013: 293). Markaların, hedef kitlelerine hikâye anlatımı yoluyla marka imajını yaratmaları, tüketiciler açısından markaları daha değerli hale getirmektedir (Escalas, 2004a: 170).

Pazarlama iletişim çalışmalarında, hikâyeleştirme konusu anlatı aktarım teorisi ile açıklanabilmektedir. Anlatı aktarım teorisi, tüketicilere mesajların hikâye anlatımıyla taşınarak tüketicileri bilişsel ve duyuşsal olarak ikna edecek şekilde hikâyenin içine çekeceğini varsayarak, anlatılan bu tür hikâyelerin tüketici zihninde işlenmesinin diğer analitik işlemlerden daha baskın olduğunu öne sürmektedir. Reklamlarda anlatılan hikâye, mesajının analizinde hedef kitle tarafından daha olumlu ve esnek olmayı, analitik işlemlere kıyasla zihinde daha etkili yanıtlar oluşturmaya ve sonuçta tüketicinin daha kolay ikna olmasını sağlamaktadır (Green ve Brock, 2003: 315-341). Markalar hikâyeleri kullanarak, hedef kitlelerinde kendi tasarladıkları bir imajı oluşturmaya çalışırlar. Anlatı aktarımı düşüncesi, olayların zamansal bir boyut açısından düzenlenmesini, anlatılan hikâyelerin, bir başlangıcının, ortasının ve sonunun olduğunu vurgular. Ayrıca, hikâyede aktarılan düşünce yapılarının unsurları arasında nedensel ilişkiler kurulması ve çıkarımlar yapılmasına izin veren yapıyı göstermektedir (Delgadillo ve Escalas, 2004: 186-187). Anlatan için hikâyeleri yeniden yaşamak, dinleyen için üzerlerinde düşünülebilecek ve duygusal anlamlar üretilebilecek hikâyeler zevkli bulunmakta ve kendi hikâyelerinde arketiplerle (kahraman, aşık, asi vb.) özdeşleşen kişiliklerle zihinlerinde çeşitli deneyimler yaşamasına izni vermektedir (Woodside vd., 2008:127-128). Markalar, insan doğasının bir gereği olarak hikâyeler üzerinden, tüketicilere vermek istediği mesajları, aktarmak istedikleri deneyimleri daha organize ve düzenli olarak ve tüketim bağlamından da kopmadan anlatma imkanına sahip olmaktadırlar (Chiu vd., 2012: 272). Bu açıdan, hikâyeler hedef kitle üzerinde ikna edici bir rol de oynamaktadırlar (Woodside, 2010: 537). İkna edici bir iletişim çalışmasında hikâyeleştirilmiş mesajlar, geleneksel pazarlama çalışmalarına göre temel marka değerlerini daha iyi ifade etme imkânı verebilmektedir (Herskovitz ve Crystal, 2010: 21). Hikâyeleştirilmiş mesajlar, duygusal markalaşmayı güçlendirmekle beraber tüketiciler üzerinde markaya yönelik tutumlar ve satın alma niyetleri açısından olumlu etkiler sağlamaktadır (Chiu vd., 2012:272). Hikâyeleştirilmiş reklamların hatırlanabilirliklerinin, bir ürün veya hizmetin özelliklerinin liste biçiminde gösterildiği diğer reklamlardan daha yüksek olduğu bilinmektedir. Bir tüketicinin bir reklamda kendi hikâyesiyle örtüşen bir nokta bulması, reklamın kendisine atıfta bulunması tüketiciyi o reklama yöneltmektedir (Tsai, 2020: 9). Pazarlamacılar, reklamlarda hikâye anlatıcılığı kullanarak marka-benlik ilişkisi, marka özellikleri, imajı, konumlandırması ve reklamının nasıl yapıldığına bağlı olarak tüketici hikâyeleri şeklinde gerçekleştirilir. Hikâye kullanımının gücünü bilen reklam ajansları; hedef kitleyi olaya dahil etmekte hem eğlendirmekte hem de bir anlam örgüsü oluşturacak hikâyeleştirilmiş reklamlar hazırlamaktadırlar (Escalas, 2004a: 171). Reklamlarda, hikâyeleştirme formlarının kullanılması sayesinde tüketicilerin zihnindeki parçalanmış mesajlar güçlendirilmekte, tüketicinin doğal olarak kendi yaşam tecrübe ve bilgileri ile reklam mesajlarını bir bütün olarak alması sağlanmaktadır (Delgadillo ve Escalas 2004: 187). Güçlü ikna yeteneğine rağmen hikâyeler, geleneksel olmayan bir marka iletişim aracı olarak yeterli derecede kullanılmamaktadır (Delgado ve Fernandez, 2016: 125)

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Birleşmiş Markalar Derneği'ne (BMD) üye markaların ikna edici iletişim

çabaları açısından, reklamlarda hikâye anlatımını benimseyip benimsemediklerini araştırmak, reklamlarda hikâye anlatım düzeylerini ve anlatılan hikâyelerin unsurlarını belirlemek ve bu hikâyelerin içerikleri açısından belirli kümeler halinde gruplanıp gruplanamayacaklarını tespit etmektir.

2.2. Araştırma Soruları

BMD üyesi markaların ikna edici iletişim çabaları açısından belirlenen amaçlar çerçevesinde aşağıda belirtilen sorulara cevaplar aramaya çalışılmıştır.

1. BMD üyesi markaların, pazarlama iletişim çalışmalarında web sitesi ve sosyal medya hesapları üzerinden hikâyeleştirme yapma düzeyleri nedir?
2. BMD üyesi markalar, marka hikâyelerini anlatırken kullandıkları içerik unsurları nelerdir?
3. BMD üyesi markalar, yaptıkları hikâyeleştirmeler içerikleri açısından anlamlı bir şekilde gruplanabilmekte ve kümelere bölünebilmekte midir?

2.3. Yöntem

Bir reklam mesajının hikâye olarak tanımlanması belirli özelliklere sahip olması ile mümkün görünmektedir. Bu açıdan reklam mesajlarının incelenmesi, hikâye olup olmadığı şeklinde kodlanması ve hikâyelerin içeriklerinin taranması açısından yazar sorumluluğu kendisi almış, kendisi özenle hikâyeleri tarayarak, kodlama işlemini gerçekleştirmiş, kodlama konusunda gerektiğinde uzman görüşlerinden faydalanmıştır. Çalışmada, hikâyeler kronoloji, nedensellik ve karakter gelişimini içeren hikâyeler belirlenmiştir. Bu açıdan incelendiğinde, hangi mesajın hikâye oluşturup oluşturmadığı önemli olmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda 167 markadan oluşan üyeler listesinin 57 markasında hikâyeleştirme yapıldığı tespit edilmiştir. Ardından, öncelikle tanımlama amacıyla marka adı, sektör ve faaliyet alanı belirlenmiş. Markaların, web sitesi ve sosyal medya hesaplarının var olup olmadığı incelenerek (Tablo 1.), kullanılan mecralar ortaya konulmaya çalışılmıştır. BMD üyesi markaların dahil olduğu sektörlerin analizi yapılmış (Tablo 2.) ve bu sektörlere göre yapılan hikâyeleştirme çalışmalarının yüzdelik dağılımı (Tablo 3.) ortaya konulmuştur. Hikâyelerde odaklanılan konular açısından markaların mesajları incelenmiş (Tablo 4.), ürün, müşteriler, şirket, marka veya çalışanlar açısından beş farklı kategoride incelenmiştir (Delgado ve Fernandez, 2016: 122). İyi bir hikâyeye katkıda bulunan unsurlar açısından yapılan değerlendirmede (Tablo 5.), marka hikâyelerinin özgünlük, kısalık, tersine çevirme ve mizah açısından analizi yapılarak ortaya konmuştur (Chiu vd., 2012: 265). Hikâyelerin bir olaylar dizisi (plot) izleyip izlemedikleri (Booker, 2010: 18) veya arketip içermeleri açısından (Mark ve Pearson, 2001) yapılan analiz sonuçları da ortaya konularak (Tablo 6.), elde edilen veriler ışığında tüm tabloların analizi sonuçlar bölümünde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, hikâyelerin duygusal tonu ve hikâyenin doğası açısından (Tablo 7.) markalar değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Hikâyenin tonu açısından, olumlu mesaj veren hikâyeler olumlu olarak kodlanmış, hoş olmayan veya olumsuz mesajlar veren hikâyeler olumsuz hikâyeler olarak kodlanmıştır. Olumlu ya da olumsuz yönlerin dahil edilmediği hikâyeler de nötr olarak kodlanmıştır (Roznowski, 2003: 66). Ayrıca hikâyeler, gerçek hayat hikâyeleri veya hayali olmalarına göre hayali veya gerçek olarak sınıflandırılmıştır (Delgado ve Fernandez, 2016: 124).

Yapılan analizler sonucunda çıkan sonuçlar iki aşamalı kümeleme analizi yöntemine göre kümelere ayrılmıştır. İyi bir marka hikâyesinin dört unsuru olarak, kümeleme analizinde literatürde önerilen prosedüre göre, kategorik olarak özgünlük, kısalık, tersine çevirme, mizah ve bu dört değişkenin her hikâyeye göre toplamı sürekli bir değişken olarak beş değişken analize katılmıştır. Bu model, bu gruplar önceden bilinmediğinde, veri kümesini farklı gruplar halinde kümelemek için kullanılabilir. Kümeleme algoritması, tüm değişkenler bağımsızsa, sürekli değişkenler normal dağılıma sahipse ve kategorik değişkenler çok terimli dağılıma sahipse en iyi sonuçları veren bir mesafe ölçüsüne dayanır. Ancak, bu varsayımlar karşılanmadığında bile algoritmanın oldukça iyi davrandığı düşünülmektedir. Bu analiz, hipotez testi ve gözlemlenen anlamlılık düzeylerinin hesaplanmasını içermez. Modelin iki adımı, ön kümelemenin yapılması ve ardından ön kümelerin hiyerarşik kümelenmesinin yapılmasıdır (Hair vd.,2014: 443). Analiz, IBM SPSS Statistics Versiyon 22.0 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar orta düzeyde kalite ve dört kümenin varlığını ortaya koymuştur. Küme çözümünün "iyiliğini" ölçmek için hem uyum hem de

ayrılmanın bir ölçüsü olan siluet katsayısı kullanılmıştır. Siluet ölçüleri -1 ile +1 arasında değişir (Şenol ve Karacan, 2020: 350). Yapılan analizde bu katsayı 0,30 olarak bulunmuştur. 0.30 siluet katsayısı ise iyi kabul edilen 0.5-1.0 arasından düşük olmakla beraber kötü de kabul edilmeyen ortalama bir değer kabul edilmektedir.

2.4. Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada, hikâye anlatımının Birleşmiş Markalar Derneği üyesi markalar (Ek. A) tarafından nasıl kullanıldığını incelemek için, BMD markalarının iletişim kurarken hikâye anlatımını ne ölçüde kullandıkları, hangi mecralar üzerinden ve nasıl hikâyeler anlattıkları, hangi unsurları kullandıklarını anlamak için tanımlayıcı bir analiz yapıldı.

Tablo 1: *BMD Üyelerinin Kullandığı İletişim Mecrası*

	Mecra Sayısı	%
Web sitesi	167	100,0
Facebook	135	80,8
Twitter	106	63,5
Youtube	105	62,9
İnstagram	139	83,2

Birleşmiş Markalar Derneği (BMD) web sitesi üzerinden yapılan içerik analizi değerlendirmesinde ortaya çıkan tablo da, derneğe üye markaların tamamının websitesi adresine sahip olduğu görülmektedir. Diğer yandan üç markanın web sitesinin muhtemelen sitede yapılan revizyon sebebiyle içeriğine ulaşma imkanı olamamıştır. Daha sonraki denemelerde de hala sitelere ulaşılamadığı görülmüştür. Bu açıdan markaların websitesine sahip olduğu kabul edilmiş ama içerikleri hakkında bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu açıdan tüm markalar hikâye paylaşımı açısından web sitesi olarak bir mecraya sahiptir. Bununla beraber, BMD üyesi markaların en çok sahip olduğu en popüler sosyal medya mecrası %83,2 ile İnstagram olmakla beraber, onu sırasıyla Facebook (%80,8) ve Twitter (%63,5) takip etmektedir. Twitter ve Youtube hesapları nerdeyse başabaş bir sahiplikle %62,9 olduğu görülmektedir. Markaların ayrıca araştırmaya dahil edilmeyen Linkedin ve Pinterest hesaplarının da olduğu dikkat çekmektedir. He ne kadar markalar çeşitli sosyal medya mecraları kullanmakta olsalar bile genel olarak hikâyeleştirilmiş reklamlarını Youtube mecrası üzerinden paylaşmaktadırlar. Çalışmada, 57 marka hikâyesi tespit edilmekle beraber, bunların 2 tanesi Facebook (3,6%) paylaşımı olmakta, geri kalan hikâyeleştirilmiş 55 marka mesajının Youtube mecrasında (96,4%) yayınlandığı görülmektedir /(Ek. B). Bu da Youtube hesabına sahip olma oranının düşük olmasına rağmen, Youtube hesabının kullanım oranının yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: *BMD Üyesi Markaların Sektörlere Göre Dağılımı*

	Sektör Sınıflandırılması	Adet	%
1	Ayakkabı	21	12,6
2	Çok Katlı Mağazacılık	5	3,0
3	Erkek Giyim	17	10,2
4	E-Ticaret	7	4,2
5	Ev Tekstili	7	4,2
6	Hizmet	9	5,4
7	İç Giyim	6	3,6
8	Kadın Giyim	18	10,8

9	Kadın& Erkek Giyim	18	10,8
10	Kozmetik	8	4,8
11	Küçük Mutfak Ürünleri	3	1,8
12	Mücevherat	9	5,4
13	Spor Giyim	11	6,6
14	Diğer Sektörler	28	16,8
		167	100

BMD üyesi markaların web siteleri ve sosyal medya mecralarının incelenmesi sonucu Tablo 2. de gösterilmiştir. BMD web sitesinde işletmelerin tanımlanmış sektörlerine bağlı olarak yapılan sınıflandırmada en çok ayakkabı sektöründe (%12,6) markaların bulunduğu görülmektedir. Ayakkabı sektörünü, kadın giyim ve kadın&erkek giyim sektörleri (%10,8) takip etmektedir. Erkek giyim sektörü (%10,2) üçüncü sırada diğerlerini takip etmektedir. Diğer sektörler olarak sınıflandırılan bölüm (%16,8) en yüksek orana sahip olmakla birlikte danışmanlık, optik, turizm, bebek&çocuk giyim, yiyecek, deri&ayakkabı, mobilya, çocuk&oyuncak, yatak&ev tekstili, bebek, ev eşyası, aksesuar, mutfak, oyuncak, yazılım, çocuk giyim, yiyecek, elektronik, telekomünikasyon ve beyaz eşya sektörlerinden bir veya iki marka tarafından temsil edilmektedirler.

Tablo 3: *BMD Üyesi Markaların Hikayeleştirme Kullanım Durumu*

	Sektör Sınıflandırılması	Hikâyeleştirme Kullanımı				
		Hayır	Evet	Toplam	% Sektöre Göre	%Toplam Hikâyeleştirmeye Göre
1	Ayakkabı	18	3	21	14,3	5,3
2	Çok Katlı Mağazacılık	3	2	5	40,0	3,5
3	Erkek Giyim	12	5	17	29,4	8,8
4	E-Ticaret	4	3	7	42,9	5,3
5	Ev Tekstili	4	3	7	42,9	5,3
6	Hizmet	7	2	9	22,2	3,5
7	İç Giyim	4	2	6	33,3	3,5
8	Kadın Giyim	14	4	18	22,2	7,0
9	Kadın& Erkek Giyim	10	8	18	44,4	14,0
10	Kozmetik	5	3	8	37,5	5,3
11	Küçük Mutfak Ürünleri	1	2	3	66,7	3,5
12	Mücevherat	7	2	9	22,2	3,5
13	Spor Giyim	4	7	11	63,6	12,3
14	Diğer Sektörler	17	11	28	39,3	19,3
		110	57	167	34,1	100,0

BMD üyesi markaların web sitelerinde ve sosyal medya hesaplarında yapılan incelemede (Tablo 3.) 167 markanın 57 tanesinde (%34,1) reklamlarında hikâyeleştirme kullandıkları belirlenmiştir. Hikâyeleştirme konusunda en yüksek oran sektör bazında Küçük Mutfak Ürünleri (%66,7), ardından, Spor

Giyim (%63,6) ve üçüncü sırada ise Kadın&Erkek Giyim sektöründe (%44,4) olduğu görülmektedir. Hikâyeleştirmenin oransal olarak en az kullanıldığı sektör Ayakkabı Sektörü (%14,3) olarak belirlenmiştir. E-ticaret ve Ev Tekstili Sektörleri de (%42,9) yüksek oranda hikâyeleştirme uygulayan sektörlerden olduğu görülmektedir. Toplam hikâyeleştirme oranına göre incelendiğinde ise, Diğer Sektörler (%19,3) ile birinci sırada yer almakta, Kadın&Erkek Giyim Sektörü (%14,0) ile ikinci sırada yer almaktadır. Spor Giyim ise (%12,3) üçüncü sırada yer almıştır. Toplam hikâyeleştirme oranına göre incelendiğinde en son sırada Çok Katlı Mağazacılık, Hizmet, İç Giyim, Küçük Mutfak Ürünleri ve Mücevherat (%3,5) olduğu görülmektedir.

Tablo 4: *BMD Üyesi Markaların Hikayeleştirmede Kullandığı En Popüler Konular*

	Hikâyeleştirmede En Popüler Konular				
Odaklanılan Konu	Ürün	Müşteriler	Şirket	Çalışanlar	Marka
Odk. Konunun Popülerliği (Sayı)	21	9	4	2	21
Evet	36,8%	15,8%	7,0%	3,5%	36,8%
Hayır	63,2%	84,2%	93,0%	96,5%	63,2%

BMD üyelerinin web siteleri ve sosyal medya reklamlarının hikâyeleştirmede kullandığı en popüler konular açısından incelendiğinde (Tablo 4.), Ürün ve Marka odaklı hikâyeleştirmelerin (%36,8) en popüler konular olduğu görülmektedir. En az popüler olan hikâyeleştirme odağının Çalışanlar üzerinden (%3,5) yapıldığı görülmektedir.

Tablo 5: *BMD Üyesi Markaların Hikayeleştirmede Kullandıkları Unsurlar*

	İyi bir hikâyeye katkıda bulunan unsurlar				
İyi bir hikâyenin unsurları	Özgünlük	Kısalık	Tersine Çevirme	Mizah	Toplam
Sayı olarak	17	16	17	7	57
Yüzde (%) olarak	29,8	28,1	29,8	12,3	100,0

BMD üyelerinin web siteleri ve sosyal medya reklamlarının hikâyeleştirmede kullandığı hikâyeye katkıda bulunan unsurlar açısından incelendiğinde (Tablo 5.) Özgünlük ve Tersine Çevirme'nin (%29,8) yoğun kullanıldığı görülmektedir, diğerlerine yakın bir oranda hikâyeleştirmede Tersine Çevirme'nin (%28,1) kullanıldığı görülmektedir. Mizah ise (%12,3) en az kullanılan unsur olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 6: *Öykülerde Tanımlanan Olay Örgüsü Türleri ve Arketipler*

Olaylar dizisi (plot) var mı?				%	Arketip var mı?		%
		Evet	18	31,6	Evet	57	100
		Hayır	39	68,4	Hayır	0	0
Plot				%	Arketipler		%
Canavarı Yenmek			2	11,1	Nihai güç	2	3,5
Fakirlikten Zenginliğe			1	5,6	Sadık	5	8,8
Arayış			8	44,4	Kral	1	1,8
Yolculuk ve Geri Dönüş			1	5,6	Şakacı	3	5,3
Komedi			2	11,1	Sıradan adam	11	19,3
Trajedi			0	0,0	Aşık	4	7,0
Yeniden Doğuş			4	22,2	Kahraman	14	24,6

	Asi	2	3,5
	Gizemli	0	0,0
	Masum	6	10,5
	Kâşif	4	7,0
	Bilge yaşlı adam	5	8,8

BMD üyelerinin web siteleri ve sosyal medya reklamlarının kullanıldığı hikâyeleştirme yapılarında, bir, olaylar dizisi olup olmadığına bakıldığında (Tablo 6.) yüksek oranda (%68,4) dizi olmadığı görülmektedir. Dizi oluşumunda ise Arayış dizisinin (%44,4) en yüksek oranla gerçekleştiği, diğer en yüksek dizinin (%22,2) ile Yeniden doğuş dizisinde gerçekleştiği görülmektedir. Komedi ve Canavarı Yenmek dizilerinin (%11,1) üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Trajedi dizisine BMD'nin marka reklamlarında rastlanmamıştır. Arketipler açısından incelendiğinde ise reklamlarda, Arketip oluşumunun reklamların tamamında olduğu görülmektedir. Arketipler açısından incelendiğinde Kahraman arketipinin (%24,6) en yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir. Sıradan Adam arketipi (%19,3) ikinci sırada olduğu görülmektedir. Masum arketipinin (%10,5) ise üçüncü en yoğun kullanıldığı görülmektedir. Gizemli arketipine hiç rastlanmamış olmakla birlikte, en düşük Kral arketipinin (%1,8) olduğu görülmektedir.

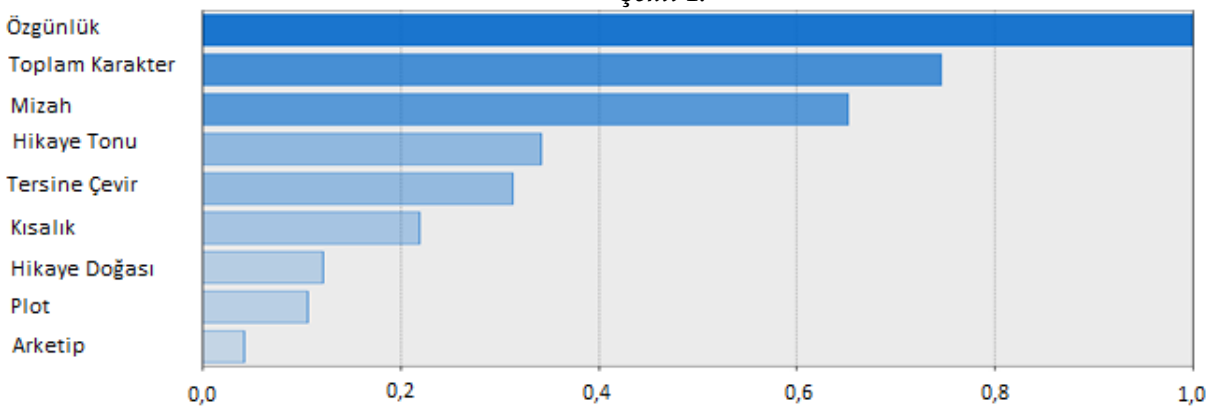
Tablo 7: *Hikâyelerin Diğer Karakteristik Özellikleri*

Hikâyenin duygusal tonu	Sayı	%	Hikâyenin doğası	Sayı	%
Olumlu	23	40,3	Gerçek	51	89,4
Nötr	30	52,6	Hayal	6	10,5
Olumsuz	4	7,0			

BMD üyesi markaların hikâyeleştirme çalışmaları incelendiğinde (Tablo 7.) , 23 hikâyenin (40,3%) pozitif mesajlar içeren olumlu hikâyeler olduğu görülmekte, 4 hikâye (7,0%) yaşanan bir trajediye dikkat çeken acı ve olumsuz hikâyeler olduğu görülmektedir. Ne olumsuz ne olumlu hikâye olan nötr hikâyeler ise çoğunluğu oluşturarak 30 tane (52,6%) olduğu görülmektedir. Ayrıca hikâyenin doğası açısından incelendiğinde 51 hikâyenin (89,4%) gerçek hayat veya gerçek hayattan alıntı olduğu değerlendirilmekte iken, 6 hikâyenin (10,5%) hayal ürünü hikâyeler olduğu görülmektedir.

İki aşamalı kümeleme analizi sonuçlarına göre (Şekil.1) değişkenler artan önem sırasına göre göstermektedir.

Şekil 1.

Yapılan analizde, (Şekil.1) özgünlük değişkeninin en yüksek, arketip değişkeninin de en düşük düzeyde olduğu bir sıralama ortaya çıkmıştır. Önem derecesine göre, hikâyelerde kullanılan toplam karakter sayısı değişkeni, kullanılan mizah, hikâyenin tonu, hikâyede tersine çevirme kullanılması, kısalık, hikâyenin doğası ve hikâyelerde dizi (plot) varlığı değişkenleri olarak sıralanmıştır.

Tablo 8: *Kümeleme Analizi Sonuçları ve Tanımlanan Kümeler*

	Üstün Hikayeler	Normal Hikayeler	Sıradan Hikayeler	Ayrıcalıklı Hikayeler
Büyüklük	40.4%	24.6%	19.3%	15.8%
Marka Sayısı	23	14	11	9
Özgünlük	Var (95,7%)	Var (100%)	Var (100%)	Var (100%)
Ort. karakter sayısı	2 (65,2%)	3 (85,7%)	2 (54,5%)	3 (66,7%)
Mizah	Yok (100%)	Var (92,9%)	Var (63,6%)	Yok (66,7%)
Hikâyenin Tonu	Nötr (78,3%)	Olumlu (78,6%)	Nötr (72,7%)	Olumlu (66,7%)
Tersine Çevirme	Var (73,9%)	Var (78,6%	Var (54,5%)	Var (100%)
Kısalık	Var (52,2%)	Var (71,4%)	Var (100%)	Var (100%)
Hikâyenin Doğası	Gerçek	Gerçek (71,4%)	Gerçek (90,9%)	Gerçek (88,9%)
Plot Varlığı	Yok (78,3%)	Yok (57,1%)	Yok (72,7%)	Yok (55,6%)
Arketip Varlığı	Kahraman (21,7%)	Sıradan Adam (28,6%)	Sıradan Adam (36,4%)	Kahraman (33,3%)

Yapılan analiz sonucunda türetildiği değişkenlere bağlı olarak, dört küme Tablo 8'de gösterildiği gibi tanımlanabilir.

Üstün Hikayeler, oransal olarak (40,4%) ve 23 marka ile büyüklük açısından birinci kümedir. Bu kümede özgünlük diğer kümelerdeki gibi öne çıkmaktadır. İyi bir hikâyede bulunması gereken ortalama karakter sayısı açısından 2 karakter ön plana çıkmıştır. Mizah ve olaylar dizisi olmayan bu kümedeki hikâyelerde hikâyenin tonu nötr, hikâyenin doğası diğer hikâyelerde de olduğu gibi gerçek hikâyelerdir. Tersine çevirme ve kısalığın varlığı dikkat çekmektedir. Kahraman arketipi bu küme hikâyelerinde öne çıkmaktadır. Bu kümeye örnek olarak ARZUM markasının reklamları (Erişim tarihi: 10.06.2021, https://youtu.be/6yMfdhAAImA) ve GİZİA markasının (https://www.youtube.com/watch?v=Yh0Zp9SUYzM) reklamları örnek olarak verilebilmektedir. Normal Hikayeler, büyüklük sıralamasında (24.6%) ve 14 marka ile ikinci olan bu küme, ortalama üç karakterden oluşan hikâyelerden oluşmaktadır. Mizah unsuru olan hikâyeler mevcuttur. Hikâyenin tonu olumlu olmakla beraber, tersine çevirme ve kısalık bulunmaktadır. Arketip karakterinin sıradan adam olduğu dikkati çekmektedir. Bu kümeye örnek olarak ATÜ Duty FREE markası (Erişim tarihi: 10.06.2021, https://youtu.be/tQMMCflTsdg) ve AVVA marka (Erişim tarihi: 10.06.2021, https://www.youtube.com/watch?v=d9hl06SKhHE) reklamları verilebilir. Sıradan Hikayeler, büyüklük (19.3%) ve on bir marka sayısı ile en büyük üçüncü kümedir. Bu kümede de özgünlük, tersine çevirme, kısalık, hikâyenin doğası ve dizi (plot) varlığı diğer kümlerle benzeşmekte, fakat bu kümede diğerlerinden farklı olarak hikâyenin tonu nötr olduğu görülmekte, arketip olarak da sıradan adam olduğu görülmektedir. Bu kümeye örnek olarak HUMMEL markası (https://youtu.be/ZAnn0b6u4i4) ve H&M markası (Erişim tarihi: 10.06.2021, https://youtu.be/zpXzfXwRguo) reklamları verilebilir. Ayrıcalıklı Hikayeler, büyüklük açısından (15.8%) ve 9 marka ile en sonuncu kümedir. Diğer değişkenler birbiriyle benzeşmekle birlikte hikâyelerde ortalama üç karakterden oluşmakta, mizahın

varlığı görülmekte, hikâyelerin tonu olumlu ve kahraman arketipinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kümeye örnek olarak İŞBİR YATAK markası (Erişim tarihi: 10.06.2021, https://youtu.be/iptmE-g8Skg) ve ROSSMAN markası (https://youtu.be/qesZuQvakHc) reklamları verilebilir.

İyi bir hikâyenin unsurları olarak hikâyenin özgünlüğü kısalığı, tersine çevirme ve mizah olarak belirlenmiş olmasına rağmen, BMD marka reklam hikâyeleri örneklerinde özgünlüğün, kısalığın, terine çevirmenin literatüre uygun olarak dikkat çeker bir şekilde varlığı fakat mizah konusunda literatüre uygun olmadığı görülmektedir. Fakat arketipler açısından incelendiğinde mizahın olmadığı hikâyelerde daha çok kahraman arketipinin varlığı, sıradan adam arketipinin uygulandığı hikâyelerde mizahın varlığı dikkat çekmektedir. Burada kahramanlık hikâyelerinin mizah içermezken, sıradan adam arketipli hikâyeleri cazip hale getirmek için mizah unsurunun kullanıldığı söylenebilir. Hikâyenin tonu açısından veya iyi bir hikâyede olması gereken ortalama karakter sayısı açısından belirli bir fark görünmemektedir. Ortalama karakter sayısı açısından BMD reklamlarında iki kümenin iki, iki kümenin ise üç karakterden oluşan reklamlar içerdiği görülmektedir. Bu da asıl karakterin bir başka karakter veya karakterlerle etkileşim halinde olmasını gerektirmektedir. Bu bir diyalog olabilirken (Erişim tarihi: 10.06.2021, LCWAİKİKİ: https://youtu.be/rUwZz08O43g) karşılıklı yaşanan bir olay (Erişim tarihi: 10.06.2021, İNTERSPORT: https://youtu.be/yXZ-0tv-BEI) da olabilir. BMD reklamlarında hikâyelerin tüm kümelerde gerçek hayattan alınma hikâyeler olduğu görülmektedir. Hikâyenin tonu açısından incelendiğinde kümeler olumlu hikâyelerden (Erişim tarihi: 10.06.2021, ARİŞ: https://youtu.be/F4rXVIprZ5A) ve nötr hikâyelerden oluşmaktadır. Mizahın varlığı açısından hikâyeler incelendiğinde bir ünlü olan Elçin Sangu'nun reklama hazırlıksız yakalanması konu alınmakta (Erişim tarihi: 10.06.2021, GİTTİGİDİYOR: https://youtu.be/F4rXVIprZ5A) ve mizahın yokluğu açısından incelendiğinde futbolcu Merih Demiral'ın spor geçmişi kullanılmaktadır (MAVİ: https://youtu.be/B2vhbujAtP4). Tersine çevirme örnekleri açısından incelendiğinde, bir ürünün veya markanın kullanımının şartları olumlu yönde geliştirdiği ve kullanıcıyı mutlu ettiği değerlendirilebilir (Erişim tarihi: 10.06.2021, ROSSMAN: https://youtu.be/qesZuQvakHc). Hikâyenin gerçekliği açısından incelendiğinde MARKS&SPENCER reklamında bir ünlü olan Burcu Esmersoy'un marka ürünlerini giymesi ve mutlu bir güne başlaması konu olarak kulanılmaktadır (Erişim tarihi: 10.06.2021, M&S: https://youtu.be/oz_q5O7sPws). Hikâye kümelerinde olaylar dizisi olmadığı görünmekle birlikte, çalışma içerisinde çeşitli diziler tespit edilmiş, Arayış dizisinin ATASUN OPTİK ürünlerinin reklamlarında (Erişim tarihi: 10.06.2021, https://youtu.be/dzqEvluDRLg) kullanıldığı görülmektedir. HEPSİBURADA markasının komedi dizisinin kullanıldığı Cem Yılmaz reklamı da (Erişim tarihi: 10.06.2021, https://youtu.be/RcOO-E-L1g4) bir başka örnek olarak verilebilmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de yapılan reklamcılık çalışmalarında markaların hikâyeleştirme unsurlarını ortaya çıkarmak ve hikâye teori ve pratiğinin BMD reklamları üzerinden var olan durumu tespit etmektir. Bu amaçla bu çalışmada üç soruya cevap aranmıştır.

Birinci soruda, BMD üyesi markaların pazarlama iletişim çalışmalarında web sitesi ve sosyal medya hesapları üzerinden hikâyeleştirme yapma düzeyleri sorgulanmaktadır. Son yıllarda içerik pazarlamasının ve markaların içerik üretiminde hikâyeleştirme çalışmalarının gelişmesine rağmen BMD üyesi 167 markanın hâlihazırda nerdeyse üçte ikisi arasında reklamlarda hikâyeleştirmenin yaygın olmadığı görülmektedir. Hikâye anlatma uygulamaları, çalışmada analiz edilen sektörlere bakıldığında küçük ev aletleri sektörünün (%66,7) oranının yüksek olmasına rağmen bu sektörde BMD üyesi sadece üç markanın olması dikkat çekicidir. En fazla BMD üyesi olan Ayakkabı sektörü ise hikâyeleştirme çalışmalarında oransal olarak en düşük seviyelerde (14,3%) görülmektedir. Bu durum

ayakkabı sektöründe hikâyeleştirmeye önem vermediği veya sektörün buna müsaade etmediği anlamına gelebilir. Tekstil sektörünün Türkiye'de yaygın olması ve buna bağlı olarak BMD üyesi markaların pek çoğunun giyim sektöründe faaliyet gösteren markalar olması giyim sektörünün hikâyeleştirmede öne çıkmasını açıklayabilmektedir. Giyim sektörü kendi içerisinde Spor Giyim, Kadın Giyim, Erkek Giyim, Kadın&Erkek Giyim olarak bir arada düşünüldüğünde (%42,1) yüksek bir oran çıktığı görülmektedir. Bu açıdan BMD üyesi giyim markalarının hikâyeleştirme konusunda diğer sektörlere göre güçlü bir duruş gösterdiği söylenebilir. Diğer Sektörler yapısı altında değerlendirilen 28 marka Danışmanlık, Optik, Turizm, Bebek&Çocuk Giyim, Yiyecek, Deri&Ayakkabı, Mobilya, Çocuk&Oyuncak, Yatak&Ev Tekstili, Bebek, Ev Eşyası, Aksesuar, Mutfak, Oyuncak, Yazılım, Çocuk Giyim, Elektronik, Telekomünikasyon ve Beyaz Eşya sektörlerinden oluşmakta ve yüksek hikâyeleştirme (%39,3) oranına sahip olmaktadır. Bu oran, hikâyeleştirme oranları içerisinde (%19,3) de en yüksek oranda temsil edilmesine rağmen birçok sektörü bünyesinde bulundurması, değerlendirme açısından çok anlamlı görülmemektedir. Bu nedenle sektörü oluşturan markalar ayrı ayrı incelemeye tabi tutulmamışlardır. Ayrıca, markaların web sitelerinin hikâye anlatmak için çok kullanılmadığı ve genelde sosyal medya mecralarının marka hikâyesi anlatan reklam ve mesajları paylaşmak için kullanıldığı görülmektedir. Markaların en çok İnstagram hesabı bulunmakla birlikte, Youtube sosyal medya mecrası sesli ve görüntülü olarak video paylaşmaya en uygun mecra olarak markaların hikâyeleştirilmiş mesajlarını en çok paylaştıkları mecra olarak dikkat çekmektedir.

BMD üyesi markalar, marka hikâyelerini anlatırken kullandıkları içerik unsurlarının araştırıldığı ikinci soruya göre, yapılan analizlerde iyi hikâyelere katkı veren unsurlar ve kullanılan olaylar dizisi ve arketip uygulamaları incelenmiştir.

Arayış dizisinin (44,4%) markalar arasında en yaygın olarak kullanıldığı, bunun da hedef kitlenin en doğru ve ideal markaya yönelik arayışlarının göstergesi olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir. Günümüzde, tüketiciler belirli markalara yönelik sadakat sahibi olsalar bile devamlı bir arayış içerisindendirler. Bu arayış kendileri için en doğru olan tercihe ulaşabilmek içindir. Bir tüketici bir markaya sadakat gösteriyor olsa bile başka ve yeni markaları denemek ve sadık olduğu markanın yine en doğru marka olduğunu teyit etmek için bile bu deneyimleri yaşamak isteyebilir. Bu nedenle, markaların tüketiciyi anladıklarını ve onların kendileri için en ideali arayışlarını tasdik eden hikâyeleri tüketicileri cezbetmek için kullanabilmektedirler. Arketipler açısından değerlendirildiğinde ise, markalar hikâyelerinde sıradan adam ve kahraman arketiplerini kullanmakla, her tüketicinin bir kahraman olma potansiyeli üzerinden hedef kitlelerine mesajlar vermektedirler. Kendisinin bir kahraman olarak tanınması, bir tüketici için cezbedici bir mesaj olabilir. Bunun yanında sıradan adam arketipinin kullanımı ise, bir kahramanın karşısında tezat gibi duruyorken, esasında tüketiciyi farklı yönlerden ele alan bir yapıyı ifade etmektedir. Reklamlarda arketip kullanımı insanlarda arzu duygusunu ortaya çıkaran ve ikna etkisi olan araçlardır. Bu nedenle Türkiye'de reklam uygulamalarında arketip kullanımının yaygın olduğu görülebilmektedir (İşbar, 2020: 165, Kılıç, 2020: 13). Çalışmamızda incelenen reklamlarda arketip kullanımının yüksek seviyede olması, tüketicilerin ikna edilmesinde önemli katkısı olması açısından önemli kabul edilmektedir. Kümelerde de karşılaşıldığı gibi sıradan adam arketipi mizahi hikâyelerle desteklenerek hayatın mizah boyutunun her yerde karşısına çıkabileceği gösterilmeye çalışılmaktadır. Hedef kitlenin sıradan birer tüketici olması, onların lüks algısı düşük marka ve ürünlere yönelmesi açısından önemlidir. Kullanılan mizah ise hikâyeye bir cazibe oluşturabilme potansiyeline sahiptir. Markalar, tüketicilerle uyumlu olabilirlerse başarılı olabilirler. Bu açıdan hedef kitlenin markayı kendine yakın hissetmesi ve sahiplenmesi marka sadakatine bir adım daha yaklaştıracaktır. Markalar, gerçek hikâyeler kullanabilecekleri gibi hayal ürünü hikâyeler de kullanabilmektedirler. BMD üyesi markalar gerçek hayattan hikâyeleri (89,4%) büyük oranda kullanmayı tercih etmektedirler. Bu bakış açısı, kahraman ve sıradan adam arketipleriyle

örtüştüğü düşünülmektedir. Tüketiciye, sıradan insan örnekleriyle yaklaşan veya bir kahramanmışçasına yaklaşan hikâyeler onları daha çok markaya çekebilecektir. Burada sporcuların kahramanlığını gösteren hikâyeler (Erişim tarihi: 10.06.2021, SPORTİVE: https://youtu.be/ReWm8un_Lkc) dikkat çekmektedir. Olaylar dizisi (plot) açısından değerlendirildiğinde, İspanyol markalarının kullandığı plotlar açısından incelendiği görülmekte, yapılan çalışmada, reklamlarda plot kullanımının arketip kullanımının yarısından daha az olduğunu tespit edildiği görülmektedir (Delgado ve Fernandez, 2016:125). Yapılan bu çalışmada da, benzer sonuçlar olduğu görülmektedir. Türkiye'de BMD üyesi markaların, arketip kullanımının daha çok ve plot kullanımın daha az olduğu görülmektedir. Bu tercihin sebebinin, arketiplerin daha kolay uygulanabildiği veya daha etkili olduğu gibi çeşitli değerlendirmeler olabilmekle beraber, bu çalışmanın konusu olmadığı için daha sonraki çalışmalara konu olabilir.

Reklamlarda, gerçek hikâyeler anlatmanın tüketicilerde güvenilirliği arttırdığı ve gerçek hayattan kesitlerin verildiği reklamların tüketicileri daha çok ikna edebileceği görülmektedir (Şahin 2018: 166, Uyar, 2018: 125). Ayrıca gerçek hayat kesitleri açısından ünlülerin reklamlarda oynatılması tüketicilerde sempati ve ilgi oluşması açısından önemli görülmektedir. Bu çalışmada ortaya konulan hikayelerin gerçek hikayeler olması literatürdeki diğer çalışmalarla uyumludur.

Hikayenin duygusal tonunun (Eckler, 2011: 8) hikâyeleştirilmiş reklam videolarında olumlu mesajların tüketicilerde de olumlu karşılıklar verdiğini göstermektedir. Bu çalışmada ortaya çıkan sonuca göre de olumlu ve nötr hikayelerin olumsuz hikâyelerden fazla olduğu belirlenmiştir. Olumsuz hikâyelerin ise genellikle sosyal içerikli kampanyalarda kullanıldığı (içki, sigara vb.) , ve tüketicilere istenilmeyen durumların ortaya çıkabileceği gösterilmesi açısından önemlidir.

İyi bir hikâyenin unsurları açısından yapılan değerlendirmede, daha çok insanların günlük tüketime veya lüks tüketime yönelik markalar açısından değerlendirildiği ve özgünlüki kısalıki tersine çevirme ve mizah unsurlarının bu açılardan değerlendirildiği görülmektedir. Hikayaleştirme de özgünlüğün yüksek olması lüks markalara bağlanırken, kısalığın düşük olması yine hikaye anlatımına yönelik tüketici ilgisini göstereceği için yine lükse ulaşma ve deneme algısını ortaya koyabilmektedir. Kısa reklamlar daha çok günlük kullanıma yönelik markalarda ve mizah kullanımı da markadan daha başka beklentisi olmayan tüketicilerin ilgisini çekebilmek için kullanılabilmektedir. Tersine çevirme unsuru ise yine yeni bir deneyim olarak lüksalgısına yatkınlık göstermektedir (Chiu vd., 2012: 272). Bu açıdan bu çalışmada mizahın daha düşük ve kısalığın yüksek çıkmasını, BMD üyesi markaların mesajlarında tüketicinin mesajı kolay algıladığı, ihtiyacını bilebildiği ve ayrıca mesaja mizah açısından ilgi gösterebileceği düşünülmektedir. Tersine çevirme ve özgünlüğün yüksek çıktığı reklamların da tüketicilerce daha özel ve üst düzey algılanması mümkündür. Odaklanılan konu açısından incelendiğinde Delgado ve Fernandez'in (2016: 125) İspanya'da yaptıkları çalışmalarında, reklamlar, sırasıyla markalar, tüketiciler, ürünler, şirket ve çalışanlar şeklinde bir sıralama dikkat çekerken, bu çalışmada da sırasıyla ürünler ve markalar aynı ve birinci, ardından, müşteriler, şirketler ve çalışanlar olarak sıralanmıştır. Burada, kültürlerarası farklılıkların devreye girmiş olabileceği, ispanyada yapılan çalışmanın Türkiye'de ürün ve markanın tüketicilerden daha öne çıkmış olabileceği değerlendirilebilmektedir.

Üçüncü soruda, BMD üyesi markalar, yaptıkları hikâyeleştirmeler içerikleri açısından anlamlı bir şekilde gruplanabilmesi ve kümelere bölünebilmesi sorgulanmaktadır. Yapılan kümeleştirme analizinde ortaya çıkan en büyük kümenin, kahraman arketipi kullanması, kısa hikâyeler ve hikâyede tersine çevirme kullanması, kullanılan ürün veya markanın tüketicide olumlu değişimler meydana getirmesi bu kümenin BMD üyesi markalarda en çok kullanıldığının bir göstergesi olduğunu düşündürmektedir. Olaylar dizisi yokluğu gösterilmekle birlikte (78,3%) oransal olarak çok tercih edilmediğini ama kesinlikle var olmadığını gösterdiği ifade edilebilir. Bu kümeler markaların

Türkiye'de hedef kitlelerini değerlendirme yapılarını ve buna göre hikâyeleştirilmiş mesajlar sunmalarını ve bu mesajları verirken ne tür değişkenleri bir arada kullandıklarını göstermesi açısından önemlidir. Bir marka hedef kitlesiyle benzeşmeyi önemsiyorsa, onlara, onları gerçekten gördüğü gibi mesajlar gönderecektir. Bütün bu değerlendirmeler BMD üyesi markaların kendilerini tüketicilere yönelik konumlandırmaları açısından verdikleri mesajlar açısından manidar kabul edilmektedir. Bu arada bir markanın kendini lüks marka olarak konumlandırması da yapılan hikâyeleştirme çalışmalarının yönünü ve tonunu belirleyebilir. Orta düzey tüketici ürünlerine yönelik bir marka tüketicinin gerçek kişiliğine yönelik hikâyeleştirmeler yapabilirken, lüks konumlandırılan bir marka ise tüketicinin ideal benliğine yönelik hikâyeleştirmeler yapabilir.

İyi tasarlanmış marka hikâyelerinin özgünlük, kısalık, tersine çevirme ve mizah olmak üzere dört unsuru içermesi beklenmektedir. Oluşturulan kümelerde diğer üç unsur çeşitli derecelerde var olmakla birlikte BMD üyesi markalarda mizah unsurunun gözle görülür şekilde eksikliği dikkat çekicidir. Bu durum, literatürün başka kültürlerden adapte edilmesi ve dolayısıyla Türkiye gibi ülkelerde başka kombinasyonların varlığının bir göstergesi olabilir. Marka yöneticilerinin, tersine çevirme konulu hikâyeleri kullanması, tüketicilerin var olan sorunları ile markanın / ürünün problem çözme yetenekleri arasındaki nedensel ilişkilerin ana hatlarını çizmesi açısından önemli görülebilir. Bu tür hikâyeler, tüketicilerin ürünü kullanmadan önce değerlendirebilmek için yeterli bilgiyi elde edemediği deneyimsel teklifler için özellikle önemlidir.

Nispeten yeni bir yaklaşım olan hikâye anlatıcılığı, tüketicilerle ortak noktalar ve deneyimler oluşturulması, duyguların ve düşüncelerin paylaşımı açısından önemlidir. Markalar, tüketiciye reklam mesajları üzerinden ve hikâyeler kullanarak markalarını ve ürünlerini kullanmanın hissettireceği olumlu duyguları aktararak hedef kitlelerine bir satın alma gerçekleştirmeden veya bir ödün vermeden markalarıyla duygusal ve mantıksal temas kurma avantajı sağlayarak onları cezbetmeye çalışabilirler. Marka yöneticileri, hedef kitlelerinin zihinlerinde markalarıyla ilgili olumlu algıları zenginleştirmek için bu tür hikâyeleri kullanabilir. Potansiyel müşteriler için ise en azından mesajın cazibesi sayesinde bir değer algısı oluşturabilir. Bugünün karar vericisi olmayan çocuklar bu eğlenceli reklam hikâyelerini zihinlerinde biriktirerek gelecekte karar verici olacakları tüketim tercihlerinde olumlu çağrışımlar oluşturabilirler.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da belirli sınırlılıklar mevcuttur. Türkiye'de pazarlama iletişiminde hikâyeleştirme çalışmaları yeni olmamakla birlikte medyada birçok hikâyeleştirilmiş reklamla karşılaşılmaktadır. BMD üyesi markalarda hikâyeleştirmenin düşük oranda gerçekleşmesi Türkiye'deki reklamcılık çalışmalarının genelini kapsamamaktadır. Başka yapılar ve medyalar incelenecek olursa hikâyeleştirme çalışmalarında çok daha farklı sonuçlar görülebilir. Bu açıdan çalışma farklı mecralar, medyalar ve markalar üzerinden geliştirilmeye müsait görülmektedir.

KAYNAKÇA

Booker, C. (2010). *The seven basic plots: Why we tell stories*. A&C Black. Continue Press: London

Chang, C. (2012). Narrative advertisements and narrative processing. Shelly Rodgers & Esther Thorson (Eds.)In Advertising theory (pp. 242-2254). Routledge.

Chiu, H. C., Hsieh, Y. C., & Kuo, Y. C. (2012). How to align your brand stories with your products. *Journal of retailing*, *88*(2), 262-275.

Delgadillo, Y.,& Escalas, J. E. (2004). Narrative word-of-mouth communication: Exploring memory and attitude effects of consumer storytelling. *ACR North American Advances*. 31(1), 186-192.

Delgado-Ballester, E., & Fernández-Sabiote, E. (2016). "Once upon a brand": Storytelling practices by Spanish brands. *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, *20*(2), 115-131.

Denning, S. (2006). Effective storytelling: strategic business narrative techniques. *Strategy & Leadership*. 34(1), pp. 42-48.

Eckler, P., & Bolls, P. (2011). Spreading the virus: Emotional tone of viral advertising and its effect on forwarding intentions and attitudes, *Journal of Interactive Advertising*, 11(2), 1-11.

Escalas, J. E. (2004a), Narrative processing: Building consumer connections to brands. *Journal of consumer psychology*, *14*(1-2), 168-180.

Escalas, J. E. (2004b), Imagine yourself in the product: Mental simulation, narrative transportation, and persuasion, *Journal of advertising*, *33*(2), 37-48.

Fog, K., Budtz, C., & Yakaboylu, B. (2005). *Storytelling*. Berlin: Springer.

Fontes, A., & Fan, J. X. (2006). The effects of ethnic identity on household budget allocation to status conveying goods. *Journal of Family and Economic Issues*, *27*(4), 643-663.

Fortune, 2020. Erişim tarihi: 23.06.2021, https://fortune.com/company/apple/fortune500/ ()

Gilliam, D. A., & Flaherty, K. E. (2015). Storytelling by the sales force and its effect on buyer–seller exchange. *Industrial Marketing Management*, *46*, 132-142.

Green, M. C., & Brock, T. C. (2003). In the mind's eye: Transportation-imagery model of narrative persuasion. Green, M. C., Strange, J. J., & Brock, T. C. (Eds.). Narrative impact: Social and cognitive foundations. Taylor & Francis.

Hair J.F., Black W.C., Babin B.J., Anderson R.E. (2014), Multivariate Data Analysis, Seventh Edition. Pearson International.

Herskovitz, S., & Crystal, M. (2010). The essential brand persona: storytelling and branding. *Journal of business strategy* , 31(3), pp. 21-28,

Huang, W. Y. (2010). Brand story and perceived brand image: Evidence from Taiwan. *Journal of Family and Economic issues*, *31*(3), 307-317.

İşbar, Y. (2020). İletişimde psikanalizin yeri ve reklamlarda arketip kullanımı (Master's thesis, Kocaeli Universitesi, Sosyal Bilimler Enstitusu).

Janssen, S., Van Dalfsen, C. K., Van Hoof, J. J., & Van Vuuren, M. (2012). Balancing uniqueness and similarity: A content analysis of textual characteristics in Dutch corporate stories. *Public Relations Review*, *38*(1), 32-39.

Kaufman, B. (2003). Stories that sell, stories that tell: effective storytelling can strengthen an organization's bonds with all of its stakeholders.(Communication). *Journal of Business Strategy*, *24*(2), 11-16.

Kılıç, F., & Yolbulan Okan, E. (2020). Storytelling and narrative tools in award-winning advertisements in Turkey: an interdisciplinary approach. *Journal of marketing communications*, 1-16.

Lien, N. H., & Chen, Y. L. (2013). Narrative ads: The effect of argument strength and story format. Journal of Business research, 66(4), 516-522.

Lundqvist, A., Liljander, V., Gummerus, J., & Van Riel, A. (2013). The impact of storytelling on the consumer brand experience: The case of a firm-originated story. *Journal of Brand Management*, *20*(4), 283-297.

Mark, M., & Pearson, C. S. (2001). *The hero and the outlaw: Harnessing the power of archetypes to create a winning brand*. McGraw-Hill..

Mathews, R., and Wacker, W. (2009). Senin Hikâyen Ne , İstanbul: MediaCat.

McColl, D. ve Legorburu, G. (2019). *Hikâye Tasarımı-Yeni Reklamlar Değil, Yeni Dünyalar Yaratın*. İstanbul: MediaCat.

Morgan, S. ve Dennehy, R. F. (1997). The power of organizational storytelling: a management development perspective. *Journal of Management development*.16(7), 494-501.

Padgett, D., & Allen, D. (1997). Communicating experiences: A narrative approach to creating service brand image. *Journal of advertising*, *26*(4), 49-62.

Pera, R., & Viglia, G. (2016). Exploring how video digital storytelling builds relationship experiences. *Psychology & Marketing*, 33(12), 1142-1150.

Roznowski, J. L. (2003). A content analysis of mass media stories surrounding the consumer privacy issue 1990-2001. *Journal of interactive marketing*, *17*(2), 52-69.

Şahin, E. (2018). Reklam Stratejileri Kapsamında Hikaye Anlatımı Kullanımı: Sanal Marka Topluluklarında Reklam Mesajlarının Aktarımı, *Kurgu*, 26(3), 147-169.

Schank, R. C. (1999). *Dynamic memory revisited*. Cambridge University Press.

Şenol, A., & Karacan, H. (2020). Kd-tree and adaptive radius (KD-AR Stream) based real-time data stream clustering. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 35(1), 337-354.

Shankar, A., Elliott, R., & Goulding, C. (2001). Understanding consumption: Contributions from a narrative perspective. *Journal of marketing Management*, *17*(3-4), 429-453.

Tsai, M. C. (2020). Storytelling Advertising Investment Profits in Marketing: From the Perspective of Consumers' Purchase Intention. Mathematics, 8(10), 1704.

Uyar, A. (2018). Reklamlarda ünlü kullanımın tüketiciler açısından değerlendirilmesi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(ICEESS'18), 121-127.

Vincent, L. (2002). *Legendary brands: Unleashing the power of storytelling to create a winning marketing strategy*. Dearborn Trade Publishing.

Woodside, A. G. (2010). Brand-consumer storytelling theory and research: Introduction to a Psychology & Marketing special issue. *Psychology & Marketing*, 27(6): 531–540.

Woodside, A. G., Sood, S., & Miller, K. E. (2008). When consumers and brands talk: Storytelling theory and research in psychology and marketing. *Psychology & Marketing*, *25*(2), 97-145.

EKLER
A: Web Sitesi Analiz Edilen Markalar

Ayakkabı Sektörü

1 AYAKKABI DÜNYASI
2 BAMBİ AYAKKABI
3 BETA AYAKKABI
4 CEYO
5 DEICHMANN
6 ELLE
7 FLO
8 FLOWER
9 GREYDER
10 HOTİÇ AYAKKABI
11 İNCİ DERİ
12 KİFİDİS
13 MUYA
14 NINEWEST
15 SHOP&SHOES
16 SKECHERS
17 SPORT IN STREET
18 TERGAN DERİ
19 TWIGY
20 VEPA GROUP
21 VICCO

Kadın-Erkek Giyim Sektörü

22 AY MARKA
23 AYDINLI GRUP
24 BEYMEN
25 ÇETİN FAMILY
26 ÇİFT GEYİK KARACA
27 DEFACTO
28 DEMSA GRUP
29 GÖZALAN GROUP
30 H&M
31 HUGO BOSS
32 KOTON
33 MAVİ
34 POLOGARAGE
35 SARAR
36 SILK & CASHMERE
37 TOMMY HILFIGER
38 TRİKO MISIRLI
39 VAKKO

Kadın Giyim Sektörü

40 ADİLIŞIK
41 ARMİNE
42 BAQA
43 BATİK
44 FAİK SÖNMEZ
45 GIZIA
46 GUSTO
47 İPEKYOL
48 JIMMY KEY
49 NARAMAXX
50 PERSPECTIVE
51 ROMAN
52 SEÇİL STORE
53 SETRE
54 SETRMS
55 TUĞBA
56 TÜZÜN
57 YARGICI

Erkek Giyim

58 ALTINYILDIZ CLASSICS
59 AVVA
60 BLUEMINT
61 CENTONE
62 DAMAT
63 DUFY
64 EFOR
65 GIOVANE GENTILE
66 HATEMOĞLU
67 HEMİNGTON
68 İGS
69 İMZA
70 KİĞILI
71 LUFIAN
72 RAMSEY
73 SÜVARİ GİYİM
74 TUDORS

Hizmet

75 BAYDÖNER
76 BIG CHEFS
77 BURSA KEBAP EVİ
78 DOĞAN BURDA
79 GLOBAL BLUE
80 GÖNÜL KAHVESİ
81 HD İSKENDER
82 MIDPOINT
83 SİMİT SARAYI

Spor Giyim

84 COLIN'S
85 COLLEZIONE
86 FENERIUM
87 HUMMEL
88 İNTERSPORT
89 LC WAIKIKI
90 LES BENJAMINS
91 LESCON
92 LITTLE BIG
93 SNEAKS UP
94 SPORTIVE

Mücevherat

95 ALTINBAŞ
96 ARİŞ
97 ATASAY
98 LİZAY
99 MOLU MÜCEVHER
100 PANDORA
101 ROBERTO BRAVO
102 STORKS
103 ZEN DIAMOND

Kozmetik

104 ATELIER REBUL
105 ESTEE LAUDER
106 EYFEL PARFÜM
107 FLORMAR
108 GRATİS
109 LORİS PARFÜM
110 ROSSMANN
111 WATSONS

Ev Tekstili

112 CHAKRA
113 ENGLİSH HOME
114 İŞBİR YATAK
115 MADAME COCO
116 ÖZDİLEK EV TEKSTİLİ
117 TAÇ
118 YATAŞ

E- Ticaret

119 Akinon
120 GETİR
121 GİTTİGİDİYOR
122 HEPSİBURADA
123 İNVEON
124 MODANİSA
125 TRENDYOL

İç Giyim

126 BLACKSPADE
127 DAGİ
128 G-LINGERIE
129 KOM
130 PENTİ
131 SUWEN LINGERIE

Çok Katlı Mağazacılık

132 BOYNER BÜYÜK MAĞAZACILIK
133 GENCALLAR
134 HUZUR GİYİM
135 MARKS&SPENCER
136 MUDO

Küçük Mutfak Ürünleri

137 ARZUM
138 BERNARDO
139 TEFAL

Diğer Faaliyet Sektörleri

140 ALKAŞ PERAKENDE
141 SOYSAL
142 ATASUN OPTİK
143 OPMAR OPTİK
144 ATU DUTY FREE
145 B&G STORE
146 JOKER
147 BACKHAUS
148 DERİMOD
149 DESA
150 DOĞTAŞ / KELEBEK
151 EBEBEK
152 TOYZZ SHOP
153 HALSA YATAK
154 İDİL BABY
155 KARACA PORSELEN
156 KONYALI SAAT
157 SAAT&SAAT
158 SO CHIC
159 KORKMAZ
160 LEGO STORE
161 NEBİM
162 PANÇO
163 ŞEKERCİ CAFER
164 TEKNOSA
165 TÜRK TELEKOM
166 VODAFONE
167 VESTEL

B: Markalar ve Reklam Örnekleri (Erişim tarihi: 10.06.2021)

- ARİŞ (www.youtube.com/watch?v=F4rXVIprZ5A)
- ARZUM (www.youtu.be/6yMfdhAAImA)
- ATASUN OPTİK (www.youtube.com/watch?v=dzqEvluDRLg)
- ATU DUTY FREE (youtu.be/tQMMCflTsdg)
- AVVA (www.youtube.com/watch?v=d9hl06SKhHE)
- BEYMEN (www.youtube.com/watch?v=9-If0c0fmog)
- BOYNER BÜYÜK MAĞAZACILIK (www.youtube.com/watch?v=sIuv0nuRU48)
- DESA (www.youtube.com/channel/UCgapbfRp7RWO60AREk6OFtg)
- DUFY (www.youtube.com/channel/UCVyqlMi4EVxVWU1kOrFQdSg)
- EBEBEK (www.youtube.com/user/ebebektv)
- FENERIUM (www.youtube.com/watch?v=1RW1fZepFEg)
- GİTTİGİDİYOR (www.youtube.com/user/GittiGidiyorcom)
- GIZIA (www.youtube.com/watch?v=Yh0Zp9SUYzM)
- GREYDER (https://www.youtube.com/user/Greydertr)
- H&M (www.youtube.com/watch?v=PTWglut8_2s)
- HATEMOĞLU (www.youtube.com/channel/UCzuzZRqy1T75hglLUx4Q55g)
- HEMİNGTON (www.youtube.com/watch?v=i1oSEVeJCo4)
- HEPSİBURADA (www.youtube.com/watch?v=RcOO-E-L1g4)
- HUGO BOSS (www.youtube.com/watch?v=sPi0UbYtv9Y)
- HUMMEL (www.youtube.com/user/hummel1923TV)
- İNTERSPORT (www.youtube.com/user/INTERSPORTTR)
- İPEKYOL (www.youtube.com/watch?v=pRrgERKBPMw)
- İŞBİR YATAK (www.youtube.com/user/isbiryatak)
- KARACA PORSELEN (www.youtu.be/enWZwBb52B0)
- KORKMAZ (www.youtube.com/watch?v=F_HBhakYoxU)
- LC WAIKIKI (www.youtube.com/watch?v=rUwZz08O43g)
- LES BENJAMINS (www.youtube.com/watch?v=pBC2tZCxh6A)
- LORİS PARFÜM (www.youtu.be/wlhwiFJ8Bhw)
- MARKS&SPENCER (www.youtube.com/watch?v=oz_q5O7sPws)
- MAVİ (www.youtube.com/watch?v=B2vhbujAtP4)
- MIDPOINT (www.youtube.com/watch?v=NAFQ2LqHhsk)
- ÖZDİLEK EV TEKSTİLİ (www.youtube.com/watch?v=WqfD_p-XibU)
- PANÇO (www.youtube.com/watch?v=g-_rUoW2iK0)
- PANDORA (www.youtube.com/user/TheOfficialPandora)
- PENTİ (www.youtu.be/N6YaWqp-aFQ)
- PERSPECTIVE (www.youtube.com/watch?v=4y7yjrQNAWg)
- ROSSMANN (www.youtu.be/qesZuQvakHc)
- SAAT&SAAT (www.youtube.com/watch?v=hgdIAJv5tzs)
- SARAR (www.youtube.com/watch?v=S4Ka_BEElCk)
- SEÇİL STORE (www.youtube.com/watch?v=uOPV6xRjvmA)
- SILK & CASHMERE (www.youtube.com/watch?v=fpGqp2ajX20)
- SİMİT SARAYI (www.youtube.com/watch?v=Mci2dXyDPiU)
- SKECHERS (www.youtube.com/watch?v=lT-OU3cjr38)
- SNEAKS UP (www.youtube.com/watch?v=En5xota554o)
- SPORTIVE (www.youtube.com/user/sportiveturkiye)

- SUWEN LINGERIE (www.facebook.com/suwenint/videos/vb.371803189523959/3932555596782016/?type=2&theater)
- TEFAL (www.youtu.be/pWRgwddyQ-k)
- TEKNOSA (www.youtu.be/tDdp8PeeEfY)
- TOMMY HILFIGER (www.youtube.com/watch?v=nat-rGcU0iE)
- TRENDYOL (www.youtu.be/2YBLLdTZ6Ak)
- TUDORS (www.youtu.be/j0Cst2t2A_4)
- TÜRK TELEKOM (www.youtu.be/LVs7e8ajZok)
- VESTEL (www.facebook.com/vestel/videos/275527400717473/?t=1)
- VICCO (www.youtu.be/yRBSy5vAH48)
- VODAFONE (www.youtu.be/B2sWwbLeINU)
- WATSONS (www.youtube.com/watch?v=hlDvWE8b9TY)
- YATAŞ (www.youtu.be/IukE2tjnvMU)

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 581-603, Güz 2021

Posta Telgraf Teşkilatı AŞ.'de Çalışan Kadın Personellerin Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu Algısı

Serkan Aycil
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3540-5548
İstanbul PTT Başmüdürlüğü, Muhasebe ve Finans Müdürlüğü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.11.2020
Kabul: 26.07.2021
On-line Yayın: 29.09.2021

Anahtar Kelimeler

Cam Tavan Sendromu
Kadın Çalışanlar
Kariyer Engelleri
PTT Çalışanları

Araştırma Makalesi

DOI: *1*

Öz

Kariyer engelleri ve cam tavan sendromu kavramları, batı çevirisi olmakla birlikte iş yaşamında sıkça karşılaşılan olgulardandır. Tarih boyunca kadınlar iş yaşamının her safhasında belirli roller üstlenmiştir. Zamanla, toplumsal yapıda değişimler yaşanmış ve kadınlar hızlı bir biçimde işgücü piyasasına dâhil olmuştur. Toplumsal farklılaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan gelişmeler, bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu araştırmanın amacı, Posta Telgraf Teşkilatı AŞ'de çalışan kadın personellerin, kariyer engelleri ve cam tavan sendromu algısı hakkındaki görüşlerini belirlemeye çalışmaktır. Bu çalışma nicel araştırma yöntemleri üzerinden yürütülmüştür. Literatür araştırması için doküman analizi yapılmış ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Anket tekniği üzerinden oluşturulan istatistiki çalışmada ise kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Verilerin toplanması, bizzat araştırmacının kontrolünde (dijital platformda) gerçekleştirilmiştir. Bunun için Google Docs formatında sorular oluşturulmuş ve dijital ortama aktarılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için de ayrıca tanıtıcı bilgilendirmelere de yer verilmiştir. Daha sonra araştırmaya katkı sunan gönüllülerden bilgiler toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul İlinin Avrupa Yakasına bağlı PTT merkezlerinde görevli olan 242 kadın çalışan oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, "Kadınlara rol model olabilecek yeteri sayıda kadın yönetici yoktur." Yargısı (3,81), "Kurumda İş yaşamı erkeklerin kurallarıyla yönetilmektedir." Yargısı (3,55), "Kariyer ilerlemelerinde erkeklere daha çok fırsat ve kolaylıkların sunulduğu." Yargısı (3,78), bu nedenle "Kadın çalışanlar mesleklerinde ilerleme konusunda, erkeklere göre daha çok çalışmakta ve daha uzun süre beklemektedir." (3,78), yargısı gelişmiştir. İş yaşamında sık karşılaşılan ve kadınların kariyer planlarını negatif yönde etkileyen, aşılması güç ve sabır gerektiren kompleks uygulamaların tamamında cam tavan sendromu kavramının etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aycil, S. (2021). Posta Telgraf Teşkilatı AŞ.'de Çalışan Kadın Personellerin Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu Algısı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 581-603.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 581-603, Autumn 2021

The Perception of Career Barriers and Glass Ceiling Syndrome of Female Staff Working at Postage Telegraph Organization AŞ.

Serkan Aycil
Istanbul PTT General Directorate, Accounting and Finance Directorate, Istanbul – TURKEY

Artcile History

Submitted: 19.11.2021
Accepted: 26.07.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Glass Ceiling Syndrome
Female Employees
Career Barriers
PTT Employees

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.47724

Abstract

Although the concepts of career barriers and glass ceiling syndrome have been translated from western languages, it is a phenomenon frequently encountered in business life. Throughout history, women have assumed certain roles at every stage of business life. Over time, changes occurred in the social structure and women were quickly included in the labor market. The developments that have arisen due to social differentiation have brought some problems with them. The aim of this research is to try to determine the views of the female personnel working in Posta Telgraf Teşkilatı A.Ş. about career barriers and the perception of glass ceiling syndrome. This study was carried out with quantitative research methods. For the literature research, a document review was made and a conceptual framework was created. In the statistical study based on the questionnaire technique, the cross-sectional survey model was used. Data collection was carried out under the control of the researcher (on a digital platform). For this, questions were created in Google Docs format and transferred to digital media. Introductory information is also included in order to better understand the subject. Then, information was collected from volunteers who contributed to the research. The sample of the research consists of 242 female employees working in PTT centers on the European Side of Istanbul. According to the findings, "There are not enough women managers to be role models for women." Judgment (3.81), "Business life in the institution is governed by the rules of men." Judgment (3.55), "Men are offered more opportunities and possibilities in their career advancement." For this reason, Rule (3.78) states that "Female employees work harder than men and wait longer to advance in their profession". (3.78), his reasoning improved. It has been concluded that the concept of glass ceiling syndrome is effective in all complex applications that are frequently encountered in business life and that negatively affect women's career plans, which are difficult to overcome and require patience.

GİRİŞ

Kadınlar, çağlar boyunca toplumun her safhasında aktif olarak yer almıştır. İlk çağ anlayışına göre soyun devamı kadına göre şekillenmekte ve üretim sürecinde de öncü rolü kadın üstlenmektedir. Bu anlayış, ideal aile yapısını anaerkil model çerçevesinde şekillendirmiştir. Ancak, zaman içerisinde yapısal değişimler yaşanmış ve ataerkil aile yapısı baskınlık kazanmıştır (Demirhan Serinken, 2016: 1072).

Türk kültürü perspektifinden yapılan araştırmalarda da ilk denilebilecek uygulamalara rastlanmaktadır. XIII. yüzyılda Ahilik teşkilatının bir kolu olarak kurulan Bacıyân-ı Rûm teşkilatı (Anadolu Kadınlar Birliği) içtimai iktisadi ve siyasi hayatta kadının yer aldığı dünyanın ilk kadın teşkilatıdır. Anadolu'da yerleşik hayata geçiş süreci, topyekûn seferberliği başlatmış dolayısıyla kadınlar sanat, kültür ve askerlik alanlarında eğitilerek içtimai hayata hazırlanmıştır. Bacılık teşkilatında, usta-çırak ilişkisiyle üstattan el alarak eğitilen kadınlar, sırasıyla yamak, çırak, kalfa ve usta olurlardı (Köken ve Büken Örnek, 2018: 117). Yine bu dönemde Kayseri'de kurulan sanayi sitesinde kadınlar için ayrı bir çalışma alanı oluşturulmuştur. Kadınlar buralarda halı, kilim, keçe, ipek, iplik, örgü ve nakış işlerinde çalışır mesleklerini icra ederlerdi (Tatlılıoğlu, 2012: 82).

Osmanlıda kadınların toplumsal hayattaki en belirgin kazanımları Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde görülmektedir. Bu dönemden önce, nüfusun yaklaşık %80'i kırda yaşıyordu, kırda yaşayan kadınların ise tamamına yakını aktif çalışan konumundaydı. Tanzimat öncesinde de kadınlar aile ekonomisini ayakta tutan temel direklerdi.

Kadınların meslek sahibi olabilmelerinin önü açan gelişmelerden biri de Tanzimat Dönemi eğitim uygulamalarıdır. Bu dönemde; Ebe Okulu (1842), İnas Sanayi Mektebi Kız Sanat Okulu (1869) ve Kız Öğretmen Okulu Dârulmuallimât (1870) eğitim faaliyetine başlamıştır. Meşrutiyet döneminde ise Kız Liseleri açılmış ve kız öğrenciler Tıp Fakültelerine kabul edilmiştir (Göksel, 1993: 407).

Cumhuriyet öncesi dönemde yaşanan savaşlar nedeniyle erkek sayısında ciddi bir azalma yaşanmıştır. Bu durum, ileriki safhada kadının iş yaşamında yer edinmesine zemin hazırlamıştır. Asıl köklü değişim ise Cumhuriyet döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde kadınlar daha fazla toplumsal haklar elde etmiştir. I. İzmir İktisat Kongresi'nde (1923) kadın temsilcilere yer verilmiş ve alınan bir karara göre kadın çalışana doğum öncesi ve sonrası sekizer hafta olmak üzere toplan on altı hafta ücretli izin hakkı tanınmıştır (Koç, 2009: 5).

Kadınlar eşit öğrenim hakkını Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla (1924) elde etmiştir. Seçme ve seçilme hakları ise sırasıyla; Belediyelerde (1930), Muhtarlıklarda (1933) ve Milletvekilliğinde (1934) olmuştur. Dolayısıyla İş Kanununda yapılan düzenlemeler iş yaşamına dâhil olan kadınların oranını arttırmıştır (Leblebici ve Karcıooğlu, 2014: 3).

Ülkemizde faaliyette bulunan KOSGEB, TOBB Kadın Girişimciler Kurulu, Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Kadın Emeği Yönlendirme Vakfı (KEDV), Türkiye İş Kadınları Derneği (TİKAD) ve Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) gibi kurumsal yapılanmalar, iş dünyasına geçiş aşamasında kadının ihtiyaç duyulacağı temel konularda teknik destek sunmaktadır. Ayrıca girişimcilik bilinci, iş kurma, finansal yardım, pazarlama, beceri eğitimleri ve daha birçok konuda mentörlük rolü üstlen ilgili kurumlar, kadının bilinçlenmesinde ve istihdam edilmesinde önemli bir misyon yüklenmektedir (Dirik, 2016: 73). İş yaşamında karşılaşılan kariyer engelleri ve cam tavan sendromu algısı, aslında cinsiyet ayrımı gözetmeksizin her çalışanı az da olsa meşgul eden konulardan olmuştur. Kariyer engelleri ve cam tavan sendromu algısının, çoklu rol üstlenen ve duygusal davranan kadınlarda daha belirgin etkiler uyandırması ve konuyla ilgili kurumsal bir araştırmanın yapılmamış olması çalışmanın kadınlar perspektifinden yürütülmesini olurlu kılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Posta Telgraf Teşkilatı Tarihinde Kadınlar ve İş Yaşamı

Batılı ülkelerde, kadınlar daha çok ucuz işgücü temininde ve hafif işlerde özellikle de posta gişelerinde pul satmak üzere çalıştırılırdı. 1914 yılında Posta-Telgraf ve Telefon Nazırı Osman Efendinin, ikisi Müslüman ve biri Musevi olmak üzere üç kadını memur olarak tayin etmesiyle benzer uygulama ülkemizde de görüldü. Milli Eğitim Nazırı Ahmet Şükrü Bey Posta Telgraf ve Telefon Nazırlığına vekâlet ettiği 1915 yılında, kendisine sunulan, "posta gişelerinde kadınların çalıştırılması" yönündeki teklifi uygun değerlendirdi ve akabinde açılan sınavla 30 kadını İstanbul, Beyoğlu ve Galata merkezlerine memur olarak atadı. 1917 yılında açılan sınavda ise 30'u muhtelif merkezlere ve 30'u muhasebe müdürlüğünde görevlendirilmek üzere toplam 60 kadının ataması yapıldı. Balkan Savaşları ve I. Cihan Harbi nedeniyle erkek sayısında azalma meydana geldi. Bu gelişme karşısında kadınlara toplumsal hayatta daha fazla sorumluluk yükledi. Bu dönemde güç gerektirmeyen işler, daha çok kadın çalışanlar tarafından yürütüldü. Resmi kurumlarda kadın çalışana yer veren ilk kurum ise Posta İdaresi oldu. 1930 yılına gelindiğinde Çamlıca PTT Müdürlüğüne ilk defa bir kadın çalışan, müdür olarak atandı. 1964 yılında ise bir kadın çalışanın Filyos PTT Müdürü olarak atanmasıyla, taşra yönetiminde de etkinlik arttırıldı. Yönetim kademesinde kadınlara yer veren uygulamalar sayesinde yönetime yeni bir boyut getirildi (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 228; Bezaz, 2006: 358-360). 1944 yılında ise lise derecesinde eğitim veren üç sınıflı yatılı bir PTT Meslek Okulu kuruldu. Nitelikli işgücü yetiştirme ve orta sınıf yönetici ihtiyacını karşılama amacını taşıyan okul, 1947 de ilk mezunlarını verdi. 1953 yılına gelindiğinde, tasarruf tedbirleri kapsamında okulun faaliyetine son verildi. Toplamda 342 mezun veren okulun, 1950 yılında kurulan derneği günümüzde kalan son 60 mezunu ve kadınlardan oluşan yönetim kadrosuyla halen faaliyetlerine devam etmektedir (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 246). 1982 yılında açılan posta dağıtıcılığı sınavında başarılı olan kadın adaylardan yedisinin ataması da aynı yıl gerçekleşti. Böylece kadınlar memur olarak ilk defa posta dağıtım birimlerinde de görev aldılar (Köksal, 2016, parag. 12).

Özel sektöre kıyasla kamu altyapısı, üst düzey yönetici pozisyonuna erişimde, kadınlara daha fazla kolaylıklar sunmaktadır. Özel sektörde kısıtlı iş kollarında yoğunlaşan üst düzey kadın yönetici pozisyonları, mesleki ayrımcılığın yansıması olan "cam duvarlar" kavramı ile açıklanabilmektedir (Wirth, 2001: 44-45). "Cam duvarlar" departmanlar arası geçiş engeli olarak tanımlanabilir. Uygulamanın mağdurları, genellikle kadınlar ve azınlık konumunda olan çalışanlardır. Aynı birimde uzun süre çalışmanın vermiş olduğu monotonluk, kariyer ilerlemelerinde tecrübe zafiyeti olarak ortaya çıkmaktadır. Özel sektör çalışanlarının bir kısmı ise işini kaybetme kaygısıyla artan zamanlarında alternatif bir işte çalışmaktadır. Ay ışığı sendromu olarak tanımlanan bu kavram, verimlilikte düşüşe neden olacağı gerekçesiyle kamuda yasaklanmıştır (Ceran, 2018: 20). Kamu çalışanlarına uygulanan ek iş yapma yasağı uygulamasıyla odaklanma ve verimlilik artışı hedeflenmektedir.

1.2. Cam Tavan Sendromu (Glass Ceiling Syndrome)

1970'li yıllarda literatüre giren cam tavan kavramı ilk olarak ABD'de ortaya çıktı. Bu kavram kadınların kariyer bütünlüğünü bozan, üst düzey yönetici olmalarını engelleyen, görünmeyen yapay setler, tutumlar ve örgütsel önyargılar biçiminde tanımlandı (Wirth, 2001: 1).

Cam tavan kavramı pirelerden esinlenerek oluşturulan bir deneyin ürünüdür. Deneyde, metal zemine yerleştirilen ve 30 cm yüksekliğinde olan bir cam fanus kullanılmıştır. Pireler fanusa konulmuş ve tavanı cam kapakla örtülmüştür. Sonra metal zemin ısıtılmıştır. Bir müddet sonra sıcaklığın etkisiyle pireler sıçramaya başlamıştır. Farklı yüksekliklere sıçrayabilen pireler, tavandaki camın etkisiyle 30 cm'den fazla zıplayamamıştır. Pireler bu süreçte neyin sıçramalarına engel olduğunu da anlayamamıştır. Pirelerin sıçrama mesafelerinin 30 cm'de sabitlendiği görülünce kapak kaldırılmıştır. Sıcaklığa rağmen 30 cm'lik yükseklik, artık pireler için maksimum sıçrama sınırı olarak davranışa

dönüşmüştür. Mevcut örnek öğrenilmiş çaresizlik kavramını ortaya çıkarmıştır (Şimşek, Çelik, ve Akgemci, 2019: 245). Fiziki engel ortadan kalkmış olsa da artık psikolojik olarak aşılamayan yapay bir engel oluşmuştur.

Akıl (ikâl) Arapça bir kelime olup bağlamak, bağlanmak, tutunmak anlamlarını içermektedir. Düşünsel anlamda aklın üslendiği görev, bilginin ancak akıl yürütülerek elde edilebileceğidir. Bedevi Arap toplumları, devenin kaçmasını engellemek için ayaklarını birbirine bağlarlardı. Devenin ayaklarını bağlamakta kullandıkları ipe ikâl, bağlama fiiline de akl denirdi (Cengiz, 2010: 4-11). Bazı bedevi toplumlarında ise devenin yuları kuyruğuna bağlanırdı, bu sayede kaçan deve, genişçe bir çember çizer ve bilinçsizce aynı eksende dönerdi. Günümüzde kavramsallaştırılan bazı metaforların asıl suretleri geçmiş toplumların hafızalarında gizlidir. Fiziksel olarak yeterli olan birey, zihinsel olarak sınırlandırıldığında bilinçaltında bir takım önyargılar oluşmaya başlar. Kalıplaşan düşünceler ve cam bariyerlerde bireyde zan duygusunu aktif eder. Birey zanları üzerine yaşamaya başlayınca da her şeyi sunulduğu gibi tasvir etmeye başlar ve koşulsuz kabullenir. Birey artık hususi âleminde inkişaf eden duyguları ve yargıları, umumi zannederek içselleştirir. İş yaşamında karşılaştığımız ve istemsizce kabullendiğimiz basmakalıp kronik yargılar da aslında başkalarının zihnimizde çizdiklerinden ibarettir.

2. KADININ İŞ YAŞAMINDA KARŞILAŞTIĞI CİNSİYET EKSENLİ PROBLEMLER

İş yaşamında cinsiyete bağlı olarak sıkça karşılaşılan ve genellikle sorun teşkil eden, faktörler 6 temel başlıkta değerlendirilebilir (Karaca, 2007: 21; Erdoğan, 2009: 320).

- ✓ Eğitimde Eşitsizlik
- ✓ İş Temininde ve Yükselmede Oluşan Eşitsizlik
- ✓ Sosyal Hakların Kazanımında Eşitsizlik
- ✓ Mobbing Faktörü
- ✓ Eşit Ücret İlkesinin İhlali
- ✓ Cinsel Baskılar ve Taciz

2.1. Eğitimde Eşitsizlik: Cinsiyet algısının belirgin olduğu bir toplumda kız çocuğu eğitim hayatına problemli başlar. Belirli bir aşamaya gelindiğinde ise ya eğitim hayatı kesintiye uğrar veya istediği mesleği tercih etme özgürlüğü elinden alınır. Kısıtlı ekonomik olanakların erkeğin lehine kullandırılması, bir yönüyle eğitimine devam edemeyen kız çocuğunun sigortasız işte, düşük ücretle ve yedek işgücü olarak çalıştırılmasına neden olur (Bozkaya, 2013: 76). Fırsat üstünlüğü nedeniyle erkeğin insan sermayesi (bilgi, beceri, eğitim, tecrübe, kariyer yatırımları) birikimine olan yatkınlığı kadından daha fazladır. Bu nedenle erkeğin kariyerinde ilerleme olanağı daha kolaydır (Dreher, 2003: 543). Eğitimde yaşanan fırsat eşitsizliği, kadının ekonomik bağımsızlığa erişimde karşılaştığı önemli engel durumudur.

2.2. İş Temininde ve Yükselmede Oluşan Eşitsizlik: İşgücüne katılımda kadınları yasal olarak kısıtlayan herhangi bir ayrım olmamasına rağmen, çalışma veya aile kurma konusunda karar vermesini zorunlu kılan toplumun atfettiği kadınlık rolü ve sorumluluğu bulunmaktadır (Korkmaz ve Korkut, 2012: 45). Çalışma kararında olan kadınlar genellikle ev hayatını kesintiye uğratmayacak işlerde çalışmayı tercih etmektedir (Göğüş Tan, Ecevit ve Sancar Üşür, 2000: 158). Vardiyalı çalışma (gece çalışması), uzun mesailer, iş seyahatleri, sezonluk çalışma ve fiziki güç gerektiren işlerin varlığı istihdam politikalarını direkt olarak etkilemektedir. Bu nedenle bu sahalarda daha çok erkek çalışanlar tercih edilmektedir.

Kariyer ilerlemelerinde ve yükselmede görülen yavaşlık, evli veya çocuklu kadınlarda daha belirgin etkiler uyandırmaktadır (Çelik, 2018: 6). Doğum sonrası kullanılan ücretsiz izin, kadının iş yaşamını kesintiye uğratmaktadır. İşi ve çocuğu arasında kalan kadının, tercihini ailesinden yana

kullanması ise kariyerini önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır.

2.3. Sosyal Hakların Kazanımında Eşitsizlik: Kurumsal işletmelerin birçoğu istihdamda, standartlaşmış prosedürleri kullanmak yerine, şirketlerinin doğrularını gözeten işe alım kriterlerini uygulamaktadır (Özkan ve Özkan, 2010: 95). Kamuda düzenlemeler mevzuat dâhilinde geliştiğinden, özel sektörde karşılaşılan keyfiyete kamusal alanlarda pek rastlanmamaktadır. Ancak hiyerarşik düzende bazı bürokratik ve siyasi şekillenmelerle karşılaşılabilmektedir. Son dönemlerde çalışan kadınlara yönelik doğum yardımı, doğum izni, süt izni, emzirme ödeneği, sendikacılık ve yarı zamanlı çalışma gibi konularda bir takım iyileştirmelerde bulunulmuştur. Kadınlar sendikal faaliyetlere genellikle pasif katılımcı olarak dâhil olurlar. Bunda; faaliyetlere ayrılan zamanın aile bireyleri lehine harcanmasının gerekliliği etkili olmaktadır.

2.4. Mobbing Faktörü: Mobbing, formel organizasyonlarda veya kontrol mekanizmasının zayıfladığı örgütlerde, yetkiyi ele geçiren kişi veya grupların ötekileştirilenlere karşı uyguladıkları tekrarlanan psikolojik yıldırma harekâtı olarak tanımlanmıştır (Şimşek, Çelik, ve Akgemci, 2019: 253). Belirli bir gruba dâhil olmayan, farklı davranan, başarılı ve gruba yeni dâhil olan bireyler mobbing riski altındadır (Erdoğan, 2009: 318-320). Mobbingin sadece kadınları etkileyen bir süreç olmadığı, ancak duygusallıkları nedeniyle kadınlarda daha tesirli etkiler uyandırdığı bilinmektedir.

2.5. Eşit Ücret İlkesinin İhlali: Kadına ve erkeğe yüklenen toplumsal roller, cinsiyete dayalı meslek ayrımını doğurmuştur. Bazı sektörlerde işverenlerin çeşitli gerekçelerle erkek çalışan tercih etmeleri, cinsiyet faktörlü ücret eşitsizliğine neden olmuştur (Omay, 2013: 144). Erkeklerin kadınlardan daha fazla ücret almalarının bir yönü de, saat bazında daha fazla çalışabilmeleri ve iş bitimi anlayışıyla işyerini daha geç terk etmek zorunda kalmalarıdır (Öğüt, 2006: 63). Daha yüksek ücretle çalışılmasına rağmen alınan ücretin tatmin edici düzeyde olmaması, emek-ücret ilişkisindeki orantısızlığın açık bir göstergesidir (Acun, 2018: 243).

2.6. Cinsel Baskılar ve Taciz: Çalışanın işyerinde karşılaştığı ve çalışanda tedirginlik hissi uyandıran zorlayıcı, zedeleyici, rencide edici fiziki veya sözel davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Kadın çalışanların işyerlerinde sıklıkla karşılaştığı baskı veya taciz yönlü davranışlar şöyle sıralanmaktadır;

- ✓ Uygun olmayan içerikli fıkralar anlatmak, elle şakalaşmak.
- ✓ İmalı mesajlar atarak iltifatlarda bulunmak, gereksiz konularda telefonla arayarak iletişim kurmaya çalışmak, çalışma alanına ahlak dışı resimler ve notlar bırakmak.
- ✓ Mesai saatleri dışında baş başa görüşmeyi önermek.
- ✓ Karma ortamlarda cinsel içerikli kelimeler sarf etmek. Kadınların giyim kuşamıyla ilgili cinsel yorumlarda bulunmak ve sıklıkla 'hayatım', 'güzelim' gibi hitaplar kullanmak.
- ✓ Kadın çalışanlarla bir araya gelindiğinde kendi cinsel yaşamından bahsetmek veya kadının özel hayatı hakkında sürekli sorular sormak, yorum yapmak (Toker, 2016: 2-4).

3. KADININ İŞ YAŞAMINDA KARŞILAŞTIĞI CAM TAVAN ENGELLERI

Kadın çalışanlar, iş yaşamları boyunca bir takım kariyer engelleriyle karşılaşabilmektedir. Kamuya nazaran özel sektörde daha sık rastlanan ve bireyde cam tavan sendromuna sebebiyet veren kariyer engelleri, üç ana başlık altında gruplandırılmıştır. Bunlar; bireysel, örgütsel ve toplumsal engeller'dir (Karaca, 2007: 52).

Şekil 1: *Kadın Çalışanların Cam Tavan Engelleri*

Kaynak: (Karaca, 2007: 53)

Şekil 1.'de özetlenen ve kadın çalışanlarda cam tavan sendromuna sebebiyet veren kariyer engelleri, aşağıda ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

3.1. Bireysel Engeller

Örgütsel veya toplumsal herhangi bir yaptırımın söz konusu olmadığı, doğrudan kadının kendisiyle ilgili olan kariyer engellerini ifade etmektedir.

3.1.1. Çoklu Rol Paradoksu: Çalışan Kadının sorumluluğu işyerinde yüklendiğiyle sınırlı kalmayıp, değişik zorluk derecesine tabi olarak ev yaşamında da devam etmektedir. Geleneksel aile yaklaşımı ve cinsiyete dayalı roller ev idaresini kadına atfederken iş idaresini de erkeğe benimsetmiştir. Bu nedenle, kadının çalışıyor olması ev idaresindeki sorumluluğunun kısmen kalktığı anlamını içermez. Bu bağlamda erkek ev işlerinin müşterek paylaşımı hususunda sadece ihtiyaç duyulan durumlarda kadına yardımcı olmayı tercih etmektedir (Coşkun Demirpolat ve Çelikten, 2018: 277).

Çalışan kadın rolü gereği iyi bir eş, iyi bir anne, iyi bir ev hanımı ve iyi bir iş kadını olmak zorundadır. Ağır sorumluluğa karşın en iyiyi oynama arzusu, çoklu rol karmaşası yaşayan kadında zamanla üç tür gerilimin oluşumuna sebebiyet vermektedir. Bunlar;

a. Zaman faktörünün oluşturduğu gerilim.
b. Roller arası çatışmanın neden olduğu gerilim.
c. Münferit rollerin ve beklentilerdeki farklılığın oluşturduğu gerilimdir (Aytaç, 2001: 75).

3.1.2. Kadınların Bireysel Tercih ve Algıları: Geleneksel aile metaforunun kadına yüklediği anne ve aile olma olgusu, kadında bir takım yargıların gelişmesine neden olmaktadır. Uzun iş seyahatleri, fazla çalışma, haftasonu çalışması gibi konular, kadını temkinli davranmaya sevk etmektedir. Ayrıca erkekler kadar mukavemetli olamama ve hiyerarşik ilerlemede "erkek gibi kadın" olarak algılanma çekincesi, kadının tercih ve algılarını doğrudan şekillendirmektedir (Çelik, 2018: 8-9). Yapılan araştırmalarda erkek yöneticilerle belirli bir süre çalışan kadın yöneticilerin, zamanla yönetici erkekler gibi reaksiyon gösterdikleri saptanmıştır (Tanyeli, 2008: 37). Bu nedenle kadın çalışanlar, mevcut konumlarını korumak ve aşırı sorumluluktan kaçınmak isterler.

3.2. Örgütsel Engeller

Bireysel veya toplumsal herhangi bir yaptırımın söz konusu olmadığı, doğrudan içerisinde bulunulan organizasyonun yapısıyla ilgili olan kariyer engelleri ifade edilmektedir.

3.2.1. Örgüt Kültürü ve Politikası: Örgütlerde belirli bir yönetim kademesine erişebilmenin ön koşulu, verilen görev ve sorumluluğun yerine getirilmesiyle ilintilidir. Organizasyonda görev ve sorumluluk genellikle erkeklere verilmektedir. Yöneticiliğe hazırlık aşamasında aktif rol alamayan kadınlar ilerleyen zamanlarda tecrübe bazlı sıkıntılar çekerler. Bu nedenle fırsat üstünlüğü erkeklere geçer (Öztürk ve Bilkay, 2016: 93). Örgütsel tutum ve davranışlar insan kaynakları yapılanmasının belirleyici faktörlerindendir. PTT'nin Posta ve Kargo Dağıtım Müdürlüklerinde istisnai durumlar haricinde kadın personele görev ve sorumluluk verilmemektedir. Bu uygulama, ilgili iş koluna dahil olamayan kadın çalışanların yönetsel olarak sınırlanması sonucunu doğurmaktadır.

3.2.2. Mentor Eksikliği: Mentor, tecrübesiz bir bireyin ileri düzeyde tecrübeye sahip bir örgüt üyesini referans alması ve tecrübelerinden nizami ölçüde faydalanmasıdır. Mentor desteğiyle birey, araştırmacı yönünü keşfeder ve karmaşıklığa düşmeden kariyerindeki fırsatları yakalar (Anafarta, 2002: 118). Mentor zaafiyeti ise daha çok mevcut potansiyelini dinamizme dönüştüremeyen bireylerde görülmektedir.

3.2.3. Biçimsel Olmayan İletişim Ağlarına Katılamama: Örgüt çalışanlarının resmi statülerinin dışında geliştirdikleri iletişim ağını ifade etmektedir. Erkek çalışanlar mesai dışında golf oynama, balık tutma, mangal partisi, halı saha maçı ve doğa yürüyüşleri gibi etkinlikler oluşturarak üst düzey yöneticilerle biçimsel olmayan iletişim ağları geliştirirler (Çelik, 2018: 12). Kadınlarda ilgi uyandırmayan bu tür etkinlikler, erkek çalışanların yöneticilerle ikincil ilişkiler geliştirmesinde önemli derecede avantaj sağlamaktadır (Ragins, Townsend ve Mattis, 1998: 30).

3.2.4. Cam Uçurum (Glass Cliff): Yönetim kademelerinde daha çok erkeklerin var olduğu malumdur. Şirketler performanslarının düşük olduğu özellikle kriz dönemlerinde üst yönetim kadrolarına kadınları getirirler. Kaos döneminde yoğun strese maruz kalan ve herhangi bir başarı örneği sergileyemeyen kadın yönetici, ağır bir biçimde tenkit edilir (Rayn ve Haslam, 2005: 83). Kendisini yetersiz ve donanımsız hissettiği için de özgüven sorunu yaşamaya başlar. Normalleşme sürecine girildiğinde de kesilen faturanın bedelini eski pozisyonuna geri dönmekle öder.

3.3. Toplumsal Engeller

Yaşanılan toplumun belirleyici olduğu, yazılı ve yazısız normlara göre şekillenen kariyer engellerini ifade etmektedir.

3.3.1. Mesleki Ayrım: Cinsiyete dayalı ayrımcılığa, iş yaşamının her safhasında rastlanmaktadır. İş yaşamında kadınların; avukatlık, eczacılık, hosteslik, öğretmenlik ve hemşirelik gibi belirli iş kollarında yoğunlaşmaları pilotluk, polislik ve mühendislik gibi meslek gruplarında pek yer almamaları, mesleki ayrımcılığın göstergesi olmaktadır. Kadın çalışanlar bazen erkek çalışanlarla aynı performansı göstermelerine rağmen ücretlendirme ve terfi durumlarında cinsiyet ayrımcılığıyla karşılaşmakta hatta dışlanmaktadır. Erkeklere nazaran kadınların üretkenliği genç ve bekar oldukları dönemle sınırlandırılmış ve sadece bu dönemde işe uygun oldukları varsayılmıştır (Demirbilek, 2007: 21; Dolmacı ve Şalvarcı Türeli, 2012: 5). İş yaşamını aile, çocuk ve ev ekseninde bütünlemeye çalışmak kadının karşılaşabileceği en büyük kariyer engeli olmaktadır. Ayrıca evli (çocuksuz), boşanmış veya bekâr olan kadınların kariyerlerinde daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir (Dalkıranoğlu ve Çetinel, 2008: 280).

3.3.2.Stereotipler: Cinsiyet eksenli ön yargılar nedeniyle, kadın profilinin nörtleştirildiği ve belirli kalıplara sığdırıldığı realitesidir. İş yaşamında karşılaşılan yargılardan bazıları şöyledir; İcra edilecek işlerde "kadın işi" veya "erkek işi" ayrımına gidilmesi, alınan bazı kararlarda sadece erkeğin görüşünün alınması, yönetici tanımı yapılırken zihinlerde erkek profilinin belirmesi vb. yargılar kadını belirli kalıplarla sınırlandırılmaktadır (Çaha, Çaha, ve Aydın Yılmaz, 2016: 27).

Şekil 2: *Davranış Özelliklerinin Cinsiyete Göre Algısal Yansıması*

İşle İlgili Olgular	Erkeğe yapılan yorum	Kadına yapılan yorum
•Masada yer alan aile fotografı	•Ciddi ve sorumluluk sahibi bir aile reisi	•Ailesini mesleğine yeğliyor
•Dağınık masa	•Çok çalışkan, özverili	•Düzensiz, bu evde de böyledir
•Arkadaşıyla konuşmak	•İşle ilgili değerlendirmeler yapıyor	•Mutlaka kaytarıyordur
•Masanın bir müddet boş kalması	•Toplantıya gitmiş olmalı	•Muhtemelen alış-verişe çıkmıştır
•Evlenme	•Tebrik ederin doğru ve yerinde bir karar	•Bir seneye kalmaz doğurup istifa edecek
•İş seyahati	•İyi bir kariyer fırsatı	•Eşi ne düşünüyor acaba?
•Yeni bir iş bulma	•Ayağına gelen fırsatı tepme	•Dünden belliydi gideceği, böylelerine güven olmaz

Kaynak: (Başak, 2009: 123)

Şekil 2'de özetlendiği üzere, aynı işyerinde çalışan ve aynı davranış özelliklerini yansıtan kadın ve erkek çaışanların, cinsiyete dayalı toplumsal önyargılar nedeniyle farklı algılandıkları tespitine yer verilmiştir. Toplumun kadın çalışana bakış açısı, olumsuzluk ve önyargı içerirken, erkek çalışana karşı daha ılımlı bir tablo sergilenmiştir (Başak, 2009: 123).

4. KADINLARIN İŞ YAŞAMINDA KARŞILAŞTIKLARI DİĞER KARİYER ENGELLERİ

İş yaşamı içerisinde yer edinmeye çalışan kadınlar bireysel, örgütsel veya toplumsal engellemelerin dışında bazen de hem cinslerinin tutum ve davranışlarından kaynaklanan bir takım engellemelerle karşılaşabilmektedir. Bunlar;

4.1. Kraliçe Arı Sendromu (Queen Bee Syndrome): Kadınlar arası çekememezliğin bir göstergesi olan bu sendrom, zirvede tek kadın olmanın bir imtiyaz olduğu tutkusundan ileri gelmektedir (Bilican Gökkaya, 2014: 378). Tepe yönetim kademesinde yeralan kadın yöneticinin, kendi konumuna denk gelen pozisyonda çalışma ihtimali olan başka bir kadını tehdit olarak algılaması hatta engellemeye çalışmasıdır. İlgi odağı olma, çekememe, kıskançlık, tahammülsüzlük, ihtiras gibi negatif yönlü duygu yoğunluğunun güdümünde ilerleyen bu sendrom, zirvede tek olmanın gerekliliği inancına dayanmaktadır.

Arı metaforunda İşçi arıların iri, gösterişli tek bir dişi arıyı besleyip korudukları gözlemlenmiştir. Kraliçe arı adı verilen ve tek olan bu canlı, kolonin devamlılığı için son derece önemlidir. Gösterilen aşırı ilginin farkında olan ve konumunu muhafaza etmeye çalışan kraliçe arı, gücünün yettiği her şeyi yaparak iktidarı devam ettirmek ister (Meriçelli, 2017: 54).

4.2. Yengeç Sepeti Sendromu (Crab Basket Syndrome): Şirketin yönetim kademesinde görev yapan kadın yöneticinin, rakip olarak algıladığı hem cinsinin taltif ve terfisine engel olma girişimidir. Bu metafor, sepete yerleştirilen yengeçlerin tırmanmaya çalışan öteki yengeçleri aşağıya doğru çekmelerine, bu nedenle de sepetin kapağının örtülmesine ihtiyaç duyulmadığı gözlemine dayanır (Keuthen, 2006: 33). Kadının iktidar mücadelesi ve hem cinslerine üstün gelme gayreti hissedilir biçimde realiteye dönüşmüş bir olgudur. Mevcut durum, iş dünyasının saklı kalmış ilginç bir yönüne işaret etmektedir.

4.3. Referans Olarak Kendini Alma Yanılgısı: Tüm zorluklara rağmen üst yönetim pozisyonuna erişen kadın yönetici, ben bu makama geldiysem ekstra bir çabaya gerek duymadan diğer kadın çalışanlarda bu pozisyona gelebilir varsayımına dayanmaktadır (Örücü, Kılıç, ve Kılıç, 2007: 119). Bu yargıya sahip kadın yöneticiler terfi noktasında hemcinslerine kesinlikle yardım etmezler ve yaşadıkları zorlukları diğer kadın çalışanlarında yaşamasını isterler.

4.4. Yapışkan Zemin Sendromu (Sticky Floor Syndrome): Düşük maaşla, kamu kurumlarının alt kademelerinde istihdam edilen ve terfi almadan çalışmak durumunda olan kadınları ifade etmektedir (Gül ve Oktay, 2009: 427).

45. Delik Boru Sendromu (Leaky Pipeline): Delik borudan sızan suyun temsiline dayanan bu varsayım, akademik camiaya mensup olan kadınları tasvir etmek amacıyla kavramsallaştırılmıştır. Bu kavram, üst basamaklara erişen ve çeşitli gerekçelerle akademiden ayrılmak durumunda kalan kadınları terennüm etmek için kullanılmıştır (Karakuş, 2016: 537).

5. CAM TAVAN ENGELLERİNİ KALDIRMAYA YÖNELİK GİRİŞİMLER

Cam tavan sendromuna sebebiyet veren olumsuzlukları kaldırmaya yönelik girişimler aşağına özetlenmiştir (Öztürk, 2017: 12; Demirel, 2019: 25).

- ✓ Öncelikle birimini değiştirmek, çözümsüzlük durumunda kurumunu değiştirmek.
- ✓ Çalışanlarla sosyal ilişkilerini geliştirmek.
- ✓ Çalışırken kişisel gelişimine katkı sunacak kariyer geliştirme eğitimleri almak.
- ✓ Yönetim deneyimi kazandıracak her türlü görevi üstlenmek.
- ✓ Önemli ve dikkat çekici projelere dâhil olmak.
- ✓ Akademik düzeyde eğitim almak ve mesleki yeterliliğini geliştirmek.
- ✓ Etkili bir mentor belirlemek ve her konuda yardımına başvurmak.
- ✓ Motive olmak ve yüksek performans sergilemek.
- ✓ Erkeklerle ters düşecek davranışlardan kaçınmak.

Kadın çalışanların iş yaşamında karşılaştıkları ve aşmak durumunda kaldıkları kariyer engellerine dair temel düşünceler literatür çerçevesinde anlatılmıştır. Kariyer ilerlemelerinde karşılaşılan olası problemler kronik olmayıp alınacak bir takım tedbirlerle minimize edilebilmekte veya tamamen ortadan kaldırılabilmektedir.

6.1. Araştırmanın Hipotezleri

Literatür çerçevesinde verilen bilgilerin istatistiki olarak desteklenmesi amacıyla İstanbul İlinin Avrupa Yakasında bağlı PTT merkezlerinde görevli olan kadın personeller üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Amaç Posta ve Telgraf Teşkilatı AŞ.'de çalışan kadın personellerin kariyer engellerini tanımlamak ve cam tavam sendromu algısı hakkındaki görüşlerini tespit etmektir. Çapraz sorular üzerinden cam tavan sendromu algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Kurulan hipotezler de bu yöntemi destekleyen varsayımlardan oluşmaktadır.

H1: Çalışma yaşamı bir kadının iyi bir anne ve eş olmasını önler algısı medeni duruma göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

H2: Kadınlar yeteneklerine göre daha düşük konumlarda çalıştırılmaktadır algısı unvana göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

H3: Kadınlar uzun mesailere, şehirlerarası ya da ülkelerarası seyahatlere sıcak bakmazlar algısı medeni duruma göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

H4: Kadınlar yönetsel görevlere gelmelerini sağlayacak eğitim fırsatlarından erkeklerle eşit şekilde yararlanmaktadır algısı eğitim durumuna göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

6.2. Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel araştırma yöntemleri üzerinden yürütülmüştür. Literatür araştırması için doküman analizi yapılmıştır. Toplanan veriler üzerinden kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Anket tekniği üzerinden oluşturulan istatistiki çalışmada kesitsel tarama modeli kullanılmıştır.

6.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2020 yılının Nisan, Mayıs ve Haziran ayları arasında İstanbul ilinin Avrupa Yakasına bağlı PTT merkezlerinde görevli olan kadın personeller, örneklemini ise gönüllü olarak çalışmaya çevrimiçi destek sunan 242 kadın personel oluşturmaktadır. Araştırma süresi içerisinde 800 kadın personele ulaşılmış ve geri bildirimde bulunmayan katılımcılara ikinci bir istek gönderilmiştir. İkinci istek sonrası çalışmaya sadece 17 anket dâhil edilmiştir. Belirlenen süre sonunda toplam 242 personelden geri dönüş sağlanmıştır. Anket çalışması için Posta ve Telgraf Teşkilatı AŞ.'nin Eğitim Daire Başkanlığından 20.07.2020 tarih ve 2197 sayılı yazısı gereği izin alınmıştır.

6.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın veri toplama aracını, demografik bilgi formu ve cam tavan sendromu ölçeği oluşturmaktadır. "Cam tavan sendromu" ölçeği, Karaca (2007) tarafından geliştirilen 5'li likert tipinde bir ölçektir. Ölçekte yer alan ifadeler; "Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde tanımlanmıştır. Çalışmaya dâhil olan katılımcılardan uygun gördükleri herhangi bir seçeneği tercih etmeleri istenmiştir.

6.5. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması, bizzat araştırmacının kontrolünde (dijital platformda) gerçekleştirilmiştir. Bunun için Google docs formatında sorular oluşturulmuştur. Oluşturulan anket envanteri Mayıs-Haziran 2020 tarihinde dijital ortama aktarılmış ve geri dönüş beklenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için de ayrıca tanıtıcı bilgilendirmelere yer verilmiştir. Daha sonra araştırmaya katkı sunan gönüllülerden bilgiler alınmıştır.

6.6. İstatistiki Yöntem

Örneklem grubundan elde edilen tüm verilerin analizi %95 güven aralığında, IBM SPSS Statistics 23 for Windows programında gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular tablolar aracılığıyla özetlenmiştir.

7. BULGULAR

Araştırmaya katılan Posta ve Telgraf Teşkilatı AŞ.'nin kadın personellerine ait demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: *Araştırmaya Katılan PTT AŞ.'nin Kadın Personellerinin Demografik Özellikleri*

	Frekans (n)	Yüzde%
Yaş		
21-25	12	5,0
26-30	35	14,5
31-35	94	38,8
36-40	39	16,1
40 ve üzeri	62	25,6
Toplam	242	100,0
Medeni durum		
Evli	164	67,8
Bekâr	67	27,7
Eşinden ayrılanlar	11	4,5
Toplam	242	100,0
Çocuğunuz varsa sayısı		
Çocuğum yok	92	38,0
1	70	28,9
2	52	21,5
3 ve üzeri	9	3,7
Ara toplam	223	92,1
Kayıp veri	19	7,9
Toplam	242	100,0
Eğitim düzeyi		
İlköğretim	3	1,2
Lise	14	5,8
Önlisans	20	8,3
Lisans	159	65,7
Lisasüstü ve üzeri	46	19,0
Toplam	242	100,0
Unvan/Statü		
Firma çalışanı	42	17,4
Dağıtıcı	2	,8
Memur 399	90	37,2
Memur İHS	81	33,5
Şef	12	5,0
Müdür ve üzeri	15	6,2
Toplam	242	100,0
Kurumdaki mesleki deneyiminiz		
1 Yıldan az	4	1,7
1-5	67	27,7
6-10	76	31,4
11-15	46	19,0
16-20	23	9,5
21 ve üzeri	26	10,7
Toplam	242	100,0
"Cam Tavan Sendromu" hakkında bilginiz var mı?		
Hiç yoktu	174	71,9
Çok az vardı	31	12,8
Bilgim vardı	33	13,6
Çok fazla bilgim vardı	4	1,7
Toplam	242	100,0

Tablo 1'de görüldüğü gibi, katılımcıların %5'i 21-25 arasında, %14,5'i 26-30 arasında, %38,8'i 31-35 arasında, %16,1'i 36-40 arasında ve %25,6'sı 40 ve üzerinde yaşa sahiptir. Katılımcıların %67,8'i evli, %27,7'si bekâr, %4,5'i ise eşinden ayrı yaşamaktadır. Katılımcıların %38,0'ı çocuğunun olmadığını, %28,9'u 1 çocuğunun, %21,5'i 2 çocuğunun %3,7'si 3 ve üzerinde çocuğunun olduğunu %7,9'u da bekâr olup soruyu yanıtlamadan geçtiklerini belirtmiştir. Katılımcıların %1,2'si ilköğretim, %5,8'i lise, %8,3'ü önlisans, %65,7'si lisans, %19,0'u ise lisansüstü ve üzerinde eğitime sahiptir. Katılımcıların %17,4'ü firma, %0,8'i dağıtıcı, %37,2 399 sayılı KHK' ya tabi memur, %33,5'i İHS' ye tabi gişe büro görevlisi, %5'i şef, %6,2'si ise müdür ve üzeri yönetici kadrolarında istihdam edildiklerini belirtmiştir. Katılımcıların %1,7'si 1 yıldan az, %27,7'si 1-5 arasında, %31,4'ü 6-10 arasında, %19,0'u 11-15 arasında, %9,5'i 16-20 arasında, %10,7'si ise 21 ve üzeri yıl kurumda fiili hizmette bulunduklarını belirtmiştir. Katılımcıların %71,9'u cam tavan sendromu hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığını, %12,8'i çok az, %13,6'sı bilgisinin olduğunu, %1,7'si ise çok fazla bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan PTT'nin kadın çalışanlarının "cam tavan sendromu" algısı ifadelerine verdikleri yanıtların ortalamaları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: *Araştırmaya Katılan PTT AŞ.'nin Kadın Personellerinin Cam Tavan Sendromu Algısı İfadelerine Verdikleri Yanıtların Ortalamaları*

CAM TAVAN SENDROMU	**N**	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ortalama Puana Karşılık Gelen Algı Düzeyi**
Çalışma yaşamı bir kadının iyi bir anne ve eş olmasını önler.	242	2,31	1,278	Katılmıyorum
Kadınların evli veya çocuk sahibi olmaları performanslarını olumsuz yönde etkiler.	242	2,32	1,199	Katılmıyorum
Kadınlar başarılı bir yönetici olmak için gerekli yetenek, objektif görüş ve inisiyatife sahiptir.	242	4,34	1,086	Katılıyorum
Üst düzey kadın yöneticiler kadın olma özelliğini yitirirler.	242	2,22	1,317	Katılmıyorum
Üst düzey yönetici olmak için erkeklere kadınlardan daha çok fırsat sağlanmaktadır**.**	242	3,80	1,409	Katılıyorum
Kadınlar yeteneklerine göre daha düşük konumlarda çalıştırılmaktadır.	242	3,42	1,374	Kararsızım
Kadınlar yönetsel görevlere gelmelerini sağlayacak eğitim fırsatlarından erkeklerle eşit şekilde yararlanmaktadır.	242	2,94	1,259	Kararsızım
Kurumda iş yaşamı erkeklerin kurallarıyla yönetilmektedir.	242	3,55	1,342	Katılıyorum
Kadınlar erkek iş arkadaşları ve üstleri ile rahat iletişim kurabilirler.	242	3,66	1,185	Katılıyorum

Kadınlar erkek-baskın iletişim ağlarına girmekte zorlanmaktadırlar.	242	3,31	1,156	Kararsızım
Kadınlara rol modeli olabilecek yeterli sayıda kadın yönetici yoktur.	242	3,81	1,186	Katılıyorum
Kurumda mentorluk ilişkisinden kadınlar yeterince yararlanmaktadırlar.	242	2,88	0,976	Kararsızım
Kurum içerisinde görev dağılımı kadın ve erkek için farklılık arz etmektedir.	242	3,41	1,312	Kararsızım
Kadın çalışanlar mesleklerinde ilerleme konusunda, erkeklere göre daha çok çalışmakta ve daha uzun süre beklemektedir.	242	3,78	1,187	Katılıyorum
Üst düzey yönetici kademelerine ulaşmada etkili olan kilit görevlerde kadınlar yeterince yer almaktadır.	242	,26	1,106	Katılmıyorum
Erkekler kadınlara göre üst düzey yöneticilik konumuna daha uygundur.	242	,11	1,323	Katılmıyorum
Kadınlar erkeklere göre daha duygusal olduklarından üst düzey yöneticilikte başarılı olamazlar.	242	,88	1,180	Katılmıyorum
Kadınlar uzun mesailere, şehirlerarası ya da ülkelerarası seyahatlere sıcak bakmazlar.	242	,00	1,275	Kararsızım

Tablo 2'de görüldüğü gibi katılımcıların cam tavan sendromu algısı hakkındaki görüşlerini ölçmek amacıyla yöneltilen ifadelerin puanları analiz edildiğinde "Kadınlar başarılı bir yönetici olmak için gerekli yetenek, objektif görüş ve inisiyatife sahiptir." Yargısına ait ortalama (4.34) ile ilk sırada yer alırken, ikinci sırada (3.81) ortalama ile "Kadınlara rol modeli olabilecek yeterli sayıda kadın yönetici yoktur." İfadesi yer almaktadır. En yüksek ortalamaya sahip olan dört ifade ise "Üst düzey yönetici olmak için erkeklere kadınlardan daha çok fırsat sağlanmaktadır." (3.80), "Kadın çalışanlar mesleklerinde ilerleme konusunda, erkeklere göre daha çok çalışmakta ve daha uzun süre beklemektedir." (3.78), "Kadınlar erkek iş arkadaşları ve üstleri ile rahat iletişim kurabilirler." (3.66), "Kurumda iş yaşamı erkeklerin kurallarıyla yönetilmektedir." (3.55) şeklindedir.

Katılımcıların, "Kurumda mentorluk ilişkisinden kadınlar yeterince yararlanmaktadırlar." (2.88), "Kadınlar yönetsel görevlere gelmelerini sağlayacak eğitim fırsatlarından erkeklerle eşit şekilde yararlanmaktadır." (2.94), "Kadınlar uzun mesailere, şehirlerarası ya da ülkelerarası seyahatlere sıcak bakmazlar." (3.00), "Kadınlar erkek-baskın iletişim ağlarına girmekte zorlanmaktadırlar." (3.31), "Kurum içerisinde görev dağılımı kadın ve erkek için farklılık arz etmektedir." (3.41), "Kadınlar yeteneklerine göre daha düşük konumlarda çalıştırılmaktadır." (3.42) ifadelerine ait ortalamalar değerlendirildiğinde çalışan kadınların belirtilen yargıları içeren konularda tam bir netliğe sahip olmadıkları ve ilgili konularda kararsız kaldıkları görülmüştür.

Katılımcıların "Kadınlar erkeklere göre daha duygusal olduklarından üst düzey yöneticilikte başarılı olamazlar." (1.88) yargısı, kadınların azami derecede hassasiyet gösterdikleri konuların başında yer almakta ve katılmama oranı en yüksek olan ifadedir. Sonrasında sırasıyla, "Erkekler kadınlara göre üst düzey yöneticilik konumuna daha uygundur." (2.11), "Üst düzey kadın yöneticiler kadın olma özelliğini yitirirler." (2.22), "Üst düzey yönetici kademelerine ulaşmada etkili olan kilit görevlerde kadınlar yeterince yer almaktadır." (2.26), "Çalışma yaşamı bir kadının iyi bir anne ve eş olmasını

önler." (2.31), "Kadınların evli veya çocuk sahibi olmaları performanslarını olumsuz yönde etkiler." (2.32) ifadeleri yer almaktadır.

Araştırma Hipotezlerinin Analizi

H1: "Çalışma yaşamı bir kadının iyi bir anne ve eş olmasını önler" algısı, medeni duruma göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 3: *Medeni Duruma Göre Tanımlayıcı İstatistikler*

					Ortalama için 95% Güven Aralığı			
		Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Alt Sınır	Üst Sınır	Minimum	Maksimum
Evli	64	2,36	1,310	,102	2,16	2,56	1	5
Bekâr	7	2,24	1,207	,147	1,94	2,53	1	5
Eşinden Ayrılanlar	1	1,91	1,221	,368	1,09	2,73	1	5
Toplam	42	2,31	1,278	,082	2,14	2,47	1	5

Tablo 4: *Varyansların Homojenliği Testi Sonuçları*

Levene istatistiği	df1	df2	p
1,592	2	239	,206

Tablo 5: *Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları*

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması		
Gruplar arası	2,509	2	1,255	767	465
Gruplar içi	390,863	239	1,635		
Toplam	393,372	241			

Hipotez 1, %5 anlamlılık düzeyinde p=0,465 olup p>0.05 değerinden büyük olduğu için istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık göstermemektedir ve H1 hipotezi RED edilmiştir. "Çalışma yaşamı bir kadının iyi bir anne ve eş olmasını önler" algısı, medeni duruma göre anlamlı derecede farklılık göstermemektedir.

H2: "Kadınlar yeteneklerine göre daha düşük konumlarda çalıştırılmaktadır" algısı, unvana göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 6: *Unvana Göre Tanımlayıcı İstatistikler*

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Ortalama için 95% Güven Aralığı		Minimum	Maksimum
					Alt Sınır	Üst Sınır		
Firma Personeli	42	3,52	1,435	,221	3,08	3,97	1	5
Dağıtıcı	2	3,00	2,828	2,000	-22,41	28,41	1	5
Memur-399	90	3,31	1,355	,143	3,03	3,59	1	5
Memur-İHS	81	3,44	1,440	,160	3,13	3,76	1	5
Şef	12	3,50	1,168	,337	2,76	4,24	2	5
Müdür ve üzeri	15	3,67	1,047	,270	3,09	4,25	2	5
Toplam	242	3,42	1,374	,088	3,25	3,60	1	5

Tablo 7: *Varyansların Homojenliği Testi Sonuçları*

Levene istatistiği	df1	df2	p
1,875	5	236	,099

Tablo 8: *Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları*

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması		P
Gruplar arası	2,910	5	,582	304	,910
Gruplar içi	452,098	236	1,916		
Toplam	455,008	241			

Hipotez 2, %5 anlamlılık düzeyinde p=0,91 olup p>0.05 değerinden büyük olduğu için istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık göstermemektedir ve H2 hipotezi RED edilmiştir. Kadınlar yeteneklerine göre daha düşük konumlarda çalıştırılmaktadır algısı unvana göre anlamlı derecede farklılık göstermemektedir.

H3: "Kadınlar uzun mesailere, şehirlerarası ya da ülkelerarası seyahatlere sıcak bakmazlar" algısı, medeni duruma göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 9: *Medeni Duruma Göre Tanımlayıcı İstatistikler*

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Ortalamalar için 95% Güven Aralığı		Minimum	Maksimum
					Alt Sınır	Üst Sınır		
Evli	64	3,21	1,231	,096	3,02	3,40	1	5
Bekâr	67	2,63	1,277	,156	2,32	2,94	1	5
Eşinden ayrılanlar	11	2,18	1,168	,352	1,40	2,97	1	5
Toplam	242	3,00	1,275	,082	2,84	3,16	1	5

Tablo 10: *Varyansların Homojenliği Testi Sonuçları*

Levene istatistiği	df1	df2	p
1,105	2	239	,333

Tablo 11: *Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları*

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	23,741	2	11,870	7,704	,001
Gruplar içi	368,259	239	1,541		
Toplam	392,000	241			

Hipotez 3, %5 anlamlılık düzeyinde p=0,001 olup p<0.05 değerinden küçük olduğu için istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık göstermektedir ve H3 hipotezi KABUL edilmiştir. "Kadınlar uzun mesailere, şehirlerarası ya da ülkelerarası seyahatlere sıcak bakmazlar" algısı medeni duruma göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Hangi medeni gruplar arasında farklılıkların olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 12. *Tukey HSD Testi Sonuçları Çoklu Karşılaştırma*

Bağımlı Değişkenler:

(I) 2. Medeni Durumunuz?	(J) 2. Medeni Durumunuz?	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	P	98,4% Güven Aralığı	
					Alt Sınır	Üst Sınır
Evli	Bekâr	,580*	,180	,004	,08	1,08
	Eşinden Ayrılanlar	1,025	,387	,023	-,05	2,10
Bekâr	Evli	-,580*	,180	,004	-1,08	-,08
	Eşinden Ayrılanlar	,445	,404	,514	-,68	1,57
Eşinden Ayrılanlar	Evli	-1,025	,387	,023	-2,10	,05
	Bekâr	,445	,404	,514	-1,57	,68

Tablo 13: *TukeyHSD[a,b]*

2. Medeni Durumunuz Nedir?	N	p = 0.016	
		1	2
Eşinden Ayrılanlar	11	2,18	
Bekâr	67	2,63	2,63
Evli	164		3,21
P		,390	,203

*. Ortalama farklar için p değeri 0.016 alınmıştır.

"Kadınlar uzun mesailere, şehirlerarası ya da ülkelerarası seyahatlere sıcak bakmazlar" sorusuna medeni durumu evli ve bekâr olanların verdiği cevaplar arasında anlamlı derecede farklılıklar olduğu görülmüştür.

H4: "Kadınlar yönetsel görevlere gelmelerini sağlayacak eğitim fırsatlarından erkeklerle eşit şekilde yararlanmaktadır" algısı eğitim durumuna göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Tablo 14: *Eğitim Durumuna Göre Tanımlayıcı İstatistikler*

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	Ortalamalar için 95% Güven Aralığı		Minimum	Maksimum
					Alt Sınır	Üst Sınır		
İlköğretim	3	4,00	1,000	,577	1,52	6,48	3	5
Lise	14	3,07	1,269	,339	2,34	3,80	1	5
Önlisans	20	3,65	1,089	,244	3,14	4,16	2	5
Lisans	159	2,79	1,290	,102	2,58	2,99	1	5
Lisansüstü ve üzeri	46	3,04	1,115	,164	2,71	3,37	1	5
Toplam	242	2,94	1,259	,081	2,78	3,10	1	5

Tablo 15: *Varyansların Homojenliği Testi Sonuçları*

Levene istatistiği	df1	df2	p
1,845	4	237	,121

Tablo 16: *Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları*

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	
Gruplar arası	17,949	4	4,487	2,921	022
Gruplar içi	364,121	237	1,536		
Toplam	382,070	241			

Hipotez 4, %5 anlamlılık düzeyinde p=0,022 olup p<0.05 değerinden küçük olduğu için istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılık göstermektedir ve H4 hipotezi KABUL edilmiştir. "Kadınlar yönetsel görevlere gelmelerini sağlayacak eğitim fırsatlarından erkeklerle eşit şekilde yararlanmaktadır" algısı eğitim durumuna göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Hangi eğitim grupları arasında farklılıkların olduğunu belirlemek amacıyla LSD testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 17: *LSD Testi Sonuçları Çoklu Karşılaştırma*

Bağımlı Değişkenler:

(I) 4. Eğitim düzeyiniz?	(J) 4. Eğitim düzeyiniz?	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	P	99,5% Güven Aralığı	
					Alt Sınır	Üst Sınır
İlköğretim	Lise	,929	,789	,240	-1,31	3,16
	Önlisans	,350	,767	,649	-1,82	2,52
	Lisans	1,214	,722	,094	-,83	3,26
	Lisansüstü ve üzeri	,957	,739	,197	-1,14	3,05
Lise	İlköğretim	-,929	,789	,240	-3,16	1,31
	Önlisans	-,579	,432	,182	-1,80	,65
	Lisans	,285	,346	,410	-,69	1,26
	Lisansüstü ve üzeri	,028	,378	,941	-1,04	1,10
Önlisans	İlköğretim	-,350	,767	,649	-2,52	1,82
	Lise	,579	,432	,182	-,65	1,80
	Lisans	,864*	,294	,004	,03	1,70
	Lisansüstü ve üzeri	,607	,332	,069	-,33	1,55
Lisans	İlköğretim	1,214	,722	,094	-3,26	,83
	Lise	-,285	,346	,410	-1,26	,69
	Önlisans	-,864*	,294	,004	-1,70	-,03
	Lisansüstü ve üzeri	-,257	,208	,216	-,85	,33
Lisansüstü ve üzeri	İlköğretim	-,957	,739	,197	-3,05	1,14
	Lise	-,028	,378	,941	-1,10	1,04
	Önlisans	-,607	,332	,069	-1,55	,33
	Lisans	,257	,208	,216	-,33	,85

*. Ortalama farklar için p değeri 0.005 alınmıştır.

"Kadınlar yönetsel görevlere gelmelerini sağlayacak eğitim fırsatlarından erkeklerle eşit şekilde yararlanmaktadır" sorusuna eğitim durumu Önlisans ve Lisans olanların verdiği cevaplar arasında anlamlı derecede farklılıklar vardır. Önlisans mezunlarının verdiği yanıtların ortalaması "Katılıyorum" yanıtına yakınken lisans mezunlarının verdiği yanıtların ortalaması ise "Kararsızım" yanıtına yakındır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Cam tavan sendromu kavramı toplumun kadına karşı oluşturduğu yargıların bütününü ifade eden ve kadına sınırlı ilerleme fırsatı sunan fiziki olmayan engeller olarak tanımlanmıştır (Harlander, 1996: 2851). Literatürde, cam tavan sendromu kavramı pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmadaki ortak payda ise resmi kurumlarda kadın çalışana yer veren ilk kurumun Posta İdaresi olması ve bu nedenle PTT'nin kadın çalışanlarına yönelik akademik düzeyde bir çalışmanın yapılmasının gerekliliğidir. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine denk gelen 1914 yılından itibaren günümüze uzanan süreçte PTT, kadınları da işgücüne dâhil etmiş ve istihdam olanaklarından yararlandırmıştır. İlk dönemlerde, sınırlı sayıda kadına çalışma olanağı sunulmasının nedeni ise fiziki güç gerektiren işlerin, toplam iş yükü içerisindeki oranının fazlalığıydı. Bilgisayar teknolojisinin yaygınlaşması ve dijitalleşmeyle birlikte bu problem ortadan kalmış ve işgücü piyasasına daha çok kadın dâhil edilmiştir. Günümüzde PTT'nin kadın çalışanlarının tüm kurum çalışanlarına oranı %40'lara ulaşmıştır. Kurumsal anlamda birçok uygulama, kadınların lehine düşünülmüştür. Hafta sonu mesaisi gerektiren ağır ve vardiyalı işlerde genellikle erkekler görevlendirilmektedir. Ayrıca, atama ve kadro dağılımında sınavın belirleyici olması, kariyer ilerlemelerinde kadının ve erkeğin eşit olanaklara sahip olduğunu göstermektedir. Ancak; atama yönetmeliği değişikliği, açıktan atama, mülakat uygulaması gibi istisnalar sadece kadınları değil aslında cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm çalışanları etkilemektedir.

Kadınların iş yaşamında karşılaştıkları ve yükselmelerine engel teşkil eden çok sayıda etmenin olduğu araştırma sorularından da anlaşılmaktadır. Katılımcıların %71.9'u cam tavan sendromu hakkında hiç bir bilgisinin olmadığını belirtirken %12.8'i de çok az bilgisinin olduğunu belirtmiştir.

Medeni duruma göre tanımlayıcı istatistiklerde; evliler, kariyer ilerlemelerinde bekleme süresinin erkeklere göre fazla olduğunu ve erkeklere daha çok fırsat sunulduğunu; bekârlar, fırsat eşitliğinin olmadığını olanakların erkeklerin lehine kullandırıldığını; eşinden ayrılanlar ise mentor olabilecek kadın yönetici sayısının azlığını ve olası fırsatlardan erkeklerin daha çok yararlandırıldığını ifadelerinde belirtmiştir.

Unvana göre tanımlayıcı istatistikler; firma çalışanlarında, temel eğitim zafiyetinin yanı sıra iş bazlı eğitim ihtiyacı açığının olduğunu, rol model olabilecek kadın çalışanların olmadığını ve erkeklere göre ilerleme konusunda kadınların daha çok beklediklerini belirtmiştir. 399 sayılı KHK'ya tabi memurlar, rol model olabilecek kadın yönetici sayısındaki yetersizliği. İHS'li gişe büro çalışanları, iş yeri kurallarının erkeklere göre şekillendiğini ve erkeklere daha çok ilerleme olanağı sunulduğunu. Şefler, erkeklere sunulan olanakların kadınlara oranla daha fazla olduğunu. Müdür ve üzeri pozisyonda çalışanlar ise kadınların düşük pozisyonlarda çalıştırıldıklarını, iş yeri kurallarının erkeklere göre oluşturulduğunu, ilerleme konusunda kadınların erkeklere göre daha çok beklemek durumunda kaldıklarını ve kadın yöneticilerin erkek yöneticiler gibi davrandıklarını belirtmiştir. Ayrıca dağıtıcı pozisyonunda çalışan kadınlardan beklenen katılımın düşüklüğü, araştırmaya farklı bir boyut kazandırmıştır.

Araştırma neticesinde, mevcut unvan ve statülerde istihdam edilen tüm kadın çalışanlarda cam tavan sendromu algısının olduğu ve kadın çalışanların %79,1'inin cam tavan sendromu hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kariyer engellerinin aşılması ve cam tavanın kırılabilmesi için geliştirilen öneriler aşağıda özetlenmiştir. Bunlar;

- ✓ Kariyer ilerlemelerinde cinsiyet eşitliği sağlanabilir.
- ✓ Kadınların rol model alınabileceği, kadın yönetici sayısı arttırılabilir.
- ✓ Çalışanların belirleyici oldukları konularda kadınların görüşleri de alınabilir.
- ✓ Kadınların da yönetim becerisine sahip olduğu algısı oluşturulabilir.

- ✓ Örgütsel iletişim sorunları çözülebilir, kadın personeller dinlenebilir.
- ✓ İş sahasında çalışan kadın personellerin tamamı desteklenebilir.
- ✓ Kadın çalışanların, kariyer konularda görüş beyan etmekten kaçınmalarına neden olan davranış özellikleri araştırılabilir.
- ✓ Posta Dağıtıcısı pozisyonunda çalışan personelleri örgütsel aidiyet ve tükenmişlik sendromu ilişkisiyle ölçümlemeye yönelik yeni bir çalışmanın gerekliliği tartışılabilir.
- ✓ Kurumsal konularda yapılacak bilimsel nitelikli çalışmalara bütçe ayrılabilir. Bunun yanı sıra, bu tür çalışmalarla meşgul olan kurum personellerine kolaylık sağlanabilir.
- ✓ Alınacak kurumsal kararlarda işgörenin beklentileri gözetilebilir.

Araştırma verilerinden anlaşıldığı üzere kadınların, temel hakların kazanımı konusunda hem fikir oldukları, erkek iş arkadaşları ve üstleriyle çok iyi iletişim kurdukları, kadın yöneticilerden pek hoşlanmadıkları ve erkek yöneticilerle çalışmayı daha çok tercih ettikleri sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Acun, S. (2018). Türkiye'de Ücret Eşitsizliğinin Analizi. *Bulletin Of Economic Theory And Analysis,* C/S. *3* (4): 237-260.

Anafarta, N. (2002). Bireysel Kariyer Danışmanı Olarak Rehber (Mentor). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* C/S. *3* (1): 115-128.

Aytaç, S. (2001). *Çift Kariyerli Eşler ve Çalışma Yaşamındaki Yeri.* Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.

Başak, S. (2009). Cam Tavanlar. *KÖK Araştırmalar KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi,* C/S. XI (2): 119-132.

Bezaz, Y. G. (2006). Geçmişten Günümüze *Haberleşme ve PTT Tarihi.* Ankara: Türkiye Haber-İş Sendikası Yayınları.

Bilican Gökkaya, V. (2014). Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet. *International Journal of Social Science,* C/S. *2* (26): 371-383. doi:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2385

Bozkaya, G. (2013). Kadınların İşgücüne Katılımınını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C/S. *3* (5): 69-89.

Cengiz, Y. (2010). Kâdî Abdülcebbâr'ın Bilgi Sisteminde Algı-Akıl İlişkisi. *Mardin Artuklu Üniversitesi Mukaddime Dergisi,* C/S. *2* (2): 1-22.

Ceran, T. (2018). *Gıda Sektöründe Cam Tavan Sendromu: Konya İli Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Coşkun Demirpolat, B. ve Çelikten, M. (2018). Kadınların Yönetim Kademelerinde İlerlemeleri Önündeki Engeller: Nitel Bir Analiz. *Eğitim, Örgüt ve Liderlik*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Çaha, H.; Çaha, Ö. ve Aydın Yılmaz, E. S. (2016). *Türkiye'de Cam Tavan Sendromu Hizmet Sektöründe Kadın.* İstanbul: KADEM-Kadın ve Demokrasi Derneği.

Çelik, E. N. (2018). *Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Cam Tavan Sendromunun Tükenmişlik Düzeylerine Etkilerinin İncelenmesi: Kamu Sektörü ve Özel Sektör İstanbul İl Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dalkıranoğlu, T. ve Çetinel, F. G. (2008). Konaklama İşletmelerinde Kadın ve Erkek Yöneticilerin Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı Tutumlarının Karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. (20): 277-298.

Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet Ayırımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi,* C/S. 44 (511): 12-27.

Demirel, E. T. (2019). *Cam Tavanın Gölgesinden Işığa Doğru Kendi Kendine Liderlikle Yolculuk.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Demirhan Serinken, N. (2016). Ana Erkil Toplumun Sonu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C/S. 9 (42): 1070-1076.

Dirik, N. (2016). *Türkiye'de Kadın İstihdamının Önündeki Engellerin Aşılmasında Girişimciliğin Önemi ve Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*, Uzmanlık Tezi, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

Dolmacı, N. ve Şalvarcı Türeli, N. (2012). Varlığını Sürdüren Bir Sorun Olarak Toplumda ve İş Yaşamında Kadına Yönelik Farklı ve Ayrımcı Tutumlar. *Akademik Bakış Dergisi*, S. (33): 1-15.

Dreher, G. F. (2003). Breaking The Glass Ceiling: The Effects of Sex Ratios and Work–Life Programs on Female Leadership at the Top. *Human Relations*, C/S. 56 (5): 541-562. https://doi.org/10.1177/0018726703056005002

Erdoğan, G. (2009). Mobbing(İşyerinde Psikolojik Taciz). *TBB Dergisi*, S. (83): 318-352.

Geçmişten Günümüze Posta. (2007). Ankara: T.C. Ulaştırma Bakanlığı PTT Genel Müdürlüğü.

Göğüş Tan, M.; Ecevit, Y. ve Sancar Üşür, S. (2000). *Kadın - Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset.* İstanbul: Tüsiad Yayınları.

Göksel, B. (1993). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk.* Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gül, H. ve Oktay, E. (2009). Türkiye ve Dünya'da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C/S. 9 (18): 421-436.

Harlander, S. K. (1996). Breaking Through the Glass Ceiling: An Industrial Perspective. *Journal of Animal Science*, C/S. 11 (74): 2849-2854. doi: 10.2527/1996.74112849x

Karaca, A. (2007). *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karakuş, H. (2016). Delik Boru: Türkiye'deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz. *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. (53): 533-556.

Keuthen, M. (2006). *Dikkat: Diğer Kadınlar Kadınlarla Birlikte Çalışmanın Sırları* (Çev. G. K. Yürür). İstanbul: Optimist Yayım Dağıtım.

Koç Yıldırım. (2009, Ağustos). İzmir İktisat Kongresi(1923) ve İşçiler. Erişim tarihi: 10.06.2020, http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1323204775a.pdf

Korkmaz, A. ve Korkut, G. (2012). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C/S. 17 (2): 41-65.

Köken, A. H. ve Büken Örnek, N. (2018). XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı). *Lokman Hekim Dergisi*, C/S. 8 (2): 113-119.doi: 10.31020/mutftd.418492

Köksal, F. (2016, 15 Ağustos). *Posta ve Telekominikasyonda İlkler.* Erişim tarihi: 06 Mayıs 2020, http://www.telekomculardernegi.org.tr/haber-6953-posta-ve-telekomunikasyonda-ilkler.html

Leblebici, Y. ve Karcıooğlu, F. (2014). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri:"Cam Tavan Sendromu" Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , C/S. 28 (4): 1-20.

Meriçelli, F. (2017). *Kadınların Okul Yöneticisi Olmasının Önündeki Engeller*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Omay, U. (2013). Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S. (3): 137-166.

Öğüt, A. (2006). Türkiye'de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, C/S. 1 (1): 56-78.

Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C/S. 4 (2): 117-135.

Özkan, G. S. ve Özkan, B. (2010). Kadın Çalışanlara Yönelik Ücret Ayrımcılığı ve Kadın Ücretlerinin Belirleyicilerine Yönelik Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergis*i, C/S. 1 (4): 91-104.

Öztürk, A. (2017). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Algısı Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, C/S. 1 (1): 8-17.

Öztürk, Z. ve Bilkay, T. A. (2016). Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumunda Çalışan Kadınların KariyerEngelleri ve Cam Tavan Sendromu Algıları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C/S. 3 (6): 89-102.

Ragins, B. R., Townsend, B. ve Mattis, M. (1998). Gender Gap in The Executive Suite: CEO's and Female Executives Report on Breaking the Glass Ceiling. *The Academy of Management Executive*, C/S. 12 (1): 28-42. https://doi.org/10.5465/ame.1998.254976

Rayn, M. ve Haslam, S. (2005). The Glass Cliff: Evidence that Women areOver-Represented in Precarious Leadership Positions. *British Journal of Management*, S. (16), 81-90.

Şimşek, M. Ş.; Çelik, A. ve Akgemci, T. (2019). *Davranış Bilimleri.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Tanyeli, Ç. (2008). *Örgüt Kültürü İçinde Cinsiyet Ayrımcılığı Algılamasının Kadın Kariyeri Üzerine Etkileri: Kavramsal ve Uygulamalı Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Tatlılıoğlu, K. (2012). Ahilik Teşkilatında Anadolu Türk Kadınının Girişimciliğine Sosyal-Psikolojik Bir Yaklaşım. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C/S. 2 (4): 69-92.

Toker, Y. (2016). İşyerlerinde Cinsel Taciz: Kapsamı, Öncülleri, Sonuçları, Kurumsal Baş Etme Yöntemleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, C/S. 19 (38): 1-22.

Wirth, L. (2001).*Breaking Through The Glass Ceiling: Women İn Management.* Geneva: International Labour Office.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 605-628, Güz 2021

Ortaöğretim Öğretmenleri Gözünden Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri: Fenomenolojik Bir Çalışma*

Cihan Kılıç
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4618-8857
Doktora Öğrencisi / Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin Bavlı
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7274-0935
Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 29.07.2021
Kabul: 27.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Sosyal ve Duygusal Öğrenme
Ortaöğretim
Öğretmen
Fenomenoloji
Nitel Araştırma

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma için Yıldız Teknik Üniversitesi Etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır ve Etik Kurul Onay Bilgileri'ne çalışmanın hem Yöntem kısmında hem de Kaynakça kısmının hemen önünde yer verilmiştir.

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52187

Öz

Bu araştırmada Sosyal ve Duygusal Öğrenme (SDÖ) kavramına dair ortaöğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin gözünden çeşitli anlamların oluşturulması ve bu kavram hakkında farkındalıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel bir araştırma olup, fenomenoloji deseniyle yürütülmüştür. Araştırmaya ortaöğretim kademesinde görev yapan çeşitli farklı branşlara sahip, Marmara bölgesinden 17 öğretmen katılmıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve geçerliliği sağlanmış veri toplama aracı ile Sosyal Duygusal Öğrenme kavramına dair sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Bu çerçevede Sosyal Duygusal Öğrenme kavramıyla ilgili katılımcıların bilgi ve farkındalığına bakılmış olup, ortaöğretim kademesinde uygulanma durumlarıyla ilgili görüşler alınmıştır. Ayrıca Sosyal Duygusal Öğrenmenin önemi ve mevcut öğrencilerde ve eğitim ortamlarında bulunup bulunmama durumları tartışılmıştır. Katılımcıların 5'i ile birebir yarı yapılandırılmış görüşme ve diğer 12 katılımcıyla iki farklı odak grup görüşmeleri gerçekleştirilerek araştırmanın verilerine ulaşılmıştır. Araştırma bulgularında; katılımcı öğretmenlerin birçoğunun Sosyal Duygusal Öğrenme konusunda bilgi ve farkındalığı olmadığı, Sosyal Duygusal Öğrenme kavramının ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler bağlamında önemli ve kazandırılması gereken bir kavram olduğu; okullarda kazandırılması gerekliliği ve mevcut durumda lise öğrencilerinde eksik olduğu durumları belirtilmiştir. Ayrıca SDÖ becerilerinin ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere öğretilmesi sürecinde hangi gerekliliklere sahip olunması durumlarıyla birlikte, eğitim ortamlarında neler yapılabileceğine dair bulgulara ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre SDÖ becerilerinin ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere öğretilebilecek beceriler olduğu görüşlerine ulaşılmış ve bu çerçevede öneriler oluşturulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information
Kılıç, C. ve Bavlı, B. (2021). Ortaöğretim Öğretmenleri Gözünden Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri: Fenomenolojik Bir Çalışma. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 605-628.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 605-628, Autumn 2021

Social Emotional Learning Skills From Secondary Education Teachers: A Phenomenological Study

Cihan Kilic
PhD Student / Yıldız Technical University, Faculty of Education, Department of Curriculum and Instruction, Istanbul – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Bunyamin Bavli
Yıldız Technical University, Faculty of Education, Department of Curriculum and Instruction, Istanbul – TURKEY

Artcile History

Submitted: 29.07.2021
Accepted: 27.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Social and Emotional Learning
Secondary Education
Teacher
Phenomenology
Qualitative Research

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52187

Abstract

In this study, it is aimed to create various meanings of the concept of Social and Emotional Learning (SEL) from the eyes of teachers working at secondary education level and to determine their awareness about this concept. The research is a qualitative research and was carried out with a phenomenology pattern. 17 teachers from the Marmara region, working in secondary education, with various branches, participated in the research. The data of the research were obtained by conducting one-to-one semi-structured interviews with 5 of the participants and two different focus group interviews with the other participants. With the data collection tool developed and validated by the researchers, questions about the concept of Social Emotional Learning were directed to the participants. In this framework, the knowledge and awareness of the participants about the concept of Social Emotional Learning was examined and their opinions were taken about their application at secondary education level. In addition, the importance of Social Emotional Learning and its availability in current students and educational environments were discussed. In the research findings; that most of the participating teachers do not have knowledge and awareness about Social Emotional Learning, that the concept of Social Emotional Learning is an important concept in the context of secondary school students and should be gained; It has been stated that it should be taught in schools and that it is lacking in high school students in the current situation. In addition, findings on what can be done in educational environments, together with what requirements must be met in the process of teaching Social Emotional Learning skills to secondary school students, were obtained. According to the results obtained, it was concluded that SEL skills are skills that can be taught to secondary school students, and suggestions were made within this framework.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılda kişilerin hayatın çeşitli alanlarında başarılı olabilmeleri için bilişsel zekâlarının (intelligence quotient (IQ))'larının yüksek olması gerektiği düşünülürdü. Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise farklı zekâ tiplerinin tanımlanması ile bu düşüncenin değiştiği görülmüştür. Farklı zekâ tiplerinin en tanındıklarından birisi de 'Duygusal Zeka'dır. Duygusal zekâ kavramı yirminci yüzyılın sonlarına doğru Salovey ve Mayer tarafından akademik çevrelere tanıtılmış ve yirmi birinci yüzyılın ilk başlarında üzerinde geniş araştırmalar yürütülmüş bir kavram haline gelmiştir. Bu zekâ türünün bilim dünyasına sunduğu en önemli katkılarından birisinin hayat başarısı üzerine olumlu etkisi olduğu söylenebilir (Baltaş, 2006). Bu durum ışığında, yine duygusal zekâ kavramının öncü isimlerinden olan Goleman (1995)'a göre duygusal zekânın bilişsel zekâdan daha önemli olduğu yönünde anlaşılmaması gerektiğidir. Bu iki zekâ türünün birbirleri üzerinde baskın olmasının aksine, birbirlerini tamamlayıcı olduklarıdır. Bir başka deyişle bu iki zekâ türünün iş birliği halinde olmalarıdır.

LİTERATÜR TARAMASI

Duygusal Zekâ ve Sosyal Duygusal Öğrenme ile Olan İlişkisi

Son 30 yıldır duygusal zekâ kavramı üzerine yapılan araştırmalarla birlikte; duygusal zekâ, sosyal beceriler, sosyal ve duygusal yetkinlik kavramları "Sosyal Duygusal Öğrenme" (SDÖ) gibi şemsiye bir çatı altında toplanmıştır. Ayrıca duygusal zekâ ile sosyal duygusal öğrenme boyutları arasında anlamlı pozitif ilişkiler bulunmuştur (İşeri, 2016). Bu kavramın ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası alanda Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü [Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)] ve Türkiye'de Türkiye Sanayiciler ve İş İnsanlar Derneği (TÜSİAD) çeşitli çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Bu çalışmalar dahilinde TÜSİAD (2019) ve Cohen (2006) sosyal ve duygusal kavramlarının öğrenme kavramı ile birlikte kullanılmasının sebebini, bu kavramla ilgili becerilerin öğretilebilir olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bu durumun SDÖ'nün eğitim ortamlarına taşınmasına ve eğitim programlarına dahil edilmesine neden olduğu söylenebilmektedir. Eğitim alan yazınına SDÖ'nün bileşenlerinin neler olduğu, öğrencilere ve yetişkinlere nasıl kazandırılması gerektiği yönünde çalışmalar da eklenmiştir.

SDÖ kavramının en çok kullanılan tanımı Akademik, Sosyal ve Duygusal Öğrenme İşbirliği [Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, (CASEL)] tarafından aşağıdaki gibi yapılmıştır.

"Çocukların ve yetişkinlerin duygularını yönetmek, olumlu hedefler koymak ve elde etmek, başkaları için duygudaşlık kurmak ve göstermek, olumlu ilişkiler kurmak ve sorumlu kararlar almak için gerekli olan bilgi, tutum ve becerileri edinme ve etkili bir şekilde uygulama süreçleri" (CASEL, 2017).

SDÖ ile ilgili OECD'de çeşitli çalışmalar çerçevesinde beş büyük beceri tanımlamıştır. Bu beceriler "Büyük Beş Alan Becerileri" olarak ifade edilmiş ve iş performansı, duygu dengelemesi, iş birliği, açık fikirlilik, başkaları ile iletişim ve etkileşimde olma olarak sınıflandırılmıştır (OECD, 2018). OECD'nin becerilerine benzer olarak CASEL yapmış olduğu SDÖ tanımına göre bir yaklaşım geliştirmiş ve öğretilebilecek olduğu düşünülen beş temel yeterlilik belirlemiştir. Bu beş temel yeterlilik: öz farkındalık, öz yönetim, sosyal farkındalık, ilişki becerileri, sorumlu karar verme yeterlilikleridir (CASEL, 2019). CASEL ve OECD'nin geliştirmiş olduğu SDÖ yeterliliklerinin benzerlikleri olduğu gibi farklılıkları da bulunmaktadır. Özellikle eğitim alan yazını incelendiğinde daha çok CASEL'in geliştirmiş olduğu SDÖ yeterliliklerine göre çalışmalar yapıldığı ve bu yeterliliklerin bireylere kazandırılması gerekliliği üzerinde çalışmalar bulunmaktadır.

SDÖ'nün gereklilikleri üzerine yapılan araştırmalarda, SDÖ becerilerini kazanmış olan

bireylerin olumlu davranışlara yöneldiği ve olumsuz davranışlardan kaçındığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bireylerin olumlu iletişim kurabilme, sorumlu kararlar alabilme, eleştirel ve çevik düşünme yetisi, yerel ve küresel sorunlarla baş edebilme özelliklerinin olduğu, bedenen ve ruhen sağlıklı insanlar oldukları belirlenmiştir (TÜSİAD, 2019). Ayrıca SDÖ becerilerinin akademik başarıyı olumlu etkilediği, okula karşı olumlu tutumu arttırdığı, öğrenme isteğini ve okula ilgiyi artırdığı, benlik saygısını arttırdığı, sosyal yeterliliklerin ve problem çözme becerilerini geliştirildiği, depresyon ve stresi azalttığı ve zorluklara olumlu taraflarından bakmaya yaraması gibi faydaları da bulunmaktadır (Bahçuvanoğlu, 2019; Bridgeland, Bruce ve Hariharan, 2013; Durlak, Weissberg, Dymnicki, Taylor ve Schellinger, 2011; Elias ve Moceri, 2012; Körler,2011; Romasz, Kantor ve Elias 2004). Akademik performansın ve diğer değişkenlerinde ötesinde, SDÖ'nün toplumdaki eşitsizlik ve adaletsizlik durumlarını da azalttığı görülmüştür (Jones, Barnes, Bailey ve Doolittle, 2017).

SDÖ eğitimine ilişkin eğitim alan yazınında çalışmaların başladığı ve yaygınlaştığı görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki eğitim programlarında SDÖ eğitimini görebilmek mümkündür. Türkiye'deki alan yazında SDÖ'ye ilişkin çalışmalar görülmeye başlasa da henüz eğitim sisteminin bir parçası haline gelmemiştir (TÜSİAD, 2019).

SDÖ becerileri hemen her yaş grubunda "öğrenilmiş olumluluk" kavramının getirileri ile gelişim gösteren becerilerdir (TÜSİAD, 2019). Fakat araştırmalara bakıldığında ise daha çok okul öncesi ve ilköğretim kademesinde çalışmaların olduğu görülmektedir (Payton, Weissberg, Durlak, Dymnicki, Taylor ve Schellinger 2008; Merter, 2013; Beceren, 2012; Baydan, 2010; Kabakçı ve Korkut 2008; Kabakçı, 2006; Melikoğlu, 2020). SDÖ eğitim programlarının hangi sınıf düzeyinde tasarlanıp uygulandığına bakıldığında ise benzer şekilde okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde olduğu görülmektedir (Baydan, 2010; Beceren, 2012; Payton, Weissberg, Durlak, Dymnicki, Taylor ve Schellinger, 2008).

SDÖ becerilerinin erken yaş dönemlerinde kazandırılması ileriki yaş dönemlerine göre daha anlamlıdır. Bunun nedeni olarak; 12-16 yaş grubunda yapılan suçun yeniden işlenmemesi programlarının, 11-15 yaş grubunda obezite önleme programlarının, lise öğrencilerinde depresyon önleyici programların başarısızlıkla sonuçlandığı çalışmalar bulunmaktadır (TÜSİAD, 2019). Bu verileri destekler nitelikteki Pikul (2015)'in çalışmasına göre; lise 1. sınıf öğrencilerine uygulanan SDÖ programının sonuçlarında öğrencilerde herhangi olumlu değişimler gözlenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Greenberg, Domitrovich, Weissberg, & Durlak (2017)'e göre öğretmenlerin %95'i SDÖ becerilerinin öğretilebilir beceriler olduğunu belirtmektedirler. Bu noktadan hareketle, bu konuda farkındalığı ve uygulama bilgisi olan öğretmenlere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının SDÖ becerileri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; sosyal-duygusal öğrenme konusunda eksiklerinin olduğunu ve bilgilendirilmeye ihtiyaçları bulunduğunu göstermekle birlikte, SDÖ konusunda öğretmen tutumlarının da etkili olduğunu belirten ve öğretmen eğitimlerinin etkililiğini gösteren çalışmalarda bulunmaktadır(Crooks, Chiodo, Zwarych, Hughes, & Wolfe, 2013; Esen-Aygün ve Şahin-Taşkın, 2016; Exner-Cortens, Spiric, Crooks, Syeda, & Wells, 2020; Kim, Crooks ve Bax, 2021).

Okullarda SDÖ becerilerinin öğretim durumları ayrı ayrı matematik, fizik, tarih vb. derslerinin içerisinde olabileceği gibi, bağımsız olarak hazırlanan müstakil SDÖ programları ile de gerçekleştirilebilmektedir (Cohen, 2001: akt. Türnüklü, 2004; Department for Children, Schools and Families (DCSF), 2007). Ayrıca bütün okul kültürü haline getirilmeli ve örtük program dahilinde de SDÖ becerileri eş zamanlı olarak kazandırılmalıdır (Türnüklü, 2004; DCSF, 2007; Jones ve Bouffard, 2012;)

Bu bilgilerden hareketle yukarıda açıklandığı üzere lise düzeyinde SDÖ programlarının yetersiz kalması ve öğretmenlerin bu konuda yeterliliklerinin olmaması lise düzeyinde görev yapan

öğretmenlere yönelik çalışmalara zemin hazırlamaktadır. Bu araştırmanın amacı ortaöğretim düzeyinde görev yapan öğretmenlerin SDÖ bilgi, tecrübeleri ve pratiklerini belirlemektir. Bu çerçevede ortaöğretim düzeyinde SDÖ becerilerinin eğitim programlarına dahil edilebilme durumlarıyla ilgili de belirli temalara ulaşılması amaçlanmaktadır.

Araştırma Soruları

1. Araştırma sorusu: Ortaöğretim öğretmenlerinin sosyal duygusal öğrenme kavramı ile ilgili farkındalıkları ve bilgileri ne düzeydedir?

2. Araştırma sorusu: Ortaöğretim öğretmenlerine göre sosyal duygusal öğrenme kavramının önemi nedir?

3. Araştırma sorusu: Ortaöğretim öğretmenlerine göre sosyal duygusal öğrenme becerilerinin lise öğrencilerinde bulunma düzeyi nedir?

4. Araştırma sorusu: Ortaöğretim öğretmenlerine göre sosyal duygusal öğrenmenin ortaöğretim kademesinde uygulanabilirlik düzeyi nedir ve uygulamaları nasıl olmalıdır?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma nitel araştırma desenlerinden fenemonoloji ile yürütülmüştür. "Fenomenoloji değişmeyen yapı ya da gerçek olarak adlandırılan bir fenomenin 'gerçekliğini' açıklayan bir desendir" (Cresswell, 2007, s.62). Ayrıca fenomenolojik yaklaşım etkili, duygusal ve sıklıkla yoğun insan deneyimlerinin çalışıldığı bir desendir (Merriam, 2014). Bu araştırmada Sosyal Duygusal Öğrenme kavramıyla ilgili öğretmenlerin bilgi ve farkındalıklarına başvurulduğu için fenomenolojik desen kullanılmıştır. Bu desen ışığında öğretmenlerle önceden hazırlanmış olan sorular yardımıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler ve odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Marmara Bölgesi'nde ortaöğretimde görev yapan 17 öğretmenden oluşmaktadır. Katılımcılardan 5'i ile yarı yapılandırılmış bire bir görüşme, 12'siyle de 6'şar kişilik gruplar halinde odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcılara ulaşmak için amaçlı kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi seçilmiştir. Katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: *Araştırmaya Katılan Katılımcıların Çeşitli Demografik Özellikleri*

Katılımcı No	Branşı	Mesleki Kıdemi	Çalıştığı Okul Türü	Katılımcı No	Branşı	Mesleki Kıdemi	Çalıştığı Okul Türü
1	Kimya	20 yıl	Fen Lisesi	**10**	Plastik Sanatlar	15 yıl	Meslek Lisesi
2	Biyoloji	26 yıl	Fen Lisesi	**11**	Matematik	12 yıl	Anadolu Lisesi
3	İngilizce	8 yıl	Meslek Lisesi	**12**	Fizik	10 yıl	Anadolu Lisesi
Tablo 1'in devamı							
4	İngilizce	8 yıl	Meslek	**13**	Matematik	12 yıl	Anadolu Lisesi

			Lisesi				
5	Rehber Öğretmen	21 yıl	Meslek Lisesi	**14**	Felsefe	8 yıl	Anadolu Lisesi
6	Fizik	7 yıl	Anadolu Lisesi	**15**	İngilizce	15 yıl	Anadolu Lisesi
7	Mobilya	20 yıl	Meslek Lisesi	**16**	Ölçme Uzmanı	20 yıl	Anadolu Lisesi
8	Yiyecek ve İçecek	8 yıl	Meslek Lisesi	**17**	Yiyecek ve İçecek	7 yıl	Meslek Lisesi
9	Mobilya	15 yıl	Meslek Lisesi				

Tablo 1 de demografik özellikleri verilen katılımcılardan 1, 2, 3, 4 ve 5 numaralı olanlarla birebir görüşme, diğer katılımcılarla ise iki farklı odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmeleri 6'şar kişilik farklı gruplarda çeşitli branştan öğretmen katılımcılarla yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama aşamasında ilk olarak araştırmacılar tarafından açık uçlu sorulardan oluşan veri toplama aracı geliştirilmiştir. Veri toplama aracının geçerliliğini sağlamak amacıyla iki farklı psikolojik danışma ve rehberlik uzmanından görüş alınmıştır. Daha sonra eğitim programları ve öğretim alanında uzman olan öğretmenle pilot görüşme yapılarak birbirine yakın olduğu anlaşılan iki farklı soru tek bir soru altında birleştirilmiştir. Kavram yanılgısının yaşanmaması için veri toplama aracındaki sorularla birlikte konuya ilişkin bilgiler içeren bilgilendirici metin katılımcılarla görüşme öncesinde paylaşılmıştır.

Veri toplama sürecine ilk olarak yarı yapılandırılmış bire bir görüşmelerle başlanmış ve bu şekilde 5 katılımcı ile görüşülmüştür. Daha sonra hem araştırmanın geçerliliğini arttırmak hem de daha fazla katılımcıdan farklı görüşler elde edebilmek amacıyla farklı 12 katılımcıyla odak grup görüşmeleri yapılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla ulaşılan katılımcılarla 6'şar kişilik iki farklı odak grup görüşmesi gerçekleştirilerek veri doygunluğuna ulaşıldığı görülmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verileri ayrıntılı inceleyerek çıkarılan kavram (kod), kategori ve temalarla detaylı bir şekilde analiz yapılma sürecidir. Birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen kavramlardan kategoriler ve benzer kategorilerden de temalar bir araya getirilerek yorumlama yapılır (Merriam ve Grenier, 2019; Baltacı, 2019). Araştırma sırasında kod kategori ve temalara ulaşılıp çeşitli betimlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulduğu için bu veri analizi yöntemi uygun görülmüştür. Bu çerçevede içerik analizinin doğasına uygun olarak toplanan verilerden çeşitli kodlar ve uygun olduğu düşünülen yerlerde de çeşitli kategori ve temalar oluşturulmuştur. Okuyucuları daha iyi aydınlatabilmek ve verileri daha iyi yorumlayabilmek için de önemli görülen kısımlar doğrudan alıntılarla verilmiştir.

Geçerlik-Güvenirlik

Araştırmanın yapı geçerliliğini sağlamak ve arttırmak için çeşitleme yöntemlerinden veri çeşitlemesi ve araştırmacı çeşitlemesi yapılmıştır. Bu doğrultuda, ilk başta ulaşılan katılımcılarla bire bir yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen verilerin geçerliliğini arttırmak ve zenginleştirmek için daha sonra ulaşılan katılımcılarla odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca her iki araştırmacının veri toplama sürecine dahil olmasıyla birlikte araştırmacı çeşitlemesi de yapılmıştır. Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak ve arttırmak için ise verilere nasıl ulaşıldığı

çalışmanın içerisinde detaylı aktarılmıştır. Bununla birlikte ulaşılan sonuçların araştırmanın asıl amacıyla uyumlu olup olmadığı teyit edilmiştir. Ayrıca veri toplama sürecinde tüm katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirildikten sonra veriler katılımcılara gönderilmiş ve teyit ettirilmiştir. Araştırmanın dış geçerliliğini sağlamak amacıyla da araştırmanın amacı ve soruları kuramsal temellere ışık tutacak şekilde detaylı olarak açıklanmıştır. Böylelikle bulunan sonuçlara göre kuramsal bir genelleme yapılmaya çalışılmış olup, SDÖ becerilerinin ortaöğretimde nasıl kazandırılması gerektiğiyle ilgili uluslararası alanyazına katkıda bulunacak şekilde sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın devamı niteliğinde araştırmacılara ışık tutması amacıyla da tüm veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilerek ve doğrudan alıntılara fazla yer verilerek detaylı olarak açıklanmıştır. Bu sayede araştırmanın güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Etik Konular

Araştırmada katılımcılara ulaşıldıktan sonra gerekli etik konularda bilgilendirmeler yapılmış ve çalışmaya yansıtılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak araştırmanın şablonu oluşturulduktan sonra araştırmacıların bağlı bulundukları *Yıldız Teknik Üniversitesi etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır*. Daha sonra araştırmanın amacı bağlamında katılımcılara ulaşılmaya çalışılmış ve çeşitli öğretmenlere araştırmayla ilgili bilgiler sunulmuştur. Aralarından gönüllü olan öğretmenlere araştırma daha detaylı anlatılmış ve araştırma konusuyla ilgili bilgilendirme metni ve muhtemel sorulması gereken sorular iletilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların kimlik bilgileri gizliliği ve görüşmeler sırasında söyledikleri hususlarla ilgili her türlü gizliliğe özen gösterileceği katılımcılarla paylaşılmış ve kendilerinden rıza onam forumu alınmıştır. Araştırma sırasında gerek bire bir görüşmeler, gerekse odak grup görüşmeleri esnasında ses kaydı yapılmış ve bu durum katılımcılara açıklanmıştır. Ses kayıt deşifreleri sadece katılımcılar tarafından yapılarak içlerinde özel veya mahrem şeklinde değerlendirilen bilgiler verilere alınmamış ve isimlere hiçbir şekilde yer verilmemiştir. Araştırma verilerine son hali verildikten sonra da gerek teyit edilmesi gerekse etik herhangi bir sorunun olup olmamasının teyidi için katılımcılara kendileriyle ilgili veriler gönderilerek onay alınmıştır. Tüm bu durumlar çerçevesinde araştırmanın etik boyutu oluşturulmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci sorusu; "Ortaöğretim öğretmenlerinin sosyal duygusal öğrenme kavramı ile ilgili farkındalıkları ve bilgileri ne düzeydedir?" şeklindeydi. Bu araştırma sorusuna paralel olarak katılımcı öğretmenlere "Size bu araştırmadan bahsedilmeden önce sosyal duygusal öğrenme kavramı ile ilgili bir bilginiz ve farkındalığınız var mıydı? Açıklar mısınız? Şeklinde soru yöneltilmiştir.

Katılımcılardan gelen cevaplara göre oluşturulan kodlar ve çeşitli katılımcılardan gelen yanıtlara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

***Tablo 2**: Katılımcıların Sosyal Duygusal Öğrenme Kavramı Ile Ilgili Farkındalık Düzeyleri*

Kodlar	**Çeşitli katılımcıların verdikleri yanıtlardan çeşitli alıntılar.**
Bilgim vardı fakat yüzeyseldi, derinlemesine bilgim yoktu. (n=10)	*"Duymuşluğum ve farkındalığım vardı, doktora derslerimizde arkadaşlarımızın bu alanda çalışma yapma istekleri sayesinde ben de bu kavramdan haberdar oldum ve açıkçası bende merak da uyandırdı. Fakat çok derinlemesine bilgim olduğunu söyleyemem."* (İngilizce öğretmeni, meslek lisesi öğretmeni, mesleki deneyimi 7 yıl)

	"Öz farkındalık, öz yönetim bunlarla ilgili daha öncesinde düşünme türleri ile de ilgili olduğu için bunları biliyordum. Ama açıkçası sosyal duyusal öğrenme ile ilgili bir bilgim yoktu. Duygusal zekayla da ilişkili gibi geldi." (Anadolu Lisesi Fizik Öğretmeni, mesleki deneyimi 7 yıl).
Kavramlar hakkında bilgim yoktu fakat uygulama pratiğim vardı.(n=3)	*"Bu kavramların defalarca tekrarlandığını duymuştum. Bazı uyguladığımız şeylerde kısmi olarak Sosyal Duygusal Öğrenmeyi yapıyormuşum fakat farkında değilmişim. O zekaya hitap etmişim şimdi anlıyorum."* (Meslek Lisesi Plastik Sanatlar Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 12 yıl)
	"Ben açıkçası bilmiyordum. Duygusal zeka, sosyal zeka falan var ama hani öğrenme boyutunda ben bilmiyordum. Ama baktığımda bende hani aslında yapıyormuşuz birçoğumuz. Ama bunun sosyal öğrenme mi duygusal öğrenme mi olduğunu ayırt edebilir misin desen yok yani ayırt edemem, ama yapıyormuşuz bunu farkına varmadan." (Meslek Lisesi Mobilya Öğretmeni, Mesleki deneyimi: 20 yıl)
	"Benim branşım matematik, bana görünüşte çok uzak kavramlar bunlar. SDÖ kavramını ben ilk defa sizden duydum. Ama dökümana baktığımda lise öğretmeniyim matematik öğretmeniyim hep üniversite. hazırlık sürecinde çalıştığım için sınava az zaman kaldığı bu günlerde de biz bu kavramlardan çok bahsediyormuşuz. İşte hocam denemelerimiz kötü geçti dediğinde vs. Milli Eğitimde koçluk sistemi diye bir şey getirdi. Milli Eğitim her öğretmene öğrenci zimmetliyor o çocukların her şeyiyle ilgileniyorsunuz. Tabi ki her öğrenci ile aynı sinerjiyi tutturamıyoruz ama tutturduğumuz öğrencilerle biz aslında bu konularda konuşuyormuşuz. Ama adının böyle olduğunu, bunun bir bilim olduğunu bende ilk defa sizden öğrendim, ne yalan söyleyeyim. Aslında yaptığımız bir şeymiş.
Felsefe dersi öğretim programının içerisinde geçmesi	
Duygusal öğrenme konusunda fikrim vardı (n=1) Bileşenlerinin bilinmemesi / farkında olunmaması (n=1)	
Bireylerin temel beceri ve gereksinimlerinin geliştirilmesi konusunda bilgi sahibi olunması (n=2).	*"Rehber öğretmen olduğum için branşım gereği sosyal duygusal öğrenmenin bireylerin temel beceri ve gereksinimlerinin geliştirilmesine ne ölçüde ve nasıl katkıda bulunduğunu anlayabilmek için çeşitli kitaplardan konu ile ilgili yeterince bilgi sahibi olduğumu*

düşünüyorum." (Rehber Öğretmen, Meslek Lisesi Öğretmeni, Mesleki Kıdem:21 yıl).

Tabloda görüldüğü üzere katılımcı öğretmenlerden konuya hakimiyeti olanlar olduğu gibi hiçbir şekilde hakimiyeti olmayanlarda bulunmaktadır. Araştırmayla ilgili katılımcılara bilgilendirme metni verilmeden önce katılımcılardan konu hakkında bilgisi olmayanlar bilgisi olanlardan daha fazla olarak belirlenmiştir. Kavramlar hakkında bilgisi olmayan, fakat ilgili becerileri öğrencilere kazandırmak için çabaladıklarını bildiren katılımcılarda olmuştur. Bu katılımcıların uyguladıkları durumların Milli Eğitim Bakanlığı'nın "koçluk" sistemi adı altında okul programlarına yerleştirdiği programla benzerlik taşıdığı da belirtilmiştir.

İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci sorusu; "Ortaöğretim öğretmenlerine göre sosyal duygusal öğrenme kavramının önemi nedir?" şeklindeydi.

Bu soru dahilinde katılımcılara sorulan ilk soru, "Sizce sosyal duygusal öğrenmenin bir lise öğrencisi için önemli olduğunu düşünüyor musunuz? Neden? Açıklar mısınız?" şeklindeydi. Soruya gelen yanıtlara göre oluşturulan kodlama tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: *Katılımcı Görüşlerine Göre Sosyal Duygusal Öğrenmenin Önemi*

Kodlar	Kategoriler	Tema
Öğrencinin sorumluluk alması sorumluluğunu üstlenmesi için. Kendisini tanıyabilmesi için. Yeterliliklerini keşfedebilmeleri için. Öz saygı için. Benliklerini tanıyabilmeleri / keşfedebilmeleri için. Bireyin güçlü yönlerini tanıyabilmesi için.	Öz beceriler için	SDÖ becerilerinin önemi
Stres ve heyecan yönetimi için Duygusal iletişim için Motivasyon	Duygusal yönetim ve motivasyon	
Kendini ifade etme ve vücut dili becerisi için İletişim becerileri için Öğretmen ve öğrenciler arasındaki iletişim bağlarının güçlenmesi için	İletişim becerisi.	
Takım çalışması için	İşbirliği	
Yaratıcı düşünebilmesi için	Düşünme becerileri	

Akademik gelişim için Ders başarısı için	Akademik başarı
Eksikliklerinde hiperaktivite gibi davranış problemlerine yol açtığı görüşü	Davranış bozukluklarının giderilmesi
Özfarkındalık, özyeterlilik kavramlarının üstbilişsel öğrenmeyle ilişkili olması Öğrenmeleri anlamlandırabilmek için	Üst Bilişsel Öğrenme ve Anlam Oluşturma
Bilişsel ve duyuşsal hedeflerin kazandırılabilmesi için	Öğrenme hedeflerine ulaşılabilmesi amaçlı

Katılımcılara yöneltilen ilgili soru dahilinde gelen cevaplara göre katılımcıların tamamı sosyal duygusal öğrenmenin önemli oluğunu düşünmektedirler. Analiz sonucunda oluşturulan kodlara göre şekillenen kategorilere bakıldığında; özfarkındalık, duygusal yönetim ve motivasyon, iletişim becerileri, işbirliği düşünme becerileri ve akademik başarı kategorilerine ulaşılmıştır. Katılımcılar SDÖ becerilerinin kazandırılması durumunda bireylerde bu yetkinliklerin gelişeceğini düşünmektedirler.

SDÖ becerilerinin kesinlikle önemli olduğunu belirten 6 no'lu katılımcı durumu aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

"Kesinlikle önemlidir. Her şeyden önce eğitim sistemimiz gereği öğrenci kendi sorumluluğunu üstlenmek zorunda. Özellikle eğitim hayatını planlarken meslek odaklı bir eğitim süreci geçirildiğinden , akademik başarısı bir yerde eğitim gördüğü kurum ve çevreye göre şekilleniyor. Bu ortamda yaşıtlarıyla etkileşimi ve kendi kararlılığı ve öğrenme becerisini geliştirmesi sınav odaklı sistemde kendisini başarıya ulaştıracağının farkına varınca istediği sonucu alacağını bilir. Ve bunun gereğini yaparak çalışma motivasyonu kazanır." (Biyoloji Öğretmeni, Fen Lisesi Öğretmeni, Meslek Kıdemi: 26 yıl).

Psikoloji eğitimi aldığını belirten ve hiperaktiviteyle bağlantı kuran katılımcı aşağıdaki gibi görüş bildirmiştir.

"Hiperaktivitede böyleymiş hocam. Duygusal anlamda çocukta boşluk oluştuğu zaman çocukta davranış bozuklukları daha çok görülüyormuş. Ki büyüklerde de bu şekilde aslında. Daha hırçın, daha öz disiplini olmayan insanlara baktığımızda gerçekten de duygusal anlamda boşluk yaşayan, hani o kendini gerçekleştirememiş insan modeli varya onun gibi bir şey oluyor." (Genel Lise Felsefe Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 8 yıl)

Düşünme becerileri üzerinde çalıştığını belirten ve SDÖ becerilerini üst bilişsel öğrenme ve anlam oluşturmayla bağdaştıran katılımcı aşağıdaki gibi görüş bildirmiştir.

"Özfarkındalık, özyeterlilik kavramlarının üstbilişsel öğrenmeyle ben çok ilişkilendirdim. Orada da bireyin kendisinin çizdiği yol ve bireyin kendisinin farkında olması durumu var. Bir de mesela şöyle bir şey var, pozitif bilimlerin ortaya çıkardığı bir sürü bilgiyi bireyin ancak anlamlandırabildiği sürece değerli olması durumu… Yapmış olduğum okumalar neticesinde duyuşsal hedeflerinde sosyal duygusal öğrenmeyle alakalı olduğu, yani üstbilişsel ve duyuşsal hedeflerin kazandırılması sosyal duygusal öğrenmeyle ilişkilendirilebilecek bir şey olduğunu anlamış durumdayım."(Meslek Lisesi Yiyecek ve İçecek Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 8 yıl)

Okullarda SDÖ becerilerinin kazandırılmasını her şeyin önünde tutan katılımcı aşağıdaki gibi görüş bildirmiştir.

…özellikle sosyal duygusal öğrenmenin öğrencilere kazandırılması gerektiğini ve önemli olduğunu düşünüyorum. Ayrıca aciliyeti olduğunu da düşünüyorum. Diğer her şeyi bırakıp bizim buna odaklanmamız gerekir diye düşünüyorum. Çünkü okul bittiğinde bu çocuklar ileride hayata atıldıklarında hepsinin bir işi gücü olacak. İş yerinde bu problemler devam edecek. İş yerlerinde de bu anlamda eksik olan kişilerin çalışmasına izin vermezler. Empati yeteneği düşük, işte çatışma odaklı, kavgacı, sinirli kendi duygularını yönetemeyen insanları iş yerlerinde kesinlikle barındırmazlar… ."(Meslek Lisesi Yiyecek ve İçecek Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 7 yıl).

Araştırma sorusu dahilinde katılımcılara yöneltilen diğer soru, "Sosyal duygusal öğrenme okul programlarında olması gerekli midir? Nedenleri ile açıklar mısınz?" şeklindeydi. Bu soruya göre katılımcılardan gelen cevaplara göre oluşturulan kodlama tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: *Katılımcıların Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Okullarda Olması Gerekliliği ile İlgili Görüşleri*

Kod	Kategori	Tema
Öz farkındalığın bireyin kendisini daha iyi tanıyabilmesini sağladığı için Kendi duygularını özelliklerini tanıması için Bireyin güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olabilmesi Öz yönetim sayesinde başarı elde etmek için	Öz becerilerin gelişimi	Okullardaki gerekliliği
Bilişsel, psikolojik, sosyal, duygusal ve bedensel yapısı birbirinden ayrı tutulamaz. Kişinin bütüncül gelişimi için Zaman ve bilgiyi etkin kullanması için	Bütüncül gelişim	
İyi oluş hali için Özgüvenli, sorumluluk alan, iletişime açık bireyler yetiştirmek için	Psikolojik sağlamlık/iyi oluş	

Tablo 4 incelendiğinde katılımcı öğretmenlerin tamamı SDÖ becerilerinin okullarda olması gerekliliği konusunda görüş bildirmişlerdir. İlgili kodlardan çıkarılan kategoriler incelendiğinde öz becerilerin gelişimi, bütüncül gelişim ve psikolojik sağlamlık/iyi oluş temalarının oluştuğu

görülmektedir.

Bu konuda 5 no'lu katılımcının aşağıdaki gibi görüşleri bulunmaktadır.

"Eğitim açısından sosyal duygusal öğrenme çok önemlidir ve okulların eğitim programlarında mutlaka olmalıdır. Çünkü insan sosyal bir varlıktır hem çevresini etkiler hem de çevreden etkilenir. Bireyler okulların eğitim programlarında bulunan bu beceriler sayesinde güçlü ve zayıf yönlerini bilir, takım çalışması ve iletişim becerilerini geliştirir, sorunlar ve bunlarla başa çıkma yollarını öğrenir."(Meslek Lisesi Rehber Öğretmeni, Mesleki Kıdem: 21 yıl).

SDÖ becerilerinin öğrencilerin bütüncül gelişimlerine de katkı sağlayacağı ve çeşitli alanlarda öğrenmenin SDÖ becerilerini geliştirebileceği düşüncesiyle ilgili katılımcılar çeşitli görüşler bildirmişlerdir. Bu konuda 7 no'lu katılımcı;

"…şimdi bir insanda öğrenme bir bütündür. Hepsine bir bütün olarak baktığımızda, evet özdenetim belki daha önce olmak üzere, bireyde kendinden olması gereken şeyler olması gerektiğini düşünüyorum. Yani bunların hepsinin toplamında ortaya çıkan bir şey olduğunu düşünüyorum." Anadolu Lisesi Fizik Öğretmeni, mesleki deneyimi 7 yıl)

8 no'lu katılımcı;

"*Öğrenmeler karekteri tetikler. Benim gözlemim de böyle, çocuk bazı şeylerin karekteri olduğunu zannedip 12. Sınıfa kadar çocuk gelir, iş yerine gider ve bir şeylerden eksik kaldığı görülür, hem çocuk şaşırır hem aile şaşırır…"* (Meslek Lisesi Plastik Sanatlar Öğretmeni, Mesleki deneyimi: 15 yıl)

9 no'lu katılımcı;

"Başaramayacağını düşünüp de para kazanınca başarabildiğini gören o kadar çok öğrenci var ki, ama çocuk staja gidiyor, para kazanıyor, başarıyorum diyor. Sen kendini başarısız olarak ifade edersen hep öyle kalırsın. İşte ben heyecanlıyım. Ya sen heyecanını yenmek için ne yapıyorsun? Ya da işte öğretmen gözünden bakıyorum. Ya ben işte dersimi anlatıyorum ama işte beni dinlemiyor. Sen bunun için çaba sarfetmiyorsun, sen bunun için emek sarfetmiyorsun. Anlamak için uğraşmıyorsun. Nasıl olsa çocuklar dinlemiyorlar, ya da sadece not alıyorlar dersen o bakış açısıyla yaklaşırsan bunun sonu gelmez. (Meslek Lisesi Mobilya Öğretmeni, Mesleki deneyimi: 20 yıl).

Katılımcılara yöneltilen aynı soru ile SDÖ becerilerinin kazandırılabilmesi için temel gerekliliklerin neler olduğuna dair görüşler alınmış ve aşağıdaki tablodaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 5: *Katılımcıların Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Kazandırılmasındaki Gereklilikler Ile Ilgili Görüşleri*

Erken yaş gruplarında olması gerektiği.
Aile destekli olması gerektiği
Okul öğretmen ve yöneticileri tarafından desteklenmesi gerektiği
Ciddi ve öğrencilerin korktuğu, kendilerini açmaktan çekindiği idareci profiliyle SDÖ becerilerinin kazandırılmasının güç olduğu
Öğretmenlerin örnek davranışlarla rol model olmaları gerekliliği
Öğretmen eğitiminin bu şekilde yapılandırılması gerekliliği ve nitelikli pedagojik formasyon eğitiminin verilmesi
Kendisini anlatmak isteyen öğrenciye karşı öğretmenlerin açık olması ve işbirliği halinde olmaları gerekliliği
Derslerin içerisine/Öğretim programlarının kazanımlarına entegre olmuş şekilde olması gerekliliği.
Eğitim ortamının tamamında SDÖ becerilerinin kazandırılmasıyla ilgili bir bütünlüğün olması gerekliliği
Ortaöğretim programlarında sosyoloji ve psikoloji derslerinin olması gerekliliği veya bu konularda atölyelerin uygulanabilmesi.

Öğretmen ve velilerin bilgilendirilmesi ve farkındalıklarının olması gerekliliği.
Eğitim sisteminin tamamı ve eğitim ortamlarında konuyla ilgili gerekli kuralların olması gerekliliği

Tablo 5'de katılımcı öğretmenlerin SDÖ becerilerini okullarda nasıl kazandırılması gerekliliği ile ilgili görüşlerinden çıkarılan kodlar verilmiştir. Hem birebir görüşmelerde hem de odak grup görüşmelerinde SDÖ becerilerinin erken yaş dönemlerinde kazandırılmaya başlanması ile ilgili çok sayıda görüş bildirilmiştir. Bu konuda çeşitli alıntılar aşağıdaki gibidir.

"Bu becerilerin kazandırılmasına erken yaşlarda başlanmalı. Erken yaşlarda eğitim hayatında görev alan öğretmenlerin bu konuda gerekli donanımı olmalı. Sosyo kültürel şartlar çok farklı olduğu için, mümkünse aile bireyleri bu konuda bilinçlendirilmeli. Lise çağına gelen bir öğrencide çoğu davranışı değiştirmek zordur. Fakat elbette olumlu etkilenecek bireyler mutlaka çıkacaktır." (Fen Lisesi Biyoloji Öğretmeni, Meslek Kıdemi: 26 yıl).

"Biz bunu lise bağlamında konuşuyoruz fakat bence bu sosyal ve duygusal öğrenmeler lise bağlamından çok sınıf öğretmenliği döneminde... Gerçekten böyle. Çünkü ailede çıkıyor, çocuk ona geliyor. Ben çok iyi hatırlıyorum sınıf öğretmenimin taklidini yaptığımı… Biliyoruz ki lisedeki bir çocuğu artık şekillendiremezsin. Şekillendirmek şu ben aklımdakini yaratıyım olmaz yani. Çünkü sınıf öğretmeni okuma yazma haricinde çocuğu şekillendiren bir öğretmendir." (Anadolu Lisesi Fizik Öğretmeni, mesleki deneyimi 7 yıl).

"İşte ödevini yaptın mı, çantanı hazırladın mı falan gibi şeylerle anne baba sürekli çocukları dürtüklüyor. Çocuk buna aslında alışıyor. Çocuk ona alıştığı için sürekli o şeyle gidiyor. Okula da geldiğinde öğretmeninin takip etmesini istiyor. Veli de öğretmene soruyor. Neden takip etmediniz diye. Sınava girecek her şeyiyle haber veriyoruz, bilgilendirme yapıyoruz, telefonla arayıncaya kadar veli diyor ki haberimiz yoktu. Bu gibi şeyleri yapmayarak çocuğa özdenetimi kazandırmalıyız diye düşünüyorum… O gün uygulama için hazır olması gerekiyor. Önlüğünün düzgün olması lazım. Bunları öğrencinin kendisi takip etmesi lazım. Anne bana değil." (Meslek Lisesi Yiyecek ve İçecek Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 7 yıl).

"Ben lisede çok geç olduğunu düşünüyorum. Bir çok şey anne babadan başlıyor. Eğer çocuğa kitabını topla, onu götür bunu götür falan denilirse öğrenci alışkanlık kapsamında anne ve babasından, okul müdüründen ve müdür yardımcısından bekliyor. Öğrenci yönerge bekleyerek eğitim sürecine devam ediyor…Kitap okuyan, haber dinleyen ve magazin programları ile çok ilgilenmeyen ebeveynlerin çocukları çok daha farklı oluyor. Mesela Pisa gibi Timss gibi sınavlarda okul öncesi eğitim alanlarla okul öncesi eğitim almayanları karşılaştırıyorlar, orada ebevenleri de karşılaştırıyorlar. Ben whatsapp değil e mail takip ettiğim için çocuğumun da e mail takip ettiğini gözlemliyorum." (Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı, Mesleki Deneyimi: 20 yıl).

Katılımcılar özellikle eğitim fakültelerine öğrenci seçimi ve öğretmen eğitimi konusunda ortak görüşler bildirmişlerdir. Bununla ilgili bir alıntı aşağıdaki gibidir.

"Burada şu önemli oluyor, öğretmenlik bölümlerine öğrenci alırken, özdisiplini, özfarkındalığı olan, kendi potansiyelini bilen, daha karekterli kişiler tercih edilmeli. Çünkü malzememiz insan yani. Geri getiremeyeceğimiz bir şey. " (Meslek Lisesi Plastik Sanatlar Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 12 yıl)

Gerekliliker arasında katılımcılar tarafından vurgulanan noktalardan birisi de eğitim ortamında bir bütünlük halinde hareket edilmesi gerekliliğidir. Bu durumla ilgili bir alıntı aşağıdaki gibidir.

"…Bunların haricinde okulda herhangi bir projenin yapılacağı zaman bir bütünlük içerisinde yapılması gerekmektedir. Hem bütün öğretmenler hem de idare uygulanan her ne varsa o konuda farkındalık sahibi olmalı ve işin bir parçası olmalı."(Anadolu Lisesi İngilizce Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 15 yıl).

Gerekliliklerle ilgili katılımcılar tarafından vurgulanan bir başka nokta ise aşağıda vurgulandığı üzere öğretim programlarına ve kazanımların içerisine yerleştirilmesi gerektiği şeklinde olmuştur.

"Bizde çok fazla öğretmen ve öğrenciler temasta bulunamıyorlar. Aslında okulda geçirilen süre fazla olmasına rağmen müfredattaki ağırlık sosyal duygusal öğrenme anlayışına biraz engel oluşturmaktadır. Bunun sonucunda da öğretmenler insiyatif alarak sosyal duygusal öğrenme becerilerini kazandırmaya çalışmaktadırlar… Sosyal duygusal öğrenmenin kazanımlara adapte edilerek verilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Söz gelişi meslek lisesi yiyecek içecek dersinde öğrencinin yapacağı ürünü önceden özfarkındalık anlamında yapıp yapamayacağını bilmesi gibi bir örnek verilebilir." (Meslek Lisesi Yiyecek ve İçecek Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 8 yıl).

Öğretmen ve veliler konusunda farkındalık ve bilginin de önemini belirten katılımcılar aşağıdaki gibi görüş bildirmişlerdir.

"…malum veli boyutu çok konuşuluyor. Veliler zaman zaman okula gelmiyorlar, ilgi göstermiyorlar. Buna göre bir program uygulanmalı. Kötü şeyler duymaya alışmış velinin okula gelmek istemediğini de söyleyebilirim.

Eğitim programı derken, bunu hazırlayıp, öğretmenlere de yapmak gerekir. Öğretmenlerde de bazen tutarsız davranışlar olabiliyor. Mesela çocuğun özdenetimi olsun diyoruz ya, bizde var mı acaba bu özdenetim. Mesela biz o günkü dersimize hazırlıklı gelmiş miyiz. Yani biz önce rol model olacağız ve tutarlı olacağız. Öğrenciye dedik ki işte bugün şu konuyu işleyeceğiz, gidiyoruz bunu haftaya bırakalım falan gibi şeylerin söylenmemesi gerekir diye düşünüyorum. ." (Meslek Lisesi Yiyecek ve İçecek Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 7 yıl).

SDÖ becerilerinin kazandırılmasının gereklilikleri altında eğitim sistemi ve okul kurallarının önemli rolü olduğunu aşağıdaki gibi belirten katılımcılar da olmuştur.

"…Bir kere lisede öğrenciye bir şok etkisi yapmak lazım. Böyle hani attan düşmek gibi. Söz gelişi bir sorumluluğu yerine getirmezse onun sonucuna katlanması lazım. Ne okul ne de veli o sorumluluğa katlanmasına izin vermiyor. Çocuk bırakalım sınıfta kalsın, bir dersten kalsın. Belki hayatı boyunca edineceği bir ders olacak." (Meslek Lisesi Yiyecek ve İçecek Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 7 yıl).

Üçüncü araştırma sorusuna yönelik bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu; "Ortaöğretim öğretmenlerine göre sosyal duygusal öğrenme becerilerinin lise öğrencilerinde bulunma düzeyi nedir?" şeklindeydi. Bu doğrultuda katılımcılara "Kendi öğrencilerinizin sosyal beceri ve duygusal yönetim becerilerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce bu beceriler öğrencilerde var mı? Açıklar mısınız?" şeklinde soru yöneltilmiştir.

Katılımcılardan gelen yanıtlara göre kodlama tablosu ve katılımcı yorumları aşağıdaki gibidir.

Tablo 6: *Katılımcılara Göre Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Lise Öğrencilerinde Bulunma Durumu*

Bu becerilerin öğrencilerde çok fazla bulunduğunun söylenememesi.	*"Öz farkındalığı edinmeye çalışırken bunu davranışlarına olumlu yönde yansıtmaktan çok olumsuz yönde yansıtıyorlar, dolayısıyla öz farkındalık becerisi gelişmiyor. Hiç böyle bir şey gözlemleyemiyorum maalesef. Sosyal açıdan da çok geliştiklerini söyleyemem, ilişki kurup yapıcı olmaktan çok yıkıcı olma eğilimindeler ve aynı şekilde sorun çözme odaklı olmaktan çok var olan sorunların üzerine yenisini eklemeye daha çok çaba sarf eder gibiler."* (Meslek Lisesi İngilizce Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 7 yıl) *"Sosyal duygusal öğrenme özellikle lise de, benim gözlemlediğim,*

	meslek lisesinde bu becerilerin eksik olduğunu çok fazla gözlemliyoruz ve bizde sorun yaşıyoruz bununla ilgili. Mesela öğrenciler birbirlerini çok iyi anlamıyor. Çok fazla çatışma olabiliyor aralarında. Bunlarla ilgili bir de çok ciddi sorunlar ortaya çıkabiliyor. Sosyokültürel anlamda düşük seviyede olan yerlerde mesela öğrenci akran zorbalığı yaşayabiliyor. Bağımlı olabiliyor, işte okulda aradığını bulamadığı için. Şiddet olayları çok fazla olabiliyor mesela. Çocuk işte bunlardan mustarip ise okulu artık bırakma noktasına geliyor. İşte okul terki gibi bir sorunla karşılaşabiliyoruz." (Meslek Lisesi Yiyecek İçecek Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 8 yıl)
Öğrencilerin ikili ilişkilerinde ve iletişimde iyi olmamaları	
Öğrencilerde yaş ilerledikçe SDÖ becerilerinin azaldığı	*en her sene özellikle 9. Sınıfları özellikle istiyorum. Çok sevgi dolu geliyorlar. Fakat yıllar geçtikçe o gidiyor. Çünkü lisede çok kötü bir sevgisizlik duvarına çarpıyorlar."*(Anadolu Lisesi Matematik Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 12 yıl).
Pek çok öğrenci sahiptir,	*"Günümüzde öğrencilerimiz bilgiye kolayca ulaşabilmektedir. Bilgiyi doğru kullanabilmesi sosyal becerilerinin gelişmesi ile bağlantılıdır. Sosyal becerilerin pek çoğuna öğrencilerimiz sahiptir. Eğitimci olarak bu özelliklerini ortaya çıkarmalı ve zenginleştirmeliyiz. Öğrencinin kendi duygularını tanıması için profesyonel olarak duyusal becerileri kazandırmalıyız."* (Kimya öğretmeni, fen lisesi öğretmeni, mesleki deneyimi 20 yıl)
Duygusal olarak değil, sosyal olarak evet.	
Her bir öğrencinin farklı olması.	*"Her öğrencinin sosyal ve duygusal becerileri farklıdır. Öğrencileri ayrı ayrı değerlendiriyorum. Çünkü bunların her birinin ayrı ayrı hikayesi, aile yapısı, çevresi, ekonomik durumu vb. var. Herkeste bu becerilerin aynı seviyede olması mümkün değildir." Rehber Öğretmen, Meslek Lisesi Öğretmeni, Mesleki Kıdem: 21 yıl.* *"Yani aslında bu kişiden kişiye değişiyor. ergenlikte şiddetli ruh hali değişimleri oluyor. bazısı bazı durumlara kayıtsız kalırken, bazısı çok neşeli olabiliyor. vurdumduymaz olabiliyorlar Bu nedenle ergenlik karakteristik açıdan biraz karmaşık bir dönem. stres altında olduklarını düşünüyorum" (İngilizce öğretmeni, meslek lisesi öğretmeni, mesleki deneyimi 8 yıl).*
Kendi potansiyellerinin farkında olan öğrencilerde olması.	
Rekabetten kaynaklı olmaması.	
Dijital uyarıcılardan kaynaklı	

olmaması.

Tabloda görüldüğü üzere katılımcılar arasında öğrencilerinde bu becerilerin hem bulunduğunu hem de bulunmadığını ifade edenler olmuştur. Olumsuz görüş olarak, yani SDÖ becerilerinin eksikliğiyle ilgili meslek lisesi öğretmenlerinin daha fazla görüş bildirdiği gözlemlenmiştir. Genel lise ve Fen lisesi öğretmenliği yapan katılımcılar ise bu konuda daha iyimser ve olumlu görüşler bildirmişlerdir. Genel olarak araştırmanın bütününde, katılımcılar arasından öğrencilerinde bu becerilerin bulunmadığını söyleyenlerin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın dördüncü sorusu; "Ortaöğretim öğretmenlerine göre sosyal duygusal öğrenmenin ortaöğretim kademesinde uygulanabilirlik düzeyi nedir ve uygulamaları nasıl olmalıdır?" şeklindeydi.

Bu doğrultuda katılımcılara ilk olarak "Sosyal duygusal öğrenme becerisine ait boyutları (öz farkındalık, öz yönetim, ilişki becerisi, sosyal farkındalık, sorumlu karar verme) dersinizin içerisinde bir kazanım olarak uygulayabiliyor musunuz? Nedeni ve nasılı ile açıklar mısınız?" şeklinde soru yöneltilmiştir. İlgili soruya göre gelen yanıtların kodlama tablosu ve bazı katılımcıların yanıtları aşağıdaki gibidir.

Tablo 7: *Katılımcılara Göre Sosyal Duygusal Öğrenmenin Ortaöğretim Kademesinde Uygulanabilirlik Durumu*

Ders bazında değil de ders dışında gerçekleşen olay ya da uygulamalarda daha çok kazandırılmakta (n=2).	*"İngilizce öğretim programı tematik bir yaklaşım içermekte. Yani başka alanlarla da ilişkilendirme yapılması isteniyor programda. Lise gençlerinin gelişimsel evrelerine de uygun şekilde hazırlanmış bir programdır. Temaların içinde sosyal duygusal öğrenme boyutlarının bazı kazanımlara yedirildiği dikkatleri çekiyor. Kazanımların içerisinde çeşitli etkinliklerle uygulamaya çalışıyorum fakat bu boyutların aslında öğrencilere ders bazında değil de ders dışında gerçekleşen olay ya da uygulamalarda daha çok kazandırıldığını gözlemlediğimi söyleyebilirim. Yani yine biraz önce söylediğim gibi, her şey birazda dolaylı öğretime gidiyor. Dersin içerisinde maalesef çok fazla olduğunu söyleyemem."* (Meslek Lisesi İngilizce Öğretmeni, Mesleki Deneyimi 7 yıl)
Uygulanabilmesi.	*"Kesinlikle uyguluyorum. Çünkü öğrencilerimi tanımaya çalışırım, onlarla iyi iletişim kurmaya çalışırım, onların sorunlarını dinlerim, beni alan sorunları ilgili yerlere iletirim, sonuçları hakkında onlara geri bildirimler veririm. Onlara derslerinde ve sosyal ortamlarında motivasyonlarını artıracak telkinlerde bulunurum."* (Rehber Öğretmen, Meslek Lisesi Öğretmeni, Mesleki Kıdem: 21 yıl.
Öğretim programının bilişsel ağırlıkta olduğundan dolayı uygulanamaması.	

Sınıf mevcutlarının kalabalık oldığundan dolayı uygulalamaması.	*"Çünkü zaten hani sınıf mevcutları da 34 kişi , Bu nedenle hani sınıf yönetimi sağlamak açısından daha çok bilişsel boyuta yöneldiği mi söyleyebilirim."* (Meslek Lisesi İngilizce Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 8 yıl)

Tabloda görüldüğü üzere katılımcı öğretmenler çeşitli olumsuz durumlardan dolayı uygulayamayan öğretmenler olduğu gibi, uygulayabilen öğretmenlerde bulunmaktadır.

Bu araştırma sorusu ile ilgili öğretmenlere sorulan diğer soru ise "Sosyal duygusal öğrenme becerilerinin lise öğrencilerine kazandırılması için mevcut eğitim programına veya okul uygulamalarına sizce nasıl eklemeler yapılabilir? Bir başka deyişle bu beceriler nasıl öğretilebilir?" şeklindeydi. Bu soruya katılımcılardan gelen yanıtların kodlama tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 8: *Katılımcılara Göre Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Kazandırılmasıyla Ilgili Öneriler*

Kod	**Kategori**	**Tema**
Kazanımların içerisinde çeşitli etkinliklerle uygulanması Sözel derslerin içerisine çeşitli okuma parçaları konulabilir. Ders kitaplarında işbirliğini, takım çalışmasını destekleyecek etkinlikler, sorular, okuma parçaları olması şeklimde. Ders kitaplarının farklı kültürleri tanıtabilecek şekilde düzenlenmesi. Ders gibi değil, hayatın içinden bir şeymiş gibi verilmesi	Dolaylı öğretim yoluyla	
İşbirlikli öğrenme şeklinde Takım çalışması şeklinde Paylaşımcı olma	İşbirliğine yönelik faaliyetler	
Sağlık durumlarını sorma Farklı fikirlere saygı duyma	Empati	SDÖ Becerilerinin Kazandırılması
Özel günleri hatırlama Yurt içi ve yurt dışı geziler. Sosyal etkinlik dersleri Sosyal etkinlik saatleri, ve üretkenliğe dayalı çalışmalar.	Sosyal faaliyetler	
Derslerde ve ders dışında öğrencilere sunum yaptırtma Öğrencilerin kendilerini gözlemlemeleri ve kendilerini gelecek bağlamında anlatmaları.	Uygulamalı faaliyetler	

Herhangi bir nesneyi sen olsaydın nasıl yapardın etkinliği (resim ve karikatürle de ifade özgürlüğünün olması) Etkinlikler düzenleme Oyun ve spor alanları arttırılması Kitaplardaki teorik bilgi yerine etkinlik ağırlıklı eğitim yapılarak. Laboratuar ya da deney etkinliği Sanat, deney tasarım, teknoloji sınıfları oluşturulmalı Dergi hazırlatma Öğrencilerin kendilerine bir maske hazırlamaları ve yüzlerine taktıktan sonra bu maskenin altında yatan karakterle kendilerini özdeşleştirerek konuşmaları.	
Kazanımların verilmesinde bağlam temelli, problem çözme ve eleştirel düşünme temelli yaklaşımlar kullanılmalıdır.	Üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik girişimler
Öğretmenlerin öğrencilerle yakın ve samimi ilişkiler kurması	İletişim/ Yakın ilişkiler
Koçluk sistemi Eğitsel veri madenciliği sayesinde öğrenci takibi ve öğrencilerin farkedilebilme durumları	Öğrenci rehberlik ve takip faaliyetleri

Tabloda görüldüğü üzere dolaylı öğretim, işbirliğine yönelik faaliyetler, empati, sosyal faaliyetler, uygulamalı faaliyetler, üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik girişimler, iletişim / yakın ilişkiler, öğrenci rehberlik ve takip faaliyetleri gibi yöntemlerle SDÖ becerilerinin kazandırılabilmesi yönünde görüşler bildirilmiştir.

Uygulamaları ve sosyal faaliyetlerle ilgili genel görüş olarak aşağıdaki alıntılar verilmiştir;

"Bu arada etkinlik planlayıcıları öğrencilere kesinlikle güven veren kişiler olmalı. Ve bu kişilerin öğrenciler tarafından kolay ulaşılabilir olması gerekir. Ayrıca öğrencilerle iletişiminin güçlü ve seviyeli olması

gerekir. Yaptığım birçok etkinlikte pek çok öğrencinin bakış açısının değiştiğini yakından gözlemleme fırsatı buldum. Birebir sohbetlerde etkinlik ve süreç değerlendirmesinde öğrencinin özellikle kendisini güvenli bir ortamda hissetmesinin ne kadar önemli olduğunu, öğrencilerin samimi konuşmalarından ve davranışlarından gözlemledim." (Fen Lisesi Kimya Öğretmeni, Mesleki Kıdemi: 20 yıl)

"Bu becerilerin özellikle gurup çalışmalarında ve etkinliklerde daha çok ön plana çıktığını gözlemledim. Dolaysıyla değişik amaçlar için etkinlik faaliyetleri planlanmalı ve mümkün oldukça bütün guruptaki bireylerin etkinliklere aktif katılımının sağlanması ve hatta bu konuda gönüllü olması en iyisi olacaktır. Not ile değerlendirilen bir faaliyet bu konuda maalesef başarılı bir sonuç vermeyecektir. Çünkü bu durumda çoğu çalışma göstermelik olmaktan öteye gitmeyecektir." (Fen Lisesi Biyoloji Öğretmeni, Meslek Kıdemi: 26 yıl).

Takım çalışması konusunda ise 1 no'lu katılımcı aşağıdaki gibi görüş bildirmiştir.

"Lise öğrencilerime hazırlattığım bilim dergisi ile sosyal ve duygusal öğrenme becerilerinin pek çoğunu kazandığını gözledim. Üniversitede okuyan bu öğrencilerim tıp fakültesinde dergilerde yazılar yazıyorlar, benimle de paylaşıyorlar. Takım çalışmasından, sorumluluk almaktan keyif aldıklarını belirtiyorlar." (Fen lisesi kimya öğretmeni, mesleki deneyimi 20 yıl).

Araştırmanın veri toplama sürecindeki odak grup görüşmesinde katılımcılar koçluk sisteminin önemini özellikle vurgulamışlardır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın da okullarda yürüttüğü koçluk sistemi programlarıyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir.

"Koçluk sistemini bizde yapıyoruz hocam, 2 şer 3 er öğrenci. Hem sınavlara hazırlık, hem onların yaşadığı problemlerle alakalı olarak çokta faydasını gördük açıkçası, bir belde okulu olmasına rağmen 500 tam puan çıkardık bir öğrencimizle. Baya da faydalı oldu açıkçası, rehberliği bölüşmek gibi oluyor, ben öyle düşünüyorum. Tek bir rehber öğretmenin yapacağı şeyi aslında, iki üç öğrenciyle sınırlandırıp, daha derinlemesine bağ kuruluyor. Ufak problemler yaşanıyor tabi o öğretmen beni neden seçmedi falan filan gibi, ama öyle büyük şeyler değil zaten. Ama biz faydasını görmüştük açıkçası… yani herkesi çekilip sadece sorumluluğu o öğretmene yıkmak ya da rehber öğretmene yıkmak gibi değil de ortak bir çalışma halinde olmalı diye düşünüyorum. " (Genel Lise Fizik öğretmeni, mesleki kıdemi, 12 yıl.)

"Biz koçluk sisteminin en büyük faydasını şurada gördük, başarı oranları tabi ki önemliydi ama en büyük kazanç noktamız şu oldu. Senede 122 tane disiplin vakasına bakmıştık, neredeyse üçte bir oranına düştü bu sayı... Kişiler kendi ebeveynlerine bazı şeyleri anlatamaz, psikoloğuna anlatır, ablasına arkadaşına anlatır mesela. Bizde öyleydik, anne babalarımızla konuşamadığımız problemleri, hayatımızın en önemli sırlarımızı, hiç tanımadığımız arkadaşlarımıza ya da doktorlarımıza anlatıyoruz. Tabi çocuğun psikolojik yapısı, disiplin yapısı düzeldiği taktirde, başarı düzeyi de yükseliyor." (Meslek Lisesi Mobilya Öğretmeni, Mesleki deneyimi: 20 yıl)

Koçluk sisteminin SDÖ becerilerini geliştirmeye ışık tuttuğu görüşü de katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

"Hastalandığında bir şey olduğunda işte bilirler ki…. Hoca bize yardım eder. İşte bir veliyi arar bir çözüm yolu bulur. E bu nedir hocam baktığımızda bu da Sosyal Duygusal Öğrenme değil mi? Çocuk sizinle bir bağ kuruyor… Çocukların bu şekilde insani yönlerini görüyorsunuz… Çocuk davranışlarında, dersleri dinlemezken, kendini kitlerken, kendini daha çok açtı. Başka yönleri de varmış çocuğun, gitar çalıyormuş, geldi paylaştı, paylaşımımız arttı," (Anadolu Lisesi Fizik Öğretmeni, mesleki deneyimi 7 yıl)

Katılımcıların üzerinde durduğu bir başka nokta ise öğrenci takibi ve farklılıklarının fark edilmesi hususunda olmuştur. Bu konuda aşağıdaki gibi görüşler iletilmiştir.

"Ben kendime bazen şunu soruyorum. Diyorum ki hadi diyorum sınıf öğretmeni fark etmedi, hadi diyorum matematik öğretmeni fark etmedi, bir kişi dahi mi bu çocuğu fark etmedi. 9. Sınıfa geldiğimde bunu kendime soruyorum. Yani diyorum hiç mi kimse fark edememiş bu çocuğu." (Anadolu Lisesi Fizik Öğretmeni, mesleki deneyimi 7 yıl).

"Fakat öğrenci, öğretmen ve veli üçgeninden geçiyor her şey. Biz bu üçgenin içerisindeyiz. Söz gelişi

çocuğun duygu durumlarını dersine giren öğretmen ve rehber öğretmen bilir. Bir başka önemli noktada çocuğun izlenmesi gerekiyor. Bütün eğitim hayatı boyunca e portfolyosu oluşmalı bence. Bu anlamda psikolojik yapısı da iyi izlenmeli. Öğrencinin psikolojik olarak iyi izlenmesi ve tanınması gerekir.(Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı, Mesleki Deneyimi: 20 yıl).

Katılımcıların üzerinde durduğu bir başka önemli nokta ise; öğrencilerin kendilerini ifade etmelerinde güçlük yaşadıkları durumudur. Bu gözlemlenen eksiklik neticesinde aşağıda belirtildiği gibi öğrencilere kendilerini ifade edebilecekleri sunum yaptırtma ve kendilerini anlatma etkinliklerini önermişlerdir.

"Mesela ben bir de tavsiye edebileceğim şunu önerebilirim. Bulunduğu yaştan 25, 30 yaş sonrasını, kendini düşünmesini, mutluluklarını, mutsuzluklarını, neler yaptın, neler yapamadın neredesin gibi sorularla kendisini anlatmasını istiyorum." (Meslek Lisesi Mobilya Öğretmeni, Mesleki deneyimi: 20 yıl).

"Tasarım yaparken bazen müfredat dışına çıktığımda sen olsaydın cümlelerini soruyorum. Sen olsaydın bunu nasıl yapardın falan gibi sorular. Sloganın sorusu ayakkabı ise sen olsaydın nasıl bir ayakkabı tasarlardın gibi şeyler. Sen çocukken beğendiğin ama şurasında şu olsaydı dediğin oyuncak neydi?... Saçmalamak serbest, nasıl isterlerse o şekilde anlatmalarını istiyorum, kendilerini ifade ediyorlar… *Bir örnek daha vereyim. Bir de karikatür günümüz olur, konu anlatıldıktan sonra çevremizde gördüğümüz en ilginç karakterin karikatürü çizilir."* (Meslek Lisesi Plastik Sanatlar Öğretmeni, Mesleki Deneyimi: 12 yıl)

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada SDÖ becerileri ile ilgili ortaöğretim öğretmenlerinin görüşlerine başvurulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda incelenen alanyazında SDÖ becerilerinin birçok tema dâhilinde önemli beceriler olduğu anlaşılmış ve araştırma soruları bağlamda oluşturulmuştur.

SDÖ becerilerinin ortaöğretim düzeyinde kazandırılmasına yönelik araştırmaların sınırlı sayıda olmasından dolayı, gelecek çalışmalara ışık tutabilmesi amaçlı ortaöğretim düzeyinde görev yapan öğretmenlerden görüşler alınması doğrultusunda araştırma şekillendirilmiştir. Buna göre araştırmanın soruları SDÖ becerileriyle ilgili öğretmen farkındalığı, SDÖ becerilerinin önemi, eğitim ortamlarında bulunabilmesi durumları, mevcut ortaöğretim öğrencilerinde bulunması durumları ve öğrencilere hangi şekilde kazandırılması gerekliliği üzerine oluşturulmuştur.

Araştırmanın ilk sorusuna göre elde edilen bulgulardan hareketle, ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin bir kısmının araştırmadan önce SDÖ ile ilgili bilgi ve farkındalıklarının olduğunu söylerken, bir grup öğretmenin ise bu konuda herhangi bir bilgisinin olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum alan yazında da belirtildiği üzere (Crooks, Chiodo, Zwarych, Hughes, & Wolfe, 2013; Esen-Aygün ve Şahin-Taşkın, 2016; Exner-Cortens, Spiric, Crooks, Syeda, & Wells, 2020; Kim, Crooks ve Bax 2021) ilgili konuda temel bileşen olan öğretmen bilgi ve farkındalığının eğitim sisteminde oluşturulabilmesi için adım atılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmanın diğer sorusu olan SDÖ becerilerinin önemi ile ilgili yapılan görüşmelerde, araştırmaya katılan tüm öğretmenler SDÖ becerilerinin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumu nedeni olarak ise, öğrencilere öz becerileri kazandırma, duygusal yönetim ve motivasyon, iletişim becerileri, iş birliği, düşünme becerileri, akademik başarıya olumlu katkılar sunacağı, davranış bozukluklarının giderilmesinde etkili olabileceği, Üst bilişsel öğrenme ve anlam oluşturma ve öğrenme hedeflerine ulaşmak için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu sayılan kategoriler sayesinde öğrencilerde SDÖ becerilerinin önemi vurgulanmış ve ortaöğretimde kazandırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu durum Durlak, Weissberg, Dymnicki, Taylor ve Schellinger, (2011); Bridgeland, Bruce ve Hariharan, (2013); Körler (2011); Romasz, Kantor ve Elias (2004); Merter (2013), Bahçuvanoğlu, (2019) ve TUSİAD (2019)'un bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bir başka deyişle SDÖ becerilerinin önemi birçok çalışma ile açığa çıkarılmıştır.

Ayrıca aynı araştırma sorusu dâhilinde katılımcılarla yapılan görüşmelerde SDÖ becerilerinin okullarda öğretilebilmesi içinde ortak görüşler bildirmişlerdir. Okul programlarında olması durumunda öz becerilerini geliştiren, bütüncül gelişimini tamamlayabilen ve psikolojik sağlamlığı/iyi oluşu kazanabilmiş bireyler yetişebileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Alanyazında belirtilen okullarda SDÖ becerilerinin öğretim durumları ayrı ayrı matematik, fizik, tarih vb. derslerinin içerisinde olabileceği gibi, bağımsız olarak hazırlanan müstakil SDÖ programları ile de gerçekleştirilebileceği sonucu ile (Cohen, 2001: akt. Türnüklü, 2004; Department for Children, Schools and Families (DCSF), 2007) bu sonuç bağdaştırılabilir.

Bir başka araştırma sorusu dâhilinde katılımcı öğretmenlere SDÖ becerilerinin öğrencilerde bulunma düzeyi ile ilgili sorulan soruda; bulunduğu yönünde olumlu yanıt veren öğretmen olduğu gibi bulunmadığı yönünde olumsuz yanıt verenler de olmuştur. Bulunmama durumları ile ilgili olarak her bir öğrencinin farklı olduğu ve bu nedenle bu becerilerin her öğrencide aynı derecede bulunma şansının olmadığını ifade eden katılımcılar olmuştur. Ayrıca rekabete dayalı öğrenme ortamları olması ve dijitale dayalı uyarıcıların fazlalığından kaynaklı da bu becerilerin öğrencilerde bulunmadığını belirten katılımcılar olmuştur. Ortaöğretime başlandığı zaman öğrencilerin sosyal ve duygusal anlamda daha iyi olup sınıf seviyesi ilerledikçe bu anlamda çeşitli becerilerinin azaldığını gözlemlediğini belirten katılımcı da olmuştur. Bütün katılımcılardan gelen görüşlere genel olarak bakıldığında; meslek liselerinde görev yapan katılımcıların öğrencilerinde SDÖ becerilerinin bulunmadığı yönünde daha çok görüş bildirmişlerdir.

Araştırmanın devamında SDÖ becerilerinin öğretiminin ortaöğretim düzeyinde mümkün olup olmadığı ile ilgili katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Bu doğrultuda mevcut durumda derslerinde uygulayabilen öğretmenler olduğu gibi uygulayamadıklarını belirten öğretmenlerde olmuştur. Uygulanamama sebebi olarak ise öğretim programlarının bilişsel ağırlıkta olması, etkinliğe dayalı öğretim yapılması gerekliliği fakat sınıf mevcutlarının kalabalık olmasından kaynaklı yapılamaması, ders içinde zor olacağı bu yüzden ders dışı aktivitelerle olması gerekliliği konusunda sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bulgulardan; gerekli çalışmalar sonucunda SDÖ becerilerinin ortaöğretim düzeyinde öğrencilere kazandırılabileceği sonucuna ulaşılabilinmektedir.

Aynı araştırma sorusu dâhilinde SDÖ becerilerinin nasıl kazandırılabileceği ve eğitim ortamlarında neler yapılabileceği konusunda katılımcılardan görüşler alınmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre; dolaylı öğretim yoluyla, işbirliğine dayalı öğretimle, sosyal faaliyetlerle, uygulamalı faaliyetlerle ve iletişim, empâti, üst düzey düşünme gerektiren durumların sağlanmasıyla birlikte kazandırılabileceği, rehberlik ve takip faaliyetleri gibi kategorilere ulaşılmıştır. Bahsedilen bu kategorilerle ilgili kodlar bulgular kısmında verilmiş olup, araştırmacı ve uygulayıcılara rehberlik edebilecek şekilde önerilerden oluşmaktadır. Söz gelişi bu konuda katılımcılar öğrenci rehberlik ve takip faaliyetleri üzerinde önemli görüşler bildirmişlerdir. Bu kategori altında okullarda uygulanan koçluk sisteminin ve eğitsel veri madenciliğinin SDÖ becerilerini geliştirmede önemli bir aracı rolü oynayabileceği belirtilmiştir. Bu durumlar SDÖ becerilerinin ortaöğretim düzeyinde de öğretilebileceği sonucunu öğretmenler gözünden söylemektedir. Alanyazında belirtilen öğrenilmiş olumluluk kavramı sayesinde hemen her yaş grubunda öğrenilebilen beceriler olması (TÜSİAD, 2019) çalışmanın bu kısmına ışık tutmaktadır. Alanyazında SDÖ becerilerinin erken yaş dönemlerinde kazandırılan beceriler olarak belirtilmesi durumu da (Payton, Weissberg, Durlak, Dymnicki, Taylor ve Schellinger 2008; Merter, 2013; Beceren, 2012; Baydan, 2010; Kabakçı ve Korkut 2008; Kabakçı, 2006; Melikoğlu, 2020) bu durum üzerinde daha çok çalışma yapılması gerekliliğine işaret etmektedir.

Ayrıca alanyazında daha çok okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde çalışmalar olması (Payton, Weissberg, Durlak, Dymnicki, Taylor ve Schellinger 2008; Beceren, 2012; Baydan, 2010) ortaöğretim düzeyinde bu becerilerin kazandırılması yönünde araştırmacılara çalışma yapma konusunda ışık

tutmaktadır.

Yukarıda açıklanan durumlara göre SDÖ konusu üzerinde çalışan araştırmacılara ve eğitim yöneticilerine ortaöğretim düzeyinde çalışmalar yapılması konusunda öneri sunulmaktadır. Araştırmanın içeriğinde belirtildiği üzere doğrudan çeşitli programlarla veya dolaylı olarak örtük programlarla kazandırılabileceği yönünde önemi belirtilen SDÖ becerilerinin ortaöğretim öğrencilerine kazandırılması konusunda girişimlerde bulunulması araştırmanın temel önerisidir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma için Yıldız Teknik Üniversitesi'nden etik izin alınmıştır. Üniversite tarafından düzenlenen Etik Kulrul Onay Belgesi'nde "Sunulan dosya ve bu dosyaya göre yapılacak olan veri toplama araç ve yöntemlerine konu olan bilgiler hakkında etiğe aykırı herhangi bir bulguya rastlanmamıştır." ifadesine yer verilmiştir.

Kurul Adı: Yıldız Teknik Üniversitesi

Etik Kurulu Karar Tarihi: 09.01.2021

Karar Sayısı: 2020/11

Belge Sayı Numarası: E-73613421-604.01.02-2101090037

Belge Doğrulama Kodu: Belge Doğrulama Kodu: 7189cc92

KAYNAKÇA

Bahçuvanoğlu, F, F. (2019). *Öğrencilerin Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Gelişimine Yönelik Yapılan Etkinliklerin Değerlendirilmesi: Karma yöntem araştırması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Baltaş, Z. (2006). *İnsanın Dünyasını Aydınlatan ve İşine Yansıyan Işık: Duygusal zekâ*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368-388.

Baydan, Y. (2010). *Sosyal-Duygusal Beceri Algısı Ölçeği'nin Geliştirilmesi Ve Sosyal-Duygusal Beceri Programının Etkililiği.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beceren, B. Ö. (2012). *Güçlü Başlangıç Sosyal Duygusal Öğrenme Programı'nın 5 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimleri Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bridgeland, J., Bruce, M., Hariharan, A. (2013). *The Missing Piece: A National Survey On How Social And Emotional Learning Can Empower Children And Transform Schools*. Washington, DC: Civic Enterprises.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative İnquiry Research Design* (2nd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.

Crooks, C. V., Chiodo, D., Zwarych, S., Hughes, R., & Wolfe, D. A. (2013). Predicting İmplementation Success Of An Evidence-Based Program To Promote Healthy Relationships Among Students Two To Eight Years After Teacher Training. *Canadian Journal Of Community Mental Health, 32*(1), 125–138

Cohen, J. (2006). Social, Emotional, Ethical, and Academic Education: Creating A Climate For Learning, Participation in Democracy, and Well-Being. Harvard Educational Review, 76, 201-237.

Collaborative For Academic, Social, And Emotional Learning (CASEL). (2017). Key İmplementation İnsights From The Collaborating Districts İnitiative. http://www.casel.org/wpcontent/uploads/2017/06/CDI-Insights-Report- May.pdf adresinden

erişildi.

Collaborative For Academic, Social, And Emotional Learning (CASEL). (2019). Framework For Systemic Social And Emotional Learning. https://CASEL.org/what-is-sel/ adresinden erişildi.

Department for Children, Schools and Families (DCSF). (2007). *Secondary Social And Emotional Aspects Of Learning (SEAL) Programme: Guidance.* Nottingham: DCSF Publications.

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., ve Schellinger, K. B. (2011). The Impact of Enhancing Students" Social and Emotional Learning. *A Meta-Analysis of School-Based Universal İnterventions. Child Development, 82*, 405-432.

Elias, M.J., Moceri, D.C. (2012). Developing Social and Emotional Aspects Of Learning. *The American Experience, Research Papers İn Education, 27* (4), 423-434.

Esen-Aygün, H. ve Şahin-Taşkın Ç. (2016). Öğretmen Adaylarının Gözüyle Sosyal-Duygusal Öğrenmenin Önemi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 12*(1):163-179.

Exner-Cortens, D., Spiric, V., Crooks, C., Syeda, M., & Wells, L. (2020). Predictors Of Healthy Youth Relationships Program İmplementation İn A Sample Of Canadian Middle School Teachers. *Canadian Journal Of School Psychology, 35*(2), 100–122.

İşeri İ (2016). *Lise Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri İle Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why it can matter more than IQ.* New York, NY: Bantam Books.

Greenberg, M. T., Domitrovich, C. E., Weissberg, R. P., & Durlak, J. A. (2017). Social and Emotional Learning as A Public Health Approach To Education. *The Future of Children, 27*(1), 13-32.

Jones, S. M., Barnes, S. P., Bailey, R., & Doolittle, E. J. (2017). Promoting Social and Emotional Competencies İn Elementary School. *The Future of Children, 27*(1), 49-72. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/44219021

Jones, S.M.& Bouffard, S.M. (2012). Social Policy Report: Social and Emotional Learning İn Schools. From Programs to Strategies. *Sharing Child and Youth Development Knowledge 26*(4), 1-33

Kabakçı, Ö. F. (2006). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kabakçı, Ö. F. ve Korkut, F. (2008). The Study of Student"s Social-Emotional Learning Skills in Terms of Some Variables at 6-8 Grade Level. *Eğitim Ve Bilim, 33*(148), 77-86.

Kim, S., Crooks, C.V., Bax, K. (2021). Impact of Trauma-Informed Training and Mindfulness-Based Social–Emotional Learning Program on Teacher Attitudes and Burnout: A Mixed-Methods Study. *School Mental Health 13,* 55–68. https://doi.org/10.1007/s12310-020-09406-6

Körler, Y. (2011). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Yalnızlık Düzeyleri Ve Yalnızlık İle Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İli*şkiler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Melikoğlu, M (2020). *Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri İle Sosyal Uyum Becerileri Ve Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Lisanüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Merter, K. (2013). *Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Maltepe İlçesi Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Bilimleri Enstitüsü.

Merriam, S,. B. (2014). *Nitel Araştırma Desen Ve Uygulama İçin Bir Rehber. (Çev. Ed. Turan, S.).* Nobel Akademi Yayıncılık: Ankara

Merriam, S. B., and Grenier, R. S. (2019). *Qualitative Research İn Practice: Examples For Discussion And Analysis.* San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). Social And Emotional Skills For Student Success And Well-Being: Conceptual Framework For OECD Studies On Social And Emotional Skills. OECD Publishing: Paris https://www.oecdilibrary.org/education/social-and-emotional-skills-for-student-success-and-wellbeing_ db1d8e59-en adresinden erişildi.

Payton, J., Weissberg, R.P.; Durlak, J.A.; Dymnicki, A. B.; Taylor, R.D. ve Schellinger, K.B. (2008). The Positive Impact of Social and Emotional Learning for Kindergarten to Eighth-Grade Students: Findings From Three Scientific Reviews. Chicago: Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning.

Pikul, M. A. (2015). *Changes In The Social And Emotional Wellness Of Students After Participation In A Mentoring Program*. Unpublished doctoral dissertation, Concordia University.

Romasz, T. E., Kantor, J. H. ve Elias, M. J. (2004). Implementation and Evaluation of Urban School-Wide Social–Emotional Learning Programs. *Evaluation and Program Planning, 27*(1), 89-103.

Türnüklü, A. (2004). Okullarda Sosyal ve Duygusal Öğrenme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 37*, 136-152

TÜSİAD (2019). *Sosyal ve Duygusal Öğrenme Becerileri: Yeni Sanayi Devriminin Eşiğinde İş ve Yaşam Yetkinliklerinin Anahtarı Raporu*. https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10450-sosyal-ve-duygusalogrenme-becerileri adresinden erişildi.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 629-632, Güz 2021

Resul Köse, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Devletin Şefkatli Yüzü (1923-1960)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, s. 417, ISBN: 978-625-7358-96-5

Dr. Akif Çarkçı
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6522-7140
Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 29.05.2021
Kabul: 15.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

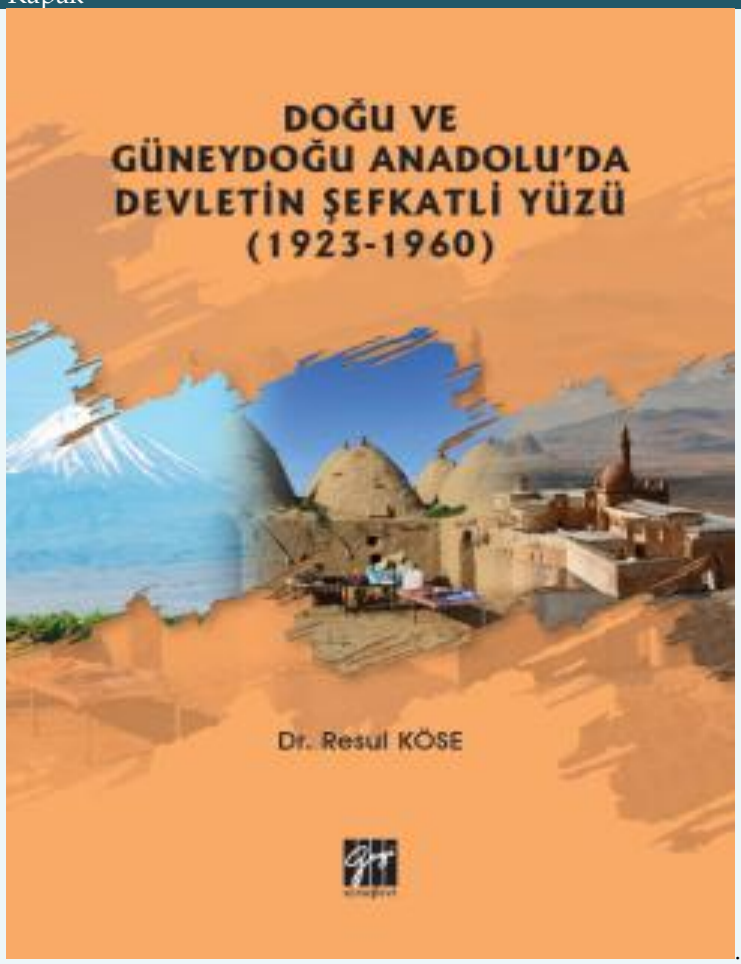
Anahtar Kelimeler

Resul Köse
Güneydoğu Anadolu
Devlet
Şefkatli Yüz

Kitap İncelemesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51570

Kapak

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çarkçı, A. (2021). Resul Köse, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Devletin Şefkatli Yüzü (1923-1960)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, s. 417, ISBN: 978-625-7358-96-5. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 629-632.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 629-632, Autumn 2021

Resul Köse, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Devletin Şefkatli Yüzü (1923-1960)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2021, p. 417, ISBN: 978-625-7358-96-5

Dr. Akif Çarkçı
University of Health Sciences, Department of Political Science, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 29.05.2021
Accepted: 15.09.2021
Published Online: 28.09.2021

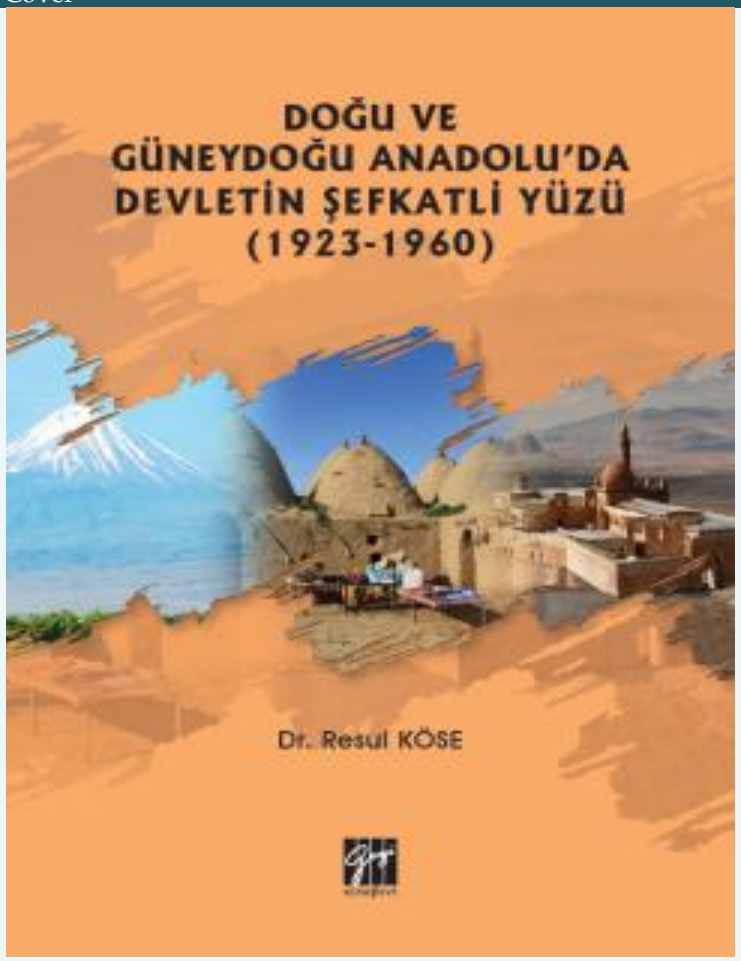
Keywords

Resul Köse
Güneydoğu Anadolu
Devlet
Şefkatli Yüz

Book Review

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51570

Cover

Eser, 2019 yılında, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında kabul edilen "CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları" başlıklı doktora tezinin her iki parti döneminin sosyal, sağlık, bayındırlık, iktisat, ulaştırma politikaları gibi başlıkları esas alınarak kitap formatına dönüştürülmüş halidir.

Dr. Resul Köse tarafından kaleme alınan çalışmada 1923 yılından 1950 yılına kadar ülkeyi kesintisiz şekilde yöneten CHP hükümetleriyle, bu parti içinden ayrılan kimi isimlerin kurduğu ve 1950-1960 yılları arasında ülkeyi on yıl kadar idare eden Demokrat Parti hükümetlerinin iktidarları döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yukarıda sayılan konularda takip edilmiş politikalar ele alınıp değerlendirilmiştir.

Her iki dönemde bölgede uygulanan politikalar karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmış, hem hükümetler tarafından uygulanan politikalar aşağı yukarı kırk yıllık bir zaman dilimi için analiz edilmiş hem de her iki partinin bölgeye ilişkin ortak ve farklı yaklaşımları değerlendirilmiştir. Söz konusu döneme ilişkin olarak, bölgede uygulanan politikaların örneğin tek başlıkta değil de dört ana başlıkta incelenmiş olması çalışmayı diğer başka çalışmalardan kapsam bakımından ayırmaktadır.

Çalışmanın literatüre bir başka katkısı ise bölgede bugün de varlığını sürdüren kimi sorunların tarihsel köklerinin ortaya konulmasıdır. Bu sayede çalışmanın ortaya koyduğu veriler esas alınarak bugünün sorunları için devletin hafızasına başvurularak bölgesel meseleler için yeni çözüm önerileri de ortaya konulabilecektir. Zira söz konusu bölgede geçmişte neler yaşandığını bilmeden bugünü ve geleceği analiz edebilmek mümkün olmayacaktır.

Çalışmanın tarih aralığının 1923 ile 1960 yılları arasında belirlenmiş olması bu tarih diliminde devleti idare eden iki ayrı partinin varlığıdır. DP her ne kadar CHP içinden çıkmış bir parti olsa da CHP ile benzeştiği veya CHP'den ayrıştığı pek çok nokta bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yürütülen politikaların her iki parti döneminde tamamen aynı, benzer, birbirinin devamı olduğuna dair fikir eserde masaya yatırılmış, bu tezin doğru olmadığına dair pek çok veri eser kapsamında analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında bölgede uygulanan benzer politikalar ele alındığı gibi CHP ve DP'yi birbirinden farklı kılan politikalar da masaya yatırılmış, böylece farklı olan politikalar varsa bunlar da sebep ve sonuçlarıyla birlikte incelenmiştir.

Çalışmada kaynak olarak yoğun bir şekilde arşiv belgelerinden istifade edilmiş, T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi baştan aşağı taranarak çok sayıda belge incelenmiştir. Araştırmanın sadece anahtar kelimeler üzerinden değil de tüm belgeler taranmak marifetiyle yapılmış olması çalışmayı özgün kılan bir başka husustur. Benzer şekilde TBMM zabıtlarının taranarak faydalı malzemenin esere yansıtılmış olması da manidardır. Bunun yanında konuyla ilgili telif eserler, gazeteler, hatıralar ve tezler de çalışmada kullanılan diğer kaynaklardır.

Eserin giriş kısmında araştırmanın önemi ve amacına değinilmiş, araştırmanın muhtevası hakkında kısa bir bilgi sunulmuş, araştırmanın kaynaklarıyla ilgili ise detaylı açıklamalar yapılmıştır. Bu kısımlardan sonra yine giriş kısmında dördüncü ana başlık olarak Cumhuriyet dönemine kadar bölgenin tarihçesine kısaca bakılmış, sonraki kısımda ise Cumhuriyet döneminde bölgede baş gösteren Şeyh Sait İsyanı, Ağrı İsyanları, Sason Ayaklanmaları, Dersim İsyanları gibi isyanlar işlenerek bölgedeki genel siyasi panorama ve devlet-bölge ilişkisi ele alınmış, yine aynı kısımda bölgede kurulan Umumi Müfettişliklerin icra ettiği fonksiyon masaya yatırılmıştır.

Eserin birinci bölümü CHP dönemi sosyal politikalarına ayrılmış bu kapsamda CHP'nin bölgede uyguladığı toprak, iskân ve nüfus politikaları masaya yatırılmış, birinci dünya savaşında batıya göç eden doğu mültecilerinin durumuna değinilmiş, benzer konular olarak bölgeye dışarıdan mülteci ve muhacir iskânı ele alınmış, afetler sebebiyle gerçekleştirilen iskânların sebeplerine değinilmiştir.

İkinci bölümde ise CHP hükümetleri döneminde bölgede uygulanan sağlık politikaları masaya yatırılmış bu kapsamda, doğu illerindeki sağlık yatırımları, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve tedavi

kurumları ele alınmıştır.

Kitabın üçüncü kısmında ise CHP hükümetleri tarafından bölgede uygulanan iktisat politikaları ele alınmış, tarım, zirai faaliyetler, tarımsal problemler, sulama imkânları, hayvancılık politikaları, sanayi ve madencilik, doğu vilayetlerinde şeker sanayi ve enerji politikaları masaya yatırılarak bölgenin ekonomik durumuna dair tespitler ortaya konulmuştur.

Kitabın dördüncü bölümü hacim bakımından en geniş bölümü olup bu kapsamda CHP hükümetleri dönemi bayındırlık ve ulaştırma politikaları incelenmiştir. Bölüm Cumhuriyet dönemine kadar demiryollarının durumuna ilişkin tespitlerle başlamakta, CHP'nin demiryolu politikası, söz konusu dönemde bölgede yapılan demiryolu yatırımları, bu kapsamda kurulan yeni hatlar, karayolu hatlarının oluşumu, bölgedeki karayolu yatırımları, hava yolu taşımacılığı, çeşitli bayındırlık yatırımları, birinci, üçüncü, dördüncü umumi müfettişlik bölgesinde takip edilen imar faaliyetleri, bölgede gerçekleştirilen içme suyu yatırımları, Van gölü işletme idaresi gibi başlıklar incelenmiştir.

Eserin beşinci bölümünde Demokrat Partinin politikalarına geçilmiş, ilk olarak dönemin sosyal politikaları incelenmiş, DP'nin muhalefette iken bölgeye nasıl baktığı anlatılmıştır. 1954 ve 1957 seçimlerinde bölgenin genel siyasi panoraması ve iktidar yıllarında DP'nin bölgeye yaklaşımı ilgi çeken diğer önemli başlıklardır. DP'nin doğu vilayetlerinin kalkınmasına nasıl baktığı ve ayrılan bütçelerle ilgili kısımlar ise konuya eğilecek araştırmacılar için değerli bilgiler üretmektedir. Bölümde ilgi çeken en önemli başlık ise "Yasak Bölge Halkının Geri Dönüşleri ve Malları" başlığı olup, konuya ilgi duyanlar eserin ilgili kısmından yararlanabilirler.

Çalışmanın altıncı bölümünde ise DP'nin bölgede uyguladığı sağlık politikaları ele alınmış olup bu kapsamda bölgedeki hastane durumu, sağlık personeli ve sayılarına ilişkin tespitler, salgın hastalıklarla mücadele gibi başlıklar dikkat çekmektedir.

Kitabın yedinci bölümü de oldukça geniş bir muhtevaya sahip olup bu bölümde DP'nin iktisat politikaları masaya yatırılmış, konu DP'nin muhalefette iken bölgeye bu anlamda nasıl baktığı ile başlamış, devamında bölgenin II. Dünya Savaşı sonrasındaki genel durumu masaya yatırılmıştır. Bölüm kapsamında ele alınan ana başlıklar ise tarım, zirai mücadele, tarım politikalarının halka yansıması, vergilendirme, Et Balık Kurumu'nun kurulması, hayvan hastalıklarıyla mücadele, kurulan şeker ve çimento fabrikaları, madencilik, enerji ve sulama işleri olarak zikredilebilir. Bölümde dikkat çeken en önemli başlık şüphesiz DP döneminde yoğun şekilde kurulmaya başlayan şeker ve çimento fabrikalarıdır.

Kitabın sekizinci ve son bölümü Demokrat Partinin bölgede uyguladığı bayındırlık ve ulaştırma politikalarına ayrılmış olup, hacim olarak kitabın en kısa bölümünü burası teşkil etmektedir. Bu başlık altında bölgedeki karayolu, demiryolu ve havayolu yatırımları masaya yatırılmıştır.

Eserin sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmış olup araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar tartışılmıştır. Dr. Resul Köse tarafından yapılan bu detaylı çalışmanın ciddi bir emeğin ürünü olduğu eserin hacminden ve özellikle kullandığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Arşiv çalışmasının oldukça kapsamlı yapılmış olması, araştırmacıların bilimsel anlamda tatmin düzeyini artırmış ve yapılacak başka çalışmalar için örneklik teşkil etmiş olacaktır. Eser, özellikle Cumhuriyet Tarihi, Siyasi Tarih ve Siyaset Bilimi çalışanlar için kıymetli bir kaynak hüviyetine sahiptir denilebilir.

KAYNAKÇA

Köse, R. (2021). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Devletin Şefkatli Yüzü (1923-1960)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

The Journal of Academic Social Science Studies
Year: 14 - Number: 86 , p. 633-637, Autumn 2021

The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde by Robert Louis Stevenson, Longmans, Green and CO, England, 1886. Apollonian and Dionysian Dichotomy: *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*

Lect. Dr. Berrin Demir
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4746-2785
Kutahya Dumlupinar University, Kutahya – TURKEY

0

Article History

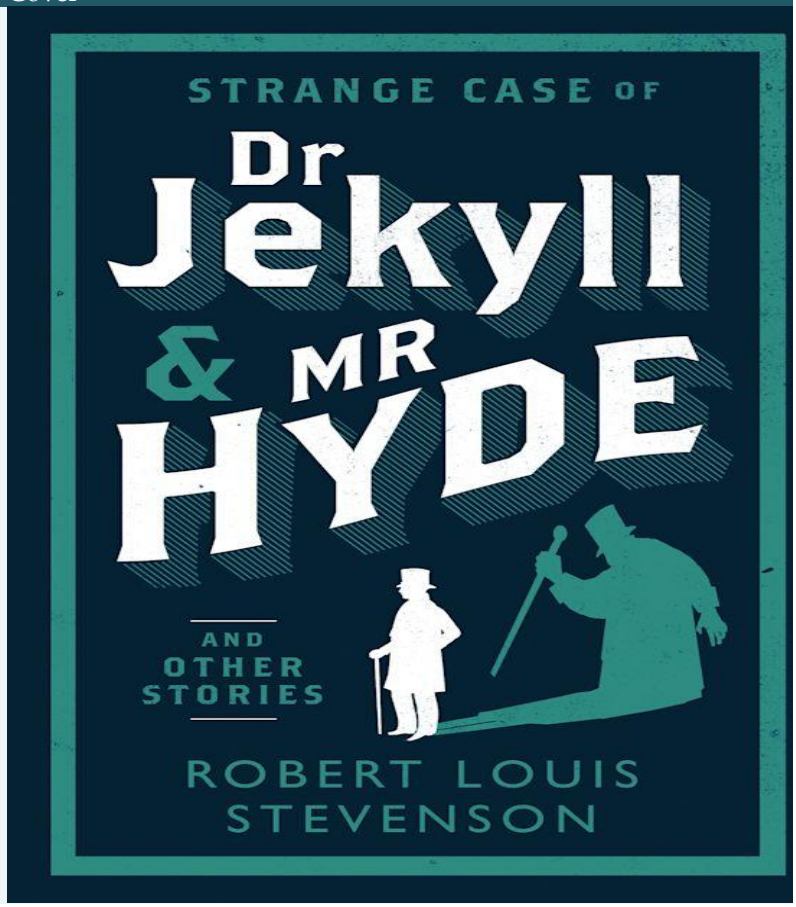
Submitted: 29.05.2021
Accepted: 22.09.2021
Published Online: 28.09.2021

Keywords

Book Review

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51567

Cover

Reference Information / Atıf Bilgisi

Demir, B. (2021). *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* by Robert Louis Stevenson, Longmans, Green and CO, England, 1886. Apollonian and Dionysian Dichotomy: The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 633-637.

The Journal of Academic Social Science Studies
Yıl: 14 - Sayı: 86 , s. 633-637, Güz 2021

The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde by Robert Louis Stevenson, Longmans, Green and CO, England, 1886.

Apollonian and Dionysian Dichotomy: *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*

Öğr. Gör. Dr. Berrin Demir
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

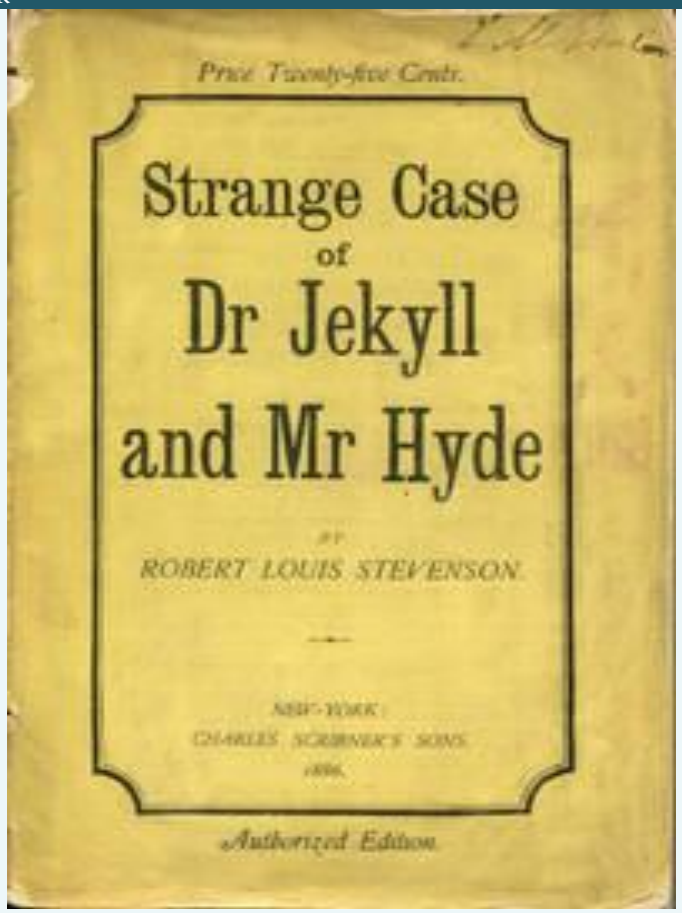
Geliş: 29.05.2021
Kabul: 22.09.2021
On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Kitap İncelemesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.51567

Kapak

The Story of Dr. Jekyll and Mr. Hyde by Robert Louis Stevenson is one of the most thrilling works in the Victorian Literature, particularly embellished with gothic elements making the readers frightened, mythological references evoking some details regarding early history of mankind, descriptions of places/spaces alluding the inner sides of the characters along with the duality in personality. That those components may be tracked evidently and successively like a detective story allures you with the mysterious points though it is not a voluminous work. Therefore, it is the achievement of the author who could be able to create such a gloomy but fantastic atmosphere that grasps you from the beginning to the end. As for the writing style, it is not a literary art work written under the sole title, but many subtitles and some letters uncovering the key events. Hence, it can be inferred that this fragmented structure highlights the split in human nature. As discerned from the title of the story, it deals with two personalities in one body. Opening scene begins with the voice of Mr. Utterson, the lawyer, who is the one chasing after Mr. Hyde's harsh attitudes and murder rigorously. Firstly, a little girl is knocked down brutally, then a well-known politician is beaten to death by Dr. Jekyll under the mask of Mr. Hyde. The lawyer has some doubts upon the relationship between two characters, but he has no evidence to prove at first, but later he behaves like a detective digging the hole patiently and after that he falls the stones into place. Utterances of Mr. Lanyon, a close friend of Dr. Jekyll, on witnessing the move from Mr. Hyde to Dr. Jekyll make also him to perceive the situation better. However, nothing but the last confession by Dr. Jekyll himself makes everything in secret revealed. He explains his attitudes and actions wholeheartedly as in unburdening himself. He strongly emphasizes the duality in nature of humankind, especially expressing his real feelings when he becomes Mr. Hyde, and vice versa. He elaborates on the decision moments to drink the elixir which makes him to transform to/from Mr. Hyde, and finally he chooses to end the life of Dr. Jekyll, and he has to live in the shape of Mr. Hyde as he couldn't find the main component of the elixir to change from Mr. Hyde to Dr. Jekyll.

Dualism in humankind is one of the prominent themes in this literary work, which is obviously mentioned in the last part named as *Henry Jekyll's Full Statement of the Case*, which is a sort of confession made by the protagonist explaining the details concerning himself, including his inner world. He is blessed with a wealthy life and taken as a source of dignity among the society with high status, and also he is a promising and intellectual man for future; however, he has an impatient joy and hilarity in his nature, very hard to stop it as it may come out all of a sudden. On the one hand, he has to be decent, obey the rules, there is nowhere for any burst-out, but on the other hand, he wishes to break the invisible boundaries of the society in another way. He tries to conceal and leave the second one for the sake of being accepted by the dominant powers; however, repressed feelings will come to light eventually, as seen at the end of the story. Dr. Jekyll's nature of personality is supported by the sentences given in the introductory part of this chapter:

> I was born in the year 18- to a large fortune, endowed besides with excellent parts, inclined by nature to industry, fond of the respect of the wise and good among my fellow-men, and thus, as might have been supposed, with every guarantee of an honourable and distinguished future. And indeed the worst of my faults was a certain impatient gaiety of disposition, such as has made the happiness of many, but such as I found it hard to reconcile with my imperious desire to carry my head high, and wear a more than commonly grave countenance before the public (Stevenson, 1886: 106).

Those lines may be supported by the thoughts of Friedrich Nietzsche stated in *The Birth of Tragedy* (see Nietzsche, 1993) in such a way that he actually questions the real source of tragedy; is it a maenadic soul or a temperance or both? He connotes these notions with mythological figures, particularly with Greek Gods. He states that the development of art is based on the dichotomy of

Apollon and Dionysus. The basic features of them are attributed to dominant and marginalized powers in the society, successively. Apollon is the God of Sun and Light. He cannot transgress the boundaries even he loses his temper. Logos, harmony, consistence, balance, patriarchy and beauty with perfection are the norms related with him. On the contrary, Dionysus is the God of wine, nature, fertility, water, extremeness, pathos, underworld and matriarchy. No one has any ranking or title during the festivals organized for the sake of him. Everyone is equal, in that, Alexander the Great, sews his socks and suffers from low income or Romulus sells salt to earn a living. As seen, two deities are totally different from each other, but life is dynamic because of their mutual existence. The most important art work is the creative genius combination of both values. Knowledge moulded by Dionysiac powers is made concrete through Apollonic mind.

As for the textual analysis of the work within this point of view, Dr. Jekyll admits that human nature has two binaries with the statement of "man is not truly one, but truly two" (Stevenson, 1886: 108). Then, he goes with "It was the curse of mankind that these incongruous faggots were thus bound together – that in the agonized womb of consciousness, these polar twins should be continuously struggling. How, then, were they dissociated" (ibid: 109). Actually, he complains about the duality of his nature, but he is aware of the fact that he has to accept it. These two sides are always competing with each other. The winner is not always the same. It changes according to the atmosphere and mood, as in metamorphoses from Dr. Jekyll to Mr. Hyde or vice versa. However, that Dr. Jekyll gets pleasure when he transforms into Mr. Hyde can be traced back to the lines given below:

> I felt younger, lighter, happier in body; within I was conscious of a heady recklessness, a current of disordered sensual images running like a mill race in my fancy, a solution of the bonds of obligation, an unknown but not an innocent freedom of the soul. I knew myself, at the first breath of this new life, to be more wicked, tenfold more wicked, sold a slave to my original evil; and the thought, in that moment, braced and delighted me like wine. I stretched out my hands, exulting in the freshness of these sensations; and in the act, I was suddenly aware that I had lost in stature (ibid: 112).

He questions his decent life without joy, led by just ratio, but accepted by the rest of the society which represents Apollonic powers. He feels inside as if he is a slave. Everything is so monotonous that he would like to get rid of daily chores. Being Mr. Hyde is a kind of escape for him:

> I was not only well known and highly considered, but growing towards the elderly man, this incoherency of my life was daily growing more unwelcome. It was on this side that my new power tempted me until I fell in slavery. I had but to drink the cup, to doff at once the body of the noted professor, and to assume, like a thick cloak, that of Edward Hyde (ibid: 116).

In the following days, he is determined to make a choice to be Dr. Jekyll or Mr Hyde. For sure, he prefers the first one, but he could be able to endure him for just two months. Although his decision in that way, he does not forsake his soul mate. Then he drinks the elixir again, and become very satisfied to be Mr. Hyde. Lines given below describe this picture in detail:

> Yes, I preferred the elderly and discontented doctor, surrounded by friends and cherishing honest hopes; and bade a resolute farewell to the liberty, the comparative youth, the light step, leaping pulses and secret pleasures, that I had enjoyed in the disguise of Hyde. I made this choice perhaps with some unconscious reservation, for I neither gave up the house in Soho, nor destroyed the clothes of Edward Hyde, which still lay ready in my cabinet [...] I began to be tortured with throes and longings, as of Hyde struggling after freedom; and at last, in an hour of moral weakness, I once again compounded and swallowed the transforming draught (ibid:

125).

After drinking the second sip of elixir, it can be concluded that Dr. Jekyll has been killed by Mr. Hyde. This death is very symbolic in such a way that the clash of opposite sides wouldn't be so smooth. It is not expected to exist a real harmony between these two drives. As a well-known personality in society, he has behaved decently in all his life, and he has had many friends to support or cheer him up. However, when he transforms from a professor to a hideous person, no one stays around him. His oppressed feelings surpass the proper ones, and no longer Dionysian dithyrambos are sung for him. He has full of enthusiasm to live with pathos. Apollonian beauty with perfection has left.

Consequently, literature works as a mechanism balancing between hegemonic powers of the system and the marginalized matters of the society. That is not right to say that life is made up of those dilemmas or to accept their existence. What the significant matter is to interrelate systematical phenomena within the dichotomical relations and restrained ones, and to provide them to coexist even they are not homogenous.

REFERENCES

Nietzsche, F. (1995). *The Birth of Tragedy.* United Kingdom: Dover Publications.

Stevenson, R. L. (1886). *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde and Other Tales of Terror.* England: Longmans, Green and CO.